ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

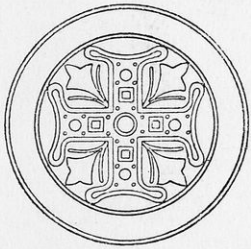

395 - 867 Μ.Χ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ – 1953

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΑΜΑΝΤΟΥ
ΟΜ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ
395 - 867 Μ. Χ.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΘΕΙΣΑ

19062

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1953

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Α΄ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ παροῦσα ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀποβλέπει νὰ βοηθήσῃ τὰς μελέτας τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν, τῶν καθηγητῶν τῶν Γυμνασίων καὶ τῶν λογίων καθόλου, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ ἐνδιαφέρωνται λεπτομερέστερον περὶ τῆς πατρίου ἱστορίας. Καὶ ἐγράφησαν μὲν παρ' ἡμῖν ὑπὸ μεγάλων ἱστορικῶν ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, ἀλλὰ νεώτεραι εἰδήσεις καὶ ἔρευναι συνεπλήρωσαν πολλὰ τμήματα αὐτῆς. Δι' αὐτὸ ἦτο καιρὸς νὰ γνωσθῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ κυριωτάτη καὶ νεωτάτη βιβλιογραφία. Διὰ τὰς μονογραφίας εἶναι ἀπαραίτητος ἡ πλήρης βιβλιογραφία, ἀλλ' ὄχι καὶ διὰ τὰ γενικώτερα ἔργα, τὰ μὴ προωρισμένα δι' εἰδικούς. Καὶ διὰ ταῦτα ὅμως εἶναι ἀπαραίτητος ἡ κυριωτάτη βιβλιογραφία, μάλιστα ἐν Ἑλλάδι, ὅπου τελευταῖον ἡ ἀμάρτυρος ἱστοριογραφία εἰς ἐγκυκλοπαιδείας, ἐφημερίδας κλπ. ὑπῆρξε πολὺ αὐθαίρετος καὶ ἔβλαψε τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐκδιδομένη σήμερον εἶναι πληρεστέρα καὶ δικαιοτέρα ἐν σχέσει πρὸς τὰ γραφόμενα ἄλλοτε. Γνωρίζομεν περὶ τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως, περὶ τῆς βυζαντινῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς κλπ. πολὺ περισσότερα τῶν ἄλλοτε γνωστῶν. Αὔριον θὰ γνωρίζουν πολὺ περισσότερα περὶ τῆς διοικήσεως, περὶ τῶν οἰκονομικῶν, περὶ τῶν στρατιωτικῶν τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Βυζαντινὴ Ἱστορία μελετᾶται ἀπὸ ἑκατοντάδας ἐρευνητῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ εἶναι εὐνόητον ὅτι καθ' ἑκάστην διαφωτίζονται σκοτειναὶ σημεῖα αὐτῆς καὶ αἴρονται προκαταλήψεις ἀδικαιολόγητοι. Ἡ Βυζαντινὴ προσωπογραφία π.χ., τὴν ὁποίαν ἑτοιμάζει ὁ σοφὸς Laurent, θὰ μᾶς γνωρίσῃ καλύτερα ἐξέχοντας ἄνδρας, τοὺς ὁποίους σήμερον ἀδίκως λησμονοῦμεν. Συνήθως εἶναι πολὺ γνωστὰ τὰ ἐπίσημα πρόσωπα τοῦ Βυζαντίου, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἐχρησιμοποίησαν τυφλώσεις καὶ ἀκρωτηριασμοὺς καὶ εὐνουχισμοὺς κατὰ τῶν ἀντιπάλων των καὶ ἔβλαψαν οὕτω τὴν φήμην αὐτοῦ. Δὲν ἀπετέλεσαν ὅμως αὐτὰ τὰ πρόσωπα τοὺς κυρίους παράγοντας τῆς ὑπερχιλιετοῦς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.

Ἔχει αὕτη νὰ ἐπιδείξῃ ἀπείρους ἥρωας στρατιώτας, ὅπως π.χ. τὸν περίφημον ἀλλ' ὄχι πολὺ γνωστὸν Θεοδόσιον Μεσονύκτην, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Λέων Διάκονος (σ. 135), ἔχει ἀπείρους μεγάλους φιλανθρώπους, ὅπως τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Ἐλεήμονα, ἔχει δικαστὰς «δικαιοτέρους τοῦ Σόλωνος καὶ Λυκούργου», ὅπως ἐλέχθη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περὶ τοῦ πατρὸς τοῦ πατριάρχου Ταρασίου. Οἱ χιλιετεῖς ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν Ἀσιατῶν ἐπιδρομέων εἶναι μοναδικὴ ὑπηρεσία διὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ θὰ ἤρκει αὐτὴ μόνη νὰ προκαλέσῃ τὸν σεβασμόν. Μόνον τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὑπηρετεῖ καὶ διαδίδει τὸν χριστιανικὸν πολιτισμὸν κατὰ τὸν μεσαίωνα εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν. Ὅσα δ' ἐλαττώματα καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἔχει τὸ Βυζάντιον, μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἠγάπησεν εἰλικρινῶς καὶ τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὑπέστη ἀμφοτέρων τὴν μεγάλην καὶ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν.

Οἱ παράγοντες τῆς ὑπερχιλιετοῦς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἶναι πολλοὶ καὶ ὁσημέραι ἐννοοῦμεν αὐτοὺς καλύτερα. Τὸ παρὸν ἔργον ἐπιδιώκει νὰ βοηθήσῃ τὴν καλυτέραν κατανόησιν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας κατὰ τὴν σημερινὴν ἔρευναν.

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ.

Ἔγραφα ἐν Ἀθήναις κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1939.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΚΔΟΣΙΣ

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐξηντλήθη πρό τινων ἐτῶν καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθῇ ἐκ νέου. Ἡ νέα ἔκδοσις δὲν θὰ ἐγίνετο εὔκολα, ἂν δὲν ἀνελάμβανεν αὐτὴν ὁ Ὀργανισμὸς Σχολικῶν Βιβλίων.

Ἡ δευτέρα ἔκδοσις συνεπληρώθη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας καὶ τῶν πρώτων πηγῶν. Διαφέρει δ' αὕτη τῶν ἄλλων ἱστορικῶν ἔργων περὶ Βυζαντίου, διότι παρέχει πολλὰ χαρακτηριστικὰ κείμενα ἀπὸ Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εὔκολον νὰ προσφέρουν εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν ξένα βιβλία.

Ἡ παροῦσα ἐργασία προσέχει τὸν πληρέστερον χαρακτηρισμὸν πρωτευόντων προσώπων ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρώτων πηγῶν. Βεβαίως ἐξαίροντες μεγάλας προσωπικότητας δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὴν ἀξίαν τῶν λαῶν. Δὲν δυνάμεθα π. χ. νὰ κρίνωμεν ὀρθῶς τὸ Βυζάντιον, ἂν δὲν προσέξωμεν τὴν οἰκονομολογικὴν ἱκανότητα τῶν κατοίκων αὐτοῦ, ὅπως δὲν ἐννοοῦμεν καλῶς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν, ἂν δὲν προσέξωμεν τὴν στρατιωτικὴν καὶ νομαδικὴν προέλευσιν τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἔλλειψιν οἰκονομολογικῆς ζωῆς.

Εἰς τὸ παρὸν γενικώτερον ἔργον περὶ τοῦ Βυζαντίου ἔγινε τὸ πρῶτον λόγος περὶ τῆς ὀργανώσεως τῆς φιλανθρωπίας, ἡ ὁποία ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ἔφεραν συχνὰ μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι ὅμως συχνὰ ἐπηνωρθοῦντο τῇ βοηθείᾳ τοῦ Κράτους, τῆς Ἐκκλησίας καὶ μεγάλων φιλανθρώπων ἰδιωτῶν. Ἰδιαιτέρως τὰ αἰωνόβια φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπετέλουν κόσμημα, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε κακῶς δὲν ἐπρόσεχαν οἱ ἱστορικοί.

Τὸ παρὸν ἱστορικὸν ἔργον δὲν ἐπεδίωξε νὰ διδάξῃ τοὺς εἰδικοὺς Βυζαντινολόγους, οὔτε τὸ διεθνὲς κοινόν, ἀλλὰ νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς μορφωμένους Ἕλληνας τὰ κυριώτερα γεγονότα τῆς μεσαιωνικῆς των ἱστορίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς νεωτέρας βιβλιογραφίας. Ἂν ἔγραφα διὰ τὸ διεθνὲς κοινόν, θὰ ἦτο ὀλίγον διάφορος ἡ διατύπωσίς μου. Ἐθεώρησα δὲ καθῆκόν μου νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἀφοῦ ἐδίδαξα καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ ἀφοῦ δὲν εἴχαμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄλλο γενικώτερον ἔργον περὶ Βυζαντίου στηριζόμενον εἰς τὰς πρώτας πηγὰς καὶ τὰ νεώτερα βοηθήματα, ὅπως δὲν ἔχομεν δυστυχῶς καὶ διὰ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νομίζω ὅτι καὶ κατὰ τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐφάνη χρήσιμος, διότι ἐβοήθησε καὶ ἄλλους εἰς τὰς μελέτας των. Μὲ ἱκανοποιεῖ δὲ πολὺ ἡ σκέψις ὅτι τὸ βιβλίον μου ὑπῆρξε χρήσιμον καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας εἰς τὴν Μέσην Ἐκπαίδευσιν.

Βεβαίως γενικώτερα ἔργα δὲν εἶναι ἀσφαλῆ εἰς ὅλας τὰς λεπτομερείας, ὅταν γράφωνται μάλιστα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου αἱ ἐλλείψεις τῶν βιβλιοθηκῶν μας δυσκολεύουν τόσον πολὺ τοὺς ἐργαζομένους ἐπιστημονικῶς. Δὲν δύνανται οὗτοι νὰ ἔχουν συγκεντρωμένα τὰ βοηθήματά των, ἀλλὰ τὰ ἀναζητοῦν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας καὶ δὲν τὰ εὑρίσκουν πάντοτε.

Ὁ πρῶτος τόμος τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐκρίθη ἐν Ἑλλάδι μὲν εὐμενῶς, πρὸ πάντων ἕνεκα τῆς χρησιμότητός του εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς διεθνοῦς εἰδικῆς κριτικῆς ὄχι ἀδιαφόρως. Εὐμενεῖς, ἐπαινετικαὶ μᾶλλον ὑπῆρξαν αἱ κρίσεις τοῦ μακαρίτου μεγάλου σοφοῦ N. Jorga (RSE τ. 16, 1939), τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ καθηγητοῦ P. Charanis (Byzantion τ. 15, 1941) καὶ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ δευτέρου τόμου εἰς τὸ Speculum (τ. 23, 1948), τοῦ Dain (REG τ. 63 1950), ὅστις ἐπρότεινε τὴν βράβευσιν τοῦ δευτέρου τόμου διὰ τοῦ prix Zappas, τοῦ V. Laurent (REB τ. 8, 1951), ὅστις ἐπρότεινε τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν Γαλλικήν, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ δευτέρου τόμου, τοῦ P. Lemerle (REG τ. 62, 1949) καὶ ἄλλων ἴσως, τὰς ὁποίας δὲν εἶδα.

Σχεδὸν ἐνθουσιώδης ὑπῆρξεν ἡ κριτικὴ τοῦ δευτέρου τόμου εἰς τὸ περιοδικὸν Irénikon (τ. 23, 1950).

Ὁ καθηγητὴς Ensslin παρετήρησε (BZ τ. 41, 1941 σ. 466) λεπτομερείας τῆς εἰδικότητός του, αἱ ὁποῖαι δὲν μοῦ φαίνονται ὅλαι ὀρθαί. Ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐξιστορήσεώς μου ἄλλοτε μὲν ὡς συντόμου, ἄλλοτε ὡς πλατυτέρας, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ὑποκειμενικὴ ἀντίληψις. Ὑπερβολικὰ εὑρίσκει τὰ λεγόμενά μου περὶ Σλάβων (σ. 470), ἀλλὰ νομίζω ὄχι ὀρθῶς. Πρέπει ὅμως νὰ εὐχαριστήσω ὅλους τοὺς γράψαντας περὶ τοῦ βιβλίου μου, διότι ἐβοήθησαν εἰς βελτίωσιν αὐτοῦ.

Ἔγραφα ἐν Ἀθήναις κατ' Ἰούλιον 1952.

Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

ABrSch	=	Annual of British – School of Athens.
AB	=	Analecta Bollandiana.
ΑΙΣ	=	Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας.
ASS	=	Acta Sanctorum.
ΑΒΜν.	=	Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος (ἐκδ. ὑπὸ Α. Ὀρλάνδου).
Ἀρχ. Ἐφ.	=	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
BZ	=	Byzantinische Zeitschrift.
BNJ	=	Byzantinisch - Neugriechische Jahrbücher.
Βυζ. Χρον.	=	Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετρουπόλεως (Bizantinski Vremennik).
BCH	=	Bulletin de Correspondance Hellénique.
BArchB	=	Bulletin de l'Institut archéologique Bulgare.
BAcR	=	Bulletin de la section historique de l'Academie Roumaine.
Cabrol	=	Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie par F. Cabrol. – H. Leclerq.
CIG	=	Corpus Inscriptionum Graecarum.
CMH	=	Cambridge Medieval History.
Cod. Just.	=	Codex Justinianus.
Cod. Theod.	=	Codex Theodosianus.
DOP	=	Dumbarton Oaks Papers.
Diction Cath.	=	Dictionnaire de Théologie catholique par A. Vacant–E. Mangenot – E. Amann.
ΔΙΕ	=	Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.
ΕΒΣπ.	=	Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
EIsl	=	Encyclopédie de l'Islam.
EOr	=	Echos d'Orient.
ΕΔΝΑ	=	Ἐφημερὶς Διεθνοῦς Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας.
Ἐκκλ. Ἀλήθ.	=	Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια.
Ἐκκλ. Φάρ.	=	Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος.
FHG	=	Fragmenta Historicorum Graecorum, ed. C. Müller.
HGM	=	Historici Graeci Minores, ed. L. Dindorfius τ. 1–2.
JGR	=	Jus Graecoromanum.
JHS	=	Journal of Hellenic Studies.
Mansi	=	Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, ed I. Mansi.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

MGH = Monumenta Germaniae Historica.
Migne, PG = Patrologia Graeca, ed. Migne.
NE = Νέος Ἑλληνομνήμων.
NEM = Notices et extraibs des manuscrits de la bibliothèque nationale.
ΝΣ = Νέα Σιών.
OChr. = Oriens Christianus.
OchrP. = Orientalia Christiana Periodica.
ΠΑΚΑ = Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
POr = Patrologia Orientalis, edd. Graffin et Nau.
RE = Realencyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft (ἐκδ. ὑπὸ Pauly - Wissowa - Kroll).
ROChr. = Revue de l'Orient Chrétien.
REB = Revue des Etudes Byzantines.
REG = Revue des Etudes Grecques.
RSE = Revue Historique du Sud - Est Européen.
SK = Seminarium Kondakovianum.
SOC = Scriptores Originum Constantinopolitanarum.
StB = Studi Bizantini (καὶ Studi Bizantini e Neoellenici).
Σύλλ. = Περιοδικὸν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Εἰς τὴν βιβλιογραφίαν ἔγινε παράλληλος χρῆσις τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου καὶ δὲν ὑπάρχει αὐστηρὰ ἀλφαβητικὴ σειρά. Οἱ συγγραφεῖς μελετῶν μνημονευομένων εἰς τὰς σημειώσεις, ὄχι δὲ εἰς τὴν ἐνταῦθα γενικωτέραν βιβλιογραφίαν εὑρίσκονται εὐκόλως τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐν τέλει τοῦ βιβλίου πίνακος).

Α'. ΠΗΓΑΙ

Ἀγαθίας HGM τ. 2.

Acta Sancti Demetrii martyris, Migne PG. τ. 116.

Analecta Avarica ed. L. Sternbach. Cracovia 1900.

Analecta Bollandiana, 1882 κ. ἑξ.

Analecta byzantino - russica ed. W. Regel. Petropoli 1891.

Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας, ἐκδ. ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως τ. 1–5. Πετρούπολις 1891–1898.

Anecdota Bruxellensia ed. Fr. Cumont τ. 1 Bruxelles 1894.

Ἀνώνυμος περὶ Λέοντος (=scriptor Incertus de Leone· μετὰ Λέοντα Γραμματικόν), Bonnae 1842.

Ἀνωνύμου Βυζαντίου περὶ στρατηγικῆς ἐν H. Köchly - W. Rüstow Griechische Kriegsschriftsteller II, 1.

Beschewliew W. Die protobulgarischen Inschriften Sofia 1934. Ergänzungsheft Sofia 1936.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁββᾶ Θεοδοσίου. Der heilige Theodosius. Schriften des Theodosios und Kyrillos von H. Usener. Leipzig 1890.

Βίος καὶ πολιτεία Συμεὼν τοῦ Θαυμαστορείτου ASS Maῖου τ. 5 σ. 307. Migne 86, 2.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς Εὐαρέστου AB τ. 41 σ. 295.

Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς Σάββα ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου ΝΣ τ. 13 σ. 399 καὶ 750 καὶ ἐν Cotelerii, Ecclesiae Graecae Monumenta τ. σ. 220.

Βίος τοῦ ὁσίου Εὐθυμίου ὑπὸ Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, Migne PG. τ. 114 στ. 596.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου ἡγουμένου τῶν Στουδίου (ὑπὸ Latyschev) Βυζ. Χρον. τ. 21 σ. 258.

Βίος καὶ πολιτεία Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου AB τ. 32 σ. 121.

Βίος ... τῆς ὁσίας Ὀλυμπιάδος διακόνου γενομένης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως AB τ. 15 σ. 409.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωαννικίου, Migne PG. τ. 116 σ. 33.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς Μιχαὴλ τοῦ Συγκέλλου. Ρωσσικὸν περιοδ. Izvestija τ. 11 (Sofia 1906) σ. 227.

Βίος καὶ πολιτεία Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, Migne PG. τ. 114 στ. 896 καὶ AB τ. 45 σ. 19.

Βίος καὶ πολιτεία Ἀναστασίου τοῦ Πέρσου ΑΙΣ τ. 4 σ. 126.

Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς καὶ ὁμολογητοῦ Νικολάου ἡγουμένου ... τῶν Στουδίου, Migne PG τ. 105 στ. 865.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βίος Εὐτυχίου πατριάρχου, Migne PG τ. 86, 2 στ. 2301.
Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος. Byzantion τ. 9 σ. 113.
Γενέσιος Bonnae 1834.
Γεώργιος Κεδρηνὸς Bonnae 1839.
Γεώργιος Μοναχὸς ed. C. de Boor, Lipsiae 1904.
Γεώργιος Μοναχὸς ed. E. de Muralto, Petropoli 1859.
Georgii Cyprii, Descriptio orbis romani ed. H. Gelzer, Lipsiae 1890.
Γεώργιος Πισίδης Bonnae 1836.
Callinici, Vita S. Hypatii edd. Semin. Philos. Bonn. Sodales, Lipsiae 1895.
Cassiani Bassi, Geoponica ἐκδ. H. Beckh 1895.
Claudii Claudiani Carmina ed. J. Koch, Lipsiae 1893.
Chronique de Michel le Syrien ed. par J. Chabot, Paris 1901–1924 τ. 1–4.
Chronique de Jean évêque de Nikiou. Texte éthiopien publié et traduit par H. Zotenberg, ἐν Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque nationale τ. 24, 1 (1883) σ. 125.
Chronique de Josué le Stylite, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes τ. 6, 1 (1876).
Chronica minora ed. Th. Mommsen (εἰς τὴν σειρὰν MGH τ. 9, 11, 13).
Choricii Gazaei opera rec. R. Förster παρὰ Teubner 1929.
Clugnet L. Vie et récits de l'abbé Daniel le scétiote, Paris 1901.
Corippi Africani Grammatici libri qui supersunt. Rec. J. Partsch, Berolini 1879.
Corpus juris civilis edd. Th. Mommsen–R. Krueger. Ὁ τρίτος τόμος ὁ περιέχων τὰς Νεαρὰς ἐξεδόθη ὑπὸ R. Schoell–G. Kroll (1928).
Delehaye H. Les versions grecques des actes de martyrs Persans sous Sapor II, POr. τ. 2 (1907) σ. 422.
— Saints de Thrace et de Mysie, AB τ. 31 (1912) σ. 161.
Delehaye βλ. Synaxarium.
Delehaye H. Les légendes grecques des Saints militaires 1909.
Διήγησις πάνυ ὠφέλιμος περί τε τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου καὶ δικαίου Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος, Izvestijà τ. 5 (1900).
Ecloga Leonis et Constantini ed. A. Monferratus, Athenis 1889.
Epistolographi Graeci ed. R. Hercher, Paris 1873.
Ἐπιστολὴ τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν Χριστοφόρου Ἀλεξανδρείας, Ἰώβ Ἀντιοχείας, Βασιλείου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον. Ἐξεδόθη ὑπὸ I. Σακκελίωνος ἐν Εὐαγγελικῷ Κήρυκι τ. 8 (1864) σ. 97 κ. ἑξ.
Ἑρμείου Σωζομενοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ed. R. Hussey, Oxonii 1860.
Εὐαγρίου σχολαστικοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ed. J. Bidez–C. Parmentier, London 1898.
Eudociae Augustae, Procli Lycii, Claudiani carminum graecorum reliquiae. Rec. A. Ludwich, Lipsiae 1897.
Friedländer P. Iohannes von Gaza und Paulus Silentiarius 1912.
Ζωναρᾶς ed. Dindorfius, Lipsiae 1870.
Ζώσιμος ed. Mendelssohn.
Θεοδωρήτου, ἐπισκόπου Κύρρου, Ἐπιστολαὶ δυοῖν δέουσαι πεντήκοντα ἐκδ. ὑπὸ I. Σακκελίωνος 1885.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

— Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ed. L. Parmentier 1911.
Θεοφάνους Χρονογραφία ed. De Boor τ. 1–2, Lipsiae 1883–1885.
Θεοφάνους Συνέχεια Ed. Im. Bekker, Bonnae 1838.
Θεοφύλακτος Σιμοκάττης ed. C. de Boor, Lipsiae 1887.
Heisenberg A.–Wenger L. Byzantinische Papyri in der K. Hof und Staatsbibliothek zu München, Leipzig 1914.
Ἱεροκλέους Συνέκδημος ed. A. Burckhardt, Lipsiae 1893.
Ignatii diaconi, Vita Tarasii archiepiscopi Constantinopolitani. Graece primum edidit J. Heikel. Acta Societatis scientiarum Fennicae τ. 17 (1891) σ. 395.
Ἰωάννου Ἀντιοχέως, Ἱστορία Χρονική, FHG τ. 4.
Ἰωάννης Ἐφέσου. Die Kirchen-Geschichte (536 - 586) des Johannes von Ephesus aus dem Syrischen ubersetzt von J. Schönfelder, München 1862.
Ἰωάννου Λυδοῦ, περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας ed. R. Wünsch, Lipsiae 1903.
Iordanes, De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis. Ed. Carol. Closs, Stuttgartiae 1866.
Ἰωάννου Θεοφ. Μνημεῖα ἁγιολογικά, Βενετία 1884.
Isidori Junioris episcopi Hispalensis, Historia Gothorum, Vandalorum et Sueborum, MGH τ. 11 σ. 337.
Jus Graecoromanum ὑπὸ I. Ζέπου καὶ Π. Ζέπου τ. 1-8, Ἀθῆναι 1931.
Iohannis Biclarensis Chronica, MGH τ. 11 σ. 214.
Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεύστης ed. Winstedt, Cambridge 1909.
Kyrillos von Skythopolis ed. E. Schwartz 1939.
Κωνσταντῖνος Μανασσῆς, Bonnae 1837.
Lefebvre G. Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Égypte, Cairo 1907.
Leontios von Neapolis, Leben des heiligen Johannes des Barmherzigen Erzbischofs von Alexandria, herausgegeben von H. Gelzer, Leipzig 1893.
Leonis Imperatoris Tactica ed. L Vari τ. 1 Βουδαπέστη 1917.
Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Τὸ ἐπαρχικὸν βιβλίον ed. J. Nicole, Genève 1893.
Λέων Γραμματικός, Bonnae 1842.
Μαλάλας, Bonnae 1831.
Marcellinus Comes, Migne Patrologia Latina τ. 51.
Μάρκου διακόνου, Βίος τοῦ ἁγίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης edd. H. Grégoire–M. Kugener, Paris 1930.
Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Ἀρέθα, J. Boissonade, Anecdota Graeca τ. 5 (1833) σ. 1.
Μαρτύριον τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα καὶ δύο μαρτύρων, Θεοδώρου, Κωνσταντίνου, Καλλίστου, Θεοφίλου, Βασσῆ καὶ τῆς συνοδίας αὐτῶν, edd. B. Wassiliewsky et P. Nikitin ἐν Mémoires de l'Academie imperiale VIII série τ. 7, 2, Πετρούπολις 1905.
Maspero J. Papyrus Grecs d'époque Byzantine τ. 1-3, Le Caire 1911-1916.
Μαυρικίου Στρατηγικὸν ed. J. Schefferus, Upsaliae 1664.
Μένανδρος ἐν Porphyrogeniti Excerpta Historica τ. 1 καὶ 2.
Μηνολόγιον Βασιλείου, Migne PG. τ. 117 στ. 17 κ. ἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Νικηφόρου, Ἱστορία Σύντομος ed. C. de Boor, Lipsiae 1880.
Νόμος Ροδίων ναυτικός. The Rhodian Sea-Law ed. W. Ashburner, Oxford 1909.
Νόμος γεωργικός. The Farmer Law. JHS τ. 30 (1910).
Palladii, Dialogus de vita Sancti Joannis Chrysostomi ed. Coleman-Norton, Cambridge 1928.
Palladius, Histoire Lausiaque par A. Lucot, Paris 1912.
Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως ἐν SOC τ. 2.
Παῦλος Σιλεντιάριος. Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius. Ed. Friedländer, Berlin 1912.
Porphyrogenitus Constantine, De administrando imperio ἔκδ. Moravcsik, Budapest 1949.
Porphyrogeniti Constantini, Excerpta historica edd. F. Boissevain, C. de Boor, Th. Büttner-Wobst τ. 1–4, Berolini 1903–1910.
Porphyrogenète Constantin, Le livre des Céremonies τ. 1 par A. Vogt, Paris 1935.
Πορφυρογέννητος Κ. τ. 1–3 Bonnae 1829–1840.
Prisciani, Laudes Anastasii, Bonnae 1829.
Πρίσκος, Porphyr. Excert. Historica.
Προκόπιος ed. J. Haury, Lipsiae 1905–1913.
Προκοπίου σοφιστοῦ Γάζης, Πανηγυρικὸς εἰς Ἀναστάσιον (μετὰ Δέξιππον), Bonnae 1829.
Ράλλη Γ. Ποτλῆ Μ. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τ. 1–6, Ἀθῆναι 1852–1859.
Rose V. Das Leben des heiligen David von Thessalonike 1887.
Sabatier J. Description générale des monnaies byzantines (ἀνατύπωσις τοῦ 1930).
Schwartz E. Acta conciliorum oecumenicorum τ. 1–4 1913–1938.
Sebéos, Histoire d'Heraclius par l'évêque Sebéos traduite de l'arménien et annotée par Fr. Macler, Paris 1904.
Σωκράτους Σχολαστικοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ed. R. Hussey, Oxonii 1853.
Scriptores originum Constantinopolitanarum ed. Th. Preger τ. 1–2, Lipsiae 1901–1907.
Συμεὼν Στυλίτης. Das leben des heiligen Symeon Stylites von Hans Lietzmann, Leipzig 1908.
Συμεὼν Μαγίστρου καὶ Λογοθέτου Χρονογραφία, Bonnae 1838.
Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae ed. H. Delehaye, Bruxelles 1902.
Συνέσιος, Migne PG. τ. 66.
Synesii Hymni et opuscula ed. N. Terzaghi 1944.
Τακτικὸν ἐν ἐπιτόμῳ γενόμενον ἐπὶ Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας. Izvestija τ. 3. (1898) σ. 109.
Theodosiani libri XVI edd. Th. Mommsen et Ph. Meyer τ. 1–2, Berolini 1905.
Φιλοστοργίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ed. J. Bidez. Leipzig 1913.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χρονικὸν Πασχάλιον, Bonnae 1832.
The Syriac chronicle known as that of Zacharia of Mitylene ed. F. Hamilton and E. Brooks, London 1899.

Β'. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

Ἀμάντου Κ. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν 2α ἔκδοσις. Ἀθῆναι 1950.
— Τσακωνία-Sclavonia. Ἀφιέρωμα εἰς Γεώργιον Χατζηδάκην. Ἀθῆναι 1921 σ. 130.
— Οἱ προνομιακοὶ ὁρισμοὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Ἑλληνικὰ τ. 9 (1936) σ. 103.
— Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἀθηνᾶ τ. 35 (1923) σ. 131.
— Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν ΕΒΣπ. τ. 1 (1924) σ. 41.
— Σλάβοι καὶ Σλαβόφωνοι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολ. Ἑταιρείας 1926 σ. 10 κ. ἑξ.
— Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι ΠΑκΑ τ. 7 (1932).
— Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τ. 2ος 1947.
— Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι BNJ τ. 17 (1944) σ. 210.
Ἀνδρεάδου Α. Ἔργα. Ἀθῆναι 1938 (ἀπὸ σ. 387 κ. ἑξ. ἀναδημοσιεύονται μελέται περὶ Βυζαντίου).
— Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας. Ἀθῆναι 1918.
— Byzance, Paradis du monopole et du privilège. Byzantion τ. 9 (1931) σ. 171.
— Περὶ νομίσματος καὶ τῆς κτητικῆς δυνάμεως τῶν πολυτίμων μετάλλων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐπιστημον. Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τ. 13 (1917) σ. 219.
— Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ πλούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου τ. 13 (1918).
Ἀντωνιάδου Εὐγ. Ἔκφρασις τῆς Ἁγίας Σοφίας τ. 1–3. Ἀθῆνα 1907–1909.
Arvanitaki G. Chronometrie musulmane I–II. Athènes 1934.
Ashburner W. The Byzantine Mutiny Act, JHS τ. 46 (1926) σ. 80.
Βαφείδου Φ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τ. 1 ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884.
Baur Chr. Der heilige Johannes Chrysostomus und seine Zeit τ. 1–2 München 1929–1930.
Baynes N.–H. Moss. Byzantium 1948.
Bees N. Beiträge zur Kirchlichen Geographie Griechenlands im Mittelalter und in der neueren Zeit. OChr. N. S. τ. 4 (1915) σ. 238.
Bikelas D. La grèce Byzantine et moderne 1893.
Βογιατζίδου Ἰ. Ἱστορικαὶ μελέται τ. Ι. Θεσσαλονίκη 1933.
Bon A. Le Peloponnèse byzantin iusqu'en 1204, 1951.
Bratianu G. Privilèges et franchises municipales dans l'empire Byzantin 1936.
— Etudes Byzantines d'histoire économique et sociale, Paris 1938.
Bréhier L. L'art byzantin, Paris 1924.
— L'origine des titres impériaux à Byzance, BZ τ. 15 (1906) σ. 161.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

— La sculpture et les arts mineurs Byzantins, Paris 1936.
— Vie et mort de Byzance, Paris 1947.
— Les institutions de l'Empire Byzantin, Paris 1949.
— La civilisation Byzantine 1950.
Brentano L. Die Byzantinische Volkswirtschanft (Schmollers Jahrbuch τ. 41) 1917.
Bussell F. The Roman Empire τ. 1–2. London 1910.
Bury J. The imperial administrative system in the Ninth Century with a revised Text of the Kletorologium of Philotheus, London 1911.
— A History of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil 1 (802–867), London 1912.
— A History of the later Roman Empire (395–565) τ. 1–2, London 1923.
— Selected Essays ed. by. H. Temperley. Cambridge 1930.
Canard M. Les expéditions des Arabes contre Constantinople dans l'histoire et dans la légende, Journal Asiatique τ. 208 (1926) σ. 61.
Caspar E. Geschichte des Papstums τ. 1–2. Tübingen 1930–1933.
Charanis P. Coronation and its constitutional significance in the later Roman Empire. Byzantion τ. 15 (1940).
— On the social structure of the later Roman Empire Byzantion τ. 17 (1945).
— Nicephorus I. The savior of Greece from the Slavs. Βυζαντινὰ - Μεταβυζαντινὰ τ. 1 (1946–1949).
— The monastic properties and the State in the Byzantine Empire DOP τ. 4 (1948).
Charles H. Le christianisme des Arabes Nomades sur le Limes et dans le désert Syro-mésopotamien aux alentours de l'Hégire, Paris 1936.
Christensen A. L'Iran sous les Sassanides, Copenhague 1936.
Collinet P. Etudes historiques sur le droit de Justinien τ. 1–2, Paris 1912–1925.
Darkò E. Die militärischen Reformen des Kaisers Herakleios BArchB τ. 9 (1935) σ. 110.
— Influences touraniennes sur l'évolution de l'art militaire des Grecs, des Romains et des Byzantins, Byzantion τ. 10 (1935) σ. 443 καὶ τ. 12 (1937) σ. 119.
— Le rôle des peuples nomades cavaliers dans la fransformation de l'empire romain aux premiers siècles du moyen âge Byzantion τ. 18 (1948) σ. 85.
Dawson Chr. Les origines de l'Europe et de la civilisation Européenne, Paris 1934.
Delbrück R. Die konsulardiptychen und verwandte Denkmäler, Berlin 1912.
Delehaye H. Les légendes hagiographiques, Bruxelles 1927.
Demus O. Byzantine Mosaic Decoration 1947.
Διαμαντοπούλου Α. Ἡ Τρίτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ. Θεολογία τ. 9 (1931) σ. 209, τ. 10 (1932) σ. 5 καὶ τ. 11 (1933) σ. 17.
— Ἡ Τετάρτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι 451. Θεολογία τ. 14 (1936) σ. 208, τ. 15 (1937) σ. 193, τ. 16 (1938) σ. 32.
Diehl Ch. Études sur l'administration byzantine dans l'Exarchat de Ravenne, Paris 1888.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

— L'Afrique Byzantine, Histoire de la domination byzantine en Afrique (533–709), Paris 1896.
— Justinien et la civilisation byzantine au VI siècle, Paris 1901.
— Ch. Diehl, M. le Tourneau, H. Saladin, les monuments chrétiens de Salonique, Paris 1918.
— Manuel d'art byzantin τ. 1-2, Paris 1925.
— L'art chrétien primitif et l'art byzantin, Paris 1928.
— L'Égypte chrétienne et Byzantine (ἐν G. Hannotaux, Histoire de la nation Égyptienne τ. 3 (1933) σ. 401).
— Le Sénat et le peuple byzantin aux VII et VIII siècles, Byzantion τ. 1 (1924) σ. 201.
— Byzance, Grandeur et Décadence, Paris 1930.
— Figures Byzantines lère Serie, Paris 1925.
— Choses et Gens de Byzance, Paris 1926.

Diehl-Marçais = Diehl Ch. et Marçais G. Le monde Oriental de 395 à 1081, Paris 1936.

Dieterich K. Zur Kulturgeographie und Kulturgeschichte des byzantinischen Balkanhandels. BZ τ. 31 (1931) σ. 37 καὶ 334.

Δ ι ο μ ή δ η Α. Ἡ ἐξέλιξις τῆς φορολογίας τῆς γῆς εἰς τὸ Βυζάντιον ΕΒΣπ. τ. 19 (1949) σ. 306.
— Β υ ζ α ν τ ι ν α ὶ μ ε λ έ τ α ι ἔκδ. δευτέρα τ. 1 (1951).

Dölger Fr. Die Frage der Iudensteuer. Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte τ. 26 (1937).
— Das Fortbestehen der 'Επιβολή in mittel-und spätbyzantinischer Zeit (Memoria di Aldo Albertoni 1934).
— Bulgarisches Cartum und byzantinisches Kaisertum. Actes du IV Congrès des Études Byzantines 1935.
— Rom in der Gedankenwelt der Byzantiner. Zeitschrift für Kirchenge schichte τ. 56 (1937).
— Die «Familie der Konige» im Mittelalter. Historisches Jahrbuch 1940.
— Regesten der Kaisesurkunden des oströmischen Reiches I (565–1025) München 1924.
— Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10 und 11 Jahrhundertes, Leipzig 1927.

Ducange. Historia Byzantina (I Familiae augustorum byzantinorum καὶ II Constantinopolis Christiana), Lutetiae Parisiorum 1680.

Dvornik F. Les Slaves, Byzance et Rome au IX siècle, Paris 1926.
— Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, Prague 1933.
— Le schisme de Photius. Histoire et légende 1950.

Ebersolt J. Orient et Occident. Recherches sur les influences Byzantines et Orientales en France avant les Croisades, Paris et Bruxelles 1928.

Ζ α κ υ θ η ν ο ῦ Δ. Βυζαντινὸν Κράτος καὶ Κοινωνία. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις 1951.
— Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει ΕΒΣπ. τ. 17 (1941;) καὶ τ. 19 (1949).
— Οἱ Σλάβοι ἐν 'Ελλάδι 1945.

Ζ α μ π ε λ ί ο υ Σ π. Βυζαντιναὶ μελέται. Περὶ πηγῶν νεοελληνικῆς ἐθνότητος ἀπὸ η' μέχρι ι' ἑκατονταετηρίδος μ. Χ., 'Αθῆναι 1857.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Finlay G. A History of Greece from its conquest by the Romans to the present times (146 π. Χ.–1864 μ. Χ.). A new edition by the Rev. H. Tozer τ. 1–7, Oxford 1877.

Fuchs Fr. Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter 1926.

Gasquet A. L'empire byzantin et la monarchie Franque, Paris 1888, (ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ Σ. Βουτυρᾶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Μαρασλῆ).

Gaudefroy-Demombynes (et Platonov). Le monde musulman et byzantin jusqu'aux Croisades, Paris 1931.

Gay J. L'Italie meridionale et l'empire byzantin depuis l'avènement de Basile 1er jusqu'à la prise de Bari par les Normandes (867–1071), Paris 1904.

Gelzer H. Byzantinische Kulturgeschichte, Tübingen 1909.

Gelzer H.–Σωτηριάδου Γ. Ἐπίτομος Βυζαντινὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1900.

Gfrörer A. Byzantinische Geschichten τ. 1–3, Graz 1872–1877.

Gibbon Ed. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire ed. by J. Bury τ. 1–7, London 1896–1900.

Grabar A. L'empereur dans l'art byzantin, Paris 1936.

Granic B. Die Gründung des autokephalen Erzbistums von Justiniana Prima durch Kaiser Justinian I im Jahre 535 n. Chr. Byzantion τ. 2 (1925) σ. 123.

Grégoire H. Recueil des inscriptions grecques Chrétiennes d'Asie Mineure τ. 1 1922.

— Etudes sur le neuvième siècle, Byzantion τ. 8 (1933) σ. 515.

— An Armenian Dynasty on the byzantine Throne. Armenian Quarterly τ. 1 (1946).

Grousset R. L'empire des Steppes 1941.

Grumel V. Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople, τ. 1–2 1932–1936.

Guilland R. Études de Titulature et de prosopographie byzantines. REB τ. 7 (1950).

Güldenpennig A. Geschichte des oströmischen Reiches unter den Kaisern Arcadius und Theodosius II, Halle 1885.

Hadjinikolaou-Marava Anne. Recherches sur la vie des esclaves dans le monde byzantin 1950.

Halphen L. Les barbares des grandes invasions aux conquêtes turques du XI siècle, Paris 1926.

Hartmann L. Untersuchungen zur Geschichte der byzantinischen Verwaltung in Italien (540–750), Leipzig 1889.

Hauptmann L. Les rapports des Byzantins avec les Slaves et les Avares pendant la seconde moitié du VI siècle. Byzantion τ. 4 (1927–1928) σ. 136.

Heisenberg A. Grabeskirche und Apostelkirche τ. 1–2 1908.

Herman Chr. Die Regelung der Armut in den byzantinischen Klöstern OChr.P τ. 7.

Hertzberg G. Geschichte der Byzantiner und des Osmanischen Reiches bis gegen Ende des XVI Jahrhunderts, Berlin 1883. (Μετάφρασις ἑλληνικὴ ὑπὸ Η. Καρολίδου εἰς τὴν Βιβλιοθήκην Μαρασλῆ).

Hesseling D. Essai sur la civilisation byzantine, Paris 1907 (ἑλληνικὴ μετάφρασις Σ. Σακελλαροπούλου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Heyd W.-Raynaud F., Histoire du Commerce du Levant au moyen âge τ. 1, 1885.
Hohenlohe C. Einfluss des Christentums auf das Corpus juris civilis, Wien 1937.
Holmes W. The age of Justinian and Theodora τ. 1–2, London 1905–1907.
Honigmann E. Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 n. Chr. bis 1071 nach griechischen, arabischen, syrischen und armenischen Quellen, Bruxelles 1935.
Hopf K. Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit (τ. 85 καὶ 86 τῆς Encyclopedie τοῦ Ersch und Gruber), Leipzig 1867–1868.
Huart Cl. Histoire des Arabes τ. 1–2, Paris 1912–1913.
Janin J. Constantinopolis Byzantina 1950.
Jirecek K. Geschichte der Serben τ. 1, Gotha 1911.
Jorga N. Histoire de la vie byzantine. Empire et civilisation τ. 1–3, Bucarest 1934.
— Époque et caractère de l'établissement des Slaves dans la peninsule des Balkans. RSE τ. 7 (1930) σ. 1.
— Les origines de l'Iconoclasme, BAcR τ. 11 (1924) σ. 142.
Καλλιγᾶ Κ. Περὶ δουλοπαροικίας παρὰ Ρωμαίοις καὶ Βυζαντίοις καὶ περὶ φορολογικῶν διατάξεων. Ἐν Μελέταις καὶ Λόγοις τοῦ αὐτοῦ 1882 σ. 183.
Καλομενοπούλου Ν. Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1937.
Κοικυλίδου Κλ. Ὁ ἐν Μαδηβᾷ μωσαϊκὸς καὶ γεωγραφικὸς περὶ Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου χάρτης. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1897.
Kolias G. Amber–und Würden–Kaut im Früh–und mitbel–byzantinischen Reich 1939.
Κόλλια Γ. Μέτρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐναντίον τῆς ἀστυφιλίας καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ κοιαίστωρος. Ἐξακοσιετηρὶς τοῦ Ἀρμενοπούλου 1950.
Κονιδάρη Γερ. Αἱ μητροπόλεις καὶ ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ τάξις αὐτῶν τ. 1, 1 Ἀθῆναι 1934.
Κουγέα Σ. Περὶ τῶν Μελιγκῶν τοῦ Ταϋγέτου. Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τ. 15, 3 (1950).
Κουκουλὲ Φ. Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς τ. 1–4, Ἀθῆναι 1948–1951.
— L'assistance aux indigents dans l'Empire byzantin–Memorial Louis Petit 1948 σ. 254–271.
Krumbacher K.-Σωτηριάδου Γ. Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας τ. 1–3, Ἀθῆναι 1897–1900.
Κυριακίδου Σ τ. Βυζαντιναὶ μελέται 1937.
— Θεσσαλονίκια μελετήματα 1939.
— Βυζαντιναὶ μελέται II–IV 1939.
— Βυζαντιναὶ μελέται VI. Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ 1947.
— Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν 1946.
Λάμπρου Σπ. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. 1–6, Ἀθῆναι 1886–1908.
— Λεύκωμα Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, Ἀθῆναι 1930.
— Ἱστορικὰ Μελετήματα, Ἀθῆναι 1884.
Lavagnini Br. Belisario in Italia (535–536) 1948.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Lavisse E.-Rambaud A. Histoire Générale du IV siècle à nos jours, τ. 1 (395–1095), Paris 1893.
Lazareff B. Ἱστορία Βυζ. τέχνης τ. 1–2, Μόσχα 1947–1948 (ρωσσιστί).
Lebeau. Histoire du Bas Empire. Nouvelle édition revue entièrement, corrigée et augmentée d'après les historiens orientaux par M. de St. Martin, continué par Brosset, τ. 1–21, Paris 1824–1836.
Levtchenko M. Byzance. Des origines à 1453, Paris 1949.
Lietzmann H. Geschichte der alten Kirche τ. 1–3 1936–1938.
Lombard A. Constantin V empereur des Romains, Paris 1902.
Lot, Les destinés de l'Empire = Lot F.–Pfister Chr.–Ganshof Fr. Les destinés de l'Empire en Occident de 395 à 888, Paris 1928.
Mélanges offerts à Gustave Schlumberger τ. 1–2, Paris 1924.
Mélanges Crégoire τ. 1–3 (1949–1951) = Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves τ. 9–11 1949–1951.
Martroye F. L'Occident à l'époque Byzantine, Paris 1904.
Montelatici Giov. Storia della letteratura Bizantina, Milano 1916.
Moravcsik G. Les sources byzantines de l'histoire hongroise, Budapest 1934.
— Zur Geschichte der Onoguren. Ungarische Jahrbücher τ. 10 (1930) σ. 53.
— Byzantinoturcica τ. 1–2, Budapest 1942–1943.
Μπαλάνου Δ. Πατρολογία. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῶν ὀκτὼ πρώτων αἰώνων, Ἀθῆναι 1930.
— Οἱ πατέρες καὶ συγγραφεῖς τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας 1949.
Muralt E. Essai de chronographie byzantine τ. 1, St. Petersbourg 1855.
Nau Fr. Les Arabes chrétiens ... de Mesopotamie et de Syrie du VII au VIII siècle, Paris 1933.
Niederle L. Manuel de l'antiquité Slave τ. 1–2, Paris 1923–1926.
Νομικοῦ Χ. Ἀνατολὴ καὶ Ἰσλάμ, Ἀλεξάνδρεια 1925.
— Εἰσαγωγὴ στὴν ἱστορία τῶν Ἀράβων (570–750), Ἀλεξάνδρεια 1927.
Ξαναλάτου Δ. Βυζαντινὰ μελετήματα. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Λαοῦ 1940.
Ὀρλάνδου Α. Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1927.
Ostrogorsky G. Studien zur Geschichte des byzantinischen Bilderstreites, Breslau 1929.
— Das Steuersystem im byzantinischen Altertum und Mittelalter, Byzantion τ. 6 (1931) σ. 229.
— Löhne und Preise im Byzanz, BZ τ. 32 (1932) σ. 293.
— Geschichte des byzantinischen Staafes 1940.
Παπαδοπούλου Χρ. Ἱστορικαὶ μελέται, Ἱεροσόλυμα 1906.
— Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων 1910.
— Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (62–1934), Ἀλεξάνδρεια 1935.
— Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἐπετηρὶς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τ. 18 (1923) σ. 18.
— Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος Στουδίτης ΕΒΣπ. τ. 15 (1939).
Παπαρρηγοπούλου Κ.-Καρολίδου Π. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἔκδοσις Πέμπτη τ. 1–6, Ἀθῆναι 1925.
Paparrigopoulo C. Histoire de la civilisation hellénique, Paris 1878.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Pargoire J. L'Église Byzantine de 527 à 847. 3ème édition, Paris 1923.
Παστάτη Ἀλ. Βυζαντιναὶ μελέται, τοπογραφικαὶ καὶ ἱστορικαί. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1877.
— Τὰ Βυζαντινὰ ἀνάκτορα, Ἀθῆναι 1885.
Πεντάκη Γερ. Κοράνιον μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου, Ἀλεξάνδρεια 1878.
Philippson A. Das byzantinische Reich als geographische Erscheinung. Geographische Zeitschrift τ. 40 (1934) σ. 441.
Pirenne H. Mahomet et Charlemagne, Paris 1937.
Ramsay W. The historical Geography of Asia Minor, London 1890.
Runciman St. A History of the first Bulgarian Empire, London 1930.
— Byzantine Civilisation, London 1932.
Sagré A. Studies in byzantine Economy. Iugatio and capitatio. Traditio τ. 3 (1945).
— The byzantine colonate Traditio τ. 5.
Salaville S. De l'hellénisme au byzantinisme EOr. τ. 34 (1931) σ. 28.
Schlumberger G. Sigillographie de l'Empire Byzantin, Paris 1884.
Seeck O. Regesten der Kaiser und Päpste (311–476), Stuttgart 1919.
— Geschichte des Unterganges des antiken Welt τ. 1-6, Stuttgart 1895-1920.
Σίδερη Α. Ἡ οἰκονομία τοῦ Βυζαντίου 1947.
— Ἱστορία τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Ἔκδοσις τρίτη τ. 1ος (1950).
Σιδερίδου Ξ. Ἐπανόρθωσις ἀφηγήσεων γεγονότων τινῶν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου Α'. Σύλλ. τ. 28 (1904) σ. 98.
Slatarski W. Geschichte der Bulgaren (679–1396), Leipzig 1918.
Schnürer G. Die Anfänge der Abendländischen Völkergemeinschaft, Freiburg im B. 1932.
Schneider A. Die Hagia Sophia ru K)pel 1938.
Σωτηρίου Γ. Αἱ Χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας. Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1929.
— Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία τ. 1 (1942).
Stein E. Geschichte des Spätrömischen Reiches τ. 1, Wien 1928.
— Studien zur Geschichte des Byzantinischen Reiches, vornehmlich unter den Kaisern Justinus II und Tiberius Constantinus, Stuttgart 1919.
— Introduction à l'histoire et aux Institutions byzantines Traditio τ. 7 (1949–1950).
Stein E. – Palanque J. Histoire du Bas Empire τ. II (476–565 μ.Χ.)1949.
Στεφανίδου Β. Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον. Ἀθῆναι 1948.
Tafrali O. Théssalonique des origines au XIV siècle, Paris 1919.
Taeschner F. Der Anteil der Christen und der Muslime an der Islamischen Kunst. OChr. τ. 29 (1932).
Tatakis B. La philosophie byzantine 1949.
Turchi N. La civiltà Bizantina, Torino 1915.
Τωμαδάκη Ν. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν 1952.
Χριστοφιλοπούλου Α. Τὸ ἐπαρχιακὸν βιβλίον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ καὶ αἱ συντεχνίαι ἐν Βυζαντίῳ, Ἀθῆναι 1935.
— Ἡ δικαιοδοσία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων ἐπὶ ἰδιωτικῶν διαφορῶν κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ΕΒΣπ. τ. 18, 1948.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χριστοφιλοπούλου Α. Αἰκατερίνης. Ἡ Σύγκλητος καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος 1949.

Vasiliev A. Histoire de l'empire Byzantin, traduit du russe par P. Brodin-A. Bourguinon τ. 1, Paris 1932.

— Byzance et les Arabes. Edition française par H. Grégoire et M. Canard, Bruxelles 1935.

— Iustin the First 1950.

— Life of David of Thessalonica, Traditio τ. 4 (1946).

— The Life of St. Peter of Argos and its historical significance. Traditio τ. 5 (1947).

— The first Russian Attack on Constantinople (860) 1946.

Vasmer M. Die Slawen in Griechenland 1941.

Vernadsky G. Ancient Russia ... 1946.

Vogt A. Basile ler Empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IX siècle, Paris 1908.

Weitzman K. Greek mythology.... in byzantine Art 1951.

Wellesz E. A History of byzantine Music and Hymnography 1949.

Wulff O. Die byzantinische Kunst von der ersten Blüte bis zu ihrem Ausgang τ. 2 1924.

Zachariä von Lingenthal, Geschichte des Griechisch - Römischen Rechtes 3η ἔκδ. Berlin 1892.

Zakythinos D. Etatisme byzantin et experience hellénistique, Mélanges Grégoire τ. 2 (1950).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 1. Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος προσφέρει τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τέταρτος αἰὼν μ.Χ.

Ὁ τέταρτος μ.Χ. αἰὼν ἀποτελεῖ μέγαν σταθμὸν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν, προέχουσαν δὲ θέσιν κατέχει κατ' αὐτὸν ἡ μεγάλη μορφὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀνεγνωρίσθη ἐλεύθερος ὁ Χριστιανισμός, ὅστις εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς τὴν κοινὴν ἐκτίμησιν διὰ τὴν μεγάλην του ἠθικὴν ἀξίαν, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν δ' αὐτὴν συνετέλεσεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος. Διέκρινεν οὗτος ὅτι οἱ διωγμοὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἐπὶ Διοκλητιανοῦ πρὸ πάντων δὲν ἔφεραν τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, ἀντιθέτως ἔδειξαν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ δι' αὐτὸ ἐτάχθη μὲ τοὺς πιστεύοντας ὅτι πρέπει νὰ μείνῃ οὗτος ἐλεύθερος νὰ διδάξῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Ἀλλ' ὄχι μόνον ἐλευθερίαν ἀφῆκεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἀλλ' ἔπειτα ὑπεστήριξε τὴν διὰ Συνόδων διαμόρφωσιν τῆς διδασκαλίας του καὶ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν οἰκονομικήν του ἐνίσχυσιν. Ὅλα αὐτὰ ἐπέφεραν τὴν ταχεῖαν νίκην τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖον τελικῶς ἡ θρησκεία τῶν ἐθνικῶν, Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Μ. Θεοδοσίου. Εἰς τὸ ἑξῆς εἶναι ζήτημα χρόνου ἡ τελικὴ ἐξαφάνισις τοῦ ἐθνισμοῦ, ἤτοι τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα μεγάλα συνέβησαν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα καὶ κατέστησαν αὐτὸν μέγαν σταθμὸν ἱστορικόν. Κατ' αὐτὸν ἤρχισαν οἱ Γερμανοὶ τὰς μεγάλας ἐπιδρομάς των καὶ εἰσβολὰς εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον διέλυσαν κατὰ τὸν πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα. Ἡ διάλυσις εἶναι μᾶλλον τυπικὸν γεγονός, ἡ κάθοδος εἶχεν ἀρχίσει μὲ μεγάλα βήματα τὸν τέταρτον αἰῶνα. Ἡ διάλυσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἡ δημιουργία βαθμηδὸν νέων πολιτειῶν μὲ ἐπικράτησιν Γερμανικὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους φέρει ἀναστάτωσιν καὶ προσωρινὴν ἐκβαρβάρωσιν, παρέχει ὅμως τὰ στοιχεῖα πρὸς βαθμιαίαν ἀνασύνθεσιν τῆς Δύσεως· αὕτη θὰ γίνῃ ἀργότερα, ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἑξῆς. Κατὰ τὸν αὐτὸν τέταρτον αἰῶνα ἀρχίζει καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν, κατὰ πρῶτον τῶν Οὔννων εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ ὁποία σταματᾷ τὴν πρόοδον τῶν Γερμανῶν πρὸς τὸ Βυ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζαντινὸν Κράτος καὶ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὰ νότια τῆς σημερινῆς Ρωσσίας καὶ ἀπὸ τὴν Δακίαν (Ρουμανίαν) καὶ Παννονίαν (Οὐγγαρίαν). Αἱ ἀσιατικαὶ ἐπιδρομαὶ θὰ ἐπέφεραν μεγαλυτέρας καταστροφὰς καὶ μεταβολάς, ἂν δὲν κατώρθωνε τὸ Βυζάντιον νὰ θέσῃ ἐμπόδια, νὰ ἐπιβραδύνῃ ἢ καὶ νὰ σταματήσῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς. Πάλιν ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ λησμονήσωμεν τὸν ἀσιατικὸν παράγοντα, ὁ ὁποῖος ἤρχισε τὴν κίνησίν του κατ' ἀρχὰς κατὰ τῶν Γερμανῶν (Γότθων τῆς Σκυθίας – Ρωσσίας) καὶ βαθμηδὸν θὰ ἱδρύσῃ κράτος εἰς τὴν Εὐρώπην (Βουλγαρίαν, Οὐγγαρίαν) καὶ θὰ γεμίσῃ τὴν βορειανατολικὴν Εὐρώπην (Ρωσσίαν) μὲ ἐθνολογικὰ ἀσιατικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀσκήσουν ὄχι τόσον μεγάλην, ἀλλὰ πάντως ἀνάλογον ἐπίδρασιν μὲ τὰ Γερμανικὰ στοιχεῖα τῆς νοτιοδυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ κατάβασις λοιπὸν τῶν Γερμανῶν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀσιατῶν εἰς τὴν Εὐρώπην δίδουν εἰς τὸν τέταρτον μ.Χ. αἰῶνα ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ Κωνσταντίνου ὀφείλεται ἡ δύναμις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἠγωνίσθη ἐπιμόνως καὶ πολλάκις ἐπιτυχῶς κατὰ τῶν Ἀσιατῶν τῶν ἀπειλούντων τὴν Εὐρώπην. Καὶ τὰ θεμέλια τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τίθενται τὸν τέταρτον αἰῶνα. Τότε ἀκμάζουν καὶ οἱ νέοι ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι κατευθύνουν ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς τὸν μεσαίωνα, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος, ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Αὐγουστῖνος. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος προσφέρει ἀκόμη μίαν μεγάλην ὑπηρεσίαν, διαφυλάττει τὸν πνευματικὸν θησαυρὸν τῆς ἀρχαιότητος, τὸν χρησιμοποιεῖ κατὰ δύναμιν καὶ τέλος τὸν θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος. Ἐπίσης διὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κωδικοποιεῖ καὶ θέτει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον οὕτω διατηρεῖ καὶ καθιστᾷ χρήσιμον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἀρχίζει ἡ προσπάθεια ἰδίας τέχνης καὶ φιλολογίας χριστιανικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Ἄνευ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τοῦ μεταθέσαντος τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν δὲν θὰ ἦσαν δυναταὶ αἱ ἀνωτέρω ὑπηρεσίαι πολιτισμοῦ.

Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸ νὰ ζήσῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ χίλια ἔτη καὶ νὰ εὐεργετήσῃ τόσους λαοὺς μὲ τὸν πολιτισμόν του καὶ νὰ προφυλάξῃ τὴν Εὐρώπην ἐπὶ αἰῶνας ἀπὸ τὴν καταστροφήν. Καὶ μόνον ἡ στερέωσις εἰς τὴν Ἀνατολὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν πλέον Βυζαντινόν, ἀρκεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὸν τέταρτον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αἰῶνα μ.Χ. ἰδιαιτέραν σημασίαν, διὰ τοὺς σημερινοὺς τοὐλάχιστον γνώστας τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.

Ἄλλοτε βεβαίως ὡμίλουν μετὰ περιφρονήσεως καὶ εἰρωνείας περὶ τοῦ Βυζαντίου, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζουν καλά. Ἐλάμβαναν ὑπ' ὄψιν μερικὰ γεγονότα μόνον, ἀλλαγὰς αὐτοκρατόρων, αἱ ὁποῖαι συνωδεύοντο μὲ ἐγκλήματα, συζητήσεις θεολογικὰς κλπ. καὶ ἀπέδιδαν εἰς τὸν «Βυζαντινισμὸν» πᾶσαν σχολαστικότητα καὶ πολλὴν διαφθοράν.

Καὶ αὐτὸς ὁ Gibbon, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὴν πρώτην ἀξιόλογον Βυζαντινὴν ἱστορίαν, τὴν ὠνόμασε παραλόγως «Ἱστορίαν τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους». Ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ παρακμῆς καὶ πτώσεως ἑνὸς Κράτους, τὸ ὁποῖον ἐπὶ χίλια ἔτη ἦτο τὸ σπουδαιότερον εἰς τὸν Κόσμον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν; Προλήψεις θρησκευτικαί, αἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, κλασσιστικαὶ ἀντιλήψεις καὶ πρὸ πάντων ἡ ἄγνοια συνετέλεσαν εἰς τὴν περιφρόνησιν τοῦ Βυζαντίου. Εὐτυχῶς ἡ νεωτέρα ἔρευνα γνωρίζει βαθμηδὸν καλύτερα τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ κρίνει δικαιότερον καὶ χωρὶς ρωμαντισμούς. Ἐχρειάσθη πρὸς τοῦτο ἡ ἐργασία ἡ μακρὰ μεγάλων ἐπιστημόνων, τοῦ Δουκαγγίου, τοῦ Finlay καὶ τοῦ Bury, τοῦ Rambaud, τοῦ Schlumberger, τοῦ Diehl, τοῦ Vasiliev, τοῦ Hopf, τοῦ Stein, τοῦ Krumbacher, τοῦ Jorga, τοῦ Παπαρρηγοπούλου, τοῦ Λάμπρου, τοῦ Grégoire, τοῦ Laurent, τοῦ Dölger[1] τοῦ Moravcsik, τοῦ Ostrogorsky καὶ ἀπείρων ἄλλων ἐρευνητῶν —ἀναφέρομεν ὀλίγους ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων— διὰ νὰ γνωρίσωμεν καλύτερα τὸ Βυζάντιον. Ἀκόμη δὲν γνωρίζομεν καλῶς τὴν ἐσωτερικήν του ἱστορίαν, ἀλλὰ πάντως κρίνομεν σήμερον καλύτερα καὶ δικαιότερον.

«Χωρὶς τὸ Βυζάντιον, λέγει ὁ Gelzer[2], θὰ ἔμεναν οἱ Ἄραβες παρὰ τὰ χαρίσματά των σχεδὸν βάρβαροι, ὅπως ἦσαν τὴν ἐποχὴν τοῦ Μωάμεθ. Εὗρῆκαν ὅμως εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Ἔδεσσαν βιβλία ἑλληνικά. Τὰ φιλοσοφικά, γεωγραφικὰ καὶ μαθηματικὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ ἤσκησαν ἀπέραντον ἐπίδρασιν ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν καὶ Μαυριτανίαν εἰς τὴν Δύσιν, μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σογδιανῆς (Fergana) εἰς τὴν Ἀνατολήν.....· χωρὶς τὸ Βυζάντιον ἡ ἀνθρωπότης δὲν θὰ ἔβλεπε τὴν μεγάλην ἐποχὴν τῆς ἀναγεννήσεως κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα..».

«Τὸ Βυζάντιον ἐκυριάρχησεν ἄλλοτε μὲ τὴν λογοτεχνίαν του καὶ πρὸ πάντων μὲ τὴν καλλιτεχνίαν του, ἡ ὁποία ἐπὶ μακρὸν ἤσκει ἐπίδρα-

1) Βλ. τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν μελετῶν τοῦ Dölger εἰς τὸ πανηγυρικὸν τεῦχος τοῦ B. Z. τ. 44 (1951), τοῦ δὲ Grégoire εἰς τὰ Mélanges Grégoire τ. 2 (1950).

2) Byz. Kulturgeschichte σ. 17.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σιν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Δύσεως, μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικήν του, τὴν ὁποίαν ἐμιμήθησαν παντοῦ ἀπὸ τὸ Périgueux (τῆς Γαλλίας) ἕως τὴν Βενετίαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα ἕως τὴν Μόσχαν, ἐκυριάρχησε μὲ τὴν Ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν του, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ γραπτοῦ δικαίου τῆς Δύσεως, ἔπειτα μὲ τὰ Βασιλικὰ τῶν Μακεδόνων αὐτοκρατόρων Βασιλείου καὶ Λέοντος.....

Τὸ Βυζάντιον, ὅπως ἀργότερα ἡ Πολωνία, ἦτο τὸ προπύργιον τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς Ἀσίας...».

Ὁ Pirenne (Mahomet of Charlemagne σ. 154) λέγει ὅτι ἡ πρόοδος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐσταμάτησε διὰ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον οὕτω ἔσωσε τὴν Εὐρώπην καὶ μαζὶ μ' αὐτὴν καὶ τὸν Χριστιανισμόν.

Καὶ ὁ Bréhier ἔγραψε[1]: «Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶναι ἡ ὀργανικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἔγινεν ἑλληνικὸν καὶ χριστιανικὸν καὶ εὑρίσκομεν εἰς αὐτὸ ἡνωμένα τὰ τρία θεμελιώδη στοιχεῖα τοῦ εὐρωπαικοῦ πολιτισμοῦ: τὸν Ἑλληνισμόν, τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον καὶ τὸν Χριστιανισμόν. Ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἡ Βυζαντινὴ κοινωνία ἐξεπλήρωσεν εἰς τὸ διάστημα τῶν αἰώνων πραγματικὴν ἱστορικὴν ἀποστολήν: Ὑπερήσπισε καὶ διετήρησε. Προπύργιον τῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, ἐμπόδισε μέχρι τοῦ 14 αἰῶνος τοὺς Μουσουλμάνους νὰ περάσουν τὸν Βόσπορον. Ὡς «βιβλιοθηκάριος τῆς ἀνθρωπότητος» διετήρησε τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, χωρὶς αὐτοὺς δὲ ἡ Ἀναγέννησις ἦτο πρακτικῶς ἀδύνατος. Τέλος ἐπενήργησε μὲ τὴν ἀκτινοβολίαν του ἐπὶ τοὺς ὀλιγώτερον πολιτισμένους λαούς. Κάθε στιγμὴν εὑρίσκομεν τὰ ἴχνη του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄραβες ὀφείλουν εἰς τὸ Βυζάντιον πολλά, ἡ δὲ Κωνσταντινούπολις συνετέλεσεν ἀπέναντι τῶν Σλαβικῶν ἐθνῶν τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπεδίωξεν ἡ Ρώμη ἀπέναντι τῶν Γερμανῶν».

Ὁ Ostrogorsky (Gesch. d. Byz. Staates σ. 18) πιστεύει ὅτι τὸ Βυζάντιον διέσωσε τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τὸν ἑλληνικὸν πνευματικὸν πολιτισμόν, οὕτω δ' ἐξεπλήρωσε κοσμοϊστορικὴν ἀποστολήν.

Ὁ αὐτὸς Bréhier (Vie et mort de Byzance σ. 1) ἔγραψεν ὅτι τὸ Βυζάντιον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπροφύλαξε τὴν Δύσιν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῆς Ἀσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐβοήθει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὸν λοιπὸν πολιτισμόν του.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν ἀνα-

1) L. Bréhier, Le développement des études d'histoire Byzantine. Revue d'Auvergne τ. 18 (1901) σ. 34.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γνωρίζονται σήμερον ὑπὸ διαπρεπῶν ἱστορικῶν ὡς μεγάλαι καὶ αὐτὸ ἀρκεῖ διὰ νὰ δώσῃ ἐπίσης σημασίαν εἰς τὸν τέταρτον αἰῶνα μ.Χ., κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔθηκε τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους αὐτοῦ.

2. Διαίρεσις τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.

Ἀκολουθοῦντες τοὺς περισσοτέρους ἱστορικοὺς ἀρχίζομεν τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου Α΄ καὶ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν μικρῶν υἱῶν του Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου (395 μ.Χ.). Βεβαίως τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος δὲν διῃρέθη τότε εἰς δύο διάφορα Κράτη· ὁ Ὀνώριος κυβερνᾷ τὰ τμήματα τῆς Δύσεως (partes Occidentis) καὶ ὁ Ἀρκάδιος τῆς Ἀνατολῆς (partes Orientis). Ἡ νομοθεσία δημοσιεύεται ἐν ὀνόματι καὶ τῶν δύο αὐτοκρατόρων· ὅταν κενωθῇ ἡ θέσις αὐτοκράτορος —καὶ τοῦτο συνέβη ἐπανειλημμένως μέχρι τοῦ 476— ἡ Ἀνατολὴ βοηθεῖ εἰς τὴν ἀνακήρυξιν νέου αὐτοκράτορος, αὕτη δ' ἔστειλε τὸν Ἀνθέμιον (467 μ.Χ.) καὶ τὸν Ἰούλιον Νέπωτα (473 μ.Χ.). Εἰς τὴν Δύσιν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βανδάλων ἀναγκάζουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος νὰ ἀναλάβῃ ἐκστρατείαν κατ' αὐτῶν διὰ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὰς ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Ὑπῆρξε λοιπὸν συνεργασία μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους· θεωρητικῶς ὑπῆρχεν ἓν Ρωμαϊκὸν Κράτος μέχρι τοῦ 476, ἔκτοτε δὲ διαλυομένου τοῦ δυτικοῦ τμήματος τὸ ἀνατολικὸν ἀκολουθεῖ ἴδιον δρόμον.

Ἀλλ' ἂν καὶ ἀναγνωρίζομεν τὴν μέχρι τοῦ 476 θεωρητικὴν ἑνότητα, βλέπομεν ὅτι τὰ τμήματα ἀκολουθοῦν ἐν τῇ πράξει ἰδίους δρόμους. Ἀμέσως μετὰ τὸ 395 ὁ Στηλίχων ἔρχεται εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ τὸ Ἰλλυρικὸν ἀπ' αὐτῆς· εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων ἕκαστον τμῆμα ἀγωνίζεται μόνον του· ἡ Δύσις δὲν ἔχει ἐπίδρασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ὁποία ἀγωνίζεται νὰ λύσῃ τόσα ἴδια ζητήματα, θρησκευτικὰ καὶ ἄλλα. Ἐν τῇ πράξει λοιπὸν εἶναι χωρισμένα τὰ δύο τμήματα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν πρέπει νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ 395 μ.Χ. Δὲν συμφωνοῦμεν ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ μέχρι τοῦ 395 Ἀνατολὴ καὶ Δύσις εἶναι ἡνωμέναι καὶ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ χωριστοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ χωριστῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας [1].

1) Κυρίως εἰπεῖν τὸ ἀπὸ Διοκλητιανοῦ μέχρι τοῦ 395 τμῆμα τῆς Ἱστορίας ἀποτελεῖ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν καὶ ἔπρεπε νὰ προταχθῇ καὶ τοῦ παρόντος τόμου. Τοῦτο δὲν ἔγινε, διότι ἔχω γράψει ἰδιαιτέρως τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν ἔκδ. 2α 1950.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἱστορία μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτελεῖ μεταβατικὴν ἐποχήν. Δὲν ἔχει ἀκόμη ἀποκτήσει ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἕνεκα τῆς θεωρητικῆς ἑνώσεως μὲ τὴν Δύσιν (καὶ οἱ Ἕρουλοι ὑπὸ τὸν Ὀδόακρον, καὶ οἱ Ὀστρογόθοι ἀναγνωρίζουν τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως, ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ μέρος τοῦ ὅλου Ρωμαϊκοῦ Κράτους) καὶ ἕνεκα τῆς ὑπάρξεως ἢ καὶ ἀντιδράσεως τῶν «ἐθνικῶν» καὶ ἕνεκα ποικίλων ἄλλων λόγων. Ὁ Ἰουστινιανὸς μὲ τὴν νομοθεσίαν του καὶ τὴν ὅλην του ἐμφάνισιν δίδει ὡρισμένην κατεύθυνσιν, πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν[1] εἰς τὸ Κράτος καὶ δημιουργεῖ ἰδίαν χριστιανικὴν τέχνην. Διʼ αὐτὸ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποτελεῖ ἴδιον σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἐνῷ προσπαθεῖ νὰ ἀνιδρύσῃ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν Κράτος, κατορθώνει πράγματι νὰ θέσῃ τὰς βάσεις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μὲ ἰδίαν νομοθεσίαν καὶ τέχνην, μὲ ἴδιον δηλαδὴ χαρακτῆρα.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἡρακλείου ἀποτελεῖ ἐπίσης σταθμὸν σημαντικώτατον. Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου (610–641 μ. Χ.) νικῶνται ριζικῶς οἱ Πέρσαι, ἀλλʼ ἐμφανίζονται καὶ οἱ Σημῖται Ἄραβες, οἱ ὁποῖοι ἀποσποῦν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον Συρίαν καὶ Ἀφρικήν. Ἡ ἐπικράτησις τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ἔχει καὶ ἐκτὸς τοῦ Βυζαντίου διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν μεγάλην σημασίαν. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἄραβας εὐκολύνουν τὴν κάθοδον τῶν Σλάβων (καὶ ἔπειτα καὶ τῶν Βουλγάρων) νοτίως τοῦ Δουνάβεως εἰς τὰς σημερινὰς χώρας τῆς Νοτιοσλαβίας καὶ Βουλγαρίας καὶ τὴν βαθμιαίαν γλωσσικὴν ἀφομοίωσιν τῶν παλαιοτέρων κατοίκων, Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν. Οἱ νέοι κάτοικοι, πρὸ πάντων οἱ Βούλγαροι, εἶναι ἐχθρικοὶ πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ ἀποσποῦν ἀπʼ αὐτὸ τὰς κατοικουμένας ἄλλοτε ὑπὸ Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν χώρας. Ἀλλʼ αἱ ἀποσπάσεις αὗται τροποποιοῦν ἐθνολογικῶς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον πλέον εἶναι ἑλληνικὸν κατὰ μέγα μέρος, μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἄλλων Ἀφρικανῶν, τῶν Σύρων, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν (ἢ μᾶλλον τῶν διαδόχων αὐτῶν Σέρβων καὶ Βουλγάρων). Τὸ νέον ἑλληνικὸν Κράτος ἐξακολουθεῖ νὰ λέγεται Ρωμαϊκόν, νὰ ἀκολουθῇ τὴν Ρωμαϊκὴν νομοθεσίαν, ὅπως τὴν ἐτροποποίησεν ὁ Ἰουστινιανός, ἀλλὰ νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους.

Συμφωνοῦμεν λοιπὸν μετὰ τοῦ Stein καὶ τοῦ Bratianu[1] ὅτι οἱ χρόνοι 395–640 μ. Χ., ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου δηλαδὴ μέχρι τοῦ θανάτου

1) G. Bratianu, Les divisions chronologiques de l'histoire byzantine BAcR. τ. 17 (1930) σ. 17 κέξ. Ostrogorsky, Geschichte σ. 51—Stein Introduction à l histoire σ. 105. Βλ. καὶ Ζακυθηνοῦ Βυζάντιον σ. 77 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Ἡρακλείου, ἀποτελοῦν τὴν πρώτην περίοδον τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, τὴν προπαρασκευὴν εἰς τὴν ἐξελλήνισιν αὐτοῦ. Ἐντὸς τῆς περιόδου ταύτης ἀποτελεῖ ἴδιον σταθμὸν ὁ Ἰουστινιανός.

Ἄλλοτε ἀπεδίδετο εἰς τὸ ἔργον τῶν Ἰσαύρων (717 καὶ ἑξῆς) σημασία, τὴν ὁποίαν δυσκολευόμεθα σήμερον νὰ ἀναγνωρίσωμεν.

Ἡ ἐμφάνισις ὅμως τοῦ Φωτίου καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δυναστείας τῶν λεγομένων Μακεδόνων (867 καὶ ἑξῆς) ἀποτελοῦν ἐπίσης ἴδιον σταθμόν. Ὁ Φώτιος φέρει ἀναγέννησιν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, συντελεῖ αὐτὸς καὶ διὰ τῶν μαθητῶν του εἰς τὴν διάσωσιν πλήθους ἀρχαίων χειρογράφων καὶ νομίζω ὅτι, ἐὰν ἔχωμεν συνείδησιν τῆς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ, ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τοῦ Φωτίου ὡς ἀποτελοῦσαν σταθμὸν εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ἀπὸ τοῦ Φωτίου ἀρχίζει τὸ σχίσμα μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον βέβαια ἀργότερα, ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου τὸ 1054, πραγματοποιεῖται. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἐπὶ τοῦ Φωτίου ἠπειλήθη ὁ χωρισμὸς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὁ ὁποῖος ἀργότερα εἶχε τόσας συνεπείας, δίδει εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἰδίαν σημασίαν. Ἀκόμη καὶ ἡ δυναστεία τῶν Μακεδόνων ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν: ἐνίκησε τοὺς Ἄραβας, ἐδημιούργησεν ἀκριτικὴν ποίησιν, ἔδωκε μεγάλους στρατηγούς, τοὺς δημιουργήσαντας τὴν Βυζαντινὴν «ἐποποιίαν», ὅπως τὴν ὠνόμασεν ὁ Schlumberger. Ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς εἶχε τὰ κακὰ ἐπακόλουθα ἕνεκα τῶν πολέμων τῶν πολλῶν, οἱ ὁποῖοι ἔφεραν ἀνωμαλίας ποικίλας, ἔδιδαν δύναμιν εἰς ὡρισμένους πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς ηὐκόλυναν νὰ πιέζουν τοὺς γεωργοὺς καὶ νὰ συντελοῦν εἰς τὴν κατάπτωσιν αὐτῶν. Τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν ὀλιγωτέραν ἀντίστασιν τῶν Μικρασιατῶν κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι τὸ 1071 νικοῦν εἰς τὸ Ματζικὲρτ τῆς Ἀρμενίας καὶ καταλαμβάνουν ἔπειτα τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Δὲν συμφωνοῦμεν ὅμως μετὰ τοῦ Stein ὅτι τὸ 1071 ἀποτελεῖ ἀρχὴν νέας περιόδου· τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἀποτελεῖ τὸ 1204, ὅπως δέχεται ὁ Bratianu, τὸ ἔτος δηλαδὴ καθ' ὃ οἱ Φράγκοι διέλυσαν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ κατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Χωρὶς τὴν κατάληψιν τῶν Φράγκων, χωρὶς τὸ μῖσος τῆς Δύσεως ἴσως θὰ ἐσώζετο ἡ Ἀνατολή.

Δεχόμεθα λοιπὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων (641–1204) διαρκεῖ ἡ καθ' αὐτὸ Βυζαντινὴ περίοδος, ἡ ὁποία ἔχει δύο σταθμούς: τὸ 867, τὴν ἐποχὴν δηλαδὴ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν Μακεδόνων, καὶ τὸ 1071, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὴν πρώτην νίκην τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐπέκτασιν αὐτῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὸ 1204 δὲν ὑπάρχει πλέον Βυζαντινὸν Κράτος. Ὑπάρχουν διάφορα Κράτη ἑλληνικὰ καὶ φραγκικὰ εἰς τὴν Ἀνατολήν, τὰ ὁποῖα πολεμοῦν κατ' ἀλλήλων καὶ εὐκολύνουν οὕτω τὴν πρόοδον τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες ἐπῆραν πάλιν τὴν Πόλιν τὸ 1261 καὶ αὐτὸ ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ κατόρθωμα, ἀλλὰ τὸ νέον Κράτος εἶναι ἓν τμῆμα μόνον τοῦ παλαιοῦ Βυζαντίου, δὲν ἔχει τοὺς πόρους ἐκείνου, δὲν ἀντιπροσωπεύει ὅλας τὰς δυνάμεις ἐκείνου. Τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ κράτη, ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος, τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου καὶ ἀργότερα τὸ δεσποτᾶτον τοῦ Μυστρᾶ ἀπασχολοῦνται μὲ ἰδίους ἐχθρούς, ἔχουν ἄλλους σκοποὺς καὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν οὔτε αἰσθάνονται τὴν ἀλληλεγγύην νὰ βοηθήσουν τὸ Βυζάντιον. Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του, (1282 καὶ ἑξῆς), δὲν παρημέλει τὴν ὀχύρωσιν καὶ ἄμυναν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, θὰ παρετείνετο ἴσως ἡ ἀντίστασις κατὰ τῶν νέων ἐχθρῶν, τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων, ἀλλὰ δύσκολα θὰ ἀπεκρούοντο οὗτοι. Ἀλλὰ τὸ 1204 μὲ τὴν νίκην τῶν Φράγκων βοηθεῖ αὐτοὺς (τοὺς Ἰταλοὺς πρῶτα) νὰ ἀναλάβουν πλεονεκτικὴν θέσιν ἀπέναντι τῆς Ἀνατολῆς, συντελεῖ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Δύσεως καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἔχει καὶ παγκόσμιον σημασίαν.

Τρεῖς εἶναι λοιπὸν αἱ κύριαι περίοδοι τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας :

Α') 395–641 μ.Χ. Ἡ περίοδος αὐτὴ εἶναι ἡ ρωμαϊκωτέρα παρὰ τὴν ὕπαρξιν ἀκόμη ἐθνισμοῦ, ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Ἐθνολογικῶς τὸ Βυζάντιον περιέχει ἀκόμη πολλοὺς ξένους, πολεμεῖ ἢ συζητεῖ πρὸς τὰς αἱρέσεις, ἀλλὰ περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου γίνεται ἑλληνικώτερον καὶ λαμβάνει ἴδιον χαρακτῆρα.

Β') 641–1204 μ.Χ. Εἶναι ἡ καθ' αὐτὸ Βυζαντινὴ περίοδος. Τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἔχει ἰδικήν του νομοθεσίαν καὶ εἶναι ὁμοιογενές, σχεδὸν ἑλληνικὸν (θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν Κράτος), εἶναι αὐστηρῶς ὀρθόδοξον, κατὰ τὸ διάστημα δὲ αὐτὸ διεξήγαγεν αἰώνων ἀγῶνας κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Ἀράβων, τῶν κυριωτέρων του ἐχθρῶν, καὶ τοὺς μὲν πρώτους διέλυσε δὶς (ἐπὶ Τσιμισκῆ καὶ ἐπὶ Βουλγαροκτόνου), τοὺς δὲ δευτέρους ἐπίσης ἐδάμασε.

Γ') 1204–1453 καὶ (1461). Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ παλαιὸν Βυζαντινὸν Κράτος ἑνιαῖον, ἀλλὰ περισσότερα ἑλληνικὰ Κράτη, τὰ ὁποῖα διεξάγουν ἀγῶνα αὐτοσυντηρήσεως μόνον, ἀγωνιοῦν καὶ τέλος ἀποθνήσκουν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο.

Νομίζομεν ὅτι ἡ ἀνωτέρω διαίρεσις σαφηνίζει καλύτερα τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, διότι χαρακτηρίζει τὰ μεγάλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἐπίδρασιν εἰς αὐτήν, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Γεωγραφικὴ κατάστασις. Πληθυσμός.

Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον ἐδόθη τὸ 395 μ.Χ. εἰς τὸν Ἀρκάδιον, περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς χώρας :

1) Τὴν σημερινὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον νοτίως τοῦ Δουνάβεως, ὅστις ἦτο «μεσίτης» κατὰ τὸν ἱστορικὸν Θεοφύλακτον Σιμοκάττην, ἤτοι σύνορον μεταξὺ Βυζαντίου καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν βαρβάρων. Εἰς τὸν Δούναβιν ἔπλεαν συχνὰ ἐμπορικὰ καὶ πολεμικὰ πλοῖα καὶ ἐπομένως οὗτος ἦτο ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐξάρτησιν τοῦ Βυζαντίου. Σπανίως κατώρθωναν καὶ οἱ βάρβαροι μὲ μονόξυλα νὰ χρησιμοποιήσουν τὸν Δούναβιν διὰ μεγαλυτέρας ἐπιχειρήσεις, ὅπως π.χ. τὸ 626, ὅταν Ἄβαροι καὶ Σλάβοι ἐξεστράτευσαν κατὰ θάλασσαν κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως σπανίως καὶ προσωρινῶς ἐπροχώρουν οἱ Βυζαντινοὶ ἐν καιρῷ μεγάλων στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τῶν Ἀβάρων ἢ Σλάβων.

Ἡ γραμμή, ἡ χωρίζουσα τὸ ἀνατολικὸν ἀπὸ τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Σιγγηδόνα καὶ τὸ Βιμινάκιον παρὰ τὸ σημερινὸν Βελιγράδι καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ Δρίνου κατέβαινεν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν Θάλασσαν παρὰ τὰ σημερινὰ σερβοαλβανικὰ σύνορα. Βορειοδυτικῶς τῆς γραμμῆς αὐτῆς κατελήφθησαν περιφέρειαι, ἡ Δαλματία καὶ ἄλλαι, ἃ ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ὄχι μονίμως. Μέχρι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ σημερινὴ Βαλκανικὴ χερσόνησος ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς Θαλάσσης μετὰ τῆς Κρήτης ἐλέγετο ***Ἰλλυρικόν***, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τὸ ὄνομα τοῦτο περιωρίσθη εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς Χερσονήσου, ἐνῷ τὸ ἀνατολικὸν (μετὰ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας) ἐλέγετο ***Θράκη***. Τὸ ὄνομα τοῦτο δηλαδὴ ἔλαβεν εὐρυτέραν ἔννοιαν ἢ ἄλλοτε καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐπίσημον χρῆσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς συγγραφεῖς.

2) Δι' ὀλίγους αἰῶνας ἢ ὀλίγας δεκαετηρίδας τὸ Βυζαντινὸν Κράτος διετήρησε τὴν Ἰταλίαν καὶ μέρη τῆς Ἱσπανίας ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἑξῆς. Περισσότερον χρόνον ἔμεινεν ἡ νοτιωτάτη Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία ὑπὸ τοὺς Βυζαντινούς, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν δὲ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ Βενετία μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος.

3) Εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ Βυζάντιον κατέλαβε τὰς μέχρι τοῦ 395 μ.Χ. ρωμαϊκὰς χώρας, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μέρος τῆς Ἀρμενίας κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ 387. Τὰ $^4/_5$ τῆς Ἀρμενίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Περσαρμενία, ὅπως τὴν λέγουν οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἔμειναν εἰς τοὺς Πέρσας. Ἡ συμφωνία τοῦ 387 μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας δὲν θὰ ἔχῃ ἰσχὺν μόνιμον καὶ ἡ δυστυχὴς Ἀρμενία, εὑρισκο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μένη μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων καὶ ἰσχυρῶν κρατῶν, ὅπως ἡ Πολωνία εἰς νεωτέρους χρόνους, θὰ ὑποφέρῃ τὰ πάνδεινα. Ἡ Περσία συχνὰ ἐπιδιώκει νὰ φθάσῃ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον δι' ἐμπορικοὺς λόγους καὶ ἡ σύγκρουσις μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας γίνεται συχνὰ εἰς τὴν Ἀρμενίαν. Εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς προστίθενται καὶ λόγοι στρατιωτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ὡς θὰ ἴδωμεν, προκαλοῦντες τὴν σύγκρουσιν. Κατ' αὐτὴν συνήθως ἡ Ἀρμενία προτιμᾷ τὸ Βυζάντιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπῆρε τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ γράμματα. Ἡ εὐκολωτέρα ἐπικοινωνία μὲ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν φέρει πολλοὺς Ἀρμενίους εἰς αὐτήν, ἐπαρχίαι ὅλαι φέρουν τὸ ὄνομα ***Ἀρμενία,*** κατὰ δὲ τὸν 13ον αἰῶνα θὰ ἱδρυθῇ καὶ νέον μικρὸν ἀρμενικὸν κράτος εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἡ ἀνατολικὴ γραμμὴ τῶν συνόρων Βυζαντίου καὶ Περσίας διῆκε συνήθως ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Πόντου καὶ ἄφηνε τὴν μὲν Νίσιβιν εἰς τοὺς Πέρσας, τὸ δὲ Καλλίνικον, τὴν Ἔδεσσαν, τὴν Ἀμιδαν, τὴν Θεοδοσιούπολιν εἰς τὸ Βυζάντιον.

Νοτιώτερον τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Εὐφρατησίας τὸ Βυζαντινὸν Κράτος περιελάμβανε τὰς καλυτέρας ἐπαρχίας τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὅπου πλῆθος πόλεων καὶ λιμένων ἐδείκνυε τὴν ἀκμὴν τῆς χώρας. Ἡ μεγαλόπολις Ἀντιόχεια, ἡ Παλμύρα, ἡ Δαμασκός, ἡ Βηρυτός, ἡ Σιδών, ἡ Τύρος, ἡ Γάζα, ἡ Ἱερουσαλὴμ καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις ἀνῆκαν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ τὰ ὀνόματα αὐτὰ ὑπενθυμίζουν τὴν ἀκμὴν τοῦ ἐμπορίου, τῶν γραμμάτων, τοῦ πολιτισμοῦ καθ' ὅλου. Ἡ συνάντησις Ἑλλήνων καὶ Σημιτῶν εἰς τὰς χώρας ταύτας δὲν ἀπέβη τελικῶς ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ πρὶν ἔλθουν οἱ ἐπίσης Σημῖται Ἄραβες, οἱ ὁποῖοι θὰ συμφωνήσουν μὲ τοὺς Σύρους καὶ θὰ ἐκδιώξουν τοὺς Ἕλληνας, γονιμωτάτη ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς τέχνης, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν γραμμάτων. Σύροι γράφουν ἑλληνιστί, ἀλλὰ δημιουργοῦν ἀπὸ τοῦ τρίτου μ.Χ. αἰῶνος καὶ χριστιανικὴν συριακὴν φιλολογίαν καὶ μεταδίδουν ἀργότερα καὶ εἰς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν πλῆθος ἑλληνικῶν συγγραμμάτων. Ἡ ἀπώλεια τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα θὰ βλάψῃ τὸ Βυζαντινὸν ἐμπόριον καιρίως, θὰ βλάψῃ τὰ γράμματα καὶ θὰ σταματήσῃ τὴν πνευματικὴν κίνησιν, θὰ βοηθήσῃ δὲ μόνον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις θὰ ἦτο ἀδύνατος χωρὶς τὰς ἀνωτέρω χώρας. Πέραν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἡ χώρα, κατὰ μέγα μέρος ἔρημος, ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὰς κινήσεις τῶν ἐρχομένων ἀπὸ νότου Σαρακηνῶν ἢ Ἀράβων.

4) Εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον μέχρι τῆς Συήνης καὶ τῆς Βερενίκης, νοτίως τῶν Θηβῶν, καὶ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Λιβύην μετὰ τῆς Κυρηναϊκῆς. Νοτίως τῆς Αἰγύπτου οἱ Νούβιοι καὶ οἱ Βλέμμυες ἄλλοτε ἔκαμναν ἐπιδρομάς, ἄλλοτε ὑφίσταντο τὴν χριστιανικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἤρχοντο εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς αὐτό. Οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Λίβυες εἰς ἐλάχιστον μόνον βαθμὸν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφομοιωθοῦν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐθεωροῦντο ὑπ' αὐτῶν, ὅπως παλαιότερον ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, κατωτέρα φυλὴ καὶ περιεφρονοῦντο, δι' αὐτὸ δ' ἐμίσουν τὸ Βυζάντιον καὶ μὲ πρώτην εὐκαιρίαν συνεννοήθησαν μὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ.

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο τότε διῃρημένον εἰς δύο ἐ π α ρ χ ό τ η τ α ς (praefecturas), τὴν μικροτέραν τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἢ μέρους τοῦ Ἰλλυρικοῦ (διότι τὸ δυτικὸν τμῆμα τὸ περιλαμβάνον τὴν Παννονίαν ἀνῆκεν εἰς τὴν Δύσιν) καὶ τῆς Ἀνατολῆς (Orientis), ἡ ὁποία περιελάμβανε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Κράτους, τὴν Θράκην, τὴν Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον μετὰ τῆς Λιβύης. Ἑκάστη ἐπαρχότης διῃρεῖτο εἰς δ ι ο ι κ ή σ ε ι ς (dioeceses) καὶ ἑκάστη διοίκησις εἰς ἐ π α ρ χ ί α ς (provincias). Τὸ Ἰλλυρικὸν περιελάμβανε δύο διοικήσεις, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν (πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως) Δακίαν. Ἡ Ἀνατολὴ περιελάμβανε πέντε διοικήσεις, τὴν κυρίως λεγομένην Ἀνατολήν, ἤτοι τὴν Συρίαν μετὰ τῆς Παλαιστίνης, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἀσίαν, τὸν Πόντον, τὴν Θράκην. Αἱ δύο ἐπαρχότητες περιελάμβανον ἑξήκοντα ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι κατὰ μέγα μέρος ἔφεραν γνωστὰ ἐκ τῆς παλαιοτέρας ἱστορίας ὀνόματα.

Ἓν βλέμμα ἐὰν ρίψῃ τις εἰς τὸν χάρτην τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, βλέπει τὰς δυσκολίας τὰς πολιτικάς, τὰς ὁποίας ἐπροκάλει ἡ γεωγραφικὴ αὐτοῦ διάσπασις. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος περιελάμβανε τμήματα τριῶν ἠπείρων (τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς), τὰ ὁποῖα περιέκλειαν τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον καὶ διὰ ταύτης ἐπεκοινώνουν καὶ ἀπετέλουν πολιτικὴν ἑνότητα. Προϋπόθεσις τῆς ἑνότητος αὐτῆς ἦτο ἡ θαλασσοκρατία εἰς τὴν Μεσόγειον. Ὅταν οἱ Βάνδαλοι, κατὰ τὸν πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα, ἐθαλασσοκράτησαν ἐπί τινα καιρὸν εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, ἠπείλουν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ διὰ τοῦτο τὸ Βυζάντιον πρὸ πάντων ἐπείγεται νὰ παρασκευασθῇ καὶ καταπολεμήσῃ ἐχθρὸν ἐπικίνδυνον, ὁ ὁποῖος κατὰ πρῶτον λόγον ἠπείλει τὴν Δύσιν καὶ εἰς αὐτὴν κυρίως ἀπέβλεπε. Ὅταν ἀργότερα οἱ Ἄραβες ἔγιναν πειραταὶ ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν Μεσόγειον, ἠδυνήθησαν νὰ ἀποσπάσουν τὴν Κρήτην καὶ ἄλλας νήσους τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ παραλύσουν τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Χωρὶς τὴν θαλασσοκρατίαν ἦτο δύσκολον τὸ Βυζάντιον νὰ κρατήσῃ τὰς διεσπαρμένας εἰς τρεῖς κατ' ἀρχὰς ἠπείρους χώρας του καὶ ἀργότερα εἰς δύο, τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἡ συχνὴ ἐπιδρομὴ λαῶν Ἀσιατικῶν ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Ἀσίας (Περσῶν, Ἀράβων, Τούρκων) καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως (Οὔννων, Ἀβάρων, Βουλγάρων καὶ ἀργότερα διαφόρων Τούρκων, Πετσενέγων, Κομάνων) καθίστα ἀναγκαῖον συχνάκις καὶ διμέτωπον, ἐνίοτε καὶ τριμέτωπον πόλεμον (ὡς ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ), ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο εὔκολον νὰ διεξαχθῇ μὲ σημαντικὰς δυνάμεις, δυσκινήτους ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς διασπάσεως. Ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκαμε τὸ λάθος νὰ ἀναλάβῃ μακρὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας, οἱ Πέρσαι εὔκολα ἠδύναντο νὰ κάμνουν καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἡ μετακίνησις ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἀπῄτει καιρὸν πολύν.

Ἡ γεωγραφικὴ διάσπασις ὑπὸ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἄποψιν ἦτο μειονέκτημα, ὑπὸ ἐμπορικὴν ὅμως ἦτο πλεονέκτημα. Μὲ τὰς χωρισμένας εἰς διαφόρους ἠπείρους καὶ κατευθύνσεις χώρας του τὸ Βυζάντιον εἶχε σχεδὸν τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου καὶ μόνον ὁ Ἀτλαντικὸς Ὠκεανὸς καὶ ἡ Βόρειος Θάλασσα δὲν ἐμπορεύονται μὲ τὴν Ἀνατολήν, ἀλλὰ βαθμηδὸν θὰ ἔλθουν ὑπὸ τὴν ἐμπορικὴν καὶ λοιπὴν ἐξάρτησιν τῶν Νορμανδῶν καὶ ἄλλων Γερμανῶν. Ἡ Ἀσία ὅμως καὶ ἡ Ἀφρικὴ ἔστελλαν τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ δι' αὐτοῦ μόνον εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην. Διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἤρχοντο πολύτιμα προϊόντα τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεφαντοστοῦν π.χ. καὶ μαργαριτάρια, διὰ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου καὶ τῆς Συρίας τὰ ἀρώματα τῶν Ἰνδιῶν, διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἰχθύες, πολύτιμα δέρματα κλπ. τῶν λαῶν τοῦ Βορρᾶ. Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἤρχοντο μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ μεταξωτὰ ὑφάσματα εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Εὐρώπην. Διὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Ἀδριατικῆς Θαλάσσης τὸ Βυζάντιον ἔστελλεν ἐμπορεύματα εἰς τὴν Μέσην Εὐρώπην καὶ ἐλάμβανε δούλους καὶ προϊόντα. Ἔτσι ἡ γεωγραφικὴ διάσπασις ἔφερε τὸ Βυζάντιον εἰς ἐμπορικὴν ἐπικοινωνίαν μὲ ὅλην σχεδὸν τὴν Οἰκουμένην, ἐνῷ στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς συνετέλει εἰς τὴν ἐξασθένησίν του.

Ἡ γεωγραφία λοιπὸν ηὐνόει τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Βυζαντίου, εἰς ταύτην δ' ὀφείλεται κατὰ πρῶτον λόγον ἡ μακρὰ ζωὴ αὐτοῦ, ὅπως ἀντιθέτως ἡ οἰκονομικὴ παρακμὴ τῆς Ρώμης ἀπὸ τοῦ τρίτου μ.Χ. αἰῶνος συνετέλεσεν εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Καὶ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος θὰ βαίνῃ πρὸς τὴν δύσιν του, ἀφοῦ οἱ Βενετοὶ καὶ οἱ ἄλλοι Ἰταλοὶ τοῦ ἀφαιρέσουν βαθμηδὸν τὸ ἐμπόριον καὶ καθόλου τὰ οἰκονομικὰ μέσα τῆς ζωῆς του.

Ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ***πληθυσμὸς*** τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους περὶ τὸ 395; Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ὁ ἀκριβὴς πληθυσμὸς τοῦ Βυζαντίου οὔτε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὔτε διὰ τοὺς ἑπειτα. Δὲν ὑπάρχουν ἀρκεταὶ ἐνδείξεις καὶ δι' αὐτὸ ὅλαι αἱ σχετικαὶ ὑποθέσεις ἐπιδέχονται πολλὰς ἀντιρρήσεις. Σημειώνω ἁπλῶς ὅτι ὁ πληθυσμὸς ὅλου τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ὑπελογίσθη εἰς 70.000.000 [1].

4. Ἐθνολογία.

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος κατὰ τὸ 395 μ.Χ., ὅπως καὶ ὅλον τὸ Ρωμαϊκόν, περιλαμβάνει διαφόρους λαούς. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅμως βαθμηδὸν θὰ ὑπερισχύσῃ ὁ Ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος κατοικεῖ ἀπὸ αἰώνων τὰς περὶ τὸ Αἰγαῖον χώρας καὶ πέραν αὐτοῦ τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου καὶ μέχρι τοῦ Εὐξείνου, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ πρὸ πάντων εἰς τὰς πόλεις. Ὁ Ἑλληνισμὸς μαζὶ μὲ τοὺς Σύρους ἀσκεῖ τὸ ἐμπόριον καὶ κινεῖ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ Κράτους, αὐτὸς δ' ἔχει καὶ τὴν πνευματικὴν ἡγεσίαν. Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους θὰ ἀναλάβῃ βαθμηδὸν τὴν διεύθυνσιν τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον ἀργότερα θὰ γίνῃ ἑλληνικὸν Κράτος. Κατὰ τὸ 395 μ.Χ. εἰς τὴν σημερινὴν Βαλκανικήν, τὸ Ἰλλυρικόν, κατοικοῦν ἀκόμη οἱ ἀρχαῖοι γείτονες τῶν Ἑλλήνων, οἱ ***Ἰλλυριοὶ*** καὶ ***Θρᾷκες,*** οἱ ὁποῖοι τώρα δίδουν πολύτιμον στρατιωτικὸν ὑλικὸν εἰς τὸ Βυζάντιον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα, ὅπως καὶ κατὰ τὸν τέταρτον, οἱ Ἰλλυριοὶ ἐπλήρουν κατὰ μέγα μέρος τὰς ρωμαϊκὰς λεγεῶνας, αὐτοὶ ἔδιδαν μέγα πλῆθος ἀξιωματικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκλέγονται τόσοι αὐτοκράτορες καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν ἰσχυροτάτων καὶ ἱκανωτάτων, ὅπως ὁ Αὐρηλιανός, ὁ Διοκλητιανός, ὁ Κωνστάντιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Μαρκιανός, ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Ἰουστινιανός. Οἱ Ἰλλυριοὶ κατῴκουν τὰς ἀρχαίας ἐπαρχίας Νέαν Ἤπειρον, τὴν Δαρδανίαν, τὴν ἄνω Μοισίαν, τὴν Παννονίαν, τὴν Δαλματίαν (ἤτοι τὴν σημερινὴν Ἀλβανίαν καὶ Νοτιοσλαβίαν). Ἡ ἐντατικὴ στρατολογία τῶν Ἰλλυριῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐλάττωσιν αὐτῶν καὶ τὴν παραμέλησιν τῆς χώρας, ἀλλὰ τὸ τελικὸν κτύπημα κατὰ τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ λαοῦ θὰ δώσουν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀσιατῶν, Οὔννων καὶ Ἀβάρων, οἱ ὁποῖοι θὰ καταστρέψουν τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις καὶ τὰς ἀνοχυρώτους πόλεις καὶ θὰ ἀναγκάσουν τὸν ὑπολειφθέντα πληθυσμὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη, ὅπου οἰκονομικῶς θὰ φθίνῃ. Τέλος οἱ Σλάβοι ἦλθαν πολυάριθμοι καὶ κατέλαβαν βαθμηδὸν (ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος καὶ ἑξῆς) τὰς χώρας τῶν Ἰλλυριῶν, αἱ ὁποῖαι τόσον εἶχαν ὑποφέρει ἀπὸ τὰς προηγουμένας

1) Κατὰ τὸν Stein ὅμως τὸν 4ον αἰῶνα τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους (pars orientalis) εἶχεν 26.000.000, τὸ δὲ δυτικὸν (pars occidentalis) ἐπίσης 26.000.000 (Introduction à l'histoire).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπιδρομάς. Ἡ σλαβικὴ γλῶσσα θὰ μεταδοθῇ βαθμηδὸν εἰς τὰ ὑπολείμματα τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληθυσμοῦ καὶ εἰς τὰ ὀρεινότερα ἀκόμη μέρη. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον χάνονται οἱ ἀρχαῖοι Ἰλλυριοὶ καὶ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν Σλάβων.

Οἱ ὅροι, οἱ ὁποῖοι ηὐκόλυναν τὴν κάθοδον καὶ ἐγκατάστασιν τῶν Σλάβων εἰς τὸ Ἰλλυρικόν, συνετέλεσαν καὶ εἰς τὴν ἀπόσπασιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου. Αἱ γεωγραφικαὶ δυσκολίαι τοῦ Βυζαντίου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσουν ὅλας τὰς καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων καὶ Ἀβάρων, οἱ δὲ πόλεμοι πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἄραβας εὐκολύνουν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Σλάβων εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον.

Ὅ,τι ἐλέχθη περὶ Ἰλλυριῶν ἰσχύει καὶ περὶ Θρακῶν. Καὶ οὗτοι ὑπηρέτησαν στρατιωτικῶς τὸν Ἑλληνισμὸν (τὸν Μ. Ἀλέξανδρον καὶ πολλοὺς Διαδόχους), τὴν Ρώμην καὶ τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ἔπειτα ὑπέστησαν καὶ αὐτοὶ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων καὶ Ἀβάρων, αἱ ὁποῖαι κατέστρεψαν τὴν πεδινὴν χώραν καὶ πολλὰς πόλεις, ἠνάγκασαν ἐπίσης μέρος τοῦ πληθυσμοῦ νὰ φύγῃ εἰς ὀρεινότερα μέρη, ὄχι μόνον τῆς κάτω Μοισίας, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτῆς μέχρι Πίνδου. Πολλοὶ τῶν ἐκλατινισθέντων Θρακῶν ἐσώθησαν μέχρι σήμερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Βλάχοι. Οἱ ἀρχαῖοι Θρᾷκες κατῴκουν τὴν ἀρχαίαν Δακίαν (σημερινὴν Ρουμανίαν, ὅπου ἐλέγοντο καὶ Γέται καὶ Δᾶκες καὶ ὁπόθεν ὑπὸ τοῦ Αὐρηλιανοῦ[1] (270-275 μ.Χ.) μετεκομίσθησαν νοτίως τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν ἔκτοτε ὀνομασθεῖσαν ἐπίσης Δακίαν, Dacia Ripensis), τὴν κάτω Μοισίαν (τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν) καὶ τὴν πρὸς νότον τοῦ Αἵμου χώραν, ὅπου κατῴκουν οἱ Ὀδρύσαι, οἱ Βησσοὶ ἢ Βέσσοι, τῶν ὁποίων ἡ θρακικὴ γλῶσσα διετηρήθη ἐπὶ τῆς Ροδόπης μέχρι τοῦ ἕκτου μ.Χ. αἰῶνος. Τὴν ἐξαντληθεῖσαν ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν χώραν τῶν Θρακῶν (Δακῶν, Μοισῶν, Ὀδρυσῶν, Βησσῶν) κατέλαβαν τὸν ἕβδομον μ.Χ. αἰῶνα οἱ Ἀσιᾶται Βούλγαροι ὠφελούμενοι, ὅπως καὶ οἱ Σλάβοι ἐκ τῶν πολέμων τῶν Περσῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἀράβων κατὰ τῶν Βυζαντινῶν.

Κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἀπεσπάσθησαν καὶ ἄλλαι χῶραι, πλουσιώτεραι καὶ ἱστορικώτεραι ἢ αἱ καταληφθεῖσαι ὑπὸ Σλάβων καὶ Βουλγάρων. Οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι τῆς Συρίας, οἱ Σύροι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι,

1) Ὅπως παρετήρησεν ὀρθῶς ὁ N. Jorga, ὁ Αὐρηλιανὸς δὲν μετέφερεν ὅλους τοὺς λατινιστὶ ὁμιλοῦντας κατοίκους τῆς Δακίας, ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται, πῶς καὶ μετὰ τὴν μεταφορὰν αὐτὴν καὶ μετὰ τόσας διαβάσεις λαῶν ἐπεκράτησεν ἡ νεολατινικὴ γλῶσσα (ἡ Ρουμανικὴ) εἰς τὴν Ρουμανίαν. (Βλ. N. Jorga, La place des Roumains dans l'histoire universelle τ. I (1935) σελ. 56).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἤτοι οἱ Σημῖται, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν χωρῶν αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφομοιωθοῦν εὐκόλως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὅπως ἀφωμοιώθησαν π.χ. οἱ Φρύγες ἢ οἱ Κᾶρες. Εἰς τὰς πόλεις ἐγίνοντο κάποτε ἀφομοιώσεις καὶ προσεγγίσεις, ἀλλ' ἡ ὕπαιθρος ἔμενε σημιτική, ἀφοῦ μάλιστα ἤρχετο εὐκόλως εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἄλλους Σημίτας, τοὺς ἐξ Ἀραβίας ἀδιαλείπτως ἐρχομένους νομαδικῶς εἰς τὴν Συριακὴν ἔρημον. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σημιτῶν ἐξεδηλώθη κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ζωηρότατα εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ οἱ Σύροι ἐτάχθησαν μετὰ φανατισμοῦ μὲ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ. Αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ ἀντίθεσις, ἡ ὁποία ἐπροκάλεσε τόσας θρησκευτικὰς διενέξεις, ἔκαμε τοὺς Σημίτας νὰ ταχθοῦν μὲ τοὺς Ἄραβας, ὅταν οὗτοι μετὰ τὸ 634 εἰσέβαλαν εἰς τὴν Συρίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εὐκόλως ἀπεσπάσθη ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ἀνάλογα γεγονότα συνέβησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐκεῖ προσέφερεν ὑπηρεσίας, κατεῖχε τὰς πόλεις, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφομοιωθῇ μὲ τοὺς περιφρονουμένους ὑπ' αὐτοῦ ἰθαγενεῖς Αἰγυπτίους. Ἡ ἀντίθεσις καὶ τὸ μῖσος τῶν Αἰγυπτίων ἐξεδηλώθη καὶ εἰς μικρὰς στάσεις, ἀλλὰ πρὸ πάντων κατὰ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ὁπότε οὗτοι ἔγιναν ἐπίσης Μονοφυσῖται. Ἂν καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἦσαν ἀκραιφνεῖς Σημῖται, ἀλλὰ μῖγμα Σημιτῶν καὶ Ἀφρικανῶν, ἐν τούτοις, ἕνεκα τοῦ μίσους πρὸς τοὺς Βυζαντινούς, ἐτάχθησαν προθύμως μὲ τοὺς Ἄραβας καὶ συνετέλεσαν οὕτω εἰς τὴν ἀπόσπασιν καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ Λιβύης ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ἀπόσπασις τῆς Συρίας, Παλαιστίνης, Αἰγύπτου καὶ Λιβύης εἶχε μεγάλα ἐπακόλουθα, οἰκονομικὰ καὶ ἄλλα, διὰ τὸ Βυζάντιον, ὅπως ἡ ἀπόσπασις ὑπὸ τῶν Σλάβων καὶ Βουλγάρων τῆς βορείου Βαλκανικῆς, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Κράτους ἀντὶ τῶν Θρακῶν τὴν πολεμικωτάτην φυλὴν τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἀπόσπασις ὅμως αὕτη εἶχε καὶ ἓν ἄλλο, μᾶλλον ἀγαθὸν ἐπακόλουθον: Κατέστησε τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὁμοιογενέστερον, ἑλληνικώτερον.

Τὸ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον, τὸ ἑλληνικόν, ἐξελλήνιζεν εὐκόλως τοὺς ξένους, τοὺς ἐγκαθισταμένους εἰς τὴν Πόλιν. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν οἱ συγγενέστεροι λαοί, ὅπως οἱ Φρύγες, ἐξελληνίσθησαν εὐκολώτερα, ἀργότερα δ' οἱ ἔχοντες καὶ σημιτικὸν αἷμα ἢ οἱ ὀρεινοί, ὅπως π.χ. οἱ Ἴσαυροι ἐπὶ τοῦ Ταύρου. Οἱ πολλοὶ Ἀρμένιοι οἱ ἐρχόμενοι εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἀνεμιγνύοντο εὐκόλως μὲ Ἕλληνας καὶ αὐτοί, μόνον δ' οὕτω, ὡς Ἑλληνοαρμένιοι ἠδύναντο νὰ ἀνέλθουν εἰς μεγάλα ἀξιώματα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅταν ἦλθαν εἰς τὸ Παλάτι οἱ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δολοφόνοι του· εἶχε λοιπὸν ἐξελληνισθῆ. Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν λέγεται Ἀρμένιος, ἀλλ' ἡ μήτηρ του ἐλέγετο Παγκαλὼ καὶ ἑπομένως ἦτο Ἑλληνίς. Οὕτω εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἡ ὕπαιθρος βαθμηδὸν ἐξελληνίσθη κατὰ μέγα μέρος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε συμβῆ εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ὀλιγώτεροι ξένοι ἐγκαθιστάμενοι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐξελληνίζοντο, ὅπως οἱ Γότθοι οἱ ἐγκατασταθέντες ἐπὶ Θεοδοσίου Α' εἰς τὴν Φρυγίαν. Ὠνομάζοντο οὗτοι ἔπειτα ***Γοτθογραῖκοι*** (ὅπως οἱ παλαιότεροι Γαλάται οἱ ἀναμιχθέντες μεθ' Ἑλλήνων Γραικογαλάται ἢ Ἑλληνογαλάται). Εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Κράτους ἐγκατεστάθησαν καὶ στρατιῶται, ὅπως π.χ. οἱ Βουκελλάριοι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οἱ λεγόμενοι Βαρδαριῶται Τοῦρκοι παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀξιὸν εἰς τὴν Μακεδονίαν κλπ. Τὰς ἐγκαταστάσεις ξένων στρατιωτῶν εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν γνωρίζομεν ὅλας. Δὲν ἤσκησαν ὅμως ἐθνολογικὴν ἐπίδρασιν, διότι ταχέως ἐξελληνίζοντο. Καὶ οἱ κατελθόντες εἰς Ἑλλάδα εἰρηνικῶς καὶ κατ' ἀραιὰ διαστήματα Σλάβοι, ποιμένες κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐξελληνίσθησαν εὐκόλως καὶ δὲν ἤσκησαν καμμίαν ἐθνολογικὴν ἐπίδρασιν. Μόλις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Βυζαντίου ἐκλήθησαν καὶ κατῆλθαν εἰρηνικῶς ὡς γεωργοὶ καὶ στρατιῶται καὶ Ἀλβανοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀφωμοιώθησαν εὐκόλως γλωσσικῶς, ἀνεμίχθησαν ὅμως μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἀνάμιξις δ' αὐτῶν, τῶν ἀνέκαθεν συγγενῶν λαῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν, ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἐκ τῶν διαφόρων λαῶν, οἱ ὁποῖοι, πρὸ πάντων μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος μ.Χ., ἀπετέλουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν οἱ Ἕλληνες, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον οἱ Σύροι. Μετὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα τὰ πάντα διευθύνουν εἰς τὸ Βυζάντιον οἱ Ἕλληνες, ἀφοῦ ἀπεσπάσθησαν οἱ Σύροι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, καθὼς καὶ αἱ ἐπαρχίαι νοτίως τοῦ Δουνάβεως, αἱ κατοικούμεναι ἄλλοτε ὑπὸ Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, ἔπειτα δὲ ὑπὸ Σλάβων καὶ Βουλγάρων.

5. Κωνσταντινούπολις.

Ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἔργων τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἶναι ἡ ἐπέκτασις τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου πρὸς τὸν Θρακικὸν Βόσπορον καὶ χρησιμοποίησις αὐτοῦ ὡς πρωτευούσης τοῦ Κράτους.

Ἤδη ὁ Διοκλητιανὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν Ρώμην καὶ ἤδρευεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ ἐξαιρετικὴν πρωτεύουσαν, ἐφάμιλλον ἢ ἀνωτέραν τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Ἡ χρησιμοποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ Νικομήδεια δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ Νέα Ρώμη. Ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

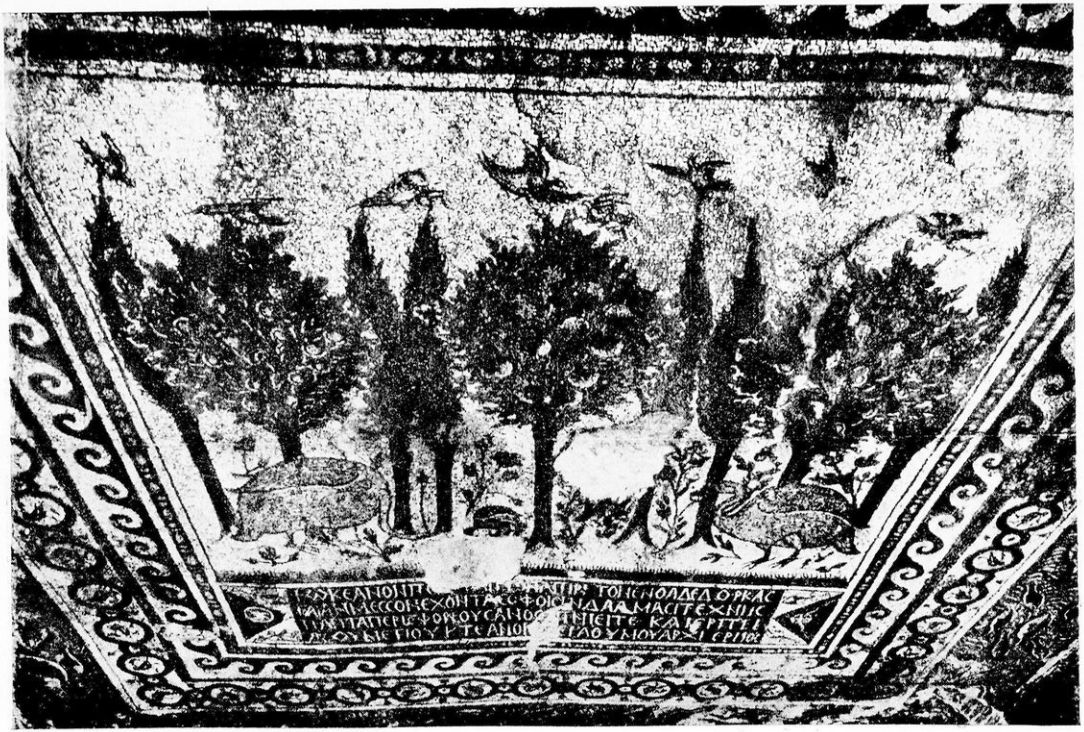

Εἰκ. 2. Μωσαϊκὸν ἀπὸ βασιλικὴν Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κωνσταντῖνος συνεπλήρωσε καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸ ἔργον τοῦ Διοκλητιανοῦ· ἐγκατέλειψεν, ὅπως καὶ ὁ Διοκλητιανός, τὴν παλαιὰν Ρώμην καὶ ἵδρυσε νέαν ἢ δευτέραν Ρώμην, ἡ ὁποία ἀκμάζει ἐπὶ χιλιετηρίδας καὶ ἔχει ἄφθονα τὰ χαρίσματα τῆς φύσεως καὶ τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ ἀνθρώπου. Διατί ἐπροτίμησεν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν νέαν Ρώμην τῆς παλαιᾶς ; Πολλοὶ βεβαίως λόγοι συνετέλεσαν εἰς τοῦτο. Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ Κωνσταντῖνος ἐπρόσεξε τὰ φυσικὰ κάλλη τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου· πάντως ὅμως διέγνωσε τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν ἀξίαν τῆς θέσεως καθὼς καὶ τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν. Διὰ τοῦ Βοσπόρου γίνεται τὸ μέγα ἐμπόριον μεταξὺ Εὐξείνου Πόντου καὶ Μεσογείου Θαλάσσης (καὶ Δουνάβεως ἀκόμη), τὸ ὁποῖον ἐφορολογεῖτο τότε εἰς τὰ Στενὰ καὶ ἀπέδιδε μεγάλα εἰσοδήματα. Εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπέληγεν ἡ Ἐγνατία ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκοινώνει τοῦτο πρὸς τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Ἀδριατικὴν Θάλασσαν καὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἐξεκίνουν διάφοροι δρόμοι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὴν Συρίαν. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὰ ταχυδρομικὰ ὀχήματα ἔφθαναν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀντιόχειαν.

Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος ἐξυγίανε τὴν νομισματικὴν κατάστασιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους μὲ τὴν κοπὴν τοῦ χρυσοῦ solidus, τοῦ (κατ' ἐξοχὴν) νομίσματος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ διαγνώσῃ τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Αὐτονόητον εἶναι ὅτι τὴν στρατιωτικὴν σημασίαν ἐξετίμησεν εὐκολώτερα. Οἱ Γερμανοὶ πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου δὲν εἶχαν ἀκόμη καταστῆ τόσον ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν Δύσιν, ὅσον ἦσαν οἱ Γότθοι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Σασσανιδῶν ἀνέλαβαν νέας δυνάμεις καὶ εἶχαν νικήσει καὶ αἰχμαλωτίσει τὸν αὐτοκράτορα Βαλεριανὸν (260 μ.Χ.). Οἱ Γότθοι τὸν τρίτον αἰῶνα μ.Χ. κατέβησαν μέχρι τῶν Ἀθηνῶν, τὸ 251 μ.Χ. ἐφόνευσαν τὸν αὐτοκράτορα Δέκιον, ὁ δ' Αὐρηλιανὸς (270-275) ἠναγκάσθη κυρίως ἕνεκα τῶν Γοτθικῶν ἐπιδρομῶν νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Δακίαν. Οἱ ἐχθροὶ λοιπὸν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἦσαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν φοβερώτεροι καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐπηρέασαν τὴν σκέψιν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ νὰ μὴ συνετέλεσαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν λόγων τούτων πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐπέδρασεν εἰς τὰς σκέψεις τοῦ Κωνσταντίνου. Οὗτος, ὡς γνωστόν, μὲ πολιτικὴν ἐπιφύλαξιν ἐξεδηλώθη ἀργὰ ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ· ὅταν ὅμως τὸ 324 μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Λικινίου ἤρχισε νὰ κτίζῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχε πλέον τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μέλλον ἀνήκει εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἐὰν ὅμως οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν χρησιμώτεροι εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, ἐὰν αὐτοὶ ἔμελλαν νὰ ἐπικρατήσουν κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Κωνσταντίνου, διατί νὰ μὴ προτιμήσῃ πρωτεύουσαν εὑρισκομένην πλησίον τῶν περισσοτέρων Χριστιανῶν; Ἡ Ρώμη ἦτο ἕδρα τῶν ἐθνικῶν Ρωμαίων, τῶν παλαιῶν συντηρητικῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι δύσκολον ἦτο νὰ συμφιλιωθοῦν μὲ τὰς λαϊκὰς τάξεις τοῦ πρώτου Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἵδρυσε καὶ ἐκόσμησε τὴν νέαν Ρώμην χωρὶς νὰ βλάψῃ τὴν παλαιάν. Ἵδρυσε π.χ. νέαν Σύγκλητον (Senatus) χωρὶς νὰ καταργήσῃ τὴν παλαιάν. Ἵδρυσεν ἀνάκτορα, ἀγοράν, στοὰς (ἐμβόλους), στήλην πορφυρᾶν μὲ τὸν ἀνδριάντα του, ἱππόδρομον, ὅπως εἶχεν ὅλα αὐτὰ ἡ παλαιὰ Ρώμη, ἔφερεν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν διάφορα ἔργα τέχνης καὶ ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, ἐκ τούτων δὲ σώζεται μέχρι σήμερον ἡ βάσις τοῦ τρίποδος τοῦ ἀφιερωθέντος ποτὲ ὑπὸ τῶν Πλαταιῶν εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· ἔκτισεν ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Εἰρήνης, τῆς ἁγίας Σοφίας, τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἐτάφη ὁ ἴδιος καὶ ὅπου ἐθάπτοντο ἔπειτα καὶ οἱ λοιποὶ αὐτοκράτορες. Ἐμοίραζε τρόφιμα εἰς τοὺς πολίτας καὶ ἔδωκεν ἰδίαν διοίκησιν εἰς τὴν Πόλιν, τὴν τοῦ ἐπάρχου, ὅπως εἶχεν ἡ παλαιὰ Ρώμη. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὴν νέαν Ρώμην λαμπροτέραν τῆς παλαιᾶς, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπιζητήσῃ νὰ βλάψῃ ἐκείνην.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Κωνσταντίνου ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες καὶ ἰδιῶται ἀκόμη, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν ὄχι μόνον ἐκκλησίας καλλιτεχνικὰς ἀλλὰ καὶ ἄπειρα κοινωφελῆ ἔργα, λουτρὰ (τοῦ Ζευξίππου), δεξαμενὰς (τοῦ Φιλοξένου π.χ.), ἐμβόλους, στήλας, ἀγοράς, διάφορα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, ξενῶνας· ἔτσι ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπερέβη τὴν παλαιὰν Ρώμην, διότι περιέλαβε περισσότερα καλλιτεχνικὰ καὶ εὐεργετικὰ ἱδρύματα, τὰ ὁποῖα ἐθάμβωναν ὅλους τοὺς ξένους τοὺς ἐρχομένους εἰς αὐτήν. Ὅλα αὐτὰ καὶ τὸ μέγα ἐμπόριον, ὁ πολὺς στρατὸς καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀδιαλείπτως ἐρχομένων αἰχμαλώτων ηὔξησαν ταχέως τὸν πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐνῷ ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ Ρώμη ἦτο μεγαλόπολις (εἶχε περίπου 450.000 κατοίκους), μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης ἤρχισε βαθμηδὸν νὰ χάνῃ τὸν πληθυσμόν της, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ Νέα Ρώμη ἐμεγεθύνετο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Τὸν ἕκτον μ.Χ. αἰῶνα ἐπλησίασε νὰ ἔχῃ ἐν περίπου ἑκατομμύριον κατά τινας ὑπολογισμούς[1]. Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς κατὰ μέγα μέρος ἦτο ἑλληνικὸς καὶ αὐτὸ ἐξηγεῖ τὴν αὔξησίν του. Οἱ Ἕλληνες

1) Bury, History of the L. R. Empire 1, 88 – Bréhier, La civilisation byzantine σ. 82.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἠγάπων πάντοτε τὰς πόλεις καὶ ἵδρυσαν μετὰ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον ἄπειρον πλῆθος εἰς τὴν Ἀσίαν πρὸ πάντων. Ἐκ τούτων δύο καὶ τώρα εἶναι μεγάλαι, ἡ Ἀλεξάνδρεια μὲ πληθυσμὸν 500.000 καὶ ἡ Ἀντιόχεια μὲ πληθυσμὸν 200.000 ἢ 250.000. Ἀλλ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πλὴν τῶν Ἑλλήνων ἤρχοντο καὶ ἄπειροι ξένοι ὡς ἔμποροι, ἐργάται, δοῦλοι, αἰχμάλωτοι στρατιῶται. Θέλω νὰ ἀναφέρω ἓν χωρίον πολὺ μεταγενέστερον ἀπὸ τὰς Χιλιάδας τοῦ Τζέτζου (XIII στ. 360) τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ὅμως, φαντάζομαι, θὰ ἠδύνατο μὲ ἀλλαγὴν ὀνομάτων τινῶν νὰ εἰκονίσῃ καὶ προηγουμένους αἰῶνας:

«οἱ πόλιν γὰρ τὴν ἄνασσαν ναίοντες Κωνσταντίνου
οὐχὶ μιᾶς φωνῆς εἰσι καὶ ἔθνους ἑνὸς μόνον,
μίξεις γλωσσῶν δὲ περισσῶν, ἄνδρες τε πολυκλέπται,
Κρῆτες καὶ Τοῦρκοι, Ἀλανοί, Ῥόδιοί τε καὶ Χῖοι,[1]
. . . . . .

Οἱ ξένοι οὗτοι (ὁ Τζέτζης ἀναμιγνύει ξένους καὶ Ἕλληνας) ἐν μέσῳ τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος ταχέως ἐξελληνίζοντο. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν ξενόγλωσσοι βάρβαροι ἐν μέσῳ ἑκατοντάδων χιλιάδων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ὡς κληρικοὶ καὶ λόγιοι, ἀνώτεροι ὑπάλληλοι κλπ. ἡγοῦντο πνευματικῶς τῆς κοινωνίας, νὰ διατηρήσουν ἐπὶ πολὺ τὴν γλῶσσάν των. Ἡ ἑλληνοποιὸς λοιπὸν Κωνσταντινούπολις, ἡ κατ' ἐξοχὴν ***Πόλις***[2], ὅπως ἐνωρὶς ἤδη ἐλέγετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἀπετέλεσε στήριγμα τοῦ Κράτους καὶ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξελληνισμόν του.

Εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τόσον μακρᾶς ἀκμῆς συνετέλεσαν τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν ἀκηρύκτων πολέμων μία ἀνοχύρωτος ἢ κακῶς ὠχυρωμένη πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ. Τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὄχι τὰ τοῦ Κωνσταντίνου, τὰ ὁποῖα ἐνωρὶς παρήκμασαν, ἀλλὰ

1) Εἰς ἄλλο ὅμως μεταγενέστερον κείμενον, τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς Αὐξεντίου (ἔκδ. ὑπὸ Μ. Γεδεὼν 1895 σ. 19) λέγεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἑλληνικὸς καὶ ὁμιλεῖ τὴν ἑλληνικήν: «οὐ μιξοβαρβάρου λαοῦ (πλήθει ἡ Κωνσταντινούπολις), τὸ φθέγμα φύρδην προϊεμένου, ἀλλὰ τὸ ὅλον αὐσωνικοῦ (=ἑλληνικοῦ) καὶ ἀκριβῶς ἐξησκημένου διατρανοῦν τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν τὴν ὀρθορρήμονα». Καὶ περαιτέρω λέγεται περὶ τοῦ πατριάρχου (σ. 20): «Τὸ μεῖζον, ἐν τῷ περιωνύμῳ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐπωνύμῳ ναῷ οὐ προσεδρεύει πατριάρχης ἀλλογενὴς καὶ παρέγγραπτος ἀλλ' ἰθαγενὴς καὶ ὁμόφυλος, τοὺς ἑαυτοῦ γινώσκων καὶ ὑπὸ τῶν οἰκείων ἔμπαλιν γινωσκόμενος». Τὰ ἀνωτέρω χωρία δεικνύουν, ἂν μή τι ἄλλο, τοὐλάχιστον τὴν ζωηρὰν ἐθνικὴν συνείδησιν τοῦ γράφοντος.

2) Οἱ Κινέζοι ὠνόμαζαν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος Foulin, ἤτοι ἁπλῶς Πόλιν, ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν εὐκολώτερα οἱ ξένοι ἐγνώριζαν ἢ ἤκουαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ εὐρύναντα τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ Θεοδοσίου Β' ἀπετέλουν τὸ τελειότερον ἔργον τῆς ὀχυρωματικῆς τέχνης τῶν πόλεων τότε: ἦσαν διπλᾶ, δίδυμα, καὶ εἶχαν καὶ διπλᾶς τάφρους. Οὐδέποτε ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν (τὸ 1204 οἱ Φράγκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι ἦσαν συνεννοημένοι μὲ ἕνα ἑλληνικὸν κόμμα, τῶν προδοτῶν 'Αγγέλων!) μέχρι τοῦ 1453, παρὰ τὰς ἐπανειλημμένας πολιορκίας καὶ ἐπιθέσεις 'Αράβων, Τούρκων καὶ ἄλλων. Τὸ 1453 τὰ πυροβόλα τῶν Τούρκων ἤνοιξαν ῥήγματα εἰς τὰ τείχη καὶ ηὐκόλυναν τὴν κατάληψιν αὐτῶν. Μέχρι τοῦ 1453 ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο ἀπόρθητος καὶ ἡ ὀχύρωσίς της ἐβοήθησε τὴν ἀκμήν της.

Ἡ Κωνσταντινούπολις κατεῖχε τὸ τρίγωνον μεταξὺ Κερατίου Κόλπου καὶ τῆς θαλάσσης τῆς Προποντίδος. Τοῦτο ὠχυρώθη ἐπὶ Θεοδοσίου, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, μὲ διπλοῦν τεῖχος ἀπὸ ξηρᾶς, διότι ἀπὸ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Κερατίου ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀσθενέστερον. Τὴν κορυφὴν τοῦ ἀνωτέρω τριγώνου κατεῖχεν ἡ Ἀ κ ρ ό π ο λ ι ς, πλησίον τῆς ὁποίας ἐκτίσθη τὸ Π α λ ά τ ι ο ν μέχρι τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ παλάτιον τῶν Βλαχερνῶν, εἰς τὴν γωνίαν πρὸς τὸν Κεράτιον Κόλπον. Παρὰ τὸ Παλάτιον ἐκτίσθη ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας, καθὼς καὶ ὁ τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, περίφημος δὲ λεωφόρος, ἡ Μ έ σ η λεγομένη, ὡδήγει ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὴν Χ ρ υ σ ῆ ν Π ύ λ η ν εἰς τὴν γωνίαν τῶν χερσαίων τειχῶν πρὸς τὴν Προποντίδα, ὅπου κατέληγεν ἡ παλαιὰ Ἐγνατία ὁδός. Διὰ τῆς Μέσης (via triomphalis) ἐτελοῦντο οἱ θρίαμβοι αὐτοκρατόρων καὶ στρατηγῶν.

Ὁ Ἱ π π ό δ ρ ο μ ο ς πλησίον τοῦ παλατίου εἶχε κτισθῆ πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κατὰ τὸ Circus maximus τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀργότερα ἐκαλλωπίσθη καὶ ἀπέβη κέντρον σπουδαιότατον διὰ τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Βλ. R. Guilland, The Hippodrom of Byzantium Speculum 1948 σ. 676).

Εἰς τὰ ἀνάκτορα παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν γνωστότερα τμήματα εἶναι ὁ ὀ κ τ ά γ ω ν ο ς Χ ρ υ σ ο τ ρ ί κ λ ι ν ο ς μὲ τὴν αἴθουσαν τοῦ Θρόνου, τὸ ὑπὸ Θεοφίλου κτισθὲν Τ ρ ί κ ο γ χ ο ν, ἡ Δ ά φ ν η, ἡ Χ α λ κ ῆ, ἤτοι τὰ προπύλαια, ἡ Μ α γ ν α ύ ρ α, τὸ Τ ζ υ κ α ν ι σ τ ή ρ ι ο ν, ἤτοι ὁ χῶρος ὅπου ἐγίνετο ἡ ἔφιππος σφαιροβολία κατὰ περσικὸν πρότυπον, ἡ Π ο ρ φ ύ ρ α, τὸ Π ε ν τ α κ ο ύ β ο υ κ λ ο ν κλπ. Ἄλλα ἀνάκτορα ἀπώτερον κείμενα ἦσαν ὁ Β ο υ κ ο λ έ ω ν, τὰ ἀνάκτορα τῆς Σοφίας συζύγου τοῦ Ἰουστίνου Β'. Διαμέρισμα μέγα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν κατεῖχαν τὰ Μ ά γ γ α ν α, ἤτοι αἱ ἀποθῆκαι πολεμικῶν μηχανῶν καὶ ὅπλων. Μέρη τῶν παλαιῶν ἀνακτόρων ἀνεσκάφησαν κατὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς τελευταίους χρόνους, εὑρέθησαν δὲ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ περίφημα μωσαϊκὰ μὲ λαϊκώτερα θέματα.

Ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ὀνομαστὴ ἦτο μετὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἡ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἐθάπτοντο οἱ αὐτοκράτορες· εἰς τὴν θέσιν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἱδρύθη ἔπειτα ὑπὸ Μεχμὲτ τοῦ Κατακτητοῦ τὸ σημερινὸν Μεχμετιὲ Τζαμί· παρὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἦτο ἡ παλαιὰ πατριαρχικὴ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ἡ ὁποία σήμερον χρησιμοποιεῖται ὡς μουσεῖον· ἡ ἐκκλησία τῶν ἐν Σεργιουπόλει (Rasafa) τῆς Συρίας μαρτυρησάντων ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου, ἡ ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὀνομάζεται σήμερον ὑπὸ τῶν Τούρκων «μικρὰ ἁγιὰ Σοφιὰ» (Κιουτσοὺκ Ἁγιὰ-Σοφιά)· ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας (Μεχμὲτ-πασᾶ-Τζαμί)· ἡ Μονὴ τοῦ Στουδίου (Μιρ-Ἀχὸρ-Τζαμί)· ἡ Μονὴ τῆς Χώρας (Καχριὲ-Τζαμί), ἡ ὁποία ἐκλήθη οὕτω πρὶν κτισθοῦν τὰ τείχη τοῦ Θεοδοσίου, ὅτε εὑρίσκετο δηλαδὴ ἔξω τῶν τειχῶν· ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Θεοδοσίας (Γκιουλ-Τζαμί). ἡ ἐκκλησία τοῦ Παντοκράτορος (Ζεϊρὲκ-Τζαμί), τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου Τήρωνος (Κιλισὲ-Τζαμί), τῆς Παμμακαρίστου, πατριαρχικὸς ναὸς μετὰ τὴν ἅλωσιν (Φετιχιὲ-Τζαμί). Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυριώτεροι τῶν Βυζαντινῶν ναῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται σήμερον ὡς τζαμιὰ καὶ μουσεῖα.

Ἐκ τῶν πλατειῶν καὶ ἀγορῶν γνωστότεραι εἶναι αἱ ἑξῆς: Τὸ Αὐγουσταῖον ἢ ὁ Αὐγουστεών, ὅπου ὑπῆρχεν ἔφιππος ἀνδριὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἡ ἀγορὰ ἢ φόρος τοῦ Κωνσταντίνου (Forum Constantini) ἢ Πλακωτόν, ὅπου ὑπῆρχεν ὁ πορφυροῦς κίων (σωζόμενος μέχρι σήμερον ἀλλὰ καυμένος) μὲ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Κωνσταντίνου· ἡ Βοὸς ἀγορά, ὅπου ἐκαίοντο οἱ ἐγκληματίαι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου· ἡ ἀγορὰ τοῦ Θεοδοσίου (Forum Theodossii) ἢ Ταῦρος, ὅπου ἱδρύθη ὁ κίων τοῦ Θεοδοσίου μὲ τὸν ἀνδριάντα του καὶ μὲ ἱστορικὰς γλυπτικὰς παραστάσεις· ἡ ἀγορὰ τοῦ Ἀρκαδίου (Forum Arcadii) μὲ τὸν ἀνδριάντα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ γλυπτικὰς ἐπάνω παραστάσεις. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἱδρύθησαν καὶ ἄλλοι ἀνδριάντες αὐτοκρατόρων, περὶ τοὺς ὀγδοήκοντα, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἐσώθη.

Ἄξιος προσοχῆς ἦτο ὁ Φάρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὴν Προποντίδα. Μικρότερος φάρος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου, τὸ φανίον ἢ φανάρι ἀργότερα λεγόμενον, ἔδωκε τὸ ὄνομα πρὸς τὴν συνοικίαν Φανάρι, ὅπου ἐγκατεστάθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε τὸν μοναδικὸν λιμένα, τὸν Κεράτιον Κόλπον ἢ Χρυσοῦν Κέρας, τὸ ὁποῖον ἐκλείστο δι' ἁλύσεως κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἀπὸ τῆς Προποντίδος, συνέδεε δὲ διὰ γεφυρῶν (ἡ πρώτη, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Κόλπου, ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ) τὴν παλαιὰν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν Περαίαν ἢ τὸ Πέραν, ὅπου τὰ τμήματα τῆς νεωτέρας Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Σταυροδρόμι, ὁ Γαλατᾶς κλπ. Εἰς τὸ μέρος τῆς Προποντίδος ὑπῆρχαν μικροὶ λιμένες, τὸ Κοντοσκάλι, ὁ λιμὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἔπειτα τῶν Σοφιῶν, ὁ λιμὴν τοῦ Βουκολέοντος κλπ.

Τὰ ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως γνωστότερα προάστεια ἦσαν εἰς τὴν Περαίαν αἱ Συκαῖ, ἀργότερα Γαλατᾶς, τὸ Πικρίδιον (Χάσκιοϊ), εἰς τὸν Βόσπορον τὸ Στενόν, συνοικία τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β', τὸ Διπλοκιόνιον (Βεσὶκ-τάς), δυτικῶς τῶν χερσαίων τειχῶν τὸ Κοσμίδιον, τὸ ἔξω Φιλοπάτιον. Ἡ συνοικία τοῦ Ἐξωκιονίου ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Θεοδοσίου πρὸς τὴν Χρυσῆν Πύλην ἔλαβε τὸ ὄνομα ἀπὸ κίονα εὑρισκόμενον ἔξω τοῦ τείχους τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΑΙ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Χριστιανισμὸς καὶ Ἐκκλησία.

Σπουδαῖος συντελεστὴς τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἡ ἱστορία συνυφάνθη μὲ τὴν τοῦ Κράτους. Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερα τὴν τοῦ Κράτους. Γράφομεν διὰ τοῦτο ὀλίγας γενικωτέρας παρατηρήσεις διὰ νὰ δείξωμεν τὴν ἐργασίαν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἠναγκάσθη ἕνεκα τῶν διωγμῶν καὶ τῶν αἱρέσεων νὰ ὀργανωθῇ, ἡ δὲ αὐστηρὰ ἱεραρχία αὐτῆς ἔδωκεν εἰς αὐτὴν δύναμιν καὶ τὴν κατέστησεν ἄλλοτε χρήσιμον παραστάτην τῆς πολιτείας, ἄλλοτε δὲ ἐπικίνδυνον ἀντίπαλον. Εἰς τὴν Δύσιν ἡ παρακμὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἔδωκε μεγάλην δύναμιν εἰς τοὺς πάπας, οἱ ὁποῖοι ἐπεμβαίνουν συχνὰ νὰ σώσουν τοὺς κατοίκους ἀπὸ αἰχμαλωσίας καὶ καταστροφὰς κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Μιλάνου Ἀμβροσίου, ὁ ὁποῖος μὲ τόσον σθέ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νος ἐπέβαλεν ἐκκλησιαστικὴν τιμωρίαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον Β' διὰ τὴν σφαγὴν τῆς Θεσσαλονίκης (390), εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν παπῶν. Τὸ παράδειγμα αὐτὸ καὶ ἡ παρακμὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ὦδήγησαν τὸν μέγαν θεολόγον Αὐγουστῖνον νὰ γράψῃ τὸ περὶ πολιτείας τοῦ Θεοῦ (de civitate dei) σύγγραμμά του καὶ νὰ τονίσῃ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι τῆς Πολιτείας. Μετὰ τὸν Ἀμβρόσιον καὶ τὸν Αὐγουστῖνον οἱ πάπαι λαμβάνουν ἀπέναντι τῆς πολιτείας αὐτοτελῆ θέσιν καὶ ζητοῦν ἀφορμὴν νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Θὰ δυνηθοῦν ἀργότερα καὶ νὰ καθαιρέσουν καὶ νὰ ταπεινώσουν βασιλεῖς. Παντοτινὴ ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι τῆς Πολιτείας. Καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα βασιλεῖς, ὅπως ὁ Κάρολος ὁ Μέγας, ἐπιβάλλουν τὴν θέλησίν των εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (ἐπὶ πάπα Λέοντος) καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος θὰ ἐπέλθῃ ἰσχυρὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ὑπερβολικῆς δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας, εἰς δὲ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐπεδίωξε καὶ ἐν μέρει ἐπέτυχε τὸν χωρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας.

Ἀλλ' αἱ ἱστορικαὶ συνθῆκαι τῆς Δύσεως ὦδήγησαν καὶ εἰς τὴν συγκεντρωτικὴν δύναμιν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δὲν ἐπέτρεψε χωριστικὰς καὶ αὐτονομιστικὰς τάσεις, ὅπως βλέπομεν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πάπας ἔγινε pontifex, ὅπως ἦτο ἄλλοτε ὁ Ρωμαῖος Αὐτοκράτωρ, τὸν ὁποῖον εἰς δυσκόλους στιγμὰς ἀνεπλήρωσε. Ἡ παπικὴ Ἐκκλησία ὠργανώθη εἰς τὴν Ρώμην, εἰς τὴν πρωτεύουσαν δηλαδὴ καὶ εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, καὶ ἡ ρωμαϊκὴ πειθαρχία καὶ συγκεντρωτικότης ἀπετέλεσαν παράγοντας καὶ αὐτῆς.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὰ πράγματα ἠκολούθησαν ἄλλον δρόμον. Ἡ δημιουργία δευτέρας πρωτευούσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔδωκε δύναμιν εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ὅστις εἶχεν ἄλλας παραδόσεις καὶ θὰ τὰς ἐπιβάλῃ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐν πρώτοις κατὰ τὴν Δευτέραν Σύνοδον τοῦ 381 ἀνεγνωρίσθη ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως πρῶτος μετὰ τὸν τῆς Ρώμης καὶ ἤρχισεν ἔκτοτε αὐτοτέλειαν δράσεως. Μόνον εἰς τὰ δογματικὰ ζητήματα (ἐνίοτε καὶ εἰς τὰ προσωπικά!) ζητεῖται ἡ ἐπέμβασις τοῦ πάπα. Εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως ἀνακηρύσσεται πατριάρχης, ὅπως καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ ὑπάρχουν τότε τέσσαρα Πατριαρχεῖα καὶ ἡ κατὰ τὴν Τρίτην Σύνοδον ἀναγνωρισθεῖσα αὐτοκέφαλος ἐκκλησία τῆς Κύπρου. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ συγκεντρωτικότης τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας· ἡ τόσον ἄλλοτε ἀγαπητὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας αὐτονομία εἰσάγεται καὶ εἰς τὰ τέσσαρα Πατριαρχεῖα (καὶ τὴν Κύπρον),

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ ὁποῖα λέγονται τώρα ὄχι αὐτόνομα ἀλλὰ α ὐ τ ο κ έ φ α λ α. Ἀκόμη καὶ μοναστήρια ἀποκτοῦν ἀργότερα αὐτονομίαν τινὰ ἀπέναντι τοῦ κατὰ τόπους ἐπισκόπου καὶ ζητοῦν νὰ ἐξαρτῶνται κατ' εὐθεῖαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον (τὰ λεγόμενα σ τ α υ ρ ο π ή γ ι α). Ἐδῶ νικᾷ ὄχι τὸ ρωμαϊκὸν ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἱστορικὸν περιβάλλον. Εἰς τὸ ἑξῆς ὅπου εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἱδρύονται νέαι ἐκκλησίαι εἰς ἄλλα χριστιανικὰ Κράτη γίνονται αὐτοκέφαλοι. Τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ἔδωκεν ὑπερβολικὴν δύναμιν εἰς ἕνα πατριάρχην τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Καθόλου ὅμως δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ πολιτεία κηδεμονεύει τὴν Ἐκκλησίαν, ἀφοῦ δύναται νὰ ἐκλέξῃ ἢ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς, τὸν πατριάρχην.

Εἰς καθαρῶς πνευματικὰ ζητήματα πολλάκις οἱ πατριάρχαι ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσουν εἰς τοὺς βασιλεῖς (ὅπως ὁ Νικόλαος Μυστικὸς εἰς τὸ ζήτημα τοῦ τετάρτου γάμου τοῦ Λέοντος Σοφοῦ), ἀλλὰ καθῃρέθησαν. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ἐπεκράτει, προσωρινῶς τοὐλάχιστον, ἀπέναντι τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Πολλάκις οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες προέβαιναν εἰς ἀντικανονικὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν διάρκειαν εἰς τὸ θρησκευτικὸν περιβάλλον τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Λέων ὁ Ἴσαυρος π.χ. ἀντικανονικῶς καὶ μὲ ἀντίληψιν καισαροπαπικὴν εἰσήγαγε δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος καὶ ὄχι διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως τὴν εἰκονομαχίαν. Ἔγιναν ἀγῶνες δεινοί, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησεν ἡ εἰκονολατρικὴ κοινὴ γνώμη.

Ἀλλ' ἂν ἀφήσωμεν τὰς ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς ἡ πολιτεία ἐπιβάλλει τὴν γνώμην της εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ ἡ ἐκκλησία (ἐπὶ Μ. Κηρουλαρίου) ἀπειθεῖ ἢ ἀναθεματίζει τὸν αὐτοκράτορα (ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος ἀνεθεμάτισε τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον), συνήθως ἡ ἐκκλησία συνεργάζεται μὲ τὴν πολιτείαν. Ἡ ὀρθοδοξία ἀφ' ὅτου ἐπεβλήθη, συνδέει Ἐκκλησίαν καὶ πολιτείαν. Ὁ πατριάρχης Ἀκάκιος διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ προσπαθεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸ Κράτος νὰ ἐπιτύχῃ προσέγγισιν πρὸς τοὺς μονοφυσίτας. Ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐπὶ Ἡρακλείου κάμνει ἀνάλογον προσπάθειαν. Ἡ συνεργασία τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπεβάλλετο καὶ διὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς, ὅπως παρετήρησεν ὁ Gelzer[1], οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν πάντοτε Χριστιανοί. Καθ' ἣν στιγμὴν

1) Ὁ Gelzer μάλιστα λέγει (Byz. Kulturg. σ. 4) ὅτι «ἡ σχέσις τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ ἱερατείου (imperium καὶ sacerdotium) ἐτακτοποιήθη καλὰ καὶ ὑπῆρξε μάλιστα ὑποδειγματική» εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ Bréhier (les institutions... σ. 444) λέγει: «En realité le régime religieux de Byzance ne mérite pas le nom de césaropapisme. C'est bien plutôt une théocratie dans la quelle l'empereur tient une place prépondérante mais non exclusive».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκινδύνευε τὸ Χριστιανικὸν Βυζάντιον, δὲν ἦτο δυνατὸν ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀδιαφορήσῃ καὶ νὰ λάβῃ ἀπειλητικὴν θέσιν ἀπέναντι τοῦ Κράτους.

Αἱ ἀνάγκαι λοιπὸν καὶ αἱ ἰδιαίτεραι συνθῆκαι τῆς Ἀνατολῆς καθώρισαν τὰς σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κράτους κατὰ διάφορον τρόπον ἢ ἐν τῇ Δύσει καὶ εἶναι παρὰ τὴν ἱστορίαν τὸ νὰ ζητῶμεν ὁμοιομορφίαν πανταχοῦ.

Μεγάλην δύναμιν ἔδιδαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς **οἱ μοναχοί,** οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦσαν πολυάριθμοι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ μοναχικὸς βίος δὲν ἐδημιουργήθη εἰς ἑλληνικὸν ἀλλ' εἰς αἰγυπτιακὸν περιβάλλον καὶ οἱ πρῶτοι ὀνομαστοὶ μοναχοί, ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Παχώμιος, δὲν ἦσαν Ἕλληνες ἀλλ' Αἰγύπτιοι. Ἡ κακὴ διοίκησις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, οἱ διωγμοὶ ἠνάγκασαν πολλοὺς Αἰγυπτίους νὰ διανείμουν τὰ ὑπάρχοντά των (ὅπως ὁ Ἀντώνιος) εἰς πτωχούς, νὰ περιφρονήσουν τὴν ὑλικὴν δύναμιν καὶ νὰ ἀπέλθουν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔζων συνήθως ἀπὸ ὠμὰ χόρτα καὶ σπανίως μαγειρευμένην τροφήν [1]. Ἡ αὐστηρὰ ἄσκησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβάλλοντο οἱ μοναχοί, εἶχέ τι τὸ ἡρωικόν, τὸ ὁποῖον ἐπροκάλει τὸν θαυμασμόν· τοῦτον ηὔξανεν ἡ ἀλτρουϊστική, ἡ φιλανθρωπικὴ δρᾶσις πολλῶν μοναχῶν καὶ πολλῶν μοναστηρίων. Βαθμηδὸν τὰ μοναστήρια ἀπέκτησαν τὰ νοσοκομεῖά των, εἶχαν ξενῶνας διὰ τοὺς περαστικοὺς ξένους, διέδιδον, ἤτοι διένεμαν τρόφιμα καὶ χρήματα εἰς τοὺς πτωχούς. Ὅλα αὐτὰ ἑρμηνεύουν τὴν διάδοσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς ἑλληνικὰς περιφερείας. Οἱ μοναχοὶ ἀκόμη ἀποβλέποντες εἰς τὸ Ὑπερπέραν περιεφρόνουν τὴν ὑλικὴν δύναμιν καὶ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ μαρτυρήσουν ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν των. Οὕτω π.χ. κατὰ τὴν συζήτησιν διαφόρων δογματικῶν ζητημάτων οἱ μοναχοὶ ἐπέμεναν περισσότερον, ὡμίλουν ἀπειλητικῶς πρὸς τὴν πολιτείαν, ὑφίσταντο προθύμως τὰς ἐξορίας ἢ ἄλλας τιμωρίας. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, διὰ νὰ ἀναφέρωμεν ἕνα τῶν ὀνο-

---

1) Ἡ κατ' Αἴγυπτον τῶν μοναχῶν ἱστορία (Historia monachorum ἔκδ. Preuschen 1897) παρέχει πλῆθος παραδειγμάτων περὶ τῆς αὐστηρᾶς ἀσκήσεως τῶν μοναχῶν. Βλ. π. χ. 8, 9: «οὐδὲν πλέον ἢ ὅσαπερ τῶν λαχάνων αὐτομάτως ἐκ τῆς γῆς ἀναφύεται, οὐκ ἄρτον τέως, οὐκ ὄσπριον, οὐ τῶν ἐν τοῖς φυτοῖς ὀπωρῶν τι διαιτώμενος, οὐδ' ὅσα διὰ τοῦ πυρὸς ἔχει τὴν χρῆσιν». Αὐτ. 24,4: «πολλοί τε αὐτῶν (μοναχῶν. δηλ.) οὔτε ἄρτον ἤσθιον, οὔτε ὀπώρας, ἀλλὰ πικρίδας». Συνήθης τροφὴ ἦσαν τὰ βρεκτὰ ὄσπρια (πβ. Ἑλληνικὰ 3,316). Βαθμηδὸν δυστυχῶς εἰσήχθη καὶ ἡ ἁλουσία εἰς τὰς ἀσκήσεις τῶν αὐστηρῶν μοναχῶν, ἐνῷ ἀκόμη ὁ πατριάρχης Σισίννιος ἐπὶ Θεοδοσίου Β' «ἐλούετο δὶς τῆς ἡμέρας ἐν λουτροῖς δημοσίοις» (Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορία VI, 22,3).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μαστοτέρων μοναχῶν, ἐξωρίσθη ἐπανειλημμένως, ἀλλὰ δὲν ἐγκατέλειψε ποτὲ τὰς ἰδέας του εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ εἰς ἄλλα. Καὶ ἡ στάσις αὕτη τῶν μοναχῶν ἐπροκάλει τὴν ἐκτίμησιν τοῦ κόσμου. Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ ἡ τεραστία περιουσία, τὴν ὁποίαν ταῦτα συνεκέντρωσαν, ἀφ' ὅτου ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἐπέτρεψε τὴν πρόσκτησιν περιουσίας ἐκκλησιαστικῆς, ἄλλοι δ' αὐτοκράτορες ἠμπόδισαν τὴν ἐκποίησιν αὐτῆς πλὴν διὰ σκοποὺς φιλανθρωπικούς, ὑπὲρ ἀ ν α ρ ρ ύ σ ε ω ς αἰχμαλώτων.

Τὰ μοναστήρια ἐπεβλήθησαν καὶ δι' ἄλλους λόγους πλὴν τῶν φιλανθρωπικῶν. Μερικοὶ μοναχοὶ ὀνομαστοὶ διὰ τὴν σοφίαν των καὶ τὴν ἀρετήν των ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ αὐτὸ συνετέλει εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου. Πρέπει δὲ νὰ μὴ λησμονήσωμεν ὅτι εἰς πολλὰ μοναστήρια ὑπῆρχαν μεγάλαι βιβλιοθῆκαι, (ὅπως π.χ. εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου), αἱ ὁποῖαι ἐμόρφωναν πολλοὺς λογίους, διετήρουν ἑλληνικὰ χειρόγραφα, διέδιδαν ἀντίγραφα αὐτῶν. Ἐπίσης εἰς πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὑπῆρχαν καλλιτεχνήματα, εἰκόνες, ἐκκλησιαστικὰ σκεύη καὶ ἔπιπλα, ὅλα δὲ ταῦτα ἤσκουν θαμβωτικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὸ χριστιανικὸν κοινόν. Δὲν γνωρίζομεν μόνον τὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν βιοτεχνίαν τοῦ μοναχικοῦ ἐ ρ γ ο χ ε ί ρ ο υ, τὸ ὁποῖον εἰσήγαγεν ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὰς μονάς.

Ὅλα ταῦτα ἑρμηνεύουν τὴν διάδοσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου εἰς ἑλληνικὰς περιφερείας καὶ τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἔχουν πολλοὶ μοναχοὶ εἰς διαφόρους ἐποχάς. Οἱ αὐτοκράτορες δέχονται τοὺς ἰσχυροὺς μοναχοὺς εἰς ἀκροάσεις καὶ τοὺς περιποιοῦνται, ἐνίοτε τοὺς ἐπισκέπτονται εἰς τὰ μοναστήριά των, πάντοτε δὲ τοὺς λογαριάζουν.

Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔδωκεν ἰδιαιτέραν δύναμιν καὶ ***ἡ φιλανθρωπικὴ ἐργασία*** αὐτῆς, περὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἀνάγκη νὰ γράψωμεν περισσοτέρας παρατηρήσεις, διότι δὲν ἔχει τονισθῆ δεόντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο σημεῖον χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὰ γενικὰ ἔργα τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.

Ἤδη πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τῆς ποιήσεως, διὰ τῆς θρησκείας, διὰ τῆς φιλοσοφίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξημέρωσιν καὶ ἐξευγένισιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἤδη ὁ Ὅμηρος ἐδίδαξεν ὅτι ὁ Ζεὺς ἦτο προστάτης τῶν ξένων καὶ τῶν πτωχῶν, ὁ δὲ θεὸς Ἀσκληπιὸς σώζει τοὺς ἀσθενεῖς εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖά του, ἡ δὲ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, πρὸ πάντων ἡ στωική, ἀπαιτεῖ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ δούλου καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, ἀσκεῖ δὲ μεγάλην ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἑλληνισμὸς πρῶτος ἐδημιούργησε τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν λέξιν τῆς φ ι λ α ν θ ρ ω π ί α ς. Ἡ πολιτικὴ ἱκανότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸν ὡδήγησε νὰ λάβῃ εὐεργετικὰ μέτρα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὅπως ἦτο π.χ. ἡ σεισάχθεια, ὁ ἀναδασμὸς τῆς γῆς, ἡ διανομὴ τροφίμων ἐν καιρῷ ἀνάγκης κλπ. Ἀκολούθως εἰς τὸν Ρώμην ἡ διανομὴ τροφίμων κατέστη τακτικὴ καὶ ἀπαραίτητος διὰ λόγους σκοπιμότητος.

Ὅλα αὐτὰ τὰ μέτρα εἶναι ἀσήμαντα ἀπέναντι τῆς ἀντιλήψεως τοῦ Χριστιανισμοῦ περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ μεταβάλλεται ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ Κόσμου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐδίδαξε τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων ὅλων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἠγάπησε τὰ παιδιά, ἐκήρυξε τὴν ἀγάπην, τὸν ἀλτρουϊσμόν, τὴν φιλανθρωπίαν. Εἰς τὰς ἀρετὰς αὐτὰς ὀφείλει τὴν νίκην του. Ἡ Ρώμη ἐκυβέρνα τὸν κόσμον, τὴν ο ἰ κ ο υ μ έ ν η ν, καὶ ἐκαυχᾶτο διὰ τὴν νομοθεσίαν της, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὴν ἠθικὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἀδικίαν, τὸ οἰκονομικὸν καὶ ἠθικὸν χάος. Αἱ διάφοροι θρησκεῖαι τῆς Ἀνατολῆς, πρὸ πάντων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (τῆς Θεᾶς Μᾶς π.χ.) ἐταπείνωσαν τὸν ἄνθρωπον, τὸν καθίστων ἱ ε ρ ό δ ο υ λ ο ν, τὸν κατεβίβαζαν εἰς τὴν θέσιν τοῦ κτήνους.

Ἀπὸ τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἔσωσε τὸν Κόσμον ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἠθικὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ θρησκεῖαι τῆς Ἀνατολῆς ἐσαρώθησαν βαθμηδὸν ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν, ὁ ὁποῖος ἠρέμα, χ ω ρ ὶ ς β ί α προσελκύει τὴν ψυχὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς κακοὺς θεούς των. Ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τῆς περὶ ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς περὶ θεοῦ διδασκαλίας του ἵσταται ἀντιμέτωπος πρὸ τῆς Ρώμης, τῆς ὁποίας οἱ αὐτοκράτορες ἐδέησε νὰ θεοποιοῦνται διὰ νὰ ἐπιβάλλωνται εὐκολώτερα εἰς τοὺς τόσους ὑποδούλους καὶ δυστυχοῦντας λαοὺς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Οἱ διωγμοὶ τῆς Ρώμης δημιουργοῦν τοὺς Χριστιανοὺς μάρτυρας, τῶν ὁποίων τὸ παράδειγμα ἐνισχύει τὸν Χριστιανισμὸν καὶ προκαλεῖ τὴν ταχυτέραν διάδοσίν του. Ὅσον γίνεται γνωστοτέρα ἡ διαφορὰ τοῦ χριστιανικοῦ καὶ προχριστιανικοῦ Κόσμου, τόσον διαδίδεται εὐκολώτερα ὁ Χριστιανισμός.

Ἡ ἠθικὴ ἐξύψωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ φιλανθρωπία του, ἀπετέλουν ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν ἱεροδούλων τῶν ἄλλων θρησκειῶν, πρὸς τὴν παλλακείαν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς διαφθορὰν τῆς Ρωμαϊκῆς οἰκογενείας, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Χριστιανισμὸς ἀντιτάσσει τὴν ἁγνότητα, τὴν παρθενίαν. Διὰ λόγους σκοπιμότητος ἡ Ρώμη ἐπὶ Αὐγούστου ἐγκρίνει τὸν θεσμὸν τῆς παλλακείας διὰ νὰ ἔχῃ πολλὰ παιδιά, περὶ τῶν ὁποίων δὲν λαμβάνει ἰδιαιτέραν πρόνοιαν. Ὁ Ρωμαῖος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

pater familias ἔχει ἀπεριόριστα δικαιώματα ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, τῶν ὁποίων διαθέτει κατὰ βούλησιν τὴν περιουσίαν. Δύναται νὰ ἀποπέμψῃ τὸ παιδί του καὶ νὰ υἱοθετήσῃ ἕνα ξένον. Ὁ Χριστιανισμὸς προστατεύει τὰ παιδιὰ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ ἐξυψώνει τὴν οἰκογένειαν εἰς βαθμὸν ἀδύνατον πρότερον.

Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοί, Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι διδάσκονται ἀπὸ τὰ παραδείγματα ἀγάπης καὶ ἠθικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος γίνονται οἱ εὐγενεῖς φιλανθρωπότεροι. Τὰ διάφορα ἀδελφᾶτα (collegia tenuiorum) ἀλληλοβοηθείας πολλαπλασιάζονται, περὶ τῆς τροφῆς τῶν παιδιῶν λαμβάνεται ἐνίοτε πρόνοια κλπ.

Ὅλα αὐτὰ δὲν δύνανται νὰ συγκριθοῦν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον πρὸς τὴν εὐγενικὴν καὶ παρήγορον διὰ τοὺς δυστυχεῖς φιλανθρωπίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ διωγμοὶ τοῦ Νέρωνος προκαλοῦν ἤδη τὴν ἀλληλεγγύην τῶν Χριστιανῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ πέμπτου προσφέρουν τροφὴν αἱ λεγόμεναι ἀ γ ά π α ι, τὰ κοινὰ γεύματα τῶν πτωχῶν Χριστιανῶν, τὰ ὁποῖα προήρχοντο πρῶτον ἀπὸ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον τὸν προσφερόμενον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν χάριν τῆς θείας ε ὐ χ α ρ ι σ τ ί α ς.

Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ οἱ καλοὶ ὀπαδοί του θεωροῦν καθῆκόν των νὰ βοηθοῦν τοὺς πτωχούς, τοὺς ἀσθενεῖς, τὰς χήρας, νὰ ἐπισκέπτωνται τοὺς φυλακισμένους, νὰ ἐξαγοράζουν τοὺς αἰχμαλώτους, νὰ υἱοθετοῦν τὰ ριπτόμενα εἰς τοὺς δρόμους παιδιά, νὰ θάπτουν τοὺς ξένους εἰς τὰ λεγόμενα ξ ε ν ο τ ά φ ι α, νὰ ἐλευθερώνουν τοὺς δούλους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἴσοι πρὸς αὐτούς.

Ἡ δουλεία βέβαια δὲν κατηργήθη τελείως, ἀλλὰ διάφορα μέτρα, ὅπως ἡ παροχὴ ἀσυλίας εἰς αὐτούς, ἡ ἀπαγόρευσις εἰς τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἔχουν Χριστιανοὺς δούλους, ἡ ἀναγνώρισις τῶν γάμων ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἐβελτίωσαν πολὺ τὴν θέσιν τῶν τελευταίων.

Πλὴν τῶν μοναχῶν καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες διδάσκουν πάντοτε τὰ κηρύγματα τοῦ Χριστοῦ καὶ βοηθοῦν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων, βελτιώνουν τὴν θέσιν τῶν δούλων, προκαλοῦν τὴν ἵδρυσιν ν ο σ ο κ ο μ ε ί ω ν, π τ ω χ ο κ ο μ ε ί ω ν, γ η ρ ο κ ο μ ε ί ω ν, χ η ρ ο τ ρ ο φ ε ί ω ν, β ρ ε φ ο τ ρ ο φ ε ί ω ν κλπ. Πρώτην φορὰν δημιουργοῦνται αἱ ἀνωτέρω λέξεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ.Χ. καὶ αὐτὸ δεικνύει τὴν σπουδαιοτάτην συνεργασίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὸ χριστιανικὸν ἰδανικὸν ἦτο πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ μετ' αὐτὸν ἡ φιλανθρωπία, αὐτὸ καλλιεργοῦν οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ ἰδιῶται ἀκόμη. Τὸ Χριστιανικὸν περιβάλλον τὸ ἐμπνευσμένον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὲ τὸ ἰδανικὸν αὐτὸ δὲν κατήργησε μὲν τὴν δουλείαν, ἀλλ' ἐβελτίωσε τοῦ δούλου τὴν θέσιν, συνήθως δ' ὁ κύριος τοῦ δούλου ἠλευθέρωνεν αὐτόν, συνηθέστερον μετὰ θάνατον, αἱ δὲ διαθῆκαι τῶν Χριστιανῶν εἶναι σπουδαιότατα μνημεῖα τοῦ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, διότι δεικνύουν καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν δούλων καὶ ἄλλων δυστυχῶν πρόνοιαν αὐτοῦ. Ὁ Χριστιανισμὸς θὰ ὀργανώσῃ καὶ κοινωνικὴν πρόνοιαν εἰς τὸ Βυζάντιον, χωρὶς νὰ χρειασθῇ εἰδικὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους. Ἵνα γίνῃ τοῦτο σαφές, ἀναφέρομεν μερικὰ παραδείγματα, ἐν τέλει δὲ ὁμιλοῦμεν καὶ περὶ τοῦ Κράτους.

Ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, τὸ κῦρος τοῦ Μ. Ἀντωνίου ὠφείλετο εἰς τὴν φιλανθρωπικήν του ἐνέργειαν. Κατὰ τὸν Σωζομενὸν (Ἱστ. Ἐκκλ. Ι 13, 2) «βούπαις καταλειφθεὶς ὀρφανὸς τοὺς μὲν πατρῴους ἀγροὺς ἐδωρήσατο τοῖς κωμήταις, τὴν δὲ ἄλλην οὐσίαν διαθεὶς τὸ τίμημα τοῖς πενομένοις διένειμε». Κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικὸν ἐπενέβαινεν ἔπειτα ὁ Ἀντώνιος ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ διὰ τοῦ κύρους του ἐπετύγχανε πολλὰ ὑπὲρ αὐτῶν. Ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς παρέχει πλῆθος πληροφοριῶν περὶ διαφόρων φιλανθρώπων κληρικῶν. Ὁ ἐπίσκοπος Κυζίκου Ἐλεύσιος, ὅστις περιέπεσεν εἰς δυσμένειαν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἔλαβεν εἰδικὴν πρόνοιαν περὶ τῶν χηρῶν («χηροτροφεῖα κατεσκευάσατο» αὐτ. V 15, 5). Κατὰ τὸν Σωζομενὸν (αὐτ. III 16, 15) ὁ ὀνομαστὸς Σύρος λόγιος Ἔφραιμ ἐν καιρῷ λιμοῦ ὠργάνωσεν εἰς τὴν Ἔδεσσαν τῆς Συρίας νοσοκομειακὴν ὑπηρεσίαν, τὴν πρώτην γνωστὴν βεβαίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ: «ἀμφὶ τὰς τριακοσίας κλίνας ἐν τοῖς δημοσίοις ἐμβόλοις εἶχε καὶ τῶν ἀπὸ λιμοῦ νοσούντων ἐπεμελεῖτο καὶ ξένους καὶ τοὺς κατὰ σπάνιν ἀναγκαίων ἐκ τῶν ἀγρῶν παραγενομένους ἐδεξιοῦτο». Κατὰ τὴν Ἱστορίαν τῶν κατ' Αἴγυπτον μοναχῶν (κεφ. XX, 1) «ὁ πρεσβύτερος Σεραπίων ἡγούμενος πολλῆς ἀδελφότητος», ἀφοῦ ἐφρόντισε περὶ τῶν πτωχῶν τῆς περιφερείας τῆς Ἀρσινόης τῆς Αἰγύπτου «ἐκ τῶν καμάτων τῆς ἀδελφότητος μεστὰ πλοῖα σίτου καὶ ἀμφιάσεων εἰς Ἀλεξάνδρειαν τοῖς πτωχοῖς ἀπέστειλε». Κατὰ τὴν αὐτὴν ἱστορίαν (V, 5) οἱ «ἄρχοντες» τῆς πόλεως Ὀξυρύγχου «κατὰ τὰς πύλας καὶ τὰς εἰσόδους σκοποὺς ἔστησαν πρὸς τό, εἴ ξένος τις πενόμενος φανείη, ἀχθῆναι πρὸς αὐτοὺς ληψόμενον πρὸς παραμυθίαν ἀναλώματα».

Πλείστας ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις παρέχει ὁ Παλλάδιος ἐν τῷ Λαυσιακῷ του: «Πρόσκειται τῇ ἐκκλησίᾳ ξενοδοχεῖον[1], εἰς ὃ τὸν ἐπελθόντα ξένον, μέχρις οὗ ἐξέλθῃ αὐθαιρέτως, δεξιοῦνται πάντα τὸν

1) Αἱ λέξεις ξενών, ξενοδοχεῖον, πανδοκεῖον ἢ πανδοχεῖον εἶναι παλαιότεραι, ἀλλὰ τώρα λαμβάνουν ἄλλην ἔννοιαν, φιλανθρωπι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χρόνον, κἂν ἐπὶ διετίαν ἢ τριετίαν μείνῃ» (VII, 4). Περί τινος μοναχοῦ ἐν Ἀγκύρᾳ γράφει ὁ Παλλάδιος (LXVIII, 2) : «οὐκ ἀμελεῖ οὐ φυλακῆς, οὐ νοσοκομείου, οὐ πτωχῶν, οὐ πλουσίων, ἀλλὰ πᾶσιν ἐπικουρεῖ... ὃ φιλεῖ δὲ συμβαίνειν ἐν πάσαις ταῖς μεγάλαις πόλεσιν, ἔστι καὶ ἐν αὐτῇ (τῇ Ἀγκύρᾳ δηλαδή)· ἐν γὰρ τῇ στοᾷ τῆς ἐκκλησίας πλῆθος νοσούντων κατακείμενον ἐρανίζεται τὴν ἐφήμερον τροφήν...» Καταπληκτικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ Παλλάδιος (LXI, 4 βλ. καὶ AB τ. 22 σ. 9) περὶ Μελανίας τῆς νεωτέρας, ἐγγονῆς τῆς ἐπίσης μεγάλης φιλανθρώπου Μελανίας τῆς πρεσβυτέρας. Ἡ Μελανία ἡ νεωτέρα διένειμε τὴν τεραστίαν περιουσίαν της εἰς ἱερὰ ἱδρύματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ὑπὲρ πτωχῶν καὶ ἐξορίστων. Πλὴν τούτου «ἠλευθέρωσε τὰ βουληθέντα ἀνδράποδα, ὀκτακισχίλια, τὰ λοιπὰ γὰρ οὐκ ἐβουλήθησαν, ἀλλ' ἠρήσαντο δουλεῦσαι τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς· ᾧ παρεχώρησε πάντας ἀπὸ τριῶν νομισμάτων λαβεῖν» [1].

Ὁ Θεοδώρητος (Ἐκκλ. Ἱστ. σ. 314) γράφει περὶ τῆς συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Α' Πλακίλλης : «τῶν τὸ σῶμα πεπηρωμένων καὶ ἅπαντα τὰ μέλη λελωβημένων παντοδαπὴν ἐποιεῖτο φροντίδα... καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς ξενῶνας περινοστοῦσα τοὺς κλινοπετεῖς δι' ἑαυτῆς ἐνοσήλευεν, αὐτὴ καὶ χύτρας ἀπτομένη καὶ ζωμοῦ γευομένη».

Εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὁ ἅγιος Κυπριανὸς καὶ ὁ ἅγιος Αὐγουστῖνος εἰργάσθησαν συμφώνως πρὸς τὸ φιλάνθρωπον πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰς τὴν Ρώμην ἵδρυσεν ἡ Fabiola τῇ προτροπῇ τοῦ Ἁγίου Ἱερωνύμου τὸ πρῶτον ἐκεῖ νοσοκομεῖον. Ἡ φιλανθρωπικὴ ἐργασία τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἶναι γνωστότεραι. Ὁ Μέγας Βασίλειος ἵδρυσεν εἰς τὴν Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας τὴν Βασιλειάδα, «πτωχῶν καταγώγιον», ἤτοι πτωχοκομεῖον (ἐν ἀνάγκῃ καὶ νοσοκομεῖον). Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προσεπάθει ἐπιμόνως νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν πλουσίων

κήν. Ξενών, ξενοδοχεῖον λέγεται καὶ τὸ ἵδρυμα, ὅπου τυγχάνουν περιποιήσεως οἱ ἀσθενεῖς. Ἡ λέξις ξενοδοχεῖον διεδόθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου ἀναφέρεται καὶ minister xenodochii. Ἡ λέξις πανδοκεῖον διεδόθη καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ ἔγινε fenduk ἢ funduk, ἐκ ταύτης δὲ εἰς τὴν ἰταλικὴν (fondaco). Περὶ τῶν προχριστιανικῶν ἑλληνικῶν ξενοδοχείων καὶ πανδοχείων βλ. E. Ziebarth, Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου. Ἀθῆναι 1935 σ. 339.

1) Εἴς λόγος διὰ τὸν ὁποῖον οἱ Χριστιανοὶ πατέρες δὲν ἐπέμεναν εἰς τὴν ὁριστικὴν κατάργησιν τῆς δουλείας ἦτο, φαίνεται, καὶ ἡ κατάστασις πολλῶν δούλων, οἱ ὁποῖοι ἐπροτίμων νὰ ἔχουν ἕνα κύριον Χριστιανὸν μὲ φιλάνθρωπον ἀντίληψιν· οὗτος δοθείσης εὐκαιρίας, ἀσφαλῶς δὲ διὰ τῆς διαθήκης του, ἠδύνατο νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ νὰ προικοδοτήσῃ τοὺς δούλους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς ἔργα φιλανθρωπίας. Οὗτοι πράγματι ἔδιδαν εἰς τὸν Χρυσόστομον τὰ μέσα νὰ ἀσκῇ μεγάλην φιλανθρωπίαν, νὰ φροντίζῃ περὶ χιλιάδων πτωχῶν, χηρῶν, ἀσθενῶν.

Ὁ Ἰωάννης Εὐκρατᾶς ἀναφέρει (Migne PG. τ. 87,3 στ. 2941) ὅτι εἰς πόλεις τῆς Αἰγύπτου ἐγίνετο συχνὰ «εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ὀρφανοὺς τῆς χώρας» διανομὴ σίτου, χρημάτων, οἴνου καὶ μέλιτος !

Ἄλλος ὀνομαστὸς ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Ἰ ω ά ν ν η ς ὁ Ἐ λ ε ή μ ω ν, ὅστις κατὰ μοναδικὸν τρόπον περιέθαλψε τοὺς πρόσφυγας τοὺς φυγόντας τοὺς ἐπιδραμόντας εἰς Ἱεροσόλυμα Πέρσας (614 μ.Χ.). Ἵδρυσε νοσοκομεῖα καὶ πτωχοτροφεῖα, ἐτοποθέτησε τοὺς ὑγιεῖς εἰς ξενοδοχεῖα, ἐξηγόρασεν αἰχμαλώτους, διένεμε καθ' ἑκάστην βοηθήματα εἰς τοὺς προσερχομένους ὁπωσδήποτε ἀπόρους, ἐφρόντισεν ἀκόμη καὶ περὶ ἀπόρων γυναικῶν ἐπιτόκων. Λέγεται ὅτι ἔτρεφε πολλάκις 7500 πτωχῶν [1].

Ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Ἀ ν δ ρ έ α ς ἀνέλαβεν ἐν Κων)πόλει (ὅπου ἦλθε τῷ 681) «τοῦ εὐαγοῦς ὀρφανοτροφείου τὴν φροντίδα»,... «καὶ τὴν τῆς εὐσεβοῦς διακονίας τῶν Εὐ γ ε ν ί ο υ διοίκησιν». Ὡς μητροπολίτης Κρήτης ἔπειτα ἔκτισεν ὀνομαστὸν ξενῶνα καὶ ἤσκησε μεγάλην φιλανθρωπίαν. (ΑΙΣ τ. 5 (1898) σ. 174–176).

Ἡ οἰκογένεια τοῦ Θ ε ο δ ώ ρ ο υ Σ τ ο υ δ ί τ ο υ διένειμε τὴν περιουσίαν της εἰς πτωχούς : «οὐσίαν καὶ χρήματα καὶ ὕπαρξιν ἄλλην πολυτάλαντον οὖσαν, ἔτι μὴν καὶ οἶκον αὐτὸν τὸν τ ὰ Κ ώ ν σ τ α καλούμενον τοῖς πένησιν ἀποδόμενοι.....τὸν σταυρὸν ἦραν» [2].

Διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἐγίνετο συχνὰ ἡ ἀνάρρυσις αἰχμαλώτων, ὀνομαστὸν δὲ εἶναι τὸ παράδειγμα τοῦ ἐπισκόπου Κ α ν δ ί δ ο υ, ὅστις ἐξηγόρασε δώδεκα χιλιάδας Χριστιανοὺς αἰχμαλώτους παρὰ τῶν Περσῶν κατὰ τὸν ἱστορικὸν Προκόπιον (Πολ. Ἱ 5, 30). Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων περὶ τὸν Δούναβιν ἡ Ἐκκλησία διέθεσε τὴν περιουσίαν της εἰς ἀ ν ά ρ ρ υ σ ι ν τῶν ἐκεῖ αἰχμαλώτων. Τὸ αὐτὸ ἔγινεν ἀργότερα ἀπέναντι τῶν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας αἰχμαλωσιῶν.

Πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς ὅλον τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὑπῆρχαν

---

1) Βλ. Ἀθηνᾶν 35 (1923) 126. Ὁ βίος Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος ὁ δημοσιευθεὶς εἰς τὰ Analecta Bollandiana τ. 45 ἐκθέτει λεπτομερέστερον τὰ τῆς ἐγκαταστάσεως προσωρινῶν μαιευτηρίων: «ἑπτὰ λ ο χ ο κ ο μ ε ῖ α κατὰ διαφόρους τόπους τῆς πόλεως (=Ἀλεξανδρείας) ἐδομήσατο ἐφ' ἑνὶ τούτων ἑκάστῳ ἀνὰ τεσσαράκοντα κλίνας ἀφορίσας ἐστρωμένας, ἐν αἷς ἐφ' ὅλαις ἑπτὰ ἡμέραις ἑκάστην γυναῖκα τίκτουσαν διαναπαύεσθαι ἐθέσπισεν, εἶθ' οὕτως τρίτον νομίσματος λαμβάνουσαν οἴκοθεν πορεύεσθαι».

2) Βυζ. Χρον. τ. 21, 262.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«ξενοδοχεῖα» δυνάμενα νὰ περιθάλψουν ξένους ἢ ἄλλους πτωχοὺς καὶ ἀσθενεῖς. Τοὐλάχιστον ὅπου ἦσαν μοναστήρια καὶ ἁπλαῖ σκῆται μοναχῶν, ἦτο δυνατὸν νὰ παραμείνουν ἐπὶ πολὺν ἢ ὀλίγον χρόνον πτωχοί. Οὕτω ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκᾶς ἀπηγόρευσε τὴν ἵδρυσιν μοναστηρίων καὶ φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ὑπάρχουν ἀρκετά [1]. Εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα καταλήγομεν λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἔχομεν εἰδήσεις καὶ ὁσημέραι εὑρίσκομεν καὶ ἄλλας ἐκ τῶν σφραγίδων ἢ ἐπιγραφῶν περὶ «ξενοδόχων» διαφόρων πόλεων ἢ καὶ «πτωχοτρόφων» καὶ «ὀρφανοτρόφων», καὶ ὄχι μόνον μεγάλων. Καὶ δὲν εἶναι μὲν περίεργον ὅτι ἀναφέρεται Ἰσίδωρός τις πρεσβύτερος «ξενοδόχος Ἀλεξανδρείας», ἤ, ὅπως τὸν λέγει ὁ Σωζομενὸς (Ἱστ. Ἐκκλ. VIII 2, 17), «ἐπίτροπος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ξένων καὶ πτωχῶν», ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ οἱ «ξενοδόχοι» Σαγγάρου, Πυλῶν καὶ Νικομηδείας τῆς Βιθυνίας εἶχαν τιμητικὴν θέσιν εἰς τὸ τυπικὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον (1,720 Bonn.). Τὴν τιμητικὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατεῖχαν οἱ «ξενοδόχοι», «ὀρφανοτρόφοι», «πτωχοτρόφοι» κλπ. δεικνύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ τούτων ἔγιναν ὀνομαστοὶ πατριάρχαι, ὅπως ὁ «ὀρφανοτρόφος» Ἀκάκιος ἐπὶ Ζήνωνος, ὁ «ξενοδόχος» Μηνᾶς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὁ «πτωχοτρόφος» Σέργιος ἐπὶ Ἡρακλείου. Ὁ «ξενοδόχος τῶν Εὐβούλου» Παῦλος ἔγινε πατριάρχης Ἀντιοχείας ἀντὶ τοῦ μονοφυσίτου Σεβήρου.

Εἴπαμεν ὅτι διὰ τῶν μοναστηρίων καὶ μοναχῶν ἠσκεῖτο πανταχοῦ τοῦ Κράτους καὶ εἰς τὰς ἐρήμους ἀκόμη ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία τοῦ Βυζαντίου [2]. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἐπιβάλλουσα εἶναι ἡ κοινωνικὴ πρόνοια ἡ ὀργανωθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὄχι ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀλλ' ὑπὸ ἰδιωτῶν καὶ κληρικῶν καὶ αὐτοκρατόρων ἀκόμη ἐμπνευσμένων ἀπὸ τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα τῆς ἀγάπης. Τὸ χριστιανικὸν αὐτὸ πνεῦμα βλέπομεν καὶ εἰς ἄλλα ζητήματα, ἐν καιρῷ σεισμῶν π.χ., ὅτε καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ἀνακουφίσεως τῶν παθόντων ἢ ἀνακτίσεως τῶν πόλεων.

Μερικὰ ἰδιωτικὰ ἱδρύματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνεκαινίζοντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν καὶ διετηρήθησαν ἐπὶ αἰῶνας. Οὕτω π.χ. ὁ ξενὼν τοῦ Σαμψών, τὸ νοσοκομεῖον δηλαδὴ τὸ ἱδρυθὲν ὑπό τινος Σαμψών, ἀνεκαινίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετὰ τὸν ἐμπρησμόν του κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, περιελάμβανε δὲ διάφορα ἰατρικὰ τμήματα. Ἀναφέ-

1) Ἀθηνᾶ 35, 149.

2) Ὡς Βυζαντινὴ συνέχεια πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ διανομή, διάδοσις τροφίμων, ἡ ὁποία γίνεται μέχρι σήμερον ὑπὸ τῆς μονῆς Σινᾶ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους τῆς περιφερείας της.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 3α. Μαινάδες καὶ Σιληνός. Ἀργυροῦς δίσκος
ἑβδόμου αἰῶνος μ.Χ.

Εἰκ. 3β. Νόμισμα Λέοντος Α΄.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρεται ἐπὶ αἰῶνας κατόπιν ὁ ξενὼν οὗτος. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἀναφέρονται ὀρφανοτρόφοι, φαίνεται δὲ ὅτι τὸ πρῶτον ἀξιόλογον ὀρφανοτροφεῖον ἦτο τὸ ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Ζ ω τ ι κ ο ῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀπεσπάσθη ἔπειτα καὶ τὸ «λωβοτροφεῖον» τὸ λεγόμενον ἐπίσης «Ζωτικόν» [1]. Καὶ τὸ ὀρφανοτροφεῖον καὶ τὸ λωβοκομεῖον ἀνεκαίνισαν κατὰ καιροὺς διάφοροι αὐτοκράτορες, σπουδαιοτάτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀνακαίνισις καὶ ἐπαύξησις ἡ γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν καυχᾶται ἡ Ἄννα Κομνηνή [2]. Ὀνομαστὰ ἐπίσης ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ νοσοκομεῖον «τὰ Εὐβούλου» καὶ τὸ γηροκομεῖον «τὰ Εὐγενίου» καὶ ὁ ξενών, ἤτοι τὸ νοσοκομεῖον τὸ ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ πατρικίου Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ τ ο ῦ Λ ι β ό ς. Ὁ ἱστορικὸς Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης ἵδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει «πτωχοκομεῖον» ὡς παράρτημα τοῦ ἐν Ραιδεστῷ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱδρυθέντος.

Ἄπειρα εἶναι τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα, τὰ ὁποῖα οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἢ οἱ συγγενεῖς των ἵδρυσαν ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου. Ἤδη ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἑλένη ὑπῆρξαν φιλάνθρωποι καὶ ἐνίσχυσαν διὰ δωρεῶν τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Περὶ τοῦ Κωνσταντίου ὑπάρχουν ἐνδιαφέρουσαι πληροφορίαι παρὰ τῷ Φιλοστοργίῳ (σ. 225 Bidez): «πολλὰς δωρεὰς ἐχαρίσατο φιλοτίμως τῷ τε παντὶ κλήρῳ καὶ τῷ κανόνι τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τοῖς ξενοδοχείοις· καὶ εἰς διατροφὴν τῶν προειρημένων καὶ τῶν πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ φυλακῶν σιτομέτριον προσέθηκε πλείονος μέτρου, οὗπερ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἐχαρίσατο» (πβ. καὶ Χρον. Πασχάλ. 1,545).

Ἀπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ τῆς Πουλχερίας καὶ τῆς Εὐδοκίας εἶναι συχνότεραι αἱ αὐτοκρατορικαὶ δωρεαί. Ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχει καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις ὄχι μόνον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἀλλαχοῦ ἵδρυσε νοσοκομεῖα καὶ πτωχοκομεῖα ἢ «πτωχεῖα», ὅπως τὰ ὀνομάζει ὁ Προκόπιος εἰς τὸ περὶ Κτισμάτων ἔργον του (σ. 170 κ.α. Haury). Ὁ Ἰουστῖνος Β', ἡ Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, ὁ Μιχαὴλ Ραγκαβῆς, ὁ Θεόφιλος, ὁ Ρωμανὸς Λακαπηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος, οἱ Κομνηνοί, ὁ Ἰωάννης Βατάτζης ὁ «ἐλεήμων» εἶναι ὀνομαστοὶ διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς φιλανθρωπίας καὶ τὴν ἵδρυσιν τόσων ἱδρυμάτων [3]. Τ ὰ Κ α ρ ι α ν ο ῦ,

1) Βλ. τὰ ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τ. 35, 153 καὶ 35, 156 γραφέντα.

2) Ἄνν. Κομν. 2, 290 (Reifferscheid).

3) Προχείρως βλέπε μαρτυρίας καὶ παραδείγματα εἰς τὴν μελέτην μου, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους, Ἀθηνᾶ τ. 35, 131 κέξ. Ἐκεῖ παραπέμπω καὶ δι' ὅσας μαρτυρίας δὲν ἐσημείωσα ἀνωτέρω. Βλ. προσέτι, Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς τ. 2 σ. 66.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ Εἰρήνης, τὰ Θεοφίλου, τὰ Ἑλένης, τὰ Κύφης ἦσαν ὅλα αὐτοκρατορικὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα. Τὸ μεγαλύτερον νοσοκομεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέβη κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ὁ «ξενὼν» τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τῆς ἱδρυθείσης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ· τὸ νοσοκομεῖον τοῦτο εἶχε πέντε τμήματα, παθολογικόν, χειρουργικόν, γυναικολογικόν, ὀφθαλμολογικὸν καὶ ψυχιατρικόν.

Εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν αὐτοκρατόρων περὶ τῆς σημασίας τῆς φιλανθρωπίας ὠφείλετο καὶ ἡ τιμητικὴ θέσις, τὴν ὁποίαν κατεῖχαν οἱ προϊστάμενοι τῶν σχετικῶν ἱδρυμάτων εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, καθὼς καὶ αἱ ἐπισκέψεις τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν Μεγάλην Πέμπτην[1] εἰς τὸ γηροκομεῖον καὶ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν εἰς τὰ Κύφης.

Ἡ φιλανθρωπία καὶ ἀγάπη, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησεν ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν κληρικῶν, τῶν μοναχῶν καὶ ἐν γένει τῶν Χριστιανῶν κατέστησε περιττὴν τὴν φροντίδα τοῦ Κράτους. Τὸ Κράτος ἐφρόντιζε μόνον περὶ ἀνοικοδομήσεως πόλεων ἐν καιρῷ σεισμῶν ἢ ἄλλων καταστοφῶν, περὶ «κουφισμοῦ» φόρων ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν καὶ περὶ ἐξαγορᾶς ἢ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων. Τὰ λοιπὰ ἔργα ὅλα ἀνῆκαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἐφρόντιζαν νὰ ἐνισχύσουν πολλαπλῶς.

Ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐξησφαλίσθη ἡ πρόσκτησις περιουσίας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, προφανῶς διότι ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀξία τῆς φιλανθρωπικῆς αὐτῆς ἐργασίας. Αὐτὸς ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Ἐκκλ. Ἱστ. IV 29) «ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ καθ' ὑπεροχὴν ἐξαίρετα πλεῖσθ' ὅσα παρεῖχεν, ὧδε μὲν ἀγρούς, ἀλλαχόθι δὲ σιτοδοσίας ἐπὶ χορηγίᾳ πενήτων ἀνδρῶν, παίδων τε ὀρφανῶν καὶ γυναικῶν οἰκτρῶν....». Καθ' ὅλην τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν τὸ Κράτος διὰ τῶν αὐτοκρατόρων ἐνισχύει τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν διὰ δωρεῶν καὶ ἄλλων μέτρων (π. χ. ἡ περιουσία τῶν κληρικῶν μετὰ θάνατον ἔπρεπε νὰ περιέλθῃ εἰς τοὺς «εὐαγεῖς οἴκους» ἀκριβῶς διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ηὐξήθη μεγάλως ἡ περιουσία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ διοικῆται καλῶς. Τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἔλαβεν ὁ κατὰ τόπους ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος διὰ τῶν ὑπαλλήλων του, τοῦ οἰκονόμου κυρίως, διεχειρίζετο αὐτήν. Οἱ ἔκδικοι (defensores) ἀναλαμβάνουν τὴν προστα-

1) Τὸ τυπικὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς σημειώνει: «ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ ε' (Μ. Πέμπτῃ) καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ βασιλέως περιόδου ἐν τοῖς γηροκομείοις».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας εἰς τὰ δικαστήρια, ἔπειτα καὶ τῆς περιουσίας ὀρφανῶν καὶ πτωχῶν. Ὅταν εἶναι πολλοί, ὁ πρῶτος τούτων λέγεται πρωτέκδικος. Ὁ αὐτὸς ἐπίσκοπος ἐποπτεύει τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν διαθηκῶν, ὄχι μόνον τῶν σχετικῶν μὲ δωρεὰς εἰς ἐκκλησίας.

Τὸ Κράτος διὰ τῶν ἐπισκόπων ἐβοήθησε καὶ ἄλλως τὴν κοινωνικὴν πρόνοιαν. Πλὴν τῶν ἐποπτικῶν δικαστικῶν καθηκόντων[1], τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς ἐδόθησαν εἰς ἐπισκόπους, ἀνετέθη εἰς αὐτοὺς εἰς τὰς ἐπαρχίας ἡ ἐποπτεία τῆς περιουσίας καὶ τῆς καταστάσεως τῶν ὀρφανῶν, τὴν ὁποίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχεν εἰδικὸς ὑπάλληλος, ὁ ὀρφανοτρόφος. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατέστη περίβλεπτον, ἀκριβῶς διότι ἀπεδίδετο μεγάλη σημασία εἰς τὴν ἐπίβλεψιν τῆς καταστάσεως τῶν ὀρφανῶν. Ἤδη ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἤρχισε νὰ φροντίζῃ περὶ τροφῆς καὶ ἐνδυμάτων τῶν πτωχῶν παιδιῶν καὶ τὸ πλῆθος ἔπειτα τῶν «βρεφοτροφείων» καὶ τῶν «ὀρφανοτροφείων» δεικνύει πόσον ὁ χριστιανικὸς κόσμος διαφέρει ἀπὸ τὸν προχριστιανικόν.

Δικαίως ἐξαίρουν τὸ φιλανθρωπικὸν ἔργον τῶν Βυζαντινῶν ἰδίως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἱστορικὸς Θεοφύλακτος Σιμοκάττης[2] καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Καντακουζηνός[3]: «οὐ μόνον οἱ δυνατοὶ τῶν πολιτῶν καὶ φροντιστήρια ἱερὰ καὶ οἱ πρὸς κοινὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων κατεσκευασμένοι οἶκοι, τὸ θαυμάσιον τοῦτο παρὰ Ρωμαίοις ἔργον καὶ πολλῆς φιλανθρωπίας γέμον, ἀλλὰ τῶν τοῦ δήμου πλεῖστοι καὶ τῶν ἐν ἐργαστηρίοις καὶ τέχναις προσεχόντων, μᾶλλον δὲ σύμπαντες ἐφιλονίκουν (=ἠμιλλῶντο) ἄλλος ἄλλον ὑπερβαλέσθαι τῇ περὶ τοὺς δυσπραγοῦντας φιλοτιμίᾳ». Τὸ Βυζάντιον εἶναι τὸ πρῶτον Κράτος, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς Ἐκκλησίας ὠργάνωσε θαυμασίαν, ὅπως λέγει ὁ Καντακουζηνός, φιλανθρωπίαν.

Ἓν ἐκ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ηὐκόλυναν τὸ φιλανθρωπικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ ἀναγνώρισις εἰς αὐτὴν τοῦ δικαιώματος τῆς **ἀσυλίας**[4] ἀπὸ τοῦ 396 καὶ ἑξῆς.

---

1) Οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἐπέβλεπαν μόνον τοὺς δικαστὰς (ὅπως καὶ τοὺς λοιποὺς ὑπαλλήλους), ἀλλὰ καὶ ἐδίκαζαν ὄχι μόνον περὶ ζητημάτων οἰκογενειακοῦ δικαίου ἀλλὰ καὶ ἀστικοῦ. Βλ. Α. Χριστοφιλοπούλου, Ἡ δικαιοδοσία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων σ. 192 κἑξ.

2) Οὗτος γράφει (σ. 48) ὅτι «οἱ Ρωμαῖοι φιλανθρωπίᾳ πάντων τῶν ἐθνῶν διαφέρουσι». Καὶ ἀλλαχοῦ (σ. 223): «Τὸ Ρωμαίων ἔθνος ἐπί τε πλούτῳ καὶ φιλανθρωπίᾳ εὐκλεέστατον».

3) Καντακ.[3] 3, 227.

4) Βλ. E. Herman, Zum Asylrecht im Byzantinischen Reich, OChrP. τ. 1 (1935) σ. 204.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατὰ τὸν καθηγητὴν Κ. Ράλλην ἡ ἀσυλία ἀνεπτύχθη αὐτοτελῶς εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἐπισκόπων καὶ καθόλου τῶν κληρικῶν ὑπὲρ διαφόρων ἀδικουμένων. Κατὰ τὸν Cumont ἡ ἀσυλία εἶναι μᾶλλον παράδοσις ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη καὶ ὁ Χριστιανισμός. Πρὸ πάντων οἱ πολιτικῶς καταδιωκόμενοι κατέφευγαν ἢ προσέφευγαν εἰς ναόν τινα ἢ εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτοῦ καὶ συνήθως ἐσώζοντο. Συχνὰ δὲν ἐσέβοντο οἱ ἰσχυροὶ τὴν χριστιανικὴν ἀσυλίαν. Ἡ περιφέρεια ἡ τυγχάνουσα ἀσυλίας ἔπρεπε νὰ καθορισθῇ· οὕτω π. χ. ἐπιγραφὴ δημοσιευθεῖσα παρὰ Cabrol ἔχει ὡς ἑξῆς : «ἕως ὧδε κ α τ α φ ύ γ ι ο ν (=ἄσυλον) τοῦ ἁγίου Διονυσίου κατὰ τὸ θεῖον γράμμα τοῦ εὐσεβεστάτου Ἀναστασίου βασιλέως ἡμῶν». Ἐπειδή, φαίνεται, ἡ παροχὴ ἀσυλίας ἦτο πλεονέκτημα δι' ἕνα ναόν, ἔχομεν συχνὰ «δεήσεις», ἤτοι αἰτήσεις παραχωρήσεως ἀσυλίας. Ὁ Wenger ἐσημείωσε τὴν ἐπιγραφήν : «ὅροι ἀσυλίας τοῦ ἁγίου πρωτομάρτυρος Στεφάνου φιλοτιμηθέντες (=παραχωρηθέντες) παρὰ τοῦ γαληνοτάτου ἡμῶν βασιλέως Φλ(αουΐου) Ἰουστινιανοῦ....». Εἰς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἀναφέρεται καὶ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή : «Ὅροι τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μάρτυρος Δίου παρασχεθέντες παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως Φλ(αουΐου) Ἰουστινιανοῦ» [1]. Ὁ Ἰουστινιανὸς καθώρισεν ἀκριβέστερον διὰ τῆς νεαρᾶς XVII, 7 (καὶ XXXVII) τὰ τῆς ἀσυλίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξήρεσε μοιχούς, φονεῖς καὶ διαφθορεῖς : «οὔτε δὲ ἀνδροφόνοις, οὔτε μοιχοῖς, οὔτε παρθένων ἅρπαξιν ἁμαρτάνουσι τὴν ἐκ τῶν ὅρων φυλάξεις ἀσφάλειαν, ἀλλὰ κἀκεῖθεν ἐξελκύσεις καὶ τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπάξεις...». Σπουδαιότατον γεγονὸς ἦτο ἡ παραχώρησις τῆς ἀσυλίας εἰς τοὺς δούλους, διότι πάντως θὰ συνετέλεσεν εἰς βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν : «ἀνεῳχθησαν τοίνυν τοῖς δεδιόσιν οἱ ναοὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ τοὺς προσφεύγοντας ἱ κ έ τ α ς ὁ κοινὸς ὑπαδεχέσθω βωμός» [2].

Τὰ τελευταῖα παραδείγματα ἀσυλίας εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶναι τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος, ὥστε δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ θεσμὸς τῆς ἀσυλίας διήρκεσε περὶ τὰ χίλια ἔτη. Διὰ τῆς ἀσυλίας ἡ Ἐκκλησία ἔλαβε δύναμιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐχρησιμοποίησε κατὰ τῆς πολιτείας ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων [3].

---

1) REG τ. 15 (1912) φ. 321.

2) Mansi V, 440.

3) Τὸ δικαίωμα ἀσυλίας ἐνίσχυσε καὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Κατ' ἐπιγραφὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὰ Βυζαντινὰ Χρονικὰ (τ. 4 [1897] σ. 158) φονεὺς καταφεύγει εἰς ἐκκλησίαν, ὁμολογεῖ τὸ σφάλμα του, ζητεῖ συγγνώμην καὶ δέχεται τιμωρίαν, ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη ἀποχὴν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς κοινωνίας, τριετῆ ἀποχὴν ἀπὸ κρέας, ὠὰ καὶ τυρόν, ἐπιβολὴν ξηροφαγίας κλπ. Διὰ τοῦ ἀσύλου ἀπεφεύγοντο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται σαφὲς ὅτι ἡ φιλανθρωπικὴ ἐργασία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν λειτουργῶν της, ἡ μεγάλη ἠθικὴ ἀξία καὶ αὐτοθυσία πολλῶν πατέρων ἔδωκαν ἰδιαιτέραν δύναμιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἴσχυσαν νὰ καταρρίψουν οὔτε αἱ ὑπερβολαὶ καὶ τὰ σφάλματα τοῦ μυστικισμοῦ, οὔτε αἱ ἀτελεύτητοι συζητήσεις περὶ ζητημάτων ὄχι ἀξίων προσοχῆς σήμερον διὰ τοὺς θεολόγους. Διότι δὲν πρέπει νὰ παραγνωρίσωμεν ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος δὲν προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔφερε μαζί του δεισιδαιμονίαν καὶ σκοτεινὸν μυστικισμόν. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν συναξαρίων πείθει περὶ τούτου. Δὲν πρέπει ἀκόμη νὰ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ αἱρέσεις προῆλθον κατὰ μέγα μέρος ὄχι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα οὔτε ἀπὸ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν καὶ δεικνύουν τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, τοῦ ἀρχαίου μυστικισμοῦ κατὰ τῆς ἁπλῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μοναχικὸς βίος λοιπὸν καὶ αἱ αἱρέσεις μὲ τὰς σχετικὰς συζητήσεις εἶναι χαρακτηριστικαὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἔχουν ἐπίδρασιν μεγάλην εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὅσον καὶ ἂν καλλιεργοῦν οἱ Βυζαντινοὶ κληρικοὶ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ὅσον καὶ ἂν διαφωτίζωνται ὑπ' αὐτῶν, δὲν δύνανται νὰ καταπολεμήσουν τὸν μοναχικὸν βίον μετὰ τὰ μεγάλα παραδείγματα φιλανθρωπίας, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξεν οὗτος. Αἱ αἱρέσεις καὶ ἡ καταπολέμησις αὐτῶν ἐπέδρασαν οὐσιωδῶς εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὅταν κατακρίνωμεν τὸ Βυζάντιον διὰ τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐμποτισθῆ ἀπὸ τὸν μυστικισμὸν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ τραγικὴ θέσις τοῦ Βυζαντίου ἀπήτει τὴν καταπολέμησιν τῶν αἱρέσεων, τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἑνότητος εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἑπομένως δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττώμεθα διὰ τὰς συζητήσεις.

Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἦτο δύσκολος διὰ τοὺς ἄνω λόγους καὶ ἑπομένως καὶ τῆς Πολιτείας. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐβοήθησαν τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν μυστικιστικῶν ὑπολειμμάτων καὶ ἀναμνήσεων τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, ἡ δὲ φιλανθρωπία της ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ τὴν ὕπουλον ἀντίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὴν κατέστησε μάλιστα βοηθὸν τοῦ Κράτους. Ὅσοι κατηγοροῦν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Βυζαντίου, διότι δὲν ἀντέδρα κατὰ τοῦ Κράτους, δὲν ἐσκέφθησαν ὅτι, ἂν συνέβαινεν αὐτό, ὁ μυστικισμὸς τῆς Ἀνατολῆς θὰ εἶχε χειροτέραν

φοβεραὶ ποιναὶ παλαιότερον μὲν τῆς σταυρώσεως, ἀπὸ τοῦ ὀγδόου δ' αἰῶνος (ἀπὸ τῆς Ἐκλογῆς) οἱ ἀκρωτηριασμοί. Καὶ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων ἐμετρίαζε βεβαίως τὰς ποινάς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπίδρασιν. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦ σχίσματος ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου (1054) καὶ τῶν ἔπειτα ἀποπειρῶν πρὸς Ἕνωσιν ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐβοήθησε τὴν Πολιτείαν, ὅσον ἔπρεπε, καὶ τὰ ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν πολὺ ἐπιβλαβῆ.

Τὴν Ἐκκλησίαν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ ἀνατολικόν, τὸ ἀσιατικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἐὰν τὸ Βυζάντιον εἶχε πληθυσμὸν μόνον εὐρωπαϊκὸν ἑλληνικόν, οὔτε ὁ μοναχικὸς βίος οὔτε αἱ αἱρέσεις θὰ ἐπροκάλουν τὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσαν εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Συνήθως ὁμιλοῦν περὶ ἄλλων ἀνατολικῶν στοιχείων εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, περί τινων ἐπιδράσεων εἰς τὴν τέχνην, τὰς ὁποίας ἄλλοι μὲν εἰδικοὶ θεωροῦν μεγάλας, ἄλλοι δ' ἀσημάντους. Ἡ πολεμικὴ τέχνη τῶν σκυθικῶν ἢ τουρανικῶν λαῶν ἐπέδρασεν ἐν μέρει καὶ αὐτή, ἡ περσικὴ πολεμικὴ ὀργάνωσις κατὰ τὸν Stein ἔκαμεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Ἡράκλειον, ὁ ὁποῖος τὴν ἐμιμήθη ἐπίσης. Ὅλα αὐτὰ θὰ τὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἡ γειτονία τῆς Ἀσίας, ἡ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαούς αὐτῆς διὰ τοῦ ἐμπορίου ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν μισθοφόρων στρατιωτῶν, Ἀλανῶν, Οὔννων, Τούρκων κλπ., τοὺς ὁποίους τὸ Βυζάντιον ἐχρησιμοποίει, ἐν ὅσῳ εἶχε χρήματα, μέχρι περίπου τῶν ἀρχῶν τοῦ 14ου αἰῶνος, ἔφερεν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν πολιτισμοῦ. Ὅπως ἐλάμβανε διάφορα ἀσιατικὰ ἐμπορεύματα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἠδύνατο νὰ μιμηθῇ καὶ τὸ χαζαρικὸν ἔνδυμα, τὸ λεγόμενον τζιτζάκιον, τὸ περσικὸν ἢ κινεζικόν, τὸ λεγόμενον σκαραμάγκιον, τὴν περσικὴν ἔφιππον σφαιροβολίαν τοῦ τζυκανιστηρίου, τὴν ἀνατολικὴν ταπητουργίαν κλπ.[1] Ἀλλ' ὅλα αὐτὰ εἶναι προσωρινὰ καὶ ἐξωτερικὰ δάνεια καὶ δὲν ἔχουν μεγάλην σημασίαν. Τὸ ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐπέδρασε βαθύτατα εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἔδωκεν εἰς αὐτὴν ὡρισμένον χαρακτῆρα, εἶναι ἡ Ἐκκλησία καὶ εἰς αὐτὴν ὑπάρχουν τὰ πολλὰ ἀνατολικὰ στοιχεῖα.

2. Ρωμαϊκὴ παράδοσις.

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἐλέγετο καὶ ἦτο κατ' ἀρχὰς Ρωμαϊκόν· οἱ αὐτοκράτορές του ὀνομάζουν ἑαυτοὺς αὐτοκράτορας τῶν Ρωμαίων μέχρι τοῦ 1453. Εἶναι δι' αὐτὸ ὑπερήφανοι, θεωροῦν περίπου καὶ τοὺς Λατίνους ἀκόμη τῆς Δύσεως «βαρβάρους» καὶ δὲν θέλουν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν τίτλον αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων εἰς κανένα

1) Ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν ἦλθαν καὶ οἱ ἀκρωτηριασμοί, οἱ εὐνουχισμοὶ καὶ ἄλλαι φοβεραὶ ποιναί. Εὐνοῦχοι εἰσήγοντο ἔξωθεν συνήθως ἀπὸ τὸν Καύκασον, ἀλλὰ παρὰ τὰς συχνὰς ἀπαγορεύσεις δὲν ἐσταμάτησεν ἐντὸς τοῦ Κράτους ὁ εὐνουχισμός. (Bréhier, Civil. Byz. σ. 14).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄλλον ἡγεμόνα· ὅταν ὁ Κάρολος ὁ Μέγας κατέλαβε μέγα μέρος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἐστέφθη τὸ 800 εἰς τὴν Ρώμην αὐτοκράτωρ, τὸ Βυζάντιον δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον τοῦτον· τὸν ἀνεγνώρισεν ἁπλῶς βασιλέα καὶ ἐφρόντισεν ἔπειτα νὰ διακρίνεται κατά τινα τρόπον καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Φράγκων (μὲ τὸν τίτλον μέγας βασιλεύς, βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ). Καὶ ὅταν ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Συμεὼν ὠνομάσθη τσάρος τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων, πάλιν τὸ Βυζάντιον δὲν ἐννοεῖ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν τίτλον, καὶ ὁ Ρωμανὸς Λακαπηνὸς ἀλληλογραφεῖ πρὸς τὸν λόγιον Βούλγαρον ἡγεμόνα, ἵνα δείξῃ εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν δικαιοῦται οὕτω νὰ τιτλοφορῆται. Οἱ Βυζαντινοὶ λοιπὸν αὐτοκράτορες θέλουν νὰ ὀνομάζωνται Ρωμαῖοι, κληρονόμοι καὶ συνεχισταὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὸ ὄνομα [1].

Καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοῦ 212 μ. Χ., ἀπὸ τοῦ διατάγματος δηλ. τοῦ Καρακάλλα (constitutio Antoniniana), εἶναι πολῖται Ρωμαῖοι, ὥστε εὔκολον εἶναι τώρα καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο νὰ ἐνισχυθῇ καὶ βαθμηδὸν νὰ καταντήσῃ ἰσοδύναμον πρὸς τὸ Γραικός. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὀνομάζεται συχνὰ καὶ ***Ρωμανία,*** μὲ τὸ ὄνομα δηλ. (Romania) τὸ ὁποῖον ἐλέγετο εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς ἐπιφωνήσεις, εἰς εὐχὰς τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ἱππόδρομον ἔλεγαν συχνά: ἡ Ρωμανία νικᾷ [2] (=ζήτω ἡ Ρωμανία, νὰ νικήσῃ ἡ Ρωμανία). Ὅταν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀκριβεστέρα διάκρισις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ ἄλλων πολιτῶν Ρωμαίων, ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ παλαιὸν ὄνομα ***Γραικός,*** τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ σύνθετα Γραικοσαρμάται, Γραικογαλάται, Γοτθογραῖκοι. Ἐπίσης οἱ ξένοι, Λατῖνοι καὶ ἄλλοι, ὀνομάζουν τοὺς Βυζαντινοὺς συχνὰ Γραικοὺς (Graecos) καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος Γραικίαν (Graecia). Ἀπὸ τῶν Λατίνων παρέλαβαν καὶ οἱ νέοι γείτονες τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι, καὶ ὠνόμαζαν τοὺς Βυζαντινοὺς Γραικοὺς (Grk), εἶναι δὲ τοῦτο ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὴν ἐθνολογίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἀπὸ τοῦ σχίσματος καὶ ἑξῆς (1054 μ. Χ.) τὸ ὄνομα Γραικὸς συχνὰ ἀντιτίθεται ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔννοιαν πρὸς τὸ Λατῖνος. Τὸ ὄνομα Γραικὸς εἶχεν ἐνίοτε μειωτικὴν σημασίαν, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Προκόπιον, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν ἀντ' αὐτοῦ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ ὄνομα ***Ἕλληνες,*** διότι τοῦτο ἔλαβε θρησκευτικὴν σημασίαν

1) Εἶναι χαρακτηριστικοὶ οἱ λόγοι τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου: «Ἄνδρες Ρωμαῖοι, τὸ πολυθρύλητον τοῖς ἔθνεσιν ὄνομα καὶ ἐπίτιμον τὸ ἐπὶ στομάτων πολλῶν ἐπ' εὐφημίᾳ δι' εὔκλειαν περικείμενον» (Θεοφ. Σιμοκ. σ. 39).

2) BZ τ. 21 (1912) σ. 45.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ἐσήμαινε τοὺς ἐθνικούς, τοὺς εἰδωλολάτρας[1], ἐνῷ οἱ «Ρωμαῖοι» ἦσαν Χριστιανοί. Ὁ Ἀθανάσιος ἔγραψε λόγον κατὰ Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο μυσαροί, καὶ κανεὶς Χριστιανὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ Ἕλλην !

Οὐδὲ οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἠδύναντο τότε νὰ ὀνομασθοῦν Ἕλληνες, ἀλλ' ἐπεκλήθησαν ***Ἑλλαδικοὶ*** ἢ καὶ ***Κατωτικοί,*** =κάτοικοι τῶν Κάτω Μερῶν, ἤτοι τῶν νοτιωτέρων μερῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Τὸν δέκατον αἰῶνα ἀκόμη ἐγίνετο ἡ διάκρισις αὕτη καὶ δι' αὐτὸ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Μάνης ἦσαν ἐπὶ Βασιλείου Α' Μακεδόνος Ἕλληνες, ἤτοι ἐθνικοί. Ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ὅτε δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ παρεξηγηθῇ τὸ ὄνομα Ἕλλην, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν παλαιὰν ἐθνολογικήν του σημασίαν, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται σπανίως ὑπὸ τῶν λογίων, ἐνῷ τὸ Ρωμαῖος, τὸ ὁποῖον κατήντησε πλέον ἐθνολογικῶς ἰσοδύναμον πρὸς τὸ Ἕλλην, εἶναι πάγκοινον. Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς, Ἄραβες καὶ Τοῦρκοι ὀνομάζουν τοὺς Ἕλληνας Roum, ἤτοι Ρωμαίους, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν Ρούμελην (Roum ili=χώρα τῶν Ρωμαίων). Τὸ ὄνομα Ἕλλην μὲ τὴν παλαιὰν ἐθνολογικήν του ἔννοιαν ἔγινε συχνὸν εἰς τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου, κοινὸν δὲ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος (1821). Εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν διετηρήθη τὸ ὄνομα Ἕλληνας, ἀλλὰ μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἥρωος, τοῦ ὑπερανθρώπου.

Τὸ ὄνομα Βυζαντινὸς εἰσήχθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐπεβλήθη κυρίως τὸν 17ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Δουκαγγίου (Ducange), ὅστις ἔγραψεν Historia Byzantina. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα Βυζαντιακός, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς πόλεως Βυζαντίου. Οὕτω ὁ ἱστορικὸς Μάλχος ἔγραψε Βυζαντιακά. Ἀλλὰ καὶ σήμερον πολλοὶ μεταχειρίζονται περὶ τοῦ Βυζαντίου τὸ ὄνομα «μεταγενέστερον Ρωμαϊκὸν Κράτος» διὰ νὰ δηλώσουν ὅτι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶναι συνέχεια τοῦ Ρωμαϊκοῦ. Μεταχειριζόμεθα τὸν ὅρον Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν ὁ μέγας Ducange, πρὸ πάντων διότι ἔγινε πλέον διεθνής. Βραχυλογικῶς μεταχειριζόμεθα καὶ τὸ ὄνομα Βυζάντιον μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους.

Ὅπως εἴπαμεν, οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶναι συνεχισταὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον βαθμηδὸν μετεβλήθη εἰς ἑλληνικόν, χωρὶς ὅμως νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ Ρωμαϊκὸν ὄνομα. Ὄχι μόνον τὸ ὄνομα

1) Ὁ Ζώσιμος (Γ' 20,1) ἀναφέρει «Φράουϊττον, ἄνδρα βάρβαρον μὲν τὸ γένος, Ἕλληνα δὲ ἄλλως οὐ τρόπῳ μόνον ἀλλὰ καὶ προαιρέσει καὶ τῇ περὶ τὰ θεῖα θρησκείᾳ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀλλὰ καὶ τὸ πολίτευμα, ἡ διοίκησις, ἡ στρατιωτικὴ γλῶσσα, ἡ νομοθεσία, ἡ ἀντίληψις καθόλου ἦτο κατ' ἀρχὰς ρωμαϊκή.

Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες εἶναι ἀπόλυτοι μονάρχαι[1], ὅπως δηλ. διεμόρφωσαν τὴν ἀντίληψιν περὶ αὐτοκρατορίας ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἔγινεν αὐστηροτέρα ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας. Οἱ αὐτοκράτορες φέρουν (ὅπως ὁ Μ. Κωνσταντῖνος) διάδημα καὶ πορφύραν (καὶ ἀργότερα πορφυρᾶ σανδάλια) καὶ ἀνακηρύσσονται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου, ἀργότερα δὲ ἐπευφημοῦνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ οἱ προσερχόμενοι πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος προσεκύνουν αὐτόν, ἤτοι ἐγονάτιζαν καὶ ἐφίλουν μέρος τῆς χλαμύδος. Συχνὰ ὅμως ἐγονάτιζαν μέχρι ἐδάφους καὶ ἐφίλουν τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος. Ὀλίγοι ξένοι ἐγονάτιζαν ἐλαφρῶς, ὑπεκλίνοντο βαθέως[2].

Οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐν ὅσῳ ἐκυβέρνων, ἐτύγχανον ἀποθεώσεως, ὡς θρησκευτικοὶ δ' ἀρχηγοὶ εἶχαν τὸν τίτλον τοῦ pontifex maximus· οἱ Χριστιανοὶ αὐτοκράτορες ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν θεοποίησιν, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος (ἀπὸ τοῦ Γρατιανοῦ) καὶ τὸν τίτλον pontifex maximus. Παρέμεινεν ὅμως ὡς ὑπόλειμμα παλαιοτέρας ἀντιλήψεως ἡ ἱερότης τοῦ προσώπου τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν προσώπων καὶ ἱδρυμάτων τῶν σχετιζομένων μὲ αὐτόν. Τὸ Παλάτιον ἐλέγετο ἱερὸν (sacrum palatium) καὶ τὸ προεδρευόμενον ὑπ' αὐτοῦ αὐτοκρατορικὸν συμβούλιον ἱερὸν (sacrum consistorium) καὶ ἡ οἰκονομικὴ χορηγία ἐπίσης (sacrae largitiones καὶ ὁ οἰκεῖος ὑπουργὸς comes sacrarum largitionum, ἀργότερα λογοθέτης τοῦ γενικοῦ). Ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεωρεῖτο θεόπεμπτος τρόπον τινά, ἐλάμβανε τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Νομοκάνων τις γράφει : «πᾶσα ψυχὴ ὀφείλει ὑποτάσσεσθαι καὶ πειθαρχεῖν τῷ βασιλεῖ καὶ πάσαις ταῖς ὑπ' αὐτοῦ (;) ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις· οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ». Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου κυβερνᾷ «ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ» ἢ «ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ», καὶ ἂν ἀκόμη δι' ἐπαναστάσεως ἢ δολοφονίας κατέλαβε τὸν θρόνον.

Κατὰ τὴν ἀνάρρησιν πατριάρχου λέγεται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος «ἡ θεία χάρις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς βασιλεία ἡμῶν προβάλλεται τὸν εὐλαβέστατον τοῦτον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως» (Κ. Πορφ. 2, 14).

---

1) Ἔχουν καὶ τὴν ἀνωτάτην δικαστικὴν ἐξουσίαν, περὶ τῆς ὁποίας φροντίζει ὁ Quaestor Sacri Palatii. Δικαστικὴν ἐξουσίαν ἤσκει καὶ τὸ sacrum consistorium καὶ ἐνίοτε ἡ Σύγκλητος. Εἰς τὴν Πόλιν ἤσκει δικαστικὴν ἐξουσίαν ὡρισμένην καὶ ὁ Ἔπαρχος, ἡ ἀνωτάτη αὐτόθι ἀρχὴ μετὰ τὸν αὐτοκράτορα.

2) Βλ. Bréhier, Les institutions ..... σ. 70

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Χαρακτηριστικὴ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι ἡ στέψις, ἤτοι ἡ ἐπίθεσις τοῦ διαδήματος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· αὕτη γίνεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος, ἀπὸ δὲ τοῦ 457 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως· πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἀ ν α τ ό λ ι ο ς ἔστεψε διὰ τοῦ διαδήματος τὸν Λέοντα Α΄ (Ἀργότερα εἰσήχθη καὶ τὸ χρῖσμα, τὸ ὁποῖον τρόπον τινὰ ἀπήλειψε τὰς προηγουμένας ἁμαρτίας). Ἔπειτα ἐπανῆλθε καὶ ἡ παλαιοτέρα στρατιωτικὴ συνήθεια νὰ τοποθετῆται ὁ βασιλεὺς κατ' ἀρχὰς ἐπὶ ἀσπίδος. Κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν (1,196) βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἐτοποθέτησαν τὸν Ἀνδρόνικον Γ΄ ἐπὶ ἀσπίδος, ἔπειτα ὁ πατριάρχης «ἔχρισε τῷ θείῳ μύρῳ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ» καὶ κατόπιν βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἐπέθηκαν τὸ στέμμα ἐπ' αὐτοῦ. Ἡ στέψις διὰ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως δεικνύει τὴν σημασίαν τῆς Ἐκκλησίας, συχνὰ δ' οἱ πατριάρχαι ἔχοντες συνείδησιν τῆς σημασίας αὐτῆς ἐπέβαλαν ὅρους τινὰς πρὸ τῆς στέψεως· οὕτω ὁ πατριάρχης Μακεδόνιος ἐζήτησεν (491 μ.Χ.) ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιον ὁμολογίαν πίστεως, πρὶν τὸν στέψῃ· ὁ πατριάρχης Π ο λ ύ ε υ κ τ ο ς, ὁ πατριάρχης Ἀ ρ σ έ ν ι ο ς ὑπῆρξαν αὐστηρότεροι τοῦ Μακεδονίου ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος Τσιμισκῆ ὁ πρῶτος, τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ὁ δεύτερος. Ἡ στέψις τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἔχει καὶ συμβολικὴν σημασίαν· ὁ πρῶτος στεφθεὶς αὐτοκράτωρ Λέων Α΄ ἤθελε νὰ τονίσῃ τὴν σημασίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀπαραίτητον συνεργασίαν καὶ εὐλογίαν αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ Κράτους. Ἡ εὐλογία τῆς Ἐκκλησίας συντελεῖ νὰ καθιστᾷ τὸ πρόσωπον τοῦ αὐτοκράτορος ἱερόν. Κατὰ τὴν Νεαρὰν VI τοῦ Ἰουστινιανοῦ «μέγιστα ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ δῶρα Θεοῦ παρὰ τῆς ἄνωθεν δεδομένα φιλανθρωπίας, ἱ ε ρ ω σ ύ ν η τ ε καὶ β α σ ι λ ε ί α». Ἡ στέψις τοῦ βασιλέως ἐγίνετο ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μ.Χ. αἰῶνος εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία εἰς τὸ Βυζάντιον ἠκολούθησε τὴν Ρωμαϊκὴν παράδοσιν, ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην ἔλαβε βαθύτερον χριστιανικὸν περιεχόμενον. Ὁ Χριστιανὸς αὐτοκράτωρ διαφέρει τοῦ παλαιοτέρου Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ὅσον ἕνας ἁπλοῦς Χριστιανὸς ἀπὸ ἕνα ἄξεστον Ρωμαῖον. Ὅσον κακὸς καὶ ἂν εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, ἐμπνέεται πάντοτε ἀπὸ μερικὰς ἀρχὰς ἠθικάς, τὰς ὁποίας, πλὴν τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τοῦ Τραϊανοῦ ἴσως, δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες. Αὐτὸ φαίνεται καὶ εἰς τὴν διατύπωσιν, τὴν ὁποίαν δίδει ἡ ***Ἐπαναγωγὴ*** τοῦ Λέοντος Σοφοῦ ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ βασιλέως. Αὐτόθ. τίτλ. β΄ λέγεται : «Βασιλεύς ἐστιν ἔννομος ἐπιστασία, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μήτε κατ' ἀντιπάθειαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τιμωρῶν, μήτε κατὰ προσπάθειαν (=συμπάθειαν, μεροληπτικῶς) ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος». Ἐπίσης λέγεται αὐτόθι: «Τέλος τῷ βασιλεῖ τὸ εὐεργετεῖν, διὸ καὶ εὐεργέτης λέγεται καὶ ἡνίκα τῆς εὐεργεσίας ἐξατονήσῃ, δοκεῖ κιβδηλεύειν κατὰ τοὺς παλαιοὺς τὸν βασιλικὸν χαρακτῆρα». Τέλος: «Ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ παρὰ τῶν ἑπτὰ ἁγίων συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ρωμαϊκοὺς νόμους». Εἶναι προστάτης τῆς ὀρθοδοξίας, τῆς «ἑνότητος τῆς πίστεως» τῆς «εὐσταθείας τῆς ἐκκλησίας» [1]. Ὁ Ἀγαπητὸς Διάκονος γράφει πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν (Migne PG. τ. 86, 1 στ. 1164): «πνεύματι θεοῦ τὴν βασιλείαν λαβὼν μίμησαι αὐτὸν δι' ἔργων ἀγαθῶν, ὅτι τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, ἀλλ' οὐ τῶν εὖ παθεῖν δεομένων». Καὶ ἀλλαχοῦ (στ. 1180): «ἡλίου μὲν ἔργον ἐστὶ καταλάμπειν ταῖς ἀκτῖσι τὴν κτίσιν, ἄνακτος δὲ ἀρετὴ τὸ ἐλεεῖν τοῖς δεομένοις»

Ἡ ἀνωτέρω διατύπωσις εἶναι πολὺ τιμητικὴ διὰ τὸν συντάκτην τῆς Ἐπαναγωγῆς καὶ τὸν Λέοντα Σοφόν, ἀλλ' ἀποδίδει συγχρόνως τὴν κοινὴν ἀντίληψιν περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ εἶναι ἐργάτης τοῦ «κοινοῦ ἀγαθοῦ», φύλαξ τοῦ νόμου καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, ἡ ὁποία διὰ τὸ Βυζάντιον εἶναι τρόπον τινὰ ὅ,τι ἡ ἐθνικότης διὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ αἱρετικὸς εἶναι ἐχθρὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ δι' αὐτὸ ἀπεδόθη τόση σημασία εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς Ὀρθοδοξίας [2]. Διετήρησε λοιπὸν ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ ὄνομα καὶ ἄλλας ρωμαϊκὰς παραδόσεις, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τῶν καθηκόντων του ἔγινε βαθύτερον, εὐγενέστερον, χριστιανικόν.

Καθὼς βλέπομεν, ἔγιναν μὲ τὸν καιρὸν τροποποιήσεις εἰς τὸ τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν περὶ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Εἰς ἄλλα σημεῖα ἐπικρατεῖ ἡ ρωμαϊκὴ παράδοσις κυρίως ἡ ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἢ ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ· ἡ ἔννοια τῆς συμβασιλείας ἡ τόσον ἀναγκαία ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐπι-

1) Βλ. καὶ Α. Διομήδη, Ηηγὴ καὶ ἔκτασις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ Βυζάντιον (Βυζαντινὰ-Μεταβυζαντινὰ τ. 1, 1949, σ. 39). Ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος εἶναι ἡ ἄνευ νόμου παραχώρησις ἢ ἀφαίρεσις περιουσίας (αὐτ. σ. 54). Ἡ ρευστότης αὕτη εἶχε λυπηρὰς συνεπείας διὰ τὸ δίκαιον.

2) Ὅπως εἶπεν ὁ Diehl (Manuel d'art Byz. 1,61), «l'hérésie n'y fut (εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Συρίαν πρὸ πάντων) pas autre chose qu'une forme de séparatisme».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κρατεῖ ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ 395· συμβασιλεῖς εἶναι ὁ Ὀνώριος καὶ ὁ Ἀρκάδιος, οἱ ὁποῖοι εἰς πολὺ μικρὰν ἡλικίαν (ὁ Ἀρκάδιος πενταετής, ὁ Ὀνώριος ἐνναετής) ἀνεκηρύχθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου αὔγουστοι, ἤτοι αὐτοκράτορες. Ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Β' ἀνεκηρύχθη τὸ 402, ἓν ἔτος μετὰ τὴν γέννησίν του, αὔγουστος ὑπὸ τοῦ πατρός του Ἀρκαδίου. Ἡ συμβασιλεία εἶχε κυρίως σκοπὸν τὴν ἐξασφάλισιν τῆς δυναστείας, τὴν προπαρασκευὴν τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος, διότι οἱ συμβασιλεῖς ἐτιμῶντο μὲν σύμφωνα μὲ τὸ αὐστηρὸν τυπικὸν τῆς Βυζαντινῆς αὐλῆς, ἀλλὰ δὲν ἦρχον· οἱ συμβασιλεῖς ἠδύναντο νὰ εἶναι πλείονες, εἷς ὅμως μόνον ἦτο ὁ πραγματικῶς κυβερνῶν αὐτοκράτωρ. Ἀργότερα γίνεται κάποια διάκρισις τοῦ γεγονότος τούτου· ὀνομάζεται ὁ πραγματικῶς κυβερνῶν μέγας βασιλεὺς ἢ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ, ἐνῷ οἱ λοιποὶ συμβασιλεῖς ἐλέγοντο ἁπλῶς βασιλεῖς. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐπικρατοῦν τὰ λατινικὰ ὀνόματα dominus καὶ augustus μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος· πρῶτος ὁ Ἡράκλειος μεταχειρίζεται εἰς τὰ νομίσματα τὸ ὄνομα βασιλεύς[1], τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος. Εἰς τὰ φιλολογικὰ ἑλληνικὰ κείμενα τὸ ὄνομα αὐτοκράτωρ (καὶ αὔγουστος) καὶ δεσπότης εἶναι συνήθη ἐνωρίς.

Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἵδρυσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ***Σύγκλητον*** διὰ νὰ ἀφομοιώσῃ τὴν Νέαν Ρώμην πρὸς τὴν παλαιάν, ὅπου ἡ γερουσία (senatus) εἶχε τόσην σημασίαν. Τὸ ὄνομα γερουσία καθὼς καὶ βουλὴ εἶναι σπανιώτερα. Μέλη τῆς Συγκλήτου ἦσαν οἱ ἀνώτατοι πολιτικοὶ (ὄχι στρατιωτικοὶ) ὑπάλληλοι, οἱ ἔχοντες τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἢ καὶ ἁπλῶς μεγάλους τίτλους (οἱ ἰλλούστριοι, περίβλεπτοι, κλπ.), ἀνήρχοντο δ' οὗτοι εἰς μεγάλον ἀριθμόν, εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας (ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος ἔφερεν εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ λαϊκοὺς ἀντιπροσώπους).

Δι' αὐτὸ δὲν συνεδρίαζον ὅλοι ὁμοῦ ἀλλὰ κατὰ τμήματα ἀναλόγως τῶν θεμάτων πρὸς συζήτησιν· οἱ συγκλητικοὶ ἐνομοθέτουν καὶ ἐδίκαζον ἢ καὶ ἀπεφαίνοντο γνώμην περὶ ὡρισμένων ζητημάτων· τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν περιώρισε πολὺ ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Γ' ὁ σοφός.

Ἡ Σύγκλητος συνήνει, ἐπεκύρωνε τρόπον τινὰ τὴν ἐκλογὴν ἢ διαδοχὴν αὐτοκράτορος, ἢ καὶ ἐξεθρόνιζεν, ὅπως π.χ. τὴν σύζυγον τοῦ Ἡρακλείου Μαρτῖναν καὶ τὸν Ἡρακλωνᾶν. Εἰς ἐπισήμους τελετάς, παρελάσεις, ἀναρρήσεις, κηδείας εἶναι εὐνόητον ὅτι παρίσταντο καὶ συγκλητικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καὶ ἰδιαιτέρας ἐπισήμους στολάς.

1) Οἱ τίτλοι βασιλεὺς καὶ δεσπότης ἀπαντοῦν εἰς ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ νομίσματα, ἔπειτα δ' εἰς χρυσᾶ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος μ. Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὅπως εἴπαμεν, ἡ Σύγκλητος ἐδίκαζε πρὸ πάντων περιπτώσεις εἰδικάς. Μετὰ τῆς Συνόδου ἐδίκαζε περιπτώσεις ἀναφερομένας εἰς τὴν θρησκείαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἢ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἐνῷ μόνη ἡ Σύγκλητος συνήρχετο εἰς τὰ ἀνάκτορα· εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους μετέχουν ἡ συζητοῦν συγκλητικοί, ἀλλὰ δὲν ψηφίζουν [1].

Πλὴν τῆς Συγκλήτου ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ τὸ ἰδιαίτερον συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος (consistorium principis), τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ συνεδριάζῃ καὶ μετὰ τῆς Συγκλήτου. Ὅταν παρίστατο καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπεκράτει ἀπόλυτος εὐταξία καὶ σιγὴ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ σιλεντιαρίου.

Ἀπὸ τὴν Ρώμην ἦλθε καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τὸ κενὸν πλέον ἀξίωμα τῶν ***ὑπάτων,*** τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε καὶ διὰ τὴν ἐπίσημον χρονολογίαν. Ἀπὸ τοῦ 535 ἤρχισεν ἡ χρονολογία καὶ κατὰ ἰνδικτιῶνας καὶ κατὰ τὰς βασιλείας, ἀφοῦ μάλιστα οἱ αὐτοκράτορες ἐγίνοντο καὶ ὕπατοι. Τελευταῖος ὕπατος ὑπῆρξεν ὁ Κώνστας Β′ (642), ἐξακολουθοῦν οἱ αὐτοκράτορες ὅμως νὰ ἀπονέμουν τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου. Ἀπὸ τοῦ Ἀρκαδίου εἶναι γνωστὰ διπτυχα, καλὰ ἔργα τῆς ἐλεφαντουργίας, τὰ ὁποῖα οἱ ὕπατοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναρρήσεώς των διένεμον εἰς ὡρισμένους φίλους των ἢ ἱδρύματα· ἓν δίπτυχον π.χ. τοῦ ὑπάτου Φιλοξένου (ἐπὶ Ἰουστίνου Α′) ἀφιερωθὲν εἰς τὴν γερουσίαν, ἤτοι τὴν Σύγκλητον [2], ἔχει τὴν ἐπιγραφήν :

Τοῦτο τὸ δῶρον τῇ σοφῇ γερουσίᾳ
ὕπατος ὑπάρχων προσφέρω Φιλόξενος.

Ἡ ὑπατεία ἐτιμᾶτο μὲ διαφόρους ἑορτὰς κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἔτους, ὅτε ἐγίνοντο διανομαὶ δώρων καὶ χρημάτων ὑπὸ τῶν ὑπάτων, ἀπελευθερώσεις αἰχμαλώτων κλπ. Ἡ ὑπατεία ἦτο εἶδος λειτουργίας τιμητικῆς πολυεξόδου δι' ἰδιώτας, τὴν ὁποίαν δι' αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀνέλαβαν οἱ αὐτοκράτορες. Μετὰ τὴν σύμπτυξιν ὑπατείας καὶ αὐτοκρατορίας βαθμηδὸν ἐλησμονήθη καὶ ὁ ρωμαϊκὸς αὐτὸς θεσμός· τὴν ὑπενθύμιζεν ὁ τίτλος τοῦ ἀνθυπάτου.

Ἄλλος γνήσιος ρωμαϊκὸς θεσμός, ὁ θριαμβος, ἐτελεῖτο εἰς τὸ Βυζάντιον μέχρι τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν· μόνον εἰς τὰς λεπτομερείας ἐτροποποιήθη μὲ τὸν καιρὸν καὶ ὄχι εἰς τὴν γενικὴν διαμόρφωσιν.

---

1) Βλ. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου. Ἡ Σύγκλητος καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος 1949.

2) Βλ. Diehl, Le Sénat et le peuple Byzantin, Byzantion τ. 1. (1924) σ. 201 κ. ἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ ἡ διοίκησις τοῦ Βυζαντίου ἀκολουθεῖ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Κωνσταντίνου, τὴν στηριζομένην κυρίως ἐπὶ τοῦ χωρισμοῦ τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ βαθμηδὸν θὰ γίνῃ συνένωσις τῶν δύο αὐτῶν ἐξουσιῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μακρινὰς ἐπαρχίας, εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὰς λοιπάς. Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες κατ' ἀρχὰς ἔχουν λατινικὰ ὀνόματα, ἀργότερα δὲ κατὰ μέγα μέρος ἑλληνικά: οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ ἄρχοντες, οἱ ὑπουργοὶ ἢ γενικοὶ διοικηταὶ εἶναι οἱ praefecti praetorio, οἱ ὕπαρχοι[1] οἱ δ' ἀνώτεροι στρατιωτικοί, οἱ magistri militum, ἀργότερα στρατηγοί, διοικοῦν τὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι λέγονται θέματα. Οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ πρὸ πάντων τῶν πρὸς τὰ σύνορα ἐπαρχιῶν καὶ φρουρῶν ἐλέγοντο κόμιτες καὶ δοῦκες. Οἱ ὑπουργοὶ ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου καὶ ὀγδόου αἰῶνος λέγονται λογοθέται.

Τὸ Βυζάντιον καὶ ἕνεκα τῶν ρωμαϊκῶν παραδόσεων καὶ ἕνεκα τῆς ἀνατολικῆς ἐπιδράσεως ἔχει πολυτελῆ ἐμφάνισιν καὶ σπάταλον αὐλήν, ἡ ὁποία ἐθάμβωνε τοὺς ξένους. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι ἔχουν πολυτελεῖς στολὰς καὶ ἀπιστεύτως πολυτελῆ ἐμφάνισιν. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι τὰ ἀξιώματα εἰς τὸ Βυζάντιον ἦσαν μὲν καὶ πραγματικὰ (τὰ «διὰ λόγου»), ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς τιμητικὰ ἢ ὀνομαστικὰ (τὰ «διὰ βραβείου»), τὰ ὁποῖα συνήθως ἠγοράζοντο καὶ ἀπέφεραν μέγα εἰσόδημα. Δι' αὐτὸ ἴσως ἤλλασσαν συχνὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἀξιωμάτων, ὥστε οἱ τιτλομανεῖς νὰ ἀγοράζουν νέα. Οὕτω τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου ἀντικατεστάθη ἀργότερα ὑπὸ τοῦ μαγίστρου.

Εἰδικὸν ἀξίωμα καὶ ὄνομα πρωθυπουργοῦ δὲν ὑπῆρχε· τοῦτον ἀνεπλήρουν οἱ ἑκάστοτε ἰσχύοντες ἀνώτατοι ἀξιωματοῦχοι, ἄλλοτε ὁ παρακοιμώμενος, ὁ ἀντικαταστήσας τὸν παλαιότερον praepositus sacri cubiculi, ἄλλοτε ὁ σεβαστοκράτωρ, ὁ ἔχων ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τὸ ἀνώτατον ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀξίωμα, ἄλλοτε ἄλλος.

Βυζαντινὰ τιμητικὰ ἀξιώματα καὶ ὀνόματα δὲν ἤθελαν μόνον οἱ ματαιόδοξοι πλούσιοι τοῦ Κράτους ἀλλὰ καὶ ξένοι ἄρχοντες. Διὰ τοῦτο τὸ Βυζάντιον ἀπένεμε συχνὰ τίτλους εἰς τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἰβήρων, τῶν Βενετῶν κλπ. Οἱ τίτλοι μάγιστρος, πατρίκιος, κουροπαλάτης, πρωτοσπαθάριος, πρωτοσέβαστος κλπ. ἐδίδοντο μαζὶ μὲ σχετικὰ δῶρα εὐκόλα εἰς ξένους[2].

---

1) Ὁ Εὐάγριος, Ἐκκλ. Ἱστορ. (σ. 144), γράφει: «τοῦ τὴν κεφαλὴν διέποντος τῶν ἀρχῶν, ὃν οἱ πάλαι ὕπαρχον τῆς αὐλῆς ἐκάλουν».

2) Βλ. Bréhier, Les institutions σ. 119.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ νομοθεσία εἶναι κατ' ἀρχὰς Ρωμαϊκὴ καὶ εἰς λατινικὴν γλῶσσαν. Βαθμηδὸν τροποποιεῖται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἔθιμα τῆς Ἀνατολῆς καὶ γίνεται ἑλληνορρωμαϊκή, ὅπως εἶπεν ὁ Lingenthal (griechischrömisch). Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀρχίζει νὰ γράφεται ἡ νομοθεσία καὶ ἑλληνιστί, ἐπὶ τῶν διαδόχων δ' αὐτοῦ μόνον ἑλληνιστί.

Καὶ τὰ νομίσματα εἶναι κατ' ἀρχὰς ρωμαϊκά, εἰκονίζουν τὸν αὐτοκράτορα μὲ ρωμαϊκὰ σύμβολα καὶ κατὰ ρωμαϊκὸν τρόπον ἐνδεδυμένον. Βαθμηδὸν ἔρχονται χριστιανικὰ σύμβολα καὶ εἰς τὰ νομίσματα, ὁ σταυρὸς καὶ χριστιανικαὶ εἰκόνες, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου δὲ ἐπιβάλλονται βαθμηδὸν καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀντὶ τῶν λατινικῶν: «ἐν τούτῳ νίκα» ἐγράφη τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου εἰς νομίσματα.

Καὶ τίτλους πολλοὺς καὶ ἐπίθετα φέρουν οἱ αὐτοκράτορες κατὰ παράδοσιν ρωμαϊκὴν καὶ διατηροῦν αὐτοὺς μέχρι τῶν χρόνων τῶν Κομνηνῶν. Οὕτω π.χ. τιτλοφορεῖται ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν Νεαρὰν 137: «Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτωρ, Καῖσαρ, Φλάβιος Ἰουστινιανός, Ἀλαμαννικός, Γοτθικός, Φραγκικός, Γερμανικός, Οὐανδαλικός, Ἀφρικανός, εὐτυχής, ἔνδοξος, τροπαιοῦχος, ἀεισέβαστος, αὔγουστος...»

Ἔχουν δὲ τὴν ἀντίληψιν οἱ Βυζαντινοὶ ὅτι ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸ μεγαλύτερον κράτος τοῦ Κόσμου καὶ ὡς συνεχισταὶ τῆς Ρωμαϊκῆς οἰκουμένης εἶναι κύριοι αὐτῆς. Οὕτω π.χ. εἰς ἐπιγραφὴν μικρασιατικὴν ὀνομάζεται ὁ Ἀρκάδιος «γῆς καὶ θαλάσσης καὶ παντὸς ἀνθρώπων ἔθνους καὶ γένους δεσπότης»[1]. Εἰς ἄλλην ἐπιγραφὴν ὁ αὐτὸς Ἀρκάδιος ὀνομάζεται «τῆς ὑφ' ἡλίῳ γῆς καὶ τροπαιοῦχος δεσπότης»[2]. Εἰς ἐπιγραφὴν ἐπίσης ὀνομάζεται ὁ Θεόφιλος «αὐτοκράτωρ πάσης τῆς οἰκουμένης»[3].

Πλὴν τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως συνετέλει καὶ ἡ περσικὴ μεγαλαυχία εἰς τὴν τιτλομανίαν τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν ἐλέγετο πάντοτε «βασιλεὺς τῶν βασιλέων». Εἰς ἁγιολογικὸν κείμενον ἀναφέρεται «πρόσταγμα τοῦ βασιλέως Σαβωρίου (=Sapor) δεσπότου πάσης τῆς γῆς»[4]. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Περσικοῦ κράτους δὲν δύναται νὰ γίνεται λόγος περὶ περσικῆς ἐπιδράσεως ἀλλὰ μόνον περὶ ρωμαϊκῆς παραδόσεως.

1) Grégoire, Recueil des inscriptions grecques... ἀρ. 124.
2) Lefebvre, Recueil Inscript. Chrétien. ἀρ. 275.
3) Athenische Mitteilungen τ. 54 (1929) σ. 139.
4) POR τ. 2 (1907) σ. 507.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν Περσῶν ὠνόμαζαν ἀλλήλους ἀδελφούς, ὡς ἀντιπροσωπεύοντες τὰ σπουδαιότερα, μᾶλλον πολιτισμένα Κράτη. Ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου λέγονται καὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν Φράγκων αὐτοκράτορες. Πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς ὅμως μικροτέρων Κρατῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐξάρτησίν τινα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἔδιδον διαφόρους τίτλους. Οὕτω ὁ Ὀδόακρος ὠνομάσθη π α τ ρ ί κ ι ο ς, ὁ δόγης τῶν Βενετῶν π ρ ω τ ο σ ε β α σ τ ὸ ς κλπ.· εἰς τούτους ἐστέλλοντο τιμητικῶς μεταξωτὰ ἐνδύματα ἢ στέμματα. Εἰς τὰ νομίσματά των οἱ ὑπὸ ἐξάρτησιν ξένοι ἡγεμόνες ἔθεταν τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου (Bréhier, Les institutions..... σ. 294).

Ἡ μέχρις ἐδάφους π ρ ο σ κ ύ ν η σ ι ς τῶν προσερχομένων ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἦτο περσική, ἦλθεν ὅμως ἐνωρὶς διὰ τῶν Ρωμαίων, ἐτροποποιήθη δὲ μόνον εἰς λεπτομερείας [1].

Βλέπομεν λοιπόν, ὡς ἦτο ἄλλως ἐπόμενον, ὅτι τὸ Ρωμαϊκὸν ὄνομα, ἡ ρωμαϊκὴ κρατικὴ παράδοσις ἦτο ἰσχυρὰ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ μόνον ἀργὰ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀντικαθίστανται πολιτικαὶ ἔννοιαι καὶ λέξεις ρωμαϊκαὶ δι' ἑλληνικῶν.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας δὲν ἐξηφάνισεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πᾶν ἴχνος ***αὐτονομίας*** [2], ἡ ὁποία ἦτο τόσον ἀγαπητὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν ὁποίαν καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐν πολλοῖς ἐσεβάσθησαν.

Ἡ αὐτονομία περιωρίσθη, ἀφ' ὅτου ἐδημιουργήθησαν τὰ θέματα μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, ἔπειτα πάλιν ἔλαβεν ἰδιαιτέραν ἀνάπτυξιν.

Ἡ Βυζαντινὴ λοιπὸν νομοθεσία, ἡ ὁποία δίδει δικαιώματα δικαστικὰ καὶ διοικητικὰ ἀκόμη (ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν ὑπαλλήλων) εἰς τοὺς ἐπισκόπους, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀγνοήσῃ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας ἢ καὶ συνηθείας καὶ νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ αὐτονομίαν τινά. Κατὰ ταῦτα τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος. Οὕτω βλέπομεν συχνὰ ὅτι παραχωρεῖται τὸ δικαίωμα πόλεως [3] (ἢ καὶ ἀφαιρεῖται τοῦτο), τοῦτο δὲ σημαίνει τὴν σύστασιν βουλευτηρίου καὶ τὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν π ρ ω τ ε υ ό ν τ ω ν.

---

1) Πβ. Προκοπίου Ἀνέκδοτα, κεφ. 30,21.

2) Βλ. Bréhier, Les institutions.... σ. 203 κ. ἑξ.

3) Οὕτω π. χ. κατὰ τὸν Μαλάλαν (σ. 365) ὁ Θεοδόσιος Β' «ἐποίησε καὶ ἄλλην ἐπαρχίαν ἀπομερίσας ἀπὸ τῆς Βιθυνίας, ἥντινα ἐκάλεσεν Ὀ ν ω ρ ι ά δ α εἰς ὄνομα τοῦ αὐτοῦ θείου Ὀνωρίου, δοὺς δίκαιον μητροπόλεως καὶ ἄ ρ χ ο ν τ α Ἡρακλείᾳ, πόλει τοῦ Πόντου». Καὶ ἄλλας πολλὰς τοιαύτας εἰδήσεις εὑρίσκομεν εἰς τὸν Μαλάλαν. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι τὸ 431 ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μαξιμιανὸς καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι γράφουν «τῷ εὐλαβεστάτῳ...κλήρῳ καὶ τῷ σεμνοτάτῳ β ο υ λ ε υ τ η ρ ί ῳ... τῆς Τενεδίων πόλεως» (Grumel, Les regestes....I, 1, σ. 34).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 4. Ὑάλινος κάδος μὲ Διονυσιακὰς παραστάσεις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἢ πρωτοπολιτῶν τοῦ τόπου. Εἰς τὰς κώμας ὀνομάζονται καὶ «πρωτοκωμῆται» οἱ «πρωτεύοντες τῆς κώμης», οἱ ὁποῖοι κυβερνοῦν αὐτήν. Ὁμοίως εὑρίσκομεν τὸ ὄνομα «κοινὸν»[1] περὶ μικρῶν περιφερειῶν καὶ τοῦτο σημαίνει βεβαίως τὴν ὑπὸ τῶν «πρωτευόντων» αὐτόνομον κυβέρνησιν αὐτῶν. Ἀλλὰ ποία ἦτο ἐν λεπτομερείᾳ ἡ αὐτοδιοίκησις αὐτή; Ἐφρόντιζαν περὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἀναγκῶν τῆς πόλεως, π.χ. περὶ τῶν τειχῶν, τῶν δρόμων, τῶν κτιρίων, τῶν ἀγώνων. Ἐν καιρῷ ἀνάγκης διὰ τῶν ὠργανωμένων ὁμάδων τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ ἱπποδρόμου —ὅπου ὑπῆρχεν οὗτος— ἢ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἠδύνατο νὰ ἀποκρουσθῇ ὁ ἐχθρός. Οὕτω π.χ. ἡ πόλις Ἀσημοῦς τῆς Θράκης (σημερινῆς Βουλγαρίας) ἀπέκρουσε μόνη τοὺς Οὔννους καὶ δὲν ἐπερίμενε νὰ ἐξαρτήσῃ τὴν σωτηρίαν της ἀπὸ τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν. Ὁμοίως αἱ Πάτραι ἀπέκρουσαν μόναι των τοὺς Σλάβους ἐπιδρομεῖς τὸ 805, πρὶν ἔλθῃ βοήθεια αὐτοκρατορική.

Δικαίωμα αὐτονομιακὸν ἦτο βεβαίως καὶ ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων τοῦ Δημοσίου· ἐλέγετο τότε αὐτόπρακτος ἡ πόλις, ἡ κώμη, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν εἰδικοὺς φορολογικοὺς ὑπαλλήλους, ἀλλ' εἰσέπραττε διὰ τῶν τοπικῶν ὑπαλλήλων καὶ ἔστελλε τοὺς φόρους εἰς τὰ κεντρικώτερα ταμεῖα. Οὕτω ἐκ παπύρων μανθάνομεν ὅτι ἡ κώμη Ἀφροδιτὼ τῆς Αἰγύπτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν αὐτοκρατορικὸν διάταγμα, τὸ ὁποῖον ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὴν νὰ γίνῃ αὐτόπρακτος[2]. Ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς παπύρους μανθάνομεν[3] ὅτι χήρα τις παραπονεῖται ὅτι οἱ «πρωτεύοντες τῆς κώμης» ἤθελαν νὰ ἐπιβάλουν εἰς αὐτὴν «γεωργικὸν λειτούργημα καὶ φρόντισμα οὗ ἀπείρως ἔχει». Τὸ παράδειγμα αὐτὸ δεικνύει ὅτι αἱ διοικητικαὶ λεπτομέρειαι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κανονίζωνται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκ τῶν μεγάλων κέντρων· ἔπρεπεν ἐπὶ τόπου νὰ διευθετῶνται, ἐπομένως αὐτονομία τις ἦτο ἀπαραίτητος.

Περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπάρχουν ἀντιφατικαὶ πληροφορίαι. Κατὰ τὴν Νεαρὰν 128, 16 ὁ ἐπίσκοπος «ἑκάστης πόλεως» καὶ οἱ «πρωτεύοντες» διώριζαν τοὺς τοπικοὺς ὑπαλλήλους, αὐτοὶ δὲ ἤλεγχαν καὶ τοὺς λογαριασμούς των κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους. Ὁ ἐπίσκοπος λοιπὸν ὡς ἀνώτερος ἐπόπτης συνετέλει εἰς τὴν αὐτοδιοίκησιν. Κατὰ τὴν Νεαρὰν 45 οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Σαμαρεῖται καὶ οἱ αἱρετικοὶ «ὑπέκειντο τοῖς βουλευτικοῖς λειτουργήμασι», ἀλλὰ δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ ἀπολαύουν τῶν «προνομοίων» τῶν βουλευτῶν «περί τε τὸ μὴ τύπτεσθαι,

1) Εἰς τὸν βίον Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου (Ἰωάννου, Μνημεῖα Ἁγιολ. σ. 490) ἀπαντᾷ «τὸ κοινὸν τοῦ χωρίου Ἀπουκούμεως».

2) Maspero, Papyrus Grecs 1, 53.

3) Αὐτ. 1, 22.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περί τε τὸ μὴ παρίστασθαι, μηδὲ εἰς ἑτέραν ἄγεσθαι χώραν καὶ ἕτερα μυρία». Εἶχαν λοιπὸν προνόμια οἱ βουλευταὶ (=δημοτικοὶ σύμβουλοι), αὐτὸ δὲ βέβαια δεικνύει τὴν ἐξέχουσαν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ ἀνάγκη αὐτονομίας τινός. Ἐξ ἄλλου ὅμως ὁ Προκόπιος (Ἀνέκδ. σ. 159) γράφει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς τοὺς «πόρους» τῶν πόλεων «φόροις ἀνέμιξε τοῖς δημοσίοις» καὶ ἐπομένως δὲν ὑπῆρχαν τὰ μέσα διὰ τὴν οἰκοδομὴν τειχῶν ἢ ἄλλων δημοσίων κτιρίων, διὰ τὸν φωτισμόν, διὰ τὰς ἱπποδρομίας, ἀγῶνας κλπ. Αἱ ἀντιφατικαὶ αὐταὶ πληροφορίαι προέρχονται ἐκ διαφόρων χρόνων, πρέπει δὲ βεβαίως νὰ δεχθῶμεν ὡς ἀκριβῆ τὴν νομοθεσίαν, νὰ μὴ πιστεύσωμεν δὲ κατὰ γράμμα ὅλας τὰς εἰδήσεις τοῦ Προκοπίου.

Ἰδιαιτέρως περὶ πόλεων ἢ νήσων ἀποκέντρων ἦτο ἀνάγκη νὰ ληφθῇ πρόνοια αὐτονομίας. Ἡ Χερσὼν π.χ. εἰς τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον (Κριμαίαν) ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἕνα στρατηγὸν καὶ τοὺς πρωτεύοντας τῆς πόλεως, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἄλλως. Ὁμοίως ἡ νῆσος Ἰωτάβη εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, ὅπου εἰσεπράττοντο οἱ φόροι τῶν ἐξ Ἰνδιῶν καὶ Ἀφρικῆς ἐμπορευμάτων, ἦτο αὐτόνομος. Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 141) ὁ αὐτοκράτωρ Ἀναστάσιος ἔδωκε τὴν Ἰωτάβην «τοῖς Ρωμαίοις πραγματευταῖς (=ἐμπόροις) αὐτονόμους οἰκεῖν τὴν νῆσον καὶ τὰ ἐξ Ἰνδῶν ἐκπορεύεσθαι φορτία καὶ τὸν τεταγμένον βασιλεῖ φόρον εἰσάγειν»[1]. Ὁμοίως ἡ βυζαντινὴ κατ' ἀρχὰς Βενετία ἔλαβε βαθμηδὸν αὐτονομίαν καὶ τέλος ἔγινεν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου.

Ἀλλ' εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν δὲν πρέπει ποτὲ νὰ λησμονῶμεν τὴν συνεργασίαν τῆς Ἐκκλησίας· οὕτω βλέπομεν ὅτι ὁ ὀνομαστὸς ἐπίσκοπος Κύρρου Θεοδώρητος ἐκτελεῖ διάφορα ἔργα κοινωφελῆ, λουτρά, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα κλπ. ἐξ ἐκκλησιαστικῶν χρημάτων. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀναφέρω τὴν σχετικὴν περικοπήν. Εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατρίκιον Ἀνατόλιον γράφει[2] ὁ Θεοδώρητος: «πολλὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς προσόδου εἰς τὰ δημόσια ἀνηλώσαμεν οἰκοδομήματα, στοὰς ἐγείροντες καὶ λουτρὰ καὶ γεφύρας κατασκευάζοντες καὶ τῶν κοινῶν τῶν ἄλλων ἐπιμελούμενοι». Καὶ ἀλλαχοῦ (αὐτ. 1261): «δημοσίας στοὰς ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσόδων ἀνέστησα· γεφύρας δύο μεγίστας ᾠκοδόμησα, λουτρῶν ἐπεμελήθην κοινῶν· ἐκ τοῦ παραρ-

1) Ὁ Χορίκιος (ἔκδ. Förster σ. 65, 22) λέγει περὶ τῆς ὀχυρᾶς Ἰωτάβης: «νῆσός ἐστιν, ὄνομα μὲν Ἰοτάβη, τὸ δὲ ἔργον αὐτῆς ὑποδοχὴ φορτίων τῶν Ἰνδικῶν, ὧν μέγας φόρος τὰ τέλη· προσοικοῦσι δὲ ἄνδρες αὐτήν, ἀνόσιον ἔθνος, φρούριον οἰκοῦντες οὐδαμόθεν ἐπίμαχον τοῖς ἐπιοῦσιν».

2) Migne PG. τ. 83, 1253.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρέοντος ποταμοῦ τὴν πόλιν μὴ ὑδρευομένην εὑρὼν τὸν ἀγωγὸν κατεσκεύασα καὶ τὴν ἄνυδρον πόλιν ὑδάτων ἐπλήρωσα». Ὥστε λαμπροὶ κληρικοί, ὡς ὁ Θεοδώρητος, ἐβοήθουν τὸ ἔργον τῆς Πολιτείας ἱδρύοντες ἔργα κοινωφελῆ. Δὲν πρέπει δ' ἴσως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦσαν σπάνιοι οἱ κληρικοὶ οὗτοι, διότι συχνὰ τοὐλάχιστον οἱ ἐπίσκοποι ἐφρόντιζαν περὶ τῶν κοινῶν. Ἐπιγραφὴ ἐκ Πόντου τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀναφέρει [1] τὴν ἀνίδρυσιν τειχῶν τῆς Τραπεζοῦντος, «σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ Εἰρηναίου τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου». Ἡ συνεργασία τῶν κληρικῶν μὲ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς ἀποτελεῖ μέρος τῆς αὐτονομίας. Ἡ κοινωφελὴς ἐργασία καὶ ἠθικὴ ἀξία πολλῶν ἐπισκόπων ὡδήγησε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ δώσῃ «ἄδειαν» νὰ ἐπιβλέπουν οὗτοι τοὺς ὑπαλλήλους καὶ νὰ καταγγέλλουν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰς παρεκτροπάς των διὰ νὰ τιμωρηθοῦν [2].

Καὶ ἡ ὀργάνωσις τῶν δήμων, ἤτοι τῶν ὁμάδων τοῦ λαοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐλάμβαναν μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας, τὰς ἱπποδρομίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας, εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τῶν τειχῶν καὶ τὴν ἄμυναν τῶν πόλεων, ἀποτελεῖ μέρος τῆς αὐτονομίας αὐτῶν. Ἐνῷ δ' εἰς τὴν Ρώμην ὁ ἱππόδρομος ἐχρησίμευε μόνον δι' ἀγῶνας, εἰς τὴν Πόλιν κατέστη πολιτικὸν κέντρον, ὅπου ἐπεκοινώνει καὶ ὡμίλει ἐνίοτε ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς τὸν λαόν. Τὴν πολιτικὴν κίνησιν εἰς τὸν ἱππόδρομον διηύθυναν οἱ δῆμοι, οἱ ὁποῖοι συχνὰ συνεκρούοντο ἀναμεταξύ των ἢ καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα (Bréhier les institutions... σ. 197).

Τὴν ὑπάρχουσαν αὐτονομίαν περιώρισε πολὺ ἡ ἀπολύτως συγκεντρωτικὴ κυβέρνησις τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ὁ Λέων Σοφὸς διὰ τῆς Νεαρᾶς 46 (καὶ 47) καταργεῖ [3] τὰ «προνόμια τῶν βουλευτηρίων» καὶ τὴν «αὐτεξούσιον διοίκησιν τῶν πόλεων», διότι τώρα πλέον ὅλα πρέπει νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν («πρὸς μόνην τὴν βασίλειον πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηνται πάντα»). Ἐν τούτοις ἀργότερα, μάλιστα κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων, πολλαὶ πόλεις ἔλαβαν προνόμια, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Μονεμβασία, τὰ Ἰωάννινα.

---

1) CIG, IV 8636.

2) Νεαρὰ VIII, 8: «Ὥστε τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον καὶ τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ πρωτεύοντας δεήσεις εἰς ἡμᾶς ἀναπέμπειν καταλέγοντας τοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχοντος πλημμελήματα· ἡμεῖς γὰρ ταῦτα μανθάνοντες στελοῦμεν ἐν τῇ χώρᾳ τὸν ταῦτα ἐξετάσοντα, ἐφ' ᾧ τε αὐτός, ἔνθα ἠδίκησεν, ἐκεῖσε καὶ τὰς ποινὰς ὑποσχεῖν τῶν πλημμελημάτων...». Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι μετὰ τοῦ ἐπισκόπου ἀναφέρονται καὶ οἱ πρωτεύοντες, οἱ συνεργάται δηλ. αὐτοῦ.

3) IGR, ἔκδ. Ζέπων 1, 116.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις.

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶχε τὴν ρωμαϊκὴν κρατικὴν παράδοσιν, ὡς εἴδομεν, ἀλλὰ πνευματικῶς περιῆλθε ταχέως ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐν πρώτοις ὁ πληθυσμὸς τοῦ Κράτους κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μάλιστα αἰῶνος ἦτο ἑλληνικὸς μὲ τοὺς συγγραφεῖς του καὶ τὴν πνευματικήν του παράδοσιν, ἥτις ἐπιδρᾷ καὶ εἰς τοὺς ξένους καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἐξελληνίζει. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος παρὰ τὴν ρωμαϊκήν του παράδοσιν ἀναγκάζεται νὰ κάμῃ παραχωρήσεις εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὸ 397 ἐπιτρέπει εἰς τὰ δικαστήρια νὰ ἐκδίδουν ἑλληνιστὶ ἀποφάσεις, τὸ δὲ 439 νὰ συντάσσωνται ἑλληνιστὶ αἱ διαθῆκαι. Αἱ πράξεις τῶν συνόδων συνετάσσοντο ἑλληνιστί, οἱ δὲ νόμοι ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἑξῆς.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὀλίγοι Ἕλληνες γνωρίζουν λατινικά, λόγιοι, δικασταὶ ἢ ἄλλοι ὑπάλληλοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι, Χριστιανοὶ ἢ ἐθνικοί, ὅσοι ἔχουν ἀξιώσεις πνευματικάς, γνωρίζουν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα καὶ γράφουν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν. Αἱ σχολαὶ Παλαιστίνης καὶ Συρίας (Γάζης, Ἀντιοχείας κλπ.) [1], τῆς Ἀλεξανδρείας, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τέλος καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διδάσκουν πλὴν τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ τὴν ἑλληνικὴν ρητορικήν, ἀπαραίτητον μάθημα διὰ τοὺς μορφωμένους τότε ἀνθρώπους. Ἡ διδασκαλία ὅμως τῆς ρητορικῆς ἀπῄτει εὐρεῖαν ἑλληνομάθειαν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν Ἀνατολὴν ὅτι παρὰ τὴν θρησκευτικὴν ἀντίθεσιν Χριστιανῶν καὶ «Ἑλλήνων», ἤτοι ἐθνικῶν, οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς θεωροῦνται ἀπαραίτητοι ἀπὸ ὅλους. Τὸ μέγα τοῦτο εὐτύχημα ὀφείλεται εἰς τοὺς μεγάλους θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Γρηγόριον, τὸν Βασίλειον καὶ τόσους ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἐμορφώθησαν οἱ ἴδιοι ἑλληνιστὶ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συνίστων τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν. Ἰδιαιτέρως ὁ Μ. Βασίλειος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ὁμιλήσῃ καὶ συστήσῃ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Εἰς τὴν γνωστήν του πρα-

1) Εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα γράφει ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς εἰς τὸν ἐπιτάφιον εἰς τὸν ἀδελφόν του Καισάριον (ἔκδ. F. Boulenger (1908) κεφ. VI, 2): «τότε πρῶτον ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθημεν, ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμείνας παιδευτηρίοις, ***ἀνθοῦσι*** τότε, κατὰ ρητορικῆς ἔρωτα, ὁ δὲ (Καισάριος) τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν καταλαβὼν ***παντοίας παιδεύσεως*** καὶ τότε καὶ νῦν οὖσάν τε καὶ δοκοῦσαν ἐργαστήριον». Ὁ αὐτὸς Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ὁμιλεῖ εἰς τὸν ἐπιτάφιον εἰς τὸν Μ. Βασίλειον περὶ τῶν σχολείων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν μαθημάτων αὐτῶν (κεφ. XV, XVI καὶ XXIII). Ὁ ἴδιος δὲ ὁ Γρηγόριος ὁμολογεῖ ὅτι δὲν γνωρίζει καλὰ λατινικά: «οὐ ρωμαϊκός τις ἐγὼ τὴν γλῶτταν, οὐδὲ τὰ Ἰταλῶν δεινός» (Migne PG. 37, 281). Ἀφοῦ δ' ὁ Γρηγόριος δὲν ἐφρόντισε νὰ μάθῃ λατινικά, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὀλίγοι Ἕλληνες ἐμάνθαναν αὐτά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γματείαν «πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων» πλὴν ἄλλων λέγει [1] : «καθάπερ τῆς ροδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα» καί : «ὡς δ' ἐγώ τινος ἤκουσα δεινοῦ καταμαθεῖν ἀνδρὸς ποιητοῦ διάνοιαν, πᾶσα μὲν ἡ ποίησις τοῦ Ὁμήρου ἀρετῆς ἔστιν ἔπαινος καὶ πάντα αὐτῷ πρὸς τοῦτο φέρει...». Τὸ μέγα κῦρος τῶν πρώτων μεγάλων θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας ἐπέβαλε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ οὕτω διεφύλαξεν αὐτοὺς ἐν μέρει τοὐλάχιστον διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Οὕτω εἰς τὸ ἑξῆς βλέπομεν μετὰ συγκινήσεως ἁπλοϊκοὺς μοναχοὺς ν' ἀντιγράφουν χειρόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων, ἀπείρους ἄλλους τροφίμους τῶν μοναστηρίων νὰ μορφώνωνται εἰς τὰς βιβλιοθήκας των, ἀνωτέρους κληρικοὺς νὰ μελετοῦν καὶ σχολιάζουν ἀρχαίους συγγραφεῖς, νὰ μιμοῦνται· τὴν γλῶσσαν ἢ τὴν μετρικὴν αὐτῶν. Δὲν εἶναι μόνον ὁ Φώτιος μὲ τὴν πολύτιμον Μυριόβιβλόν του καὶ ὁ Εὐστάθιος μὲ τὰς Παρεκβολάς εἰς Ὅμηρον, ποὺ δεικνύουν τὴν ἀσχολίαν τῶν Βυζαντινῶν μὲ τοὺς ἀρχαίους. Δὲν εἶναι μόνον ὁ λαμπρὸς μητροπολίτης Καισαρείας Ἀρέθας ὁ Πελοποννήσιος, ὁ ὁποῖος περιέσωζεν ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ ἀντέγραφε καὶ ἐσχολίαζε. Ἄπειρον εἶναι τὸ πλῆθος τῶν Βυζαντινῶν κληρικῶν, οἱ ὁποῖοι θαυμάζουν τοὺς ἀρχαίους· τὸ συμπεραίνομεν καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχαϊκὸν ἢ ρητορικὸν ὕφος πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὅπως π.χ. τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Χωνιάτου (τοῦ «Ἀκομινάτου»). Πολλοὶ εἶναι οἱ συντάσσοντες ἐπιγράμματα κατ' ἀρχαῖον τρόπον ἢ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν μετρικὴν ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἢ ἔμπνευσιν τῆς ἀρχαίας ποιήσεως

Ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἐνωρὶς κατεστρέφετο ἢ ἐγίνετο Γοτθικόν, ὅλη αὐτὴ ἡ πνευματικὴ κληρονομία τῶν ἀρχαίων, τὴν ὁποίαν οἱ κληρικοὶ ἐσεβάσθησαν, εἶναι ζήτημα, ἂν θὰ ἐσώζετο. Μὲ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὁ Χριστιανισμὸς καταδιώκει τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἔχει τὴν εὐκαμψίαν νὰ σεβασθῇ τοὺς συγγραφεῖς της. Καθὼς λέγει ὁ Salaville : «Τὸν Χριστιανισμὸν τοῦ Βυζαντίου δὲν χωρίζει ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμὸν τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον συνήθως φανταζόμεθα, ἀλλ' ἁπλῶς ὁροθετικὴ γραμμὴ καθαρὰ χαραχθεῖσα εἰς τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὸν ἐπίσημον θρίαμβον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς πρωτευούσης τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν πνευματικὴν ἀντίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἐπροκάλεσεν ἡ σχολικὴ νομοθεσία τοῦ Ἰουλιανοῦ» [2].

1) Ἐκδ. F. Boulenger κεφ. IV καὶ V, 25.
2) Salaville, De l'Hellénisme au Byzantinisme σ. 64.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ θεολόγοι τῆς Ἀνατολῆς ἀπολογούμενοι ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πολεμοῦντες τὰς πολλὰς αἱρέσεις ἠναγκάσθησαν νὰ μελετήσουν τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, πρὸ πάντων τὴν ἀριστοτελικὴν καὶ τὴν νεοπλατωνικήν, καὶ ἡ μελέτη αὕτη δὲν ἔμεινεν ἄνευ ἐπιδράσεως. Ὁ ἔπειτα ἐπίσκοπος τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως Συνέσιος ὀφείλει τὴν ἀνωτέραν του παιδείαν εἰς τὴν νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἐπίσης ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης [1].

Ἡ μεταβατικὴ ἐποχὴ μεταξὺ ἐθνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, οἱ μέχρι τοῦ 529 χρόνοι, καθ' οὓς ὁ ἐθνισμὸς ἀμύνεται καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιτίθεται, φέρουν κατ' ἀνάγκην εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν δύο κόσμους, τὸν δύοντα ἀρχαῖον ἐθνισμὸν καὶ τὸν ἀνατέλλοντα Χριστιανισμόν, ὁ δὲ ἀγὼν πρὸς ἐπικράτησιν ἔφερεν εἰς τὸ μέσον τόσους μεγάλους συγγραφεῖς, Χριστιανοὺς ἀλλὰ καὶ ἐθνικούς· ὁ πνευματικὸς ἀγών, ὅπως πάντοτε, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρξε γόνιμος. Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία ἀγωνίζεται νὰ συστήσῃ ἑαυτὴν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ πρὸς τοῦτο πλὴν τῆς ἰδίας κοσμοθεωρίας ἐμφανίζει καὶ ἐν τῇ πράξει κοινωνικὴν δρᾶσιν ἀξιόλογον. Ὁ Ἰουλιανὸς ὀργανώνει ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐθνισμοῦ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ βίος τοῦ Πλωτίνου καὶ ἄλλων νεοπλατωνικῶν, τῆς Ὑπατίας, τοῦ Πρόκλου [2], ὑπῆρξεν ὑποδειγματικός, ὅπως τῶν καλυτέρων Χριστιανῶν.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ πόλις Γάζα, μακρὰν τῶν Ἑλλήνων, ἐν μέσῳ τῶν Σημιτῶν· ἡ ρητορικὴ σχολὴ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ πρὸ πάντων κατὰ τὸν πέμπτον ἔδωκε τόσους ἐθνικοὺς καὶ Χριστιανοὺς λογίους καὶ σοφιστάς, ὅπως τὸν Αἰνείαν Γαζαῖον, τὸν Χορίκιον, τὸν Προκόπιον Γαζαῖον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ζαχαρίαν τὸν σχολαστικόν, τὸν Μυτιλήνης γενόμενον ἐπίσκοπον, καὶ ἄλλους.

---

1) Καὶ ἡ στωικὴ ἐπίδρασις δὲν εἶναι σπανία, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Παλλαδίου πρὸς Λαῦσον (ἔκδ. Lucot, σ. 12): «οὐ γὰρ αἱ λέξεις ἢ αἱ συλλαβαί εἰσι διδασκαλία, ἃ ἔχουσιν ἐνίοτε καὶ οἱ ἐπὶ πλεῖστον φαῦλοι· ἀλλὰ τὰ τοῦ ἤθους κατορθώματα, ἥ τε **ἀλυπία** καὶ ἡ **ἀπτοησία** καὶ ἡ **ἀδειλία** καὶ τὸ **ἀόργητον** καὶ ἡ ἐπὶ πάντων **παρρησία**, ἡ καὶ τοὺς λόγους ὡς πυρὸς φλόγα γεννῶσα».

2) Πβ. ὅσα γράφει ὁ βιογράφος τοῦ Πρόκλου (410–485) Μαρῖνος ὁ Νεαπολίτης (κεφ. 22): «φιλοπονίᾳ ἀμέτρῳ χρησάμενος (ὁ Πρόκλος) ἐξηγεῖτο τῆς αὐτῆς ἡμέρας πέντε, ὁτὲ δὲ καὶ πλείους πράξεις καὶ ἔγραφε στίχους τὰ πολλὰ ἀμφὶ τοὺς ἑπτακοσίους. Συνεγίγνετό τε καὶ τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις προϊὼν καὶ ἀγράφους ἐσπερινὰς πάλιν ἐποιεῖτο συνουσίας καὶ ταῦτα πάντα μετὰ τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην καὶ ἄγρυπνον θρησκείαν, μετὰ τὸ προσκυνῆσαι ἥλιον ἀνίσχοντα, μεσουρανοῦντά τε καὶ ἐπὶ δύσιν ἰόντα».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλ' ἂν εἰς τὴν σημιτικὴν πόλιν Γάζαν εἶχε τόσην δύναμιν καὶ ἐπίδρασιν ὁ Ἑλληνισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας, εἶναι εὐνόητον, πόσον ἰσχυρότερος ἦτο εἰς κέντρα ἐγγύτερα πρὸς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν [1]. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν σημεῖον εἶναι ἡ δρᾶσις Νόννου τοῦ Πανοπολίτου. Ἐθνικὸς ἀπὸ τὴν Πανόπολιν τῆς Αἰγύπτου ἔγραψε τὸ μυθολογικὸν ποίημα Διονυσιακά, ἀλλὰ καὶ μετέφρασε τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς στίχους ἑξαμέτρους. Ἔτσι πολλοὶ λόγιοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ χριστιανικὰ γράμματα συγχρόνως· τὸ ἀπαιτοῦν αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τὴν ποίησιν τὴν μυθολογικὴν τοῦ Νόννου ἐπηρεάσθησαν πολλοὶ ἄλλοι ποιηταί, ὅπως ὁ Τρυφιόδωρος, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἅλωσιν Ἰλίου, ὁ Κόλλουθος ὁ Λυκοπολίτης, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ἁρπαγὴν τῆς Ἑλένης κλπ. [2] Καὶ ἀργότερα οἱ Βυζαντινοὶ πραγματεύονται μυθολογικὰ θέματα, ὅπως ὁ Ἰωάννης Πεδιάσιμος περὶ τῶν δώδεκα ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους [3]. Ὅλοι οἱ Βυζαντινοὶ λόγιοι γνωρίζουν τὴν ἀρχαίαν γραμματείαν καὶ ἐμπνέονται ἀπ' αὐτήν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μεγάλη μίμησις τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἡ ἀρχαϊστικὴ τάσις τῶν Βυζαντινῶν λογίων, δεικνύει, πόσην ἐπίδρασιν ἤσκει ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ ἐνισχυθεῖσα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα χριστιανικὴ θεολογία τῆς Ἀνατολῆς ὑπηρετεῖ καὶ τὸν ἄλλον χριστιανικὸν κόσμον καὶ τὴν Δύσιν καὶ τοὺς ἀνατολικοὺς λαούς. Ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Ἱερώνυμος καὶ τόσοι ἄλλοι μεταφράζουν ἑλληνικὰ χριστιανικὰ ἔργα, ὕμνους, λειτουργικὰ κλπ., διότι τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν θείαν ὑμνολογίαν ἔγραψαν πρῶτοι οἱ Ἕλληνες. Τοῦτο ὅμως ἐνίσχυε φυσικὰ τὴν θέσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Δὲν ἐννοοῦμεν καθόλου τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν, ἐὰν λησμονήσωμεν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον, ἡ λειτουργία, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἡ θεολογία ἐγράφησαν ἑλληνιστὶ καὶ εἶχαν ἐπίδρασιν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ἡ Ἐκκλησία ἐξελληνίζει καὶ τοὺς ξένους.

Ἡ ἑλληνικὴ χριστιανικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀκόμη φιλολογία βοηθεῖ τὴν δημιουργίαν νέων φιλολογιῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀπὸ τοῦ τρίτου μ.Χ. αἰῶνος ἤρχισαν νὰ μεταφράζωνται εἰς τὴν Κοπτικὴν καὶ Συριακὴν

---

1) Ἂς σημειωθῇ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον χωρίον τοῦ Σωζομενοῦ περὶ τῶν γραμμάτων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ (Ἱστορ. Ἐκκλ. ΙΙΙ 15, 1): «καὶ Δίδυμος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς (τοῦ τετάρτου μ. Χ. αἰῶνος) διέπρεπε, προϊστάμενος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοῦ ἱεροῦ διδασκαλείου, τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ παντοδαπὴ σοφία ὤκει, ποιηταί τε καὶ ῥήτορες, ἀστρονομία τε καὶ γεωμετρία καὶ ἀριθμοὶ καὶ δόξαι φιλοσόφων».

2. Πβ. Tryphiodori et Colluthi carmina, ἔκδ. G. Weinberger 1896.

3) Mythographi Graeci, ἔκδ. R. Wagner, τ. 1 (1926) σ. 247 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γλῶσσαν ἑλληνικὰ ἔργα καὶ ἐκ τῶν μεταφράσεων τούτων τὸ πρῶτον ἐδημιουργήθη ἡ Κοπτικὴ καὶ Συριακὴ ἐθνικὴ φιλολογία. Τὸ ἴδιον συνέβη κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μὲ τὴν Ἀρμενικήν, ἀφ' ὅτου ὁ Μεσρὼβ ἐδημιούργησε τὸ Ἀρμενικὸν ἀλφάβητον. Ὁ Thumb ἔδειξεν ὅτι πεντακόσιαι περίπου ἑλληνικαὶ λέξεις εἰσήχθησαν διὰ τῶν μεταφράσεων εἰς τὴν Ἀρμενικὴν φιλολογίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰσῆλθον ἀργότερα ἑλληνικαὶ λέξεις εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ τὴν Σλαβικὴν φιλολογίαν.

Καὶ ἓν ἄλλο σημεῖον πρέπει νὰ τονισθῇ. Ἡ ἀρχαία ἐθνικὴ θρησκεία δὲν ὑπεχώρησε τόσον εὔκολα, οὐδὲ αἱ σχετικαὶ μὲ αὐτὴν προλήψεις. Παρὰ τὴν καταπολέμησιν αὐτῆς παρὰ τοῦ Κράτους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἔμειναν πολλοὶ Ἕλληνες πιστοὶ ὀπαδοὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν, μάλιστα εἰς ἀπόκεντρα καὶ ὀρεινότερα μέρη. Διʼ αὐτὸ ἡ λέξις Ἕλλην ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐδήλου τὸν μὴ Χριστιανόν. Σχετικὰ δὲ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν λατρείαν ἔθιμα διετηρήθησαν ἐπὶ πολύ[1], ἢ μετεβιβάσθησαν εἰς τοὺς Χριστιανούς. Οὕτω π.χ. ἡ κατάκλισις καὶ διαμονὴ εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα καὶ ἄλλους ἀρχαίους ναοὺς ἔτυχε μιμήσεως παρὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅπως ἄλυτε ὁ Ἀσκληπιός, οὕτω τώρα οἱ ἅγιοι Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός, ὁ ἅγιος Ἀρτέμιος κλπ. θεραπεύουν ὁμοίως τοὺς πιστούς. Ἔθιμα σχετικὰ μὲ ἀρχαίας νύμφας, μὲ τὸν Διόνυσον κλπ. ἐπέζησαν ἐπὶ πολύ, τινὰ δʼ ἐν μέρει καὶ μέχρι σήμερον. Ὁμοίως ἐπέζησε διὰ τοῦ Βυζαντίου μέχρι σήμερον ἡ προσωποποίησις τοῦ θανάτου, ὁ Χάρος. Τὸ ἀμέτρητον πλῆθος τῶν εἰδωλολατρικῶν ἑλληνικῶν ἀναμνήσεων καὶ παραδόσεων δεικνύει καὶ τὴν ὕπαρξιν πολλοῦ ἑλληνικοῦ ἢ ἑλληνίζοντος πληθυσμοῦ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ἐπίσης χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς λατρείας τῶν ἁγίων, ἡ ὁποία συνέβη, ὡς καὶ ἡ λέξις δεικνύει, εἰς ἑλληνικὸν περιβάλλον. Κατὰ τὸν Delehaye[2] ἡ λατρεία τῶν

1) Ἀναφέρω χωρίον σχετικὸν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ δένδρου ἐν Βιθυνίᾳ ἀπὸ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Ὑπατίου, ἐπὶ τῶν χρόνων Θεοδοσίου τοῦ Β΄: «ζῆλον δὲ εἶχε (ὁ Ὑπάτιος) Θεοῦ καὶ πολλοὺς τόπους ἐν τῇ Βιθυνῶν χώρᾳ ἀπὸ πλάνης εἰδωλικῆς ἡμέρωσεν· εἴ που γὰρ ἤκουσεν ἢ δένδρον ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ὅτι προσκυνοῦσί τινες, ἤρχετο ἐκεῖ εὐθέως παραλαβὼν τοὺς μονάζοντας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς καὶ κατακόψας αὐτὸ κατέκαυσε πυρὶ» (Καλλινίκου, βίος Ὑπατίου σ. 64, 1). Ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Λυδὸν σημειώνω τὰ ἑξῆς (περὶ μηνῶν IV 157): «οἱ δὲ γεωργικοὶ πρὸς θεραπείαν Κρόνου καὶ Δήμητρος ἔσφαττον χοίρους· ὅθεν καὶ νῦν φυλάττεται κατὰ τὸν Δεκέμβριον ἡ χοιροσφαγία». Δὲν γνωρίζω, κατὰ πόσον πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὸν Λυδὸν εἰς τὸ ἑξῆς χωρίον (περὶ μηνῶν IV 45): «τῇ πρὸ τριῶν Νωνῶν Μαρτίου ὁ πλοῦς τῆς Ἴσιδος ἐπετελεῖτο, ὃν ἔτι καὶ νῦν τελοῦντες καλοῦσι πλοιαφέσια».

2) Delehaye, Les légendes hagiographiques σ. 151 κ. ἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἁγίων ἀνεπτύχθη ἀπὸ τὴν λατρείαν τῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι ἐπροκάλουν μὲ τὰς θυσίας των τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συγκίνησιν τῶν Χριστιανῶν· ἀνεπτύχθη ὅμως ἡ λατρεία τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἁγίων, καθ' ὃν χρόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ ἀνάμνησις τῶν ἀρχαίων ἡ ρ ώ ω ν. Κατὰ τὸν Delehaye «δὲν ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἡρώων τοῦ ἑλληνικοῦ πολυθεϊσμοῦ».

Καὶ ἡ τέχνη τοῦ Βυζαντίου παρέλαβε μὲν πολλὰ στοιχεῖα ἀνατολικὰ καὶ ρωμαϊκά, ἀλλ' ἐτήρησε τὰ κύρια ἑλληνικὰ γνωρίσματα τῆς συμμετρίας καὶ πρωτοτυπίας, προήχθη εἰς ἴδιον ρυθμὸν ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ δι' Ἑλλήνων τεχνιτῶν καὶ δι' αὐτῶν ἐπίσης ἐπέδρασεν εἰς τόσους λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη δὲν εἶναι ρωμαϊκὴ ἢ ἀορίστως ἀνατολική· ὑπέστη καὶ ξένας ἐπιδράσεις, ἀλλὰ παρέμεινε κατὰ βάθος ἑλληνική. Εἴς τινας μάλιστα περιπτώσεις διατηρεῖ καὶ παραδόσεις «ἐθνικάς».

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἄσκοπον νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ἔξω τοῦ κυρίως Βυζαντινοῦ Κράτους, εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὑπῆρχε πολὺς πληθυσμὸς ὁμιλῶν ἑλληνιστὶ καὶ ἀσκῶν ἀξιόλογον ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν. Πλῆθος ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν εὑρέθη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν καὶ αὐτὸ μόνον ἀρκεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ὁ παλαιὸς Ἑλληνισμὸς δὲν εἶχε τελείως ἐκρωμανισθῇ οὔτε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ὁ Rohlfs διὰ λαμπρῶν μελετῶν ἔδειξεν ὅτι ἀκόμη μέχρι σήμερον εἴς τινα τμήματα τῆς νοτίου Ἰταλίας ὁ σωζόμενος Ἑλληνισμὸς μεταχειρίζεται τύπους δωρικοὺς καὶ ἄλλας προβυζαντινὰς ἑλληνικὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐσώθησαν ἀλλαχοῦ καὶ δὲν δύνανται παρὰ νὰ εἶναι ἀρχαῖαι καὶ νὰ δεικνύουν τὴν συνέχειαν ἐκεῖ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπίσης φαίνεται ὅτι διετηρήθη ἐπὶ πολὺ Ἑλληνισμὸς καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ ὁποῖος ἐνισχύθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας καὶ Σύρους ἐμπόρους, ποὺ ἤρχοντο ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ. Χ. εἰς τὴν Γαλλίαν. Οὕτω μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχεν Ἑλληνισμὸς ὄχι μόνον εἰς τὴν Μασσαλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πόλεις Arles, Narbonne κλπ. καὶ ὅτι εἰς πολλὰ μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας, ὅπως εἰς St. Gallen, St. Denis, ἐπὶ πολὺ ἐγίνετο χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἀφοῦ εἰσήχθη ἡ λατινική, ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἔψαλλαν καὶ ἑλληνιστὶ εἰς πολλὰς ἐκκλησίας τῆς Προβιγκίας.

Ἡ ὕπαρξις τόσου Ἑλληνισμοῦ καὶ τόσης ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν Δύσιν συνηγορεῖ καὶ αὐτὴ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι πολὺς ἦτο ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ ἐξελληνισθεὶς κόσμος εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ καθόλου τὴν Ἀνατολὴν καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς μεταβάλλει τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος τῆς Ἀνατολῆς εἰς Ἑλληνικόν. Τὸ ἔργον τοῦτο τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐξελληνισθέν-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

των κατοίκων τῆς Ἀνατολῆς δὲν προῆγε μόνον ἡ πνευματικὴ κληρονομία τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μετεχειρίσθη κατ' ἀνάγκην τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐπομένως ἐνίσχυσε τὴν ἑνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὁ Bury εἶπε [1] πολὺ ὀρθῶς ὅτι «ὁ πολιτισμὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἔχει βαθείας ρίζας εἰς τὸ παρελθόν, ἦτο ἁπλῶς ἡ τελευταία φάσις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ». Ὀρθὴ δ' εἶναι καὶ ἡ παρατήρησις τοῦ Hesseling ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἤνωσε τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος, ὅπως δὲν ἔκαμε καμμία πολιτικὴ δύναμις πρότερον [2].

4. Οἰκονομικά.

Διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Βυζαντίου ἔχει μεγάλην σημασίαν ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτὸ πρέπει νὰ γραφοῦν ἐνταῦθα ὀλίγαι γενικώταται λέξεις.

Ἤδη κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου, ἐν μέρει δὲ καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῆς, ἀσκοῦν ὄχι οἱ Ρωμαῖοι ἀλλ' ἄλλοι λαοί, οἱ Κέλται, οἱ Σύροι καὶ πρὸ πάντων οἱ Ἕλληνες. Οἱ τελευταῖοι εἶχαν κατορθώσει νὰ κάμουν διὰ θαλάσσης προσιτὸν τὸ ἐμπόριον τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, ἀφ' ὅτου Εὔδοξος ὁ Κυζικηνὸς τὸν δεύτερον π.Χ. αἰῶνα ἐπεχείρησε δύο ἐμπορικὰ ταξίδια εἰς Ἰνδίας, ὁ δὲ Ἵππαλος ἐμελέτησε τοὺς περιοδικοὺς ἀνέμους. Ἔκτοτε, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ δευτέρου π.Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, οἱ Ἕλληνες, ἐν μέρει δὲ καὶ οἱ Σύροι, φέρουν εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ πολύτιμα προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, ἀρώματα καὶ πολυτίμους λίθους, ἀκόμη δὲ καὶ μεταξωτὰ τῆς Κίνας («σηρικὰ»), τὰ ὁποῖα παρέδιδαν οἱ Κινέζοι εἰς τὸν λιμένα τῆς Κεϋλάνης (Ταπροβάνης παλαιότερον), τελευταῖον σταθμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν. Εὐνόητον εἶναι ὅτι, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἔφθαναν μέχρι Κεϋλάνης, πολὺ εὐκολώτερον ἦτο νὰ ἐμπορευθοῦν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, τῆς βορειοτέρας βέβαια. Ἀπ' ἐκεῖ ἔφερναν μαργαριτάρια, ἐλεφαντοστοῦν καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα. Εἰς τοὺς ἐμπόρους τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἕλληνας κατὰ μέγιστον μέρος, ὀφείλεται τὸ ἀνωτέρω ἐμπόριον, καὶ χωρὶς αὐτούς, παρατηρεῖ ὁ Leider, ἴσως δὲν θὰ ἀνεπτύσσετο ποτέ.

---

1) Bury, History L. R. Empire 1, 4.

2) Παρὰ Jorga, La vie byzantine 1, 64. Ὁ Jorga προσθέτει ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξεν ὁ κύριος παράγων ἑλληνισμοῦ («le grand facteur de grécisation»).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σημειώνομεν ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τὸ ἐμπορικὸν τοῦτο κατόρθωμα διὰ νὰ καταστήσωμεν σαφῆ τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν αὐτοῦ διὰ τὸ Βυζάντιον. Καθ' οὓς χρόνους ὁ Μ. Κωνσταντῖνος μετέφερε τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς τὴν 'Ανατολήν, εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ μετέθεσε τὸ πολιτικὸν κέντρον ἐκεῖ, ἐνίσχυεν ἀμέσως οἰκονομικῶς αὐτό, διότι οἱ Ἕλληνες, ὁ κυριώτερος ἐμπορικὸς καὶ οἰκονομικὸς παράγων τῆς 'Ανατολῆς, λαμβάνουν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς αὐτό. Εἰς τὴν Δύσιν τὸ ἐμπόριον δὲν ἔχει πολλὴν σημασίαν, ἡ δὲ εὐφορία τῶν πεδιάδων τῆς Γαλλίας, τῆς 'Ισπανίας, τῆς 'Ιταλίας, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ὅλης καταστάσεως τῶν γεωργῶν, δὲν ἀπέδιδε πλέον τώρα, ὅσα ἄλλοτε. Ἡ κακὴ οἰκονομικὴ κατάστασις ὡδήγησεν εἰς ἀδιέξοδον τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα μ.Χ. ἀναγκάζεται νὰ ἐπιβάλῃ τὸ ἐμπόριον τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ ἄλλα βίαια οἰκονομικὰ μέτρα.

Ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς τὴν 'Ανατολὴν συντελεῖ εἰς τὴν ταχεῖαν κατάρρευσιν τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὴν ταχυτέραν οἰκονομικὴν ἀνάρρωσιν καὶ πολιτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς 'Ανατολῆς. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἔκοψε χρυσᾶ νομίσματα (solidi aurei, χρύσινοι ἢ καὶ ἁπλῶς νομίσματα, ἀργότερα ὑπέρπυρα), εἰσήγαγε τὸν «χρυσοῦν κανόνα», ὅπως λέγουν σήμερον, ὁ ὁποῖος ἐπὶ ὀκτὼ περίπου αἰῶνας (μέχρι τῆς νοθεύσεως τοῦ νομίσματος κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα μ.Χ.) διετηρήθη εἰς τὴν 'Ανατολὴν καὶ ἐβοήθησε πολλαχῶς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ ἢ Βυζαντικοῦ Κράτους. Τὸ βυζαντινὸν χρυσοῦν νόμισμα, ὁ χρύσινος, μὲ τὸ ὄνομα Byzantius (ἀργότερα bésant γαλλικὰ) ἔγινεν ὀνομαστὸς καὶ περιζήτητος εἰς τὴν Δύσιν, ὄχι δὲ μόνον ἐκεῖ ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἦτο πολύτιμος διὰ τὸ ἐμπόριον. Τὸ χρυσοῦν βυζαντινὸν νόμισμα ἐπωλεῖτο ἀκριβώτατα καὶ ἠγόραζεν εὐθηνὰ τὰ ξένα ἐμπορεύματα. Καθὼς λέγει ὁ Gelzer[1] «ἐπὶ 800 ἔτη, ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ μέχρι τοῦ 'Αλεξίου Κομνηνοῦ[2], τὸ Βυζάντιον δὲν εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ χρεοκοπήσῃ καὶ νὰ σταματήσῃ τὰς πληρωμάς του. Οὔτε οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι οὔτε οἱ νεώτεροι ἔχουν παράλληλον φαινόμενον νὰ ἐπιδείξουν...Μὲ τὸ νόμισμά του τὸ Βυζάντιον ἐπεκράτησε τότε καὶ εἰς τὸν πολιτισμένον καὶ εἰς τὸν βάρβαρον Κόσμον...Μὲ τὰ γειτονικὰ κράτη ὑπῆρχαν λεπτομερεῖς συμφωνίαι, αἱ ὁποῖαι π.χ. εἰς τοὺς Σασσανίδας ἐπέβαλαν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κόπτουν μόνον ἀργυρᾶ νομί-

1) Byz. Kulturgeschichte σ. 78.

2) Κατὰ τὸν Dworschak (Numism. Zeitschrift 1936, σ. 77) τὸ τεταρτηρὸν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ εἶναι κατὰ 1/4 (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα) ἐλαφρότερον τοῦ συνήθους. Ἐπομένως πρῶτος ὁ Φωκᾶς ἠλάττωσε τὴν ἀξίαν τοῦ χρυσοῦ νομίσματος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σματα καὶ νὰ μεταχειρίζωνται τὸν Βυζαντινὸν solidus. Αὐτὸ εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον, καθόσον δὲν προήρχετο ἀπὸ ἔλλειψιν χρυσοῦ». Οἱ Βυζαντινοὶ δηλ. ἐπεδίωξαν νὰ ἔχουν τὸν χρυσοῦν κανόνα μονοπωλιακῶς οὕτως εἰπεῖν.

Τὸ καλὸν νόμισμα καὶ ἡ ἐμπορικότης τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς (Ἑλλήνων καὶ Σύρων) ἔχουν λοιπὸν μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω περὶ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου ἀπὸ τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν καὶ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν. Ἡ μετάθεσις τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Νέαν Ρώμην ἐνίσχυσε καὶ αὐτῆς τῆς Αἰγύπτου τὸ ἐμπόριον. Ἡ Αἴγυπτος ἔστελλε πρότερον σιτάρι εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ τώρα τὸ στέλλει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ στέλλει βεβαίως περισσότερον. Ὁμοίως τὰ προϊόντα τῆς Συρίας καὶ ὅσα ἤρχοντο διὰ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου —καὶ ἤρχοντο δι' αὐτοῦ οἰκονομικώτερα τὰ ἀρώματα τῶν Ἰνδιῶν— καὶ ὅσα παρήγοντο ἐπὶ τόπου, ὑφάσματα τῆς Σιδόνος καὶ τῆς Τύρου, ὕαλος κλπ., ἐπωλοῦντο εὐκολώτερα εἰς τὴν ἀκμάζουσαν τώρα ἐγγὺς Ἀνατολήν. Δι' αὐτὸ ἡ Συρία ἤκμασεν ἐπίσης κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ ἔμποροι τῆς Συρίας μεταφέρουν τὰ ἐκεῖθεν ἐμπορεύματα καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἔχομεν ἀπὸ τοῦ τετάρτου μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ἤτοι μέχρι τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως, μεγάλην ἐπικοινωνίαν μεταξὺ Συρίας καὶ τῆς Δύσεως, Ἰταλίας, Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας. Τὰ ἱστορικὰ μνημεῖα ὁμιλοῦν συχνὰ περὶ Σύρων ἐμπόρων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι μόνον ἰθαγενεῖς τῆς Συρίας ἀλλὰ καὶ Ἕλληνες καὶ ἐνισχύουν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅπου αὕτη χρησιμοποιεῖται, εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Οἱ ἔμποροι οὗτοι λέγονται μὲ ἑλληνικὸν ὄνομα ***Γαλλοδρόμοι*** καὶ ***Σπανοδρόμοι,*** κατὰ τὴν χώραν, Γαλλίαν ἢ Ἱσπανίαν, ὅπου ἐμπορεύονται. Ἕλληνες ἔμποροι, negociatores Graeci, ἀναφέρονται τὸν ἕκτον αἰῶνα εἰς τὴν πόλιν Narbonne τῆς Γαλλίας καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν. (βλ. καὶ Pirenne, Mahomet et Charlemagne σ. 62 κέξ). Οὗτοι φέρουν εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὰ ἀρώματα τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἐμπορεύματα τῆς Συρίας, οἶνον, λινᾶ ὑφάσματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀντικείμενα, πολυτίμους σταυρούς, εἰκόνας ἁγίων τῆς Ἀνατολῆς (τοῦ ἁγίου Σεργίου π. χ. τῆς Συρίας) καὶ δι' αὐτὸ μαζὶ μὲ τὸ ἐμπόριον μεταδίδουν καὶ τὴν λατρείαν ὡρισμένων ἁγίων (οὕτω μετέφεραν καὶ τὴν λατρείαν τοῦ ἁγίου Κασσιανοῦ) καὶ ἀνατολικὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις, ἵδρυσιν μοναστηρίων κλπ. Ἴσως μάλιστα πολλοὶ ἦρχισαν τὸ ἐμπόριον κατὰ πρῶτον μὲ τὴν μεταφορὰν ἱερῶν ἀντικειμένων ἐξ Ἀνατολῆς.

Ἵνα κατανοηθῇ ἡ σημασία τοῦ ἐμπορίου ἐξ Αἰγύπτου καὶ Συρίας,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προσθέτομεν ὅτι τὸ Βυζάντιον ἔδιδε δῶρα εἰς βαρβάρους ἡγεμόνας ὄχι μόνον μεταξωτὰ ἐνδύματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα, ἀλλὰ καὶ πιπέρι ἀκόμη καὶ ἄλλα σήμερον εὐθηνὰ πράγματα. Οὕτω π. χ. ὁ ἱστορικὸς Πρίσκος ἀναφέρει δῶρα τοῦ Βυζαντίου πρὸς τὸν Ἀττίλαν «ἀργυρᾶς φιάλας καὶ ἐρυθρὰ δέρματα καὶ τὸ ἐξ Ἰνδίας πέπερι καὶ τὸν καρπὸν τῶν φοινίκων καὶ ἕτερα τραγήματα»! Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει (1,278) δῶρα πρὸς τὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων «πέπερι καὶ φύλλα ἰνδικὰ» (κανέλλαν;) καὶ ἄλλα ἀρώματα.

Τὸ ἐμπόριον τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ηὐκόλυνε καὶ τὸ ναυτικόν, τὸ ὁποῖον ἦτο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀνέπτυξαν τὸ ναυτικὸν οἱ Πτολεμαῖοι, ἐξακολουθεῖ δ' ἡ ἀκμὴ αὐτοῦ μέχρι τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως. Ὁ Θεοδοσιακὸς κῶδιξ ἀναφέρει (XIII, 5, 32) τμήματα τοῦ στόλου εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Κάρπαθον (Alexandrina et Carpathia classis). Εἰς τὸν στόλον τοῦ Βελισαρίου τὸν πλεύσαντα κατὰ τῶν Βανδάλων ἀναφέρονται «Ἴωνες», «Κίλικες» ἀλλὰ καὶ «Αἰγύπτιοι»[1], ὅλοι δ' οὗτοι πιθανώτατα ἦσαν Ἕλληνες. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀκόμη ἔχει πλοῖα ἐμπορικά, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν βίον τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος. Πόσον μεγάλα ἦσαν ἐνίοτε τὰ κέρδη καὶ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι πλοῖον ἐπώλησε τὸ φορτίον σίτου (ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου) καὶ ἔλαβε διὰ μὲν τὸ ἥμισυ κατὰ μόδιον χρυσοῦν νόμισμα, διὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ κασσίτερον[2]. Αὐτὴ ἡ ἀνταλλαγὴ εὐθηνοτέρων ἐμπορευμάτων ἀπέναντι πολυτιμοτέρων ἦτο βεβαίως συνήθης διὰ τὸ Βυζαντινὸν ἐμπόριον τοῦ μεσαίωνος.

---

1) Προκοπ. Πολ. III, 11. Κατὰ τὸν Προκόπιον (Πολ. V, 15, 40) «Γραικοὶ ναῦται», ὅπως καὶ τραγῳδοὶ καὶ μῖμοι, ἦρχοντο πολλοὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Σημειώνω πολύτιμον χωρίον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὸ «Ἐγκώμιον Ἀστερίου ἐπισκόπου Ἀμασείας εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα **Φωκᾶν**» (ἐκ Σινώπης), τὸν προστάτην τῶν ναυτικῶν: «Ναῦται καὶ πλωτῆρες οἱ πανταχοῦ, οὐχ οἱ τὸν Εὔξεινον διαπλέοντες Πόντον, ἀλλὰ καὶ οἱ τὸν Ἀδρίαν τέμνοντες καὶ ὑπὲρ Αἰγαίου φερόμενοι καὶ ὅσοι τὸν ὠκεανὸν πλέουσι τὸν Ἑσπέριον καὶ τοῖς Ἑῴοις κόλποις (=Περσικῷ κόλπῳ, Ἐρυθρᾷ Θαλάσσῃ) ἐνθαλαττεύουσι τὰ συνήθη κελεύσματα, οἷς τοῦ πλοῦ τὸν πόνον ἐπαναπαύουσιν, εἰς καινὴν τοῦ μάρτυρος μετέβαλον εὐφημίαν· καὶ διὰ γλώσσης ἐστὶν ὅλος ὁ Φωκᾶς αὐτοῖς ἀπαδόμενος· ἐπεὶ καὶ ἐναργῆ παρέχει τῆς βοηθείας τὰ σύμβολα». (Migne PG. τ. 40, 308). Ἡ ἀκμὴ τοῦ ναυτικοῦ, ἡ ὁποία φαίνεται εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον, μᾶς βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς ὁ Λέων Α' θὰ δυνηθῇ νὰ ὀργανώσῃ τόσον μεγάλην ὑπερπόντιον ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Βανδάλων.

2) Βλ. Λεοντίου, Βίον Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος, ἔκδ. Gelzer σ. 19, 5.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διὰ τὸ ἐμπόριον λοιπὸν τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὴν Δύσιν ἀπαραίτητον ἦτο τὸ ναυτικόν, ὅταν δὲ τοῦτο παρακμάσῃ κατὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν, θὰ συντελέσῃ καὶ εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπορίου τῆς Μεσογείου. Πράγματι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις μέχρι τῆς Ἱσπανίας καὶ ἡ σχετικὴ πειρατεία εἰς τὴν Μεσόγειον ἔφεραν εἰς παρακμὴν τὸ ἐμπόριον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Τὸ χρυσοῦν νόμισμα τοῦ Βυζαντίου δὲν κυκλοφορεῖ εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου εἰσάγεται ὁ ἄργυρος ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ. Τὸ ἐμπόριον Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θὰ ἀκμάσῃ πάλιν μετὰ τὰς σταυροφορίας. Τὸν 11ον αἰῶνα νοθεύεται τὸ νόμισμα τοῦ Βυζαντίου καὶ ὁλονὲν χειροτερεύει, ἐνῷ τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου περνᾷ σιγὰ-σιγὰ εἰς τὰ χέρια Βενετῶν, Γενοατῶν καὶ ἄλλων Ἰταλῶν. Ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος κόπτονται χρυσᾶ νομίσματα εἰς τὴν Ἰταλίαν (φλωρίνια, δουκᾶτα κλπ.), ἐνῷ εἰς τὸ Βυζάντιον θὰ εἰσαχθῇ ὁ ἄργυρος ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ [1]. Ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν προῆλθε μόνον ἐνίσχυσις τοῦ Βυζαντινοῦ ἐμπορίου μετάξης.

Ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μὲ ἄλλας χώρας. Τὰ μεταξωτὰ καὶ ἄλλα ἴσως Κινεζικὰ ἐμπορεύματα δὲν ἤρχοντο μόνον διὰ τοῦ σταθμοῦ τῆς Κεϋλάνης (Ταπροβάνης) εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Σογδιανῆς καὶ Ὀξιανῆς, τοῦ ἔπειτα Τουρκεστὰν καὶ τῆς Βουχάρας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ δρόμος αὐτὸς τῶν καραβανίων ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς. Ἐν καιρῷ μεγάλων μετακινήσεων καὶ πολέμων βεβαίως τὸ ἐμπόριον διὰ τῶν ἀνωτέρω χωρῶν ἠμποδίζετο ἢ ἐδυσκολεύετο μεγάλως. Ἄλλως ὅμως οἱ λαοὶ τῶν Ἀλταΐων, Τ ο ῦ ρ κ ο ι συνήθως, μετέφεραν τὴν μέταξαν εἰς Περσίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βυζάντιον. Ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης ἠδύνατο ἐνδεχομένως νὰ παρεμβάλῃ ἡ Περσία αὐξάνουσα ὑπερβολικῶς τὰ τέλη. Ὅλα αὐτὰ καὶ πρὸ παντὸς τὸ μέγα κέρδος ἐκ τοῦ ἐμπορίου τούτου θὰ ἀναγκάσουν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ φέρῃ τὸν μεταξοσκώληκα εἰς τὸ Βυζάντιον.

Διὰ τὸ ἐμπόριον Περσίας καὶ Βυζαντίου ὡρίσθησαν τελωνεῖα μόνον εἰς τὰς πόλεις Ν ί σ ι β ι ν τῆς Μεσοποταμίας, Κ α λ λ ί ν ι κ ο ν τῆς Ὀσροηνῆς καὶ Ἀ ρ τ ά ξ α τ α τῆς Ἀρμενίας [2]. Αὐτὸ δεικνύει ὅτι καὶ τὰ δύο Κράτη ἤθελαν νὰ ἐπαγρυπνοῦν κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἐμπορευμάτων, προφανῶς διότι μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχαν καὶ τόσον πολύτιμα ἐμπορεύματα, ὅπως ἡ μέταξα.

Ἐμπορεύματα τῆς βορείου Περσίας, ὅπως καὶ τῆς Ἀρμενίας, ἤρχοντο

1) Bréhier, Le civilisation byzantine σ. 193 κέξ.
2) Cod. Theod. III, IC, 3.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ τῶν καραβανίων καὶ εἰς τὴν Τ ρ α π ε ζ ο ῦ ν τ α, ἐκεῖθεν δ' εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἡ Περσία ἐδοκίμασε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀκτὴν τοῦ Πόντου, ἀκριβῶς διὰ νὰ ἔχῃ τοὺς ἐμπορικοὺς λιμένας εἰς τὴν ἐξουσίαν της, ἀλλὰ τὸ Βυζάντιον ὑπεβλήθη εἰς μεγάλας θυσίας διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ τοὺς Πέρσας νὰ ἔλθουν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον.

Ὁ ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς Τραπεζοῦντος, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι μικρότεροι λιμένες τῆς Λαζικῆς (τῆς ἀρχαίας Κολχίδος), ἔκαμαν καὶ τοὺς Λ α ζ ο ύ ς ναυτικοὺς καὶ ἐμπορικοὺς καὶ τοὺς ἔφεραν εἰς πολιτισμόν τινα καὶ πολιτικὴν ὁμαλότητα [1]. Ἡ Τραπεζοῦς διετήρησε καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας τὴν ἐμπορικήν της ἀξίαν, εὐλόγως δὲ ἓν μέγα τέκνον της, ὁ Β η σ σ α ρ ί ω ν, ἔγραψεν εἰς αὐτὴν ἐγκώμιον καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν της.

Ἐν ὅσῳ τὸ Βυζάντιον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑβδόμου μ.Χ. αἰῶνος κατεῖχεν ὅλην τὴν νοτίως τοῦ Δουνάβεως χώραν, εἶναι εὐνόητον ὅτι εἶχε καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν ἐκεῖ χωρῶν. Ὁ Πρίσκος ἀναφέρει [2] Ἕλληνα ἔμπορον, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Οὔννων εἰργάζετο εἰς τὸ Βιμινάκιον παρὰ τὸ σημερινὸν Βελιγράδι.

Ἀπὸ τὸν Μένανδρον (ἀπόσπ. 48) μανθάνομεν ὅτι ὑπῆρχαν «ὁλκάδες», ἤτοι ἐμπορικὰ πλοῖα, εἰς τὸν Δούναβιν, τὰ ὁποῖα μετέφεραν ἐν ἀνάγκῃ καὶ στρατόν. Ὑπῆρχαν συνήθως καὶ «δρόμωνες», ἤτοι πολεμικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα βεβαίως καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἐμπορίου

---

1) Καθὼς γράφει ὁ Ἀγαθίας (HGM 2, 243): «(οἱ Λαζοὶ) καὶ ναυτίλλονται γε... καὶ τὰ τῆς ἐμπορίας κομίζονται κέρδη· εἰσί τε οὐ βάρβαροι τὸ λοιπὸν οὐδὲ οὕτω βιοτεύουσιν, ἀλλ' εἰς τὸ πολιτικόν τε καὶ ἔννομον μεταβέβληνται τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιμιξίᾳ». Καὶ οἱ σημερινοὶ ἀπόγονοι τῶν Λαζῶν εἶναι καλοὶ ναυτικοί.

2. Παρὰ Κ. Πορφυρογ., Excerpta Histor. I, 1, 135. «Διατρίβοντι δέ μοι καὶ περιπάτους ποιουμένῳ πρὸ τοῦ περιβόλου τῶν οἰκημάτων προελθών τις, ὃν βάρβαρον ἐκ τῆς Σκυθικῆς ᾠήθην εἶναι στολῆς, Ἑλληνικῇ ἀσπάζεταί με φωνῇ, χαῖρε προσειπών, ὥστε με θαυμάζειν ὅτι γε δὴ ἑλληνίζει Σκύθης ἀνήρ. Ξύγκυδες γὰρ ὄντες πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλώσσῃ ζηλοῦσιν ἢ τὴν Οὔννων ἢ τὴν Γότθων ἢ καὶ τὴν Αὐσονίων, ὅσοις αὐτῶν πρὸς Ρωμαίους ἐπιμιξία καὶ οὐ ῥᾳδίως τις σφῶν ἑλληνίζει τῇ φωνῇ, πλὴν ὧν ἀπήγαγον αἰχμαλώτων ἀπὸ τῆς Θρᾳκίας καὶ Ἰλλυρίδος παράλου· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν γνώριμοι τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐτύγχανον ἔκ τε τῶν διερρωγότων ἐνδυμάτων καὶ τοῦ αὐχμοῦ τῆς κεφαλῆς ὡς ἐς τὴν χείρονα μεταπεσόντες τύχην· οὗτος δὲ τρυφῶντι ἐῴκει Σκύθῃ εὐείμων τε ὢν καὶ ἀποκειράμενος τὴν κεφαλὴν περιτρόχαλα. Ἀνταστασάμενος δὲ ἀνηρώτων τίς ὢν καὶ πόθεν ἐς τὴν βάρβαρον παρῆλθε γῆν καὶ βίον ἀναιρεῖται Σκυθικόν. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ὅ,τι βουλόμενος ταῦτα γνῶναι ἐσπούδακα· ἐγὼ δὲ ἔφην αἰτίαν πολυπραγμοσύνης εἶναί μοι τὴν Ἑλλήνων φωνήν. Τότε δὴ γελάσας ἔλεγε Γ ρ α ι κ ὸ ς μὲν εἶναι τὸ γένος, κατ' ἐ μ π ο ρ ί α ν δὲ εἰς τὸ Βιμινάκιον ἐληλυθέναι τὴν πρὸς τῷ Ἴστρῳ ποταμῷ Μυσῶν πόλιν, πλεῖστον δὲ ἐν αὐτῇ διατρῖψαι χρόνον καὶ γυναῖκα γήμασθαι ζάπλουτον».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἦσαν χρήσιμα, διότι ἠδύναντο νὰ ἐμποδίσουν λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἁρπαγὰς τῶν ἐμπορευμάτων. Μερικαὶ πόλεις μὲ μακρὰν ἐμπορικὴν σημασίαν, ὅπως ἡ Σιγγηδὼν (σημ. Βελιγράδι), τὸ Δορύστολον (Σιλίστρια), ἡ Βονωνία (Βιδίνι) καὶ ἄλλαι δεικνύουν τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν τοῦ Δουνάβεως.

Καὶ μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Σκυθίας, τῆς ἔπειτα Ρωσσίας, διεξῆγαν οἱ Βυζαντινοὶ ἐμπόριον. Ἡ ὀχυρὰ πόλις Χερσὼν[1] ἦτο ἡ ἀποθήκη διὰ τὴν ἐξαγωγὴν καὶ εἰσαγωγὴν ἐμπορευμάτων. Ἀλλὰ πλὴν τῆς Χερσῶνος καὶ εἰς τὴν Μαιῶτιν λίμνην (Ἀζοφικὴν θάλασσαν) ὑπῆρχαν ἐμπορικαὶ πόλεις, ὅπως ἡ Τάναϊς.

Δέρματα καὶ ἰχθύες ἦσαν συνήθη προϊόντα. Τὰ γνωρίζομεν ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων, ἀλλὰ βεβαίως εἰσήγοντο καὶ παλαιότερον. Τὸ «Βουλγαρικὸν ὀψάριν», τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Θεοφάνης[2], θὰ ἤρχετο ἀπὸ τὴν Μαιῶτιν λίμνην καὶ πρὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος, ἀλλὰ μὲ ἄλλο ὄνομα. Πλὴν τῶν προϊόντων τῆς γῆς τὸ Βυζάντιον ἐμπορεύεται βιομηχανικὰ προϊόντα, μάλλινα καὶ λινᾶ ἐνδύματα ἀργότερα, μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν. Ἡ Ἀνατολὴ ἔχει πολλὰ ποίμνια καὶ ἔρια καὶ τὰ μάλλινά της βεβαίως εἶχαν καὶ ἐξωτερικὴν κατανάλωσιν. Ἤδη ἀπὸ τὸ περίφημον διάταγμα διατιμήσεως τοῦ Διοκλητιανοῦ (Edictum Diocletiani de pretiis rerum venalium) μανθάνομεν ὅτι ἦτο ὀνομαστὴ ἡ «χλανὶς ἡ Λαδικηνὴ» καὶ ἡ «ἐρέα ἡ Λαδικηνὴ» (τῆς Λαοδικείας παρὰ τὸν Μαίανδρον), ὅπως καὶ ἡ «ἐνδρομὶς (=ἀντρομίδα!) ἡ Δαμασκηνὴ» ἢ ἡ «Δελματική», τὰ «Τραλλιανὰ δέρματα», ἡ πορφύρα τῆς Μιλήτου κλπ.

Ἀπὸ τὸ Ἐπαρχικὸν βιβλίον τοῦ Λέοντος Σοφοῦ (σ. 39) μανθάνομεν ὅτι ἦσαν ὀνομαστὰ τὰ λινοΰφαντα τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Κερασοῦντος. Ἡ πληροφορία εἶναι τοῦ τέλους τοῦ ἑνάτου ἢ ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, ἀλλὰ βέβαια καὶ πρότερον παρήγετο λινάρι εἰς τὰς ἀνωτέρω περιφερείας. Ἀπὸ τὸ αὐτὸ Ἐπαρχικὸν βιβλίον (σ. 42) μανθάνομεν ὅτι ἦσαν ὀνομαστὰ τὰ μύρα τῆς Χαλδίας καὶ τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ δὲ συντεχνία τῶν μυρεψῶν κατέχει ἀξιόλογον θέσιν εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἐπίσης ἡ βιομηχανία τῶν γουναρικῶν, τῶν σισυρῶν, πρέπει νὰ εἶχε καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον σημασίαν. Τὰ δέρματα ἴσως ἤρχοντο ἔξωθεν ἀπὸ τὰς βορείους χώρας, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

1) Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος λέγει (Moravcsik 53): «ἐὰν οὐ ταξιδεύσουσιν οἱ Χερσωνῖται εἰς Ρωμανίαν καὶ πιπράσκωσι τὰ βυρσάρια καὶ τὰ κηρία, ἅπερ ἀπὸ τῶν Πατζινακιτῶν πραγματεύονται, οὐ δύνανται ζῆσαι».

2) Θεοφάν. 1, 357.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 5. Ἡ Θεοδώρα μετὰ τῆς ἀκολουθίας της.
Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸν ἅγιον Βιτάλιον τῆς Ραβέννης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ ὄνομα **Καστοριὰ** εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος καὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν κάστορα, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν ἄλλοτε εἰς τὴν ὁμώνυμον λίμνην. Ἀλλὰ διατί τότε νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ἔκτοτε, δηλ. ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ. Χ. ἢ καὶ πρότερον, ἐγίνοντο ἀπὸ τὸ δέρμα τοῦ κάστορος ἀκριβὰ γουναρικά, ὅταν δ' ἐξέλιπεν ὁ κάστωρ, οἱ κάτοικοι τῆς περιφερείας Καστοριᾶς μετεχειρίσθησαν καὶ ἄλλα δέρματα, ὅπως πράττουν σήμερον ;

Σπουδαιοτέρα ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω βιομηχανίας θὰ γίνῃ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἡ μεταξουργία, ἡ ὁποία θὰ ἐφοδιάζῃ ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τὰ προϊόντα της. Ἡ Ἐκκλησία, αἱ αὐλαί, οἱ εὐγενεῖς κλπ. ἐχρειάζοντο πολλὰ μεταξωτὰ καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ Κράτος εἶχε μεγάλα εἰσοδήματα ἐκ τούτων. Ἐπίσης ἡ κατεργασία τοῦ μετάλλου, πρὸ πάντων τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἀλλὰ καὶ τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδήρου, ἀπέδιδεν εἰς τὸ Βυζάντιον μεγάλα εἰσοδήματα· τὰ προϊόντα τῆς Βυζαντινῆς χρυσοχοΐας καὶ τῆς ἐλεφαντουργίας ἦσαν μοναδικά, οὐδὲν δ' ἄλλο Κράτος ἠδύνατο εἰς ταῦτα νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ὁ Brentano ἐνόμισεν ὅτι τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἐκ τῆς γεωργίας πολλὰ εἰσοδήματα, ὅτι ταῦτα προήρχοντο κυρίως ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἡ παρατήρησις αὐτὴ ἴσως δὲν εἶναι ὀρθή. Περισσότερον ἐπρόσεξε τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν ὁ Σίδερης[1]. Αἱ μεγάλαι ἐκτάσεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ παλαιότερον τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου δὲν ἦσαν ἔρημοι· ἐκαλλιεργοῦντο ἢ ὑπὸ ἐλευθέρων γεωργῶν ἢ ὑπὸ δουλοπαροίκων. Ἐν ὅσῳ ἡ Αἴγυπτος ἦτο Βυζαντινή, παρῆγε πολὺν σῖτον καὶ ἔστελλε καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν δ' ἔγινεν Ἀραβική, τὸ Βυζαντινὸν Κράτος παρῆγε, φαίνεται, περισσότερον σῖτον καὶ δὲν εἰσῆγεν ἔξωθεν. Ὁ λεγόμενος γεωργικὸς νόμος τῶν Ἰσαύρων καὶ αἱ Νεαραὶ κατὰ τῶν δυνατῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι προστατεύουν τὴν γεωργικὴν ἰδιοκτησίαν, δεικνύουν ὅτι ἡ παραγωγὴ δὲν ἦτο ἀσήμαντος[2]. Ἀλλὰ καὶ ἡ φορολογία μᾶλλον ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἀπόψεως συνηγορεῖ.

Ἡ παλαιοτέρα ρωμαϊκὴ νομοθεσία τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐφορολόγει τὴν γεωργουμένην γῆν (jugatio) καὶ τὸν ἐργαζόμενον ἄνθρωπον (capitatio)· ἀργότερα ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα καπνικὸν διὰ τὸν κεφαλικὸν

1) Α. Σίδερη, Ἡ οἰκονομία τοῦ Βυζαντίου σ. 243, 251. Ὑπῆρχαν μεγάλοι γεωκτήμονες εἰς τὸ Βυζάντιον μὲ μεγάλην παραγωγὴν καὶ πλῆθος κτηνοτροφικῶν προϊόντων.

2) Κατὰ τὰ Ἀνέκδοτα τοῦ Προκοπίου (σ. 137) καὶ πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως παρῆγε πολὺν σῖτον ἡ Φρυγία, ἡ Βιθυνία, ἡ Θράκη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φόρον, ἤτοι τὸν ἐργαζόμενον ἄνθρωπον, καὶ ἡ σ υ ν ω ν ὴ διὰ τὴν καλλιεργουμένην γῆν. Γνωρίζομεν ἀκόμη ὅτι τὸ Βυζάντιον ἐπέβαλεν εἰς τοὺς γείτονας καὶ ἀργότερα εἰς τοὺς πλουσίους κτηματίας νὰ πληρώνουν τὸν φόρον τῶν πτωχῶν γειτόνων των· ὁ φόρος αὐτὸς ἐλέγετο ἐ π ι β ο λ ή, καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου Α', ἀ λ λ η λ έ γ υ ο ν. Ὅταν πωλῶνται κτήματα, προτιμῶνται ὡς ἀγορασταὶ οἱ γείτονες, ἡ π ρ ο τ ί μ η σ ι ς δ' αὕτη κατὰ τὸν Dölger σχετίζεται μὲ τὴν ἐπιβολήν, προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς. Τὸ Βυζάντιον μὲ τὰς διατάξεις περὶ ἐπιβολῆς, ἀλληλεγγύου καὶ προτιμήσεως ἐφρόντισε περὶ φόρων, ἀλλὰ ἡ ὕπαρξις τῶν φόρων προϋποθέτει ἐπίσης ἐργαζομένους γεωργοὺς καὶ παραγωγήν. Κατὰ τὸν Dölger ὑπῆρχαν πάντοτε εἰς τὸ Βυζάντιον ἐλεύθεροι γεωργοί, ἐργαζόμενοι καὶ φορολογούμενοι, ἀλλὰ καὶ δουλοπάροικοι, τοὺς ὁποίους καὶ ἡ νομοθεσία τῶν Ἰσαύρων δὲν κατήργησεν, ὅπως ἐνόμιζαν ἄλλοτε. Καὶ οἱ μεγάλοι κτηματίαι, οἱ ὁποῖοι πάντοτε ὑπῆρχαν εἰς τὸ Βυζάντιον, κληρονόμοι τῶν παλαιοτέρων σ υ γ κ τ ή σ ε ω ν (latifundia) εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀλλαχοῦ, καλλιεργοῦν τὴν γῆν καὶ οὕτω μόνον ἐξηγεῖται ὅτι ἡ Αἴγυπτος, ἡ ὁποία κατὰ μέγα μέρος εἶχε μεγάλους κτηματίας καὶ δουλοπαροίκους, ἔστελλε πολὺν σῖτον εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὸ Βυζάντιον. Αὐτὴ ἡ φορολογία λοιπὸν συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ Βυζάντιον εἶχε καὶ γεωργικὴν παραγωγήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν στρατιωτῶν, ἡ ὁποία ἔγινε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἄλλων αὐτοκρατόρων, δεικνύει βέβαια ὄχι μόνον τὴν φροντίδα ὑπὲρ τῶν ἀπομάχων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς γῆς. Οἱ λαμβάνοντες κτήματα στρατιῶται εἰς τὰ σύνορα ἢ ἀλλαχοῦ βεβαίως ἔπρεπε νὰ τὰ καλλιεργοῦν ὡς ἐλεύθεροι γεωργοὶ καὶ ἐπομένως ηὔξαναν τὴν παραγωγὴν τὴν γεωργικήν.

Τὸ Βυζάντιον εἶναι Κράτος συγκεντρωτικὸν καὶ ἐπεμβαίνει εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν γεωργίαν καὶ ἐπιβλέπει αὐστηρῶς τὰς συντεχνίας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ Ἐπαρχικὸν βιβλίον τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἡ αὐστηρότης αὐτή, δύναται νὰ λεχθῇ, ἔθετε μᾶλλον ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἐπίσης εὐκόλα εἰσῆγε τὸ μ ο ν ο π ώ λ ι ο ν δι' ὅσα εἴδη ἐνόμιζε συμφέρον εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, διὰ τὰ μέταλλα, τὴν μέταξαν, πορφύραν, ὅπλα ἢ ὕφασμα διὰ τὸν στρατόν. Διότι καὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ στρατοῦ τὰ κατασκευάζουν «δημόσιοι ἐριουργοὶ» μονοπωλιακῶς[1]. Εἰδικὸν μονοπώλιον ἀπετέλουν τὰ πορφυρᾶ καὶ χρυσοῦ φαντα μεταξωτὰ τὰ στελλόμενα ὡς δῶρα εἰς ἡγεμόνας καὶ ἄρχοντας

1) Σωζομ. Ἱστορ. Ἐκκλ. V, 15, 7. Ὁ Προκόπιος ὁμιλεῖ περὶ μονοπωλίων Ἀνέκδ. σ. 137, 149, 164.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξένους. Κατεσκευάζοντο εἰς τὰ ἐ ρ γ ο δ ό σ ι α ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν μ ε ι ζ ο τ έ ρ ω ν. Ὑπάλληλοι εἰδικοί, οἱ κ ο μ μ ε ρ κ ι ά ρ ι ο ι, ἀγοράζουν καὶ πωλοῦν τὰ εἴδη τοῦ μονοπωλίου, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται εἰς ἀ π ο θ ή κ α ς ὑπ' εὐθύνην τῶν ἀ π ο θ η κ α ρ ί ω ν[1].

Μεγάλα ἦσαν τὰ ποσὰ ἀπὸ δημεύσεις περιουσιῶν, τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ὑπολογίσωμεν. Καὶ «τὰς ἐξ ἀδιαθέτου περιουσίας καὶ κληρονομίας» «προσεκύρουν τῷ δ η μ ο σ ί ῳ λ ό γ ῳ»[2]. Ἐκτάκτως συνεισέφεραν καὶ αἱ ἐκκλησίαι[3].

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος κατεῖχεν ἰδιάζουσαν γεωγραφικὴν θέσιν καὶ ἠδύνατο νὰ ἐκμεταλλεύεται οἰκονομικῶς Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ τὴν παρὰ τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν Ἀφρικήν· οὐδὲν ἄλλο Κράτος κατὰ τὸν μεσαίωνα, μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τόσα εἰσοδήματα, ὅσα τὸ Βυζάντιον. Ποῖα εἶναι αὐτὰ τὰ εἰσοδήματα, δὲν δυνάμεθα μετ' ἀκριβείας νὰ ὁρίσωμεν[4]· δυνάμεθα ὁπωσδήποτε νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἦσαν τεράστια. Δι' αὐτὸ ἠδύνατο ἐπὶ αἰῶνας νὰ χρησιμοποιῇ τόσους μισθοφόρους καὶ δι' αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος νὰ διεξάγῃ τοὺς πολέμους κατὰ τόσων ἐχθρῶν, δι' αὐτὸ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ἐξαγοράζῃ λαοὺς ὁλοκλήρους καὶ νὰ τοὺς ρίπτῃ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του. Καθὼς λέγει ὁ Stein[5], «ἡ ὑπερέχουσα δύναμις τοῦ ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους προέρχεται ἀπὸ τὴν νομισματικὴν οἰκονομικὴν βάσιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνταλλακτικὴν οἰκονομίαν τῶν πολιτειακῶν ὁμοιωμάτων τῶν βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται εἰς φιλικὰς ἢ ἐχθρικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον». Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ προσέχωμεν τὰ οἰκονομικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἔδωκαν τόσην δύναμιν εἰς τὸ Βυζάντιον. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν συνετέλεσαν κατὰ πρῶτον λόγον οἱ Ἕλληνες καὶ κατὰ δεύτερον οἱ Σύροι.

---

1) G. Millet, Apothécaires BZ τ. 30 (1929–1930) σ. 430 κέξ. Ὁ Λιχάτσεφ ἐδημοσίευσε (Izvestija τ. 3, 1924, Leningrad σ. 153–224) σειρὰν σφραγίδων βυζαντινῶν κ ο μ μ ε ρ κ ι α ρ ί ω ν. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι κομμερκιάριοι ἐγίνοντο καὶ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι, ἀ π ο μ ά γ ι σ τ ρ ο ι, ἀ π ὸ ὑ π ά τ ω ν, ἀ π ὸ ὑ π ά ρ χ ω ν, σ τ ρ α τ η λ ά τ α ι κ. ἄ. Οὕτω π. χ. ὑπάρχει σφραγὶς «Πέτρου ἀπὸ ὑπάτων καὶ γενικοῦ κομμερκιαρίου ἀποθήκης τῶν Ἀρμενιακῶν».

2) Θ. Ἰωάννου, Μνημεῖα ἁγιολογικὰ σ. 141.

3) Βίος Ἁγίου Νικολάου.... Abicht, 1, 98 : «ἐν τοῖς καιροῖς Κωνσταντίνου τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως ἐξῆλθε πρόσταγμα παρὰ τῶν τὸν φόρον συναγόντων ὥστε τελεῖν τὴν Μυρέων μητρόπολιν μ ύ ρ ι α ν ο μ ί σ μ α τ α».

4) Βλ. Ἀνδρεάδην ἐν BZ 28, 289, ὅπου ἀμφισβητεῖ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Παπαρρηγοπούλου.

5) Studien zur Geschichte des Byzantinischen Reiches... σ. 3.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

(395 - 610 Μ. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

(ΑΡΚΑΔΙΟΣ, ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Β', ΜΑΡΚΙΑΝΟΣ)

1. Βάρβαροι σύμβουλοι. Ὁ Γερμανικὸς κίνδυνος.

Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου συνετέλεσεν εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος αὐτοῦ, τοῦ Βυζαντινοῦ, διότι παρέδωκεν αὐτὸ βαθμηδὸν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ οἰκονομικὴν αὐτοῦ ὑπεροχήν. Χωρὶς τὸν Ἑλληνισμὸν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος εἰς τὴν Ἀνατολὴν μάλιστα, εἰς τόσον δηλ. δύσκολον θέσιν, μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, μὲ διηνεκεῖς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Ἀσιάτας τοὺς ἐπιτιθεμένους ἐπὶ χίλια ἔτη σχεδὸν συνεχῶς ἀπὸ τῶν Οὔννων μέχρι τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων. Ἐχρειάσθη νὰ καταναλωθῇ σχεδὸν ὅλος ὁ Ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐξαπλωθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ περιελάμβανε πολλὰ ἑκατομμύρια, διὰ νὰ διεξαχθοῦν οἱ χιλιετεῖς αὐτοὶ κατὰ τῶν Ἀσιατῶν ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου, θὰ ἦσαν δὲ βεβαίως ἀποτελεσματικώτεροι, ἂν δὲν προσετίθεντο καὶ οἱ σταυροφόροι τῆς Εὐρώπης εἰς τοὺς λοιποὺς ἐχθρούς. Πόσην δύναμιν εἶχε τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον εἰς τὴν Ἀνατολήν, φανερώνει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός, ἐκ τῶν ἱκανωτέρων ἀντιπροσώπων τῆς Ἰλλυρικῆς δυναστείας τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐξελληνίσθη τόσον πολύ, ὥστε καὶ ἔγραφεν ἑλληνιστὶ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θρησκείαν ἠθέλησε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ ὁλονὲν χριστιανικώτερον γινόμενον Ρωμαϊκὸν Κράτος.

Οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος Θεοδοσίου (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 395) ὅτι τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, ἰδίᾳ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτοῦ, θὰ ἔφθανεν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κρημνοῦ. Δι' ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς φυσιολογικοὺς λόγους, οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Θεοδοσίου ὑπῆρξαν ἀσθενικοὶ ἄνθρωποι, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι πρὸς αὐτόν. Ὁ Θεοδόσιος ἦτο ἱκανώτατος στρατιωτικός, ἐκυβέρνησε μὲ δύναμιν ὅλον τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, κατέπνιξε τὰς ἐναντίον του ἐπαναστάσεις, ἐχειρίσθη μεγάλα ζητήματα μὲ μεγάλην διπλωματικότητα (ὅπως τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Γότθων εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον τὸ 382 καὶ τὸν διαμελισμὸν τῆς Ἀρμενίας τὸ 387 μ.Χ.), ἐπεδίωξε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν χρήσιμον καὶ εἰς τὸ Κράτος θρησκευτικὴν ἑνότητα διὰ καταπολεμήσεως τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν αἱρετικῶν. Δικαίως ὠνομάσθη μέγας ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος κυβερνῶν μέγα κράτος ἔλυε τὰ μεγάλα ζητήματά του κατὰ τόσον δεξιὸν τρόπον.

Μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως ὁποῖον θέαμα! Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους κυβερνᾷ ὁ 'Αρκάδιος[1] μόνον κατ' ὄνομα. Τὴν κυβέρνησιν τὴν πραγματικὴν ἔχουν ἱκανοὶ πολιτικοί, ἀλλὰ μὲ πρωτόγονον, βάρβαρον ἐγωισμόν, ὅπως εἰς τὴν Δύσιν τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν εἶχεν ὁ Στιλίχων, κατ' ὄνομα δὲ ἐβασίλευεν ὁ 'Ονώριος. Κατ' ἀτυχῆ σύμπτωσιν συγχρόνως μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ 'Αρκαδίου ἀρχίζει καὶ ὁ Γερμανικὸς καὶ ὁ Οὐννικὸς κίνδυνος διὰ τὴν 'Ανατολήν. Ἂν ἔζη περαιτέρω ὁ Θεοδόσιος, οἱ Γότθοι τοὐλάχιστον δὲν θὰ ἔβλαπταν, ὅπως ἔβλαψαν ἐπὶ 'Αρκαδίου.

'Απὸ καιροῦ διηύθυναν τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος Ἰλλυριοὶ καὶ ἄλλοι βάρβαροι. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς διαιρέσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ὁ ἐκ Βανδάλων καταγόμενος ἀλλ' ἐκλατινισμένος πλέον Στιλίχων καὶ ὁ ἐκ νοτίου Γαλλίας Ρουφῖνος ἦσαν οἱ πρῶτοι σύμβουλοι τῶν νεαρῶν αὐτοκρατόρων, τοῦ ἑνδεκαετοῦς 'Ονωρίου εἰς τὴν Δύσιν καὶ τοῦ δεκαοκταετοῦς 'Αρκαδίου εἰς τὴν 'Ανατολήν. Ὁ Στιλίχων ἦτο ἐκτάκτου ἱκανότητος πολιτικὸς καὶ στρατηγός, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεοδόσιος εἶχε πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτόν· τοῦ ἔδωκε σύζυγον τὴν ἀνεψιάν του καὶ τὸν ἀνεκήρυξε στρατηγὸν τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ (magister

1) Ὁ 'Αρκάδιος κατὰ τὸν Φιλοστόργιον (XI, 3) ἦτο «βραχὺς τῷ μεγέθει καὶ λεπτὸς τὴν ἕξιν καὶ ἀδρανὴς καὶ τὸ χρῶμα μέλας· καὶ τῆς ψυχῆς νωθείαν οἵ τε λόγοι διήγγελλον καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἡ φύσις ὑπνηλῶς τε καὶ δυσαναφόρως αὐτοὺς δεικνῦσα καθελκομένους». Κατὰ τὸν Ζώσιμον (V, 1) «τῆς τῶν ὅλων ἀρχῆς εἰς 'Αρκάδιον καὶ 'Ονώριον περιστάσης ἄχρι μὲν ὀνόματος ἐδόκουν ἔχειν τὸ κράτος, ἡ δὲ πᾶσα τῆς ἀρχῆς δύναμις ἦν κατὰ μὲν τὴν Ἑῴαν (='Ανατολὴν) παρὰ Ρουφίνῳ, κατὰ δὲ τὴν 'Εσπέραν (=Δύσιν) ἐν τῇ Στιλίχωνος γνώμῃ». Κατὰ τὸν αὐτὸν Ζώσιμον (V, 12) ὁ Εὐτρόπιος διηύθυνε τὸν 'Αρκάδιον ὅπως ἕνα πρόβατον: «ἐκυρίευεν 'Αρκαδίου καθάπερ βοσκήματος»! Περὶ Ρουφίνου καὶ Στιλίχωνος βλ. Bury, History L. R. Empire 1, 106 κἑξ.—Stein, Gesch. Spätr. 1, 345 κἑξ.—Baur, Der heilige Chrysostomos 2, 33 κἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

utriusque militiae)· ἀργότερα ὁ Στιλίχων ἐνίσχυσε τὴν συγγένειάν του μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν, διότι ἔδωκεν εἰς τὸν Ὀνώριον σύζυγον τὴν κόρην του καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἄλλην κόρην του! Ἡ ἐπιδίωξις τόσης προσεγγίσεως προήρχετο βεβαίως ὄχι μόνον ἐκ λόγων ματαιοδοξίας καὶ ἰδιοτελείας, ὄχι μόνον διότι ἤθελε νὰ ἔχῃ τὰς τιμὰς τῆς αὐλῆς καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν κέρδη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἀγάπην πρὸς τὸ Κράτος καὶ τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον τόσον εἶχεν ὑπηρετήσει.

Ὁ ἱκανὸς Γαλάτης Ρουφῖνος νεώτερος [1] εἶχε καταλάβει ἀνωτάτην θέσιν· ἔγινε praefectus praetorio «ὕπαρχος τῆς Ἀνατολῆς», ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Σωζομενὸς (VIII, 1, 2). Εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ συνδεθῇ μὲ τὸν θρόνον, ὅπως ὁ Στιλίχων, ἤθελε νὰ δώσῃ τὴν θυγατέρα του σύζυγον εἰς τὸν Ἀρκάδιον καὶ ἡ ἱκανότης τοῦ Στιλίχωνος τοῦ ἐνέπνεε πολλὴν ἀνησυχίαν, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ὑπῆρχεν ἀπὸ καιροῦ ἐκκρεμὲς μέγα ζήτημα, τὸ τοῦ ***Ἰλλυρικοῦ***. Τὴν διοίκησιν τοῦ Ἰλλυρικοῦ εἶχε παραχωρήσει ἀπὸ τοῦ 379 ὁ Γρατιανὸς εἰς τὸν Θεοδόσιον καὶ τώρα μετὰ τὸ 395 ὁ Ρουφῖνος θέλει νὰ κυβερνήσῃ αὐτὸς καὶ δικαίως. Ὁ Στιλίχων ὅμως δὲν ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θὰ ἄφηνε τὸ Ἰλλυρικὸν εἰς μισητόν του ἀντίπαλον, τὸν Ρουφῖνον. Τὸ ζήτημα δὲν θὰ ἐλάμβανεν ἴσως ὀξεῖαν μορφήν, ἐὰν δὲν ἐνεφανίζετο τόσον ἐνωρὶς ὁ Γερμανικὸς κίνδυνος.

Ἡ κίνησις τῶν ἐξ Ἀσίας Ο ὔ ν ν ω ν πρὸς τὴν Εὐρώπην ὤθησε τοὺς Γερμανικοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι κατεῖχαν τότε τὴν νότιον Ρωσσίαν, δυτικώτερον· χωρὶς τὴν κίνησιν αὐτὴν τῶν Οὔννων ἴσως καὶ ἡ νότιος Ρωσσία καὶ ἡ σημερινὴ Ρουμανία θὰ εἶχαν ἐκγερμανισθῇ. Ὅσην ὅμως πολεμικότητα καὶ ἂν εἶχαν οἱ Γερμανοὶ οὗτοι, οἱ ***Γότθοι*** [2] (Ὀστρογότθοι, Βησιγότθοι) καὶ ἄλλοι, δὲν ἠδύναντο νὰ σταματήσουν τὴν ὁρμὴν τῶν

1) Ὁ Φιλοστόργιος (Ἐκκλ. Ἱστορ. XI, 3 σ. 134) εἰκονίζει ὡς ἑξῆς τὸν Ρουφῖνον: «εὐμήκης ὁ Ρουφῖνος ἦν καὶ ἀνδρώδης καὶ τὴν σύνεσιν αἵ τε τῶν ὀφθαλμῶν κινήσεις ἐδήλουν καὶ τῶν λόγων ἡ ἑτοιμότης». Ἀπόσπασμα τοῦ Εὐναπίου (Bonn σ. 112) γράφει περὶ τῶν ἐ π ι τ ρ ό π ω ν Στιλίχωνος καὶ Ρουφίνου: «τὰ πάντα συνήρπαζον ἐν τῷ πλούτῳ τὸ κράτος τιθέμενοι καὶ οὐδεὶς εἶχεν ἴδιον οὐδέν, εἰ μὴ τούτοις ἔδοξεν».

2) Οἱ Γότθοι ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος μ. Χ. κατέβησαν ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης καὶ ἔγιναν ἐπίφοβοι εἰς τὴν νοτιανατολικὴν Εὐρώπην. Εἶχαν νικήσει τοὺς Σ α ρ μ ά τ α ς, εἶχαν καταλάβει τὴν σημερινὴν Κριμαίαν, ὅπου ἀργότερα ἡ ἐπισκοπὴ Γ ο τ θ ί α ς ἐνθυμίζει τὴν κατάκτησίν των. Ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἔκαμαν ἐπιδρομὰς μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Κατὰ ξηρὰν ἐπέρχονται εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ φονεύουν τὸν αὐτοκράτορα Δέκιον (251), ἀλλὰ τὸ 269 νικῶνται ἀπὸ τὸν Κλαύδιον παρὰ τὴν Ναϊσσόν. Ὁ Κλαύδιος ἐπονομάζεται Γ ο τ θ ι κ ὸ ς καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο φέρουν καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες. Οἱ Γότθοι τῆς Κριμαίας παρέλαβαν παρὰ τῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οὔννων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ ἐκλεκτοὺς ἀρχηγοὺς ὑπέτασσαν, παρέσυραν τοὺς λαοὺς ποὺ συνήντων καὶ εἶχαν ἤδη κατὰ τὴν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Γερμανοὺς πολυάριθμον ἀκολουθίαν. Εἶχαν ὑποτάξει καὶ τοὺς Ἀλανούς, πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου, φυλὴν πολεμικήν, ἡ ὁποία παλαιότερα ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Σαρματῶν καὶ εἶχε καὶ πρὸς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος πολεμήσει. Ὑπολείμματα τῶν Ἀλανῶν σώζονται ὀλίγα ἀκόμη σήμερον εἰς τὸν Καύκασον μὲ τὸ ὄνομα Ὀσσέται. Οἱ Ἀλανοὶ ἠκολούθησαν τώρα τοὺς Οὔννους, ἀργότερα δὲ ὑπηρέτησαν ὡς μισθοφόροι ἐπὶ αἰῶνας τὸ Βυζάντιον, ἡ μισθοφορία δ' αὕτη ἴσως ἐξήντλησε τὴν σαρματικὴν αὐτὴν φυλήν.

Ὑπὸ τὴν πίεσιν λοιπὸν τῶν Οὔννων ἄλλοι μὲν Γερμανοὶ ὑπετάγησαν εἰς αὐτούς, ἄλλοι δέ, οἱ Βησιγόθοι, ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, ὑπερέβησαν τὸν Δούναβιν, διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν ἀσφαλέστερον νοτίως αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τύπον τῶν φοιδεράτων, ἤτοι λαμβάνοντες τὸ $^1/_3$ ἐν τρίτον τῆς γῆς καὶ τῶν οἰκημάτων τῆς χώρας καὶ παρέχοντες αὐτοὶ στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας. Ἡ συνεννόησις αὐτὴ δὲν κατωρθώθη εὐκόλως καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς Οὐάλης συνεκρούσθη παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν τὸ 378 καὶ ἐξωντώθη. Παρὰ τὴν προσβολὴν τὴν ὁποίαν τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος ὑπέστη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Οὐάλεντος, ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος μόλις ἀνέλαβε τὸν θρόνον ἐνόμισε καλὸν νὰ καθορίσῃ καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν συμμαχίαν μὲ τοὺς Βησιγότθους. Ἔτσι ἐγκατεστάθησαν οὗτοι εἰς τὴν Μοισίαν, τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν ὡς σύμμαχοι, φοιδερᾶτοι, ὑπηρέτησαν δὲ προθύμως τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον, ὅταν ὁ «ἐθνικὸς» διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς Εὐγένιος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναστατήσῃ. Ὁ Θεοδόσιος ἐνίκησε τὸν Εὐγένιον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅταν δ' ἀπέθανε, δὲν εἶχαν ἐπιστρέψει εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ σύμμαχοί του Γότθοι.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου ὁ ἀρχηγὸς τῶν συμμάχων Γότθων ***Ἀλάριχος,*** ὁ ὁποῖος ἐνόμιζεν ὅτι δὲν εἶχε τιμηθῇ, ὅσον ἔπρεπε, ἠθέλησε νὰ ἀποζημιωθῇ. Ἦρχισε λοιπὸν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς λεηλασίας εἰς τὴν Θράκην. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φοβηθέντες ὑπέδειξαν εἰς τὸν Ἀλάριχον νὰ κάμῃ τὰς ἐπιδρομάς του πρὸς τὸ Ἰλλυρικόν, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε κατὰ τὸν Στιλίχωνα νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν Δύσιν. Τοῦτο ἠνάγκασε

ἐκεῖ Ἑλλήνων τὴν τέχνην καὶ μετέδωκαν αὐτὴν περαιτέρω. Τὸ 362 ἡ ἑλληνικὴ πόλις Βόσπορος ἔγινε γοτθική, περὶ τὸ τέλος δὲ τοῦ ἕκτου αἰῶνος χαζαρική· τὸν ὄγδοον ἀναφέρονται ἐπισκοπαὶ Χατζήρων = Χαζάρων καὶ Ὀνογούρων = Βουλγάρων ἢ Οὔγγρων. Βλ. Moravcsik, BNJ τ. 10 (1933) σ. 157–Halphen, Les Barbares σ. 73.–Βλ. προσέτι τὸ ἄρθρον Goten ἐν RE, Vasiliev, Histoire Byz. 1, 106 καὶ 1, 115.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν Στιλίχωνα νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ Ἰλλυρικόν, χωρὶς ὅμως νὰ προβῇ εἰς ὁριστικὸν ἀγῶνα. Ἐδέχθη μάλιστα νὰ στείλῃ τὸν στρατὸν τῆς Ἀνατολῆς, ποὺ εἶχε πλησίον του, εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι τὸν ἐζήτουν ἐκεῖθεν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπεχώρει εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ ὁποῖον ἄφηνεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ συγχρόνως διὰ τοῦ Γαϊνᾶ ἐτήρει φιλογερμανικὴν πολιτικὴν (395 μ. Χ.). Ὁ στρατὸς ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γότθου Γαϊνᾶ, εἰς μίαν δὲ παράταξιν ἐφόνευσε τὸν πρῶτον σύμβουλον τοῦ Ἀρκαδίου Ρουφῖνον, προφανῶς κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Στιλίχωνος [1]. Ὁ Ρουφῖνος εἶχεν ὑποστῆ προηγουμένως καὶ ἄλλην ἀπογοήτευσιν· ὁ εὐνοῦχος Εὐτρόπιος, δεξιώτατος ἄνθρωπος, ἐν συνεννοήσει ἴσως πρὸς τὸν Στιλίχωνα κατώρθωσε νὰ μνηστεύσῃ τὸν Ἀρκάδιον μὲ τὴν ὡραίαν Γερμανίδα Εὐδοξίαν, κόρην Φράγκου (Γερμανοῦ δηλ.) στρατηγοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐναυάγησε τὸ βασιλικὸν συνοικέσιον, τὸ ὁποῖον ἐσχεδίαζεν ὁ Ρουφῖνος μὲ τὴν κόρην του, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν οὗτος θεωρεῖται ἐπικίνδυνος καὶ οἱ Γερμανοὶ τὸν ἐξοντώνουν.

Ἀντὶ τοῦ Ρουφίνου ἔρχεται τώρα πρῶτος σύμβουλος τοῦ Ἀρκαδίου ὁ εὐνοῦχος Εὐτρόπιος, ἀρμενικῆς ἴσως καταγωγῆς καὶ παρελθόντος ταπεινοῦ. Ἀπὸ δούλου εὐτελοῦς (ὡς δοῦλος ἔγινεν εὐνοῦχος) ἀνῆλθε βαθμηδὸν εἰς τὰ ἀνώτατα τιμητικὰ ἀξιώματα τοῦ Βυζαντίου, ἔγινεν ὕπατος καὶ πατρίκιος. Ἡ ἀνύψωσις αὕτη δὲν ἐξηγεῖται μόνον μὲ τὴν πολιτικὴν ἱκανότητα τοῦ εὐνούχου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰς μηχανορραφίας, αἱ ὁποῖαι ἐπετύγχαναν τότε τόσον εὔκολα. Ἀλλ' ἡ ἀνύψωσις τοῦ Εὐτροπίου εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου δεικνύει τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἀρκαδίου, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε συνείδησιν ἀξιοπρεπείας καὶ ὑπήκουσε καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς τὴν εὐνοοῦσαν τὸν Εὐτρόπιον Εὐδοξίαν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Εὐτρόπιος ἐχρησιμοποίησε τὰ μεγάλα ἀξιώματα, ποὺ κατέλαβε, διὰ νὰ πλουτήσῃ [2] κατὰ παράβασιν παντὸς νόμου.

Τοιοῦτος ἦτο ὁ σύμβουλος, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ συμ-

1) Ὁ Σωκράτης εἰς τὴν Ἐκκλ. Ἱστορ. (VI, 1, 5) νομίζει τὸν Ρουφῖνον ὕποπτον συνεννοήσεων καὶ μὲ τοὺς Οὔννους: «ὑπωπτεύετο εἰς τυραννίδα ὁ Ρουφῖνος καὶ δόξαν εἶχεν, ὡς αὐτὸς εἴη τοὺς Οὔννους, τὸ βάρβαρον ἔθνος, ἐπικαλεσάμενος εἰς τὴν Ρωμαίων χώραν». Πιθανῶς δὲν ἐχρειάζοντο οἱ Οὖννοι συνεννοήσεις διὰ νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Ρουφῖνος θεωρεῖται ἱκανὸς καὶ διὰ προδοσίαν.

2) Περὶ τοῦ Εὐτροπίου γράφει ὁ Ἰωάννης Ἀντιοχεὺς (ἀπόσπ. 189 ἐν FHG. τ. 4): «Εὐτρόπιος ὁ τοῦ Ἀρκαδίου πρόκοιτος οὐδὲν τῶν δεινῶν ἀπελίμπανε, τὰς μὲν ἀρχὰς δημοσίᾳ πιπράσκων, καὶ τούς τε δυναμένους συκοφαντῶν, ἐξορίαις τε τοὺς μεγιστᾶνας ὑποβάλλων καὶ πᾶσαν ὕβριν τοῖς τῆς συγκλήτου βουλῆς ἐπάγων..».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φέροντα τοῦ Κράτους κατὰ τοῦ 'Αλαρίχου καὶ κατὰ τοῦ Στιλίχωνος· οὗτος ὅμως ἔφυγεν εἰς 'Ιταλίαν καὶ ἀφῆκε τὸν 'Αλάριχον ἀνενόχλητον εἰς τὰς ἐπιδρομάς του. 'Ο 'Αλάριχος κατέβη εἰς τὴν 'Ελλάδα λεηλατῶν χωρὶς νὰ εὕρῃ σοβαρὰν ἀντίστασιν παρὰ τοῦ Γ ε ρ ο ν τ ί ο υ, ὅστις ἀναφέρεται ὡς στρατηγὸς τῆς χώρας· τὰς 'Αθήνας δὲ μόνον ἐσεβάσθη, καθὼς μὲν πιστεύει ὁ εὐσεβὴς ὀπαδὸς τῶν ἀρχαίων θεῶν ἱστορικὸς Ζ ώ σ ι μ ο ς[1], διότι ἡ 'Αθηνᾶ καὶ ὁ 'Αχιλλεύς, τοῦ ὁποίου ἡ λατρεία εἶχεν εἰσαχθῆ ἀπὸ πολλοῦ, ἐπροστάτευσαν αὐτάς, πιθανώτερον ὅμως διότι τὰ τείχη παρεῖχον προστασίαν τινά, συγχρόνως δὲ οἱ 'Αθηναῖοι ἔκριναν φρόνιμον νὰ προσφέρουν εἰς τὸν ἐπιδρομέα διάφορα δῶρα. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ 'Αλαρίχου πολλὰ ἀρχαῖα ἱερὰ εἰς τὴν 'Ελευσῖνα καὶ ἀλλαχοῦ κατεστράφησαν κατὰ παρακίνησιν φανατικῶν μοναχῶν ('Αρειανῶν), οἱ ὁποῖοι ἠκολούθουν αὐτόν.

Μετὰ τὴν Στερεὰν 'Ελλάδα ὁ 'Αλάριχος ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μέχρι Σπάρτης, ἴσως δὲ καὶ ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦσαν ἀπησχολημένοι μὲ τοὺς Οὔννους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν εἰσβάλει διὰ τοῦ Καυκάσου εἰς τὴν Μικρὰν 'Ασίαν, καὶ δὲν ἔσπευσαν ἐγκαίρως νὰ κτυπήσουν τὸν 'Αλάριχον. Μόλις τὸ 397 ἀναλαμβάνει ὁ Στιλίχων («τὰς τῶν ἐνοικούντων οἰκτίρας συμφορὰς» κατὰ τὸν 'Ιωάννην 'Αντιοχέα, ἀπόσπ. 190) ὑπερπόντιον ἐκστρατείαν καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Κόρινθον, ἐκεῖθεν δ' ἐπέρχεται κατὰ τοῦ 'Αλαρίχου, ὁ ὁποῖος ἀπεσύρθη εἰς τὴν ὀρεινὴν περιφέρειαν τῆς Φολόης διὰ νὰ ἀποφύγῃ σύγκρουσιν πρὸς τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις τοῦ Στιλίχωνος. Τώρα οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀφυπνίζονται. 'Ο μέχρι τοῦδε φίλος τοῦ Στιλίχωνος Εὐτρόπιος ἀναγκάζεται νὰ κηρύξῃ αὐτὸν ἐχθρὸν τοῦ Κράτους καὶ νὰ δημεύσῃ τὴν ἐν 'Ανατολῇ περιουσίαν του. Προφανῶς ἡ ἐπέμβασις τοῦ Στιλίχωνος ἐθεωρήθη ὕποπτος, ἐνομίσθη ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς τὴν 'Ανατολὴν καὶ δι' αὐτὸ λαμβάνονται ἐχθρικὰ μέτρα κατ' αὐτοῦ καὶ γίνονται ἴσως ἀμέσως ἔκτοτε συνεννοήσεις μὲ τὸν 'Αλάριχον. Ὅλα αὐτὰ καὶ ἡ δυσκολία νὰ καταδιωχθῇ ὁ 'Αλάριχος εἰς τὰ βουνά, προσέτι δὲ αἱ συνεννοήσεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἐν 'Αφρικῇ ἐπαναστάτην Gildo ἀναγκάζουν τὸν Στιλίχωνα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς 'Ιταλίαν. 'Ο 'Αλάριχος μὲ

1) Ζώσιμ. V, 6: «ἐπιὼν 'Αλάριχος παντστρατιᾷ τῇ πόλει ('Αθηνῶν δηλ.), τὸ μὲν τεῖχος ἑώρα περινοστοῦσαν τὴν πρόμαχον 'Αθηνᾶν, ὡς ἔστιν αὐτὴν ὁρᾶν ἐν τοῖς ἀγάλμασιν ὡπλισμένην καὶ οἷον τοῖς ἐπιοῦσιν ἐνίστασθαι μέλλουσαν, τοῖς τείχεσι προεστῶτα τὸν 'Αχιλλέα τὸν ἥρω τοιοῦτον, οἷον αὐτὸν τοῖς Τρωσὶν ἔδειξεν Ὅμηρος... ταύτην 'Αλάριχος τὴν ὄψιν οὐκ ἐνεγκὼν πάσης ἀπέστη κατὰ τῆς πόλεως ἐγχειρήσεως»!

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν στρατόν του ἔρχεται εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ λαμβάνει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Ἰλλυρικοῦ (magister militum per Illyricum), τὸν ὁποῖον ἤθελε, φαίνεται, πρὸ πολλοῦ.

Ὥστε αἱ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ αἱ σχετικαὶ καταστροφαὶ ἔφεραν τὸν Ἀλάριχον, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Στιλίχωνος, εἰς προσέγγισιν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τοῦ ἀπέφεραν μεγάλας τιμάς! Ἀπὸ τὴν Ἤπειρον, ὡς ἀπὸ καλὴν σκοπιάν, δύναται ὁ Ἀλάριχος παρασκευαζόμενος νὰ ἀπειλήσῃ καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἂν βοηθήσῃ πρὸς τοῦτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Διὰ νὰ μὴ ἀπειλήσῃ ἐκ νέου καὶ τὴν Ἀνατολὴν πάντως ἐλάμβανε καὶ χρηματικὰς χορηγίας. Ἔτσι τὰ δύο τμήματα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου συγκρούονται.

Μετὰ τὰς τιμητικὰς διακρίσεις καὶ χρηματικὰς χορηγίας, τὰς ὁποίας ἀπένειμε τὸ Βυζάντιον εἰς τὸν Ἀλάριχον, ἡσύχασεν ἐκ μέρους αὐτοῦ· ἄλλοι ὅμως Γότθοι ἐγκατασταθέντες εἰς Φρυγίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπὶ Θεοδοσίου Α′ ἐπαναστατοῦν, διότι ὡς πολεμισταὶ δὲν ἠδύναντο βεβαίως εὔκολα νὰ μεταβληθοῦν εἰς εἰρηνικοὺς γεωργούς· ἦσαν ἐνοχλητικοὶ εἰς τοὺς γείτονας, ἀπῄτουν καὶ παρὰ τοῦ Κράτους οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις (399). Εὔκολον ἦτο διὰ τοῦτο νὰ ἐπαναστατήσουν, ἂν μάλιστα παρεκινήθησαν ὑπὸ τοῦ Γότθου στρατηγοῦ Γαϊνᾶ, ὡς πιστεύει ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης[1]. Κατὰ τῶν Γότθων τούτων καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ των Τριβιγίλδου ἐστάλη στρατὸς Βυζαντινός, ἀλλ' οἱ Γότθοι στρατιῶται οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς αὐτὸν ἦλθαν εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας· τοῦτο δ' ἐνισχύει τὰς ὑποψίας περὶ συνεννοήσεων. Ἔτσι ὁ ἀποσταλεὶς στρατὸς ἐνικήθη, ἂν καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Μικρασιᾶται, Πισίδαι κ.ἄ. ἐπολέμησαν γενναίως κατὰ τῶν Γότθων. Ἐστάλη τότε ὁ Γαϊνᾶς κατὰ τοῦ Τριβιγίλδου, ἀλλὰ διεβίβασεν εἰς τὸν Ἀρκάδιον τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Εὐτροπίου. Τὰ λάθη καὶ τὰ ἐγκλήματα τοῦ Εὐτροπίου εἶχαν καταστήσει τοῦτον τόσον μισητόν, ὥστε καὶ ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μὴ τὸν εὐνοῇ πλέον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἂς σημειωθῇ καὶ ὁ διωγμὸς τοῦ ἱκανοῦ Ἕλληνος στρατηγοῦ Τιμασίου, ὁ ὁποῖος ἐξωρίσθη εἰς τὴν Ὄασιν τῆς Λιβύης, ὅθεν δὲν

1) Σωκράτ. Ἐκκλ. Ἱστορ. VI, 6, 5: «Τριβιγίλδου ἑνὸς τῶν αὐτοῦ (Γαϊνᾶ) συγγενῶν χιλιαρχοῦντος τῶν ἱδρυμένων ἐν τῇ Φρυγίᾳ στρατιωτῶν καὶ γνώμῃ Γαϊνᾶ νεωτερίσαντος καὶ τὰ Φρυγῶν ἔθνη παντάπασιν ἀνατρέποντος, αὐτὸς ἐπιτραπῆναι ἑαυτῷ κατασκευάζει τὴν τῶν ἐκεῖ πραγμάτων φροντίδα».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπέστρεψε πλέον. Ὁ Εὐτρόπιος κατήργησε καὶ τὸ ἄσυλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν ἐσεβάσθη οὐδὲ τὴν σύζυγον τοῦ Τιμασίου, τὴν ὁποίαν βαρβάρως ἀπέσπασεν ἐκεῖθεν. Ὅλα αὐτὰ καὶ οἱ παράνομοι ἐκβιασμοὶ καὶ αἱ χρηματολογίαι κατέστησαν τόσον μισητὸν τὸν Εὐτρόπιον, ὥστε οἱ ἁρμόδιοι εὑρῆκαν ἀφορμὴν νὰ δεχθοῦν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Γερμανῶν περὶ καθαιρέσεως αὐτοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ἐπεδιώκετο, ἕνεκα τῶν Οὔννων, προσέγγισις πρὸς τὸν Στιλίχωνα, τὸν ἐχθρὸν πλέον τοῦ Εὐτροπίου. Σημειωτέον ὅτι ὀλίγον πρὸ τῶν συνεννοήσεων Γαϊνᾶ καὶ Τριβιγίλδου ὁ Εὐτρόπιος εἶχε νικήσει τοὺς Οὔννους εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ δι' αὐτὸ εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ὕπατος· παρ' ὅλα ταῦτα τόσον ἐφοβήθη ἕνεκα τῶν Γερμανικῶν ἀπαιτήσεων, ὥστε κατέφυγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τῆς ὁποίας ἐν τούτοις τὸ ἄσυλον εἶχε καταργήσει. Τότε ἐξεφώνησε τὸν περίφημον λόγον του πρὸς Εὐτρόπιον ὁ Χρυσόστομος, ὁ ὁποῖος ἐζήτησεν ἔλεος ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατώρθωσε τότε νὰ γίνῃ σεβαστὸν τὸ ἄσυλον. Ἀργότερα ὅμως, ἀφοῦ ἐδεσμεύθη ἡ περιουσία τοῦ Εὐτροπίου, ἔγινε νέα δίκη κατ' αὐτοῦ ἐπὶ προδοσίᾳ, ὁπότε κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ὥστε καὶ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἰσχύσουν ἐπὶ πολὺ δεξιοὶ μὲν ἀλλὰ κατώτεροι ἠθικῶς ἄνθρωποι, ὅπως ὁ Ρουφῖνος καὶ ὁ Εὐτρόπιος.

Μετὰ τὸν Εὐτρόπιον ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων ἡ Γερμανὶς Εὐδοξία, ἡ ὁποία ἀνεκηρύχθη Αὐγούστα τὸ 400 μ. Χ. Ἡ Εὐδοξία ἐν τούτοις δὲν εὐνοεῖ τοὺς Γερμανούς, προφανῶς διότι εἶχαν γίνει πολὺ ἀντιδημοτικοί, ἀλλὰ συνεννοεῖται μὲ τὸ ἀντιγερμανικὸν κόμμα, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς εἶναι ὁ ***Αὐρηλιανός.*** Πρὶν ὅμως προφθάσῃ τὸ ἀντιγερμανικὸν κόμμα νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Γαϊνᾶ, οὗτος ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν καὶ αἱ ἀπαιτήσεις του περὶ Εὐτροπίου εἶχαν γίνει δεκταί, ὁ δὲ Εὐτρόπιος δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἡ εἴσοδος τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δεικνύει ὅτι τὸ ζήτημα Εὐτροπίου ἦτο μᾶλλον πρόφασις. Εὐτυχῶς ὁ Γαϊνᾶς δὲν εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ διευθύνῃ τὰ πράγματα καὶ ἀφ' ἧς στιγμῆς εἰσῆλθε νικητὴς εἰς τὴν πρωτεύουσαν, δὲν αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἀσφαλῆ. Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Γοτθικοῦ στρατοῦ καὶ ὄχλου —35000 στρατιωτῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων—, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ τραφῇ διὰ διαρπαγῆς καὶ νὰ παραμείνῃ αὐθαιρέτως εἰς οἰκήματα, ἐπροκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ [1]. Ὁ Γαϊνᾶς φαίνεται ὅτι δὲν ἐγνώριζε τί νὰ κάμῃ καὶ λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐξέλθῃ μὲ τοὺς ἰδικούς του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν ἔξοδον

1) Κατὰ τὸν Σωκράτη (Ἐκκλ. Ἱστορ. VI, 6, 41) «βεβαρβάρωτο οὖν ἡ πόλις ὑπὸ τῶν πολλῶν μυριάδων καὶ οἱ αὐτῆς οἰκήτορες ἐν αἰχμαλώτων μοίρᾳ ἐγένοντο..».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπῆλθε ταραχή, οἱ δὲ δ ῆ μ ο ι ἔσπευσαν νὰ κλείσουν τὰς πύλας. Ἐκεῖ ἔγινε σύγκρουσις λαοῦ καὶ Γότθων στρατιωτῶν καὶ πολλοὶ ἐφονεύθησαν, ὅσοι δὲ Γότθοι δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἐξέλθουν, περὶ τὰς 7000, ἐσφάγησαν ἄλλοι μὲν ἐπὶ τόπου, ἄλλοι δὲ ἀφοῦ κατέφυγαν εἰς ἐκκλησίαν, ὅπου ἡ ὀρθόδοξος λειτουργία ἐγίνετο εἰς Γοτθικὴν γλῶσσαν κατὰ παραχώρησιν τοῦ Χρυσοστόμου [1]. Ἡ ἐκκλησία ἐκάη μετὰ τῶν καταφυγόντων εἰς αὐτήν.

Ἡ στιγμὴ εἶναι κρίσιμος. Τί θὰ κάμῃ ὁ ἀδέξιος Γαϊνᾶς ; Εὐτυχῶς εὑρέθη ἱκανὸς στρατηγός, ὁ Γότθος ἐπίσης Φ ρ ά β ι θ ο ς ἢ Φ ρ α υ ί τ α ς ἀφωσιωμένος εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, κατὰ δὲ τὸν ἱστορικὸν Εὐνάπιον «γεγονὼς εἰς ἀρετὴν καὶ ἀλήθειαν ἁπάντων ἀνθρώπων κάλλιστος». Ἡ ἐκλογὴ ὑπῆρξε πολὺ καλή. Ἐνώπιον τοῦ Φραβίθου ὁ Γαϊνᾶς δὲν εἶχεν ἐλπίδας ἐπιτυχίας, ἐδοκίμασε μὲ τὸν στρατόν του νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἀφοῦ ἀπέτυχε, ἐστράφη πρὸς τὸν Δούναβιν. Ὁ στρατός του καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Φραβίθου κατεστράφη, ὁ δὲ Γαϊνᾶς κατώρθωσε μὲν νὰ περάσῃ τὸν Δούναβιν, ἀλλ' ἐκεῖ συνελήφθη καὶ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Οὔννων, οἱ ὁποῖοι ἔστειλαν τὴν κεφαλήν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (400). Αὐτὸ δεικνύει ὅτι εἶχεν ἐπιτευχθῇ συνεννόησις μὲ τοὺς Οὔννους, τὸ ὁποῖον ἐπίσης δὲν προέβλεψεν ὁ Γαϊνᾶς.

Ὁ Γοτθικὸς λοιπόν, ἤτοι Γερμανικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος προσωρινῶς ἔγινε κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ πρὸ τῆς ἀφυπνίσεως τοῦ αἰσθήματος τῶν Ἰθαγενῶν καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ διὰ νὰ καταστραφῇ τόσον οἰκτρῶς. Εἰς τὰ πράγματα ἔρχεται τώρα (401) ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀντιγερμανικοῦ κόμματος ***Αὐρηλιανός,*** φίλος τοῦ Συνεσίου [2], ὅστις ἐπίσης καὶ ἴσως πρῶτος συνετέλεσεν εἰς ἀφύπνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ αἰσθήματος.

---

1) Ὁ Χρυσόστομος ἐδυσκολεύθη νὰ δώσῃ ἐκκλησίαν εἰς τοὺς Γότθους ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔτυχεν ἐν τούτοις σεβασμοῦ παρὰ τοῦ Γαϊνᾶ. Ὁ Νικόλαος Μυστικὸς γράφει σχετικῶς (Migne PG 111, 133): «εἶδε τὸν ἀρχιερέα (τὸν Χρυσόστομον δηλ.) ὁ Γαϊνᾶς, ἤκουσε τῶν αὐτοῦ λόγων καὶ αὐτίκα δυσωπεῖται καὶ καταλείπει τὸ ἄγριον καὶ ἀπάνθρωπον, παύει τὰς τῶν αἱμάτων χύσεις...».

2) Ὁ Συνέσιος ἐγνώρισε τὸν Αὐρηλιανὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν ἐργασίαν του καὶ εἶχεν ἔπειτα ἀλληλογραφίαν καὶ τὸν ἐπαινεῖ μεγάλως. Εἰς τὴν 38 ἐπιστολὴν γράφει πλὴν ἄλλων : «οἶμαί σου τὴν θεσπεσίαν ψυχὴν ἐπ' αὐτὸ τοῦτο καταπεμφθῆναι, ἐφ' ᾧ κ ο ι ν ὸ ν ἀ γ α θ ὸ ν ἀ ν θ ρ ώ π ο ι ς εἶ ν α ι». Καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν 31 ὁμιλῶν περὶ «τῶν ἀγαθῶν ὧν ἅπασιν ἔθνεσι γέγονεν αἴτιος ὁ Αὐρηλιανὸς» προσθέτει : «τὸ γὰρ εὖ ποιεῖν ἐν τοῦτο μόνον ἔχουσι κοινὸν ἔργον ἄνθρωποι καὶ Θεός». Εἰς τοὺς δύο «λόγους» μὲ τὸ ὄνομα «Αἰγύπτιος ἢ περὶ προνοίας» (Migne PG. 66, 1209 κ.ἑξ.) ὁ Συνέσιος εἰκονίζει τὸν Αὐρηλιανὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὄ σ ι ρ ι ς. Αὐτ. στ. 1236 λέγεται : «παιδείαν ἀρετῆς ᾤετο πηγὴν εἶναι».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὴν νίκην κατὰ τῶν Γότθων ἐξύμνησε καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ τέχνη. Κατὰ τὸν Σωκράτη (VI, 6, 36) ὁ σχολαστικὸς Εὐσέβιος, μαθητὴς τοῦ σοφιστοῦ Τρωίλου, ἔγραψεν «ἐν τέσσαρσι βιβλίοις ἡρωικῷ τῷ μέτρῳ» τὰ κατὰ τὸν Γαϊνᾶν καὶ «σφόδρα ἐπὶ τοῖς ποιήμασιν ἐθαυμάσθη»· τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ ποίημα ὠνομάσθη ***Γαϊνία!*** Καὶ ἄλλος ποιητής, ὁ Ἀμμώνιος, ἐπὶ Θεοδοσίου Β' «ἐρραψῴδησε τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν». Ἐπίσης ἡ τέχνη εἰκόνισεν ἐπὶ τοῦ κίονος τοῦ Ἀρκαδίου, τοῦ στηθέντος τὸ 403 εἰς τὴν ὁμώνυμον ἀγορὰν (forum Arcadii), σκηνὰς ἀπὸ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γότθων.

Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν ὅτι μεγάλη ἦτο ἡ ἀνακούφισις διὰ τὴν νίκην «κατὰ βαρβάρων» καὶ ζωηρὰ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ λαμπρὸς Φράβιθος, ἂν καὶ ἔγινεν ὕπατος, ἀργότερα ἐφονεύθη, προφανῶς διότι αἱ ἐνέργειαί του ὡς ξένου παρεξηγήθησαν, ἀδίκως ἴσως.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Γαϊνᾶ ὁ Ἀλάριχος ἔμενεν ἥσυχος· προφανῶς δὲν ὑπῆρχε συνεννόησις μεταξὺ αὐτῶν, ἴσως δ' ὁ Ἀλάριχος ἀνέλαβεν ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου, ὅταν ἔγινε στρατηγὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Γαϊνᾶ δὲν ἔδειξε καμμίαν συγκίνησιν. Ἀντιθέτως στρέφεται πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ τὸ γεγονὸς δ' αὐτὸ ὑποδεικνύει πάλιν φιλικὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ Βυζάντιον. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Ἀλάριχος ἐνικήθη ἐπανειλημμένως ὑπὸ τοῦ Στιλίχωνος (402), ἀλλὰ δὲν ἐξωντώθη· τοὐναντίον ὁ Στιλίχων θέλει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν Ἀλάριχον διὰ τὰ σχέδιά του εἰς τὴν Ἀνατολήν· θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ζήτημα τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Τὸ 407 ὁ Ἀλάριχος κάμνει ἀνεπιτυχεῖς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ ζητεῖ χρήματα ἀπὸ τὸν Ὀνώριον. Ἀλλὰ τὸ 408 ἦλθε τὸ τέλος τοῦ Στιλίχωνος· ὁ γενναῖος στρατιώτης, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησεν ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, ἔπεσε θῦμα μηχανορραφιῶν καὶ ἐθεωρήθη προδότης! Ὁ Στιλίχων ἐθανατώθη, ἡ κόρη του καὶ σύζυγος τοῦ Ὀνωρίου ἐδιώχθη, ἡ περιουσία του ἐδημεύθη, οἱ φίλοι του κατεδιώχθησαν [1]. Ὁ Ὀνώριος, ὅπως καὶ ὁ Ἀρκάδιος, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τοὺς χρησίμους εἰς τὸ Κράτος ἄνδρας.

---

1) Ὁ Ἕλλην Ὀλύμπιος ἀντέδρασε κατὰ τοῦ Στιλίχωνος καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσίν του, ἄλλος ὅμως Ἕλλην, ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας Κλαύδιος Κλαυδιανός, ἐξύμνησε λατινιστὶ τὸν ἱκανὸν πολιτικὸν καὶ στρατηγόν. Ὁ Κλαυδιανὸς ἤρχισε νὰ γράφῃ ἑλληνιστί, ἀλλ' ἐθαμβώθη ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ρώμης καὶ κατήντησε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Stein (Gesch. Spätr. 1, 349), «κόσμημα τῆς λατινικῆς φιλολογίας». Ὁ τελευταῖος μέγας ποιητὴς τῆς ἀρχαιότητος, κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν, ἐξυμνεῖ τὴν παλαιὰν Ρώμην καὶ τὸν Στιλίχωνα καὶ χλευάζει τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ Βυζαντίου, τὸν Ρουφῖνον καὶ τὸν Εὐτρόπιον. Ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὰ πράγματα ἔρχεται τώρα καὶ εἰς τὴν Δύσιν τὸ ἀντιγερμανικὸν κόμμα, ὁ δὲ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἕλλην Ὀ λ ύ μ π ι ο ς γίνεται πρῶτος σύμβουλος τοῦ Ὀνωρίου[1]. Τὰ πράγματα ὅμως εἶναι δύσκολα καὶ ὁ Ὀλύμπιος δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ τὰ διευθύνῃ ἐπὶ πολὺν καιρόν. Τρεῖς ἐκστρατείας κάμνει ὁ Ἀλάριχος εἰς τὴν Ρώμην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στιλίχωνος, κατὰ δὲ τὴν τρίτην (410) ὑπέστη ἡ αἰωνία πόλις φοβερὰν τριήμερον λεηλασίαν. Ὁ ἐχθρὸς ὅμως τῆς Ρώμης Ἀλάριχος δὲν ἠδύνατο νὰ πορίζεται εὐκόλως σῖτον ἐξ Ἀφρικῆς καὶ δι' αὐτὸ ἐσκέφθη νὰ γίνῃ κύριος τῆς σιτοπαραγωγοῦ αὐτῆς χώρας. Κατῆλθε πρὸς τοῦτο εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, ὅπου ὅμως ἀπέθανε καὶ κατά τινα παράδοσιν ἐτάφη ὑπὸ τὸ ρεῦμα ποταμοῦ. Ὁ γυναικάδελφός του Ἀ τ ά ο υ λ φ ο ς ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀνωρίου Π λ α κ ι δ ί α ν καὶ διεδέχθη τὸν Ἀλάριχον εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῶν Βησιγότθων, τοὺς ὁποίους μεταφέρει καὶ ἐγκαθιστᾷ εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Τολῶσαν (Toulouse). Αὐτὴ εἶναι ἡ περίεργος διαδρομὴ τῶν Βησιγότθων, οἱ ὁποῖοι ἠπείλησαν πρὸς στιγμὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐλεηλάτησαν τὴν Ρώμην καὶ τέλος ἵδρυσαν Βησιγοτθικὸν κράτος εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου βαθμηδὸν καὶ ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ ἀντιγερμανικὸν κόμμα εἶναι ἰσχυρὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Ἀγωνίζεται τώρα νὰ παρασκευάσῃ ἰθαγενῆ στρατόν, τὸν ὁποῖον βέβαια δὲν θὰ συγκροτήσῃ τόσον εὔκολα. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Λ ί β υ ε ς κάμνουν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κυρηναϊκήν, οἱ δὲ Ἴσαυροι καταστροφὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Παρ' ὅλας ἐν τούτοις τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας ἐπέφερεν ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Γερμανῶν-Γότθων (εἰς ταύτην ὀφείλονται ἐν μέρει καὶ αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Οὔννων), ἡ δημιουργία βαθμηδὸν ἰθαγενῶν ταγμάτων (ὡρισμένα τάγματα ἢ «ἀριθμοὶ» ὠνομάσθησαν «Ἀ ρ κ α δ ι α ν ο ί», διότι ἱδρύθησαν ἐπὶ Ἀρκαδίου)[2] θὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐξόντωσιν καὶ τῶν ξένων ἰδιωτικῶν στρατιωτῶν, τῶν λεγομένων ***βουκελλαρίων,*** οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτουν ὡς φρουροὶ μεγαλοκτηματίας ἢ στρατηγοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀλλαχοῦ. Τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν αὐθαιρέτων αὐτῶν στρατιωτῶν ἐγκατεστάθησαν ἀργότερα εἰς τὸ θέμα Β ο υ κ ε λ λ α ρ ί ω ν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος πρέπει νὰ συμπεράνωμεν.

ποιητὴς Κλαυδιανὸς καὶ ὁ ἱστορικὸς Ἀ μ μ ι α ν ὸ ς Μ α ρ κ ε λ λ ῖ ν ο ς τοῦ τετάρτου αἰῶνος εἶναι δύο Ἕλληνες σοφοί, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτησαν τὴν Ρώμην, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι Ἕλληνες πολιτικοί, στρατηγοί, ὑπάλληλοι.

1) Κατὰ τὸν Ζώσιμον (V 35,1) «Στιλίχωνος τελευτήσαντος τὰ ἐν τοῖς βασιλείοις ἅπαντα κατὰ τὴν Ὀλυμπίου διετίθετο βούλησιν».

2) Μαλάλ. 349, 5.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ ζήτημα τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀπησχόλησε πολὺ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἠμπόδισε πιθανῶς ἱκανοὺς πολιτικούς, φίλους τοῦ Χρυσοστόμου, νὰ ἀναπτύξουν ὅλην των τὴν δραστηριότητα ὑπὲρ τοῦ Κράτους. Εἶναι διὰ τοῦτο εὐτύχημα ὅτι ὁ Ἀλάριχος δὲν ἐχρησιμοποίησε τὰς ἀδυναμίας τοῦ Βυζαντίου διὰ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ διπλωμάται τοῦ Βυζαντίου ἰδίως μετὰ τὸ 404 ἐφάνησαν δεξιώτεροι τοῦ Στιλίχωνος· ἡ ἔχθρα τούτου, ἡ ὁποία φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἀνεγνώρισε τοὺς ὑπάτους τῆς Ἀνατολῆς Αὐρηλιανόν, Ἀνθέμιον, Ἀρισταίνετον (μαθητὴν καὶ πατριώτην τοῦ Λιβανίου), δὲν κατώρθωσε νὰ κινήσῃ τὸν Ἀλάριχον εἰς μονιμώτερα ἀποτελέσματα κατ' αὐτῆς. Ὁ Ἀρκάδιος κατὰ τοὺς ταραχώδεις αὐτοὺς καιροὺς κατώρθωσε νὰ ἱδρύσῃ καὶ τὴν ὁμώνυμον αὐτοῦ πόλιν Ἀ ρ κ α δ ι ο ύ π ο λ ι ν (403) εἰς τὴν Θράκην.

2. Ἰωάννης Χρυσόστομος.

Μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν πρώτων βαρβάρων συμβούλων τοῦ Ἀρκαδίου ἔρχονται εἰς τὰ πράγματα Ἕλληνες πολιτικοὶ ἱκανοί, ὅπως ὁ Αὐρηλιανὸς καὶ ἔπειτα ὁ Ἀνθέμιος, ἀλλὰ διακρίνονται καὶ μεγάλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἀρχηγοί, ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς Χ ρ υ σ ό σ τ ο μ ο ς καὶ ὁ Σ υ ν έ σ ι ο ς, περὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν, διότι ἔχουν μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἔπειτα ἱστορίαν.

Ἀπὸ τοῦ 400 μ. Χ. ἀνεκηρύχθη α ὐ γ ο ύ σ τ α ἡ Εὐδοξία, ἡ ὁποία ἦτο ἰσχυροῦ χαρακτῆρος, φιλόδοξος καὶ αἰσθηματικὴ γυνή, καὶ δι' αὐτὸ εὔκολα συνεκρούσθη πρὸς ἕνα τόσον ἀνώτερον ἄνθρωπον ἀλλὰ πρακτικῶς ἀδέξιον, ὅπως ἦτο ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος.

Ὁ Ἰωάννης[1] ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν περὶ τὸ 354 μ.Χ. ἀπὸ Ἑλληνίδα μητέρα, τὴν Ἀνθοῦσαν, καὶ τὸν Σεκοῦνδον, ὅστις ἴσως ἦτο Ρωμαῖος. Ὁ Ἰωάννης δὲν ἔμαθεν οὔτε ἑβραϊκὰ οὔτε λατινικὰ οὔτε συριακά· ἐγνώριζε μόνον ἑλληνικὰ καὶ δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῇ Σύρος, ὅπως τὸν ὠνόμασαν μερικοὶ ἱστορικοί. Ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ «σοφιστοῦ» Λιβανίου, τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις οὔτε τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν ἠκολούθησεν, οὔτε τὸ ἀρχαϊκὸν καὶ ἐπιτηδευμένον γλωσσικὸν ὕφος. Ὁ Λιβά-

1) Ἐκ τῶν ἀρχαίων βίον τοῦ Χρυσοστόμου ἔγραψεν ὁ Παλλάδιος εἰς τὸν Λαυσιακὸν καὶ ἀργότερα ὁ Συμεὼν μεταφραστὴς (Migne PG. 114 στ. 1046). Εἰδήσεις καὶ πολλοὺς ἐπαίνους περὶ τοῦ Χρυσοστόμου εὑρίσκομεν εἰς τὰς ἐπιστολὰς Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου (Migne PG. τ. 87 στ. 284).

Ἡ κυριωτάτη νεωτέρα μελέτη περὶ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου εἶναι ἡ τοῦ Chrys. Baur, Der heilige Johannes Chrysostomus 1929–30. Τὸ ἄρθρον Joannes Chrysostomus ἐν RE ἔγραψεν ὁ H. Lietzmann.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νιος μὲ λύπην παρετήρει ὅτι ὁ μαθητής του εἶχε πολλὴν πρωτοβουλίαν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν διδάσκαλον [1].

Ὁ Ἰωάννης εἶχε μητέρα λαμπρὰν Ἑλληνίδα καὶ ὀνομαστὸν Ἕλληνα διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ ἔζησεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον τῆς Ἀντιοχείας. Ἐμελέτησε καλὰ ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἡ μελέτη αὕτη τὸν βοηθεῖ νὰ κρίνῃ μετ' ἀσφαλείας τὰ ἄπειρα ζητήματα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν ἐθνισμόν.

Ἡ Ἀντιόχεια ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μεγάλη πόλις, εἶχε πληθυσμὸν περὶ τὰς 250.000. Ἂν καὶ κατῴκουν καὶ Σύροι καὶ Ἰουδαῖοι πολλοί, ἡ πόλις εἶχε μᾶλλον ἐμφάνισιν ἑλληνικήν. Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καὶ Ἕλληνες ἰδιῶται εἶχαν κτίσει ναοὺς (περίφημος ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸ ὡραῖον προάστειον Δ ά φ ν η), θέρμας, θέατρα κλπ. μέχρι Θεοδοσίου τοῦ Α'. Κάθε τέταρτον ἔτος ἐγίνοντο ἀγῶνες ὀλυμπιακοὶ καὶ διήρκουν 45 ἡμέρας, ἀπετέλουν δὲ μέγα γεγονὸς διὰ τὴν περιφέρειαν. Τὸ «ἐθνικὸν» κέντρον τῆς Ἀντιοχείας γίνεται χριστιανικὸν κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα μὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας καὶ μετὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ Θεοδοσίου Α' κατὰ τῶν ἐθνικῶν καὶ αἱρετικῶν.

Ὁ Χρυσόστομος, ἂν καὶ μαθητὴς τοῦ ἐθνικοῦ Λιβανίου, ἐνωρὶς στρέφεται πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον, ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ διαδίδεται καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἔκαμνεν ἐντύπωσιν, φαίνεται, εἰς τοὺς νέους. Ὁ Χρυσόστομος ἔγινε μοναχός, μόνον δ' αἱ παρακλήσεις τῆς στοργικῆς μητρός του καὶ ὁ κλονισμὸς τῆς ὑγείας του τὸν ἐπανέφεραν εἰς τὴν κοινωνίαν. Τὸ 381 ἔγινε διάκονος καὶ τὸ 386 ἱερεύς. Ἐνωρὶς ἤρχισε καὶ ἡ συγγραφικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ του δρᾶσις.

Ὁ Χρυσόστομος εἶναι γεννημένος ῥήτωρ καὶ ἱεροκήρυξ· δὲν ὁμιλεῖ ὅμως περὶ δογματικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ προσέχει τὴν κοινωνίαν, παρατηρεῖ τὰς ἀντιθέσεις πλουσίων καὶ πτωχῶν [2] καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξυψώσῃ ἠθικῶς τοὺς πλουσίους, νὰ βελτιώσῃ τὴν ἐλεεινὴν θέσιν τῶν πτωχῶν. Ἴσως εἰς τὰ ἀνθρωπιστικά του ἰδανικὰ ἐπηρεάσθη καὶ ἀπὸ

---

1) Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,75) ὁ Λιβάνιος «περὶ τὸν θάνατον ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τίς ἄρα διαδέξοιτο τὴν διατριβὴν ἔφη : Ἰωάννην ἔλεγον, εἰ μὴ τοῦτον ἡμῶν οἱ Χριστιανοὶ ἀπεσύλησαν».

2) Ὡς ἑξῆς διατυπώνει ὁ Χρυσόστομος τὴν σχετικὴν γνώμην του : «ἀεὶ λέγω ὅτι οὐ τὸν πλούσιον διαβάλλω, ἀλλὰ τὸν ἅρπαγα. Ἄλλο δὲ πλούσιος καὶ ἄλλο ἅρπαξ, ἄλλο εὔπορος καὶ ἄλλο πλεονέκτης. Διαίρει τὰ πράγματα καὶ μὴ σύγχεε τὰ ἄμικτα. Πλούσιος εἶ ; οὐ κωλύω. Ἅρπαξ εἶ ; κατηγορῶ. Ἔχεις τὰ σά ; ἀπόλαυε. Λαμβάνεις τὰ ἀλλότρια ; οὐ σιγῶ. Θέλεις με λιθάσαι ; Ἕτοιμός εἰμι τὸ αἷμά μου ἐκχέειν...» (Migne PG. 52, 400).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 6. Ὁ Ἰουστινιανὸς Α΄ μετὰ τῆς ἀκολουθίας του
Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὸν ἅγιον Βιτάλιον τῆς Ραβέννης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν Λιβάνιον, ἀλλ' ἀντελήφθη οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀπὸ τὰ συγγράμματά του μανθάνομεν πλῆθος εἰδήσεων περὶ τῆς τότε κοινωνικῆς καταστάσεως [1], ἀκριβῶς διότι ὁ Χρυσόστομος ἐνδιεφέρετο δι' αὐτὴν καὶ ἐζήτει νὰ τὴν βελτιώσῃ. Τὰ συγγράμματα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι ἠθικὰ καὶ ἑρμηνευτικὰ τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Τὰ χριστολογικὰ καὶ ἄλλα δογματικὰ ζητήματα, ὅπως εἴπαμεν, δὲν τὸν ἀπησχόλησαν [2]. Διὰ τὴν κοινωνικήν του ἐργασίαν ἔγινεν ὀνομαστὸς καὶ δημοτικὸς καὶ δι' αὐτό, ὅταν ἀπέθανεν ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νεκτάριος, ὁ ἱκανώτατος Εὐτρόπιος ἔσπευσε νὰ ἐκλέξῃ τὸν Χρυσόστομον ὡς πατριάρχην καὶ νὰ τὸν φέρῃ ταχέως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐσταμάτησεν οὕτω ἐπιτυχῶς τὰς πολλὰς ἐνεργείας πρὸς κατάληψιν τῆς μεγάλης θέσεως καὶ πρὸ πάντων ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἔχῃ πατριάρχην ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλον του. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ὁ Εὐτρόπιος καὶ ἄλλας ἐκλογὰς ἀνωτέρων ἀξιωματούχων πολιτικῶν ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἐνήργησε τόσον ἐπιτυχῶς, ὅπως τοῦ Χρυσοστόμου.

Τὸ 398 ἀνέβη οὗτος τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἔμελλε νὰ δοξάσῃ. Ἡρὸς τὸν Εὐτρόπιον ὁ Χρυσόστομος εἶπε πάντοτε τὴν γνώμην του χωρὶς νὰ τὸν κολακεύσῃ, διότι πρὸς τοῦτο ἦτο ἀνίκανος. Ὅταν δ' ὁ Εὐτρόπιος κατέφυγεν εἰς τὸ ἄσυλον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὁ Χρυσόστομος ἠδυνήθη πρὸς στιγμὴν νὰ τὸν σώσῃ, ὡς εἴδαμεν ἀνωτέρω. Ἀπέναντι τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ Γαϊνᾶς ἔδειξε σεβασμὸν καὶ συγκατετέθη νὰ μὴ δοθῇ εἰς αὐτὸν ὅμηρος ὁ Αὐρηλιανός, ὅπως ἐζήτησεν ἀρχικῶς, ἀλλὰ νὰ ἐξορισθῇ, ὅπως ἐζήτει μεσολαβῶν ὁ Χρυσόστομος.

Ὡς πατριάρχης ὁ Χρυσόστομος εἰργάζετο πολύ, διώκει τὴν Ἐκ-

---

1) Συγκινητικὰ εἶναι ὅσα λέγει ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν Ὁμιλίαν εἰς Ματθαῖον (Migne PG. τ. 58 στ. 592) περὶ τῶν γεωργῶν : «Εἴ τις ἐξετάσειε πῶς τοῖς ἀθλίοις καὶ ταλαιπώροις κέχρηνται γεωργοῖς («οἱ ἀγροὺς κεκτημένοι»), βαρβάρων αὐτοὺς ὠμοτέρους ὄψεται. Τοῖς γὰρ ἐν λιμῷ τηκομένοις καὶ δι' ὅλης πονουμένοις (;) τῆς ζωῆς καὶ τελέσματα διηνεκῆ καὶ ἀφόρητα ἐπιτιθέασι καὶ διακονίας ἐπιπόνους ἐπιτάττουσι, καὶ ὡς ὄνοις καὶ ἡμιόνοις, μᾶλλον δ' ὡς λίθοις τοῖς ἐκείνων κέχρηνται σώμασιν, οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι συγχωροῦντες καὶ παρεχούσης τῆς γῆς καὶ μὴ παρεχούσης . . . .». Ὁ Χρυσόστομος ἐπρόσεχε τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ δυστυχίαν καὶ ἤθελε νὰ ἀναμορφώσῃ τὸν κόσμον. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἠθική του ἀξία.

2) Ὁ ἴδιος λέγει : «Ἡ διχοστασία ἔπόθεν ; ἀπὸ τῶν δογμάτων τῶν παρὰ τὴν διδαχὴν τῶν Ἀποστόλων». (Migne PG. τ. 60 στ. 632).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κλησίαν αὐστηρότατα, ἐκήρυσσε τακτικώτατα [1], ἔγραφε, διηύθυνε τὸ κοινωνικόν του ἔργον, τὴν διανομὴν ἐλεῶν, ἐπεσκέπτετο ἀσθενεῖς. Ἔκτισε καὶ «νοσοκομεῖον» διὰ τοὺς ξένους (Migne Pg τ. 114 στ. 1097). Κοινωνικὴν ἐμφάνισιν δὲν εἶχεν, ἀπέφευγε τὰ γεύματα, ἔτρωγε συνήθως μόνος καὶ τοῦτο τὸν καθίστα εἰς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς κύκλους ὄχι ἀρεστόν. Τὸν ἐθεώρουν οὗτοι μισάνθρωπον. Καὶ ὄχι μόνον οἱ ἀνώτεροι κύκλοι δὲν ἔμεναν εὐχαριστημένοι, ἀφοῦ μάλιστα συχνὰ κατηγόρει τὴν πολυτέλειαν καὶ ματαιοδοξίαν αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς τοὺς πτωχοὺς ἀδιαφορίαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ κληρικοί, τοὺς ὁποίους ἔκρινεν αὐστηρῶς ὁ Χρυσόστομος. Εἰς μίαν περιοδείαν του εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἔπαυσε δεκατρεῖς ἐπισκόπους. Αὐστηρότερα ἐκανόνισε καὶ τὸν βίον τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι ἔζων τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κοσμικώτερα, καὶ τοὺς συνεκέντρωσεν εἰς μοναστήρια.

Ἡ αὐστηρότης τοῦ Χρυσοστόμου ἠνώχλησε πολλοὺς πλουσίους, ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, πολλοὺς κληρικούς, ὅλοι δ' οὗτοι ἤρχισαν νὰ δυσφοροῦν καὶ νὰ θέλουν νὰ ἀπαλλαγοῦν τοῦ ἐνοχλητικοῦ ἱεροκήρυκος. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὔκολον· ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία ἦτο μέχρι φανατισμοῦ [2] εὐσεβὴς γυνὴ καὶ δὲν ἠδύνατο τόσον εὐκόλως νὰ κακομεταχειρισθῇ τὸν Χρυσόστομον. Διὰ νὰ μεταπεισθῇ, ἐχρειάσθη πολλὴ ἐνέργεια καὶ μάλιστα πατριαρχῶν, ἰδίᾳ τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια κατέλαβε μεγάλην θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ὅτου ἀνέδειξεν ἕνα ἡρωικὸν καὶ ἀδάμαστον πρόμαχον, τὸν Ἀθανάσιον. Αὐτὸς κατεπολέμησε τὸν Ἀρειανισμόν, μὲ τὰς θυ-

---

1) Τὸ ἀκροατήριον τοῦ Χρυσοστόμου ἦτο πάντοτε πολυάριθμον καὶ τὸν ἐχειροκρότει ζωηρότατα. Ὁ Σωκράτης λέγει (Ἐκκλ. Ἱστ. VI, 4, 8) : «ὁ δὲ λαὸς διὰ τοὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λεγομένους ὑπ' αὐτοῦ λόγους σφόδρα συνεκρότει καὶ ἠγάπα τὸν ἄνθρωπον, μικρὰ φροντίζων τῶν κατηγορεῖν ἐπιχειρούντων αὐτοῦ (Χρυσοστόμου). Ὁποῖοι δέ εἰσιν οἵ τε ἐκδοθέντες παρ' αὐτοῦ λόγοι καὶ οἱ λέγοντος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὀξυγράφων (=ταχυγράφων) ἐκληφθέντες, ὅπως τε λαμπροὶ καὶ τὸ ἐπαγωγὸν ἔχοντες, τί δεῖ νῦν λέγειν, ἐξὸν τοῖς βουλομένοις αὐτοὺς ἀναλέγεσθαι καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καρποῦσθαι ;»

2) Ὁ φανατισμός της ἐφάνη, καὶ ὅταν ὁ Γάζης Πορφύριος ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁμοῦ μὲ τὸν διάκονόν του Μᾶρκον νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ Κράτους κατὰ τῶν ἐθνικῶν. Ἡ Εὐδοξία ἔστειλε στρατὸν καὶ κατέστρεψε τοὺς ἐκεῖ ναοὺς τῶν ἐθνικῶν καὶ μάλιστα τὸ ***Μαρνεῖον***, τὸ ἱερὸν τοῦ θεοῦ Μαρνᾶ, εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου ἔκτισε μεγάλην ἐκκλησίαν, τὴν Εὐδοξιανὴν ὀνομασθεῖσαν. Τὸ «σταυροειδὲς» σχέδιον («σκάριφος») τῆς ἐκκλησίας ἐστάλη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθὼς καὶ τριάκοντα δύο κίονες «Καρύστιοι.... σμαράγδων δίκην λάμποντες». Πέντε ἔτη ἐχρειάσθησαν διὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς Εὐδοξιανῆς ἐκκλησίας. Βλ. Πορφυρίου βίον ὑπὸ Μάρκου διακόνου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σίας του (ἐξορίας, διωγμούς) κατέστη ἄξιος θαυμασμοῦ καὶ τὸν ἀγῶνά του ἤλθε δι' αὐτὸ νὰ ἐπισφραγίσῃ εἷς μέγας αὐτοκράτωρ, ὁ Θεοδόσιος Α', ὁ ὁποῖος κατεδίωξε τοὺς αἱρετικοὺς ὅλους καὶ τὸν 'Αρειανισμὸν μαζί. Ἕνα 'Αθανάσιον δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ οὔτε ἡ Κωνσταντινούπολις, οὔτε ἡ Ρώμη καὶ δι' αὐτὸ ἡ 'Αλεξάνδρεια κατέλαβε πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς 'Εκκλησίας. 'Αλλὰ πλὴν τοῦ 'Αθανασίου ἡ 'Αλεξάνδρεια πρώτη ἔδωκε τόσους θεολόγους, τὸν 'Ωριγένη καὶ τόσους ἄλλους, ἐκεῖ ἐκήρυξεν ὁ ἀπόστολος Μᾶρκος, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Πατριαρχείου 'Αλεξανδρείας ἀνεπτύχθη ὁ μοναχικὸς βίος, ὁ ὁποῖος ἔδιδε τόσην δύναμιν εἰς αὐτό· εἶχεν ἀκόμη καὶ πλοῦτον πολὺν καὶ ἠδύνατο νὰ ἀσκῇ μεγάλην φιλανθρωπίαν. 'Επίσης εἶχε πλῆθος ἐπισκόπων, ὑπὲρ τοὺς ἑκατόν, ὅπως καὶ τὸ Πατριαρχεῖον 'Αντιοχείας.

Ὅλα αὐτὰ ἔδωκαν δύναμιν εἰς τὸν πατριάρχην 'Αλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ὠνομάζετο ***πάπας,*** ὥστε νὰ θέλῃ νὰ διευθύνῃ τὴν 'Ανατολήν. Κατὰ σύμπτωσιν εὑρίσκεται τώρα εἰς τὸν θρόνον 'Αλεξανδρείας ὁ πατριάρχης ***Θεόφιλος*** (385–412), ὁ ὁποῖος εἶναι χαρακτῆρος ὅλως ἀντιθέτου πρὸς τὸν Χρυσόστομον. Δὲν εἶναι ἀσκητὴς καὶ περιφρονητὴς τῆς ὑλικῆς δυνάμεως· εἶναι φιλόδοξος καὶ θέλει μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐπιτυγχάνῃ εἰς τὰ σχέδιά του καὶ δὲν ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὰς ἀντιφάσεις, αἱ ὁποῖαι ἕνεκα τούτου ὑπάρχουν εἰς τὸν χαρακτῆρα καὶ εἰς τὰ ἔργα του. Εἶναι πολὺ πρακτικός, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Χρυσόστομον, ὁ ὁποῖος καταντᾷ ἀδέξιος, ἀκριβῶς διότι δὲν προσέχει τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν πρακτικότητα [1]. 'Η σύγκρουσις τῶν ἀντιθέτων τούτων χαρακτήρων ἔμελλε μοιραίως νὰ δώσῃ προσωρινῶς τὴν νίκην εἰς τὸν Θεόφιλον, ἀλλ' αἰωνίως τὴν δόξαν εἰς τὸν Χρυσόστομον.

'Ο φιλόδοξος πατριάρχης 'Αλεξανδρείας ἐκυβέρνα κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο πολλάκις τυραννικός. 'Ο Θεόφιλος κατεδίωξεν ἐν Αἰγύπτῳ αἱρετικούς, ἐθνικούς, ἔκαυσε καὶ τὸ «Σαραπεῖον». Τότε ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἐξ Αἰγύπτου καὶ οἱ «γραμματικοὶ» 'Ελλάδιος καὶ 'Αμμώνιος, οἱ διδάσκαλοι ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ ἱστορικοῦ Σωκράτους. Πολλὰ ἦσαν τὰ παράπονα κατὰ τοῦ Θεοφίλου, ἀλλὰ μόνον οἱ μοναχοὶ ἠδύναντο νὰ τολμήσουν νὰ τὸν καταγγείλουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ 'Αρκαδίου νὰ ἀπολογηθῇ. 'Ο Θεόφιλος δὲν ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ, ἀλλ' ἐφρόντισε νὰ στείλῃ τὸν φίλον του 'Επι-

1) 'Ο Σωκράτης ('Εκκλ. 'Ιστ. VI, 3,13) κρίνει ὡς ἑξῆς περὶ τοῦ Χρυσοστόμου: «ἦν δὲ ὁ (Χρυσόστομος), ὡς φασι, διὰ ζῆλον σωφροσύνης ***πικρότερος***..... καὶ ἐλευθεροστομίᾳ τε πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀμέτρως ἐκέχρητο.... ἀλαζονικὸς τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτὸν ἐνομίζετο». Πβ. Σουΐδαν ἐν λ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φάνιον, ἐπίσκοπον Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου, τὸν φανατικὸν ἐπικριτὴν τῶν αἱρέσεων. Ἀπὸ τὸν Ἐπιφάνιον καὶ ἄλλους φίλους του ἔμαθεν ὁ Θεόφιλος ὅτι ὑπῆρχε κατακραυγὴ εἰς πολλοὺς κύκλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τότε μόνον ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ δυνηθῇ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν κατάστασιν πρὸς τὸ συμφέρον του. Ὁ Θεόφιλος ἦλθε μὲ μεγάλην συνοδείαν ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν, κατὰ τὴν ἀπόβασίν του δὲ τὸν ἐπευφήμησε τὸ πλῆθος τῶν ναυτικῶν ἐξ Αἰγύπτου, ποὺ εὑρίσκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν [1]. Ἡ ἐμφάνισις αὐτὴ ἔπρεπε νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χρυσοστόμου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ Θεόφιλος δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐπικοινωνήσῃ. Καὶ τώρα τὰ πράγματα ἐξελίσσονται, ὅπως τὰ παρεσκεύασεν ὁ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Σύνοδον τῆς παρὰ τὴν Χαλκηδόνα Δρυὸς (403), ὅπου ἀντὶ νὰ κριθῇ ὁ Θεόφιλος, ὡς ἔπρεπε, κρίνεται ὁ Χρυσόστομος! Οἱ ἐχθροί του, τιμωρημένοι ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἐλθόντες ἐξ Αἰγύπτου φίλοι τοῦ Θεοφίλου, ἀπαρτίζουν τὴν Σύνοδον καὶ ζητοῦν παρὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον τὴν καθαίρεσιν τοῦ Χρυσοστόμου. Οὗτος δὲν ἠθέλησε νὰ παραστῇ. Ἡ Σύνοδος τῆς Δρυὸς εἶναι ὁ πρόδρομος τῆς λεγομένης λῃστρικῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου (449), ὅπου ἄλλος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ἐκακοποίησε τὸν Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανόν. Καὶ τώρα ἔγινε κακοποίησις τοῦ δικαίου. Καθὼς λέγει ὁ βιογράφος τοῦ Χρυσοστόμου Παλλάδιος (κεφ. 12, 16) : «οὐδὲ ἐν τοῖς ἔξω μὲν οὖν δικαστηρίοις τοιαῦτα ἐτολμήθη ποτέ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐν βαρβαρικῷ δικαστηρίῳ, οὐδὲ Σκύθαι καὶ Σαρμάται οὐκ ἄν ποτε ἐδίκασαν ἐκ μιᾶς μοίρας κρίναντες, ἀπόντος τοῦ αἰτιωμένου.....»

Ἡ καταδίκη τῆς Συνόδου τῆς Δρυὸς ἔκαμεν ἐντύπωσιν, τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον προηγουμένως ὁ Θεόφιλος ἐθεώρει ἀντικανονικὴν τὴν Σύνοδον, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἐδίκαζεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τώρα ἐθεώρησε κανονικὴν τὴν Σύνοδον, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν προεδρίαν ξένου πατριάρχου ἔκρινε τὸν Κωνσταντινουπόλεως, χωρὶς μάλιστα νὰ παραστῇ οὗτος. Ἡ κακὴ ἐντύπωσις ἐκ τῆς καταδίκης ἠνάγκασε τὴν Εὐδοξίαν νὰ μὴ τὴν ἐκτελέσῃ. Ἐκλήθη ὁ Χρυσόστομος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του, ἡ τοιαύτη δ' ἀπόφασις ἔτυχε τῆς ἐπευφημίας τοῦ λατρεύοντος τὸν Χρυσόστομον λαοῦ. Οὗτος ἐζήτησε νὰ κριθῇ ὑπὸ Συνόδου νομίμως συγκροτουμένης, τοῦτο δ' ἠνάγκασε τὸν Θεόφιλον νὰ φύγῃ νύκτωρ δι' Ἀλεξάνδρειαν.

---

1) Σωζομενοῦ, Ἐκκλ. Ἱστ. VIII, 16, 1 : «τὸ δὲ τῶν Ἀλεξανδρέων ναυτικόν, οἵπερ ἔτυχον ἐνδημοῦντες ἔκ τε τῶν ἄλλων πλοίων καὶ μάλιστα τῶν σιτηγῶν, ὁμοῦ συνελέγησαν καὶ προθύμως αὐτὸν (τὸν Θεόφιλον) εὐφημοῦντες ἐδέξαντο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ νέα Σύνοδος ἡ συγκροτηθεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει κατήργησε τὰς ἀποφάσεις τῆς προηγουμένης καὶ ἐπανέφερε τὸν Χρυσόστομον εἰς τὴν θέσιν του. Οἱ ἐχθροί του ὅμως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἡσυχάσουν· ἔγιναν μάλιστα μετὰ τὴν ἀποτυχίαν των ὠμότεροι καὶ ἐνέτειναν τὰς συκοφαντικάς των ἐνεργείας διὰ νὰ παρασύρουν τὴν Εὐδοξίαν κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου, διότι ἡ αὐτοκράτειρα, ὄχι ὁ αὐτοκράτωρ, εἶχε σημασίαν εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν.

Νέα εὐκαιρία ἐδόθη εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χρυσοστόμου, τὴν ὁποίαν ἔπρεπεν οὗτοι νὰ ἐκμεταλλευθοῦν μὲ κάθε τρόπον. Τὸ 403 ὁ ἔπαρχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἵδρυσεν ἐπὶ κίονος προφυροῦν τὸ ἀργυροῦν ἄγαλμα τῆς Εὐδοξίας.

Ὁ Χρυσόστομος κατὰ τὰ ἐγκαίνια δὲν ἔδειξε τὴν δέουσαν προσοχὴν καὶ δὲν τὰ παρηκολούθησε, τοῦτο δέ, ὅπως καὶ ἡ ὁμιλία του, εἰς τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθη τὸ ὄνομα Ἡρωδιάς (τάχα περὶ τῆς Εὐδοξίας), ἔδωκαν νέαν τροφὴν εἰς συκοφαντίας, αἱ ὁποῖαι τώρα ἴσχυσαν περισσότερον, διότι ἀφεώρων τὸ πρόσωπον τῆς αὐτοκρατείρας [1]. Ἔτσι ὁ Ἀρκάδιος παρασύρεται καὶ ἐκδίδει διαταγὴν ἐπιβάλλουσαν εἰς τὸν Χρυσόστομον νὰ φύγῃ. Συγχρόνως ἐπεχειρήθη ἀπόπειρα δολοφονίας κατ' αὐτοῦ. Ὁ Χρυσόστομος εἶχε τὴν εὔνοιαν τοῦ πλήθους καὶ ἠδύνατο νὰ κρυφθῇ καὶ νὰ διαφύγῃ, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν πολεμικότητα τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἐπροτίμησε τὸν στέφανον τοῦ μάρτυρίου· ἔφυγε μάλιστα κρυφὰ διὰ νὰ μὴ ἐρεθίσῃ τὸ πλῆθος. Συγχρόνως ἤρχισε διωγμὸς τῶν φίλων τοῦ Χρυσοστόμου. Ὁ Θεοδοσιακὸς Κῶδιξ περιέχει πολλὰ διατάγματα σχετικὰ μὲ τὰ ζητήματα τὰ προκύψαντα ἐκ τῶν διωγμῶν τούτων. Πολλοὶ φίλοι τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ζητοῦν [2] νὰ συνέλθῃ νέα Σύνοδος διὰ νὰ ἐξετάσῃ ἐκ νέου τὸ ζήτημα τοῦ Χρυσοστόμου, ἀλλ' εἶναι πλέον ἀργά· οἱ ἐχθροί του ἐπικρατοῦν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Χρυσοστόμου ὡρίσθη ὡς τόπος τῆς ἐξορίας του ὁ Κουκουσὸς τῆς Καππαδοκίας, ὅπου ἐξωρίσθη καὶ ἄλλος ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Παῦλος, ἐπὶ Κωνσταντίνου Α'. Ἡ φυγὴ τοῦ Χρυσοστόμου ἐπροκάλεσε τὰς συμπαθείας πολλοῦ κό-

1) Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ Πορφυρίου Μᾶρκον διάκονον (κεφ. 27 σ. 32), ὅταν ὁ Χρυσόστομος παρεκλήθη νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν Ἀρκάδιον κατὰ τῶν «ἐθνικῶν» καὶ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν τῆς Γάζης, εἶπε : «Ἐγὼ μὲν οὐκ ἰσχύω τῷ βασιλεῖ λαλῆσαι· παρώργισεν γὰρ αὐτὸν κατ' ἐμοῦ ἡ βασίλισσα, διότι ἐνεκάλεσα αὐτῇ χάριν κτήματος, οὗ ἐπιθυμήσασα ἀφήρπασεν. Καὶ ἐμοὶ μὲν εἰς τοῦτο οὐ μέλει ὅτι ὀργίζεται οὐδὲ φροντίζω, ἑαυτοὺς γὰρ ἔβλαψαν, οὐκ ἐμέ· κἂν γὰρ βλάψωσίν μου τὸ σῶμα, τὴν ψυχήν μου πολλῷ πλέον ὠφελοῦσιν».

2) Caspar, Geschichte des Papstums 1, 316.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σμου καὶ τὰς ἀνησυχίας τῶν ἐχθρῶν του· πολλοὶ τὸν συνοδεύουν, τοῦ στέλλουν χρήματα· ἰδιαιτέρως εὐγενὴς ἀνεδείχθη ἡ **Ὀλυμπιάς** [1], ἡ ὁποία ἐκ παλαιᾶς οἰκογενείας καὶ μεγάλης καταγομένη καὶ πλουσιωτάτη διέθετε τὸν πλοῦτόν της ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ Χρυσοστόμου. Τώρα στέλλει χρήματα εἰς τὸν Χρυσόστομον καὶ δύναται οὗτος καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ νὰ εὐεργετῇ τοὺς προσφεύγοντας εἰς αὐτὸν πτωχούς, νὰ ἐλευθερώνῃ αἰχμαλώτους τῶν λῃστῶν. Καθὼς λέγει ὁ ἱστορικὸς Σωζομενὸς (VIII, 27,8) : «ὁ Ἰωάννης καὶ φεύγων ἐπισημότερος ἐγένετο· χρημάτων γὰρ ἔχων ἀφθονίαν, ἄλλων τε πολλῶν προσφερόντων καὶ Ὀλυμπιάδος τῆς διακόνου πεμπούσης, πολλοὺς αἰχμαλώτους παρὰ τῶν Ἰσαύρων λῃστῶν ὠνεῖτο καὶ τοῖς ἰδίοις ἀπεδίδου, πολλοῖς δὲ δεομένοις τὰ ἀναγκαῖα ἐχορήγει....».

Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν δευτέραν ἐξορίαν τοῦ Χρυσοστόμου ἀπέθανεν ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοξία (404). Ἴσως εἰς τὸν θάνατον συνετέλεσε καὶ ἡ στενοχωρία διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Χρυσοστόμου, διότι ἡ Εὐδοξία μετὰ δυσκολίας καὶ μετὰ φόβου προέβη εἰς τὴν δίωξιν αὐτοῦ.

Καὶ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Εὐδοξίας οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χρυσοστόμου φοβοῦνται περισσότερον καὶ οἱ διωγμοὶ ἐξακολουθοῦν ὀξύτεροι. Τοὺς διευθύνει ὁ πατριάρχης Ἀττικὸς (406–425), ὁ ὁποῖος ἐπροτίμησε νὰ διακόψῃ τὰς σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν Ἰννοκέντιον παρὰ νὰ καλέσῃ Σύνοδον καὶ νὰ ἀναθεωρήσῃ τὸ ζήτημα, ὅπως ἤθελεν ἐκεῖνος. Οὔτε ἡ προκληθεῖσα διὰ τοῦ Ἰννοκεντίου ἐπέμβασις τοῦ Ὀνωρίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὠφέλησε.

Ἀντιθέτως μάλιστα· οἱ ἐχθροί του ἐσκέφθησαν ὅτι, ἐν ὅσῳ ἔζη ὁ Χρυσόστομος, ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ ἐπανέλθῃ κάποτε καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ πάλιν τὸν Ἀττικόν, τὸν «ἐκ Σεβαστείας τῆς Ἀρμενίας» κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σωκράτη. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ λείψῃ. Δι' αὐτὸ νέα αὐτοκρατορικὴ διαταγὴ μετακινεῖ τὸν Χρυσόστομον εἰς Πιτυοῦντα τοῦ Πόντου. Διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Κουκουσὸν ἐχρειάσθη ἑβδομήκοντα ἡμέρας πεζοπορίας· ἀπὸ τὸν Κουκουσὸν ἔφυγεν ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰσαύρων εἰς Ἀραβισσὸν τῆς Καππαδοκίας· ἡ ἐξορία καὶ αἱ μετακινήσεις αὐταὶ εἶχαν ἐξαντλήσει τὸν Χρυσόστομον. Τρεῖς μῆνας ἐχρειάσθη διὰ νὰ φθάσῃ εἰς Δαζιμῶνα (τὸ σημερινὸν Τοκάτ)· οἱ στρατιῶται οἱ συνοδεύοντες στενοχωροῦν τὸν Χρυσόστομον, ὁ ὁποῖος δὲν ἀντέχει πλέον διὰ νὰ φθάσῃ εἰς Πιτυοῦντα. Πλησίον τῶν Κομάνων ἀπέθανεν ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν

1) Ὁ Παλλάδιος γράφει περὶ τῆς Ὀλυμπιάδος (σ. 348) «θυγάτηρ Σελεύκου τοῦ ἀπὸ κομήτων, ἐγγόνη Ἀβλαβίου τοῦ ἀπὸ ἐπάρχων, νύμφη δὲ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας Νεβριδίου τοῦ ἀπὸ ἐπάρχων τῆς πόλεως..... Ἥτις πάντα διασκορπίσασα ἑαυτῆς τὰ ὑπάρχοντα διέδωκε πτωχοῖς».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ 407 ὡς ἥρως καὶ μάρτυς, ὅπως λέγει ὁ Baur. Ἔδυσεν ὡς ὁ ἥλιος, ὅπως λέγει ὁ Θεοδώρητος [1].

Ὁ βίος καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Χρυσοστόμου ἔδωκαν νέαν αἴγλην εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἀντιθέτως ὁ Θεόφιλος ἠμαύρωσε τὴν δόξαν τοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον ἐτίμησεν ὁ Ἀθανάσιος. Ὁ Χρυσόστομος—οὕτω ἐπωνομάσθη ὁ Ἰωάννης ἐνωρίς, τὸν πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα—εἶναι ὁ ἥρως καὶ μάρτυς, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει συμβιβασμούς, ἀγωνίζεται καὶ μαρτυρεῖ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ, φροντίζει περὶ τῶν πασχόντων, περὶ ἐξευγενισμοῦ τῶν πλουσίων, ἐξυψώνει τὴν Ἐκκλησίαν. Ὑπῆρξεν ὁ πολυγραφώτατος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ περισσότερον ὅλων ἀναγνωρισθείς, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὸν πλῆθος τῶν ἀντιγράφων τῶν ἔργων του καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐγκωμίων καὶ μιμητῶν του. Πολλὰ ἔργα φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι νόθα, τοῦτο δὲ δεικνύει ὅτι πολλοὶ κατώρθωναν νὰ μιμηθοῦν τὴν γλῶσσαν τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἤθελαν νὰ διατυπώσουν τὰς γνώμας των σύμφωνα μὲ τὰς ἀντιλήψεις ἐκείνου. Εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἔργων τοῦ Χρυσοστόμου συνετέλεσεν ἡ ἁπλουστέρα καὶ ἀνεπιτήδευτος γλῶσσά του [2].

Πολὺ ἐνωρὶς ἤρχισαν νὰ μεταφράζωνται ἔργα τοῦ Χρυσοστόμου πρῶτον εἰς τὴν Λατινικήν, ἔπειτα εἰς τὴν Συριακήν, τὴν Ἀρμενικήν, τὴν Κοπτικὴν καὶ τέλος τὴν Σλαβικήν. Κανεὶς ἄλλος θεολόγος τῆς Ἀνατολῆς δὲν μετεφράσθη τόσον πολύ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χρυσοστόμου ἤρχισαν νὰ συστέλλωνται καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐχθροί του. Ὁ Ἀττικὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐγγράψῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰ δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας [3] διὰ νὰ μνημονεύεται, ἀφοῦ μάλιστα ἐπιμόνως ἐζήτει τοῦτο καὶ ὁ πάπας Ἰννοκέντιος καὶ τὸ ἐθεώρει ὡς προϋπόθεσιν τῆς ἐπικοινωνίας του πρὸς τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς. Περισσότερον ἐτιμήθη ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Πρόκλου (434–446),

---

1) Παρὰ Φωτίῳ, Μυριόβιβλ. 273 : «οὐ τέθνηκας, ὦ μακάριε πάτερ, ἀλλ' ὡς ἥλιος ἔδυς». Ὁ Θεοδώρητος εἶναι ὁ ἁρμοδιώτερος καὶ καλύτερος κριτὴς καὶ ἐγκωμιαστὴς τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς περιλήψεως τῶν «λόγων» αὐτοῦ παρὰ Φωτίῳ ἔνθ' ἀνωτ. 273.

2) Δι' αὐτὸ οἱ ἀρχαῖσται κατηγόρουν τὸν Χρυσόστομον. Ὑπάρχει ἀνέκδοτος μελέτη «Κωνσταντίνου διακόνου πρὸς τὸν καταφλυαρήσαντα ὅτι ἀτέχνως γράφει καὶ οὐ ῥητορικῶς» (Α. Παπαδοπούλου–Κεραμέως, Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη τ. 2 (1894) σ. 531).

3) Ὁ Ἀττικὸς ἔγραψεν εἰς τὸν Κύριλλον Ἀλεξανδρείας, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Θεοφίλου, δικαιολογούμενος ὅτι κατεχώρισε τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὰ δίπτυχα ατ' ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ καὶ πολλῶν ἐπισκόπων (Grumel, Les regestes..... σ. 20).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅστις τὸ 438 μετέφερε καὶ κατέθηκε τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἦσαν καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἄλλων αὐτοκρατόρων. Κατὰ τὴν τελετὴν παρέστη καὶ ὁ αὐτοκράτωρ. Οἱ ἐπιζῶντες φίλοι καὶ ὀπαδοὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἠδύναντο νὰ εἶναι ἱκανοποιημένοι, διότι, ἔστω καὶ τόσον ἀργά, ἀπεδόθη ἡ δέουσα τιμὴ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἡ καλὴ καὶ δεξιὰ συμπεριφορὰ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου (401–417) πρὸς τὸν Χρυσόστομον καὶ ζῶντα καὶ μετὰ θάνατον. Ἡ μεγαλομανία τοῦ Θεοφίλου καὶ ἡ μοχθηρία τῶν ἄλλων ἐχθρῶν τοῦ Χρυσοστόμου ἔδωκαν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Ἰννοκέντιον νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ δικαίας ὑποθέσεως, νὰ ὑψώσῃ διὰ τοῦτο τὸ κῦρος τοῦ θρόνου του [1].

3. Συνέσιος.

Ἐκ τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἀνεμίχθησαν καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς καὶ ἔτυχαν μεγάλου σεβασμοῦ καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα, εἶναι καὶ ὁ ἔπειτα ἐπίσκοπος «Πτολεμαΐδος» εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν τῆς Ἀφρικῆς ***Συνέσιος***.

Τὸ ἀκριβὲς ἔτος τῆς γεννήσεως καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Συνεσίου δὲν εἶναι γνωστόν. Ἔζησε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 370–415. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Κυρήνην, ἀπὸ παλαιὰν δωρικὴν οἰκογένειαν καὶ ἐκαυχᾶτο δι' αὐτό. Ἐσπούδασεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἐδίδασκε τότε ἡ περίφημος νεοπλατωνικὴ φιλόσοφος ***Ὑπατία,*** εἰς τὴν ὁποίαν ἀφωσιώθη καὶ τὴν ὁποίαν ἐγκωμιάζει εἰς τὰς ἐπιστολάς του. Οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἀθηνῶν δὲν φαίνεται νὰ ἤσκησαν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτόν. Τὴν Ὑπατίαν τὴν ὀνομάζει «μητέρα, ἀδελφήν, διδάσκαλον.... καὶ ἅπαν ὅ,τι τίμιον καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα» [2]. Οἱ λόγοι οὗτοι χαρακτηρίζουν τὴν Ὑπατίαν ὡς ἀνώτερον ἄνθρωπον καὶ ἐννοοῦμεν ἑπομένως εὐκόλως, πῶς ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν Συνέσιον.

Ὁ Συνέσιος ἐμπνευσμένος ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τῆς Ὑπατίας ἐφαρμόζει τὰ διδάγματα εἰς τὴν πρᾶξιν. Παρακολουθεῖ τὰ ζητήματα τῆς Κυρηναϊκῆς, ἐργάζεται καὶ τέλος ἀποθνήσκει ὑπὲρ αὐτῆς. Δὲν ἐδίστασε νὰ ἀναλάβῃ δύσκολον πλοῦν τὸ 399 εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ φορολογικῆς ἀνακουφίσεως τῆς πατρίδος του. Ἐκεῖ ἐπερίμενε πολύ, ἕως ὅτου ἡ ἐκλογὴ τοῦ Αὐρηλιανοῦ

1) Ὁ Χρυσόστομος ηὐχαρίστησε τὸν Ἰννοκέντιον (Migne PG. 52, 535).
2) Migne, PG. 66, 1352.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὡς πρωθυπουργοῦ τὸ 401 κατέστησε δυνατὴν τὴν λῆψιν μέτρων ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κυρηναϊκῆς. Τὴν ἐκτίμησίν του ὁ Συνέσιος καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸν Αὐρηλιανὸν ἐξεδήλωσε πολλαχῶς.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει εὑρισκόμενος ὁ Συνέσιος εἶδε τὴν βαρβαρότητα τῶν Γότθων καὶ ᾐσθάνθη ὡς Ἕλλην ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποίαν ἐξεδήλωσεν εἰς τὸν περὶ βασιλείας λόγον, ὅπου ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς ἀποστολῆς του: «Ἐμέ σοι πέμπει Κυρήνη, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλήν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν, πόλις Ἑλληνίς, παλαιὸν ὄνομα καὶ σεμνὸν καὶ ἐν ᾠδῇ μυρίᾳ τῶν πάλαι σοφῶν· νῦν πένης καὶ κατηφὴς καὶ μέγα ἐρείπιον καὶ βασιλέως δεόμενον...» [1]. Ὁμιλεῖ σαφῶς περὶ τῆς τότε γυναικοκρατίας εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ βασιλέως: «τοῦτό σοι πρῶτον καὶ σφόδρα βασιλικὸν αὐτὸν ἑαυτοῦ βασιλεύειν..... καὶ μὴ κρατεῖν ἀξιοῦντα πολλάκις μυρίων ἀνθρώπων, ἔπειτα αὐτὸν δοῦλον εἶναι δεσποινῶν αἰσχίστων» [2]. Δὲν εἶναι μόνον ἡ παρρησία καὶ ὁ πόνος τοῦ Συνεσίου διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατάστασιν, ποὺ διακρίνει τὸν περὶ βασιλείας λόγον ἀλλὰ καὶ τὸ ἐθνικὸν καὶ συγχρόνως ἀντιγερμανικὸν αἴσθημα. Ὁ Ἕλλην τῆς Κυρήνης ἐξανίσταται πρὸ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησαν οἱ Γότθοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ προσπαθεῖ νὰ διεγείρῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων, τὸ ἐπέτυχε δὲ πιθανῶς. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν συνετέλεσεν εἰς τὴν σφαγὴν τῶν Γότθων τοῦ Γαϊνᾶ, ἀλλὰ πάντως οἱ λόγοι του ἠκούσθησαν μετὰ προσοχῆς. Πῶς ἠμποροῦν, λέγει, αὐτοὶ ποὺ φοροῦν κάπες («κώδια», «σισύρας»), οἱ Γότθοι, νὰ διευθύνουν τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος [3]; Ἠσθάνετο περιφρόνησιν πρὸς τοὺς Γότθους, διότι ἤσκουν

1) Migne, PG. 66, 1054.

2) Αὐτ. στ. 1072. Ἐπίσης λέγει ὁ Συνέσιος (αὐτ. 1064): «οὐδ' ἐν ἰσχύϊ τὸ μακάριον ἔθηκαν οἱ θεοί, ἀλλὰ δεῖ παρεῖναι, μᾶλλον δὲ προεῖναι τὴν φρόνησιν, ἥτις ἂν κάλλιστα τῷ δύνασθαι χρήσαιτο. Καὶ τοῦτον ἐγὼ τελεώτατον ἄνδρα καὶ βίον ἀναγορεύω, τὸν ἄρτιον ἀπ' ἀμφοῖν καὶ οὐ θατέρᾳ σκάζοντα, ὃς ἄρχειν ἔλαχεν ἄρχειν εἰδώς.... κόσμος μὲν γὰρ οὗν βασιλέως ἀρεταὶ πᾶσαι· φρόνησις δ' ἁπασῶν βασιλικωτέρα».

3) Αὐτ. 1093: «καὶ τὴν... Θέμιν καὶ θεὸν οἶμαι τὸν στρατιὸν (="Αρη) ἐγκαλύπτεσθαι, ὅταν ὁ σισυροφόρος ἄνθρωπος ἐξηγῆται χλαμύδας ἐχόντων καὶ ὅταν, ἀποδύς τις ὅπερ ἐνῆπτο κώδιον, περιβάλληται τήβεννον καὶ τοῖς Ρωμαίων τέλεσι συμφροντίζῃ περὶ τῶν καθεστώτων». Καὶ περαιτέρω: «Θαυμάζω δ' ἔγωγε πολλαχῇ τε ἄλλῃ καὶ οὐχ ἥκιστα ταύτῃ τὴν ἀτοπίαν ἡμῶν. Ἅπας γὰρ οἶκος ὁ καὶ κατὰ μικρὸν εὖ πράττων Σκυθικὸν ἔχει τὸν δοῦλον καὶ ὁ τραπεζοποιὸς (=ὁ παρασκευάζων γεύματα) καὶ ὁ περὶ τὸν ἶπνον (=ὁ ψωμᾶς ἢ φουρνάρις) καὶ ὁ ἀμφοραεφόρος (=ὁ νεροφόρος ἢ νερο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ κατώτερα βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ συγχρόνως ἀγανάκτησιν, διότι παρὰ ταῦτα ἕνεκα τῆς στρατιωτικῆς των δυνάμεως ἀπέβαιναν ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ Κράτος.

Ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Κυρήνην, ἡσύχασεν ἐπί τι διάστημα εἰς τὸ κτῆμά του ὡς ἄλλος Κιγκιννᾶτος, ἀλλὰ παρηκολούθει ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα τῆς πατρίδος του καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ αὐτῆς. Δυστυχῶς αἱ ἡμέραι τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Κυρηναϊκῆς ἦσαν ὀλίγαι, διότι οἱ Ἀφρικανοὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, οἱ Λίβυες, ἐνήργουν ἐπιδρομὰς καὶ κατέστρεφαν βαθμηδὸν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις.

Αἱ ὑπηρεσίαι πρὸς τὴν Κυρηναϊκὴν τοῦ φιλοπόλιδος Συνεσίου ἔπεισαν τοὺς εὐγνώμονας συμπολίτας του νὰ ἐπιμείνουν νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν ἐπισκόπου τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως (410) διὰ νὰ διευθύνῃ τὰ τῆς πατρίδος του εὐκολώτερον. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος τὸν ἐχειροτόνησε.

Ὁ Συνέσιος δὲν συμφωνεῖ καθ' ὅλα πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις, ἀλλ' ἡ ἀγάπη του πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Κυρηναϊκῆς τὸν ὠδήγησε νὰ ἐπιδιώξῃ συμβιβασμὸν μεταξὺ Χριστιανισμοῦ καὶ ἐθνισμοῦ, ὅπως ἀπῄτει ἡ τότε μεταβατικὴ κατάστασις. Οὕτω π.χ. ἐκράτησε πλησίον του τὴν σύζυγόν του καὶ ὡς ἐπίσκοπος, διότι τὴν ἠγάπα, καὶ ὁ αὐστηρὸς Θεόφιλος δὲν ἠμπόδισε τὸν συμβιβασμὸν αὐτόν.

Ὡς ἐπίσκοπος ὁ Συνέσιος ἀνέλαβε σκληρὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ κακοῦ διοικητοῦ Ἀνδρονίκου, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τέλους ἀφώρισε[1] διὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ κάθε κῦρος καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ ἀσήμαντον. Ἀργότερα δὲν ἐδίστασε νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ πατριάρχου Θεοφίλου ὑπὲρ τοῦ οἰκτροῦ Ἀνδρονίκου[2]. Εἰς τὰς σωζομένας κατ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς

κουβαλητὴς) Σκύθης ἐστὶν ἕκαστος, τῶν τε ἀκολούθων οἱ τοὺς χθαμαλοὺς σκιμποδίσκους ὀκλαδίας (=σκαμνάκια) ἐπὶ τῶν ὤμων ἀνατιθέμενοι, ἐφ' ᾧ τοῖς ἐωνημένοις ἐν ταῖς ἀγυιαῖς εἶναι καθέζεσθαι, Σκύθαι πάντες εἰσίν, ἄνωθεν ἀποδεδειγμένου τοῦ γένους ἐπιτηδείου τε καὶ ἀξιωτάτου δουλεύειν Ρωμαίοις. Τὸ δὲ τοὺς ξανθοὺς τούτους καὶ κομῶντας εὐβοϊκῶς, παρὰ τοῖς αὐτοῖς ἀνθρώποις ἰδίᾳ μὲν οἰκέτας εἶναι, δημοσίᾳ δὲ ἄρχοντας... τῆς θέας γένοιτο ἂν τὸ παραδοξότατον» ! Τὸ περίφημον αὐτὸ χωρίον δεικνύει ὅτι πολλοὶ Γερμανοὶ (Γότθοι) ἐπὶ τοῦ Ἀρκαδίου ἦσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἤσκουν πλὴν τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς μεγάλην δύναμιν, καὶ ἄλλα κατώτερα βιοποριστικά.

1) Migne PG. 66, 1377 : Ἀνδρόνικος... «ὡς ἀλιτήριός τις ὢν τοῦ Θεοῦ πάσης ἐκκλησίας ἀπεληλάσθω πανέστιος»... («Ἀνδρονίκῳ καὶ τοῖς αὐτοῦ μηδὲν ἀνοιγνύσθω τέμενος τοῦ Θεοῦ».

2) Αὐτ. στ. 1456.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁμιλεῖ περὶ τῶν βασανιστηρίων, ρινολαβίδος, δακτυλήθρας, ὠτάγρας, ποδοστράβης, χειλοστροφίου[1] κλπ., τὰ ὁποῖα μετεχειρίζετο ὁ Ἀνδρόνικος πρὸς ἀπόσπασιν χρημάτων καὶ τιμωρίαν τῶν ἀπειθούντων εἰς αὐτόν. Τὸ παράδειγμα τοῦτο δεικνύει, πόσον ἠδύνατο νὰ βλάψῃ κακὸς καὶ ἀνεξέλεγκτος διοικητὴς εἰς μακρινὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ συγχρόνως πόσον ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ εἷς καλὸς ἐπίσκοπος.

Οἱ ἀγῶνες τοῦ Συνεσίου κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου δὲν εἶναι οἱ τελευταῖοι. Οἱ Ἀφρικανοὶ ἐξακολουθοῦν τὰς ἐπιδρομάς των κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Κυρηναϊκῆς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Συνέσιος ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἀμύνης καὶ μάχεται καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων. Περὶ τῶν ἀγώνων του ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Κυρήνης ὁμιλεῖ μετὰ συγκινήσεως ἡ «Κατάστασις» τοῦ Συνεσίου «ἡ ρηθεῖσα ἐπὶ τῇ μεγίστῃ τῶν βαρβάρων ἐφόδῳ»[2]. Ὁ Συνέσιος ἐθρήνησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπολέμησεν ὡς ἀρχαῖος Δωριεὺς στρατιώτης μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς. Τὸ ἐπισκοπικόν του ἀξίωμα δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ ἐνθυμηθῇ τὰς σπαρτιατικὰς καὶ λοιπὰς δωρικὰς παραδόσεις καὶ νὰ ἀποθάνῃ μὲ τὸ ὅπλον εἰς τὰς χεῖρας. Φαίνεται πράγματι ὅτι ἀπέθανε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 413–415 κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κυρήνης.

Ἀποτελεῖ ζωηρὰν ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς συγχρόνους βαρβάρους ἡ ἐμφάνισις τῆς εὐγενικῆς προσωπικότητος τοῦ Συνεσίου, τοῦ μαθητοῦ τῆς Ὑπατίας. Ἡ αὐστηρὰ φιλοσοφικὴ μόρφωσις αὐτοῦ ἔδειξε διὰ τοῦ παραδείγματος, πόσον ὠφέλιμος εἶναι ἡ φιλοσοφία, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος[3]. Ὁ μαθητὴς τῆς μάρτυρος Ὑπατίας ἐπίστευεν ὅτι «Συνέσιον οὐ θέμις, ἕως ἐμπνεῖ τε καὶ δύναται, μὴ οὐχὶ παντὶ τρόπῳ πρόθυμον εἶναι τοὺς φίλους ἀγαθόν τι ποιεῖν»[4].

---

1) Migne PG. 66, 1377.

2) Migne PG. 66, 1565. Αὐτ. 1572 : «Ὦμοι Κυρήνης, ἧς αἱ δημόσιαι κύρβεις μέχρις ἐμοῦ κατάγουσι τὰς ἀφ' Ἡρακλέους διαδοχάς... ὦμοι τῶν τάφων, ὧν οὐ μεθέξω τῶν δωρικῶν. Ὦμοι Πτολεμαΐδος, ἧς ἀνεδείχθην ὕστατος ἱερεύς... Μέχρι πότε παρὰ ἔπαλξιν στήσομαι ; μέχρι πότε τηρήσω τὸ μεταπύργιον ; ἀπαγορεύω φυλακὰς ἐπιτάττων νυκτερινὰς καὶ φυλάττων ἐν τῷ μέρει καὶ φυλαττόμενος.... πρὸς διαμεμετρημένον ὕδωρ καθεύδομεν... φεύγομεν, ἁλισκόμεθα, τιτρωσκόμεθα, δεδέμεθα, πιπρασκόμεθα». Αὐτ. 1574 : «Ἐγὼ κατὰ χώραν ἐπ' ἐκκλησίας μενῶ... προσφύσομαι τῶν κιόνων τῶν ἱερῶν, οἳ τὴν ἄσυλον ἀπὸ γῆς ἀνέχουσι τράπεζαν. Ἐκεῖ καὶ ζῶν καθεδοῦμαι καὶ ἀποθανὼν κείσομαι...».

3) Αὐτ. 1473 : «φιλοσοφία καὶ ρητορικῆς ἥστινος βούλει καὶ τέχνης καὶ ἐπιστήμης, ἅτ' ἐπὶ πάσαις οὖσα, παρέχεται τὸν ἔχοντα καὶ ἰδιώτῃ καὶ οἴκῳ καὶ πόλεσιν ὠφελιμώτερον».

4) Αὐτ. 1365.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ διατήρησις τόσων συγγραμμάτων [1] τοῦ Συνεσίου δεικνύει ὅτι τὸ Βυζάντιον ἐξετίμησε τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπρόσεξε. Πρέπει λοιπὸν νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας, ἐνῷ φαίνεται ὅτι κινδυνεύει τὸ Βυζάντιον, αἱ ἠθικαὶ καὶ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ διὰ προσωπικοτήτων ὅπως ὁ Χρυσόστομος, ὁ Συνέσιος, ὁ Θεοδώρητος καὶ τόσοι ἄλλοι παρέχουν εἰς αὐτὸ τὰ μέσα νὰ ζήσῃ ἐπὶ μακρόν.

4. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ἀνθεμίου (404-414)

Τὸ Βυζάντιον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Ἀρκαδίου εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ διευθύνεται ἀπὸ ἱκανώτατον πολιτικόν, τὸν Ἀνθέμιον, ὅστις, φαίνεται, ἀντεπεξῆλθε μετὰ δεξιότητος κατὰ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ Στιλίχωνος καὶ ἐπιδρομῶν τοῦ Ἀλαρίχου. Ὁ Ἀνθέμιος κατέλαβε τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, ἔγινεν «ὕπαρχος», πατρίκιος καὶ ὕπατος.

Ὁ Συνέσιος ὀνομάζει τὸν Ἀνθέμιον «μέγαν» [2], ὁ δὲ Χρυσόστομος εἰς ἐπιστολήν του ἔγραψεν ἔπαινον περὶ αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα [3]. Ὁμιλῶν περὶ τῶν ὑψηλῶν ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα κατέλαβεν ὁ Ἀνθέμιος, λέγει: «οὐ σὲ κατεκόσμησαν (τὰ ἀξιώματα), ἀλλ' ἐκοσμήθησαν παρὰ σοῦ. Ἐπειδή, καὶ τοιοῦτον ἡ ἀρετή, οὐκ ἔξωθεν δανείζεται τὰς τιμάς, ἀλλ' αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ περιφέρει ταύτας, τιμὴν τοῖς ἀξιώμασι τούτοις παρέχουσα, οὐκ αὐτὴ παρ' ἐκείνων λαμβάνουσα.....οὐδὲ τὸν ὕπαρχον καὶ ὕπατον ἡμεῖς φιλοῦμεν, ἀλλὰ τὸν δεσπότην μου, τὸν ἡμερώτατον Ἀνθέμιον, τὸν πολλῆς μὲν συνέσεως, πολλῆς δὲ γέμοντα φιλοσοφίας».

---

1) Ὁ Φώτιος, Μυριόβιβλ. 26, γράφει περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Συνεσίου: «ἀνεγνώσθησαν αὐτοῦ καὶ ἐπιστολαὶ διάφοροι, χάριτος καὶ ἡδονῆς ἀποστάζουσαι μετὰ τῆς ἐν τοῖς νοήμασιν ἰσχύος καὶ πυκνότητος· ἦν δ' οὗτος ἐξ Ἑλλήνων φιλοσοφίᾳ σχολάζων». Καὶ παρὰ Σουΐδᾳ (ἐν λ. Συνέσιος) φέρονται τὰ ἑξῆς: «(ἔγραψε) καὶ «προνοίας» λόγον θαυμάσιον ἑλληνικῷ χαρακτῆρι· καὶ ἄλλα πλεῖστα καὶ διάφορα βιβλία συνέταξε καὶ θαυμαζομένας ἐπιστολάς».

2) Migne, PG. 68, 1565 A. Εἰς ἐπιστολὴν (49) πρὸς τὸν ***Θεότιμον***, τὸν ἐγκωμιαστὴν τοῦ Ἀνθεμίου, γράφει: «οὔτε σὲ πλέον ἐμακάρισα τῆς Ἀνθεμίου τοῦ μεγάλου φιλίας ἢ τῆς σῆς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν μέγαν Ἀνθέμιον. Ἀνδρὶ γὰρ ἔχοντι δύναμιν τί κτῆμα κάλλιον ἢ φίλος ἦθος ἀκαπήλευτον παρεχόμενος; Οἷον ἐγὼ Θεότιμον οἶδα, τὴν πραοτάτην καὶ θεοφιλῆ κεφαλήν... διὰ τῆς Θεοτίμου ποιήσεως, ἔστ' ἂν Ἕλληνες ὦσι, πολὺς Ἀνθέμιος ἐν ταῖς τῶν λόγων διατριβαῖς. Ἀλλὰ τὰ μὲν Ρωμαίων ἐκεῖνος αὔξοι, σὺ δὲ ἐκείνου τὸ ὄνομα. Ποιητικῇ γὰρ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ταμιεύειν τὴν εὐκλειαν....».

3) Migne, PG. 52, 699.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ τόσον ἐπαινετικοὶ λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Συνεσίου, τοῦ ἱστορικοῦ Σωκράτους (κατωτέρω σ. 95) δεικνύουν ὅτι ὁ Ἀνθέμιος ἦτο ἐξαιρετικὴ προσωπικότης, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἰσχύσαντας κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Ἀρκαδίου βαρβάρους Ρουφῖνον, Εὐτρόπιον καὶ Γαϊνᾶν.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου (408) διευθύνει τὰ πράγματα ὁ Ἀνθέμιος. Ἐπολέμησε τὴν ***αὐτοπραγίαν***[1], ἤτοι τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἀπέκτησαν οἱ μεγάλοι γεωκτήμονες, πρὸ πάντων εἰς τὴν Αἴγυπτον, νὰ κανονίζουν αὐτοί, χωρὶς τὴν ἐπέμβασιν κρατικῶν ὑπαλλήλων, καὶ νὰ δίδουν ἀμέσως εἰς τὸ Κράτος τοὺς φόρους των. Τὸ σύστημα τοῦτο, ὅπως καὶ τὸ τῆς προστασίας (patrocinium), ἐνίσχυσεν ὑπερβολικὰ τοὺς γεωκτήμονας, οἱ ὁποῖοι ἔχοντες μάλιστα καὶ ἰδίαν φρουρὰν (τοὺς βουκελλαρίους) ἀπετέλουν συχνὰ κράτος ἐν κράτει. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Ἀνθεμίου κατὰ τῆς αὐτοπραγίας δὲν ἔφεραν ἀμέσως τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ ἐξαρθοῦν ὡς ὑγιὴς πολιτικὴ μέριμνα ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Αἱ πρὸς τὴν Δύσιν σχέσεις ἔγιναν φιλικαί, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Στιλίχων, καὶ ἔλειψαν αἱ ὑπερβολικαὶ φιλοδοξίαι του. Ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Ἀνθέμιος συνεννοοῦνται πολὺ εὐκολώτερον. Καὶ μὲ τὴν Περσίαν ἐκαλλιέργησε φιλικὰς σχέσεις ὁ Ἀνθέμιος καὶ ἴσως εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ παραγγελία τοῦ Ἀρκαδίου ἡ περιεχομένη εἰς τὴν διαθήκην του (408) νὰ παρακληθῇ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Ἰσδιγέρδης (399–421) νὰ γίνῃ κηδεμὼν τοῦ ὀκταετοῦς βασιλέως Θεοδοσίου Β'. Ἐστάλη τότε εἰς τὸν Θεοδόσιον ἐκ Περσίας παιδαγωγός, ὁ Ἀντίοχος[2]. Αἱ φιλοφρονήσεις αὐταὶ ἐπέφεραν καλὸν ἀποτέλεσμα. Ἐνῷ τὸν τέταρτον αἰῶνα, τὸ 339 καὶ τὸ 362 μ.Χ., ἔγιναν διωγμοὶ τῶν Χριστια-

1) Περὶ αὐτοπραγίας πβ. G. Rouillard, L'administration civile de l'Égypte byzantine 1928 σ. 10—Περὶ τοῦ Ἀνθεμίου βλ. Guldenpennig, Geschichte Osröm, σ. 167 κέξ.—Bury, History L. R. Empire 1, 212—Stein, Geschichte Spätr. 1,375.

2) Περὶ τῶν Χριστιανῶν ἐν Περσίᾳ βλ. Christensen, L'Iran... σ. 264 καὶ 267.—Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,89) ὁ Ἰσδιγέρδης ἔγραψε πρὸς τὴν Σύγκλητον Κωνσταντινουπόλεως τὰ ἑξῆς: «Ἀρκαδίου κοιμηθέντος κἀμὲ κουράτωρα (=ἐπίτροπον) τοῦ παιδὸς καταστήσαντος τὸν ἀναπληροῦντα τὸν ἐμὸν τόπον (=«Ἀντίοχόν τινα θαυμαστὸν καὶ λογιώτατον») ἀπέστειλα· μή τις οὖν εἰς ἐπιβουλὴν τοῦ παιδὸς ἐπιχειρήσῃ, ἵνα μὴ πόλεμον ἄσπονδον κατὰ Ρωμαίων ἀνακαινίσω». Ὁ Ἀντίοχος βεβαίως δὲν ἐχρησίμευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μόνον ὡς παιδαγωγὸς καὶ κηδεμών, ἀλλὰ καὶ ὡς παρατηρητὴς τοῦ Ἰσδιγέρδου. Δι' αὐτὸ ἀργότερα ἐπεδιώχθη ἡ ἀπομάκρυνσίς του ὑπὸ τῆς Πουλχερίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν, θανατώσεις καὶ ἐξορίαι, τώρα κατωρθώθη νὰ ἐπανέλθουν φιλικαὶ σχέσεις καὶ νὰ μὴ ἐνοχλῶνται οἱ Χριστιανοὶ τῆς Περσίας. Ἐστάλη πρεσβεία ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Μαρουθᾶν, ἡ ὁποία ἐπέτυχε παρὰ τοῦ «βασιλέως τῶν βασιλέων» τὴν ἀπελευθέρωσιν Χριστιανῶν αἰχμαλώτων, τὴν ἀνάκτισιν ἐκκλησιῶν, τὴν σύγκλησιν Συνόδου (410) εἰς τὴν Κτησιφῶντα, ὡργάνωσε δ' οὕτω τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Περσίας καὶ ἔλυσε διάφορα σχετικὰ πρὸς αὐτοὺς ζητήματα. Ὅλα αὐτὰ ὑπῆρξαν πολὺ χρήσιμα καὶ ὀφείλονται πιθανώτατα εἰς τὴν πολιτικότητα τοῦ Ἀνθεμίου. Δυστυχῶς ἡ ἑλληνοπερσικὴ φιλία δὲν διήρκεσε πολύ. Ἀφ' ἑνὸς οἱ Χριστιανοὶ ἐπέμεναν νὰ διαδίδουν τὸν Χριστιανισμόν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀδιάλλακτος Ζωροαστρικὸς κλῆρος ὑπώπτευε πᾶσαν ἐνέργειαν χριστιανικὴν καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ προπαγάνδαν. Δι' αὐτὸ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσδιγέρδου ἔγινε πάλιν διωγμὸς [1] κατὰ τῶν Χριστιανῶν, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ καὶ πόλεμος. Οἱ Βυζαντινοὶ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀρδαβούριον κατώρθωσαν νὰ πλεονεκτήσουν καὶ νὰ συνάψουν (422) εἰρήνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεγνωρίσθη αὐτοκέφαλος ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία εἰς τὴν Περσίαν [2]. Ἡ φιλικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀνθεμίου ἐπιδρᾷ ἀκόμη.

Ὁ Ἀνθέμιος εἶχε καὶ ἄλλας ἐπιτυχίας. Οἱ βορείως τοῦ Δουνάβεως Οὖννοι ἔκαμναν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Θράκην καὶ τὸ Ἰλλυρικόν, ὁ δ' Ἀνθέμιος κατώρθωσε νὰ τοὺς διασπάσῃ, νὰ τοὺς νικήσῃ καὶ νὰ φέρῃ μέγα πλῆθος αἰχμαλώτων Γερμανῶν, τῶν Σκίρων [3], οἱ ὁποῖοι ἦσαν σύμμαχοι τῶν Οὖννων, εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς γεωργίας. Συγχρόνως ἐγκατέστησε περιπολίας πλοίων εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐμποδίζῃ τὰς διαβάσεις Οὖννων καὶ Γερμανῶν νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἂν αὐτὸ τὸ λαμπρὸν μέτρον τοῦ Ἀνθεμίου ἐτηρεῖτο πάντοτε, δὲν θὰ ἔκαμναν ὅσας ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς ἔκαμαν οἱ Οὖννοι μετ' ὀλίγα ἔτη.

---

1) Περὶ τοῦ διωγμοῦ τούτου δίδει πληροφορίας ὁ ὑπὸ τοῦ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου γραφεὶς βίος Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου (Migne, PG. 114, 597), ὅστις ἔζη ἐπὶ Θεοδοσίου Β', ἐβοήθησε καὶ τοὺς διωκομένους ὑπὸ τῶν Περσῶν, εἰργάσθη δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σαρακηνούς.

2) Εὐνοϊκὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰς βυζαντινοπερσικὰς σχέσεις εἶχε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀμίδης Ἀκάκιος ἠλευθέρωσε τοὺς κατὰ τὸν πόλεμον αἰχμαλωτισθέντας 7000 Πέρσας πωλήσας ἐκκλησιαστικὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σωκράτη (VIII, 21,2) ὁ Ἀκάκιος ἔλεγε : «ὁ Θεὸς ἡμῶν οὔτε δίσκων οὔτε ποτηρίων χρῄζει, οὔτε γὰρ ἐσθίει οὔτε πίνει». Ἡ χριστιανικὴ αὐτὴ συμπεριφορὰ τοῦ Ἀκακίου ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Πέρσας καὶ συνετέλεσε νὰ ἐπιτραπῇ αὐτονομία καὶ ἐλευθερία εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Περσίας.

3) Cod. Theod. V, 6,3.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Ἀνατολὴ ἐπρομηθεύετο σιτηρὰ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, ὅπως ἡ Δύσις ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἀφρικήν. Μέρος τοῦ σίτου τούτου διενέμετο δωρεὰν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ρώμης καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν δὲ ἐν περιπτώσει ἀφορίας δὲν ἐγίνετο διανομή, ὁ κακομαθημένος λαὸς ἐλάμβανεν ἀνταρτικὴν στάσιν. Τοῦτο συνέβη καὶ ἐπὶ Ἀνθεμίου, ὁ ὁποῖος ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ὀργανώσῃ καλύτερα τὴν μεταφορὰν τοῦ σίτου ἐξ Αἰγύπτου, τῇ βοηθείᾳ τοῦ στόλου τοῦ σταθμεύοντος εἰς τὴν Κάρπαθον (ἀνωτέρω σ. 61), καὶ ἠδύνατο νὰ στέλλῃ ταχύτερον ἐν καιρῷ εὐδίας πλοῖα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τὸ ναυτικὸν τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Καρπάθου δεικνύει ὅτι ὁ Ἀνθέμιος ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ὀργανώσεως στόλου, τὸν ὁποῖον βλέπομεν ἀργότερα εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Βανδάλων.

Δὲν εἶναι ἐκ τῶν μικροτέρων τὸ ἔργον τῆς ὀχυρώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν ὁ Ἀνθέμιος τὸ 413. Ἡ πολεμικότης τῶν Οὔννων καὶ τῶν Γερμανῶν θὰ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὀχύρωσιν ταύτην, ἡ ὁποία ἔσωσε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Ἡ Κωνσταντινούπολις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἦτο πλέον μικρά, ὁ πολὺς πληθυσμὸς αὐτῆς —περὶ τὰς 500.000 κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν— ἀπῄτει ἐπέκτασιν τῶν χερσαίων τειχῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὰ νέα τείχη, ὅπως κατέστησαν ἔπειτα ἐπὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Κ ύ ρ ο υ διπλᾶ καὶ τριπλᾶ, ἀπεδείχθησαν ἀπόρθητα καὶ ἔδωκαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν ἀσφάλειαν. Εἶναι λοιπὸν καὶ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ἀνθεμίου ἐκ τῶν μεγαλυτέρων [1]. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν ἱκανότητα τὴν πολιτικήν, καὶ ἐπομένως ἐννοοῦμεν τοὺς ἐπαίνους ἀνδρῶν, ὅπως ὁ Συνέσιος καὶ ὁ Χρυσόστομος, καὶ πῶς κατώρθωσε νὰ διοικήσῃ ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ ἐπὶ δύο αὐτοκρατόρων μὲ διαφόρους ἐπιδράσεις. Ὁ Ἀνθέμιος εἶναι πλέον Ἕλλην καὶ τὸ περιβάλλον του ἑλληνικόν· ὁ ἐθνικὸς σοφιστὴς Τ ρ ω ί λ ο ς ἐκ Σίδης τῆς Παμφυλίας εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων του συμβούλων.

Ἐπὶ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἐν ὀνόματι τῶν αὐτοκρα-

1) Ἐξ ἀφορμῆς τῶν τειχῶν καὶ ὁ Σωκράτης ἐπαινεῖ τὸν Ἀνθέμιον (Ἐκκλ. Ἱστ. VII, 1,1) : «ὑπὸ τῷ νέῳ Θεοδοσίῳ ὀκταετεῖ τυγχάνοντι τὰ τῆς Ἑῴας ἐτάττετο, Ἀνθεμίου τοῦ ὑ π ά ρ χ ο υ τὴν διοίκησιν ποιουμένου τῶν ὅλων... οὗτος τὰ μεγάλα τείχη τῇ Κωνσταντινουπόλει περιεβάλετο· φρονιμώτατος δὲ τῶν τότε ἀνθρώπων καὶ ἐδόκει καὶ ἦν καὶ ἀβούλως ἔπραττεν οὐδέν, ἀλλὰ ἀνεκοινοῦτο πολλοῖς τῶν γνωρίμων περὶ τῶν πρακτέων, μάλιστα δὲ ***Τρωίλῳ*** τῷ σοφιστῇ, ὃς μετὰ τῆς οὔσης αὐτῷ σοφίας καὶ κατὰ τὴν πολιτικὴν φρόνησιν τῷ Ἀνθεμίῳ ἐφάμιλλος ἦν· διὸ σχεδὸν πάντα τῇ συμβουλῇ Τρωίλου ἐπράττετο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τόρων 'Αρκαδίου, 'Ονωρίου καὶ Θεοδοσίου (408) ἐξεδόθη διάταγμα [1], διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπισκοπικὴ διαιτησία ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν. "Ωστε ὁ 'Ανθέμιος ἀνεγνώρισε τὴν ἀνωτέραν ἀξίαν τῶν ἐπισκόπων ἀπέναντι τῶν λοιπῶν ἀρχῶν καὶ ἐπέβαλε τὴν δικαστικὴν δικαιοδοσίαν των. Τὸ 414 ἡ Πουλχερία ἀνεκηρύχθη αὐγούστα καὶ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους, τότε δὲ ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρήσῃ [2] ὁ 'Ανθέμιος. Μετὰ τὸ 416 δὲν γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ καὶ ἴσως ἀπέθανε.

5. Πουλχερία καὶ Εὐδοκία.

Τὸ 414 ἡ Πουλχερία [3] ἐτιμήθη ὡς αὐγούστα εἰς ἡλικίαν δεκαὲξ ἐτῶν καὶ μετέχει τῆς Κυβερνήσεως βοηθουμένη, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν καὶ τὸν θάνατον ἴσως τοῦ 'Ανθεμίου, ἀπὸ τὸν ἐκλεγέντα ἐκ νέου «ὕπαρχον» Αὐρηλιανόν. Ἡ Πουλχερία ἐνωρὶς ἀσκεῖ ἐπίδρασιν εἰς τὸ Παλάτι, τὸ ὁποῖον λαμβάνει μορφὴν μοναστηρίου, ὅπου προσευχαὶ καὶ ψαλμῳδίαι ἦσαν συχνόταται. Καὶ τὴν συμπεριφορὰν καὶ ἐμφάνισιν τοῦ Θεοδοσίου ἐρρύθμισεν [4]. Ἡ Πουλχερία ἐκληρονόμησε φυσικὰς ἀρετὰς τοῦ πάππου της Θεοδοσίου Α' καὶ ἡ γνώμη της πολλάκις ὑπῆρξε χρήσιμος εἰς τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὸν Σωζομενὸν (XI, 1, 5) ἐκυβέρνα, ἀλλὰ «τῶν πραττομένων τὴν δόκησιν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀνέφερε». Δὲν εἶχε τὴν ματαιοδοξίαν νὰ φαίνεται αὐτὴ κυβερνῶσα καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς προσωπικάς της ἰδιοτροπίας, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ ἀδελφοῦ ἐνήργει.

Κατὰ τὸ 415 ἡ 'Αλεξάνδρεια ἀπησχόλησε πολὺ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου. 'Απὸ τοῦ 412 μ. Χ. διεδέχθη τὸν πατριάρχην Θεόφιλον ὁ ἀνεψιός του ***Κύριλλος,*** ὁ ὁποῖος ἦτο αὐταρχικώτερος καὶ τραχύτερος τοῦ προκατόχου του· ἀνέλαβεν ἀγῶνα κατὰ τῶν 'Ιουδαίων καὶ ἐθνικῶν, θέλει δὲ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, εἰς τὸν αὐγουστάλιον (praefectus augustalis) 'Ορέ-

---

1) Cod. just. I, 4,8.

2) Seeck, Geschichte des Unterganges... 6,69.

3) Περὶ τῆς Πουλχερίας βλ. Bury, History L. R. Empire 1,214 καὶ Stein, Geschichte Spätröm. 1,417.

4) Κατὰ τὸν Σωζομενὸν ('Εκκλ. 'Ιστ. IX, 1, 7) «περὶ τὰς προόδους (=ἐμφανίσεις, παρελάσεις) κόσμιος εἶναι καὶ βασιλικὸς (ὁ Θεοδόσιος) παρὰ τῆς ἀδελφῆς ἐρρυθμίζετο· ἐσθῆτά τε ᾗ χρὴ περιστέλλειν μανθάνων καὶ τρόπῳ τίνι καθῆσθαι καὶ βαδίζειν καὶ γέλωτος κρατεῖν καὶ πρᾶος καὶ φοβερὸς εἶναι». Περὶ τοῦ ἀμάχου Θεοδοσίου ὁμιλεῖ ἀπόσπασμα 'Ιωάννου τοῦ 'Αντιοχέως (194) : «ἀπόλεμος ἦν καὶ δειλίᾳ συνέζη καὶ τὴν εἰρήνην χρήμασι καὶ οὐχ ὅπλοις ἐκτήσατο». Κατὰ «πληροφορίαν» τινὰ (Por. τ. 8 (1912) σ. 168) ὁ Θεοδόσιος ἦτο καὶ ὠνομάζετο «καλλιγράφος».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 7. Ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν μέσῳ δύο κτητόρων, ἑνὸς κληρικοῦ καὶ ἑνὸς λαϊκοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στην, ὅστις, φαίνεται, δὲν εἶχε στρατὸν πολύν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ἐθνικῶν καὶ Χριστιανῶν ἦτο ἀκόμη ζωηρά. Τὸ 362 οἱ ἐθνικοὶ ἐνθαρρυνθέντες ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐφόνευσαν τὸν ἐπίσκοπον Γεώργιον, ἀλλὰ τὸ 392 ἐπὶ Θεοδοσίου κατεστράφη τὸ Σαραπεῖον. Ὁ Κύριλλος τώρα, ἴσως διότι ὁ Ὀρέστης δὲν ἦτο δυνατὸς ἄρχων, διευθύνει μετὰ φανατισμοῦ τὸν ἀγῶνα ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του ἑκατοντάδας μοναχῶν ἀπὸ τὴν Νιτρίαν τῆς Αἰγύπτου· συχνὰ ἐγίνοντο συγκρούσεις καὶ φόνοι μεταξὺ ἐθνικῶν καὶ Χριστιανῶν. Ἐν μέσῳ τῶν ταραχῶν τούτων ἐστράφησαν οἱ Χριστιανοὶ καὶ κατὰ τῆς ὀνομαστῆς φιλοσόφου **Ὑπατίας,** τῆς κόρης τοῦ μαθηματικοῦ Θέωνος· πατὴρ καὶ κόρη ἐδίδασκαν εἰς τὸ Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἐκαλλιέργησε τὴν ἐπιστήμην. Πολλοὶ εἶναι οἱ μαθηταὶ τῆς Ὑπατίας, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐτίμων, ὅπως ὁ Συνέσιος, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Ὁ σύγχρονος ποιητὴς Παλλαδᾶς εἰς ἐπίγραμμά του λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις [1]:

. . . . . .

Ὑπατία σεμνή, τῶν λόγων εὐμορφία,
ἄχραντον ἄστρον τῆς σοφῆς παιδεύσεως.

Καὶ ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης ἐπαινεῖ τὴν Ὑπατίαν (VII, 15, 1): «οἱ πανταχόθεν φιλοσοφεῖν βουλόμενοι κατέτρεχον πρὸς αὐτήν..... Πάντες δι' ὑπερβάλλουσαν σωφροσύνην πλέον αὐτὴν ἠδοῦντο καὶ κατεπλήττοντο». Οἱ Χριστιανοὶ ὅμως ἐμίσουν τὴν ἐθνικὴν Ὑπατίαν καὶ παρεξήγουν τὴν συμπεριφοράν της. Δι' αὐτὸ ἦτο εὔκολον ὑπὸ τὸν ἀδιάλλακτον πόλεμον τοῦ Κυρίλλου νὰ γίνῃ ἐπίθεσις κατ' αὐτῆς. Κατὰ τὸν Σωκράτη φανατικοὶ Χριστιανοὶ κατέσφαξαν τὴν Ὑπατίαν καὶ τὴν ἔκαυσαν [2]. Ὁ Σουΐδας (ἐν λ. Ὑπατία) γράφων περὶ τοῦ φόνου τῆς «δικαίας καὶ σώφρονος» Ὑπατίας προσθέτει: «ἀναιροῦσι τὴν φιλόσοφον, ἄγος τοῦτο μέγιστον καὶ ὄνειδος προστριψάμενοι τῇ πατρίδι». Κατεδικάθη λοιπὸν δεόντως καὶ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τὸ ἔγκλημα.

Ὁ φόνος τῆς Ὑπατίας ἐπροκάλεσε δυσφορίαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου, ὁπόθεν ἐστάλη ἀνώτερος ὑπάλληλος νὰ ἐνεργήσῃ ἀνακρίσεις. Οἱ φονεῖς ὅμως δὲν ἐτιμωρήθησαν —ἐκρύβησαν ἴσως μὲ τὴν

1) Ἀνθολ. Παλ. IX, 400.

2) Σωκράτ. VII, 15, 1: «ἀποδύσαντες τὴν ἐσθῆτα ὀστράκοις (;) ἀνεῖλον (τὴν Ὑπατίαν) καὶ μεληδὸν διασπάσαντες ἐπὶ τὸν καλούμενον Κιναρῶνα τὰ μέλη συνάραντες πυρὶ κατηνάλωσαν». Βλ. περὶ τῆς Ὑπατίας καὶ Diehl, L'Égypte chrétienne σ. 435.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συνδρομὴν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἕνεκα τῆς ἀνικανότητος τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Ὁ φόνος τῆς ἐνδόξου φιλοσόφου ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι πρόσωπα ὀλιγώτερον ἔνδοξα κατεστρέφοντο πολὺ εὐκολώτερα.

Ἡ Πουλχερία ἐφρόντισε νὰ δώσῃ σύζυγον εἰς τὸν ἀδελφόν της Θεοδόσιον καὶ ἐξέλεξε τὴν ὡραίαν[1] «Ἑλλαδικήν», ἤτοι Ἑλληνίδα, ***Ἀθηναΐδα,*** ἐξ «Ἀθηνῶν τῶν περιλαλουμένων» κατὰ τὸν Μανασσῆν, κόρην τοῦ σοφοῦ Λεοντίου, ἡ ὁποία ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ διεκδικήσῃ τὸ ἀνῆκον εἰς αὐτὴν μέρος τῆς πατρικῆς περιουσίας τὸ κατακρατούμενον ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν της. Ἐζήτησε, φαίνεται, πρὸς τοῦτο νὰ ἴδῃ τὴν Πουλχερίαν, ἡ ὁποία τότε ἐσκέφθη καὶ ἐπραγματοποίησε τὸν γάμον μὲ τὸν Θεοδόσιον Β′ (421). Ἡ Ἀθηναΐς ἔγινε Χριστιανή, εὐσεβεστάτη μάλιστα, καὶ μετωνομάσθη Εὐδοκία[2]. Ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ τιμᾷ τὴν Πουλχερίαν, καὶ ἂν δεχθῶμεν ἀκόμη ὅτι ἐπίστευεν ὅτι ἡ Εὐδοκία ἀπὸ εὐγνωμοσύνην θὰ ἦτο εὐπειθὴς πρὸς αὐτήν. Πάντως ἡ εὐφυὴς καὶ σοβαρὰ Πουλχερία δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ κάμῃ καλὴν ἐκλογὴν συζύγου διὰ τὸν Θεοδόσιον· τὴν ἰδίαν εὐφυΐαν καὶ σοβαρότητα ἔδειξεν ἀργότερα κατὰ τὴν ἐκλογὴν ἰδίου συζύγου.

Ἡ Εὐδοκία ἤσκησεν ἐπίδρασιν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕνεκα τῆς μορφώσεως καὶ τῆς εὐφυΐας της, δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν νὰ ἀκολουθῇ πάντοτε τὴν Πουλχερίαν· ἐπῆλθε κατ' ἀνάγκην διαφωνία, διότι καὶ αἱ δύο γυναῖκες ἦσαν ἐξαιρετικαὶ προσωπικότητες.

Ἡ Εὐδοκία συνετέλεσε νὰ ἱδρυθῇ μεγάλη σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου πλὴν τῶν νομικῶν ἐδιδάσκετο καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ρητορική. Ἡ συγγραφική της ἱκανότης εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν[3] ὑποδεικνύει ὅτι θὰ ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς ἀνωτέραν σχολὴν καὶ τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν διδασκάλων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἴσως καὶ ἐπρωτοστάτησεν. Ἐπίσης συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ «ὑπάρχου» καὶ ποιητοῦ ***Κύρου*** τοῦ Πανοπολίτου καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν διατάγματος (439), κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ διαθῆκαι συνετάσσοντο ἑλληνιστί. Ὁ Stein δικαίως παρατηρεῖ (1,443) ὅτι ἐβράδυνεν ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν ἐπίσημον χρῆσιν, ἀφοῦ ὁ πληθυσμὸς μόνον αὐτὴν ἐνόει. Ἡ ρωμαϊκὴ ὅμως παράδοσις ἦτο πολὺ συντηρητικὴ καὶ μόνον βαθμηδὸν κατέστη δυνατὸν νὰ εἰσαχθῇ

---

1) Κατὰ τὴν φανταστικὴν περιγραφὴν τοῦ Χρονικοῦ Πασχαλίου (1, 576 κέξ.), ἡ «Ἑλλαδικὴ» Ἀθηναῖς ἦτο «ἀσπροτάτη ὡσεὶ χιών, μεγαλόφθαλμος... οὐλοξανθόκομος...» !

2) Περὶ τῆς Εὐδοκίας βλ. Diehl, Figures Byzantines 1925 σ. 25.—Stein, Geschichte Spätr. 1, 425, 440, 443.—Bury, History L. R. Empire 1, 225.

3) Ἡ Εὐδοκία ἔγραψε καὶ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ποιήματα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπισήμως ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ὁ Ἕλλην Κῦρος ἐξέδωκε καὶ ἀποφάσεις δικαστικὰς ἑλληνιστί, διὰ τὸ ὁποῖον κατηγορήθη ἀργότερα ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ [1]. Ὁ Κῦρος ἔκτισε καὶ τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Προποντίδος καὶ τὸν Κεράτιον Κόλπον τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλα κτίρια ἵδρυσε καὶ δι' αὐτὸ ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ ὅτι «Κωνσταντῖνος ἔκτισε (τὴν Πόλιν), Κῦρος δ' ἀνενέωσε». Ὅλα αὐτὰ κατέστησαν δημοφιλῆ τὸν Κῦρον, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Κῦρος ἦτο ἐθνικός. Ἠνάγκάσθη τότε ὁ Ἕλλην οὗτος νὰ γίνῃ κληρικὸς καὶ ἐπίσκοπος Κοτυαείου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ὅμως δὲν ἔμεινε πολύ· ἀπεσύρθη ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἀξίωμα, ἴσως διότι δὲν ἦτο σύμφωνον μὲ τὰς ἐσωτερικὰς πεποιθήσεις του.

Τὸ 437 ἡ Εὐδοκία, ἀφοῦ ἡ κόρη της Εὐδοξία ἐνυμφεύθη μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως ***Βαλεντινιανὸν τὸν Γ΄***, τὸν υἱὸν τῆς Πλακιδίας (Galla Placidia), ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ καὶ προσκυνήσῃ εἰς Ἱεροσόλυμα· εἶναι καὶ τοῦτο δεῖγμα τῆς εὐσεβείας της. Κατὰ τὸ ταξίδι της ἐσταμάτησεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὅπου ὡμίλησε πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἐκαυχήθη διὰ τὴν ἑλληνικότητά της (εἶπεν ἐν τέλει τὸ ὁμηρικόν: ὑμετέρης γενεῆς τε καὶ αἵματος εὔχομαι εἶναι), κατώρθωσε δὲ νὰ προκαλέσῃ παρὰ τοῦ Θεοδοσίου τὴν ἵδρυσιν λουτρῶν, βασιλικῆς, τειχῶν κλπ. εἰς τὴν μεγάλην πόλιν. Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἔμεινε περὶ τὰ δύο ἔτη καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 439, ὅτε ἐβοήθησε τὸν Κῦρον νὰ γίνῃ καὶ «ὕπαρχος» (praefectus praetorio, πρότερον ἦτο ἔπαρχος μόνον, praefectus urbi). Τώρα δὲν ἠδύνατο πλέον ἡ

---

1) Ὁ Λυδὸς (περὶ ἀρχῶν II, 12) γράφει: «Κύρου τινὸς Αἰγυπτίου (ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου) ἐπὶ ποιητικῇ καὶ νῦν θαυμαζομένου... καὶ μηδὲν παρὰ τὴν ποίησιν ἐπισταμένου, εἶτα παραβῆναι θαρρήσαντος τὴν παλαιὰν συνήθειαν καὶ τὰς ψήφους Ἑλλάδι φωνῇ προενεγκόντος, σὺν τῇ Ρωμαίων φωνῇ καὶ τὴν τύχην ἀπέβαλεν ἡ ἀρχή».

Τοῦ Κύρου ἀναφέρεται ἐπίγραμμα (Ἀνθολ. Παλατ. IX 136) ἐκ τῶν χρόνων τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς ἀπελπισίας:

«Αἴθε πατήρ μ' ἐδίδαξε δασύτριχα μῆλα νομεύειν,
ὡς κεν ὑπὸ πτελέῃσι καθήμενος ἢ ὑπὸ πέτρῃς,
συρίσδων καλάμοισιν, ἐμὰς τέρπεσκον ἀνίας.
Πιερίδες, φεύγωμεν ἐυκτιμένην πόλιν· ἄλλην
πατρίδα μαστεύσωμεν. Ἀπαγγελέω δ' ἄρα πᾶσιν
ὡς ὀλοοὶ κηφῆνες ἐδηλήσαντο μελίσσας».

Ἡ κατηγορία τοῦ Λυδοῦ καὶ τὸ ἀνωτέρω ἐπίγραμμα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἡ Εὐδοκία ὀρθῶς ὑπερήσπισε τὸν «σοφώτατον» (Μαλάλ. σ. 361) Κῦρον, τὸν ὁποῖον ὁ φθόνος τῶν εὐνούχων ἢ τῶν φανατικῶν ὀρθοδόξων ἔστειλεν εἰς τὸ Κοτυάειον (Μαλάλ. ἔνθ' ἀνωτ. καὶ ἐν βίῳ Δανιὴλ Στυλίτου, AB 32, 150).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εὐδοκία νὰ ἀσκήσῃ πολλὴν ἐπιρροήν. Εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν ἐμφανίζεται σκοτεινὸν πρόσωπον, ὁ εὐνοῦχος Χρυσάφιος, ἄλλος Εὐτρόπιος, ὁ ὁποῖος κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν καὶ νὰ διευθύνῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν αὐλήν. Οὗτος συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Κύρου καὶ εἰς τὴν πρόκλησιν δυσαρεσκειῶν μεταξὺ Πουλχερίας καὶ Εὐδοκίας καὶ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου της. Ὁ Χρυσάφιος παρηγκώνισε Πουλχερίαν καὶ Εὐδοκίαν καὶ διηύθυνε κατὰ βούλησιν τὸν Θεοδόσιον, ὅστις ὑπέγραφεν ἔγγραφα χωρὶς νὰ ἀναγινώσκῃ. Ἀνώτερος ὑπάλληλος τῆς αὐλῆς, ὁ Παυλῖνος, ἐνομίσθη [1] ὅτι εἶχε σχέσεις μὲ τὴν Εὐδοκίαν καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Τὸ 443 ἡ Εὐδοκία ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ 460, ἤτοι μέχρι τοῦ θανάτου της [2]. Δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου· τόση ἦτο ἡ ἀγανάκτησίς της διὰ τὰς σκευωρίας τῶν εὐνούχων, τόση ἐξ ἄλλου ἡ ἀφοσίωσίς της εἰς τὰ ἔργα φιλανθρωπίας, τὰ ὁποῖα ἀσκεῖ τώρα ἐδῶ. Ἡ Εὐδοκία μέχρι τινὸς ἐλάμβανεν ὅλας τὰς αὐτοκρατορικὰς χορηγίας της, ἀλλὰ τὸ 444 ἐστάλη ἀνώτερος ὑπάλληλος νὰ ἐξετάσῃ πῶς ζῇ καὶ ἀπεφάσισε τὴν θανάτωσιν δύο κληρικῶν φίλων της· ὁ ὑπάλληλος ἐδολοφονήθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἐπίσης, ἡ δὲ χορηγία τῆς Εὐδοκίας ἠλαττώθη. Ἡ Εὐδοκία ὅπως καὶ ἡ Πουλχερία —εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμφωνοῦν αἱ δύο αὐταὶ εὐφυεῖς γυναῖκες— ἀφιέρωσαν τὰ βασιλικά των εἰσοδήματα εἰς φιλανθρωπικοὺς σκοπούς [3].

---

1) «Μῆλον φρυγιάτικον», ἐκ Φρυγίας δηλ., ἐπρόδωσε δῆθεν τὰς σχέσεις Παυλίνου καὶ Εὐδοκίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ χρῆσις τοῦ συνήθους εἰς προδοσίας μήλου καὶ ἡ συμπάθεια τῆς Εὐδοκίας πρὸς τοὺς μονοφυσίτας ἴσως ὑποδεικνύει τὸ πλαστὸν ἢ τοὐλάχιστον τὸ ὑπερβολικὸν τῶν εἰδήσεων περὶ τῶν σχέσεων τούτων, τὰς ὁποίας ἀναφέρει λεπτομερέστερον τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον (σ. 585).

2) Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα κατέφυγε, κατὰ μίμησιν καὶ ἀνάμνησιν τῆς μάμμης, καὶ ἡ νεωτέρα Εὐδοκία, ἡ ἐγγονὴ τῆς Εὐδοκίας καὶ τοῦ Θεοδοσίου, κόρη τῆς Εὐδοξίας καὶ τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' καὶ ἀναγκαστικὴ σύζυγος τοῦ Ὀνωρίχου, τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Βανδάλων Γιζερίχου. Ἡ νεωτέρα Εὐδοκία ἀπῆχθη τὸ 455 ὑπὸ τοῦ Γιζερίχου μετὰ τῆς μητρός της Εὐδοξίας καὶ τῆς ἀδελφῆς της Πλακιδίας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Βανδάλων Καρχηδόνα, ὅπου ἐνυμφεύθη ἀναγκαστικῶς καὶ ἔζησεν ἐπὶ 16 ἔτη. Τὸ 471 κατώρθωσε νὰ φύγῃ εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἀπέθανεν. Ἡ Πλακιδία ἐνυμφεύθη τὸν ὑποψήφιον τοῦ Γιζερίχου διὰ τὸν θρόνον τῆς Δύσεως Ρωμαῖον Ὀλύβριον, τὴν ἐκ τοῦ γάμου δὲ τούτου κόρην ἐνυμφεύθη ὁ στρατηγὸς Ἀρεόβινδος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ὀλύβριος ἔλαβε σύζυγον τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Ἀναστασίου Α'. Ἔτσι οἱ ἀπόγονοι τῆς Ἀθηναίας Εὐδοκίας μετὰ περιπετείας εἰς τὴν Δύσιν ἐπανῆλθαν εἰς τὴν Ἀνατολήν. (Πβ. Muralt, Essai.... 1,70 καὶ 85.—Stein Geschichte Spätröm. 1, 542 καὶ 572).

3) Κατὰ τὸν βίον Εὐθυμίου τοῦ Μεγάλου (Migne PG. 114, 677) ἡ Εὐδοκία ἐσύστησεν εἰς τὴν Παλαιστίνην ναοὺς καὶ μοναστήρια, «γηροκομεῖά τε καὶ πτωχεῖα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὴν αὐτοκράτειραν Εὐδοκίαν συνώδευσε καὶ ἐβοήθησεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εὐγενὴς Ρωμαία, ἡ ὁσία **Μελανία** ἡ νεωτέρα. Αὕτη κατήγετο ἐκ μεγάλης οἰκογενείας ὑπουργῶν καὶ πρωθυπουργῶν καὶ συνεκέντρωσε τὸν πλοῦτον τριῶν γενεῶν· εἶχε κτήματα εἰς τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἱσπανίαν καὶ Ἀφρικήν. Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν βιογραφίαν[1] εἶχε πρόσοδον ἐνιαυσίαν μυθώδη, «πλέον ἔλαττον χρυσοῦ μυριάδας δώδεκα». Ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ διένειμε πολυτιμότατα δῶρα εἰς τὴν αὐλὴν καὶ διαφόρους «ἄρχοντας», ἠλευθέρωσε χιλιάδας αἰχμαλώτων κατὰ καιροὺς καὶ διένειμε τεράστια βοηθήματα εἰς πτωχούς, ἐξορίστους, φυλακισμένους, ἐργάτας μεταλλείων κλπ. Ἐπίσης τεράστια ποσὰ διένειμεν ὑπὲρ μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν. Καὶ ὄχι μόνον τὰ μεγάλα εἰσοδήματα οὕτω διέθετεν, ἀλλ' ἐπώλει πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ τὰ κτήματά της βαθμηδόν. Καὶ ὅλα της τὰ κοσμήματα καὶ «ὁλοσηρικὰ» ἐνδύματα ἐχάρισεν ἐπίσης. Ἡ Μελανία ἐθαύμαζε τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἔζη καὶ αὐτὴ αὐστηρότατα ὡς μοναχή, ἔγκλειστος μάλιστα[2]. Ὅταν ἡ Εὐδοκία κατῆλθε τὸ δεύτερον εἰς Ἱεροσόλυμα, ἡ Μελανία τὴν ὑπεδέχθη καὶ βεβαίως ὑπῆρξεν ἐκ τῶν συντρόφων της.

6. Πανεπιστήμιον καὶ Θεοδοσιανὸς Κῶδιξ.

Τὸ 425 ὁ Θεοδόσιος ἐξέδωκε τὸ περίφημον διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἱδρύθη τὸ πανεπιστήμιον Κωνσταντινουπόλεως καὶ οὕτω κατέστη ἡ Νέα Ρώμη μέγα πνευματικὸν κέντρον. Καὶ πρὸ τοῦ 425 ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνωτέρα σχολή, διότι ἀναφέρονται ὀνομαστοὶ ῥήτορες καὶ διδάσκαλοι, ὅπως ὁ Εὐάνθιος, ὁ Χαρίσιος. Καὶ ἄλλοι τότε «σοφισταὶ» καὶ ποιηταὶ καὶ καθόλου λόγιοι, δοθείσης εὐκαιρίας, ἐδίδασκαν ἰδιωτικῶς. Ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης λέγει[3] περὶ τοῦ «σχολαστικοῦ» Εὐσεβίου τοῦ γράψαντος τὴν «Γαϊνίαν» ὅτι ἐφοίτησε «παρὰ Τρωίλῳ τῷ σοφιστῇ».

Ἡ συγκέντρωσις τόσων ἰδιωτῶν λογίων εὐκολύνει τὴν ἵδρυσιν τοῦ πανεπιστημίου, εἰς τὴν ὁποίαν συνετέλεσε χωρὶς ἄλλο ἡ νέα αὐ-

μηδ' ἀριθμῷ ὑποβληθῆναι ῥάδια». Κατὰ τὴν αὐτὴν πηγὴν (στ. 656) ὁ Εὐθύμιος κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Εὐδοκίαν ἀπὸ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

1) Βλ. ΑΒ τ. 22 (1903), σ. 7 κέξ. Περὶ Μελανίας πβ. Cabrol ἐν λ. ἔνθα καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

2) Ἡ ἑλληνικὴ βιογραφία λέγει (κεφ. 25, 12) : «κατεσκεύασεν ἑαυτῇ ξυλίνην κιβωτὸν τοσοῦτον ἔχουσαν τὸ μέτρον ὥστε ἐν αὐτῇ ἀνακειμένην μήτε δεξιὰ μήτε ἀριστερὰ δύνασθαι στραφῆναι, μήτε πάλιν ἄδειαν ἔχειν ὥστε διατεῖναι τὸ σῶμα».

3) Ἐκκλ. Ἱστ. VI, 6, 36.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γούστα Εὐδοκία. Μέχρι τοῦδε ἄλλαι πόλεις ἦσαν ὀνομασταὶ διὰ τὰς σχολάς των, αἱ Ἀθῆναι διὰ τὴν φιλοσοφίαν των, ἡ Ἀλεξάνδρεια διὰ τὸ Μουσεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδιδάσκετο ἡ ἰατρική, ἡ φιλοσοφία κλπ., ἡ Βηρυτός, ἡ «μήτηρ τῶν νόμων» κατὰ τὸν Λιβάνιον διὰ τὴν νομικὴν σχολήν, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Ἔδεσσα διὰ τὴν θεολογικήν. Δὲν ἦτο βεβαίως δυνατὸν νὰ καθυστερῇ τόσον πολὺ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους· ἡ ἵδρυσις ἀνωτέρας σχολῆς κατέστη εἰς αὐτὴν ἐπείγουσα. Τὸ διάταγμα τοῦ 425 [1] ἐπρονόησε περὶ τριάκοντα καὶ μιᾶς ἕδρῶν, ἤτοι δέκα διὰ τὴν ἑλληνικὴν γραμματικήν, δέκα διὰ τὴν λατινικήν, τριῶν διὰ τὴν λατινικὴν ρητορικήν, πέντε διὰ τὴν ἑλληνικήν, μιᾶς διὰ τὴν φιλοσοφίαν καὶ δύο διὰ τὸ δίκαιον. Τὰ μαθήματα δεικνύουν, πόση σημασία ἀπεδόθη εἰς τὴν φιλολογίαν· οἱ φοιτηταὶ ἔπρεπε νὰ μάθουν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ καὶ νὰ γράφουν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ρητορικῆς. Ἀπὸ τὸ πρόγραμμα μόλις φαίνεται νὰ ὑπερέχῃ τὸ μάθημα τῶν ἑλληνικῶν, διότι ἡ ἐπίσημος συντηρητικότης ἀποδίδει ἀκόμη πολλὴν σημασίαν εἰς τὰ λατινικά. Ἐν τῇ πράξει ὅμως εἶναι ζήτημα, ἂν ὑπῆρχαν πάντοτε κατάλληλοι διδάσκαλοι τῆς λατινικῆς καὶ δι' αὐτὸ πιθανώτατα ἔλαβαν τὰ ἑλληνικὰ πολὺ ἐπικρατεστέραν θέσιν, παρ' ὅσην φαίνεται ὅτι ἔδωκεν εἰς αὐτὰ ὁ νόμος.

Οἱ καθηγηταὶ ἦσαν πιθανώτατα Ἕλληνες ἐθνικοί, ὡς ὑποθέτει ὁ Fuchs, διότι ἔχουν ὀνόματα ἑλληνικώτατα (Λαχάρης, Ἑλλάδιος, Ὀλυμπιόδωρος κλπ.) καὶ διότι ἀργότερα ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς τὸ διδάσκειν. Οἱ καθηγηταὶ ἀποτελοῦν σύλλογον, ἔχουν στολὴν ἰδιαιτέραν, τίτλους, μισθοδοτοῦνται ὑπὸ τοῦ Κράτους· ἔχουν τὸν βαθμὸν κόμιτος καὶ ἐπομένως καὶ τὸν μισθὸν τούτου. Ἡ πανεπιστημιακὴ σχολὴ ἱδρύθη εἰς ἴδιον οἴκημα, εἰς τὴν Μαγναύραν. Ἀπὸ ὅλον τὸ Κράτος ἔρχονται νὰ φοιτήσουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία τώρα λαμβάνει πλεονεκτικὴν θέσιν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν πνευματικῶν κέντρων. Πλὴν τῶν ὑπηκόων τοῦ Βυζαντίου ἔρχονται καὶ ξένοι, οἷον Ἀρμένιοι, ἐκ τούτων δ' ὁ ὀνομαστὸς ***Μεσρὼβ*** (441), ἀφοῦ ἔμαθεν ἑλληνικά, ἐσχημάτισε τὸ ἀρμενικὸν ἀλφάβητον καὶ μετέφρασεν ἑλληνικὰ καὶ συριακὰ χριστιανικὰ ἔργα, τὴν Γραφήν, λειτουργικὰ κλπ. εἰς τὴν ἀρμενικήν. Ἔτσι ἡ ἀρμενικὴ φιλολογία ὀφείλει τὴν ἀρχήν της εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως [2].

1) Cod. Just. XI, 19,1.

2) Περὶ τοῦ πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως βλ. Fuchs, Die Höheren Schulen... σ. 1 κέξ.—Bréhier, Notes sur l'histoire de l'enseignement supérieur à Constantinople, Byzantion τ. 3 (1927) σ. 72.—Χρ. Παπαδοπούλου, Αἱ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἵδρυσις τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἡ σύνταξις τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος εἶναι δύο ἀξιόλογα ἔργα, τὰ ὁποῖα ὀφείλονται εἰς τὴν Εὐδοκίαν. Εἰς τὴν Πουλχερίαν ὀφείλεται ἡ σύγκλησις τῶν συνόδων τῆς Ἐφέσου (431) καὶ τῆς Χαλκηδόνος (451), διὰ τῶν ὁποίων κατεπολεμήθη ὁ Νεστοριανισμὸς καὶ ὁ Μονοφυσιτισμός. Ἑκατέρα λοιπὸν ἐκ τῶν δύο αὐτῶν εὐφυῶν γυναικῶν εἰργάσθη κατὰ τὰς κλίσεις της καὶ πνευματικὰς ἀντιλήψεις. Μόνον τὰ πολεμικὰ ἔργα, τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Οὔννων, δὲν ὑπῆρχε κανεὶς νὰ ἀναλάβῃ μετ' ἐπιτυχίας.

Τὸ μέγα ἔργον τῆς Ρώμης, ἡ νομοθεσία της, ἕνεκα τοῦ ὄγκου καὶ τῶν διαφόρων ἑρμηνειῶν καὶ ἕνεκα τῆς ἀπωλείας πολλῶν διατάξεων κατέστη δύσκολον διὰ τοὺς ὑπαλλήλους καὶ πρὸ πάντων τοὺς δικαστάς. Οἱ νόμοι ἦσαν πολλάκις ἀντιφατικοί, εἶχαν διαφόρους ἑρμηνείας νομοδιδασκάλων, ἀλλὰ καὶ δὲν εὑρίσκοντο εὐκόλως συγκεντρωμένοι. Δύο παλαιότεροι νομομαθεῖς ἀπήρτισαν νομοθετικὰς συλλογάς, τὸν Γ ρ η γ ο ρ ι α ν ὸ ν κ ώ δ ι κ α, ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ (294), καὶ τὸν Ἑ ρ μ ο γ ε ν ι α ν ὸ ν κ ώ δ ι κ α ὡς συνέχειαν τούτου μέχρι τοῦ 324. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἦσαν ἀτελεῖς· ἐκτὸς τούτου οἱ Χριστιανοὶ αὐτοκράτορες ἐδημοσίευσαν πλῆθος νέων νόμων, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐρρύθμιζαν τὰς σχέσεις ἐθνικῶν καὶ Χριστιανῶν καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι πρόχειροι διὰ τοὺς δικαστάς. Ἡ μεγάλη λοιπὸν ἀνάγκη τῆς συγκεντρώσεως τῶν νόμων ἦτο πλέον ἐπείγουσα καὶ τὸ 429 ἤρχισεν ἡ σχετικὴ ἐργασία δι' ἐπιτροπῆς νομομαθῶν.

Τὸ 438 ἦτο ἕτοιμον τὸ νομοθετικὸν ἔργον, ὁ ***Θεοδοσιανὸς κῶδιξ***, ὅστις ἐδημοσιεύθη μετὰ τὴν στέψιν τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' μὲ τὴν Εὐδοξίαν καὶ ἐν ὀνόματι τῶν δύο αὐτοκρατόρων.

Ὁ κῶδιξ θεωρεῖ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος ἑνιαῖον καὶ ὁμιλεῖ περὶ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ τμήματος (pars orientalis, pars occidentalis)· τὴν ἑνότητα αὐτὴν ἤθελε νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ἐθέσπισεν εἰς τὴν εἰσαγωγικὴν ἔκθεσιν ὅτι οἱ νόμοι ἑκατέρου τμήματος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἰσχύουν καὶ εἰς τὸ ἕτερον, ἀρκεῖ νὰ ἀνακοινωθοῦν εἰς αὐτὸ καὶ νὰ δημοσιευθοῦν καὶ ἐκεῖ.

Ὁ Θεοδοσιανὸς κῶδιξ περιέλαβε τὸ νομοθετικὸν ἔργον ἀπὸ τοῦ 312 μέχρι τοῦ 437 εἰς δεκαὲξ βιβλία, τὰ ὁποῖα ὑποδιαιροῦνται εἰς τ ί τ λ ο υ ς ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου. Ἡ νέα συλλογὴ δὲν ἔγινε μὲ τὴν προσοχὴν τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος, διότι οἱ νομομαθεῖς ἦσαν κατώτεροι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ διότι δὲν εὑρέθησαν ἀκριβῆ ἀντίγραφα τῶν κειμένων νόμων.

πρῶται σχολαὶ τοῦ Βυζαντίου. Ἱστορικαὶ Μελέται σ. 135.—Περὶ τῶν δαπανῶν τοῦ πανεπιστημίου βλ. Ἀνδρεάδην, Ἐπιστ. Ἐπ. Πανεπ. Ἀθηνῶν τ. 18 (1923) σ. 153.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Θεοδοσιανὸς Κῶδιξ παρὰ τὰς ἐλλείψεις του ὑπηρέτησε τὴν Ἀνατολὴν μεγάλως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ τὴν Δύσιν πολὺ περισσότερον, διότι ἐκεῖ ἴσχυσε μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Ἀπὸ τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα προῆλθε κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα τὸ Breviarium Alaricianum, ἤτοι περίληψις δημοσιευθεῖσα ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Βησιγότθων Ἀλαρίχου τοῦ Β'. Τὸ Breviarium ἴσχυεν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐκανόνιζε τὰς σχέσεις τῶν Ρωμαίων ἀπέναντι τῶν βαρβάρων.

Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν εἶχεν ἐπίδρασιν ὁ Θεοδοσιανὸς Κῶδιξ. Ὅταν τὸν ἕνατον αἰῶνα μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν πάπαν Νικόλαον «τοὺς νόμους τοῦ Κόσμου», οὗτος ἔστειλε «τοὺς σεβαστοὺς νόμους τῶν Ρωμαίων», ἤτοι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βουλγάρου Bobtchev καὶ τοῦ Vasiliev ἀντίγραφον τοῦ Breviarium Alaricianum [1].

7. Βαλεντιανὸς - Μαρκιανός.

Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀταούλφου, τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βησιγότθων, Πλακιδία μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἠναγκάσθη νὰ νυμφευθῇ τὸν ἐκ Ναϊσσοῦ νικητὴν τῶν Γότθων Φλάβιον Κωνστάντιον, ὅστις τὸ 421 ἀνεκηρύχθη αὔγουστος. Τὸ 419 ἐγεννήθη ἐκ τοῦ γάμου τούτου ὁ Βαλεντινιανός, μὲ τὸν ὁποῖον ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ Πλακιδία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίου (421), διότι τὴν ἀποπέμπει ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως καὶ ἀδελφός της Ὀνώριος. Τὸ 423 ἀποθνήσκει καὶ οὗτος καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος ἐξαρτᾶται τρόπον τινὰ ἀπὸ τὸν Θεοδόσιον Β', ἐνῷ πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ὁ τολμηρὸς Ἰλλυριὸς Κωνστάντιος ἐσχεδίαζεν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἀνατολῆς.

Εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν εἶδαν εὐχαρίστως τὸν γάμον τῆς Πλακιδίας καὶ δὲν ἤθελαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὸν Βαλεντινιανὸν ὡς διάδοχον. Ἐσκέφθησαν πρὸς στιγμὴν νὰ ἑνώσουν ὅλον τὸ Κράτος ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον Β', ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἐχρειάζετο στρατιωτικὴ ἱκανότης, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχεν οὗτος. Δεύτεραι σκέψεις μετριοφρονέστεραι ἐπεκράτησαν. Ἡ Εὐδοκία ἐγέννησεν ἕνα κοράσιον, τὴν Εὐδοξίαν, καὶ ἔτσι ἀπεφασίσθη νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ Βαλεντινιανὸς καὶ νὰ μνηστευθῇ τὴν κόρην τοῦ Θεοδοσίου. Πρὸς τοῦτο ἐχρειάσθη νὰ σταλῇ στρατὸς εἰς τὴν Δύσιν ὑπὸ τοὺς Ἀλανοὺς στρατηγοὺς Ἀρδαβούριον, τὸν νικητὴν τῶν Περσῶν, καὶ τὸν υἱόν του Ἄσπαρ, διὰ νὰ καταστείλῃ

1) Περὶ τοῦ Θεοδοσιανοῦ Κώδικος βλ. Stein, Geschichte Spätr. 1,431.— Vasiliev, Histoire Byz. 1, 129. Ὁ Jorga, La vie byzantine 1, 60 ἐξαίρει τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν εἰδικῶν λέξεων, ποὺ ἀπαντοῦν εἰς τὸν Θεοδοσιανὸν Κώδικα: εἰρηνάρχαι, ἀρχιγέροντες κ.τ.τ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰς ἐπαναστάσεις φιλοδόξων ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου. Ἡ μετριοπαθὴς συμπεριφορὰ τοῦ ἱκανωτέρου ἐκ τῶν στρατηγῶν, τοῦ Θρακὸς **Ἀετίου,** καὶ ἡ ἱκανότης τῶν ἀποσταλέντων στρατηγῶν ηὐκόλυνε τὴν συνεννόησιν καὶ ἔτσι τὸ 425 ὁ ἐξαετὴς Βαλεντινιανὸς ἀνεκηρύχθη αὔγουστος εἰς τὴν Ρώμην, ἐνῷ ἡ Πλακιδία ἀναλαμβάνει τὴν Κυβέρνησιν τῆς Δύσεως. Ὁ Ἀέτιος ἔγινε στρατηγὸς εἰς τὴν Γαλλίαν (magister militum per Gallias) καὶ ἔσωσεν αὐτὴν κατὰ τὴν οὐννικὴν ἐπιδρομήν, ὡς θὰ ἴδωμεν. Ὁ Ἀρδαβούριος ἀνεκηρύχθη ὕπατος εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν του.

Τὸ 437 ἔγιναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ γάμοι τοῦ Βαλεντινιανοῦ καὶ τῆς Εὐδοξίας, ἐδέχθη δ' ἡ Δύσις νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ καὶ τὸ δυτικὸν Ἰλλυρικὸν μὲ πρωτεύουσαν τὸ Σίρμιον, ἤτοι τὴν Παννονίαν καὶ τὴν Δαλματίαν.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ δεικνύουν ὅτι, ἐνῷ τὸ 395 ἕνεκα τοῦ Στιλίχωνος ἡ Δύσις ἐφαίνετο ἔχουσα ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀμφισβητοῦσα καὶ τὸ Ἰλλυρικόν, βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Ρώμης (410) καὶ ἑξῆς ἡ Ἀνατολὴ ἐπικρατεῖ καὶ καταλαμβάνει καὶ τὸ δυτικὸν Ἰλλυρικόν. Συγχρόνως δημιουργεῖται ἡ παράδοσις, ὅπως λέγει ὁ Lot [1], ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς οὐδεὶς αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως δύναται νὰ εἶναι νόμιμος, ἂν δὲν ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου Β' (450) κατ' οὐσίαν μένει νόμιμος αὐτοκράτωρ ὁ Βαλεντινιανὸς Γ' τῆς Δύσεως. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἡ Πουλχερία πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ της συνεννοήθη περὶ τῆς διαδοχῆς καὶ περὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ μισητοῦ Χρυσαφίου. Πρὸς τοῦτο ἐχρησιμοποίησε τὸν ἰσχυρὸν Ἀλανὸν Ἄσπαρ, ὅστις ὡς Ἀρειανὸς καὶ ξένος δὲν ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ τὸν θρόνον, ἠδύνατο ὅμως νὰ ἐξοντώσῃ τὸν Χρυσάφιον. Ἔτσι ἀπεφασίσθη νὰ νυμφευθῇ ἡ Πουλχερία τὸν φίλον τοῦ Ἄσπαρος ἀξιωματικὸν **Μαρκιανόν** [2], ὅστις τώρα εἶχεν ἡλικίαν πεντήκοντα ὀκτὼ ἐτῶν καὶ πεῖραν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν πολλήν. Ἡ Πουλχερία εἶχεν ἡλικίαν πεντήκοντα τεσσάρων ἐτῶν περίπου, εἶχε δὲ ὁρκισθῇ νὰ μείνῃ παρθένο καὶ ἔζη ὡς μοναχὴ μέχρι τοῦδε εἰς τὰ ἀνάκτορα [3]. Πολιτικὴ ἀνάγκη

1) Lot, Les destinés de l'Empire σ. 49 κέξ.

2) Περὶ Μαρκιανοῦ βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Ensslin ἐν RE.–Bury, History L. R. Empire 1,235.

3) Περὶ τῆς παρθενίας τῆς Πουλχερίας καὶ τῆς τηρήσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ ἔγινεν εἰς τὸ Βυζάντιον πολὺς λόγος. Πβ. Σπ. Λάμπρου, Τρεῖς παραδοξογραφικαὶ διηγήσεις περὶ Πελοποννήσου, Πουλχερίας καὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ΝΕ τ. 4 (1907) σ. 129.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπιβάλλει τὸν γάμον, ὅστις ὅμως ἱκανοποίει καὶ τὴν φιλοδοξίαν τῆς Πουλχερίας, τῆς ὁποίας τὴν δρᾶσιν ἄλλοτε ἡ ἐπικράτησις τῆς Εὐδοκίας καὶ ἔπειτα τοῦ Χρυσαφίου εἶχαν μεγάλως περιορίσει.

Ἡ Πουλχερία δὲν ἔκαμε κακὴν ἐκλογὴν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μαρκιανοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (τ. 1, 425 Περὶ βασιλείου τάξεως) σημειώνει ὅτι, ὅταν ἔγινεν ὁ Ἀναστάσιος αὐτοκράτωρ, ἠὔχοντο εἰς αὐτόν: «ὡς Μαρκιανός, οὕτω βασίλευσον». Παρέμεινε λοιπὸν σεβαστὴ ἡ βασιλεία τοῦ Μαρκιανοῦ εἰς τὴν μνήμην τοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ Θεοφάνης ὁμιλεῖ[1] περὶ τῆς χρυσῆς ἐποχῆς τοῦ Μαρκιανοῦ. Πάντως οὗτος βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὴν Πουλχερίαν ἐκυβέρνησε μὲ σύνεσιν καὶ σθένος. Ἐν πρώτοις ἡ νέα ἀπειλὴ τῶν Οὔννων δὲν τὸν ἐτρόμαξεν. Εἶχε λάβει πληροφορίας, φαίνεται, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Οὔννων καὶ τῶν σχεδίων των διὰ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς τὴν Δύσιν καὶ δὲν ἔσπευσε νὰ δώσῃ τὰς ζητηθείσας χρηματικὰς χορηγίας.

Ἡ πολιτική του εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, ὅπως ἐζήτησε νὰ τὸν ἐπιβάλῃ ὁ Ἀλεξανδρείας Διόσκουρος διὰ τῆς «ληστρικῆς» Συνόδου τῆς Ἐφέσου, ὑπῆρξε σαφής. Ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν πατριάρχην Ἀνατόλιον καὶ τὸν πάπαν Λέοντα Α' ὁ Μαρκιανὸς θέλει νὰ περιορίσῃ τὴν ἰταμότητα καὶ αὐθαιρεσίαν τοῦ Διοσκούρου καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος. Εἶναι ἐπίσης πολὺ εὐνόητον ὅτι ὁ Μαρκιανὸς ἐνίσχυσε τὴν δύναμιν τοῦ πατριάρχου Ἀνατολίου.

Χωρὶς δισταγμοὺς ὁ Μαρκιανὸς ἐπέβαλεν αὐστηρῶς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου Χαλκηδόνος, αἱ ὁποῖαι ἐξησφάλιζαν, ὡς ἐπιστεύετο, τὴν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας. Διὰ διατάγματος ἀπέκλεισε τοὺς μονοφυσίτας ἀπὸ τὰς θέσεις τοῦ Κράτους· τὰ βιβλία τῶν μονοφυσιτῶν, ὅπως τῶν Νεστοριανῶν, ἔπρεπε νὰ καίωνται. Μὲ τὴν αὐτὴν σαφήνειαν ἐπιμένει εἰς τὴν πολιτικήν του· ὅταν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν οἱ μονοφυσῖται θέλουν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀποστολὴν σίτου εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ Μαρκιανὸς διέταξε τὴν συγκέντρωσιν αὐτοῦ εἰς τὸ Πηλούσιον κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 106).

Ἡ εἰρήνη, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν ἐπὶ Μαρκιανοῦ, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ δυνηθῇ νὰ ἐφαρμόσῃ οὗτος πολιτικὴν οἰκονομιῶν καὶ ἐντὸς ὀλίγων

---

1) Θεοφάν. de Boor 1, 108, 12: «οἱ μέντοι γε κατὰ τὴν Ἑῴαν (=Ἀνατολικὸν Κράτος) Ρωμαῖοι Μαρκιανοῦ βασιλεύοντος πάσης ἀπέλαυον εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης καὶ εὐφροσύνης· καὶ ἦν ἐκεῖνα τὰ ἔτη κυρίως **χρυσᾶ** τῇ τοῦ βασιλέως χρηστότητι». Βεβαίως δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ἡ ὀρθοδοξία τοῦ Μαρκιανοῦ ἐπηρεάζει τὸν Θεοφάνη, ἀλλὰ πάντως πρέπει νὰ προσέξωμεν τοὺς ἐπαίνους του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐτῶν νὰ ἐξοικονομήσῃ μεγάλα ποσὰ διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον, περὶ τὰς 4.500.000 λίρας χρυσᾶς, κατὰ τὸν Bury [1].

Εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἐπενέβη ὁ Μαρκιανός, ὅταν οἱ Βάνδαλοι ἦλθαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ρώμην (455). Ἡ ἐπέμβασίς του περιορίζεται εἰς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἐξεκένωσαν οἱ Οὖννοι, ὅταν ἐστράφησαν πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ κατεστράφησαν· ὁ Μαρκιανὸς συνεννοεῖται μὲ τὰς γερμανικὰς φυλὰς τῶν Γεπιδῶν ἢ Γηπαίδων καὶ τῶν Ὀστρογότθων νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Παννονίαν ὡς φοιδερᾶτοι τοῦ Βυζαντίου.

Τὸ 453 ἀπέθανεν ἡ Πουλχερία, ἀφοῦ διέθηκε τὴν περιουσίαν της ὑπὲρ ἐκκλησιῶν καὶ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν. Κτίσμα τῆς Πουλχερίας ὑπῆρξεν ὁ περίφημος ναὸς τῶν Βλαχερνῶν [2]. Ὁ Μαρκιανὸς ἠκολούθησε τὴν φιλανθρωπικὴν δρᾶσιν τῆς Πουλχερίας καὶ δι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν ἀμφοτέρους ἁγίους καὶ τοὺς τιμᾷ τὴν δεκάτην ἑβδόμην Φεβρουαρίου.

Ἀσαφὴς εἶναι ἡ πολιτικὴ τοῦ Μαρκιανοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου. Οὗτος ἐνύμφευσε τὴν κόρην, ποὺ εἶχε ἀπὸ προηγούμενον γάμον, μὲ τὸν ***Ἀνθέμιον***, τὸν ἔγγονον τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἔπειτα αὐτοκράτορα εἰς τὴν Δύσιν. Διατί ὁ Μαρκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τοὐλάχιστον τῆς Πουλχερίας, δὲν ἐβοήθησε τὸν Ἀνθέμιον νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον ; Δὲν τὸν ἤθελεν ὁ πανίσχυρος Ἄσπαρ ; Φαίνεται ἀπίστευτον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ θάνατος τοῦ Μαρκιανοῦ (457) ἀφῆκε τὸν θρόνον ἄνευ διαδόχου, ὁ δὲ Ἀλανὸς Ἄσπαρ κατορθώνει νὰ ἐπιβάλῃ ὄχι τὸν ἱκανὸν Ἀνθέμιον, ἀλλ' ἕνα ἀξιωματικόν, τὸν «Βέσσον», ἤτοι τὸν Θρᾷκα ***Λέοντα,*** τὸν ὁποῖον νομίζει ὅτι θὰ ἔχῃ πειθήνιον ὄργανόν του.

8. Νεστοριανισμὸς καὶ Μονοφυσιτισμός.

Ὁ Ἀρειανισμός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα ἐζήτησε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἐνικήθη διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῶν θυσιῶν τοῦ Ἀθανασίου, διὰ τὴν Ἀνατολὴν δὲ κατεδικάσθη ὁριστικῶς καὶ ἐξέλιπεν ἐπὶ τοῦ Μ. Θεοδοσίου. Εἰς τὸ ἑξῆς ὁ Ἀρειανισμὸς εἶναι μόνον γερμανικὴ ὑπόθεσις, διότι οἱ Γότθοι καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ παρέμειναν ἐπὶ πολὺ Ἀρειανοί.

---

1) Ἔνθ' ἀνωτ. Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (Περὶ ἀρχῶν III, 43) ἀναβιβάζει τὰς οἰκονομίας τοῦ Μαρκιανοῦ εἰς χιλίας «ἑκατοντάδας τοῦ χρυσίου λιτρῶν»!

2) Ὁ Θεοφάνης (1, 106, 25) λέγει περὶ τῆς Πουλχερίας ὅτι ἀπέθανε «πάντα τὰ ἑαυτοῖς πτωχοῖς καταλείψασα· ἅπερ Μαρκιανὸς πλεῖστα ὄντα προθύμως δέδωκεν· ἔκτισε δ' ἡ αὐτὴ πολλοὺς εὐκτηρίους οἴκους καὶ ***πτωχεῖα*** καὶ ***ξενῶνας*** καὶ ***ξενοτάφια***».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὴν ἐπελθοῦσαν ἑνότητα καὶ δογματικὴν ἡσυχίαν τῆς Ἀνατολῆς ἦλθε νὰ ταράξῃ ἡ ἀπροσδόκητος σχεδὸν δημιουργία τοῦ Νεστοριανισμοῦ. Τὸ 428 ἔγινε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐκ Γερμανικείας τῆς Συρίας **Νεστόριος,** ἴσως διὰ τὴν μεγάλην του ρητορικὴν δύναμιν· ὑπηρέτει εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ὡς ἱερεὺς καὶ ἡ προσκλησίς του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, καθὼς καὶ ἡ σύγκρουσίς του πρὸς τὴν Πουλχερίαν καὶ τὸν πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, ἐνθυμίζει τὴν σύγκρουσιν τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου πρὸς τὴν Εὐδοξίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ σύγκρισις δὲν ἰσχύει, διότι ὁ Χρυσόστομος ἐλάχιστα ἠσχολήθη μὲ δογματικὰς συζητήσεις, ἐνῷ ὁ Νεστόριος περισσότερον τοῦ δέοντος καὶ μὲ ἀντιφάσεις ἐπέμενεν εἰς αὐτάς.

Ὅταν ἔγινε πατριάρχης, ἤρχισεν ἀμέσως τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν αἱρέσεων, κατὰ δὲ τὸν ἱστορικὸν Σωκράτη (VII, 29, 2) εἶπεν εἰς τὸν Θεοδόσιον Β΄: «Δός μοι, ὦ βασιλεῦ, καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἱρετικῶν, κἀγώ σοι τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω· συγκάθελέ μοι τοὺς αἱρετικούς, κἀγὼ συγκαθελῶ σοι τοὺς Πέρσας». Ἐνῷ λοιπὸν ἐφαίνετο αὐστηρῶς ὀρθόδοξος καὶ κατεδίωκε τοὺς αἱρετικούς, αἰφνιδίως καὶ ἀδεξίως ἐμφανίζει νέας χριστολογικὰς ἀντιλήψεις.

Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ τὸ Πατριαρχεῖόν της ὑπῆρχαν θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠκολούθουν αὐστηρῶς τὸν Ἀθανάσιον εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Χριστοῦ· ὁ Θεόδωρος ἐπίσκοπος Μοψουεστίας τῆς Κιλικίας ἐπίστευεν ὅτι ἡ Παναγία εἶναι «ἀνθρωποτόκος τῇ φύσει, Θεοτόκος δὲ τῇ ἀναφορᾷ» καὶ ἡ ἀντίληψις αὐτὴ ἐπηρέασε τὸν Νεστόριον. Φίλος τοῦ Νεστορίου ἱερεὺς ἐδίδασκε κατὰ τὸν Σωκράτη[1] «ἐπ' ἐκκλησίας» τὰ ἑξῆς τολμηρά: «Θεοτόκον τὴν Μαρίαν καλείτω μηδείς. Μαρία γὰρ ἄνθρωπος ἦν· ὑπ' ἀνθρώπων δὲ Θεὸν τεχθῆναι ἀδύνατον».

Κατ' οὐσίαν τὸ χριστολογικὸν ζήτημα ἐλύθη εἰς τὴν Α΄ Σύνοδον τῆς Νικαίας, ὅτε ἀνεγνωρίσθη ὁ Χριστὸς Θεάνθρωπος. Τὸ κῦρος τῆς Α΄ Συνόδου τῆς συγκροτηθείσης ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἦτο τόσον, ὥστε μόνον ἀδέξιος θεολόγος, ὅπως ἦτο ὁ Νεστόριος, ἠδύνατο τώρα νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ ὁμοούσιον ἐμμέσως ὀνομάζων τὴν Παναγίαν Χριστοτόκον, ὄχι Θεοτόκον. Ἀντιθέτως ὁ πρακτικὸς καὶ δεξιὸς Κύριλλος ἀναιρεῖ τὴν γνώμην τοῦ Νεστορίου στηριζόμενος εἰς τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον[2].

---

1) Ἐκκλ. Ἱστ. VII 32,1.

2) Ὁ Κύριλλος ὡς ἑξῆς ἐκθέτει τὴν περὶ Χριστοῦ ἀντίληψίν του ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Νεστορίου (Migne PG. 77, 476)): «Ὁμολογοῦμεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον.... πρὸ αἰώνων μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα κατὰ τὴν θεότητα, ἐπ' ἐσχάτων

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ θεωρίαι τοῦ Νεστορίου δὲν ἐπροκάλεσαν μεγάλην ἀντίδρασιν, ἀλλ' ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὰ καινὰ δαιμόνια, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο ἀπὸ θρόνου μάλιστα τόσον ἐχθρικόν. Τὸν θρόνον τῆς Ἀλεξανδρείας διηύθυνε τώρα ὁ πανίσχυρος πατριάρχης **Κύριλλος** (412–444), ὅστις εἶχε καταδιώξει Ἰουδαίους, ἐθνικοὺς καὶ αἱρετικούς, εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐκκλησίαν του 90 ἐπισκοπὰς καὶ ἄπειρον πλῆθος μοναχῶν, μεταξὺ δὲ τούτων τὸν περίφημον Αἰγύπτιον Σχενούτι, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος καὶ ἡ ἐπιρροὴ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἦτο μεγίστη. Πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὁ προκάτοχος τοῦ Κυρίλλου καὶ θεῖός του, ὁ Θεόφιλος, συνετέλεσεν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Χρυσοστόμου· εὐνόητον εἶναι ὅτι ἐφιλοδόξησε καὶ ὁ Κύριλλος νὰ ταπεινώσῃ τὸν Νεστόριον. Μὲ τὸν Κύριλλον εὑρέθη σύμφωνος καὶ ὁ πάπας τῆς Ρώμης Καιλεστῖνος (422-432), οὕτω δ' ἐνισχυθεὶς ἔτι μᾶλλον οὗτος ἔγραψε τοὺς περιφήμους «ἀναθεματισμοὺς» κατὰ τοῦ Νεστορίου, εἰς τοὺς ὁποίους ἐκλήθη οὗτος ν' ἀπαντήσῃ ἀπολογούμενος. Ὁ πρῶτος «ἀναθεματισμὸς» τοῦ Κυρίλλου (Migne PG 77, 120) εἶναι οὗτος : «εἴ τις οὐχ ὁμολογεῖ Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ διὰ τοῦτο Θεοτόκον τὴν Ἁγίαν Παρθένον ἀνάθεμα ἔστω». Οἱ ἀναθεματισμοὶ ἐπροκάλεσαν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν μεγάλην ἀντίδρασιν, ὁ δὲ ἐπίσκοπος Κύρρου Θεοδώρητος ἔγραψεν ἀνατροπήν, ἡ ὁποία θὰ καταδικασθῇ ἀργότερα ὑπὸ τῆς Πέμπτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἀναθεματισμῶν τοῦ Κυρίλλου ἀπεφασίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ σύγκλησις τῆς τρίτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὅταν ἐκλήθη ἡ Σύνοδος εἰς τὴν Ἔφεσον [1] ὡς ἱστορικὴν καὶ ἔνδοξον χριστιανικὴν πόλιν, ὁ Κύριλλος ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ μὲ πλῆθος ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν καὶ μὲ αὐτὸν τὸν περίφημον Σχενούτι. Πολὺ γρήγορα οἱ περὶ αὐτὸν καθήρεσαν καὶ ἀνεθεμάτισαν τὸν Νεστόριον, πρὶν ἔλθουν ἀκόμη

δὲ τῶν ἡμερῶν τὸν αὐτὸν δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Δύο γὰρ φύσεων ἕνωσις γέγονε· διὸ ἕνα Χριστόν, ἕνα υἱόν, ἕνα Κύριον ὁμολογοῦμεν».

1) Βλ. Α. Διαμαντοπούλου, Ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ, Θεολογία τ. 9 (1931) σ. 209 κέξ. τ. 10 (1932) σ. 5 κέξ. τ. 11 (1933) σ. 17 κέξ. —Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τ. 1 (1884) σ. 231.—Μπαλάνου, Πατρολογία σ. 389. κέξ.—Β. Στεφανίδου, Οἱ πάπαι Καιλεστῖνος ὁ Α' καὶ Λέων ὁ Α' ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συγκαλουμένας Οἰκουμενικὰς Συνόδους, ΕΒΣ τ. 1 (1924) σ. 55.—Περὶ τοῦ Νεστορίου βλ. τὸ ἄρθρον Nestorius ὑπὸ E. Amann ἐν Dict. Cath.—Περὶ τοῦ Κυρίλλου, βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας 1933.— Βλ. προσέτι, V. Grumel, Le Concile d'Ephèse, EOr. τ. 34 (1931) σ. 293 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅλοι οἱ προσκεκλημένοι ἐπίσκοποι. Ὅταν ἦλθαν οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας καὶ ἄλλοι φίλοι τοῦ Νεστορίου, συνεκρότησαν ἰδιαιτέραν συνεδρίαν καὶ καθῄρεσαν τὸν Κύριλλον καὶ τὸν φίλον του ἐπίσκοπον Ἐφέσου Μέμνονα.!

Ὁ Νεστόριος ἀργότερα, ὅταν εἶδε τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως, φαίνεται ὅτι μετενόησε καὶ κατὰ τὸν Σωκράτη εἶπε: «Λεγέσθω καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία καὶ παυσάσθω τὰ λυπηρά»[1]. Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοί του δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσουν τὴν εὐκαιρίαν τῆς νίκης. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐθεώρησαν κατ' ἀρχὰς καὶ τοὺς τρεῖς ἐπισκόπους καθῃρημένους, τὸν Νεστόριον, τὸν Κύριλλον καὶ τὸν Μέμνονα. Ὁ Κύριλλος ὅμως δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του τὴν καθαίρεσιν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μὲ τὴν αὐτὴν ἐπιβλητικότητα καὶ ἀπολυταρχικότητα, ὡς ἐὰν δὲν εἶχε συμβῆ τίποτε ἐν Ἐφέσῳ. Ἐπροσπάθησε νὰ ἐπηρεάσῃ τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ φαίνεται ὅτι μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ δεξιότητά του, μὲ τὸ πλῆθος τῶν ὑποστηριζόντων αὐτὸν φίλων τὸ κατώρθωσε[2]. Ἡ ἀδιαλλαξία τοῦ Κυρίλλου ἐνίκησε τὴν διαλλακτικότητα τοῦ Νεστορίου, ὁ ὁποῖος, ἀδέξιος ὅπως ἦτο, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ. Ἐπαύθη (432) καὶ ἔφυγεν εἰς Ἀντιόχειαν, ἔπειτα ἐξωρίσθη εἰς Πέτραν τῆς Ἀραβίας καὶ εἰς Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου. Τὸ 450 ἀπέθανε.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Νεστορίου μετεδόθη εὐκόλως εἰς πολλοὺς συμπολίτας του, μάλιστα εἰς τοὺς Σύρους τῆς Ἐδέσσης, τῆς ὁποίας ἡ σχολὴ ἐκλείσθη δι' αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος τὸ 489. Οἱ Νεστοριανοὶ τότε ἵδρυσαν ἄλλην θεολογικὴν σχολὴν εἰς τὴν περσικὴν πόλιν Νίσιβιν, ἐπειδὴ δ' ἐθεωροῦντο ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντίου, ἔγιναν ἀνεκτοὶ εἰς τὴν Περσίαν καὶ προσείλκυσαν πολλοὺς Πέρσας εἰς τὸν Νεστοριανισμόν, τὸν ὁποῖον καὶ περαιτέρω εἰς τὴν Ἀσίαν διέδωκαν μέχρι Κίνας.

Ἂν ὁ Κύριλλος ἦτο διαλλακτικώτερος, τὸ ζήτημα τοῦ Νεστοριανισμοῦ θὰ ἐλύετο συμβιβαστικῶς καὶ δὲν θὰ ἐπροκάλει τοὺς διωγμοὺς τόσων ὀπαδῶν του. Ὁ Κύριλλος ἀπέθανε τὸ 444 νικητὴς καὶ τροπαιοῦχος. Εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου κατώρθωσε νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν τὴν Κύπρον καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ αὐτοκέφαλον διὰ νὰ τιμωρήσῃ οὕτω τὸν μὴ ὁμόφρονα πατριάρχην[3].

---

1) Ἐκκλ. Ἱστ. VII 34, 10.

2) Πβ. Stein, Geschichte Spätr. 1,454.

3) Ὁ Γεώργιος Μοναχός, de Boor σ. 619, 1 γράφει: «Βαρνάβα τοῦ ἀποστόλου τὸ λείψανον εὑρέθη ἐν Κύπρῳ.... ἐξ ἧς προφάσεως καὶ περιγεγόνασι Κύπριοι τοῦ ἀκέφαλον (γρ. αὐτοκέφαλον;) εἶναι τὴν κατ' αὐτοὺς μητρόπολιν καὶ μὴ τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν». Βλ. καὶ S. Vailhé, Formation de l'Église de Chypre, EOr. τ. 13 (1910) σ. 5.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὸν Κύριλλον ἔρχεται πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ὁ Διόσκουρος (444-451), ὁ τρίτος μετὰ τὸν Θεόφιλον καὶ Κύριλλον αὐταρχικὸς καὶ φιλόδοξος πάπας Ἀλεξανδρείας. Ἡ ἀδιαλλαξία καὶ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Νεστοριανισμοῦ ὡδήγησε τοὺς διαδόχους τοῦ Κυρίλλου εἰς ἄλλας ἀκρότητας. Οἱ Νεστοριανοὶ ἤθελαν τὴν Μαρίαν ὄχι Θεοτόκον καὶ ἐπομένως τὸν Χριστὸν ὄχι Θεόν· οἱ ἀντίπαλοι φθάνουν εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα: δέχονται τὸν Χριστὸν μόνον Θεόν, γίνονται μονοφυσῖται. Τὰς θεωρίας τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ἐκήρυσσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει φανερὰ ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐτυχής, ὁ ὁποῖος δι' αὐτὸ κατηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Δορυλαίου Εὐσεβίου καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐνδημούσης Συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πατριάρχου Φλαβιανοῦ. Ὁ ἀρχιμανδρίτης ὅμως ἴσχυε πολὺ παρὰ τῷ εὐνούχῳ Χρυσαφίῳ, ὅστις ἦτο τότε πανίσχυρος πλησίον τοῦ νωθροῦ Θεοδοσίου Β', καὶ ἐζήτησε νὰ κληθῇ νέα Σύνοδος διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα. Ἡ Σύνοδος ἐκλήθη πάλιν εἰς Ἔφεσον. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πάπας Λέων Α' ὁ Μέγας (440-461) ἔγραψε τόμον κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν καὶ ἐζήτησε τὴν καταδίκην αὐτῶν.

Εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου (449) ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ ὁ Διόσκουρος μὲ πλῆθος πολὺ ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν ἐξ Αἰγύπτου καὶ κατώρθωσεν αὐτὸς νὰ διευθύνῃ τὴν Σύνοδον καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς γνώμας τοῦ Εὐτυχοῦς, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς ἐδέχετο. Ἐχρησιμοποίησε τοὺς μοναχούς του διὰ νὰ τρομοκρατήσῃ πολλοὺς ἐπισκόπους, ἐκακοποίησε δὲ καὶ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Φλαβιανόν. Δι' αὐτὸ ἡ Σύνοδος ἐκλήθη «ληστρικὴ» καὶ αἱ ἀποφάσεις της δὲν ἔγιναν σεβασταί.

Ὁ πατριάρχης Φλαβιανὸς καὶ ὁ Δορυλαίου Εὐσέβιος ἀπηύθυναν «ἔκκλησιν» [1] πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα, ὅστις ἐνεργεῖ ὑπὲρ τῆς συγκλήσεως νέας Συνόδου κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν. Αὕτη συγκαλεῖται πλέον ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ Πουλχερίας (451), ἡ ὁποία θέλει νὰ ἐπιβάλῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν [2].

---

1) Πολλοὶ Καθολικοὶ ἐθεώρησαν τὴν ἔκκλησιν ταύτην ὡς ἀναγνωρίζουσαν τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα, ἀλλ' ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος εἰς σχετικὴν μελέτην δὲν εὑρίσκει τὰς παρατηρήσεις ὀρθάς. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Αἱ ἐκκλήσεις Φλαβιανοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Εὐσεβίου Δορυλαίου πρὸς Λέοντα Ρώμης. Θεολογία τ. 12 (1934) σ. 193 κέξ.

2) Ἡ ἀντίδρασις, τὴν ὁποίαν ἐπροκάλεσεν ἡ «ληστρικὴ» Σύνοδος τῆς Ἐφέσου, ἤσκησε μεγάλην πίεσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀναφέρομεν π. χ. χαρακτηριστικὴν «δέησιν», ἤτοι ἀναφορὰν πολλῶν μοναχῶν (Migne PG. 91, 1472) εἰς ὕφος ἔντονον κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν: .... «ἀξιοῦμεν οὖν προνοίᾳ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου ἐπάρχου τῆς νέας Ρώμης κωλύεσθαι τοὺς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπανισταμένους... εἰ δὲ παρακούσετε ἡμῶν ἀμελήσαντες, διαμαρτυρόμεθα ὑμῖν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν αἰώνων.... τοῦ μόνου σοφοῦ Θεοῦ».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' ἡ Πουλχερία ἔλαβε σύζυγον τὸν ἀξιωματικὸν Μαρκιανὸν καὶ διηύθυνε μετ' αὐτοῦ τὸ Κράτος. Ὁ εὐνοῦχος Χρυσάφιος, ὁ προστάτης τοῦ Εὐτυχοῦς, ἐξεβλήθη τῆς θέσεώς του καὶ ἐφονεύθη. Ἡ Πουλχερία ἐδέχθη νὰ καλέσῃ νέαν Σύνοδον εἰς τὴν Χαλκηδόνα [1] ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψίν της, διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπροκάλεσεν εἰς τὴν Ἔφεσον τόσας ἀνωμαλίας. Εἰς τὴν Σύνοδον προσῆλθον περὶ τοὺς 630 ἐπισκόπους, ὅσοι δηλ. εἰς καμμίαν ἄλλην Σύνοδον. Παρέστη εἷς τινα συνεδρίαν καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανός, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὠνόμασαν οἱ συνοδικοὶ Νέον Κωνσταντῖνον [2].

Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα προσῆλθον ὀλίγοι ἐπίσκοποι, ὁ Μεγάρων Νικίας, ὁ Τεγέας Ὠφέλιμος, ὁ Ὀποῦντος Ἀθανάσιος, ὁ Ναυπάκτου Εἰρηναῖος, ὁ Πλαταιέων Δομνῖνος, ὁ Ἄργους Ὀνήσιμος καὶ εἴ τις ἄλλος. (Mansi VII σ. 29).

Ἡ παρουσία τοῦ Μαρκιανοῦ δεικνύει τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἐπαναληφθοῦν σκηναί, ὅπως εἰς τὴν Ἔφεσον, καὶ νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα, ὅπως ἤθελεν ἡ Κυβέρνησις. Ὁ Διόσκουρος ἠναγκάσθη [3] νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Χαλκηδόνα ἀλλὰ χωρὶς τὴν συνοδείαν ποὺ εἶχεν εἰς τὴν Ἔφεσον. Εἰς τὴν Σύνοδον προσῆλθον καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα [4], τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη περιεφρονήθη εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου. Τώρα ἀποφασίζει αὕτη εὐκόλως τὴν καθαίρεσιν τοῦ Διοσκούρου καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ σύμφωνα μὲ τὴν διατύπωσιν τοῦ Λέοντος Α' καὶ ἀπολύει τοὺς καταδικασθέντας ὑπὸ τῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου ἐπισκόπους Θεοδώρητον Κύρρου καὶ Ἴβαν Ἐδέσσης. Ὁ Διόσκουρος ἐξωρίσθη εἰς Γάγγραν.

---

1) Περὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου βλ. Α. Διαμαντοπούλου, Ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Χαλκηδόνι (451), Θεολογία τ. 14 (1936) σ. 208 κέξ. τ. 15 (1937) σ. 193 κέξ. τ. 16 (1938) σ. 32 κέξ.—Caspar, Geschichte des Papstums... 1, 462 κέξ.

2) Mansi VIII, 127: «Παραγενόμενος ἐν τῇ αὐτῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ (=τῆς ἁγίας Εὐφημίας εἰς τὴν Χαλκηδόνα) ὁ θειότατος καὶ εὐλαβέστατος ἡμῶν δεσπότης Μαρκιανός, ὁ αἰώνιος αὔγουστος ἅμα τοῖς μεγαλοπρεπεστάτοις καὶ ἐνδοξοτάτοις ἄ ρ χ ο υ σ ι, τουτέστι τῷ ἐνδοξοτάτῳ στρατηλάτῃ ἀπὸ ὑπάτων καὶ πατρικίῳ Ἀνατολίῳ καὶ τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἐπάρχῳ τῶν ἱερῶν πραιτωρίων Παλλαδίῳ καὶ τῷ μεγαλοπρεπεστάτῳ ἐπάρχῳ τῆς βασιλίδος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης Τατιανῷ καὶ λοιποῖς μεγαλοπρεπεστάτοις ἄρχουσι.... προσεφώνησε τὰ ὑποτεταγμένα πρότερον ρωμαϊστὶ καὶ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν προσφώνησιν ἑ λ λ η ν ι σ τ ί.... πάντες ἐβόησαν, πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως, πολλὰ τὰ ἔτη τῆς Αὐγούστης· τ ῶ ν ὀ ρ θ ο δ ό ξ ω ν πολλὰ τὰ ἔτη».

3) Mansi VI, 1033, λέγεται ὅτι ὁ Διόσκουρος «ἑαυτὸν μᾶλλον β α σ ι λ ε ύ ε ι ν ἤθελε τῆς αἰγυπτιακῆς διοικήσεως» καὶ ἀντέδρα εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος.

4) Παρὰ Mansi VI, 93 ὑπάρχει ἡ πρόσκλησις πρὸς τὸν πάπαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

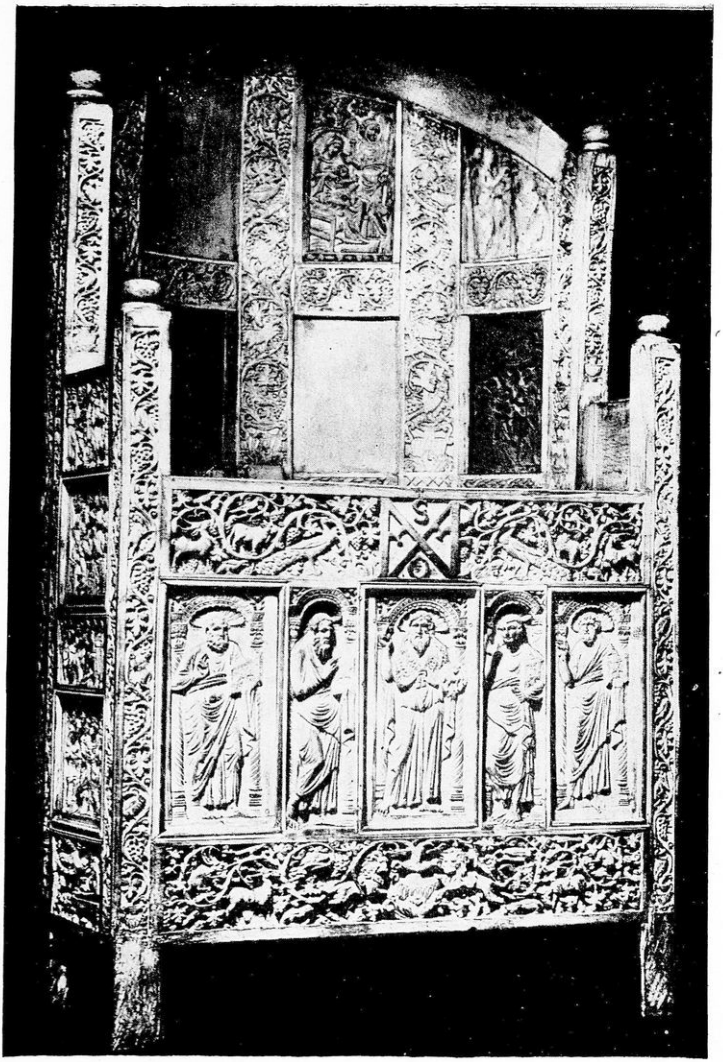

Εἰκ. 8. Καθέδρα τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ραβέννης Μαξιμιανοῦ
ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου ἀπετέλει ἧτταν διὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ νίκην διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Δι' αὐτὸ ἔλαβε καὶ συμπληρωματικὰ μέτρα ἡ Σύνοδος. Διὰ τοῦ 28 κανόνος[1] ἀνεγνώρισε τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὑπέβαλεν εἰς αὐτὸ τὰς διοικήσεις Θράκης, Πόντου καὶ Μικρᾶς Ἀσίας. Ἀπέσπασεν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας τὴν Παλαιστίνην καὶ ἵδρυσεν ἴδιον Πατριαρχεῖον, τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπίσης περιώρισε τὴν δύναμιν τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς ἄλλας Συνόδους εἶχαν δείξει ἀνταρτικὰς διαθέσεις· εἰς τὸ ἑξῆς ὑπάγονται οὗτοι εἰς τὴν αὐστηρὰν ἐποπτείαν τοῦ κατὰ τόπους ἐπισκόπου καὶ δὲν δύνανται νὰ μετακινῶνται χωρὶς τὴν ἄδειάν του.

Οἱ μονοφυσῖται θὰ καταδιωχθοῦν ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι θὰ καταδιωχθοῦν ἀπὸ τοὺς μονοφυσίτας, ὅπου οὗτοι ἔχουν δύναμιν. Ὅπου οἱ μονοφυσῖται εἶναι δυνατοί, δὲν λογαριάζουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ὁ Gelzer[2] εἶπεν ὅτι ἡ καταδίκη τῶν μονοφυσιτῶν διὰ τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ὑπῆρξεν ἀτύχημα διὰ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Ἀλλ' αἱ ἐπαρχίαι ὅπου οἱ μονοφυσῖται εἶχαν τὴν πλειονοψηφίαν, ἤτοι ἡ Συρία, ἡ Παλαιστίνη καὶ ἡ Αἴγυπτος, καὶ χωρὶς τὸν Μονοφυσιτισμὸν θὰ εὕρισκαν ἄλλον τρόπον νὰ ἐκδηλώσουν τὴν ἀντίδρασίν των κατὰ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον ἐμίσουν. Τώρα καλύπτονται ὑπὸ τὸν Μονοφυσιτισμὸν καὶ ἐνεργοῦν κατ' αὐτοῦ. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἰουβενάλιος ἦλθεν εἰς τὴν πατριαρχικήν του ἕδραν, τὰ Ἱεροσόλυμα, οἱ μονοφυσῖται ἐπροκάλεσαν ταραχὰς καὶ τὸν ἐδίωξαν καὶ ἐχρειάσθη νὰ ἐπανέλθῃ τῇ βοηθείᾳ τοῦ στρατοῦ. Ἐπίσης εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔγιναν ταραχαὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Διοσκούρου. Ὁ Μαρκιανὸς ἐπιβάλλει τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος (451) μὲ πάντα τρόπον, ἀλλ' οὔτε ἡ βία ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ εἰς τὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας τῶν μονοφυσιτῶν.

9. Βάνδαλοι - Οὖννοι.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀρκαδίου καὶ τοῦ Θεοδοσίου συνέβησαν αἱ μεγάλαι ἐπιδρομαὶ καὶ διαδρομαὶ τῶν Γότθων, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Οὖννων. Ἂν καὶ οἱ τελευταῖοι ἦσαν Ἀσιᾶται καὶ ἀνῆκαν εἰς τὴν Μογγολικὴν φυλήν, ἕνεκα τῆς πολεμικῆς των ζωῆς ἀπέκτησαν μερικὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ πρὸς τοὺς Γερμανούς (Γότθους καὶ Βανδάλους), πολε-

1) Ὁ 28ος κανὼν λέγει: «τῷ θρόνῳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης διὰ τὸ βασιλεύειν τὴν πόλιν ἐκείνην οἱ πατέρες ἀποδεδώκασι τὰ πρεσβεῖα καὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ κινούμενοι οἱ ·ρν' θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τὰ ἴσα πρεσβεῖα ἀπένειμαν τῷ τῆς Νέας Ρώμης ἁγιωτάτῳ θρόνῳ εὐλόγως κρίναντες τὴν βασιλείᾳ καὶ συγκλήτῳ τιμηθεῖσαν πόλιν καὶ τῶν ἴσων ἀπολαύσειν πρεσβείων»...

2) Ἐπίτ. Βυζ. Ἱστορία σ. 265.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μικὴν ὀργάνωσιν καὶ ἱκανότητα πρὸς ἐκλογὴν ἰσχυρῶν ἀρχηγῶν. Τοῦτο ηὐκόλυνε τοὺς μὲν Βανδάλους νὰ περάσουν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς Γερμανίας εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ νὰ τρομοκρατήσουν ἐπί τινα καιρὸν τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, τοὺς δὲ Οὔννους ἀπὸ τῶν Ἀλταΐων ὀρέων τῆς Ἀσίας νὰ φθάσουν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν. Κατὰ σύμπτωσιν ἔγιναν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βανδάλων καὶ Οὔννων ἐπὶ ἀνικάνων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ δι' αὐτὸ ἔβλαψαν μεγάλως καὶ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Οἱ Βάνδαλοι ἔβλαψαν κατὰ πρῶτον λόγον τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος, ἀλλ' ἀπησχόλησαν καὶ τὸ Βυζάντιον. Δι' αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ περὶ αὐτῶν λόγος ἐνταῦθα.

Τὴν προϊοῦσαν ἀδυναμίαν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἦλθε νὰ δείξῃ κατὰ τρόπον ἐκπληκτικὸν ἡ ἐγκατάστασις τῆς Γερμανικῆς φυλῆς τῶν Βανδάλων εἰς τὴν Ἀφρικήν. Οἱ ***Βάνδαλοι,*** ἐκ τῶν ἀνατολικῶν Γερμανῶν, ὑπῆρξαν τολμηρότατοι εἰς τὰς διαδρομάς των, ὅπως καὶ οἱ Γότθοι, καὶ ἔφθασαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὁπόθεν τοὺς ἔφερεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἡ παρακμὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Ἡ μεγάλη ἀπόστασις τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἡ γεωγραφικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις αὐτῆς ἐνεθάρρυνε καὶ Ρωμαίους στρατηγοὺς (Comites Africae) νὰ ἐπαναστατοῦν καὶ νὰ ἀπειλοῦν τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ρώμης ἢ τῆς Ραβέννης μὲ τὴν διακοπὴν τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀφρικανικοῦ σίτου, τοῦ ἀπαραιτήτου εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἔτσι τώρα συνεννοεῖται μὲ τοὺς Βανδάλους τῆς Ἱσπανίας ὁ δυσηρεστημένος μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Πλακιδίαν στρατηγὸς Β ο ν ι φ ά τ ι ο ς καὶ καλεῖ αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, παρέχει δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα πλοῖα πρὸς μεταφοράν των. 80.000 Βάνδαλοι μετ' Ἀλανῶν καὶ Γότθων ἐν τῷ συνόλῳ (μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων) μετεφέρθησαν εἰς Ἀφρικήν, ἐκ τούτων δὲ ἐξεχωρίζετο στρατὸς 16.000 περίπου χιλιάδων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαχητῶν δὲν ἦτο μέγας, ὑπὸ ἄλλας δὲ συνθήκας αἱ 80.000 θὰ κατεστρέφοντο ταχέως· οἱ Βάνδαλοι ὅμως εἶχαν κατὰ καλὴν δι' αὐτοὺς τύχην ἱκανώτατον ἀρχηγόν, τὸν ***Γιζέριχον,*** ὅστις διηύθυνεν ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα τοὺς Βανδάλους (429–476) καὶ ἐτρομοκράτησε τὴν δυτικὴν Μεσόγειον.

Ἡ συνεργασία τῶν Βανδάλων μὲ τὸν Βονιφάτιον δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ, διότι ἡ Πλακιδία προσεπάθησε μὲ κάθε τρόπον νὰ προσελκύσῃ τοῦτον. Οἱ Βάνδαλοι ἐχρειάσθησαν μακροὺς ἀγῶνας διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ρωμαϊκὴν Ἀφρικήν, καὶ χωρὶς τὸν Γιζέριχον βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν. Τὸ 430 ἐπολιόρκησαν καὶ κατέλαβαν τὴν Ἱ π π ῶ ν α, τὴν ἐπισκοπικὴν ἕδραν τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Μόλις τὸ 439 κατέλαβαν τὴν Καρχηδόνα, τὴν κατέστησαν πρωτεύουσαν καὶ ἤρχισαν νὰ δημιουργοῦν καὶ στόλον. Κα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τέλαβαν βαθμηδὸν ὅλας τὰς νήσους τῆς δυτικῆς Μεσογείου, ἐλεηλάτησαν τὴν Ρώμην (455) καὶ ἀπέστελλαν πειρατικὰς ἐπιδρομὰς μέχρι τῆς Ἑλλάδος [1]. Ἐζητήθη ἡ βοήθεια τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον ἔστειλε τὸν στρατηγὸν Ἄσπαρα εἰς τὴν Ἀφρικὴν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τέλος ἡ Δύσις ἐχρειάσθη νὰ δεχθῇ καὶ συνοικέσιον τοῦ υἱοῦ τοῦ Γιζερίχου Ὀνωρίχου μὲ τὴν κόρην τοῦ Βαλεντινιανοῦ Εὐδοκίαν, τὴν ἐγγονὴν τοῦ Θεοδοσίου καὶ τῆς Εὐδοκίας.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ ὅλα ταῦτα ἡ διπλωματικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἱκανότης τοῦ Γιζερίχου ἐχρησιμοποίησε τὸ μῖσος τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀφρικῆς κατὰ τῆς Ρώμης καὶ τὰς θρησκευτικὰς διαφοράς. Ἡ «αἵρεσις» τῶν Δονατιστῶν, ἡ μισοῦσα τοὺς ὀρθοδόξους, ἐβοήθησε τὸν Γιζέριχον, ὅπως καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Μαυρούσιοι, οἱ ὁποῖοι ἐνόμιζαν ὅτι θὰ ἐλευθερωθοῦν. Τὸ Βυζάντιον θὰ χρειασθῇ μεγάλους ἀγῶνας διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν Βανδάλων μετὰ τὸν Γιζέριχον.

Οἱ ***Οὖννοι,*** συγγενεῖς μὲ τοὺς Τούρκους, ἐξώρμησαν ἀπὸ τὰς βορειοδυτικῶς τῶν Ἀλταΐων ὀρέων στέππας τῆς Ἀσίας καὶ ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν Εὐρώπην. Ἡ στρατιωτικὴ των ὀργάνωσις, τὸ ἱππικόν [2], οἱ ἱκανοὶ ἀρχηγοί, τοὺς ὁποίους οἱ συνεχεῖς πόλεμοι ἐξεχώριζαν εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, κατέστησαν αὐτοὺς φοβερούς. Εἰς τὴν πορείαν των πρὸς δυσμὰς ὑπέταξαν τὴν σαρματικὴν (ἰρανικὴν) φυλὴν τῶν Ἀλανῶν καὶ παρέσυραν περαιτέρω πολλοὺς Γερμανούς (Ἐρούλους, Γότθους) ἐκ τῶν κατεχόντων κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα μ. Χ. τὰ νότια τῆς σημερινῆς Ρωσσίας. Ἀφοῦ οἱ Οὖννοι μετεκίνησαν τοὺς λαοὺς τούτους δυτικώτερα, δὲν φαίνεται παράδοξος ἡ ἀνάμιξις πολλῶν Γερμανῶν μετὰ τῶν Ἀσιατῶν ἐπιδρομέων· τὸ ὄνομα Ἀττίλας θεωρεῖται γερμανικὸν καὶ εἰς τὴν αὐλὴν αὐτοῦ ὡμιλεῖτο ἀργότερα πλὴν τῆς οὐννικῆς γλώσσης καὶ ἡ γοτθικὴ εἴτε γερμανική. Ἐν γένει δὲ οἱ Οὖννοι οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Παννονίαν πρὸς βορρᾶν τοῦ Σάβου δὲν εἶναι πλέον οἱ Οὖννοι τῶν Ἀλταΐων ὀρέων, ἀλλὰ μῖγμα λαῶν ὑπὸ ἀρχηγοὺς Οὔννους ἢ Γερμανούς [3].

1) Ὁ Προκόπιος γράφει (Πολ. III, 22, 16): «Γιζέριχος, ἐπισκήψας ποτὲ τοῖς ἐν Πελοποννήσῳ χωρίοις, Ταινάρῳ προσβαλεῖν ἐπεχείρησεν· ἐνθένδε τε κατὰ τάχος ἀποκρουσθεὶς καὶ πολλοὺς τῶν οἱ ἑπομένων ἀποβαλὼν ἀνεχώρησεν οὐδενὶ κόσμῳ· διὸ δὴ τῷ θυμῷ ἔτι ἐχόμενος Ζακύνθῳ προσέσχε καὶ πολλοὺς μὲν τῶν ἐν ποσὶ κτείνας, τῶν δὲ δοκίμων ἐς πεντακοσίους ἀνδραποδίσας δι' ὀλίγου ἀπέπλευσε».

2) Ὁ Σουΐδας γράφει ὅτι «οἱ Οὖννοι ἄνευ ἵππων οὐ ῥᾳδίως ἂν τὴν γῆν πατήσειαν» (ἐν λ. ἀκροσφαλεῖς). Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων, Ἀβάρων καὶ ἄλλων Τουρκικῶν λαῶν αἱ γενόμεναι ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μὲ ἱππικὸν ἦσαν καταστρεπτικώτεραι.

3) Περὶ τῶν Οὔννων, βλ. Bury, History L. R. Empire 1, 101 καὶ 271 Stein, Geschichte Spätröm 1, 434.—RE. ἄρθρ. Hunnen.—R. Grousset, L'empire des Steppes σ. 119.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ Οὖννοι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν τῆς σημερινῆς νοτίου Ρωσσίας ἐξέτειναν τὸ Κράτος των μέχρι τοῦ Καυκάσου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Παννονίας ἀφ' ἑτέρου. Ἐνίοτε ἔκαμναν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως ἢ νοτίως τοῦ Καυκάσου, ἐπιτυχεῖς ἢ ἀτυχεῖς. Ἐπικίνδυνοι εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἔγιναν κυρίως ἀπὸ τοῦ 430, ὅτε τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Βησιγότθων δὲν εἶχεν ἀκόμη ἱκανοποιητικὴν ἰθαγενῆ στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν, ἀναγκάζεται νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος περὶ τὰς 25.000 χρυσᾶ νομίσματα διὰ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς ἐπιδρομάς. Ἀπὸ τοῦ 434 συμμετέχει εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ ἀπεράντου οὐννικοῦ κράτους ὁ Ἀττίλας καὶ ἡ δεξιότης τούτου γίνεται ταχέως αἰσθητή. Τὸ Βυζάντιον ἀναγκάζεται τὸ 436 νὰ κάμῃ νέαν ταπεινωτικὴν συμφωνίαν καὶ νὰ διπλασιάσῃ τὴν ἐτησίαν χορηγίαν, ἤτοι νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος 50.000 νομίσματα, νὰ ἐξαγοράζῃ ἀντὶ ὀκτὼ νομισμάτων ἕκαστον Ρωμαῖον αἰχμάλωτον τῶν Οὔννων, νὰ παραδίδῃ ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῶν Οὔννων, οἱ ὁποῖοι κατέφευγαν νοτίως τοῦ Δουνάβεως εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος [1].

Ὁ Ἀττίλας εἶχε τὴν δεξιότητα καὶ ἤθελε πάντοτε νὰ δικαιολογῇ τὴν παράβασιν τῶν συνθηκῶν του. Ἔτσι εὑρῆκε νέας ἀφορμὰς νὰ κάμῃ πάλιν φοβερὰς ἐπιδρομὰς πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως καὶ νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῶν θρακικῶν πόλεων Φιλιππουπόλεως καὶ Ἀρκαδιουπόλεως. Τὸ Βυζάντιον ἠναγκάσθη τὸ 443 νὰ δεχθῇ εἰς νέαν συνθήκην νὰ πληρώνῃ 150.000 νομίσματα κατ' ἔτος καὶ ἐκτάκτως ἄλλα 432.000, νὰ ἐξαγοράσῃ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ τοὺς Οὔννους πρόσφυγας.

Τὸ 445 ὁ Ἀττίλας ἐφόνευσε τὸν συνάρχοντα ἀδελφόν του καὶ ἔγινε μονοκράτωρ· ἡ ἀρχή του ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Ρήνου καὶ τῆς Γερμανίας· ἦτο ὁ φοβερώτερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. Τὸ 447–8 εὑρίσκει ἀφορμὰς νὰ παραβῇ τὰς συνθήκας, διότι χρειάζεται νέαν λείαν πολέμου καὶ νέους αἰχμαλώτους. Ἡ ἐπιδρομὴ αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ φοβερωτέρα· κατ' αὐτὴν κατεστράφησαν ἑβδομήκοντα πόλεις, αὐτὸ δὲ φανερώνει τὸν σκοπὸν τῶν ἐπιδρομῶν, νὰ λῃστευθοῦν τὰ πάντα [2]. Λέγεται ὅτι ἔφθασαν οἱ Οὖννοι τότε

1) Τὸ Βυζάντιον ἠναγκάσθη νὰ κόψῃ νόμισμα διὰ νὰ πληρώσῃ τὰς ἀποζημιώσεις, ποὺ ἐζήτουν οἱ Οὖννοι. Πβ. A. Blanchet, Les monnaies de la guerre de Théodose II contre Attila en 442 ἐν RSE τ. 1 (1924) σ. 97.

2) Περὶ τῶν Οὐννικῶν πραγμάτων ὁμιλεῖ καὶ ὁ ὑπὸ Καλλινίκου γραφεὶς βίος Ὑπατίου σ. 108: «Τὸ βαρβαρικὸν ἔθνος τῶν Οὔννων τὸ ὂν ἐν τῇ Θράκῃ τοσοῦτον γέγονεν ὡς πλείους ἑκατὸν πόλεων ληφθῆναι καὶ μικροῦ δεῖν κινδυνεύειν Κωνσταντινούπολιν καὶ φυγεῖν ἀπ' αὐτῆς τοὺς πλείους..... τοσοῦτοι δὲ φόνοι καὶ αἱματοχυσίαι γεγόνασιν, ὡς μέτρῳ μὴ ὑποβάλλεσθαι τοὺς θανόντας· καὶ γὰρ τὰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια ᾐχμαλώτευσαν καὶ μονάζοντας καὶ παρθένους πλείστας ἀπέκτειναν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μέχρι Θερμοπυλῶν, τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται πιστευτὸν ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐσκέφθησαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Ἀττίλαν, ἀλλ' ὁ Γερμανὸς ὑπουργὸς αὐτοῦ Ἐδέκων, ὁ πατὴρ τοῦ ἔπειτα ἀρχηγοῦ τῶν Ἐρούλων Ὀδόακρου, ὁ βολιδοσκοπηθεὶς πρὸς τοῦτο, κατήγγειλε τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Ἀττίλαν, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ τότε διευθύνοντος τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς εὐνούχου Χρυσαφίου. Τὸ Βυζάντιον ἔστειλε πρεσβείαν πρὸς τὸν Ἀττίλαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μαξιμίνου [1], τὴν ὁποίαν παρηκολούθησε καὶ ὁ ἱστορικὸς Πρίσκος ὁ Πανίτης (ἀπὸ τὸ Πάνιον τῆς Θράκης), ὁ γράψας τότε τὰς κυριωτάτας εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ Οὔννων [2].

Ὁ Ἀττίλας μετὰ τὰς τελευταίας ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ἐπέμεινεν οὔτε εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ Χρυσαφίου, οὔτε εἰς νέαν αὐστηροτέραν συνθήκην. Ἑτοιμάζεται νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Δύσιν, ἴσως διότι ἡ λεηλατηθεῖσα Ἀνατολὴ δὲν εἶχε πλέον νὰ δώσῃ πολλὰ χρήματα ἢ πράγματα εἰς τὸν φοβερὸν αὐτὸν ἐπιδρομέα. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου Β' ὁ Μαρκιανὸς ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ χρηματικὴν χορηγίαν εἰς τὸν Ἀττίλαν, διότι ἤξευρεν ἐκ τῶν πληροφοριῶν του ὅτι οὗτος φεύγει πρὸς τὴν Δύσιν καὶ δὲν δύναται νὰ ἀπασχοληθῇ πλέον μὲ τὴν Ἀνατολήν.

Οἱ Οὖννοι συνήθισαν κατὰ τοὺς δεινοὺς ἀγῶνας, τοὺς ὁποίους διεξήγαγαν διὰ νὰ φθάσουν ἀπὸ τῶν Ἀλταΐων ὀρέων καὶ τῶν στεππῶν τοῦ

ὡς καὶ τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον πορθηθῆναι καὶ τὰ ἐν αὐτῷ χρήματα καὶ κειμήλια παραλαβεῖν, ὅπερ οὐδέποτε συνέβη· ἐρχομένων γὰρ τῶν Οὔννων πλειστάκις πρὸ τοῦ τειχισθῆναι τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον οὐδείς ποτε ἐξ αὐτῶν πλησιάσαι ἐτόλμησε τῷ μαρτυρίῳ· τοσοῦτον δὲ ἠρήμωσαν τὴν Θράκην ὡς μηκέτι ἀνακεφαλίσαι καὶ γενέσθαι καθὼς ἦν τὸ πρώην....». Ὁ Πρίσκος γράφει (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 124) περὶ τῆς πόλεως Ναϊσσοῦ: «ἀφικόμενοι εἰς Ναΐσσὸν ἔρημον μὲν εὕρομεν ἀνθρώπων τὴν πόλιν, ὡς ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀνατραπεῖσαν· ἐν δὲ τοῖς ἱεροῖς καταλύμασι τῶν ὑπὸ νόσων κατεχομένων τινὲς ἐτύγχανον ὄντες· μικρὸν δὲ ἄνω τοῦ ποταμοῦ ἐν καθαρῷ καταλύσαντες· (σύμπαντα γὰρ τὰ ἐπὶ τὴν ὄχθην ὀστέων ἦν πλέα τῶν ἐν πολέμῳ ἀναιρεθέντων)...».

1) W. Ensslin, Maximinus und sein Begleiter, der Historiker Priskos, ἐν BNJ τ. 5 (1926) σ. 1 κέξ. Ὁ Ἀττίλας ὠργίζετο, ὅταν ἤρχοντο κατωτέρου βαθμοῦ πρέσβεις πρὸς αὐτόν, ἐφάνη δὲ προθυμότερος καὶ εὐνοϊκώτερος, ὅταν ἦλθεν ἡ πρεσβεία τοῦ Μαξιμίνου.

2) Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ ἱστορικοῦ Πρίσκου ὅτι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀττίλα ὑπῆρχαν ραψῳδοὶ πολεμικῶν τραγουδιῶν. (Κ. Πορφυρογέν., Excerpta Historica I, 1, 144): «δύο ἀντικρὺ τοῦ Ἀττίλα παρελθόντες βάρβαροι ᾄσματα πεποιημένα ἔλεγον νίκας αὐτοῦ καὶ τὰς κατὰ πόλεμον ἀδοντες ἀρετάς». Ἐν γένει περὶ τῶν Οὔννων καὶ τῶν ἐπιδρομῶν των πολλὰς εἰδήσεις παρέσχεν ὁ Πρίσκος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σημερινοῦ Τουρκεστὰν μέχρι τῆς σημερινῆς Νοτιοσλαβίας καὶ Οὐγγαρίας, νὰ ζοῦν μόνον ἀπὸ τὴν λείαν τοῦ πολέμου· δὲν ἠδύναντο νὰ γεωργοῦν τὴν γῆν [1] οὔτε νὰ κατοικοῦν πόλεις· αὐτὸ ἦτο πολὺ ἀνιαρὰ ἐργασία διὰ τοὺς ἐφίππους πολεμιστάς, οἱ ὁποῖοι ἐτρομοκράτησαν τὴν Εὐρώπην καὶ εἶχαν εἰς τὴν διάθεσίν των τὰ προϊόντα τῆς ἐργασίας τόσων λαῶν.

Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους οὔτε ἡ εὔφορος Παννονία, ἡ ὁποία πρὸ τῶν Οὔννων καὶ μετ' αὐτοὺς ἐκράτησεν ἐπὶ πολὺ Γερμανοὺς πολεμιστὰς καὶ ἀργότερα διὰ παντὸς τοὺς Οὔγγρους, δύναται νὰ θρέψῃ τοὺς Οὔννους· τὴν εὔφορον χώραν ἐγκαταλείπουν οἱ ἀκάθεκτοι ἱππεῖς, ἴσως διότι τὴν ἐξήντλησαν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ δὲν ἠδύνατο αὕτη νὰ θρέψῃ τὰς μυριάδας τῶν ἐπιδρομέων καὶ τοὺς ἵππους των.

Ἔτσι ὁ Ἀττίλας ὁρμᾷ δυτικώτερα, πρὸς ὀλιγώτερον ἐρημωμένας χώρας. Τὸ 451 ἔρχεται εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ προκαλεῖ τὸν διχασμὸν διαφόρων Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ· ἄλλοι μὲν τάσσονται μὲ τὸν Ἀττίλαν, τὸν ὁποῖον, ὡς εἴπομεν, παρηκολούθουν ἀπὸ τὰ νότια τῆς Ρωσσίας πολυάριθμοι Γότθοι· ἄλλοι δέ, ὅπως οἱ Βησιγότθοι τῆς Τολώσης καὶ τὰ λείψανα τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, συμφωνοῦν μὲ τὸν ἱκανώτατον Ρωμαῖον στρατηγὸν ***Ἀέτιον,*** ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε καλὰ Οὔννους καὶ Γερμανοὺς καὶ ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐπιδρομέων. Ἡ ἱκανότης τοῦ Ἀετίου ἐνίκησε τοὺς ἐξηντλημένους Οὔννους παρὰ τὴν σημερινὴν πόλιν Troyes καὶ ἔτσι δὲν ἐληστεύθη ἡ Γαλλία, ὅπως ἡ λοιπὴ Δύσις. Ὁ Ἀττίλας ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ καὶ νὰ καταβῇ εἰς Ἰταλίαν, ὅπου κατέστρεψε διὰ παντὸς τὴν πόλιν Ἀκυληίαν (Aquileia), τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι κατέφυγαν καὶ ἔκτισαν ἐπὶ νησίδων τὴν Βενετίαν. Ὁ πάπας Λέων ὁ Μέγας καὶ ἄλλοι φρόνιμοι παράγοντες ἐπροσπάθησαν μὲ δῶρα καὶ διαφόρους ὑποσχέσεις νὰ ἐμποδίσουν τὴν περαιτέρω λεηλασίαν τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοὺς Οὔννους. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀττίλας τὸ 453 κατὰ τὴν ἐσπέραν νέου γάμου του μὲ ὡραίαν Γερμανίδα.

Οἱ διάδοχοί του δὲν δύνανται νὰ συγκρατήσουν τὸ Οὐννικὸν ἢ μᾶλλον Οὐννογερμανικὸν πλέον Κράτος, διότι δὲν εἶχαν τὴν ἱκανότητα ἐκείνου· διάφοροι ἀρχηγοὶ ἀναφαίνονται, ἀλλὰ τὸ μέγα Κράτος διασπᾶται καὶ διαλύεται χωρὶς νὰ μείνῃ καμμία χώρα ὡς εἰδικῶς οὐννικὴ ἢ οὐννογερμανική. Μόνον ὀλίγα τοπωνύμια εἰς τὴν Παννονίαν (Hunenburg π.χ. παρὰ τὸν Δούναβιν) ὑπενθυμίζουν σήμερον τὴν διάβασιν

1) Ὁ Jorga γράφει ὀρθῶς (La place des Roumains dans l'Histoire Universelle τ. I (1935) σ. 72): «Οὐδέποτε Οὔννος ἐσκέφθη νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ποιμενικός των βίος εἶναι ἀμφίβολος» (διὰ τοὺς πολεμιστὰς δηλαδὴ οἱ αἰχμάλωτοι ἢ οἱ δοῦλοι ἐπιστατοῦν εἰς τὰ ποίμνια), Οἱ Οὔννοι ζοῦν ἐκ τῆς λείας τοῦ πολέμου καὶ ἐκ τῆς ἐργασίας τῶν ὑπηκόων!

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν Οὔννων. Εἰς τὴν Παννονίαν κατέρχονται πάλιν Γερμανοί, οἱ Γεπίδαι ἢ «Γήπαιδες», οἱ ὁποῖοι ἔρχονται καὶ εἰς συμφωνίας πρὸς τὸ Βυζάντιον. Οἱ ὀλίγοι ὑπολειφθέντες Οὖννοι ὑποτάσσονται μὲ τὴν σειράν των εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἢ ἔρχονται ἀνατολικώτερα καὶ ἀναζητοῦν ὁμοφύλους των, ἀναφαίνονται δ' ἀργότερα μὲ διάφορα ἄλλα ὀνόματα ὡς Κουτρίγουροι, Οὐτρίγουροι κλπ.

Καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν θὰ ἐπικρατήσουν οἱ Γερμανοί, ἀφοῦ μάλιστα ἐδολοφονήθη ὁ Θρᾷξ στρατηγὸς Ἀέτιος (ἀπὸ τὸ Δορύστολον) καὶ ἡ Ρώμη δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κυριαρχῇ ἐκεῖ. Τὰ Γερμανικὰ Κράτη τῶν ησιγότθων, τῶν Βουργουνδίων, τῶν Φράγκων ἀντικατεστοῦν τὴν Ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπως οἱ Βάνδαλοι εἰς τὴν Ἀφρικήν, μετ' ὀλίγον δὲ ἄλλοι Γερμανοὶ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὥστε ἡ προσωρινὴ ἐπικράτησις τῶν Οὔννων δὲν ἐμπόδισε τὴν Γερμανικὴν ὁρμὴν εἰς τὴν Δύσιν· μόνον εἰς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην, τὴν σημερινὴν Ρωσσίαν καὶ Ρουμανίαν, ἐξετόπισε τοὺς Γερμανούς, καὶ τοῦτο διότι τοὺς Οὔννους ἠκολούθησαν ταχέως ἄλλοι Ἀσιατικοὶ λαοί, συγγενεῖς πρὸς αὐτούς.

Διὰ τὴν Δύσιν δὲν εἶχε λοιπὸν καμμίαν βαρεῖαν συνέπειαν ἡ οὐννικὴ ἐπιδρομή. Διὰ τὴν Ἀνατολὴν ὅμως πλὴν τῆς ἐκτοπίσεως τῶν Γερμανῶν ἐπέφερε φοβερὰς καταστροφὰς καὶ ριζικὰς ἐθνολογικὰς μεταβολὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου, νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Αἱ προηγούμεναι ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων δὲν ἐπέφεραν τόσας καταστροφάς, ὅσας τώρα οἱ Οὖννοι [1]· αἱ ἀνοχύρωτοι πόλεις κατεστράφησαν καὶ μόνον αἱ ὀχυραί, ὅπως ἡ **Ἄσημοῦς** [2], ἠδύναντο νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς

1) Καὶ οἱ Γότθοι ὅμως ἔφεραν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικήν. Ὁ ἱστορικὸς Εὐνάπιος γράφει σχετικῶς (κεφ. 6 Κ. Πορφυρ. Excerpta 1, 597): «τοσαύτην δ' οὖσαν αὐτὴν (Θράκην καὶ Μακεδονίαν) καὶ οὕτω πολυάνθρωπον, εὐδαίμονά τε ἅμα καὶ εὔανδρον ἡ τῶν Σκυθῶν (=Γότθων!) ἄπιστος καὶ παράλογος ἐπανάστασις ἐξαπιναίως καὶ παραχρῆμα... συντολμηθεῖσα.... κατεστόρεσεν... πόλεις γοῦν εὐαρίθμητοι καὶ ὀλίγαι τινὲς διεσώθησαν καὶ ἔτι σώζονται τειχῶν ἕνεκεν καὶ οἰκοδομημάτων· ἡ δὲ χώρα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπηνάλωται καὶ ἔστιν ἀοίκητον καὶ ἄβατον διὰ τὸν πόλεμον». Ἂν οἱ Γότθοι ἔφεραν τόσας καταστροφάς, τί δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῶν Οὔννων; Οἱ Γότθοι κατέστρεψαν καὶ τὴν ἱστορικὴν πόλιν Δῖον τῆς Μακεδονίας (βλ. Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος 1932 σ. 445).

2) Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Ἀσημοῦντος (εἰς τὴν βόρειον Βουλγαρίαν παρὰ τὴν Νικόπολιν (Nicup) τὴν «πρὸς Ἴστρῳ») ἠμύνθησαν ἀποτελεσματικώτατα, ἔσωσαν δὲ καὶ πολλοὺς «Ρωμαίους». Ὁ Πρίσκος γράφει σχετικῶς (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 577): «Ἄσημοῦς ἐστιν φρούριον καρτερόν.... πλείστους τοίνυν οἱ Ἀσημούντιοι ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ Σκύθας μὲν (=Οὔννους) ἀπέκτειναν, Ρωμαίους δὲ ἠλευθέρωσαν, τοὺς δὲ ἀποδράσαντας τῶν ἐναντίων ἐδέξαντο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐφίππους ἐπιδρομεῖς. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶναι εὐνόητον ὅτι τὰ πεδινὰ μέρη ὑπέστησαν τὰς μεγαλυτέρας καταστροφάς. Ἔχω δι' αὐτὸ τὴν γνώμην ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων πρὸ πάντων ἠνάγκασαν πολλοὺς κατοίκους τῶν πεδιάδων καὶ τῶν ἀνοχυρώτων πόλεων νὰ ἀνέλθουν εἰς τὰ ὀρεινὰ τμήματα τῆς χώρας καὶ νὰ μετακινηθοῦν νοτιώτερα, τὴν μετακίνησιν δὲ αὐτὴν συνεπλήρωσαν ἀργότερα ἄλλαι οὐννικαὶ καὶ ἀβαρικαὶ ἐπιδρομαί, ἔτι δὲ καὶ Γερμανικαὶ (τῶν Ὀστρογότθων). Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἐρήμωσις σχεδὸν τῶν πεδιάδων τῆς Βορείου Βαλκανικῆς, τὰς ὁποίας θὰ καταλάβουν εὐκόλως ἔπειτα οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι.

Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Οὔννων εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἠμπόδισε τὸ Βυζάντιον νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Βανδάλους ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν. Ἀνεκάλεσε τὸν σταλέντα στρατὸν καὶ συνῆψεν εἰρήνην μὲ τὸν Γιζέριχον (442)[1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΛΕΟΝΤΟΣ Α' ΤΟΥ ΘΡΑΚΟΣ

(457-518)

1. Λέων Α' (457-474)

Ὁ Λέων Α'[2] ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀνατολίου. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ συντελέσας εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Λέοντος, ὅπως καὶ τοῦ Μαρκιανοῦ, Ἀλανὸς Ἄσπαρ εἶναι πανίσχυρος, φιλοδοξεῖ δὲ πλέον νὰ συνδεθοῦν καὶ τὰ παιδιά του μὲ τὸν θρόνον. Ὁ Λέων ἠναγκάσθη ἀργότερα νὰ ὀνομάσῃ ἕνα υἱὸν τοῦ Ἄσπαρος, τὸν Πατρίκιον, καίσαρα, ἤτοι ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ θρόνου, καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν

1) Levtzenko σ. 39.

2) Περὶ τοῦ Λέοντος βλ. τὸ ἄρθρ. Leo I ὑπὸ Ensslin ἐν RE. (τ. XII, 2 σ. 1950).—Bury, History L. R. Empire 1,314.—Stein, Geschichte Spätröm, 1,531.—Lot, Les destinées de l'Empire 1, 85.—Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος γίνεται ἐκτενὴς λόγος παρὰ Κ. Πορφυρογεννήτου (1,410). Αὐτόθι πλὴν ἄλλων λέγεται: «Λέοντα ὁ κόσμος ἀναμένει· Λέοντα ὁ στρατὸς ἐκδέχεται· τὸ κοινὸν καλόν, Λέων ἐλθέτω· τὸ κοινὸν ἀγαθόν, Λέων βασιλεύσει. Εἰσάκουσον, ὁ Θεός, σὲ παρακαλοῦμεν».

Κατὰ τὸν Ensslin (BZ τ. 42 (1942) σ. 101 καὶ 370, πρῶτος ὁ Λέων ἐστέφθη ὑπὸ πατριάρχου, ὄχι ὁ Μαρκιανός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν κόρην του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ὀρθοδόξου κοινοῦ.

Ὁ Ἄσπαρ βοηθεῖ τὴν ἀνάδειξιν Γερμανῶν εἰς τὸν στρατόν, πιστεύει δ' ἴσως μετὰ τὰ ἐκ τῶν Οὔννων παθήματα ὅτι οὗτοι εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς τὸ Κράτος. Δι' αὐτὸ συνεδέθη διὰ συνοικεσίων μὲ ἕνα ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογότθων, τὸν Θευδέριχον τὸν Στράβωνα ἢ Στραβὸν καὶ δι' αὐτὸ δὲν θέλει νὰ γίνῃ πόλεμος κατὰ τῶν Βανδάλων. Ἡ γνώμη τοῦ ἱκανοῦ ἀνδρὸς προήρχετο ἀπὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τὸ Κράτος. Ἂς προστεθῇ ὅτι ἔκτισε καὶ τὴν λεγομένην «κινστέρναν» (δεξαμενὴν) τοῦ Ἄσπαρος καὶ ὅτι κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊάν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκάη ἡ βιβλιοθήκη ἡ ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἠγωνίσθη ὑπεραν θρώπως νὰ σώσῃ τὴν Πόλιν[1].

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἱκανοῦ τούτου ἀνδρὸς εὑρίσκετο ὁ Λέων, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐνωρὶς ἐζήτει στηρίγματα διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντιδράσῃ κατ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου Β' (448) ἤρχισεν ἡ κατάταξις Ἰσαύρων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἰθαγενοῦς ἀξιωματικοῦ, τοῦ Ζήνωνος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Λέων ἔδωσε σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἀριάδνην. Θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ γαμβρὸν ἕνα υἱὸν τοῦ Ἄσπαρος, ἀλλὰ προφανῶς ἡ ἰσχυρὰ καὶ φορτικὴ προσωπικότης τούτου, προσέτι δὲ ὁ Ἀρειανισμός του ἐπροκάλει τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Λέοντος[2]. Εἶναι εὐνόητον μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὅτι μεταξὺ Ἄσπαρος καὶ Ζήνωνος ὑπάρχει μῖσος, ὅτι ὁ Λέων μέχρι τινὸς προσπαθεῖ νὰ ἐξοικονομῇ τὰ πράγματα, ἀλλ' ὅτι τελικῶς καταλήγει

---

1) Κατ' ἐπίγραμμα εὑρισκόμενον σήμερον ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ δημοσιευθὲν ἐπανειλημμένως (πβ. BArchB. τ. 4 (1926–27) σ. 91), ὁ Ἄσπαρ ἐτιμήθη διὰ χαλκοῦ ἀνδριάντος:

«τὸν κρατερὸν πτολέμοισι καὶ ἄτρομον ἀσπιδιώτην
Ἄσπαρα χαλκείῃ (εἰ)κόνι τῖσε Πόλις».

2) Εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου Μαρκέλλου (Migne, PG τ. 116, 741) τονίζεται τὸ ζήτημα τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ συγχρόνως γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ καίσαρος: «ἐπὶ συμβάσεις τρέπονται (Λέων καὶ Ἄσπαρ), ἐφ' ᾧ τὸν Ἄσπαρος υἱόν, Ἀρδαβουρίου δὲ ἀδελφόν, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως πρὸς γάμον ἀγόμενον ἀναδειχθῆναι καίσαρα. Τοῦτο δὲ ὁ λαβὼν ἕτερός ἐστιν, ὡς ἂν εἴποι τις ὑποβασιλεύς· ἀλουργίς τε γὰρ αὐτοῦ κατάχρυσος καὶ τἆλλα τῆς βασιλείας παράσημα, ὅτι μὴ μόνης τῆς χρυσῆς στεφάνης οὐ πάντα ἐχούσης τὰ τῆς βασιλείας σύμβολα. Ἔμελλεν οὖν οὗτος ταύτην τὴν ἀξίαν λαβών, ζῶντι μὲν βασιλεῖ πάντα κοινῇ συμπράττειν, τελευτήσαντι δὲ πρῶτος αὐτὸς καὶ μόνος τὴν ἀρχὴν λαμβάνειν καὶ ὥσπερ ὀφειλόμενα αὐτῷ τὰ σκῆπτρα δέχεσθαι. Ἐτάραττε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν τὸ πρᾶγμα καὶ οὐ μικρῶς ἐθορύβει, εἰ πάλιν Ἀρειανὸς μέλλει κατ' αὐτῆς εἰσπηδᾶν». Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ καίσαρος βλ. Guilland, OChrP τ. 13 (1947) σ. 168.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς φοβερὰν δολοφονίαν τοῦ Ἄσπαρος (471 μ.Χ.), ἡ ὁποία τοῦ ἔδωκε τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Μακέλλη (τοῦ σφαγέως), διότι προφανῶς ὁ φόνος ἔκαμεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν [1].

Ὁ Λέων παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Ἄσπαρος θέλει νὰ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ πράγματα τῆς Δύσεως. Δι' αὐτὸ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου ἀμέσως μετὰ τὴν ἐνθρόνισίν του εἰς τὸν πανίσχυρον Γερμανὸν (Σουῆβον) Ρικίμερον, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὰ πράγματα τῆς Δύσεως ὡς ἄλλοτε ὁ Στιλίχων. Καὶ τὸν ἀνακηρυχθέντα εἰς τὴν Δύσιν αὐτοκράτορα Μαγιοριανὸν (Majorianus) ἐτίμησεν ὁ Λέων καὶ ἀνεγνώρισεν. Ἀξία ὅμως ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι ἡ ἐκλογὴ ὡς αὐτοκράτορος (467) τῆς Δύσεως τοῦ ἐκ μικρασιατικῆς καταγωγῆς Ἕλληνος Ἀνθεμίου, ἐγγόνου τοῦ περιφήμου πολιτικοῦ Ἀνθεμίου καὶ υἱοῦ τοῦ στρατηγοῦ Προκοπίου. Ὁ Ἀνθέμιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Μαρκιανοῦ, ἔδωκε δὲ τὴν μικρὰν κόρην του εἰς τὸν γέροντα Ρικίμερον διὰ νὰ τὸν τιμήσῃ καὶ τὸν ἔχῃ προθυμότερον σύμβουλον. Ὅταν ὁ Λέων ἀπηλλάγη διὰ δολοφονίας τοῦ Ἄσπαρος, φαίνεται ὅτι ὑπέδειξεν εἰς τὸν Ἀνθέμιον ὁμοίαν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὸν Ρικίμερον, μὲ τὸν ὁποῖον οὗτος παρ' ὅλην τὴν συγγένειαν δὲν ἠδύνατο νὰ συνεννοηθῇ. Ὁ Ἀνθέμιος ἐθεώρει τὸν Ρικίμερον βάρβαρον, οὗτος δὲ πάλιν περιεφρόνει τὸν Γραικύλον Ἀνθέμιον. Ὁ Ρικίμερος ἐν τούτοις ἐδολοφόνησε (472) τὸν Ἀνθέμιον [2], μετ' ὀλίγον δ' ἀπέθανε καὶ αὐτός. Τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του ὁ Λέων ἔστειλεν εἰς τὴν Δύσιν τὸν τελευταῖον νόμιμον αὐτοκράτορα (474–480), τὸν Ἰούλιον Νέπωτα, συγγενῆ τῆς γυναικός του. Ὁ Νέπως ὡς ξένος εὗρεν ἀντίδρασιν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ διελύθη τὸ Κράτος, ἀλλὰ ἔζησε μέχρι τοῦ 480 ὡς νόμιμος αὐτοκράτωρ. Τρεῖς λοιπὸν αὐτοκράτορας ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν Δύσιν ὁ Λέων.

Ὁ Λέων εὐκόλως περιεπλάκη εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Βανδάλων [3] τῆς Ἀφρικῆς παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἄσπαρος, ὅστις ἐγνώριζε καλῶς

---

1) Κατὰ τὸν βίον Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου (Α.Β. τ. 32 (1903) σ. 173) ὁ Ἀρδαβούριος ὡς «στρατηλάτης τῆς Ἀνατολῆς» ἦλθεν εἰς προδοτικὰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ δι' αὐτὸ ὁ Λέων παρίσταται λέγων εἰρωνικῶς πρὸς τὸν Ἄσπαρα: Καλά εἶσι ταῦτα, ἃ διαπράττεται ὁ υἱός σου τῇ βασιλείᾳ καὶ κατὰ τῆς Ρωμαίων πολιτείας». Οἱ ξένοι στρατηγοὶ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἐδυσκολεύοντο νὰ προβοῦν εἰς προδοτικὰς ἐνεργείας, ἡ δὲ ἀνωτέρω πληροφορία τοῦ βίου Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς ἐτόλμησεν ὁ Λέων νὰ προβῇ εἰς δολοφονίαν τοῦ Ἄσπαρος καὶ τῶν υἱῶν του.

2) Τὸν Ἀνθέμιον ἐξύμνησεν ὁ ποιητὴς C. Sollius Apollinaris Sidonius (ἔκδ. P. Mohr, Λειψία, 1895).

3) Περὶ τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῶν Βανδάλων βλ. Bury, History L. R. Empire 1, 332.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν ἱκανότητα τοῦ Γιζερίχου. Ὁ φοβερὸς ὅμως οὗτος βάρβαρος ἔκαμνεν ἐπιδρομὰς λῃστρικὰς μέχρι τῆς Πελοποννήσου, κατὰ δὲ τὸν ὄχι πρὸ πολλοῦ γνωσθέντα βίον Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου[1] ἐσχεδίαζε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τώρα ὅμως εἰς τὴν Δύσιν βασιλεύει ὁ Ἀνθέμιος καὶ ἡ συνεργασία μὲ τὴν Ἀνατολὴν εἶναι εὔκολος, καὶ δι' αὐτὸ ὁ Λέων ἀποφασίζει νὰ κτυπήσῃ τοὺς Βανδάλους. Τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας ἦτο τὸ ἑξῆς. Ἡ στρατιωτικὴ βοήθεια τῆς Δύσεως ἔμελλε νὰ καταλάβῃ τὰς Βανδαλικὰς νήσους Σαρδηνίαν καὶ Κορσικήν. Ὁ στρατηγὸς Ἡράκλειος ἔμελλε νὰ προχωρήσῃ ἐκ τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς Τριπολίτιδος κατὰ τῶν Βανδάλων, ὁ δὲ Βυζαντινὸς στόλος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βασιλίσκου, τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Βηρίνης, συζύγου τοῦ Λέοντος, ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτῆς τῆς πρωτευούσης τῶν Βανδάλων, κατὰ τῆς Καρχηδόνος.

Περὶ τοῦ στόλου τοῦ Βυζαντινοῦ ἔχομεν ἀντιφατικὰς καὶ ὑπερβολικὰς πληροφορίας[2], ἀλλὰ συνήθως γίνεται ἀποδεκτὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν 1113 πλοίων μετὰ 100.000 στρατοῦ. Καὶ διὰ μὲν τὴν παρασκευὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου («οἷον ὁ μακρὸς οὕπω ἀπεθαύμασε χρόνος», κατὰ τὸν Ἰωάννην Λυδόν, Περὶ ἀρχῶν III, 43) ἀπῃτεῖτο χρόνος καὶ ἑπομένως πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν ἴσως μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀνθεμίου διὰ νὰ εὕρωμεν τὰ πρῶτα μέτρα διὰ τὴν ναυτικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Βυζαντίου· ὡς πρὸς δὲ τὰ μεγάλα οἰκονομικὰ μέσα τὰ εὑρίσκομεν εἰς τὰς οἰκονομίας τοῦ Μαρκιανοῦ[3].

---

1) «Βίος καὶ πολιτεία... Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου» (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 175). Ὁ Λέων ἐσέβετο πολὺ τὸν Δανιὴλ τὸν ἀσκητεύοντα εἰς τὸν Ἀνάπλουν τοῦ Βοσπόρου, τὸν ἐπεσκέπτετο διὰ νὰ ζητῇ τὴν γνώμην του, ὡδήγησε δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν Γουβάζην, τὸν «βασιλέα» τῶν Λαζῶν, ὅταν οὗτος ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατὰ τὸν βίον Ἀνδρέου τοῦ Σαλοῦ (Migne PG. 111 στ. 744) «Λέων ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς σὺν τῇ Αὐγούστῃ ἀπίεσαν συχνῶς πρὸς αὐτὸν (τὸν Δανιὴλ Στυλίτην) εὐχῆς χάριν». Αὐτόθι (στ. 856) λέγεται ἡ προφητεία ὅτι ὁ Κύριος «ἐγερεῖ τὸν βασιλέα Ρωμαίων (ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς) καὶ ἐξολοθρεύσει αὐτούς..... καὶ ἀποκατασταθήσεται πάλιν τὸ Ἰλλυρικὸν τῇ βασιλείᾳ Ρωμαίων.... καὶ θήσει τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν θάλασσαν καὶ ἡμερώσει τὰ ξανθὰ γένη....» (Βανδάλους;). Τοῦ Δανιὴλ τὴν γνώμην ἐζήτησεν ὁ Λέων, ὅταν ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Βανδάλων τῶν ἀπειλούντων τὴν Ἀλεξάνδρειαν (ἔμελλον «Ἀλεξάνδρειαν πόλιν καταλαβεῖν»). Κατ' οὐσίαν ἡ ἀπειλὴ κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπροκάλεσε τὸν Βανδαλικὸν πόλεμον.

2) Ὁ Προκόπιος (Πολ. III, 6, 1) ἀναφέρει «δέκα μυριάδας στρατοῦ», τῶν δὲ πλοίων δὲν ὁρίζει τὸν ἀριθμόν. Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς (Περὶ ἀρχῶν III, 43) σημειώνει «μυρίας ναῦς» (!) καὶ «τεσσαράκοντα μυριάδας ἀνδρῶν»! Ὁ Θεοφάνης (1, 115) θέλει «ρ' χιλιάδας πλοίων», προφανῶς ἀντὶ ἀνδρῶν. Βλ. Ostrogorsky, Geschichte σ. 36.

3) Ὁ Λυδὸς γράφει περὶ τῶν δαπανῶν (ἔνθ. ἀνωτ.): «ἀνήλωται περὶ τὸν κακοδαίμονα πόλεμον ἐκεῖνον... χρυσίου μὲν λιτρῶν μυριάδες ἓξ πρὸς πεντακισχι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐντύπωσιν προξενεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μέγας οὗτος στόλος ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀναξίου ἀνδρός, τοῦ Βασιλίσκου· τὸν ἐπέβαλεν ἡ ἀδελφή του καὶ αὐτοκράτειρα Βηρῖνα; Εἶναι ἀδύνατον ὁ Ἄσπαρ νὰ μὴ προέβλεπεν ὅτι ὁ Βασιλίσκος θὰ ἐνικᾶτο ὑπὸ τοῦ Γιζερίχου. Συνεβούλευσεν ὁ Ἄσπαρ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Βασιλίσκου διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἤτταν τούτου καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ Λέοντος; Οἱ ἐγωισμοὶ τῶν βαρβάρων δύνανται νὰ ὁδηγήσουν εἰς τοιαύτας προδοσίας. Τὰ πράγματα δὲν εἶναι σαφῆ, ἤδη δὲ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ ἧττα τοῦ Βασιλίσκου ἐφάνη παράδοξος καὶ ἐπροκάλεσε διαφόρους ὑποψίας εἰς βάρος αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἄσπαρος, ὅστις ἐθεωρήθη ὅτι ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς Βανδάλους[1].

Ὁ ὑπερήφανος αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἡ πρώτη μεγάλη ἁρμάδα, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασε τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν πονηρὸν Γιζέριχον, ὅστις ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ ἀνακωχὴν ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸν ναύαρχον. Ὁ ἀφελὴς ἢ προδότης Βασιλίσκος ἐδέχθη τὴν ἀνακωχήν, ὅταν ὅμως μετά τινας ἡμέρας ἔπνευσεν εὐνοϊκὸς ἄνεμος διὰ τὸν Γιζέριχον, ἐπετέθη οὗτος αἰφνιδίως καὶ μὲ πυρφόρα[2] πλοῖα κατὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος κατελήφθη ὑπὸ πανικοῦ καὶ ἐσκορπίσθη ἀδόξως (467). Εἶναι εὐνόητον μετὰ τοιαύτην καταστροφὴν ὅτι ἐθεωρήθη ὑπό τινων ἱστορικῶν ὡς προδότης ὁ Βασιλίσκος[3]. Πάντως ἦτο ἀνάξιος ἀρχηγός, ἀφοῦ ἐφρόντισε νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς

λίαις, ἀργύρου δὲ χιλιάδες λιτρῶν ἑπτακόσιαι». Ὁ δὲ Κάνδιδος (παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ. χειρίζω) γράφει: «ἄπειρα χρήματα δεδαπάνηται· ἦσαν γὰρ ὡς οἱ ταῦτα ἐφανέρωσαν κεχειρικότες διὰ μὲν τοῦ ὑπάρχου χρυσίου λίτραι τετρακισμύριαι πρὸς ἑπτακισχιλίαις· διὰ δὲ τοῦ κόμητος τῶν θησαυρῶν ἑπτακισχίλιαι πρὸς μυρίαις καὶ ἀργυρίου λίτραι ἑπτακόσιαι χιλιάδες». Ἡ παράθεσις τῶν χωρίων δεικνύει ὅτι ὁ Λυδὸς εἶχεν ὑπ' ὄψιν του τὸν Κάνδιδον. Ἡ βυζαντινὴ λίτρα = 72 χρυσᾶ νομίσματα, ἕκαστον δὲ χρυσοῦν νόμισμα = 12 ἀργυρᾶ μιλιαρήσια. Τὸ χρυσοῦν νόμισμα = περίπου 15 χρυσᾶ φράγκα, τὸ δὲ ἀργυροῦν μιλιαρήσιον = $^1/_{20}$ τῆς Ἀγγλικῆς λίρας.

1) Βλ. Bury, History L. R. Empire 1, 335.

2) Κατὰ τὸν Προκόπιον (Πολ. III, 6, 18) οἱ Βάνδαλοι «ὡς ἀγχοῦ ἐγένοντο, πῦρ ἐν τοῖς πλοίοις ἐνθέμενοι, ἃ δὴ αὐτοὶ ἐφέλκοντες ἦγον κεκολπωμένων αὐτοῖς τῶν ἱστίων, ἀφῆκαν ἐπὶ τὸ τῶν Ρωμαίων στρατόπεδον, ἅτε δὲ πλήθους ὄντος ἐνταῦθα νηῶν, ὅπῃ τὰ πλοῖα ταῦτα προσπίπτοιεν, ἑκάόν τε ῥᾳδίως...»

3) Ὁ Μαλάλας (σ. 372, 21) γράφει: «ὁ Βασιλίσκος λαβὼν χρήματα παρὰ Ζινζηρίχου (=Γιζερίχου) ρηγὸς τῶν Οὐανδάλων προέδωκε τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ἐξάρχους καὶ τοὺς κόμητας καὶ τὸν στρατὸν πάντα καὶ μόνος μετὰ τοῦ ἰδίου πλοίου, ἤτοι λιβέρνου πρῶτος ἔφυγε». Καὶ ὁ Προκόπιος (ἔνθ. ἀνωτ.) θεωρεῖ προδοτικὴν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Βασιλίσκου καὶ τοῦ Ἄσπαρος: «εἰ μὴ ἐθελοκακήσας ἐμέλλησεν (ὁ Βασιλίσκος), ἀλλ' εὐθὺ ἐπεχείρησε Καρχηδόνος ἰέναι, αὐτήν τε αὐτοβοεὶ εἶχε...»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναυμαχίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ κρυβῇ. Μόνον ὁ ὑπναύαρχος Ἰωάννης[1], ἀφοῦ ἐπολέμησεν ὡς φιλότιμος στρατιώτης, ηὐτοκτόνησεν· αὐτὸ δεικνύει ὅτι ὑπῆρχεν ὁ γενναῖος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ κυβερνήσῃ τὸν στόλον ἀντὶ τοῦ ἀνικάνου Βασιλίσκου.

Ἡ ἧττα τοῦ Βασιλίσκου δὲν κατέστρεψε μόνον τὴν φήμην τοῦ Βυζαντίου ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκονομικά του, ἀφοῦ ἐστοίχισε περὶ τὰ 9.000.000 νομίσματα. Ἡ Δύσις ἐπλήρωσε πολὺ ὀλίγα. Ὅλαι αἱ οἰκονομίαι τοῦ Μαρκιανοῦ ἐξωδεύθησαν χάριν τῆς ἐκστρατείας καὶ ἐχρειάσθη νὰ αὐξηθοῦν πάλιν οἱ φόροι.

Ἐν τούτοις ὅλαι αὐταὶ αἱ καταστροφαὶ δὲν ἐπέφεραν τὴν τιμωρίαν τοῦ Βασιλίσκου, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὸ ἄσυλον τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἀργότερα ἔγινεν ἀνταπαιτητὴς τοῦ θρόνου! Πάντως φαίνεται ὅτι ἡ ἐπίδρασις τῆς Βηρίνης ἔσωσε τὸν Βασιλίσκον.

Ὁ ἱκανώτατος Γιζέριχος ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος ἡνωμένον καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν θαλασσοκρατίαν του εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον. Τὸ 477 ἀπέθανεν οὗτος καὶ τὸ κράτος του ἐπιζῇ ἀκόμη ἐπὶ πολύ, ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς νίκης τοῦ 467, ἐχρειάσθη δὲ ἀργότερα ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς μεγάλου στρατηγοῦ, τοῦ Βελισαρίου, διὰ νὰ διαλυθῇ τὸ Βανδαλικὸν κράτος.

Μικρὰς ἐπιτυχίας εἶχεν ὁ Λέων εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ νῆσος Ἰωτάβη εἰς τὸν σημερινὸν κόλπον Ἄκαβα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, σταθμὸς ἐμπορικὸς καὶ φορολογικός, κατελήφθη ὑπὸ Ἄραβος φυλάρχου, ὁ ὁποῖος ὅμως ἑκὼν ἐτέθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ περιέλαβεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του καὶ ὅλην τὴν Παλαιστίνην Τρίτην τὴν τελοῦσαν πρότερον ὑπὸ περσικὴν ἐπίδρασιν. Οἱ Πέρσαι τώρα ἠπειλοῦντο ἀπὸ τοὺς Λευκοὺς Οὔννους (Ἐφθαλίτας ἢ Νεφθαλίτας), ὅπως τοὺς λέγουν οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί, καὶ δὲν ἠδύναντο ἐπὶ τοῦ Περώζη (Firuz 457–484) νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ Βυζάντιον. Αὐτὸ θὰ γίνῃ ἀργότερα, ὅταν οἱ Ἐφθαλῖται, ἀπειλούμενοι αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, θὰ ἀφήσουν ἡσύχους τοὺς Πέρσας.

---

1) Τὸν Ἰωάννην ἐπαινεῖ ὁ Προκόπιος (Πολ. ΙΙΙ, 6, 22): «εἰσὶν δὲ οἱ καὶ ἄνδρες ἀγαθοὶ Ρωμαίων ἐν τῷ πόνῳ τούτῳ ἐγένοντο καὶ πάντων μάλιστα Ἰωάννης ὑποστράτηγός τε ὢν Βασιλίσκου καὶ οὐδ' ὁπωστιοῦν τῆς ἐκείνου προδοσίας μεταλαχών. Περιστάντος γὰρ ὁμίλου πολλοῦ τὴν αὐτοῦ ναῦν, ἔκτεινε μὲν ἐπιστροφάδην ἀπὸ τοῦ καταστρώματος πολὺ τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος, ὡς δὲ ἁλισκομένης ᾔσθετο τῆς νεώς, ἅλατο ξὺν πάσῃ τῇ τῶν ὅπλων σκευῇ ἀπὸ τῶν ἱκρίων ἐς θάλασσαν... ἐκεῖνο μόνον ἀποφθεγξάμενος οὐ μή ποτε Ἰωάννης ὑπὸ χερσὶ κυνῶν γένηται». Ἄλλον γενναῖον στρατηγὸν ἀναφέρει ὁ Μαλάλας (σελ. 373), τὸν Ἀντιοχέα «Δαμονικὸν» (γρ. Δαμόνικον ἢ Δημόνικον), ὅστις ἐπίσης «ἐρρίφθη εἰς τὸν βυθὸν ἔνοπλος».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπὶ τοῦ Λέοντος οἱ Λαζοὶ ἐπιζητοῦν φιλίαν μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Λαζικῆς (ἀρχαίας Κολχίδος, νεωτέρας Μιγκρελίας) Γουβάζης ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὑπέβαλε τὰ σέβη του. Οἱ Λαζοὶ ἠπειλοῦντο ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ εἶχαν κάθε συμφέρον νὰ εὑρίσκωνται εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον.

2. Ζήνων (474 - 491).

Τὸ 474 ἀπέθανεν ὁ Λέων, ἀφοῦ ἀνεκήρυξε τὸν ἐξαετῆ ἔγγονόν του Λέοντα αὔγουστον. Ἔκτοτε γίνεται ἡ διάκρισις μεταξὺ Λέοντος Μεγάλου καὶ Λέοντος Μικροῦ. Ἡ Βηρῖνα, ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος, τῇ συναινέσει καὶ τῆς Συγκλήτου, ἀνεκήρυξε καὶ τὸν γαμβρόν της Ζήνωνα[1] αὔγουστον, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος τοῦ Μικροῦ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ.

Ἡ Βηρῖνα ὅμως ἐθεώρησεν ἔπειτα ἑαυτὴν παραγκωνιζομένην ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, διότι ἦτο γυνὴ φιλόδοξος καὶ ἤθελε νὰ ἔχῃ γνώμην ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ νὰ βοηθῇ τοὺς φίλους της. Δὲν ἐδίστασε δι' αὐτὸ νὰ ἑτοιμάσῃ συνωμοσίαν βοηθουμένη ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Ἴλλον τὸν Ἴσαυρον καὶ τὸν ἀδελφόν της Βασιλίσκον· ἐπίσης κατώρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννοήσεις καὶ πρὸς τὸν Θευδέριχον τὸν Στράβωνα, ἕνα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ὀστρογότθων. Ὅταν τὰ πράγματα παρεσκευάσθησαν καλῶς, ἡ Βηρῖνα ἔπεισε τὸν Ζήνωνα νὰ φύγῃ εἰς Ἰσαυρίαν διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἕνεκα τοῦ μίσους τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς Ἰσαύρους. Ὁ Ζήνων ἐπείσθη εἰς τὴν πενθεράν του καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Ἰσαυρίαν, τοῦτο δὲ δεικνύει σαφῶς τὴν ἀναξιότητα τοῦ Ἰσαύρου αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ζήνωνος ἀνεκηρύχθη (475) αὐτοκράτωρ ὁ Βασιλίσκος, ὁ ἡττημένος τοῦ Βανδαλικοῦ πολέμου (467), τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Ζηνωνὶς μετὰ τοῦ φίλου της Ἀρμάτου, γενομέ-

---

1) Περὶ τοῦ Ζήνωνος βλ. Bury, L. R. Empire 1, 389. Stein - Palanque Histoire τ. 2, 8. Ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Μάλχος γράφει (Bonn. σ. 275) περὶ αὐτοῦ: (ὁ Ζήνων) «τὴν μὲν ὠμότητα, ἣ ἐκέχρητο Λέων, ἐν τῇ φύσει οὐκ εἶχε... τὴν προαίρεσιν ἐν πολλοῖς εἶχε φιλότιμον καὶ ἃ ἔπραττε δόξης ἕνεκεν καὶ τοῦ θαυμάζεσθαι ἔπραττεν ἐπιδεικτικῶς μᾶλλον ἢ ἀληθῶς· οὐ μὴν οὔτε ἔμπειρος τῶν πραγμάτων ἦν, οὐκ εἶχεν ἐπιστήμην, δι' ἧς ἔστιν ἀσφαλεῖς τὰς βασιλείας ἰθύνεσθαι». Εὐνόητον εἶναι ὅτι ὁ Ἕλλην σοφὸς καταδικάζει τὸν ἀμόρφωτον Ζήνωνα. Ὁ Μάλχος ἔνθ. ἀνωτ. προσθέτει περὶ τοῦ πανισχύρου πολιτικοῦ Σεβαστειανοῦ, ὅτι «παραδυναστεύων ἦγεν αὐτὸν (Ζήνωνα) εἰς ὅ,τι ἐβούλετο καπηλεύων ἅπαντα». Αἱ ἀτελεύτητοι ἀνταρσίαι καὶ ἀνωμαλίαι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνος δεικνύουν ὅτι ὁ Μάλχος ἔκρινεν ὀρθῶς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νου ταχέως ὑπάτου, ἐπροκάλεσε τὴν ὀργὴν τῆς Βηρίνης, πρὸ πάντων διότι παρηγκώνισαν πάλιν αὐτήν. Ἤρχισε λοιπὸν ἐνωρὶς νὰ βυσσοδομῇ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ της. Ὁ Βασιλίσκος ὅμως καὶ χωρὶς τὴν ἀντίδρασιν τῆς Βηρίνης δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ μείνῃ εἰς τὰ πράγματα· ἐνωρὶς ἐξεδήλωσε τὴν συμπάθειάν του ὑπὲρ τῶν μονοφυσιτῶν καὶ ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν ὀρθοδόξων, τοῦ ἱκανοῦ πατριάρχου Ἀκακίου (472–488), τοῦ μοναχοῦ Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου καὶ ἄλλων. Καὶ αὐτοὶ οἱ συνωμόται, ὁ Ἴλλος καὶ οἱ φίλοι του ἐπείσθησαν περὶ τῆς ἀνικανότητός του καὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸν Ζήνωνα. Ὅταν ὁ Βασιλίσκος ἐνόησεν ὅτι τὰ πράγματα εὑρίσκοντο ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς, δὲν ἐδίστασε δι' «ἀντεγκυκλίου» νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν· αὐτὸ ὅμως τὸν ἐγελοιοποίησε περισσότερον. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρμᾶτος τὸν ἐγκατέλειψεν, ὁ δὲ Θευδέριχος ὑπεστήριξεν ἐνεργῶς τὸν Ζήνωνα, ὅστις βοηθούμενος οὕτω ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Βασιλίσκου ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν Αὔγουστον τοῦ 476. Ὁ Βασιλίσκος κατέφυγε πάλιν, ὅπως καὶ μετὰ τὴν ἧττάν του ἄλλοτε, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀλλ' ἀπεσπάσθη ἐκεῖθεν μετὰ τῆς Ζηνωνίδος καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου παρεδόθησαν εἰς τὸν δι' ἀσιτίας θάνατον [1]. Ἂς προστεθῇ ἀκόμη ὅτι ἐπὶ τοῦ Βασιλίσκου ἐκάη ἡ μεγάλη βιβλιοθήκη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἱδρυθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ Κωνσταντίου τὸ 356 καὶ ἀποτελουμένη τώρα ἐξ 120.000 τόμων περίπου [2]. Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀντιδημοτικότητα τοῦ Βασιλίσκου. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, καθ' ὃ ἐξέπεσε τοῦ θρόνου ὁ Βασιλίσκος, καθῃρέθη καὶ ἄλλος αὐτοκράτωρ, ὁ Ρωμύλος Αὐγουστύλος.

Ὁ ἐπανελθὼν Ζήνων δὲν ἦτο βέβαια πολὺ καλύτερος τοῦ Βασιλίσκου. Δι' αὐτὸ αἱ ἀνταρσίαι δὲν ἔλειψαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του. Ἡ Βηρῖνα δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ· παρεκίνησε τὸν «ὕπαρχον» Ἐπίνικον, πρόσωπον ἀντιδημοτικόν, νὰ προκαλέσῃ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἴλλου, ὅστις πιθανῶς περιώριζε τὰς αὐθαιρέτους ἐπιθυμίας της. Ἡ δολοφονία ἀπέτυχεν, ἀντιθέτως δ' ἔγινε γνωστὴ ἡ ραδιουργία καὶ κατ' ἀπαιτησιν τοῦ Ἴλλου ἐπαύθη ὁ Ἐπίνικος, ἡ δὲ Βηρῖνα ἐνεκλείσθη εἰς φρούριον τῆς Καππαδοκίας.

1) Μαλάλ. σελ. 380 : ὁ Βασιλίσκος καὶ ἡ Ζηνωνὶς «ἐβλήθησαν εἰς ἕνα πύργον τοῦ κάστρου (ἐν Καππαδοκίᾳ) καὶ ἀνεχρίσθη ἡ θύρα καὶ ἐφύλαττε τὸν πύργον καὶ τὸ κάστρον Λίμνης πλῆθος στρατιωτῶν Ἰσαύρων πολύ, ἕως λιμοκτονηθεὶς ὁ αὐτὸς Βασιλίσκος καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀπέδωκαν τὰς ψυχάς».

2) Ὁ Μάλχος (παρὰ Σουΐδᾳ ἐν λ.) ἔγραψε «τὰ κατὰ Ζήνωνα καὶ Βασιλίσκον καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Αὐγουσταίου.... μάλα σεμνῶς καὶ τραγῳδίας δίκην ἀποθρηνῶν αὐτά». (πβ. ΒΖ τ. 42 (1942) σ. 300).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξυφάνθη ἄλλη συνωμοσία κατὰ τοῦ Ζήνωνος. Ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ἀνθεμίου Μαρκιανός, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν δευτέραν κόρην τοῦ Λέοντος Α' Λεοντίαν, ἐνόμισεν ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον. Παρεσκεύασε λοιπὸν συνωμοσίαν ἐν συνεννοήσει μὲ τὸν Θευδέριχον Στράβωνα, ἡ ὁποία μόνον ἕνεκα τῆς ἱκανότητος τοῦ Ἴλλου ἀπέτυχε· ὁ Μαρκιανὸς καὶ ἡ Λεοντία ἐστάλησαν εἰς μοναστήρια.

Ἡ γενικὴ κατάστασις τοῦ Κράτους καὶ ἡ ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Ἴλλου, ἡ προκληθεῖσα ὑπὸ τῶν φίλων τῆς Βηρίνης, ὥθησε τοῦτον νὰ σκεφθῇ περὶ ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ Ζήνωνος· ὁ Ἴλλος εἶχε βοηθήσει ἐπανειλημμένως μέχρι τοῦδε τὸν Ζήνωνα· ἦτο ἀπαραίτητος καὶ κατέλαβεν ὅλα τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα. Καθὼς λέγει ὁ Μαλάλας (σ. 386), «ἐγένετο συγκλητικὸς καὶ ὕπατος καὶ μάγιστρος καὶ πατρίκιος, διοικῶν τὴν πᾶσαν πολιτείαν» καὶ διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Ζήνωνα συνεννοήθη μὲ τὸν ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου φιλόσοφον Παμπρέπιον, μαθητὴν τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου, ὁ ὁποῖος εἶχε, φαίνεται, ἐπιρροὴν εἰς πολλοὺς ἐθνικούς· ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ ζήτημα τοῦ Ἑνωτικοῦ (βλ. κατωτέρω), συνεννοήθη δὲ καὶ μὲ ξένους, τὸν Ὀδόακρον, τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἀρμενίους. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὴν δεξιότητα τοῦ Ἴλλου. Βοήθεια ἐν τούτοις δὲν ἦλθεν ἀπὸ κανένα ξένον, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Ἴλλον.

Ὁ Ἴλλος δὲν ἐζήτησε νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ, ἴσως διότι ἦτο Ἴσαυρος, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἀνακηρύξῃ κατ' ἀρχὰς τὸν Μαρκιανόν, ἔπειτα ὅμως ἤλλαξε σχέδια, συνεφιλιώθη μὲ τὴν Βηρῖναν καὶ δι' αὐτῆς ἔστεψε τὸν πατρίκιον ***Λεόντιον*** (484). Ὁ Ζήνων θὰ ἔχανε τὸν θρόνον του, ἂν δὲν ἤρχετο εἰς βοήθειάν του ὁ Θευδέριχος μὲ τοὺς Ὀστρογότθους· ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ὁ Σκύθης μὲ Ὀστρογότθους καὶ ἄλλους Γερμανοὺς ἐνίκησε τὸν Ἴλλον καὶ Λεόντιον τὸ 484. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐφονεύθη ὁ ἐθνικὸς Παμπρέπιος, διότι δὲν εἶχε προφητεύσει καλῶς περὶ τοῦ Ἴλλου. Ἡ Βηρῖνα ἀπέθανε μετ' ὀλίγον, θῦμα τῆς παραλόγου φιλοδοξίας της· ὁ Ἴλλος καὶ ὁ Λεόντιος κατέφυγαν εἰς ἓν φρούριον τῆς Ἰσαυρίας, ὅπου κατώρθωσαν νὰ κρατηθοῦν ἀκόμη ἐπὶ τέσσαρα ἔτη μέχρι τοῦ 488, ὅτε συνελήφθησαν καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπηλλάγη ὁ Ζήνων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, τῶν Ὀστρογότθων (βλ. κατωτέρω).

Κατὰ τοὺς ταραχώδεις χρόνους τοῦ Ζήνωνος μόνον τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ἔλαβε κατεύθυνσιν λογικὴν διὰ τοῦ ἱκανοῦ πατριάρχου Ἀκακίου χωρὶς ὅμως ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 9. Ἡ ἁγία Σοφία

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διὰ τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος (451 μ. Χ.) ἐπεδιώχθη ἡ θρησκευτικὴ ἑνότης, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν ἡ καταδίωξις τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ὤξυνε τὰ πράγματα καὶ πολλοὶ μοναχοὶ καὶ κληρικοὶ ἀντιδρῶν καὶ παρασύρουν καὶ τὸν λαὸν εἰς ἀνταρσίαν. Ὁ μετὰ τὸν Διόσκουρον πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Π ρ ο τ έ ρ ι ο ς εὗρεν ἀντίδρασιν καὶ ἐφημρμόσθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐκεῖ βίαια μέσα καὶ ἡ περικοπὴ τῶν ἄρτων τῶν διανεμομένων εἰς τὸν λαόν. Ἐπὶ ἔτη ἐξηκολούθησεν ἡ ἀντίδρασις· ὅταν τὸ 457 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκιανοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Λέων, ὁ ὁποῖος ἐνομίσθη εὐνοϊκώτερος πρὸς τὸν Μονοφυσιτισμόν, ὁ λαὸς ὁδηγούμενος ὑπὸ φανατικῶν μονοφυσιτῶν ἐφόνευσε τὸν πατριάρχην Προτέριον (457) καὶ ἐζήτησεν νέον, τὸν Τ ι μ ό θ ε ο ν Α ἴ λ ο υ ρ ο ν [1]. Μόλις μετὰ τρία ἔτη καὶ μετὰ τὴν φανατικὴν διακυβέρνησιν τοῦ Τιμοθέου ἐξωρίσθη οὗτος τὸ 460, ὅτε ἐξελέγη ὁ Τ ι μ ό θ ε ο ς Σ α λ ο φ α κ ι ό λ ο ς (460 – 482). Ὁ Αἴλουρος θὰ ἐπανέλθῃ προσωρινῶς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μονοφυσίτου Βασιλίσκου. Ὁ ἱστορικὸς Εὐάγριος σημειώνει [2] καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν μονοφυσιτῶν τῆς Αἰγύπτου: «τὸν ἀμέριστον μηδεὶς χωριζέτω, τὸν ἕνα υἱὸν οὐ δεῖ λέγειν δύο (θεὸν καὶ ἄνθρωπον κλπ.), ἀνάθεμα τῷ μερίζοντι, ἀνάθεμα τῷ διαιροῦντι».

Αἱ ταραχαὶ αἱ συχναὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἔπεισαν τὸν ***Ἀκάκιον,*** συνετὸν καὶ ἱκανὸν πατριάρχην (472–488), νὰ βοηθήσῃ τὴν πολιτείαν καὶ πρὸς τοῦτο συνέταξε τὸ λεγόμενον ***Ἑνωτικόν,*** τὸ ὁποῖον ἐξέδωκεν ὁ Ζήνων τὸ 482. Διὰ τοῦ Ἑνωτικοῦ ἤθελε νὰ ἑνώσῃ, νὰ συμβιβάσῃ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς μονοφυσίτας ὁ Ἀκάκιος, ἐξέδωκε δ' αὐτὸ ἐξ ἀφορμῆς «δεήσεων», ἤτοι ἀναφορῶν μοναχῶν τῆς Αἰγύπτου, καὶ δι' αὐτὸ ἀπευθύνεται πρὸς αὐτούς. Τὸ Ἑνωτικὸν «ἀναθεματίζει» τὸν Νεστόριον καὶ τὸν Εὐτυχῆ, δέχεται τὸν Χριστὸν θεάνθρωπον καὶ ἐπιδιώκει μᾶλλον διὰ τῆς διατυπώσεως νὰ ἐπιτύχῃ τὸν συμβιβασμόν [3].

---

1) Ὁ Εὐάγριος, Ἐκκλ. Ἱστ. (σ. 60,17), γράφει : «τὸν Τιμόθεον ὅτε τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ πολιτευόμενοι καὶ ν α ύ κ λ η ρ ο ι ἐπίσκοπον ἑαυτοῖς αἰτοῦσι». Περὶ τοῦ φόνου τοῦ Προτερίου καὶ τῶν διαδόχων του μονοφυσιτῶν βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας σ. 427 κέξ.

2) Αὐτ. σ. 71.

3) Τὸ Ἑ ν ω τ ι κ ὸ ν σώζεται παρὰ τῷ Εὐαγρίῳ (Ἐκκλ. Ἱστ. σ. 111), ἀρχίζει δ' ὡς ἑξῆς : «Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Ζήνων, εὐσεβής, νικητής, τροπαιοῦχος, μέγιστος, ἀεισέβαστος, αὔγουστος, τοῖς κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καὶ Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ Πεντάπολιν εὐλαβεστάτοις ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς καὶ μοναχοῖς καὶ λαοῖς». Περὶ τοῦ Ἑνωτικοῦ βλ. Salaville ἐν EOr. τ. 18 (1916) σ. 255, τ. 19 (1919) σ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀκακίου ἔμελλε νὰ ὀξύνῃ τὰ πράγματα, διότι οἱ καλύπτοντες ὄπισθεν τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ἐθνικὰς ἀντιθέσεις δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ πεισθοῦν. Ὅ,τι ἐνήργει ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο δι' αὐτοὺς κακὸν καὶ ἐπροκάλει τὴν ἀντίδρασιν. Ἐνῷ δὲ τώρα ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Πέτρος ὁ Μογγὸς καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας Πέτρος ὁ Γναφεὺς ἢ Κναφεὺς ἐνέκριναν τὸ Ἑνωτικόν, πλῆθος ἄλλο κληρικῶν καὶ μοναχῶν ἀντέδρασε καὶ ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα Φήλικος (483-492) εἰς τὸ ζήτημα. Οὗτος θέλων νὰ καταπολεμήσῃ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ἔλαβε πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀνεθεμάτισε τὸν Ἀκάκιον. Ἔτσι δημιουργεῖται σχίσμα ἐκκλησιαστικόν, τὸ ὁποῖον διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ 484 μέχρι τοῦ 528.

3. Ὀστρογότθοι. Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους (476).

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἀττίλα ἀπὸ τὸν Δούναβιν οἱ Γερμανοὶ Ὀστρογότθοι [1], ἤτοι ἀνατολικοὶ Γότθοι, οἱ ὁποῖοι προηγουμένως ἦσαν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Οὔννων, ἔμειναν ἐλεύθεροι καὶ κατέλαβον τὴν Παννονίαν, ἦλθαν δὲ ταχέως εἰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπὶ Μαρκιανοῦ καὶ ἐλάμβαναν παρ' αὐτοῦ χρηματικὰς χορηγίας ἀπέναντι στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν. Ὅταν ἦλθεν ὁ Λέων, δὲν ἠθέλησε νὰ πληρώσῃ τὰς χορηγίας αὐτὰς καὶ τότε τὸ πρῶτον οἱ Γότθοι ἐνήργησαν ἐπιδρομὰς μέχρι Δυρραχίου καὶ ἠνάγκασαν τὸν Λέοντα νὰ πληρώσῃ πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὸν Μαρκιανὸν (461). Διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς συμφωνίας οἱ Ὀστρογότθοι ἔδωκαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ὅμηρον τὸν ἐπταετῆ υἱὸν τοῦ ἀρχηγοῦ των, τὸν ***Θευδέριχον***, ὅστις εἰς τὸ Βυζάντιον βεβαίως ἔλαβε μόρφωσιν «ρωμαϊκήν». Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔμεινεν ὁ Θευδέριχος περίπου μέχρι τοῦ 470, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο οἱ Ὀστρογότθοι ἀπησχολημένοι εἰς ἀγῶνας πρὸς ἄλλους Γερμανοὺς ἔπαυσαν τὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὰς Βυζαντινὰς ἐπαρχίας. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Θευδερίχου ἐπεχείρησαν οἱ Ὀστρογότθοι νέας ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Ἰλλυρικόν, ἔπειτα δὲ ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται

389 καὶ τ. 20 (1920) σ. 49.—E. Schwartz Publizistische Sammlungen zum Acacianischen Schisma, Abhandlungen der Bayerischen Akademie 1934.—Παπαρρηγοπούλου τ. 3,1 σ. 23.

1) Περὶ τῶν Ὀστρογότθων βλ. Bury, History L. R. Empire 1, 411.—Diehl - Marçais 1, 19.—Lot, Les destinées de l'Empire 1, 92.—Stein – Palanque, Histoire... τ. 2,10 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς τὴν κάτω Μοισίαν καὶ Σκυθίαν (Δοβρουτσάν), κατόπιν βεβαίως συνεννοήσεως πρὸς τὸ Βυζάντιον. 'Απὸ τοῦ 474 ἀρχηγὸς τῶν 'Οστρογότθων ἀνηγορεύθη ὁ Θευδέριχος.

'Αλλ' ἤδη ἐπὶ Λέοντος Α' ἄλλη ὁμὰς 'Οστρογότθων ὑπὸ τὸν Θευδέριχον τὸν Στράβωνα ἢ Στραβόν[1], συγγενῆ τοῦ 'Ασπαρος, ἐζήτησεν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ φόνου τοῦ τελευταίου ἱκανοποίησιν τρόπον τινὰ καὶ ἤρχισεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας. 'Ο Λέων ἠναγκάσθη καὶ χρήματα καὶ τίτλον τιμητικὸν νὰ δώσῃ εἰς τὸν Στράβωνα διὰ νὰ τὸν συμφιλιώσῃ πρὸς τὸ Βυζάντιον. Σημειωτέον ὅτι πολλοὶ τῶν Γότθων ὑπηρέτουν εἰς τὸ Βυζάντιον μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Οὐννικοῦ Κράτους καὶ αὐτοὶ ἀπετέλουν τὴν δύναμιν τοῦ 'Ασπαρος, τὴν ἀντίπαλον τοῦ Ζήνωνος. Ἦτο λοιπὸν καὶ ὁ Ζήνων μισητὸς εἰς τοὺς Γότθους τοῦ Στράβωνος καὶ δι' αὐτό, ὅταν ὁ Βασιλίσκος κατέλαβε τὴν ἀρχήν, οὗτοι τὸν ἐβοήθησαν, ἐνῷ ὁ ἄλλος Θευδέριχος ἐτάχθη μὲ τὸν Ζήνωνα.

'Επανελθὼν ὁ Ζήνων εἰς τὴν ἀρχὴν τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θευδερίχου τοῦ νεωτέρου ὑπεχρεώθη νὰ δώσῃ τίτλους καὶ χρήματα εἰς τὸν ὑπερασπιστήν του, τοῦτο δὲ ἐκίνησε τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Στράβωνος. Εἰς τὸ ἑξῆς οἱ δύο Γερμανοὶ ἀρχηγοὶ ταπεινώνουν τὸν Ζήνωνα καὶ τὸ Βυζάντιον εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον. 'Ο Ζήνων προσπαθεῖ νὰ χρησιμοποιῇ τὸν ἕνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦτο ἐπροκάλει ὄχι μόνον μεγάλας δαπάνας ἀλλὰ καὶ ἐπιδρομὰς καταστρεπτικάς. Εἰς μίαν ἐπιδρομὴν τοῦ Θευδερίχου τοῦ νεωτέρου κατεστράφη «ἡ πρώτη τῆς Μακεδονίας πόλις» τῶν Στόβων κατὰ τὸν Μάλχον[2], ἡ ὁποία ἀκόμη κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἔδωκεν ἕνα ἀξιόλογον λόγιον, τὸν 'Ιωάννην Στοβαῖον, καὶ τῆς ὁποίας τὴν προηγουμένην ἀκμὴν ἔδειξαν αἱ γενόμεναι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀνασκαφαί. 'Η πόλις μετὰ τὴν καταστροφὴν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ πλέον. 'Επίσης κατεστράφη καὶ ἡ 'Ηράκλεια Λυγκηστὶς (Μοναστήρι).

Φοβερώτεραι ἦσαν αἱ καταστροφαὶ τῶν 'Οστρογότθων ἀρχηγῶν, ὅταν οὗτοι ἠνώνοντο. Αἱ ἐπιδρομαὶ ἔφθασαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἀφ' ἑνὸς καὶ μέχρι Θεσσαλίας ἀφ' ἑτέρου. Πρὸ πάντων ἡ Μακε-

1) Τὸ ἐπίθετον Στραβὸς μεταχειρίζεται ὁ 'Ιωάννης 'Αντιοχεὺς ἀπόσπ. 211. Κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα (αὐτ.) «ἡ τῶν Θευδερίχων συζυγία αὔθις τὰ Ρωμαίων ἐτάραττε καὶ τὰς περὶ τὴν Θράκην πόλεις ἐξεπόρθει, ὡς ἀναγκασθῆναι τὸν Ζήνωνα τότε πρῶτον τοὺς καλουμένους Βουλγάρους εἰς συμμαχίαν προτρέψασθαι» (FHG τ. 4 σ. 619). Οἱ Βούλγαροι λέγονται κατωτέρω ὑπὸ τοῦ 'Αντιοχέως Οὖννοι, ὅπως ἦσαν.

2) Μάλχ : 18 (ὁ Θευδέριχος) «τὴν πρώτην τῆς Μακεδονίας πόλιν τοὺς Στόβους ἐπόρθησε....»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δονία ὑπέστη τὰς μεγαλυτέρας καταστροφάς. Τὸ 481 ἀπέθανεν ὁ Θευδέριχος ὁ Στράβων καὶ ἐνομίσθη πρὸς στιγμὴν ὅτι τὸ Βυζάντιον δὲν θὰ ἔχῃ πλέον ἐνοχλήσεις. Τοὐναντίον συνέβη. Ὁ Θευδέριχος ὁ νεώτερος ἑνώνει ὅλους τοὺς Ὀστρογότθους καὶ ταπεινώνει τὸ Βυζάντιον περισσότερον. Ἐνῷ αὐτὸ τοῦ ἀποδίδει τὸν ἀνώτατον τίτλον τοῦ ὑπάτου (οἱ βάρβαροι ἐπεζήτουν πάντοτε τοὺς τιμητικοὺς τίτλους τοῦ Βυζαντίου), ὁ Θευδέριχος ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπαναλαμβάνει τὰς ἐπιδρομάς του.

Ἐννοεῖται ὅτι αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ καθίσταντο μοιραῖαι, διότι οἱ Ὀστρογότθοι, ὅπως παλαιότερα οἱ Βησιγότθοι, οἱ Βάνδαλοι καὶ ἄλλοι Γερμανοί, καὶ ὅπως καὶ οἱ Ἀσιᾶται ἐπιδρομεῖς, δὲν εἶχαν μόνιμον ἐγκατάστασιν, δὲν ἠδύναντο νὰ ζήσουν ἀπὸ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τὴν λείαν τοῦ πολέμου. Ἤθελαν οἱ βάρβαροι βυζαντινοὺς τίτλους, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ λεηλατήσουν τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ ζήσουν. Ἡ διαφορὰ τῶν Γερμανῶν ἀπὸ τοὺς Ἀσιάτας ἐπιδρομεῖς συνίστατο εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ πρῶτοι δοθείσης καλῆς εὐκαιρίας ἠδύναντο νὰ ἐγκατασταθοῦν εὐκολώτερα.

Τὸ 488 τὸ Βυζάντιον κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς Ὀστρογότθους. Ὁ Ζήνων ἐσκέφθη ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὸν Θευδέριχον τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τὸν σφετεριστὴν Ὀ δ ό α κ ρ ο ν. Μέχρι τοῦδε πολλάκις κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα οἱ αὐτοκράτορες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐβοήθουν τὴν ἀνάδειξιν τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Αὐτὸς ὁ Ὀδόακρος ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισίν του (ὡς πατρικίου, ὄχι βασιλέως) ἀπὸ τὸν Ζήνωνα, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ δώσῃ. Δὲν εἶχε λοιπὸν τίποτε τὸ ἀσύνηθες ἡ ἐντολὴ εἰς τὸν Θευδέριχον νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν [1].

Ὁ Θευδέριχος εὗρε συμφέρουσαν καὶ τιμητικὴν τὴν ἐντολὴν τοῦ Ζήνωνος καὶ ἔσπευσε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ. Τοιουτοτρόπως μόνον ἀπηλλάγη τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὰς καταστροφὰς τῶν Ὀστρογότθων τοῦ Θευδερίχου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν Δύσιν θέλει νὰ τηρήσῃ νομοταγῆ στάσιν ἀπέναντι τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς.

Εἴδομεν ὅτι τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐπανειλημμένως τὸ Βυζάντιον ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Δύσεως [2], ἐνίοτε ἐνόπλως, διὰ νὰ ὑπερα-

1) Ἀφορμὴν εἰς ἐπεμβάσεις δὲν δίδουν μόνον οἱ Γερμανοὶ τῆς Ἰταλίας ἀλλὰ καὶ τῆς Γαλλίας. Οὕτω π.χ. ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουργουνδίων ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Ζήνωνος τὸν τίτλον magister militum Galliarum (Stein-Palanque, Histoire 2,59).

2) Περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως βλ. Halphen, Les Barbares σελ. 57 κέξ.—Lot, Les destinées de l'Empire 1, 101.—Stein, Geschichte Spätröm. 1, 540.—Bury, L. R. Empire 1, 404.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σπίσῃ τὸ Κράτος ἢ νὰ ἐπιβάλῃ τὸν αὐτοκράτορα ποὺ ἤθελε. Τὸ 467 ἔστειλε τὸν Ἕλληνα ***Ἀνθέμιον,*** ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη ἀπὸ τὸν Ρικίμερον τὸ 472. Ἔκτοτε ἐζήτησαν νὰ καταλάβουν τὴν ἀρχὴν δύο σφετερισταί, ὁ Ὀλύβριος καὶ ὁ Γλυκέριος, τοὺς ὁποίους τὸ Βυζάντιον δὲν ἀνεγνώρισε, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο κατέστησε τὴν θέσιν των ἀκροσφαλῆ. Τὸ 473 ὁ Λέων Α' ἔστειλεν εἰς τὴν Δύσιν τὸν συγγενῆ τῆς Βηρίνης καὶ στρατηγὸν τῆς Δαλματίας (magister militum Dalmatiae) ***Ἰούλιον Νέπωτα,*** ὁ ὁποῖος τὸ 474 ἴσως, συνοδευόμενος ὑπὸ στρατοῦ ἐξ Ἀνατολῆς, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ρώμην, ἐνῷ ὁ Γλυκέριος ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος !

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Νέπως δὲν εὗρε δυσκολίαν νὰ ἐγκατασταθῇ, δὲν ἠδυνήθη νὰ παραμείνῃ πολὺν καιρόν. Οἱ Γερμανοὶ εἶναι πανίσχυροι εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῇ βοηθείᾳ δὲ τούτων ὁ ἄλλοτε γραμματεὺς τοῦ Ἀττίλα Ὀρέστης ἀνακηρύσσει τὸν μικρὸν υἱόν του ***Ρωμύλον Αὐγουστύλον*** αὐτοκράτορα τὸ 475, ἐνῷ ὁ Ἰούλιος Νέπως ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Δαλματίαν, καθ' ὃν χρόνον καὶ ὁ Ζήνων ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς Ἰσαυρίαν. Τὸ Βυζάντιον δὲν ἀναγνωρίζει τὸν Ρωμύλον Αὐγουστύλον, ἀλλὰ μόνον τὸν Νέπωτα, ὅστις ὅμως μένει μακρὰν τῆς Ἰταλίας, εἰς τὴν Δαλματίαν.

Ὁ Ρωμύλος Αὐγουστύλος εἶναι σφετεριστὴς καὶ δύναται νὰ ἀνατραπῇ εὐκολώτερον τοῦ Νέπωτος· τοῦτο καὶ συνέβη. Ἱκανὸς Γερμανὸς στρατηγός, ὁ ***Ὀδόακρος,*** εὐκόλως καθαιρεῖ τὸν Ρωμύλον καὶ ζητεῖ νομοταγῶς ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυβερνήτης τῆς Ἰταλίας μὲ τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου (476). Ὁ Ζήνων τοῦ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦτον, ὁ δὲ Ὀδόακρος συνεργάζεται μὲ τὴν ρωμαϊκὴν Σύγκλητον καὶ φέρει μόνον τὸν τίτλον τοῦ ρηγὸς (rex) τῶν Γερμανῶν, ὄχι τῶν Ρωμαίων. Τὸν Ρωμύλον Αὐγουστύλον ὡς ἀκίνδυνον δὲν τὸν ἐφόνευσε· τοῦ ὥρισε μάλιστα ἐτησίαν χρηματικὴν χορηγίαν. Ἡ λεγομένη κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους τὸ 476 εἶναι ἓν γεγονὸς ἀπὸ τὰ συνήθη εἰς τὴν Δύσιν. Αὐτοκράτωρ παραμένει ἀκόμη ὁ Ἰούλιος Νέπως ἐν Δαλματίᾳ, ὅπου ἐδολοφονήθη τὸ 480. Τὸ 480, ὄχι τὸ 476, εἶναι τὸ τελευταῖον ἔτος Ρωμαίου αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Τὰ τελευταῖα ὅμως ὑπολείμματα τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Συάγριον κατελήφθησαν τὸ 486-487 ὑπὸ τοῦ μεγάλου Φράγκου ἡγεμόνος ***Χλωδοβίκου*** (466-511), ὅστις προσῆλθεν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐστερέωσε τὸ Φραγκικὸν Κράτος.

Ὁ Ὀδόακρος εἶναι ἱκανὸς ἀρχηγός[1], ὁ ὁποῖος κυβερνᾷ μὲ στιβα-

1) Παρὰ Stein – Palanque, Histoire τ. 2, 41 ἐξαίρεται μεγάλως ἡ κυβερνητικὴ ἱκανότης τοῦ Ὀδοάκρου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ραν χεῖρα τὴν Ἰταλίαν, καταλαμβάνει δὲ καὶ τὴν Σικελίαν κατόπιν συνεννοήσεων μὲ τοὺς Βανδάλους. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ πατρίκιος τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους Ὀδόακρος εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτοῦ δοθείσης εὐκαιρίας. Ἡ Ἀνατολὴ ὅμως ἐπρόλαβε καὶ ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀστρογότθων Θευδέριχον (488) νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο εὔκολος· ἐπὶ τέσσαρα ἔτη περίπου ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους καὶ εἰς βάρος τῆς Ἰταλίας οἱ δύο φοβεροὶ Γερμανοί, ὁ Σκῖρος Ὀδόακρος καὶ ὁ Ὀστρογότθος Θευδέριχος καὶ πάλιν μόνον διὰ δόλου ὁ δεύτερος ἐξώντωσε τὸν πρῶτον. Κατόπιν συμφωνίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ραβένναν ὁ Θευδέριχος, ἀλλ' ὅταν συνήντησε τὸν Ὀδόακρον εἰς γεῦμα, τὸν ἐκτύπησεν αἰφνιδίως καὶ τὸν ἐφόνευσεν (493 μ.Χ.)[1]. Ὅλοι οἱ διαφόρων φυλῶν Γερμανοὶ τῆς Ἰταλίας ἀναγνωρίζουν ὡς ῥῆγα, ἤτοι βασιλέα των, τὸν Θευδέριχον, ὁ ὁποῖος διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς εἶναι μόνον πατρίκιος καὶ στρατηγὸς (magister militum), διότι αὐτοὺς μόνον τοὺς τίτλους ἔδωκε τὸ Βυζάντιον εἰς αὐτόν. Ὁ Θευδέριχος προθύμως ἀναγνωρίζει τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ὡς βασιλέα τῶν Ρωμαίων. Νόμους δὲν ἐκδίδει, ἀλλὰ μόνον διατάξεις ἢ διατάγματα (edicta), ὅπως οἱ παλαιότεροι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Ρώμης. Ἔχει ἕνα καλὸν πολιτικόν, τὸν Κασσιόδωρον, τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁποίου ἐξεδόθη τὸ edictum Theodorici περὶ τῶν σχέσεων Γότθων καὶ Ρωμαίων εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Θευδέριχος ἔμαθε νὰ ἐκτιμᾷ, ἴσως ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμηρείας του, τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τὴν ρωμαϊκὴν τέχνην. Εἰς τὴν Ραβένναν, ἡ ὁποία ἕνεκα τῶν περὶ αὐτὴν ἑλῶν ἦτο ἀσφαλὴς καὶ ἔγινεν ἕδρα τοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ Ὁνωρίου καὶ ἑξῆς, ἔκτισε καὶ ὁ Θευδέριχος τὸ παλάτι του καὶ τὸν σωζόμενον μέχρι σήμερον τάφον του ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῆς Galla Placidia, ἡ ὁποία ἔκτισεν ἐκεῖ τὸ σωζόμενον ἐπίσης μαυσωλεῖόν της. Καὶ πλῆθος ἄλλων κτισμάτων ἵδρυσεν ὁ Θευδέριχος εἰς τὴν Ραβένναν, εἰς τὸ Ticinum (Παβίαν) καὶ ἀλλαχοῦ· ὠχύρωσε πόλεις, ἵδρυσε θέρμας καὶ ὑδραγωγεῖα, ἀπεξήρανε τὰ ἕλη τῆς Ραβέννης κλπ. Νομίζει κανεὶς ὅτι ὁ Θευδέριχος μιμεῖται τὸν Ἀναστάσιον. Πάντως τὸ ρωμαϊκὸν περιβάλλον μὲ τὰ ἱδρύματά του τοῦ ἐμπνέει σεβασμὸν καὶ

2) Περὶ Θευδερίχου βλ. Stein – Palanque, Histoire..... τ. 2, 107, ὅπου ὅμως ὑπερτιμᾶται πολὺ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογότθων : «Ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ ἑξῆς δὲν συνηντήσαμεν πολιτικὸν ἀνώτερον τοῦ Γερμανοῦ τούτου ἀρχηγοῦ. Ὑπὸ ἐπιφύλαξιν μόνον ἀποδεχόμεθα δι' ἕνα Κωνσταντῖνον καὶ δι' ἕνα Θεοδόσιον Α' τὸ ἐπίθετον μέγας, τὸ ὁποῖον ἡ ἱστορία ἀπένειμεν εἰς αὐτούς, ἀλλὰ τὸ ἐγκρίνομεν χωρὶς περιορισμοὺς διὰ τὸν Θευδέριχον». Εἶναι περίεργον ὅτι ὁ σοφὸς Stein ὑπετίμησε τόσον πολὺ τὴν κοσμοϊστορικὴν σημασίαν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐμποδίζει τὴν καταστροφήν των. Ὁ Θευδέριχος βοηθεῖ καὶ τὰ γράμματα καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔγραψαν λατινιστὶ ὁ Κασσιόδωρος, ὁ Βοήθιος (Boethius), ὁ Ἐννόδιος καὶ ἄλλοι.

Ὁ ἀρχηγὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος τόσας καταστροφὰς ἐπέφερε μὲ τὰς ἐπιδρομάς του εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ μὲ τοὺς πολέμους κατὰ τοῦ Ὀδοάκρου εἰς τὴν Ἰταλίαν, τώρα πλέον ποὺ εἶναι νικητὴς θέλει νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νόμον τὸν ρωμαϊκόν, κυβερνᾷ μὲ σιδηρᾶν πειθαρχίαν καὶ θέλει νὰ εἶναι δίκαιος, ὅπως ἐλέγετο ὅτι ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι. Ὑπὸ τὴν εἰρήνην ποὺ ἐπῆλθε μετὰ τόσας ἐπιδρομὰς ἀρχίζει νὰ ἀναλαμβάνῃ ἡ Ἰταλία. Ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ἀνατολῆς εἶναι τώρα νομιμόφρων[1]· οἱ Ὀστρογότθοι ζοῦν καλὰ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκην νέων ἐπιδρομῶν. Ἡ ἀντίδρασις τῶν παπῶν κατὰ τῶν ἑνωτικῶν καὶ τῶν μονοφυσιτικῶν συμπαθειῶν τοῦ Ἀναστασίου εὐχαριστεῖ τὸν Ἀρειανὸν Θευδέριχον· ἀντιθέτως ἡ προσέγγισις τῶν παπῶν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' τοῦ γενναίᾳ ὑποψίας καὶ δι' αὐτὸ εὔκολα ἐφυλάκισε τὸν πάπαν Ἰωάννην μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὰ τελευταῖα του χρόνια ἔχει μῖσος κατὰ τῶν ὀρθοδόξων καὶ εἰς τοῦτον ὀφείλεται καὶ ὁ διωγμὸς δύο ἐξόχων Ρωμαίων, τοῦ ἑλληνομαθοῦς Βοηθίου, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν φυλακὴν ἔγραψε τὴν «Παρηγορίαν τῆς φιλοσοφίας» (consolatio philosophiae) καὶ τοῦ πενθεροῦ του Συμμάχου. Ἡ καχύποπτος πολιτικὴ τοῦ Θευδερίχου κατὰ τὸν χρόνον τῆς προσεγγίσεως τοῦ πάπα πρὸς τὴν Ἀνατολὴν θὰ ὠδήγει ἴσως εἰς νέας ἐπιδρομάς, ἂν δὲν ἐπῆρχετο ὁ θάνατός του τὸ 526[2]. Ἄξιος διάδοχος τοῦ Θευδερίχου δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ὑπάρχῃ· ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου διαδόχου Ἀταλαρίχου ἐκυβέρνησεν ἡ κόρη του Ἀμαλασούνθα.

Τὰ λοιπὰ Γερμανικὰ Κράτη τῆς Δύσεως, τὸ Βησιγοτθικόν, τὸ Βουργουνδικὸν καὶ τὸ Φραγκικὸν εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν ἐτήρησαν τὴν αὐτὴν στάσιν, ὅπως ὁ Θευδέριχος ἀπέναντι τῶν «Ρωμαίων», τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων. Ἐπέβαλαν πολλαχοῦ τὰ γερμανικὰ ἔθιμα, ἀπηγόρευσαν τοὺς γάμους μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Γερμανῶν· ἀπέναντι τοῦ νόμου δὲν ἦσαν οἱ κατακτηταὶ Γερμανοὶ (Γότθοι, Βουργούνδιοι, Φράγκοι) ἴσοι πρὸς τοὺς Ρωμαίους· ἄλλως π.χ. ἐτιμωρεῖτο ἡ κλοπὴ διαπραττομένη ὑπὸ Γερμανῶν καὶ ἄλλως ὑπὸ ἰθαγενῶν[3]. Ἡ πλεονεκτικὴ θέσις αὐτὴ τῶν κατακτητῶν εἶναι εὐνόητος· ἦσαν βάρβαροι, εἶχαν δὲ καὶ τὸ

1) Βλ. Hartmann, Geschichte Italiens im Mittelalter τ. 1 (2α ἔκδ. 1923) σελ. 53.—H. Pirenne, Mahomet et Charlemagne 1927 σ. 26.

2) Ἡ μορφὴ τοῦ Θευδερίχου ἐπέζησεν εἰς τοὺς Γερμανικοὺς θρύλους, εἰς τὰ Nibelungen ὡς Dietrich von Bern.

3) Halphen, Les Barbares.... σ. 57 κέξ. σ. 77.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συναίσθημα τῆς νίκης καὶ περιεφρόνουν τοὺς νικημένους χωρὶς νὰ δύνανται νὰ ἐκτιμήσουν τὸν πολιτισμόν των. Δι' αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Θευδερίχου ἀποβλέψαντος μὲ σεβασμὸν πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν μοναδικήν, ἡ ὁποία, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, ἑρμηνεύεται ἐκ τῆς δεκαετοῦς περίπου διαμονῆς του ὡς ὁμήρου ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἡ κατακτητικὴ ὁρμὴ τῶν Γερμανῶν τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου αἰῶνος εἶναι θαυμαστή· βαθμηδὸν εἰσέδυσαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν, κατέλαβαν (οἱ Βάνδαλοι) τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐτρομοκράτησαν τὴν Μεσόγειον· ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπωθήθησαν ἀπὸ τοὺς Οὔννους, χωρὶς δ' αὐτοὺς ἴσως θὰ διέλυαν τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον εἴδομεν πόσον ἐκινδύνευσε.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς διεισδύσεως εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπεδείχθη ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἱκανότης τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς φοιδερᾶτοι ἢ ὡς μισθοφόροι διεδέχθησαν τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ κατέλαβαν βαθμηδὸν ἀνώτατα στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ ἀξιώματα εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος. Ὁ Στιλίχων, ὁ Ρικίμερος, ὁ Γιζέριχος καὶ τόσοι ἄλλοι εἶναι χαρακτηριστικὰ παραδείγματα καὶ τῆς πολιτικῆς ἱκανότητος τῶν Γερμανῶν. Οἱ Γερμανοὶ λοιπὸν διέλυσαν τὸ Κράτος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὸ διηύθυναν καὶ οὕτω βαθμηδὸν ἐδημιούργησαν βάρβαρα μέν, ἀλλὰ πολιτικὰ συγκροτήματα ἐντὸς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, τὸ Βησιγοτθικὸν τῆς Γαλλίας, τὸ Ὀστρογοτθικὸν τῆς Ἰταλίας κλπ.

Ἀλλ' ἐνῷ τόσην ὁρμὴν κατακτητικὴν ἔδειξαν οἱ Γερμανοί, τόσους ἱκανοὺς ἄνδρας πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀνέδειξαν, ὑπέκυψαν ἐν τούτοις εἰς τὰ ἰθαγενῆ στοιχεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας κατέλαβαν, ἀπώλεσαν τὴν γλῶσσάν των καὶ ἐξελατινίσθησαν. Ὀλίγαι γερμανικαὶ λέξεις ὑπάρχουν πλέον εἰς τὰς ρωμανικὰς γλώσσας τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἱσπανίας, αὐταὶ δὲ ἀπέμειναν σήμερον ὡς ἀσθενεῖς μάρτυρες τῆς ἄλλοτε ἐπικρατήσεως τῶν Γερμανῶν εἰς τὴν Δύσιν. Ὑπάρχει καὶ ἄλλο ἀποτέλεσμα τῆς γερμανικῆς διεισδύσεως εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως σαφὲς καὶ ἀναμφισβήτητον : οἱ Γερμανοὶ ἐξερρωμανίσθησαν μὲν γλωσσικῶς, ἀλλὰ μὲ τὴν ζωτικότητά των ἐνίσχυσαν τὸ αἷμα τῶν ἰθαγενῶν στοιχείων, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐπιδρομὰς εἶχεν ἐξαντληθῆ. Ἔτσι εἰς τὴν Ἰταλίαν, πρὸ πάντων τὴν βόρειον (Λομβαρδίαν κλπ.), εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν ἀπὸ τῶν Γερμανῶν Φράγκων καλουμένην πλέον Φ ρ α γ κ ί α ν, καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν οἱ ἰθαγενεῖς Ἰταλοί, Γάλλοι, Ἱσπανοὶ ἀνθρωπολογικῶς ἀνεμίχθησαν μὲ Γερμανούς, ἡ δὲ ζωτικότης τούτων,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ δειχθεῖσα κατὰ τὸν τέταρτον, πέμπτον καὶ ἕκτον ἀκόμη αἰῶνα εἰς τοὺς πολέμους, θὰ βοηθήσῃ τὰς χώρας ταύτας νὰ ἐξέλθουν ἐκ τοῦ μεσαίωνος καὶ νὰ δημιουργήσουν νέον πολιτισμὸν (γοτθικὴν τέχνην, νέαν ἰ τ α λ ι κ ὴ ν φιλολογίαν, ἐμπόριον καὶ ἐμπορικὸν δίκαιον τῶν Βενετῶν καὶ Γενοατῶν, σταυροφορίας κλπ.).

4. 'Αναστάσιος (491 - 518).

Τὸ 491 ἡ 'Αριάδνη ἐξέλεξεν ὡς σύζυγον τὸν ἐκ Δυρραχίου 'Αναστάσιον [1], πρώην ὑπάλληλον τῆς Συγκλήτου καὶ ἡλικίας ἑξήκοντα ἐτῶν. Κατὰ τὸν Μαλάλαν [2] ἦτο πολὺ ὑψηλός, «μακρὸς πάνυ... ἐν τῷ δεξιῷ ὀφθαλμῷ ἔχων τὴν κόρην γλαυκὴν καὶ ἐν τῷ ἀριστερῷ μέλαιναν». 'Ελέγετο δι' αὐτὸ δίκορος [3] καὶ τὸ χρῶμα τὸ γλαυκόν, ὅπως καὶ τὸ ἀνάστημα τὸ ὑψηλὸν καὶ ἡ ἀντοχὴ εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ἡ μακροβιότης του δεικνύουν ὅτι εἶχε καὶ ἰλλυρικὸν αἷμα εἰς τὰς φλέβας του. Ἡ ἡλικία του καὶ ἡ κατωτέρα κοινωνική του θέσις δεικνύουν ὅτι ἡ 'Αριάδνη ἀπέβλεψε μᾶλλον εἰς τὰς ἀρετάς του καὶ τὴν ὑπόληψιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν· ὁ λαός, κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν του, ἀνεφώνει «ὡς ἔζησας, οὕτω καὶ βασίλευσον, εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασίλευσον» [4].

Ἡ 'Αριάδνη λοιπὸν ἀποδεικνύεται συνετὴ γυνή, χωρὶς ἄλλο δὲ καὶ περαιτέρω θὰ ἦτο πολύτιμος σύμβουλος διὰ τὸν 'Αναστάσιον. Κατὰ

---

1) Περὶ τοῦ 'Αναστασίου βλ. Bury, History L. R. Empire 1,429 καὶ 2,10. Diehl – Marçais 1,42. —Vasiliev, Histoire Byz. 1,139.—Stein – Palanque, Histoire τ. 2 σ. 77.

Ὁ 'Ιωάννης Λυδὸς ἐπαινεῖ πολὺ τὸν 'Αναστάσιον. Τὸν ὀνομάζει (περὶ ἀρχῶν II, 2,1) «χρηστόν», ἔπειτα δὲ (αὐτ. III, 47) «συνετὸν καὶ πεπαιδευμένον, ἐπιεικῆ τε ἅμα καὶ δραστήριον, μεγαλόδωρόν τε καὶ κρείττονα ὀργῆς.... ἦν οὖν ἀγαθός, ὡς ἔφην, καὶ μηδένα τῶν δεομένων σκυθρωπὸν ἀποπέμπων, ὡς μὴ πόλιν, μὴ φρούριον, μὴ συσκήνιον ἢ λιμένα ἢ τόπον οὖν τινα τῆς πάσης Ρωμαίων πολιτείας ἀμοιρεῖν τῶν ἐκείνου κατὰ τὸ ἀναγκαῖον δωρεῶν». Καὶ ὁ Προκόπιος τὸν ἐπαινεῖ καὶ τὸν ὀνομάζει ('Ανέκδ. σ. 120, 20) «προνοητικώτατον ἅμα καὶ οἰκονομικώτατον πάντων αὐτοκρατόρων», ἀλλαχοῦ δὲ (Πολ. I, 10,11) λέγει περὶ αὐτοῦ ὅτι «'Αναστάσιος δρῶν ἀνεπισκέπτως οὐδὲν οὔτε ἠπίστατο οὔτε εἰώθει».

2) Μαλάλ. σ. 392.

3) Χρον. Πασχ. σ. 600 : «ἐβασίλευσεν 'Αναστάσιος ὁ Δίκορος ὁ ἐκ τῆς Νέας 'Ηπείρου ἀπὸ σιλεντιαρίων». Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως (ἐκδ. Preger, Script. 2, 235) : «'Αναστάσιος ὁ Δίκορος ὁ ἀ π ο σ ι λ ε ν τ ι ά ρ ι ο ς ὁ Δυρραχιώτης». 'Αποσιλεντιάριος=πρώην σιλεντιάριος, ἐπόπτης τῆς τάξεως κατὰ τὰς συνεδρίας, σιλέντια, τῆς Συγκλήτου.

4) Κ. Πορφυρογέν. 1, 417. ΙΙβ. Κεδρην. 1, 626.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν στέψιν [1] τοῦ 'Αναστασίου συνέβη χαρακτηριστικὸν γεγονός· ὁ πατριάρχης Εὐφήμιος, ὅστις ἐγνώριζε τὰς μονοφυσιτικὰς κλίσεις τοῦ 'Αναστασίου, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἔγγραφον ὁμολογίαν ὅτι θὰ τηρήσῃ τὴν 'Ορθοδοξίαν καὶ μόνον μετὰ ταῦτα ἔστεψε τὸν αὐτοκράτορα [2]. Ἔτσι φαίνεται ὅτι ἡ 'Εκκλησία εἰς ζητήματα καθαρῶς θρησκευτικὰ ἠδύνατο, ὅταν εἶχεν ἱκανοὺς ἀντιπροσώπους, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γνώμην της.

Πολὺ ἐνωρὶς ἤρχισαν οἱ ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους ἐδείχθη ἡ πεῖρα καὶ ἡ δεξιότης τοῦ 'Αναστασίου. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ζήνωνος Λογγῖνος ἤθελε νὰ τὸν διαδεχθῇ καὶ φυσικὰ ἐνόμισεν εὔκολον νὰ στασιάσῃ κατὰ τοῦ 'Αναστασίου, ἀφοῦ εἶχε μαζί του τὴν φρουρὰν τῶν 'Ισαύρων. Εἰς τὴν στάσιν ἔλαβαν μέρος καὶ οἱ Βένετοι, διότι ὁ 'Αναστάσιος ηὐνόει τοὺς Πρασίνους καὶ Ρουσσίους καὶ ὑβρίσθη τότε δι' αὐτό. 'Αλλ' ὁ 'Αναστάσιος δὲν ἐταράχθη· κατώρθωσε νὰ ἐπιβληθῇ καὶ προέβη ἀμέσως εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ἀνωτέρων 'Ισαύρων ἀξιωματικῶν δι' ἄλλων (Γότθων καὶ Θρακῶν), ἐξεδίωξε τοὺς 'Ισαύρους ἀπὸ τὴν Πόλιν [3] καὶ κατέσχε τὴν περιουσίαν τοῦ Ζήνωνος καὶ ἄλλων συμπατριωτῶν του. Τὸν Λογγῖνον ἐξώρισεν εἰς Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου, ὅπου ἀργότερα ἀπέθανεν. Ἐπίσης περιέκοψε τὰς χορηγίας ἢ ἀποζημιώσεις, αἱ ὁποῖαι μὲ τὸ ὄνομα Ἰσαυρικὰ ἐδίδοντο εἰς τοὺς 'Ισαύρους. Ἡ καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας τῶν μισητῶν 'Ισαύρων ἦτο μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ 'Αναστασίου καὶ ἐξύψωσε τὸ κῦρός του καὶ ηὐχαρίστησε τὸν λαόν. 'Αλλ' οἱ Ἴσαυροι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποστοῦν τὴν προσβολὴν αὐτὴν καὶ νὰ ἡσυχάσουν. Εἰς τὴν 'Ισαυρίαν καὶ μέχρι Κιλικίας ἐπροκλήθη μεγάλη ἀγανάκτησις καὶ ἐξέγερσις, ἔλαβαν δὲ μέρος εἰς αὐτὴν κληρικοὶ καὶ ὁ πρώην ἐπίσκοπος 'Απαμείας Κόνων. Ἡ καταστολὴ τοῦ κινήματος ἦτο δύσκολος, διότι οἱ Ἴσαυροι, γνῶσται τοῦ τόπου [4], μετεκινοῦντο εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ταύρου καὶ δὲν

1) Περὶ τῆς στέψεως βλ. Πορφυρογέννητον ἔνθ. ἀνωτ.

2) Ὁ Εὐάγριος (σ. 130) ἐκθέτει οὕτω τὰ πράγματα: «ἡνίκα ἡ 'Αριάδνη τῷ Αναστασίῳ τὸ ἀλουργὲς ἐβούλετο περιβαλεῖν σχῆμα, οὐκ ἄλλως ὁ Εὐφήμιος τὴν ἀρχιερατικὴν διέπων καθέδραν (=πατριάρχης) συνετίθετο, μέχρις ὅτου τὴν δι' ἐγγράφων καὶ ὅρκων δεινῶν ὁμολογίαν αὐτόγραπτον ὁ 'Αναστάσιος εἰς Εὐφήμιον ἔθετο ἢ μὴν ἀκέραιον φυλάξαι τὴν πίστιν καὶ μηδὲν καινουργὲς εἰσαγαγεῖν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, εἰ τῶν σκήπτρων ἐπιλάβοιτο».

3) Ὁ Κάνδιδος μάλιστα ὁμιλεῖ «περὶ τῆς 'Ισαύρων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀμυθήτου σφαγῆς» (HGM 1, 443).

4) Βλ. ὅσα λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Προκόπιος Γαζαῖος εἰς τὸν πανηγυρικὸν εἰς 'Αναστάσιον (σ. 497): «οἷς γὰρ μὴ χῶρος, μὴ πόλις εἰς οἰκητήριον ὥρισται, ἀλλ' ὅλην ἕκαστος ἐπάγεται τὴν οἰκίαν, αὐτοσχέδιον καλύβην ὅπῃ τύχῃ συμπηγνύμενος, οἱ δὴ τοιοῦτοι τίνος ἂν ἀπόσχοιντο τόλμης; τούτοις εἰς ἁρπαγὴν προύκειντο πόλεις, τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἦτο εὔκολον νὰ νικηθοῦν. 'Επὶ πέντε ἔτη διήρκεσεν ὁ 'Ισαυρικὸς πόλεμος, τὸν ὁποῖον διηύθυναν οἱ στρατηγοὶ Διογενιανός, ὁ 'Ιωάννης ὁ Κυρτός, «στρατηλάτης πραισέντου» (=magister militum praesentalis) κατὰ τὸν Μαλάλαν καὶ 'Ιωάννης ὁ Σκύθης, ὁδηγοῦντες Γότθους, Θρᾷκας («Βεσσικὴν χεῖρα» κατὰ τὸν Μαλάλαν) καὶ «Σκύθας» (=Οὔννους). Τέλος τὸ 498 ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος, ἐφονεύθησαν δὲ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν 'Ισαύρων. 'Ο 'Ιωάννης Σκύθης καὶ ὁ 'Ιωάννης Κυρτὸς ἐτιμήθησαν διὰ τοῦ ἀξιώματος τῆς ὑπατείας. Διὰ νὰ εἶναι ἀσφαλέστερος ὁ 'Αναστάσιος, ἐξετόπισε πολυάριθμον μέρος τῶν 'Ισαύρων εἰς τὴν Θράκην, ἄγνωστον ἂν τὴν βορειοτέραν ἢ τὴν ἄλλην. Καθὼς βλέπομεν, ὁ 'Αναστάσιος ἔλαβε ριζικὰ μέτρα κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀπήλλαξε τὴν πρωτεύουσαν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα αὐτῶν, καθὼς καὶ τὴν Μικρὰν 'Ασίαν, ἡ ὁποία ὑπέφερε τόσα ἀπὸ τοὺς λῃστρικοὺς καὶ νομαδικοὺς 'Ισαύρους. 'Η μεγάλη αὐτὴ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν καλὴν φήμην τοῦ 'Αναστασίου, ὁ ὁποῖος εἰς τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Πρισκιανοῦ λέγεται καὶ 'Ισαυρικὸς (Isauricus).

Συγχρόνως μὲ τὸν 'Ισαυρικὸν πόλεμον ἤρχισαν βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ ἀπὸ τὸν Δούναβιν. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Οὐννικοῦ κράτους τοῦ 'Αττίλα δὲν κατεστράφησαν βεβαίως ὅλοι οἱ Οὖννοι· διάφορα τμήματα αὐτῶν ἔμειναν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἀναμένοντα τὸν ἱκανὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος θὰ τὰ ὡδήγει εἰς λῃστρικὰς ἐπιδρομάς. 'Εν τῷ μεταξὺ οἱ Γερμανοὶ (Γεπίδαι, 'Οστρογότθοι), ὅπως εἴπαμεν, κατέλαβαν πάλιν τὴν Παννονίαν καὶ τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως χώραν καὶ εἶχαν ὑπὸ τὴν ἐπιρροήν των καὶ τοὺς Οὔννους. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ὅμως τῶν 'Οστρογότθων πρὸς τὴν 'Ιταλίαν, οἱ Οὖννοι κινοῦνται ἐλευθέρως καὶ ἀρχίζουν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Οὗτοι δὲν εἶχαν μεγάλην δύναμιν καὶ αἱ ἐπιδρομαὶ ἦσαν ὀλιγώτερον καταστρεπτικαί. 'Εγίνοντο ὅμως αἰφνιδίως καὶ εἰς διάφορα μέρη καὶ ἔτσι ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς δὲν ἦτο πάντοτε παρεσκευασμένος νὰ τοὺς ἀποκρούσῃ. 'Αναφέρονται ἐπιδρομαὶ τὸ 493, τὸ 499, τὸ 502 καὶ τέλος τὸ 517, προφανῶς δ' ἔλαβαν οἱ Οὖννοι ἐνισχύσεις παρὰ νέων ἐπιδρομέων ἐξ 'Ασίας.

Οἱ πόλεμοι τῶν Οὔννων δὲν ἠμπόδισαν τὸν 'Αναστάσιον νὰ ἐπιχειρήσῃ οἰκονομικὰς μεταβολάς, εὐθὺς ὡς οὗτος ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν

πρὶν μὲν εὐδαίμονες καὶ λαμπραί, τότε δὲ τῶν βοηθούντων ἔρημοι καὶ συμμαχίας ἐστερημέναι.... ἦν γὰρ ἀκούειν πόλιν ἁλισκομένην, ἁρπαζομένην εὐδαιμονίαν, ἐλαυνομένας γυναῖκας εἰς ἀσέλγειαν ἠναγκασμένας, ὑβριζομένους παῖδας, αἰκιζομένην πολιάν, ἑλκομένην νεότητα καὶ παρθένους ἀγομένας οὐ πρὸς εὐτυχῆ παστάδα ἀλλὰ πρὸς ὕβριν ἐχθρῶν καὶ βαρβάρων».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰσαυρικὸν πόλεμον. Τὸ 498 κατήργησε τὸ λεγόμενον **χρυσάργυρον** [1], τὸ ὁποῖον ἦτο φόρος ἐπιτηδεύματος καὶ συγχρόνως κεφαλικὸς καὶ ἐπληρώνετο ὑπὸ τῶν πτωχῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πορνῶν! Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ μισητοῦ φόρου ἐπροκάλεσε μεγάλην ἀνακούφισιν εἰς τὰς πόλεις καὶ κατέστησε τὸν Ἀναστάσιον δημοτικόν, ἐνιαχοῦ δέ, ὅπως εἰς τὴν Ἔδεσσαν [2] τῆς Συρίας, ἔγιναν μεγάλαι ἑορταὶ πρὸς τιμήν του. Εἰς ἀντιστάθμισμα ἐτροποποίησε τὸ σύστημα τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ὁρίσας εἰδικοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς βίνδικας [3] ἢ μισθωτάς, οἱ ὁποῖοι εἰσέπρατταν περισσότερα ἀλλὰ μὲ τρόπον ἠπιώτερον. Σύμβουλος τοῦ Ἀναστασίου εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα, λογοθέτης, ὅπως ἀπὸ τοῦδε ὀνομάζεται, εἶναι εἷς Σημίτης, ὁ ἐκ Συρίας μονοφυσίτης Μαρῖνος [4].

Ἐπίσης συμφέρουσα εἰς τὸ Κράτος ἦτο ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τῶν Ἀράβων καὶ ἀνακατάληψις τῆς νήσου Ἰωτάβης εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν καὶ ἡ παραχώρησις εἰς Βυζαντινοὺς «δεκατηλόγους», οἱ

---

1) Περὶ τοῦ χρυσαργύρου ἐγράφησαν πολλὰ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἐνταῦθα σημειώνομεν μόνον τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Μανασσῆ (στ. 3085 κἑξ.), ἂν καὶ ὑπερβολικά :

«ἅπας ἀνήρ τε καὶ γυνή, παῖς κόρη τε καὶ βρέφος
προσαίτης, ἀπελεύθερος, οἰκέτης, οὐκ οἰκέτης
ὑπὲρ σκυβάλου κοπρηροῦ καὶ δυσοσμίας οὔρου
ἓν ἐξ ἀργύρου νόμισμα παρεῖχε τῷ ταμείῳ·
τουτὶ δὲ καὶ τοῖς κτήνεσιν ἐπέκειτο τὸ βάρος,
βουσὶ γὰρ ἡμιόνοις τε καὶ μέντοι καὶ τοῖς ἵπποις
ὑπὲρ ἑκάστου δὲ κυνός, ὑπὲρ τῶν ὀναρίων
ἓξ φόλλεις κατεβάλλετο τοῦ κτήνους ὁ δεσπόζων».

2) Josué Stylite σ. XXIX. Ὁ ἔπαρχος Ἐδέσσης Δημοσθένης συνηγόρησε καὶ ἐπέτυχε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος μεγάλην βοήθειαν ὑπὲρ τῶν ἐκεῖ πτωχῶν ἐν καιρῷ μεγάλης ἀφορίας καὶ λιμοῦ (αὐτ. XXXVII).

3) Μαλάλ. σ. 400 : «τοὺς πολιτευομένους ἅπαντας ἐπῆρε τῆς βουλῆς καὶ ἐποίησεν ἀντ' αὐτῶν τοὺς λεγομένους βίνδικας εἰς πᾶσαν πόλιν τῆς Ρωμανίας». Καὶ ὁ Λυδὸς λέγει (Περὶ ἀρχῶν ΙΙΙ, 49) ὅτι ὁ Μαρῖνος «παρέλυσε τὰ βουλευτήρια πασῶν τῶν πόλεων». Ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ Μαλάλα καὶ τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ Εὐαγρίου (σ. 144) συνάγεται ὅτι ἡ εἴσπραξις τοῦ χρυσαργύρου ἀνετίθετο εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς τοπικὰς καὶ ἀπετέλει προνόμιον αὐτῶν, ἑπομένως ἡ κατάργησις τοῦ φόρου ἦτο συγχρόνως περιορισμὸς τῆς αὐτονομίας τῶν πόλεων. Ὁ Εὐάγριος ἔνθ' ἀνωτ. θεωρεῖ μὲν τὴν κατάργησιν τοῦ χρυσαργύρου κατόρθωμα, «ὑπερμέγεθες καὶ θεῖόν τι χρῆμα», ἀλλὰ τὴν ἀνάθεσιν ἄλλου φόρου, τῆς «χρυσοτελείας», εἰς τοὺς βίνδικας περιορισμὸν τῆς αὐτονομίας τῶν πόλεων.

4) Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς ἔνθ' ἀνωτ. ἔπλασε τὸ ρῆμα Μαρινιῶ (χρηματολογῶ ὡς ὁ Μαρῖνος!), αὐτὸ δὲ δεικνύει τὸν φιλοχρήματον χαρακτῆρα τοῦ λογοθέτου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποῖοι εἰσέπρατταν τὸν φόρον ἀπὸ τὰ πλοῖα τὰ φέροντα ἐμπορεύματα ἰνδικά [1].

Κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μετὰ τὴν μακρὰν εἰρήνην τοῦ 422 ὀλίγαι ἦσαν αἱ ἐνοχλήσεις τοῦ Βυζαντίου ἐκ μέρους τῶν Περσῶν.

Αἱ πιέσεις καὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Λευκῶν Οὔννων [2] ἢ 'Εφθαλιτῶν δὲν ἐπέτρεπαν εἰς τοὺς Πέρσας νὰ ἀναλάβουν σοβαρὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντίου. 'Επίσης καὶ τὸ κίνημα τῶν Μαζδακιτῶν ἀπησχόλησε τοὺς Πέρσας πολὺ μέχρι καταργήσεως τοῦ ὀργανωθέντος ὑπ' αὐτῶν κοινωνικοῦ συστήματος. 'Εν τούτοις παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν Καβάδης (488–531 μ.Χ.) ἐκήρυξε τὸ 502 τὸν πόλεμον, διότι ὁ 'Αναστάσιος ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ζητηθέντα χρήματα ὑπὸ τύπον δανείου ἢ χορηγίας, τὴν ὁποίαν ἐλάμβαναν καὶ προηγουμένως οἱ Πέρσαι διὰ τὴν φρούρησιν τῶν Κασπίων πυλῶν.

Αἱ μάχαι διεξήχθησαν κυρίως περὶ τὴν Ἄμιδαν (τὸ σημερινὸν Διαρβεκὴρ) παρὰ τὰ σύνορα. Κατὰ τῶν Περσῶν ὁ 'Αναστάσιος ἔστειλε πολὺν στρατὸν καὶ καλοὺς στρατηγούς, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν συνεφώνουν, δὲν ὑπήκουαν εἰς ἕνα. Μετὰ πολιορκίαν τριῶν μηνῶν, καθ' ἣν ὑπερήσπισαν τὴν πόλιν γενναίως καὶ μοναχοί, ἡ Ἄμιδα κατελήφθη, αὐτὸς δ' ὁ Καβάδης εἰσῆλθεν ἐπὶ ἐλέφαντος καὶ ἐλήστευσε τὴν πόλιν, ἔσφαξε καὶ ἠχμαλώτισε χιλιάδας 'Αμιδηνούς. Περὶ αὐτοῦ δ' ἀκριβῶς ἐπρόκειτο. Κατὰ τὸν Εὐάγριον ὁ συμπολίτης του (ἐξ 'Επιφανείας τῆς Συρίας) Εὐστάθιος ἔγραψεν εἰδικὴν μονογραφίαν περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς 'Αμίδης, ἡ ὁποία δὲν ἐσώθη [3].

Ὁ Καβάδης ἠναγκάσθη νὰ ἀναλάβῃ πόλεμον κατὰ τῶν 'Εφθαλιτῶν καὶ τότε ἡ Ἄμιδα ἀνακατελήφθη. Οἱ στρατηγοὶ Τιμόστρατος καὶ 'Αρεόβινδος εἰσέβαλαν εἰς Περσίαν καὶ οἱ Πέρσαι ἠναγκάσθησαν ἔτσι τὸ 507 νὰ συνάψουν εἰρήνην μὲ τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὸν Josué

1) Θεοφάν. 1, 141 : «τότε καὶ τὴν νῆσον 'Ιωτάβην κειμένην ἐν τῷ κόλπῳ τῆς 'Ερυθρᾶς Θαλάσσης καὶ ὑποτελῆ φόροις οὐκ ὀλίγοις ὑπάρχουσαν βασιλεῖ Ρωμαίων, κατασχεθεῖσαν δὲ μεταξὺ ὑπὸ τῶν σκηνιτῶν 'Αράβων μάχαις ἰσχυραῖς ὁ (στρατηγὸς) Ρωμανὸς ἠλευθέρωσεν, αὖθις τοῖς Ρωμαίοις πραγματευταῖς δοὺς αὐτονόμους οἰκεῖν τὴν νῆσον, καὶ τὰ ἐξ 'Ινδῶν ἐκπορεύεσθαι φορτία καὶ τὸν τεταγμένον βασιλεῖ φόρον εἰσάγειν».

2) Ὁ Προκόπιος (Πολ. 1, 3, 1) γράφει : Οἱ 'Εφθαλῖται «οὐ νομάδες εἰσίν, ὥσπερ τὰ ἄλλα οὐννικὰ ἔθνη.... μόνοι δὲ Οὔννων οὗτοι λευκοί τε τὰ σώματα καὶ οὐκ ἄμορφοι τὰς ὄψεις εἰσίν». Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Οὖννοι δὲν ἦσαν νομάδες, ὑποδεικνύει ὅτι ἀπὸ μακροτέρων χρόνων ἐπλησίασαν εἰς τὴν Περσίαν καὶ εἶχαν διὰ τῆς ἀναμίξεως ἐξιρανισθῆ.

3) Περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς 'Αμίδης ἔγραψε καὶ ὁ Ζαχαρίας Μυτιλήνης σ. 151 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Stylite[1] ὁ Ἀναστάσιος ἐπροσπάθησε νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν περιφέρειαν τῆς Μεσοποταμίας, ἡ ὁποία ὑπέστη τὴν Περσικὴν ἐπιδρομήν· τὴν ἀπήλλαξεν ἀπὸ φόρους, διένειμε βοηθήματα, ἀνέκτισε καταστραφέντας οἰκισμούς.

Ὁ Περσικὸς πόλεμος καὶ ἡ τόσον καταστρεπτικὴ ἅλωσις τῆς Ἀμίδης ἠνάγκασαν τὸν Ἀναστάσιον νὰ ὀχυρώσῃ καλύτερα τὰ ἀνατολικὰ σύνορα· ἀξιόλογον κυρίως κατέστη τὸ Δ ά ρ α ς, τὸ ὁποῖον ὠχυρώθη καλῶς, ἀπέκτησε δὲ δεξαμενὰς ὕδατος καὶ ἀποθήκας σίτου, «δίκαια πόλεως» καὶ λουτρὰ καὶ μετωνομάσθη Ἀναστασιούπολις[2]. Ἡ περσικὴ καὶ ὀχυρὰ Ν ί σ ι β ι ς ἀπετέλει ἀπὸ τοῦ 363 μ.Χ. πάντοτε ἀπειλὴν διὰ τὸ Βυζάντιον, διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη τὸ Δάρας.

Ἡ Ἀ ν α σ τ α σ ι ο ύ π ο λ ι ς εἶναι ἐκ τῶν κυριωτέρων κτισμάτων τοῦ Ἀναστασίου, ἀλλ' ὄχι τὸ μόνον. Οἱ ἀπὸ βορρᾶ ἐχθροί, οἱ Οὖννοι ἐπὶ τοῦ παρόντος (Γότθοι παλαιότερον), ἠνάγκασαν τὸν Ἀναστάσιον νὰ προφυλάξῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ ἕνα μακρὸν τεῖχος ἀπὸ τῆς Σηλυμβρίας εἰς τὴν Προποντίδα μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου παρὰ τοὺς Δέρκους.

Τὸ τεῖχος τοῦτο παρημελήθη ἀργότερα, ἐθεωρήθη περιττόν, πράγματι δ' ἡ παραμέλησίς του δὲν ἔβλαψε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἴχνη ἀσθενῆ σώζονται μέχρι σήμερον. Ὁ Ἀναστάσιος εἶναι ὁ πρόδρομος τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἔκτισε πολλὰ κτίσματα εἰς διαφόρους πόλεις[3], ὑδραγωγεῖα, λουτρὰ καὶ πρὸ πάντων φρούρια. Ὅταν οἱ Οὖ ν ν ο ι Σ ά β ε ι ρ ο ι ἐνήργησαν διὰ τῶν Κασπίων πυλῶν ἐπιδρομὰς καὶ αἰχμαλωσίας εἰς

1) Josué Stylite... σ. XLVII κέξ. Βλ. LX καὶ LXIII—Stein – Palanque, Histoire τ. 2, 99.

2) Εὐάγρ. Ἐκκλ. Ἱστ. σ. 136 : «ἐξ ἀγροῦ πόλιν εἶναι ποιεῖ (τὸ Δάρας ὁ Ἀναστάσιος), καρτερῷ τε τειχίσας περιβόλῳ, οἰκοδομίας τε διαφόρους ἐκπρεπεῖς περιθεὶς ἐκκλησιῶν τε καὶ μὴν καὶ ἑτέρων εὐαγῶν οἴκων, βασιλείων τε στοῶν καὶ δημοσίων βαλανείων καὶ ἄλλων οἷς αἱ ἐ π ί σ η μ ο ι τῶν πόλεων ἐγκαλλωπίζονται». Περὶ τῆς Ἀναστασιουπόλεως βλ. Ensslin BNJ. τ. 5 (1927) σ. 342 καὶ Honigmann, Die Ostgrenze σ. 10.

3) Ὁ Προκόπιος Γαζαῖος εἰς τὸν πανηγυρικὸν τοῦ Ἀναστασίου (σ. 508–510) ἀναφέρει τὸ μέγα ὑδραγωγεῖον τῆς Ἱεραπόλεως τῆς Φρυγίας καὶ προσθέτει : «καὶ τί δεῖ καθ' ἑκάστην ἀπαριθμεῖσθαι τείχη καὶ λ ι μ έ ν α ς καὶ οἰκοδομημάτων τε κάλλη ;.. τί δὲ τὸ μέγιστον καὶ κρεῖττον πάσης ἐννοίας τεῖχος ἐγειρόμενον, ὑψηλόν τε καὶ μέγα δι' ὅλης ἐν μέρει τῆς Θράκης ἀγόμενον ; ἐκ θαλάττης γὰρ εἰς θάλατταν ἕλκεται, τοῖς βαρβάροις ἀποκλεῖον τὴν ἔφοδον...». Καὶ ὁ Μαλάλας ὁμιλεῖ (σ. 409) περὶ τῶν κτισμάτων τοῦ Ἀναστασίου : «ἔκτισε δὲ εἰς ἑκάστην πόλιν τῆς Ρωμανίας διάφορα κτίσματα καὶ τείχη καὶ ἀγωγοὺς καὶ λ ι μ έ ν α ς ἀνακαθάρας καὶ δημόσια λουτρὰ ἐκ θεμελίων οἰκοδομήσας καὶ ἄλλα πολλά...». Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουν κτίσματα τοῦ Ἀναστασίου, ἐκ τῶν ὁποίων σημειώνομεν τὴν ἐξῆς ἐκ Σκυθοπόλεως τῆς Συρίας (EOr. τ. 5, 1901–1902, σελ. 75) : «Ἐκ τῆς δοθείσης θείας (=βασιλικῆς) φιλοτιμίας κατ' αἴτησιν Φλ(αουΐου) Ἀναστασίου μοναρχοῦντος ἐν ἰνδικτιῶνι γ'».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Καππαδοκίαν, ὁ Ἀναστάσιος ἔκτισεν ὀχυρώματα, ἀπήλλαξε δὲ τοὺς κατοίκους τριετοῦς φορολογίας καὶ ἔδωκεν ἀποζημιώσεις εἰς τοὺς παθόντας [1].

Ὁ Ἀναστάσιος ἐγνώρισε νὰ τηρήσῃ τὸ κῦρος τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπέναντι τῶν βαρβάρων. Τὸ νέον Κράτος τῶν Φράγκων ὑπὸ τὸν **Χλωδοβίκον** εἰς τὴν Γαλλίαν θέλει καὶ αὐτὸ νὰ ἔχῃ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Μετὰ διαπραγματεύσεις ὁ Ἀναστάσιος ἀπένειμεν εἰς τὸν Χλωδοβίκον τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου καὶ τοῦ ἀπὸ ὑπάτων, ἀπέστειλε δὲ πορφύραν καὶ διάδημα εἰς ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς ρηγός [2]. Ὁ Χλωδοβίκος εἰς τὰ νομίσματά του ἐχάραξε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀναστασίου. Ὁμοίως ὁ Ἀναστάσιος, ὅπως καὶ ὁ Ζήνων, ἀνεγνώρισε τὸν Θευδέριχον ὡς ρῆγα τῶν Ὀστρογότθων, ἀλλ' ὡς Ρωμαῖον πατρίκιον καὶ στρατηγόν, ὄχι βασιλέα. Εἰς τὰ νομίσματα τῶν Ὀστρογότθων ὑπῆρχεν ἐπίσης ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀναστασίου καὶ ἔπειτα τοῦ Ἰουστίνου Α', τοῦ δὲ Θευδερίχου μόνον τὸ μονόγραμμα.

Τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἀπησχόλησεν ὄχι ὀλίγον τὸν Ἀναστάσιον. Εἴδομεν ὅτι αἱ ταραχαὶ καὶ ἀνταρσίαι τῶν μονοφυσιτῶν εἰς τὴν Συρίαν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν Αἴγυπτον ἠνάγκασαν τὸν Ζήνωνα νὰ ἐπιδιώξῃ συμβιβασμόν τινα διὰ τοῦ Ἑ ν ω τ ι κ ο ῦ, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπροκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ πάπα καὶ τὴν δημιουργίαν σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἀναστάσιος ὡς ὑπεύθυνος ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους ἤθελε τὸν συμβιβασμὸν ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν καὶ τὴν κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο εὔκολον. Οἱ ἀδιάλλακτοι ὀρθόδοξοι, οἱ «ἀκοίμητοι» λεγόμενοι, δὲν ἠνείχοντο τὰς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς μονοφυσίτας, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλουν «ἀκεφάλους» καὶ «ἀποσχιστάς». Συγχρόνως εἶχεν ὁ Ἀναστάσιος τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἰσαύρων καὶ ἔπειτα κατὰ τοῦ Β ι τ α λ ι α ν ο ῦ, ὁ ὁποῖος παρίστανεν ἑαυτὸν προστάτην τῆς Ὀρθοδοξίας. Τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα ἐπροκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ταραχάς, ἠναγκάσθη δ' ὁ Ἀναστάσιος νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν ἱππόδρομον ἀσκεπής, «δίχα στέμματος» κατὰ τὸν Μαλάλαν [3], νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν λαὸν καὶ νὰ τὸν καθησυχάσῃ. Εἰς τὰς συζητήσεις καὶ ταραχὰς ἐλάμβαναν μέρος καὶ οἱ δῆμοι τοῦ Ἱπποδρόμου. Ἐπειδὴ δ' οἱ Πράσινοι συνεπάθουν τὸν Ἀναστάσιον, οἱ Βένετοι ἐστα-

1) Μαλάλ. σ. 406.

2) Βλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ensslin, BZ τ. 37 (1937) σελ. 215.—Ἡ δημιουργία τοῦ ψιλοῦ ἀξιώματος, ἀ π ὸ ὑ π ά τ ω ν (=πρώην ὑπάτων) ἀπὸ τοῦ πέμπτου μ.Χ. αἰῶνος ὀφείλεται εἰς οἰκονομικοὺς λόγους. Οἱ θέλοντες τοὺς τίτλους ἔπρεπε νὰ πληρώσουν. Πβ. Stein – Palanque, Histoire, 2,68 καὶ 150.

3) Μαλάλ. σ. 407.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σίαζαν κατ' αὐτοῦ [1]. Πόσον φανατικοὶ ἦσαν οἱ ἀδιάλλακτοι ὀρθόδοξοι, φαίνεται ἀπὸ ἕνα γράμμα τοῦ «ἀρχιμανδρίτου Θεοδοσίου καὶ λοιπῶν τῆς ἐρήμου ἡγουμένων» [2], τοῦ ὁποίου παραθέτομεν χαρακτηριστικὸν τμῆμα :

«Κατ' οὐδένα τρόπον ἢ λόγον πρὸς τοὺς εἰρημένους ἀποσχιστὰς ἕνωσιν καταδεχόμεθα ἄνευ ἐνθέσμου καὶ κανονικῆς κρίσεως (=ἄνευ ἀποφάσεως Οἰκουμ. Συνόδου), οὔτε μὴν καινοτομίᾳ τινὶ περὶ πίστεως καθ' οἱονδήποτε λόγον συντιθέμεθα ἢ πρόσωπον τῶν ἀκεφάλων ἐν οἱῳδήποτε καιρῷ κατὰ βίαν χειροτονούμενον καταδεξόμεθα· εἰ δέ τι τοιοῦτο συμβῇ διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, πληροφοροῦμεν ἐνώπιον τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος τὴν ὑμετέραν γαληνότητα, ὡς τὰ αἵματα πάντων ἡμῶν προθύμως ἐκχεῖται καὶ πάντες οἱ ἅγιοι τόποι πυρὶ ἀναλίσκονται, πρὶν ἄν τι τοιοῦτον ἐν τῇ ἁγίᾳ τοῦ Χριστοῦ πόλει γένηται....». Εἰς τὰ «ἀνδρικῶς γραφέντα» ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου ἀπήντησε μετριοπαθῶς ὁ Ἀναστάσιος : «Ἔγραψεν ἡ σὴ θεοφιλία ὅτι οὐκ ὤφειλε ταῦτα τὰ κακὰ κινεῖσθαι τῆς πίστεως ἕνεκεν, ἃ νῦν ἐπὶ ἡμῶν ἐκινήθη. Καὶ ὡς μὲν τούτων οὐκ ἐσμὲν αἴτιοι, μάρτυς ὁ δεσπότης Θεός, ὁ κριτὴς πάντων. Οἱ δὲ τὴν ἡσυχίαν καὶ εἰρήνην ἀγαπᾶν ὀφείλοντες αὐτοὶ ταῦτα ἡμῖν ἐκίνησαν καὶ κινοῦσιν, ἀλλήλων κρείττονες βουλόμενοι φαίνεσθαι. Καὶ τί ἕτερον ἡμεῖς πράξωμεν ἢ τούτοις κακῶς κινουμένοις μὴ συγκινεῖσθαι ἀλλ' ἡσυχάζειν, ἵνα ἐντεῦθεν γοῦν δόξωσι καὶ οἱ ταῦτα κινοῦντες συνησυχάζειν ἡμῖν ; πάντως γὰρ οὐκ ἀγνοεῖ ἡ σὴ θεοσέβεια ὡς μοναχοί τινες καὶ κληρικοὶ ὀρθοδοξίας δῆθεν ἀντιποιούμενοι ταῦτα τὰ σκάνδαλα ἐκίνησαν ἑαυτοῖς ἐκβιάζοντες τὰ πρωτεῖα ἔχειν ἐν τῷ εἰδέναι τὸ μυστήριον καὶ τὴν πίστιν ἐν τῷ στόματι φέρειν....». Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸν Θεοδόσιον δεικνύει τὴν μετριοπάθειαν τοῦ Ἀναστασίου.

Ἡ ἀλληλογραφία αὐτὴ δεικνύει, πόσον δύσκολον ἦτο τὸ ζήτημα τοῦ συμβιβασμοῦ ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν. Ὁ Ἀναστάσιος ἠναγκάσθη νὰ παύσῃ διὰ τοπικῶν συνόδων δύο ὀρθοδόξους πατριάρχας, τὸν Εὐφήμιον (489-495) καὶ τὸν Μακεδόνιον (496-511), οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν σύμφωνοι μὲ αὐτόν. Λάθος ὅμως τοῦ Ἀναστασίου ὑπῆρξεν ἡ ἀνάδειξις ὡς πατριάρχου Ἀντιοχείας τοῦ ἐκ Πισιδίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἕλληνος φανατικοῦ μονοφυσίτου ***Σεβήρου*** (512-518), ὅστις ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν ὀρθοδόξων, κατώρθωσε δὲ μὲ τὴν ἀκούραστον διδασκαλίαν του νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Μονοφυσιτισμὸν εἰς τὴν Συρίαν. Ὅπως εἴπομεν καὶ ἀλλαχοῦ, ὑπὸ τὸν Μονοφυσιτισμὸν ἐλάνθαναν καὶ ἐθνικαὶ ἀντιδράσεις καὶ δι' αὐτὸ αἱ προσπάθειαι αἱ ἑνωτικαὶ τοῦ Ζήνωνος καὶ τοῦ Ἀναστασίου δὲν ἔφεραν τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Αἱ διά-

1) Βλ. Ostrogorsky, Geschichte σ. 41.
2) Βίος Θεοδοσίου ὑπὸ Κυρίλλου σ. 59.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 10. Κιονόκρανον τῆς ἁγίας Σοφίας μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φοροι προτεινόμεναι λύσεις ἐπροκάλουν σφοδροτέρας συζητήσεις καὶ ἐχειροτέρευαν τὰ πράγματα. Ὁ φανατισμὸς τῶν μονοφυσιτῶν ἐπροκάλει σφαγὰς τῶν ὀρθοδόξων εἰς τὴν 'Αντιόχειαν καὶ ἀλλαχοῦ.

Δεινότεροι τοῦ 'Ισαυρικοῦ πολέμου ὑπῆρξαν οἱ ἀγῶνες πρὸς τὸν ἀντάρτην στρατηγὸν Βιταλιανὸν ἐκ τῆς κάτω Μοισίας. Ὁ «Θρᾷξ Βιταλιανός», ὅπως ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγρίου, τοῦ Μαλάλα [1] καὶ ἄλλων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, ἦτο «κόμης τῶν φοιδεράτων», ἤτοι στρατηγὸς τῶν συμμάχων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ μισθῷ καὶ μὲ ἄλλα ἀνταλλάγματα (παραχώρησιν γῆς κλπ.) ὑπηρέτουν τὸ Βυζάντιον. Ὁ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ ἀντάρτου, ἂν οἱ παραδιδόμενοι ἀριθμοὶ εἶναι ὀρθοὶ (50.000), δὲν ἀπετελεῖτο βέβαια μόνον ἀπὸ συμμάχους τοῦ παλαιοῦ τύπου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξένους στρατιώτας (Οὔννους) καὶ ἰθαγενεῖς (Θρᾷκας), οἱ ὁποῖοι χάριν τῆς λείας συνεκεντρώθησαν ὑπὸ τὸν Βιταλιανόν. Οὗτος προέβαλε δικαιολογίαν τῆς ἐπαναστάσεώς του τὴν εὔνοιαν τοῦ 'Αναστασίου πρὸς τὸν Μονοφυσιτισμόν, τὸ θρησκευτικὸν δ' αὐτὸ στοιχεῖον ἴσως ἐπέδρασεν εἰς μερικοὺς ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τοὺς Οὔννους, οἱ ὁποῖοι βέβαια μόνον ἀπὸ τὴν λείαν εἰλκύοντο. Πράγματι δ' ὁ Βιταλιανὸς ἐλεηλάτησε τὴν ἀνατολικὴν Μοισίαν καὶ Θράκην κατ' ἀνάγκην διὰ νὰ συγκρατήσῃ τοὺς στρατιώτας του, εἶχε δὲ συνεννοηθῆ μὲ τὸν πάπαν καὶ μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ 'Αναστασίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ μὲ τὸν Μακεδόνιον ἀκόμη, ὅστις ἤθελε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατριαρχικὴν θέσιν του.

Ἡ ἐπανάστασις αὐτὴ ἐνὸς στρατηγοῦ τῶν συνόρων προκαλεῖ κατάπληξιν, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται περὶ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Δεικνύει δὲ μεγάλην στρατιωτικὴν ἱκανότητα, ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῇ καλύτερα, εἰς ἀπαλλαγὴν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν ἀπὸ τοὺς Οὔννους. Εὐτυχῶς δὲν εἶχε πλὴν τῆς στρατιωτικῆς ἄλλην ἀξίαν ὁ Βιταλιανός. Ὅταν ἦλθε μέχρι Κωνσταντινουπόλεως (513-515), ὁ 'Αναστάσιος, βοηθούντων καὶ τῶν τειχῶν, κατώρθωσε νὰ τὸν διαβουκολήσῃ μὲ χρήματα καὶ ὑποσχέσεις καὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μοισίαν. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ 'Αναστασίου δὲν ἔδειξαν ἀπέναντι τοῦ ἱκανοῦ Βιταλιανοῦ δεξιότητα. Τέλος ὁ 'Αναστάσιος ἀνέθηκεν εἰς τὸν «ὕπαρχον» Μαρῖνον τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Ὁ Μαρῖνος πρὸς γενικὴν ἔκπληξιν κατώρθωσε διὰ τοῦ 'Αθηναίου φυσικοῦ Πρόκλου νὰ παρασκευάσῃ πυρφόρα πλοῖα καὶ νὰ καύσῃ μὲ «θεῖον ἄπυρον» [2] τὸν στόλον τοῦ ἀντάρτου εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον, νὰ νικήσῃ δὲ καὶ τὸν στρατόν.

1) Ὁ Bury (1, 448 σημ.) θεωρεῖ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Βιταλιανοῦ μᾶλλον γοτθικήν. Ὁ πατὴρ τοῦ Βιταλιανοῦ Πατρικίολος ἦτο κόμης φοιδεράτων.

2) Μαλάλ. σ. 402 καὶ 405. Οἱ ἀγῶνες κατὰ Βιταλιανοῦ παρὰ 'Ιωάννῃ 'Αντιοχεῖ, FHG τ. 5 σ. 33.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ γεγονὸς δεικνύει ὅτι πρὸ τῆς τελειοποιήσεως τοῦ λεγομένου ὑγροῦ πυρὸς ἦτο δυνατὸν νὰ καίωνται μικρὰ πλοῖα καὶ τοιαῦτα ἦσαν τὰ τοῦ Βιταλιανοῦ [1]. Οὗτος ἡτοιμάζετο πάλιν νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ ἔτος ποὺ ἀπέθανεν ὁ Ἀναστάσιος (518).

Ὁ ἀγὼν κατὰ τοῦ Βιταλιανοῦ ἔδειξεν ὅτι τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχε τότε ἱκανώτερον στρατηγὸν τοῦ ἀντάρτου, ἂν δ' οὗτος ἦτο καὶ εὐφυέστερος, θὰ ἐξετόπιζε πάντως τὸν Ἀναστάσιον. Ὅπωσδήποτε ἡ συγκέντρωσις τόσου στρατοῦ εἰς τὸν Δούναβιν δεικνύει ὅτι ἐπικρατοῦν ἐκεῖ τὰ ξενικὰ στοιχεῖα.

Μερικὰ διοικητικὰ μέτρα περὶ καταργήσεως ὀχλοκρατικῶν ἑορτῶν καὶ θηριομαχιῶν ἐπροκάλεσαν καλὴν ἐντύπωσιν. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ περὶ τοῦ φιλοσόφου Ἰσοκασίου ἀνέκδοτον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται μὲν καὶ εἰς τὸν Λέοντα τὸν Θρᾷκα, ἀλλὰ πιθανώτερον σχετίζεται μὲ τὸν Ἀναστάσιον. Ὅταν ὁ Ἰσοκάσιος, δικαστικὸς ὑπάλληλος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, κατηγορήθη ὡς «Ἕλλην», ἤτοι εἰδωλολάτρης, ἐκομίσθη «δεδεμένος ὀπισθάγκωνα» εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸ τοῦ Ἀναστασίου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶπε : «δίκασον ἐπ' ἐμοί, ὡς ἐδίκαζες σὺν ἐμοί» [2]. Τὸ ἀνέκδοτον δεικνύει ὅτι ὁ Ἰσοκάσιος εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Ἀναστασίου.

Ὅλα αὐτὰ ἑρμηνεύουν τοὺς ἐπαίνους τοῦ Προκοπίου Γαζαίου (σ. 511) : «οὐ μόνον ἡμῖν τὰ βέλτιστα διὰ τῶν νόμων νομοθετεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸν σὸν βίον νόμον ἔμψυχον καὶ παράδειγμα πρὸς σωφροσύνην τοῖς ἀρχομένοις ἀπέδειξας· φιλεῖ γάρ πως ἀεὶ τὸ ὑπήκοον πρὸς τὴν τῶν ἀρχόντων ἀπεικάζεσθαι γνώμην».

Ὁ Ἀναστάσιος παρὰ τὰς ἀμφισβητουμένας ἐπιτυχίας εἰς τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν, τῶν Οὔννων καὶ τοῦ Βιταλιανοῦ ἐν τῷ συνόλῳ ἠκολούθει πολιτικὴν συνετὴν καὶ προβλεπτικήν. Παρὰ τὰ διάφορα κτίσματα ὁ Ἀναστάσιος ἀφῆκεν, ὅπως ὁ Μαρκιανός, μεγάλα ποσὰ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἡ πολιτική του ἐν τῷ συνόλῳ ἦτο ἐπιτυχής, αἱ δὲ δυσκολίαι τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέψουν κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ. Δι' αὐτὸ δὲν εὑρίσκομεν περίεργον τὴν συγγραφὴν δύο ἐγκωμίων, τοῦ ἑνὸς ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου τοῦ Γαζαίου καὶ τοῦ ἄλλου λατινιστὶ ὑπὸ τοῦ γραμματικοῦ Πρισκιανοῦ [3].

---

1) Γεώργ. Μοναχ. de Boor σ. 619 : «Βιταλιανὸς ὁ Θρᾷξ ἀντάρας καὶ παραλαβὼν τὴν Θράκην ἅμα Σκυθίᾳ καὶ Μοισίᾳ ἦλθεν εἰς τὸν Ἀνάπλουν παιδεύων· ἀλλὰ ναυμαχήσαντος αὐτῷ Μαρίνου τοῦ ὑπάρχου μετὰ θείου ἀπύρου, οὗ κατεσκεύασε Πρόκλος ὁ φιλόσοφος, κατέφλεξε τὰς νῆς τῶν βαρβάρων».

2) Κεδρ. 1, 613.

3) Καὶ οἱ δύο πανηγυρικοὶ εἶναι τυπωμένοι εἰς τὴν ἔκδοσιν Βόννης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βεβαίως τὰ ἐγκώμια αὐτὰ εἶναι ὑπερβολικά, ὅπως ὅλα τὰ ρητορικὰ ἐγκώμια, ἀλλ' ὄχι ἀδικαιολόγητα. Ὁ Προκόπιος δὲν διστάζει νὰ παραβάλῃ τὸν Ἀναστάσιον πρὸς τὸν Ἀγησίλαον (σ. 514): «φρονεῖν οὐδὲν πλέον ἐπιτρέψομεν τοῖς Σπαρτιάταις τὸν νέον ἔχοντες Ἀγησίλαον, δι' ὃν βάρβαρος ἠρεμεῖ τὴν ἀσπίδα κρεμάσας καὶ τὴν εἰρήνην καίτοι μὴ φίλην οὖσαν ἀσπάζεται» [1].

Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Κεδρηνός, κρίνουν τὸν Ἀναστάσιον πολὺ αὐστηρῶς ἕνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος, ἐνῷ οἱ ἐγγύτεροι πρὸς τὰ πράγματα, ὁ Ἰωάννης Λυδὸς καὶ ὁ Προκόπιος, προσέτι δὲ ὁ Εὐάγριος καὶ ὁ Μαλάλας [2], εἶναι πολὺ δικαιότεροι. Δι' αὐτὸ νομίζομεν ὅτι ἔχει δίκαιον ὁ Παπαρρηγόπουλος γράφων (3, 1 σ. 45) ὅτι ὁ Ἀναστάσιος «ἐπιμείνας εἰς τὴν μέσην ὁδόν, ἣν ἐχάραξε τὸ ἑνωτικὸν τοῦ Ζήνωνος, ἐπολιτεύθη κατὰ τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Κράτους». Ὁ Stein ἐξαίρει [3] τὰ οἰκονομολογικὰ κατορθώματα τοῦ Ἀναστασίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΜΕΧΡΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

1. Βυζαντινὴ τέχνη.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν διωγμῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ χριστιανικὴ τέχνη ἐλευθέρως. Ἐν τούτοις εἰς τὰς κατακόμβας, ὅπου ἔθαπταν τοὺς νεκρούς των καὶ τὰς ὁποίας ἀργότερα ἐχρησιμοποίησαν ἐνιαχοῦ καὶ ὡς ναούς, ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον παλαιοχριστιανικὴν τέχνην. Σύμβολα πρὸ πάντων χριστιανικὰ ἠδύναντο νὰ εἰκονίζωνται, ὁ ἀμνός, ὁ ἰχθύς, ἡ ἄγκυρα, ἡ περιστερά, ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ἔπειτα δὲ ἄνθη καὶ φυτά, πτηνὰ καὶ τοπεῖα, τὰ τελευταῖα κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἑλλη-

---

1) Ὁ πανηγυρικὸς τοῦ Προκοπίου ἐγράφη πρὸ τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν πολέμων.

2) Ὁ Cernousov εἰς μελέτας του περὶ τοῦ Εὐαγρίου (BZ. τ. 27, 1927, σ. 29) καὶ περὶ τοῦ Μαλάλα (Byzantion τ. 3, 1927, σ. 65) εὑρίσκει ὅτι καὶ οἱ δύο ἐκ Συρίας ἱστορικοὶ κρίνουν δικαίως τὸν Ἀναστάσιον.

3) Introduction à l'histoire.... σ. 101. Λέγει ὅτι ὁ Ἀναστάσιος ὑπῆρξεν «un vrai génie financier et opéra le plus magnifique redressement fiscal dont l'histoire ait connaissance».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νορρωμαϊκῆς τέχνης. Πρὸς τούτοις ἀλληγορικαὶ παραστάσεις, ὡς ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἢ προσωποποιήσεις ἐννοιῶν (σοφίας, δικαιοσύνης) ἀπαντοῦν εἰς τὴν παλαιὰν χριστιανικὴν τέχνην. Κατακόμβαι εὑρέθησαν πολλαὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὀλίγαι δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Μετὰ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον ἀποκτᾷ ἡ χριστιανικὴ τέχνη τὴν ἐλευθερίαν της καὶ ἔκτοτε ἀρχίζει νέα περίοδος τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Ἑλένη ἔκτισαν μεγάλας ἐκκλησίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Ρώμην, εἰς τὴν Παλαιστίνην, ὑπόδειγμα δὲ πρὸς τοῦτο ἐλήφθη ἡ παλαιοτέρα ρωμαϊκὴ β α σ ι λ ι κ ή. Ἡ ἐποχὴ λοιπὸν τοῦ Κωνσταντίνου εἶναι πλὴν ἄλλων καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης σταθμός, τὸν ὁποῖον ἐγκαινιάζει αὐτὸς ὁ μέγας πολιτικὸς διὰ τῶν κτιρίων του. Ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συγκεντρώνει τὰς προσπαθείας τῆς τέχνης εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐνῷ ἡ Δύσις καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περιέρχεται εἰς δευτερεύουσαν θέσιν καὶ σημασίαν. Ὁ τύπος τῆς βασιλικῆς εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἔχει ἐξέλιξιν, ἐνῷ εἰς τὴν Ἀνατολὴν γίνονται διάφοροι τροποποιήσεις αὐτῆς.

Πλῆθος βασιλικῶν εὑρέθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ἀττικήν, εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὰς νήσους, εἰς τὴν Θεσσαλίαν, εἰς τὴν Μακεδονίαν [1]. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν βασιλικῶν τούτων ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὰ μικρασιατικὰ ἱδρύματα τοῦ αὐτοῦ τύπου, ὑπέστη δὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παλαιοτέρου ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος.

Καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς τοὺς Στόβους καὶ πλησίον τῶν Βιτωλίων, καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἀκόμη εὑρέθησαν βασιλικαί. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν ρουμανικὴν γλῶσσαν ἡ ἐκκλησία λέγεται biserica ἐκ τοῦ λατινικοῦ (βασιλικὴ–) basilica, καὶ τοῦτο δὲ ὑποδεικνύει τὴν διάδοσιν τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐννοίας καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως. Αἱ ἐκκλησίαι αἱ χριστιανικαὶ τῆς Βαλκανικῆς κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος κατὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου αἰῶνος (τῶν Οὔννων, Ὀστρογότθων, Ἀβάρων κλπ.) καὶ μόνον ἐρείπια τούτων εὑρίσκομεν.

Περίφημοι εἶναι αἱ βασιλικαὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς Ἀχειροποιήτου ἢ Ἁγίας Παρασκευῆς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔργα τοῦ πέμπτου μ.Χ. αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἐν μέρει μετεσκευάσθησαν ἔπειτα [2].

Πλὴν τοῦ ἐπιμήκους τύπου τῶν βασιλικῶν ἀπαντοῦν ἤδη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ πολυγωνικὰ καὶ στρογγυλὰ κτίσματα ἐκκλησιῶν, τὰ

1) Βλ. Γ. Σωτηρίου, Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας Ἀρχ. Ἐφ. 1929. Τοῦ αὐτοῦ, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία τ. 1 σ. 292 κέξ.

2) Σωτηρίου, ἔνθ. ἀνωτ. 1, 294.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποῖα εἶναι μίμησις παλαιοτέρων κτισμάτων τῆς Ἀνατολῆς. Κατὰ τὸν Graindor [1] τὸ ἐν Ἀθήναις ὡρολόγιον τοῦ Κυρρήστου δεικνύει ὅτι τὸ ὀκτάγωνον κτίριον ἦτο καὶ ἐν Ἑλλάδι γνωστόν.

Τὰ πρῶτα κτίρια ἐκκλησιῶν ἐκτίσθησαν εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν Ἀνατολὴν καὶ εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ ἱδρυταί των δὲν ἐχρειάζοντο νὰ μιμηθοῦν περσικὰ ἢ ἄλλα μακρινὰ κτίρια, ἀλλ' αὐτὰ τὰ παλαιότερα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχαν ἐκεῖ. Δὲν ἐδυσκολεύθησαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ καταλάβουν ἀρχαῖα κτίρια εἰδωλολατρικὰ (ναοὺς ἢ ἄλλα, π.χ. λουτρὰ [2]) καὶ νὰ τὰ μεταβάλουν εἰς ναούς· ἐπομένως δὲν ἐδυσκολεύοντο νὰ μιμηθοῦν τὸν τύπον παλαιοτέρων κτιρίων, ὀκταγώνων ἢ ἄλλων. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐκτίσθησαν προηγουμένως ὀκτάγωνοι ἐκκλησίαι, ἔπειτα μετὰ τρούλλου κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνιστικῆς τέχνης τῆς Συρίας (Ἀντιοχείας πρὸ πάντων)· καὶ ἡ Ἀρμενικὴ δὲ τέχνη ἐπηρεάσθη ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. Εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν προσέχει ἡ χριστιανικὴ τέχνη περισσότερον τὴν ἑλληνιστικήν· δι' αὐτὸ ἔχει καὶ καλὴν ἐξωτερικὴν πρόσοψιν κατὰ τὰ ἀρχαῖα πρότυπα, ἐνῷ ἄλλως ὁ Χριστιανισμὸς συγκεντρώνει τὴν προσοχήν του εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον χρειάζεται διὰ τὰς θρησκευτικὰς τελετουργίας καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν πιστῶν.

Εἰς τὴν Δύσιν ἤρχισαν νὰ κτίζωνται βασιλικαὶ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἑξῆς, τοῦ ἁγίου Πέτρου καὶ Παύλου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Λατερανοῦ, τῆς Santa Maria antiqua, τῆς santa Maria Maggiore καὶ πολλαὶ ἄλλαι.

Ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐπέδρασεν ἐν μέρει εἰς τὴν βυζαντινήν· ὑδραγωγεῖα, θέρμαι, ἀνάκτορα ἠκολούθησαν ἐν πολλοῖς τὰ ρωμαϊκὰ πρότυπα, τὰ ὁποῖα βέβαια εἶχαν καὶ αὐτὰ ἑλληνιστικὴν ἐπίδρασιν. Τινὰ εἶναι ἁπλῆ συνέχεια : ἡ στήλη τοῦ Ἀρκαδίου εἶναι μίμησις τῆς στήλης τοῦ Τραϊανοῦ. Καὶ ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ νομίσματα ὡς οἱ παλαιότεροι Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες [3]. Ἡ Ἀνατολὴ ὅμως εἰσάγει τὴν πλινθοδομίαν εἰς τὰ οἰκοδομήματα, ἀλλαχοῦ μὲν ἐξ ὁλοκλήρου, ἀλλαχοῦ δ' ἐν μέρει.

Τὰ γλυπτὰ στοιχεῖα εἰς τοὺς ναοὺς εἶναι ἐν πολλοῖς ἑλληνιστικά : ἡ ἄκανθος, τὸ ἀνθέμιον χρησιμοποιοῦνται πολλαχῶς. Τὰ κιονόκρανα ἄλλοτε «ἰωνίζουν», μιμοῦνται τὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον, συνηθέστερον ὅμως τροποποιοῦν τὸ κορινθιακόν. Τὸν πέμπτον αἰῶνα ἡ ἄκανθος γίνεται διὰ τρυπάνου ἡμιδιάτρητος καὶ τότε τὸ κιονόκρανον λέγεται θεοδοσιανόν. Συχνὰ εἰς τὰ κιονόκρανα γίνεται χρῆ-

1) Byzantion τ. 3 (1927) σ. 29.
2) Ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῆς Σόφιας ἦτο πρότερον λουτρόν.
3) Βλ. Crabar, L'empereur dans l'art byzantin 1936.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σις ζῴων κατ' ἀνατολικὴν ἐπίδρασιν. Ἡ χρῆσις φύλλων ἀμπέλου ἢ καρπῶν ἐθεωρεῖτο ἄλλοτε ἀνατολική, ἀλλ' ὁ καθηγητὴς Σωτηρίου ἔχει τὴν γνώμην ὅτι καὶ αὐτὴ εἶναι ἑλληνική.

Τὸν ἕκτον αἰῶνα θὰ διαμορφωθῇ τελικῶς ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ρυθμὸς τῶν ναῶν διὰ τῶν μεγάλων ἀρχιτεκτόνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου, κατὰ συνδυασμὸν τῆς βασιλικῆς καὶ τετραγώνου οἰκοδομήματος μετὰ τρούλλου. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ ἔγινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ συνδυάσουν ποικίλα στοιχεῖα, ἑλληνικὰ καὶ ἀνατολικά, πρὸς ἀπαρτισμὸν ἑνὸς νέου καλλιτεχνήματος. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς δεικνύει τὴν μεγαλοφυΐαν τῶν ἀρχιτεκτόνων. Τὰ στοιχεῖα ὅμως ὑπῆρχαν καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες δὲν εἶχαν παρὰ νὰ ἐκλέξουν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶχαν συγκεντρωθῇ διὰ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου πλεῖστα ἔργα γλυπτὰ καὶ ἀγάλματα, κίονες, εἶχαν κτισθῇ ἀνάκτορα καὶ βασιλικαὶ καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, ὅλα δὲ αὐτὰ ἀπετέλεσαν μεταβατικὴν ἐποχὴν διὰ τὴν ὁριστικὴν δημιουργίαν νέου ἀρχιτεκτονικοῦ ρυθμοῦ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα. Ἡ Κωνσταντινούπολις λοιπόν, ὄχι ἡ Ρώμη, οὔτε παλαιότερα ἑλληνικὰ κέντρα τόσον, ὅπως ἡ Ἀλεξάνδρεια ἢ ἡ Ἀντιόχεια, εἶχε κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο, μόλις εὑρέθη ἡ καλλιτεχνικὴ μεγαλοφυΐα, νὰ δημιουργήσουν νέον καλλιτεχνικὸν ρυθμόν. Αἱ προϋποθέσεις ὑπῆρξαν, Ἑλληνισμός, Ἀνατολή, Χριστιανισμός [1].

Οἱ ναοὶ οἱ χριστιανικοί, ὅπως εἴπομεν ἀνωτέρω, προσέχουν τὸ ἐσωτερικόν, ὅπου ἐκκλησιάζονται οἱ πιστοί, ὄχι τόσον τὸ ἐξωτερικόν. Δὲν τοποθετοῦν κίονας ἔξω τοῦ ναοῦ, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλ' ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν πρέπει νὰ διδάσκῃ τὸν πιστόν, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν θαμβώνῃ μὲ τὸ κάλλος του καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διακοσμεῖται καταλλήλως ὁ ναός. Ἐφ' ὅσον δὲν χρησιμοποιεῖται μάρμαρον, καλύπτονται οἱ τοῖχοι δι' ὀρθομαρμαρώσεως. Τὸ δάπεδον καλύπτεται διὰ μωσαϊκῶν, διὰ «ψηφώσεως», ὅπως λέγουν πολλάκις τὰ σύγχρονα κείμενα. Τὰ μωσαϊκὰ τοῦ δαπέδου εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ τώρα εἰς τὰ ἀνάκτορα, τὰς θέρμας, τοὺς ναούς κλπ.

Ἀλλὰ καὶ ὑπεράνω τῆς ὀρθομαρμαρώσεως οἱ τοῖχοι τοῦ ἐσωτερικοῦ καλύπτονται μὲ λεπτότερα μωσαϊκὰ χρυσοῦ συνήθως καὶ κυανοῦ ἐδάφους καὶ πολυχρώμων συνθέσεων. Ὁ θριαμβεύων Χριστιανισμὸς

1) Ὅπως λέγει ὁ Diehl : «pour former l'art nouveau, trois éléments se rencontraient, Hellénisme, Orient, Christianisme. C'est de leur combinaison que sortit l'art byzantin» (L'art chrétien primitif et l'art byzantin 1928 σελ. 18).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ τετάρτου αἰῶνος δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν πτωχὴν τέχνην τῶν κατακομβῶν· ἐπιδιώκει τὴν λάμψιν καὶ μεταχειρίζεται ἀφθόνως πολύχρωμα μωσαϊκά, τὸ χρύσωμα, τὰ χρωματιστὰ μάρμαρα.

Βαθμηδὸν εἰσάγονται εἰκόνες ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, ἔπειτα δὲ καὶ ὁσίων καὶ μαρτύρων. Αἱ δογματικαὶ συζητήσεις τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐπιβάλλουν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Αἱ εἰκόνες αὗται ἔχουν διδακτικὸν σκοπόν· ὁ τεχνίτης δὲν ἀπέβλεπε καθόλου εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς μορφῆς ἀλλὰ μόνον εἰς ὡρισμένην διδασκαλίαν, εἰς σαφεστέραν δι' εἰκόνων ἑρμηνείαν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης καὶ τοῦ βίου τῶν ἁγίων. Δι' αὐτὸ ἡ βυζαντινὴ τέχνη δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν ἀρχαίαν, διότι ἔχει ἄλλον σκοπόν: θέλει νὰ διδάξῃ καὶ δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς μορφῆς. Ἡ χριστιανικὴ ζωγραφικὴ εἶναι βοηθὸς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας.

Βαθμηδὸν ἀναπτύσσεται ἡ χριστιανικὴ εἰκονογραφία εἰς τοὺς ναούς· αἱ μορφαὶ λαμβάνουν ὡρισμένην διατύπωσιν καὶ θέσιν ἐν αὐτοῖς. Ἀντὶ τοῦ ἁπλοῦ ποιμένος τῶν κατακομβῶν ὁ Χριστὸς λαμβάνει θέσιν θριαμβευτοῦ εἰς τὴν ἁψῖδα· ἀφοῦ ὁ αὐτοκράτωρ εἰκονίζεται εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἀλλαχοῦ μεγαλοπρεπής, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ εἰκονισθῇ ἀναλόγως ὁ βασιλεὺς τοῦ Σύμπαντος εἰς τὸν ναόν του.

Ἡ μικρογραφία (miniature) ἐπὶ χειρογράφων διαφέρει τῆς ζωγραφικῆς τῶν ναῶν, διότι δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς ἑρμηνείαν κειμένων θρησκευτικῶν· μεταχειρίζεται καὶ λαϊκώτερα θέματα καὶ ἔχει δι' αὐτὸ μεγαλυτέραν ἐλευθερίαν κινήσεως. Ἡ πολυχρωμία ὅμως εἶναι καὶ ἐκεῖ μεγάλη. Καὶ ἡ μικρογραφία ἔχει ἑλληνιστικὴν ἐπίδρασιν καὶ προήχθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τινὰ περισωθέντα μετὰ μικρογραφιῶν παλαιότερα χειρόγραφα, ὅπως τῆς Γενέσεως τῆς Βιέννης (5ου αἰῶνος), τοῦ Διοσκουρίδου ἐπίσης τῆς Βιέννης (6ου αἰῶνος), τοῦ Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύστου κλπ. δεικνύουν σαφῶς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐπίδρασιν.

Ἡ γλυπτικὴ τῶν ἀνθρωπίνων μορφῶν δὲν ἤκμασεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ἡ διακοσμητικὴ γλυπτικὴ ἀποτελεῖ λαμπρὸν τμῆμα τοῦ Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ. Τὰ στοιχεῖά της παρέλαβεν ἡ Βυζαντινὴ διακόσμησις ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν τέχνην (γραμμικὴ διακόσμησις) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Οὕτω ἠδυνήθη νὰ πλουτισθῇ ἐκτάκτως καὶ νὰ βοηθήσῃ τὰς πολλαπλᾶς περιπτώσεις τὰς χρησίμους εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Πλὴν τῆς γλυπτικῆς ἐπὶ μαρμάρου πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ ἡ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ, ἡ ὁποία ἐνίοτε ἔδωκε καὶ ἔργα μορφολογικῶς ὡραῖα.

Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν ἕκτον αἰῶνα δημιουργεῖται ἴδιος ρυθμὸς τέχνης, ὁ Βυζαντινός, τοῦ ὁποίου τὸ λαμπρότερον ἔργον εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας. Πρὶν δημιουργηθῇ ὁ ναὸς οὗτος, ἔγιναν ἐπὶ δύο αἰῶνας, ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διάφορα μεγάλα κτίρια, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἀρχιτέκτονες καὶ μηχανικοὶ ἔκαμαν διαφόρους τεχνικὰς προσπαθείας. Τὸ γενικὸν πόρισμα καὶ συμπέρασμα εἶναι ὁ Βυζαντινὸς ρυθμὸς τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Κατὰ τὸ ἀπαραίτητον τοῦτο μεταβατικὸν διάστημα ἐλήφθησαν διάφορα στοιχεῖα ἐξ Ἀνατολῆς, ἡ πλινθοδομία π.χ., ὁ τροῦλλος, ἡ πολυχρωμία καὶ ἄλλα, ἀλλ' ἡ σύνθεσις τούτων, ἡ ἐξ αὐτῶν δημιουργία ἰδίου λαμπροῦ ρυθμοῦ εἶναι ἔργον τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου καὶ ἄλλων μεγάλων καλλιτεχνῶν. Καθὼς λέγει ὁ Bréhier[1] «τὸ ἐνδιαφέρον πράγματι δὲν εἶναι τόσον ἡ ἀρχὴ τῶν ἑτερογενῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν βυζαντινὴν τέχνην, ὅσον ἡ ἐπεξεργασία, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθησαν καὶ τῆς ὁποίας πόρισμα ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία νέου ρυθμοῦ ἀληθῶς πρωτοτύπου». Ὁ αὐτὸς Bréhier προσθέτει[2]: («Ἂν τὸ Βυζάντιον ἐδέχθη τεχνικὰ μέσα ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἐν τούτοις διετήρησε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα· εἰς τοῦτο ὀφείλει τὴν σαφήνειαν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων του, τὴν λογικὴν διάταξιν τῶν οἰκοδομημάτων του, τὸν καθ' αὐτὸ ἀρχαῖον «κανόνα» τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς, τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἁρμονίας, τὴν τάσιν πρὸς τὴν εὐγένειαν τῶν γραμμῶν...». Καὶ ὁ Ebersolt[3] δεχόμενος ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις εἰς τὸ Βυζάντιον, πρὸ πάντων εἰς τὰ τεχνικὰ μέσα, παρατηρεῖ: (Οἱ τεχνῖται) «ὑφίστανται τὴν ζωογόνον ἐνέργειαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐμπνεόμενοι ἀπὸ ἀρχαιότερα πρότυπα, ἐπέτυχαν νὰ ἀπαλλαγοῦν, ἂν καὶ ὄχι ὅλως διόλου, ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὴν Ἀνατολήν... Ἡ σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὗρε τὸν δρόμον της εἰς τὴν ἀνασύνθεσιν τεχνοτροπιῶν καὶ τεχνικῶν μέσων, ποὺ ἦλθαν ἔξωθεν. Δὲν δύναται ἐν τούτοις νὰ λεχθῇ ὅτι δὲν ἔκαμε πρωτότυπον καὶ γόνιμον ἔργον».

Καὶ ἡ παράστασις προσώπων καὶ θεμάτων τῆς ἀρχαίας μυθολογίας εἰς τὴν λαϊκωτέραν τέχνην δεικνύει τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν.

2. Τὰ γράμματα.

Οἱ μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ χρόνοι δὲν ἀποτελοῦν μεταβατικὴν ἐποχὴν μόνον διὰ τὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ γράμματα, διότι κατ' αὐτὴν ἐξακολουθεῖ ἡ σύγκρουσις τοῦ ἀρχαίου Κόσμου πρὸς τὸν χριστια-

1) L. Bréhier, L'art byzantin 1924 σελ. 15.
2) Αὐτ. σελ. 10.
3) Les arts somptuaires de Byzance 1923 σελ. 150.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νικόν, ὁ ὁποῖος τελικῶς διαμορφώνεται καὶ ἐπικρατεῖ. Οἱ κλασσικοὶ συγγραφεῖς βοηθοῦν τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν νίκην τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐνταῦθα γράφομεν μόνον ὀλίγας γενικωτέρας παρατηρήσεις περὶ τῶν γραμμάτων, χωρὶς νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας.

Τὸ τελευταῖον ἑλληνικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα, ὁ Νεοπλατωνισμός, ἀνεπτύχθη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισμένων Σύρων καὶ Αἰγυπτίων, ἀλλ' ἔπειτα ἐδιδάχθη εἰς τὰς Ἀθήνας μέχρι τοῦ 529, ὅτε ἠναγκάσθησαν οἱ τελευταῖοι φιλόσοφοι καὶ διδάσκαλοι νὰ φύγουν ἐξ Ἑλλάδος εἰς τὴν Περσίαν. Ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία ἀντετάχθη εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἠθέλησε νὰ ἱκανοποιήσῃ καὶ θρησκευτικὰς ἀνάγκας τῶν εἰδωλολατρῶν· δι' αὐτὸ τινὲς νεοπλατωνικοί, πρὸ πάντων ὁ Ἰάμβλιχος, ἀνέμιξαν εἰς τὴν διδασκαλίαν των θρησκευτικὰς καὶ δαιμονολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ μετέβαλαν τὴν φιλοσοφίαν εἰς θεολογίαν. Ἡ προσπάθεια ὅμως τῶν νεοπλατωνικῶν νὰ ἱκανοποιήσουν καὶ θρησκευτικὰς ἀνάγκας εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν. Ἐπέφερε προσέγγισιν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Πολλῶν νεοπλατωνικῶν ὁ βίος ὑπῆρξεν ὑπόδειγμα κοινωνικῆς ἀρετῆς καὶ δὲν εἶναι τυχαῖον ὅτι ἐγράφη ὁ ὑποδειγματικὸς βίος τοῦ Πλωτίνου ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου, ὁ τοῦ Πρόκλου ὑπὸ τοῦ Μαρίνου, ὁ τοῦ Ἰσιδώρου ὑπὸ τοῦ Δαμασκίου. Ὁ Θεμίστιος, ὁ Λιβάνιος, ἡ Ὑπατία εἶναι σοφοὶ ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωποι ἐξαιρετικοὶ καὶ προκαλοῦν τὸν σεβασμὸν καὶ τῶν Χριστιανῶν, ὄχι μόνον τῶν ἐθνικῶν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐπηρεάσθη εἰς τὸ πολιτικόν του πρόγραμμα ἀπὸ τὴν νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ δὲν ἐδίσταζε νὰ παραλάβῃ ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν τὰς περὶ κοινωνικῆς προνοίας ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι δὲν συνεκρούοντο πρὸς τὸν Νεοπλατωνισμόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ τάσις τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ἡ ἀνάμιξις μὲ σκοτεινὰς μυστικιστικὰς ἀντιλήψεις ὑπεβίβασε τὴν φιλοσοφικὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν παρακμήν του. Οἱ τελευταῖοι νεοπλατωνικοὶ φιλόσοφοι τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας τῆς σχολῆς των ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (529) εἶχαν τραγικὸν τέλος· κατέφυγαν εἰς τὴν Περσίαν, ὅπου ὅμως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνουν. Ἐπόθησαν τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ συνεχίσουν τὴν διδασκαλίαν των. Ἰδιαιτέρως ἀξιόλογος ἐκ τούτων ἀπέβη ὁ Σιμπλίκιος ὡς ἑρμηνευτὴς πρὸ πάντων τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὸν Wilamowitz-Moellendorff[1] ὡ Κόσμος ὀφείλει μεγίστην εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν Σιμπλίκιον, διότι αἱ

1) Βλ. Die Griechische und Lateinische Literatur und Sprache, ἐν Hinneberg, Die Kultur der Gegenwart τ. I, 8 (1905) σελ. 205.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μελέται του διέσωσαν ἀποσπάσματα τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ἀναξαγόρα, τοῦ Μελίσσου, τοῦ Θεοφράστου, τοῦ Εὐδήμου καὶ ἄλλων». Ἡ διάσωσις πολλῶν συγγραφῶν νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων δεικνύει ὅτι, ἂν ὄχι ἡ νεοπλατωνικὴ κοσμοθεωρία, ἀλλὰ βεβαίως ὁ ἀνθρωπισμὸς πολλῶν ὀπαδῶν τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ ἐξετιμᾶτο καὶ ἤσκει ἐπίδρασιν εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῶν διδασκάλων της, πρὸ πάντων τοῦ Σιμπλικίου, ὑπηρέτησε τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἐβοήθησε τὴν σύγχρονον ἐποχὴν μεγάλως καὶ συνετέλεσε νὰ ἐπιβληθοῦν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Χωρὶς τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ἐπέδρασε καὶ εἰς τὸν Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Μέγαν Βασίλειον, δὲν γνωρίζομεν, ἂν εἰς τὸ Βυζάντιον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα θὰ ἐτύγχαναν τόσου σεβασμοῦ. Τὸ κῦρος ὅμως τῶν μαθητῶν τῶν Ἀθηνῶν Γρηγορίου καὶ Βασιλείου ἦτο τόσον, ὥστε ἀφόβως ἀργότερα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπίσκοποι καὶ ἄλλοι κληρικοὶ ἀφωσιώνοντο εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν.

Εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὸν Wilamowitz [1], ὀφείλεται ἡ εἰσαγωγὴ ἀπὸ τοῦ προφορικοῦ εἰς τὸν γραπτὸν λόγον τοῦ ρυθμοῦ τοῦ στηριζομένου εἰς τὸν τόνον τῶν συλλαβῶν ἀντὶ τῆς προσῳδίας. Ὁ μαθητὴς τῶν Ἀθηνῶν Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς ὁ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ὸ ς ἔγραψε ποιήματα καὶ κατὰ τὴν προσῳδίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τονικὸν ρυθμόν. Ὑπῆρξε τοῦτο τολμηρὰ μεταρρύθμισις, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν ποίησιν τὴν Βυζαντινήν. Παραλλήλως πρὸς τὰ ἀρχαῖα προσῳδιακὰ μέτρα, καὶ δὴ τὸ ἡρωικὸν ἑξάμετρον, μεταχειρίζεται ἡ βυζαντινὴ ποίησις, πρὸ πάντων ἡ ἐκκλησιαστική, τὸν ρυθμὸν τὸν στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ τόνου, μάλιστα ἀπὸ τοῦ P ω μ α ν ο ῦ (κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα μ. Χ.) καὶ ἑξῆς. Κατὰ τὸν εἰδικώτατον κριτὴν Maas [2] «καμμία ἄλλη ποίησις στηριζομένη ἐπὶ τοῦ τονικοῦ μέτρου δὲν ἐδημιούργησε μορφὰς τόσης μεγαλοπρεπείας καὶ τόσου ἐσωτερικοῦ πλούτου, ὅσας ἡ βυζαντινὴ τοῦ ἕκτου αἰῶνος». Πλὴν τοῦ πλουσίου ρυθμικοῦ συστήματος στροφῶν τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του [3] καὶ ἄλλα μέτρα, ὅπως ὁ ἀρχαῖος ἰαμβικὸς τρίμετρος, ὑπέστησαν νέαν μετρι-

1) Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 203.

2) P. Maas, Das Kontakion, BZ τ. 19 (1910) σ. 297. Ὁ Bréhier γράφει (La civilisation Byzantine σ. 378) ὅτι «ἡ ρυθμικὴ ποίησις εἶναι ἡ πλέον πρωτότυπος ἐκδήλωσις τοῦ ποιητικοῦ δαιμονίου τῶν Ἑλλήνων τοῦ μεσαίωνος».

3) Ἄλλοτε ἐτονίζετο πολὺ ἡ συριακὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τὸν Ρωμανόν, ἡ ὁποία σήμερον περιορίζεται. Βλ. Maas BZ τ. 38 (1938) σ. 221. Ἡ ἀκροστιχίς, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο χαρακτηριστικὸν τῆς σημιτικῆς ποιήσεως, εὑρέθη εἰς ἑλληνικὰ ποιήματα παλαιότερα κατὰ τὸν Maas, ἔνθ. ἀνωτ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κὴν ἐπίδρασιν καὶ μετεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος, κυρίως ἀπὸ τοῦ Γεωργίου Πισίδου, εἰς τὸν Βυζαντινὸν δωδεκασύλλαβον, τὸν στηριζόμενον ἐπίσης ἐπὶ τοῦ τόνου. Καὶ τὰ προσῳδιακὰ ἀνακρεόντεια μέτρα μετεβλήθησαν εἰς τονικοὺς ἑπτασυλλάβους ἢ ὀκτασυλλάβους στίχους καὶ πρὸ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ κατὰ τὸν ἡμέτερον Παντελάκην[1]. Ἐνωρὶς ἀπαντοῦν ἰσοσύλλαβοι στίχοι καὶ ὁ ἔπειτα τόσον συνήθης δεκαπενταπεντασύλλαβος, κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς ἐπευφημίας τῶν δ ή μ ω ν τῆς Κωνσταντινουπόλεως[2].

Ἡ νέα μετρικὴ τέχνη προσέχει, ἀλλ' ὄχι πάντοτε, πλὴν τῆς ρυθμικῆς ἐναλλαγῆς τοῦ τόνου, ἀντὶ τῶν παλαιοτέρων μακρῶν καὶ βραχέων φωνηέντων, καὶ τὸ ἰσοσύλλαβον καὶ ἀργότερα τὸ ὁμοιοτέλευτον. Ἡ μετρικὴ μεταβολὴ ὑπῆρξε τολμηρά, ἂν δὲ πράγματι κατὰ τὸν Wilamowitz προῆλθεν ἐκ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἦτο τιμητικὴ δι' αὐτήν. Ἔδωκεν ὥθησιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύναντο νὰ δώσουν τὰ ἀρχαῖα προσῳδιακὰ μέτρα τὰ συνδεδεμένα μὲ ὡρισμένα εἴδη λόγου, καὶ μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνογραφίαν.

Ἡ νέα αὕτη ποίησις ἀπέδειξε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἕνα ἀξιόλογον μ ε λ ῳ δ ὸ ν (ποιητήν, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ποίησις συνωδεύετο καὶ ὑπὸ μουσικῆς), τὸν Ρ ω μ α ν ό ν· οὗτος ἐφήρμοσεν εἰς πλῆθος ποιημάτων τὸν τονικὸν ρυθμόν, μετεχειρίσθη ἁπλῆν γλῶσσαν καὶ εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸ Βυζάντιον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ὅστις μετεχειρίσθη ἀρχαϊκωτέραν γλῶσσαν εἰς τοὺς κ α ν ό ν α ς του καὶ ἐπέδρασε μὲ τὴν σειράν του εἰς τοὺς διαδόχους του. Ὁ Ρωμανὸς κατήγετο ἐξ ἑβραϊκῆς πιθανῶς οἰκογενείας τῆς Ἐμέσης τῆς Συρίας, ἔλαβεν ὅμως ἑλληνικὴν μόρφωσιν, ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἰς ἑλληνικὸν περιβάλλον ἔγραψε τὰ ἐκκλησιαστικά του ποιήματα, τὰ κ ο ν τ ά κ ι α. Ἡ σημιτικὴ του καταγωγὴ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εἰλικρινοῦς θρησκευτικότητός του, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὴν ρυθμοποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν αὐτῆς. Ὁ Ρωμανὸς ὠνομάσθη καὶ Π ί ν δ α ρ ο ς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως ὑπερβολικώτερον, διότι τὸ πλῆθος τῶν ἀποδιδομένων εἰς αὐτὸν ποιημάτων ὑποδεικνύει ὅτι ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ ἔμπνευσις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι πάντοτε μεγάλη. Πάντως ἡ νέα ἑλληνικὴ μετρικὴ εἶχε

1) Ἐμ. Παντελάκη, Ἡ δημώδης ἐκκλησιαστικὴ ποίησις τῶν Βυζαντινῶν, Θεολογία τ. 11 (1933) σ. 5 καὶ 106. Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολαὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, Ἀθηνᾶ τ. 47 (1937) σ. 94 κέξ.—Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, Θεολογία τ. 16 (1938) σ. 5 κέξ. Ἄλλην βιβλιογραφίαν βλ. παρὰ Τωμαδάκη, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Βυζ. Φιλολογίαν σ. 84.

2) Βλ. Maas BZ τ. 18 (1909) σ. 309 καὶ τ. 20, σ. 37.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γόνιμα ἀποτελέσματα, ὁ δὲ Ρωμανός, ὅσον καὶ ἂν ὑποτιμηθῇ, ἀπομένει ἀξιόλογος ποιητής [1].

Ἡ νέα μετρικὴ τέχνη δὲν ἐβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν μόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς καὶ πρὸ πάντων τοῦ **ἐπιγράμματος.** Παρὰ τοὺς βυζαντινοὺς πλατειασμοὺς ἐκαλλιεργήθη εἰς τὸ Βυζάντιον πάντοτε τὸ πυκνὸν αὐτὸ εἶδος τοῦ λόγου, οὐδεμία δ' ἄλλη γραμματεία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ τόσον πλουσίαν εἰς μορφὴν καὶ εἰς περιεχόμενον ἐπιγραμματικὴν ποίησιν. Βεβαίως τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐπιγραμμάτων ἐπαναλαμβάνει παλαιότερα θέματα καὶ λέξεις ἀκόμη. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀξιόλογα ἐπιγράμματα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὴν συγκίνησιν τοῦ ἀναγνώστου, εἴτε διότι ἀποδίδουν καλῶς ἀνθρώπινα αἰσθήματα καὶ προσέχουν τὴν καθημερινὴν ζωήν, εἴτε διότι ἐκδηλώνουν τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τοὺς μεγάλους σοφοὺς τῆς ἀρχαιότητος. Ἀναφέρω ἐν παράδειγμα ἐκ τῶν ἀπείρων τοῦ εἴδους αὐτοῦ :

Εἰς Πλάτωνα

ψυχὴν ἀνειπὼν ἀθάνατον ὁ Πλάτων
ἀφῆκε δόξαν ἀθάνατον ἐν βίῳ [2].

Καὶ τὴν ρητορικὴν ἐκαλλιέργησαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη σύμφωνα πρὸς τοὺς κανόνας, ποὺ ὥρισε δι' αὐτὴν ὁ ἀκμάσας κατὰ τὸν δεύτερον μ.Χ. αἰῶνα Ἑρμογένης.

Ὁ θαυμασμὸς τῶν Βυζαντινῶν πρὸς τοὺς ἀρχαίους πρέπει νὰ μᾶς συγκινήσῃ ἰδιαιτέρως, ὅταν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, πόσον οὗτοι ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὸν μυστικισμὸν τῆς Ἀνατολῆς καὶ πόσον ἀπησχολοῦντο μὲ τὰ κληροδοτηθέντα ἀπ' αὐτὴν θρησκευτικὰ ζητήματα. Ἡ ἀφοσίωσις πρὸς τοὺς ἀρχαίους ἀποσπᾷ τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ

---

1) Νέα ἔκδοσις τοῦ Ρωμανοῦ εἶναι ἡ τοῦ G. Cammelli, Romano il melodo, Inni. Firenze 1930. Αὐτόθι εὑρίσκεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πλήρη κριτικὴν ἔκδοσιν ἡτοίμασεν ὁ P. Maas, ἀνέκδοτον δυστυχῶς ἀκόμη. Τελευταῖον ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ν. Τωμαδάκη, Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ ὕμνοι.... ἐκ πατμιακῶν κωδίκων τ. 1ος 1952.

Οἱ Βυζαντινοὶ ἐθαύμαζαν τὸν Ρωμανόν, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ἑξῆς ἐπίγραμμα εἰς αὐτόν :

Ὁ συγχορευτὴς οὐρανοῦ τῶν ἀγγέλων
καὶ γῆθεν ᾄδει τὰς ἐκεῖ μελῳδίας.

(J. Cramer, Anecd. Graeca τ. 4 [1841] σ. 340). Ἐκ τῶν νεωτέρων ἄλλοι μὲν ἐκθειάζουν τὸ ποιητικόν του ἔργον, ἄλλοι δὲ ὑποτιμοῦν αὐτὸ (πβ. Vasiliev, Histoire Byz. 1, 158. Βλ. καὶ Bréhier, La civilisation Byzantine σ. 381).

2) Cramer ἔνθ. ἀνωτ. σ. 281.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς ὑπενθυμίζει τὴν εὐρωπαϊκήν των προέλευσιν. Ἔτσι κατορθώνουν νὰ γράφουν ἐπιγράμματα εἰς τοὺς νεοπλατωνικοὺς φιλοσόφους, τὸν «μέγαν» Σιμπλίκιον καὶ τὸν Πορφύριον [1], εἰς τὸν Ἀριστοτέλη κλπ., καθ' ὃν χρόνον τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐτάραττον τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ ἢ ἔθεταν εἰς κίνδυνον τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους. Μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν ἐπιγραμμάτων ὑπάρχει μέγα πλῆθος ὑπὸ διδακτικὴν ἢ αἰσθητικὴν ἔποψιν πολύτιμον. Οἱ μεταβατικοὶ χρόνοι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι περισσότερον ἐνδιαφέροντες, διότι αἱ παλαιαὶ ἀναμνήσεις καὶ παραδόσεις εἶναι ζωηρότεραι. Τὸ γεραρὸν Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ὁποῖον ἐπὶ αἰῶνας ὑπηρέτησε τὴν ἐπιστήμην, ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ Χριστὸν νὰ διδάσκῃ τὴν ἀνθρωπότητα. Τὸν τρίτον αἰῶνα ἤκμασεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁ μέγας μαθηματικὸς ***Διόφαντος***, ἔπειτα ὁ Πάππος, ἀργότερα ὁ Θέων, ὁ πατὴρ τῆς Ὑπατίας, καὶ ἄλλοι. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐμόρφωσαν τοὺς πρώτους μεγάλους θεολόγους, τὸν Ὠριγένη καὶ τὸν Κλήμεντα, θαυμαστὰς τῆς ἀρχαιότητος, τοὺς ὁποίους ἔπειτα ἡ ἐξέλιξις τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων παρηγκώνισεν. Ἐν τούτοις τὰ συγγράμματά των ἀνεγινώσκοντο καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα καὶ δι' αὐτὸ ἐσώθησαν. Ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν προῆλθεν ὁ Πλωτῖνος καὶ ἡ κίνησις τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀλεξανδρείας ὀφείλεται βεβαίως τὸ γεγονὸς ὅτι ἀκόμη κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μ. Χ. προῆλθαν ἀξιόλογοι ποιηταὶ ἀπὸ τὴν Πανόπολιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία, φαίνεται, εἶχε καταστῆ καὶ αὐτὴ ἀξιόλογον πνευματικὸν κέντρον. Ὁ Νόννος, ὁ Κῦρος ὁ διατελέσας πρωθυπουργὸς τοῦ Θεοδοσίου Β', ὁ ἐπαναστάτης Παμπρέπιος καὶ ἄλλοι λόγιοι ἦσαν Πανοπολῖται. Ἰδιαιτέρως ὁ Νόννος εἶναι ἄξιος προσοχῆς, διότι ἡ ποίησίς του μέ τινας μετρικὰς τροποποιήσεις, τὰς ὁποίας εἰσήγαγεν οὗτος, ἔτυχε μιμήσεως. Ἕλληνες καὶ ἐξελληνισμένοι Αἰγύπτιοι ἔγραψαν ποιήματα μὲ μυθολογικὸν περιεχόμενον καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Νόννου ὑπῆρξε σημαντικὴ καὶ ἀξία προσοχῆς. Καὶ τὸ ποίημα τὰ καθ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον τὸ φερόμενον ὑπὸ τὸ πλαστὸν ὄνομα τοῦ Μουσαίου προῆλθεν ἀπὸ τὴν σχολὴν Νόννου καὶ ἔτυχε καὶ αὐτὸ περαιτέρω μιμήσεως.

Τὴν ἀξιόλογον πνευματικὴν κίνησιν τῆς Ἀλεξανδρείας (μαθηματικά, φιλοσοφία, ποίησις, θεολογία) περιορίζει κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ Μονοφυσιτισμός. Παρὰ τὴν καταδίκην τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος καὶ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Κράτους ὁ Μονοφυσιτισμὸς νικᾷ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ταράσσει τὰ πράγματα καὶ ἀναγκάζει τὸ Βυζάντιον εἰς ὑποχωρήσεις. Ἐπὶ Ζήνωνος ὀρθόδοξος πατριάρχης φονεύεται καὶ φανατικώτατος

1) Ἔνθ. ἀνωτ. 281, 284 κ. ἄ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μονοφυσίτης, ὁ Τιμόθεος ὁ Αἴλουρος, διευθύνει τὴν χώραν. Ἀφοῦ τὸ Κράτος ἠναγκάσθη εἰς συμβιβασμοὺς καὶ ὑποχωρήσεις, δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι κατὰ μέγα μέρος δὲν ἦσαν μονοφυσῖται ἀλλ' ὀρθόδοξοι, δὲν ἠδύναντο νὰ ζοῦν ἐλευθέρως, ὅπως ἄλλοτε, ὑφίσταντο τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου καὶ πιθανώτατα σιγὰ-σιγὰ ἔφευγαν. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἀρχίζει καὶ ἡ παρακμὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων αὐτῶν εἶναι ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα καὶ ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης κατὰ τὸ τέλος αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀλεξανδρείας ἀνεπτύχθησαν τὰ γράμματα εἰς τὴν πόλιν Γάζαν εἰς περιβάλλον σημιτικόν. Ἡ ἀκμὴ τῆς φιλολογικῆς σχολῆς τῆς Γάζης εἶναι περίεργον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον δεικνύει τὴν δύναμιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τοὺς Χριστιανούς. Ἡ εἰδωλολατρία ἤκμαζεν εἰς τὴν Γάζαν καὶ μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος κατεδιώχθη καὶ ὑπεχώρησεν· ἡ φιλολογικὴ ὅμως ἐργασία ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς βαθμηδὸν παρεδόθη εἰς τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ «σοφιστικά» των ἔργα ἔχουν προχείρους πάντοτε τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος. Τὴν σχολὴν τῆς Γάζης πιθανῶς ἐνίσχυσαν καὶ οἱ φεύγοντες ἐξ Αἰγύπτου Ἕλληνες. Τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑποχωρεῖ καὶ ἡ τελευταία αὐτὴ ρητορικὴ ἢ φιλολογικὴ σχολὴ εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ σημιτικοῦ περιβάλλοντος, ἀφοῦ ὅμως ἔστειλε μαθητὰς εἰς ἄλλα κέντρα πνευματικὰ τῆς Συρίας, τὴν Βηρυτόν, τὴν Ἔδεσσαν κλπ.

Εἰς τὴν Συρίαν, τὰ γράμματα ἀνεπτύχθησαν βραδύτερον ἢ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀνέδειξαν ὅμως συγγραφεῖς ἀξιολόγους καὶ ἀφοῦ ἡ Αἴγυπτος ἔπαυσε νὰ μανθάνῃ ἑλληνικά. Ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἑλληνομαθῶν Σύρων εἶναι ὁ Λουκιανὸς (κατὰ τὸν δεύτερον μ.Χ. αἰῶνα), τὸ παράδειγμά του δὲ δεικνύει, πόσην ἱκανότητα ἠδύναντο νὰ ἀναπτύξουν οἱ Σύροι καὶ εἰς τὰ γράμματα, ὅπως εἰς τὸ ἐμπόριον. Τὸ σπουδαιότερον πνευματικὸν κέντρον ἀπέβη ἡ Ἀντιόχεια, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ τετάρτου μ.Χ. αἰῶνος, ὅτε ἐδίδαξεν ἐκεῖ ὁ Λιβάνιος (314-393). Ἡ ἐπίδρασίς του ὑπῆρξε μεγάλη, ὅπως δεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ μαθητοῦ του Ἰωάννου Χρυσοστόμου.

Πλὴν τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἡ Ἀντιόχεια ἔδωκεν ἀκόμη τὸν ῥήτορα Ἀφθόνιον καὶ τὸν ἐξαιρετικὸν θεολόγον Θεοδώρητον, τὸν ἐπίσκοπον Κύρρου. Εἶναι εὐνόητον ὅτι τόσοι ἔξοχοι ἄνδρες ἤσκησαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν Συρίαν καὶ δι' αὐτὸ τὰ γράμματα καλλιεργοῦνται ἐκεῖ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως, εἰς τὴν Συρίαν δὲ (ἔπειτα καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν) γίνεται μετάφρασις ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τὴν Ἀραβικήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὴν Συρίαν ἐδημιουργήθη καὶ πρὸ τοῦ Λιβανίου ἡ συριακὴ φιλολογία κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἑλληνικῆς. Ὁ πρῶτος Σύρος συγγραφεύς, ὁ Βαρδεσάνης (τέλος τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος) εἶχε μόρφωσιν ἑλληνικὴν (τὸ παιδί του τὸ ὠνόμασεν Ἁρμόνιον) καὶ οὕτω ἠδυνήθη νὰ γράψῃ καὶ τὴν μητρικήν του γλῶσσαν, τὴν συριακήν, καὶ νὰ γίνῃ ὁ πατὴρ τῆς συριακῆς φιλολογίας, τῆς ὁποίας ὁ κυριώτατος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Ἐφραὶμ (373).

Ἄλλα πνευματικὰ κέντρα ὑπῆρξαν ἡ Βηρυτὸς μὲ τὴν νομικήν της σχολήν, διὰ τοὺς Νεστοριανοὺς δὲ ἐπί τινα χρόνον κατὰ τὸν πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα ἡ Ἔδεσσα. Ὁ Ζήνων ἔκλεισε τὴν σχολὴν τῆς Ἐδέσσης (489), τότε δ' οἱ Νεστοριανοὶ ἵδρυσαν νέον πνευματικὸν κέντρον εἰς τὴν περσικὴν Νίσιβιν. Ἡ Βηρυτὸς ὑπηρέτησε κυρίως τὰ λατινικὰ γράμματα τὰ ἀπαραίτητα εἰς τοὺς νομικούς, ἀλλὰ βεβαίως ὑπέστη τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστος.

Τὸ πλῆθος τῶν ποιητῶν, ρητόρων, νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων, θεολόγων, ἱστορικῶν κλπ., οἱ ὁποῖοι προῆλθαν ἐκ τῆς Συρίας, δεικνύει καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιδεκτικότητα πολιτισμοῦ τῶν Σύρων[1], τὴν ὁποίαν δὲν εἶχεν ἡ Αἴγυπτος. Ἡ Συρία ἔδωκε τὸν πρῶτον ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικόν, τὸν Εὐσέβιον (340), ὁ ὁποῖος ἐπέστησε τὴν προσοχήν του περισσότερον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, ὄχι μόνον τὴν ἐκκλησιαστικήν. Εἰς τὴν πατρίδα του Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης διεσώθη ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ὠριγένους διὰ τοῦ Παμφίλου, τοῦ διδασκάλου τοῦ Εὐσεβίου, ἡ ὁποία ἐβοήθησε τὰς μελέτας αὐτοῦ. Τὸ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Εὐσεβίου εὗρε μιμητὰς καὶ ἔχομεν σειρὰν ἱστορικῶν ἐκκλησιαστικῶν, τὸν Σωκράτη, τὸν Σωζομενόν, τὸν Θεοδώρητον[2], τὸν Ἀρειανὸν Φιλοστόργιον, τὸν ἐξ Ἐμέσης τῆς Συρίας Εὐάγριον κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα. Ἐκ τῆς Καισαρείας τῆς Συρίας προῆλθε καὶ ὁ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἱστορικῶν τοῦ Βυζαντίου Προκόπιος.

Τὸ παλαιὸν πνευματικὸν κέντρον τῆς Περγάμου ἔδωκε κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα μ.Χ. ὀνομαστὸν ἰατρόν, τὸν Γαληνόν, καὶ κατὰ

1) Πβ. Krumbacher, ἐν Hinneberg, Die Kultur der Gegenwart, τ. I, 8 (1895) σ. 246.

2) Τοῦ λαμπροῦ Θεοδωρήτου σημειώνομεν γνώμην περὶ παιδείας. Γράφει «Ἰσοκασίῳ σοφιστῇ: τοὺς παρ' ὑμᾶς φοιτῶντας νέους οὐ μόνον τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἐκπαιδεύετε καὶ τὴν ἀττικὴν εὐγλωττίαν διδάσκετε, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἀξιοῦτε προμηθείας, τῆς τε τῶν ἠθῶν ἐπιμελόμενοι κοσμιότητος καὶ τὸν βίον πρὸς ἀρετὴν βλέπειν παρασκευάζοντες» (Θεοδωρήτου ἐπιστολαί... δυοῖν δέουσαι σ. 32).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν τέταρτον τὸν ἀξιόλογον ἐπίσης Ὀρειβάσιον, οἱ δύο δ' οὗτοι ἰατρικοὶ συγγραφεῖς ἢ ἰατροφιλόσοφοι, ὅπως θὰ ἐλέγοντο εἰς νεωτέρους χρόνους, εἶχαν ἐπίδρασιν μεγάλην εἰς τοὺς ἔπειτα ἰατρούς, τὸν Ἀέτιον τὸν Ἀμιδηνόν, τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Τραλλιανόν, τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἀνθεμίου, καὶ τὸν Παῦλον Αἰγινήτην. Οὗτοι ἐσπούδασαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλ' εἶχαν ὡς πρότυπον πρὸ πάντων τοὺς Περγαμηνοὺς ἰατρούς. Πολλὰ ἔργα τῶν ἰατρῶν τούτων ἐχρησίμευσαν ἔπειτα διὰ μεταφράσεις εἰς τὴν Ἀραβικήν.

Αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας εὑρεθεῖσαι ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου αἰῶνος εἰς μονοφυσιτικὸν ἀνθελληνικὸν περιβάλλον παρήκμασαν βαθμηδόν, ἐνῷ ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἡ καλλιεργοῦσα τὴν φιλοσοφίαν δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ καὶ αὐτή. Μαθήτρια τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν ἡ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία συνετέλεσε νὰ ἱδρυθῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας, τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς σχολὰς τῶν ἐπαρχιῶν. Καὶ πρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου ὀνομαστοὶ σοφισταί, ὅπως ὁ ἐκ Παφλαγονίας Θεμίστιος, εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῶν γραμμάτων καὶ παρεσκεύασαν διὰ τῶν μαθητῶν των τὴν ἵδρυσιν τοῦ πανεπιστημίου.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν δύναται νὰ ἀκμάσῃ ἡ φιλοσοφία πλέον. Ὁ καθορισμὸς τῶν χριστιανικῶν δογμάτων περιορίζει τὴν φιλοσοφικὴν ἀνάπτυξιν· ὄχι δὲ ἡ μεταφυσική, ἀλλ' ἡ χριστιανικὴ ἀρετὴ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς «φιλοσοφίας», ὅπως γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου τούτου εἰς Χριστιανοὺς συγγραφεῖς. Ἡ Κωνσταντινούπολις δίδει Χριστιανοὺς συγγραφεῖς, θεολόγους, ἱστορικούς, νομικούς. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ μέγας νομικὸς Τριβωνιανός, ὅστις ἂν καὶ «ἐθνικὸς» ἦτο ἀνεκτὸς ἕνεκα τῆς μεγάλης του ἀξίας, ὅπως ἦτο κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ὁ Θεμίστιος διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν πρέπει νὰ ἐξάρωμεν τὸν Πρίσκον ἀπὸ τὴν Θράκην, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη ὡς γραμματεὺς βυζαντινῆς πρεσβείας τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀττίλα καὶ μᾶς ἔδωκεν ἀσφαλεῖς περὶ τῶν Οὔννων πληροφορίας, εἰς τὰς ὁποίας ἐστηρίχθησαν οἱ ἔπειτα ἱστορικοὶ οἱ ὁμιλήσαντες περὶ τῶν Ἀσιατῶν ἐπιδρομέων, ὁ Iordanes ἢ Iornandes καὶ ἄλλοι.

Περὶ τῆς ἱστοριογραφίας παρετήρησεν ὁ Ostrogorsky (Geschichte... σ. 15) ὅτι «ἵσταται εἰς ἀνωτέραν βαθμίδα καὶ ὑπερέχει μεγάλως τῶν δυτικῶν ἱστορικῶν».

Ἐχαρακτηρίσαμεν τοὺς μέχρι Ἰουστινιανοῦ χρόνους ὡς μεταβατικὴν ἐποχὴν καὶ διὰ τὰ γράμματα. Δύο μεγάλα ἀντίθετα ρεύματα χαρακτηρίζουν τὴν ἐποχήν, ἡ συνέχεια τῆς «ἐθνικῆς», ἤτοι εἰδωλολατρικῆς γραμματείας, φιλοσοφίας κλπ., καὶ ἡ χριστιανική. Ἡ πρώτη ἐχει-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

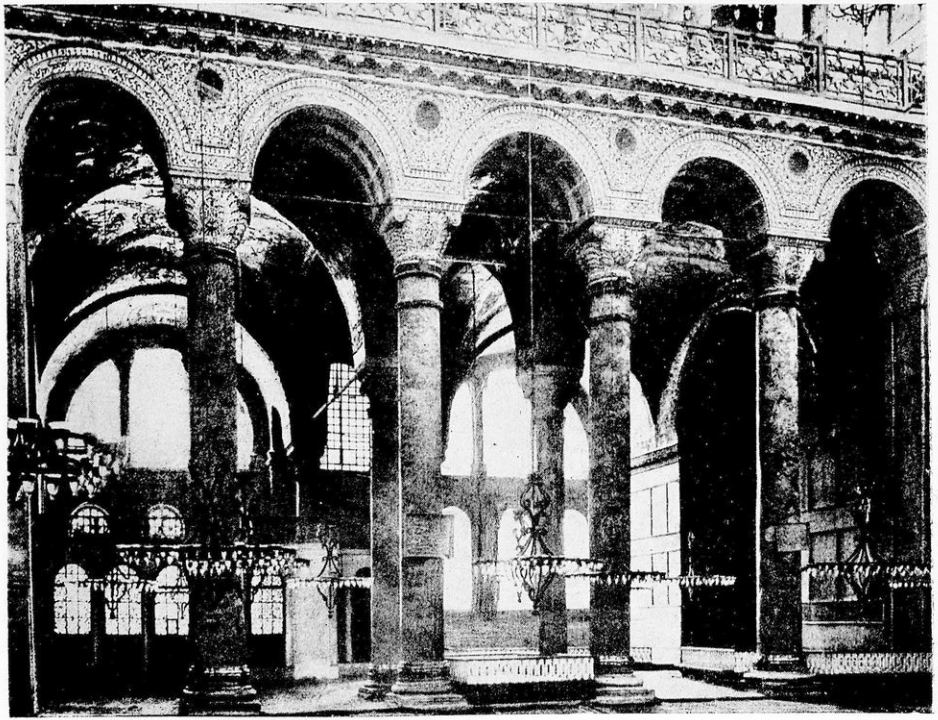

Εἰκ. 11. Κιονοστοιχία τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ραγώγησε τὴν δευτέραν καὶ ἔπειτα κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Τὰ ἔργα αὐτῆς ἐσώθησαν, ἐφ' ὅσον ἦσαν καὶ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς σεβαστά, ὅπως π. χ. πολλὰ συγγράμματα νεοπλατωνικά. Ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἱστορικῶν σχεδὸν μόνον ὁ ἐκ Συρίας Ζ ώ σ ι μ ο ς (τέλος πέμπτου αἰῶνος) ἐσώθη, ἐνῷ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ε ὐ ν α π ί ο υ ἀπέμειναν μόνον ἀποσπάσματα.

Ἡ νίκη τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποτελεῖ ἦτταν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ κατ' ἀνάγκην περιορισμὸν τῆς γνησίας ἑλληνικῆς γραμματείας. Ἔπειτα μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς εἶχεν ἐλάχιστον πληθυσμὸν καὶ δὲν ἀντιπροσωπεύεται πλέον εἰς τὰ γράμματα. Ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, ποιηταὶ κλπ. προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ φέρουν εἰς τὰ γράμματα, ἀσχέτως τοῦ Χριστιανισμοῦ των, ὄχι γνήσιον ἑλληνικὸν πνεῦμα. Ἡ Ἀνατολή, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσκόρπισε τὸν Ἑλληνισμὸν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, ἀναλαμβάνει τὴν ἡγεσίαν τοῦ Βυζαντίου ὄχι μὲ τὸ διαυγὲς πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου εὐρωπαϊκοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀνατολικοῦ μυστικισμοῦ.

Βεβαίως καὶ ὁ ἀσιατικὸς Ἑλληνισμὸς θαυμάζει τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ δι' αὐτὸ μελετᾷ τοὺς συγγραφεῖς της, ἐνῷ θρησκευτικῶς τοὺς περιφρονεῖ. Γλωσσικῶς πρὸ πάντων προσπαθεῖ νὰ μιμηθῇ τοὺς ἀρχαίους καὶ ἐνίοτε τὸ ἐπιτυγχάνει, ὄχι πάντοτε. Ὅσον καὶ ἂν ἡ μίμησις αὕτη ἀπεμάκρυνε τοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ περιώρισε τὴν πνευματικὴν δημιουργικότητα, ὅσον καὶ ἂν φθάνῃ μὲ τὰ λάθη της συχνὰ μέχρι γελοιοποιήσεως, ἐν τούτοις πρέπει νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν προσπάθειαν αὐτήν, τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν καὶ τὴν διάσωσιν μεγάλου μέρους τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Ὁ σεβασμὸς ὅμως οὗτος δὲν ἐμπόδισε τὴν νίκην τοῦ μυστικισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Τὸν τέταρτον αἰῶνα ὁ Ἀθανάσιος Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἔγραψε κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον «τὸν καθ' Ἑλλήνων λόγον», ἐξύμνησε τὸν πρῶτον μέγαν καλόγηρον, τὸν Αἰγύπτιον Ἀ ν τ ώ ν ι ο ν, καὶ μὲ τὸ κῦρός του τὸν ἐπέβαλεν εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ἡ βιογραφία τοῦ Ἀ ν τ ω ν ί ο υ ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου εὗρε πολλοὺς μιμητάς. Τὸν πέμπτον αἰῶνα ὁ ἐπίσκοπος Ἑλενοπόλεως Π α λ λ ά δ ι ο ς ἔγραψε βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ διαφόρων μοναχῶν, πρὸ πάντων τῆς Αἰγύπτου, ἀργότερα δὲ Κ ύ ρ ι λ λ ο ς ὁ ἐκ Σκυθοπόλεως τῆς Συρίας ἔγραψεν ἐπίσης τοὺς βίους μεγάλων μοναχῶν, τοῦ Ε ὐ θ υ μ ί ο υ, τοῦ Σ ά β β α καὶ ἄλλων. Αἱ βιογραφίαι τῶν μοναχῶν διὰ τοὺς Χριστιανούς, ὅπως διὰ τοὺς ἐθνικοὺς αἱ τῶν Νεοπλατωνικῶν, εἶχαν μεγάλην σημασίαν καὶ ἐπίδρασιν. Ἐπροκάλεσαν ἀτελεύτητον λαϊκωτέραν φιλολογίαν,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοὺς βίους ἁγίων, τὰ συναξάρια, τὰ ὁποῖα μὲ τὸν μυστικισμόν των ἀπετέλεσαν κατὰ τὸν μεσαίωνα τὴν ἐποικοδομητικὴν τροφὴν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἔξω αὐτοῦ, διότι πολλὰ τούτων μετεφράσθησαν εἰς τὴν Κοπτικήν, τὴν Ἀρμενικήν, τὰς σλαβικὰς γλώσσας κλπ.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ συναξάρια μὲ τὴν ἁπλουστέραν γλῶσσάν των εἶχαν ἐπίδρασιν εἰς τὸν λαὸν (οἱ μορφωμένοι, ὅπως εἴπαμεν, ἀνεγίνωσκαν καὶ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς), διότι οἱ βιογραφούμενοι συνήθως ἦσαν γνωστοὶ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν των καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ βίου καὶ οὕτως ἐπεβάλλοντο εἰς τὸν κόσμον.

Καὶ τὸ συμπέρασμά μας διὰ τὴν μεταβατικὴν αὐτὴν ἐποχὴν εἶναι τὸ ἑξῆς. Ἀφοῦ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπροκάλεσε τὸ σκόρπισμα τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἀφοῦ ἡ εὐρωπαϊκὴ Ἑλλὰς ὑπέστη τόσην ἀραίωσιν πληθυσμοῦ, μοιραίως ἡ Ἀνατολὴ μὲ τὰς ἀντιλήψεις της ἔμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὸ Βυζάντιον.

3. Τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἡ Ἑλλάς.

Ἡ σημερινὴ Βαλκανικὴ χερσόνησος ἐλέγετο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους Ἰλλυρικόν[1], ἀπὸ δὲ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου μόνον τὸ δυτικὸν τμῆμα αὐτῆς, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Κρήτης, τῶν Κυκλάδων νήσων καὶ τῶν Σποράδων. Ὅταν τὸ Κράτος διενεμήθη μεταξὺ Οὐάλεντος καὶ Οὐαλεντινιανοῦ, ἐγεννήθη ζήτημα περὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ ὁποῖον τὸ 379 παρεχωρήθη πρὸς διοίκησιν ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ εἰς τὸν Θεοδόσιον τὸν Μέγαν. Μετὰ τὸν θάνατον τούτου ὁ Στιλίχων ἤθελε νὰ κυβερνήσῃ αὐτὸς τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ δι' αὐτὸ ἐπενέβη εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀρκαδίου (βλ. ἀνωτέρω). Καὶ πολιτικῶς μὲν παρέμεινε πλέον τὸ Ἰλλυρικὸν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθη τὸ 437 καὶ τὸ λεγόμενον δυτικὸν Ἰλλυρικὸν μὲ πρωτεύουσαν τὸ Σίρμιον, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα. Ὅταν ἔγινεν ἡ πρώτη παραχώρησις τοῦ Γρατιανοῦ (379), δὲν εἶχεν ἀκόμη ὀργανωθῆ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον τελικῶς ἀνεγνωρίσθησαν τὰ πρεσβεῖα μετὰ τὴν Ρώμην κατὰ τὴν σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος (451). Κατ' ἀνάγκην λοιπόν, πρὶν ἀνα-

1) Βλ. περὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ Dvornik, La lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IX siècle, Mélanges Charles Diehl τ. 1 (1930) σ. 62 κέξ.—J. Zeiller, Les premiers siècles chrétiens en Thrace, en Macédoine, en Grèce et à Constantinople, Byzantion τ. 3 (1927) σ. 215 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γνωρισθῇ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, τὸ Ἰλλυρικὸν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν Ρώμην, παρέμεινε δ' ἡ ἐξάρτησις αὐτὴ καὶ μετὰ τὸ 451. Ἐν τούτοις ὑπῆρχε συχνὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ δι' αὐτὸ ἐτάχθησαν οὗτοι κατὰ τὸ σχίσμα τὸ προκληθὲν ὑπὸ τοῦ πάπα Φήλικος (484) μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὄχι μὲ τὴν Ρώμην.

Ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα εἰς τὸ Ἰλλυρικὸν ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἱδρύσας εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν περιφέρειαν τῶν σημερινῶν Σκοπίων, τὴν μητρόπολιν τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς, περιώρισε προσωρινῶς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ Πρώτη ὅμως Ἰουστινιανὴ δὲν ἤκμασε, διότι αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀβάρων καὶ Σλάβων ἐπέφεραν καταστροφὰς εἰς τὸ βόρειον Ἰλλυρικὸν καὶ δὲν ἔχομεν εἰδήσεις περὶ αὐτῆς μετὰ τὸ 602.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξάρτησις τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τὴν Ρώμην παρεῖχε δυσκολίας διοικητικὰς ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως καὶ ἕνεκα τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν ζητημάτων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν πάντοτε σύμφωνοι Ἀνατολὴ καὶ Δύσις, ὅπως κατὰ τὸ λεγόμενον Ἀκακιανὸν σχίσμα. Ἐν τούτοις παρέμεινεν ἡ ἐξάρτησις μέχρι τῶν χρόνων Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προκληθείσης εἰκονομαχίας. Ὁ Λέων δὲν ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θὰ ἠνείχετο φανερὰν καὶ σφοδρὰν ἀντίδρασιν τοῦ πάπα εἰς μεγάλα ζητήματα, ὅπως ἦτο τὸ τῶν εἰκόνων. Δι' αὐτὸ ἔλαβεν ἀμέσως μέτρα κατ' αὐτοῦ, ἐν δ' ἐκ τούτων ἦτο καὶ ἡ ἀπόσπασις τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἀπὸ τὴν παπικὴν δικαιοδοσίαν καὶ ὑπαγωγὴ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Πιθανώτατα τὴν ἐνέργειαν τοῦ Λέοντος ἐπροκάλεσαν ὄχι μόνον ἡ ἀντίδρασις τοῦ πάπα κατὰ τῆς εἰκονομαχίας ἀλλὰ καὶ αἱ διοικητικαὶ ἀνάγκαι, αἱ ὁποῖαι, ὅπως εἴπαμεν, δὲν ἐθεραπεύοντο εὐκόλως[1] μακρόθεν, ἀπὸ τὴν Ρώμην.

Ἡ παπικὴ ἀρχὴ δὲν ἐλησμόνησεν εὔκολα τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν διεκδίκησιν αὐτοῦ. Πρὸ πάντων κατὰ τὸ σχίσμα τὸ προκληθὲν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Φωτίου ὁ πάπας ἐπανέφερε τὸ ζήτημα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἦτο δὲ τοῦτο ἓν ἐκ τῶν ἐλατηρίων, τὰ ὁποῖα ὤξυναν τὰς σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὄχι δὲ μόνον ὁ Φώτιος, ἀλλ' οὔτε

1) Ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τοῦ Σωκράτους (VII, 36) μανθάνομεν ὅτι ὁ ἐπὶ Θεοδοσίου Β' χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος Πατρῶν Περιγένης δὲν ἔγινε δεκτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ δι' αὐτὸ «ὁ τῆς Ρώμης ἐπίσκοπος ἐκέλευσεν αὐτὸν ἐνθρονισθῆναι ἐν Κορίνθῳ τῇ μητροπόλει τοῦ ἐκεῖ ἐπισκόπου τελευτήσαντος καὶ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας διὰ βίου προέστη». Παρόμοια ζητήματα θὰ ἐδημιουργοῦντο συχνά, ἡ λύσις δ' αὐτῶν θὰ ἦτο δυσκολωτέρα ἐν περιπτώσει διαφωνίας τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ ἀντίπαλός του πατριάρχης Ἰγνάτιος συνήνεσε νὰ ἐπανέλθῃ τὸ Ἰλλυρικὸν ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ πάπα. Προσωρινῶς ἐφάνη ἱκανοποιημένος οὗτος ἀπὸ τὴν ἐπέμβασίν του εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἡ ὁποία εἶχε δεχθῆ τὸν Χριστιανισμόν, καὶ μέχρι τινὸς ἐδίστασεν, ἂν ἔπρεπε νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἢ ἀπὸ τὴν Ρώμην. Ἐνομίσθη ὅτι ἡ ἐξάρτησις τῆς Βουλγαρίας θὰ ἱκανοποίει τὴν Ρώμην διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀρχαίου Ἰλλυρικοῦ, ἀλλὰ τελικῶς οἱ Βούλγαροι ἀπεφάσισαν νὰ διατηρήσουν τὰς σχέσεις των πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως, πρὸς τὸ ὁποῖον ἠδύναντο εὐκολώτερα νὰ ἐπικοινωνοῦν.

Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν διεδόθη συγχρόνως εἰς ὅλον τὸ Ἰλλυρικόν. Εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἄλλας πόλεις τῆς Ἀχαΐας, ὅπως ἐλέγετο τότε ἡ Ἑλλάς, ἐδίδαξεν αὐτὸς ὁ Παῦλος, ἐκ τῶν Ἀθηνῶν δέ, ὅπου ὑπῆρχαν ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐθνικαὶ σχολαί, προῆλθαν καὶ δύο ἀπολογηταὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὸν δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα, ὁ Ἀθηναγόρας καὶ ὁ Ἀριστείδης. Εἰς τὰ ὀρεινὰ καὶ ἀπόκεντρα τμήματα τῆς Ἑλλάδος βεβαίως οἱ Ἕλληνες παρέμειναν ἐπὶ αἰῶνας πιστοὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεούς, ἀλλ' εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ τμήματα τὰ ἐπικοινωνοῦντα εὐκολώτερον πρὸς αὐτὰς διεδόθη ταχύτερον ὁ Χριστιανισμός. Λεπτομερεστέρας εἰδήσεις ἔχομεν ἀπὸ τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὅτε εἶναι γνωσταὶ αἱ μητροπόλεις Κορίνθου καὶ Πατρῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον, Ἀθηνῶν, Ναυπάκτου καὶ Λαρίσης εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, Νικοπόλεως εἰς τὴν Ἤπειρον[1]. Αἱ μητροπόλεις μὲ τὰς ὑπ' αὐτὰς ἐπισκοπὰς ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὸν τοποτηρητὴν τοῦ πάπα (legatun ἢ vicarium) εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω.

Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῶν Συνόδων εἶναι γνωστὰ πολλὰ ὀνόματα ἐπισκοπῶν, μάλιστα ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν καὶ Λοκρίδα, ὁπόθεν ἀναφέρονται ἐπίσκοποι Ὀποῦντος, Θεσπιῶν, Ἐλατείας, Κορωνείας, Τανάγρας, Πλαταιῶν, Θηβῶν[2]. Τὸ τμῆμα τοῦτο εἶχε, φαίνεται, τότε περισσότερον σχετικῶς πληθυσμόν, παρὰ τὴν προηγηθεῖσαν καταστροφὴν τοῦ Ἀλαρίχου, ἐνῷ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχουν τόσας ἐπισκοπάς. Ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀξιολόγων βασιλικῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγνώσθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους

1) Βλ. Χ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τ. 1 (1920) σ. 1 κέξ.—Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, Ἐπετ. Πανεπ. Ἀθηνῶν τ. 18 (1923) σ. 215 κέξ.—Γ. Κονιδάρη, Συμβολὴ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος 1938 (αὐτ. σ. 26 περὶ τοῦ ὀνόματος Ἀχαΐα καὶ Ἑλλάς).

2) Πβ. Mansi VIII, σ. 611.—Ν. Πλάτωνος, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Τανάγρας, Ἀρχ. Ἐφ. 1937 Π σ. 667.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χρόνους διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Ἑλλήνων Βυζαντινολόγων, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς σχετικῆς ἀκμῆς αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν πέμπτον μ.Χ. αἰῶνα. Αἱ βασιλικαὶ αὗται κατεστράφησαν ὑπὸ σεισμῶν καὶ ἐγνώσθησαν μόνον ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κατεστράφησαν ὑπὸ βαρβάρων, διότι μετὰ τοὺς Γότθους τοῦ Ἀλαρίχου εἶναι ζήτημα, ἂν ἔφθασαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὔννων καὶ Ἀβάρων μέχρι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Σλάβοι θὰ κατέλθουν ἀργότερα εἰρηνικῶς, ὄχι ὡς κατακτηταί.

Περὶ τῆς Ἑλλάδος[1] κατὰ τὴν μεταβατικὴν ἐποχὴν μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἔχομεν πολλὰς εἰδήσεις πλὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Μόνον περὶ τῶν Ἀθηνῶν γνωρίζομεν ὅτι ἀπετέλουν ἀκόμη πνευματικὸν κέντρον μέχρι τοῦ 529 καὶ ἐξηκολούθουν ἀκόμη νὰ ὑπηρετοῦν μὲ τὰ γράμματα τὴν Ἀνατολήν. Ἡ λοιπὴ Ἑλλάς, πλὴν ἴσως τῆς Βοιωτίας, ὅπως εἴδομεν ἀνωτέρω, ὑπέφερεν ἀπὸ ὀλιγανθρωπίαν καὶ δὲν βλέπομεν οὔτε εἰς τὰ γράμματα, οὔτε εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ δημοσίου βίου μετέχοντας πολλοὺς «Ἑλλαδικούς», ἤτοι κατοίκους τῆς Ἑλλάδος. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι καὶ ἐξ Ἑλλάδος πολλοὶ ὑπάλληλοι, ἂν ὄχι λόγιοι, διεκρίθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον, τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν γνωρίζομεν καλῶς. Τοιοῦτος εἶναι π.χ. ὁ στρατηγὸς Διογένης, ὅστις ἀφοῦ ὑπηρέτησεν εἰς τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον καὶ «ἀνενέωσε» τὰ τείχη αὐτῆς, ὠχύρωσεν ἔπειτα καὶ τὰ Μέγαρα, ἤτοι τὴν πατρίδα του κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ ἔκτισεν ἐκεῖ πολυτελὲς μαρμάρινον λουτρόν[2], τὸ ὁποῖον ὑποδεικνύει καὶ ἀκμήν τινα τῆς πόλεως ταύτης.

Εἰς τὸ βόρειον Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην νοτίως τοῦ Δουνάβεως

---

1) W. Miller, Ἡ Ἑλλὰς ἐπὶ Βυζαντινῶν (κατὰ μετάφρασιν Σπ. Λάμπρου) ΝΕ τ. 18 (1924) σ. 170 κέξ.—Σπ. Λάμπρου, Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν ΝΕ τ. 19 (1925) σ. 306 κέξ.

2) Ἡ περὶ Ταυρικῆς Χερσονήσου ἐπιγραφὴ εὑρίσκεται ἐν CJG. ἀρ. 8621, ἡ δὲ περὶ Μεγάρων αὐτ. ἀρ. 8622: «Ἔργον καὶ τοῦτο τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κόμητος Διογένους, τοῦ παιδὸς Ἀρχελάου, ὃς τῶν Ἑλληνίδων πόλεων ὡς τῆς ἰδίας οἰκίας κηδόμενος, παρέσχε καὶ τῇ Μεγαρέων εἰς μὲν πύργων κατασκευὴν ἑκατὸν χρυσίνους (=ἑκατὸν χρυσᾶ νομίσματα), πεντήκοντα δὲ καὶ ἑκατὸν ἑτέρους, δισχιλίους τε καὶ διακοσίους πόδας μαρμάρου εἰς τὴν ἀνανέωσιν τοῦ λουτροῦ, τιμιώτερον οὐδὲν ἡγούμενος τοῦ τοὺς Ἕλληνας εὐεργετεῖν, ἀνανεοῦν τε τὰς πόλεις». Ὁ Διογένης ἀποδεικνύεται διὰ τῆς ἐπιγραφῆς φιλόπολις Ἕλλην καὶ ἀκολουθεῖ τὰς παλαιὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις ἀκόμη. Ἴσως εἶναι ἐθνικός, ὄχι Χριστιανός. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραμμάτων εἰς λουτρὰ (π. χ. Ἀνθολ. Παλατ. IX, 606 κέξ.) συμπεραίνομεν τὴν ἀγάπην τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτά. Ἡ ἁλουσία ἐπεκράτησεν ἀργότερα διὰ τῶν αὐστηρῶν μοναχῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ Χριστιανισμὸς βεβαίως διεδόθη πολὺ βραδύτερον, ἀπὸ τοῦ τρίτου αἰῶνος καὶ ἑξῆς. Ἐμαρτύρησαν μάλιστα καὶ ἐκεῖ πολλοὶ Χριστιανοὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν, ὅπως ὁ Νικήτας ὁ Γότθος, ὁ Σάββας ὁ Γότθος καὶ ἄλλοι [1]. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ.Χ. ὁ ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καταγόμενος Οὐλφίλας ἢ Οὐρφίλας «γράμματα ἐφεῦρε γοτθικὰ καὶ τὰς θείας γραφὰς εἰς τὴν τῶν Γότθων γλῶσσαν μεταβαλὼν τοὺς λοιποὺς βαρβάρους μανθάνειν τὰ θεῖα λόγια παρεσκεύαζε» [2]. Ὁ Χριστιανισμὸς πρέπει νὰ ἐνισχύθη παρὰ τὸν Δούναβιν, διότι ἔχομεν κατὰ τὸν τέταρτον μ.Χ. αἰῶνα μικρὰς Συνόδους εἰς τὴν Σαρδικὴν τὸ 343, εἰς τὸ Σίρμιον τὸ 358, εἰς τὴν Σιγγηδόνα τὸ 366. Αἱ κυριώτεραι ἐπισκοπαὶ ἦσαν εἰς τὸ Βιμινάκιον (σημ. Kostolac), εἰς τὴν Σιγγηδόνα (παρὰ τὸ Βελιγράδι), εἰς τὴν Ρατιαρίαν, εἰς τὴν Remesiana (Bela-Balanka), εἰς τὴν Παυταλίαν (Küstendil), εἰς τὴν Οὐλπιανὴν (Ulpiana, σημ. Lipljan) καὶ περαιτέρω εἰς τὴν Θράκην, εἰς τὸ Δορύστολον (Durostorum, Δρύστρα, σημ. Σιλίστρια), εἰς τὰς Νόβας (Novae, Svistov), εἰς τὴν Μαρκιανούπολιν. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν Μακεδονίαν μετὰ τὰς μητροπόλεις Θεσσαλονίκης καὶ Φιλίππων (ὅπου εὑρέθησαν λαμπραὶ βασιλικαὶ) πρέπει νὰ σημειωθοῦν ἡ τῶν Στόβων καὶ ἡ Βερροίας.

Ὁ παλαιὸς οὗτος Χριστιανισμὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Θράκης ὑπέστη πλήγματα δεινὰ ἀπὸ τοὺς Οὕννους τοῦ Ἀττίλα, οἱ ὁποῖοι ἠχμαλώτιζαν τὸν πληθυσμὸν τῶν ἀνοχυρώτων πόλεων καὶ τῶν συνοικισμῶν τῆς ὑπαίθρου καὶ ἐλήστευαν ἐκκλησίας καὶ οἰκίας. Ἀργότερα κατὰ τὸν ἕκτον μ.Χ. αἰῶνα συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν οἱ Ἄβαροι, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἕκτου αἰῶνος ὀλίγος Χριστιανισμὸς ἐσώζετο εἰς ὀχυρωμένας πόλεις ἢ ἀπόκεντρα βουνά. Ἀντὶ τῶν καταστραφέντων παλαιῶν κατοίκων ἀρχίζουν κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἕκτου αἰῶνος μ.Χ., κυρίως ὅμως κατὰ τὸν ἕβδομον, νὰ ἐγκαθίστανται νέοι κάτοικοι, οἱ Σλάβοι καὶ ἔπειτα οἱ Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν Χριστιανοὶ καὶ ἴσως κατεδίωκαν καὶ τὰ ὑπολείμματα τῶν παλαιῶν Χριστιανῶν. Εἰς τοὺς νέους κατοίκους θὰ διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς ἀργότερα, τὸν ἕνατον αἰῶνα, ὥστε ἐπί τινας αἰῶνας ἐπεκράτησαν εἰς τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην οἱ παλαιοὶ θεοὶ τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βουλγάρων.

Τὸ Ἰλλυρικὸν λοιπὸν ὑπέστη μεγάλας ἀναστατώσεις καὶ μεταβολὰς πληθυσμῶν καὶ θρησκειῶν. Ἀντὶ τῶν παλαιῶν ἐκχριστιανισθέντων καὶ ἐκλατινισθέντων Ἰλλυριῶν, τῶν κατοικησάντων εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς σημερινῆς Νοτιοσλαβίας, καὶ τῶν Θρακῶν, τῶν κατοικη-

1) Βλ. H. Delehaye, Saints de Thrace et de Mysie, AB τ. 31, σ. 160 κέξ.
2) ΑΒ. ἔνθ' ἀνωτ. σ. 211.
3) Πβ. M. Spinka, A. History of Christianity in the Balkans, Chicago 1933.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σάντων εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἦλθαν νέοι κάτοικοι ἀπὸ τῶν βορείως τοῦ Δουνάβεως χωρῶν (Σλάβοι) καὶ ἐξ Ἀσίας (Βούλγαροι). Αἱ μεγάλαι αὐταὶ μεταβολαὶ δὲν ἔγιναν χωρὶς νὰ συγκλονίσουν τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε δύσκολον θέσιν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ ὑφίστατο πολλάκις συγχρόνως καὶ ἀπὸ τὰς δύο ἠπείρους κτυπήματα. Ἡ τραγικότης τῆς θέσεως αὐτῆς γίνεται εὐνόητος, καὶ ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μόνον τὰ γεγονότα τοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὰς ἀσιατικὰς δηλ. ἐπιδρομὰς τῶν Οὔννων καὶ Ἀβάρων, αἱ ὁποῖαι κατέστρεψαν τοὺς παλαιοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους, Ἰλλυριοὺς καὶ Θρᾷκας, καὶ ἔφεραν νέους «ἐθνικούς», τοὺς Σλάβους καὶ Βουλγάρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ

1. Ἰουστῖνος Α' (518-527)

Ὁ Ἀναστάσιος δὲν ἀνεκήρυξε κανένα διάδοχον οὔτε συναυτοκράτορα κατὰ τὰ τελευταῖά του ἔτη, οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου του Ἀριάδνης (515). Δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν ἕνεκα τοῦ γήρατος (τὸ 518 ἦτο 79 ἐτῶν) νὰ καθορίσῃ τὰ τῆς διαδοχῆς ἢ δὲν ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τοὺς ἀνεψιούς του; Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ ἀνεψιοί του, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται ἀργότερα καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Ὑπάτιος εἶναι γνωστότερος ὡς στρατηγός, δὲν ἐκινήθησαν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον. Πιθανῶς δὲν ἐπρόφθασαν δι' ἕνα ἢ ἄλλον λόγον νὰ ἐνεργήσουν.

Ἄλλοι συνδυασμοὶ ἐγίνοντο, ὁπότε αἰφνιδίως ἡ Σύγκλητος καὶ ὁ στρατὸς ἐξέλεξαν τὸν Ἰουστῖνον, χωρικὸν 68 ἐτῶν περίπου, κόμητα τῶν ἐξκουβιτόρων, ἤτοι ἀρχηγὸν τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ Παλατίου. Ὁ στρατὸς ὕψωσε τὸν Ἰουστῖνον ἐπὶ ἀσπίδος κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν. Αὐθορμήτως βέβαια δὲν ἔφθασεν ἡ Σύγκλητος καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ γηραιοῦ ἀξιωματικοῦ· τὰ πράγματα παρεσκευάσθησαν εἰς τὰ παρασκήνια μὲ πολλὴν δεξιότητα καὶ ἴσως ἐπιτρέπεται νὰ διίδωμεν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε τότε ἡλικίαν 37 ἐτῶν καὶ ἐμνημονεύθη καὶ μεταξὺ τῶν ὑποψηφίων. Ἡ ἐκλογὴ ἔγινε τόσον τυπική, ὥστε ἠδύνατο νὰ καυχᾶται ὁ Ἰουστῖνος ὅτι ἐξελέγη νομιμώτατα ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Συγκλήτου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τοῦ στρατοῦ[1]. Διὰ κάθε ἐνδεχόμενον ὅμως, διὰ νὰ μὴ γεννηθοῦν ἀμφισβητήσεις καὶ ἀντιδράσεις, ἀπεκεφαλίσθησαν ταχέως διάφοροι ἐπικίνδυνοι ἀνταπαιτηταὶ τοῦ θρόνου· αὐτὸς ὁ τόσον ἐπικίνδυνος ἄλλοτε Βιταλιανός, ἀφοῦ διαβουκοληθῇ μὲ τὸν τίτλον τοῦ ὑπάτου, «ἐν τῷ ὑπατεύειν», ὅπως λέγει ὁ Μαλάλας, θὰ δολοφονηθῇ εἰς τὸ Παλάτι. Εἶναι σαφὲς ὅτι τὰ πράγματα διευθύνει τώρα ὁ ὑπολογιστικὸς νοῦς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις μακρόθεν ἐξησφάλιζε τὴν βασιλείαν του.

Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἰουστίνου καὶ τῆς δυναστείας του ἔχει γίνει μακρὸς λόγος εἰς τὴν νεωτέραν ἔρευναν. Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουν τὸν Ἰουστῖνον ἄλλοι μὲν Θρᾶκα, ἄλλοι δ' Ἰλλυριόν[2]. Ἡ διαφωνία αὕτη προῆλθε βεβαίως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ περιφέρεια τῶν Σκοπίων εἰς τὴν Δαρδανίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθεν ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰουστίνου, ἦτο εἰς τὰ σύνορα δύο ἐθνῶν, τῶν Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν καὶ εἶχε πολὺν μικτὸν πληθυσμόν. Πιθανώτερον ἔμως θεωρεῖται ὅτι ὁ Ἰουστῖνος ἦτο Ἰλλυριός. Τὸν πέμπτον αἰῶνα οἱ Ἰλλυριοί, ὅπως καὶ οἱ Θρᾶκες (ἐκ τούτων προῆλθεν ὁ στρατηγὸς Βελισάριος), ἔχουν ἀκόμη (πρὸ τῶν ὀστρογοτθικῶν καταστροφῶν) πολὺν πληθυσμὸν εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

Παρὰ τὰς σαφεῖς μαρτυρίας τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰουστίνου ἦτο σλαβικὴ καὶ ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐλέγετο Οὐπράβδα καὶ ἔπειτα μετέφρασε τὸ ὄνομά του. Αὐτὴν τὴν γνώμην εἶχεν ἀκόμη καὶ ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος (3, 1 σ. 63). Μόλις τὸ 1887 ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς James Bryce[3] ἀπέδειξεν ὅτι τὸ παραμύθι περὶ τῆς σλαβικῆς

---

1) Παρὰ Κ. Πορφυρογεννήτῳ (1, 426) γίνεται λόγος περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου. Περὶ τούτου βλ. Bury, History L. R. Empire 2, 16.—Diehl - Marçais 1, 74.—Vasiliev, Histoire Byz. 1, 169. Stein - Palanque, Histoire τ. 2, 219.

2) Εὐάγρ. (σ. 153): «Ἰουστῖνος Θρᾷξ γένος.... ὑπὸ τοῦ βασιλέως σωματοφυλάκων ἀναρρηθεὶς ὥνπερ καὶ ἦρχεν».—Μαλάλ. (σ. 410): «Ἰουστῖνος ἀπὸ Βεδεριάνας Θρᾴξ.... κόμης ἐξκουβιτόρων».—Προκόπ. (Κτίσμ. IV, 1, 17) : «ἐν Δαρδάνοις που τοῖς Εὐρωπαίοις.... τοῦ φρουρίου ἄγχιστα, ὅπερ Βεδερίανα ἐπικαλεῖται, χωρίον Ταυρίσιον ὄνομα ἦν, ἔνθεν Ἰουστινιανὸς βασιλεύς, ὁ τῆς οἰκουμένης οἰκιστὴς ὥρμηται». Κατὰ τὸν Ἀγαθίαν (HGM 2, 384) ἡ Βεδερίανα ὠνομάσθη ἔπειτα «Ἰουστινιανὴ Πρώτη». Κατὰ τὸν N. Vulic (Le site de Iustiniana Prima, Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου σ. 337) ἡ Βεδερίανα ἔκειτο παρὰ τὴν Ναϊσσόν, ὄχι παρὰ τὰ Σκόπια. Ὁ A. Grabar νομίζει ὅτι ἡ Ἰουστινιανὴ Πρώτη ἔκειτο παρὰ τὸ νεώτερον Tsaritsingrad πλησίον τῆς Ναϊσσοῦ (Cahiers Archéologiques τ. 3, 1948, σ. 49).

3) Εἰς τὸ περιοδικὸν English Historical Review 1887 σ. 657 κέξ.—Βλ. περὶ τῆς Ἰλλυρικῆς ἢ θρακικῆς καταγωγῆς καὶ πατρίδος A. Vasiliev, Justin the First σ. 43 καὶ 52.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καταγωγῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπλάσθη ὑπὸ Δαλματοῦ ἱερέως κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα μ. Χ. διὰ νὰ δοξασθῇ τὸ ἔθνος τῶν Σλάβων. Ἡ πλαστογραφία αὐτὴ εἰσῆλθεν ἐξ ἀπροσεξίας εἰς τὰ ἔργα μεγάλων νεωτέρων ἱστορικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐν τούτοις ἔπρεπε νὰ ἐνθυμηθοῦν ὅτι τὸν πέμπτον αἰῶνα δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμη Σλάβοι εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον διὰ νὰ δώσουν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ σλαβικὴν δυναστείαν. Αἱ ἀποδείξεις τοῦ Bryce ἐθεωρήθησαν ἀναντίρρητοι καὶ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς Σλάβους ἱστορικούς, Vasiliev καὶ ἄλλους, καὶ σήμερον δὲν δύναται πλέον νὰ γίνεται λόγος περὶ σλαβικῆς καταγωγῆς τῆς δυναστείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀλλὰ μόνον περὶ ἰλλυρικῆς ἢ θρακοϊλλυρικῆς.

Ὁ χωρικὸς Ἰουστῖνος εἶχε καὶ παλλακίδα κατωτέρας καταγωγῆς τὴν Λουπικίνην, τὴν ἔπειτα μετονομασθεῖσαν ὡς αὐτοκράτειραν Εὐφημίαν, μὲ ἑλληνικώτατον ὄνομα. Ὁ Ἰουστῖνος ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Προκόπιον[1] «ἀναλφάβητος», ἀπὸ τὸν Μαλάλαν «ἀγράμματος», ἐφρόντισεν ὅμως νὰ μορφώσῃ τοὺς ἀνεψιούς του, τοὺς ὁποίους ἔφερεν ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Δαρδανίας εἰς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Παλατίου του.

Ὅπως εἴπαμεν, τὸ 518 ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἡλικίας 37 ἐτῶν καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλονται τὰ παρασκήνια, τὰ ὁποῖα ἔφεραν τὸν γηραιὸν Ἰουστῖνον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλ' εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν ὀφείλεται καὶ ἡ κατεύθυνσις εἰς πολλὰ ζητήματα γενικώτερα, εἰς τὴν θρησκευτικὴν πρὸ πάντων πολιτικήν. Ὁ Ἰουστῖνος δὲν πρόκειται ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἑνωτικοῦ, τοῦ συμβιβασμοῦ πρὸς τοὺς μονοφυσίτας. Μόλις ἔγινεν αὐτοκράτωρ, ἦλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν πάπαν Ὁρμίσδαν καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους εἰς Κωνσταντινούπολιν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἔγιναν φιλοφρονέστατα δεκτοί. Σύνοδος τοπικὴ ἔπαυσεν ἀμέσως τὸ 518 τοὺς μονοφυσίτας ἐπισκόπους τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπήλειψεν ἀπὸ τὰ δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τὸ ὄνομα τοῦ Ἀκακίου. Ὁ Ὁρμίσδας δὲν εἶχε παρὰ νὰ συγχαρῇ τὸν Ἰουστῖνον διὰ τὸ ἔργον τῆς Ὀρθοδοξίας, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀνήγγειλαν οἱ ἀντιπρόσωποί του. Ὁ Ἰουστῖνος προέβη ἀκόμη περισσότερον· ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὁ πολὺς Σεβῆρος[2], ἐπαύθη καὶ συγχρόνως μὲ αὐτὸν πολλοὶ ἐπίσκοποι·

1) Προκόπ. Ἀνέκδ. σ. 40: Ἰουστῖνος «τὴν βασιλείαν παρέλαβε τυμβογέρων μὲν γεγονὼς ἤδη, ἀμάθητος δὲ γραμμάτων ἁπάντων καὶ τὸ δὴ λεγόμενον ἀναλφάβητος ὤν».

2) Ὁ ἐκ Σωζοπόλεως τῆς Πισιδίας Ἕλλην ἐπίσκοπος Σεβῆρος ἔγινε τὸ κυριώτατον στήριγμα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ. Συνέγραψε πολλὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα σώζονται εἰς συριακὰς μεταφράσεις. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἠγαπήθη πολὺ καὶ μετὰ θά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολλὰ μοναστήρια ἐκλείσθησαν, πολλοὶ μονοφυσῖται μοναχοὶ ἐφυλακίσθησαν ἢ καὶ ἐσφάγησαν. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐπενέβη ὀλιγώτερον ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἐκεῖ κατέφυγε καὶ ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Σεβῆρος.

Ἡ πολιτικὴ τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὸν πάπαν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν διωγμὸν τῶν μονοφυσιτῶν, ἀπέβλεπε πρὸ πάντων εἰς πολιτικοὺς σκοποὺς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἰς τὴν ἐπέμβασιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία θὰ γίνῃ ταχέως. Δι' αὐτὸ ὅταν τὸ 525 ὁ ἡγεμὼν τῶν Ὀστρογότθων Θευδέριχος ἔστειλε τὸν πάπαν Ἰ ω ά ν ν η ν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τῶν Ἀρειανῶν, διότι ἐφοβήθη ὅτι περιλαμβάνονται καὶ οὗτοι εἰς διάταγμα κατὰ Ἑβραίων, ἐθνικῶν καὶ Μανιχαίων τοῦ 523, ἔγινεν εἰς αὐτὸν μεγαλοπρεπὴς καὶ πρωτοφανὴς ὑποδοχὴ ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς Συγκλήτου[1]. Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 525 καὶ τὸ Πάσχα τοῦ 526 ἐλειτούργησεν ὁ πάπας εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν λατινιστί. Παρὰ τὰς φιλοφρονήσεις αὐτὰς ἐπέτυχε μὲν ὁ Ἰωάννης νὰ ἐπιστραφοῦν καταληφθεῖσαι ἐκκλησίαι εἰς Ἀρειανούς, ἀλλ' ὄχι νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν Ἀρειανισμὸν οἱ γενόμενοι ὀρθόδοξοι. Τοῦτο δὲν ἱκανοποίησε τὸν Θευδέριχον καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἰωάννης μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς Ἰταλίαν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε. Ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐθεωρήθη ὡς μάρτυς.

Ἐπὶ Ἰουστίνου ἤρχισεν ἡ πολιτικὴ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν ὁποίαν βλέπομεν ἀργότερα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς μεγάλην κλίμακα. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Λαζῶν Τ ζ ά θ ι ο ς ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐβαπτίσθη, ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου Α' καὶ ἔλαβε γυναῖκα Ἑλληνίδα καὶ στολὴν χ ρ υ σ ό λ ε υ κ ο ν (ὄχι πορφυρᾶν!) μὲ κεντημένην τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰουστίνου[2]. Ἡ πόλις Φ ᾶ σ ι ς ἔγινεν ἕδρα μητροπολίτου μὲ τέσσαρας ἐπισκοπὰς ἀργότερα. Καὶ περαιτέρω εἰς τὴν χώραν τῶν Τ ζ ά ν ω ν ἢ Σ ο υ ά ν ω ν καὶ εἰς τὴν Ἀ β α σ γ ί α ν καὶ Ἰ β η ρ ί α ν ἐστερέωσε τὴν ἐπίδρασίν του τὸ Βυζάντιον, τοῦτο δὲ ἐπροκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῶν Περσῶν, διότι καὶ οὗτοι ἀπέβλεπαν νὰ καταλάβουν τὰς παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον ἀνωτέρω χώρας διὰ λόγους ἐμπορικούς, ἐθεώρουν δὲ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς αὐτῶν τοὺς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν Περσικὴν ἐπίδρασιν. Ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου λοιπὸν καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔγινεν ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τοῦ Πόντου μέχρι τοῦ Καυκάσου, ἀργότερα δὲ καὶ βορείως αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀλανούς. Ὁ πόλεμος μεταξὺ Περσῶν καὶ Βυζαντινῶν θὰ ἐκραγῇ ἐπὶ

νατον ἐλατρεύθη ὡς ἅγιος ὑπὸ τῆς Κοπτικῆς Ἐκκλησίας. (Πρ. Stein–Palanque, Histoire 2, 158 καὶ 233).

1) Bury, History L. R. Empire 2, 156.—Stein – Palanque, Histoire... 2, 260.

2) Μαλάλ. σ. 413—Χρον. Πασχ. σ. 613.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Ιουστινιανοῦ. Τὸ αὐτὸ πνεῦμα θρησκευτικῆς πολιτικῆς ὑπηγόρευσε τὴν βοήθειαν τοῦ 'Ιουστίνου πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Αἰθιόπων τῆς πόλεως 'Αξούμ ἢ 'Αξώμης, οἱ ὁποῖοι ἐπέρασαν εἰς τὴν 'Αραβίαν καὶ ἐπολέμησαν κατὰ τῶν «'Ομηριτῶν» τῆς Ὑεμένης, τῶν ἐχθρῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ Αἰθίοπες ἦσαν μονοφυσῖται, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τὸν 'Ιουστῖνον νὰ τοὺς βοηθήσῃ κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν 'Αραβίαν. Αὐτὸ ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὅπως λέγει ὁ Vasiliev[1]. Ἡ φιλία τῶν Αἰθιόπων ἐπροστάτευε τὸ ἐμπόριον τοῦ Βυζαντίου μὲ τὰς 'Ινδίας.

'Επὶ 'Ιουστίνου ἔγιναν πολλοὶ σεισμοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἤπειρον, τὴν Κιλικίαν, τὴν 'Αντιόχειαν. Εἰς τὴν τελευταίαν πόλιν λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν ἐκ τῶν σεισμῶν ὑπὲρ τὰς 50.000 κατοίκων.

Εἰς τὰς πόλεις τὰς παθούσας ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ, τὴν Κόρινθον, τὸ Δυρράχιον, τὴν 'Αντιόχειαν, τὴν 'Ανάζαρβον (τὴν μετονομασθεῖσαν 'Ιουστινούπολιν) τῆς Κιλικίας, ἡ Κυβέρνησις τοῦ 'Ιουστίνου παρέσχε πολλὴν βοήθειαν ἐν πνεύματι χριστιανικῷ. Καὶ εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ ἴδωμεν τὴν κατεύθυνσιν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ. 'Αλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι πλὴν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἔχει μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς χώρας ὁ περίφημος ὑπουργὸς **Πρόκλος**, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν 'Ιωάννης Λυδὸς ὀνομάζει «δικαιότατον», ὁ δὲ Προκόπιος[2] «δίκαιόν τε καὶ χρημάτων διαφανῶς ἀδωρότατον». 'Επίσης λέγει περὶ αὐτοῦ[3] ὅτι «αὐτονόμῳ γνώμῃ πάντα ἔπρασσεν», αὐτὸ δὲ δεικνύει τὴν παντοδυναμίαν του.

Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς βασιλείας τοῦ 'Ιουστίνου ὁ 'Ιουστινιανὸς ἐπιδρᾶν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας παρεσκεύαζε τὴν ἰδικήν του ἀρχήν. Συγχρόνως, μὲ τὴν εὔνοιάν του πρὸς τοὺς Βενέτους ἐπεζήτησε νὰ ἔχῃ ἐν κομματικὸν στήριγμα, ἡ εὔνοια δ' αὐτὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ προβοῦν οὗτοι εἰς πολλὰς ταραχάς, «εἰς λιθασμοὺς καὶ καταβασίας καὶ φόνους», ὅπως λέγει ὁ Μαλάλας (σ. 416), καὶ ἀναγκάζεται νὰ σταματήσῃ τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας τῆς 'Αντιοχείας καὶ νὰ λάβῃ διὰ τοῦ Καλοποδίου αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τῶν Βενέτων.

'Εκ τῶν δημαγωγικῶν μέτρων τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, διὰ τῶν ὁποίων ἤθελε νὰ καταστῇ ἀγαπητὸς εἰς τὸν λαόν, εἶναι καὶ τὰ μεγάλα χρηματικὰ ποσά, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν ἐκλογήν του ὡς ὑπάτου διένειμεν εἰς τὸν λαόν. Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,174) ὁ 'Ιουστινιανὸς «ἔδωκε τοσαῦτα χρήματα, ὅσα οὐδεὶς βασιλέων ὑπατεύσας».

1) Vasiliev, Justin I (518-527) and Abyssinia, BZ τ. 33 (1933) σ. 67 κέξ.
2) Πολ. I, 11, 11.
3) 'Ανέκδ. σ. 40.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Ἰουστινιανὸς (527 - 565)

Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰουστίνου Ἰουστινιανός[1], υἱὸς τοῦ Σαββατίου, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τὸ 527, ἦτο τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν, εἶχε πολὺ μορφωθῆ διὰ φροντίδος τοῦ Ἰουστίνου καὶ εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου καὶ συγκυβερνήσει τὸ Κράτος. Ὡς αὐτοκράτωρ ἐκυβέρνησεν ἐπὶ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη καὶ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν ὀγδοήκοντα τριῶν ἐτῶν περίπου. Καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῆς διακυβερνήσεως καὶ ἡλικίας ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν περὶ ἰσχυροῦ ὀργανισμοῦ, περὶ τοῦ ὁποίου ἔχομεν καὶ ἄλλας πληροφορίας.

Ἡ ἀντοχὴ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται καὶ ἐκ τῶν εἰδήσεων ὅτι ἐκοιμᾶτο ἐλάχιστα, δι' ὃ ὠνομάσθη καὶ ἀ κ ο ί μ η τ ο ς, ἔτρωγεν ἐλάχιστα καὶ εἰργάζετο πολύ[2]. Αἱ πληροφορίαι αὐταὶ εἶναι χρήσιμοι διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερα τὴν ἐργασίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ τὸν Π ρ ο κ ό π ι ο ν[3] ἦτο μετρίου ἀναστήματος, μᾶλλον παχύς, στρογγυλοπρόσωπος καὶ πυρρόχρους, ἴσως καὶ πυρρόμαλλος. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁ Προκόπιος εἰς τὰ Ἀνέκδοτά του (σ. 54) τὸν παριστᾷ πολὺ ἐλαττωματικὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα πάντοτε νὰ τὸν πιστεύωμεν[4], ὅπως οὐδὲ τὸν ὑπερβολικὸν Ἰωάννην Λυδόν, ὅστις[5] τὸν θεωρεῖ ἀνώτερον τοῦ Τραϊανοῦ ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν, τοῦ Τίτου ὡς πρὸς τὴν «καλοκαγκθίαν», τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ὡς πρὸς τὴν σύνεσιν καὶ τοῦ Αὐγούστου ὡς πρὸς τὴν «εὐσέβειαν καὶ τρόπων μετριότητα». Ἔχοντες ὅμως ὑπ' ὄψιν τὰ γεγονότα δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸν Ἰουστινιανόν. Ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἀντοχὴν δὲν ἦτο ἡ θέλησις αὐτοῦ· δι' αὐτὸ ἡ Θεοδώρα ὄχι μόνον

---

1) Ἡ νεωτέρα καὶ λεπτομερεστέρα μελέτη περὶ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ παρὰ Stein–Palanque, Histoire... τ. 2, 275 κέξ.

2) Ὁ Προκόπιος γράφει εἰς τὰ Ἀνέκδοτα: «ποτοῦ ἢ σιτίων ἢ ὕπνου εἰς κόρον οὐδέποτε ἤλθεν» (σ. 82).... «ἀπόσιτος (=νῆστις) ἡμέρας καὶ νύκτας δύο τὰ πολλὰ ἔμενεν» [Ἰουστινιανὸς] (σ. 89. 2). Πβ. καὶ Κτίσμ. I, 7, 7 : «πόρρω τῶν νυκτῶν εἰς κοίτην ἰὼν ἐξανίστατο αὐτίκα δὴ μάλα.... βοτάνας ἤσθιε μόνον καὶ ταύτας ἀγρίας ἐπὶ χρόνου μῆκος τεταριχευμένας ἁλσί τε καὶ ὄξει, ὅ τε πότος αὐτῷ τὸ ὕδωρ ἐγίνετο μόνον». Καὶ ὁ Ἰωάννης Λυδὸς ὁμιλεῖ ὑπερβολικώτερον (Περὶ ἀρχῶν II, 15): «ὕπνῳ μηδὲ ὅλως χαλώμενος, τροφῆς δὲ χάριν μηδὲ ἄρτου ξηροῦ πρὸς κόρον ἁπτόμενος». Ἀκοίμητον ὀνομάζει τὸν Ἰουστινιανὸν ἐπιγραφὴ ἐν CJG, 8639.

3) Ἀνέκδ. σ. 52, 13: «τὸ μὲν σῶμα οὔτε μακρὸς οὔτε κολοβὸς ἄγαν, ἀλλὰ μέτριος ἦν, οὐ μέντοι ἰσχνὸς ἀλλὰ κατὰ βραχὺ εὔσαρκος, τὴν δὲ δὴ ὄψιν στρογγύλος τε καὶ οὔτε ἄμορφος· ἐ π υ ρ ρ ί α γὰρ καὶ δυοῖν ἡμέραιν ἀπόσιτος ὤν».

4) Λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Προκόπιος (Ἀνέκδ. σ. 70) : «χρημάτων ἁρπαγῆς ἢ φόνου ἀνθρώπων κόρος Ἰουστινιανὸν οὐδεὶς ἔλαβε πώποτε».

5) Περὶ ἀρχῶν II, 28.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν ὑπέταξεν εἰς τὸν ἔρωτά της, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ εἰς πολλὰ ζητήματα ἐπέβαλλε τὴν ἀντίληψίν της. Καὶ εἰς τοῦ συμβούλου του Ἰωάννου Καππαδόκη τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν ὑπεχώρει συχνὰ ὁ Ἰουστινιανός. Ἦτο μεγαλεπήβολος, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀτελεύτητα καὶ μεγάλα ἔργα του[1], κτίσματα, πολέμους κλπ., ἀλλὰ καὶ ματαιόδοξος, ἡ ματαιοδοξία του δὲ τὸν ἔκαμε νὰ μὴ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἱστοριογραφίαν τοῦ Προκοπίου, ἀλλὰ νὰ ζητήσῃ καὶ παρὰ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ νὰ γράψῃ περὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων. Τὸ λεγόμενον ὅμως ὑπὸ τοῦ Λυδοῦ (Περὶ ἀρχῶν II, 15) περὶ τῆς «στοργῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ τοὺς ὑπηκόους» πρέπει νὰ τὸ δεχθῶμεν· τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν ὅλην του ἐργασίαν. Ἦτο καχύποπτος, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν συμπεριφοράν του ἀπέναντι τοῦ Βελισαρίου, ὅστις ἐν τούτοις ἦτο ὁ νομιμοφρονέστερος τῶν στρατηγῶν.

Ἡ μεγάλη του ἀντοχὴ καὶ ἐργατικότης κατέστησε τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκτάκτως συγκεντρωτικόν· ἐξήταζεν ὅλας τὰς λεπτομερείας τῶν ζητημάτων, παρηκολούθει καὶ δίκας ἀκόμη ἐνδιαφερούσας, ἐδέχετο ὅλον τὸν κόσμον ὡς νεώτερος κοινοβουλευτικὸς πολιτικός[2]· τὰ θεολογικὰ ζητήματα τὰ ἐμελέτα ὁ ἴδιος. Ὁ περιορισμὸς εἰς τὸ γραφεῖον εἶχε τὸ ἐλάττωμα ὅτι δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ γνωρίσῃ τὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ τὰς δυστυχίας τοῦ πολέμου ἐξ αὐτοψίας· εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν θὰ ἔκαμνε τὸν πόλεμον τῆς Ἰταλίας, ἂν ὁ ἴδιος εἶχεν ἴδει τὰς ἐπαρχίας τὰς παθούσας ὑπὸ πολέμου.

Θαυμαστὴ εἶναι ἡ ἱκανότης τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ ἐκλέγῃ τὸν κατάλληλον ἄνθρωπον εἰς ἑκάστην περίπτωσιν. Εἶναι τοῦτο γνώρισμα μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν. Χωρὶς νὰ πολεμήσῃ ὁ ἴδιος ἐξέλεξε τόσους ἱκανοὺς στρατηγούς, ὅπως τὸν Βελισάριον, Ναρσῆν καὶ ἄλλους. Ὁ Τριβωνιανός, ὁ δοξάσας τὴν βασιλείαν του, ὁ Ἰωάννης ὁ Καππαδόκης ἀνεκαλύφθησαν ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ διετηρήθησαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν ἀρχὴν παρὰ τὴν κατ' αὐτῶν ἀντίδρασιν. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἠδυνήθη νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ μεγαλοφυεῖς ἀρχιτέκτονας καὶ μόνον εἰς τὴν ἱκανότητα αὐτὴν ὀφείλεται τὸ ἀριστούργημα τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δικαίως ὁ Bussell λέγει ὅτι «ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ περίοδος τῶν μεγάλων ὀνομάτων καὶ τῶν μεγάλων

1) Ἂς σημειωθοῦν καὶ αἱ παρατηρήσεις τοῦ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου εἰς Λόγον εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον: «Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἐκ τῆς βουλῆς, μέγας ἐκ τῶν ἔργων καὶ τῶν πώποτε βεβασιλευκότων μεγαλουργότατος» (ΑΙΣ τ. 1, 1891, σ. 185).

2) Ὁ Προκόπιος (Ἀνέκδ. σ. 84, 5) γράφει: «Εὐπρόσιτον παρεῖχεν αὐτὸν καὶ πρᾶον τοῖς ἐντυγχάνουσιν, οὐδενί τε τῶν πάντων ἀποκεκλεῖσθαι τῆς εἰς αὐτὸν εἰσόδου συνέβαινεν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατορθωμάτων».[1] Ἡ ἱκανότης αὐτὴ ἐνέπνεε πεποίθησιν εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν φυσικὴν αἰσιοδοξίαν του τὸν ὡδήγει εἰς ἔργα μεγάλα, συχνὰ ἀνώτερα τῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους.

Ἔτσι ἔφθασεν εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀνίδρυσις τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Bury[2], τὸν Ἰουστινιανὸν τὸν «ἐταπείνωνεν» ἡ σκέψις ὅτι τὰ ὅρια τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἐπὶ Μ. Κωνσταντίνου καὶ Μ. Θεοδοσίου ἦσαν πολὺ εὐρύτερα τῶν ἰδικῶν του. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὸν παρέσυρεν εἰς τὴν παράτολμον καὶ μοιραίαν διὰ τὸ Κράτος ἐπιχείρησιν κατὰ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας. Ὁμοίως ἔφθασεν εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἔχει καθῆκον ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκαμεν αὐτοκράτορα, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐντὸς τοῦ Κράτους, νὰ καταπολεμήσῃ τὰς αἱρέσεις καὶ τὸν ἐθνισμόν, νὰ διαδώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν ἔξω τοῦ Κράτους. Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν εἶναι τύπος νοησιαρχικός· ἔχει καὶ συναίσθημα καὶ πίστιν· δι' αὐτὸ κάμνει λογικὰ σφάλματα, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ἐπιλαμβάνεται μετ' αἰσιοδοξίας μεγάλων ἔργων. Καθὼς λέγει ὁ Vasiliev[3] «ἓν Κράτος, ἑνιαία νομοθεσία, μία ἐκκλησία», αὐτὴ ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ αἰσιοδόξου Ἰουστινιανοῦ.

Ἡ συγκεντρωτικότης τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπέβαλε τὴν ἀνωτέρω πολιτικὴν τῆς ἑνότητος. Ἄλλο οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ἡ διπλωματικὴ πολιτική, ἡ ὁποία κατώρθωνε, μὲ τὴν βοήθειαν ὅμως τεραστίων χρηματικῶν ποσῶν, νὰ χρησιμοποιῇ εἰς τὰ σύνορα τὸν ἕνα λαὸν κατὰ τοῦ ἄλλου. Οὕτω εἰς τὴν Συρίαν ἐχρησιμοποίησε τοὺς Γασσανίδας Σαρακηνοὺς κατὰ τῶν Λαχμιδῶν, εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν τοὺς Αἰθίοπας κατὰ τῶν «Ὁμηριτῶν» τῆς Ἀραβίας, εἰς τὴν Αἴγυπτον τοὺς Νουβίους κατὰ τῶν Βλεμμύων, εἰς τὸν Δούναβιν τοὺς Ἄντας κατὰ τῶν Σλάβων καὶ Οὔννων, τοὺς Οὐτιγούρους κατὰ τῶν Κουτριγούρων κλπ. Δι' ὅλα αὐτὰ ἀπητοῦντο τεράστια ποσὰ χρηματικὰ καὶ πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔμαθαν οἱ βάρβαροι νὰ ζητοῦν χρήματα ἀπὸ τὸ Βυζάντιον.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερα τὸν Ἰουστινιανὸν πρέπει νὰ γνωρίσωμεν καὶ τὴν Θεοδώραν. Ἡ Θεοδώρα ἦτο κόρη «ἀρκτοτρόφου», τοῦ ἐκ Κύπρου πιθανῶς Ἀκακίου, ἔμεινεν ἐνωρὶς ὀρφανὴ μητρὸς καὶ εἰργάσθη μὲ τὰς ἀδελφάς της Κομιτὼ (τὴν μητέρα τῆς ἔπειτα αὐτοκρατείρας Σοφίας) καὶ Ἀναστασίαν εἰς τὸν ἱππόδρομον καὶ εἰς

1) The Roman Empire 1, 229.
2) History L. R. Empire 2, 26.
3) Histoire Byz.... 1, 195.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸ θέατρον ὡς μῖμος καὶ ὡς χορεύτρια. Ἡ ζωὴ αὐτὴ τῆς ὀρφανῆς καὶ πτωχῆς ἀλλὰ ὡραίας Θεοδώρας τὴν παρέδωκεν εὔκολα εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀνδρῶν. Περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅσον καὶ ἂν θεωρήσωμεν ὑπερβολικὰ —καὶ εἶναι πράγματι— τὰ περὶ τοῦ ἁμαρτωλοῦ βίου τῆς Θεοδώρας λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Προκοπίου. Εἷς ἀνώτερος ὑπάλληλος μὲ τὸ ἀρχαϊκὸν ὄνομα Ἑκηβόλος παρέλαβε τὴν Θεοδώραν μαζί του εἰς τὴν Κυρηναϊκὴν καὶ ἔπειτα τὴν ἔδιωξε. Τὸ πλῆγμα αὐτὸ ἐπέδρασεν εἰς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῆς Θεοδώρας. Δεύτερος Ἑκηβόλος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ.

Ἡ Θεοδώρα ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐζήτησε πιθανῶς τὴν φιλάνθρωπον συνδρομὴν ἐκκλησιαστικῶν κύκλων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μονοφυσιτικοὶ ἐκεῖ κάτω. Αἱ συμπάθειαι τῆς Θεοδώρας ἀργότερα πρὸς τοὺς μονοφυσίτας δὲν ἐμπνέονται μόνον ἀπὸ πολιτικοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ προσωπικὰς ὑποχρεώσεις πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι εἰς δυσκόλους στιγμὰς ἐφάνησαν τόσον καλοὶ πρὸς αὐτήν. Ὡς αὐτοκράτειρα ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλῃ φιλικὴν πολιτικὴν πρὸς τοὺς μονοφυσίτας καὶ νὰ βοηθήσῃ πολλαχῶς ὀνομαστοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, τὸν πατριάρχην Σεβῆρον, τὸν Ἰάκωβον Βαραδαῖον καὶ ἄλλους. Ἔπειτα ὁ αὐστηρὸς βίος πολλῶν μοναχῶν κάμνει ἐντύπωσιν εἰς μίαν γυναῖκα, ἡ ὁποία λυπεῖται διὰ τὰ παλαιά της ἁμαρτήματα.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν της ἐξ Ἀλεξανδρείας ἡ Θεοδώρα δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἱππόδρομον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἐγνώρισε τὸν Ἰουστινιανόν, ὅστις τὴν ἠγάπησε καὶ τὴν ἐπροστάτευσεν, ἂν καὶ δὲν ἐνυμφεύθη ἀμέσως αὐτὴν ἕνεκα ἀντιδράσεως τῆς αὐτοκρατείρας Εὐφημίας, τῆς συζύγου τοῦ Ἰουστίνου Α'. Μόνον ἀφοῦ ἀπέθανεν ἡ Εὐφημία, ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετὰ τῆς Θεοδώρας.

Ἀπέναντι τῆς Θεοδώρας ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἄβουλος, ὅπως ὁ Βελισάριος ἀπέναντι τῆς ὄχι ἀμέμπτου συζύγου του Ἀντωνίνης. Αἱ δύο ἁμαρτωλαὶ γυναῖκες ἦσαν φίλαι, ἐρραδιούργουν μαζὶ καὶ ἐπέβαλαν τὰς θελήσεις των εἰς τοὺς ἄνδρας των. Ἡ Θεοδώρα κατώρθωνε νὰ ὑπερασπίζῃ τοὺς μονοφυσίτας, καὶ ὅταν ὁ Ἰουστινιανὸς ἤθελε νὰ ἀκολουθήσῃ ἄλλην πολιτικήν. Δι' αὐτὸ ἡ σχετικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καταντᾷ συχνὰ ἀντιφατική.

Ὁ Προκόπιος περιεφρόνει τὴν Θεοδώραν καὶ τὴν ἐδυσφήμησε τόσον πολύ [1], ἴσως διότι καὶ αὐτὴ τὸν ἐμίσει. Τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ πατρικίου ἔλαβεν οὗτος μετὰ τὸν θάνατόν της.

1) Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ Προκόπιος εἰς τὰ Ἀνέκδοτά του ἀναφέρει πλαστὰ καὶ κακοήθη μυθεύματα κατὰ τῆς Θεοδώρας (βλ. π.χ. σ. 59). Ἐξ αὐτοῦ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι μῖσος προσωπικὸν ὁδηγεῖ τὸν Προκόπιον εἰς τὰς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὡς αὐτοκράτειρα ἔχει ἡ Θεοδώρα συνείδησιν τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν μὲ ὑπερηφάνειαν κατέχει. Εἶναι δυσπρόσιτος αὐτή, δὲν δύνανται εὐκόλως νὰ τὴν πλησιάσουν, ὅπως τὸν Ἰουστινιανόν, τὴν προσκυνοῦν ὅπως τὸν αὐτοκράτορα[1]. Τὴν εἰκονίζουν συνήθως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὰ μωσαϊκὰ τῆς Ραβέννης καὶ ἀλλαχοῦ, τὴν ἐπευφημοῦν μετ' αὐτοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠγάπησε τὴν Θεοδώραν εἰλικρινῶς καὶ διετήρησε τὴν ἀνάμνησίν της καὶ μετὰ θάνατον, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ στέρησις τῶν συμβουλῶν της προφανῶς ἐγίνετο συχνάκις αἰσθητὴ εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, τοῦ ὁποίου τὴν παῦσιν ἡ Θεοδώρα ἐπροκάλεσε, δὲν εὗρε χάριν παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τῆς αὐτοκρατείρας, ὡς ἐζήτησε. Ἡ τόση ἀφοσίωσις ἀνθρώπου ἐξαιρετικοῦ, ὅπως ὁ Ἰουστινιανός, δεικνύει ὅτι ἡ Θεοδώρα, παρὰ τὰς παλαιάς της ἁμαρτίας, εἶχε χαρίσματα, τὰ ὁποῖα ἀπέβαιναν πολύτιμα διὰ τὴν βασιλείαν. Ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας δὲν ἀπεδείχθη μόνον κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα χρήσιμος· συχνάκις ἡ εὐφυΐα της ἦτο πολύτιμος σύμβουλος εἰς τὴν πληθὺν τῶν δυσκόλων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλουν τὸν Ἰουστινιανόν. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὰ ζητήματα τῆς προστασίας τῶν ἁμαρτωλῶν γυναικῶν, ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἔδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἡ Θεοδώρα, διότι ἐξ ἰδίας πείρας ἐγνώρισε τὴν οἰκτρὰν θέσιν των. Ὁ Προκόπιος[2] ὁμιλεῖ περὶ τῆς βοηθείας, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν ἡ Θεοδώρα εἰς τὰς δυστυχεῖς γυναῖκας.

Ἀμείλικτος ὑπῆρξεν ἡ Θεοδώρα πρὸς ὅλους, οἱ ὁποῖοι κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τὴν ἐπεριφρόνησαν. Κανεὶς ἐξ αὐτῶν δὲν εὑρῆκε χάριν. Καὶ αὐτὸν τὸν ἀξιόλογον στρατηγὸν καὶ ἐξάδελφον τοῦ Ἰουστινιανοῦ Γερμανὸν παρηγκώνισε καὶ ἀπέκλεισεν ἀπὸ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου, τὴν ὁποίαν θὰ προλειάνῃ διὰ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰουστῖνον, τὸν νυμφευθέντα τὴν ἀνεψιάν της Σοφίαν[3].

Διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἀπαραίτη-

---

κατηγορίας του. Καὶ τὴν μεταφορὰν ἀκόμη πεντακοσίων πορνῶν εἰς τὸ μοναστήριον τὸ λεγόμενον Μετάνοια «ἐς τὴν ἀντιπέρας ἤπειρον» κατακρίνει ὁ Προκόπιος (Ἀνέκδ. σ. 105, 20).

1) Προκ. Ἀνέκδ. σ. 95, 185. Ὄχι μόνον τὸν Ἰουστινιανὸν ἀλλὰ καὶ τὴν Θεοδώραν ἐπροσκύνουν μέχρι ἐδάφους «τῷ χείλει ἑκατέρου ποδὸς ἁψάμενοι».

2) Πολ. VII, 31, 14: «ἐπεφύκει ἀεὶ δυστυχούσαις γυναιξὶ προσχωρεῖν». Πβ. Μαλάλ. σ. 440.

3) Περὶ τῆς Θεοδώρας βλ. Diehl, Figures Byzantines 1925 σ. 52.—Stein – Palanque, Histoire.... τ. 2, 236.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

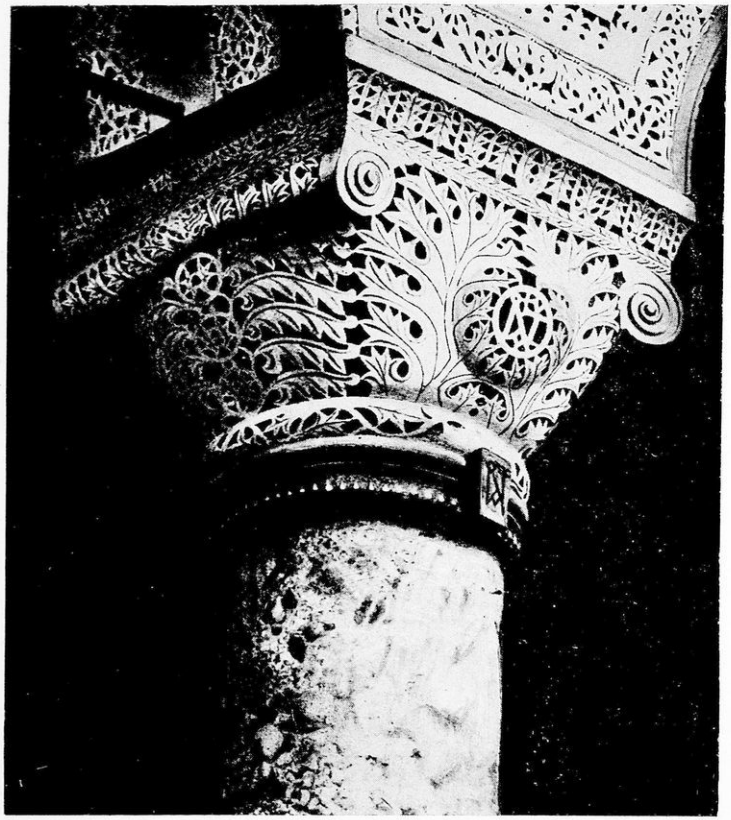

Εἰκ. 12. Κιονόκρανον ἀπὸ τὴν ἁγίαν Σοφίαν μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τον νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις καὶ περὶ τῶν κυριωτάτων συμβούλων αὐτοῦ, καθὼς καὶ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου.

Καθὼς λέγει ὁ Bury [1], ἀποτελεῖ δόξαν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ δημιουργία συγγραφέως, ὅπως ὁ Προκόπιος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ ἀξιολογώτερος Ἕλλην ἱστορικὸς μετὰ τὸν Πολύβιον. Ἀληθινὰ δὲν εἶναι μικρὸν πρᾶγμα ἡ ἐμφάνισις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑνὸς τόσον ἱκανοῦ ἱστορικοῦ, συνεχιστοῦ τρόπον τινὰ τῆς ὀνομαστῆς παλαιοτέρας ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

Ὁ Προκόπιος, ἐξ ἑλληνικῆς οἰκογενείας Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, διετέλεσε βοηθὸς καὶ σύμβουλος τοῦ Βελισαρίου, παρηκολούθησεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀφρικήν, εἰς τὸν περσικὸν πόλεμον, ἐγνώρισε δὲ καὶ τὴν Λαζικήν. Μόνον τὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου δὲν παρηκολούθησεν ὁ Προκόπιος καὶ δι' αὐτὸ τὰ περὶ αὐτῆς γραφόμενα δὲν εἶναι πάντοτε ἀκριβῆ. Ἐγνώρισεν ἐξ αὐτοψίας τὰ λοιπὰ πεδία τῶν μαχῶν, πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ σημαίνοντα πρόσωπα τῆς ἐποχῆς καὶ κατέστη ἱκανός, ὅσον ὀλίγοι, νὰ γράψῃ ἱστορίαν. Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ προσέχωμεν ὅ,τι λέγει ὁ Προκόπιος, ὁ καλύτερος γνώστης τῆς ἐποχῆς. Ἡ αὐτοψία καὶ ἡ ἐρευνητικότης του τὸν κατέστησαν ἱκανὸν νὰ ἐξετάσῃ μετ' ἐπιτυχίας καὶ παλαιότερα τμήματα τῆς ἱστορίας, περὶ τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ παλαιοτέρας πηγάς. Εἶναι γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, γνωρίζει καλὰ τὸν Θουκυδίδην καὶ τὸν Ἡρόδοτον καὶ γράφει εἰς ὕφος σχεδὸν κλασσικόν. Τὰ λάθη, αἱ πολυλογίαι ἄλλων Βυζαντινῶν ἱστορικῶν δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὸν Προκόπιον.

Ἀλλὰ τὴν ἀξίαν τοῦ Προκοπίου τὴν ἱστορικὴν ἔβλαψε κυρίως ὁ λίβελλος κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας, τὰ Ἀνέκδοτά του. Ὅπως καὶ ὁ τίτλος δεικνύει, τὸ ἔργον αὐτὸ ἐκυκλοφόρησε μυστικὰ μεταξὺ ὡρισμένων ἴσως κύκλων ἀργότερα. Αἱ ἀντιφάσεις τοῦ Προκοπίου εἰς τὰ Ἀνέκδοτα, αἱ νέαι καὶ διάφοροι ἐπικρίσεις καὶ κατηγορίαι κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας ἐπροκάλεσαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλὰς συζητήσεις καὶ πολλοὶ ἐνόμισαν ὅτι τὰ Ἀνέκδοτα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γραφοῦν ἀπὸ τὸν Προκόπιον. Ὁ εἰδικώτερος ὅμως

1) Bury, L. R. Empire 2, 419. Ὁ δὲ Stein (2, 696) θεωρεῖ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς βυζαντινῆς γραμματείας. Πλὴν τοῦ Προκοπίου ἀξιόλογοι σοφοὶ κοσμοῦν τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ διπλωματικὸς ὑπάλληλος Πέτρος Πατρίκιος, ὁ Ρωμανὸς μελῳδός, ὁ Μουσαῖος ὁ γράψας εἰς 340 ἑξαμέτρους τὰ καθ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον, ὁ Ἰωάννης Φιλόκαλος ὁ ὑποστηρίξας τὴν σφαιρικότητα τῆς γῆς, ὁ Γαζαῖος Χορίκιος (†550), ὁ Μαλάλας, ὁ Ἰωάννης Λυδός, ὁ ἐξ Ἀφρικῆς Κόριππος, ὁ ὑμνήσας τὸν στρατηγὸν Τρωγλίτην, ὁ ἐκ Μυρίνης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ποιητὴς καὶ ἱστορικὸς Ἀγαθίας, ὅστις ἐσυνέχισε τὸν Προκόπιον (552–558) μ. Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μελετητὴς καὶ ἐκδότης τοῦ Προκοπίου, ὁ Haury, εἰς ἄρθρον του προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους οὗτος ἔγραψε τὸν λίβελλόν του, ὅστις ὅμως περιέχει καὶ πλῆθος χρησίμων εἰδήσεων, διότι ἕνας ἱστορικὸς τόσον ἱκανὸς δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε εἰς τὸν λίβελλον νὰ κενολογῇ μόνον. Κατὰ τὸν Haury [1] ἡ ἀνάθεσις τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν Ἰωάννην Λυδὸν (περὶ ἀρχῶν III, 28) νὰ τὸν ἐγκωμιάσῃ διὰ τὴν μάχην παρὰ τὸ φρούριον Daras τῆς Μεσοποταμίας (ὅπου ἐνίκησεν ὁ Βελισάριος), τὴν ὁποίαν δὲν εἶδεν οὗτος, τὴν ὁποίαν περιέγραψεν ἀντικειμενικῶς ὁ Προκόπιος, ἐπροκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ τελευταίου καὶ τὴν συγγραφὴν τῶν Ἀνεκδότων. Ἐπειδὴ πρὸ πάντων κατὰ τῆς Θεοδώρας πλάττονται κατηγορίαι ἐν αὐτοῖς, πρέπει, νομίζω, νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ Θεοδώρα ἔδειξε περιφρόνησιν πρὸς τὸν Προκόπιον καὶ αὐτὸ κυρίως οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ. Ὁ Haury θεωρεῖ ἄλλως τὸν Προκόπιον φιλαλήθη [2] καὶ ἀνώτερον ἱστορικόν, ἀλλὰ νομίζω ὅτι τὰ Ἀνέκδοτα, τὰ ὁποῖα πλέον θεωροῦνται σήμερον γνήσιον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ τούτου [3], ἐλαττώνουν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ Προκοπίου [4].

Ὁ Προκόπιος ἐπῆρε τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου περὶ τὸ 553 καὶ ἔγραψεν ἔπειτα τὸ περὶ «Κτισμάτων» τοῦ Ἰουστινιανοῦ βιβλίον χωρὶς νὰ καταστρέψῃ τὴν μυστικὴν συγγραφήν, τὰ Ἀνέκδοτα, ποὺ εἶχε γράψει πιθανῶς πρότερον [5]. Ἐκτίμησιν μεγάλην δὲν εἶχε ποτὲ πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν, τὴν δὲ Θεοδώραν περιεφρόνει, ὅπως καὶ τὴν Ἀντωνῖναν, τὴν

1) BZ. τ. 37 (1937) σ. 1 κέξ.

2) Καὶ ὁ Ἀγαθίας (HGM. 2, 137) τὸν θεωρεῖ ἀκριβῆ: «τὰ πλεῖστα τῶν κατὰ τοὺς Ἰουστινιανοῦ χρόνους γεγενημένων... Προκοπίῳ.... ἐς τὸ ἀκριβὲς ἀναγέγραπται». Ὁ Ἀγαθίας ὅμως δὲν γνωρίζει ἀκόμη τὰ Ἀνέκδοτα.

3) Ὁ Jorga (La vie Byzantine 1, 232) ὅμως πιστεύει ὅτι ἐκ τῶν πλουσίων καὶ δυνατῶν τῶν δυσηρεστημένων κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μετεχειρίσθη τις τὸ ὄνομα τοῦ Προκοπίου διὰ νὰ γράψῃ τὴν συλλογὴν συκοφαντιῶν «εἰδεχθῶν» κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς Θεοδώρας. Ὁ Προκόπιος εἰς τὰ Ἀνέκδοτα (σ. 87) καταδικάζει ὡς ἑξῆς τὸν Ἰουστινιανόν: «Ἰουστινιανοῦ Ρωμαίων ἄρχοντος οὐ πίστις ἢ δόξα πρὸς Θεὸν ἀσφαλής, οὐ νόμος ὀχυρός, οὐ πρᾶξις βεβαία, οὐ συμβόλαιον οὐδέν».

4) Ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος (3, 1 σ. 67) κρίνει αὐστηρῶς τὸν Προκόπιον: «εὑρέθησαν ἄνθρωποι, οἵτινες ἔγραψαν ἐγκώμιον ἀντὶ τῆς ἀληθείας· εὑρέθησαν ἄνθρωποι, οἵτινες ἔγραψαν λιβέλλους ἀντὶ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, ἀφοῦ ἐκαλλιτέχνησε πιστὴν ὁπωσοῦν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰκόνα, ἔπειτα ν' ἀσχοληθῇ εἰς τὸ νὰ ἐπιχρίσῃ αὐτὴν διὰ τοῦ ψιμυθίου τῆς κολακείας καὶ συγχρόνως ἰδίαις χερσὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα ν' ἀκρωτηριάσῃ καὶ νὰ ἀσχημίσῃ, ἵνα παραγάγῃ ἀλλόκοτόν τινα τερατογραφίαν, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ γεγονὸς ἀνήκουστον».

5) Stein – Palanque, Histoire.... τ. 2, 717 κέξ.—G. Soyter, ἐν BZ. τ. 44 (1951) σ. 541—Cl. Jenkins, Procopiana, The Journal of Roman Studies τ. 37 (1947) σ. 74.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σύζυγον τοῦ Βελισαρίου. Ἴσως δὲ τὰ 'Ανέκδοτα δι' ἕνα ἢ ἄλλον λόγον δὲν ὑπέστησαν τὸν τελευταῖον ἔλεγχον.

'Εκ τῶν ἱκανωτέρων βοηθῶν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, ἂν καὶ ἀμόρφωτος, ἦτο ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς Κ α π π α δ ό κ η ς, ἐκ Καισαρείας, ὁ ὁποῖος κατέστη ἀπαραίτητος διὰ τὸν ἔχοντα τόσην ἀνάγκην χρημάτων σπάταλον 'Ιουστινιανόν. Ὁ 'Ιωάννης ἔγινε βαθμηδὸν ἀνώτερος οἰκονομικὸς ὑπάλληλος [1], «εἰς λ ο γ ο θ έ τ α ς προῆλθεν», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ 'Ιωάννου Λυδοῦ, καὶ τότε πιθανῶς ἔγινε γνωστὸς εἰς τὸν 'Ιουστινιανόν, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ εὐρύτερον, ὅπως ἔκαμνε δι' ὅλους τοὺς ἱκανοὺς ὑπαλλήλους. Τὸ 531 ἀνῆλθεν ὁ Καππαδόκης εἰς τὴν ὑψηλὴν θέσιν τοῦ «ὑπάρχου» (praefectus praetorio), ἔγινε δηλ. σχεδὸν πρωθυπουργός. Καθὼς λέγει ὁ Diehl, ὁ Καππαδόκης «διὰ νὰ εὕρῃ χρήματα θυσιάζει τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ καταστρέφει τὰς πόλεις ψυχρῶς, ἀσυνειδήτως, χωρὶς οἶκτον» [2]. Εἶναι ὁ τύπος τοῦ ψυχροῦ καὶ ἀναισθήτου ὑπολογιστοῦ, νοησιαρχικοῦ ἀνθρώπου. Ὅλοι τὸν ἐσιχαίνοντο καὶ εἰς τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ἐζητήθη ἀπὸ τοὺς δήμους ἡ ἀντικατάστασίς του, ἀλλ' ὁ 'Ιουστινιανὸς τὸν κρατεῖ, διότι τοῦ εἶναι χρήσιμος. Πῶς ἄλλως νὰ εὕρῃ τόσα χρήματα ποὺ χρειάζεται ; Ὁ Καππαδόκης δημεύει εὔκολα περιουσίας, μηχανορραφεῖ διαφόρους πλεκτάνας διὰ νὰ ἐκβιάσῃ χρήματα. Ὁ 'Ιωάννης Λυδός, ὁ ὁποῖος ἐγνώρισε τὴν καταχθόνιον δρᾶσιν τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Καππαδόκη ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του Φιλαδελφείας [3], ἀναφέρει ὡρισμένα παραδείγματα δημευτικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ «βδελυροῦ Καππαδόκου», ὡς τὸν ὀνομάζει [4], ὥστε ὑποχρεούμεθα νὰ τὸν πιστεύσωμεν, ἂν καὶ φαίνονται τὰ λεγόμενα πολὺ ὑπερβολικά. Ὁ Λυδὸς τὸν παριστᾷ προσέτι ὅλως ἀσελγῆ [5].

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμάνθανεν ὁ 'Ιουστινιανός, ἀλλ' ὅπως συμβαίνει συ-

---

1) Προκοπ. Πολ. VII, 1, 28: «ἦν τις... ἐν Βυζαντίῳ τοῖς δημοσίοις ἐφεστὼς λογισμοῖς· λ ο γ ο θ έ τ η ν τὴν τιμὴν ταύτην ἑλληνίζοντες καλοῦσι Ρωμαῖοι».

2) Théodora σ. 174.—Ὁ Προκόπιος (Πολ. I, 24, 12) γράφει περὶ τοῦ Καππαδόκη: «λόγων μὲν τῶν ἐλευθερίων καὶ παιδείας ἀνήκοος ἦν.... φύσεως δὲ ἰσχύϊ πάντων γέγονε δυνατώτατος ὧν ἡμεῖς ἴσμεν.... οὔτε Θεοῦ λόγος οὔτε ἀνθρώπων αὐτὸν αἰδώς τις ἐσήει, ἀλλὰ βίους τε ἀνθρώπων πολλῶν ἀπολλύναι κέρδους ἕνεκα καὶ πόλεις ὅλως καθελεῖν ἐπιμελὲς ἦν». 'Ενδιαφέρουσα πολὺ εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ 'Ιωάννου Λυδοῦ (περὶ ἀρχῶν III, 68) ὅτι ὁ Καππαδόκης ἐπέβαλε τὴν χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀντὶ τῆς λατινικῆς. Ὁ ὑπερβολικὸς 'Ιωάννης Λυδὸς κατηγορεῖ δι' αὐτὸ τὸν Καππαδόκην καὶ ὀνομάζει τὴν ἁπλουστέραν γλῶσσαν ποὺ μετεχειρίσθη «γραώδη καὶ χαμαίζηλον»!

3) Περὶ ἀρχῶν III 58.

4) Αὐτ. III 38.

5) Αὐτ. III 62.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γνάκις εἰς τὴν πολιτικὴν τέχνην, οἱ ἱκανοὶ εἶναι ἀπαραίτητοι. Ὁ Καππαδόκης ὅμως κατεπολέμησε καὶ περιώρισε, κατὰ τὸν Stein (2, 481), τὰς αὐθαιρεσίας καὶ τοὺς σφετερισμοὺς τῶν μεγάλων κτηματιῶν. Διὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατὰ τοὺς χρόνους ἀκόμη τοῦ Ἰουστίνου ἐσπαταλήθησαν τὰ μεγάλα ἀποθέματα χρυσοῦ, ποὺ ἀφῆκεν ὁ Ἀναστάσιος, περὶ τὰ 14 1/2 ἑκατομμύρια χρυσῶν λιρῶν κατὰ τὸν Bury [1], δὲν ἦτο εὔκολον νὰ εὑρεθῇ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν εὐσυνείδητος ἅμα καὶ πρόθυμος νὰ εὕρῃ ὅλα τὰ δισεκατομμύρια τὰ ἀναγκαῖα διὰ τοὺς πολέμους καὶ τὰ ἀμέτρητα κτίρια.

Οὐδὲ αὐτὴ ἡ Θεοδώρα, ἡ ὁποία ἐσιχαίνετο ἐπίσης τὸν Καππαδόκην, ἴσως διὰ προσωπικοὺς λόγους, δὲν ἠδύνατο εὐκόλως νὰ κλονίσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἰουστινιανῷ. Ἡ Θεοδώρα ὅμως διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τοὺς σκοπούς της δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ ἐκλέξῃ καὶ μέσα μὴ ἐπιτρεπόμενα. Ἐχρησιμοποίησε τὴν φίλην της Ἀντωνῖναν, τὴν σύζυγον τοῦ Βελισαρίου, διὰ νὰ ἐξυφάνῃ κατηγορίαν ἐπιβουλῆς τοῦ Καππαδόκη κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἡ σκηνοθεσία ἦτο τόσον ἐπιτυχὴς καὶ πειστική, ὥστε ὁ Καππαδόκης ἐπαύθη τὸ 541, ἐξωρίσθη εἰς Αἴγυπτον καὶ ἀργότερα ἐξηναγκάσθη νὰ γίνῃ κληρικός. Ἦτο καὶ τοῦτο τιμωρία δι' ἕνα ἄνθρωπον τόσον ἄπιστον, ὅπως ἦτο ὁ Καππαδόκης.

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας (548) ὁ Καππαδόκης ἐπεδίωξε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ νὰ πλησιάσῃ τὸν Ἰουστινιανόν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Ἡ Θεοδώρα καὶ μετὰ θάνατον νικᾷ. Κατὰ τὸν Stein (2,483) ὑπῆρξεν εἷς τῶν μεγαλυτέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν κατὰ τοὺς χρόνους μεταξὺ Ἀναστασίου καὶ Ἡρακλείου.

Ὁ ***Βελισάριος*** [2] εἶναι διάφορος ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Καππαδόκη· ὁ δεύτερος εἶναι ὑπολογιστικός, χωρὶς αἴσθημα καὶ χωρὶς πίστιν· ὁ Βελισάριος εἶναι πρὸ πάντων ἄνθρωπος μὲ αἰσθήματα, ἀφοσιώνεται καὶ πιστεύει. Δι' αὐτὸ δυσκολεύεται νὰ διώξῃ τὴν ὄχι ἄμεμπτον σύζυγόν του Ἀντωνῖναν, δι' αὐτὸ παραμένει πιστὸς εἰς τὸν ὅρκον του πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν, ἂν καὶ τοῦ ἐδόθησαν εὐκαιρίαι νὰ γίνῃ μετ' ἐπιτυχίας ἀντάρτης, ὅταν ἐνίκησε τὸν Γελίμερον εἰς τὴν Ἀ-

1) Bury, History L. R. Empire 2, 36.—Ὁ Λυδὸς γράφει (αὐτ. III 51): «ἅπας ὁ πλοῦτος Ἀναστασίου εἰς ἀπείρους μυριάδας χρυσίου λιτρῶν συναγόμενος διερρύη»!—Ὁ δὲ Προκόπιος (Ἀνέκδ. σ. 121) λέγει ὅτι ὁ Ἀναστάσιος ἀφῆκε «διακόσια καὶ τρισχίλια χρυσοῦ κεντηνάρια». Τὸ κεντηνάριον εἶχεν ἑκατὸν λίτρας χρυσοῦ.

2) Ὁ Βελισάριος ἦτο «ἐκ Γερμανείας, ἢ Θρακῶν καὶ Ἰλλυριῶν μεταξὺ κεῖται» κατὰ τὸν Προκόπιον (Πολ. III, 11, 21). Ἦτο μᾶλλον Θρᾷξ καὶ σχεδὸν συμπατριώτης τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἴσως εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ γνωριμία του...

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φρικὴν ἢ τὸν Οὐΐτιγιν εἰς τὴν Ἰταλίαν· φέρει τοὺς αἰχμαλώτους βασιλεῖς τῶν Βανδάλων καὶ Γότθων εὐπειθῶς πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὸν ὁποῖον προσκυνεῖ ταπεινῶς, ὅπως οἱ αἰχμάλωτοι· παρὰ τὴν δυσμένειαν [1], τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπέδειξεν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ παρεξηγήσεις καὶ διαβολὰς ἢ πράξεις ἀνοήτων φίλων του, ὁ Βελισάριος εἶναι πρόθυμος νὰ σπεύσῃ ἀπὸ τὴν ἡσυχίαν του νὰ σώσῃ τὴν Πόλιν, ὅταν ἐκινδύνευσεν ἀπὸ τοὺς Οὔννους τὸ 559. Τὰ καλὰ αἰσθήματά του, ὄχι μόνον ἡ στρατηγικὴ δεξιότης, τὸν καθιστοῦν ἀγαπητὸν εἰς τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Βελισάριον καὶ τὸν ἀκολουθεῖ πάντοτε εἰς τὴν νίκην. Καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι ἀγαπητὸς καὶ δι' αὐτὸ μόνος αὐτὸς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔγινε θρυλικός. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος εἶναι γνωστὸς ὁ θρῦλος ἢ «διήγησις» περὶ τοῦ Βελισαρίου, ἡ ὁποία παριστάνει τὸν γενναῖον ἄνδρα τυφλωθέντα καὶ ταπεινωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ [2]. «Διήγησις» τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων ὀνομάζει τὸν Βελισάριον «δόξαν τῶν Ρωμαίων». Ἀπέθανε τὸ 565, κατὰ τὸ ἔτος δηλ. τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ ***Τριβωνιανὸς*** [3] ἦτο ὁ σοφώτερος τῶν συμβούλων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διάφορος πολὺ τοῦ λοιποῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ. Ἦτο Ἕλλην

---

1) «Ἠγανακτήθη» ὁ Βελισάριος κατὰ τὸν Μαλάλαν (σ. 495), ἤτοι περιέπεσεν εἰς δυσμένειαν.

2) Παραθέτω τὴν παρὰ Τζέτζῃ (Χιλιάδ. III 339) παλαιοτέραν διατύπωσιν περὶ Βελισαρίου:

«οὗτος ὁ Βελισάριος ὁ στρατηγὸς ὁ μέγας,
Ἰουστινιάνειος ὢν ἐν χρόνοις στρατηλάτης,
πρὸς πᾶσαν τετραμέρειαν γῆς ἐφαπλώσας νίκας,
ὕστερον φθόνῳ τυφλωθείς, ὢ τύχης τῆς ἀστάτου!
ἔκπωμα ξύλινον κρατῶν ἐβόα τῷ Μιλίῳ:
Βελισαρίῳ ὀβολὸν δότε τῷ στρατηλάτῃ,
ὃν τύχη μὲν ἐδόξασεν, ἀποτυφλοῖ δ' ὁ φθόνος.
Ἄλλοι φασὶ τῶν χρονικῶν μὴ τυφλωθῆναι τοῦτον,
ἐξ ἐπιτίμων δ' ἄτιμον ἐσχάτως γεγονέναι,
καὶ πάλιν εἰς ἀνάκλησιν δόξης ἐλθεῖν προτέρας».

Περὶ Βελισαρίου βλ. Diehl - Marçais 1, 63.—Bury, History L. R. Empire 2, 69.—R. Cantarella, La «διήγησις ὡραιοτάτη τοῦ θαυμαστοῦ ἐκείνου τοῦ λεγομένου Βελισαρίου» StB. τ. 4 (1935 σ. 153) κἑξ. Αὐτ. σ. 173 σημειώνεται καὶ ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν Βελισάριον βιβλιογραφία.—Ἐπιγραφὴ δημοσιευθεῖσα ἐν EOr. (τ. 6, 1903, σ. 63) ἀναφέρει τὴν ὑπατείαν τοῦ Βελισαρίου: «ἀνεπαύσατο.... θυγάτηρ Ἰωάννου οὖσα παρθένος.... ὑπατεύοντος Φλ(αυΐου) Βελισαρίου τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου».

3) Ὁ Ἰωάννης Λυδὸς γράφει (Περὶ ἀρχῶν III, 20) χαρακτηριστικῶς περὶ τοῦ Τριβωνιανοῦ: «Σέργιος ὁ πολὺς καὶ Πρόκλος ὁ δικαιότατος, Τριβωνιανός τε ὁ πολυμαθέστατος—ὧν ὁ μὲν ὕπαρχο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐθνικὸς ἐκ Σίδης τῆς Παμφυλίας καὶ ἐνέμεινεν εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων του χωρὶς νὰ θελήσῃ ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ τὸν πιέσῃ· τόσον χρήσιμον τὸν ἐνόμιζε καὶ τόσον βέβαιος ἦτο περὶ τῆς ἀκλονήτου πίστεως αὐτοῦ. Ἴσως δι' αὐτὸ οἱ δῆμοι κατὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα ὠμίλουν κατ' αὐτοῦ, ἂν καὶ κατηγορεῖται καὶ διὰ τὴν φιλαργυρίαν του. Τὸ μέγα ἔργον, ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατος, ἂν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Τριβωνιανός, μέγας νομομαθής, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ ταχθῇ εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν μὲ τὸν Παπινιανὸν καὶ Οὐλπιανόν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὑπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν ἦτο αὐτὸς εὐτυχέστερος ἐκείνων.

Ἡ ἐξέτασις τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ πείθει ὅτι πολλοὶ ἄλλοι ἔξοχοι ὑπάλληλοι ὑπῆρχαν, τοὺς ὁποίους εὗρισκεν ἡ μεγάλη δεξιότης τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ διακρίνῃ καὶ χρησιμοποιῇ τοὺς ἱκανούς. Ἐκ τούτων ἦτο καὶ ὁ ἀρχηγὸς «τῶν τοῦ Παλατίου φυλάκων» Μάρκελλος, τὸν ὁποῖον τόσον ἐπαινεῖ ὁ Προκόπιος (Πολ. VII, 32 23 καὶ 48): «ἐμβριθέστατος τὸ ἦθος.... οὔτε χρημάτων τι ἕνεκα πράσσων οὔτε λόγων ἢ πράξεων γελωτοποιῶν ἀνεχόμενος, οὔτε ἄλλως ἀνειμένῃ διαίτῃ χαίρων, ἀλλὰ βίον σκληρόν τέ τινα καὶ ἡδονῆς ἀλλότριον ἐς ἀεὶ ἔχων, τοῦ μέντοι δικαίου ἐπιμελητὴς ἀκριβὴς καὶ τοῦ ἀληθοῦς διαπυρώτατος ἐραστής». Ὁ ἀσκητικὸς Μάρκελλος ἦτο καὶ παρρησιαστὴς καὶ ἔσωσέ ποτε «ὀρθοστομήσας» τὸν συγγενῆ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἱκανὸν στρατηγὸν Γερμανὸν ἀπὸ συκοφαντίαν.

3. Πρῶτος Περσικὸς πόλεμος.

Τὸ 507 ἔγινεν ἀνακωχὴ μεταξὺ Καβάδου καὶ Ἀναστασίου, ἡ ὁποία δὲν ἀνενεώθη. Ἐξηκολούθησε τρόπον τινὰ σιωπηλὴ κατάστασις πολέμου, ὁ ὁποῖος ἐξερράγη πάλιν τὸ 527. Ὁ γηραιὸς Καβάδης, ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν νεώτερον καὶ ἱκανώτερον υἱόν του Χοσρόην καὶ ἐθεώρησε πρὸς τοῦτο σκόπιμον καὶ τὴν υἱοθέτησιν (ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἀρκάδιος ἐζήτησε τὴν προστασίαν τοῦ Θεο-

---

οἷος οὐκ ἄλλος, οἱ δὲ ἄμφω κυαίστορες γενόμενοι τὴν πολιτείαν ἐκόσμησαν, συλλαμβανομένων αὐτοῖς περὶ τοὺς ἐπαίνους πάντων ὁμοῦ τῶν τότε δικολόγων». Ὁ δὲ Προκόπιος γράφει περὶ αὐτοῦ (Πολ. I, 24, 16): «Τριβουνιανὸς δὲ φύσεως μὲν δυνάμει ἐχρῆτο καὶ παιδείας ἐς ἄκρον ἀφίκετο τῶν κατ' αὐτὸν οὐδενὸς ἧσσον, ἐς δὲ φιλοχρηματίαν δαιμονίως ἐσπουδάκει, οἵός τε ἦν κέρδους ἀεὶ τὸ δίκαιον ἀποδίδοσθαι...».— Ὁ Ἡσύχιος ὁ Μιλήσιος (de vir. illustr. ἔκδ. Flach 1880 κεφ. LXVI) ὀνομάζει τὸν Τριβωνιανὸν Ἕλληνα καὶ ἄθεον, κατ' αὐτὸν δὲ βεβαίως γράφει καὶ ὁ Σουΐδας ἐν λέξει: «Τριβωνιανὸς Ἕλλην ὑπῆρχε καὶ ἄθεος, ἀλλότριος κατὰ πάντα τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως». Κατὰ τὸν Stein ἐν τούτοις ὁ ἐθνικὸς Τριβωνιανὸς ἦτο διάφορος τοῦ νομομαθοῦς (Stein – Palanque, Histoire... 2, 404.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δοσίου Β΄ ὑπὸ τοῦ Ἰσδιγέρδου) αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου. Ὁ πολὺς ὑπουργὸς Πρόκλος ὁ «δικαιότατος» ἐνόμισεν ἐπικίνδυνον τὴν ἀνάμιξιν αὐτὴν εἰς τὰ Περσικὰ πράγματα καὶ δὲν συνεβούλευσε τὴν υἱοθέτησιν. Τοῦτο δυσηρέστησε τὸν Καβάδην. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο ζήτημα ἐγεννήθη. Εἰς τὸν Καύκασον εἶχεν ἐνισχυθῆ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου, διότι ἐπὶ Ἰουστίνου οἱ Λαζοὶ εἶχαν προσέλθει εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἰδιαιτέρως ἡ Λαζικὴ (ἀρχαία Κολχίς) εἶχε πολλὴν σημασίαν, διότι ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ προπύργιον κατὰ τῶν βαρβάρων τοῦ Καυκάσου καὶ κατὰ τῆς προόδου τῶν Περσῶν πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Ὁ Καβάδης ἐνόμισεν ἐπίκαιρον νὰ ἀναμιχθῆ εἰς τὴν Ἰβηρίαν μὲ ἀσημάντους προφάσεις, ἴσως διὰ νὰ κλονίσῃ τὴν θέσιν τῆς Λαζικῆς. Τὸ Βυζάντιον ὅμως δὲν ἦτο διατεθειμένον νὰ ἀδιαφορήσῃ περὶ τῆς Λαζικῆς καὶ ἔστειλε στρατὸν ὑπὸ τὸν Βελισάριον καὶ τὸν Τζίττανα ἢ Σίττανα, τὸν γαμβρὸν τῆς Θεοδώρας (ἀπὸ τὴν ἀδελφήν της Κομιτώ), ἀφοῦ μάλιστα ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ [1].

Τοιουτοτρόπως ἐξερράγη πάλιν ὁ πόλεμος μεταξὺ Περσίας καὶ Βυζαντίου, ἐνῷ ὁ Καβάδης κατ' οὐσίαν ἤθελε νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς φιλικὴν στάσιν ἀπέναντι τοῦ υἱοῦ του Χοσρόη. Ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Τζίττας εἰσέβαλαν εἰς τὴν Περσαρμενίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκινήθησαν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ εἰς τὴν Συρίαν. Καὶ οἱ μὲν φίλοι τῶν Περσῶν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀλαμούνδαρον κάμνουν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Συρίαν καὶ φθάνουν μέχρι τῆς Ἀντιοχείας, οἱ δὲ φίλοι τῶν Βυζαντινῶν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀρέθαν προσπαθοῦν νὰ βοηθήσουν τὸ Βυζάντιον. Ἐπίσης οἱ Σαμαρεῖται τῆς Παλαιστίνης τάσσονται μὲ τοὺς Πέρσας, ἡ δὲ ἀνάμιξις Σαρακηνῶν καὶ Σαμαρειτῶν [2] ἔγινεν αἰτία παρατάσεως τοῦ πολέμου.

---

1) Christensen, L'Iran... σ. 350 κέξ. Μὲ τὴν Λαζικὴν ἀνεπτύχθη ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον, ὅπως γράφει ὁ Προκόπιος (Πολ. Ι 28, 27): «ἅλες μὲν τῆς Λαζικῆς οὐδαμῇ γίνονται, οὐ μὴν οὔτε σῖτος, οὔτε οἶνος, οὔτε τι ἄλλο ἀγαθὸν φύεται. Ἐκ δὲ Ρωμαίων τῶν παραλίων ἅπαντα ταῖς ναυσὶν ἐπεισέρχεται σφίσι καὶ ταῦτα οὐ χρυσίον τοῖς συμβάλλουσι προϊέμενος, ἀλλὰ δέρρεις τε καὶ ἀνδράποδα καὶ εἴ τι ἄλλο ἐνταῦθα κατὰ πολὺ περιεῖναι ξυμβαίνει».

2) Ὁ Μαλάλας (σ. 445) λέγει ὅτι κατὰ τὴν ἀνταρσίαν τῶν Σαμαρειτῶν ἐφονεύθησαν 20.000 ἐξ αὐτῶν, «ἔλαβε δὲ καὶ ὁ φύλαρχος Σαρακηνὸς ὁ τῶν Ρωμαίων (ὁ Ἀρέθας) πραῖδαν ἐξ αὐτῶν χιλιάδας εἴκοσι παίδων καὶ κορασίων, οὕστινας λαβὼν αἰχμαλώτους ἐπώλησεν ἐν τοῖς Περσικοῖς καὶ Ἰνδικοῖς μέρεσι». Ὁ Ἰουστινιανός, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ εὐκολώτερα τὸν Ἀλαμούνδαρον, ἀνεγνώρισεν ἡγεμόνα τῶν φίλων Ἀράβων τὸν υἱὸν τοῦ Γαβαλᾶ Ἀρέθαν (528–569), ὅστις ὅμως εἰς τὸ Καλλίνικον ὀλίγην βοήθειαν παρέσχεν (βλ. Nau, Les Arabes Chrétiens... σ. 34). Ἡ χρησιμοποίησις τῶν Ἀράβων ὑπὸ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων ἐγύμνασεν αὐτοὺς εἰς τοὺς πολέμους, ηὔξησε τὸν ἀριθμόν των εἰς τὴν Συρίαν καὶ ηὐκόλυνεν ἀργότερα τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ 530 ὁ νεαρὸς τότε Βελισάριος εἰς τὸ Δ ά ρ α ς τῆς Μεσοποταμίας ἐνίκησε λαμπρὰν νίκην, ἡ ὁποία ἐστερέωσε τὴν φήμην του. Ὁ Προκόπιος ὡς αὐτόπτης περιγράφει λεπτομερῶς τὴν μάχην ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβαν μέρος 40.000 Περσῶν, μετὰ τούτων δὲ καὶ τὸ ἐκλεκτὸν σῶμα τῶν ἀ θ α ν ά τ ω ν. Τὸ 531 ὅμως ἐνικήθη ὁ Βελισάριος εἰς τὸ Κ α λ λ ί ν ι κ ο ν καὶ ἀνεκλήθη, ἀντ' αὐτοῦ δὲ ἐστάλη ὁ γερμανικῆς καταγωγῆς στρατηγὸς Μ ο ῦ ν δ ο ς. Ἡ αἰτία τῆς ἥττης τοῦ Βελισαρίου ὀφείλεται εἰς τὴν βοήθειαν πού ἔδωκεν ὁ Ἀλαμούνδαρος εἰς τοὺς Πέρσας. Οὗτοι ἐπολιόρκησαν καὶ τὴν Μαρτυρόπολιν καὶ ἔστειλαν τοὺς λεηλατοῦντας μέχρι τῆς Ἀντιοχείας[1]. Πλησίον ὅμως τῆς Θεοδοσιουπόλεως ὁ στρατηγὸς Σίττας ἐνίκησε διπλασίους Πέρσας. Τὸ 531 ἀπέθανεν ὁ Καβάδης, ὁ δὲ υἱός του Χοσρόης, ὁ ὁποῖος παρηγκώνισε πρεσβύτερον ἀδελφόν, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ στερεώσῃ τὴν θέσιν του καὶ δι' αὐτὸ εἶναι πρόθυμος δι' εἰρήνην. Τοῦτο εἶναι εὐπρόσδεκτον διὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ὅστις θέλει νὰ εἰρηνεύσῃ μετὰ τῶν Περσῶν διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Δύσιν πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους.

Τὸ 532 συνήφθη ἡ «ἀ π έ ρ α ν τ ο ς ε ἰ ρ ή ν η», ὅπως τὴν λέγει ὁ Προκόπιος[2], κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἰουστινιανὸς ὑπεχώρησεν εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Περσῶν. Ἐδέχθη νὰ πληρώνῃ εἰς τοὺς Πέρσας τὸ μέγα ποσὸν 11.000 χρυσῶν νομισμάτων διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν στενῶν τοῦ Καυκάσου· ἐγκατέλειψε τὴν προστασίαν τῆς Ἰβηρίας· εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀρμενίας δὲν ἔγινε καμμία μεταβολή· μόνον τὴν Λαζικὴν ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσῃ ὁ Ἰουστινιανός, οἱ δὲ Πέρσαι ἐξεκένωσαν ὅσα μέρη αὐτῆς κατεῖχαν. Οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης δεικνύουν ὅτι ἡ χώρα ὑπέφερε πολύ, ἄλλως ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν θὰ ὑπεχώρει μόνον χάριν τῆς Δύσεως.

---

1) Καὶ οἱ φίλοι τῶν Περσῶν Σαρακηνοὶ ἠχμαλώτισαν χιλιάδας Ρωμαίων. Συγκινητικὴ εἶναι ἡ διήγησις τοῦ Μαλάλα (σ. 460) περὶ ἀπελευθερώσεως αἰχμαλώτων τῶν Σαρακηνῶν: «Δ έ ῃ σ ι ς κατεπέμφθη Ἐ φ ρ α ι μ ί ῳ πατριάρχῃ παρὰ τῶν ἀπομεινάντων ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὑπὸ Ἀ λ α μ ο υ ν δ ά ρ ο υ Σαρακηνοῦ, ὡς πικραῖς τιμωρίαις δεδέσθαι αὐτούς... ἡ δέησις ἀνεγνώσθη ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ μετὰ δακρύων πάντες εἰς τὰ λεγόμενα γαζοφυλάκια ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ καθ' ὃ ηὑπόρει τις μετέδιδον· ἐν οἷς πρῶτος κατανυχθεὶς ὁ πατριάρχης σὺν τοῖς κληρικοῖς καὶ τοῖς ἄ ρ χ ο υ σ ι ν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως μετέδωκαν, καὶ ἀναγνωσθείσης τῆς δ ε ή σ ε ω ς τῆς παρὰ τῶν αἰχμαλώτων πεμφθείσης ἤτησε πᾶς ὁ δῆμος τοῦ ἀχθῆναι πάνδημα· καὶ τοῦ πανδήμου ἀχθέντος καὶ τάπητος ἁπλωθέντος, ἕκαστος καθ' ὃ ηὑπόρει ἔρριπτεν ἐν τῷ τάπητι. Καὶ συναχθέντων πάντων καὶ ἐκπεμφθέντων ἀνερρύσθησαν οἱ αἰχμάλωτοι».

2) Πολ. Ι, 22, 17. Μνείαν τῆς εἰρήνης τοῦ 532 κάμνει ἐπιγραφὴ ἐξ Ἱεραπόλεως τῆς Συρίας: «Γέγονεν σὺν Θεῷ τῷ ἁγίῳ ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Περσῶν.....» (Mélanges Dussaud 1939 τ. 1 σ. 368).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ πόλεμος οὗτος συνετέλεσεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀπόσπασιν τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Καθολικὸς Ν α ρ σ ῆ ς ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπεκύρωσε σύνοδος Ἀρμενικὴ τὸ 551, εἰσήχθη δὲ καὶ ἰδία χρονολογία ἀπὸ τοῦ 552.

4. Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.

Ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ θρησκευτική, καὶ ἡ διοίκησις μερικῶν ὑπουργῶν ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη εἰς τὴν λεγομένην στάσιν τοῦ Ν ί κ α τὴν προκληθεῖσαν ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν δ ή μ ω ν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ [1].

Ἀπὸ τὴν παλαιὰν Ρώμην ἦλθε καὶ τὸ ἔθιμον τῶν ἱπποδρομιῶν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἔχομεν εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις τοὺς ἀνταγωνιζομένους, οἱ ὁποῖοι ἐκ τῶν χρωμάτων τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἡνιόχων φέρουν διάφορα ὀνόματα : Πράσινοι, Βένετοι (Κυανοῦ), Λευκοί, Ρούσσιοι (Ἐρυθροί). Ἐκ τούτων ἐπικρατοῦν οἱ Πράσινοι καὶ Βένετοι.

Αἱ ἱπποδρομίαι ἦσαν καὶ εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνισμὸν ἀγαπητὸν θέαμα καὶ τώρα πάλιν μετὰ τὴν μεταφορὰν ἐκ Ρώμης συνεκίνησαν τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος κατὰ χιλιάδας παρηκολούθει τοὺς μόνους σχεδὸν ἐπανελθόντας ἐκ παλαιοτέρων χρόνων ἀγῶνας εἰς τὴν Ἀνατολήν. Βαθμηδὸν ὅμως ἐδόθη καὶ ἄλλη σημασία εἰς τὸν ἱππόδρομον. Συχνὰ ἐπευφημεῖτο ἐκεῖ ὁ νέος αὐτοκράτωρ κατὰ ὡρισμένον τρόπον ὑπὸ τῶν δύο ὁμάδων τῶν ἀνταγωνιζομένων, αἱ ὁποῖαι λέγονται καὶ μὲ τὸ ὄνομα δ ῆ μ ο ι. Καὶ ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτοκρατόρων ἐζητήθη ἡ σύμπραξις τῶν ὠργανωμένων ὁμάδων τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ ἱπποδρόμου, τῶν δήμων. Οὕτω ὅμως ἀπετέλεσαν οὗτοι στοιχεῖον συστατικὸν τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις ἐχρειάσθη ἡ βοήθεια τῶν δήμων, εἴτε εἰς ἀπόκρουσιν ἐχθρῶν (ὅπως τὸ 626 κατὰ τῶν Ἀβάρων, ἐν Κωνσταντινουπόλει) εἴτε εἰς ἄλλας ὑπηρεσίας. Οὕτω π.χ. ἤδη ἐπὶ Ἀρκαδίου κατὰ τὴν σφαγὴν τῶν Γότθων ἔλαβαν ἐνεργὸν μέρος οἱ δ ῆ μ ο ι, ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοδοσίου Β′ συνετέλεσαν εἰς τὴν ταχεῖαν ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν [2].

Καὶ ἄλλο γεγονὸς ἀκόμη εἶναι ἄξιον προσοχῆς. Ἀφοῦ οἱ αὐτο-

1) Βλ. περὶ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα καὶ περὶ τῶν δ ή μ ω ν: Rambaud, Études... 2α ἔκδ. 1919.—Bury, History L. R. Empire 2, 39.—Baynes, The Byzantine Empire 1935 σ. 29.—Manoilovic, Le peuple de Constantinople, Byzantion τ. 11 (1936) σ. 617.—Bratianu, Études Byzantines.... σ. 93.

2) Κατὰ τὰ Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως (SOC. 2, 182) τὰ τείχη ἐκτίσθησαν εἰς ἑξήκοντα ἡμέρας «ἐχόντων τῶν δύο μερῶν τῶν δήμων ἀπὸ χιλιάδων ἑκτῶν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κράτορες συχνὰ ἐπευφημοῦντο εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἔπρεπε καὶ νὰ παρίστανται εἰς τοὺς ἀγῶνάς του. Τοῦτο πράγματι συνέβαινεν. Οἱ αὐτοκράτορες ἀπὸ τὸ Παλάτιον ἤρχοντο δι' ἰδιαιτέρου δρόμου, τοῦ Κοχλίου λεγομένου, εἰς τὸ Κάθισμα τοῦ ἱπποδρόμου καὶ ὄχι μόνον παρηκολούθουν τοὺς ἀγῶνας, ἀλλὰ καὶ ἐπεκοινώνουν πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὰς ὁμάδας τῶν ἀγωνιστῶν. Ἐδέχοντο ἀναφοράς, ὡμίλουν διὰ μανδάτορος, ἤτοι κήρυκος, πρὸς τὸν λαὸν καὶ ἤκουαν τὰ παράπονα τῶν δήμων κατὰ ὑπουργῶν. Ὁ χρονογράφος Θεοφάνης[1] μᾶς διετήρησε περίφημον διάλογον μεταξὺ τῶν δήμων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Σημειώνω ἀπόσπασμα μικρόν :

Οἱ Πράσινοι : Ἔτη πολλά, Ἰουστινιανὲ Αὔγουστε, τοὺ βίκας.
ἀδικοῦμαι, μόνε ἀγαθέ·
οὐ βαστάζω, οἶδεν ὁ Θεός,
φοβοῦμαι ὀνομάσαι
μὴ πλέον εὐτυχήσῃ καὶ μέλλω κινδυνεύειν.

Μανδάτωρ : Τίς ἐστιν, οὐκ οἴδαμεν
. . . . . .

Πράσινοι : Καλοπόδιος ὁ σπαθάρις ἀδικεῖ με, δέσποτα πάντων.

Οἱ περίεργοι αὐτοὶ εἰς ἁπλουστέραν γλῶσσαν διάλογοι φανερώνουν καὶ τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὴν Πόλιν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν σημασίαν τῶν δήμων ἢ ὁμάδων τῶν ἀγωνιστῶν. Εἰς τὸν ἱππόδρομον δὲν συνέρρεεν ὁ λαὸς μόνον χάριν τῶν θεαμάτων, οἱ δὲ Πράσινοι καὶ Βένετοι δὲν ἠγωνίζοντο μόνον εἰς τὰς ἱπποδρομίας, ἀλλὰ μετεῖχαν καὶ γενικώτερον τῶν τῆς πολιτείας, ἀπετέλουν εἶδος πολιτοφυλακῆς, ἡ ὁποία εἰς διαφόρους περιστάσεις ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Βυζαντίου[2].

Ἂν ἐπὶ Θεοδοσίου Β' οἱ δῆμοι ἔδωσαν 16.000 δημότας πρὸς ἀνίδρυσιν τῶν τειχῶν, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἀργότερα ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο μεγαλύτερος.

1) Θεοφάν. 1, 182.—Πβ. Πασχ. Χρον. 1, 620.—Maas, BZ. 21, 31.

2) Τὴν σημασίαν τῶν δήμων φανερώνει καὶ ἡ «βροντοσκοπία» τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ (De ostentis ἔκδ. R. Wünsch σ. 78 κἑξ.), ὅπου γίνεται τόσος λόγος περὶ αὐτῶν : «εἰ βροντήσῃ, ὁ δυνάστης τῆς πολιτείας πρὸς τοῦ δήμου κινδυνεύσει... εἰ βροντήσῃ, ἡ διχόνοια τοῦ δήμου παυθήσεται». Ὅτι συχνὰ οἱ δῆμοι ἀπέβαιναν ἐπικίνδυνοι δὲν εἶναι γνωστὸν μόνον ἀπὸ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν τοῦ ἔτους 491 μ.Χ. τῶν Ἀλεξανδρέων (Μαλάλ. σ. 401,20) : «οἱ δῆμοι Ἀλεξανδρείας τῆς μεγάλης ἐστασίασαν καὶ ἐφόνευσαν τὸν αὐγουστάλιον αὐτῶν Θεοδόσιον.... διὰ λεῖψιν ἐλαίου !»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἂς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν περίφημον στάσιν ἢ «ἀνταρσίαν», ἡ ὁποία ἐκ τοῦ συνθήματος τῶν στασιαστῶν ἐπωνομάσθη τοῦ Νίκα. Εἰς τὴν στάσιν ταύτην πολλοὶ λόγοι συνετέλεσαν, δυσαρέσκειαι κατὰ ὡρισμένων ὑπουργῶν, ἡ ὑποκίνησις τῶν πολιτικῶν φίλων τῶν συγγενῶν τοῦ Ἀναστασίου, θρησκευτικαὶ ἀντιθέσεις (οἱ Πράσινοι ἐτάσσοντο μᾶλλον μὲ τοὺς μονοφυσίτας, οἱ δὲ Βένετοι ἦσαν ὀρθόδοξοι). Κατ' ἀρχὰς ἐξεδηλώθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Πρασίνων καὶ Βενέτων, ἀλλ' ἔπειτα ἡνώθησαν ἀμφότεροι κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, τοῦτο δὲ δεικνύει ὅτι συνειργάσθησαν οἱ φίλοι τοῦ Ὑπατίου καὶ Πομπηίου, τῶν ἀνεψιῶν τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἀναστάσιος, διὰ νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλ' ἐκεῖ ὑβρίσθη [1]. Ἡ ἱκανοποίησις μερικῶν ἀπαιτήσεων τῶν δήμων, ἡ ἀντικατάστασις δηλ. μερικῶν ὑπουργῶν δὲν ὠφέλησε.

Ἐφάνη τότε καθαρώτερα ὁ σκοπὸς τῶν στασιαστῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐπευφήμησαν (ἔλεγαν «Ὑπάτιε Αὔγουστε, τοῦ βίκας—tu vincas»=ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ Ὑπάτιος) τὸν Ὑπάτιον ὡς αὐτοκράτορα. Ἐν τῷ μεταξὺ πυρκαϊὰ ἀναφθεῖσα ὑπὸ τῶν στασιαστῶν ἐκινδύνευε νὰ καύσῃ καὶ τὰ ἀνάκτορα, εἶχε δὲ ἤδη καταστρέψει τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὸ νοσοκομεῖον τοῦ Σαμψὼν καὶ πολλὰ ἄλλα ὀνομαστὰ κτίρια.

Εἰς τὸ Παλάτιον ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ οἱ σύμβουλοί του εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν, διότι δὲν εἶχαν πολὺν στρατὸν εἰς τὴν Πόλιν καὶ ἐσκέπτοντο περὶ φυγῆς. Τότε ἐφάνη ἡ ἰσχυρὰ θέλησις τῆς Θεοδώρας, ἡ ὁποία ἔσωσε τὸν Ἰουστινιανόν. Ἡ Θεοδώρα ἐδήλωσεν ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι διατεθειμένη νὰ φύγῃ, θὰ μείνῃ νὰ ἀποθάνῃ ὡς βασίλισσα [2]. Ἡ τόλμη τῆς Θεοδώρας ἔδωκε θάρρος εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, οἱ δὲ στρατηγοὶ δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ συμβουλεύσουν εἰς αὐτὸν τὴν φυγήν.

Εὐτυχῶς διὰ τὸν Ἰουστινιανὸν οἱ στασιασταὶ δὲν εἶχαν ἱκανοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς καὶ δι' αὐτὸ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος καὶ ὁ στρατηγὸς Μοῦνδος ἠδυνήθησαν νὰ τοὺς περικλείσουν εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου καὶ τοὺς ἔσφαξαν ἀγεληδόν. Προηγουμένως ὅμως ὁ Ναρσῆς κατώρθωσε διὰ χρημάτων νὰ διαιρέσῃ τοὺς δήμους καὶ νὰ ἑλκύσῃ μέρος τῶν δημοτῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ τὸν Προκό-

1) Κατὰ τὸ Χρον. Πασχ. (σ. 624) τοῦ ἐφώναξαν οἱ δῆμοι τὸ περίεργον «ἐπιορκεῖς σγαύδαρι». Τὸ σγαύδαρι τοῦτο ἐνομίσθη ὅτι κεῖται ἀντὶ τοῦ γάδαρε! (πβ. Bury, L. R. Empire 2, 44).

2) Κατὰ τὸν Προκόπιον (Πολ. Ι. 24, 36) ἡ Θεοδώρα εἶπεν: «μηδ' ἂν τὴν ἡμέραν ἐκείνην βιῴην, ἐν ᾗ με δέσποιναν οἱ ἐντυχόντες οὐ προσερροῦσιν.... ὡς καλὸν ἐντάφιον ἡ βασιλεία ἐστίν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πιον ἐσφάγησαν ὑπὲρ τὰς 30.000, κατ' ἄλλους 35.000 καὶ 40.000 (ὁ ἱππόδρομος ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ 50.000 ἀνθρώπους). Εἰς τὴν δεξιότητα τὴν στρατηγικὴν τοῦ πιστοῦ Βελισαρίου, ὁ ὁποῖος τοσάκις ἔπειτα κατέστη ἀδίκως ὕποπτος, ὀφείλεται ἡ τόσον αἱματηρὰ νίκη τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ὅλοι οἱ ὕποπτοι, ὅπως ὁ Ὑπάτιος καὶ οἱ φίλοι του, ἐθανατώθησαν οἰκτρῶς, ἐδημεύθη δὲ καὶ ἡ περιουσία των καὶ ὅλων τῶν ὁπωσδήποτε ἐνοχοποιηθέντων. Ἡ δύναμις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐστερεώθη, τῶν δὲ δήμων ἡ ἐμφάνισις περιωρίσθη ἐπί τινα καιρόν. Ἡ στάσις διήρκεσεν ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 532.

5. Νομοθεσία καὶ διοίκησις.

Ἀφοῦ ἐδόθη τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου τὸ 212 μ.Χ. εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς ρωμαϊκῆς Οἰκουμένης (πλὴν τῶν θεωρηθέντων αἰχμαλώτων πολέμου), ἐχρειάσθη πρὸ πάντων εἰς τὴν Ἀνατολὴν νὰ γίνῃ γνωστότερον τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάγονται τώρα, κατὰ τὸ ὁποῖον δικάζονται ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι πολῖται. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου οἱ μεγαλύτεροι Ρωμαῖοι νομομαθεῖς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ δολοφονηθεὶς τὸ 212 μ.Χ. πρωθυπουργὸς Παπινιανὸς καὶ ὁ μαθητὴς τούτου ἐπίσης δολοφονηθεὶς ὡς πρωθυπουργὸς Οὐλπιανός, ἦσαν ἐκ Συρίας καὶ πιθανὸν συνετέλεσαν, ὁ πρῶτος τοὐλάχιστον, εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῆς Βηρυτοῦ, ἡ ὁποία πολὺ ἐνωρὶς ὠνομάσθη παιδευτήριον τῶν νόμων, οἱ δὲ καθηγηταί της ὑμνήθησαν καὶ ὠνομάσθησαν ἥρωες καὶ ἔπειτα διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης. Μετὰ τὸν χωρισμὸν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς Δύσεως ἱδρύθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Β' τὸ πανεπιστήμιον τῆς Μαγναύρας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐπίσης ἐδιδάσκετο ἡ νομικὴ ἐπιστήμη. Ἀπὸ τοῦ τρίτου δηλ. αἰῶνος μ.Χ. τὸ κέντρον τῶν μελετῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου μετετέθη εἰς τὴν Ἀνατολήν, πράγματι δ' εἰς τὴν Δύσιν κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ καὶ μάλιστα μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν εἰσβολὴν τῶν βαρβάρων τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον παρημελήθη. Οἱ διδάσκαλοι τῶν σχολῶν Βηρυτοῦ καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως δεικνύουν καὶ τὰ ὀνόματά των, εἶναι Ἕλληνες καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι μερικαὶ ἀντιλήψεις ρωμαϊκαὶ προσκρούουσαι εἰς τὸ αἴσθημα τῶν Ἀνατολιτῶν βαθμηδὸν ἐτροποποιοῦντο εἰς τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Ὅπως λέγει ὁ Collinet[1], «ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνεκαίνισε τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τὸ μετέβαλεν εἰς βυζαντινόν». Ὁ Lingenthal ὠνόμασε τὸ δίκαιον τοῦτο ἑλληνορρωμαϊκὸν (Jus Graecoromanum).

1) Études Historiques.... τ. 1 (1912) σ. 318.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀλλὰ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον ἔμελλε νὰ τροποποιηθῇ περισσότερον ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ Χριστιανοί, ἂν καὶ κατεδιώκοντο ἀπὸ τὸ Κράτος τὸ Ρωμαϊκόν, ἀπετέλουν κοινωνίαν, ἡ ὁποία δὲν ἠκολούθει τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους εἰς πολλὰ ζητήματα, πρὸ πάντων εἰς τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον. Ὁ ἐπίσκοπος ἤσκει καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν μεταξὺ τῶν πιστῶν, ἐπέτρεπε γάμους μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων, ἀνεγνώριζεν εἰς τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ περιουσίαν, τὴν ὁποίαν τὰ ρωμαϊκὰ δικαστήρια δὲν ἤτο δυνατὸν νὰ ἀναγνωρίσουν. Ἡ χριστιανικὴ κοινότης δηλ. ἀπετέλει Κράτος ἐν Κράτει. Ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐξῆς αἱ χριστιανικαὶ ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἰσότητος τῆς γυναικὸς πρὸς τὸν ἄνδρα, περὶ τῆς ἰσότητος τῶν δούλων πρὸς τοὺς Ρωμαίους, περὶ τῶν δικαιωμάτων τῶν παιδιῶν βαθμηδὸν ἀναγνωρίζονται καὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν νομοθεσίαν. Τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις ἐκδηλώνουν ἐπισήμως αἱ διάφοροι Σύνοδοι εἰς τοὺς κ α ν ό ν α ς των, οἱ ὁποῖοι, ὅταν ἐγκρίνωνται ὑπὸ τοῦ Κράτους, γίνονται ν ό μ ο ι.

Ὅταν ἀνέλαβεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀρχὴν (527) εὑρῆκε λοιπὸν αὐτὴν τὴν κατάστασιν: 1) τὴν ἑρμηνείαν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου εἰς χεῖρας Ἑλλήνων ἑρμηνευτῶν· 2) τὸν Χριστιανισμὸν ἐπιβάλλοντα τὰς ἀντιλήψεις του εἰς ὡρισμένα ζητήματα, πρὸ πάντων τὰ συντελοῦντα εἰς ἐξύψωσιν τῆς οἰκογενείας. Ὁ Ἰουστινιανὸς παρ' ὅλον τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὴν ἀρχαίαν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν (Imperium Romanum), τὴν ὁποίαν θέλει νὰ ἀνιδρύσῃ, εἶναι πρὸ πάντων Χριστιανὸς καὶ τὴν χριστιανικὴν Ὀρθοδοξίαν θέλει νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸ νέον αὐτὸ Κράτος. Τί ἀσφαλέστερον μέσον πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὴν κωδικοποίησιν τῶν νόμων τῶν ἀρχαίων, τὴν «ἀνακωδίκευσιν», ὅπως λέγει ὁ Μαλάλας, ἀλλὰ σύμφωνα πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν; Αὐτὸ παρεκίνησε κατὰ τὴν γνώμην μου τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κωδικοποίησιν. Αἱ διάφοροι σχολαὶ τῆς Ἀνατολῆς, πρὸ πάντων τῆς Βηρυτοῦ καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχαν προχείρους τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐθνικοὺς νομικούς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐξετέλουν τὸ ἀνωτέρω πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ 528, ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἐπίσημον ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον, εἶχεν ἤδη οὗτος εἰς τὸ πρόγραμμά του τὸ ζήτημα τῆς κωδικοποιήσεως, τὴν ὁποίαν ἀνέθηκεν εἰς ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν τότε ὑπουργὸν (quaestor sacri palatii) Τριβωνιανόν, Ἕλληνα ἐθνικὸν ἐκ Παμφυλίας. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπαινεῖ αὐτὸν εἰς τὸν πρόλογον τῶν Διγεστῶν καὶ τὸν ὀνομάζει «ἄνδρα ἔν τε τῷ πράττειν, ἔν τε τῷ ρητορεύειν, ἔν τε τῷ τοὺς νόμους γράφειν εὐδοκιμοῦντα».

Τὸ 528 ἔγινεν ἡ ἐπιτροπὴ καὶ τὸ 529 ἐξεδόθη ὁ Codex Justinia-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

nus περιέχων τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους ἀπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ ἔτους τῆς ἐκδόσεως. Τὸ ἔργον ηὐκόλυνε πολὺ ἡ ὕπαρξις παλαιοτέρων κωδίκων, τοῦ Γρηγοριανοῦ (Codex Gregorianus), τοῦ Ἑρμογενιανοῦ (Codex Hermogenianus) καὶ τοῦ Θεοδοσιανοῦ (Codex Theodosianus). Πρὸ πάντων ὅμως ἡ σοφία καὶ ἡ πεῖρα τῶν νομικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν τὴν ἐπιτροπήν, καὶ ἡ παρακολούθησις τοῦ ζητήματος ὑπὸ τοῦ ἀκουράστου Ἰουστινιανοῦ ἐπετάχυναν τόσον πολὺ τὴν ἐργασίαν.

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Κώδικος νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν Τριβωνιανὸν ἐπεφορτίσθη νὰ συγκεντρώσῃ καὶ νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰς γνώμας τῶν παλαιῶν μεγάλων νομικῶν μὲ τὸ δικαίωμα νὰ παρεμβάλῃ, νὰ παραλείψῃ ἢ καὶ νὰ τροποποιήσῃ ὅ,τι δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὸ σύγχρονον χριστιανικὸν πνεῦμα. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἦτο δυσκολώτερον τοῦ προηγουμένου, ὀλιγώτερον μηχανικὸν καὶ περισσότερον πρωτότυπον [1]. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐχρειάσθη τρία ἔτη διὰ νὰ ἴδῃ δύο χιλιάδας βιβλία, νὰ σκεφθῇ περὶ αὐτῶν καὶ νὰ ἐκλέξῃ καὶ κατατάξῃ τὰς γνώμας τῶν μεγάλων σοφῶν κατὰ ζητήματα. Πρὸ πάντων τοῦ Παπινιανοῦ, τοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ Παύλου, τοῦ Γαΐου καὶ τοῦ Μοδεστίνου αἱ γνῶμαι κατεχωρίσθησαν εἰς τὴν νέαν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Digesta, ἑλληνιστὶ δὲ ***πανδέκτης***.

Πρὶν τελειώσῃ ἡ ἐργασία τῶν Διγεστῶν, νέα ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν αὐτὸν Τριβωνιανόν, τὸν Δωρόθεον καὶ τὸν Θεόφιλον ἀνέλαβε νὰ γράψῃ ἐγχειρίδιον νομικὸν πρὸς χρῆσιν τῶν σπουδαστῶν ἰδίως, οἱ ὁποῖοι εὑρεθέντες εἰς τὰ προπύλαια θέλουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν ναὸν τῆς Δικαιοσύνης, ὅπως λέγει ὁ Ἰουστινιανὸς ὁ ἴδιος. Ἐπεδίωξε λοιπὸν οὗτος καὶ τὴν μεθοδικὴν μόρφωσιν νέων νομικῶν διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους. Τὸ νομικὸν αὐτὸ ἐγχειρίδιον ὠνομάσθη institutiones (=εἰσηγήσεις) [2]. Ἡ ἐργασία δὲν ἦτο πλέον δύσκολος διὰ τοὺς σοφοὺς καὶ ἐμπείρους νομικοὺς τῆς ἐπιτροπῆς, ἀφοῦ μάλιστα ὑπῆρχε καὶ ἄλλο προηγούμενον παρόμοιον ἔργον, αἱ institutiones τοῦ παλαιοτέρου νομικοῦ Γαΐου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάζετο νὰ ἐκδίδῃ νέους νόμους (novellae) διὰ νὰ κανονίζῃ διάφορα ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἶχε προβλέψει ἡ παλαιοτέρα νομοθεσία.

Τὰ Digesta, αἱ Institutiones, αἱ Novellae κατέστησαν ἀπαραίτητον νέαν ἐπεξεργασίαν τοῦ Κώδικος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ὁποία ἐγι-

1) Πβ. Γ. Πετρόπουλον, ἐν Études dediées à la mémoire d'Andrè Andreadès 1940 σ. 433.

2) Βλ. Ι. Σόντη, Τὸ πρόβλημα τῆς γενέσεως τῶν Ἰουστινιανείων εἰσηγήσεων καὶ ἡ παράφρασις τοῦ Θεοφίλου 1951 (τόμος Ἀρμενοπούλου).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νεν ἐπίσης ταχέως, καὶ τὸ 534 συνεπληρώθη ἡ δευτέρα καὶ σωζομένη μέχρι σήμερον ἔκδοσις. Ἀργότερα ὠνομάσθη ἡ συλλογὴ ἡ περιλαμβάνουσα τὸν Κώδικα, τὸν Πανδέκτην καὶ τὰς Εἰσηγήσεις Corpus iuris civilis κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐδημοσίευσε καὶ λατινιστὶ νόμους, ἀλλὰ καὶ ἑλληνιστί, δικαιολογεῖ δὲ ὡς ἑξῆς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἀσυνήθους εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς νόμους (συνήθους ὅμως εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας) ἑλληνικῆς γλώσσης (Νεαρ. 1, 7) : «οὐ τῇ πατρίῳ φωνῇ (=λατινιστί!) τὸν νόμον συνεγράψαμεν, ἀλλὰ ταύτῃ τῇ κοινῇ τε καὶ ἑλλάδι (=ἑλληνικῇ) ὥστε ἅπασιν αὐτὸν εἶναι γνώριμον»[1]. Ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦτο τόλμημα καὶ δι' ἄλλον λόγον, διότι δηλ. ἡ ὁρολογία παρεῖχε δυσκολίας. Ἐν τούτοις καὶ αὐτὰς τὰς δυσκολίας ὑπερενίκησαν εὐκόλως οἱ Ἕλληνες νομικοὶ τῆς ἐποχῆς. Δι' αὐτὸ δικαίως ἐξαίρεται ἡ ὑπηρεσία τῶν «οἰκουμενικῶν διδασκάλων» τῆς Βηρυτοῦ, χωρὶς τοὺς ὁποίους δύσκολον θὰ ἦτο εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ περατώσῃ τόσον ταχέως τόσον μέγα ἔργον.

Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἤθελε νὰ γραφοῦν ἑρμηνεῖαι διὰ τὴν νομοθεσίαν του φοβούμενος τὰς παρερμηνείας. Ἐν τούτοις ἡ ἀνάγκη ἐπροκάλεσε ταχέως ἑλληνικὰς μεταφράσεις, περιλήψεις καὶ ἑρμηνείας καὶ οὕτω ὁ Ἰουστινιάνειος κῶδιξ προήγαγε τὴν νομικὴν ἐπιστήμην εἰς τὸ Βυζάντιον.

Τὸ 554 διὰ τῆς pragmatica sanctio ἐξέτεινε τὴν νομοθεσίαν του ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν Ἰταλίαν. Οὕτω ἡ Χερσόνησος τῆς ἀρχαίας Ρώμης ἐλάμβανε τὸ Ρωμαϊκὸν Δίκαιον διὰ τῆς Ἀνατολῆς τροποποιημένον πλέον συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς. Βαθμηδὸν ὅλη ἡ Εὐρώπη θὰ δεχθῇ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ θὰ εὐνομηθῇ καὶ θὰ συμπληρώσῃ τὸ νεώτερον εὐρωπαϊκὸν δίκαιον. Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τούτους δὲν ἐδέχθησαν οἱ γερμανικοὶ λαοὶ τὸν Κώδικα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, διότι εἶχαν ἀποδεχθῇ τὸν Θεοδοσιανὸν ὡς

1) Εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ὡς ἱκανὸς πολιτικὸς θέλει νὰ ἐννοοῦνται οἱ νόμοι εὐκόλως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Δι' αὐτὸ διὰ τῆς Νεαρᾶς 146, 1 συνέστησε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰς συναγωγάς : «θεσπίζομεν ἄδειαν εἶναι τοῖς βουλομένοις Ἑβραίοις κατὰ τὰς συναγωγὰς τὰς αὐτῶν.... διὰ τῆς ἑλληνίδος φωνῆς τὰς ἱερὰς βίβλους ἀναγινώσκειν τοῖς συνιοῦσιν, ἢ καὶ τῆς πατρίου τυχὸν (τῆς ἰταλικῆς ταύτης φημὶ).... ἐφ' ᾧ σαφῆ τε εἶναι τὰ λεγόμενα τοῖς συνιοῦσιν ἅπασιν». Καὶ ἔκλεισε μὲν τὰς ἐθνικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν (529 μ.Χ.) κυρίως διὰ λόγους οἰκονομικούς, ἀλλ' ἐξ ἄλλου συνετέλει ὑπὲρ τῆς καλλιεργείας τῆς παιδείας καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπιβόλλων διὰ τῆς Νεαρᾶς 4, 4 τὴν μόρφωσιν τῶν κληρικῶν : «γράμματα ἀγνοοῦντα παντελῶς οὐ βουλόμεθα ἐν οὐδεμιᾷ τάξει κληρικὸν εἶναι».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βάσιν νομοθεσίας διὰ τοὺς Ρωμαίους ὑπηκόους των. Οὕτω ἐμορφώθη ἐπὶ Ἀλαρίχου Β' τὸ Breviarium Alaricianum διὰ τοὺς Ρωμαίους τοῦ Βησιγοτθικοῦ Κράτους τῆς Γαλλίας, τὸ Edictum Theodorici (512 μ.Χ.) διὰ τοὺς Ρωμαίους τοῦ καταλυθέντος ἔπειτα Ὀστρογοτθικοῦ Κράτους τῆς Ἰταλίας, ἡ lex romana Burgundiorum διὰ τοὺς Ρωμαίους τοῦ Βουργουνδιακοῦ Κράτους.

Ὅπως εἴπαμεν, ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ οὔτε τοὺς παλαιοτέρους νόμους οὔτε τὰς γνώμας τῶν σοφῶν ἀντέγραψε δουλικῶς. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἦτο αὐτό, ἀλλὰ νὰ προσαρμόσῃ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Οὕτω π.χ. ὁ Κῶδιξ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἀντέγραψε τὰς κατὰ τῆς ἀγαμίας, τὰς περὶ εὐκόλου διαζυγίου παλαιοτέρας ρωμαϊκὰς ἀντιλήψεις, ἀλλ' ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς χριστιανικὰς περὶ ἀγάμων μοναχῶν, ἐδυσχέρανε τὸ διαζύγιον, χάριν τῆς γυναικὸς ὥρισε τὴν προγαμιαίαν δωρεὰν (donatio ante nuptias), ἐπροστάτευσε τὸ παιδὶ καὶ τὸ ἐκ παλλακείας ἀκόμη.

Ἡ ἀπελευθέρωσις (manumissio) τῶν δούλων γίνεται εὐκολώτερα, ἀνεγνωρίσθησαν δὲ καὶ οἱ γάμοι μεταξὺ δούλων καὶ ἐλευθέρων. Ἡ ἐξουσία τοῦ πατρὸς (patria potestas), ἡ ὁποία ἄλλοτε ἀπέκλειε τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος ὅποιον συγγενῆ ἤθελε, περιωρίσθη, διότι τώρα καὶ ἡ μητέρα καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἔχουν κληρονομικὰ δικαιώματα. Τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς διαφθορᾶς, τὸν ὁποῖον ἤρχισεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἐσυνέχισεν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς νομοθεσίας του. Ἡ ἐπίσημος ρωμαϊκὴ παλλακεία ἡ προκαλέσασα τόσον κακὸν κατεπολεμήθη, ὅπως ἡ πορνεία καὶ ὁ εὐνουχισμός. Ἐπισήμως ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπροστατεύθη τὸ φιλανθρωπικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸ δὲ μόνον ἀρκεῖ διὰ νὰ δώσῃ ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον.

Τὸ μεγαλύτερον, τὸ αἰώνιον ἔργον τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι αἱ ὑπηρεσίαι εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν τέχνην. Οἱ μακροί του πόλεμοι εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν ἀνέδειξαν μὲν μεγάλους στρατηγούς, ἀλλὰ δὲν ὠφέλησαν· συνετέλεσαν νὰ καταστραφοῦν οἱ ἀρχαῖοι πληθυσμοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἵμου.

Ὅπως λέγει ὁ Beseler[1]: «Δύο δῶρα μεγίστης ἀξίας ἐχάρισε τὸ Βυζάντιον εἰς τὴν Δύσιν, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον. Ἐνῷ ἡ Δύσις περὶ τὸ 530 μ. Χ. μόλις εἶχε πενιχρὰς γνώσεις περὶ τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας, τὸ Βυζάντιον κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἶχε τὴν δύναμιν τὸν τεράστιον ὄγκον τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου νὰ ἐπεξεργασθῇ ἐπιστημονικῶς καὶ νὰ τὸν διαμορφώσῃ εἰς μεγαλοπρεπῆ νομοθεσίαν».

1) BNJ, 1, 342.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

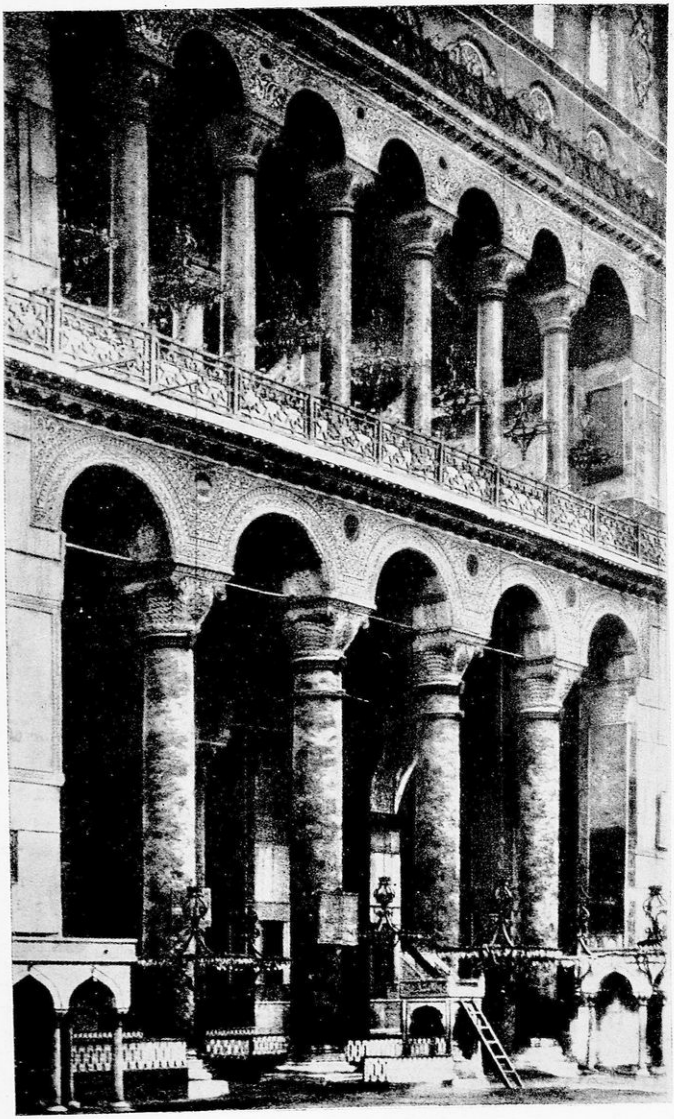

Εἰκ. 13. Κιονοστοιχία τῆς ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ **διοίκησις** τῶν μεσαιωνικῶν Κρατῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου εἶχε μεγάλας ἀτελείας διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀναγκαῖος ἔ λ ε γ χ ο ς, τὸν ὁποῖον κατὰ πρῶτον μὲν εἰσήγαγαν εἰς τὰ πολιτεύματα αἱ Ἀθῆναι, ἐτελειοποίησαν δ' αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι. Ἄλλο ριζικὸν ἐλάττωμα τῶν μεσαιωνικῶν καὶ ἄλλων παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἀκόμη Κρατῶν (μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος) ἦτο ἡ ἐπικρατοῦσα ἀντίληψις περὶ ἐλευθέρων καὶ δούλων ἀνθρώπων, περὶ βαρβάρων, περὶ εὐγενῶν καὶ ταπεινῶν (honesti, humiles)· ἡ ἀντίληψις αὕτη ἐπροκάλει ἄνισον συμπεριφορὰν τῆς πολιτείας, ἡ ὁποία μετεχειρίζετο πολὺ ἀδικώτερον καὶ βαρβαρικώτερον τοὺς δούλους, τοὺς βαρβάρους, τοὺς ταπεινούς· τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος μετεχειρίζετο διαφορετικὰ καὶ τοὺς μὴ Ρωμαίους πολίτας μέχρι τοῦ 212 μ.Χ. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπέφερε βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν προσερχομένων εἰς αὐτόν, τῶν δούλων κλπ., ἀλλὰ καὶ τὸ χριστιανικὸν Κράτος τοῦ Βυζαντίου ἔχει ποικίλα ἐλαττώματα, ὑπαλλήλους πολλάκις κακούς, ἐπιβιώσεις τῆς παλαιοτέρας διαφθορᾶς.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέφερε βελτίωσιν τῆς διοικήσεως πρῶτον διὰ τῆς νομοθεσίας. Ἡ κωδικοποίησις τῶν νόμων ηὐκόλυνε μεγάλως τὴν καλυτέραν ἐφαρμογὴν αὐτῶν, τὴν μόρφωσιν δικαστῶν, καὶ τοῦτο ἐπέφερε μεγάλην βελτίωσιν, τὴν ὁποίαν ἴσως δὲν δυνάμεθα δεόντως νὰ ἐκτιμήσωμεν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέβαλε καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς ὑπηρεσίας, ἐφ' ὅσον δ' οἱ ἐπίσκοποι ἦσαν δίκαιοι ἄνθρωποι, ἠνάγκαζαν τοὺς ὑπαλλήλους νὰ προσέχουν καὶ νὰ φέρωνται καλύτερα. Οἱ ἐπίσκοποι ἐδίκαζαν καὶ ὡρισμένας δίκας, τὰς ἀναφερομένας π.χ. εἰς κληρικούς. Πάντως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρχαν καὶ πολὺ καλοὶ ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης ἢ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν μόρφωσιν ἢ καὶ ἀπὸ τὸ κρατικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μορφοῦται ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν μὲ τὰς λαϊκὰς μάζας. Ἀκούομεν εἰς τὸ Βυζάντιον ἐκτάκτους ἐπαίνους περὶ ὡρισμένων ὑπαλλήλων, ὅπως π.χ. περὶ Πρόκλου «τοῦ δικαιοτάτου», καὶ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἓν Κράτος, τὸ ὁποῖον ἔζησε τόσον πολύ, εἶχε συχνὰ καλοὺς ὑπαλλήλους.

Ἀπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐπισκόπων ἤλπιζε πολλὰ ὁ Ἰουστινιανός· ἤλπιζε τὴν βελτίωσιν τῆς διοικήσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἔφευγαν καὶ ἤρχοντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Εἰς τὴν Νεαρὰν 80 λέγει ὁ Ἰουστινιανός: «εὕρομεν ὅτι κατὰ μικρὸν αἱ μὲν ἐπαρχίαι τῶν ἑαυτῶν οἰκητόρων γυμνοῦνται, ἡ μεγάλη δὲ αὕτη πόλις ἡμῶν διενοχλεῖται πλήθουσα διαφόρων ἀνθρώπων καὶ μάλιστα γεωργῶν, τάς τε οἰκείας πόλεις καὶ τὴν γεωργίαν ἀπολιμπανόντων». Ὁ θεσμὸς τοῦ κ ο ι α ί σ τ ω ρ ο ς μὲ δικαστικὴν ἐξουσίαν καὶ ἡ ἐποπτεία τῆς διοική-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεως ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ἀπέβλεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἀστυφιλίας [1].

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβεν εἰδικὰ μέτρα πρὸς βελτίωσιν τῆς διοικήσεως καὶ μάλιστα δι' ὡρισμένας ἐπαρχίας μὲ εἰδικὰς συνθήκας. Ἐτροποποίησεν ἐν μέρει, ὄχι πανταχοῦ, τὸ Διοκλητιάνειον σύστημα, τὸ ὁποῖον ηὔξησε τοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἐχώρισε τὴν πολιτικὴν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς συμπτύσσει μερικὰς ἐπαρχίας, ἐλαττώνει τοὺς ὑπαλλήλους, παρέχει πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἀκόμη ἐξουσίαν εἰς τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν καὶ δίδει εἰς τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους μεγάλους μισθοὺς προφανῶς διὰ νὰ μένουν ἀδωροδόκητοι καὶ ἀνεπηρέαστοι εἰς τὰ καθήκοντά των· ἀναφέρω μερικὰ παραδείγματα τῶν γενομένων μεταβολῶν ἐκ τῶν Νεαρῶν.

Κατὰ τὴν Νεαρὰν 24 [2] ἡ Πισιδία ὑπήχθη ὑπὸ π ρ α ί τ ω ρ α, ὁ ὁποῖος εἶχε δικαστικὴν καὶ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν· προφανῶς ὁ ληστρικὸς βίος τῶν κατοίκων ἀπῄτει τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐξουσιῶν χάριν ταχυτέρας ἐνεργείας.

Διὰ τῆς νεαρᾶς 28 ὁ Ἑλενόποντος καὶ ὁ Πολεμωνιακὸς Πόντος συμπτύσσονται καὶ ὀνομάζονται ἁπλῶς Ἑ λ ε ν ό π ο ν τ ο ς πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ τίθενται ὑπὸ μ ο δ ε ρ ά τ ω ρ α, «ὃν ἄν τις ἁρμοστὴν καλέσειεν τῇ σ υ ν ή θ ε ι χρώμενος γλώττῃ». Ὁ μοδεράτωρ ἔχει ἐπίσης στρατιωτικήν, πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Ἡ κατάστασις τοῦ Πόντου ἀπῄτει ἀνώτερον ὑπάλληλον [3].

Ὁ διοικητὴς Καππαδοκίας κατὰ τὴν Νεαρὰν 20 φέρει τὸ παλαιὸν ὄνομα ἀ ν θ ύ π α τ ο ς καὶ ἔχει καθῆκον νὰ βοηθῇ πάσῃ δυνάμει τοὺς γεωργοὺς κατὰ τῶν «δυνατῶν» [4]. Εἰς τὴν Καππαδοκίαν ὑπῆρχαν μεγά-

---

1) Βλ. Γ. Κόλλια, Μέτρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐναντίον τῆς ἀστυφιλίας.... σ. 40 κἑξ.

2) Νεαρὰ 24 α' : «ᾠήθημεν χρῆναι πρὸς ἕν τι σχῆμα συναγαγεῖν ἑκατέραν ἀρχήν, τὴν πολιτικήν τε ἅμα καὶ στρατιωτικὴν καὶ δοῦναι τῷ ταύτην ἔχοντι τὴν ἐξουσίαν τὴν τοῦ πραίτωρος πάλιν προσηγορίαν». Τὸ ὄνομα τοῦ πραίτωρος ἐδόθη, διότι ἔχει καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν. Αὐτόθι λέγεται : «τὰ δικαστικὰ καταγώγια πραιτώρια καλεῖν ἔταξαν».

3) Ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν αὐτὴν Νεαρὰν 28, ς' : «Δεῖ δὲ αὐτὸν τὸν περίβλεπτον μοδεράτωρα ἀναστέλλειν καὶ τοὺς ληστεύοντας καὶ τὸν πλεονεκτοῦντα καὶ τοὺς γυναῖκάς τε καὶ περιουσίας, ὑποζύγια καὶ τὰ τοιαῦτα ἁρπάζοντας».

4) Νεαρὰ 30 ζ' καὶ θ' : «Παύσει (ὁ ἀνθύπατος) τοὺς τῶν δυνατῶν δορυφόρους καὶ οὐ συγχωρήσει τὰ χωρία πορθεῖσθαι καὶ ληστεύεσθαι»... «τῶν δικῶν δὲ ἐπιμελήσεται (ὁ ἀνθύπατος) σὺν πάσῃ συντονίᾳ καὶ οὐκ ἐάσει τὸ γεωργικὸν καθάπερ μέχρι νῦν ἀδικεῖσθαι, οὐδ' ἐνοχλήσουσιν ἡμᾶς ἔτι Καππαδόκαι πολλοὶ βοῶντές τε καὶ προσκυνοῦντες καὶ ὀδυρόμενοι, ἀλλ' αὐτὸς αὐτοῖς διαιτήσει». Τὸ χωρίον τοῦτο δεικνύει, πόσον οἰκτρὰ ἦτο ἡ κατάστασις τῶν μακρινῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λα βασιλικὰ κτήματα καὶ ἡ καταδίωξις τῶν γεωργῶν ἔβλαπτε καὶ τὴν βασιλικὴν περιουσίαν.

Περίεργος εἶναι ἡ Νεαρὰ 41, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπήχθησαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μοισίας καὶ Σκυθίας (τῆς σημ. Δοβρουτσᾶς) καὶ ἡ Κύπρος καὶ ἡ Ρόδος καὶ ἡ Καρία, προφανῶς, κατὰ τὸν Bury [1], διὰ νὰ ἐπαρκέσουν τὰ εἰσοδήματα τῶν πλουσίων ἀσιατικῶν ἐπαρχιῶν διὰ τὴν διοίκησιν τῶν ἐξηντλημένων παραδουναβίων χωρῶν.

Εἰς τὴν Ἀρμενίαν διωρίσθη «στρατηλάτης», ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Μαλάλας [2], ὁ ὁποῖος προσθέτει ὅτι πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ χώρα αὕτη διῳκεῖτο μόνον ἀπὸ «δοῦκας καὶ ἄρχοντας καὶ κόμητας». Εἰς τὴν θέσιν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀρμενίας διωρίσθη ὁ Τζίττας ἢ Σίττας, ὁ γαμβρὸς τῆς Θεοδώρας, καὶ ἴσως ἡ ἵδρυσις τῆς θέσεως ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῆς αὐτοκρατείρας.

Μὲ τὴν νέαν στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς Ἀρμενίας σχετίζεται βεβαίως καὶ ἡ εἰσαγωγὴ εἰς αὐτὴν τῆς νέας βυζαντινῆς νομοθεσίας. Ἡ Νεαρὰ 21 ὁρίζει «περὶ Ἀρμενίων ὥστε καὶ αὐτοὺς ἐν πᾶσι τοῖς Ρωμαίων ἀκολουθεῖν νόμοις». Διὰ τῆς Νεαρᾶς 33 ὁρίζεται ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἀρμενίαν δύνανται νὰ κληρονομοῦν καὶ τὰ θήλεα, ὄχι μόνον τὰ ἄρρενα, ὡς μέχρι τοῦδε συνηθίζεται, διότι τοῦτο δὲν ἁρμόζει εἰς τὴν «δικαιοσύνην τῆς ἡμετέρας πολιτείας» [3]. Μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ νομοθεσία του εἶναι ἀνωτέρα τῆς τῶν «βαρβάρων» ἐπεκτείνει αὐτὴν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ βεβαίως προσέφερεν οὕτω ὑπηρεσίαν πολιτισμοῦ μεγάλην.

Τὴν Αἴγυπτον (Νεαρὰ 96) ὁ Ἰουστινιανὸς διῄρεσεν εἰς πέντε διοικήσεις (Ἀρκαδίαν, Θηβαΐδα εἰς τὰ νότια σύνορα, Λιβύην κλπ.), τὰς ὁποίας κυβερνοῦν αὐγουστάλιοι, μὲ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν. Τὸ διάταγμα τοῦ 538, τὸ ὁποῖον κανονίζει τὰ τῆς Αἰγύπτου, ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων καὶ τοῦ σίτου τοῦ ἀναγκαίου διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ δὲν ἐβελτιώθησαν τὰ πράγματα πολύ· οἱ μεγάλοι κτηματίαι εἶναι πανίσχυροι, πιέζουν τοὺς πτωχοὺς καὶ προσπαθοῦν νὰ μὴ πληρώνουν φόρους εἰς τὸ Κράτος, εὐκολύνουν δ' αὐτοὺς καὶ οἱ διεφθαρμένοι

1) History L. R. Empire 2, 340.

2) Μαλάλ. σ. 429.

3) Νεαρὰ 33... «ἐπειδὴ μεμαθήκαμεν ἔναγχος βαρβαρικόν τινα καὶ θρασὺν εἶναι παρ' Ἀρμενίοις νόμον, οὐ Ρωμαίοις οὐδὲ τῇ δικαιοσύνῃ τῆς ἡμετέρας πρέποντα πολιτείας, ὅπως ἂν ἄρρενες μὲν κληρονομοῖεν τῶν γονέων, θήλειαι δὲ μηκέτι... θεσπίζομεν ὁμοίως εἶναι τὰς διαδοχὰς καὶ ὅσα τοῖς Ρωμαίων διατέτακται νόμοις ἐπί τε ἀνδρῶν, ἐπί τε γυναικῶν ταῦτα καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ κρατεῖν...».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐντόπιοι ὑπάλληλοι. Ἡ κατάργησις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀσύλου διὰ τοὺς ὑπαλλήλους δεικνύει πόσον κακοὶ ἐθεωροῦντο. Ὠφέλιμος πάντως ὑπῆρξε καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ ἐποπτεία τῶν καλῶν ἐπισκόπων.

Οἱ νεαροὶ νόμοι, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἰουστινιανὸς ἐτροποποίησε τὴν διοίκησιν, δεικνύουν ὅτι παρὰ τὴν συγκεντρικότητα, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν διοικητικὴν μηχανὴν τοῦ Βυζαντίου, παρεχωρήθησαν μεγάλα δικαιώματα εἰς τινας διοικήσεις —ὄχι εἰς ὅλας— διὰ νὰ κυβερνηθῇ καλύτερα καὶ εὐκολώτερα ἡ χώρα καὶ νὰ μὴ συγκεντρώνωνται τὰ πάντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ μεγάλα αὐτὰ καθήκοντα ἐδόθησαν εἰς ἐκλεκτοὺς στρατηγοὺς καὶ ὑπαλλήλους. Διὰ τὴν Ἰταλίαν π.χ. θὰ ὁρισθῇ αὐτὸς ὁ νικητὴς στρατηγὸς Ναρσῆς ὡς ἀντιβασιλεὺς καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικόν.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐξουσίας εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἤρχισεν ἀπὸ ὀλίγων ἐπαρχιῶν μακρινῶν καὶ ἐξετάθη ἔπειτα καὶ εἰς ἄλλας. Ἔτσι θὰ δημιουργηθῇ τὸ σύστημα τῶν θ ε μ ά τ ω ν , τὸ ὁποῖον θὰ ἴδωμεν ἀργότερα.

6. Ἁγία Σοφία.

Ὡς εἴδαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἑλληνιστικῶν παραδόσεων ἔγιναν πολλὰ ἔργα τέχνης μὲ διαφόρους κατευθύνσεις μέχρι τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Αἱ κατευθύνσεις αὗται δὲν θὰ κατώρθωναν ἴσως νὰ καταλήξουν εἰς τὴν δημιουργίαν ἰδίου ρυθμοῦ τέχνης, ἂν δὲν ἤρχετο ὁ Ἰουστινιανός, ὅστις ἀπέδειξεν ὅτι εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ εὑρίσκῃ καὶ χρησιμοποιῇ μεγαλοφυεῖς ἀρχιτέκτονας, ὅπως διέκρινε καὶ ἐχρησιμοποίει ἱκανοὺς στρατηγούς, νομικούς κλπ. Μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα (532), κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκάη ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β′ κτισθεὶς ἐκ νέου ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἀπεφάσισε ταχέως ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ἱδρύσῃ νέον μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τοὺς ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Ἕλληνας, τὸν Ἀ ν θ έ μ ι ο ν τ ὸ ν Τ ρ α λ λ ι α ν ὸ ν καὶ τὸν Ἰ σ ί δ ω ρ ο ν τ ὸ ν Μ ι λ ή σ ι ο ν. Ὁ Ἰσίδωρος ἦτο μαθηματικός, ὁ Ἀνθέμιος ἀρχιτέκτων (ἴσως κτίστης καὶ τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων). Ὁ Ἰουστινιανὸς κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἀφοῦ ἐξησφάλισε χῶρον εὐρὺν διὰ τὸν ναόν, παρηκολούθησε τὸ ἔργον διὰ συχνῶν ἐπισκέψεων, αἱ ὁποῖαι βέβαια ηὐκόλυναν τὴν προμήθειαν ἢ ἐκλογὴν καλυτέρου ὑλικοῦ (π.χ. ποικίλων κιόνων), συνετέλεσαν δ' ἐπίσης νὰ ἐπιταχυνθῇ ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ ὁποία συνεπληρώθη ἐντὸς πέντε ἐτῶν καὶ δέκα μηνῶν διὰ δέκα χιλιάδων ἐργατῶν. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 537 ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ Ἰουστινιανός, ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὸ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γενόμενον ἔργον, ἀνεφώνησε: «νενίκηκά σε, Σολομῶν». Διανομὴ τροφίμων εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἑορταὶ συνώδευσαν τὰ ἀ ν ο ί ξ ι α, ἤτοι τὰ ἐγκαίνια τῆς «μεγάλης Ἐκκλησίας», ὅπως λέγεται εἰς τὸ ἑξῆς συχνὰ ἡ Ἁγία Σοφία· 525 κληρικοὶ ὡρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ ναοῦ, ἐξησφαλίσθησαν δὲ καὶ τὰ δι' αὐτὴν ἀναγκαῖα μεγάλα εἰσοδήματα.

Ἡ Ἁγία Σοφία εἶναι ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ νάρθηκος ἔχει μῆκος 93μ. καὶ πλάτος 70μ. Εἰς τὸ κέντρον ὑψοῦται ὁ τ ρ ο ῦ λ λ ο ς, ἐπὶ τετραγώνου, τὸ ὁποῖον σχηματίζουν τέσσαρες μεγάλοι κτιστοὶ στῦλοι, οἱ π ε σ σ ο ί, διὰ μεγίστων τόξων συνδεόμενοι· ἀνατολικῶς καὶ δυτικῶς τοῦ τρούλλου ἡμιθόλια ὑποβαστάζουν καὶ συμπληρώνουν τὸ θολωτὸν σύστημα τοῦ τρούλλου, ὁ ὁποῖος ἔχει διάμετρον 33 μέτρων· 46 θόλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι (ἡμιθόλια, σταυροθόλια κλπ.) ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἡ Ἁγία Σοφία λοιπὸν ἔχει τύπον βασιλικῆς μετὰ τρούλλου. Πρώτην φορὰν εἰς τοιαύτην ἔκτασιν ἐξετελέσθη τόσον τολμηρὸν ἔργον, ὅπως ὁ τροῦλλος τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὅσα στοιχεῖα σχετικὰ μὲ θολωτὰ οἰκοδομήματα, τὸ Πάνθεον τῆς Ρώμης ἢ ἄλλα, ἐγνώριζαν οἱ τεχνῖται ἐκ τῆς παραδόσεως, δὲν ἤρκουν διὰ νὰ γίνῃ κατὰ μίμησιν ἡ θολωτὴ στέγη τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἐχρειάσθη ἡ μεγαλοφυΐα τῶν καλλιτεχνῶν διὰ νὰ συλλάβῃ καὶ ὑπολογίσῃ μαθηματικῶς τὴν ἐκτέλεσιν τόσον τολμηροῦ ἔργου [1].

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἑκατὸν τέσσαρες κίονες ἐχρειάσθησαν διὰ νὰ στηρίζουν ἢ κοσμήσουν τὸν ναὸν καὶ τὰ μέρη του, τὰ ὑπερῷα ἢ τὸν γυναικωνίτην. Οἱ κίονες ἐκομίσθησαν ἐκ διαφόρων τόπων καὶ ἦσαν διαφόρων χρωμάτων, πράσινοι, πορφυροῖ, κίτρινοι, ροδόχροι κλπ. Ἡ τόσον ἀγαπητὴ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς πολυχρωμία ἴσχυσε καὶ διὰ τοὺς κίονας. Ἡ αὐτὴ ποικιλία καὶ πολυχρωμία μαρμάρου ἐχρησιμοποιήθη καὶ εἰς τὴν ὀ ρ θ ο μ α ρ μ ά ρ ω σ ι ν, εἰς τὴν κάλυψιν δηλαδὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν πεσσῶν διὰ πλακῶν ἐκ διαφόρων μαρμάρων. Τὰ κιονόκρανα τῶν κιόνων εἶναι ποικίλα, διὰ τρυπάνου κατειργασμένα, τὸ τρύπανον δ' ἐδημιούργει φωτοσκιάσεις, ἀντιθέσεις φωτὸς καὶ σκιᾶς. Τὰ σ τ η θ α ῖ α ἢ θ ω ρ ά κ ι α τοῦ ὑπερῴου εἶναι ἐπίσης γεγλυμμένα, ἡ γλυπτικὴ δὲ διακόσμησις καθόλου εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τοῦ καλλιτεχνήματος τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ὑπὲρ τὴν ὀρθομαρμάρωσιν ἐχρησιμοποιήθη τὸ ψηφιδωτὸν διὰ τὴν εἰκονογράφησιν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία

1) Τὴν τόλμην τοῦ ἔργου θαυμάζει ὁ A. Schneider, Die Hagia Sophia zu K/pel σ. 18 καὶ 35.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σήμερον γίνεται ὁλοὲν γνωστοτέρα μὲ τὰς νεωτέρας ἐρευνητικὰς ἐργασίας. Αἱ ψηφῖδες αἱ χρησιμοποιηθεῖσαι εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἦσαν ἐπίσης πολύχρωμοι (ὑάλινοι κύβοι μὲ χρυσᾶς καὶ ἀργυρᾶς ἐπιφανείας κλπ.). Τὰ σήμερον σωζόμενα μωσαϊκὰ εἶναι διαφόρων ἐποχῶν, διότι τὰ παλαιότερα ἐπεσκευάσθησαν ἢ ἀντικατεστάθησαν ἀργότερα. Τὸ πλῆθος τῶν παραθύρων, περὶ τὰ ἑκατόν, τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τρούλλου ἔδιδεν ἄφθονον φῶς εἰς αὐτὸν καὶ ὁ εἰσερχόμενος ἐθαμβοῦτο ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν πολυχρωμίαν τῶν μαρμάρων καὶ τῶν μωσαϊκῶν (οὐδὲν ἦτο ἄχρωμον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν), ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν πολυκανδήλων καὶ ἄλλων σκευῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν φωτεινὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ὅλα αὐτὰ καὶ τὸ τολμηρὸν ἀρχιτεκτονικὸν σύστημα προσεφέροντο εἰς τὸν ὀφθαλμόν.

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ θαμβωτικὸν ἐσωτερικὸν τῆς ἁγίας Σοφίας τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο ἁπλοῦν· εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἦτο ἀφιερωμένη ἡ λατρεία· ἐκεῖ συνήρχοντο οἱ πιστοὶ καὶ ἑπομένως ἐκεῖνο ἐνδιέφερε τὸν Χριστιανισμόν. Μεγάλαι ἀντηρίδες κτισθεῖσαι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἐστερέωσαν καλύτερα τὸν ναόν.

Τοῦ πρώτου ναοῦ ὁ τροῦλλος κατέπεσε τὸ 558, ὅτε δὲν ἔζων πλέον οὔτε ὁ Ἀνθέμιος οὔτε καὶ ὁ Ἰσίδωρος. Εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ τελευταίου, Ἰσίδωρον ἐπίσης ὀνομαζόμενον, ἀνετέθη ἡ ἀνίδρυσις τοῦ τρούλλου τοῦ σωζομένου μέχρι σήμερον. Ὁ νέος Ἰσίδωρος ἐπεχείρησε γενικωτέραν στερέωσιν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἠλάττωσε τὸ φῶς καὶ ἴσως καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν [1]. Τὰ δεύτερα ἐγκαίνια ἔγιναν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 563 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐτυχίου.

Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐτελοῦντο αἱ ἐπισημότεραι πράξεις τοῦ Βυζαντίου, στέψεις αὐτοκρατόρων, «προβλήσεις», ἤτοι ἀνακηρύξεις πατριαρχῶν, δοξολογίαι διὰ θριάμβους καὶ νίκας. Ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀνεγινώσκοντο ἀκόμη ἐκθέσεις αὐτοκρατόρων περὶ τῶν πολέμων των, ὅπως π.χ. τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Ἁγία Σοφία συνεδέθη μὲ τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀπέβη τὸ σπουδαιότερον ἱστορικὸν μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπέζησε τῶν αἰώνων καὶ διετηρήθη μέχρι σήμερον ὡς ὕμνος αἰώνιος τῶν ἱδρυτῶν, τοῦ Ἀνθεμίου, τοῦ Ἰσιδώρου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὸ ἱστορικώτερον μνημεῖον ἀλλὰ καὶ τὸ καλλιτεχνικώτερον, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησε τὸν πρῶτον Βυζαντινὸν καλλιτεχνικὸν ρυθμόν. Οὐδὲν ἄλλο μνημεῖον ἔτυχε τόσης προσοχῆς ὄχι μόνον μεταξὺ χριστιανικῶν ἐθνῶν ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν μωαμε-

1) Βλ. Π. Μιχελῆ, Ἡ Ἁγία Σοφία 1946.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θανικῶν, διότι καὶ οἱ Ἄραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐμιμήθησαν, ἔστω καὶ μὲ τροποποιήσεις, τὸν χριστιανικὸν ρυθμὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως μέχρι τῆς δημιουργίας τοὐλάχιστον καὶ ἄλλου χριστιανικοῦ ρυθμοῦ, τοῦ Γοτθικοῦ, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κατὰ πρῶτον λόγον, ἔπειτα δ' ἄλλους Βυζαντιακοὺς ναοὺς ἔχουν ὡς πρότυπα κατὰ τὴν ἀνίδρυσιν π.χ. τοῦ ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας κλπ. Τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν ηὐτύχησαν νὰ τύχουν τόσης μιμήσεως, ὅσης ἡ Ἁγία Σοφία [1].

Εἶναι εὐνόητον ὅτι περὶ ἑνὸς τόσον μεγάλου καὶ συνθέτου ἀριστουργήματος ἔγινε πολλὴ συζήτησις. Ἡ Ἁγία Σοφία ἔλυσε διάφορα προβλήματα μαθηματικὰ καὶ ἁρμονίας, περὶ τῶν ὁποίων βέβαια ὑπάρχουν διάφοροι γνῶμαι. Πρὸ πάντων ἡ προέλευσις τῆς μοναδικῆς θολωτῆς στέγης (τοῦ τρούλλου μετὰ τῶν ἡμιθολίων), τοῦ κυρίου χαρακτηριστικοῦ, ἀπησχόλησαν πολὺ τοὺς ἐρευνητάς. Κατὰ τὴν συζήτησιν αὐτὴν ἐλησμονήθησαν συχνὰ οἱ μεγάλοι ἀρχιτέκτονες τοῦ ναοῦ, ὁ Ἀνθέμιος καὶ ὁ Ἰσίδωρος, οἱ ὁποῖοι, φαίνεται, καὶ ζῶντος τοῦ ματαιοδόξου Ἰουστινιανοῦ παρηγκωνίσθησαν. Οἱ ἀρχιτέκτονες ἦσαν Ἕλληνες ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, αὐτὸ δὲ ἀμέσως συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς γνώμης ὅτι ἡ Ἁγία Σοφία δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἱδρύθη. Ἕνα ἀριστούργημα εἶναι πρὸ παντὸς ἔργον μεγαλοφυῶν καλλιτεχνῶν, δὲν εἶναι ἄψυχον ἄθροισμα τῶν οἱωνδήποτε ξενικῶν στοιχείων. Καθὼς εἶπεν ὁ Schneider (ὁ συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων τῆς Ἁγίας Σοφίας [2]), «ἓν μοναδικὸν καλλιτέχνημα, ὅπως ἡ Ἁγία Σοφία, ὀφείλει τὴν ὕπαρξίν του εἰς τὸ δυσερμήνευτον μυστικὸν τῆς μεγαλοφυΐας».

Ἡ Ἁγία Σοφία καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς ἐπροκάλεσε κατάπληξιν καὶ θαυμασμόν. Αἱ γενόμεναι ὅμως περιγραφαὶ δὲν εἶναι ἄξιαι τοῦ θείου τούτου ἀριστουργήματος. Ἰδιαιτέρως αἱ δύο «ἐκφράσεις» τῆς Ἁγίας Σοφίας, αἱ γραφεῖσαι ἐμμέτρως ὑπὸ τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου, εἰς ἐπιτετηδευμένους ἀρχαίους ἑξαμέτρους, δὲν κατώρθωσαν νὰ δώσουν εἰκόνα σαφῆ τοῦ ἀριστουργήματος εἰς τοὺς ἀναγνώστας. Σαφέστερος σχετικῶς εἶναι ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος εἰς τὰ Κτίσματά του [3].

---

1) Ἡ διαμόρφωσις ἰδίου ρυθμοῦ τέχνης εἰς τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἐπίδρασιν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν γοτθικὸν ρυθμόν. Πβ. W. Kohler, Byzantin Art in the West DOP N. 1 (1941) σ. 41.

2) BZ τ. 38 (1938) σ. 185.

3) Ὁ Προκόπιος γράφει (Κτίσμ. I, 1,27) πλὴν ἄλλων περὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας: «θέαμα.... τοῖς μὲν ὁρῶσιν ὑπερφυές, τοῖς δὲ ἀκούουσι παντελῶς ἄπιστον....

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἐντύπωσις τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν ἁγίαν Σοφίαν χαρακτηρίζεται καλύτερα ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὴ κατέστη θρυλικὴ καὶ ἐδημιουργήθησαν διάφοροι «διηγήσεις» περὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς. Καὶ ἡ πτῶσις τοῦ πρώτου τρούλλου ἐπροκάλεσεν ἐντύπωσιν καὶ τοὺς θρήνους τῶν σοφῶν. Ἤδη Προκόπιος ὁ Γαζαῖος ἔγραψε «μονῳδίαν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν πεσοῦσαν ὑπὸ σεισμοῦ». Καὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Ψελλὸς ἐθρήνησαν διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ τρούλλου. Εἰς «μονῳδίαν» δημοσιευθεῖσαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὀνομάζεται ἡ Ἁγία Σοφία «εὔκλεια παντὸς τοῦ ρωμαϊκοῦ γένους» [1].

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε καὶ πλῆθος ἄλλο οἰκοδομημάτων, τὸ ὁποῖον παρεκίνησε τὸν Προκόπιον νὰ γράψῃ εἰδικὸν βιβλίον περὶ αὐτῶν, τὰ Κτίσματα. Παρέχομεν ὀλίγας πληροφορίας συμφώνως πρὸς τὰ γραφόμενα αὐτοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτισεν ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης «τῶν ἐν Βυζαντίῳ (μετὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν) οὐδενὸς δεύτερον» (Κτίσμ. Ι, 2, 13) καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (Ι 4, 9) [2], ἐπίσης δὲ τὸν σωζόμενον μέχρι σήμερον ναὸν τῶν ἁγίων Σεργίου καὶ Βάκχου. Πλῆθος ἄλλων ναῶν καὶ ἄλλων κτιρίων ἵδρυσεν ὁ Ἰουστινιανὸς παρὰ τὸν Κεράτιον Κόλπον καὶ εἰς τὸ στενὸν τοῦ Βοσπόρου. Εἰς τὴν Χαλκῆν (Ι, 10, 11), ἤτοι τὰ προπύλαια τοῦ Παλατίου, ἱστορήθησαν νῖκαι κατὰ Βανδάλων καὶ Γότθων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μὲ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Πλησίον τῆς θαλάσσης ἔκτισε «ξενῶνας ὑπερμεγέθεις» διὰ τοὺς ξένους, ποὺ ἤρχοντο νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὴν Πόλιν καὶ δὲν εὕρισκαν εὔκολα καταλύματα.

Εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα ὠχύρωσε πολλὰς πόλεις, ὅπως τὴν Ἔδεσσαν καὶ τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἔφερε δὲ καὶ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον εἶχε σημασίαν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν πολιορκιῶν. Ὁ Προκόπιος (ΙΙ 4, 21) νομίζει ὅτι μὲ τὰ φρούρια κατέστησεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν Μεσοπο

φωτὶ καὶ ἡλίου μαρμαρυγαῖς ὑπερφυῶς πλήθει. Φαίης ἂν οὐκ ἔξωθεν καταλάμπεσθαι ἡλίῳ τὸν χῶρον ἀλλὰ τὴν αἴγλην ἐν αὐτῷ φύεσθαι. Τοσαύτη τις φωτὸς περιουσία ἐς τοῦτο δὴ τὸ ἱερὸν περικέχυται». Ὁ δὲ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος γράφει: «(Ἰουστινιανὸς) ἐδείματο τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας νεών, μέγιστόν τε λίαν καὶ εὐπρεπέστατον καὶ λόγου δύναμιν ὑπερβαίνοντα» (Migne PG 147 στ. 369).

1) BZ τ. 30 (1929 – 30) σ. 35.

2) Διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν τοῦ ναοῦ ἐχρησιμοποιήθη ὁ ὀνομαστὸς εἰκονογράφος Εὐλάλιος (Diehl, Byzantium 1948 σ. 174). Κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κατασκευὴν αὐτοῦ ἐκτίσθη καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου εἰς τὴν Βενετίαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταμίαν «ἄβατον τῷ Περσῶν γένει», ἀλλ' αὐτὸ δυστυχῶς διεψεύσθη ἐκ τῶν πραγμάτων. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἔκτισε (II 10, 2) λουτρά, στοας, φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα.

Τὸ Ἰλλυρικὸν ὠχύρωσεν ἀπὸ τῆς Σιγγηδόνος καὶ τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Κορίνθου. Εἰς τὴν Ἔφεσον ἀνίδρυσε τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (V, 1). Ἑκατοντάδες φρουρίων ἱδρύθησαν ἢ ἀνεκαινίσθησαν. Τὴν Ἑλενόπολιν τῆς Βιθυνίας ἐκόσμησε μὲ ναοὺς καὶ λουτρὰ πρὸς τιμὴν τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Χάριν τῆς Ἑλενοπόλεως διηυθέτησε καὶ τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ Δράκοντος τῆς Βιθυνίας (V, 2, 6). Εἰς τὸν Σαγγάριον ἔκτισε[1] σωζομένην ἀκόμη μέχρι σήμερον γέφυραν (V 3, 8), ἐπίσης δ' εἰς τὸν Σίβεριν τῆς Γαλατίας καὶ τὸν Πύραμον καὶ τὸν Κύδνον, τοῦ ὁποίου τὴν κοίτην ἐπίσης διηυθέτησε. Εἰς τὴν Παλαιστίνην ἀνώρυξε πλῆθος φρεάτων καὶ ἵδρυσε πολλὰ «πτωχεῖα», πολλὰς δεξαμενάς, ναοὺς κλπ. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονευθῇ ὁ περίφημος ναὸς τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ (V 6, 1), ἡ Νέα, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ τίποτε ἄλλο, λέγει ὁ Προκόπιος («ᾧπερ ἄλλο εἰκασθῆναι οὐδὲν οἷόν τ' ἐστίν»). Οἱ λόγοι τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ ἄλλοι ναοὶ ἐκτίσθησαν ἂν ὄχι ἰσάξιοι τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὡς πρὸς τὸ τόλμημα τῆς θολωτῆς στεγης, πάντως ὅμως ἐφάμιλλοι αὐτῆς κατὰ τὰ λοιπά. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἔκτισε πλὴν ἄλλων μεγάλα λουτρά, «τὰς Θεοδωριανάς», πρὸς τιμὴν τῆς γυναικός του (VI, 5). Εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Βανδάλων ἐκτίσθησαν πολλαὶ πόλεις καὶ ἄπειρα φρούρια, εἰς τὰ ὁποῖα διακρίνεται μέχρι σήμερον ἡ ὀχυρωματικὴ τέχνη τοῦ Βυζαντίου.

Ἐὰν δὲν ἐγνωρίζαμεν παρὰ μόνον τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἔπρεπε νὰ ἐννοήσωμεν ἀπ' αὐτὰ τὸν μεγαλεπήβολον χαρακτῆρα ἀλλὰ καὶ τὴν κοινωφελῆ ἀντίληψίν του. Ἀμέτρητον πλῆθος εὑρισκομένων ἀδιαλείπτως ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι κάποτε πρέπει νὰ συγκεντρωθοῦν, ἀναφέρονται εἰς τὰ κτίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

7. Βανδαλικὸς πόλεμος.

Εἰς τὴν Ἀφρικὴν οἱ Βάνδαλοι ἀπεδείχθησαν σκληροὶ κατακτηταί, διότι δὲν ἤσκησαν μόνον κατὰ θάλασσαν τὴν πειρατείαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ξηρὰν ληστρικὴν πολιτικήν, ἀφοῦ κατέλαβαν κατὰ μέγα μέρος τὰ κτήματα τῶν ἐντοπίων. Ἔπειτα οἱ Βάνδαλοι ἦσαν Ἀρειανοὶ καὶ αὐτὸ

1) Ἐπίγραμμα τοῦ Ἀγαθίου εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Σαγγαρίου βλ. Ἀνθολ. Παλατ. IX, 641.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρκεῖ διὰ νὰ ἑρμηνεύσῃ τοὺς σφετερισμοὺς καὶ τὰς πιέσεις κατὰ τῶν ὀρθοδόξων τῆς Ἀφρικῆς.

Παρ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Βανδάλων, οὗτοι ἔχαναν βαθμηδὸν τὴν παλαιὰν γερμανικήν των ἰσχὺν ἐξ αἰτίας τοῦ ἀφρικανικοῦ κλίματος καὶ τῶν ἐπιγαμιῶν μὲ ἐντοπίους. Ἴσως καὶ χωρὶς τὴν σύγκρουσιν πρὸς τὸ Βυζάντιον δὲν θὰ ἠδύναντο ἐπὶ πολὺ ἀκόμη νὰ διατηρήσουν τὸ Κράτος των.

Τὸ 523 μ.Χ. ἔγινε βασιλεὺς τῶν Βανδάλων ὁ «Ἱλδέριχος» (Hilderic), υἱὸς τῆς Εὐδοκίας, ἐγγονῆς τοῦ Θεοδοσίου Β'. Οὗτος εἶχε ζήσει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐμορφώθη ἐκεῖ καὶ ἦτο φίλος τοῦ Βυζαντίου. Ὅταν κατέλαβε τὸν θρόνον[1], ἐσταμάτησε τοὺς διωγμοὺς κατὰ τῶν ὀρθοδόξων, ἀνεκάλεσεν ἐξορίστους ἐπισκόπους καὶ μοναχοὺς καὶ διετήρει φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐξηρέθισε τοὺς φανατικοὺς Βανδάλους Ἀρειανοὺς καὶ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Ἱλδερίχου, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς συγγενής του, ὁ Γελίμερος, τὸ 530 κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον καὶ νὰ τὸν φυλακίσῃ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐζήτησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ φίλου του Ἱλδερίχου, ἀλλ' ἡ ἐπέμβασίς του ἀπεκρούσθη.

Μετὰ τὴν στάσιν τοῦ Νίκα καὶ τὴν σύναψιν εἰρήνης πρὸς τοὺς Πέρσας ὁ Ἰουστινιανὸς ἤρχισε νὰ σκέπτεται τὴν διάλυσιν τοῦ Βανδαλικοῦ Κράτους· ἡ ἐπέμβασίς του ἐδικαιολογεῖτο ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω γεγονότα, ἀλλ' ἀπετέλει καὶ μέρος τοῦ γενικωτέρου του προγράμματος, τῆς ἀνιδρύσεως τῆς ἀρχαίας ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ὀρθοδοξίας.

Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ σπουδαῖοι πρακτικοὶ λόγοι ἐπέβαλαν τὴν καταπολέμησιν τῶν Βανδάλων, ἡ ἀνάγκη ἐξοντώσεως τῆς πειρατείας, ἡ ὁποία παρέλυσε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν συγκοινωνίαν εἰς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον.

Πολλοὶ σύμβουλοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Καππαδόκης, ἐζήτουν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Βανδάλων ὑπενθυμίζοντες τὴν παλαιὰν ἧτταν τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὅμως ἐτόλμησεν, ἴσως διότι εἶχε πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὸν νικητὴν τῶν στασιαστῶν Βελισάριον, τὸν ὁποῖον τώρα ἀνεκήρυξε «στρατηγὸν αὐτοκράτορα»[2]. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὀλίγον

1) Χωρὶς νὰ εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ Ἱλδέριχος ἔκοψε νομίσματα ἀργυρᾶ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε συνήθειαν τῶν Βανδάλων ἡμεμόνων.

2) Περὶ τῆς ἐκστρατείας κατὰ Βανδάλων βλ. Bury, History L. R. Empire 2, 124 κέξ.—Diehl, L'Afrique Byzantine 1896.—Stein – Palanque, Histoire τ. 2, 311.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σχετικῶς στρατόν, ἤτοι δέκα χιλιάδας πεζῶν καὶ πέντε χιλιάδας ἱππέων. Ὁ στρατὸς αὐτός, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπῆρχαν καὶ «Μασσαγέται», ἤτοι Οὖννοι καὶ Ἔρουλοι, ἤτοι Γερμανοί, ἐπεβιβάσθη 500 πλοίων ὑπὸ τὸν ναύαρχον Καλώνυμον, Ἕλληνα ἐξ Ἀλεξανδρείας. Οἱ ναῦται ἦσαν κατὰ τὸν Προκόπιον[1] «Αἰγύπτιοί τε Ἴωνες οἱ πλεῖστοι καὶ Κίλικες», ἤτοι κατὰ μέγα μέρος Ἕλληνες, διότι πλὴν τῶν Ἰώνων καὶ οἱ ἐξ Αἰγύπτου καὶ οἱ ἐκ Κιλικίας δὲν ἦσαν ὅλοι ξένοι. Πλὴν τῶν 500 μεταγωγικῶν παρηκολούθησαν τὴν ἐκστρατείαν καὶ ἐνενήκοντα δύο πολεμικὰ ταχέα, «δρόμωνες», νέου τύπου «μονήρη» πλοῖα, ὄχι «τριήρεις». Ὁ πατριάρχης Ἐπιφάνιος ηὐλόγησε τὸν ἀναχωροῦντα στόλον.

Ὅπως εἴπαμεν, ἡ δύναμις τῶν 15.000 στρατιωτῶν, ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὴν παλαιοτέραν ἐκστρατείαν τοῦ Βασιλίσκου, ἦτο πολὺ μικρά. Ὠφείλετο ἡ μικρὰ δύναμις εἰς ἄγνοιαν τῆς καταστάσεως τῶν Βανδάλων ἢ τοὐναντίον εἰς καλὰς πληροφορίας περὶ τῆς οἰκτρᾶς ἐσωτερικῆς θέσεως αὐτῶν; Πιθανώτερον φαίνεται τὸ δεύτερον. Τὸν Βελισάριον παρηκολούθησε πλὴν τῆς Ἀντωνίνης καὶ ὁ Προκόπιος ὡς βοηθὸς καὶ πολιτικὸς σύμβουλος αὐτοῦ καὶ εἶχεν οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ περιγράψῃ ἐξ αὐτοψίας τὴν κατὰ Βανδάλων ἐκστρατείαν. Οἱ ἔπειτα ἱστορικοὶ παρέλαβαν ὅλοι ἀπὸ τὸν Προκόπιον. Ἐκ τῶν λοιπῶν στρατηγῶν γνωστότερος εἶναι ὁ Ἀνατολίτης («ἐῷος» κατὰ τὸν Προκόπιον, ἐκ Μεσοποταμίας) Σολόμων, ὅστις καὶ θὰ διαδεχθῇ τὸν Βελισάριον.

Ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς ἐκστρατείας ἦτο σχετικῶς ἰσχυρά, διότι προφανῶς ὁ Βελισάριος ἐπρονόησε περὶ αὐτῆς διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἀσφαλῆ ἀποβίβασιν, ὄχι διὰ τὴν καταναυμάχησιν τοῦ ἐχθροῦ. Πράγματι βλέπομεν ὅτι ὁ Βελισάριος ἀποβιβάζει τὸν στρατόν του πολλῶν ἡμερῶν δρόμον μακρὰν τῆς Καρχηδόνος παρὰ τὴν γνώμην ἄλλων στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ πλεύσουν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῶν Βανδάλων. Προφανῶς ὁ Βελισάριος δὲν θέλει νὰ συνάψῃ ἄνευ ἀνάγκης ναυμαχίαν πρὸς τοὺς Βανδάλους.

Τὴν ἀποβίβασιν καὶ ἐκστρατείαν τοῦ Βελισαρίου ηὐκόλυναν δύο γεγονότα. Εἰς τὴν Λιβύην εἶχεν ἐκραγῆ ἐπανάστασις κατὰ τῶν Βανδάλων, οἱ δ' ἐπαναστάται Λίβυες εὐχαρίστως εἶδαν τὴν ἀποβίβασιν τοῦ Βελισαρίου, ὅστις ἔδωκεν αὐστηρὰς διαταγὰς πρὸς τὸν στρατόν του νὰ συμπεριφέρεται καλῶς καὶ φιλανθρώπως πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἄλλη ἐπανάστασις εἰς τὴν Σαρδινίαν ἠνάγκασε τὸν Γελίμερον νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐκεῖ καὶ νὰ μὴ εὑρίσκεται τώρα εἰς τὴν Ἀφρι-

1) Προκοπ. Πολ. III, 11, 13.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κήν. Αὐτὰ ὅλα δεικνύουν ὅτι οἱ Βάνδαλοι δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ τὰ σχέδια τοῦ Βυζαντίου, ἐνῷ ἀντιθέτως ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι πιθανῶς ἡ Βυζαντινὴ διπλωματία συνετέλεσεν εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐπαναστάσεις.

Μετὰ τὴν ἀποβίβασίν του ὁ Βελισάριος ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Καρχηδόνα μετὰ προσοχῆς (μὲ προφυλακὰς καὶ πλαγιοφυλακάς), ἐνῷ οἱ κάτοικοι ἐπρομήθευαν τρόφιμα εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν καλὴν συμπεριφορὰν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Βυζαντίου.

Εἰς τὸ «Δέκιμον» (Decimum), δέκα μίλια μακρὰν τῆς Καρχηδόνος, πλησίον τῆς σημερινῆς πόλεως Τύνιδος, αἱ προφυλακαὶ τοῦ Βελισαρίου συνεκρούσθησαν καὶ θὰ ἠττῶντο, ἂν ὁ καταφθάσας ἐν τῷ μεταξὺ Γελίμερος ἦτο δεξιώτερος. Οὗτος ὅμως ἔφυγεν, ἐνῷ ὁ Βελισάριος μετὰ τὴν ἀνωτέρω μάχην εἰσῆλθεν εἰς τὴν Καρχηδόνα τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 533 γενόμενος καλῶς δεκτὸς ὑπὸ τῶν κατοίκων [1]. Ὁ στρατὸς εἰσῆλθεν ἐν παρατάξει καὶ προσηνέχθη πάλιν καλῶς σύμφωνα πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ Βελισαρίου.

Εἰς τὸ Δέκιμον σχεδὸν ἐκρίθησαν τὰ πράγματα. Ὅπως ἐπὶ Λέοντος Α' ἐνικήθησαν οἱ Βυζαντινοὶ ὑπὸ τῶν Βανδάλων δι' ἔλλειψιν ἱκανοῦ ἀρχηγοῦ, οὕτως ἀντιθέτως νικῶνται τώρα οἱ Βάνδαλοι. Ἀφοῦ ἐχάθη ἡ Καρχηδὼν καὶ ὁ Γελίμερος ἔγινε φυγάς, ἦτο δύσκολον πλέον νὰ νικήσῃ. Ὁ Βελισάριος, προσεκτικὸς ὅπως ἦτο, ἔλαβεν ὅλα τὰ προφυλακτικὰ καὶ ὀχυρωματικὰ μέτρα εἰς τὴν Καρχηδόνα, τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ ἀνακαταλάβῃ ὁ Γελίμερος. Οὗτος ἀνεκάλεσε τὸν στρατὸν τὸν σταλέντα εἰς Σαρδινίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ τοῦτον δὲν ἠδυνήθη νὰ νικήσῃ εἰς τὸ **Τρικάμαρον,** εἴκοσι μίλια περίπου δυτικῶς τῆς Καρχηδόνος, ὅπου ἔγινε νέα μάχη· ὁ ἀνάξιος διάδοχος τοῦ Γιζερίχου Γελίμερος ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τοῦ Βελισαρίου ἔφυγε πάλιν εἰς τὴν Νουμιδίαν καὶ ἡ τύχη τοῦ Βανδαλικοῦ κράτους ἐκρίθη. Καμμία ἀντίστασις δὲν προεβλήθη πλέον μετὰ τὸ Τρικάμαρον. Ὁ στρατὸς τοῦ Βελισαρίου καταλαμβάνει ὅλην σχεδὸν τὴν παλαιὰν Ρωμαϊκὴν Ἀφρικὴν καὶ φθάνει μέχρι τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους, εἰς τὸ Septum (σημερινὸν Ceuta), σταθμὸν ἀναγκαῖον διὰ

1) Ὁ Προκόπιος λέγει (Πολ. ΙΙΙ, 20, 1) ὅτι κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Καρχηδόνα «οἱ Καρχηδόνιοι λύχνα ἔκαιον πανδημεὶ καὶ ἡ πόλις κατελάμπετο τῷ πυρὶ τὴν νύκτα ὅλην ἐκείνην καὶ τῶν Βανδίλων οἱ ἀπολελειμμένοι ἐν τοῖς ἱεροῖς ἱκέται ἐκάθηντο» (ἐζήτησαν δηλ. ἄσυλον εἰς τοὺς ναούς, διὰ νὰ μὴ σφαγοῦν). Ὁ Βελισάριος μὲ τὴν καλὴν συμπεριφοράν του ἔγινεν ἀγαπητὸς εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς. Ὁ Προκόπιος γράφει (Πολ. ΙΙΙ, 17): (Βελισάριος) «πραότητα καὶ φιλανθρωπίαν πολλὴν ἐνδεικνύμενος τοὺς Λίβυας προσεποιήσατο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν ἐπίβλεψιν τῆς Ἱσπανίας. Ἐπίσης κατελήφθησαν αἱ βανδαλικαὶ νῆσοι Κορσική, Σαρδινία καὶ αἱ Βαλεαρίδες, ἡ «Μαιορίκα καὶ Μινορίκα», ὅπως τὰς λέγει ὁ Προκόπιος. Τὸ Κράτος τῶν Βανδάλων, τὸ ὁποῖον κυρίως εἰπεῖν ἦτο ἔργον ἑνὸς ἀνδρός, τοῦ Γιζερίχου, ἔπρεπε μοιραίως νὰ διαλυθῇ (533), ἀφοῦ ἔγινε τόσον μισητὸν μεταξὺ τῶν ἰθαγενῶν πληθυσμῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους προσηνέχθη ληστρικῶς. Ὁ Προκόπιος ὁμιλεῖ [1] περὶ τῶν «ἀβροδιαίτων» Βανδάλων ἀλλὰ καὶ τῶν πτωχοτάτων κατοίκων τῆς Μαυριτανίας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἤλεθαν οὔτε ἔψηναν τὸ σιτάρι, ἀλλὰ τὸ ἔτρωγαν ὠμὸν ὅπως τὰ ζῷα.

Ὁ Βελισάριος μετὰ τὴν νίκην του, τὴν ὁποίαν ἴσως καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἐφαντάζετο τόσον εὔκολον, ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν σύλληψιν τοῦ Γελιμέρου, τὸν ὁποῖον θὰ φέρῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁμοῦ μὲ τοὺς Βανδάλους αἰχμαλώτους καὶ τὰ ἄπειρα λάφυρα, τὰ ἀποκομισθέντα ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα τῶν Βανδάλων. Ὑπῆρχαν ἀκόμη ἐκεῖ καὶ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη ἁρπαγέντα ἐκ Ρώμης κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Βανδάλων τοῦ 455 μ.χ.

Ὁ Βελισάριος ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ διαλύσῃ καὶ τὰς συκοφαντίας ὅτι εἶχε φιλοδοξίας ἀνατρεπτικάς. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦλθεν εἰς τὸ Κάθισμα τοῦ ἱπποδρόμου, ὅπου προσῆλθε πεζὸς ὁ Βελισάριος φέρων τὸν Γελίμερον, ἐκλεκτὴν μοῖραν Βανδάλων αἰχμαλώτων καὶ τὰ πολύτιμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κειμήλια [2]. Πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ Βελισάριος καὶ ὁ Γελίμερος ἔπεσαν κατὰ γῆς καὶ προσεκύνησαν αὐτόν. Εἰς τὸν Γελίμερον ἐδόθησαν κτήματα εἰς τὴν Γαλατίαν διὰ νὰ ζήσῃ ἡσύχως, δὲν τοῦ ἐδόθη ὅμως ὁ τίτλος τοῦ πατρικίου, διότι κατὰ τὸν Προκόπιον δὲν ἠθέλησε νὰ ἀφήσῃ τὸν Ἀρειανισμόν του. Οἱ αἰχμάλωτοι Βάνδαλοι ὑπηρέτησαν ἔπειτα εἰς τὸν Βυζαντινὸν στρατόν, εἰς τὰ Περσικὰ σύνορα.

Ὁ Βελισάριος ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ὑπάτου, εἶχε δ' οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ διανείμῃ καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως χρή-

---

1) Πολ. IV, 6, 6.

2) Προκόπιος (Πολ. IV, 9,3) : ὁ Βελισάριος «τὰ λάφυρα ἐνδεικνύμενος καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀνδράποδα ἐν μέσῃ πόλει ἐπόμπευσεν, ὃν δὴ θρίαμβον καλοῦσι Ρωμαῖοι, οὐ τῷ παλαιῷ μέντοι τρόπῳ, ἀλλὰ πεζῇ βαδίζων ἐκ τῆς οἰκίας τῆς αὐτοῦ ἄχρι εἰς τὸν ἱππόδρομον... ἦν δὲ λάφυρα... θρόνοι χρυσοῖ, ἐκπώματα χρυσᾶ... ἦν δὲ καὶ ἄργυρος ἕλκων μυριάδας ταλάντων πολλὰς καὶ πάντων τῶν βασιλικῶν κειμηλίων πάμπολύ τι χρῆμα». Θρίαμβον ἐτέλουν πάντοτε βασιλεῖς· τώρα ἐπετράπη μὲν εἰς στρατηγὸν νὰ τελέσῃ θρίαμβον, ἀλλ' ἐμετριάσθη ἡ ἐντύπωσις, διότι ὁ θριαμβευτὴς μετὰ τοῦ αἰχμαλώτου Γελιμέρου ἐ π ρ ο σ κ ύ ν η σ α ν τὸν εὑρισκόμενον εἰς τὸν ἱππόδρομον αὐτοκράτορα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ματα ἐκ τῶν λαφύρων τοῦ Βανδαλικοῦ πολέμου. Ἡ ἀνύψωσις εἰς τὴν ὑπατείαν τοῦ Βελισαρίου δεικνύει ὅτι αἱ καταγγελίαι κατ' αὐτοῦ δὲν ἐπιστεύθησαν ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ὅτι ἡ ἐπιδειχθεῖσα εἰς τὸν ἱππόδρομον πίστις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν ἀνεγνωρίσθη ὡς εἰλικρινής.

Ὑπὸ τὰς κατάρας τῶν ἰθαγενῶν διελύθη τὸ Γερμανικὸν κράτος τῶν Βανδάλων εἰς ἓξ μῆνας καὶ οὐδὲν ἴχνος ἀπέμεινε τῆς διαβάσεως αὐτῶν. Οἱ ἰθαγενεῖς ὅμως, οἱ ὁποῖοι ὑπεδέχθησαν μὲ ἐνθουσιασμὸν τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν ὡς ἐλευθερωτήν, δὲν ἔμελλαν νὰ μείνουν διὰ παντὸς εὐχαριστημένοι καὶ ἀπ' αὐτόν. Εἶναι εὐνόητον ὅτι ἡ ἄμεμπτος διαγωγὴ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατοῦ, ἐν ὅσῳ ἦτο εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὁ Βελισάριος, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ πάντοτε. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος, ὁ ὁποῖος κυβερνᾷ τώρα τὴν Ἐκκλησίαν, φέρεται σκληρῶς πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς καὶ τοὺς ἄλλους αἱρετικούς. Τὰ κτήματα τῶν Βανδάλων ἐδόθησαν εἰς ὀρθοδόξους. Οἱ δὲ φορολόγοι δὲν εἶναι ποτὲ οἱ καλύτεροι ὑπάλληλοι οὔτε τῶν νεωτέρων Κρατῶν. Ὅλα αὐτὰ ἐπροκάλεσαν ταχέως τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἰθαγενῶν, τῶν Μαυρουσίων ἢ Μαύρων. Τὸ 534 ὡρίσθη ὡς διάδοχος τοῦ Βελισαρίου ὁ Σολόμων, ἀλλὰ μὲ πολιτικὴν συγχρόνως καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν· αὐτὸ δεικνύει ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη ἀντίδρασις καὶ ἐχρειάσθη νὰ δοθῇ εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον τόση δύναμις. Ὁ Σολόμων ἤρχισε ταχέως τὴν ὀχύρωσιν τῶν πόλεων καὶ τῶν συνόρων, πολλαὶ δ' ἐκ τῶν ὀχυρώσεων αὐτῶν σώζονται μέχρι σήμερον καὶ εἶναι ἐκ τῶν καλυτέρων μαρτύρων τῆς Βυζαντινῆς ὀχυρωματικῆς τέχνης. Παρὰ ταῦτα ἡ ἀντίδρασις τῶν ἰθαγενῶν ἠνάγκασε τὸν Σολόμωνα νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Σικελίαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βελισαρίου, ὅστις ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ εἰς Ἀφρικὴν καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν σπουδαιοτέραν ἀντίστασιν· καὶ μόνον τὸ ὄνομά του ἤρκει νὰ φοβίσῃ τοὺς ἰθαγενεῖς. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βελισαρίου ἐπανήρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ καὶ συγγενεῖς του στρατηγούς, τὸν ἐξάδελφόν του Γερμανὸν καὶ ἀργότερα τὸν σύζυγον τῆς ἀνεψιᾶς του Ἀρεόβινδον. Τὸ 536 ἐδολοφονήθη ὁ Ἀρεόβινδος, τὸ δὲ 544 ὁ Σολόμων ἐνικήθη.

Τὴν Βυζαντινὴν ἀρχὴν ἐστερέωσεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὁ ἱκανὸς στρατηγὸς Ἰωάννης Τρωγλίτης, ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τὸ 548 εἰς σκληρὰν μάχην καὶ ἐφόνευσε δεκαεπτὰ ἀρχηγοὺς τῶν Μαυρουσίων. Ἡ νίκη αὕτη ἐξησφάλισε τὴν σχετικὴν εἰρήνην καὶ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Δικαίως δι' αὐτὸ ὑμνήθη ὁ Ἰωάννης[1] ὑπὸ τοῦ Ἀφρικανοῦ ποιητοῦ Κορίππου.

---

1) Corippi Africani grammatici (σ. 1 κ.ἑ.) : «Joannidos» sev de bellis libycis...—Bury, ἔνθ' ἀνωτ. 2. 147.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ Ἀφρικὴ διετήρει ἀκόμη πνευματικὰ κέντρα καὶ εἶχε πλῆθος ἐπισκόπων. Τὸ Βυζάντιον ἐστερέωσε τὸν χριστιανικὸν πολιτισμόν.

Αἱ ἐπαναστάσεις ὅμως τῶν ἰθαγενῶν Βερβέρων καὶ Μαυρουσίων ἢ Μαύρων ἐπροκάλεσαν ριζικὰ μέτρα τοῦ Βυζαντίου, ἐξοικισμοὺς κατοίκων, ὁμαδικὰς αἰχμαλωσίας[1] κλπ. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ἡ Βυζαντινὴ κατοχὴ ὑπῆρξεν ὠφελιμωτέρα τῆς τῶν Βανδάλων καὶ τῆς μεταγενεστέρας τῶν Ἀράβων. Κατὰ τὸν Diehl[2]: «χωρὶς τὸν Ἰουστινιανὸν τὸ τόσον ἀδύνατον βασίλειον τῶν Βανδάλων θὰ ὑπεχώρει εἰς τὴν ἀγριότητα τῶν Βερβέρων: τὸ Βυζάντιον ἐβράδυνε κατὰ δύο αἰῶνας τὴν καταστροφήν, ἡ ὁποία ἐξήλειψε τὰ τελευταῖα ἴχνη τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ». Ὁ δὲ Εὐάγριος[3] ἐξαίρει τὴν ἀνοικοδομητικὴν πολιτικὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἡ διάλυσις ὅμως τοῦ Κράτους τῶν Βανδάλων εἶχε καὶ γενικωτέραν σημασίαν, διότι κατεπολέμησε τὴν πειρατείαν καὶ ηὐκόλυνε τὴν οἰκονομικὴν ἀνακούφισιν τῆς δυτικῆς Μεσογείου.

8. Πόλεμος κατὰ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας (534 - 554).

Ὁ Ἰουστινιανός, ὅπως εἴπαμεν, ἤθελε νὰ ἀνιδρύσῃ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ πρὸς τοῦτο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστίνου προσήγγισε πρὸς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Εἰς τὸ πρόγραμμά του αὐτὸ τὸν ἐνίσχυε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Ὀστρογότθοι (τοὺς ὁποίους εἰς τὸ ἑξῆς ὀνομάζομεν ἁπλῶς Γότθους) εἰς τὴν Ἰταλίαν ἦσαν Ἀρειανοί. Ὁ Ἰουστινιανὸς σχεδιάζει νὰ ἀποκαταστήσῃ ἑνιαῖον Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ συγχρόνως ἑνιαίαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἡ ἑνότης αὕτη ηὐκόλυνε καὶ τὴν οἰκονομικὴν ζωήν.

Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἔκαμαν τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῇ ὅτι ἐξ ἴσου εὐκόλως θὰ καταλάβῃ διὰ

---

1) Ὁ Θεοφάνης (1, 202) γράφει: «γυναικῶν καὶ παίδων τοσοῦτον πλῆθος οἱ Ρωμαῖοι ἔλαβον, ὥστε προβάτου τιμῆς παῖδα Μαυρούσιον ὠνήσασθαι βουλομένῳ ἀπεδίδοντο».

2) L'Afrique Byzantine σ. 594.

3) Ὁ Εὐάγριος (σ. 168) γράφει: «Λέγεται δὲ ἐν Λιβύῃ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἄστη Ἰουστινιανὸς ἀνασώσασθαι, τὰ μὲν τέλεον, τὰ δὲ κατὰ πολὺ πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἀνακαινίσαι τειχῶν τε περιβόλοις, ἑτέραις τε μεγίσταις οἰκοδομίαις, ἐξ ὧν πόλεις κοσμοῦνται τό τε θεῖον ἱλάσκεται...». Ὅσον καὶ ἂν θεωρηθοῦν ὑπερβολικοὶ οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Εὐαγρίου, πάντως προκαλεῖ μεγάλην ἐντύπωσιν τὸ πλῆθος τῶν ἀνεγερθέντων καὶ ἀνακαινισθέντων φρουρίων καὶ συνοικισμῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ αὐτοῦ στρατηγοῦ καὶ τὴν γοτθικὴν Ἰταλίαν. Ἴσως χωρὶς τὸν Βελισάριον δὲν θὰ ἔκαμνε τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Γότθων. Ἀφορμὴν ἐπεμβάσεως εὗρῆκε τὸν φόνον τῆς Ἀμαλασούνθας, θυγατρὸς τοῦ Θευδερίχου, ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ «Θευδάτου» (λατ. Deodatus), ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι οἱ Γότθοι δὲν ἠδύναντο νὰ κυβερνῶνται ὑπὸ γυναικὸς τόσον ὑποχωρητικῆς πρὸς τοὺς Ρωμαίους τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπενέβη κατὰ τοῦ Θευδάτου καὶ ἔστειλε (535) τὸν μὲν στρατηγὸν Μοῦνδον νὰ καταλάβῃ τὴν Δαλματίαν, τὴν ὁποίαν ἐπίσης κατεῖχαν οἱ Γότθοι, τὸν δ' ἔνδοξον ἤδη Βελισάριον κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ἡ κατάληψις Δαλματίας καὶ Σικελίας δεικνύει ὅτι μετὰ προσοχῆς καὶ σχεδὸν δοκιμαστικῶς προχωρεῖ ὁ Ἰουστινιανός. Ὁ Μοῦνδος ἀπέθανεν εἰς τὴν Δαλματίαν τὸ 536.

Ὁ Βελισάριος ἦλθε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἀπὸ τῆς Κατάνης κατέλαβε τὰς Συρακούσας, τὴν Πάνορμον καὶ ἄλλας πόλεις ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων, σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν καὶ «οὐδενὶ πόνῳ», ὅπως λέγει ὁ Προκόπιος [1], ὅστις παρηκολούθησε πάλιν τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας. Ἡ τόσον εὔκολος ὑποταγὴ τῆς Σικελίας ὠφείλετο βέβαια εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἐφρουρεῖτο καλῶς, διότι οἱ Γότθοι δὲν ἐγνώριζαν, πότε καὶ πῶς θὰ ἤρχιζεν ὁ πόλεμος· ἴσως ὅμως καὶ οἱ ὑπάρχοντες ἀκόμη τότε Ἕλληνες κάτοικοι μισοῦντες τοὺς Γότθους συνειργάσθησαν προθύμως μὲ τὸν Βελισάριον καὶ ηὐκόλυναν αὐτὸν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς μεγάλης νήσου, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἑξῆς ἔχει τὰ σιτηρά της εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ νικητοῦ, ὄχι τῶν Γότθων [2]. Ἀφοῦ ἀφῆκε φρουρὰς εἰς τὴν Σικελίαν, ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Μεσσήνην εἰς τὸ Ρήγιον τῆς κάτω Ἰταλίας, τὴν ὁποίαν πάλιν κατέλαβεν εὐκόλως, διότι δὲν ὑπῆρχαν ἰσχυραὶ φρουραὶ γοτθικαὶ καὶ οἱ κάτοικοι, «Καλαβροὶ καὶ Ἀπούλιοι» «ἐθελούσιοι προσεχώρησαν» [3] εἰς τὸν Βελισάριον· ἴσως ἐβοήθησαν πάλιν καὶ οἱ ὑπάρχοντες τότε πολλοὶ Ἕλληνες εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Φράγκους διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Γότθων εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Γότθοι ἤρχισαν νὰ παρασκευάζωνται καὶ προέβαλαν τὴν πρώτην ἀντίστασιν εἰς τὴν Νεάπολιν, τὴν ὁποίαν εἶχαν ὀχυρώσει. Ὁ Θευδᾶτος ὅμως ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ πρότερον εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν διὰ τοῦ πάπα Ἀγαπητοῦ, ὅστις ὅμως ἀπέθανε (536), πρὶν ἐπιτύχῃ ὅ,τι ἤθελαν οἱ Γότθοι. Ἡ Νεάπολις ἐπολιορ-

1) Προκοπ. Πολ. V, 5, 11.

2) Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκεν εἰδικὴν Νεαρὰν πρὸς διοίκησιν τῆς Σικελίας (βλ. B. Lavagnini, Belisario in Italia, 1948, σ. 10).

3) Προκοπ. Πολ. V, 5, 13.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 14. Ἡ Θεοτόκος ἐν μέσῳ. Δεξιὰ ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὴν ἁγίαν Σοφίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κήθη ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας καὶ κατελήφθη, ἀφοῦ οἱ Ἴσαυροι στρατιῶται εἰσῆλθαν εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ ὑδραγωγείου. Ὁ Βελισάριος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν λήστευσιν τῆς Νεαπόλεως ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Ἡ κατάληψις τῆς ὀχυρᾶς πόλεως ἐπροξένησε κατάπληξιν εἰς τοὺς Γότθους, οἱ ὁποῖοι ὠργισμένοι κατὰ τοῦ Θευδάτου ἀνεκήρυξαν ἄλλον βασιλέα, τὸν Οὐΐτιγιν· ὁ Θευδᾶτος ἐφονεύθη ὑπό τινος Γότθου, ὁ δὲ Οὐΐτιγις ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τῆς Ἀμαλασούνθας Ματασούνθαν καὶ ἐνομιμοποίησε τὴν θέσιν του.

Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ καὶ πρὶν παρασκευασθῇ καλὰ ὁ Οὐΐτιγις, ὁ Βελισάριος προχωρεῖ μετὰ τόλμης καὶ καταλαμβάνει τὴν Ρώμην (536), ὁπόθεν εἶχε φύγει ὁ ἀνέτοιμος ἀκόμη Οὐΐτιγις. Ὁ ὀλίγος στρατὸς τοῦ Βελισαρίου δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ σπεύσῃ νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ραβένναν, ἀντιθέτως δ' ὁ παρασκευασθεὶς Οὐΐτιγις ἐπῆλθε μετὰ στρατοῦ πολλοῦ (150.000) κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἐπολιόρκησεν αὐτήν. Ἡ πολιορκία τῆς Ρώμης διήρκεσεν ἓν ἔτος, διότι ὁ μὲν Βελισάριος δὲν εἶχεν ἀρκετὸν στρατὸν διὰ νὰ κάμῃ ἔξοδον, ἡ λαμπρά του ὅμως ἄμυνα δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Οὐΐτιγιν νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐστάλησαν τρόφιμα, τὰ ὁποῖα σύρουν ἐντὸς τῶν πλοιαρίων βόες ἐκ τῆς παραλίας τοῦ Τιβέρεως, διότι οὔτε κωπηλασία οὔτε ἱστιοπλοΐα ἦτο δυνατή· ἐπίσης ἐστάλησαν στρατιωτικαὶ ἐνισχύσεις εἰς τὸν Βελισάριον ἐκ Σλάβων, Οὔννων καὶ Ἀντῶν τοῦ Δουνάβεως. Συγχρόνως ἦλθε καὶ ὁ εὐνοούμενος τῆς Θεοδώρας εὐνοῦχος στρατηγὸς Ναρσῆς, «ὀξὺς καὶ μᾶλλον ἢ κατ' εὐνοῦχον δραστήριος», κατὰ τὸν Προκόπιον[1], προσέτι δὲ ὁ συγγενὴς τοῦ Ἰουστινιανοῦ «Ἰουστῖνος ὁ τοῦ Ἰλλυρικοῦ στρατηγὸς» φέρων καὶ στρατὸν ἐξ Ἐρούλων. Αἱ ἐνισχύσεις αὐταὶ δεικνύουν, πόσον δύσκολος ἐθεωρήθη εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ θέσις τῆς Ρώμης. Ἡ ἄφιξις ὅμως τοῦ Ναρσῆ, στρατηγοῦ μὲ μεγάλην πρωτοβουλίαν καὶ εὐνοουμένου ὑπὸ τῆς Θεοδώρας, ἔφερε χαλάρωσιν εἰς τὴν πειθαρχίαν, διότι οὗτος διεφώνει συχνὰ πρὸς τὸν Βελισάριον, ἂν καὶ ὁ τελευταῖος εἶχεν ἀναγνωρισθῇ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπως εἰς τὴν Ἀφρικήν, «στρατηγὸς αὐτοκράτωρ».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαπητοῦ ἐξελέγη πάπας τῇ συναινέσει καὶ τοῦ Βελισαρίου ὁ Σιλβέριος, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐθεωρήθη ὕποπτος καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ θεωρουμένου φίλου τοῦ Βυζαντίου Βιγιλίου. Ὁ Σιλβέριος ἐξωρίσθη εἰς Πάταρα τῆς Λυκίας, ὅπου ἀπέθανεν ἀπὸ τὰς στερήσεις.

Αἱ ἐνισχύσεις ἐπιτρέπουν εἰς τὸν Βελισάριον νὰ ἀπασχολήσῃ τοὺς Γότθους καὶ ἀλλαχοῦ διὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ἀφήσουν τὴν Ρώμην.

1) Προκόπ. Πολ. VI, 13, 16.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μὲ τὴν σκέψιν αὐτὴν στέλλεται στρατὸς πρὸς ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ «Ἀρίμινον» (τὸ νεώτερον Rimini) εἰς τὴν Ἀδριατικὴν καὶ ἀλλαχοῦ [1]. Ἡ ἅλωσις τοῦ Ἀριμίνου (538) ἔφερεν εἰς δύσκολον θέσιν τοὺς Γότθους καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ διαλύσουν τὴν διαρκοῦσαν πολιορκίαν τῆς Ρώμης κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 538.

Ὁ Οὐΐτιγις δὲν ὑπῆρξε προκλητικὸς ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου, ἔκοπτε νομίσματα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπεζήτησε δὲ συνεννόησιν. Δυστυχῶς ὄχι μόνον ὁ Ἰουστινιανός, ἀλλὰ καὶ ὁ Βελισάριος ἀπέκρουε τὰς μετριοπαθεῖς προτάσεις τῶν Γότθων, ἂν καὶ ἔβλεπε τὰς δυσκολίας τοῦ πολέμου.

Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Γότθων ἀπὸ τὴν Ρώμην ὁ Βελισάριος ἔστειλεν ὀλίγον στρατὸν εἰς τὸ Μιλάνον, τὸν ὁποῖον εἶχε ζητήσει ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος πρὸς φύλαξιν ἀπὸ τῶν Γότθων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὐΐτιγις ἀνέπτυξε διπλωματικήν, ἀντὶ στρατιωτικῆς, δραστηριότητα· ἀφοῦ συνεννοήθη μὲ τὸν Χοσρόην, ἐπέτυχε νὰ λάβῃ βοήθειαν καὶ ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων «Θευδέβερτον» (Theodebert), ὁ ὁποῖος εἶχε μὲν συνάψει φιλίαν καὶ πρὸς τὸν Ἰουστινιανόν, ἀλλ' ἔστειλε τώρα 10.000 Βουργουνδίους εἰς βοήθειαν τῶν Γότθων ἰσχυρισθεὶς ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι παραβίασις τῆς φιλίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, διότι αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὰς σχέσεις Βυζαντίου καὶ Φράγκων, ὄχι Βουργουνδίων. Βουργούνδιοι καὶ Γότθοι ἐπολιόρκησαν τὸ Μιλάνον, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ. Ἡ ἅλωσις τοῦ Μιλάνου (539), δευτέρας μετὰ τὴν Ρώμην πόλεως τῆς Ἰταλίας, συνωδεύθη μὲ ἀπίστευτον σφαγὴν 300.000(;) ἀνδρῶν κατὰ τὸν Προκόπιον. Τὰ παιδιὰ καὶ αἱ γυναῖκες ἐδόθησαν ὡς σκλάβοι εἰς τοὺς Βουργουνδίους. Ἡ ὠμότης τοῦ Ἀττίλα δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ, καθὼς λέγει ὁ Bury [2], παρόμοιον ἔγκλημα, τὸ ὁποῖον περιέργως οἱ ἱστορικοὶ λησμονοῦν εὐκολα.

Ἡ σφαγὴ τοῦ Μιλάνου ἔγινεν (539) ἓν ἔτος μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς Ρώμης ἀπὸ τοὺς Γότθους· εἶναι ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν ἀπώλειαν ἐκείνην. Ἡ συμφορὰ αὕτη ἀπεδόθη καὶ εἰς τὴν διαφωνίαν Βελισαρίου καὶ Ναρσῆ, ὅστις δὲν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης πόλεως· δι' αὐτὸ ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεκάλεσε τὸν Ναρσῆν καὶ ἀφῆκε πληρεξουσιότητα εἰς μόνον τὸν Βελισάριον.

Ἡ καταστροφὴ τοῦ Μιλάνου εἶναι ἐκ τῶν φοβερωτέρων δεινῶν τοῦ παρόντος πολέμου, ἀλλ' ὄχι τὸ μόνον· ὁ πόλεμος ἐσταμάτησεν

1) Προκοπ. VI, 20, 14 : Οἱ γενναῖοι Γότθοι πολιορκούμενοι «ἐπεὶ ἅπαντα σφᾶς τὰ ἐπιτήδεια ἐπελελοίπει δέρρεις καὶ διφθέρας ὕδατι βρέχοντες πολύν τινα χρόνον εἶτα ἤσθιον».

2) Bury, ἔνθ. ἀνωτ. 2.204.—Stein – Palanque, Histoire 2, 360.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἡ ἠλάττωσε τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ὁ δὲ Προκόπιος ἀναφέρει[1] ὅτι «ἐν Πικηνῷ» (Picenum) ἀπέθαναν 50.000 ἄνθρωποι ἀπὸ λιμὸν καὶ περισσότεροι ἀλλαχοῦ. Οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Προκοπίου εἶναι ἴσως πάλιν ὑπερβολικοί, ἀλλ' ὁπωσδήποτε χαρακτηριστικοί. Ἔπειτα οἱ Φράγκοι κάμνουν ἐπιδρομὰς καὶ αἰχμαλωτίζουν καὶ Γότθους καὶ «Ρωμαίους». Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἠνάγκασε τὸν Βελισάριον νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς πρωτευούσης τῶν Γότθων, τῆς Ραβέννης.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐπικείμενος πόλεμος τῶν Περσῶν καὶ ἡ συμφορὰ τοῦ Μιλάνου κατέστησαν τὸν Ἰουστινιανὸν διαλλακτικώτερον· ἔστειλεν ὁδηγίας εἰς τὸν Βελισάριον νὰ ἐπιδιώξῃ εἰρήνην, ἡ ὁποία θὰ ἄφηνεν εἰς τοὺς Γότθους τὴν βορείως τοῦ Πάδου χώραν καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Αὐτὴ ἡ λύσις θὰ ἦτο διὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ πολιτικωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα διὰ τὸ Βυζάντιον. Τὴν πρότασιν αὐτὴν ἦτο βέβαιος σχεδὸν ὅτι θὰ ἐδέχοντο οἱ Γότθοι, οἱ ὁποῖοι ὑπέφεραν ἀπὸ ἔλλειψιν τροφίμων καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Φράγκους.

Ὁ Βελισάριος ὅμως, εἴτε διότι εἶχε πεποίθησιν εἰς τὴν τελικὴν νίκην εἴτε δι' ἄλλον λόγον, δὲν ἔσπευσεν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Σπανίως ἠπείθει ὁ Βελισάριος, οὐδέποτε ὅμως ἡ ἀπείθειά του ἦτο τόσον ἐπιβλαβὴς ὅσον τώρα. Οἱ Γότθοι τότε ἐσκέφθησαν νὰ προσφέρουν[2] εἰς τὸν Βελισάριον τὴν βασιλείαν διὰ νὰ τελειώσῃ ὁ τόσον πλέον καταστρεπτικὸς πόλεμος καὶ διὰ νὰ ἀσφαλίσουν οὕτω τὰς μεγάλας των ἐξ ἁρπαγῆς ἰδιοκτησίας· ὁ Βελισάριος προσεποιήθη ὅτι δέχεται, διότι τοῦτο τὸν ἔφερε ταχύτερον πρὸς τὸ τέρμα τῶν προσπαθειῶν του. Ὅταν ἔμαθε τοῦτο ὁ Οὐΐτιγις, παρητήθη καὶ ἐμήνυσε μυστικὰ εἰς τὸν Βελισάριον νὰ δεχθῇ τὸ προσφερόμενον στέμμα.

Οὕτω τελειώνει ὁ πόλεμος. Τὸ 540 εἰσῆλθεν ὁ Βελισάριος εἰς τὴν Ραβένναν καὶ κατέλαβεν αὐτὴν καὶ τοὺς Γοτθικοὺς θησαυρούς, ἠχμαλώτισε δὲ καὶ τὸν Οὐΐτιγιν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφέρθη πολὺ καλά. Ἐπίσης δὲν ἀφῆκε τὸν στρατὸν νὰ προβῇ εἰς λεηλασίας.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πρωτευούσης καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ βασιλέως τῶν Γότθων, ὁ πόλεμος θεωρεῖται λήξας. Ὁ Βελισάριος μὲ τὸν Οὐΐτιγιν καὶ τὴν Ματασούνθαν καὶ ἄλλους ἐξέχοντας Γότθους αἰχμαλώτους καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς Ραβέννης ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου δὲν ἐτελέσθη κανεὶς θριαμβος, ἴσως κατὰ τὸν Stein διότι ὀλίγον ἔπειτα ἔγινεν ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀντιοχείας. Ὁ Ἰουστινιανὸς

1) Προκοπ. VI, 20, 2.

2) «Βασιλέα τῆς ἑσπερίας Βελισάριον ἀνειπεῖν ἔγνωσαν» κατὰ τὸν Προκόπιον (VI, 27, 18).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προφανῶς ἤθελε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἰδικοῦ του σχεδίου. Ὁ Bury[1] κατακρίνει τὸν Βελισάριον, διότι παρὰ τὴν συνήθειάν του δὲν ὑπήκουσε καὶ δὲν ἐξετέλεσε τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ δὲν ἀφῆκε τοὺς Γότθους ἐλευθέρους μὲ τὸν βασιλέα των Οὐΐτιγιν πρὸς βορρᾶν τοῦ Πάδου· ἡ θέσις αὕτη μεταξὺ τῆς Βυζαντινῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἀπίστων Φράγκων, καθὼς καὶ τῶν προσεγγιζόντων Λογγοβάρδων θὰ καθίστα δύσκολον νέον πόλεμον τῶν Γότθων. Τὸ λάθος τοῦ Βελισαρίου πρέπει ἴσως νὰ ἐξηγήσωμεν ἔχοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ φιλοτιμία τόσον ἱκανοῦ στρατηγοῦ πληγεῖσα ἀπὸ τὴν συμφορὰν τοῦ Μιλάνου καὶ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ναρσῆ ἤθελε τὴν τελικὴν ὑποταγὴν τῶν Γότθων. Ὁ Οὐΐτιγις ἔτυχε προσοχῆς ἐκ μέρους τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἔλαβε κτήματα εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅπου ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη (542).

Ὁ νικητὴς Βελισάριος ἐστάλη κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τοῦτο ηὐκόλυνε νέαν πολεμικὴν κίνησιν τῶν γενναίων Γότθων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὸ 541 ἀνεκήρυξαν οὗτοι βασιλέα των τὸν Τωτίλαν, συνετὸν καὶ γενναῖον Γότθον, ὅστις ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ἀδρανείας τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν τῶν παραμεινάντων εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐκ τῆς κακῆς Βυζαντινῆς διοικήσεως ἠδυνήθη τάχιστα νὰ καταλάβῃ καίρια σημεῖα εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Κατάπληξιν ἐπροξένησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ κατάληψις ὑπὸ τοῦ Τωτίλα[2] τῆς Νεαπόλεως (543), καθὼς καὶ ἡ φιλάνθρωπος αὐτοῦ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς κατοίκους ἀκὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ ραγδαία προέλασις τοῦ Τωτίλα καὶ ἡ αὔξησις τῶν δυνάμεων αὐτοῦ δι' ἐθελοντῶν, τοὺς ὁποίους εἵλκυεν ἡ καλὴ συμπεριφορά του πρὸς τὸν στρατόν, ἠνάγκασε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ σκεφθῇ ὅτι, ἂν δὲν σταλῇ ὁ Βελισάριος εἰς τὴν Ἰταλίαν, αὕτη κινδυνεύει πάλιν. Τὸ 544 ἦλθεν ὁ Βελισάριος, ἀφοῦ συνέλεξε καὶ στρατὸν 4000 Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἦτο ἀνεπαρκὴς καὶ ἀγύμναστος καὶ ὁ Βελισάριος ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ μεγαλυτέρας ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανόν, αἱ ὁποῖαι ὅμως ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Τωτίλας καταλαμβάνει διάφορα στρατηγικὰ σημεῖα τῆς Ἰταλίας, τὸ δὲ 546 μ.Χ. ἐπολιόρκησε τὴν Ρώμην, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐκυρίευσεν. Ὁ τότε ἀρχιδιάκονος καὶ ἔπειτα πάπας Πελάγιος ἐμεσίτευσε παρὰ τῷ Τωτίλᾳ διὰ νὰ γίνῃ μετριωτέρα ἡ αἰχμαλωσία. Τὸν αὐτὸν Πελάγιον ἔστειλεν ὁ Τωτίλας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ συζητήσῃ περὶ

1) Bury, ἔνθ. ἀνωτ. 2, 214.

2) Ὁ Προκόπιος λέγει περὶ αὐτοῦ (VII, 2, 7): «Τωτίλας... ἐπὶ πλεῖστον συνέσεως ἦκων καὶ τὸ δραστήριον ὡς μάλιστα ἔχων καὶ λόγου ἐν Γότθοις πολλοῦ ἄξιος».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰρήνης καὶ ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὅμως ἀπήντησεν ὅτι περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης ἐντολὴν ἔχει νὰ ὁμιλήσῃ ὁ Βελισάριος.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατέστησε τὸν Τωτίλαν ἀγριώτερον πρὸς τοὺς Ρωμαίους πληθυσμούς. Ἀλλ' ἐνῷ οὗτος ἐπροχώρει εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, ὁ Βελισάριος κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ πάλιν τὴν Ρώμην (547) εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν καὶ νὰ ὀχυρώσῃ αὐτήν. Ἄλλας ὅμως ἐπιτυχίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐλλείψει ἀρκετοῦ στρατοῦ καὶ δι' αὐτὸ ἔστειλε τὴν σύζυγόν του Ἀντωνῖναν, φίλην τῆς Θεοδώρας, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀποστολὴν ἐνισχύσεων εἰς Ἰταλίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανεν ἡ Θεοδώρα (548) καὶ ἡ Ἀντωνῖνα προσπαθεῖ τώρα νὰ ἀνακληθῇ ὁ Βελισάριος. Τοῦτο ἔγινε τὸ 549. Ὥστε κατὰ τὴν δευτέραν στρατηγίαν τοῦ Βελισαρίου εἰς τὴν Ἰταλίαν οὗτος δὲν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας, εἴτε δι' ἔλλειψιν στρατοῦ εἴτε διὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ Τωτίλα.

Τὸ 550 μετὰ τρίτην πολιορκίαν κατέλαβεν ὁ Τωτίλας πάλιν τὴν Ρώμην καὶ ἔστειλεν εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, ὅπως καὶ μετὰ τὴν προηγουμένην κατάληψιν, προτάσεις περὶ εἰρήνης. Ὁ Ἰουστινιανὸς κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν ζητεῖ διάδοχον τοῦ Βελισαρίου καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκλέγει τὸν συγγενῆ του στρατηγὸν Γερμανόν, ὑποψήφιον διάδοχον, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν χήραν τοῦ στρατηγοῦ Οὐίτιγι καὶ κόρην τῆς Ἀμαλασούνθας Ματασούνθαν. Ὁ γάμος αὐτὸς ἔγινεν ἐπίτηδες διὰ νὰ προκαλέσῃ τὰς συμπαθείας τῶν Γότθων καὶ γίνῃ εὐκολώτερα ἡ εἰρήνη. Ὁ Γερμανὸς ὅμως ἀπέθανε τὸ 550 εἰς τὴν Σαρδικήν, ἐνῷ ἦτο ἕτοιμος νὰ φύγῃ διὰ τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπεφάσισε τότε νὰ στείλῃ εἰς Ἰταλίαν τὸν Ναρσῆν, ὅστις ἔμεινε καὶ ἄλλοτε ἐκεῖ, ἐγνώριζεν ὁπωσδήποτε τὰ πράγματα, ἦτο δημοτικὸς καὶ γεννημένος ἀρχηγός[1]. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἐδόθησαν μεγαλύτεραι δυνάμεις εἰς τὸν Ναρσῆν, ὅσας δὲν εἶχε ποτὲ εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ Βελισάριος, περὶ τὰς 25.000 «Θρακῶν», Ἰλλυριῶν, Λογγοβάρδων, Ἐρούλων, καὶ Οὔννων.

Ἕως ὅτου ὅμως ἐκλεγῇ ὁ Ναρσῆς καὶ ἑτοιμασθῇ ὁ στρατός του,

---

1) Ὁ Ἀγαθίας (HGM 2, 165) γράφει περὶ τοῦ Ναρσῆ. «Ἦν ἔμφρων καὶ δραστήριος καὶ δεινὸς ἁρμόσασθαι τῷ παρεμπίπτοντι.... ἦν δὲ ἄρα καὶ τὸ σῶμα βραχὺς καὶ ἐς ἰσχνότητα ἐκδεδιητημένος». Ὁ Ναρσῆς ὑπηρέτησε τὸ Βυζάντιον ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη. Ἂν καὶ μονοφυσίτης ὡς Ἀρμένιος εἶχεν ἀνεξαρτησίαν γνώμης, ὄχι μόνον ἀπέναντι τοῦ Βελισαρίου ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Δὲν ἠτύχησε ποτὲ εἰς τὸν πόλεμον καὶ τοῦτο, ὅπως καθόλου ἡ ἠθική του, τοῦ ἐξησφάλισε μέγα κῦρος (Βλ. Stein – Palanque 2, 356).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παρῆλθε πολὺς καιρός, ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὁ Τωτίλας κατέλαβε τὴν Σικελίαν, ἔκαμεν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ἤπειρον ἀκόμη μέχρι Δωδώνης καὶ Νικοπόλεως καὶ τέλος ὑπέταξε καὶ τὰς νήσους Κορσικὴν καὶ Σαρδινίαν. Τοιοῦτον ἱκανὸν ἀρχηγὸν ἔμελλε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ Ναρσῆς, εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν δ' αὐτὴν φαίνεται ἀκριβῶς ἡ μεγάλη του ἀξία.

Ὁ στρατὸς τοῦ Ναρσῆ συνεκεντρώθη εἰς τὴν Δαλματίαν διὰ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἶχαν συγκεντρωθῆ ἐπίσης πολλὰ μεταφορικὰ πλοῖα καὶ πολεμικὰ βυζαντινὰ (ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐκυριάρχει εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν), δι' αὐτὸ δὲ ἔγινε καὶ σύγκρουσις βυζαντινοῦ καὶ γοτθικοῦ στόλου εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἰταλίαν ὄχι μακρὰν τῆς Ἀγκῶνος, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ἀκόμη καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Γότθων· ἡ ναυμαχία ἀπέβη (551) ὑπὲρ τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὑπῆρξε καλὸς οἰωνὸς διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ναρσῆ.

Ὁ Τωτίλας προβλέπων τὴν σκληρότητα τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος ἐπρότεινε πάλιν εἰρήνην μετὰ τῆς Δαλματίας καὶ Σικελίας εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, ὁ ὁποῖος πλέον τώρα θεωρεῖ ζήτημα φιλοτιμίας τὴν ὑποταγὴν τῶν Γότθων. Ὁ Ναρσῆς ἀπὸ τὴν Δαλματίαν ἔφθασεν εἰς τὴν Βενετίαν, παρὰ τὴν Ραβένναν δ' ἡνώθη μὲ τὰ ὑπολείμματα τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ Βυζαντινοῦ στρατοῦ καὶ ἐπροχώρησε πρὸς νότον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Βυζαντινῆς Ἀγκῶνος. Παρὰ τὴν Via Flaminia καὶ τὰ Ἀπέννινα συνεκρούσθη[1] ὁ Ναρσῆς πρὸς τὸν ἐκ Ρώμης ἐλθόντα Τωτίλαν· ἡ μάχη ὑπῆρξε σκληρά, ὁ δὲ Τωτίλας ἐπολέμησε γενναιότατα ἔφιππος, μεγαλοπρεπῶς ἐνδεδυμένος, καὶ ἐφονεύθη. Τὰ βασιλικά του διάσημα καὶ τὰ αἱματωμένα ἱμάτια ἐστάλησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ νίκη τοῦ Ναρσῆ ὑπῆρξε μεγάλη· εὐκόλως μετὰ ταῦτα κατελήφθη πάλιν (τὸ πέμπτον ἤδη!) ἡ Ρώμη «ἧςπερ εὐθὺς ὁ Ναρσῆς τῶν πυλῶν τὰς κλεῖς βασιλεῖ ἔπεμψε» κατὰ τὸν Προκόπιον.

Ἀλλ' ὁ θαυμαστὸς λαὸς τῶν Γότθων δὲν ὑποχωρεῖ. Ἐκλέγουν οὗτοι νέον βασιλέα, τὸν Τεῖαν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον συνεχίζουν τὸν ἀγῶνα. Εἰς τὴν πρώτην ὅμως μάχην παρὰ τὸν Βεζούβιον ἐφονεύθη ὁ Τεῖας (552), ἀφοῦ ἐπολέμησεν ἡρωικώτατα[2]. Μετὰ τὰς δύο νίκας τοῦ Ναρσῆ εἶναι δύσκολον πλέον εἰς τοὺς Γότθους νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν πόλεμον.

---

1) Εἰς τὴν μάχην πεζοὶ τοξόται τοῦ Ναρσῆ ἐνίκησαν τὸ ἱππικὸν καὶ κατέκοψαν περὶ τοὺς 6000 Γότθους! Ὁ Ναρσῆς ὑπῆρξεν ἐνταῦθα πάλιν πρωτότυπος. Βλ. Bury, History L. R. Empire 2, 267.

2) Προκοπ. Πολ. VIII, 35, 23: «μαχόμενος (ὁ Τεῖας) εἰς τὸ τριτημόριον τῆς ἡμέρας διεγεγόνει καὶ τότε δὴ δώδεκα μὲν αὐτῷ δόρατα ἐμπεπηγότα ἡ ἀσπὶς εἶχε....».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ συμμαχοῦντες ὅμως πρὸς αὐτοὺς Φράγκοι καὶ Ἀλαμαννοὶ δὲν τοὺς ἀφήνουν νὰ εἰρηνεύσουν, ἀλλὰ τοὺς βοηθοῦν νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν ἀγῶνα. 75.000 σύμμαχοι στρατιῶται εἰσῆλθαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ προσετέθησαν εἰς τοὺς πολεμοῦντας διὰ νὰ συμπληρώσουν τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας μὲ τὴν λῃστρικήν των συμπεριφοράν. Οἱ Φράγκοι καὶ Ἀλαμαννοὶ ἔφθασαν δηοῦντες μέχρι Καπούης εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ τότε ἦλθε κατ' αὐτῶν ὁ Ναρσῆς ἐκ Ρώμης. Ὁ μεγαλοφυὴς οὗτος στρατηγὸς ἐνίκησε καὶ εἰς τὴν τρίτην μεγάλην μάχην (554) καὶ τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος, ἡ δ' Ἰταλία νοτίως τοῦ Πάδου παρεδόθη εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν.

Καθὼς λέγει ὁ Lot[1], διὰ τὴν Ἰταλίαν ὁ πόλεμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν Γότθων ἦτο ἕνα, διὰ τὴν Γαλλίαν ὁ ἑκατονταετὴς καὶ διὰ τὴν Γερμανίαν ὁ τριακονταετής· κατέστρεψε τὴν χώραν καὶ τὸν πληθυσμὸν διὰ τοῦ πολέμου, τοῦ λιμοῦ καὶ λοιμοῦ· ὁ λαὸς τῶν Γότθων, τοῦ ὁποίου ἐθαυμάσαμεν τὴν γενναιότητα, ἐξωντώθη καὶ «δὲν ἀφῆκεν οὐδὲν ἴχνος τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς τὴν Ἰταλίαν· δὲν εὑρίσκομεν οὐδὲ ἓν τοπωνύμιον γοτθικόν, οὐδεμίαν λέξιν γοτθικὴν εἰς τὴν Ἰταλικήν». Πρὸς τί δὲ ὅλος αὐτὸς ὁ εἰκοσαετὴς σχεδὸν πόλεμος; Διὰ νὰ ἱκανοποιηθῇ ἡ ματαιοδοξία τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἐπανιδρύσῃ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος. Τὸ καθ' αὐτὸ ἰμπεριαλιστικὸν αὐτὸ ὄνειρον ἐστοίχισε καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον τόσας δαπάνας καὶ τόσους ἄνδρας, χωρὶς νὰ ἔχῃ τοὐλάχιστον μόνιμον ἀποτέλεσμα, διότι ἡ Ἰταλία θὰ καταληφθῇ κατὰ μέγα μέρος ταχέως ὑπὸ ἄλλης γερμανικῆς φυλῆς, ὑπὸ τῶν Λογγοβάρδων. Ὅλα δ' αὐτὰ ἐγίνοντο, καθ' οὓς χρόνους οἱ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως βάρβαροι κατέστρεφαν τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον μὲ τὰς ἐπιδρομάς των, οἱ δὲ Πέρσαι ἐπίσης ἐπωφελούμενοι ἐκ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Γότθων ἔκαμναν τὰς λῃστρικὰς ἐπιδρομάς των μέχρι Ἀντιοχείας ἀφ' ἑνὸς καὶ μέχρι τῆς Λαζικῆς ἀφ' ἑτέρου.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ δεικνύει καὶ πάλιν ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες διαπράττουν καὶ μεγάλα σφάλματα, διότι συνδέουν τὰ προσωπικά των αἰσθήματα καὶ τοὺς ἐγωισμούς των μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθοῦν ἀντικειμενικῶς. Ἰδιαιτέρως δ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὰ προσωπικά του αἰσθήματα καὶ ἡ ψυχρὰ λογικὴ ἦτο δύσκολον νὰ τὸν διευθύνῃ.

Ὁ Diehl[2] ἐν τούτοις προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν Ἰουστινιανόν, ὁ ὁποῖος ὡς Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐνδια-

1) Lot, Les destinés de l'Empire.... τ. 1 σ. 160.
2) Justinien σ. 661.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φερθῇ δι' ὅλον τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ προσθέτει : «δὲν πρέπει νὰ ζητῶμεν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς ἱστορίας νὰ μὴ ἔχουν τὰς πολιτικὰς γνώμας τῆς ἐποχῆς των καὶ δὲν εἶναι λογικὸν νὰ τοὺς κατηγορῶμεν, διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προΐδουν τὸ ἀπώτερον μέλλον».

Κατακρίνοντες τὸν Ἰουστινιανὸν διὰ τὰς εἰκοσαετεῖς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν (534-554) πρέπει νὰ τὸν ἐπαινέσωμεν διὰ τὴν νομοθετικὴν ὀργάνωσιν. Ἀμέσως μετὰ τὴν ὁριστικὴν νίκην τοῦ Ναρσῆ εἰς τὴν Καμπανίαν (554) ἐξέδωκεν εἰδικὴν νομοθεσίαν περὶ τῆς Ἰταλίας τὴν λεγομένην Pragmatica Sanctio[1], τῆς ὁποίας τὰ κυριώτερα σημεῖα εἶναι τὰ ἑξῆς. Εἰσάγονται διατάξεις Νεαρῶν, αἱ ὁποῖαι ἔδωκαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον ἐποπτείαν ὑπὲρ τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πόλεων ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς προεστῶτας (primores civitatis) καὶ τοὺς εὐπόρους πολίτας (possessores). Καθὼς γράφει ὁ Turchi[2], «δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἀπὸ τὴν Pragmatica Sanctio προῆλθεν, ὡς ἀπὸ πρώτης πηγῆς, ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν οἱ ἐπίσκοποι κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐξήσκουν ὡς πνευματικοὶ ἄρχοντες τῶν πόλεων καὶ ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ πληθυσμοῦ». Ἡ Pragmatica Sanctio ἐκανόνισε καὶ τὰ περιουσιακὰ καὶ καθόλου οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ τὰς σχετικὰς συμφωνίας καὶ ἄλλας μὲν ἀνεγνώρισεν, ἄλλας δὲ (τὰς ἐπὶ Τωτίλα γενομένας) ἠκύρωσε. Ὁ νόμος βοηθεῖ τοὺς «Ρωμαίους» ἰδιοκτήτας, εἰς τοὺς ὁποίους ἀποδίδονται καταληφθέντα ὑπὸ τῶν Γότθων κτήματα. Ἐπίσης στέλλει ὁ Ἰουστινιανὸς ἰατρούς, νομικούς, γραμματικούς. Ἐπικυρώνει τὰ προνόμια τῆς πόλεως Ρώμης. Εὐνοεῖ ἰδιαιτέρως τοὺς Ρωμαίους συγκλητικούς, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν ὄχι μόνον ἀφαιρεθέντα κτήματα ἀλλὰ καὶ οἱ δοῦλοι. Ἐνὶ λόγῳ προστατεύει τοὺς Ρωμαίους καὶ «εὐνοεῖ τὸ λατινικὸν πνεῦμα», ὅπως γράφει ὁ ἡμέτερος Ζαμπέλιος[3]. Τὸ ἐνισχυθὲν λατινικὸν πνεῦμα καὶ αἴσθημα ἀντέδρασεν ἔπειτα εὐκολώτερα καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Βυζαντίου.

Διὰ τὴν Ἀφρικὴν ἡ Pragmatica Sanctio ἐπροκάλεσε μεγάλην ἀντίδρασιν, διότι ἐπροστάτευσε καὶ ηὐνόησε μόνον ὀρθοδόξους, τοὺς δὲ ἐθνικούς, Ἀρειανούς, Δυνατιστάς, Ἑβραίους κατεδίωξεν, ἂν καὶ μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ πολλοὶ στρατιῶται.

Μετὰ τὴν Pragmatica Sanctio ἄλλος νόμος τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπέβαλε πενταετὲς χρεοστάσιον (moratorium) διὰ τὰ πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Φράγκων καὶ Ἀλαμαννῶν (552) χρέη διὰ νὰ προστατεύσῃ τοὺς μικροὺς χρεοφειλέτας[4].

---

1) Τὸ κείμενον τῆς Pragmatica Sanctio ἐτυπώθη μετὰ τὰς Νεαρὰς ἐκδ. Schoell – Kroll, App. VII.

2) L'Italia Bizantina ἐν Stud. Biz. 1 (1925) σ. 320.

3) Βυζαντιναὶ μελέται σ. 104. 4) Bratianu, Études Byzantines.... σ. 52.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Ἰταλία κατὰ τοὺς χρόνους τῶν γοτθικῶν πολέμων εἶχεν ἕνα ἀξιόλογον λόγιον καὶ πολιτικόν, τὸν Κασσιόδωρον, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε πρῶτα τοὺς Γότθους καὶ ἔπειτα τὸ Βυζάντιον. Ἔγραψε πολλὰ ἔργα λατινιστὶ καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλεται ἡ ἐπικρατήσασα εἰς τὴν μονὴν τοῦ Monte Cassino (τὴν ἱδρυθεῖσαν τὸ 530 μ.Χ. ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Βενεδίκτου, μιμητοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου) συνήθεια τῆς συλλογῆς καὶ ἀντιγραφῆς ἀρχαίων χειρογράφων [1].

Ἡ διοίκησις τῆς Ἰταλίας ἀνετέθη εἰς τὸν Ναρσῆν μὲ δικαιώματα ἀντιβασιλέως, στρατιωτικὰ ὁμοῦ καὶ πολιτικά, καὶ ἡ διατήρησις εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἐπὶ δεκατέσσαρα ἔτη (554-568) τοῦ μεγαλοφυοῦς στρατηγοῦ ὑποδεικνύει τὴν ἐπιτυχίαν του. Πολλὰς εἰδήσεις ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν περὶ αὐτοῦ, ἴσως διότι ἔμενε μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ναρσῆς ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου, ὁ ὁποῖος ἐδίδετο καὶ εἰς βασιλεῖς· ἀργότερα ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἰταλίας θὰ ὀνομασθῇ ἔξαρχος.

Ἡ Σαρδινία καὶ ἡ Κορσικὴ ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὸν στρατηγὸν ἢ μᾶλλον ἀντιβασιλέα τῆς Ἀφρικῆς. Πρῶτος σύμβουλος, ὡς πρωθυπουργὸς τρόπον τινά (praefectus Italiae, ὄχι praefectus ptaetorio) ἐδόθη εἰς τὸν Ναρσῆν ὁ Ἀντίοχος, εἰς τοῦτον δὲ καὶ τὸν Ναρσῆν ἀπευθύνεται ἡ Pragmatica Sanctio.

Τὴν δεξιότητα καὶ εὐκαμψίαν τοῦ Ναρσῆ χαρακτηρίζει τὸ ἑξῆς γεγονός. Ἡ Σύνοδος τοῦ 553 ἡ καταδικάσασα τὰ «τρία κεφάλαια» μετὰ δυσκολίας ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα Βιγιλίου, κατεδικάζετο ὅμως ἀπὸ τὴν Δύσιν. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Βιγίλιον πάπας Πελάγιος (555-561) ἐξελέγη τῇ συγκατανεύσει τοῦ Βυζαντίου καὶ ἤθελε νὰ εἶναι εἰς αὐτὸ εὐάρεστος· ἡ ἀντίδρασις ὅμως τῆς Δύσεως τὸν ἔφερεν εἰς δύσκολον θέσιν καὶ ἐπροσπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Ναρσῆν νὰ φανῇ διαλλακτικώτερος εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Πράγματι ὁ Ναρσῆς δὲν ἐπέμεινε νὰ τιμωρηθοῦν οἱ ἀντιδρῶντες εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Πέμπτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως.

Μετὰ τὴν Βυζαντινὴν κατάκτησιν ἤρχισε καὶ ἡ σχετικὴ ἐπίδρασις. Πολλοὶ Ἕλληνες ἦλθαν εἰς τὴν Ρώμην, τὴν Ραβένναν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἰταλίας, πρὸ πάντων ὡς ὑπάλληλοι καὶ τεχνῖται, καὶ ἔκτοτε ἀρχίζει μεγάλη ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὴν Ρώμην πρῶτος ὁ Ναρσῆς ἀνέκτισε τὰ τείχη καὶ τὰς πύλας καὶ ἔκτισε γεφύρας καὶ ἄλλα κτίρια. Ἐπιγραφὴ διασωθεῖσα [2] ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀνιδρύσεως τῆς γεφύρας τῆς καταστραφείσης ὑπὸ τοῦ «τυράννου Τωτίλα». Εἰς τὴν Ρώμην γίνεται

1) Stein – Palanque, Histoire.... 2, 619.
2) Βλ. Bury, History L. R. Empire 2, 283.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λόγος ἀργότερα περὶ σχολῆς ἑλληνικῆς (schola graeca), περὶ συνοικίας ἑλληνικῆς (παρὰ τὸν Τίβεριν, ripa graeca) κλπ.

Κυρίως ὅμως τὰ ἔργα τέχνης, πρὸ πάντων εἰς τὴν Ραβένναν, ἔχουν ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ ἀπέμειναν μόνον αὐτὰ ὡς μάρτυρες τῆς Βυζαντινῆς ἐπιδράσεως. Εἰς τὴν Ραβένναν εἶχεν ἱδρυθῆ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα τὸ σωζόμενον μέχρι σήμερον μαυσωλεῖον τῆς Galla Placidia, ἔπειτα ὁ τάφος τοῦ Θευδερίχου. Δὲν ἦτο δυνατὸν λοιπὸν ἡ πόλις, ὅπου ἤδρευεν ὁ Ναρσῆς, νὰ μὴ κοσμηθῇ καὶ μὲ βυζαντινὰ μνημεῖα. Ἐκτὸς τούτου ἡ Ραβέννα ἔλαβε καὶ αὐτονομίαν τινὰ διὰ τὸν ἐπίσκοπόν της, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ ἐπίσης ἔργα τέχνης. Οὕτω ὁ ὀκτάγωνος ναὸς τοῦ Ἁγίου Βιταλίου, τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ ἤρχισεν ἐπὶ τῶν Γότθων, συνεπληρώθη καὶ ἐγκαινιάσθη τὸ 547 ὑπὸ τοῦ φίλου τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπισκόπου Μαξιμιανοῦ· ἐκεῖ ἐτέθησαν καὶ αἱ εἰκόνες τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατείρας [1].

Ὑπὸ τὸν πατρίκιον Ναρσῆν καὶ τὸν ἔπειτα ἔξαρχον τῆς Ραβέννης διετέλουν πολλοὶ δοῦκες, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνων πόλεις ἢ ὡρισμένας περιφερείας, τὴν Ρώμην, Βενετίαν, Νεάπολιν, Καλαβρίαν κλπ. Ὁ δούξ (dux) τῆς Βενετίας ἔγινεν ἔπειτα εἰς τὴν διάλεκτον τοῦ τόπου δόγης (doge) καὶ αὐτὸς βαθμηδὸν συντελεῖ εἰς τὴν αὐτονομίαν τῆς περιφήμου πόλεως, ἡ ὁποία ἐκτίσθη εἰς τὰς νησῖδας καὶ τοὺς βράχους μιᾶς γωνίας τῆς Ἀδριατικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τοῦ Ἀττίλα καὶ ἔμελλε νὰ γίνῃ ἀπὸ συνοικισμοῦ ἁλιέων μεγάλη ἐμπορικὴ πόλις. Ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὁ δούξ τῆς Βενετίας διωρίζετο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Ραβέννης, ἀλλ' ἀργότερα ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν Βενετῶν καὶ ἐπεκυρώνετο ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ τέλος ἀπὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἔγινεν ὅλως αὐτόνομος. Ὑπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἐπίδρασιν ἀκόμη ἐκτίσθησαν καὶ ναοὶ εἰς τὴν Βενετίαν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ κυριώτερος εἶναι ὁ τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἡ Βυζαντινὴ λοιπὸν κατάκτησις εἶχεν ἐπίδρασιν εἰς τὴν παλαιοτέραν ἱστορίαν τῆς Βενετίας.

Καὶ ἡ μακρινὴ Σαρδινία ἀπὸ τοῦ 534, μετὰ τὴν διάλυσιν δηλ. τοῦ Βανδαλικοῦ Κράτους, διῳκήθη ὑπὸ δουκὸς καὶ βαθμηδὸν ἔλαβε μεγαλυτέραν αὐτονομίαν, ἡ ὁποία τὴν ἐνισχύει νὰ ἀποκρούῃ ξενικὰς ἐπιδρομάς, κυρίως τῶν Ἀράβων ἀργότερα. Καὶ εἰς τὴν Σαρδινίαν

1) Ὁ καθηγητὴς Ι. Βογιατζίδης (Ἱστορικαὶ Μελέται 1, 103) δέχεται εἰς τὸ μωσαϊκὸν τοῦ Ἁγίου Βιταλίου ἀριστερὰ μὲν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ὁ ἐπίσκοπος Μαξιμιανός, δεξιὰ δὲ ὁ στρατηγὸς Βελισάριος· ἐπίσης νομίζει ὅτι παρὰ τὴν Θεοδώραν ἵσταται καὶ ἡ Ἀντωνῖνα, ἡ σύζυγος τοῦ Βελισαρίου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔφθασεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις [1], ἡ ὁποία φαίνεται εἰς Βυζαντινὰς ἐκκλησίας, ἐπιγραφὰς καὶ ἑλληνικὰς λέξεις εἰς ἔγγραφα καὶ τὴν σημερινὴν ἀκόμη γλῶσσαν.

Ὅλως διόλου τυχοδιωκτικὴ φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ ἐπέμβασις τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Ἱ σ π α ν ί α ν [2]. Ἴσως πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ κατάκτησις τῆς Ἱσπανίας ἠδύνατο νὰ ἐξαρτήσῃ τὸ διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Ἡρακλείων Στηλῶν μικρὸν ἔστω ἐμπόριον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐξησφάλιζε δὲ καλύτερον τὰς κτήσεις τῆς Ἀφρικῆς, κατὰ τῶν ὁποίων νέος Γερμανικὸς αἰφνιδιασμός, ὅπως ὁ παλαιὸς τῶν Βανδάλων, οὕτως ἀπεκλείετο. Ἡ ζητηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐριζόντων Βησιγότθων ἀρχηγῶν εἰς τὴν Ἱσπανίαν βοήθεια παρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ στείλῃ οὗτος ἐκεῖ τὸ 554, ὅταν πλέον ἡ νίκη του εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶχεν ἐξασφαλισθῆ, τὴν γηραιὸν πατρίκιον Λ ι β έ ρ ι ο ν μὲ στόλον καὶ ὀλίγον στρατόν. Ὅταν ἡ Βυζαντινὴ βοήθεια ἐπετέλεσε τὸν σκοπόν της καὶ ὁ καλέσας αὐτὴν ἀφελὴς βασιλεὺς Ἀ θ α ν ά γ ι λ δ ο ς ἐζήτησε τὴν ἀπομάκρυνσίν της, οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἐφάνησαν διατεθειμένοι νὰ φύγουν, ἀφοῦ μάλιστα ἦσαν εὐπρόσδεκτοι εἰς τοὺς μισοῦντας τοὺς Ἀρειανοὺς Βησιγότθους καθολικοὺς Ρωμαίους τῆς Ἱσπανίας. Ἡ Βυζαντινὴ Ἱσπανία, ἡ ὁποία περιελάμβανε μικρὸν τμῆμα ἀνατολικῶς τῶν στενῶν τῶν Ἡρακλείων Στηλῶν, τοῦ σημερινοῦ Γιβραλτάρ, μὲ τὰς πόλεις Νέαν Καρχηδόνα, Κορδόβην καὶ ἄλλας, ὑπήχθη ὑπὸ τὴν διοίκησιν στρατηγοῦ (magister militum Hispaniae) μὲ αὐτονομίαν τινὰ (αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις ὅμως εἶναι πολὺ πενιχραὶ) καὶ ἐφυτοζώησεν ἐπί τινας δεκαετηρίδας (554–624).

Ἡ Βυζαντινὴ Ἱσπανία ἐξηρτήθη ἀπὸ τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Ἀφρικῆς, ἐκεῖθεν δ' ὑπέστη ἐπίδρασίν τινα τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, διότι ἐκτίσθησαν βασιλικαὶ μὲ κιονόκρανα βυζαντινά. Ἀνώτεροι κληρικοὶ ἤρχοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμάνθαναν ἑλληνικά, ὅπως ὁ ἔπειτα ἐπίσκοπος Ἰ ω ά ν ν η ς Biclarensis, ἱδρυτὴς μοναστηρίου καὶ συγγραφεύς.

---

1) Βλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ M. Wagner περὶ ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν Σαρδινίαν ἐν BNI τ. 1 (1920) σελ. 158 κέξ. Ἡ σημερινὴ λέξις scivu=σκάφη τοῦ ζυμώματος, προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν σ κ ύ φ ο ς !

2) Περὶ τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὴν Ἱσπανίαν βλ. Vasiliev, Histoire Byz. 1, 180.—Jorga, La vie Byzantine 1, 216.—Fr. Cörres, Die Byzantinischen Besitzungen an den Küsten des Spanisch – westgötischen Reiches (554-624) ἐν BZ τ. 16 (1907) σ. 525 κέξ.—Stein – Palanque, Histoire σ. 561).—Περὶ τῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν τέχνην καὶ τὰ γράμματα βλ. J. Cadafalch, L'architecture religieuse dans le domaine byzantin en Espagne, Byzantion τ. 1 (1924) σ. 519 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

9. Δεύτερος καὶ τρίτος Περσικὸς πόλεμος (540 - 545 καὶ 549 - 557 μ. Χ.).

Μετὰ τὴν «ἀπέραντον εἰρήνην» τοῦ 532 ὁ Ἰουστινιανὸς διέλυσεν εὐκόλως τὸ βασίλειον τῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἠγωνίζετο νὰ διαλύσῃ καὶ τὸ κράτος τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἄλλας ἐπιτυχίας· οἱ «Ὁμηρῖται» τῆς νοτίου Ἀραβίας ἀνεγνώρισαν τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν πιεσθέντες ὑπὸ τῶν συμμάχων τοῦ Βυζαντίου Αἰθιόπων, ἐπίσης δ' οἱ Γότθοι τῆς σημερινῆς Κριμαίας. Συγχρόνως ὠχύρωσε καὶ τὰ σύνορα καὶ τὰς κυριωτέρας πόλεις τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ αὔξουσα δύναμις τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφήσῃ ἀδιάφορον ἕνα ἱκανὸν καὶ φιλόξοδον ἡγεμόνα, ὅπως ἦτο ὁ ***Χοσρόης*** (=εὐκλεὴς) ὁ Α' (532–579). Οὗτος συνεπλήρωσε τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον τοῦ πατρός του Καβάδου, κατεπολέμησε τὸν κομμουνιστικὸν Μαζδακισμόν, ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα, ὥστε ἡ ἐποχή του θεωρεῖται ἡ ἀκμὴ τῆς δυναστείας τῶν Σασσανιδῶν [1]. Εἶναι εὐνόητον ὅτι, ὅταν οἱ Γότθοι τῆς Ἰταλίας ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Χοσρόη, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ. Ἐζήτησεν ἁπλῶς ἀφορμὴν διὰ νὰ παραβῇ τὴν «ἀπέραντον εἰρήνην» τοῦ 532 καὶ αὐτὴν τὴν ἀφορμὴν τὴν εὑρῆκεν εὐκόλως.

Εἰς τὴν Συρίαν τὸ μὲν Βυζάντιον εἶχε φίλους τοὺς Ἄραβας Γασσανίδας ὑπὸ τὸν τότε φύλαρχον Ἀρέθαν, ἡ δὲ Περσία τοὺς Λαχμίδας ὑπὸ τὸν Ἀλαμούνδαρον. Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ Λαχμιδῶν καὶ Γασσανιδῶν ἦτο συχνή, ἐπέμβασις δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς λύσιν διαφορῶν τινων ἐθεωρήθη ὡς αἰτία πολέμου.

Ὁ Χοσρόης διὰ τοῦ πολέμου ἀνέλαβε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀντιπερισπασμὸν καὶ νὰ βοηθήσῃ οὕτω καὶ τοὺς Γότθους, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ συλλέξῃ χρυσόν, ἀναγκαῖον εἰς αὐτόν. Ὁ πόλεμός του εἶναι καθαρῶς λῃστρικός, ὅπως τοῦ φίλου του Ἀλαμουνδάρου. Ἀμφότεροι προχωροῦν ἀπὸ διαφόρων διευθύνσεων πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν.

Ἡ πρώτη προσβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χορσόη πόλις τῶν Σούρων ἔστειλε κατὰ τὸν Προκόπιον [2] τὸν ἐπίσκοπόν της φέροντα «ὄρνεις, οἶνον καὶ καθαροὺς ἄρτους» νὰ ζητήσῃ τὸ ἔλεος τῶν Περσῶν· ὁ Χοσρόης ὅμως κατέλαβε τὴν πόλιν καὶ ἐξηνδραπόδισε τοὺς κατοίκους. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς ὀνομαστῆς πόλεως Σεργιουπόλεως Κάνδιδος ἠλευθέρωσεν ὅσους Σουρηνοὺς ἠδυνήθη, πολλοὶ ὅμως ἀπέθαναν ἀπὸ

1) Ὁ ἱστορικὸς Ἀγαθίας, ὅστις ἐμελέτησε καλῶς τὰ περσικὰ πράγματα, θεωρεῖ τὸν Χοσρόην ἀνώτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Κύρου (HGM. 2, 342). Πβ. Cristensen, L'Iran... σ. 433.

2) Πολ. II, 5, 13.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰς ταλαιπωρίας τῆς αἰχμαλωσίας. Ἀφοῦ κατέστρεψεν ὁ Χοσρόης τὴν Βέροιαν, διότι δὲν ἔδιδεν ὅσα λύτρα ἐζήτησεν, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν «πρώτην, κατὰ τὸν Προκόπιον[1], τῶν κατὰ τὴν Ἕω (=Ἀνατολὴν) πασῶν πόλεων πλούτῳ τε καὶ μεγέθει καὶ πολυανθρωπίᾳ καὶ κάλλει καὶ τῇ ἄλλῃ εὐδαιμονίᾳ».

Ὁ Χοσρόης μετὰ βραχεῖαν πολιορκίαν ἐλήστευσε καὶ κατέστρεψε τὴν Ἀντιόχειαν. Οὕτω μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ πρώτου Σασσανίδου Σαπὼρ (260 μ. Χ.) ἅλωσιν ὑπὸ τῶν Περσῶν ὑπέστη τώρα ἡ ἱστορικὴ πόλις δευτέραν καὶ φοβερωτέραν καταστροφήν. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες κάτοικοι ἐξῳκίσθησαν εἰς Μεσοποταμίαν πλησίον τῆς πρωτευούσης τῶν Σασσανιδῶν Κτησιφῶντος, ὅπου ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Χοσρόη νέα Ἀντιόχεια κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς παλαιᾶς[2]! Περίεργος φιλοδοξία Ἀσιανοῦ δεσπότου. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτισεν ἐν μέρει τὴν Ἀντιόχειαν, ἡ ὁποία δὲν ἀνέλαβε τὴν παλαιάν της εὐκλειαν.

Ὁ Χοσρόης μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἔφθασε μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ κατόπιν ἤρχισε τὴν ἐπιστροφήν του, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐλήστευσε πάλιν ἄλλας πόλεις, τὴν Ἀπάμειαν, τὴν Χαλκίδα κλπ. Ὁ Χοσρόης λῃστεύει καὶ φεύγει, ὁ τρόπος δ' αὐτὸς τῆς ἐπιδρομῆς κατέστησε δύσκολον τὸν πόλεμον διὰ τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἀνεκάλεσε μὲν τὸν Βελισάριον ἐξ Ἰταλίας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἧτταν τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὰς προτάσεις περὶ εἰρήνης τοῦ Βυζαντίου, ὁ Χοσρόης ἀπαντᾷ ζητῶν πολλὰ χρήματα, διότι ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο κυρίως οἰκονομικὴ ἐπιχείρησις δι' αὐτόν.

Τὸ 541 μ.Χ. ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Λαζικὴν προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουβάζη, ἄλλοτε φίλου τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Λαζοὶ εἶχαν ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον, ἀντήλλασσαν δέρματα καὶ δούλους μὲ ἅλας καὶ σῖτον. Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις ηὐκόλυναν τὴν φιλίαν Βυζαντίου καὶ Λαζῶν. Ἐν τούτοις, φαίνεται, οἱ σταλέντες στρατηγοὶ καὶ ὑπάλληλοι ὑπῆρξαν κακοὶ καὶ ἐπροκάλεσαν τόσην ἀντίδρασιν, ὥστε αὐτὸς ὁ Γουβάζης ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Χοσρόη. Καὶ τὸ εἰσαχθὲν εἰς τὴν Λαζικὴν μονοπώλιον κατέστησε τὸ Βυζάντιον μισητότατον. Ὁ Χοσρόης ἦλθεν εἰς τὴν Λαζικὴν καὶ κατέλαβε τὸ νεωστὶ κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ φρούριον Πέτρα. Ἡ πληροφορία ὅμως ὅτι ὁ Βελισάριος βαδίζει πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν, ἠνάγκασε τὸν Χοσρόην νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Περσίαν, ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὁ Βελισάριος ἀνεκλήθη πάλιν διὰ νὰ σταλῇ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Τὸ 543 ὁ Ἰουστινιανὸς ἔστειλε στρατὸν κατὰ τῆς Περσαρμενίας,

1) Πολ. II, 8, 23.
2) Προκ. Πολ. II, 14, 1.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅπου ὅμως οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἔπαθαν μεγάλην ἧτταν. Εἰς ὅλον αὐτὸν τὸν πόλεμον μόνον ἡ ἡρωικὴ ἄμυνα τῆς **Ἐδέσσης** (Urfa σήμερον) ὑπῆρξε παρήγορος. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἐδέσσης γνωρίσαντες τὰς καταστροφὰς καὶ λῃστείας τῶν τελευταίων ἐτῶν, τὰς ὁποίας ὁ Χοσρόης ἐνήργησεν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιστοῦν πάσῃ δυνάμει. Ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ εἰργάσθησαν διὰ νὰ σώσουν τὴν ἱστορικὴν Ἔδεσσαν ἀπὸ τὴν καταστροφήν[1]. Λαμπρὸν παράδειγμα ἡρωικῆς ἀμύνης. Ὁ ὑπερήφανος Χοσρόης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, οἱ δ' Ἐδεσσηνοὶ διὰ νὰ τὸν παρηγορήσουν τοῦ ἔστειλαν κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον ἓν ποσὸν χρημάτων.

Μετὰ τὴν ἄμυναν τῆς Ἐδέσσης, ὁ Χοσρόης ἐφάνη πρόθυμος νὰ συνάψῃ ἀνακωχὴν πενταετῆ καὶ νὰ δεχθῇ τὸ προσφερθὲν ποσὸν χρυσοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις ἀπησχολημένος εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤθελε νὰ ἡσυχάσῃ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἔστειλε τότε (545) καὶ ζητηθέντα ἰατρόν, τὸν Τριβοῦνον, ὅστις ἐπιστρέφων ἔφερεν ἐλευθέρους τρεῖς χιλιάδας αἰχμαλώτους ἀντὶ ἄλλης ἀμοιβῆς. (Προκοπ. Πολ. II 28).

Τὸ 549, πρὶν λήξῃ ἡ ἀνακωχή, ὁ Γουβάζης ὁ βασιλεύς τῶν Λαζῶν, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε εἶχε ζητήσει τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Χοσρόη, ἐπικαλεῖται τώρα πάλιν τὴν βοήθειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ Λαζοὶ ἐγνώρισαν καὶ τὴν Περσικὴν κατοχὴν καὶ τὴν εὗρῆκαν χειροτέραν ἀπὸ τὴν Βυζαντινήν· ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν ἱερέων τῶν Περσῶν, τῶν μάγων, ἐπροκάλεσε μεγάλην ἀντίδρασιν εἰς τοὺς Λαζούς. Ὁ Ἰουστινιανός, μόλις ἔφθασεν ἡ ἐπίκλησις τοῦ Γουβάζη, ἔσπευσε νὰ στείλῃ στρατὸν εἰς τὴν Λαζικήν, ἡ ὁποία διὰ στρατιωτικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς λόγους ἐνδιέφερε πολὺ τὸ Βυζάντιον.

Ὅταν ἔληξεν ἡ πενταετὴς ἀνακωχή, ὁ στρατὸς τοῦ Βυζαντίου ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀναλάβῃ ἐπιχειρήσεις, ταχέως δὲ κατελήφθη τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Π έ τ ρ α. Οἱ στρατηγοὶ οἱ σταλέντες εἰς τὴν Λαζικὴν δὲν ἦσαν ὅλοι καλοὶ καὶ εἶχαν καὶ ἀποτυχίας, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Λαζικὴν καὶ ἔστειλε μεγάλας στρατιωτικὰς ἐνισχύσεις, ὅσας δὲν εἶχε ποτὲ ὁ Βελισάριος εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰταλίαν. Καὶ ἄλλο γεγονὸς δεικνύει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὴν Λαζικήν.

---

1) Προκοπ. (Πολ. II, 27, 34): «Οἱ μὲν ἐν ἡλικίᾳ ξὺν τοῖς στρατιώταις καρτερώτατα τοὺς πολεμίους (=Πέρσας) ἠμύνοντο, καὶ τῶν ἀγροίκων πολλοὶ εἰς τοὺς βαρβάρους ἔργα θαυμαστὰ ἐπεδείκνυντο· παῖδες δὲ καὶ γυναῖκες ξὺν τοῖς γεγηρακόσι λίθους τε τοῖς μαχομένοις ξυνέλεγον καὶ τἆλλα ὑπούργουν· τινὲς δὲ καὶ λέβητας ἐλαίου πολλοὺς ἐμπλησάμενοι, πυρί τε αὐτοὺς πανταχῇ τοῦ τείχους ἐς διαρκῆ θερμήναντες χρόνον καὶ ζέον ὑπεράγαν τὸ ἔλαιον περιρραντηρίοις τισὶν ἐπιχέοντες ἔτι μᾶλλον τοὺς πολεμίους τοὺς τῷ περιβόλῳ προσιόντας ἐλύπουν· ἤδη μὲν οὖν ἀπειπόντες οἱ Πέρσαι τὰ ὅπλα ἐρρίπτουν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ βασιλεὺς τῶν Λαζῶν Γουβάζης ἐδολοφονήθη ὑπὸ βυζαντινῶν στρατηγῶν, τὸ γεγονὸς δ' αὐτὸ ἐξήγειρε τὸ μῖσος τὸ ἄσπονδον τῶν Λαζῶν, οἱ ὁποῖοι κατήγγειλαν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ ἐζήτησαν ἱκανοποίησιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔσπευσε νὰ στείλῃ ἕνα διακεκριμένον συγκλητικόν, τὸν Ἀθανάσιον, διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὰ πράγματα. «Συνεκροτήθη, κατὰ τὸν Ἀγαθίαν (σ. 291), ἀττικώτατον ὑπὸ τῷ Καυκάσῳ δικαστήριον» καὶ δύο Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ ἐθανατώθησαν ὡς ἔνοχοι, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἐξύψωσε πάλιν τὴν θέσιν τοῦ Βυζαντίου εἰς τοὺς Λαζοὺς καὶ ἔδειξε τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ περὶ δικαιοσύνης.

Ἡ ἐπέμβασις εἰς τὴν Λαζικὴν ἔφερεν εὔκολα τὸν Βυζαντινὸν στρατὸν καὶ εἰς τὴν βορειότερον ταύτης εὑρισκομένην Ἀβασγίαν. Ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχεν ἐργασθῇ διὰ νὰ εἰσαχθῇ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀβασγῶν, ὅπου ἔστειλεν ἱερεῖς καὶ ἔκτισε ναούς. Συγχρόνως ἀπηγόρευσεν ἐκεῖ καὶ τὸν εὐνουχισμόν, τὸν καλλιεργούμενον ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι ἐπώλουν τοὺς ἐκτομίας εἰς τὸ Βυζάντιον [1]. Ἐπετέλεσε λοιπὸν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀξιόλογον ἔργον πολιτισμοῦ εἰς τὴν χώραν ταύτην τοῦ πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον Καυκάσου. Οἱ Ἀβασγοὶ ὅμως δὲν ἔμειναν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τοὺς Βυζαντινούς, διότι, ὅπως λέγει ὁ Bury [2], καὶ «ἡ ἠπιωτέρα ξένη προστασία τείνει ἀσυναισθήτως νὰ θεωρηθῇ καταδυνάστευσις». Οἱ Ἀβασγοὶ λοιπὸν ἐζήτησαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Χοσρόη καὶ ἔτσι ἠναγκάσθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ στείλῃ καὶ εἰς τὴν Ἀβασγίαν στρατὸν καὶ στόλον.

Τὸ 557 συνήφθη νέα πενταετὴς ἀνακωχὴ μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Περσίας, διότι ὁ μὲν Χοσρόης ἀρχίζει νὰ στρέφῃ τὴν προσοχήν του εἰς τοὺς Ἐφθαλίτας Οὔννους, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς εἶναι ἱκανοποιημένος, διότι ἡ νέα ἀνακωχὴ δὲν βλάπτει τὰ Βυζαντινὰ συμφέροντα εἰς τὴν Λαζικήν. Μετὰ τὴν πάροδον τῆς πενταετίας ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι εἶναι πρόθυμοι δι' ὁριστικὴν εἰρήνην, διότι ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς εἶναι πλέον γέρων, ὁ δὲ Χοσρόης θέλει νὰ ἔχῃ ἐλευθέρας τὰς χεῖρας διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἐφθαλιτῶν, τοὺς ὁποίους πράγματι θὰ νικήσῃ ἔπειτα, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς Τούρκους.

Τὸ 562 μ.Χ. ἔγινεν ἡ ὁριστικὴ εἰρήνη, πεντηκονταετής, ἡ ὁποία ἐπέβαλε μεγάλας θυσίας εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, περιέχει ὅμως καὶ ὅρους πολὺ ἐνδιαφέροντας. Ἡ συνθήκη διετηρήθη εἰς τὰς γενικάς της γραμ-

1) Προκοπ. Πολ. VIII, 3, 12: «διαρρήδην ἀπεῖπεν (Ἰουστινιανὸς) μηδένα τὸ λοιπὸν ἐν τούτῳ τῷ ἔθνει τὴν ἀρρενωπίαν ἀποψιλοῦσθαι».

2) Ἔνθ' ἀνωτ. 2, 115.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὰς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Μενάνδρου [1]. Κατ' αὐτὴν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξησφάλισε τὴν Λαζικήν, αὐτὴ δ' ἡ ἐξασφάλισις τὸν ἔκαμε νὰ πληρώσῃ τόσα χρήματα. Ἐπίσης ἐζήτησε τὴν ἐξασφάλισιν θρησκευτικῆς ἐλευθερίας τῶν ἐν Περσίᾳ Χριστιανῶν (καὶ τῶν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος πυρολατρῶν) καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ θρησκευτικοῦ προσηλυτισμοῦ [2]. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ Βυζάντιον ὑπεχρεώθη κατ' ἔτος εἰς πληρωμὴν μεγάλων χρηματικῶν ποσῶν.

10. Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα [3], τὰ ὁποῖα ἐμελέτησε καλῶς καὶ ἐγνώρισεν ὡς οὐδεὶς ἄλλος αὐτοκράτωρ· ἦτο βαθὺς θεολόγος καὶ εἶχε πεποίθησιν ὅτι μόνον ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι σωτήριος καὶ διὰ τὸ Κράτος. Δι' αὐτὸ ἐπεδίωξεν ἑνότητα θρησκευτικὴν καὶ κατεπολέμησεν «ἐθνικοὺς» καὶ αἱρετικοὺς καὶ Σαμαρείτας, ἐν μέρει δὲ καὶ Ἰουδαίους. Δι' αὐτὸ ἀνέθηκεν εἰς τοὺς ἐπισκόπους [4] διά-

---

1) Μένανδρ. (Πορφυρογ. Excerpta Historica τ. I, 1 σ. 171 κέξ.=de legat. ἀπόσπ. 3) : «ἔδοξεν ὥστε ἐπὶ ν' (=50) μὲν ἔτη ξυνεστάναι τὴν εἰρήνην, Ρωμαίοις δὲ ἀποδοθῆναι τὴν Λαζικήν, στερράς τε καὶ ἐρρωμένας τὰς συνθήκας καὶ κρατεῖν ἑκασταχόσε, τοῦτο μὲν κατὰ τὴν Ἕω, τοῦτο δὲ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Λαζικῇ, οὕτω μέντοι ἐς λ' χιλιάδας ἐτησίως χρυσίου νομίσματος ἀποφέρεσθαι Πέρσας τῆς εἰρήνης ἕνεκα ἀπὸ Ρωμαίων....» (σ. 182)...«....ἐνομίσθη τὰ περὶ τῶν ἐν Περσίδι Χριστιανῶν ὥστε καὶ νεὼς οἰκοδομεῖν καὶ ἐπιθειάζειν σφᾶς ἀδεῶς καὶ τοὺς χαριστηρίους ὕμνους καθὰ νενόμισται ἡμῖν ἀκωλύτως ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ γὰρ μήτε καταναγκάζεσθαι εἰς μαγικὴν μετιέναι θρησκείαν, μήτε μὴν θεοκλυτεῖν ἀκουσίως τοὺς παρὰ Μήδοις νενομισμένους θεούς· καὶ οἱ Χριστιανοὶ δέ, ὥστε ἥκιστα καὶ οἴδε τολμῷεν μετατιθέναι μάγον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς δόξαν...».

2) Βλ. Στ. Σεφεριάδη, Ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἐμφάνισις διεθνῶν συμβατικῶν ὅρων, ΠΑκΑ. τ. 12 (1937) σ. 42 κέξ.

3) Stein – Palanque, Histoire... 2, 370. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐδημοσίευσε περὶ τὰς ἐνενήκοντα διατάξεις θρησκευτικῆς φύσεως ἐπὶ πεντακοσίων ποὺ ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν (αὐτ. σ. 402). Δι' αὐτῶν ἐνισχύθη μεγάλως ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῶν ἐπισκόπων.

4) Εἶναι χαρακτηριστικὰ ὅσα λέγει ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὴν Νεαρὰν 6 : «μέγιστα ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ δῶρα Θεοῦ παρὰ τῆς ἄνωθεν δεδομένα φιλανθρωπίας, ἱερωσύνη τε καὶ βασιλεία». Εἰς τὸν Κώδικα ἀρχίζει τὴν νομοθεσίαν του μὲ διατάξεις περὶ Ἐκκλησίας, περὶ τῆς περιουσίας της, περὶ τῶν λειτουργῶν της. Ἡ Νεαρὰ 7 ὁμιλεῖ «περὶ τοῦ μὴ ἐκποιεῖσθαι ἢ ἀνταλλάττεσθαι τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα». Ἡ Νεαρὰ 131 θεσπίζει «τάξιν νόμων ἐπέχειν τοὺς ἁγίους ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας». Ἡ αὐτὴ δὲ περίφημος διάταξις προνοεῖ περὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπιβλέπει ἡ Ἐκκλησία. Αὐτόθι ἐπίσης ὀνομάζεται ὁ πάπας «πρῶτος πάντων τῶν ἱερέων», διότι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνότητα ἤθελε ἐκκλησιαστικήν, ὅπως καὶ πολιτικήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

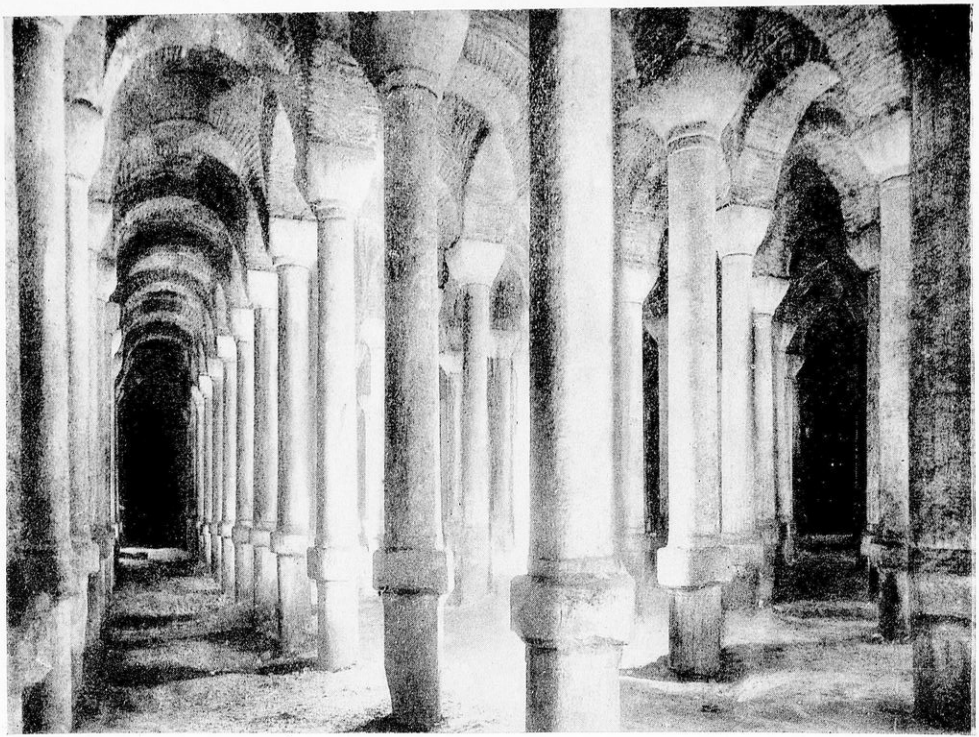

Εἰκ. 15. Δεξαμενὴ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φορα καθήκοντα, δικαστικὴν ἐξουσίαν, ἐποπτείαν τῶν ὑπαλλήλων, ἐποπτείαν τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων κλπ. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔδωκε δύναμιν ὁ Ἰουστινιανός, ἵδρυσε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἢ κανονικὸν δίκαιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπέβαλε τὰ μοναστήρια καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ζωήν. Παρ' ὅλην ἐν τούτοις τὴν πίστιν του καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπεμβαίνει καὶ λύει ζητήματα αὐτὸς κατὰ βούλησιν, μὲ καισαροπαπικὴν ἀντίληψιν, κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἀφῆκε τὴν λύσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ὅλων εἰς τὴν ὠργανωμένην Ἐκκλησίαν, εἰς τὰς Συνόδους αὐτῆς. Οὕτω π.χ. ὁ Ἰουστινιανὸς ἵδρυσε τὴν αὐτοκέφαλον Ἐκκλησίαν τῆς πατρίδος του, τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νόμου[1], ὄχι διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως, ὅπως ἔγινε π.χ. διὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου.

Εἰς τὴν Νεαρὰν 132 γράφει ὁ Ἰουστινιανός: «πρῶτον εἶναι καὶ μέγιστον ἀγαθὸν πᾶσιν ἀνθρώποις πιστεύομεν τὴν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀμωμήτου τῶν Χριστιανῶν πίστεως ὀρθὴν ὁμολογίαν». Σύμφωνα πρὸς τὴν πεποίθησίν του αὐτήν, ἡ ὁποία ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως δὲν ἦτο πάντοτε συμφέρουσα εἰς τὸ Κράτος, ὑπερασπίζων τὴν Ὀρθοδοξίαν κατεπολέμησε τοὺς ἐθνικοὺς οἰκονομικῶς· ἡ περιουσία τούτων εὐκόλως ἐδημεύετο, ἀπεκλείοντο τῶν δημοσίων θέσεων, ἐτιμωροῦντο σκληρῶς, ἐὰν φανερὰ ἐτέλουν θυσίας καὶ ἐλάτρευον ἀρχαίους θεούς. Πρὸ πάντων τελεταὶ τῆς ἀρχαίας λατρείας δὲν ἦσαν ἀνεκταί. Αἱ τελευταῖαι τῆς Ἴσιδος εἰς τὰς Φίλας τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Διὸς τοῦ Ἄμμωνος εἰς τὴν Ὄασιν κατηργήθησαν, τὰ δ' ἀρχαῖα ἱερὰ ἐκλείσθησαν διὰ παντός.

Συγχρόνως ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ προπαγάνδας ἐζήτησε τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐθνικῶν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐπίσκοπος δὲ τῆς Ἐφέσου, ὁ Σύρος Ἰωάννης ἐκαυχήθη, βεβαίως ὑπερβολικά, ὅτι ἐβάπτισεν 70.000 εἰδωλολατρῶν. Ἔκαιε τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ὀστᾶ ἀκόμη τῶν ἐθνικῶν.

Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸν ὡδήγησε νὰ κλείσῃ τὸ 529[2] καὶ τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία εἶχε μεγάλην περιουσίαν, καὶ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς τελευταίους διδασκάλους τῆς φιλοσοφίας Δαμάσκιον τὸν Σύρον, Σιμπλίκιον τὸν Κίλικα, Εὐλάλιον τὸν Φρύγα, Πρισκιανὸν τὸν Λυδόν, Ἑρμείαν καὶ Διογένη ἐκ Φοινίκης καὶ Ἰσίδωρον τὸν Γαζαῖον[3].

1) Πβ. Granic, Byzantion 2, 123.

2) Κατὰ σύμπτωσιν τὸ 529, ἔτος διωγμῶν διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς Σαμαρείτας, καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐκλείσθη τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸ Monte Cassino τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ μοναχοῦ Βενεδίκτου, τοῦ Μ. Βασιλείου τῆς Δύσεως (Bury, ἔνθ. ἀνωτ. 2, 224) ὡς πρὸς τὰ μοναχικὰ ζητήματα.

3) Ἀγαθίας HMG. 2, 231.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οὗτοι ἀπεφάσισαν [1] τότε νὰ φύγουν εἰς Περσίαν, ὅπου πράγματι ἔγιναν δεκτοὶ εὐμενῶς, πρὸ πάντων ἀφοῦ ἦλθεν εἰς τὰ πράγματα ὁ Χοσρόης Α', ὅστις εἶχε μόρφωσιν καλὴν καὶ ἐνδιεφέρθη νὰ μεταφρασθοῦν εἰς τὴν Περσικὴν καὶ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Πρώτην φορὰν ἐπὶ τῶν Σασσανιδῶν, τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καλλιεργοῦνται τὰ ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὴν Περσίαν. Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνουν ἐκεῖ εὐχαριστημένοι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι· ἐνοστάλγησαν καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ Χοσρόης, ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς κρατήσῃ, ἐφρόντισεν εἰς τὴν συνθήκην μὲ τὸ Βυζάντιον, τοῦ 532, νὰ λάβῃ πρόνοιαν περὶ αὐτῶν νὰ μὴ καταδιωχθοῦν [2].

Αὐτὸ εἶναι τὸ τραγικὸν τέλος τῶν διδασκάλων τῆς φιλοσοφίας· ὁ Χοσρόης ἐνδιεφέρθη [3] περισσότερον περὶ τῶν φιλοσόφων ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανόν, ὁ ὁποῖος βέβαια δὲν ἐνόει οὔτε ἐθεώρει τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν χρήσιμον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὰς θεολογικάς του ἀντιλήψεις. Καὶ οἱ μὲν ἐπανελθόντες φιλόσοφοι, ἐν ὅσῳ ἔζων, εἰργάσθησαν γράφοντες κυρίως ὑπομνήματα εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἡ κλεινὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθη διὰ παντὸς καὶ μετ' αὐτῆς ἐστείρευσε καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ὅπως οἱ ἐθνικοί, οὕτω καὶ οἱ αἱρετικοὶ —οὗτοι μάλιστα αὐστηρότερον— κατεπολεμήθησαν. Ἡ λατρεία των ἀπηγορεύθη, τὰ βιβλία των ἐκαίοντο, ἡ περιουσία των περιήρχετο εἰς τὸ Δημόσιον, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχαν κληρονόμοι ὀρθόδοξοι. Ἰδιατέρως κατεδιώκοντο οἱ Μοντανισταὶ καὶ οἱ Μανιχαῖοι [4], οἱ ὁποῖοι ἐκαίοντο ἢ ἐφονεύοντο, πολλάκις δὲ ἐμαρτύρησαν αὐτοὶ ὑπὲρ τῆς ἰδεολογίας των. Εἰς τὸ ἑξῆς μόνον κρυφὰ

1) Bury, ἔνθ. ἀνωτ. 2, 370.

2) Ἀγαθ. ἔνθ' ἀνωτ. σ. 232 : «δεῖν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ σφέτερα ἤθη κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς οὐδὲν ὁτιοῦν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρῴαν δόξαν ἀναγκαζομένους».

3) Πβ. Fr. von Bissing, Das Griechentum und seine Weltmission 1921 σ. 172. Οὗτος ὑποθέτει ὅτι κατὰ παρακίνησιν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων ἱδρύθη ἡ νέα σχολὴ εἰς τὴν Περσίαν, ὅπου ἐδιδάσκετο φιλοσοφία καὶ ἰατρική.

4) Cod. Just. 1, V, 11 : «θεσπίζομεν τοὺς τὴν ὀλεθρίαν τῶν Μανιχαίων πλάνην μηδεμίαν ἔχειν παρρησίαν ἢ ἄδειαν καθ' οἱονδήποτε τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας διάγειν τόπον, εἰ δέ ποτε φανεῖεν ἤτοι εὑρεθεῖεν, ὑπάγεσθαι κεφαλικῇ τιμωρίᾳ». Καὶ εἰς τὰ Ἀνέκδοτα (σ. 73-76) ὁμιλεῖ πολὺ ὁ Προκόπιος περὶ τῶν διωγμῶν τῶν αἱρετικῶν, Ἀρειανῶν καὶ ἄλλων, καὶ περὶ δημεύσεως τῆς περιουσίας αὐτῶν. Πιθανῶς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐζήτει θρησκευτικὰς ἀφορμάς, διὰ νὰ δημεύῃ περιουσίας, ἀφοῦ κατὰ τὰ Ἀνέκδοτα (σ. 127) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τριβωνιανοῦ «μοῖραν αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἀφείλετο, καίτοι παιδὸς τέ οἱ ἀπολελειμμένου καὶ πλήθους ἐκγόνων».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἠδύναντο νὰ ἀσκήσουν καὶ οἱ αἱρετικοὶ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τὰ τῆς λατρείας των. Μαρτυρία τῶν αἱρετικῶν εἰς τὰ δικαστήρια δὲν ἦτο δεκτή.

Διὰ τοὺς αἱρετικοὺς ἔδωκε προθεσμίαν τριῶν μηνῶν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ νὰ προσέλθουν εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Διὰ τοὺς Ἀρειανοὺς δὲν ὡμίλεῖ, ἴσως διότι δὲν ὑπῆρχαν πλέον. Ὅταν ὅμως διελύθη τὸ Κράτος τῶν Ἀρειανῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας, ἐκεῖ κατεδιώχθησαν οὗτοι καὶ βαθμηδὸν ὑπήχθησαν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Ὁμοίως κατεδιώχθησαν οἱ Σαμαρεῖται (συγγενεῖς γλωσσικῶς καὶ θρησκευτικῶς τῶν Ἰουδαίων), οἱ ὁποῖοι τὸ 529, ἀφοῦ ἐκλείσθησαν αἱ συναγωγαί των, ἐπροκάλεσαν ἀνταρσίαν καὶ τὸ Βυζάντιον ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν Σαρακηνῶν διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ. Κατὰ τῶν Σαμαρειτῶν ἐνήργησεν ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν Πόλιν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα δύο ἐτῶν ὀνομαστὸς μοναχὸς τῆς Παλαιστίνης Ἅγιος Σάββας. Ἐσφάγησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν πολλοὶ ἐκ τούτων, ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι ἡ σφαγὴ καὶ ἡ αἰχμαλωσία τοὺς ἠνάγκασαν νὰ μεταβάλουν τὰς θρησκευτικάς των πεποιθήσεις· ἁπλῶς ὑποκρίνονται, μὲ πρώτην δ' εὐκαιρίαν συνεργάζονται μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Βυζαντίου, τοὺς Πέρσας.

Οἱ Ἰουδαῖοι δὲν κατεπολεμήθησαν ὅσον οἱ Σαμαρεῖται. Καὶ οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ καταλάβουν δημοσίαν θέσιν, οὔτε νὰ ἔχουν δούλους Χριστιανούς. Δὲν ἐξηναγκάσθησαν ὅμως νὰ γίνουν Χριστιανοί, οὔτε ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, καὶ καθόλου ἔζων καλύτερα ἢ εἰς τὰ ἄλλα χριστιανικὰ Κράτη.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπέναντι τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ. Βεβαίως οὗτος σύμφωνα μὲ τὰς πεποιθήσεις του ἔπρεπε νὰ καταδιώξῃ τὸν Μονοφυσιτισμόν, εὑρέθη ὅμως πρὸ ἀδιεξόδου, μεταξὺ ἀντιθέτων ἐπιδράσεων καὶ περιῆλθεν εἰς ἀντίφασιν, διότι ἄλλοτε κατεδίωκεν, ἄλλοτε ἐζήτει προσέγγισιν πρὸς τοὺς μονοφυσίτας. Ἡ ἀντίφασις αὐτὴ δὲν ἔμελλε νὰ δώσῃ θετικὸν καὶ ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἰουστινιανός, ἐν ὅσῳ μάλιστα ἐσχεδίαζε τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ ἐχρειάζετο τὴν συνεργασίαν τοῦ πάπα, ἐπροσπάθησε νὰ καλλιεργήσῃ καλὰς σχέσεις πρὸς τοῦτον καὶ ἐπομένως ἐτάχθη κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν. Τὸ 518, ἐπὶ Ἰουστίνου Α', ἔγιναν διαπραγματεύσεις μὲ τὸν πάπαν Ὁρμίσδαν, ὅστις ἐπέμεινε νὰ διαγραφῇ ἀπὸ τὰ δίπτυχα ὁ γράψας τὸ Ἑνωτικὸν πατριάρχης Ἀκάκιος, ὁ προσπαθήσας δηλ. νὰ διαλλάξῃ ὀρθοδόξους καὶ μονοφυσίτας. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἠσθάνοντο τὸ ἀπρεπὲς τῆς καταδίκης τοῦ Ἀκακίου, ἀλλὰ τὴν ἀπεφάσισαν διὰ νὰ συνεργασθοῦν μὲ τὸν πάπαν. Συγχρόνως ἤρχισαν οἱ διωγμοὶ κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν. Ὁ πε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρίφημος πατριάρχης Σεβῆρος τῆς Ἀντιοχείας ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὴν ἕδραν του, ὅπως καὶ πεντήκοντα ἄλλοι ἐπίσκοποι, μεταξὺ τῶν ὁποίων γνωστότατος ἦτο ὁ Ἰουλιανός, ἐπίσκοπος Ἁλικαρνασσοῦ, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἀφθαρτοδοκητισμοῦ, τῆς θεωρίας δηλ. ὅτι τὸ ἐπίγειον σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἄφθαρτον, ἐνῷ ὁ Σεβῆρος τὸ ἐνόμιζε φθαρτόν. Μοναστήρια ἐκλείσθησαν καὶ μοναχοὶ κατεδιώχθησαν. Τοὺς διωγμοὺς διεξάγουν πρὸ πάντων οἱ κατὰ τόπους φανατικοὶ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι καὶ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι. Ὅλα αὐτὰ δὲν ἔμελλαν νὰ ἐξαλείψουν τὸν Μονοφυσιτισμόν. Πᾶν τοὐναντίον· οἱ διωγμοὶ ἐπροκάλεσαν φανατισμὸν καὶ ἀντίδρασιν, ἐδημιούργησαν μάρτυρας καὶ ἐνίσχυσαν τὴν καταδιωκομένην αἵρεσιν. Ἐχύθη πολὺ αἷμα τότε. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μονοφυσιτῶν ηὔξησε καταπληκτικῶς εἰς τὴν Συρίαν, ἀφοῦ καὶ οἱ Σαρακηνοὶ εἰς τὸν Μονοφυσιτισμὸν προσηλυτίζονται. Ὁ Σεβῆρος ἐξωρίσθη, ἀλλὰ μακρὰν τοῦ Πατριαρχείου, ἐξ Ἀλεξανδρείας διευθύνει τοὺς ὀπαδούς του, καταπολεμεῖ τοὺς ἀντιφρονοῦντας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔγινεν αὐτοκράτειρα ἡ Θεοδώρα, ἡ ὁποία, ὅπως εἴπαμεν, εἶχε προσωπικοὺς λόγους συμπαθείας πρὸς τοὺς μονοφυσίτας, ἐγνώρισε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐπομένως καλύτερα τὴν κατάστασιν τῶν πνευμάτων εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὰς χώρας δηλ. ὅπου ὁ Μονοφυσιτισμὸς καὶ καταδιωκόμενος ἐνισχύθη περισσότερον.

Τὸ 535 ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἐπιφάνιος, τότε δ' ἡ Θεοδώρα κατώρθωσε νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν μητροπολίτην Τραπεζοῦντος Ἄνθιμον, τοῦ ὁποίου τὰς συμπαθείας πρὸς τοὺς μονοφυσίτας ἐγνώριζε. Ὁ Ἄνθιμος ἐπεκοινώνησε ταχέως πρὸς τὸν Σεβῆρον καὶ τὸν ἐπίσης μονοφυσίτην νέον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Θεοδόσιον (535–538). Ὁ διάδοχος ὅμως τοῦ Σεβήρου εἰς τὸν θρόνον Ἀντιοχείας πατριάρχης Ἔφραιμ (526–545), ἀδιάλλακτος ὀρθόδοξος, εἰδοποίησε τὸν πάπαν Ἀγαπητὸν περὶ τοῦ νέου κινδύνου ἐκ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, καὶ δι' αὐτό, ὅταν οὗτος ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Γότθου ἡγεμόνος Θευδάτου[1], ἔστρεψε τὰς ἐνεργείας του κατὰ τοῦ Ἀνθίμου καὶ κατώρθωσε νὰ τὸν καθαιρέσῃ. Ὁ Ἀγαπητὸς ἀμέσως ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἦλθεν εἰς καμμίαν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Ἄνθιμον, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς προτιμᾷ ἀκόμη τὴν φιλίαν τοῦ πάπα ἀντὶ τῶν μονοφυσιτῶν. Ἀντὶ τοῦ Ἀνθίμου γίνεται πατριάρχης ὁ «ξενοδόχος», ἤτοι ὁ διευθυντὴς τοῦ μεγάλου φιλανθρωπικοῦ ἱδρύματος τοῦ Σαμψὼν Μηνᾶ, ὅστις θὰ κυβερνήσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη (536–552) τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταν-

1) Bury, ἔνθ' ἀνωτ. 2, 172.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τινουπόλεως. Ὁ Ἀγαπητὸς μὲ τὸν βοηθόν του Π ε λ ά γ ι ο ν καὶ τὸν πατριάρχην Μηνᾶν ζητοῦν τὴν σύγκλησιν Συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ὁποία ἀνεθεμάτισε (536) τὸν Ἄνθιμον, τὸν Σεβῆρον, τὸν φανατικὸν καὶ ἐπικίνδυνον μοναχὸν Ζ ω ό ρ α ν καὶ ἄλλους καὶ κατεδίκασε τὰ συγγράμματά των [1]. Εἰς τὴν αὐτοκράτειραν καὶ εἰς τὴν Σύνοδον κατέφθασαν «δεήσεις» καὶ «λίβελλοι» ἀπείρων μοναχῶν κατὰ Ἀνθίμου, Σεβήρου κλπ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεκύρωσε [2] τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου καὶ ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τῶν βιβλίων τοῦ Σεβήρου, ἐπέβαλε δὲ τὴν ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τὸν μὲν Ἄνθιμον ἡ Θεοδώρα ἔκρυπτεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλ' ὁ Σεβῆρος ἠναγκάσθη νὰ περάσῃ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του εἰς τὴν ἔρημον τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νέους διωγμοὺς κατ' αὐτῶν. Φοβερὸς διώκτης τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ὑπῆρξεν ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἐ φ ρ α ί μ, ὁ ὁποῖος λέγεται ὅτι ἔκαιε καὶ ζῶντας μονοφυσίτας.

Ἀλλ' ἡ Θεοδώρα, ἡ ὁποία φαίνεται ἠττημένη εἰς τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, δὲν ἐγκαταλείπει τὸν ἀγῶνα. Τοὐναντίον λαμβάνει εὐρύτερα μέτρα καὶ θὰ νικήσῃ βοηθούσης καὶ τῆς πολιτικῆς καταστά-

---

1) Ἐν Mansi VIII, 878 εὑρίσκεται ἡ «πρᾶξις» τῆς Συνόδου, τὴν ὁποίαν ὑπογράφουν πρὸ πάντων καὶ μοναχοὶ ἐκ Συρίας, «τῆς Ἀνατολικῆς Διοικήσεως». Πλὴν τῶν ἄλλων ὑπογράφει καὶ «Ἀναστάσιος ἐπίσκοπος Ἰωτάβης» (σ. 971), τῆς αὐτονόμου δηλ. Βυζαντινῆς νήσου τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης. Αὐτόθι (σ. 876) καταχωρίζεται «λίβελλος τῶν μοναχῶν τῶν τε ἐνταῦθα μοναστηρίων καὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τῇ ἐρήμῳ καὶ δευτέρᾳ Συρίᾳ καὶ τῷ ὄρει Σινᾷ καὶ τρισὶ Παλαιστίναις». Πρέπει ἴσως νὰ διακρίνωμεν ἐνταῦθα πλὴν ἄλλων καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ πατριάρχου Ἐφραίμ.

2) Mansi, VIII, 1150 : «Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Φλάβιος, Ἰουστινιανός, Ἀλαμαννικός, Γοτθικός, Φραγγικός, Γερμανικός, Ἀντικός, Ἀλανικός, Οὐανδαλικός, Ἀφρικός, εὐσεβής, εὐτυχής, ἔνδοξος, νικητής, τροπαιοῦχος, ἀεισέβαστος, Αὔγουστος, Μηνᾷ πατριάρχῃ...». Περὶ τῶν τίτλων τοῦ ματαιοδόξου Ἰουστινιανοῦ βλ. καὶ Γ. Οἰκονόμου, Ἀρχ. Ἐφ. 1918 σ. 41.—Ἐν POr. τ. 2 (1907) σ. 7 κέξ. ἐδημοσιεύθη ὁ βίος τοῦ Σεβήρου ὑπὸ Ζαχαρίου τοῦ Σχολαστικοῦ, καθὼς καὶ πράξεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 536 καὶ διάφοροι ἀναφοραὶ μοναχῶν κατὰ Σεβήρου. Αὐτ. σ. 339 «δέησις» κληρικῶν καὶ μοναχῶν Ἀντιοχείας ἀποδίδει εἰς μονοφυσίτας φόνους, ἀτάφους νεκρούς, σφετερισμὸν ἐκκλησιαστικῶν κειμηλίων κλπ. Ἀναφοραὶ στέλλονται (σ. 349) καὶ «τῷ δεσπότῃ ἡμῶν τῷ τὰ πάντα ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ πατρὶ πατέρων, τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τῶν Ρωμαίων καὶ πατριάρχῃ Ἀγαπητῷ». Αὐτόθι (σ. 358) καὶ ἡ «διάταξις» τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἐπικυροῦσα τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ πάπας Ἀγαπητὸς ἀπέθανεν, εἰς τὴν Ρώμην δ' ἐξελέγη (536) ὁ Σιλβέριος τῇ βοηθείᾳ τῶν Γότθων. Ὅταν ὅμως ὁ Βελισάριος κατέλαβε (536) τὴν Ρώμην, ἡ Θεοδώρα ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν ἀποκρισιάριον (nuntius) τοῦ πάπα ἐν Κωνσταντινουπόλει διάκονον Βιγίλιον, ὁ ὁποῖος ἔδειξε συμπαθείας πρὸς τοὺς μονοφυσίτας. Ὁ Βελισάριος λοιπὸν ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν Σιλβέριον καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν Βιγίλιον (537–555), ὁ ὁποῖος ἔσπευσεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρώμην. Ἡ βιαία ἐπέμβασις τοῦ Βελισαρίου ἐνοχοποιεῖ καὶ τὸν Βιγίλιον, ὁ ὁποῖος ἐδέχθη νὰ ἀντικαταστήσῃ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸν προκάτοχόν του. Καὶ ἡ περαιτέρω ἀντιφατική του συμπεριφορὰ δεικνύει τὸν ἀσταθῆ του χαρακτῆρα.

Ἡ Θεοδώρα ἔχει τώρα τὴν ἀπαίτησιν ἀπὸ τὸν Βιγίλιον νὰ τὴν βοηθήσῃ εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν μονοφυσιτῶν. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι διὰ τὸν πάπαν τόσον εὔκολον. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ Θεοδώρα εὑρῆκε καὶ ἄλλους βοηθούς. Ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ τὸν περίφημον Ἰάκωβον Βαραδαῖον νὰ γίνῃ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν μονοφυσιτικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία ἀπ' αὐτοῦ λέγεται καὶ Ἰακωβιτική, ἂν καὶ ἠκολούθει κυρίως τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σεβήρου. Αἱ ὑπηρεσίαι μονοφυσιτῶν κληρικῶν εἰς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Νουβίους, εἰς τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς ἐθνικοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔδωκαν νέα ὅπλα εἰς τὴν Θεοδώραν διὰ τὸν ἀγῶνά της. Ὁ Ἰάκωβος Βαραδαῖος (505–578 μ. Χ.) εἶχε τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς Ἄραβας καὶ Σύρους. Περιήρχετο πεζῇ τὴν χώραν, ἤσκει φιλανθρωπίαν, παρηγόρει τὸν κόσμον. Καὶ ὁ φίλος τῶν Βυζαντινῶν Ἀρέθας ἐπηρεάζετο ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου. (βλ. Nau, les Arabes Chrétiens σ. 53). Ζητεῖται τώρα, πῶς θὰ ἐπανέλθῃ τὸ ζήτημα, πῶς θὰ δυνηθῇ ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ τροποποιήσῃ τὴν πολιτικήν του, πῶς νὰ προσεγγίσῃ πρὸς τοὺς καταδιωκομένους μονοφυσίτας.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Παλαιστίνην ἤρχισαν νὰ ἀναζωογονοῦνται, μάλιστα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ περιφήμου μοναχοῦ Ἁγίου Σάββα (532), γνῶμαι τοῦ Ὠριγένους καὶ νὰ ταράσσωνται πάλιν αἱ συνειδήσεις. Ὁ Ἰουστινιανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ καὶ τοῦ νέου ἀποκρισιαρίου τοῦ πάπα, τοῦ Πελαγίου, ἐξέδωκε «λόγον»[1] τὸ 543 καταδικαστικὸν τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν, χωρὶς ἀπόφασιν Συνόδου.

1) Mansi IX 488 καὶ Migne PG. 86, 945 : «Λόγος τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως Ἰουστινιανοῦ καταπεμφθεὶς πρὸς Μηνᾶν.... κατὰ Ὠριγένους....». Βλ. θεολογικὰς μελέτας τοῦ Ἰουστινιανοῦ παρὰ Migne PG τ. 86, 1 στ. 916 καὶ 1095.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὸ ζήτημα τῶν μονοφυσιτῶν τὴν διέξοδον ἔδωκεν ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας καὶ φίλος τῆς Θεοδώρας Θεόδωρος. Οὗτος ὑπέβαλε τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ μονοφυσῖται θὰ ἠὐχαριστοῦντο καὶ θὰ προσήγγιζαν πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἐὰν κατεδιώκοντο ἐπὶ Νεστοριανισμῷ 1) τὰ συγγράμματα τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας, 2) ὅσα ἔγραψεν ὁ Κύρρου Θεοδώρητος κατὰ τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου, 3) ἐπιστολὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἐδέσσης Ἴβα ὑπὲρ Θεοδώρου Μοψουεστίας. Οἱ ἀνωτέρω ἦσαν σύγχρονοι τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος (451) καὶ δὲν κατεδικάσθησαν, τώρα δ' ἀναζητοῦνται εἰς αὐτοὺς Νεστοριανικὰ ἰδέαι διὰ νὰ καταδικασθοῦν μόνον χάριν τῆς ἐπιζητουμένης προσεγγίσεως πρὸς τοὺς μονοφυσίτας, τοὺς ἀντιπάλους τῶν Νεστοριανῶν. Τὸ δημιουργούμενον νέον ζήτημα λέγεται συνήθως ζήτημα τῶν «τριῶν κεφαλαίων», διότι τὸ καταδικαστικὸν διάταγμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ (546) [1] «κατέκρινε τὰς εἰς τρία κεφάλαια (tria capitula) περιληφθείσας δοξασίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκείνων διδασκάλων τὰς νομιζομένας ὅτι εὐνοοῦν τὸν Νεστοριανισμόν» [2]. Τὰ διατάγματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦσαν πάλιν καισαροπαπικά, ἐξεδόθησαν χωρὶς τὴν προηγουμένην γνωμάτευσιν Συνόδου καὶ ἐζητήθη ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ συγκατάθεσις τῶν κληρικῶν. Διὰ νὰ συμφωνήσῃ ὁ πάπας Βιγίλιος ἐδέησε νὰ τὸν μεταφέρουν ἐκ Ρώμης σχεδὸν διὰ τῆς βίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βιγίλιος ἔτυχε μὲν περιποιήσεων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἐκ τῶν ὑστέρων ζήτημα, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἠρωτήθη. Μετὰ πολλὰς ὅμως πιέσεις κατεδίκασε καὶ αὐτὸς τὰ τρία κεφάλαια (ἡ καταδίκη του ὀνομάζεται judicatum) τὸ 548, τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἀπέθανεν ἡ Θεοδώρα μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ.

Ἡ καταδίκη ὑπὸ τοῦ Βιγιλίου ἐπροκάλεσε μεγάλην ἀντίδρασιν εἰς τὴν Δύσιν καὶ οὗτος δὲν ἐδυσκολεύθη δι' αὐτὸ νὰ τὴν ἀνακαλέσῃ. Συμβουλεύει μόνον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ συγκαλέσῃ Σύνοδον διὰ νὰ λύσῃ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μὴ ὄντος νέον ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ πολὺ τὸν Ἰουστινιανόν, τὸν συγκατατεθέντα μὲ πολλὴν δυσκολίαν εἰς τὴν σύγκλησιν τῆς πέμπτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (553) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Μηνᾶς (552) καὶ ὁ διάδοχός του Εὐτύχιος προεδρεύει τῆς Ε' Συνόδου τῶν 165 Πατέρων.

---

1) Migne PG. 86, 993. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐμελέτησεν ὁ ἴδιος τὰ ζητήματα καὶ ἔγραψε κατὰ Θεοδώρου τοῦ Μοψουεστίας (αὐτ. 1035, 1041 κέξ.). Εἰς τὰς μελέτας του τὸν ἐβοήθει ὁ Θεόδωρος Ἀσκιδᾶς.

2) Ἀ. Κυριακοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τ. 1 (1897) σ. 317).—Stein – Palanque, Histoire.... 2, 634 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ Σύνοδος συνελθοῦσα εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κατεδίκασε[1] τὰ Τρία Κεφάλαια (δηλ. τοὺς τρεῖς θεολόγους Θεόδωρον Μοψουεστίας, Θεοδώρητον Κύρρου καὶ Ἴβαν Ἐδέσσης) καὶ ἐνομιμοποίησεν οὕτω τὰ καταδικαστικὰ διατάγματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Βιγίλιος μὲ διαφόρους προφάσεις δὲν παρέστη εἰς τὴν Σύνοδον. Ὅταν ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ἤρχισε νὰ ἐφαρμόζῃ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἀντιφρονοῦντας (ἐφυλάκισε τὸν ἀποκρισιάριον Πελάγιον καὶ ἔστειλε τὸν πάπαν εἴς τινα νῆσον), ὁ Βιγίλιος ἠναγκάσθη νὰ συμφωνήσῃ πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Ἔλαβε τότε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ρώμην, τὴν ὁποίαν δὲν ηὐτύχησε νὰ ἴδῃ, διότι ἀπέθανε καθ' ὁδὸν εἰς τὰς Συρακούσας (555). Διάδοχός του ἔγινε τῇ συγκαταθέσει τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ Πελάγιος (555–561). Ἡ Δύσις δὲν ἀνεγνώρισεν ἀμέσως καὶ εὐκόλως τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Μόνον μετά τινα ἔτη τὸ κῦρος Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου (590–604) τὴν ἐπέβαλε[2].

Καὶ μετὰ τὸ 553 ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξακολουθεῖ νὰ θεολογῇ καὶ συνεφώνησε πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀφθαρτοδοκητῶν[3] καὶ δι' αὐτὸ ἔπαυσε καὶ ἐξώρισε τὸν πατριάρχην Εὐτύχιον (565), ὁ ὁποῖος ἀντετίθετο πρὸς τὰς ἰδέας αὐτάς. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ Ἰουστινιανὸς ἔγινε περισσότερον μυστικοπαθής, ὡς εἶναι εὐνόητον, καὶ ἠσχολεῖτο μὲ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα μὲ ὀλιγωτέραν λογικὴν στερεότητα. Ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιβάλῃ τὸν ἀφθαρτοδοκητισμόν!

Ὅλαι αὐταὶ αἱ μακραὶ συζητήσεις, ὅλοι οἱ διωγμοὶ δὲν ἴσχυσαν νὰ λύσουν τὸ ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, δὲν ἐπέφεραν προσέγγισιν μονοφυσιτῶν καὶ ὀρθοδόξων, διότι αἱ αἰτίαι τῶν διαφωνιῶν ἦσαν βαθύτεραι, ὄχι μόνον θρησκευτικαὶ ἀλλὰ καὶ ἐθνικαί.

---

1) Mansi IX, 376. Ὁ προεδρεύσας τῆς Συνόδου Εὐτύχιος κατὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν πρακτικῶν (αὐτ. σ. 388) λέγει: «Εὐτύχιος ἐλέῳ Θεοῦ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης.... ἀναθεματίζω πρὸς τοῖς ἄλλοις αἱρετικοῖς καὶ τοῖς ἀσεβέσιν αὐτῶν συγγράμμασιν Θεόδωρον ἀσεβῆ, τὸν Μοψουεστίας γενόμενον ἐπίσκοπον μετὰ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, καὶ πάντα τὰ ἀσεβῶς συγγραφέντα Θεοδωρήτῳ (=τῷ Κύρρου) καὶ τὴν ἐπιστολὴν τὴν λεγομένην Ἴβα καὶ τοὺς τὰ ὅμοια τούτοις φρονήσαντας ἢ φρονοῦντας».

2) Vasiliev, Histoire Byz. 1, 202.

3) Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν (XIV, 9, 22) οἱ ἀφθαρτοδοκῆται «οὐ φθαρτὴν τὴν σάρκα προσλαβεῖν τὸν Κύριον, ἀλλ' ἄφθαρτον ἅμα τῇ προσλήψει εἶναι αὐτὴν δογματίζουσιν». Κατὰ τῶν «ἀφθαρτοδοκητῶν» ἔγραψε Λεόντιος ὁ Βυζάντιος (Migne PG. τ. 86 στ. 1357). Βλ. M. Anastos, The immutability of Christ and Justinians condemnation of Theodor of Mopsuestia (DOP N. 6, 1951 σ. 125). Ὑπετέθη ὅτι ἴσως ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὸ τροπάριον «ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λογος τοῦ Θεοῦ» (EOr. τ. 22, 1923, σ. 398).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἐπεδίωκε μόνον τὴν ἐσωτερικὴν θρησκευτικὴν ἑνότητα εἰς τὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς γειτονικοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους οὕτω καθίστα καὶ φιλικωτέρους πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἐνωρὶς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐφρόντισε περὶ διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς λαούς τινας τῆς Ἀφρικῆς, ἀπὸ τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ὁποίων ἐπερίμενε καὶ βελτίωσιν τῶν συνοριακῶν σχέσεων. Οὕτω εἰργάσθη πρὸς διάδοσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς Νουβίους ἢ «Νοβάδας» μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπίας, εἰς τὸ σημερινὸν Σουδάν, καὶ ἐπέτυχε τοῦτο εὐκόλως, προφανῶς δι' ἐπιχορηγήσεων καὶ δωρεῶν πρὸς τοὺς ἀρχηγούς των. Διὰ τῶν Νουβίων ἐπεδίωξεν ἔπειτα τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Βλέμμυας[1], τοὺς κατοικοῦντας μεταξὺ Αἰγυπτίων καὶ Νουβίων (πρὸς νότον τῆς Συήνης), οἱ ὁποῖοι ἔκαμναν συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ βασιλεὺς τῶν Νουβίων Σιλκὼ εἰς ἐπιγραφὴν ἑλληνικὴν ἀπηθανάτισε τὸ ἔργον του ὑπερηφάνως[2].

Πλὴν τῶν Νουβίων καὶ Βλεμμύων ἐφρόντισεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ διαδώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Μαυρουσίους ἢ Μαύρους τῆς Ἀφρικῆς μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Κράτους τῶν Βανδάλων[3].

Ἐπίσης ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῶν Χριστιάνων εἰς τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν, ὅπου κατῴκουν οἱ λεγόμενοι «Ὁμηρῖται» καὶ ὅπου πρὸ Χριστοῦ ἤκμαζε τὸ Κράτος τῆς βασιλίσσης Σαβᾶ. Εἰς τοὺς Ὁμηρίτας εἵλκυσε πολλοὺς προσηλύτους ὁ Ἰουδαϊσμός, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ φανατικοὺς βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι κατεδίωξαν τοὺς ἐκεῖ Χριστιανούς· τότε ἐμαρτύρησε καὶ ὁ Ἅγιος Ἀρέθας[4]. Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς διωγμοὺς ἄλλως ἢ διὰ τῶν Αἰθιόπων ἢ «Ἀξωμιτῶν», ἐκ τῆς πρωτευούσης Ἀξώμης οὕτω λεγομένων. Οἱ βασιλεῖς τῶν Αἰθιόπων ἐπῆλθαν κατὰ τῶν Ὁμηριτῶν ἐπανειλημμένως ἄλλοτε νικῶντες καὶ ἄλλοτε νικώμενοι[5]. Οὕτω ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἠδυ-

1) Περὶ τῶν Βλεμμύων γράφει ὁ Προκόπιος (Πολ. Ι 19, 36) : «οἱ μέντοι Βλέμμυες καὶ ἀνθρώπους τῷ ἡλίῳ θύειν εἰώθασι. Ταῦτα δὲ τὰ ἐν Φίλαις ἱερὰ οὗτοι δὴ οἱ βάρβαροι καὶ ἐς ἐμὲ εἶχον, ἀλλὰ βασιλεὺς αὐτὰ Ἰουστινιανὸς καθελεῖν ἔγνω».

2) Lefebvre, Recueil des inscript. Chrétiennes ἀρ. 628 (σ. 118).—Περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Νουβίαν βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας σ. 463.

3) Προκοπ. Κτίσμ. VI, 2, 17.

4) Βλ. Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Ἀρέθα καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ, J. Boissonade, Anecdota Graeca τ. 5 (1833) σ. 1 κέξ.

5) Διὰ τοῦ ἐπισκόπου Γρηγεντίου εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἀραβίαν οἱ «νόμοι τῶν Ὁμηριτῶν» κατ' ἐπίδρασιν τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας καὶ ἐπεδίωξαν νὰ βελτιώσουν πρὸ πάντων τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ. Δι' αὐτὸ εἶναι αὐστηροὶ καὶ δὲν ἐπιτρέπουν π.χ. «ἀνδρὶ τύπτειν τὴν αὐτοῦ γυναῖκα» (κεφ. κδ'). Βλ. τοὺς νόμους τῶν Ὁμηριτῶν ἐν Migne, PG. 86,1 στ. 560 Ηβ. Bury, ἔνθ' ἀνωτ. 2, 413.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νήθη νὰ στερεωθῇ εἰς τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν, οὔτε δὲ ὁ Ἰουδαϊσμὸς ἠμπόδισε τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

Εἰς τὴν Συρίαν ἡ πλειονοψηφία τῶν ἰθαγενῶν Σύρων ἔγινε μονοφυσιτικὴ καὶ ἐχθρικὴ πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ πλὴν τῶν Σύρων προστίθεται βαθμηδὸν καὶ νέον στοιχεῖον σημιτικόν, τὸ Ἀραβικόν, προερχόμενον ἐξ Ἀραβίας. Ἐν καιρῷ ἀνυδρίας καὶ ἐπομένως ἐλλείψεως χόρτου οἱ νομάδες τῆς Ἀραβίας ἀναζητοῦντες τροφὴν διὰ τὰ πρόβατα καὶ τὰς καμήλους των ἀνήρχοντο καὶ βορειότερον εἰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας, τὴν μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Νεκρᾶς Θαλάσσης κειμένην. Ἐκεῖθεν ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς καὶ πρὸς τὰς πόλεις εἴτε τῆς Συρίας εἴτε τῆς Κομμαγηνῆς (Εὐφρατησίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καλουμένης) ἢ καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' οἱ Ἄραβες οὗτοι εὔκολα περιῆλθαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, μάλιστα δὲ τῶν Νεστοριανῶν καὶ μονοφυσιτῶν. Ἡ φιλανθρωπία πρὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἐβοήθει καὶ τώρα τὴν μετάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Ἄραβας, ὅπως παλαιότερα εἰς ἄλλους λαούς. Ὀνομαστοὶ μοναχοί, ὅπως π.χ. ὁ ἀνακαινιστὴς τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ Ἰάκωβος Βαραδαῖος κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἢ ὁ Συμεὼν ὁ Στυλίτης (ἢ ὀνομαστοὶ ναοί, ὅπως ὁ τοῦ Ἁγίου Σεργίου εἰς τὴν Σεργιούπολιν, σήμερον Rassafa παρὰ τὸν Εὐφράτην), συνετέλεσαν εἰς τὴν μετάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ [1]. Οἱ πεινασμένοι Ἄραβες εὕρισκαν τροφὴν καὶ προστασίαν πλησίον τῶν Χριστιανῶν καὶ δὲν εἶχαν κανένα λόγον νὰ μένουν πιστοὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς Ἀραβίας. Ἀλλ' ἡ νομαδικὴ ζωὴ τῶν Ἀράβων καθίστα κάπως ἀσταθῆ καὶ ἀβαθῆ τὸν Χριστιανισμόν των καὶ δι' αὐτὸ ὑπῆρχαν περιφερόμενοι μοναχοί, καὶ ἐπίσκοποι ἀκόμη, διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν νέων προσηλύτων [2].

Τὰ νέα πλήθη τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς ἐρήμου ἐδημιούργουν ἰδιάζουσαν κατάστασιν εἰς τὰ νοτιοανατολικὰ ἀσιατικὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μόνιμον στρατὸν ἐκεῖ κάτω, ἤρχετο εἰς συνεννοήσεις πρὸς ἰσχυροὺς Ἄραβας φυλάρχους διὰ νὰ τοὺς ἀντιτάσσῃ πρὸς τοὺς ἐχθρούς του. Κατὰ τὴν ἀνταρσίαν τῶν Σαμαρειτῶν ἐζητήθη ἡ βοήθεια τῶν Ἀράβων συμμάχων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβαν πλὴν τῶν ἄλλων λαφύρων καὶ εἴκοσι χιλιάδας αἰχμαλώτους διὰ νὰ τοὺς πωλήσουν εἰς Περσίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠναγκάσθη [3] νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν συμμάχων Ἀράβων καὶ τὸν τίτλον τοῦ

1) Nau, Les Arabes Chrétiens.... σ. 38 κέξ.

2) H. Charles, Le Christianisme des Arabes nomades.... 1936.

3) Προκοπ. Πολ. I, 18, 47 : «βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς φυλαῖς ὅ,τι πλείσταις Ἀρέθαν τὸν Γαβαλᾶ παῖδα ἐπέστησεν, ὃς τῶν ἐν Ἀραβίοις Σαρακηνῶν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βασιλέως καὶ νὰ παρέχῃ χρηματικὰς χορηγίας εἰς ἀντάλλαγμα στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν· οὕτω ἀνεγνωρίσθη τὸ βασίλειον τῶν Γασσανιδῶν ὑπὸ τὸν Ἀρέθαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀραβίας, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Σεργιούπολιν. Ὁ Ἀρέθας οὗτος ἦτο μονοφυσίτης, φίλος Ἰακώβου τοῦ Βαραδαίου, ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔτυχε πολλῶν περιποιήσεων ἐκ μέρους τῆς φίλης τῶν μονοφυσιτῶν Θεοδώρας.

Ἄλλοι Ἄραβες, οἱ Λαχμίδαι, παρὰ τὸν Εὐφράτην συνεμάχουν μὲ τοὺς Πέρσας καὶ εἴδαμεν ὅτι κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἔλαβαν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰς λῃστρικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Χοσρόη Α΄ [1]. Ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Σάββα τὸν γραφέντα ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπολίτου μανθάνομεν πολλὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν δεινῶν. Καθὼς βεβαιοῖ ὁ Κύριλλος, οἱ Σαρακηνοὶ ὑποφέρουν ἀπὸ πεῖναν καὶ ἐπιχειροῦν δι' αὐτὸ συχνὰ ἐπιδρομάς. Διὰ νὰ προφυλάξῃ ὁ Ἅγιος Σάββας τὸ μοναστήριόν του ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σαρακηνῶν παρακαλεῖ τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ κτίσῃ φρούριον περὶ αὐτό [2]. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐσέβετο πολὺ τὸν αὐστηρὸν τοῦτον μοναχόν, τὸν ἐδέχθη εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ὄχι μόνον τὰς περὶ τῶν μοναστηρίων του παρακλήσεις ἐξετέλεσεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας γενικωτέρας περὶ τῆς ἱδρύσεως μεγάλου νοσοκομείου εἰς Ἱεροσόλυμα [3], περὶ τῆς ἐνισχύσεως τῶν ὀρθοδό-

---

ἦρχεν, ἀξίωμα βασιλέως αὐτῷ περιθέμενος οὐ πρότερον τοῦτο ἔν γε Ρωμαίοις γεγονὸς πώποτε».

1) Ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Συμεὼν τοῦ Στυλίτου Migne PG. 86, 2 στ. 3164 μανθάνομεν τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ Ἀλαμουνδάρου : «Ἦν τις φύλαρχος παρὰ Πέρσαις (=τοῖς ὑπὸ Πέρσαις Ἄραψι δηλ.) ἀνὴρ κατὰ χεῖρα γενναῖος Ἀλαμούνδαρος ὄνομα, τὴν μὲν θρησκείαν Ἕλλην (ἐθνικὸς δηλ.), τὸ δὲ τοῦ σώματος μέγεθος γιγάντειον, οὐ πολὺ λειπόμενος· οὗ ἦν καθὼς ὕψος κέδρου τὸ ὕψος αὐτοῦ καὶ ἰσχυρὸς ἦν ὡς δρῦς, εἴποι ἂν Ἀμὼς ἐπ' αὐτῷ. Ὃς τὴν Ρωμαίων συνεχῶς κατατρέχων οἷα μηδ' εἰς πόλεμον ἀντικαταστῆναι τῷ βαρβάρῳ τινὸς εὐχερῶς δυναμένου, οὓς ἂν αἰχμαλώτους λάβοι Χριστιανῶν, οὐδένα περὶ αὐτοὺς οἶκτον ἴδει, ἀλλὰ τὰ πάντων ὠμότατα ἔδρα. Οὗτος βαρεῖ τηνικαῦτα στρατῷ τῇ Ρωμαίων ἐπῆει· ἀντεπεξῆγε δὲ τὰς δυνάμεις αὐτῷ καὶ Ἀρέθας, ὃς τῇ Ρωμαίων στρατιᾷ τὰ πρῶτα τέτακτο...».

2) Βίος Σάββα (ἐκδ. Cotelerii, σ. 343) : «Διὰ τὴν τῶν Σαρακηνῶν ἐπιδρομὴν τὴν ὑμετέραν παρακαλῶ γαληνότητα (γράφει ὁ Ἅγιος Σάββας πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν) κελεῦσαι.... ἀπὸ τοῦ δημοσίου λόγου κάστρον οἰκοδομῆσαι ἐν τῇ ἐρήμῳ παρακάτω τῶν διὰ τῆς ἐμῆς μετριότητος συστάντων μοναστηρίων».

3) Εἰς τὸν βίον τοῦ Ἁγίου Σάββα (σ. 346) λέγεται : «ἐκέλευσε κατὰ τὴν τοῦ θείου πρεσβύτου (=Ἁγ. Σάββα) τρίτην αἴτησιν νοσοκομεῖον κτισθῆναι ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἁγίας πόλεως (=Ἱερουσαλὴμ) ἑκατὸν μὲν τὸ πρῶτον κραβατίων ἀφορίσας αὐτῷ πρόσοδον καθαρὰν ἐνιαύσιον νομισμάτων (χρυσῶν δηλ.) χιλίων ὀκτακοσίων πεντήκοντα· μετέπειτα δὲ διακοσίων κραβατίων τὸ αὐτὸ ἐκέλευσε γενέσθαι νοσοκομεῖον προσθεὶς τοσαύτην καθαρὰν καὶ ἀδιάπτωτον πρόσοδον».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ξων μοναστηρίων τῆς Παλαιστίνης κλπ. Ἀλλ' οὕτω ἡ πολιτικὴ τοῦ Παλατίου ἐδιχάζετο· ὁ Ἰουστινιανὸς ἤκουε τὰς συμβουλὰς τοῦ Ἁγίου Σάββα ζητοῦντος ἐνίσχυσιν τῶν ὀρθοδόξων κατὰ τῶν μονοφυσιτῶν, ἐνῷ ἡ Θεοδώρα ἐβοήθει πάσῃ δυνάμει τοὺς μονοφυσίτας, Ἰάκωβον τὸν Βαραδαῖον καὶ ἄλλους. Αὐτὴ ἡ ἀντίθεσις δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἀποβῇ ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ συνεργασθοῦν ὀρθόδοξοι καὶ μονοφυσῖται εἰς τὴν Συρίαν, ἴσως αὕτη δὲν θὰ ἐγίνετο Ἀραβική.

Καὶ εἰς ἄλλους γείτονας ἐφρόντισεν ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ διαδώσῃ τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπ' αὐτοῦ ἔγιναν Χριστιανοὶ καὶ οἱ πρὸς τὸν Δούναβιν κατελθόντες Γερμανοί, οἱ Ἕρουλοι, οἱ ὁποῖοι ἔλαβαν καὶ χώραν πρὸς ἐγκατάστασιν νοτίως τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὴν Σιγγηδόνα καὶ ἔγιναν οὕτω φίλοι καὶ σύμμαχοι τοῦ Βυζαντίου [1].

Ὁμοίως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ φυλὴ τῶν Σουάνων ἢ Τζάνων, τῶν γειτόνων ἀλλὰ καὶ ἐχθρῶν τῶν Λαζῶν, προσῆλθεν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Ἡ χώρα τῶν Τζάνων ἦτο πτωχὴ καὶ «οὔτι εἰς βρῶσιν αὐτοῖς ἀγαθὸν ἡ γῆ ἔφερε» κατὰ τὸν Προκόπιον. Δι' αὐτὸ τὸ Βυζάντιον παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς χρηματικὰς χορηγίας διὰ νὰ προλαμβάνῃ λῃστρικὰς ἐπιδρομάς. Ἡ μετάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Τζάνους κατέστησεν αὐτοὺς ἡμερωτέρους [2] καὶ ἐπιδεκτικωτέρους πολιτισμοῦ, προσέτι δὲ φίλους τοῦ Βυζαντίου.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐστερεώθησαν αἱ φιλικαὶ σχέσεις τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς ἐκχριστιανισθέντας πρότερον Ἴβηρας: «ὁ τῶν Ἰβήρων βασιλεὺς ἀνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα Ἰουστινιανὸν μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν συγκλητικῶν αὐτοῦ παρακαλῶν αὐτὸν τοῦ εἶναι αὐτὸν σύμμαχον Ρωμαίων καὶ φίλον γνήσιον. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν τοιαύτην προαίρεσιν ἀποδεξάμενος πολλὰ αὐτὸν ἐφιλοτιμήσατο καὶ τοὺς αὐτοῦ συγκλητικούς· ὁμοίως καὶ ἡ αὐγού-

1) Ὁ Προκόπιος γράφει (Πολ. VI, 14, 33) περὶ τῶν Ἐρούλων: «ἐπεὶ δὲ Ἰουστινιανὸς τὴν βασιλείαν παρέλαβε, χώρᾳ τε ἀγαθῇ καὶ ἄλλοις χρήμασιν αὐτοὺς δωρησάμενος, ἑταιρίζεσθαί τε παντελῶς ἴσχυσε καὶ Χριστιανοὺς γενέσθαι ἅπαντας ἔπεισε. Διόπερ τὴν δίαιταν ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον μεταβαλόντες τοῖς Χριστιανῶν νόμοις ἐπὶ πλεῖστον προσχωρεῖν ἔγνωσαν καὶ Ρωμαίοις κατὰ τὸ συμμαχικὸν τὰ πολλὰ ἐπὶ τοὺς πολεμίους συντάσσονται». Πβ. Θεοφάν. Χρονογρ. Ι, 174.

2) Προκοπ. Κτίσμ. ΙΙΙ, 6, σ. 196: Οἱ Τζάνοι «προσεχώρησαν αὐτῷ (=Ἰουστινιανῷ) ἅπαντες πρὸ τῆς ἐπικινδύνου ἐλευθερίας τὴν ἄπονον δουλείαν ἑλόμενοι σφίσι· καὶ τήν τε δόξαν ἐπὶ τὸ εὐσεβὲς αὐτίκα μετέθεντο ἅπαντες Χριστιανοὶ γεγενημένοι, τήν τε δίαιταν ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον μεθημόσαντο λῃστείας μὲν ἀφέμενοι πάσης, τοῖς δὲ Ρωμαίοις συστρατεύοντες ἐπὶ πολεμίους ἀεὶ τοὺς σφετέρους ἰοῦσι». Πβ. καὶ Προκοπ. Πολ. Ι, 15, 25.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στα τῇ αὐτοῦ γυναικὶ κόσμον παντοῖον διὰ μαργαριτῶν ἐχαρίσατο». (Θεοφάν. 1, 216).

Ἡ προσπάθεια τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐπομένως εἰς βαρβάρους λαούς, ὅπως ἦσαν οἱ «Ὁμηρῖται», οἱ Βλέμμυες, οἱ Τζάνοι κλπ. δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ μεγαλεπήβολος. Ἐφημρόσθη ἐν γνώσει τῶν δυσκολιῶν καὶ μετὰ μεγάλης δαπάνης, ἀλλὰ μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ὑπηρετεῖται ὁ πολιτισμός.

11. Οἰκονομικά.

Ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω γενικῶς περὶ βυζαντινοῦ ἐμπορίου, τὸ ὁποῖον μονοπωλιακῶς τρόπον τινὰ διεξήγετο κατὰ τὸν μεσαίωνα. Εἴπαμεν ὅτι μόνον διὰ τοῦ Βυζαντίου ἤρχοντο εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ πολύτιμα προϊόντα τῆς Ἀσίας, μέταξα, ἀρώματα, πολύτιμοι λίθοι, ὅπως καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἐλεφαντοστοῦν, μαργαριτάρια κλπ. Ἀπὸ τὴν Κίναν ἤρχοντο διὰ ξηρᾶς, διὰ τῆς Σογδιανῆς (Βουχάρας) εἰς τὴν Περσίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἄλλος δρόμος ὑπῆρχε διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ· ἡ μέταξα τῆς Κίνας καὶ ἄλλα προϊόντα συνεκεντροῦντο εἰς τὴν νῆσον Ταπροβάνην (Κεϋλάνην) καὶ ἐκεῖθεν παρελαμβάνοντο ὑπὸ Περσῶν καὶ Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἐκομίζοντο εἰς τὸν Περσικὸν Κόλπον καὶ ἔπειτα εἰς τὰ ὡρισμένα συνοριακὰ τελωνεῖα. Τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης κατὰ μέγα μέρος λοιπὸν διήρχετο διὰ τῆς Περσίας, εἶναι δ' εὐνόητον ὅτι ἐν καιρῷ πολέμου ἔπρεπε νὰ σταματήσῃ πρὸς μεγίστην ζημίαν τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπροσπάθησε νὰ φέρῃ τὴν μέταξαν καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς Ἀσίας διὰ τῶν Αἰθιόπων εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, ἀλλ' αὐτὴ ἡ προσπάθεια δὲν ἔδωκε μεγάλα ἀποτελέσματα. Πάντως ὅμως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἤρχοντο ὄχι μόνον Ἀφρικανικά, ἀλλὰ καὶ Ἀσιατικὰ προϊόντα, ἴσως ἐκτάκτως μόνον.

Τοὐλάχιστον ὁ Κοσμᾶς ὁ Ἰνδικοπλεύστης, ὁ συγγραφεὺς τῆς περιέργου Χριστιανικῆς Τοπογραφίας, γράφει περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Αἰθιοπίας, ὅπου ἐπῆγε καὶ εἶδε καὶ τὸν ἄρχοντα τῶν «Ἀξωμιτῶν» (Αἰθιόπων), ἀλλὰ «παρέπλευσε» καὶ νῆσον εἰς τὸ «Ἰνδικὸν Πέλαγος», ὅπου καὶ ἡ Ταπροβάνη. Μᾶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἐμπόρου Σωπάτρου, ὅστις ἐπέδειξεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ τόπου βυζαντινὰ νομίσματα καὶ ἐπροκάλεσε τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἰθαγενοῦς ἄρχοντος: «Ὄντως οἱ Ρωμεῖς(;) καὶ λαμπροὶ καὶ δυνατοὶ καὶ φρόνιμοι· ἐκέλευσαν οὖν τὸν Σώπατρον τιμηθῆναι μεγάλως[1]. ....

1) Κοσμᾶς, 448β (σ. 323).—Πρβ. Bury, ἔνθ. ἀνωτ. 2, 333.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταῦτα Σώπατρος ἡμῖν διηγήσατο.....». Ἀκόμη καὶ τὸ πλῆθος τῶν νομισμάτων τῶν βυζαντινῶν τῶν εὑρεθέντων εἰς τὰς Ἰνδίας ὑποδεικνύει τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τὸ Βυζάντιον [1].

Ὁ Ἰουστινιανὸς κατέστησε τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης μονοπωλιακὸν καὶ ὥρισε τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς καὶ πωλήσεως ὑπὸ τῶν κομμερκιαρίων, ἤτοι τῶν ὑπαλλήλων τοῦ μονοπωλίου, διέταξε δὲ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας καὶ τὴν ἐξορίαν τῶν μὴ δικαιουμένων καὶ ὅμως κρυφὰ ἐμπορευομένων αὐτήν [2]. Πάντως καὶ τὸ προηγούμενον ἐμπόριον καὶ τὸ νέον μονοπώλιον τῆς μετάξης ἦτο ἐκτεθειμένον εἰς διαφόρους κινδύνους καὶ μόνον ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ μεταξοσπόρου ὑπῆρξεν εὐτύχημα καὶ ἔδωκεν εἰς τὸ Βυζάντιον τεράστια εἰσοδήματα. «Ἰνδοὶ» μοναχοὶ κατὰ τὸν Προκόπιον [3] ἔφεραν ᾠὰ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἀνεπτυξαν τὴν σκωληκοτροφίαν.

Βεβαίως ἐβράδυνεν ἡ ἀνάπτυξις αὕτη, ἀλλ' ἤδη ὁ Ἰουστῖνος Β' ἠδυνήθη νὰ δείξῃ εἰς Τοῦρκον ἔμπορον τὴν βιομηχανίαν τῆς μετάξης ἐν Κωνσταντινουπόλει [4]. Ἕως ὅτου ὅμως ἀναπτυχθῇ καλῶς ἡ σκωληκοτροφία καὶ μεταξουργία, εἰσήγετο μέταξα ἐξ Ἀσίας ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ διὰ Τούρκων ἐμπόρων.

Ἡ μεταξουργία ἔμελλε νὰ προσκομίσῃ τεράστια κέρδη εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἠγόραζαν τὰ μεταξωτά των ὅλοι οἱ εὐγενεῖς τῆς Δύσεως, ἡ Ἐκκλησία κλπ. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου προηγουμένως (εἰς τὴν Βηρυτὸν καὶ Σιδόνα) ἐγίνετο κατεργασία τῶν κουκουλίων μετάξης, ἀνεπτύχθη ἡ σκωληκοτροφία, ἐφυτεύθησαν δὲ καὶ μορέαι χάριν αὐτῆς. Κατὰ τὴν γνώμην μου εἰς τὴν μεταξουργίαν ὀφείλεται καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὅπου ὅμως ἀργὰ γίνεται ἡ καλλιέργεια τῆς μορέας. Μόλις ἀπὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἔχομεν εἰδήσεις περὶ αὐτῆς. Ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου δίδεται τὸ ὄνομα Μορέας εἰς τὴν δυτικὴν Πελοπόννησον καὶ αὐτὸ δεικνύει ὅτι εἶχε πλέον καλλιεργηθῇ εἰς μεγάλας ἐκτάσεις ἡ μορέα χάριν τῆς μεταξουργίας. Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐνίσχυσε τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ

1) Vasiliev, Histoire... 1, 216.

2) Νεαραὶ App. (ἐκδ. Schoell—Kroll σ. 798): «Χρὴ τὴν μέταξαν τοὺς κομμερκιαρίους πρὸς τοὺς βαρβάρους (=Πέρσας) πραγματεύεσθαι ἐ' νομίσμασι τὴν λίτραν καὶ μεταπωλεῖν τοῖς μεταξαρίοις ἢ τοῖς ἄλλοις οὐ πλέον. Εἰ δέ τις πρὸς βαρβάρους μὴ ὢν κομμερκιάριος πραγματεύσηταί τι..... ἀφαιρεῖσθαι (;) ὁ κομμερκιάριος καὶ ὁ πραγματευσάμενος δημεύεται καὶ διηνεκῶς ἐξορίζεται». Ὁ Πέτρος Βαρσύμης, Σύρος οἰκονομολόγος, συνέστησε τὸ μονοπώλιον τῆς μετάξης.

3) Προκοπ. Πολ. VIII 17, 1.

4) Βλ. Θεοφάνη Βυζάντιον, FHG. 4, 270.—Vasiliev, ἔνθ' ἀνατ. 1, 219.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν πληθυσμόν της, καθόσον ἡ μέταξα ἀπέβη τὸ κυριώτερον προϊὸν τῆς χώρας. Ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις περιώρισε τὸ ἐμπόριον τῆς Μεσογείου, ὅπως καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς μετάξης εἰς τὴν Συρίαν. Κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς μεταξουργίας εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀργότερα δὲ καὶ πόλεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Κόρινθος.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐχρειάζετο ἀμέτρητα χρήματα [1] ὄχι μόνον διὰ τοὺς πολέμους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εἰρήνην, διὰ χορηγίας, τὰς ὁποίας ἐπλήρωνεν εἰς γείτονας βαρβάρους διὰ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἐπιδρομάς των ἢ διὰ νὰ φυλάττουν τὰ σύνορα ἐναντίον ἄλλων βαρβάρων· οἱ Σαρακηνοὶ εἰς τὰ σύνορα τῆς Ἀραβίας, οἱ Βλέμμυες καὶ οἱ Νούβιοι εἰς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου, οἱ Γερμανοὶ (Ἔρουλοι, Γήπαιδες, Λογγοβάρδοι) εἰς τὸν Δούναβιν, Οὖννοι διάφοροι εἰς τὸν Δούναβιν καὶ ἀλλαχοῦ, Ἄνται, Τζάνοι καὶ ἄλλοι ἐλάμβαναν τεράστια ποσὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Ἀμέτρητα εἶναι τὰ ποσά, τὰ ὁποῖα ἐδαπάνα ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ κτίρια· ἐξ ἐπιγραφῶν μανθάνομεν ὅτι εἰς διαφόρους ἐπαρχίας ἱδρύθησαν δεξαμεναί, ναοὶ κλπ., περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἔχομεν εἰδήσεις ἀπὸ τὸν Προκόπιον. Ἡ ἀνάγκη πολλῶν χρημάτων ὠδήγει ὄχι μόνον εἰς ἐπιβολὴν νέων φόρων καὶ σκληρὰν εἴσπραξιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄπειρα ἐγκλήματα διὰ τὴν δήμευσιν περιουσιῶν.

Ἐκτὸς τῶν παλαιοτέρων γνωστῶν φόρων τοῦ κτηματικοῦ καὶ τοῦ κεφαλικοῦ ἢ προσωπικοῦ, ἐπεβλήθησαν νέοι, ὡς τὸ ἀ ε ρ ι κ ό ν, ἴσως φόρος οἰκοδομῶν, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ κατὰ πρῶτον ὁ Προκόπιος [2]. Ἡ ἐ π ι β ο λ ὴ ἦτο παλαιοτέρα [3], ἀλλ' ἔλαβε τώρα αὐστηροτέραν μορφήν· τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῇ περὶ τῆς σ υ ν ω ν ῆ ς [4] (annona, coemptio), ἤτοι τῆς εἰς εἶδος φορολογίας. Τὰ μ ο ν ο π ώ λ ι α [5] ὑπῆρ-

1) Εἰς τὴν Νεαρὰν 8, 10 ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀνάγκης τῶν χρημάτων ὁ Ἰουστινιανός: «αἱ στρατιωτικαὶ δαπάναι καὶ ἡ τῶν πολεμίων δίψις πολλῆς δεῖται τῆς ἐπιμελείας καὶ οὐκ ἔστι χρημάτων χωρὶς ταῦτα πραχθῆναι, τοῦ πράγματος μηδεμιᾶς ἀναβολῆς δεομένου». Περὶ φόρων γίνεται πολὺς λόγος εἰς τὴν Νεαρὰν 128.—Περὶ τῶν οἰκονομικῶν βαρῶν πβ. Ἰωάννην Λυδόν, Περὶ ἀρχῶν III, 68–70.

2) Προκοπ. Ἀνέκδ. σ. 128, 20: «πρὸς τοῦ τῶν πραιτωρίων ἐπάρχου ἀνὰ πᾶν ἔτος πλέον ἢ τριάκοντα κεντηνάρια πρὸς τοῖς δημοσίοις ἐπράσσετο φόροις· οἷς δὴ ὄνομα τὸ ἀ ε ρ ι κ ὸ ν ἐπιτέθεικεν, ἐκεῖνο, οἶμαι, παραδηλῶν, ὅτι δὴ οὐ τεταγμένη τις οὐδὲ ξυνειθισμένη οὖσα ἡ φορὰ ἐτύγχανεν αὕτη, ἀλλὰ τύχῃ τινὶ ὥσπερ ἐξ ἀέρος ἀεὶ αὐτὴν φερομένην ἐλάμβανεν».

3) Ὁ Προκόπ. Ἀνέκδ. σ. 143 τὴν ἀποδίδει εἰς τὸν Ἰουστινιανόν.

4) Προκόπ. Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 137 καὶ 143.

5) Προκόπ. Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 161, 10: «ὠνίων τῶν ἀναγκαιοτάτων τὰ λεγόμενα καταστησάμενος μ ο ν ο π ώ λ ι α πλέον ἢ τριπλάσια τιμήματα πάντας ἀνθρώπους ἐπράττετο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χαν καὶ παλαιότερα, ἀλλὰ τώρα ἔγιναν καὶ αὐτὰ περισσότερα καὶ ἀποδοτικώτερα, διότι παρηκολουθοῦντο αὐστηρότερα. Ἀπὸ τὸ πλῆθος σφραγίδων, αἱ ὁποῖαι περιεσώθησαν [1], συμπεραίνομεν ὅτι ὑπῆρχαν ὡρισμέναι ἀποθῆκαι μονοπωλίου κατὰ ἐπαρχίας, ὅπου ἐφυλάσσοντο τὰ εἴδη τὰ ἀγοραζόμενα καὶ πωλούμενα ὑπὸ τῶν οἰκείων ὑπαλλήλων, τῶν κομμερκιαρίων. Οὕτω ἀναφέρεται «γενικὸς κομμερκιάριος Ἑλλησπόντου καὶ Κυζίκου» (κέντρου σημαντικοῦ μονοπωλιακοῦ ἐμπορίου), ἀλλὰ καὶ «κομμερκιάριος ἀποθήκης Ὀνωριάδος, Παφλαγονίας καὶ τῆς παράλου Πόντου μέχρι Τραπεζοῦντος». Ἡ μεγάλη περιφέρεια τῆς ἀποθήκης αὐτῆς ὑποδεικνύει μικρὸν ἐμπόριον εἰδῶν μονοπωλίου.

Μεγάλως ἐπεβάρυναν τὸν λαὸν καὶ αἱ συνήθειαι, δῶρα δι' ὑπαλλήλους, μὴ πληρωνομένους κατ' ἄλλον τρόπον, αἱ ἀγγαρεῖαι διὰ κατασκευὴν τειχῶν ἢ ἄλλων ἔργων, οἱ φόροι εἰς εἴδη (σιτόκριθον), ἡ ἀναγκαστικὴ φιλοξενία στρατιωτῶν ἢ ὑπαλλήλων διερχομένων ἐκ τινος τόπου· τῆς τελευταίας ἐπιβαρύνσεως ἦτο δυνατὸν νὰ ἀπαλλαγοῦν τόποι ἔχοντες ξενῶνας καταλλήλους. Οὕτω εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Συρίας λέγεται : «οὔτε συνεισφοράν τινα ὀφείλετε τοῖς ξένοις καὶ ξενῶνα ἔχοντες οὐ δύνασθε ἀναγκασθῆναι δέξασθαι ταῖς οἰκίαις τοὺς ξένους [2]».

Κατὰ τὸν Προκόπιον [3] πολλὰ εἰσοδήματα εἶχε τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὰς δημεύσεις περιουσιῶν ἐθνικῶν, αἱρετικῶν καὶ ἄλλων, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν. Ἐπίσης πολλὰ εἰσοδήματα εἶχεν ἀπὸ τὰ ἐπιβαλλόμενα πρόστιμα, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν πώλησιν ψιλῶν ἀξιωμάτων, ὄχι πραγματικῶν ! Ἀπὸ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον (περὶ βασιλ. τάξεως Morav. σ. 244) εἶναι γνωστὸν τὸ μεταγενέστερον παράδειγμα τοῦ κληρικοῦ Κτενᾶ, ὁ ὁποῖος ἐπλήρωσε 40 λίτρας χρυσοῦ καὶ ἔδωκε καὶ ἀντικείμενα 20 λιτρῶν διὰ νὰ πάρῃ τὸν τίτλον τοῦ «πρωτοσπαθαρίου» καὶ τὰς σχετικὰς τιμάς. Ἔζησε μόνον δύο ἔτη καὶ ἐπαιρνε ρόγαν μίαν λίτραν χρυσοῦ τὸν χρόνον. Τὸ παράδειγμα δεικνύει ὅτι τὸ Κράτος εἶχε μεγάλας εἰσπράξεις ἀπὸ τὴν ἀπονομὴν τίτλων. Οὔτε τὰ εἰσοδήματα αὐτὰ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν, οὔτε τοὺς τελωνειακοὺς φόρους [4].

---

1) Πολλὰς σφραγῖδας ἐδημοσίευσεν ὁ Λιχάτσεφ εἰς τὸ περιοδικὸν Izvestija, Leningrad τ. 3 (1924) σ. 153 κέξ.—Πβ. G. Millet, Sur les sceaux des commerciaires Byzantins, Mélanges Schlumberger, τ. 2 (1924) σ. 303 κέξ.

2) W. Waddington, Inscriptions grecques et latines de la Syries 1870 σ. 573.

3) Προκοπ. Ἀνέκδ. σ. 122: «πλείστους τὰς οὐσίας ἀφείλετο ἁρπάζων τε καὶ βιαζόμενος οὐδενὶ λόγῳ.... καὶ τοῖς μὲν πολυθεΐαν, τῆς δὲ δόξης ἐν Χριστιανοῖς οὐκ ὀρθῆς αἵρεσιν, τοῖς δὲ παιδεραστίας, ἑτέροις ἱερῶν γυναικῶν ἔρωτας, ἢ ἄλλας τινὰς οὐ θεμιτὰς μίξεις, ἄλλοις στάσεως ἀφορμήν, ἢ μέρους Πρασίνου στοργήν, ἢ ἐς αὐτὸν ὑβρίζειν...»

4) Ἐπιγραφὴ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ A. Mordtmann (Athenische Mitteilungen

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

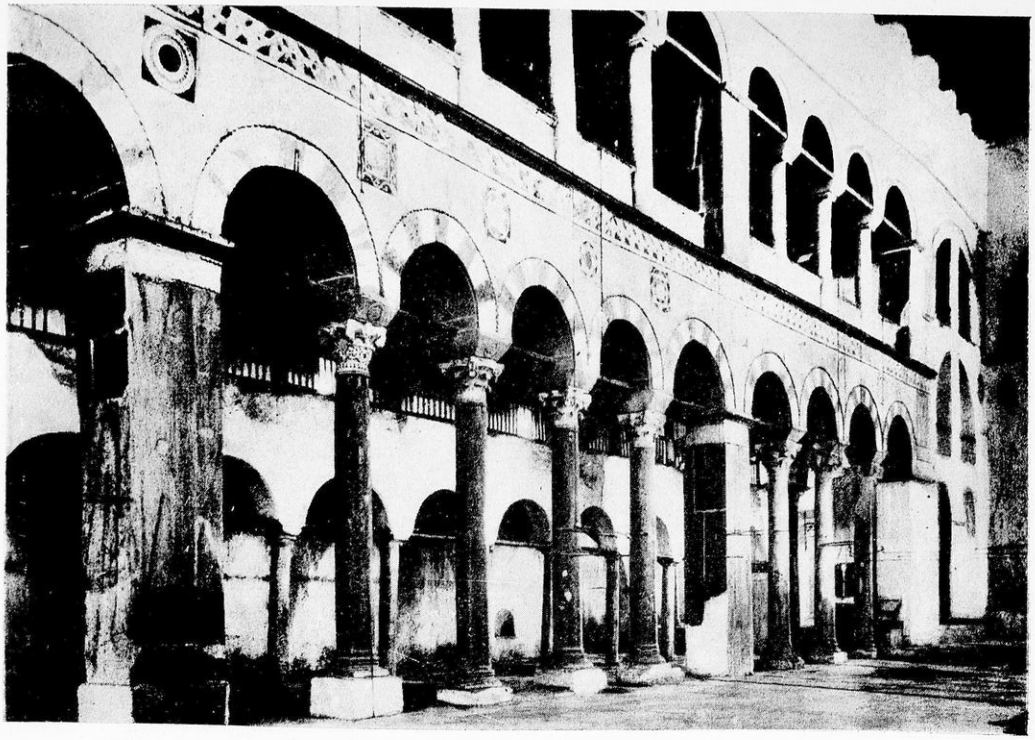

Εἰκ. 16. Κιονοστοιχία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ εἰσοδήματα τοῦ Κράτους ἦσαν τεράστια. Ἦσαν ὅμως ἐπίσης τεράστια καὶ τὰ ἔξοδα καὶ δι' αὐτὸ ὁ σπάταλος 'Ιουστινιανὸς δὲν κατώρθωνε νὰ ἔχῃ πάντοτε ὅσα χρήματα ἤθελε, ἂν καὶ ηὔξησε πολὺ καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου μὲ τὴν κατάληψιν μεγάλων κτημάτων εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν 'Αφρικὴν καὶ Σικελίαν.

'Απιστεύτως σπάταλος ἦτο ἡ ἀνεξέλεγκτος αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου μὲ τὴν ἀνατολικήν της ἐμφάνισιν. 'Επίσης ὅλοι οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι εἶχαν σπάταλον ἐμφάνισιν. Ὁ πραίτωρ π.χ. εἶχε «δίφρον ἐξ ἀργύρου». Πῶς νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ εὕρωμεν τὰ μυθώδη αὐτὰ ποσά;

12. 'Ασιᾶται καὶ Γερμανοὶ παρὰ τὸν Δούναβιν.

Ὁ 'Ιουστινιανὸς ἀπησχολημένος μὲ τοὺς πολέμους εἰς τὴν 'Ιταλίαν καὶ κατὰ τῶν Περσῶν δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχήν του, ὅσον ἔπρεπεν, εἰς τὸ ἐγγύτερον μέτωπον τοῦ Δουνάβεως καὶ δι' αὐτὸ ἔγιναν τότε πολλαὶ ἐπιδρομαὶ καταστρεπτικαί. Οἱ πόλεμοι εἰς τὴν Δύσιν εὐκολύνουν τὴν προέλασιν τῶν Οὔννων καὶ Σλάβων εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἵμου. 'Επ' αὐτοῦ ἀναφέρονται τὸ πρῶτον καὶ αἰφνιδίως, οὕτως εἰπεῖν, οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου Σκλαβηνοί, ὑπὸ δὲ τοῦ 'Αγαθίου Σκλάβοι. Οὗτοι ἀναφέρονται[1] συχνὰ μετὰ τῶν Οὔννων καὶ 'Αντῶν καὶ φαίνεται ὅτι πράγματι ὄχι μόνοι των ἀλλὰ μετὰ τῶν 'Ασιατῶν ἐπεχείρουν τὰς ἐπιδρομάς των[2], ἴσως μάλιστα ὠθούμενοι ὑπ' ἐκείνων. Πράγματι τὸν μέσον Δούναβιν κατέχουν τώρα οἱ Γερμανοὶ (Γήπαιδες, Ἔρουλοι καὶ Λογγοβάρδοι), ὥστε ἐκεῖθεν δὲν ἠδύναντο νὰ κατέλθουν Σλάβοι. Εἰς τὸν κάτω Δούναβιν ἔκαμναν ἐπιδρο-

---

τ. 4, 1879, σ. 307) κατέστησε γνωστὸν διάταγμα τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκανόνισε τὴν φορολογίαν τῶν ἐμπορευμάτων τῶν κομιζομένων διὰ τῶν στενῶν τοῦ 'Ελλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου τὴν ἀνατεθειμένην «εἰς τὸν κόμιτα τῶν στενῶν». 'Απαιτεῖται ἡ αὐστηρὰ εἴσπραξις τῶν φόρων, γίνεται δ' αὐτόθι λόγος περὶ οἰνηγῶν, ἐληγῶν, ὀσπρηγῶν καὶ λαρδηγῶν, ἤτοι ἐμπόρων τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου, τῶν ὀσπρίων καὶ τοῦ λαρδίου.

1) Προκοπ. 'Ανέκδ. σ. 114: «Οὖννοί τε καὶ Σκλαβηνοὶ καὶ Ἄνται σχεδόν τι ἀνὰ πᾶν καταθέοντες ἔτος, ἐξ οὗ 'Ιουστινιανὸς παρέλαβε τὴν Ρωμαίων ἀρχήν, ἀνήκεστα ἔργα εἰργάσαντο τοὺς ταύτῃ (=εἰς τὸ 'Ιλλυρικὸν καὶ τὴν Θράκην) ἀνθρώπους· πλέον γὰρ ἐν ἑκάστῃ ἐσβολῇ οἶμαι ἢ κατὰ μυριάδας εἴκοσιν εἶναι τῶν τε ἀνῃρημένων καὶ ἠνδραποδισμένων ἐνταῦθα Ρωμαίων». Προφανὴς ἡ ὑπερβολή. Τόσων μυριάδων πληθυσμὸς δὲν ὑπῆρχε. Πβ. Jirecek, Geschichte der Serben 1, 54.

2) Πβ. Bury, ἔνθ' ἀνωτ. 2, 296. Καὶ ὁ Hauptmann λέγει (Byzantion 4, 147): «ἡ σλαβικὴ πλήμμυρα τῶν χρόνων τοῦ 'Ιουστινιανοῦ προέρχεται κυρίως ἀπὸ τοὺς Κουτριγούρους, οἱ ὁποῖοι παρέσυραν μαζί των τοὺς Σλάβους».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μὰς οἱ Οὖννοι καὶ ἐπὶ Ἀναστασίου καὶ εἶναι δύσκολον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εὗρον εὐκαιρίαν οἱ Σλάβοι νὰ κατέλθουν ἀπὸ τῶν Καρπαθίων, τῆς κοιτίδος των, καὶ νὰ τοὺς ἐκτοπίσουν. Ὁ κάτω Δούναβις εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἀντῶν, φυλῆς Καυκασίας, καὶ τῶν Οὖννων, οἱ ὁποῖοι ἔρχονται διὰ τῆς νοτίου Ρωσσίας. Ὁ Προκόπιος θεωρεῖ τοὺς Ἄντας Σλάβους, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὗτος τὴν περιφέρειαν τοῦ Δουνάβεως δὲν ἐγνώρισε καλὰ καὶ ἠπατήθη πιθανῶς ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν ἐκσλαβισθέντων Ἀντῶν[1]. Τοὺς Ἄντας τούτους ὁ Ἰουστινιανὸς ἐνίκησε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Γερμανοῦ[2], καὶ ἔκτοτε ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἐπονομάζεται καὶ Ἀντικός· εἰς τὸ ἑξῆς οἱ Ἄνται εἶναι φίλοι τοῦ Βυζαντίου, λαμβάνουν ἐπιχορηγήσεις παρ' αὐτοῦ καὶ μικρὰν χώραν πρὸς ἐγκατάστασιν νοτίως τοῦ Δουνάβεως εἰς ἀντάλλαγμα στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς αὐτό. Ἄντης εἶναι ὁ στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου Χιλβούδιος, ὁ ὁποῖος ἐπολέμησε μετὰ τῶν ὁμοεθνῶν του ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν Οὖννων καὶ Σλάβων καὶ βορείως μάλιστα τοῦ Δουνάβεως. Τὸ 533 ἐφονεύθη. Καὶ ὁ Σίττας ἐνίκησεν Οὖννους τὸ 535.

Οἱ Οὖννοι, οἱ ὁποῖοι ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς συχνοτέρας μετὰ τὸ 538, θεωροῦνται ὑπό τινων ἱστορικῶν ὡς Βούλγαροι, ὁ Ἀγαθίας ὅμως ἀναφέρει[3] καὶ ἄλλας οὐννικὰς φυλάς, ὥστε νομίζω ὅτι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς, ποία οὐννικὴ φυλὴ ἔκαμνε τὰς ἐπιδρομάς, ἐφ' ὅσον μνημονεύονται μὲ τὸ γενικὸν ὄνομα Οὖννοι. Ὁ αὐτὸς Ἀγαθίας διακρίνει[4] «Οὖννους καὶ Κουτριγούρους ἀλήτας», ἤτοι νομάδας. Εἶναι δι' αὐτὸ καλύτερον νὰ ὁμιλῶμεν γενικῶς περὶ Οὖννων. Οὗτοι ἀνέλαβαν ἐπιδρομὰς καὶ τὸ 540 καὶ τὸ 546 καὶ τὸ 551 κατὰ τὸν Προκόπιον μέχρι Κασσαν-

1) Οἱ Ἄνται θεωροῦνται Σλάβοι συνήθως. Ὁ Jordanes (ἐκδ. Closs σ. 92) γράφει: «Hi.... ab una stirpe exorti tria nunc nomina edidere, Veneti, Antes, Sclaveni». Ὁ Peisker (CMH. 2, 431) πιστεύει ὅτι δὲν ἦσαν Σλάβοι οἱ Ἄνται, ἀλλ' ἐξεσλαβίσθησαν. Ὁ Zupanic τοὺς θεωρεῖ φυλὴν τοῦ Καυκάσου, Actes du III Congrès International des Études Byzantines 1932 σ. 331 κέξ. Ὁ Vernadsky θεωρεῖ τοὺς Ἄντας φυλὴν σαρματικήν, ἡ ὁποία ἔφθασε μέχρι τῆς νοτίας Ρωσσίας καὶ ὑπέταξε Σλάβους, μὲ τοὺς ὁποίους ἀνεμίχθη (Ancient Russia σ. 106, πβ. BZ 39, 544 Byzantion τ. 16, 1944, σ. 81 κέξ.).

2) Προκοπ. Πολ. VII, 40, 5.

3) HGM. 2, 365: «Οὗτοι (οἱ ἀνατολικῶς τῆς Μαιώτιδος λίμνης Οὖννοι) ἅπαντες κοινῇ μὲν Σκύθαι καὶ Οὖννοι ἐπωνομάζοντο, ἰδίᾳ δὲ κατὰ γένη τὸ μέν τι αὐτῶν Κοτρίγουροι, τὸ δὲ Οὐτίγουροι, ἄλλοι δὲ Οὐλτίζουροι καὶ ἄλλοι Βουρούγουνδοι....». Ὁ Stein χρησιμοποιεῖ συνήθως τὸ ὄνομα Βούλγαροι περὶ τῶν Οὖννων, ἂν καὶ δέχεται ὅτι ἦσαν Κουτρίγουροι (Stein–Palanque, Histoire .... σ. 309.....).

4) HGM. 2, 376.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δρείας[1]. Κατὰ τὸν 'Αγαθίαν (σ. 389) οἱ Κουτρίγουροι ἔφθασαν μέχρι Θερμοπυλῶν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ περάσουν «διὰ τὴν φρουρὰν τῶν ἐκεῖ ἱδρῦσθαι τεταγμένων Ρωμαίων».

Αἱ τελευταῖαι οὐννικαὶ ἐπιδρομαὶ ἐπὶ 'Ιουστινιανοῦ ἀποδίδονται εἰς τοὺς Κουτριγούρους Οὔννους, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Ζαβεργὰν τὸ 558 κατῆλθαν νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Διαιρεθέντες εἰς τρία τμήματα ἔστειλαν μέρος μὲν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, μέρος δὲ εἰς τὴν Θρακικὴν Χερσόνησον (διὰ νὰ περάσουν διὰ τῆς 'Αβύδου καὶ εἰς τὴν 'Ασίαν) καὶ τὸ κύριον σῶμα κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεγάλη ἀνησυχία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπὶ τῇ εἰδήσει ὅτι φθάνουν οἱ Οὖννοι. Οἱ κάτοικοι τῶν προαστείων ἔσπευσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Πόλιν, ὁ δὲ 'Ιουστινιανὸς ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ γηραιοῦ πλέον στρατηγοῦ Βελισαρίου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς βασιλείας τὸν ὑπηρέτησε πιστῶς. Ὁ Βελισάριος μὲ τὴν συνήθη του δεξιότητα ἀπέτρεψε τὸν κίνδυνον[2] (559) τὸν ἐπικρεμασθέντα κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπεσύρθη πάλιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ οἱ λοιποὶ Κουτρίγουροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχουν.

Ἤδη πρότερον ὁ 'Ιουστινιανὸς εἶχε κινήσει τοὺς Οὐτιγούρους Οὔννους κατὰ τῶν Κουτριγούρων[3]. Καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν δύο τούτων οὐννικῶν λαῶν θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξάντλησίν των, ὥστε εὐκόλως ἔπειτα οἱ Ἄβαροι νὰ ὑποτάξουν τοὺς Κουτριγούρους καὶ τοὺς Οὐτιγούρους[4].

Οἱ Οὖννοι ἠνώχλησαν καὶ τὰς βυζαντινὰς κτήσεις εἰς τὴν Ταυρικὴν Χερσόνησον (Κριμαίαν) καὶ ὁ 'Ιουστινιανὸς ἠναγκάσθη νὰ ὀχυρώσῃ

---

1) Προκοπ. Πολ. II 4, 4: «Ἐκ κόλπου τοῦ 'Ιονίου οἱ βάρβαροι οὗτοι (Οὖννοι) ἅπαντα ἐφεξῆς ἐλῃσαντο μέχρι ἐς τὰ Βυζαντίων προάστεια. Καὶ φρούρια μὲν δύο καὶ τριάκοντα ἐν 'Ιλλυριοῖς εἷλον, πόλιν δὲ τὴν Κασσάνδρειαν κατεστρέψαντο βία... αἰχμαλώτων μυριάδας δύο καὶ δέκα (!) ἀπαγόμενοι ἐπ' οἴκου ἅπαντες ἀνεχώρησαν, οὐδενὸς σφίσιν ἐναντιώματος ἀπαντήσαντος». Ὁμιλεῖ πάλιν περὶ δώδεκα μυριάδων αἰχμαλώτων καὶ τοῦτο γεννᾷ τὴν ὑπόνοιαν ὅτι δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Δουνάβεως ὁ Προκόπιος ἢ ὅτι τὴν λέξιν μυριὰς μεταχειρίζεται μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς χιλιάδος.

2) 'Αγαθίας HGM. 2, 368 κἑξ., 374 κἑξ.—Stein – Palanque... σ. 536.

3) Προκοπ. Πολ. VIII, 18, 20.

4) Ὁ 'Αγαθίας (HGM. 2, 292) ὁμιλῶν περὶ τῆς καταπτώσεως τῶν Κουτριγούρων καὶ Οὐτιγούρων προσθέτει: «ἐς τοῦτο συμφορᾶς τάδε τὰ οὐννικὰ ἔθνη ἐξώκειλαν, ὡς, εἴπερ ἄρα τι αὐτῶν καὶ μεμένηκε μέρος, σποράδην ἑτέροις δουλεύειν καὶ ἐς τὸ ἐκείνων ὄνομα μεταβεβλῆσθαι».—Ὁ 'Ιωάννης 'Αντιοχεὺς (FHG. 4, 621) ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολέμων τῶν διαφόρων Οὔννων καὶ ὅτι «ἐπὶ πολὺ μαχόμενα ταῦτα τὰ ἔθνη ἀπώλοντο».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰς δύο κυριωτέρας ἑλληνικὰς ἀκόμη πόλεις ἐκεῖ, τὴν Χερσῶνα (καὶ Χερσόνησον λεγομένην) καὶ τὸν (Κιμμέριον) Βόσπορον. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπροσπάθησε νὰ διαδώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Οὔννους τῆς Μαιώτιδος καὶ κατώρθωσε νὰ προσελκύσῃ ἕνα ἡγεμόνα αὐτῶν, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐφόνευσαν ἔπειτα ὡς παραβάτην τῶν πατρίων οἱ ὑπήκοοί του. Εἰς τὴν Κριμαίαν ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ ὀλίγοι Γότθοι Χριστιανοὶ (τῆς ἐπαρχίας Γοτθίας), φίλοι τοῦ Βυζαντίου, τοὺς ὁποίους ἐβοήθησεν ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ νὰ ὀχυρωθοῦν καὶ ἀμύνωνται κατὰ τῶν Οὔννων ἀσφαλέστερα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἄλλοι οὐννικοὶ λαοί, οἱ λεγόμενοι Ἄβαροι, πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπροχώρησαν δυτικώτερα, κατέστρεψαν τὸ Κράτος τῶν Σαβείρων Οὔννων βορείως τοῦ Καυκάσου καὶ ἀνέλαβαν ἀγῶνα καὶ κατὰ τῶν Οὐτιγούρων παρὰ τὴν Μαιῶτιν. Κατέλαβαν λοιπὸν τὴν χώραν μεταξὺ Κασπίας Θαλάσσης καὶ Εὐξείνου Πόντου πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου. Τὸ 558 ἔστειλαν τοὺς πρώτους πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν [1].

Αἱ ἐπιδρομαὶ πρὸ πάντων τῶν Οὔννων δεικνύουν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπησχολημένος μὲ τὰ σχέδιά του πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς τὴν Δύσιν δὲν ἔδωκε τὴν δέουσαν σημασίαν εἰς τὸν παρόντα κίνδυνον τὸν ἀπὸ βορρᾶ. Καὶ ἔκτισε μὲν πολλὰ φρούρια νοτίως τοῦ Δουνάβεως [2], ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχουν αὐτὰ ἐπαρκῆ φρουρὰν οὔτε νὰ διατηροῦνται πάντοτε εἰς καλὴν κατάστασιν. Ὥστε τὸ τεράστιον αὐτὸ ἔργον τῶν ὀχυρῶν κτισμάτων νοτίως τοῦ Δουνάβεως δὲν ἀπέδωκεν ἀποτελέσματα ἄξια τῶν δαπανῶν.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐκρίθη ἡ τύχη τῶν τελευταίων Γερμανῶν, τῶν γειτόνων τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὸν Δούναβιν.

Εἴδαμεν ὅτι Γότθοι (Βησιγότθοι καὶ Ὀστρογότθοι) ἐπέδραμαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ ἐπροξένησαν πολλὰς καταστροφὰς εἰς αὐτό. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ὀστρογότθων ἔρχονται εἰς τὴν Παν-

---

1) Ἡ οὐννικὴ πρεσβεία μὲ τὰ μογγολικὰ χαρακτηριστικὰ ἔκαμεν ἐντύπωσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὸν Θεοφάνη (Χρονογρ. 1, 232): «εἰσῆλθεν ἔθνος ἐν Βυζαντίῳ παράδοξον τῶν λεγομένων Ἀβάρων καὶ πᾶσα ἡ πόλις συνέτρεχεν εἰς τὴν θέαν αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἑωρακότες τοιοῦτον ἔθνος· εἶχον γὰρ τὰς κόμας ὄπισθεν μακρὰς πάνυ δεδεμένας πρανδίοις καὶ πεπλεγμένας, ἡ δὲ λοιπὴ φορεσία αὐτῶν ὁμοία τῶν λοιπῶν Οὔννων. Οὗτοι φυγόντες ἐκ τῆς ἰδίας χώρας ἦλθον εἰς τὰ μέρη Σκυθίας καὶ Μυσίας καὶ ἔπεμψαν πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν πρέσβεις αἰτοῦντες δεχθῆναι αὐτούς». Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐχρησιμοποίησε τοὺς Ἀβάρους κατὰ τῶν Κουτριγούρων καὶ ἄλλων Οὔννων (βλ. Q. Grousset, L'empire des Steppes σ. 226.

2) Βλ. Προκοπ. Κτίσμ. σ. 108 κέξ. καὶ 172.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νονίαν καὶ τὸν μέσον Δούναβιν οἱ Ἔρουλοι, οἱ «Γήπαιδες», ὅπως τοὺς ὀνομάζουν οἱ Βυζαντινοί, ἤτοι οἱ Γεπίδαι, καὶ οἱ Λογγοβάρδοι. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπροσπάθησε νὰ ἔχῃ τούτους φίλους.

Ἐν πρώτοις εἰσήγαγε τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Ἐρούλους καὶ ἔδωκεν[1] εἰς αὐτοὺς καὶ χώραν πρὸς ἐγκατάστασιν εἰς τὴν κάτω τοῦ Δουνάβεως Δακίαν καὶ παρὰ τὴν Σιγγηδόνα (παρὰ τὸ Βελιγράδιον). Οἱ Ἔρουλοι ὑπηρέτησαν εἰς διαφόρους πολέμους ὡς γενναῖοι στρατιῶται τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ἔκαμναν καὶ ἐπιδρομὰς εἰς τὰς γειτονικὰς ἐπαρχίας.

Ἡ προσέγγισις τῶν Γεπιδῶν εἰς τὸν Δούναβιν ἔφερεν εἰς δύσκολον θέσιν τοὺς Ἐρούλους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὀλιγώτεροι. Βαθμηδὸν οὗτοι ἀναγκάζονται νὰ φύγουν δυτικώτερα πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἢ νὰ ὑποταγοῦν καὶ ἀφομοιωθοῦν μὲ τοὺς Γεπίδας, τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν πάλιν εἰς τὴν Παννονίαν καὶ παρὰ τὴν Σιγγηδόνα[2]. Ἀπὸ τοῦ 539 κατέρχεται νοτιώτερα καὶ ἡ Γερμανικὴ φυλὴ τῶν Λογγοβάρδων, ἡ ὁποία εἶχεν ἐκχριστιανισθῇ συγχρόνως περίπου μὲ τοὺς Ἐρούλους. Οἱ Λογγοβάρδοι διεξάγουν ἀμείλικτον πόλεμον πρὸς τοὺς Γεπίδας, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε εἶναι σύμμαχοι[3] τοῦ Βυζαντίου, ἄλλοτε μετὰ τῶν Σλάβων ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς νοτίως τοῦ Δουνάβεως καὶ συμμαχοῦν καὶ πρὸς τοὺς Κουτριγούρους. Τὸ 546 ὁ Ἰουστινιανὸς βοηθεῖ τοὺς Λογγοβάρδους νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Παννονίαν, ἡ δὲ βοήθεια αὕτη ἐπροκάλεσε διάσπασιν τῆς ἑτοιμαζομένης συμμαχίας Φράγκων, Λογγοβάρδων καὶ Γηπαίδων κατὰ τοῦ Βυζαντίου[4]. Τέλος οἱ Λογγοβάρδοι νικοῦν τοὺς Γεπίδας[5], οἱ ὁποῖοι πλέον ἐξασθενοῦν πολύ. Λογγοβάρδοι καὶ Γεπίδαι ὑπηρετοῦν ὡς μισθοφόροι εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ Λογγοβάρδοι ἐξολοθρεύουν τοὺς Γεπίδας, ἀλλὰ θὰ ἀναγκασθοῦν ἔπειτα καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Ἀβάρων νὰ φύγουν εἰς Ἰταλίαν. Ἔτσι βαθμηδὸν οἱ Ἀσιᾶται ἀπώθησαν τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τὸν κάτω Δούναβιν.

---

1) Προκοπ. Πολ. VII 34, 13: «καὶ ἄλλα μέντοι Δακίας χωρία δόντος βασιλέως (Ἰουστινιανοῦ) Ἔρουλοι ἔσχον ἀμφὶ πόλιν Σιγγηδόνα, οὗ δὴ ἵδρυνται νῦν, Ἰλλυριούς τε καὶ τὰ ἐπὶ Θράκης χωρία καταθέοντες καὶ ληιζόμενοι ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον».

2) Προκοπ. Πολ. III, 2, 6.

3) Προκοπ. Πολ. VIII, 18, 14 καὶ VIII, 25, 1 κέξ.

4) Hauptmann, Byzantion 4, 136.

5) Προκοπ. Πολ. VIII, 25, 14.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἰουστινιανὸς ὠνομάσθη «μέγας»[1] ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ βεβαίως δὲν ἀπεδόθη τυχαίως τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἰς τὸν πολιτικόν, ὁ ὁποῖος ἔδωκε νόμους εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἴδιον ρυθμὸν τέχνης. Κυρίως ἡ νομοθετική του ἐργασία δεικνύει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο μέγας, ὅπως καὶ ἡ μοναδικὴ ἱκανότης του νὰ εὑρίσκῃ ἱκανοὺς ὑπαλλήλους, πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς. Ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος γράφει σχετικῶς[2]:

«Ὁ Ἰουστινιανὸς εὐστόχως παρεβλήθη πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον ΙΔ′, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε καὶ ἄλλας τινὰς ὁμοιότητας προτερημάτων ἅμα καὶ ἐλαττωμάτων· διότι ἀμφότεροι ὑπῆρξαν ἐξ ἴσου φιλεργοί, ἐξ ἴσου καρτερικοί, ἐξ ἴσου κενόδοξοι· ἀμφότεροι ἐπεδίωξαν, διὰ πάσης θυσίας τῶν πόρων τοῦ λαοῦ, τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἰδίων βουλευμάτων καὶ ἀμφότεροι ἐξαιρέτως ηὐδοκίμησαν περὶ τὴν ἐκλογὴν ἐπιτηδειοτάτων λειτουργῶν. Καθὼς ὁ Λουδοβίκος ΙΔ′ ἀνεῦρε καὶ ἀνέδειξε τὸν Turenne, τὸν Vauban, τὸν Luxembourg, τὸν Colbert, τὸν Louvois καὶ τὸν ἄλλον θίασον τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι τοσοῦτον ἐκλέϊσαν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, οὕτως ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεῦρε καὶ ἀνέδειξε τὸν Βελισάριον, τὸν Ναρσῆν, τὸν Τριβωνιανόν, τὸν Ἰωάννην Καππαδόκην, τὸν Ἀνθέμιον τὸν Τραλλιανόν, τοὺς δύο Ἰσιδώρους καὶ τοσούτους ἄλλους διαπρεπεῖς ἄνδρας». Ἡ ἱκανότης τοῦ ἀνευρίσκειν καὶ ἀναδεικνύειν ἐξαιρετικοὺς ὑπαλλήλους εἶναι ἀληθῶς ἡ μεγαλυτέρα ἀρετὴ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, ἡ ὁποία δὲν δεικνύει μόνον τὴν ὀξυδέρκειαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθὴν πρόθεσιν καὶ τὴν πρόνοιαν ὄχι μόνον περὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος. Πρέπει δὲ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφερομένων ὀνομαστῶν στρατηγῶν, νομικῶν, καλλιτεχνῶν, καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους ἀνέδειξε, τοὺς ὁποίους διώριζεν εἰς τὰς μεγάλας διοικήσεις τὰς ἱδρυθείσας διὰ τῶν Νεαρῶν του.

Ἐν τούτοις τὰ προτερήματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπεσκιάσθησαν ἀπὸ μικρότερα ἐλαττώματα, ὅπως συνήθως συμβαίνει εἰς τοὺς ἀνθρώπους, πολιτικοὺς καὶ ἰδιώτας. Ἡ ματαιοδοξία του ἔφθανε μέχρι νοσηρότητος, διότι τὸ λογικὸν στοιχεῖον δὲν ἦτο πολὺ ἰσχυρὸν καὶ τὰ πράγματα δὲν ἐφωτίζοντο ὑπ' αὐτοῦ δεόντως. Δι' αὐτὸ ἐζήτει ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκώ-

1) Ἡ «Ἐκλογὴ» τῶν νόμων τῶν Ἰσαύρων ἔγινεν «ἀπὸ τῶν Ἰνστιτούτων... τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ». Παρὰ Κ. Πορφυρογεννήτῳ (1, 644) ἀναφέρεται «ἠρῷον τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ». Ὁ Stein (Introduction à l'histoire... σ. 102) δὲν θεωρεῖ μέγαν τὸν Ἰουστινιανόν· κατακρίνει πλὴν τῶν πολέμων καὶ τὴν ἀντιφατικὴν θρησκευτικήν του πολιτικήν.

2) Ἱστορ. Ἑλλ.. Ἔθνους 3, 1 σ. 139.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μια ἀπὸ ἕνα ἄκριτον λόγιον, ὅπως ἦτο ὁ 'Ιωάννης Λυδός[1]. Δι' αὐτὸ δὲν ἔκτισε μόνον καλλιτεχνήματα, τὴν 'Αγίαν Σοφίαν, τὴν Νέαν τῶν 'Ιεροσολύμων κλπ. ἀλλὰ καὶ ἀμέτρητα ἄλλα κτίρια, ὄχι πάντοτε ἀπαραίτητα, τὰ ὁποῖα ὅμως καθίστων αὐτὸν δημοτικὸν καὶ ἱκανοποίουν τὴν κενοδοξίαν του. Τὰ χρήματα τὰ δαπανηθέντα διὰ δευτερεύοντα κτίρια, περὶ τῶν ὁποίων μανθάνομεν εἰδήσεις καὶ ἀπὸ ἐπιγραφάς, ἦσαν ἀμέτρητα καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ὑποχρεουμένων νὰ εὕρουν αὐτὰ ὑπαλλήλων καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐξάντλησιν τοῦ Κράτους. 'Η αὐτὴ ρωμαντικὴ διάθεσις καὶ ματαιοδοξία ὡδήγησε τὸν 'Ιουστινιανὸν νὰ ζητήσῃ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ παλαιοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους καὶ νὰ συνάψῃ τὸν σκληρὸν εἰκοσαετῆ πόλεμον κατὰ τοῦ γενναίου ἔθνους τῶν Γότθων, ὁ ὁποῖος πλὴν ἄλλων καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ἐπέφερε, συνετέλεσε καὶ εἰς τὴν παραμέλησιν τοῦ μετώπου τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν παράδοσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς 'Ασιάτας, τοὺς Οὔννους, 'Αβάρους (καὶ ἔπειτα Βουλγάρους), μὲ τοὺς ὁποίους συνειργάσθησαν οἱ Σλάβοι.

Ἔτσι κατεστράφησαν σχεδὸν οἱ ἀρχαῖοι πληθυσμοὶ τῶν 'Ιλλυριῶν καὶ Θρακῶν καὶ ἀντικατεστάθησαν βαθμηδὸν ὑπὸ Σλάβων καὶ Βουλγάρων. Ὅπως εἶπεν ὁ Levtchenko[2], «αἱ κατακτήσεις (τοῦ 'Ιουστινιανοῦ) εἰς τὴν Δύσιν ἐπραγματοποιήθησαν εἰς βάρος τῆς 'Ανατολῆς, τῆς ὁποίας ἐπέφεραν τὴν πτῶσιν».

Τὰ σφάλματα τοῦ 'Ιουστινιανοῦ κατέστρεψαν τὸν λαὸν τῶν Γότθων, τὴν 'Ιταλίαν καὶ τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου· τὰ προτερήματά του κατέστησαν ἀθάνατον τὸ ὄνομά του καὶ ὑπηρετοῦν ἀκόμη τὴν ἀνθρωπότητα.

'Ο 'Ιουστινιανὸς ἀπέθανε τὸ 565 εἰς ἡλικίαν ὀγδοήκοντα τριῶν ἐτῶν. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων συνεργατῶν του Βελισάριος.

---

1) Περὶ ἀρχῶν III, 28: «γνοὺς ὁ βασιλεὺς τὴν ἐμὴν περὶ τοὺς λόγους ἀγρυπνίαν πρῶτον μὲν ἐγκώμιον εἰπεῖν με πρὸς αὐτὸν κατηξίωσε παρόντων ἐκ τύχης καὶ τῶν ἀπὸ τῆς μείζονος Ρώμης λογάδων, οἷς ἀεὶ μέλει.... τῆς περὶ λόγους σπουδῆς».

2) Byzance, des origines à 1453 σ. 94.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (565 - 610)

1. 'Ιουστῖνος Β' καὶ Τιβέριος Α' (565 - 582).

'Ο 'Ιουστινιανὸς δὲν ὥρισεν ἐπισήμως καὶ ρητῶς τὸν διάδοχόν του, ἀλλ' ἡ ἀνάρρησις τοῦ ἀνεψιοῦ του 'Ιουστίνου εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου ἀπὸ τοῦ 559, καθὼς παρετήρησεν ὁ Baynes[1], τοῦτον προανήγγειλεν ὡς αὐτοκράτορα. Τὸν 'Ιουστῖνον ἤθελε καὶ ἡ Θεοδώρα, ἡ ὁποία ἐπροκάλεσε τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς της Σοφίας. 'Ενῷ δ' ὁ ἕτερος ὑποψήφιος 'Ιουστῖνος, ὁ υἱὸς τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ 'Ιουστινιανοῦ στρατηγοῦ Γερμανοῦ, συνήθως ὑπηρέτει μακρὰν εἰς τὰ στρατόπεδα, ὁ 'Ιουστῖνος ἔμενεν εἰς τὸ Παλάτι, κατὰ δὲ τὸν ἐγκωμιαστήν του Κόριππον ἦτο ἀπαραίτητος σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος[2]. Παρὰ ταῦτα ὁ 'Ιουστινιανὸς δὲν ἀνηγόρευσε συμβασιλέα τὸν 'Ιουστῖνον εἴτε φειδόμενος τῆς φιλοτιμίας τοῦ ὁμωνύμου 'Ιουστίνου εἴτε διὰ τὴν γνωστὴν ματαιοδοξίαν του. 'Ο 'Ιουστῖνος ὅμως εὑρίσκετο εἰς τὸ Παλάτι, ὅταν ἀπέθανεν ὁ 'Ιουστινιανός, καὶ ἐπομένως εὔκολα εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 565. Αὐτὸς ἐτέλεσε καὶ τὴν κηδείαν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Κόριππος[3].

Περὶ τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἐκφράζονται διαφόρως οἱ διάφοροι ἱστορικοὶ καὶ ποιηταί. 'Ο Εὐάγριος[4] καὶ ὁ καταδιωχθεὶς Σύρος 'Ιωάννης ἐπίσκοπος 'Εφέσου τὸν κατακρίνουν, ὁ ποιητὴς ὅμως Κόριππος τὸν ἐξυμνεῖ λατινιστὶ εἰς εἰδικὸν ποίημα (in laudem Justini), ὁ δὲ μεταγενέστερος Μανασσῆς ἐπαινεῖ ἐπίσης ὑπερβολικὰ καὶ τὸν 'Ιουστῖνον καὶ τὴν Σοφίαν[5]. Ὑπερβολικὸς εἶναι καὶ ὁ Ζωναρᾶς ὀνο-

1) CMH τ. 2 (1913) σ. 263. Ἔκτοτε τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου δίδεται εἰς μέλη τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, ἀργότερα δ' εἰς ξένους ἡγεμόνας.

2) Κατὰ τὸν Κόριππον (παρὰ Baynes ἔνθ' ἀνωτ.): «Nil ille ('Ιουστινιανὸς) peregit Te ('Ιουστίνου) sine».

3) In laudem Justini III.

4) 'Εκκλησ. 'Ιστορ. σ. 195.

5) Στ. 3297: Ἦν δὲ χρηστὸς καὶ δίκαιος ὁ νέος 'Ιουστῖνος
καὶ τὸ φιλόδικον μισῶν καὶ τὴν κακοτροπίαν,
φιλόκαλος, φιλόκοσμος, λαμπρόψυχος, ἀστεῖος,
χρημάτων καταφρονητής, στυγῶν σμικρολογίαν....

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μάζων [1] τὸν Ἰουστῖνον «τὴν φύσιν εἰς ἅπαντα περιδέξιον». Ὁ Ἰουστῖνος δὲν εἶχε τὴν σωματικὴν ἀντοχὴν καὶ ὑγείαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἀδύνατα νεῦρα καὶ προσεβάλλετο εὐκόλως ὑπὸ νευρικῶν κρίσεων, αὐτὴ δ' ἡ νοσηρά του κατάστασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν συνέχειαν ὡρισμένης πολιτικῆς εἰς τόσον μάλιστα δυσκόλους χρόνους, καὶ ἐπροκάλει ἀποτυχίας, αἱ ὁποῖαι δὲν δικαιολογοῦν τοὺς ἐπαίνους τοῦ Κορίππου καὶ τοῦ Μανασσῆ. Ἐξ ἄλλου νομίζω ὅτι εἶναι ὑπερβολικαὶ αἱ κατακρίσεις τοῦ Finlay καὶ τοῦ Vasiliev [2] δι' ὅλην τὴν ἐποχὴν 565–610, θὰ ἥρμοζαν δὲ μᾶλλον διὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φωκᾶ (602–610). Μὴ λησμονῶμεν ὅτι τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸ ἀνωτέρω διάστημα εἶχε μεγάλας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιτυχίας, τὴν μάχην τῆς Μελιτηνῆς (575), τὴν κατὰ Περσῶν μεγάλην νίκην (691), τὴν μάχην τοῦ Τισσοῦ (601).

Ἡ ἐποχὴ 565–610 ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μεγάλας μετακινήσεις λαῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπησχόλησαν πολὺ τὸ Βυζάντιον, διότι εἶχε νὰ διεξαγάγῃ πάλιν συχνὰ διμέτωπον πόλεμον. Πολὺ ταχέως ἔμελλε νὰ ἀπολεσθῇ τὸ μετὰ τόσων θυσιῶν καταληφθὲν τμῆμα τῆς Ἰταλίας. Εἴδαμεν ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ προσήγγισαν πρὸς τὸν Δούναβιν οἱ Ἄβαροι, οὐννικὴ ἢ μογγολικὴ φυλή, τὴν ὁποίαν ὤθησαν δυτικώτερα οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς Ἐφθαλίτας ἢ Λευκοὺς Οὔννους καὶ κατέλαβαν τὴν μέχρι Κασπίας Θαλάσσης χώραν, τὸ ἔπειτα ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθὲν Τουρκεστάν. Φεύγοντες τοὺς Τούρκους οἱ Ἄβαροι ἐπροχώρησαν δυτικώτερα καὶ συμπαρέλαβαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν των τὰ λείψανα διαφόρων ἄλλων Οὔννων, τῶν Κουτριγούρων, Οὐτιγούρων κλπ. Οἱ Ἄβαροι σχηματίζουν βαθμηδὸν μέγα Κράτος πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὸ ὁποῖον καμμίαν ἀντίστασιν δὲν προβάλλουν οἱ Σλάβοι, οἱ τόσας ἐπιδρομὰς ἐπιχειρήσαντες πρότερον νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Εἶναι καὶ τοῦτο σημεῖον ὅτι μόνοι των οἱ Σλάβοι δὲν εἶχαν οὔτε ὠργανωμένον Κράτος οὔτε αὐτοτέλειαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Γερμανοὶ πρὸ τῆς ὁρμῆς τῶν Ἀβάρων ὑποχωροῦν. Ἐν πρώτοις οἱ Λογγοβάρδοι συνεννοοῦνται μὲ τοὺς Ἀβάρους κατὰ τῶν Γηπαίδων, τοὺς ὁποίους οὕτω κατανικοῦν παρὰ τὸν Δούναβιν (567). Τὸ Βυζάντιον ἐτήρησε κακῶς οὐδετερότητα διὰ νὰ ἐπωφεληθῇ νὰ καταλάβῃ τὴν παλαιὰν πόλιν Σίρμιον εἰς τὴν Παννονίαν, τὴν ὁποίαν κατεῖχαν οἱ Γήπαιδες. Οἱ Λογγο-

1) Ζωναρᾶς XIV 10, 1.

2) Histoire Byz. 1, 221. Καὶ ὁ Goubert (Byzance... 1, 23) δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν Vasiliev.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βάρδοι, καὶ μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Γηπαίδων, δὲν ἠσθάνθησαν ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς καὶ ἀντὶ ἀγώνων πρὸς τοὺς 'Αβάρους ἐπροτίμησαν νὰ κατέλθουν εἰς τὴν 'Ιταλίαν καὶ νὰ καταλάβουν βυζαντινὰς χώρας. 'Εγνώριζαν δὲ τὴν 'Ιταλίαν καλῶς, διότι εἶχαν βοηθήσει τὸν στρατηγὸν Ναρσῆν εἰς τὰς νίκας του. Πάντως τὴν κίνησιν κατὰ τῆς βυζαντινῆς 'Ιταλίας διηύθυναν οἱ παλαιοὶ συνεργάται τοῦ Ναρσῆ, δυσηρεστημένοι κατὰ τοῦ Βυζαντίου, διότι δὲν τοὺς ἤμειψε καλῶς καὶ δὲν τοὺς ἐβοήθησε κατὰ τῶν Γηπαίδων. Οἱ Λογγοβάρδοι δὲν ἔρχονται εἰς τὴν 'Ιταλίαν ὡς ἁπλοῖ ἐπιδρομεῖς· φέρουν μεθ' ἑαυτῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά των καὶ θὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν χώραν, ἡ ὁποία ἀπ' αὐτῶν ὠνομάσθη Λομβαρδία.

'Ατυχῶς διὰ τὸ Βυζάντιον ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Ναρσῆς εἶχεν ἀνακληθῆ τὸ 568 (ἀπέθανεν εἰς τὴν Ρώμην τὸ 574) καὶ οἱ Λογγοβάρδοι δὲν ἔχουν ἀπέναντί των ἕνα ἱκανὸν στρατηγόν. Δι' αὐτὸ καταλαμβάνουν εὐκόλως μέγα μέρος τῆς βυζαντινῆς 'Ιταλίας μέχρι τοῦ Βενεβέντου εἰς τὴν νότιον 'Ιταλίαν καὶ μόνον ὠχυρωμένας πόλεις, τὴν Ραβένναν, τὴν Ρώμην, τὴν Νεάπολιν δὲν δύνανται νὰ καταλάβουν. Τώρα ἐδείχθη πάλιν, πόσον ἄσκοπος ἦτο ὁ εἰκοσαετὴς πόλεμος τοῦ 'Ιουστινιανοῦ εἰς τὴν 'Ιταλίαν, ἀφοῦ τόσον εὔκολα ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς τοὺς Γερμανούς– Λογγοβάρδους, οἱ ὁποῖοι κυβερνοῦν τώρα μὲ τὰ γερμανικὰ ἔθιμα τῶν κατακτητῶν.

'Από τὰς ὠχυρωμένας πόλεις, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν Ραβέννναν, τὸ Βυζάντιον προσπαθεῖ νὰ ἀντιδράσῃ ὀλιγώτερον μὲ τὰ ὅπλα καὶ περισσότερον μὲ τὸ χρῆμα καὶ μὲ τὴν συνεννόησιν μὲ τοὺς Φράγκους, ἀλλὰ χωρὶς σοβαρὰ ἀποτελέσματα. Οἱ πάπαι ἀφοῦ ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν πιεζόντων αὐτοὺς Λογγοβάρδων καὶ ἀφοῦ ἐφονεύθη (576) ὁ στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου Βαδουάριος, γαμβρὸς τοῦ 'Ιουστίνου, στρέφονται βαθμηδὸν πρὸς τοὺς Φράγκους, οἱ ὁποῖοι, ἀφ' ὅτου ὁ Χλωδοβίκος ἔγινε Χριστιανὸς (496), κατέλαβαν ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν Δύσιν. 'Η θέσις τῶν παπῶν μεταξὺ τοῦ ἀσθενοῦς ἀπέναντι τῆς 'Ιταλίας Βυζαντίου καὶ τῶν Λογγοβάρδων ἔγινε μᾶλλον αὐτοτελής· ἂν καὶ ἔπρεπεν ἡ ἐκλογή των νὰ ἐπικυρωθῇ ἀπὸ τὸν βυζαντινὸν ἀντιβασιλέα τῆς Ραβέννης, ἡ δεινὴ κατάστασις, ἡ ἀνάγκη τῶν πραγμάτων ἠνάγκαζε πολλάκις τὸν πάπαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους νὰ διαπραγματεύωνται ἀπ' εὐθείας μὲ τοὺς Λογγοβάρδους περὶ διαφόρων ζητημάτων, οὕτω δ' ἐξύψωνε τὴν θέσιν των ἀπέναντι τοῦ λαοῦ. 'Η μεγάλη περιουσία τῆς παπικῆς 'Εκκλησίας, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποιεῖτο συχνὰ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ ἔργων κοινωφελῶν, ἐνίσχυεν ἐπίσης τὴν δύναμιν αὐτῆς. Ἔτσι ἡ λογγοβαρδικὴ κατάκτησις ὁδηγεῖ βαθμηδὸν τὸν πάπαν ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν εἰς τὴν φραγκικὴν ἐξάρτησιν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὸν Δούναβιν οἱ Ἄβαροι μετὰ τὴν φυγὴν τῶν Λογγοβάρδων (568) δὲν εἶχαν σοβαρὸν ἀντίπαλον, διότι οἱ Σλάβοι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιστοῦν πρὸς αὐτούς. Ἐν τούτοις τὸ Βυζάντιον κατέλαβε τὸ Σίρμιον, οἱ δ' Ἄβαροι τὸ ζητοῦν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὸ καταλάβουν μόνοι των· ἐπίσης ὁ Ἰουστῖνος ἔπαυσε νὰ δίδῃ τὰς χορηγίας, τὰς ὁποίας ἐλάμβαναν ἄλλοτε οἱ Οὖννοι καὶ ζητοῦν τώρα οἱ νικηταί των Ἄβαροι. Μόνον τὰς δυσχερείας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸν Περσικὸν πόλεμον (578 – 582) ἠδυνήθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν οἱ Ἄβαροι διὰ νὰ ἐκβιάσουν χρηματικὰς χορηγίας ἀπ' αὐτό. Τὸ 578 τὸ Βυζάντιον μεταχειρίζεται ὡς συμμάχους τοὺς Ἀβάρους· μὲ πλοῖα τοὺς διαβιβάζει νοτίως τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν γραμμὴν Σιγγηδόνος – Δορυστόλου καὶ ἔπειτα εἰς τὴν χώραν πρὸς βορρᾶν τοῦ ποταμοῦ διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐπιχειρήσει ἐπιδρομάς. Οἱ Ἄβαροι ἐνίκησαν τοὺς Σλάβους —δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς ἀδυναμίας τῶν τελευταίων— καὶ ἠλευθέρωσαν πολλοὺς αἰχμαλώτους, ποὺ εἶχαν ἀπαγάγει οὗτοι κατὰ τὰς ἐπιδρομάς των. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἔδωκε θάρρος καὶ τὰ μέσα (τεχνίτας Βυζαντινοὺς κλπ.) νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν πολιορκίαν τοῦ βυζαντινοῦ Σ ι ρ μ ί ο υ, τὸ ὁποῖον μόλις μετὰ τριετῆ πολιορκίαν (579 – 582) κατέλαβαν (διὰ τῆς πείνης), καθ' ὃν χρόνον τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀπησχολημένον μὲ τοὺς Πέρσας[1]. Ἡ παράδοσις τοῦ ἱστορικοῦ Σιρμίου ἔγινε μὲ συμφωνίαν ἐπιτρέπουσαν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ ἐξέλθῃ ἀνενόχλητος καὶ μὲ «ἓν περιβόλαιον»[2]. Μόνον μετὰ

1) Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀβάρων μέχρι τοῦ 582 βλ. Stein, Studien z. Geschichte d. Byz. Reiches σ. 105.—Hauptmann, εἰς τὸ Byzantion 4, 155 κέξ. Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Μενάνδρου ἀπόσπ. 15 ἔχει ὡς ἑξῆς: (ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης) «παραγενόμενος ἐν Παννονίᾳ τῇ χώρᾳ μετήγαγεν εἰς τὴν Ρωμαίων αὐτόν τε τὸν Βαϊανὸν καὶ τὰς τῶν Ἀβάρων δυνάμεις, ἐν ταῖς δὴ λεγομέναις ὁλκάσι μακραῖς τὰ βαρβαρικὰ διαβιβάσας πλήθη· καὶ λέγεται ἀμφὶ τὰς ξ′ χιλιάδας ἱππέων θωρακοφόρων ἐς τὴν Ρωμαίων διαπορθμευθῆναι· ἐνθένδε αὖθις διὰ τῶν Ἰλλυριῶν διαγαγών, εἶτα ἐς τὴν Σκυθῶν (=Δοβρουτσὰν) ἀφικόμενος ἔμπαλιν διελθεῖν παρεσκεύασε τὸν Ἴστρον ἐν ταῖς καλουμέναις ἀμφιπρύμνοις τῶν νεῶν· ἐπειδὴ δὲ ἐπεραιώθη ἐς τὸ καταντικρὺ τοῦ ρείθρου, παραχρῆμα τάς τε κώμας ἐνεπίμπρα τῶν Σκλαβηνῶν καὶ ἐσίνετο τοὺς ἀγρούς, ἦγέ τε καὶ ἔφερεν ἅπαντα οὐδενός που τῶν ἐκεῖσε βαρβάρων θαρρήσαντός οἱ ἐς χεῖρας ἐλθεῖν...». Ὥστε οὔτε πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως δὲν δύνανται νὰ κρατηθοῦν οἱ Σλάβοι.

2) Τὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Σιρμίου ἱστορεῖ ὁ ἀρχαϊστὴς Μένανδρος (ἀπόσπ. 20), ὅστις μᾶς λέγει ὅτι οἱ γενναῖοι πολιορκούμενοι ἔτρωγαν ἐν τέλει «τροφὰς ἀθεμίτους» (!) καὶ παρεδόθησαν ἐπὶ ὅροις κατὰ συμβουλὴν τοῦ Τιβερίου. Εἰς ἐπιγραφὴν ἐπὶ κεράμου εὑρεθεῖσαν εἰς τὴν Μιτροβίτσαν τὴν κατέχουσαν τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Σιρμίου (βλ. BZ. τ. 3, 1894, σ. 22) φέρεται ἡ ἑξῆς εὐχή: «Χριστὲ Κύριε, βοήτι (=βοήθει) τῆς πόλεος κ' ἔρυξον (=ἀπομάκρυνε) τὸν Ἄβαριν κὲ πύλαξον (=φύλαξον) τὴν Ρωμανίαν καὶ τὸν γράψαντα. Ἀμήν». Ὁ εὐχόμενος «Ρωμαῖος» δὲν ἐπρόφερε καλὰ τὴν Ἑλληνικήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν κατάληψιν τοῦ ὀχυροῦ Σιρμίου καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Πέρσας ἀρχίζουν οἱ Ἄβαροι τὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ Βυζαντίου, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Ὅπως εἴπαμεν, τοὺς Ἀβάρους ὤθησαν δυτικώτερα οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι συντελούντων καὶ τῶν Περσῶν ἀπὸ νότου ὑπέταξαν τοὺς Ἐφθαλίτας ἢ Λευκοὺς Οὔννους (568). Ἀντὶ τῶν Ἐφθαλιτῶν εἶναι τώρα γείτονες τῶν Περσῶν οἱ πολεμικώτεροι Τοῦρκοι, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα διὰ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων γίνεται βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος γνωστὸν εἰς τὴν Εὐρώπην. Μόλις ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νέαν των χώραν, ζητοῦν νὰ ἔλθουν εἰς ἐμπορικὰς καὶ πολιτικὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον διὰ νὰ πωλοῦν ἀπ' εὐθείας —ὄχι διὰ τῆς Περσίας— μέταξαν καὶ διὰ νὰ συμμαχήσουν μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν κοινῶν πλέον ἐχθρῶν, τῶν Περσῶν[1]. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Τούρκων Διζάβουλος ἢ Σιζάβουλος, ὅπως τὸν λέγει ὁ Μένανδρος, ἀφοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Πέρσας διὰ τὴν διαμετακόμισιν τῆς μετάξης εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔστειλεν «ἀρχομένου τοῦ τετάρτου ἔτους τῆς Ἰουστίνου βασιλείας», ἤτοι τὸ 569, τὸν πρεσβευτὴν Μανιάχ (=Μανιάκην!) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τοῦ Καυκάσου διὰ νὰ προτείνῃ συμμαχίαν πρὸς τοὺς Βυζαντινούς. Εἶναι εὐνόητος ἡ ἐπιφυλακτικότης ἡ ἐπικρατήσασα εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον τώρα πρῶτον ἐμάνθανε λεπτομερείας περὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Ἐφθαλιτῶν καὶ τῆς προόδου τῶν Τούρκων καὶ περὶ νέας ἐμπορικῆς καταστάσεως. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ στείλῃ Βυζαντινὸν πρέσβυν νὰ ἴδῃ καλύτερα ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα. Ὁ ἐκ Κιλικίας Ζήμαρχος ἔφθασεν εἰς τὸ «Ἐκτὰγ» (=Ac – tagh, Λευκὸν ὄρος, ὄχι χρυσοῦν, ὡς λέγει ὁ Μένανδρος) καὶ ἔγινε δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Διζαβούλου καλῶς καὶ ὑπέγραψε συμφωνίαν[2].

Ἡ συμφωνία δὲν ἐπραγματοποιήθη εἴτε διὰ τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὴν ἔλλειψιν συνεχείας εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου, εἴτε διὰ τὴν ἀπασχόλησιν τοῦ Διζαβούλου εἰς πολέμους πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὴν Κίναν.

Τὸ 575 ἄλλη πρεσβεία ὑπὸ τὸν Οὐαλεντῖνον στέλλεται εἰς τοὺς Τούρκους διὰ νὰ ἀναγγείλῃ[3] τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Τιβερίου ὡς καίσαρος εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα τῶν Τούρκων Τούρξανθον. Μαζὶ μὲ τὸν Οὐαλεντῖνον ἔφυγαν καὶ 106 Τοῦρκοι ἔμποροι, ποὺ εὑρίσκοντο εἰς τὴν Πόλιν. Ἡ εἴδησις αὐτὴ τοῦ Μενάνδρου μᾶς καθιστᾷ γνωστὸν τὸ

1) Ὁ Θεοφ. Σιμοκάττης γράφει (σ. 54): «Οὔννοι προσοικοῦντες τῇ Ἑῳ, Περσῶν πλησιόχωροι, οὓς καὶ Τούρκους ἀποκαλεῖν τοῖς πολλοῖς γνωριμώτερον». Περὶ τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸ Βυζάντιον γράφει ὁ Μένανδρος.

2) Dölger, Regesten τ. 1 σ. 2 καὶ 6.

3) Κ. Πορφυρογέν. Excerpta Historica, τ. 1 σ. 203.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σπουδαῖον ἐμπόριον μεταξὺ Τούρκων καὶ Βυζαντίου. 'Ο Οὐαλεντῖνος δὲν ἐπῆγε διὰ Καυκάσου, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ζήμαρχος, ἀλλὰ διὰ θαλάσσης πρὸς τὴν Μαιῶτιν λίμνην, ὅπου ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν προχωρήσει οἱ Τοῦρκοι. Κατὰ τὴν διαμονὴν μάλιστα τοῦ Οὐαλεντίνου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἡ Βυζαντινὴ πόλις Β ό σ π ο ρ ο ς παρὰ τὸ σημερινὸν Κέρτς. 'Η ἅλωσις τοῦ Βοσπόρου δεικνύει ἤδη τὴν ἐχθρικὴν στάσιν τοῦ Τουρξάνθου, ὁ ὁποῖος μετεχειρίσθη κακῶς τὸν πρέσβυν τοῦ Βυζαντίου, τὸν ἀφῆκεν ὅμως ἐλεύθερον διὰ νὰ ἀναγγείλῃ τὰ λεχθέντα ὑπ' αὐτοῦ [1]. Οὗτος ἐκαυχήθη ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ψεύδονται («ὀθνεῖόν τε καὶ ἔκφυλον ψεύδεσθαι Τούρκῳ ἀνδρί»), δὲν ἠθέλησε δὲ τὴν συνέχειαν τῶν διαπραγματεύσεων.

'Ανεφέραμεν τὰς παρὰ Μ ε ν ά ν δ ρ ῳ διασωθείσας πληροφορίας περὶ τῶν πρεσβειῶν τοῦ Μανιάχ, τοῦ Ζημάρχου καὶ τοῦ Οὐαλεντίνου. Πρεσβεῖαι ἐστάλησαν καὶ ἄλλαι, ἀλλ' αἱ περὶ αὐτῶν εἰδήσεις δὲν ἐσώθησαν, διότι τοῦ Μενάνδρου μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα ἔχομεν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, βέβαιον εἶναι ὅτι αἱ συνεννοήσεις μεταξὺ Τούρκων καὶ Βυζαντίου δὲν κατέληξαν εἰς ἀποτέλεσμα. Βεβαίως ὁ 'Ιουστινιανὸς ἄλλως θὰ διεξῆγε τὰς συνεννοήσεις καὶ θὰ προσεπάθει νὰ διαδώσῃ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὸν Χριστιανισμόν. Τὴν πολιτικὴν τοῦ 'Ιουστίνου δὲν χαρακτηρίζει ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ συνέχεια.

Τὸ 562 συνήφθη εἰρήνη πρὸς τοὺς Πέρσας, ἡ ὁποία δὲν ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ πολὺν χρόνον, ὅπως δὲν διήρκεσε καὶ ἡ «ἀπέραντος» εἰρήνη τοῦ 532. 'Ο φανατισμὸς τῶν μ ά γ ω ν ἐπροκάλεσεν ἐπεμβάσεις τῶν Περσῶν εἰς τὴν Περσικὴν 'Αρμενίαν (Περσαρμενίαν) καὶ πιέσεις θρησκευτικάς, αἱ ὁποῖαι ἀναγκάζουν τοὺς 'Αρμενίους νὰ ζητήσουν τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου [2]. Οἱ 'Αρμένιοι ἀπὸ τοῦ 551 εἶχαν ἀποδεχθῆ τὸν Μονοφυσιτισμόν, τὸν ὁποῖον ὁ 'Ιουστῖνος Β' μᾶλλον καταδιώκει· ἐν τούτοις ἡ ἐπίκλησις τῶν 'Αρμενίων, ἡ ἀνάγκη στρατολογίας τῶν καλῶν 'Αρμενίων στρατιωτῶν πείθει τὸν 'Ιουστῖνον νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν μονοφυσιτικὴν ταύτην χώραν καὶ νὰ παύσῃ νὰ πληρώνῃ τὰς χορηγίας πρὸς τοὺς Πέρσας τὰς ἀναληφθείσας διὰ τῶν ὑποχρεώσεων τῆς συνθήκης τοῦ 562. Αὐτὸ ἦτο ἀφορμὴ πολέμου, ὁ ὁποῖος θὰ διαρκέσῃ εἴκοσι ἔτη (572–592).

1) 'Ο Τούρξανθος κατὰ τὸν Μένανδρον ἔνθ' ἀνωτ. (ἀπόσπ. 14) ὡμίλησεν ὑπερηφάνως περὶ τοῦ Κράτους του: «ἐμοὶ ὑποκέκλιται π ᾶ σ α ἡ γ ῆ ἀρχομένη ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου πρώτων ἀκτίνων, καταλήγουσα δὲ εἰς τὰ πέρατα τῆς ἑσπερίας» (τῆς ἀσιατικῆς δηλ. ἑσπερίας, τῆς περὶ τὸν Καύκασον καὶ τὴν Μαιῶτιν λίμνην).

2) Βλ. Sebéos σ. 5. 'Ο κ α θ ο λ ι κ ὸ ς μάλιστα Ν ε ρ σ ῆ ς κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸ τῆς Περσικῆς ἀπειλῆς (572) καὶ συνελειτούργησε μετὰ τοῦ πατριάρχου. (Bréhier, Les Institutions... σ. 465).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Ο στρατηγὸς 'Ιουστινιανός, ὁ υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Γερμανοῦ, ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν 'Αρμενίαν, ὅπου οἱ Πέρσαι σφάζουν τοὺς ἐπαναστάτας 'Αρμενίους, καθὼς καὶ τοὺς "Ιβηρας. 'Η βοήθεια τοῦ 'Ιουστινιανοῦ δὲν ἦτο ἀποτελεσματική. 'Εν τῷ μεταξὺ ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἔστειλε στρατὸν μέχρι 'Αντιοχείας, κατέλαβε δὲ καὶ τὴν 'Απάμειαν, τὴν δευτέραν πόλιν τῆς Συρίας. 'Η ἐπίθεσις αὐτὴ εὗρεν ἀπροετοιμάστους τοὺς Βυζαντινούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσουν οὔτε τὸ περίφημον φρούριον Δάρας· οὔτε οἱ σύμμαχοι Σαρακηνοὶ ἐβοήθησαν αὐτούς. 'Η κατάληψις τοῦ ὀχυροῦ Δάρας ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐστενοχώρησε τόσον πολὺ τὸν 'Ιουστῖνον Β', ὥστε ἔπαθε νευρικὴν κρίσιν [1] καὶ ἡ Σοφία ἠναγκάσθη τότε νὰ καλέσῃ (574) ὡς καίσαρα, ἤτοι διάδοχον καὶ σύμβουλον, τὸν ἐκ Θράκης ἀξιωματικὸν Τιβέριον [2]. Συγχρόνως ἐπέτυχεν ἡ Σοφία ἀνακωχὴν ἑνὸς ἔτους παρὰ τῶν Περσῶν [3].

Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀνακωχῆς δὲν κατωρθώθη νὰ γίνῃ εἰρήνη, διότι ὁ Χοσρόης ἐζήτει πολλὰ χρήματα. 'Ο πόλεμος ἀρχίζει πάλιν καὶ ὁ γηραιὸς Χοσρόης διὰ τῆς Περσικῆς εἰσβάλλει εἰς τὴν Βυζαντινὴν 'Αρμενίαν καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν Καππαδοκίαν λῃστεύων καὶ καταστρέφων κατὰ τὸν συνήθη εἰς αὐτὸν τρόπον. Κατὰ τοῦ Χοσρόη ἐστάλη πάλιν ὁ στρατηγὸς 'Ιουστινιανός, πρὸ τοῦ ὁποίου ὑποχωροῦν οἱ Πέρσαι, διότι θέλουν νὰ ἀποφύγουν τὴν μάχην· μᾶλλον ἡ λῃστευσις εἶναι ὁ σκοπὸς των. Τέλος ὅμως παρὰ τὴν Μελιτηνὴν συνεκρούσθησαν οἱ δύο στρατοί, ἡ μάχη διήρκεσε δύο ἡμέρας καὶ ὁ γηραιὸς Χοσρόης ἐνικήθη (575) ὁριστικῶς [4]. 'Η λεία ὑπῆρξε μεγάλη, ὁ δὲ 'Ιουστινιανὸς ἔστειλε καὶ 24 ἐλέφαντας διὰ τὸν θρίαμβον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλα λάφυρα. 'Η μάχη τῆς Μελιτηνῆς εἶναι κατὰ τὸν Stein ἡ μεγαλυτέρα τῶν γενομένων μέχρι τότε κατὰ τῶν Βυζαντινῶν. Μετὰ τὴν νίκην ἐδέχθη τὸ Βυζάντιον ἀνακωχὴν τριῶν

1) Κατὰ τὸν Μένανδρον (Πορφυρογ. ἔνθ. ἀνωτ. ἀπόσπ. 21) «τὰς φρένας παρεκόπη».

2) Κατὰ τὸν Θεοφ. Σιμοκ. σ. 132 ὁ 'Ιουστῖνος υἱοθέτησε τὸν καίσαρα.

3) 'Ο Εὐάγριος διηγεῖται (σ. 208), πῶς ἡ Σοφία ἔγραψε πρὸς τὸν Χοσρόην περὶ τοῦ ἀσθενοῦς 'Ιουστίνου καὶ ἐζήτησε τὴν ἀνακωχήν: «Γέγραφε καὶ αὐτὴ πρὸς Χοσρόην, τάς τε συμφορὰς τἀνδρὸς ποτνιωμένη (=ἐπικαλουμένη), τό τε τῆς πολιτείας ἄναρχον καὶ ὡς οὐ δέοι χήρᾳ γυναικὶ καὶ βασιλεῖ κειμένῳ καὶ ἐρήμῃ πολιτείᾳ ἐπεμβαίνειν· καὶ αὐτὸν γὰρ νοσήσαντα, μὴ μόνον τῶν παραπλησίων τυχὸν ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς πάντων ἀρίστους ἰατροὺς πρὸς τῆς Ρωμαίων πολιτείας παρ' αὐτὸν πεμφθῆναι, οἳ καὶ τὴν νόσον διέλυσαν». Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀποστολὴ Βυζαντινῶν ἰατρῶν εἰς Περσίαν. 'Ο Χοσρόης ἐδέχθη τὴν ἀνακωχὴν χάριν τῆς Σοφίας, ἡ ὁποία μὲ τὴν εὐφυΐαν της καὶ θεληματικότητα διορθώνει πολλὰ σφάλματα τοῦ 'Ιουστίνου.

4) Stein, Studien... σ. 66.—Goubert, Byzance 1, 70.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ στρατηγὸς Μαυρίκιος ἐστρατολόγησεν εἰς τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν γειτονικὴν Ἀρμενίαν καὶ ὠργάνωσε καλὸν στρατόν. Γνωρίζων τοῦτο ὁ Χοσρόης εἰσέβαλεν εἰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας, πρὶν λήξῃ ἡ ἀνακωχὴ (578).

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ (578) ὁ Τιβέριος, ὁ ὁποῖος ἐπονομάζεται καὶ νέος Κωνσταντῖνος [1]. Τὸ 579 ἀπέθανε καὶ ὁ ὀγδοηκοντούτης Χοσρόης, ἐκ τῶν μεγαλυτέρων Περσῶν ἡγεμόνων καὶ μεγαλυτέρων ἀνδρῶν τοῦ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισεν ἡ νέα πνευματικὴ κίνησις, ἡ ὁποία βαθμηδὸν ὡδήγησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς μεσαιωνικῆς περσικῆς φιλολογίας. Εἰς τὴν κίνησιν αὐτὴν συνετέλεσαν καὶ οἱ Νεστοριανοὶ Χριστιανοί [2], οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν σχολὰς εἰς τὴν Περσίαν, ὅπου ἐδιδάσκετο καὶ ἡ ἰατρική. Τὸν Χοσρόην Α' διεδέχθη ὁ υἱός του Ὁρμίσδας, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει μὲ νέαν ὁρμὴν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ δὲν εἶναι πρόθυμος δι' εἰρήνην.

Ὁ Μαυρίκιος ἐξακολουθεῖ δι' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα καὶ φθάνει μέχρι Κτησιφῶντος, ἀλλ' ἀναγκάζεται ὑπὸ Περσικῶν ἀντιπερισπασμῶν νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Τὸ 582 ὅμως ἐνίκησε μεγάλην νίκην, διὰ τὴν ὁποίαν ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Τιβέριος. Συγχρόνως ἔδωκεν οὗτος τὴν κόρην του Κωνσταντῖναν σύζυγον εἰς τὸν Μαυρίκιον καὶ τὸν κατέστησε διάδοχον τοῦ θρόνου.

Παρὰ τοὺς πολέμους ὁ Ἰουστῖνος ἐπεδίωξεν οἰκονομίας μεγάλας εἰς τὰ δημόσια οἰκονομικά. Καθὼς λέγει ὁ Diehl [3], «πράγματι τὰ ὀκτὼ ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστίνου ἐσημείωσαν πραγματικὴν ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν».

---

1) Εἰς ἐπιγραφὴν ἐξ Αἰγύπτου (Lefebvre, Recueil ἀρ. 584) ὡς καῖσαρ ἀκόμη ὀνομάζεται «θεοφύλακτος καῖσαρ Τιβέριος, νέος Κωνσταντῖνος». Ὁ Τιβέριος λέγεται «Θρᾷξ» ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὑπὸ ξένων δὲ Ἕλλην (Μιχ. Σύρου, Χρονικὸν ἔκδ. Langlois 1868 σ. 208). Ὁ Θεοφ. Σιμοκ. σ. 143 ἐπαινεῖ τὸν Τιβέριον ὡς «ἄνδρα πρᾶον ὁμοῦ καὶ φιλάνθρωπον, κρείττονά τε λήμματος καὶ χρημάτων... τοῦτο μόνον εὐδαιμονίαν ἡγούμενον τὸ τεθηλέναι τε καὶ ἐς μέγα πλούτου κομᾶν τὸ ὑπήκοον». Τὸ ὄνομα τῆς Σοφίας ἐδόθη εἰς ἔργα γενόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου ἢ Τιβερίου. Οὕτω ὠνομάσθη τὸ πρῴην λουτρὸν τοῦ Ταύρου τώρα Σοφιαναὶ (Θεοφάν. 1, 243), ὅπως καὶ ὁ λιμὴν ὁ λεγόμενος πρότερον τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἰδιαίτερα ἀνάκτορα (Ζωναρ. XIV 10, 5 «λιμένα τῶν Σοφιῶν.... καὶ βασίλεια.... Σοφιανάς...»). Ἐν Soc (2, 184) λέγεται: «ὁ λιμὴν τῶν Σοφιῶν ἐκτίσθη παρὰ Ἰουστίνου τοῦ ἀποκουροπαλάτου (=πρῴην κ.) τοῦ ἀνδρὸς Σοφίας τῆς Λωβῆς». Ὁ Ἰουστῖνος καὶ ἡ Σοφία μετέβαλαν τὸ παλαιὸν ὀρφανοτροφεῖον τοῦ Ζωτικοῦ εἰς λωβοτροφεῖον, ἵδρυσαν δὲ νέον Ὀρφανοτροφεῖον περὶ τὴν Ἀκρόπολιν, τὸ κατ' ἐξοχὴν οὕτω λεγόμενον.

2) Christensen, L'Iran... σ. 417.

3) Diehl - Marçais, 1, 134.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Ο Τιβέριος εὑρὼν ἀποθέματα χρηματικὰ ὑπῆρξε περισσότερον γενναιόδωρος. "Ηδη ὡς καῖσαρ κατένειμε τοὺς φόρους τοῦ 575 εἰς τέσσαρα ἔτη διὰ νὰ ἐλαφρύνῃ τοὺς φορολογουμένους. 'Ο Stein ὅμως δὲν δέχεται ὅτι κατήργησε τὴν ἐ π ι β ο λ ή ν [1].

Εἰς τὴν θρησκευτικὴν πολιτικὴν ὁ 'Ιουστῖνος κατ' ἀρχὰς ἦτο διαλλακτικός, ἐδέχθη δὲ νὰ ἐπέμβῃ καὶ ὑπὲρ τῶν μονοφυσιτῶν τῆς 'Αρμενίας· ἔπειτα ὅμως ἐπηρεάζεται πολὺ εἰς τὰς ἀποφάσεις του ἀπὸ τὸν περίφημον Σ υ μ ε ὼ ν τὸν νεώτερον τὸν ἐπικαλούμενον καὶ Θ α υ μ α σ τ ο ρ ε ί τ η ν, διότι διήνυσεν ὀκτὼ ἔτη ἐπὶ κίονος εἰς τὸ Θαυμαστὸν ὄρος παρὰ τὴν 'Αντιόχειαν [2]. 'Ο ζηλωτὴς οὗτος τοῦ παλαιοτέρου ὁμωνύμου στυλίτου γράφει εἰς τὸν 'Ιουστῖνον κατὰ τῶν Σαμαρειτῶν καὶ προκαλεῖ παρ' αὐτοῦ τὴν ἔκδοσιν νόμου [3], καθ' ὃν οὗτοι δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ κληρονομοῦν, οὔτε νὰ ἔχουν Χριστιανοὺς δούλους, οὔτε νὰ ἀναλαμβάνουν στρατιωτικὰς ἢ πολιτικὰς ὑπηρεσίας [4].

2. Μαυρίκιος (582 - 602).

'Η ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἱκανωτάτου στρατηγοῦ Μαυρικίου [5] (582) θὰ ἐπιφέρῃ βαθμηδὸν τὴν σύντριψιν καὶ τῶν δύο ἀντιπάλων τοῦ Βυζαντίου, καὶ τῶν 'Αβάρων καὶ τῶν Περσῶν. 'Ο Μαυρίκιος μέχρι τοῦδε εἶναι γνωστὸς διὰ τὰς νίκας του, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ 'Ηρακλείου πιθανῶς γραφὲν Σ τ ρ α τ η γ ι κ ὸ ν ἀπε-

1) Des Tiberius Constantinus Novelle περὶ ἐπιβολῆς, (Klio 16 (1919) σ. 72).—Πβ. ὅμως τὴν Νεαρὰν περὶ «κουφισμῶν δημοσίων» JGR. ἐκδ. Ζέπων 1, 17.

2) Τὸν βίον του βλ. ἐν . igne PG. τ. 86, 2 στ. 2988.

3) Dölger, Regesten τ. 1 σ. 4.

4) JGR 1, 11 ἐκδ. Ζέππων: «θεσπίζομεν μὴ κληρονομεῖν Σαμαρείτας..... ἀλλὰ μηδὲ κατὰ τὴν ἐξ ἀδιαθέτου κλῆσιν διαδόχους ἔχειν Σαμαρείτας.... μηδὲ μὴν διαθήκας αὐτοὺς γράφειν ἢ ληγάτα καταλιμπάνειν ἢ δωρεῖσθαι, πλὴν εἰ μὴ ὀρθόδοξοι εἶεν καὶ πίστει καὶ ἔργοις οἱ ταῦτα ληψόμενοι· εἰ γὰρ μηδεὶς τούτων ᾖ, τῷ ἱερωτάτῳ (=βασιλικῷ) ταμιείῳ τὰς τούτων περιουσίας μετὰ τελευτὴν προσήκειν κελεύομεν». Μόνον οἱ Σαμαρεῖται γ ε ω ρ γ ο ὶ ἐξηρέθησαν κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον ἀπὸ τὰς διατάξεις αὐτάς.

5) 'Ο Stein (Studien σ. 71) γράφει περὶ τοῦ Μαυρικίου ὅτι «ἦτο νηφάλιος καὶ σοβαρὸς ἀνήρ, ἐχθρὸς τῶν κενῶν λόγων καὶ ὀλιγόλογος, προσεκτικὸς ἀλλὰ συγχρόνως καὶ προσωπικῶς γενναῖος... διεκρίνετο καὶ διὰ τὴν μεγάλην του μόρφωσιν». 'Επομένως ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος. 'Ο Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος τονίζει τὴν ἀρετὴν τοῦ Μαυρικίου: «Μόνος τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων ἑαυτοῦ βεβασίλευκε καὶ αὐτοκράτωρ ὄντως γενόμενος τὴν τῶν παθῶν ὀχλοκρατίαν ἐκ τῆς οἰκείας ἐξενηλάτησε ψυχῆς.... ζῶν ἀρετῆς ἄγαλμα ἑαυτὸν παρέσχετο πρὸς μίμησιν ἐκπαιδεύων τὸ ὑπήκοον» (Migne PG. τ. 147 στ. 344). 'Ο Μαυρίκιος κατήγετο ἐξ 'Αραβισσοῦ τῆς Καππαδοκίας, ἀλλὰ κατὰ τὸν Εὐάγριον·

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

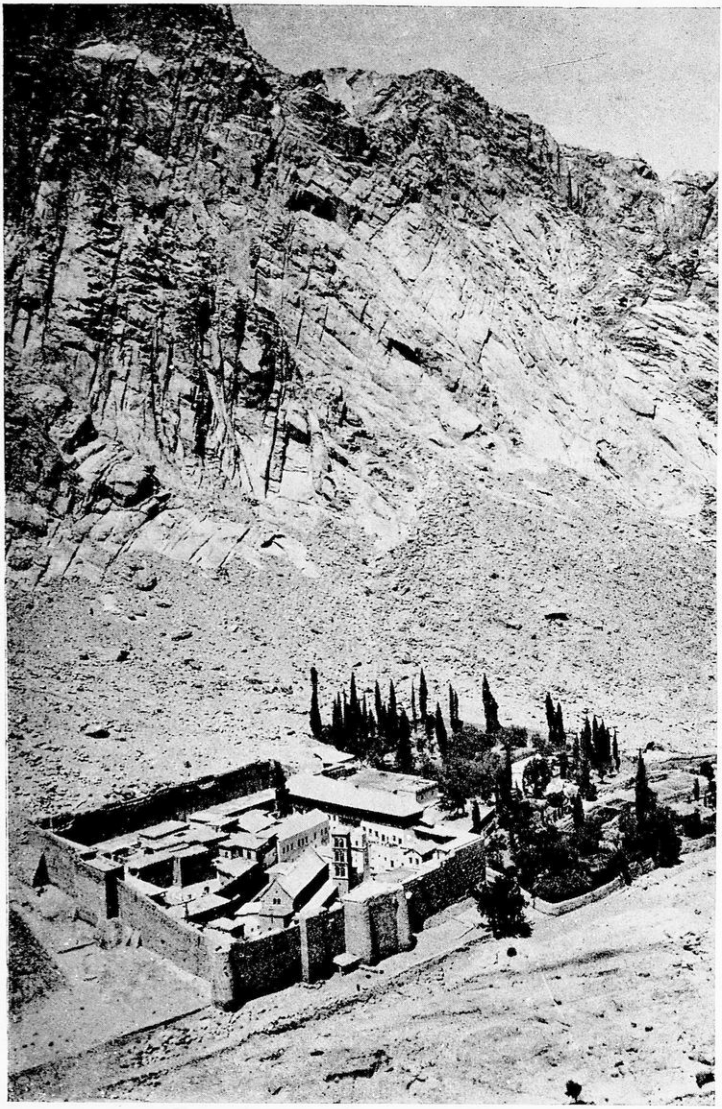

Εἰκ. 17. Ἡ Μονὴ Σινᾶ, κτίσμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δόθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων. Οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ Εὐάγριος καὶ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης τὸν ἐπαινοῦν. Σειρὰ στρατηγῶν διεκρίθη κατὰ τῶν Περσῶν ἐπ' αὐτοῦ, ὁ Γερμανός, ὁ Ἰωάννης Μυστάκων, ὁ Φιλιππικὸς ὁ γαμβρός του (ἐκ τῆς ἀδελφῆς του Γορδίας), ὁ Ἡράκλειος ὁ πατὴρ τοῦ ἔπειτα αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ὁ Πρίσκος, ὁ Ναρσῆς ὁ «κουβικουλάριος» καὶ ἄλλοι. Περὶ τοῦ Γερμανοῦ λέγει ὁ Εὐάγριος[1] ὅτι ἐνίκησε νίκην λαμπρὰν κατὰ τῶν Περσῶν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἐσώθη στρατιώτης διὰ νὰ ἀναγγείλῃ οἴκαδε τὴν συμφοράν. Ὁ Φιλιππικὸς ὀνομάζεται ἅγιος εἰς τὸν βίον Ἀναστασίου τοῦ Πέρσου[2]. Εἶναι εὐνόητον ὅτι μακροὶ καὶ νικηφόροι πόλεμοι ὑπὸ ἔνδοξον ἀρχηγὸν ἐδημιούργησαν στρατιωτικὰς παραδόσεις καὶ δὲν εἶναι περίεργον ὅτι ὁ Μαυρίκιος εἰς τὸν «Καριανὸν ἔμβολον», τὸν ὁποῖον ἵδρυσε πλησίον τῶν Βλαχερνῶν, ὥρισε νὰ εἰκονίσουν τὰς στρατιωτικάς του πράξεις.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν ὑπῆρξε καθ' ὅλα σχεδὸν τὰ ἔτη νικηφόρος. Τὸ 583 καὶ τὸ 584 κατελήφθησαν δύο φρούρια καὶ συνελήφθησαν χιλιάδες αἰχμαλώτων. Εἰς μάχην τινὰ ὁ εὐσεβὴς στρατηγὸς Φιλιππικὸς ἔφερεν «ἀχειροποίητον» εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ («θεανδρικὸν εἴκασμα» κατὰ τὸν ἀρχαϊστὴν Σιμοκάττην) δίδων χαρακτῆρα σταυροφορίας κατὰ τῶν ἀπίστων. Ὁ στρατηγὸς Ἡράκλειος εἰσέβαλεν ἐπανειλημμένως εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν[3]. Ὁ Σιμοκάττης ἀναφέρει[4] καὶ

(σ. 214) «εἶλκε τὸ γένος καὶ τοὔνομα ἐκ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης». Κατὰ τὸν Goubert (Byzance σ. 38 κέξ.), ὅστις ἐξήτασε καλύτερον παντὸς ἄλλου τὰς πηγάς, ὁ Μαυρίκιος εἶχε πατέρα ἴσως Ρωμαῖον, ἀλλὰ μητέρα Ἑλληνίδα. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὡμιλεῖτο εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ἡ ὁποία ἀνέδειξε λογίους ἄνδρας. Ὁ ἐκ μητρὸς θεῖός του Ἀδέλφιος ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Ἀραβισσοῦ, ὁ δ' ἐξάδελφός του Δομετιανὸς ἐπίσκοπος Μελιτηνῆς. Ὥστε ἡ γνώμη τοῦ Adontz καὶ τοῦ Grégoire περὶ τῆς ἀρμενικῆς καταγωγῆς τοῦ Μαυρικίου δὲν δύναται σήμερον νὰ ἐπικρατήσῃ. Ὁ Μαυρίκιος δὲν ἦτο κἂν Ἀρμενόφιλος (ἔνθ. ἀνωτ. σ. 204).

Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Βοσπόρου τῆς Κριμαίας ἀναφέρεται καὶ ὁ τύπος Μαυρίκις (Minns, Scythians and Greeks 1913 σ. 660). Περὶ τοῦ Μαυρικίου βλ. καὶ τὸ ἄρθρον Mauricius ἐν RE τὸ γραφὲν ὑπὸ τοῦ Ensslin, ἀλλ' ἡ σπουδαιοτέρα μελέτη σήμερον εἶναι ἡ τοῦ Goubert.

1) Εὐάγρ. σ. 228: «ὥστε μηδὲ ἀγγελιώτην τῆς συμφορᾶς Πέρσαις ὑπολειφθῆναι».

2) ΑΙΣ 4, 130.

3) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 89 καὶ 105.

4) Ἐν σ. 79 ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα στρατιώτου, ὁ ὁποῖος ἐπλήγη ἀπὸ τέσσαρα βέλη εἰς τὸ σῶμα, ἠρώτα δὲ κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν, ἂν ἐνίκησαν οἱ Ρωμαῖοι διὰ νὰ ἀποθάνῃ εὐχαρίστως. Ἦτο «Λεωνίδας τὸ φρόνημα ἢ Κυνέγειρος» κατὰ τὸν Σιμοκάττην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παραδείγματα μεγάλης γενναιότητος στρατιωτῶν. Θέλων νὰ μιμηθῇ τὸν Θουκυδίδην παριστᾷ τοὺς στρατηγοὺς ὁμιλοῦντας πρὸς τὸν στρατόν, ἐνίοτε μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας[1].

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ νῖκαι κατὰ τῶν Περσῶν δὲν ὠφείλοντο μόνον εἰς τὴν ἱκανότητα τῶν στρατηγῶν τοῦ Μαυρικίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς Περσίας. Ὁ βασιλεὺς Ὁρμίσδας δὲν ἐξεστράτευεν ὁ ἴδιος εἰς τοὺς πολέμους, ὁ δὲ περίφημος καὶ νικητὴς τῶν Τούρκων στρατηγὸς Βαράμ ἐπανεστάτησε κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Χοσρόης, ὁ υἱὸς τοῦ Ὁρμίσδα, καταφεύγει εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ Μαυρικίου. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ἀναφέρεται καὶ ὀνομαστὸς ἐπίσκοπος συγγενὴς τοῦ Μαυρικίου, ὁ Μελιτηνῆς Δομετιανός[2]. Ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου βοήθεια ηὐκόλυνε τὴν ἧτταν τοῦ στρατηγοῦ Βαράμ καὶ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Χοσρόη Β', ὅστις συνῆψεν εὐνοϊκὴν διὰ τὸ Βυζάντιον συνθήκην (591). Τοῦτο ἔλαβε τὸ φρούριον Δάρας καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀρμενίας, ἡ ὁποία ὑπέστη ἄλλην διοικητικὴν διαίρεσιν[3]. Ὁ Χοσρόης, ὁ ὁποῖος ἐπῆρε καὶ γυναῖκα Χριστιανὴν καὶ ἦτο καθόλου ἀνεκτικὸς ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν, ἔστειλε καὶ πολύτιμον σταυρὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σεργίου, εἰς τὴν Σεργιούπολιν βεβαίως, ἔστειλε δὲ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ Τούρκους αἰχμαλώτους φέροντας τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐδείχθη ὅτι εἶχε διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ εἰς μερικοὺς Τούρκους.

Ἡ συνθήκη τοῦ 591 ἔδωκε τὸ θάρρος εἰς τοὺς Ἴβηρας τοῦ Καυκάσου (τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Γεωργιανῶν) νὰ συνδεθοῦν πε-

---

1) Παραθέτω ἓν παράδειγμα (Θεοφ. Σιμοκ. σ. 135): «Ἡ παροῦσα νῦν ἡμέρα, Ρωμαῖοι, μεγάλων ὑμῖν ἀγαθῶν ἄρξει, τοῖς ἐμοῖς εἰ πεισθείητε ῥήμασιν. Ὁπλίσατέ μοι τὰς ψυχὰς πρὸ τοῦ σώματος· αἱ καρδίαι πρὸ τῶν χειρῶν πολεμείτωσαν. Ἕτερος ἑτέρου προκινδυνευέτω καὶ σώζεσθε· ἄνδρες φιλόσοφοι (φιλοσόφους γὰρ ὑμᾶς ἡ στρατιώτας ἀποκαλῶ· μόνοις γὰρ ὑμῖν ὁ θάνατος ἄσκησις) ἀθάνατον τοῖς βαρβάροις τὴν προθυμίαν ἐνδείξασθε...».

2) Θεοφ. Σιμοκ. (σ. 306) γράφει περὶ τοῦ Δομετιανοῦ ὅτι ἦτο «ἀνὴρ δεξιὸς τὴν πρᾶξιν, δεξιώτερος τὴν προαίρεσιν· καὶ οὗν μεγαλονοίᾳ συνέσεως Ρωμαίων πολιτείας τὰς ἐπισημοτέρας τῶν πράξεων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπεπίστευτο». Πβ. περὶ τοῦ Δομετιανοῦ ΑΒ τ. 65 (1947) σ. 11.

3) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 208: «ἐπεὶ δὲ διεγνώκει (ὁ βασιλεὺς Περσῶν) εἶναί τινας τῶν ἁλωκότων ἐκ τοῦ ἔθνους τῶν Τούρκων ἐς βασιλέα ἐκπέμπει Μαυρίκιον.... ἐκεχάρακτο δὲ τοῖς μετώποις ἐκείνων τὸ τοῦ κυριακοῦ πάθους ἐπίσημον· σταυρὸς δὲ τοῦτο τοῖς πρεσβεύουσι τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν κατονομάζεται».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρισσότερον μὲ τὸ Βυζάντιον καὶ νὰ διατηρήσουν τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου ἐγκατεστάθη ἡ δυναστεία τῶν Παγκρατιδῶν, ἡ ὁποία διετηρήθη ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη[1].

Ὁ πόλεμος τοῦ Βυζαντίου κατὰ Περσῶν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἀβάρους νὰ ἐπιχειροῦν ἀνενόχλητοι πολλὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ πρὶν ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῶν, προσθέτομεν ὀλίγας παρατηρήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Μαυρικίου εἰς τὴν Δύσιν.

Εἴδαμεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Λογγοβάρδοι εὐκόλως κατέλαβαν τὴν Ἰταλίαν μέχρι Βενεβέντου πλὴν τῶν ὠχυρωμένων τμημάτων, τὰ ὁποῖα βέβαια ἐπιδιώκουν νὰ καταλάβουν ἐπίσης. Μέχρι τοῦ Μαυρικίου τὸ Βυζάντιον δὲν κατώρθωσε νὰ σταματήσῃ τὴν πρόοδον τῶν Λογγοβάρδων, ἀλλὰ καὶ ὁ Μαυρίκιος ἀπησχολημένος μὲ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν καὶ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀβάρων δὲν ἠδύνατο οὔτε ἤθελε νὰ στείλῃ στρατὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἦλθε δι' αὐτὸ εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλικῆς Αὐστρασίας καὶ συνῆψε συμφωνίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Φράγκος ἡγεμὼν ἀντὶ 50.000 χρυσῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανε παρὰ τοῦ Βυζαντίου, θὰ ἐπολέμει κατὰ τῶν Λογγοβάρδων[2]. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι ἐζητήθη Φράγκος πρῖγκιψ ὡς ὅμηρος μέχρι ἐκτελέσεως τῆς ἀνωτέρω συμφωνίας[3].

Οἱ Φράγκοι ἔστειλαν στρατὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν χάριν λῃστρικῶν ἐπιχειρήσεων, ὄχι διὰ νὰ καταλάβουν τὴν χώραν τῶν Λογγοβάρδων καὶ τὴν παραδώσουν εἰς τοὺς Βυζαντινούς. Ὁπωσδήποτε ὠφελήθη ὁ ἱκανὸς ἔξαρχος Σμάραγδος (585-589) διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ μερικὰς ἐπιτυχίας. Ἀφοῦ τὸ Βυζάντιον καὶ ὁ πάπας ἐπείσθησαν ὅτι τῇ βοηθείᾳ τῶν Φράγκων δὲν ἠδύναντο νὰ ἀπαλλαγοῦν τῶν Λογγοβάρδων, ἦλθαν εἰς συνεννοήσεις φιλικὰς πρὸς αὐτούς.

Ἐπὶ τοῦ Μαυρικίου (584 μ. Χ.) ὀνομάζονται τὸ πρῶτον οἱ ἀντιβασιλεῖς τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἔξαρχοι μὲ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν συγχρόνως ἐξουσίαν. Παρὰ τὸν μέγαν περιορισμὸν τῶν Βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ ἔξαρχος, ὁ ὁποῖος διαμένει πλέον μονίμως εἰς τὴν Ραβέννην, ἔχει πολυτελῆ αὐλὴν καὶ μεγάλην ὑπαλληλίαν, ὀνομάζει δὲ τὸ διοικητήριόν του Sacrum Palatium (ὅπως δηλ. ἐλέγετο τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως). Ἔτσι δημιουργοῦνται καὶ εἰς τὰ Κράτη ματαιοδοξίαι, ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄτομα.

1) Goubert, Byzance..... τ. 1 σ. 225.

2) Dölger, Regesten 1, 10.—Vasiliev, Histoire Byz. 1, 222.—Lot, Les destinés de l'Empire σ. 211.

3) Βλ. Görres ἐν BZ. τ. 19 (1910) σ. 438.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

"Οπως εἴπαμεν καὶ ἀνωτέρω, ἡ κατάστασις εἰς τὴν 'Ιταλίαν ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν πάπαν νὰ ἀνυψώσῃ τὴν θέσιν του. 'Εφ' ὅσον ἡ Ρώμη ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὸν Λογγοβαρδικὸν κίνδυνον, ὁ πάπας κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ προσέχῃ καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν, ὄχι μόνον τὴν πνευματικήν, καὶ νὰ ἔρχεται εἰς συνεννοήσεις πότε πρὸς τὸ Βυζάντιον, πότε πρὸς τοὺς Φράγκους ἢ Λογγοβάρδους. "Οταν μάλιστα ἀνῆλθεν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ὁ Γ ρ η γ ό ρ ι ο ς ὁ Μ έ γ α ς (ἢ Δ ι ά λ ο γ ο ς λεγόμενος, 590-604), ὁ σπουδαιότερος τῶν μέχρι τοῦδε παπῶν μετὰ τὸν Λέοντα τὸν Μέγαν (440-461), ἐνδιεφέρθη ζωηρότερον διὰ τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ ἔδειξεν ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου μεγαλυτέραν αὐτοτέλειαν.

'Ο πάπας Γρηγόριος ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν πατρικίων[1], ὅταν δ' ἔγινε μοναχός, διένειμε τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀφιερώθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐστάλη ὡς ἀ π ο κ ρ ι σ ι ά ρ ι ο ς τοῦ πάπα Πελαγίου καὶ ἔμεινεν ἐπὶ ἓξ περίπου ἔτη (578-585), τότε δ' ἐγνώρισε τὰ πράγματα τῆς 'Ανατολῆς, καθὼς καὶ τὸν νέον πατριάρχην 'Ιωάννην τὸν Νηστευτὴν[2] (582-595), πρὸς τὸν ὁποῖον συνεκρούσθη ἔπειτα. 'Ο 'Ιωάννης ὠνομάσθη ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ὸ ς π α τ ρ ι ά ρ χ η ς, τοῦτο δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Γρηγόριον νὰ δείξῃ τὴν ἀντίθεσίν του πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ ἐπονομασθῇ αὐτὸς δ ο ῦ λ ο ς τ ῶ ν δ ο ύ λ ω ν τ ο ῦ Θ ε ο ῦ (servus servorum dei). 'Ο τίτλος τοῦ ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ο ῦ εἶχε δοθῇ καὶ προηγουμένως καὶ εἰς πάπας καὶ εἰς πατριάρχας[3] καὶ εἰς τοὺς διδασκάλους τῆς σχολῆς Βηρυτοῦ καὶ ἐπομένως δὲν ἔπρεπε νὰ ξενίσῃ τώρα. Οἱ ἐν Ρώμῃ ὅμως φοβοῦνται ὅτι ὁ τίτλος θὰ μείνῃ ὁριστικῶς εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ θὰ μειώσῃ οὕτω τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα Ρώμης· ἴσως καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν χαρακτήρων τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Νηστευτοῦ ἐπροκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ πάπα, ὅστις εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν του ἐπιμένει πολὺ εἰς τὸ ζήτημα. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νηστευτοῦ δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν τὰς παρατηρήσεις τοῦ πάπα, ἴσως μάλιστα ἐνισχύθησαν ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιμονὴν τόσον,

1) Περὶ τοῦ πάπα Γρηγορίου βλ. Μπαλάνου Πατρολογίαν σ. 579 καὶ τὰ ἄρθρα παρὰ Cabrol καὶ ἐν Diction cathol. 'Ο Γρηγόριος ἔγραψε, πλὴν 800 ἐπιστολῶν καὶ ἄλλων ἔργων, καὶ Δ ι ά λ ο γ ο ν «de vita et miraculis patrum italicorum», τὸν ὁποῖον μετέφρασε μετὰ 165 ἔτη «εἰς τὴν 'Ελλάδα γλῶτταν» ὁ «οἰκουμενικὸς πάπας Ζαχαρίας» ὁ 'Αθηναῖος. 'Η μετάφρασις εὑρίσκεται ἐν Migne PL. τ. 77 στ. 148.

2) 'Ο Jean de Nikiou λέγει (σ. 528) περὶ τοῦ Νηστευτοῦ ὅτι δὲν ἔπινε κρασὶ καὶ δὲν ἔτρωγε ποτὲ μαγειρευμένον φαγητόν.

3) V. Laurent, Le titre de patriarche Oecuménique et la signature patriarcale, REB τ. 6 (1948) σ. 5.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὥστε ὁ Γρηγόριος ἀπὸ τοῦ 597 διέκοψε σχεδὸν τὰς σχέσεις του πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὅταν ἦλθεν ὁ ἐλεεινὸς Φωκᾶς εἰς τὸν θρόνον, ὁ Γρηγόριος ἔσπευσε νὰ γράψῃ ἐγκωμιαστικὴν ἐπιστολὴν[1] πρὸς αὐτόν, ἡ ὁποία τὸν ηὐχαρίστησε τόσον πολύ, ὥστε ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τοῦ τίτλου τοῦ οἰκουμενικοῦ εἰς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ἦτο πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ πάπα[2]. Εἰς ἀνάμνησιν μάλιστα τῶν φιλικῶν τούτων σχέσεων ἱδρύθη εἰς τὴν Ρώμην στήλη ἀναμνηστικὴ τοῦ Φωκᾶ σωζομένη ἐν μέρει μέχρι σήμερον.

Οἱ Ἄβαροι μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Σιρμίου καὶ ἀφοῦ κατ' ἐντολὴν τοῦ Βυζαντίου, ὡς εἴπαμεν ἀνωτέρω, εἶχαν διαπεραιωθῆ διὰ βυζαντινῶν πλοίων καὶ εἶχαν ταπεινώσει τοὺς Σλάβους εἰς τὴν χώραν των, τὴν Σκλαβηνίαν, εἶναι πλέον κύριοι τῆς καταστάσεως εἰς τὸν Δούναβιν.

Τὸ Βυζάντιον, ἂν καὶ νικᾷ τοὺς Πέρσας, δὲν δύναται νὰ ἀποσύρῃ στρατὸν καὶ δι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὸ Σίρμιον πληρώνει χορηγίας 80.000 νομισμάτων εἰς τοὺς Ἀβάρους διὰ νὰ μὴ ἐπιχειροῦν ἐπιδρομάς[3]. Οἱ Ἄβαροι ἡσυχάζουν μόνον δι' ὀλίγον καιρόν. Τὸ 583 ἀναλαμβάνουν πάλιν λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς ἀπὸ τῆς Σιγγηδόνος μέχρι Ἀγχιάλου καὶ ὁ Μαυρίκιος στέλλει τὸν ἐκ Σικελίας Ἕλληνα Ἐλπίδιον καὶ τὸν στρατηγὸν Κομεντίολον διὰ νὰ ἐξαγοράσουν τὴν εἰρήνην· ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ τώρα 100.000 χρυσῶν νομισμάτων ἀντὶ τῶν προηγουμένων 80.000[4]. Τὸ 586 ἀνέλαβαν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν, καταστρέφουν διαφόρους πόλεις καὶ φθάνουν μέχρι Θεσσαλονίκης, τὴν ὁποίαν πολιορκοῦν. Τελευταῖον ἀνευρέθη καὶ ἔργον τέχνης, τὸ ὁποῖον παριστᾷ τὸν Ἅγιον Δημήτριον ἀποκρούοντα τοὺς βαρβάρους[5]. Οἱ Ἄβαροι πράγματι ἀπεκρούσθησαν, οἱ δὲ εὐσεβεῖς Θεσσαλονικεῖς ὕμνησαν τὸν Ἅγιον Δημήτριον ὡς σωτῆρά των.

Εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης παρηκολούθουν τοὺς Ἀβάρους καὶ Σλάβοι. Τὸ ἐγκώμιον ἐν τούτοις τοῦ «ἀρχιεπισκόπου»

1) Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 227.

2) Πβ. Dölger, Regesten τ. 1 σ. 17.

3) Θεοφ. Σιμοκ. 6, 45.

4) Dölger, Regesten 1, 11. Ἀναφέρεται τότε στρατηγὸς τῶν Ἀβάρων μὲ τὸ τουρκικὸν ὄνομα Ταργίτιος (Θεοφ. Σιμ. σ. 52). Πβ. καὶ τὸ ὄνομα Τουργούτ.

5) Βλ. Α. Ξυγγοπούλου, Βυζαντινὸν κιβωτίδιον μετὰ παραστάσεων ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς 1936 σ. 124. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἀποκρούει ἐφίππους, ἤτοι Ἀβάρους, ὄχι Σλάβους.—Περὶ τῆς ἐπιδρομῆς βλ. καὶ Tafrali, Thessalonique des origines.... σ. 104.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Θεσσαλονίκης Πλωτίνου ὁμιλεῖ περὶ 'Αβάρων [1] ἀνερχομένων εἰς ἑκατὸν χιλιάδας. Καὶ ἄλλην ἐπιδρομὴν ἐπεχείρησαν οἱ "Αβαροι τὸ 587 διὰ τοῦ Δορυστόλου-Μαρκιανουπόλεως πρὸς τὴν 'Αδριανούπολιν, ἀλλ' ἐνικήθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πρίσκου.

Οἱ "Αβαροι ἐχρησιμοποίουν τοὺς Σλάβους κατὰ βούλησιν· ἐνίοτε ἔστελλαν αὐτοὺς μόνους, ὅταν δὲν ἤθελαν νὰ φανοῦν ὅτι παρασπονδοῦν [2]· ἄλλοτε τοὺς ἠνάγκαζαν νὰ κατασκευάσουν τὰ «ἀκάτια» τὰ χρήσιμα διὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως [3].

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Περσικοῦ πολέμου (592) ὁ Μαυρίκιος ἀποφασίζει νὰ τερματίσῃ ὁριστικῶς καὶ τὸν 'Αβαρικὸν πόλεμον, ἔχει δὲ τὴν γνώμην ὅτι δὲν θὰ ἡσυχάσουν οἱ βάρβαροι, ἂν δὲν φρουρηθῇ καλῶς ὁ Δούναβις [4]. Τὸ δὲ 592-593 ἐξέδωκεν [5] ὁ Μαυρίκιος θέσπισμα, καθ' ὃ οἱ ἀνδραγαθήσαντες καὶ παθόντες εἰς τὸν πόλεμον πρέπει νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ τρέφωνται εἰς τὰς πόλεις δημοσίᾳ δαπάνῃ.

'Η συνετὴ αὕτη πρᾶξις τοῦ Μαυρικίου πρέπει νὰ ὠφέλησε πολύ, ὅπως ἀντιθέτως ἡ δυστροπία του νὰ ἐξαγοράζῃ αἰχμαλώτους (φυγάδας;) [6] ἔβλαπτε. Σημειωτέον ὅτι οἱ "Αβαροι μὲ τὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιδρομάς των μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Σιρμίου (582) εἶχαν ἀναθαρρήσει πολύ, ἀφοῦ γίνεται λόγος περὶ «ἀβαρικῶν ᾀσμάτων» [7], δηλ. περὶ ἡρωικῶν τραγουδιῶν, τὰ ὁποῖα βεβαίως ἐξύμνουν τὰ κατορθώματα τῶν 'Αβάρων κατὰ τοῦ Βυζαντίου.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὅμως τοῦ ἀγῶνος (595) [8] ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου εἰς τὸν Δούναβιν τὰ πράγματα ἤλλαξαν. 'Ο στρατηγὸς Πρίσκος εἶναι ὁ ἔνδοξος νικητὴς τοῦ μετώπου τοῦ Δουνάβεως, δὲν θὰ εἶχαν δὲ οἱ Βυζαντινοὶ καμμίαν ἀποτυχίαν, ἂν δὲν ἀντικαθίστα δὶς τὸν νικητὴν στρατηγὸν ὁ Πέτρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μαυρικίου, ὅστις ὠργίσθη κατὰ

1) Θ. 'Ιωάννου, Μνημεῖα 'Αγιολογικὰ σ. 49.—Πβ. καὶ τὰ θαύματα τοῦ 'Αγίου Δημητρίου, Migne PG. τ. 116, 1284 κέξ. Αὐτόθι λέγεται ὅτι «τὸ ἔθνος ἅπαν» τῶν Σλάβων «ὑπέκειτο τῷ ἡγουμένῳ τῶν 'Αβάρων».

2) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 52 : πρὸ τοῦ στρατηγοῦ Κομεντιόλου φεύγουν οἱ Σλάβοι.

3) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 226.

4) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 230 : «ἔφασκεν ὁ αὐτοκράτωρ τῷ Πρίσκῳ οὐκ ἂν ἠρεμοίη τὸ βάρβαρον, εἰ μὴ τὸν "Ιστρον ἐς τὰ μάλιστα τὸ Ρωμαϊκὸν περιφρουρήσοιτο».

5) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 246 : «τοὺς ἀριστεύοντας τῶν Ρωμαίων καὶ ἐκ τῆς τῶν κινδύνων μεγαλοψυχίας περιπεπτωκότας τισὶ συμφοραῖς ἔχειν ἀπὸ τοῦ λοιποῦ τὴν ἀνάπαυλαν, τούτους δὲ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀπομάχους πεφυκότας σιτίζεσθαι δαπάναις βασιλικαῖς».

6) Πβ. Dölger, Regesten, 1, 14.

7) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 238.

8) Βλ. G. Labuda ἐν Byzantinoslavica τ. 11, 1950 σ. 167.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Πρίσκου διὰ τὴν πρωτοβουλίαν ἀποδόσεως πέντε χιλιάδων αἰχμαλώτων εἰς τὸν Χαγάνον τῶν Ἀβάρων[1]. Ὁ Πρίσκος ἔχει στόλον εἰς τὸν Δούναβιν καὶ διαβιβάζει τὸν στρατὸν ὅπου θέλει.

Τὸ 600 ἠναγκάσθησαν οἱ Ἄβαροι νὰ συνάψουν εἰρήνην, καθ' ἣν ὡρίσθη ὁ Δούναβις ὡς σύνορον, «μεσίτης» κατὰ τὸν Σιμοκάττην, μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν, τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ Ἀβαρικοῦ. Ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος οὗτοι ἀναλαμβάνουν πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τότε ὁ Πρίσκος μεταφέρει τὸν στρατόν του (601) πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως παρὰ τὸν Τισσὸν ποταμόν. Ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Θεοφ. Σιμοκάττης τὰ πράγματα, ἡ μάχη ἦτο πολυήμερος καὶ μυριόνεκρος[2]. Εἰς μυριάδας ἀνέρχονται καὶ οἱ αἰχμάλωτοι Ἄβαροι, ἡ δὲ μάχη τοῦ Τισσοῦ, γενομένη τόσον μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πλησίον τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων καὶ ἔδειξεν ὅτι οἱ Ἄβαροι ἠδύναντο νὰ ἐπιχειροῦν ἐπιδρομάς[3], ἀντιστάσεως μὴ οὔσης, ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντισταθοῦν εἰς ὠργανωμένην δύναμιν τοῦ Βυζαντίου. Τὸ 602 ἀπέθανεν ὁ Βαγιανός, ὁ ἱκανώτατος ἀρχηγὸς τῶν Ἀβάρων, εἷς ἐκ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν ἡγετῶν τουρκικῶν ἢ οὐννικῶν λαῶν.

Δυστυχῶς ὁ Μαυρίκιος διέπραξε τὸ λάθος νὰ ἀντικαταστήσῃ πάλιν τὸν ἔνδοξον Πρίσκον διὰ τοῦ Πέτρου καὶ νὰ παραγγείλῃ μάλιστα νὰ διαχειμάσῃ ὁ κουρασμένος στρατὸς «ἐν ταῖς Σκλαβηνῶν χώραις», δηλ. πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως. Ἡ ἀψυχολόγητος ἀντικατάστασις τοῦ Πρίσκου καὶ ἡ διαχείμασις βορείως τοῦ Δουνάβεως, ἡ ὁποία ἀπεδόθη εἰς φιλαργυρίαν τοῦ Μαυρικίου, ἐπροκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ στρατοῦ, τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ

---

1) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 245.

2) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 287 κἑξ. Πβ. Θεοφάν. 1, 281. Παραθέτω τὴν περίληψιν τοῦ Φωτίου τὴν προτασσομένην τῆς ἐκδόσεως τοῦ Θεοφ. Σιμοκάττου (σ. 16): «μάχη Ρωμαίων καὶ Ἀβάρων στρατηγοῦντος Πρίσκου.... ἀριστεία Ρωμαίων καὶ ἀναίρεσις τῶν Ἀβάρων μέχρι τεσσάρων χιλιάδων· δευτέρα μάχη καὶ ἀναίρεσις τῶν αὐτῶν ἄχρι χιλιάδων θ'· τρίτη μάχη καὶ ἔτι τῶν αὐτῶν ὄλεθρος μέχρι πεντεκαίδεκα χιλιάδων· τετάρτη μάχη καὶ νίκη πάλιν Ρωμαίων λαμπρὰ καὶ ἀναίρεσις Ἀβάρων ἅμα Γηπαίδων χιλιάδων λ'· πέμπτη μάχη καὶ νίκη Ρωμαίων καὶ ἀναίρεσις Ἀβάρων καὶ ἅλωσις τῶν μὲν ζωγρηθέντων Ἀβάρων τρισχιλίων, ἄλλων δὲ βαρβάρων τετρακισχιλίων καὶ ἑτέρων δισχιλίων καὶ διακοσίων καὶ Σκλαβίνων χιλιάδων ὀκτώ».

3) Ὅπως παρετήρησεν ὁ Jorga (La vie Byz. 1, 255), προηγουμένως, πρὶν δηλ. ἀναλάβῃ τὸν κατὰ Ἀβάρων πόλεμον ὁ Μαυρίκιος, οὗτοι δὲν συνῆπταν κυρίως εἰπεῖν πόλεμον, ἀλλ' ἀνελάμβαναν ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπαν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν Ρωμαίων καὶ τὴν ἐξαγορὰν ἔπειτα αὐτῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἦσαν δηλ. διὰ τοὺς Ἀβάρους αἱ ἐπιδρομαὶ οἰκονομικὴ ἐπιχείρησις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καταστείλῃ ὁ Πέτρος, ὅπως θὰ κατώρθωνε βεβαίως ὁ Πρίσκος. Εἶχε δὲ καὶ προηγουμένως ὁ στρατὸς μισήσει [1] τὸν Μαυρίκιον διὰ τὴν δυστροπίαν ποὺ ἐδείκνυε κατὰ τὴν ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων. Ὁ φειδωλὸς βασιλεὺς ἐλησμόνησεν ὅτι οἱ στρατοὶ τοὺς γενναίους στρατηγοὺς τοὺς θέλουν καὶ γενναιοδώρους.

Τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ ἐπωφελήθησαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Μαυρικίου διὰ νὰ ἐπιδιώξουν τὴν καθαίρεσίν του. Ὁ ὑπὸ τὸν Πέτρον στρατὸς ἐπευφήμησεν ὡς αὐτοκράτορα ἕνα ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἀξιωματικόν, «τὸν ἑκατόνταρχον Φωκᾶν», τὸν ὁποῖον μάλιστα ὕψωσεν «ἐπὶ ἀσπίδος» κατὰ τὰ παλαιότερα στρατιωτικὰ ἔθιμα τῶν Ρωμαίων. Ὁ Φωκᾶς ἀμέσως ὡδήγησε τὸν στρατὸν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Μαυρίκιος εἰς τὴν πρωτεύουσαν δὲν εἶχε στρατὸν καὶ ἐχρειάσθη νὰ στηριχθῇ εἰς τοὺς δ ή μ ο υ ς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέθηκε νὰ φυλάξουν τὰ τείχη [2]. Οἱ Πράσινοι ὅμως («οἱ τοῦ χλοάζοντος χρώματος», ὅπως λέγει ὁ ἀρχαϊστὴς Σιμοκάττης) ἦσαν ἐχθροὶ τοῦ Μαυρικίου καὶ ἐπέτυχαν νὰ παρασύρουν τὰ πλήθη κατ' αὐτοῦ, ἐνῷ οἱ Βένετοι («οἱ τοῦ κυαναυγοῦς χρώματος») οἱ φίλοι του ἦσαν, φαίνεται, ἀσθενέστεροι. Ὅταν δὲ ἐπλησίαζεν ὁ στρατὸς εἰς τὴν Πόλιν, ὁ γενναῖος Μαυρίκιος ἐνόησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ φύγῃ, διότι δὲν εἶχε πῶς νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ φυγὴ τοῦ Μαυρικίου ἀντικρὺ εἰς τὴν Χαλκηδόνα ἠυκόλυνε τὴν εἴσοδον τοῦ Φωκᾶ ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῶν Πρασίνων. Ἔτσι οἱ δῆμοι ἔλαβαν ἐνεργὸν μέρος πάλιν εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Φωκᾶ, ὁ ὁποῖος θὰ καταισχύνῃ τὸν θρόνον, ποὺ ἐδόξασεν ὁ Μαυρίκιος. Ὁ Φωκᾶς ἐστέφθη ὄχι εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἀλλ' ἔξω τῆς Πόλεως «ἐν τῷ λεγομένῳ Ἑβδόμῳ, ὃν Κ ά μ π ο ν Ρωμαῖοι κατονομάζουσιν», διὰ νὰ παρίσταται πολὺς στρατός.

Δὲν εἶναι σπάνιον φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν μικρὰ πολλάκις ἀλλ' ἀψυχολόγητα λάθη νὰ ὁδηγοῦν εἰς μεγάλας συμφοράς. Ὁ Μαυρίκιος, ὁ εὐτυχήσας νὰ νικήσῃ δύο πολεμικοὺς λαούς, τοὺς Πέρσας καὶ Ἀβάρους, εἰς λαμπρὰς μάχας διὰ μεγάλων στρατηγῶν, δὲν εὑρῆκεν ὑπερασπιστὰς ἐναντίον ἀσημάντου ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἀπετέλεσε στίγμα διὰ τὸ Βυζάντιον.

Ἡ ἀνταρσία καὶ νίκη τοῦ Φωκᾶ τὸ 602 εἶχεν ἀπιστεύτους συνε-

---

1) Ἴσως ἐπροκάλει τὴν ἀντίδρασιν τοῦ λαοῦ καὶ ἡ μετριοπαθὴς συμπεριφορὰ τοῦ Μαυρικίου ἀπέναντι τῶν μονοφυσιτῶν (πβ. Grégoire, Byzantion τ. 13 [1938] σ. 395).

2) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 297. Βλ. καὶ Dölger, BZ τ. 38 (1938) σ. 525.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πείας διὰ τὸ Βυζάντιον. Ὄχι μόνον ἠμπόδισε ριζικωτέραν ἐκκαθάρισιν εἰς τὸν Δούναβιν μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἀβάρων Βαγιανοῦ, πανούργου καὶ φοβεροῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἔγινεν αἰτία νὰ ἀρχίσῃ πάλιν νέος βυζαντινοπερσικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξαντλήσῃ καὶ τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Περσίαν καὶ θὰ εὐκολύνῃ τὴν ἀραβικὴν ἐπικράτησιν. Χωρὶς τὸν Φωκᾶν ὁ Μωάμεθ ἴσως θὰ ἠγνοεῖτο ὑπὸ τῆς ἱστορίας [1].

Ὁ Φωκᾶς λέγεται ὑπὸ Βυζαντινῶν συγγραφέων Καππαδόκης ἢ Καππάδοξ [2], ὑπὸ ἄλλων δὲ ἰθαγενὴς Θρᾴξ καὶ τὸ δεύτερον φαίνεται μᾶλλον πιθανόν. Ἡ βαρβαρότης [3] τοῦ ἀνθρώπου τούτου δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ἐπικοινωνήσει μὲ ἑλληνικὸν πνευματικὸν περιβάλλον, ἐκτὸς δὲ τούτου τὰ γνωστὰ ὀνόματα συγγενῶν του φαίνονται μᾶλλον Θρακικὰ (Δομεντζίολος ἐλέγετο ὁ ἀδελφός του, Δομνεντία ἢ Δομεντζία ἡ κόρη του).

Ὅταν ἐτελείωσαν αἱ διατυπώσεις τῆς ἀναρρήσεως, ὁ Φωκᾶς ἤρχισε τὸ βάρβαρον ἔργον, τὸ ὁποῖον μόνον ἄνανδρος καὶ ἀνίκανος συγχρόνως ἄρχων ἠδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ. Ὁ Φωκᾶς δὲν σκέπτεται τίποτε ἄλλο, παρὰ πῶς νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἀντιπάλους του καὶ τοὺς ἱκανοὺς στρατηγοὺς διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσῃ. Κατὰ πρῶτον ἐπεδίωξε νὰ εὕρῃ τὸν Μαυρίκιον καὶ νὰ τὸν φονεύσῃ μαζὶ μὲ τὰ ἄρρενα παιδιά του [4]. Ἀργότερα ἐφονεύθη καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Μαυρικίου καὶ κόρη τοῦ Τιβερίου Κωνσταντῖνα καὶ αἱ θυγατέρες της.

Ὁ ὄχλος τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρασυρθεὶς ὑπὸ τῶν δήμων ὕβριζε τὸν Μαυρίκιον [5], ἀλλ' ὁ ἄνανδρος καὶ βάρβαρος τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἔγινεν ἡ ἐξόντωσις τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαυρικίου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἐπροκάλεσε τὴν φρίκην καὶ τῶν δημοτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ὑπῆρχαν καὶ γενναῖοι στρατιῶται καὶ Χριστιανοὶ τέλος πάντων [6]. Τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος βλέπομεν

1) Βλ. Goubert, Byzance... σ. 270.

2) SOC 2, 218.

3) Καὶ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ Φωκᾶ ἦτο εἰδεχθές, ὅπως τὸ ἐσωτερικόν. Κατὰ τὸν Κεδρηνὸν (1, 708) ὁ Φωκᾶς ἦτο «δύσμορφος, ἐκπληκτικὴν ἔχων τὴν ὄψιν, τὴν τρίχα πυρρίζουσαν... οἰνοβαρής, αἱμοχαρής». Ὁ σύγχρονος Σιμοκάττης ὀνομάζει (σ. 303) τὸν Φωκᾶν «ἀσελγέστατον Κένταυρον» καὶ «μιξοβάρβαρον τύραννον».

4) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 305.—Χρον. Πασχ. 693 κἑξ.—S. Vailhé, Exécution de l'empereur Maurice à Calamich en 602, EOr. τ. 13 (1910) σ. 20.

5) Θεοφ. Σιμοκ. σ. 300 : «τὰ πλήθη μεγίσταις ὕβρεσι τὸν Μαυρίκιον ἔβαλλον... σ. 301.... ἐς τὸν Μαυρίκιον ἐραψῴδουν μεθ' ὕβρεως ἄσματα».

6) Ἐνωρὶς ὅμως ἐθεωρήθη μάρτυς, ὡς λέγεται ἤδη εἰς ἀπόσπασμα βίου τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Νηστευτοῦ (Mansi τ. XIII σ. 81).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰς εὐγενικὸν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν βαρβαρότητα τοῦ Φωκᾶ κατὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀθώων παιδιῶν :

ἦδ' ἐγὼ τριτάλαινα καὶ ἀμφοτέρων βασιλέων
Τιβερίου θυγάτηρ, Μαυρικίου τε δάμαρ,
ἡ πολύπαις βασίλεια, καὶ ἡ δείξασ' ἀλοχείην
ὡς ἀγαθὸν τελέθει, καὶ πολυκοιρανίην,
κεῖμαι σὺν τεκέεσσι καὶ ἡμετέρῳ παρακοίτῃ,
δήμου ἀτασθαλίῃ καὶ μανίῃ στρατιῆς.
Τῆς Ἑκάβης ἔτλην πολὺ χείρονα, τῆς Ἰοκάστης,
ναὶ καὶ τῆς Νιόβης· ἔμπνοος εἰμὶ νέκυς·
εἰ καὶ τὸν γενέταν, τί μάτην τὰ νεογνὰ δ' ἔκτειναν,
ἀνθρώπων κακίης μηδὲν ἐπιστάμενα ;
Ἡμετέροις πετάλοισι κατάσκιος οὐκέτι Ρώμη,
ρίζα γὰρ ἐκλάσθη θρηικίοις ἀνέμοις [1].

3. Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Μαυρικίου.

Πρὶν ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ Φωκᾶ, τοῦ διαδόχου τοῦ Μαυρικίου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν τὰ κατὰ τοὺς Σλάβους.

Κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα γίνονται γνωστοὶ οἱ Σλάβοι εἰς τὸ Βυζάντιον μὲ τὸ ὄνομα Σκλαβηνοί, Σκλάβοι, ἔπειτα δὲ καὶ Σθλάβοι. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τότε δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ μεταχειρισθῇ τὸν τύπον ***Σλάβοι***, ὅπως τὸν μετεχειρίσθη ἀργότερα. Παλαιότερα μαζὶ μὲ Γερμανοὺς ἢ καὶ Οὔννους ἴσως ἔφθασαν Σλάβοι εἰς τὸν Δούναβιν ἀλλὰ μὲ ἄλλο πιθανῶς ὄνομα. Εἰς τοὺς Λατίνους ἔγιναν γνωστοὶ οἱ Σλάβοι διὰ τῶν Γερμανῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματος Veneti (ἐξ οὗ οἱ σλαβικῆς καταγωγῆς Βένδοι - Wenden εἰς τὴν Γερμανίαν), ὄχι Σλάβοι ἢ Σκλάβοι. Τοῦτο ὑποδεικνύει ὅτι παλαιότερα οἱ Σλάβοι εὑρίσκοντο ἐγγύτερα πρὸς τοὺς Γερμανούς.

Συγγενεῖς πρὸς τοὺς Σλάβους θεωροῦν σύγχρονοι συγγραφεῖς, ὁ Προκόπιος, ὁ Jordanes κ.ἄ., καὶ τοὺς Ἄνταας, περὶ τῆς σλαβικότητος τῶν ὁποίων ὅμως ἐξεφράσθησαν, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, ἀντιρρήσεις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. Εἰς τὸν Καύκασον ὑπάρχει μέχρι σήμερον ἡ φυλὴ τῶν Andi, τούτων δὲ πιθανῶς πρόγονοι ἦσαν οἱ Ἄνται, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον ἀνατολικώτερα τῶν Σλάβων εἰς τὴν σημερινὴν νότιον Ρωσσίαν καὶ τὸν κάτω Δούναβιν. Τοὺς Ἄντας μετεχειρίσθησαν οἱ Βυζαντινοὶ κατὰ τῶν Σλάβων, τὸ δὲ ὄνομα ἐχάθη ἀργότερα μὲ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Ἀβάρων καὶ Βουλγάρων εἰς τὸν Δούναβιν καὶ διότι οἱ Ἄνται γλωσσικῶς ἐξεσλαβίσθησαν.

1) Τὸ ἐπίγραμμα παρὰ Κεδρηνῷ 1, 707, παρὰ Ζωναρᾷ XIV, 14, 1 κ. ἀ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐὰν πράγματι οἱ Ἄνται δὲν πρέπῃ νὰ θεωρηθοῦν ὁμόφυλοι τῶν Σλάβων, οὗτοι περιορίζονται χρονολογικῶς μᾶλλον εἰς τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ἕκτου αἰῶνος. Ὁ Προκόπιος ἀναφέρει συγχρόνως «Οὔννους, Σκλαβηνοὺς καὶ Ἄνταις», ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ Σκλαβηνοὶ ἔχουν δευτερεύουσαν σημασίαν μεταξὺ τῶν Οὔννων καὶ τῶν Καυκασίων Ἀντῶν. Ἄλλοτε ἐπίστευαν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο Σλάβος ἐκ τῆς Δαρδανίας, τοῦτο δὲ συνηγόρει ὑπὲρ πρωίμου καταβάσεως τῶν Σλάβων εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον. Ἀφοῦ ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ἡ σλαβικότης τοῦ Ἰουστινιανοῦ στηρίζεται ἐπὶ πλαστογραφίας, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀργότερα ἤρχισαν νὰ καταβαίνουν οἱ Σλάβοι νοτίως τοῦ Δουνάβεως.

Οἱ Σλάβοι δὲν εἶχαν τὴν πολεμικότητα οὔτε τῶν Γερμανῶν, οὔτε τῶν Ἀσιατῶν καὶ δι' αὐτὸ εὐκόλως ὑπεδουλώνοντο ὑπ' ἀμφοτέρων τούτων. Δι' αὐτὸ βεβαίως καὶ τὸ ἐθνολογικὸν ὄνομα Σκλάβος κατήντησε βαθμηδὸν ἰσοδύναμον πρὸς τὸ δοῦλος ἢ αἰχμάλωτος. Ἰδιαιτέρως ἀπέναντι τῶν Ἀσιατῶν ἐφάνησαν ἀσθενεῖς, διότι αὐτοὶ ἐπολέμουν πεζοί, μὲ ἀσπίδας καὶ βέλη, ἐνῷ οἱ Ἀσιᾶται, Οὔννοι καὶ Ἄβαροι, ἦσαν συνήθως ἔφιπποι. Ἐπικίνδυνοι καὶ δυσκαταγώνιστοι ἔγιναν οἱ Σλάβοι, μόνον ἀφοῦ βαθμηδὸν ἐπληθύνθησαν καὶ μὲ τὰ ποίμνιά των εἰσέδυσαν πανταχοῦ [1].

Ἡ πολεμικὴ ὑπεροχὴ τῶν Γερμανῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἀσιατῶν (Οὔννων, Ἀβάρων) δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Σλάβους νὰ ἱδρύσουν Κράτος εἰς τὸν Δούναβιν κατὰ τὸν ἕκτον μ.Χ. αἰῶνα. Ὅσάκις ἀναφέρονται νοτίως τοῦ Δουνάβεως, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀκολουθοῦν τοὺς κυριάρχοῦντας εἰς τὸν Δούναβιν Οὔννους καὶ Ἀβάρους. Μόνον μετὰ τὴν παρακμὴν τῶν Ἀβάρων κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα θὰ κινηθοῦν οἱ Σλάβοι εὐκολώτερα πρὸς τὴν Βαλκανικήν. Δι' αὐτὸ πιστεύομεν ὅτι παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Niederle ἡ γνώμη τοῦ Peisker ὅτι οἱ Σλάβοι ὑπηρέτησαν τοὺς Γερμανοὺς καὶ Ἀσιάτας πολεμιστὰς ὡς βοηθοί, ἱπποκόμοι κλπ. εἶναι ὀρθή. Καὶ κατὰ τὸν Jorga οἱ Ἄβαροι ἔφεραν τοὺς Σλάβους νοτίως τοῦ Δουνάβεως [2]: «οἱ Ἄβαροι δὲν ἤρχοντο ποτὲ μόνοι των. Ὑπηρετοῦντο πάντοτε ὑπὸ τῶν βοηθῶν των Σλάβων... οἱ Ἄβαροι ἦσαν μόνον πολεμισταί... οἱ Ἄβαροι ἐξηφανίσθησαν... ἀλλ' οἱ παρακολουθοῦντες αὐτοὺς Σλάβοι ἐπεκράτησαν...». Τὸ Κράτος τῶν Ἀβάρων ἐπροκάλεσε τὴν κίνησιν τῶν Σλάβων πρὸς νότον. Ὅ,τι οἱ Σλάβοι δὲν ἤθελαν δυνηθῆ νὰ

1) Τὸ λεγόμενον Στρατηγικὸν τοῦ Μαυρικίου (σ. 274) γράφει: «φιλοῦσιν ἐν τοῖς δάσεσι καὶ στενοῖς καὶ κρημνώδεσι τόποις τὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν ἐγχειρήσεις ἐργάζεσθαι». Τὸ δὲ χωρίον τοῦ αὐτοῦ Στρατηγικοῦ τοῦ Μαυρικίου (σ. 212) «ἄναρχοι καὶ ἄτακτοι, ὥσπερ Σκλάβοι καὶ Ἄνται» δεικνύει τὴν ἔλλειψιν πολιτειακῆς ὀργανώσεως τῶν λαῶν αὐτῶν.

2) RSE τ. 7 σ. 9.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατορθώσουν μόνοι των, τὸ ἐπέτυχαν ἀκολουθοῦντες τὴν μεγάλην ἀβαρικὴν εἰσβολήν.

Οἱ Σλάβοι κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ζοῦν πολυάριθμοι εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, ἡ ὁποία δι' αὐτὸ λέγεται ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου καὶ Σ κ λ α β η ν ί α [1]. 'Εκεῖθεν καταβαίνουν νοτίως τοῦ Δουνάβεως μὲ τὰ μονόξυλά των συνήθως μὲν ὡς βοηθητικὸν σῶμα τῶν 'Αβάρων, ἐνίοτε δὲ καὶ μόνοι των εἰς μικροτέρας ἐπιχειρήσεις. 'Η ποιμενικὴ ζωὴ τῶν Σλάβων καθιστᾷ αὐτοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν, διότι δὲν ἔχουν τοὺς ἱκανοὺς ἀρχηγούς, τοὺς ὁποίους ἀναδεικνύουν οἱ 'Ασιᾶται (Οὖννοι, Ἄβαροι) οἱ ζῶντες συνήθως ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν. Τὴν πολιτικὴν χαλάρωσιν δεικνύει καὶ τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Προκοπίου (Πολ. VII, 14, 22): «Σκλαβηνοί τε καὶ Ἄνται οὐκ ἄρχονται πρὸς ***ἀνδρὸς ἑνός***, ἀλλ' ἐν δημοκρατίᾳ ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσιν». Χωρὶς ἕνα ἀρχηγὸν ἰσχυρὸν δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναλάβουν μακρὰς ἐπιχειρήσεις.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ἐγγύτερον τὴν θεωρίαν τοῦ γνωστοῦ ἱστορικοῦ Fallmerayer περὶ ἐκσλαβισμοῦ τῆς 'Ελλάδος. Τὸ 1830 ὁ ἱστορικὸς οὗτος εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῆς 'Ιστορίας τῆς Χερσονήσου τοῦ Μορέα κατὰ τὸν μεσαίωνα ἔγραψε μὲ ζωηρὰ χρώματα: «ἡ φυλὴ τῶν 'Ελλήνων ἐξηφανίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην». Τὸ 1845 εἰς τὰ 'Αποσπάσματα ἐκ τῆς 'Ανατολῆς ἀνέπτυξε λεπτομερέστερον τὴν θεωρίαν του.

Ποῖα εἶναι τὰ ἐπιχειρήματά του; 'Εν πρώτοις δύο χωρία συγγραφέων τοῦ ἕκτου μ.Χ. αἰῶνος. 'Ο ἱστορικὸς Μένανδρος γράφει (ἀπόσπ. 15): «κεραϊζομένης τῆς ***'Ελλάδος*** ὑπὸ Σκλαβηνῶν καὶ ἁπανταχόσε ἀλλεπαλλήλων αὐτῇ ἐπηρτημένων τῶν κινδύνων, ὁ Τιβέριος... πρεσβεύεται ὡς Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν 'Αβάρων... καὶ πείθει αὐτὸν κατὰ Σκλαβηνῶν ἄρασθαι πόλεμον». 'Ο Χαγάνος τῶν 'Αβάρων ἐξεστράτευσε μὲ «ἑξήκοντα χιλιάδας θωρακοφόρων ἱππέων» διὰ τοῦ Βυζαντινοῦ στόλου κατὰ τῶν Σλάβων βορείως τοῦ Δουνάβεως καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν Μένανδρον (αὐτ.): «τάς τε κώμας ἐνεπίμπρα τῶν Σκλαβηνῶν καὶ ἐσίνετο τοὺς ἀγρούς, ἦγέ τε καὶ ἔφερεν ἅπαντα οὐδενός πω τῶν ἐκεῖσε βαρβάρων θαρρήσαντός οἱ εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, εἰς τὰ λάσια δὲ καὶ κατηρεφῆ τῆς ὕλης καταπεφευγότων». Ὥστε οὐδὲ πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως ἠδύναντο οἱ Σλάβοι νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τοὺς 'Αβάρους.

---

1) Καὶ τὸ λεξικὸν τὸ λεγόμενον Σουΐδα γράφει: «Σκλαβινὸν ἔθνος τὸ πέραθεν τοῦ Ἴστρου». Εἰς τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως Σκλαβηνίαν ἀναφέρεται καὶ τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ: «ἄγειν καὶ φέρειν.... τὰς κώμας ἐπίμπρα τῶν Σκλαβηνῶν». 'Επειδὴ οἱ Σλάβοι ἔμειναν ἐπὶ πολὺ πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὴν χώραν τῶν ἀρχαίων Γετῶν, ὀνομάζονται ὑπὸ τοῦ Θεοφ. Σιμοκάττου καὶ τοῦ Φωτίου καὶ Γ έ τ α ι.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἶναι σαφὲς λοιπὸν ὅτι οἱ Σλάβοι κατῆλθαν ἀπὸ τῆς σημερινῆς Ρουμανίας εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν πρὸς λεηλασίαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν ὀπίσω. Δὲν κατῆλθαν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ὁ ἀρχαϊστὴς Μένανδρος Ἑλλάδα ὀνομάζει ἐνταῦθα τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως βυζαντινὴν χώραν περιλαμβανομένης καὶ τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας.

Καὶ ἄλλη μαρτυρία τοῦ ἕκτου αἰῶνος παρεπλάνησε τὸν Fallmerayer. Ὁ Εὐάγριος γράφει (σ. 228) : «Οἱ Ἄβαροι δὶς μέχρι τοῦ καλουμένου μακροῦ τείχους ἐλάσαντες Σιγγηδόνα, Ἀγχιαλόν τε καὶ τὴν ***Ἑλλάδα*** πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις τε καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο». Τὸ χωρίον αὐτὸ εἶναι καὶ λογικῶς (Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις!) ἀνώμαλον καὶ πραγματικῶς. Οἱ Ἄβαροι, ὅπως καὶ οἱ Οὖννοι, ἐπροχώρουν συνήθως ἔφιπποι καὶ δὲν ἐπέμεναν εἰς τὴν πολιορκίαν πόλεων, πλὴν τῶν ἀτελῶς ὠχυρωμένων. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀνωμάλου χωρίου τοῦ Εὐαγρίου γίνεται σαφὲς ὅτι Ἑλλὰς ἀνωτέρω νοεῖται ἡ βόρειος Βαλκανική, ἡ μεταξὺ Σιγγηδόνος (Βελιγραδίου) καὶ Ἀγχιάλου τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας καὶ τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους τῆς Θράκης χώρα. Ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀπὸ τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Θεοφάνους, τὸ ὁποῖον εἶναι εἰλημμένον ἀπὸ τὸν Εὐάγριον. Ὁ Θεοφάνης γράφει (1, 253) : «ὁ Χαγάνος τὴν Σιγγηδόνα πόλιν κατέστρεψε καὶ πολλὰς ἑτέρας πόλεις ἐχειρώσατο τὰς ὑπὸ τὸ ***Ἰλλυρικὸν*** τελούσας· παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀγχίαλον, ἠπείλει δὲ καὶ τὰ Μακρὰ Τείχη καταστρέψαι»[1]. Ὁ Θεοφάνης διώρθωσε καὶ λογικῶς καὶ πραγματικῶς τὰ γραφόμενα τοῦ Εὐαγρίου· ἡ «Ἑλλὰς» τοῦ Εὐαγρίου εἶναι τὸ «Ἰλλυρικὸν» τοῦ Θεοφάνους. Ὁ Fallmerayer δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλὰς εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς συγγραφεῖς ἔχει ποικίλην ἔκτασιν καὶ δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα.

Ἠθέλησεν ἀκόμη ὁ Fallmerayer νὰ ἐξαγάγῃ καὶ ἐκ τῆς γλώσσης συμπεράσματα καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀπαρεμφάτου εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ὀφείλεται εἰς τὴν σλαβικὴν ἐπίδρασιν, ἐνῷ, ὡς ἔδειξεν ὁ Hesseling, τὸ ἀπαρέμφατον ἤρχισε νὰ ἀντικαθίσταται δι' ἀναλελυμένης προτάσεως ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἡ γνώμη λοιπὸν τοῦ Fallmerayer ὅτι οἱ Σλάβοι κατέβησαν μέχρι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν Μένανδρον τὸ 578 καὶ κατὰ τὸν Εὐάγριον τὸ 588–589 στηρίζεται εἰς παρερμηνείαν τῶν κειμένων. Καὶ ὁ ἐξ Ἐπιφανείας

1) Πβ. καὶ Θεοφ. Σιμοκ. (σ. 47) : (ὁ Χαγάνος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Σιγγηδόνος) «ἀνελών τε Αὐγούστας καὶ τὸ Βιμινάκιον (πόλεις δὲ αὗται λαμπραὶ ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν φορολογούμεναι) παραυτίκα στρατοπεδεύεται καὶ τὴν Ἀγχίαλον περιτέμνεται, τάς τε περιοικίδας κώμας ἐδήωσεν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Συρίας 'Ιωάννης ἐπίσκοπος 'Εφέσου ὁμιλεῖ [1] περὶ ἐπιδρομῶν Σλάβων εἰς τὴν 'Ελλάδα, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐννοεῖ τὴν βόρειον Βαλκανικήν [2]. Εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ λεπτομερῶς γράψας περὶ τοῦ Μαυρικίου Θεοφύλακτος Σιμοκάττης δὲν ὁμιλεῖ περὶ ἐπιδρομῶν εἰς τὴν κυρίως 'Ελλάδα, ὡς παρετηρήθη ἤδη τὸ 1843 ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Σοφοκλέους Οἰκονόμου.

Κατὰ τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἀνακριβειῶν τοῦ Fallmerayer ἔγραψε πρῶτος τὸ 1832 εἰς τὴν 'Ιστορίαν τῆς 'Ελλάδος ὁ Zinkeisen, ὅστις ὑπώπτευσεν ἤδη ὅτι τὸ γεωγραφικὸν ὄνομα 'Ελλὰς ἔχει παρ' Εὐαγρίῳ καὶ Μενάνδρῳ εὐρυτέραν ἔννοιαν [3]. Τὸ 1843 ἐγράφησαν τρεῖς ἑλληνικαὶ μελέται, παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου, τοῦ Σ. Οἰκονόμου καὶ τοῦ Α. Γεωργιάδου, αἱ ὁποῖαι ἔκαμαν διαφόρους παρατηρήσεις. Πληρεστέραν ἀναίρεσιν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Fallmerayer ἐπέτυχεν ὁ Hopf εἰς τὴν 'Ιστορίαν τῆς μεσαιωνικῆς 'Ελλάδος, τὴν ἐκδοθεῖσαν τὸ

---

1) 'Η διήγησις τοῦ 'Ιωάννου 'Εφέσου κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Schönfelder ἔχει (σ. 255) ὡς ἑξῆς: «Κατὰ τὸ τρίτον ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Ιουστίνου καὶ τῆς βασιλείας τοῦ νικηφόρου Τιβερίου εἰσέβαλαν οἱ καταραμένοι Σλάβοι, διῆλθαν ὅλην τὴν 'Ελλάδα, τὰς ἐπαρχίας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θεσσαλίας (=Μακεδονίας), κατέλαβαν πολλὰς πόλεις καὶ φρούρια, ἐρήμωσαν, κατέκαυσαν, ἐλεηλάτησαν καὶ κατέλαβαν τὴν χώραν καὶ ἔμειναν αὐτόθι ἀνενόχλητοι καὶ ἀφόβως, ὡς ἐὰν ἔμεναν οἶκοι. 'Η κατοχὴ διήρκεσε τέσσαρα ἔτη καὶ ἐφ' ὅσον ὁ αὐτοκράτωρ ἦτο ἀπησχολημένος μὲ τοὺς Περσικοὺς πολέμους καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν 'Ανατολὴν τὰ στρατεύματά του ὅλα. Δι' αὐτὸ εἶχαν οἱ Σλάβοι ἐλευθερίαν κινήσεως, κατῴκησαν εἰς αὐτὴν καὶ ἐξηπλώθησαν ταχέως, ἕως ὅτου ὁ Θεὸς τοὺς ἔδιωξε.... Μέχρι σήμερον (–584) κατοικοῦν καὶ μένουν ἥσυχοι.... λεηλατοῦντες καὶ φονεύοντες... Καὶ ὅμως εἶναι οἱ Σλάβοι ἁπλοϊκοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐκτὸς τῶν δασῶν δὲν τολμοῦν νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ δὲν γνωρίζουν, τί εἶναι ὅπλον, ἂν ἀφαιρέσωμεν δύο ἢ τρία «λογχάδια». Εἰς τὰ ἴδια γεγονότα ἀναφέρεται πιθανῶς τὸ ἀπόσπασμα 24 τοῦ Μενάνδρου: «κατὰ δὲ τὸ τέταρτον ἔτος Τιβερίου Κωνσταντίνου Καίσαρος βασιλέως ἐν τῇ Θράκῃ ξυνηνέχθη τὸ Σκλαβηνῶν ἔθνος μέχρι που χιλιάδων ἑκατὸν Θράκην καὶ ἄλλα πολλὰ λῃσασθαι».

Σημειωτέον ὅτι ὁ 'Ισπανὸς ἐπίσκοπος 'Ιωάννης Biclarensis, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἐπιδρομῶν Σλάβων καὶ 'Αβάρων (σ. 214 κἑξ.), δὲν μεταχειρίζεται τόσον ζωηρὰ χρώματα. Εἰδικῶς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σλάβων τὰς τοποθετεῖ εἰς τὴν Θράκην: «Sclavini in Thracia multas urbes Romanorum pervadunt...».

2) 'Ο 'Ιωάννης 'Εφέσου εἰς τοὺς Σλάβους περιλαμβάνει καὶ τοὺς 'Αβάρους. "Επειδὴ οἱ λαοὶ οὗτοι ἐπιχειροῦν συνήθως μαζὶ τὰς ἐπιδρομάς, εὔκολος ἦτο ἡ σύγχυσις τῶν ὀνομάτων. Τὴν σύγχυσιν αὐτὴν δὲν ἀποφεύγει οὐδ' ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος 3, 127: «οἱ ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Σκλάβοι οἱ καὶ "Αβαροι καλούμενοι....».

3) Καὶ ὁ Hopf ὑπώπτευσεν (σ. 104) ὅτι τὸ ὄνομα 'Ελλὰς εἰς τοὺς ἀνωτέρω συγγραφεῖς ἔχει εὐρυτέραν ἔννοιαν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1867–68. Μετὰ τὰς γενικὰς παρατηρήσεις, καθ' ἃς οἱ Σλάβοι, ὑποκείμενοι κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα εἰς τοὺς Ἀβάρους καὶ ἐδρεύοντες πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσουν ἐπιδρομὰς καὶ ἐγκαταστάσεις εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, μετὰ τὴν ὀρθοτέραν ἑρμηνείαν τῶν χωρίων τοῦ Εὐαγγελίου καὶ Μενάνδρου δὲν δυνάμεθα σήμερον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Σλάβοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐπὶ Μαυρικίου. Ἡ κατάβασις καὶ ἐγκατάστασις θὰ γίνῃ βαθμηδὸν τὸν ὄγδοον αἰῶνα καὶ περὶ αὐτῆς θὰ ὁμιλήσωμεν περαιτέρω.

Δὲν εὑρίσκω ἑπομένως δικαιολογημένην τὴν γνώμην τοῦ Niederle ὅτι κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ἔγινεν ἐποικισμὸς (colonisation) Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ οἱ νεώτατοι Σλάβοι ἱστορικοὶ Vasiliev καὶ Dvornik ὁμιλοῦν ὄχι ὀρθῶς περὶ «σλαβικῶν ἀποικιῶν» (colonies slaves) εἰς τὴν Ἑλλάδα [1]. Ὁ Vasiliev ὅμως δὲν δέχεται τὸν ἐξαφανισμὸν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τὸν ἐπίστευεν ὁ Fallmerayer.

Μόνον μέχρι Θεσσαλονίκης ἐπροχώρησαν ἀσφαλῶς Ἄβαροι καὶ Σλάβοι μαζὶ καὶ ἐδοκίμασαν ματαίως νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν [2]. Περὶ τῆς χρονολογίας τῶν ἀβαροσλαβικῶν (ὄχι μόνον σλαβικῶν) πολιορκιῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Μαυρικίου δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία [3].

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω νομίζω ὅτι δυνάμεθα καὶ σήμερον νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν γνώμην τοῦ ἡμετέρου Παπαρρηγοπούλου [4]: «τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι ὅτι κατὰ τὰς μᾶλλον ἀξιοπίστους μαρτυρίας ἐν τῇ ἕκτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐδεμία μεγάλη σλαβικὴ ἐγκατάστασις ἐγένετο πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ποταμοῦ Ἴστρου».

---

1) Καὶ ὁ R. von Scala ἐν Helmolt - Tille, Weltgeschichte 4 (1920) 138, κακῶς ἔγραψε: «Δὲν δύναταί τις νὰ ἀρνηθῇ κυριαρχίαν τῶν Σλάβων ἐν Ἑλλάδι διὰ τὰ ἔτη 588–806»! Τόσον δυσκόλως διορθώνονται τὰ λάθη τὰ ἱστορικά.

2) Τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὁμιλοῦν, ὡς εἶναι εὐνόητον, ὑπερβολικὰ περὶ τῶν ἐπιδρομῶν Ἀβάρων καὶ Σλάβων διὰ νὰ ἐξάρουν τὴν σημασίαν τοῦ προστάτου τῆς Θεσσαλονίκης. Οὐδεὶς ἐπιστήμων δύναται νὰ δεχθῇ κατὰ γράμμα τὸ ἑξῆς χωρίον τῶν θαυμάτων (Migne PG. τ. 116 στ. 1325): «τὸ τῶν Σκλαβίνων ἔθνος..... πρώτως ἐφευρόντων ἐξ ἑνὸς ξύλου γλυπτὰς νῆας (=μονόξυλα) κατασκευάσαι κατὰ θάλασσαν ὁπλισαμένους καὶ πᾶσαν τὴν Θετταλίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ τῆς Ἑλλάδος ἔτι μὴν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὴν Ἀχαΐαν πᾶσαν, τὴν Ἤπειρον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ μέρος τῆς Ἀσίας ἐκπορθῆσαι».

3) Πβ. ἄρθρον Thessalonike τοῦ Oberhummer ἐν RE. Εἶναι ἀμφίβολον, ἂν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ 581 ἐπέδραμαν ἤδη οἱ Ἄβαροι εἰς Θεσσαλονίκην (Tafrali, Thessalonique des origines... σ. 103). Ἦσαν ἀρκετὰ ἀπησχολημένοι μὲ τὸ Σίρμιον.

4) Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθν. 3, 1 σ. 166.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Φωκᾶς (602 - 610).

Ὁ Φωκᾶς γενόμενος αὐτοκράτωρ [1] δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν σφαγὴν τῆς οἰκογενείας τοῦ Μαυρικίου. Ὅλοι οἱ ἱκανοὶ στρατηγοὶ τοῦ ἐφαίνοντο ὕποπτοι καὶ ἐφρόντισε νὰ τοὺς ἐξοντώσῃ. Τινὲς κατέφυγαν εἰς μοναστήρια, ὅπως ὁ Φιλιππικός, καὶ ἔγιναν μοναχοί. Ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς Πρίσκος ἐσώθη, διότι ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Φωκᾶ Δομνεντίαν, ἀλλ' ἀργότερα συνώμοσε καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ πενθεροῦ του. Ὁ στρατηγὸς Ναρσῆς ἦτο εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Φωκᾶ καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ καὶ ὠργάνωσεν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Ἔδεσσαν (603), παραπεισθεὶς ὅμως ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δομεντιόλου, ἀδελφοῦ τοῦ Φωκᾶ, παρεδόθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη. Καὶ ἄλλαι συνωμοσίαι καὶ κινήματα ὠργανώνοντο, τὰ ὁποῖα προελαμβάνοντο, διότι ὁ Φωκᾶς ἀπεδείχθη εἰς αὐτὸ μόνον ἱκανός, εἰς τὴν ὀργάνωσιν κατασκοπείας καὶ πρόληψιν τῶν ἀνταρσιῶν. Καὶ οἱ Πράσινοι, οἱ ὁποῖοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν φίλοι του, τὸν ἐμίσησαν ἔπειτα καὶ τὸν ὕβριζαν [2]. Ὁ Φωκᾶς διέταξε νὰ μὴ «πολιτεύωνται» οἱ Πράσινοι.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροὶ ἔσπευσαν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναρχίαν τοῦ Βυζαντίου. Ὁ εὐεργετηθεὶς ἀπὸ τὸν Μαυρίκιον Χοσρόης Β' μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι θὰ τιμωρήσῃ τὸν φονέα τοῦ εὐεργέτου του εἰσέβαλεν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος, κατέλαβε τὸ φρούριον Δάρας, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ τὸ 609 ἔστειλε στρατὸν μέχρι Χαλκηδόνος, ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνενόχλητος δηλ. ὁ Χοσρόης ἐλήστευε καὶ κατελάμβανεν ὅ,τι ἤθελεν· ὁ Φωκᾶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμπιστευθῇ καὶ νὰ στείλῃ ἱκανοὺς στρατηγοὺς κατὰ τῶν Περσῶν. Τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον χθὲς ἀκόμη ἐνίκησε τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἀβάρους, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ προβάλῃ τὴν παραμικρὰν ἀντίστασιν κατὰ τῶν Περσῶν. Τί ἀντίθεσις μεταξὺ Φωκᾶ καὶ Ἰουστινιανοῦ! Ἐκεῖνος εἶχε τὴν δεξιότητα καὶ καλὴν πρόθεσιν νὰ χρησιμοποιῇ ὅπου εὕρισκε τοὺς ἱκανοὺς ὑπὲρ τοῦ Κράτους· ὁ Φωκᾶς ἐξοντώνει τοὺς ἱκανούς, διότι δὲν φροντίζει διὰ τὸ Κράτος.

Ἡ αὐστηρὰ ὀρθοδοξία τοῦ Φωκᾶ, ἡ ὁποία τὸν ἔφερεν εἰς τόσην προσέγγισιν πρὸς τὸν πάπαν, ἐπροκάλεσε μεγαλυτέραν ἀντίδρασιν τῶν μονοφυσιτῶν, εἰς τὴν Συρίαν μάλιστα ἐπανάστασιν. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀντιοχείας ἐπανεστάτησαν καὶ ἔσφαξαν τὸν πατριάρχην Ἀναστάσιον (610).

Ἡ εἰκὼν τῆς φρίκης καὶ ἀγωνίας, ποὺ κατέλαβε τὸ Βυζάντιον, ἠνάγ-

1) Περὶ Φωκᾶ πβ. Diehl – Marçais 1, 140.

2) Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 296) «οἱ δῆμοι» ἐφώναζαν : «πάλιν εἰς τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας»=πάλιν ἐμέθυσες, πάλιν ἔχασες τὰ μυαλά σου. Παρὰ Κεδρηνῷ (1, 709) λέγεται : «πάλιν τὸν οἶνον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

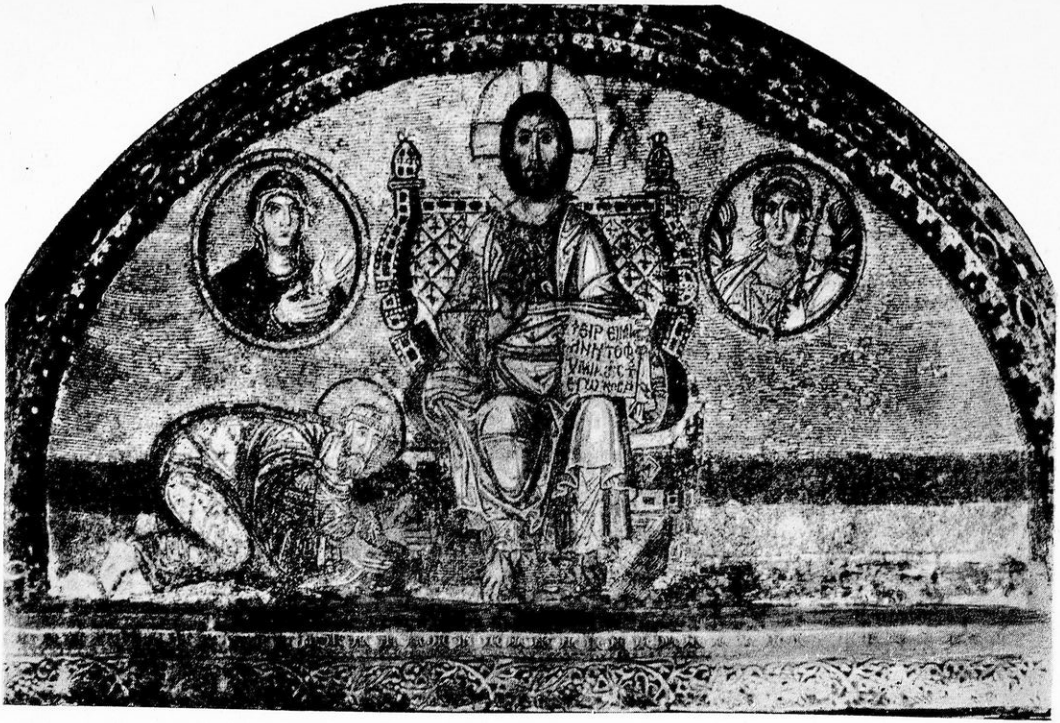

Εἰκ. 18. Αὐτοκράτωρ προσκυνεῖ
Μωσαϊκόν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κασε πολλοὺς στρατηγοὺς καὶ πολιτικοὺς νὰ σκεφθοῦν, πῶς θὰ ἀπαλλαγοῦν τοῦ Φωκᾶ. Καὶ αὐτὸς ὁ γαμβρός του, ὁ στρατηγὸς Πρίσκος, συνεννοεῖται μὲ τοὺς συνωμότας! Κατὰ τὸν Ἰωάννην Ἀντιοχέα (FHG τ. 5, σ. 37) ὁ Πρίσκος «ἔγραψε πρὸς Ἡράκλειον τὸν πατρίκιον καὶ στρατηγὸν Ἀφρικῆς ὥστε ἀποστεῖλαι Ἡράκλειον τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ Νικήταν τὸν υἱὸν Γρηγορᾶ τοῦ ὑποστρατήγου αὐτοῦ ὑπισχνούμενος αὐτοῖς προδιδόναι Φωκᾶν». Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἦτο τόσον εὔκολον. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐπανάστασις, διότι ὁ Φωκᾶς ἔλαβε σχετικὰ μέτρα καὶ δι' αὐτὸ βλέπομεν ὅτι οἱ ἐπαναστάται συνεκεντρώθησαν πολὺ μακράν, εἰς τὴν Καρχηδόνα τῆς Ἀφρικῆς. Ὁ ἔξαρχος Ἡράκλειος, ἐκ τῶν καλῶν ἄλλοτε στρατηγῶν τοῦ Μαυρικίου, ἀναλαμβάνει τὸν ἀγῶνα· καὶ τὸν μὲν ἀνεψιόν του Νικήταν ἔστειλε διὰ ξηρᾶς «ἱππικῇ στρατιᾷ πολλῇ» νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν σίτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν δὲ υἱόν του Ἡράκλειον, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς χώρας τοῦ Νείλου, μὲ τὸν στόλον κατ' εὐθεῖαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καθ' ὁδὸν ηὐξάνετο ὁ στρατὸς τοῦ Ἡρακλείου διὰ νέων συνωμοτῶν. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 610 ἔφθασεν ὁ Ἡράκλειος εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀβύδου (ὅπου πιθανῶς κατέλαβε τὸ ταμεῖον τοῦ πλουσίου τελωνείου) καὶ τὸν Ὀκτώβριον πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Φωκᾶς δὲν ἔχει πιστὸν στόλον διὰ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Ἡρακλείου· ὅλοι τὸν ἐγκαταλείπουν καὶ ὁ γαμβρός του ὁ Πρίσκος! Οἱ δῆμοι, πρὸ πάντων οἱ παλαιοί του φίλοι, οἱ Πράσινοι, εἶναι οἱ φανατικώτεροι ἐχθροί του.

Εἰς τὸ Παλάτι συνελήφθη εὐκόλως ὁ Φωκᾶς καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς δήμους, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ τὸν ἐξηυτέλισαν καὶ τὸν ἐβασάνισαν, τὸν ἔκαυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Βοός, ὅπου ἔκαιαν τοὺς κακούργους.

Ἀνωτέρω παρεθέσαμεν ἓν ὡραῖον ποίημα καὶ τὸ ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς ἀντίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος κατὰ τοῦ ἐγκλήματος τοῦ Φωκᾶ. Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι διὰ μεσαιωνικὸν Κράτος, μὲ τὰς δυσκολίας τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τοῦ ἐλέγχου, σχετικῶς ταχεῖα ὑπῆρξεν ἡ τιμωρία τοῦ Φωκᾶ. Ἡ ἀντίδρασις προῆλθεν ἀπὸ τὸν στρατόν, ἀλλὰ συνειργάσθη παντοῦ καὶ ὁ λαός [1]. Ἀκόμη πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἐξελέγη ὁ κατάλληλος ἀρχηγὸς καὶ ὅτι ἤδη ἡ ἐκκίνησις τοῦ στόλου ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα πρὸς τὴν Πόλιν δεικνύει τὴν τόλμην καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν τοῦ Ἡρακλείου καὶ προαγγέλλει τρόπον τινὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Ὅπου ἐστάθμευεν ὁ στόλος τοῦ Ἡρακλείου, ἐπευφημεῖτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἐλάμβανεν ἐνισχύσεις [2].

1) Διὰ τὴν Αἴγυπτον παρατηρεῖ ὁ Jean de Nikiou (σ. 544) ὅτι αἱ πόλεις, οἱ δῆμοι ἐβοήθησαν τὸν Νικήταν νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς κυβερνητικοὺς ὑπαλλήλους καὶ στρατιώτας, διότι ὅλοι ἐμίσουν τὸν Φωκᾶν.

2) Αὐτ. σ. 551.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(610 - 867 Μ. Χ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ
Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

1. Ἡράκλειος (610 - 641).

Ὁ Ἡράκλειος ἀφοῦ παρέδωκε τὸν Φωκᾶν εἰς τοὺς δήμους, δὲν ἔσπευσε νὰ ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτωρ, προφανῶς διότι καὶ ὁ ***Πρίσκος*** (ἢ Κρίσπος) εἶχε τὴν αὐτὴν φιλοδοξίαν καὶ πολλοὺς φίλους καὶ εἶχε παράσχει πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ κατὰ τοῦ Φωκᾶ κινήματος. Τὸ τόλμημα ὅμως τοῦ Ἡρακλείου ἐπροξένησε βεβαίως μεγάλην ἐντύπωσιν, ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν καὶ ὁ Ἡράκλειος τελικῶς ὑπήκουσεν εἰς τὰς προτροπὰς τῶν συνωμοτῶν καὶ τοῦ πατριάρχου ***Σεργίου*** (610–638), ὅστις εἶναι ἐξαιρετικὸς ἀνήρ, δὲν ἀσχολεῖται μόνον μὲ τὰ πνευματικά του καθήκοντα, ἀλλὰ παρακολουθεῖ καὶ ἐπηρεάζει καὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα.

Ὁ Σέργιος ἔστεψε τὸν Ἡράκλειον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Παλατίου χωρὶς μεγάλας ἑορτὰς καὶ πομπάς, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Φωκᾶν. Ἡ «σύγκλητος βουλὴ καὶ οἱ δῆμοι» ἐπευφήμησαν τὸν Ἡράκλειον, ὁ δὲ Πρίσκος ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ κληρικός, ἀντικατεστάθη δὲ ὑπὸ τοῦ ***Φιλιππικοῦ***, ὅστις ἐπανῆλθεν ἀπὸ τὸ μοναστήρι του εἰς τὴν πολιτικὴν ζωήν. Ὁ ἱστορικὸς Νικηφόρος ὀνομάζει τὸν Πρίσκον «παπᾶν Κρίσπον» [1].

Ὁ νέος αὐτοκράτωρ εὑρίσκει τὸ Κράτος ὑπὸ διάλυσιν καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν θέσιν, ποὺ τὸ ἀφῆκεν ὁ Μαυρίκιος, καὶ νὰ ἐκδικήσῃ τὸν ἀδίκως ὑβρισθέντα ἔνδοξον ἐκεῖνον αὐτοκράτορα. Ἡ μέχρι τοῦδε τόλμη καὶ γενναιότης τοῦ Ἡρακλείου πολλὰ προλέγει περὶ τοῦ μέλλοντος. Κατὰ τὸν Bréhier [2] ἀνεδείχθη ὁ μεγαλύτερος στρατηγὸς τοῦ «Ρωμαϊκοῦ Κράτους» ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ. Καὶ ὁ Stein θεωρεῖ [3] τὸν Ἡράκλειον τὸν μεγαλύτερον τῶν αὐτοκρατόρων.

1) Νικηφ. Ἱστορία σύντομος σ. 6, 25.
2) Vie et mort de Byzance σ. 50.
3) Introduction à l'histoire.... σ. 103.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἡράκλειος κατὰ τὸν Κεδρηνὸν [1] ἦτο μᾶλλον ὡραῖος ἀνὴρ ἐκ Καππαδοκίας [2], ὅπως καὶ ὁ Μαυρίκιος. Τὴν τόλμην ὅμως τὴν ὁποίαν παρετηρήσαμεν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, δὲν τὴν βλέπομεν καὶ μετὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον. Ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ πλέον (610-622) φαίνεται ἀδρανῶν ὁ Ἡράκλειος, ἐνῷ οἱ Ἄβαροι, Σλάβοι καὶ Πέρσαι ἐπιχειροῦν καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὸ Κράτος. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἡράκλειος κατελαμβάνετο καὶ ὑπὸ ἀπελπισίας [3], ἀλλὰ εἶναι βέβαιον ἐπίσης ὅτι ἐμελέτα τὴν κατάστασιν ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικήν, διότι καὶ χρήματα δὲν εἶχε τὸ Κράτος καὶ οἱ καλοὶ στρατηγοί, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Μαυρικίου, εἶχαν ἐξοντωθῆ ἐπὶ Φωκᾶ κατὰ μέγα μέρος.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι καὶ ἐπὶ Φωκᾶ καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀδρανείας ἡ μελέτης τοῦ Ἡρακλείου οἱ ***Σλάβοι*** ἠδύναντο νὰ εἰσβάλουν ἀνενόχλητοι νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Τισσοῦ οἱ ἐξηντλημένοι Ἄβαροι ἐσταμάτησαν βεβαίως ἐπί τινα ἔτη τὰς ἐπιδρομάς των, ἀλλ' ἔπειτα ἔλαβαν θάρρος, ἀφοῦ μάλιστα ἔβλεπαν τὰς ἐπιτυχίας τῶν Σλάβων.

Οἱ Σλάβοι ἀπὸ τοῦ Φωκᾶ βαθμηδὸν καταβαίνουν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον καὶ δὲν εὑρίσκουν σοβαρὰν ἀντίστασιν· δι' αὐτὸ δύνανται καὶ νὰ ἐγκαθίστανται πλέον νοτίως τοῦ Δουνάβεως. Ἡ πρώτη μνεία σλαβικῆς κατακτήσεως ἢ ἐγκαταστάσεως εἶναι ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου Hispalensis, ἐπισκόπου τῆς Βυζαντινῆς Σεβίλλης τῆς Ἱσπανίας [4]· σύμφωνα πρὸς αὐτὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου οἱ Σλάβοι ἀφῄρεσαν ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς τὴν Ἑλλάδα (Graeciam).

---

1) Ὁ Κεδρηνὸς (1, 714) γράφει περὶ τοῦ Ἡρακλείου : «ἦν τὴν ἡλικίαν μεσῆλιξ, εὐσθενής, εὔστερνος, εὐόφθαλμος, ὀλίγον ὑπόγλαυκος, ξανθὸς τὴν τρίχα, λευκὸς τὴν χροιάν, ἔχων τὸν πώγωνα πλατὺν καὶ πρὸς μῆκος ἐκκρεμῆ».

2) Θεωρεῖται συνήθως Ἀρμένιος (πβ. Grégoire, Armenian, Quaterly τ. 1, 1946, σ. 9), ἀλλ' ἀφοῦ ἤδη πρὸ πολλοῦ ὁ πατήρ του κατεῖχεν ἀνωτάτην θέσιν εἰς τὸν στρατόν, εἶχεν ἐπικοινωνήσει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον καὶ ἐξελληνισθῆ. Τοῦτο δεικνύει καὶ τὸ ὄνομα Ἡράκλειος. Καὶ αἱ παρατηρήσεις τοῦ Κεδρηνοῦ δὲν συνηγοροῦν ὑπὲρ γνησίας ἀρμενικῆς καταγωγῆς.

3) Πβ. Diehl – Marçais 1, 143.

4) Migne PL. τ. 83 στ. 1056 : «Heraclius.... quintum agit imperii annum ; cujus initio Sclavi Graeciam Romanis tulerunt, Persae Syriam et Aegyptum plurimasque provincias». Ὁ Diehl - Marçais (σ. 152 καὶ 215) καὶ ὁ Dvornik (Les Slaves, Byzance et Rome.... σ. 8) δέχονται ὅτι οἱ Σλάβοι ἐπὶ Ἡρακλείου ἔφθασαν μέχρι Ἑλλάδος κατὰ τὰς πληροφορίας δῆθεν τοῦ Ἰσιδώρου. Ἀλλὰ Graecia παρ' Ἰσιδώρῳ πάντως δὲν εἶναι μόνον ἡ κυρίως Ἑλλάς. Ἐκτὸς τούτου οἱ Σλάβοι ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν δὲν ἦτο εὔκολον νὰ καταβοῦν μέχρι Ἑλλάδος. Εἶναι ὀρθὸν νὰ προσέχωμεν ὀλίγον τὰς γεωγραφικὰς δυσκολίας καὶ ἐκτάσεις. Ἡ κατάβασις θὰ γίνῃ ἀργά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὅτι Ἑλλὰς ἐνταῦθα ἔχει γενικωτέραν ἔννοιαν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν δυναμένην νὰ καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Σλάβων παρὰ τὸν Δούναβιν βυζαντινὴν χώραν νομίζω ὅτι δὲν ἐπιδέχεται καμμίαν ἀμφισβήτησιν. Οἱ Σλάβοι δὲν ἠδύναντο νὰ προχωρήσουν μέχρι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὡς κατακτηταί· ἠδύναντο ὅμως νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὰ δάση καὶ τὰ βουνὰ τῆς τότε Μοισίας ἢ Θράκης, τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, καὶ νὰ παραμείνουν εἰς αὐτά. Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου πρέπει νὰ δεχώμεθα ἐγκατάστασιν τῶν Σλάβων κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς νοτίους τοῦ Δουνάβεως ἐπαρχίας· ἀργότερα θὰ προχωρήσουν καὶ νοτιώτερον [1]. Οἱ Σλάβοι ἀναφέρονται ἐπὶ Ἡρακλείου καὶ εἰς τὴν Δαλματίαν ἴσως μετ' Ἀβάρων [2], διότι μόνοι των δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσουν οὔτε ἐκεῖ.

Ὁ Ἡράκλειος ἕνεκα τοῦ πολέμου κατὰ Περσῶν ἠναγκάσθη πιθανώτατα νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κατάστασιν εἰς τὴν βόρειον Βαλκανικὴν καὶ νὰ συνάψῃ ὡρισμένας συμφωνίας μετὰ τῶν Σλάβων. Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον μάλιστα [3] ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ Σέρβια τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν οὕτω ἀπὸ τοὺς Σέρβους. Κατὰ τὸν Zupanic [4] ὁ Ἡράκλειος μετὰ τὴν νίκην του κατὰ τῶν Περσῶν ἐγκατέστησε καὶ εἰς τὰ Σέρβια ἀπομάχους Σέρβους στρατιώτας ἐκ τῶν

1) Ὅτι οἱ Σλάβοι καὶ ἐπὶ Ἡρακλείου δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσουν μέχρι Ἑλλάδος μόνοι των φαίνεται, νομίζω, καὶ ἀπὸ τὰς περὶ αὐτῶν εἰδήσεις τοῦ Στρατηγικοῦ τοῦ λεγομένου τοῦ Μαυρικίου. Τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο ἐγχειρίδιον κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Stein (Studien 123) καὶ Darkò (Byzantion τ. 12, 1937, σ. 122) δὲν δύναται νὰ εἶναι τοῦ Μαυρικίου, ἀλλὰ νεώτερον, τῶν χρόνων τῶν μεταξὺ 621–629. Ἐὰν οἱ Σλάβοι εἶχαν καταστῇ τόσον ἐπίφοβοι, ὅσον οἱ Ἄβαροι, ἔπρεπε νὰ φαίνεται ἀπὸ τὸ Στρατηγικόν, τὸ ὁποῖον ἐν τούτοις ὁμιλεῖ περὶ «ἀτάκτων καὶ ἀνάρχων Σκλάβων καὶ Ἀντῶν» (σ. 212), «περὶ ἀνάρχων καὶ μισαλλήλων» (ἐθνῶν τῶν Σκλάβων σ. 274), ὅτι ἔχουν πολλοὺς «ρῆγας» διαφωνοῦντας (σ. 281), ἐνῷ περὶ τῶν Ἀβάρων καὶ Τούρκων λέγει ὅτι «φροντίζουσι τάξεως πολεμικῆς» (σ. 261), ὅτι «τοὺς πόνους καὶ μόχθους γενναίως φέρουσιν» (σ. 260). Κατὰ τὸ Στρατηγικὸν (σ. 273) οἱ Σλάβοι διαμένουν «ἐν ὕλαις καὶ ποταμοῖς καὶ τέλμασι καὶ λίμναις δυσβάτοις», ὅτι «ἐν πείρᾳ εἰσὶ καὶ τῆς ποταμῶν διαβάσεως». Ὁ τρόπος τῆς διαμονῆς δεικνύει ὅτι οἱ Σλάβοι εἶναι ἀκόμη παρὰ τὸν Δούναβιν (πβ. καὶ σ. 279) καὶ νομίζω ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οὗτοι ἦτο δυνατὸν νὰ φθάσουν μόνοι των ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν Δαλματίαν, ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως γράφεται εἰς πολλὰ ἱστορικὰ ἐγχειρίδια.

2) Jirecek, Gesch. d. Serben 1, 104. Πβ. C. Hauptmann, L'établissement des Croates sur les terres qu'ils habitent aujourdhui, Strena Buliciana 1924 σ. 515 κέξ.

3) Κ. Πορφυρογ. (3, 152) : «παρέσχε (Ἡράκλειος) τόπον εἰς κατασκήνωσιν τὰ Σέρβια, ἃ ἔκτοτε τὴν τοιαύτην προσηγορίαν παρείληφε».

4) N. Zupaniç, Les Serbes à Srbçiste (Macédoine) au VII ciècle, Byzantion τ. 4 (1929) σ. 277 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὑπηρετησάντων αὐτόν, ὅπως ἐγκατέστησεν ἀλλαχοῦ ἄλλους στρατιώτας. Ὑπάρχει ὅμως μία μεγάλη δυσκολία. Τὸ ὄνομα Σέρβοι ἀπαντᾷ μόλις τὸν ἕνατον αἰῶνα [1] καὶ δὲν βλέπομεν, πῶς τὸ ***Σέρβια*** δεικνύει τάχα ὅτι τὸ ***Σέρβοι*** ἦτο γνωστὸν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πορφυρογέννητον. Ἔπειτα δυσκολίαν παρέχει ὁ πληθυντικὸς τύπος Σέρβια, ὁ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ σχετισθῇ εὐκόλως μὲ τοὺς Σέρβους. Νὰ θεωρηθῇ τάχα ὡς ὑποκοριστικόν; Τὸ ὄνομα Σέρβια μᾶλλον πρὸς κύριον ὄνομα Σέρβιος δύναται νὰ σχετισθῇ [2]. Ἐπίσης δὲν εἶναι εὔκολον νὰ δεχθῶμεν, ὅπως πιστεύει ὁ Dvornik [3], ὅτι τὸ ὄνομα Σέρβοι, τὸ ὁποῖον μόνον του ἀπαντᾷ τὸν ἕνατον αἰῶνα, κρύπτεται τάχα εἰς τὸ ὄνομα τῆς μικρασιατικῆς ἐπισκοπῆς Γορδοσέρβων ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος. Ἀλλ' ἂν εἶναι δύσκολον νὰ θεωρήσωμεν σλαβικὰ καὶ μάλιστα σερβικὰ τὰ Σέρβια τῆς νοτίου Μακεδονίας, δὲν δυνάμεθα, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι οἱ Σλάβοι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἐγκαθίστανται πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως.

Ἐπὶ Ἡρακλείου ἀναφέρεται καὶ ἐπίθεσις Σλάβων καὶ Ἀβάρων κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης [4], ἡ ὁποία δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ πάντως συνετέλεσε νὰ φέρῃ Σλάβους νοτιώτερα καὶ δι' αὐτὸ γίνονται ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἐκστρατεῖαι τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου κατ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μακεδονίαν. Τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἀναφέρουν [5] διαφόρους Σλαβικὰς φυλὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τὸ γραφὲν ὅμως [6] ὅτι ἤδη ὑπῆρχαν «Σκλαβηνίαι» εἰς τὴν κυρίως Μακεδονίαν δὲν εἶναι ἀκριβές. Εἰς τὴν Ροδόπην καὶ τὸν ἄνω Στρυμόνα κατῴκησαν πυκνότεροι οἱ Σλάβοι καὶ αὐταὶ αἱ περιφέρειαι ὠνομάσθησαν Σκλαβηνίαι.

Οἱ ***Ἄβαροι*** ὄχι μόνον κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπροχώρησαν, ἀλλὰ

---

1) Jirecek, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 103.

2) Κατὰ τὰς συνήθεις εἰς τὸ Βυζάντιον χρήσεις, τὰ Στουδίου, τὰ Κύρου, τὰ Σφωρακίου, ἐλέγετο ἴσως καὶ τὰ Σερβίου καὶ ἔπειτα τὰ Σέρβια, ὅπως τὰ Φιλουμένου ἔγιναν Φιλούμενα (πβ. Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον τ. 5 [1920] σ. 58).

3) Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome σ. 18.

4) Tafrali, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 108 καὶ 118. Ἐπίσης σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου :

«Κτίστας θεωρεῖς τοῦ πανενδόξου δόμου,
ἐκεῖθεν ἔνθεν μάρτυρος Δημητρίου
τοῦ βαρβάρων κλύδωνα, βαρβάρων στόλον
μετατρέποντος καὶ πόλιν λυτρουμένου».

5) Migne PG. τ. 116 στ. 1325 : «πλῆθος ἄπειρον.... Δρογουβιτῶν, Σαγουδατῶν, Βελεγεζητῶν, Βαϊουνητῶν, Βερζητῶν καὶ λοιπῶν ἐθνῶν».

6) Diehl – Marçais 1, 152.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 617, κατὰ τὸν Baynes [1], ὅπου παρ' ὀλίγον εἰς παρασκευασθεῖσαν συνάντησιν τοῦ Χαγάνου καὶ τοῦ Ἡρακλείου νὰ συλλάβουν διὰ συνήθους εἰς αὐτοὺς ἐνέδρας τὸν τελευταῖον [2].

Ὁ Ἡράκλειος ἐπείσθη ὅτι δὲν δύναται νὰ διεξαγάγῃ διμέτωπον πόλεμον, κατὰ Περσῶν καὶ Ἀβάρων, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις περὶ εἰρήνης πρὸς τοὺς Ἀβάρους, τὴν ὁποίαν ἐξηγόρασεν ἀντὶ εἴκοσι χιλιάδων (χρυσῶν) νομισμάτων [3]. Συγχρόνως κατέστησε τὸν Χαγάνον «ἐπίτροπον» τοῦ υἱοῦ του καὶ συμβασιλέως Κωνσταντίνου [4]!

Ὁ πατριάρχης Σέργιος ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἡράκλειον νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν διὰ νὰ εὕρῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὸν πόλεμον. Ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἐπέβαλε καὶ μεγάλας οἰκονομίας φαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐσταμάτησε τὴν διανομὴν ἄρτου εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τοὺς πολιτικοὺς ἄρτους), ἂν καὶ τὸ μέτρον ἦτο ἀντιδημοτικόν [5]. Ὅταν ἡ κατάστασις ἦτο τόσον ἀνώμαλος εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Βαλκανικῆς, εἶναι εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι αἱ μακρινὰι ἐπαρχίαι δοθείσης εὐκαιρίας θὰ ἀπεσπῶντο εὐκόλως. Πράγματι εἰς τὴν Ἱσπανίαν τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Γότθων, οἱ ὁποῖοι κατέλαβαν τὴν Βυζαντινὴν περιφέρειαν (624). Ἀργότερα θὰ κυβερνήσουν ἐπί τινα καιρὸν εἰς τὴν Ἱσπανίαν (ἀπὸ τοῦ 680–710) μιγάδες ἀπόγονοι Ἑλλήνων καὶ Γότθων [6] (Halbgriechen).

2. Ἀγῶνες κατὰ Περσῶν.

Ὅλαι αὗται αἱ καταστροφαὶ καὶ ἀπώλειαι ἦσαν μικρότεραι τῶν προκαλουμένων ὑπὸ τῶν Περσῶν εἰς τὰς Ἀσιατικὰς ἐπαρχίας. Ὁ Χοσρόης Β' καὶ ἐπὶ Φωκᾶ, ὅπως εἴδαμεν ἀνωτέρω, καὶ ἐπὶ Ἡρακλείου ἐξηκολούθει τὰς ἐπιδρομὰς καὶ καταστροφὰς ἀνενόχλητος. Ὁ Ἡράκλειος ἐνωρὶς ζητεῖ εἰρήνην ἀπὸ τὸν Χοσρόην, ἡ ὁποία δὲν γίνεται δεκτή.

1) BZ. τ. 21 (1912) σ. 110 κέξ.

2) Χρον. Πασχ. 713. Τοὺς συλληφθέντας αἰχμαλώτους «μετῴκισαν πέραν τοῦ Δουναβίου οὐδενὸς ἀντιστατοῦντος». Ὁ Νικηφόρος (Ἱστορ. σ. 14) λέγει ὅτι ὁ Χαγάνος μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς συλλήψεως τοῦ Ἡρακλείου ἠχμαλώτισεν «ἑβδομήκοντα καὶ διακοσίας χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν». Προφανῶς αἱ πληροφορίαι τοῦ Νικηφόρου δὲν εἶναι ἀκριβεῖς.

3) Νικηφόρ. Ἱστορ.. σ. 17. Dölger, Regesten 1, 19. Συγχρόνως ἐδόθη ὅμηρος ὁ υἱὸς τοῦ πατρικίου Βώνου.

4) Θεοφάν. 303.

5) Χρον. Πασχ. 711. Ἀκόμη καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἱερέων τῆς Ἁγίας Σοφίας ἠλάττωσε χάριν οἰκονομίας καὶ μετάλλινα σκεύη ἐχώνευσε διὰ νὰ κόψῃ νομίσματα.

6) Βλ. Görres ἐν BZ τ. 19 (1910) σ. 430 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἤδη πρὸ τοῦ 615 οἱ Πέρσαι εἶχαν προχωρήσει ἀνενόχλητοι εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Καππαδοκίαν καὶ εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου τὸν Μάϊον τοῦ 614 κατέλαβαν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ᾐχμαλώτισαν πολλὰς χιλιάδας κατοίκων καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχην Ζαχαρίαν, ἀπήγαγαν δὲ καὶ τὸ τίμιον ξύλον τοῦ φυλαττομένου ἐκεῖ Σταυροῦ [1]. Κατὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων οἱ Ἰουδαῖοι ἐβοήθησαν τοὺς Πέρσας εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὸν φόνον τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν καταστροφήν. Κατὰ τὸν Θεοφάνη [2] ἐφόνευσαν 90.000 οἱ Πέρσαι, κατ' ἄλλους ὀλιγωτέρους· βεβαίως οἱ ἀριθμοὶ εἶναι ὑπερβολικοί. Ὅτι ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι μισοῦντες τοὺς Χριστιανοὺς ἕνεκα προηγουμένων συγκρούσεων ἐβοήθησαν τοὺς Πέρσας φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μετὰ τὴν κατὰ Περσῶν νίκην του ὁ Ἡράκλειος ἐπέβαλεν εἰς αὐτοὺς τὴν βάπτισιν (634). Πολλοὶ Ἰουδαῖοι ἔφυγαν τότε, ἐβοήθησαν δὲ πολυτρόπως τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας. Ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς Βησιγότθους τῆς Ἱσπανίας συνεννοήθη ὁ Ἡράκλειος διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς Ἰουδαίους νὰ βαπτισθοῦν ἢ νὰ φύγουν ἐκεῖθεν (Βλ. G. Bratianu ἐν RSE τ. 18, 1941, σ. 49 κέξ.).

Τότε ἐσφάγησαν καὶ ἐμαρτύρησαν καὶ 44 μοναχοὶ τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα, οἱ «Ἁγιοσαββῖται», εἷς δὲ τούτων, ὁ Ἀντίοχος ὁ Στρατήγιος, ἐσώθη καὶ ἔγραψε περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων [3] ὑπὸ τῶν «Ἰσμαηλιτῶν» (=Περσῶν). Ἐπίσης ἐσώθη ἐπιστολὴ [4] τοῦ πατριάρχου Ζαχαρίου, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ «σύνδουλοι καὶ συναιχμάλωτοι» στέλλουν ἀσπασμὸν πρὸς τοὺς μὴ αἰχμαλωτισθέντας κατοίκους τῶν Ἱεροσολύμων.

Διὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων ἔγραψε «στίχους ἀνακρεοντείους» ὁ ἔπειτα πατριάρχης Σωφρόνιος, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ ἔχει ὡς ἑξῆς :

1) Χρον. Πασχ. 704.

2) Θεοφάν. 1, 301 : «πολλοὺς ἀπέκτειναν (οἱ Πέρσαι) ἐν αὐτῇ (Ἱερουσαλὴμ) διὰ χειρὸς τῶν Ἰουδαίων, ὥς φασί τινες μυριάδας ἐννέα· οὗτοι γὰρ ὠνούμενοι τοὺς Χριστιανούς, καθὰ εὑπόρει ἕκαστος, ἀπέκτειναν αὐτούς».

3) Ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἐν Migne PG. τ. 89 στ. 1422 κέξ. περὶ τῆς ἁλώσεως. Ἡ ἄλλη περιγραφὴ αὐτοῦ δὲν ἐσώθη ἑλληνιστί. Αὐτόθι στ. 1428 λέγεται ὅτι ὁ «ὁσιώτατος Μόδεστος», ὁ ἔπειτα πατριάρχης, ἔκτισε πολλοὺς καταστραφέντας ναοὺς καὶ ὅτι οἱ μοναχοὶ ἐλπίζουν πολλὰ διὰ τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς ἀπὸ «τοὺς ἀπὸ τῶν ἔξω χωρῶν ἐρχομένους εἰς προσκύνησιν τῶν Ἁγίων Τόπων». Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πολλοὶ ἦσαν ἤδη τότε οἱ προσκυνηταί.

4) Migne PG. τ. 86, 2 στ. 3228. Πβ. αὐτόθι στ. 3236 («incerti de captivitate opusculum») περὶ σφαγῆς : «....οἱ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατασφαγῆναι ἀξιωθέντες· ὁ μὲν ἀπὸ κεφαλῆς ἕως καρδίας τὴν πληγὴν λαβών· ὁ δὲ ἀπὸ ὤμων ἕως κοιλίας· ἄλλος πέντε ἢ δέκα ρομφαίας ἐν τοῖς ἐγκάτοις εἶχεν· ἕτερος κατὰ μέσης κεκομμένος καὶ εἰς δύο διῃρημένος.... ἕτερος δίκην προβάτου ἐν μακέλλῳ εἰς πολλὰ μέρη κατεκόπη».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἁγία πόλις Θεοῦ,
ἁγίων ἔδος κράτιστον,
Ἱερουσαλὴμ κρατίστη,
τίνα σοι γόον προσείπω ;

Τὴν σημασίαν τῆς καταστροφῆς τῶν Ἱεροσολύμων καὶ ἄλλων τμημάτων συμπεραίνομεν καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν προσφύγων, ποὺ κατέφυγαν τότε εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ὁ Κύπριος πατριάρχης Ἰ ω ά ν ν η ς, ὁ ἐπικληθεὶς Ἐ λ ε ή μ ω ν (612–619), περιέθαλψεν αὐτοὺς κατὰ τρόπον μοναδικόν, ἄγνωστον μέχρι τότε εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ Ἰωάννης περιέθαλψε περισσοτέρους τῶν 7.500 προσφύγων καὶ πτωχῶν, ἔδιδε συσσίτια καὶ χρήματα, ὠργάνωσε νοσοκομεῖα διὰ τοὺς ἀσθενεῖς, «λοχοκομεῖα», ἤτοι μαιευτήρια διὰ τὰς γυναῖκας.

Συγχρόνως ἔστειλεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τροφὰς καὶ χρήματα καὶ ἐργάτας πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῶν καταστραφέντων ναῶν. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰωάννου [1], ὁ ὁποῖος ἀνεπλήρωσε τὸ Κράτος εἰς τόσον δυσκόλους περιστάσεις, εἶναι πράγματι ὑπέροχον καὶ δεικνύει τὰς ποικίλας δυνάμεις, τὰς ὁποίας εἶχε τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς τὰς χειροτέρας του στιγμάς.

Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων δὲν ἐδυσκολεύθησαν οἱ Πέρσαι νὰ φθάσουν τὸ 615 ἀνενόχλητοι μέχρι Χαλκηδόνος ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σ α ή ν, ὅτε ὁ Ἡράκλειος μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ τι ζητεῖ εἰρήνην καὶ υἱοθεσίαν [2] παρὰ τοῦ Χοσρόη!

Ἀντιθέτως οἱ Πέρσαι προχωροῦν καὶ καταλαμβάνουν τὸ 619 αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον· τώρα γίνεται καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων πρόσφυξ, καθὼς καὶ ὁ Ν ι κ ή τ α ς, ὁ ἐξάδελφος τοῦ Ἡρακλείου, ὁ κυβερνῶν τότε τὴν Αἴγυπτον. Οἱ Πέρσαι ἐπέφεραν πάλιν φοβερὰς καταστροφὰς καὶ ἐκράτησαν τὴν Αἴγυπτον ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη, μέχρι δηλ. τῆς ὁριστικῆς νίκης τοῦ Ἡρακλείου, ἐπίεσαν δὲ τότε περισσότερον τοὺς ὀρθοδόξους [3].

Ἡ ἐξάπλωσις τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τῶν Ἀβάρων ἢ Ἀβαροσλάβων εἰς τὴν Εὐρώπην προκαλεῖ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐκ

1) Τὸν βίον Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος ἐξύμνησαν καὶ ὁ Σωφρόνιος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Μόσχος καὶ ἰδιαιτέρως ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Λ ε ό ν τ ι ο ς ἐπίσκοπος Ν ε α π ό λ ε ω ς Κύπρου. Εἰς «διήγησιν» Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου δημοσιευθεῖσαν ἐν OChr. τ. 3 (1903) σ. 71 γίνεται ἐπίσης λόγος περὶ τοῦ Ἰωάννου, «οὗτινος τὰ κατορθώματα τῆς πρὸς τὸν Θεὸν μάλιστα καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ ἀμνησικακίας οὐκ οἶδα, εἰ ὑπερέβη ἄνθρωπος τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γενεᾷ γεγενημένων». Καὶ ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Μεταφράστου ἐγράφη «βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας» (Migne PG τ. 114 στ. 896).

2) Χρον. Πασχ. 709.

3) Diehl, L'Égypte chrétienne.... σ. 539.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μέρους τοῦ Βυζαντίου καμμία ἀντίστασις. Φαίνεται ὅτι ὁ Φωκᾶς ἀφῆκεν εἰς τόσον οἰκτρὰν κατάστασιν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὸ Κράτος, οἰκονομικὴν καὶ στρατιωτικήν, ὥστε ἐχρειάσθη πολὺς καιρὸς διὰ νὰ ἀναλάβῃ. Δι' αὐτὸ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ ἡμετέρου Σιδερίδου [1] πιστεύω ὅτι ὁ Νικηφόρος μᾶς δίδει ἀσφαλῆ πληροφορίαν, ὅταν λέγῃ ὅτι ὁ Ἡράκλειος κατελήφθη ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ ἠθέλησε νὰ φύγῃ εἰς Ἀφρικὴν καὶ ὅτι ἐδεσμεύθη «ὅρκοις» ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου διὰ νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν του.

Ἀφοῦ ὅμως ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ, ἔλαβεν ὅλα τὰ μέτρα διὰ νὰ ἑτοιμασθῇ καλῶς. Οἰκονομικῶς ἐχρησιμοποίησε τὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν διὰ νὰ κόψῃ νομίσματα, ἠλάττωσε τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων [2], ἐπέτρεψε νὰ ἀγοράζουν οἱ βουλόμενοι τίτλους καὶ κατ' ὄνομα μόνον ἀξιώματα. Δεικνύουν ὅλα αὐτὰ εἰς πόσον οἰκτρὰν κατάστασιν εὑρίσκετο τὸ Κράτος.

Ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ἔγινεν εὐρυτέρα μελέτη. Αἱ παρατηρήσεις τοῦ Stein καὶ Darkò [3] ἔδειξαν, νομίζω, ἀσφαλῶς ὅτι τὸ λεγόμενον ***Στρατηγικὸν*** τοῦ Μαυρικίου ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἢ τῇ ἐμπνεύσει του μετὰ τὸ 621. Τὸ Στρατηγικὸν γνωρίζει καλῶς τὴν τακτικὴν τῶν διαφόρων λαῶν, τῶν «ξανθῶν» ἐθνῶν, ἤτοι Λογγοβάρδων καὶ ἄλλων Γερμανῶν, ὡς ἐπίσης τῶν Ἀβάρων καὶ Τούρκων, τῶν Περσῶν· δὲν γνωρίζει τοὺς Ἄραβας καὶ ἑπομένως ἐγράφη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν. Ὁ Darkò διδάσκει ὅτι παρὰ τῶν τουρανικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἱππικὸν καλῶς ὡπλισμένον, ἐδιδάχθησαν καὶ οἱ Βυζαντινοὶ τὴν χρῆσιν τῶν «ἱπποτοξοτῶν» καὶ τὰς πολεμικὰς ἐνέδρας. Ὁ Ἡράκλειος ἐχρειάσθη νὰ ὁπλίσῃ ἱππικόν, μὲ τὸ ὁποῖον ἐξεστράτευσε μέχρι Περσίας, καὶ αὐτὸ ἀπῄτησε καιρόν· ὁμοίως παρατηρεῖ ὁ Darkò ὅτι ὁ Ἡράκλειος μετεχειρίσθη ἐνέδρας, ὅπως τὰς μετεχειρίζοντο οἱ Ἄβαροι καὶ ἄλλοι τουρανικοὶ λαοί. Αἱ παρατηρήσεις λοιπὸν τοῦ Stein καὶ Darkò μᾶς ἑρμηνεύουν τὴν ἐποχὴν τῆς φαινομενικῆς ἀδρανείας, ἡ ὁποία κατ' οὐσίαν ἦτο ἐποχὴ περισυλλογῆς καὶ μελέτης. Φαίνεται δ' ὅτι τότε ἐσχεδίασε καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῶν θεμάτων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἐξαρχάτων τῆς Ἰταλίας [4]. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἡράκλειος ἐζήτησε δὶς εἰρήνην παρὰ τοῦ Χοσρόη Β', ἡ ὁποία δὲν ἐδόθη.

Ἀφοῦ ἡτοιμάσθη δεόντως ὁ Ἡράκλειος, ἀνέκτησε καὶ τὴν τόλμην

1) Ξ. Σιδερίδου, Ἐπανόρθωσις ἀφηγήσεων γεγονότων τινῶν ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου τοῦ Α'. Σύλλ. τ. 28 (1904) σ. 113.

2) Χρον. Πασχ. σ. 706.

3) Darkò. Influences touraniennes... Byzantion τ. 12 σ. 121 κέξ.—Τοῦ αὐτοῦ, Die militärischen Reformen des Kaisers Herakleios BArchB. 9, 110 κέξ.

4) Βλ. Ostrogorsky, Geschichte σ. 57 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ πρωτοβουλίαν, τὴν ὁποίαν ἐγνωρίσαμεν τὸ 610, ὅταν ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν ἐξεκίνησε διὰ νὰ καθαιρέσῃ τὸν Φωκᾶν· ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν τὴν Περσίαν. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεοδοσίου Α΄ ἄλλος Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ δὲν ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως, οὔτε αὐτὸς ὁ Μαυρίκιος, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῆ τόσον ὡς στρατηγός. Καθὼς λέγει ὁ Πισίδης (Γ΄ 96), «καὶ νῦν σιδηροῦς ἀντὶ πορφύρας χιτὼν σφίγγει τὰ νῶτα καὶ βαρεῖ τὸν αὐχένα».

Ἡ τολμηρὰ ἐκστρατεία[1] ὑπενθυμίζει τὴν πορείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, κατέστη δὲ δυνατὴ μὲ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ ἱππικοῦ. Ἡ ἐκστρατεία ἔλαβε μορφὴν σταυροφορίας, διότι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὰς ἐπιδρομάς των ἔδειξαν θρησκευτικὸν φανατισμόν, εἰς δὲ τὴν πρεσβείαν τοῦ Ἡρακλείου, τὴν ζητοῦσαν εἰρήνην τὸ 617, ὁ Χοσρόης ἀπήντησε κατὰ τὸν Θεοφάνη[2]: «οὐ φείσομαι ὑμῶν, ἕως ἂν ἀρνήσησθε τὸν ἐσταυρωμένον, ὃν λέγετε Θεὸν εἶναι, καὶ προσκυνήσητε τῷ ἡλίῳ».

Ἡ ἐκστρατεία λοιπὸν κατ' ἀνάγκην ἔλαβε μορφὴν σταυροφορίας. Ὁ Ἡράκλειος ἀναχωρῶν τὴν 5ην Ἀπριλίου 622 συνωδεύθη μέχρι τοῦ στόλου ἀπὸ τὸν πατριάρχην, ἀφοῦ ἐψάλη δοξολογία εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.

Ὁ στόλος ἔφερε τὸν στρατὸν εἰς τὰς Πύλας τῆς Βιθυνίας[3], καὶ ἡ μεταφορὰ πάντως ἐβράδυνε. Δι' αὐτὸ ἐνῷ ἡ ἐκκίνησις ἔγινε τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 622 διὰ τὰς Πύλας, μόλις τὸν Μάρτιον τοῦ 623 ἤρχισεν ἡ ἐκστρατεία. Ἀντικρὺ εἰς τὴν Χαλκηδόνα δὲν εὑρίσκονται τώρα Πέρσαι.

---

1) Ὁ ἑξαετὴς καὶ νικηφόρος πόλεμος τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τῶν Περσῶν δὲν εὗρεν ἱκανὸν ἱστοριογράφον. Ὀλίγας εἰδήσεις ἔχει ὁ ποιητὴς Πισίδης, τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον, ὅπου διεσώθη καὶ ἐπίσημος ἔκθεσις, καὶ ὁ Ἀρμένιος ἱστορικὸς Sebéos. Ἐκ τῶν ἔπειτα λεπτομερέστερος εἶναι ὁ Θεοφάνης, ὅστις ἀνέγνωσε, φαίνεται, καὶ ἐπισήμους συγχρόνους ἐκθέσεις. Ἐκ τῶν νεωτέρων λεπτομερέστερον ἠρεύνησε τὰ κατὰ τὸν Ἡράκλειον ὁ Ρῶσσος ἱστορικὸς Koulakovski, τοῦ ὁποίου τὰς παρατηρήσεις ἀναλύει ὁ Bréhier, La transformation de l'Empire byzantin sous les Heraclides, Journal des Savants 1917 σ. 401 κέξ. Βλ. καὶ τὴν μονογραφίαν τοῦ A. Pernice, L'imperatore Eraclio 1905. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι τὸ ἄρθρον Ἡράκλειος τοῦ στρατηγοῦ Ν. Καλομενοπούλου εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν. Πβ. προσέτι Diehl - Marçais 1, 146 καὶ Vasiliev, Histoire Byz. 1, 259. Γενικῶς πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι δὲν ἔχομεν ἀσφαλῆ ἐξιστόρησιν τῶν λεπτομερειῶν τοῦ πολέμου ἕνεκα τῆς ἀτελείας τῶν πηγῶν. Δι' αὐτὸ καὶ ἡμεῖς εἰς γενικὰς γραμμὰς ὁμιλοῦμεν περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἡρακλείου.

2) Θεοφάν. 1, 301.

3) Ἄλλοτε ἐνομίζετο ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἔφερε τὸν στρατὸν εἰς τὰς Πύλας τῆς Κιλικίας διὰ τοῦ Αἰγαίου. Αὐτὸ θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον, διότι θὰ ἀπῄτει μέγαν στόλον· Τὸ ὄνομα Πύλαι, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν Κιλικίαν, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ λάθος, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται καὶ παρὰ Παπαρρηγοπούλῳ, Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθν. 3, 1 σ. 184. Ὁ Καρολίδης δὲν τὸ διώρθωσεν εἰς τὴν νέαν ἔκδοσιν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ πορεία γίνεται ἀργὰ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνισχύει διὰ νέων ὁπλιτῶν τὸν στρατόν, συγχρόνως δὲ γυμνάζει αὐτὸν καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν μορφώσῃ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις του καὶ νὰ τὸν φανατίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν.

Ὁ Ἡράκλειος τὸ θέρος τοῦ 623 ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ὅπου ἤλπιζεν ὅτι θὰ εὕρῃ καὶ ἄλλον στρατὸν Ἀρμενίων, Ἰβήρων, Λαζῶν, καὶ Τούρκων ἀκόμη. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔγινε μία συνάντησις μὲ τὸν Πέρσην στρατηγὸν Σάρβαρον, ὅτε μὲ τὴν τακτικὴν τῆς ἐνέδρας καὶ ὑποχωρήσεως κατέσφαξεν ἐν τμῆμα τοῦ στρατοῦ τῶν Περσῶν [1]. Ὁ Σάρβαρος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ τὸν ἀντίπαλον στρατηγόν.

Τὸν χειμῶνα τοῦ 623 δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνουν μάχαι καὶ ὁ Ἡράκλειος ἀφήσας τὸν στρατὸν νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὴν Ἀρμενίαν, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ποταμοῦ Κύρου, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ἐξετάσῃ ἐκ νέου τὴν ἐκεῖ κατάστασιν καὶ τὰς εἰδήσεις περὶ Ἀβάρων, πιθανῶς δὲ καὶ περὶ τοῦ Σαρβάρου.

Τὸ 624 ἀπέπλευσε διὰ τὴν Τραπεζοῦντα [2], ἔπειτα δὲ ἔφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐκεῖθεν ζητεῖ τρόφιμα ἀπὸ τοὺς Ἴβηρας καὶ Λαζοὺς καὶ στρατὸν συγχρόνως. Ἐπίσης στέλλει πρὸς τοὺς Χαζάρους Τούρκους καὶ ζητεῖ ἱππικὸν 40.000 ἀνδρῶν, ὁμιλεῖ δὲ καὶ περὶ γάμου τῆς θυγατρός του Εὐδοκίας πρὸς τὸν «κύριον τῶν Τούρκων», εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν Νικηφόρον [3] ἔδειξε καὶ εἰκόνα αὐτῆς. Ὁ Χοσρόης ἐπῆλθε κατὰ τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλ' ὑπεχώρησε.

Τὸ 624 [4] ὁ Ἡράκλειος μὲ τοὺς συμμάχους του εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀτροπατηνὴν Μηδίαν (σημ. Ἀζερμπαϊτζὰν) τῆς Περσίας καὶ παρ'

1) Βλ. Darkò ἐν BArchB. 9, 114.—Θεοφάν. 1, 305 : «ὁ Σάρβαρος μηκέτι ὑποφέρων τὴν ἐν τῷ ὄρει διατριβὴν ἠναγκάσθη πρὸς πόλεμον ὁρμῆσαι, εἰς τρία δὲ μέρη διελὼν τὸ στράτευμα κατῆλθεν ἄφνω ἐπιφωσκούσης ἡμέρας πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου ἀναβάσεως εὐτρεπισάμενος πρὸς πόλεμον. Ὁ δὲ βασιλεὺς προγνοὺς καὶ συντάξας τὸν στρατὸν ὁμοίως εἰς τρεῖς φάλαγγας εἰς τὴν μάχην προήγαγεν· τοῦ δὲ ἡλίου ἀνατείλαντος καὶ τοῦ βασιλέως κατὰ ἀνατολὰς εὑρεθέντος τοὺς Πέρσας ἐσκότιζεν ἡ τούτου ἀκτίς, ἣν ὡς θεὸν προσεκύνουν· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐσχημάτισε τὸν λαὸν αὐτοῦ εἰς φυγὴν τραπέντας (=διέταξε πλαστὴν ὑποχώρησιν τοῦ στρατοῦ)· καὶ λύσαντες ἐκεῖνοι τὰς φάλαγγας ἀκρατῶς διώκειν τούτους ἐνόμιζον. Ἐπιστραφέντες οὖν οἱ Ρωμαῖοι εὐψύχως τούτους ἐτρέψαντο καὶ πολλοὺς ἀνεῖλον, ἐλάσαντές τε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος εἰς κρημνοὺς αὐτοὺς ἐνέβαλον καὶ τόπους δυσβάτους καὶ πάντας αὐτῶν συνέτριψαν· ἐν δὲ τοῖς κρημνοῖς αἰγῶν ἀγρίων δίκην ἐσκηνοβάτουν· πολλοὺς δὲ καὶ ζῶντας ἐζώγρησαν. Παρέλαβον δὲ καὶ τὸ τούτων στρατόπεδον καὶ πᾶσαν τὴν ἀποσκευήν». Πβ. Γ. Πισίδ. Γ', 200 κέξ.

2) Βλ. Vasiliev, Εἰς μνήμην Σπ. Λάμπρου 1935 σ. 29.

3) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 16.—Sternbach. Anal. Avar. 39, σ. 50.

4) Dölger, Regesten, 1, 20.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὀλίγον νὰ συλλάβῃ τὸν Χοσρόην εἰς τὴν Ταυρίδα. Ἡ τολμηρὰ αὐτὴ εἰσβολὴ δεικνύει βέβαια ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἔχει πλέον πεποίθησιν εἰς τὸν στρατόν του, ὁ ὁποῖος τὸν ἀκολουθεῖ καὶ πιστεύει εἰς τὴν νίκην. Ὁ Θεοφάνης παραθέτει[1] ὁμιλίας τοῦ Ἡρακλείου πρὸς τὸν στρατόν, ἐπίσης δὲ χαρακτηριστικὴν ἀπάντησιν στρατιώτου : «ἐρυθριῶμεν σὲ θεωροῦντες προάγοντα ἡμῶν ἐν ταῖς μάχαις καὶ ἐπόμεθα ἐν πᾶσι τοῖς σοῖς κελεύσμασιν». Ἀληθῶς τὸ ἡρωικὸν παράδειγμα τοῦ Ἡρακλείου, αἱ τόσαι ταλαιπωρίαι του εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀρμενίας, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ ἐνθουσιάσουν τὸν στρατόν του καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσουν εἰς τὴν νίκην. Βεβαίως δέ, ἂν δὲν ἀνελάμβανεν ὁ ἴδιος ὁ Ἡράκλειος τὴν ἀρχηγίαν, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ νικηθοῦν οἱ Πέρσαι, διότι ὁ Φωκᾶς εἶχε φροντίσει νὰ ἐξοντώσῃ ὅλους τοὺς ἱκανοὺς στρατηγούς. Εἰς τὴν Ἀτροπατηνὴν Μηδίαν ἔκαυσε τὸν «ναὸν τοῦ Πυρὸς» τῆς Ταυρίδος, σύμφωνα μὲ τὸ σταυροφορικὸν πρόγραμμά του, καὶ ἠχμαλώτισε περὶ τὰς 50.000 Περσῶν. Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μείνῃ εἰς τὴν Μηδίαν καὶ νὰ καταδιώξῃ τὸν φεύγοντα Χοσρόην εἰς αὐτήν· ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν νοτίως τοῦ Καυκάσου διὰ νὰ διαχειμάσῃ καὶ ἀναπαύσῃ τὸν στρατόν του πλησίον τῶν συμμάχων του.

Ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν ἐπῆλθε τὸ 625 κατὰ τοῦ Σαρβάρου εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ παρ' ὀλίγον νὰ τὸν συλλάβῃ παρὰ τὴν λίμνην Βάν· ἐκεῖθεν κατῆλθε νοτιώτερα, κατέλαβε τὴν Ἀμιδαν καὶ Μαρτυρόπολιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔγραψε πρὸς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἔφθασεν εἰς Κιλικίαν, ὅπου εἶχεν ὑποχωρήσει ὁ Σάρβαρος διὰ νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν Ἡράκλειον. Εἰς γέφυραν τοῦ Σάρου παρ' ὀλίγον νὰ φονευθῇ ὑπὸ στρατιώτου «γιγαντιαίου», τὸν ὁποῖον ὅμως ὁ ἴδιος ἐκτύπησε καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς τὸν ποταμόν. Παρὰ τὸν Σάρον ἐνίκησε πάλιν τοὺς Πέρσας[2] Μετὰ τὴν νίκην παραλαμβάνει τὰ λάφυρα καὶ ἀνέρχεται πάλιν διὰ Σεβαστείας εἰς τὴν Λαζικήν, ὅπου ἔφθασαν (626) οἱ σύμμαχοί του Χάζαροι Τοῦρκοι· οὗτοι παρετάχθησαν, κατὰ τὴν ἐμφάνισιν δὲ τοῦ Ἡρακλείου

1) Θεοφάν. 1, 307: «ἄνδρες ἀδελφοί μου, λάβωμεν εἰς νοῦν τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον καὶ ἀγωνισώμεθα τὴν τοῦ Θεοῦ ὕβριν ἐκδικῆσαι· στῶμεν γενναίως κατ' ἐχθρῶν τῶν πολλὰ δεινὰ Χριστιανοῖς ἐργασαμένων· αἰδεσθῶμεν τὸ τῶν Ρωμαίων αὐτοδέσποτον κράτος καὶ στῶμεν κατ' ἐχθρῶν δυσσεβῶς ὡπλισμένων· λάβωμεν πίστιν τῶν φόνων (φόβων;) φονεύτριαν· ἀναλογισώμεθα ὅτι ἔνδον ἐσμὲν τῆς τῶν Περσῶν γῆς καὶ μέγαν κίνδυνον φυγὴ φέρει· ἐκδικήσωμεν τὰς φθορὰς τῶν παρθένων, τὰ τετμημένα μέλη τῶν στρατιωτῶν ἡμῶν ὁρῶντες πονήσωμεν τὰς καρδίας. Οὐκ ἔστιν ἄμισθος ὁ κίνδυνος, ἀλλ' αἰωνίου ζωῆς πρόξενος· στῶμεν ἀνδρείως καὶ κύριος ὁ Θεὸς συνεργήσει ἡμῖν καὶ ὀλέσει τοὺς ἐχθρούς ἡμῶν».

2) Θεοφάν. 1, 312.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπροσκύνησαν αὐτὸν («ἔπεσον πρηνεῖς ἐκταθέντες ἐπὶ στόμα»). Οἱ Τοῦρκοι σύμμαχοι ἀνερχόμενοι εἰς 40.000 «ἀνδρῶν γενναίων» ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Ἡράκλειον νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Περσίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πέρσαι ἐπεχείρησαν τολμηρὸν ἀντιπερισπασμόν· συνεννοηθέντες μὲ τοὺς Ἀβάρους ἔστειλεαν τὸ 626 στρατὸν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως [1].

Πῶς διεξήχθησαν αἱ συνεννοήσεις τῶν Περσῶν πρὸς τοὺς Ἀβάρους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐν τούτοις ὁ Ἡράκλειος εἶχε συνάψει εἰρήνην, δὲν γνωρίζομεν· βλέπομεν ὅμως αἰφνιδίως τὸ θέρος τοῦ 626, ἐνῷ ὁ Ἡράκλειος ἐπολέμει εἰς τὴν Ἀνατολήν, τοὺς Πέρσας ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς Ἀβάρους μὲ στόλον μονοξύλων, τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν οἱ Σλάβοι, εἰς τὸν Κεράτιον Κόλπον. Καὶ πάλιν οἱ Ἄβαροι συμπεριέλαβαν τοὺς Σλάβους, ἀκόμη δὲ καὶ Βουλγάρους, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὸν Γεώργιον Πισίδην. Ὁ Ἡράκλειος ἔλαβε διὰ ταχυδρόμων ἢ καὶ διὰ φρυκτωριῶν τὴν εἴδησιν καὶ ἀπήντησε νὰ ἀμυνθοῦν γενναίως οἱ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ μὴ φοβηθοῦν. Βεβαίως δὲν ἠδύνατο καὶ δὲν ἐπρόφθανε νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' εἶχε χωρὶς ἄλλο ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν πατριάρχην Σέργιον, καθὼς καὶ εἰς τὸν Βῶνον, οἱ ὁποῖοι ἦσαν σύμβουλοι τοῦ συμβασιλεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Κωνσταντίνου, υἱοῦ τοῦ Ἡρακλείου.

Πράγματι ὁ Σέργιος ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ἀμύνης· κρατῶν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου περιήρχετο τὰς ἐπάλξεις καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀμυνομένους στρατιώτας καὶ πολίτας, διότι ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐβοήθουν τοὺς πολεμοῦντας καὶ ἔρριπταν ἀπὸ τῶν τειχῶν λίθους κλπ. κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Κατὰ τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν [2] ὄχι μόνον οἱ πολιορκούμενοι πιστεύουν εἰς τὴν προστασίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῆς Θεοτόκου (τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῶν ὁποίων ἦσαν τὰ ἐχθρικὰ μονόξυλα), ἀλλὰ καὶ ὁ Χαγάνος ἔβλεπε «γυναῖκα σεμνοφορουῦσαν περιτρέχουσαν εἰς τὸ τεῖχος, μόνην οὖσαν». Ὁ ἐχθρὸς εἶναι πολυάριθμος, «ὀκτὼ μυριαρχίαι», ἤτοι 80.000 κατὰ τὸν «αὐτοπρόσωπον», ἤτοι αὐτόπτην μάρτυρα Γεώργιον Πισίδην:

---

1) Περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸ 626 βλ. A. Mordtmann, Οἱ Ἄβαροι καὶ οἱ Πέρσαι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Σύλλ. τ. 22 Παράρτ. (1891) σ. 54 κέξ.—G. Schlumberger, Recits de Byzance et des Croisades 1923 σ. 1 κέξ.

2) Τὸ Πασχάλιον Χρονικὸν (σ. 716 κέξ.) εἶναι ἡ κυριωτάτη πηγὴ διὰ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Ἀβάρων (626).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σθλάβος γὰρ Οὔννῳ καὶ Σκύθης τῷ Βουλγάρῳ
αὖθίς τε Μῆδος συμφρονήσας τῷ Σκύθῃ
.....
μίαν καθ' ἡμῶν ἀντεκίνησαν μάχην [1].

Οἱ Ἄβαροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴν ἀσιατικὴν ὄχθην τοὺς Πέρσας· ἐπεδίωξαν μόνον νὰ καταλάβουν τὰ τείχη, εἶχαν δέ, φαίνεται, τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐπιτύχουν, ὅπως ἐπετύγχαναν εἰς τὰς λῃστρικὰς ἐπιδρομάς. Δι' αὐτό, ὅταν ἦλθαν πρέσβεις τοῦ συμβασιλεύοντος Κωνσταντίνου νὰ ἐξετάσουν τὰς προθέσεις τῶν Ἀβάρων, οὗτοι ἀπήντησαν ἀγερώχως : «ἐξέλθετε εὐθέως τῆς Πόλεως, ἕτερον δέ τι φιλάνθρωπον παρ' ἐμοῦ μὴ αἰτήσητε» [2].

Μὲ πεῖσμα ἐπολέμουν πολιορκοῦντες καὶ πολιορκούμενοι, ἕως ὅτου τὴν δεκάτην ἡμέραν τῆς πολιορκίας, ἥτις ἦτο ἡ ἑβδόμη Αὐγούστου [3], ὁ βυζαντινὸς στόλος ἐβύθισε τὸ πλῆθος τῶν μονοξύλων καὶ ἀπήλλαξε τὴν Πόλιν τοῦ κινδύνου. Κατὰ τὸν Πισίδην ὁ Κεράτιος Κόλπος ἐβάφη μὲ αἷμα καὶ ὀνομάζεται ὑπ' αὐτοῦ «ἐρυθρὰ Θάλασσα». Μετὰ τὴν καταβύθισιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου οἱ Πέρσαι ἔφυγαν, διότι προφανῶς ἐνόμισαν ὅτι ὑπάρχουν στρατιωτικαὶ δυνάμεις εἰς τὴν Πόλιν, αἱ ὁποῖαι θὰ σταλοῦν κατ' αὐτῶν.

Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς οἱ γράφοντες περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης ἀποδίδουν τὴν νίκην εἰς τὴν «στρατηγὸν Παρθένον», τὴν Θεοτόκον τῶν Βλαχερνῶν, πλησίον τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ ναυμαχία. Ὁ Πισίδης λέγει [4] ὅτι, ἂν θέλῃ τις νὰ εἰκονίσῃ καλῶς τὴν νίκην καὶ τὸν νικητήν, δὲν ἔχει παρὰ νὰ «προτάξῃ» τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου. Ὁ γράψας τὰς διηγήσεις τὰς ἐκδοθείσας ὑπὸ τοῦ Sternbach εἰς τὴν Θεοτόκον ἐπίσης ἀποδίδει τὴν νίκην [5].

---

1) Γεωργ. Πισίδ. σ. 47: «τοῦ αὐτοῦ (Γ. Πισίδου) εἰς τὴν γενομένην ἔφοδον τῶν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἀστοχίαν, ἤτοι ἔκθεσις τοῦ γενομένου πολέμου εἰς τὸ τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξὺ Ἀβάρων καὶ τῶν Πολιτῶν (=Κωνσταντινουπολιτῶν)». Αὐτ. στ. 46 λέγει ὁ Πισίδης:

«ἐγὼ δὲ τοῖς ἔναγχος ἐντυχὼν χρόνοις
αὐτοπροσώπων πραγμάτων ἐφαπτομαι».

Ἦτο κατὰ ταῦτα αὐτόπτης ὁ Πισίδης. Αὐτ. στ. 288 λέγεται ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἔγραψεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ προέτρεψεν εἰς γενναίαν ἄμυναν.

2) Sternbach, Anal. Avar. σ. 40.

3) Αὐτόθι σ. 38: «ἱστορία σύντομος περὶ ἐλεύσεως τῶν Περσῶν καὶ Ἀβάρων..... τῇ ἑβδόμῃ Αὐγούστου καὶ δεκάτῃ τῆς πολιορκίας ἡμέρᾳ».

4) Γεωργ. Πισίδ. σ. 47 στ. 1 κέξ.

5) Ἐπὶ τῇ νίκῃ κατὰ τῶν Ἀβάρων ἐγράφη καὶ «Λόγος ἀναγνωσθεὶς ἐν Βλαχέρναις παρὰ τοῦ ταπεινοῦ Στουδίτου μοναχοῦ Ἀντωνίου τοῦ ***Τριψύχου***» (Sternbach, Anal. Avar. σ. 41).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Νικηφόρος γράφει[1] ὅτι μετὰ τὴν νίκην ὁ συμβασιλεύων Κωνσταντῖνος μὲ τὸν πατριάρχην Σέργιον καὶ τοὺς ἐπισήμους ἦλθαν εἰς τὸν ναὸν τῶν Βλαχερνῶν καὶ «εὐχαριστηρίους λιτὰς τῷ Θεῷ προσέφερον».

Μήπως αὗται αἱ «εὐχαριστήριοι λιταὶ» εἶναι ὁ ἀκάθιστος ὕμνος ὁ εὐχαριστῶν τὴν «ὑπέρμαχον στρατηγὸν» διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Εἰς κώδικα τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μανασσῆ τῆς μονῆς Παναγίας τῆς Χάλκης, ἴσως τοῦ 13ου αἰῶνος, λέγεται ὅτι ὁ πατριάρχης Σέργιος «διὰ τὰ τῆς μητροπαρθένου γενόμενα νικητήρια ἐπεξεφώνησε τὸ τῇ ὑπερμάχῳ καὶ καθεξῆς τοὺς 24 οἴκους τῆς Ἀκαθίστου»[2]. Ἐνωρὶς λοιπὸν ἀπεδόθη ἡ Ἀκάθιστος εἰς τὸν Σέργιον. Ὁ Σέργιος ὅμως δὲν ἦτο μελῳδός· συνεπλήρωσεν ἴσως διὰ προσομοίων στροφῶν καὶ διέταξε τὴν ἀγρυπνίαν τῆς Ἀκαθίστου, τῆς ὁποίας τμήματα εἶναι πιθανώτατα τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ[3]. Τὸ ὅτι ἀπεδόθη ἐνωρὶς εἰς τὸν Σέργιον δεικνύει ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχήν του.

Ἡ ἀπόκρουσις ἀργότερα, τὸ 860, τῶν Ρώσσων συνετέλεσε νὰ ἀποδοθῇ ὁ Ἀκάθιστος καὶ εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον, ὅστις ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν τότε ἄμυναν. Τὸν Φώτιον δέχεται ὡς ποιητὴν τοῦ Ἀκαθίστου καὶ ὁ Vasiliev[4].

Ἐξ ὅσων βλέπω παρημελήθη μέχρι τοῦδε ἡ παρὰ Migne[5] «Διήγησις ὠφέλιμος», ἔργον πιθανῶς τοῦ ὀγδόου μ.Χ. αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἀποδίδει εἰς τὴν Παναγίαν τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Περσῶν καὶ Ἀβάρων ἐπὶ Ἡρακλείου, τὴν ἀπόκρουσιν τῶν Ἀράβων ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ΄ καὶ Λέοντος Ἰσαύρου. Ἀγνοεῖ τὸ 860. Ἡ «Διήγησις» λοιπὸν συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ 626.

Τὸ 627 ὁ Ἡράκλειος μὲ τοὺς Τούρκους πολιορκεῖ τὴν Τιφλίδα, τῆς ὁποίας τὴν ἐκπόρθησιν ἀφήνει εἰς τοὺς συμμάχους του, αὐτὸς δὲ προχωρεῖ κατὰ τοῦ Χοσρόη. Διέρχεται τὸν Ἀράξην ποταμὸν καὶ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ὄρους Ἀραράτ καὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 627 φθάνει πλησίον τῆς Νινευΐ[6] καὶ νικᾷ τὸν Χοσρόην. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 628 ἔφθασεν εἰς

---

1) Ἱστορ. σ. 18. Καὶ ὁ Μανασσῆς (στ. 3786) γράφει: «καὶ μέλος ἐπινίκιον ἠλάλαζον ὑμνοῦντες καὶ τὰς ὠδὰς τῇ στρατηγῷ θέοντες καταλλήλους».

2) ΕΒΣπ. τ. 13 (1937) σ. 50. Ἡ λ. ὑπέρμαχος ἀπαντᾷ ἤδη εἰς τὰ σύγχρονα κείμενα (Sternbach, Anal. Avar. σ. 7), ὅπου λέγεται ὅτι εἰς τὰ τείχη «πανταχοῦ παρῆν ἡ Παρθένος».

3) Βλ. Τωμαδάκη, Εἰσαγωγὴ..... σ. 188 κέξ. Πβ. Maas, BZ. 19, 1910 σ. 306.

4) Βλ. Vasiliev, The russian Attack σ. 97 καὶ τὴν αὐτόθι βιβλιογραφίαν.

5) Migne PG. τ. 106 στ. 1336.

6) Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 318–319) εἰς τὴν περὶ Νινευΐ μάχην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθη ὁ Πέρσης στρατηγὸς Ραζάτης, ὁ Ἡράκλειος ἐπολέμησε γενναιότατα καὶ ἐφόνευσε πολλοὺς Πέρσας, ἐπληγώθη δὲ καὶ αὐτός, καθὼς καὶ ὁ ἵππος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν Δαστα γέρδην (Eski-Bagdad), ὅπου ἦσαν τὰ ἀνάκτορα τοῦ Χοσρόη, πλησίον τῆς Κτησιφῶντος, καὶ ὅπου εὑρέθησαν 300 σημαῖαι ρωμαϊκαί, παλαιὰ λάφυρα, τρόφιμα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα[1]. Ὁ Ἡράκλειος ἠδυνήθη ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς στρατιώτας διανέμων ἄφθονα τρόφιμα καὶ δῶρα ἀπὸ τὴν λείαν τῆς Δασταγέρδης. Ἐκεῖ ἠλευθέρωσε καὶ χιλιάδας αἰχμαλώτων, τὰς ὁποίας εἶχαν συγκεντρώσει οἱ Πέρσαι. Πέραν τῆς Δασταγέρδης δὲν ἐπροχώρησεν.

Ἐκεῖ ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Χοσρόη, τὸν ὁποῖον ἀνέτρεψεν ἐσωτερικὴ ἐπανάστασις. Ὁ διάδοχός του Σιρόης ζητεῖ εἰρήνην καὶ ὁ Ἡράκλειος εἶναι εὐτυχὴς ἀγγέλλων τὴν εἴδησιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον διέσωσε[2] σχετικὸν διάγγελμα, τὸ ὁποῖον ἀνεγνώσθη εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ὁ Σιρόης ἐδέχθη νὰ ἀποδώσῃ ὅλους τοὺς Ρωμαίους αἰχμαλώτους, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸν πατριάρχην Ζαχαρίαν τὸν ἀπαχθέντα τὸ 614, τὸ τίμιον ξύλον τοῦ Σταυροῦ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ ἐδαφικὰ σύνορα τοῦ 591 μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν[3]. Αὐτὴ εἶναι ἡ «ἀειπαγὴς εἰρήνη», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Θεοφάνης (1,327).

Μετὰ τὴν εἰρήνην ὁ Ἡράκλειος ἦλθεν εἰς τὴν Πόλιν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 629, ὅπου ἔγινε μὲ ἀπίστευτον ἐνθουσιασμὸν δεκτός[4]. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Ἡράκλειος ἐνόμισε καθῆκόν του νὰ φέρῃ τὸν ἐλευθερωθέντα Σταυρὸν καὶ νὰ τὸν ὑψώσῃ (τὸν Μάρτιον τοῦ 630) εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα[5]. Τότε ἀπεμάκρυνε καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τὴν «ἁγίαν πόλιν», εἰς τὴν ὁποίαν τὸ 614 εἶχαν προξενήσει τόσα κακά.

Ἡ νίκη τοῦ Ἡρακλείου ἐπροκάλεσε κατάπληξιν καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἔξω αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,335) «ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰνδιῶν» ἔστειλε «συγχαρίκια» εἰς τὸν Ἡράκλειον καὶ «μαργαρίτας καὶ λίθους τιμίους»[6]. Εἰς τὴν Δύσιν ἔφθασεν ἡ φήμη τῶν κατορθωμάτων καὶ ὁμιλοῦν οἱ χρονογράφοι καὶ ποιηταὶ[7] περὶ αὐτῶν, ὑπάρχει δὲ καὶ

του Δόρκων. Ἡ μάχη διήρκεσεν ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν. «Πολλὰ δὲ σπαθία ὁλόχρυσα καὶ ζώνας διαχρύσους καὶ μαργαρίτας καὶ τὸ σκουτάριν τοῦ Ραζάτου ὁλόχρυσον ἔλαβον ἔχον πέταλα ρκ' καὶ τὸ λωρίκιν αὐτοῦ ὁλόχρυσον ἔλαβον καὶ τὸ σκαραμάγγιν αὐτοῦ ἤνεγκαν σὺν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ καὶ τὰ βραχιόλια αὐτοῦ καὶ τὴν σέλλαν αὐτοῦ ὁλόχρυσον». Τόσον πολυτελεῖς ὁπλισμοὺς εἶχαν οἱ Πέρσαι στρατηγοί!

1) Θεοφάν. 1, 322.

2) Χρον. Πασχ. 728.

3) Dölger, Regesten 1, 22.

4) Περιγραφὴν τῆς ἐπανόδου τοῦ Ἡρακλείου βλ. παρὰ Σ. Ζαμπελίῳ, Βυζαντιναὶ μελέται σ. 124. Πβ. Θεοφάν. 1, 328.

5) Vasiliev, Histoire Byz. 1, 261.

6) Dölger, Regesten 1, 22.—Vasiliev, Hist. Byz. 1, 263.

7) Jorga, La vie Byzantine 1, 281.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

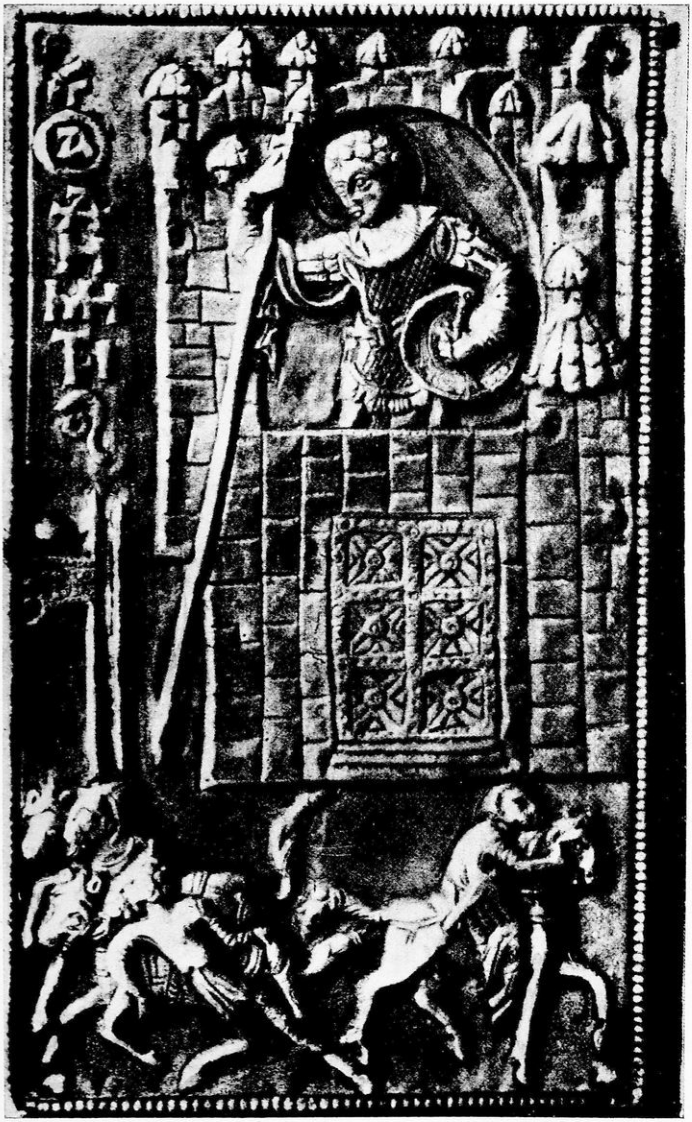

Εἰκ. 19. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἀποκρούει τοὺς Ἀβάρους

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παράδειγμα γνωστοῦ ἀββᾶ, ὁ ὁποῖος ἀνήγαγε τὴν γενεαλογίαν του εἰς τὸν Ἡράκλειον [1]!

Ὁ Ἡράκλειος ἀπεδείχθη ὁ τολμηρότερος ἀλλὰ καὶ περισσότερον μελετημένος στρατηγὸς τοῦ Βυζαντίου. Διηύθυνε πανταχοῦ τὸν πόλεμον αὐτοπροσώπως καὶ ἡ συγκέντρωσις αὕτη εἶχε μόνον ἓν κακὸν ἐπακόλουθον, ὅτι δὲν ἐμορφώθησαν στρατηγοὶ διὰ νὰ ἀναλάβουν ἀργότερα τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων.

Ὁ Ἡράκλειος ὀνομάζεται «μέγας», ὅπως καὶ ὁ Ἰουστινιανός, παρὰ Κ. Πορφυρογεννήτῳ (1,644) [2]. Καὶ τὸ Κοράνιον ἀκόμη ὁμιλεῖ περὶ τῆς νίκης τοῦ Ἡρακλείου [3].

Ἡ πτῶσις τοῦ «βασιλέως τῶν βασιλέων» τῶν Περσῶν ἴσως συνετέλεσεν, ὥστε εἰς τὸ ἑξῆς καὶ οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες νὰ ὀνομάζωνται ἐπισήμως βασιλεῖς. Οὕτω ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα εἰς τὰ νομίσματα, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἐπισήμους τίτλους [4]. Ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀπαντᾷ καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ «ἐν τούτῳ νίκα» μὲ τὸν σταυρὸν εἰς χαλκᾶ νομίσματα.

---

1) Ebersolt, Orient et Occident 1928 σ. 41.

2) Ὁ Πισίδης εἰς τὴν Ἡ ρ α κ λ ε ι ά δ α του ἐξυμνεῖ τὴν νίκην τοῦ Ἡρακλείου, ὁ ὁποῖος, λέγει, ἐπῆγεν εἰς τὸν Ἅδην ὡς ὁ Ἡρακλῆς καὶ κατώρθωσεν ὡς ἐκεῖνος νὰ ἀνέλθῃ πάλιν. Παραθέτομεν μερικοὺς ἐκ τῶν καλυτέρων στίχων τῆς Ἡρακλειάδος (Α′ στ. 93 κέξ.):

Ποῦ νῦν Ἀπελλῆς, ποῦ λαλῶν Δημοσθένης,
ὅπως ὁ μὲν σωματώσας τοὺς πόνους,
ὁ δ' αὖ τὰ νεῦρα τῶν λογισμῶν ἁρμόσας
ἔμπνουν ἀναστήσωσι τὴν σὴν εἰκόνα;
. . . . . .
Πλούταρχε σίγα τοὺς παραλλήλους γράφων.
Τί πολλὰ κάμνεις καὶ στρατηγοὺς συλλέγεις;
τὸν δεσπότην (=Ἡράκλειον) ἔκφραζε καὶ γράφεις ὅλους.

«Τὸν θαυμάσιον Ἡράκλειον» ἐπαινεῖ ἀργότερα καὶ ὁ Ψελλὸς (Scripta minora τ. 1, 1936, σ. 123) καὶ λέγει πλὴν ἄλλων ὅτι κατέπληξε τοὺς Πέρσας «τῷ τῆς ὁρμῆς ἀδοκήτῳ».

Κατὰ τὸν Συνεχιστὴν τοῦ Θεοφάνους (σ. 332) ἐπὶ τοῦ Βασιλείου Α′ εἰς τὸ ἀνάκτορον Κ α ι ν ο ύ ρ γ ι ο ν «ἄνωθεν ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ἀνιστόρηται τὰ τοῦ βασιλέως Ἡ ρ α κ λ ε ί ο υ ἆθλα καὶ οἱ ὑπὲρ τοῦ ὑπηκόου πόνοι καὶ οἱ τῶν πολεμικῶν ἀγώνων ἱδρῶτες καὶ τὰ ἐκ θεοῦ νικητήρια». Ἡ τελευταία λέξις ἴσως ἀναφέρεται εἰς τὰ νικητήρια τὰ ἀφιερωμένα τῇ «ὑπερμάχῳ στρατηγῷ».

3) Vasiliev, Hist. Byz. 1, 262.—Βλ. καὶ Κοράνιον, μεταφρ. ὑπὸ Πεντάκη κεφ. 30: «Οἱ Ἕλληνες».

4) Πβ. ΒΖ. τ. 22 (1913) σ. 395 κέξ. Ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ εἶναι παλαιοτέρα τοῦ 629: «Ὁ Θεὸς τῶν Ἁγίων βοήθει Ἡρακλίῳ τῷ δεσπότῃ» (Σύλλ. τ. 16, Παράρτ., 1885, σ. 24).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Ἡράκλειος ἵδρυσε καὶ νέαν πανεπιστημιακὴν σχολήν, τὸ Οἰκουμενικὸν Διδασκαλεῖον[1], τῇ βοηθείᾳ τοῦ μεγάλου πατριάρχου Σεργίου. Οὕτω ἐπανορθοῦται ἡ μεγάλη ζημία ἡ ἐκ τῆς παρακμῆς τῆς μεγάλης σχολῆς τῆς Μαγναύρας ἐπὶ Φωκᾶ. Τὸ Οἰκουμενικὸν Διδασκαλεῖον δὲν ἔχει μὲν τὴν αἴγλην τοῦ παλαιοῦ πανεπιστημίου τοῦ Θεοδοσίου Β', ἀλλὰ πάντως ὑπηρετεῖ ἀνωτέρας πνευματικὰς ἀνάγκας.

Μετὰ τὰς νίκας του ὁ Ἡράκλειος δὲν ἀπέδωσε μόνον τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἐδανείσθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν[2], ἀλλὰ καὶ ἐφρόντισε περὶ τῶν στρατιωτῶν του, τοὺς ὁποίους ἐπὶ ἔτη εἶχε πλησίον του πειθαρχικοὺς καὶ ἀφωσιωμένους. Ἐγκατέστησεν αὐτοὺς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ συνεπλήρωσε τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῶν θεμάτων, ὥστε νὰ μὴ ὑφίσταται ἡ χώρα τόσον εὔκολα ἐπιδρομάς, ὅπως ὑφίστατο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Τότε συνεκέντρωσε τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἰς τοὺς στρατιωτικούς, τοὺς ὁποίους ἔθεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ***θεμάτων,*** ὅπως ὀνομάζονται ἔπειτα αἱ ὑπὸ στρατηγοὺς διοικητικαὶ περιφέρειαι. Ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς ἐτέλουν πολιτικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ ἀνθύπατοι πρῶτον καὶ ἔπειτα πρωτοντοτάριοι λεγόμενοι. Ἡ τοιαύτη συγκέντρωσις τῆς διοικήσεως εἶχε δοθῇ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τοὺς ἀντιβασιλεῖς τῆς Ἰταλίας, τοὺς ἔπειτα ὀνομασθέντας ἐξάρχους (τοῦ στρατοῦ δηλ.) καὶ τοὺς διοικητὰς ὡρισμένων μικρασιατικῶν περιφερειῶν, τώρα δὲ ἐπεκτείνεται συστηματικώτερα.

Τὸ πρῶτον μικρασιατικὸν θέμα ποὺ ἵδρυσεν ὁ Ἡράκλειος φαίνεται ὅτι ἦτο τῶν Ἀρμενιακῶν, ὅπου ἐγκατέστησεν οὗτος στρατιώτας πολεμήσαντας κατὰ Περσῶν εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἱδρύθησαν καὶ τὰ θέματα Ἀνατολικῶν, Καραβισιάνων, Ὀψικίου[3]. Περὶ τὸ τέλος τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος ἱδρύθη τὸ θέμα Ἑλλάδος καὶ ἐπὶ Λέοντος Γ' τὸ θέμα Θρακησίων, τὸ θέμα Βουκελλαρίων καὶ Ὀπτιμάτων. Ἐπὶ Θεοφίλου ἀπεσπάσθη τὸ θέμα Χαλδίας καὶ Παφλαγονίας ἀπὸ τὸ τῶν Ἀρμενιακῶν, ἱδρύθη δὲ καὶ τὸ θέμα Χερσῶνος. Κατὰ τὸ τέλος τῆς βασιλείας Θεοφίλου ὑπῆρχαν 17 θέματα, τὰ ὁποῖα ἀργότερα ηὐξήθησαν εἰς εἰκοσιπέντε[4].

Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ στρατιῶται οἱ ἀπόμαχοι οἱ ἐγκαθιστάμενοι εἰς κτήματα εἰς Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὑποχρεούμενοι νὰ ὑπερασπίζουν τὴν χώραν δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι ἐλεύθεροι γεωργοί.

1) Ostrogorsky, Geschichte.... σ. 65.
2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 22.
3) Mansi XI 737.
4) Bréhier, Les Institutions σ. 356.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Μονοθελητισμός.

Ὁ Ἡράκλειος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐγνώρισε καὶ συνεπάθησε πολλοὺς μονοφυσίτας, ὅπως καὶ κατὰ τὸ ταξίδι του εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἐδέχθη τὸν Καθολικὸν τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ συνεζήτησε μὲ τὸν μονοφυσίτην πατριάρχην Ἀντιοχείας Ἀθανάσιον. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν περσικὴν κατοχὴν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου οἱ μονοφυσῖται ἐνισχύθησαν, διότι οἱ Πέρσαι μᾶλλον τοὺς ὀρθοδόξους κατεδίωκαν. Πλὴν τῶν συμπαθειῶν τοῦ Ἡρακλείου διὰ τοὺς Ἀρμενίους, οἱ ὁποῖοι τόσον ἐβοήθησαν αὐτὸν μὲ στρατιώτας καὶ τρόφιμα, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς συμπαθείας τοῦ ἐκ Συρίας πατριάρχου Σεργίου, ὅστις ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν πατρίδα του καὶ ἐζήτει τρόπον συνδιαλλαγῆς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν. Ὁ Σέργιος (610–638) εἶναι ὁ σκεφθεὶς ὅτι θὰ ἱκανοποίει ὀρθοδόξους καὶ μονοφυσίτας, ἐὰν συνίστα τὴν ἀποδοχὴν δύο μὲν φύσεων, ἀλλὰ μιᾶς ἐνεργείας καὶ βουλήσεως τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς τὴν ἀντίληψιν αὐτήν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Μονοθελητισμός[1], συνεφώνησαν καὶ ἄλλοι κληρικοί, ὅπως ὁ ἐπίσκοπος Φάσιδος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Κῦρος καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας Ὀνώριος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἦλθεν εἰς ἰδιαιτέρας συνεννοήσεις ὁ Σέργιος. Ὁ Κῦρος σταλεὶς ὡς πατριάρχης (καὶ ὡς αὐγουστάλιος συγχρόνως) ἐπέβαλεν ἐκεῖ τὰς ἰδέας τοῦ Μονοθελητισμοῦ, ἀκόμη καὶ διὰ τῆς βίας, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, ὁ ὁποῖος εἶχε πεποίθησιν εἰς τὰς μεγάλας ἱκανότητας τοῦ Σεργίου, ἐνόμισεν ὅτι ἔλυσε τέλος καὶ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπὶ δύο αἰῶνας ἀπησχόλησε τὸ Βυζάντιον. Εἰς τὴν Ἀρμενίαν διευθύνει ὁ ἴδιος ὁ Σέργιος (633) τὰς συζητήσεις, εἰς τὴν Θεοδοσιούπολιν, ὅπου ἀπεφασίσθη ἡ ἕνωσις τῶν Ἀρμενίων μὲ τὸ Βυζάντιον[2].

Ἐναντίον ὅμως τῆς συμβιβαστικῆς προσπαθείας τοῦ πατριάρχου Σεργίου, ὁ ὁποῖος ἐσκέπτετο ὄχι μόνον ὡς θεολόγος ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικός, ἐξηγέρθη ὁ ἐκ Δαμασκοῦ μοναχὸς Σωφρόνιος, σοφὸς θεολόγος ἀλλ' ἀδιάφορος πρὸς τὰς πολιτικὰς ἀπόψεις. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ συζητήσεις καὶ αἱ ἀντιθέσεις ἐδημιούργησαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ φανατικοὺς μονοφυσίτας καὶ φανατικοὺς ἐχθροὺς τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ Μονοθελητισμοῦ. Ὁ Σωφρόνιος εἶναι ὁ κύριος ἀντίπαλος τοῦ Σεργίου, ὁ ὁποῖος ὡς μοναχὸς ἀκόμη ταξιδεύει εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ Κωνσταντινούπολιν καὶ καταπολεμεῖ τὸν Μονοθελητισμὸν καὶ τὰς

1) Βλ. V. Grumel, Recherches sur l'histoire du Monothélisme. EOr. τ. 27 (1928) σ. 6 καὶ 257 καὶ τ. 29 (1930) σ. 16.

2) Pargoire, L'Église Byz. σ. 158.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀντιλήψεις τοῦ πατριάρχου. Ἡ θορυβώδης ἐμφάνισις τοῦ Σωφρονίου ἠνάγκασε καὶ τὸν Σέργιον καὶ τὸν πάπαν Ὀνώριον νὰ συνιστοῦν ἀποχὴν ἀπὸ τὰς συζητήσεις περὶ μιᾶς ἢ δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, περὶ μιᾶς ἢ δύο ἐνεργειῶν αὐτοῦ [1]. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἐπιβληθῇ σιγὴ διὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδιέφεραν τόσον πολὺ τὸν τότε κόσμον ;

Τὸ Βυζάντιον διέπραξε τὸ λάθος, καθὼς λέγει ὁ Gelzer [2], νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Σωφρόνιον πατριάρχην Ἱεροσολύμων (634), ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε σφοδρότερον τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Μονοθελητισμοῦ, χωρὶς νὰ προσέχῃ καθόλου τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον, ποὺ ἠπείλει ἤδη τὴν Συρίαν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τοῦ 634 συνέταξεν ὁ Σέργιος τὴν περίφημον Ἔκθεσιν, τὴν διατύπωσιν δηλ. τῆς θεωρίας περὶ μιᾶς θελήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία ὅμως ἐνεκρίθη καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου μόλις τὸ 638 [3], ἴσως ἕνεκα τῶν ἀντιδράσεων τοῦ Σωφρονίου. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέθαναν ὁ Σέργιος καὶ ὁ πάπας Ὀνώριος (καὶ ὁ Σωφρόνιος), πρὶν ἐγκρίνῃ ἐπισήμως τὴν Ἔκθεσιν. Καὶ ὁ μὲν διάδοχος τοῦ Σεργίου πατριάρχης Πύρρος ἐνέκρινεν αὐτὴν καὶ κατέκρινε τὸν Σωφρόνιον, διότι «οὐκ ἐν εὐθέτῳ καιρῷ» τὴν κατεπολέμησε [4], ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Ὀνωρίου συνεφώνησε πρὸς τὸν Σωφρόνιον καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἐγκρίνῃ τὴν Ἔκθεσιν.

Τοιουτοτρόπως ἀντὶ συμβιβαστικῆς λύσεως, ὅπως ἐνόμισεν ὁ Σέργιος, ἐδημιουργήθη νέον ζήτημα θρησκευτικόν, τὸ ὁποῖον ἐτάραξε πάλιν τὰ πνεύματα. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἡ βιαιότης τοῦ Κύρου ὑπὲρ τοῦ Μονοθελητισμοῦ ἐπροκάλεσεν ἐπίσης ἀντίδρασιν καὶ ἔβλαψε τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους.

Ἀλλ' ὅλος αὐτὸς ὁ φανατισμὸς ἦτο ἄσκοπος. Οἱ Ἄραβες ἔρχονται νὰ καταλάβουν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ὅλοι, ὅσοι μὲ τόσον πεῖσμα συνεζήτουν περὶ Μονοφυσιτισμοῦ, θὰ σιωπήσουν ἀποτόμως καὶ

---

1) Θεοφάν. 1, 330: «ἐκτίθεται (Ἡράκλειος) τὸ λεγόμενον ἴδικτον, περιέχον μήτε μίαν, μήτε δύο ὁμολογεῖν ἐνεργείας ἐν Χριστῷ».

2) Gelzer, Byz. Kulturg. σ. 92. Ὁ βίος τοῦ Σωφρονίου ἐν Migne PG. τ. 87 στ. 3677. Βλ. καὶ λ. Sophronios ἐν Dict. Cath καὶ «Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ ὑπόμνημα εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Σωφρόνιον πατριάρχην Ἱεροσολύμων» (ΑΙΣ τ. 5 σ. 137).

3) Παρὰ Mansi X, 992 εὑρίσκεται ἡ Ἔκθεσις, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἐξῆς ὑπογραφήν: «Ἡράκλειος πιστὸς ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς ὑπεσημηνάμην». Πρὶν διαφωνήσῃ ριζικῶς ὁ Σωφρόνιος πρὸς τὸν Σέργιον, ἔγραψεν ἐπιστολὴν «Δεσπότῃ πάντων ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ Σεργίῳ ἀρχιεπισκόπῳ καὶ πατριάρχῃ Κων]πόλεως Σωφρόνιος ἀχρεῖος δοῦλος τῆς ἁγίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πόλεως» (Migne PG. τ. 87, 3 στ. 3148).

4) Παρὰ Diehl - Marçais, 1, 155 (βλ. καὶ Migne PG. 91, 332).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολλοὶ μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς θὰ δεχθοῦν καὶ τὴν νέαν θρησκείαν, ἡ ὁποία θὰ κομισθῇ διὰ τῶν Βεδουίνων, ἤτοι τῶν νομάδων τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου. Δὲν ἠξεύρομεν, ἂν ὁ σοφὸς Σωφρόνιος ἀντελήφθη ποτὲ ὅτι «οὐκ ἐν εὐθέτῳ καιρῷ» συνεζήτει, ἀλλὰ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Σέργιος ἔβλεπε πολὺ εὐρύτερον.

4. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μωάμεθ ἐπὶ Ἡρακλείου.

Καθ' ὃ ἔτος (622) ὁ Ἡράκλειος ἤρχιζε τὴν σταυροφορίαν του κατὰ τῶν Περσῶν, μετενάστευε καὶ ἄγνωστος ἕως τότε «προφήτης», ὁ Μωάμεθ[1], ἀπὸ τὴν Μέκκαν εἰς τὴν Μεδίναν τῆς Ἀραβίας διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν διδασκαλίαν του καὶ νὰ καταρρίψῃ τοὺς παλαιοὺς θεοὺς τῆς χώρας. Καὶ οἱ δύο ἄνδρες ἐπέτυχαν εἰς τοὺς σκοπούς των· ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τοὺς Πέρσας, ὁ Μωάμεθ ἀνέτρεψε τὴν θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Ἀραβίας. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ δευτέρου ἔμελλε, μετὰ τὸν θάνατόν του μάλιστα (632), νὰ κολοβώσῃ τὸ Κράτος τοῦ Ἡρακλείου καὶ νὰ ἔχῃ κοσμοϊστορικὰς συνεπείας.

Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μωάμεθ, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς χώρας, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθεν οὗτος.

Ἡ Ἀραβία εἶναι μεγάλη χερσόνησος τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀσίας κατὰ μέγα μέρος ἀμμώδης καὶ ἄνυδρος, δὲν ἔχει δὲ γεωγραφικὴν ἑνότητα. Μέρος αὐτῆς βλέπει πρὸς τὸν Περσικὸν κόλπον καὶ τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν καὶ δὲν εἶχεν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν Μεσόγειον, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ δυτικὴ Ἀραβία ἡ βρεχομένη ὑπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἐπικοινωνεῖ εὐκόλως πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Μεσόγειον, ἀλλ' ὄχι πρὸς τὸν Περσικὸν Κόλπον[2].

Ἡ χώρα κατὰ μέγα μέρος ἦτο πτωχὴ καὶ μόνον ὅταν ἔβρεχε, ἔτρεφε πρόβατα καὶ καμήλους καὶ ἵππους· κατ' οὐσίαν τὰ πρόβατα ἔδιδαν εἰσόδημα καὶ τροφὴν διὰ τοὺς ἀνθρώπους, αἱ κάμηλοι ἐχρησίμευαν διὰ τὴν μεταφοράν, ἐν μέρει δὲ μαζὶ μὲ τοὺς ἵππους καὶ διὰ συχνοὺς πολέμους τῶν ἀραβικῶν φυλῶν. Ὅταν δὲν ἔβρεχεν, ἔπρεπε νὰ μετακινηθοῦν οἱ κάτοικοι διὰ νὰ εὕρουν τροφὴν διὰ τὰ ζῷα, ἐχρειάζετο δὲ πρὸς τοῦτο πολλάκις καὶ νὰ πολεμήσουν. Ἡ φύσις λοιπὸν τῆς Ἀραβίας κατέστησε τοὺς κατοίκους νομάδας καὶ ὑπερηφάνους πολεμιστὰς[3] συγχρόνως καὶ μάλιστα μὲ μεγάλην ἀντοχήν, διότι συνή-

1) Βλ. πρόχειρως τὸ ἄρθρον Muhammad ἐν EJsl, ὅπου καὶ ἡ κυριωτάτη σχετικὴ βιβλιογραφία.

2) Πβ. Gaudefroy - Demombynes, Le monde musulman... σ. 40 κἑξ.

3) «Φιλελευθέρους» τοὺς ὀνομάζει ἤδη Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (XIX, 94, 2)=φίλους τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θιζαν οὗτοι εἰς μακρὰς πορείας εἰς τὴν πεῖναν καὶ τὴν δίψαν ἀκόμη. Τὰ πολεμικά των κατορθώματα ἐξύμνει ἡ παλαιὰ ἀραβικὴ ποίησις.

Κοινωνικῶς ἦσαν ὠργανωμένοι κατὰ φυλὰς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν πατριαρχῶν, ὅπως τοὺς λέγει ἡ Π. Διαθήκη, ἢ τῶν φυλάρχων, οἱ ὁποῖοι διηύθυναν καὶ τοὺς πολέμους κατ' ἄλλων φυλῶν. Ἡ γεωγραφικὴ κατάστασις τῆς Ἀραβίας δὲν μετεβλήθη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν καὶ ἐπομένως παραμένει μέχρι σήμερον καὶ ὁ νομαδικὸς βίος, καθὼς καὶ ἡ κατὰ φυλὰς ὀργάνωσις καὶ τὰ σχετικὰ ἔθιμα τῆς ἐκδικήσεως τοῦ αἵματος (vendetta).

Πολλοὶ κάτοικοι τῆς Ἀραβίας ἐκ τῶν κατοικούντων βορειότερα ἐν καιρῷ ἀνυδρίας ἐπροχώρουν πρὸς εὕρεσιν τροφῆς εἰς τὴν Συρίαν καὶ πολλοὶ ἐμισθοφόρουν καὶ ὑπηρέτουν στρατιωτικῶς τοὺς Βυζαντινούς, ὅπως ἡ φυλὴ τῶν Γασσανιδῶν, ἢ τοὺς Πέρσας, ὅπως ἡ φυλὴ τῶν Λαχμιδῶν. Ἤδη λοιπὸν πρὸ τοῦ Μωάμεθ, πολὺ μάλιστα πρὸ αὐτοῦ, εἶχαν ἔλθει Ἄραβες εἰς τὴν Συρίαν, οἱ ὁποῖοι ἔμελλαν νὰ διευκολύνουν τὴν Ἀραβικὴν αὐτῆς κατάκτησιν.

Ἓν τμῆμα μόνον τῆς χώρας ἦτο ὀλιγώτερον νομαδικόν, περισσότερον γεωργικὸν καὶ εἶχε καὶ πόλεις, ἡ παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν δυτικὴ Ἀραβία, τῆς ὁποίας δύο ἐπαρχίαι εἶναι γνωστότεραι, ἡ Εὐδαίμων Ἀραβία (νεωτέρα Ὑεμένη) καὶ ἡ Πετραία Ἀραβία. Εἰς τὴν Εὐδαίμονα Ἀραβίαν ἤκμασεν αἰῶνας π. Χ. τὸ Κράτος τῆς βασιλίσσης Σαβᾶ, ἀργότερα δὲ τὸ Κράτος τῶν Ὁμηριτῶν, ὅπου εἰσήχθη καὶ ὁ μονοφυσιτικὸς Χριστιανισμός. Εἰς τὴν δυτικὴν Ἀραβίαν ὑπῆρχαν δύο ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, τὸ Ἀἴθριβον ἢ Αἰθρίβη (ἡ ἔπειτα Μεδίνα) καὶ ἡ Μέκκα· διὰ τῶν πόλεων τούτων μετεφέροντο τὸν ἕκτον αἰῶνα ἐμπορεύματα τῆς νοτίου Ἀραβίας καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ ἀκόμη Ὠκεανοῦ, ἀλόη, ἀρώματα, πολύτιμοι λίθοι κλπ., εἰς τὸν λιμένα τῆς Γάζης καὶ ἡ γραμμὴ Ὑεμένης–Γάζης παρηγκώνισε τὴν γραμμὴν Περσικοῦ Κόλπου – Μεσογείου, ἡ ὁποία ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὰς περσικὰς ἐπιδρομὰς καὶ τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας τῶν Γασσανιδῶν καὶ Λαχμιδῶν.

Ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις τῆς δυτικῆς Ἀραβίας καὶ τῶν ἐμπορικῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδίνης ἔμελλε νὰ ἔχῃ ἀποτελεσματικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν θρησκευτικὴν μεταβολήν, τὴν ὁποίαν ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχεν ὁ Μωάμεθ.

Εἰς τὴν Ἀραβίαν μὲ τὴν ἔλλειψιν γεωγραφικῆς ἑνότητος καὶ τὰς πολλὰς ἐμπολέμους φυλὰς δὲν ἦτο εὔκολος ἡ διάδοσις τοῦ μονοθεϊσμοῦ, τὸν ὁποῖον ἄλλο σημιτικὸν ἔθνος, οἱ Ἰουδαῖοι ἀνεκάλυψαν. Οἱ Ἄραβες ἦσαν καὶ αὐτοὶ Σημῖται, ἀλλὰ πρὸ τοῦ Μωάμεθ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ γίνουν μονοθεϊσταί, πλὴν τῶν Ὁμηριτῶν καὶ ὀλίγων ἐμπό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρων ἐπικοινωνούντων πρὸς τὴν Συρίαν. Οἱ λοιποὶ Ἄραβες εἶχαν κατὰ φυλὰς διαφόρους θεούς, διάφορα θεῖα σεβάσματα, ὑψηλὰ καὶ σκιερὰ δένδρα, κρήνας εὐύδρους καὶ πρὸ πάντων λίθους μετεωρίτας ἢ ἄλλους, τοὺς βαιτύλους λεγομένους. Ἡ λιθολατρία ἦτο ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρησκεία εἰς τὴν Ἀραβίαν· καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μέκκαν μετεωρίτης λίθος ἐντὸς κτίσματος τετραγώνου, τοῦ Κααβᾶ, ἦτο πολυσύχναστον σέβασμα ὄχι μιᾶς φυλῆς ἀλλὰ τῶν Ἀράβων ὅλων, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο δι' ἐργασίας εἰς τὴν ἐμπορικὴν αὐτὴν πόλιν. Ἡ ἐπικοινωνία μὲ Χριστιανοὺς ἐμπόρους τῆς Συρίας ἢ τῆς Ὑεμένης δὲν ἔμελλε νὰ ἐλαττώσῃ τὸν σεβασμὸν τῶν Ἀράβων πρὸς τὸν Κααβᾶν, τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλει καὶ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ εἰς τὴν προσκύνησιν τῶν ὀπαδῶν του. Ἦτο ἄλλως ἡ φύλαξις τοῦ Κααβᾶ ἀνετεθειμένη ἀνέκαθεν εἰς τὴν φυλὴν τῶν Κορεϊσχιτῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ ὁ Μωάμεθ.

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Μέκκα ἦτο τὸ κυριώτερον κέντρον ἐμπορίου εἰς τὴν γραμμὴν Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, Εὐδαίμονος Ἀραβίας–Μεσογείου καὶ πνευματικῆς καὶ λοιπῆς ἐπικοινωνίας ἐκπολιτιστικῆς. Ἄραβες, Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ (τὰ τελευταῖα ἔτη 619–629 καὶ Πέρσαι) ἤρχοντο δι' ἐργασίας των εἰς τὴν Μέκκαν, ὅσοι εἰς οὐδεμίαν ἄλλην πόλιν. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φανῇ παράδοξον ὅτι ἐκεῖθεν προῆλθεν ὁ Μωάμεθ καὶ ὁ Μωαμεθανισμός, δυνάμεθα δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ καὶ ἀπὸ καμμίαν ἄλλην πόλιν Ἀραβικήν.

Πότε ἐγεννήθη ὁ Μωάμεθ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν, περὶ τὸ 570· ἀνῆκεν εἰς πτωχὴν οἰκογένειαν, ἔμεινεν ὀρφανὸς καὶ ἀνετράφη ἀπὸ τὸν θεῖόν του Ἄβου – Ταλὴβ (Abou–Talib)· ἔγινεν ὅμως εὔπορος, ὅταν ἐνυμφεύθη εἰς ἡλικίαν περίπου 25 ἐτῶν πλουσίαν χήραν. Γράμματα δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζεν, ἡ ἐπικοινωνία ὅμως εἰς τὴν Μέκκαν μὲ Ἰουδαίους καὶ Χριστιανοὺς ἤνοιξεν εἰς τὸν εὐφυῆ αὐτὸν Ἄραβα νέους κόσμους, ἀγνώστους εἰς τοὺς λιθολάτρας συμπολίτας του. Ἰδιαιτέρως ἐπεκοινώνησε κατὰ τὸν Grégoire πρὸς τοὺς μονοφυσίτας Χριστιανοὺς τῆς Εὐδαίμονος Ἀραβίας καὶ μάλιστα τοὺς κατοίκους τοῦ Nedjran, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔδειξεν ἔπειτα ἰδιαιτέραν εὔνοιαν. Ὁ Grégoire μάλιστα προσθέτει: «ὁ Pirenne εἶπεν ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐδημιούργησε τὸν Κάρολον τὸν Μεγάλον καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Εὐτυχὴς (ὁ ἱδρυτὴς δηλ. τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ) ἐδημιούργησε τὸν Μωάμεθ»[1].

Πρέπει νὰ ἐπροξένησε μεγάλην ἐντύπωσιν ἡ διαφορὰ μονοφυσιτικοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀραβικῆς λιθολατρίας εἰς τὸν Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος,

1) Grégoire, Mahomet et le Monophysisme, Mélanges Ch. Diehl τ. 1 (1930) σ. 107 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πλούσιος, ἀπερίσπαστος ὅπως ἦτο ἀπὸ ἄλλας φροντίδας, ἤρχισε νὰ σκέπτεται περὶ συντριβῆς τῶν εἰδώλων τῆς πατρίδος του.

Ἀπὸ τοῦ 610 καὶ ἔπειτα ἤρχισε νὰ ὑπαγορεύῃ σχετικὰς «ἀποκαλύψεις», αἱ ὁποῖαι κατεγράφησαν ἔπειτα εἰς τὸ Κοράνι. Ὁ Μωάμεθ ἐπηρεάσθη καὶ ἀπὸ τὸν Ἰουδαϊσμόν, κατὰ τὸ διάστημα μάλιστα τῆς διαμονῆς του εἰς Αἰθρίβην, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν. Ὁ Carlyle, ὁ ὁποῖος περιέλαβε τὸν Μωάμεθ εἰς τοὺς «Ἥρωάς» του μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ Δάντη, τοῦ Λουθήρου, τοῦ Κρόμβελ κλπ., λέγει ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ εἶναι «εἶδος νόθου Χριστιανισμοῦ». Ὁ Μωάμεθ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ Χριστιανισμοῦ· παρέλαβε μόνον μερικὰς γενικὰς γραμμάς, τὰς ὁποίας θέλει νὰ ἐπιβάλῃ διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν κοινωνίαν τῆς Ἀραβίας.

Ὁ Μωάμεθ ἐπεδίωξε νὰ ἐπιβάλῃ τὴν διδασκαλίαν του πρῶτον εἰς τοὺς συγγενεῖς του, οἱ ὁποῖοι τὸν ἤκουσαν, καὶ ἔπειτα εἰς φίλους του, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐφάνησαν ὅλοι πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὰς γνώμας του. Ἀπεσύρθη ἀπὸ τὴν κοινωνίαν[1] τῆς Μέκκας καὶ ἐπανῆλθε λέγων ὅτι ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ θρησκείαν, ἀλλὰ πολλοὶ Μεκκανοὶ ἦσαν διατεθειμένοι μᾶλλον νὰ γελάσουν ἢ νὰ δεχθοῦν τὰ νέα διδάγματα. Ἡ ἀντίδρασις τῶν Μεκκανῶν δὲν ἀπεθάρρυνε τὸν Μωάμεθ, ἀλλὰ τὸν ἐπεισμάτωσε καὶ τὸν ἐνίσχυσε, τοῦτο δὲ ἴσα-ἴσα δεικνύει τὴν δυνατήν του προσωπικότητα.

Τὸ 622 ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Μέκκαν συνοδευόμενος ἀπὸ ὀλίγους οἰκείους καὶ φίλους του καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν πόλιν τοῦ Αἰθρίβου, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἑξῆς θὰ ὀνομασθῇ Μεδίνα, ἤτοι πόλις τοῦ προφήτου. Ἡ μετανάστευσις αὐτὴ εἶναι γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα τῆς ***Ἐγείρας*** (ἀραβ. hisdra=μετανάστευσις, ὄχι φυγή), ἀπ' αὐτῆς δ' ἤρχισεν ἡ χρονολογία τοῦ Μωαμεθανισμοῦ.

Εἰς τὴν Μεδίναν ἔγινε δεκτὸς εὐχαρίστως ὁ Μωάμεθ καὶ ἡ διδασκαλία του ἠκούσθη προθυμότερον· μόνον οἱ Ἑβραῖοι ἀντέδρασαν εἰς τὴν νέαν διδασκαλίαν καὶ δι' αὐτὸ τελικῶς ὑπεβλήθησαν εἰς φορολογίας μεγάλας καὶ κατεδιώχθησαν.

Ὁ Μωάμεθ θέλει νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς Μεκκανοὺς τὴν θρησκείαν του καὶ πράττει τοῦτο διὰ τῆς βίας· ὁ ἀντιπρόσωπος τῶν Σημιτῶν νομάδων τῆς Ἀραβίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σκεφθῇ ὡς ὁ ἐκ Σημιτῶν

1) Ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι ὁ Μωάμεθ εἶχε καὶ «τὸ πάθος τῆς ἐπιληψίας» (Κ. Πορφυρογεν. 3, 91), ἡ ὁποία δὲν φαίνεται ὀρθὴ (M. Meyerhof, Le monde Islamique 1926 σ. 10).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰουδαίων προελθὼν Ἰησοῦς, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε τὴν βίαν ἀλλὰ μόνον τὴν ἀγάπην ἐκήρυττε.

Ἀπὸ τοῦ 624 ἤρχισαν αἱ συγκρούσεις ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ πρὸς καραβάνια τῶν Μεκκανῶν κατὰ τὸν παλαιὸν ἀραβικὸν τρόπον τοῦ κλεφτοπολέμου (ἀραβ. razzia). Εἰς τὰς περισσοτέρας συγκρούσεις ἐνίκησεν ὁ Μωάμεθ καὶ διένειμε τὰ λάφυρα εἰς τοὺς συμπολεμιστάς του, ἀφοῦ ἐκράτησε τὸ ἓν πέμπτον ὑπὲρ τῶν κοινῶν σκοπῶν. Ἡ τακτικὴ αὐτὴ ἔχει γενικὴν σημασίαν διὰ τὸ μέλλον· ὁ Μωαμεθανισμὸς θὰ διεξαγάγῃ τὸν «ἱερὸν πόλεμον», ἤτοι τὸν πόλεμον πρὸς διάδοσιν τῆς «ἀληθοῦς» πίστεως, τὰ δὲ λάφυρα θὰ διανέμωνται εἰς τοὺς πολεμοῦντας πλὴν τοῦ $^1/_5$ ἀνήκοντος εἰς τὸ κοινὸν ἢ τὸν ἀρχηγόν. Μίαν ἐπιδρομήν, χάριν ἴσως λαφύρων, ὠργάνωσεν ὁ Μωάμεθ τὸ 629 εἰς τὰ Βυζαντινὰ σύνορα, ὅπου συνήφθη ἡ μάχη ἡ λεγομένη τῶν Μοθῶν (σημερ. Al-Moté πλησίον τῆς Βόστρας, εἰς τὴν Ὑπεριορδανίαν). Ἡ ἐπιχείρησις ἀπέτυχε, διότι οἱ Ἄραβες Χριστιανοὶ ὑπεστήριζαν τὸν Βυζαντινὸν στρατόν, ἔπεσε δὲ εἰς τοὺς Μοθοὺς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἐξάδελφος τοῦ Μωάμεθ, ὁ υἱὸς τοῦ εὐεργέτου Ταλὴβ καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἔπειτα καλίφου Ἀλῆ, ὁ Γκιάφαρ, τὸν ὁποῖον ἐτίμησε πολὺ καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἀφιερώθη ἀργότερα ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν μνημεῖον σωζόμενον μέχρι σήμερον [1].

Τὸ 630 εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μέκκαν ὡς νικητὴς ὁ Μωάμεθ καὶ τὸ 532 ἀπέθανεν, ἀφοῦ ὥρισεν ὡς τοποτηρητήν του (καλίφην) καὶ ἀρχηγὸν τῶν πιστῶν τὸν Abou-Bakr, τὸν «Ἀβουβάχαρον» τοῦ Θεοφάνους. Πρὶν ὅμως εἰσέλθῃ εἰς τὴν Μέκκαν, εἶχεν ὑποτάξει μέρος τῆς Ἀραβίας, εἶχεν ἔλθει δὲ καὶ εἰς σχέσεις φιλικὰς πρὸς τοὺς «Ὁμηρίτας» καὶ ἄλλους Χριστιανούς.

Ποία εἶναι ἡ διδασκαλία, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἄραβας ὁ Μωάμεθ διὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους θεούς; Ὁ νέος προφήτης, ὅπως εἴπαμεν, παρέλαβε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς διδασκαλίας του ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ἀπὸ τὸν ἰουδαϊκὸν μονοθεϊσμὸν κατὰ δεύτερον. Περιέχεται αὐτὴ εἰς τὸ ***Κοράνιον*** [2], τὸ ὁποῖον ἐσώθη εἰς τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὸ μορφὴν τὸ 653 ἀπὸ τὸν

1) Χ. Νομικοῦ, Ἡ μάχη τῶν Μοθῶν καὶ ὁ τάφος τοῦ Γκιάφαρ - Ἐλ - Ταγιάρ, ΕΒΣπ. τ. 3 (1926) σ. 94 κέξ. Πβ. Θεοφάν. 1, 335. Ἀπηχήσεις τῆς μάχης τῶν Μοθῶν ὑπάρχουν καὶ εἰς τὴν Ἀραβικὴν ἐπικὴν ποίησιν. Πβ. ΒΖ τ. 38 (1938) σ. 518.

2) Διὰ τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς σιγᾷ τὸ Κοράνιον, ἡ Σούννα, ἤτοι ἡ συλλογὴ τῶν παραδόσεων περὶ τῶν πράξεων καὶ ἀντιλήψεων τοῦ Μωάμεθ, ἀποτελεῖ πηγὴν θρησκευτικὴν διὰ τοὺς ὀρθοδόξους Μουσουλμάνους, τοὺς Σουννίτας, ἐνῷ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ἀλῆ (οἱ Σχιῖται) ἀποκρούουν αὐτήν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καλίφην Ὀθμάν· τότε συνεκεντρώθησαν αἱ καταγραφεῖσαι πρότερον «ἀποκαλύψεις» καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ τοῦ προφήτου Μωάμεθ. Αἱ παρατηρήσεις αὗται κατεγράφησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἡ δὲ συγκέντρωσίς των δὲν ἔγινε κατὰ λογικὴν σειράν, ἀλλὰ μᾶλλον μηχανικῶς καὶ δι' αὐτὸ τὸ Κοράνιον εἶναι δύσκολον ἀνάγνωσμα, ἔχει ἐπαναλήψεις, ἀσυναρτησίας καὶ ἀσαφείας ἢ καὶ ἀντιφάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπροκάλεσαν κατὰ καιροὺς διαφόρους ἑρμηνείας τῶν Μωαμεθανῶν ἑρμηνευτῶν καὶ ἀντιφατικὰς ἐνεργείας τῶν Μωαμεθανῶν πολιτικῶν.

Τὸ κυριώτατον δίδαγμα τοῦ Κορανίου, τὸ ὁποῖον καθ' ἡμέραν διδάσκεται ἀπὸ τοῦ μιναρὲ εἰς τοὺς πιστούς, εἶναι ὅτι «Δὲν ὑπάρχει ἄλλος θεὸς πλὴν τοῦ Ἀλλάχ· ὁ Μωάμεθ εἶναι ὁ προφήτης (ἢ ὁ ἀπεσταλμένος) τοῦ Ἀλλάχ». Ἡ μονοθεϊστικὴ αὐτὴ διδασκαλία προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, εἶναι τὸ κυριώτατον πόρισμα τῶν σκέψεων τοῦ Μωάμεθ, ὅταν ἐγνώρισε τὰς ἀνωτέρω θρησκείας εἰς τὴν Μέκκαν καὶ τὴν Ὑεμένην. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀπῃτεῖτο μεγάλη εὐφυΐα, γενναιότης καὶ εἰλικρίνεια διὰ νὰ δεχθῇ τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν ὁ Μωάμεθ καὶ νὰ ἀποβάλῃ συγχρόνως ὅλας τὰς παλαιὰς ἀραβικὰς ἀντιλήψεις περὶ λατρείας τῶν λίθων, τῶν δένδρων καὶ ἄλλων κτισμάτων. Ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἁπλῆς αὐτῆς διδασκαλίας ἔμελλε νὰ ἐξυψώσῃ τὸν Ἄραβα, τὸν πολεμοῦντα μάλιστα ὑπὲρ τοπικῶν βαιτύλων (οὐρανοπετῶν λίθων). Ὁ Μωάμεθ παρέλαβεν ἀκόμη ὀλίγα οὐσιώδη στοιχεῖα ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω θρησκείας.

1) Τὴν προσευχὴν πεντάκις τῆς ἡμέρας, ἀναγκαίαν διὰ τὸν πιστὸν Μωαμεθανόν· αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἀποστήθισιν ρητῶν τοῦ Κορανίου καὶ τὴν γονυπετῆ προσκύνησιν, μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὴν Μέκκαν. Ἡ προσευχὴ γίνεται ὁπουδήποτε ἀλλὰ καὶ ἐντὸς ἰδιαιτέρου οἴκου. Ἡ προσευχὴ λοιπὸν κατέστησεν ἀναγκαῖον τὸ τζαμί, εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθη ὁ μιναρὲς κατὰ μίμησιν ἐπίσης τοῦ χριστιανικοῦ κωδωνοστασίου, καθὼς καὶ ὁ ἄμβων.

2) Τὴν νηστείαν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ μηνὸς Ramadan. Ἡ νηστεία συνοδεύεται καὶ μὲ συχνὴν προσευχήν.

3) Τὴν προσκύνησιν εἰς τὸν Κααβᾶν τῆς Μέκκας. Τοιουτοτρόπως ὁ Μωάμεθ συνέδεσεν, ὅπως λέγει ὁ Marçais, «τὴν νέαν θρησκείαν, τὸ Ἰσλάμ, πρὸς τὴν παλαιὰν θρησκείαν τῶν Ἀράβων». Διὰ τῆς προσκυνήσεως ὑπενθύμιζεν εἰς τοὺς πιστούς, ποὺ ἤρχοντο ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, ὅτι ἡ Ἀραβία ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τοῦ Μωαμεθανισμοῦ. Ἡ προσκύνησις τοῦ Κααβᾶ ὑπῆρξε καὶ πατριωτικὴ πρᾶξις.

4) Τὴν ἐλεημοσύνην, τὴν ὁποίαν ὁ Μωάμεθ ἐδέχθη κατὰ τὰ χριστιανικὰ παραδείγματα· ἐδῶ ὑπάγεται ὄχι μόνον ἡ προαιρετικὴ ἐλεη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μοσύνη εἰς τοὺς πτωχούς, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεισφορὰ τῶν Μωαμεθανῶν εἰς τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκην νὰ τακτοποιήσῃ τὸν προϋπολογισμόν του [1].

Καθὼς βλέπομεν, ἡ νηστεία, ἡ προσευχὴ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη ἦσαν χριστιανικὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ προσκύνησις τοῦ Κααβᾶ καὶ ὁ «ἱερὸς πόλεμος» ὑπὲρ τοῦ Ἰσλάμ, ὁ ὁποῖος συνέδεσε τὴν θρησκείαν μὲ τὴν πολιτείαν. Ὁ Μωάμεθ διὰ τοῦ «ἱεροῦ πολέμου» ἔγινεν ὄχι μόνον ἱδρυτὴς θρησκείας ἀλλὰ καὶ Κράτους, αὐτὸς δ' ὁ ἰδιαίτερος χαρακτὴρ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν διάδοσίν του. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηπλώθη μόνον διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ὁ Μωαμεθανισμὸς μόνον διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ «ἱεροῦ πολέμου», ὁ ὁποῖος ἤμειβεν ἀφθόνως μὲ λάφυρα κλπ. τοὺς πολεμοῦντας. Δι' αὐτὸ ὁ πρῶτος ἐξηπλώθη πολὺ ἀργά, ὁ δεύτερος πολὺ γρήγορα. Χωρὶς τὸν «ἱερὸν πόλεμον» εἶναι ζήτημα, ἂν ὁ Μωαμεθανισμὸς θὰ ἐγίνετο γνωστὸς ἔξω τῆς Ἀραβίας, ἐνῷ δι' αὐτοῦ ἐξηπλώθη καὶ εἰς βάρος τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦτο δ' ὑπῆρξε συμφορὰ ἱστορική. Τὰ λάφυρα τοῦ «ἱεροῦ πολέμου» ἐξήπλωσαν τὸν Μωαμεθανισμὸν καὶ τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ δείξῃ πόσον κατώτερος εἶναι οὗτος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ εἰς τὴν Ἀραβίαν, ἀντὶ τῆς λατρείας τῶν λίθων καὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ, ὑπῆρξε πολὺ ὠφέλιμος, καὶ αὐτὸ κυρίως ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Μωάμεθ, ἐνῷ ἡ βιαία ἐπιβολὴ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ καὶ εἰς Χριστιανούς, ἀντίθετος πρὸς τὰς ἀρχικὰς προθέσεις τοῦ Μωάμεθ, ὑπῆρξεν ὀπισθοδρόμησις διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ καταστροφή.

Ὀλίγας ἀκόμη παρατηρήσεις ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν. Ὁ Μωάμεθ παρέστησε τὴν θρησκείαν του ὡς ὀρθὴν θρησκείαν τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ φίλου τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνεγνωρισμένου προγόνου τῶν Ἀράβων, τοῦ κτίστου τοῦ Κααβᾶ. Ἀποδίδων τὴν τιμὴν αὐτὴν εἰς τὸν Ἀβραὰμ δὲν τὸν ἐθεώρει Ἰουδαῖον : «Ὁ Ἀβραάμ, λέγει τὸ Κοράνιον, δὲν ἦτο οὔτε Ἰουδαῖος οὔτε Χριστιανός. Ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, δὲν ἦτο εἰδωλολάτρης» [2]. Πλὴν τοῦ Ἀβραὰμ πολὺ σεβαστὸς εἰς τὸν Μωάμεθ ἦτο καὶ ὁ Μωυσῆς.

Ὁ Μωάμεθ ἐδίδαξε καὶ τὴν δευτέραν παρουσίαν καὶ ὅτι οἱ ἄπιστοι θὰ τιμωρηθοῦν εἰς τὴν Κόλασιν καὶ οἱ πιστοὶ θὰ ἀμειφθοῦν εἰς τὸν Παράδεισον, τὸν ὁποῖον τὸ Κοράνιον περιγράφει ἐκτενῶς.

Ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως κατόρθωμα τοῦ Μωάμεθ ἦτο ὅτι ἠμπόδισε νὰ θανατώνουν τὰ νεογέννητα κορίτσια. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως

1) Βλ. Diehl - Marçais, 1, 183.
2) Βλ. Diehl - Marçais, 1, 171.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ αἵματος (vendetta), τὴν τόσον συνήθη μέχρι σήμερον εἰς τοὺς νομάδας τῆς Ἀραβίας. Τὴν πολυγαμίαν ἐπίσης δὲν τὴν ἠμπόδισεν ὁ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος δὲ ἐνυμφεύθη πολλὰς γυναῖκας, ὀκτὼ ἢ δεκαπέντε. Ἄλλαι διατάξεις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ εἶναι μᾶλλον ἀστυνομικαί, ὡς ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ οἴνου εἰς τοὺς «πιστούς».

Συνέπεια τοῦ «ἱεροῦ πολέμου» ἦτο ἡ τακτικὴ ἀπέναντι τῶν ξένων. Οἱ ἀνθιστάμενοι εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Ἰσλὰμ ἔπρεπε νὰ νικηθοῦν διὰ τῆς βίας καὶ νὰ αἰχμαλωτισθοῦν. Ἀντιθέτως οἱ ζητοῦντες τὴν προστασίαν καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἐτύγχανον προνομίων καὶ εὐνοίας. Οἱ ὑποτασσόμενοι ὅμως εἰς τὸ Ἰσλὰμ ἔπρεπε νὰ πληρώνουν τὸν φόρον τοῦ χαρατσιοῦ (κτηματικὸν φόρον) καὶ τὸν κεφαλικὸν (djizya).

Ἐζητήσαμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ραγδαίαν ἀραβικὴν κατάκτησιν, ἡ ὁποία εἰς διάστημα ὀλιγώτερον ἑνὸς αἰῶνος ἐξετάθη ἀπὸ τοῦ Ἀφγανιστὰν μέχρι τῆς Ἱσπανίας. Ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι ἐπιδρομεῖς ταχεῖς, ὅπως οἱ Οὖννοι, ἀλλ' οὗτοι διεσκορπίσθησαν ταχέως. Οἱ Ἄραβες τοὐναντίον κατέκτησαν πολλοὺς λαοὺς χριστιανικοὺς καὶ ἐπέβαλαν εἰς αὐτοὺς τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἀπεμάκρυναν αὐτοὺς ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Ὁ Μωαμεθανισμὸς εἶναι, ὅπως λέγει ὁ Dawson [1], ἡ ἀπάντησις τῆς Ἀσίας εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔργον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὅ,τι ἐκεῖνος ἐδημιούργησεν ἀνατρέπεται τώρα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ.

Ἡ ταχύτης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπροχώρησαν οἱ διάδοχοι τοῦ Μωάμεθ, καὶ ἡ ριζικὴ μεταβολή, τὴν ὁποίαν ἐπέφεραν εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαούς, ὀφείλεται εἰς τὸν συνδυασμὸν ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ θρησκείας καὶ πολιτείας. Διὰ νὰ εἴπωμεν ἀκριβέστερον ὁ Μωάμεθ ὑπέβαλε τὴν θρησκείαν ὑπὸ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ κατὰ βούλησιν. Οἱ πολεμοῦντες ὑπὲρ τῆς νέας θρησκείας ἔχουν ἀφθόνους ἀμοιβὰς καὶ εἰς τὴν παροῦσαν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν καὶ μόνον δι' αὐτὸ πολεμοῦν καὶ μόνον δι' αὐτὸ διεδόθη αὕτη τόσον ταχέως καὶ τόσον πολύ.

Οἱ νομάδες Ἄραβες ἐπιβάλλοντες τὴν θρησκείαν των εἰς τοὺς Χριστιανοὺς δὲν εἶχαν νὰ προαγάγουν, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, τὸν πολιτισμόν των, ἀλλὰ μόνον ἔφεραν αὐτοὺς πρὸς τὰ ὀπίσω, κατέστρεψαν τὸν πολιτισμόν. Αὐτοὶ ὅμως ἠδυνήθησαν νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς. Δι' αὐτὸ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης τοῦ Ἀραβικοῦ Κράτους ὑπὸ τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ Μωαβιᾶ εἰς τὴν Δαμάσκον τῆς Συρίας.

---

1) Les origines de l'Europe.... σ. 144.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἐπὶ Ἡρακλείου.

Ἀφοῦ ὡμιλήσαμεν περὶ τοῦ Μωάμεθ καὶ τοῦ ἔργου του, ἐκθέτομεν τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀράβων εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον, αἱ ὁποῖαι κατελήφθησαν ζῶντος τοῦ Ἡρακλείου ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Μωάμεθ. Εἴπαμεν ὅτι ἡ πρώτη σύγκρουσις Ἀράβων καὶ Βυζαντινῶν ἔγινε τὸ 629 εἰς τοὺς Μοθοὺς τῆς Ὑπεριορδανίας καὶ ἀπέβη κατὰ τῶν ἐπιδρομέων. Ἴσως ἡ νίκη αὕτη συνετέλεσε νὰ μὴ προσέξουν οἱ Βυζαντινοὶ τὸν ἐξ Ἀραβίας κίνδυνον.

Ὁ Μωάμεθ ἀπέθανε τὸ 632, ὁ δὲ διάδοχός του καλίφης «Ἀβουβάχαρος» ἐχρειάσθη τὰ δύο ἔτη τῆς ἀρχῆς του διὰ νὰ ὑποβάλῃ ἐκ νέου εἰς τὸν Μωαμεθανισμὸν τοὺς Ἄραβας φυλάρχους, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς νέας θρησκείας εἶχαν δείξει ἀναρτικὰς διαθέσεις καὶ πολλὰς φιλοδοξίας. Ἐπὶ τοῦ Ἀβουβαχάρου ἤρχισαν αἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς Παλαιστίνης, ἀλλ' ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὁ περίφημος Ὁ μ ὰ ρ (634-644), ὁ «Οὔμαρος» τοῦ Θεοφάνους, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Περσίας καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς πέρας.

Εἰς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν ὁ φανατισμὸς ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν ἦτο μέγας, ὁ δὲ πατριάρχης Σ ω φ ρ ό ν ι ο ς, ὁ σύγχρονος τοῦ Ὁμάρ, ἦτο τελείως ἀπησχολημένος μὲ τὴν καταπολέμησιν τοῦ Μονοθελητισμοῦ καὶ δὲν ἀντελήφθη τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον. Αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων ἤρχισαν τὸ 633 ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Amr, τὸν «Ἄμβρον» τῶν Βυζαντινῶν, τὸ δὲ 635 κατέλαβαν οὗτοι τὴν Δαμασκὸν μετὰ πολιορκίαν πέντε μηνῶν· ὁ πάππος τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ἄραβας. Τὸ 636 ἔγινεν ἡ μεγαλυτέρα μάχη μεταξὺ τῶν ἐνισχυθέντων Βυζαντινῶν στρατευμάτων παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ἰορδάνου Ἱ ε ρ ο μ ί α κ α (Yarmouk), νοτίως τῆς λίμνης Τιβεριάδος, ὅπου πάλιν ἐνικήθησαν οἱ Βυζαντινοί, ἂν καὶ εἶχαν στρατὸν 30.000[1], διότι οἱ μετ' αὐτῶν Ἀρμένιοι ἔδειξαν

1) Ὁ Θεοφάνης (1, 338) ὀνομάζει τὸν ποταμὸν «Ἱερμουχθὰ» καὶ ἀποδίδει τὴν ἧτταν τῶν Βυζαντινῶν εἰς τὸν πνεύσαντα νότιον ἄνεμον, ὁ ὁποῖος ἔφερε πολὺν κονιορτὸν καὶ ἐμπόδισεν αὐτοὺς νὰ βλέπουν. Ὁ ζήσας κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα Ἀ ν α σ τ ά σ ι ο ς Σ ι ν α ΐ τ η ς (Migne PG. 89, 1156) γράφει περὶ τῶν κατακτήσεων τῶν Ἀράβων: «Ἐκείνη οὖν ἡ πρώτη, ἡ φοβερὰ καὶ ἀνίατος τοῦ Ρωμαϊκοῦ στρατοῦ πτῶσις· ἡ κατὰ τὸν Γ α β ι θ ᾶ ν λέγω καὶ Ἱ ε ρ μ ο υ χ ὰ ν καὶ τὴν Δ α θ ε μ ὼ ν αἱμοχυσία, μεθ' ἣν αἱ Παλαιστινῶν καὶ Καισαραίων (!) καὶ Ἱεροσολύμων ἁλώσεις καὶ ἐμπρήσεις. Εἶτα ὁ Αἰγύπτιος ὅλεθρος καὶ καθεξῆς αἱ τῶν μεσογείων καὶ νήσων καὶ Ρ ω μ α ν ί α ς πάσης αἰχμαλωσίαι καὶ ἀνίατοι ἐρημώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀνταρτικὴν διαγωγὴν καὶ ἀνεκήρυξαν βασιλέα τὸν στρατηγόν των «Βαάνην», ὅσοι δ' Ἄραβες ἐπολέμουν ὡς σύμμαχοι τῶν Βυζαντινῶν μετέστησαν πρὸς τοὺς ἐξ Ἀραβίας ὁμοεθνεῖς των. Κυρίως εἰπεῖν ἡ Συρία εἶχε κατακλυσθῆ ὑπὸ Ἀράβων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν γίνει Χριστιανοὶ μονοφυσῖται, ἐμίσουν τοὺς ὀρθοδόξους Βυζαντινοὺς καὶ μὲ πρώτην εὐκαιρίαν συνετάσσοντο μὲ τοὺς ὁμοφύλους κατακτητάς. Τὸ 637 ἐπολιορκήθησαν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, τότε δὲ ὁ Πατριάρχης Σωφρόνιος ἐζήτησε νὰ παραδώσῃ τὴν ἱερὰν πόλιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς αὐτὸν τὸν καλίφην Ὁμάρ, ὁ ὁποῖος πράγματι ἦλθεν ἐξ Ἀραβίας νὰ τὴν παραλάβῃ. Ἡ ἁπλότης τοῦ κατακτητοῦ ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς κατοίκους, οἱ ὁποῖοι ἐνεθυμοῦντο τὴν θριαμβευτικὴν εἴσοδον τοῦ Ἡρακλείου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν (630), ὅταν οὗτος ἔφερε καὶ ὕψωσε τὸν Σταυρὸν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα.

Ἡ παράδοσις τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι τὸ πρῶτον ἐδόθησαν προνόμια παρὰ Μωαμεθανοῦ κατακτητοῦ εἰς ὑποτασσομένους Χριστιανούς. Ὁ Ὁμὰρ εὐχαριστημένος διὰ τὴν παράδοσιν ἀνεγνώρισε τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἀρχηγούς της καὶ τὴν περιουσίαν της, εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους ἀνεφέρετο καὶ ὁ ρ ι σ μ ὸ ς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐξ ὀνόματος τοῦ Ὁμάρ [1].

Τὸ 640 κατελήφθη ἡ Καισάρεια, ἡ πατρὶς τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου, καὶ οὕτω συνεπληρώθη ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις τῆς Συρίας.

Καθὼς βλέπομεν, ἡ κατάκτησις τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἔγινεν εὐκολώτατα καὶ μὲ ὀλίγας σχετικῶς δυνάμεις τῶν Ἀράβων. Οἱ μονοφυσῖται τῶν χωρῶν αὐτῶν ἐμίσουν τοὺς ὀρθοδόξους Βυζαντινοὺς καὶ δὲν εἶδαν πολὺ δυσαρέστως τοὺς Ἄραβας κατακτητάς. Ἂν τὸ Βυζάντιον ἠκολούθει τὰς ἀρχαιοτέρας ρωμαϊκὰς παραδόσεις, ἂν δὲν ἐπεδίωκε συμβιβασμὸν μὲ τοὺς μονοφυσίτας, ἀλλ' ἐπέβαλλε βιαίως τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὴν ἑλληνικὴν αὐτῆς γλῶσσαν, ἴσως δὲν θὰ ἐχάνετο ἡ Συρία. Τὸ Βυζάντιον ὅμως ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔγινε μᾶλ-

σεις». Ὁ Σιναΐτης ἀποδίδει τὰς ἐπιτυχίας τῶν Ἀράβων εἰς τὰς μονοθελητικὰς τάσεις τοῦ Ἡρακλείου.

1) Βλ. Κ. Ἀμάντου, Οἱ προνομιακοὶ ὁρισμοί. Ἑλληνικὰ 9, 103.—Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων σ. 247 καὶ 258. Τὰ προνόμια ὑποδηλοῖ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος δι' ὅσων λέγει «πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν» (=de admin. imp. ἔκδ. Moravcsik κεφ. 19): «Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, θείῳ κινούμενος ζήλῳ καὶ ἀγχινοίᾳ διαπρέπων λ ό γ ο ν ἔ λ α β ε π α ρ' α ὐ τ ο ῦ (τοῦ Ὁμὰρ) ὑ π ὲ ρ τ ῶ ν ἐ κ κ λ η σ ι ῶ ν τ ῆ ς π ά σ η ς Π α λ α ι σ τ ί ν η ς ἀ σ φ α λ έ σ τ α τ ο ν, ὥ σ τ ε ἀ κ α θ α ι ρ έ τ ο υ ς μ ε ῖ ν α ι τ ὰ ς ἐ κ κ λ η σ ί α ς κ α ὶ ἀ π ο ρ θ ή τ ο υ ς».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λον φιλελεύθερον, δὲν ἐφήρμοσε τὰ σκληρὰ μέτρα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους κατὰ διαφόρων λαῶν.

Ἐνῷ δὲ τοὺς Ἄραβας ἐκέντριζεν εἰς τὴν μάχην ἡ βεβαία ἐλπὶς τῆς διανομῆς λαφύρων κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Μωάμεθ, οἱ Βυζαντινοὶ στρατιῶται ἦσαν μισθοφόροι χωρὶς ἀρχηγοὺς καλοὺς καὶ χωρὶς πολλὴν συνοχήν. Τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου καὶ δὲν ἔλαβε τὰ δέοντα μέτρα προνοίας καὶ ἀσφαλείας. Ὁ Ἡράκλειος εἶχε καταπονηθῆ πολὺ εἰς τὴν Περσίαν, εἶναι τώρα ἀσθενὴς καὶ δὲν παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν κατάστασιν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Ἡ ὀργάνωσις τῶν θεμάτων δὲν εἶχεν ἀκόμη εἰσαχθῆ εἰς τὴν Συρίαν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι τῆς εὐκόλου ὑποταγῆς τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν, ὄχι τάχα ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Ἀράβων, ὁ ὁποῖος ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε (θὰ ἀναπτυχθῇ βραδύτερον), ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Vasiliev [1]. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὑπῆρξαν καί τινες γενναῖοι ὑπερασπισταὶ τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως ὁ πατρίκιος Σέργιος [2], ὁ πρῶτος πολεμήσας κατὰ τῶν Ἀράβων, καὶ ὁ φρούραρχος Γάζης Καλλίνικος ὁ μαρτυρήσας μετὰ τῶν στρατιωτῶν του [3].

Ὁ τελευταῖος γενναῖος Πέρσης στρατηγός, ὁ Ρουστὲμ (Roustam) ἐπολέμησε καὶ ἐφονεύθη τὸ 636, τὸ δὲ 637 κατελήφθη ἡ Κτησιφῶν καὶ ἔπειτα ὅλη ἡ Περσία. Ὁ φανατισμὸς τῆς Ζοροαστρικῆς θρησκείας, ἡ ὁποία ὅμως ἐστηρίζετο εἰς τὴν καταλυθεῖσαν τώρα ὑπὸ τῶν Ἀράβων δύναμιν τῶν μάγων, ἤτοι τοῦ κλήρου, καθὼς καὶ τῆς ἀριστοκρατίας, ἐξητμίσθη καὶ οἱ Πέρσαι ἐδέχθησαν κατὰ μέγα μέρος τὸν Μωαμεθανισμόν. Παρὰ τὸν Εὐφράτην ἱδρύθησαν αἱ πρῶται ἀραβικαὶ πόλεις ἡ Κούφα, γνωστὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης (κουφικὰ γράμματα), καὶ ἡ Βασσόρα. Αἱ καθαρῶς ἀραβικαὶ αὐταὶ πόλεις ἀπετέλουν στηρίγματα ἀσφαλῆ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως.

Πρὶν συμπληρωθῇ ἀκόμη ἡ κατάκτησις τῆς Συρίας, τὸ 639 ὁ στρατηγὸς Ἄμβρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον μὲ ὀλίγας χιλιάδας στρατοῦ, κατέλαβε τὸ Πηλούσιον καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Ἡλιούπολιν παρὰ τὴν «Βαβυλῶνα» πλησίον τοῦ σημερινοῦ Καΐρου.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ κατάστασις δὲν ἦτο καλυτέρα τῆς Συρίας· οἱ μονοφυσῖται Αἰγύπτιοι ἐμίσουν ἐπίσης τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ὁμολογουμένως δὲν ἐκυβέρνησε καλὰ τὴν χώραν, διότι τὴν ἤθελε μόνον διὰ τὴν προμήθειαν σίτου καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων· πληγὴ μεγάλη διὰ τὴν

1) Vasiliev, Histoire Byz. 1, 275.
2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 23.
3) Βλ. τὸ μαρτύριον τῶν 60 μαρτύρων AB 23, 289 κέξ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χώραν ἦσαν οἱ μεγάλοι κτηματίαι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπλήρωναν εὐκόλως φόρους εἰς τὸ Κράτος, ἐπίεζαν τοὺς γεωργοὺς καὶ ὑπέσκαπταν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Αἰγύπτου δὲν ἦτο μεγάλη καὶ ἤσκει μᾶλλον ἀστυνομικὰ καθήκοντα, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως· δὲν εἶχε δὲ καὶ ἕνα διοικητήν, ἀλλὰ πλείονας δ ο ῦ κ α ς, ὥστε ἔλειπε καὶ ἡ ἀναγκαία συνοχή. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ στρατηγὸς Ἄμβρος ἐπροχώρησεν εὔκολα μέχρι Ἡλιουπόλεως [1], ὅπου ἦλθεν ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κ ῦ ρ ο ς διὰ νὰ συνάψῃ εἰρήνην. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅμως ἐθεωρήθη ὑποπτος ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Κύρου [2] καὶ δι' αὐτὸ ἀνεκλήθη καὶ ἐξωρίσθη. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν καὶ παραδώσουν τὴν «Βαβυλῶνα» τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 641, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Αἴγυπτος πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας εἶναι τώρα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἀράβων.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἑλληνικὴ πόλις, ἀντέστη εἰς τὸν Ἄμβρον, ὁ ὁποῖος τὴν ἐπολιόρκησεν· ἡ ἄμυνα εἶναι γενναία. Ἡ Μαρτῖνα ὅμως, ἡ σύζυγος τοῦ Ἡρακλείου, ἀνεκάλεσε τὸν Κ ῦ ρ ο ν καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου οὗτος ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ, κατὰ τὸ παράδειγμα ἴσως τοῦ Σωφρονίου, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς κατοίκους. Τοῦτο πράγματι τὸ ἐπέτυχε (642), οἱ δὲ Ἄραβες ἀνεγνώρισαν καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας ἀπέναντι ὡρισμένου φόρου [3]. Ὁ στρατὸς ἐπέβη κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ στόλου καὶ ἔφυγε, δὲν ἠχμαλωτίσθη. Πολλοὶ κάτοικοι Ἕλληνες ἔφυγαν ἐξ Αἰγύπτου, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἔμειναν καὶ ἔγιναν ἀργότερα καὶ Μωαμεθανοὶ διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν καλύτερα τὰ κτήματά των. Ὁ Κῦρος ἀπέθανε τὸ 642 καὶ δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἴδῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς κατακτήσεως. Ὁ Jean de Nikiou ἀναφέρει (σ. 585) καὶ μοναχοὺς ὀρθοδόξους, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν Μωαμεθανοὶ καὶ μετὰ φανατισμοῦ ὑπηρέτησαν τοὺς Ἄραβας. Ὑπῆρξαν οὗτοι ὄχι Ἕλληνες ἀλλὰ μᾶλλον Αἰγύπτιοι ὑποκρινόμενοι πρὸ τοῦ πατριάρχου Κύρου τὸν ὀρθόδοξον.

Πρέπει νὰ ἔμειναν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πολλοὶ Ἕλληνες, διότι ἐν συνεννοήσει μὲ τούτους ὁ αὐτοκράτωρ Κώνστας ἔστειλε μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ὀμὰρ τὸ 645 στρατὸν καὶ στόλον καὶ κατέλαβε πάλιν τὴν

1) Diehl, L'Égypte chrétienne σ. 544 κέξ.—Diehl - Marçais, 1. 193.—Jean de Nikiou σ. 561.

2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 26.

3) Βλ. Dölger, Regesten 1, 25. Πβ. καὶ Δ. Καλλιμάχου, Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας ἐν Αἰγύπτῳ, Ἐκκλ. Φάρ. τ. 6 (1910) σ. 38 κέξ. καὶ τ. 7 (1911) σ. 19 κέξ. Ὁ Καλλίμαχος ἀντικρούει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Κόπτης Μακουκᾶς, ὁ προδίδων τοὺς Ἕλληνας, εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν Κῦρον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 20α. Νόμισμα τοῦ Λέοντος Γ'.

Εἰκ. 20β. Νόμισμα τοῦ Κώσταντος Β' (=Κωνσταντίνου Γ')

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πόλιν καὶ ἐπροχώρησε μάλιστα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἄμβρος ἐστάλη ἐσπευσμένως καὶ ἐνίκησε τὸν Βυζαντινὸν στρατόν, τότε δὲ κατέστρεψε τὰ τείχη τῆς Ἀλεξανδρείας, ἔκαυσεν ἐκκλησίας καὶ ἔσφαξε κατοίκους. Δὲν εἶναι ὅμως ἀληθὲς ὅτι ἐκάη τότε ἡ μεγάλη βιβλιοθήκη εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αἰγύπτου. Ἐννοεῖται ὅτι ἐξελέγη τώρα μονοφυσίτης πατριάρχης, οὐδ' ἦτο πλέον ἀνεκτὸς ὀρθόδοξος.

Ὅπως εἰς τὴν περσικὴν Μεσοποταμίαν, ἔτσι ἔκτισαν οἱ Ἄραβες καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἰδίαν πρωτεύουσαν, τὴν Fostat (ἀπὸ τὴν λ. φοσσάτον), παρὰ τὸ σημερινὸν Κάϊρον. Μετὰ τὴν Αἴγυπτον ὁ Ἄμβρος ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Κυρηναϊκὴν ἄνευ ἀντιστάσεως.

Καθὼς εἴδαμεν, ἡ Συρία καὶ ἡ Αἴγυπτος κατεκτήθησαν εὐκόλως ὑπὸ τῶν Ἀράβων, διότι οἱ ἰθαγενεῖς κάτοικοι Σύροι καὶ Αἰγύπτιοι μισοῦντες τοὺς Ἕλληνας ἐβοήθησαν τοὺς νέους κατακτητάς[1]. Οἱ Ἕλληνες κατὰ μέγα μέρος ἔγιναν πρόσφυγες, ἔφυγαν, ἀφοῦ διέμειναν εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ἐπὶ χίλια περίπου ἔτη (ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ Ἡρακλείου!) καὶ ὑπηρέτησαν τὸν πολιτισμὸν κατὰ μοναδικὸν τρόπον. Οἱ κάτοικοι ἐχάρησαν μέχρι τινός, διότι ἔφυγαν οἱ μισητοὶ Ἕλληνες, ἀλλὰ ταχέως ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις ἦτο χειροτέρα τῆς ἑλληνικῆς. Ἔχασαν οἱ περισσότεροι γλῶσσαν καὶ θρησκείαν καὶ ἡ χώρα ὑπὸ τὸν Μωαμεθανὸν κατακτητὴν ἐβαρβαρώθη τελείως καὶ παρέμεινε βάρβαρος μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ὅπως ἐγράψαμεν καὶ εἰς τὰς γενικὰς παρατηρήσεις, ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀρχίζει ἰδιαιτέρα περίοδος διὰ τὸ Βυζάντιον, ἡ καθ' αὐτὸ Βυζαντινὴ ἢ Ἑλληνική. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Jorga[2] «κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἐγεννήθη τὸ ἑλληνικὸν Κράτος, διότι αἱ ρωμαϊκαὶ ἀναμνήσεις ἐχάνοντο ὁλοέν, ἀπέμενε μόνον τὸ ὄνομα (τὸ Ρωμαϊκὸν δηλ.) ὡς εἰρωνεία....».

Ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου τὸ Βυζάντιον ἐπετέλεσε τὰ μεγαλύτερα στρατιωτικὰ κατορθώματα μέχρι τοῦδε (395 - 641) τὰ ὑπενθυμίζοντα τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ἀλλ' εἶχε καὶ τὰς μεγαλυτέρας ἀπωλείας. Αἱ σημιτικαὶ χῶραι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἡνώθησαν μὲ τοὺς Σημίτας Βεδουΐνους (=τοὺς κατοίκους τῆς ἐρήμου) καὶ ἐλησμόνησαν ὅσα καλὰ προσέφερεν εἰς αὐτὰς ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς μέχρι τοῦδε. Τὸ ἴδιον συνέβη μὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν λοιπὴν Ἀφρικήν. Ἡ ἀπόσπασις τῶν πλουσίων αὐτῶν χωρῶν εἶχε μεγάλας συνεπείας διὰ τὸ Κράτος·

1) Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Halphen (Les Barbares.... σ. 131) «οἱ Ἄραβες ἐνίκησαν, διότι προσέβαλαν κόσμον ἑτοιμόρροπον.... Ὁσάκις συνήντησαν ἰσχυρὰν δύναμιν—εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Θράκην (Κωνσταντινούπολιν), εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, εἰς τὴν Ἀφρικὴν—οἱ Ἄραβες δὲν ἐπροχώρησαν».

2) Jorga, La vie byzantine 1, 294.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀφῆρεσεν ἀπ' αὐτοῦ τὸ μέγα ἐμπόριον τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ ἔφερεν εἰς τὴν Μεσόγειον τοὺς Ἄραβας διὰ νὰ τρομοκρατήσουν καὶ σταματήσουν καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸν ἐμπόριον.

Εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἐπίσης ἄλλας ζημίας. Ἡ Ἱσπανία ἀπεσπάσθη ὁριστικῶς ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἐπὶ Ἡρακλείου (624)[1]. Εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον ἤρχισαν ἐπὶ Ἡρακλείου νὰ ἐγκαθίστανται Σλάβοι εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν (τότε Μοισίαν ἢ καὶ Θράκην λεγομένην) καὶ τὴν σημερινὴν Νοτιοσλαβίαν μέχρι Δαλματίας, ἐπεχείρουν δὲ καὶ ἐπιδρομὰς καὶ μέχρι Μακεδονίας. Οἱ Σλάβοι οὗτοι κατήρχοντο ὑπὸ Ἀβάρους ἀρχηγούς, ἀλλὰ μετὰ τὸ 626 οἱ Ἄβαροι ἀποτυχόντες εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀφήνουν τὴν Βαλκανικὴν καὶ προχωροῦν εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην.

Κατὰ τῶν Ἀβάρων κινοῦνται τώρα καὶ οἱ βορείως τοῦ Δουνάβεως Βούλγαροι, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὸν Κούβρατον[2] συνεννοήθησαν μὲ τὸν Ἡράκλειον (634), ἔλαβαν δῶρα, διὰ τὸν ἀρχηγόν των δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Αἱ τιμαὶ αὐταὶ ἀπενεμήθησαν εἰς τὸν Κούβρατον βεβαίως διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀβάρων.

Ἡ ἐξάντλησις τῶν Ἀβάρων εἶναι κέρδος διὰ τοὺς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι πλέον ἄνευ φόβου δύνανται νὰ ἐγκατασταθοῦν νοτίως τοῦ Δουνάβεως καὶ δι' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου ἀπολεσθείσας καὶ τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς σημερινῆς Βαλκανικῆς.

Αἱ ἀπώλειαι ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἐπαρχιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κατὰ μοιραίαν σύμπτωσιν ἐπὶ τοῦ ἐνδόξου αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, κατέστησαν τὸ Βυζάντιον ἑλληνικώτερον, διότι ἀφῆκαν εἰς αὐτὸ τὰς ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι κατῳκοῦντο κατὰ μεγάλην πλειονοψηφίαν ὑπὸ Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισμένων κατοίκων. Δι' αὐτὸ αἱ ἀπειράριθμοι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων κατὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποσπάσουν αὐτήν· ὅ,τι ἔγινεν εἰς τὴν Συρίαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διότι ἐδῶ οἱ πληθυσμοὶ συνδέονται στενώτερον μὲ τὸ Κράτος.

Ὁ πολὺς πληθυσμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν. Κατά τινας εἰδήσεις (κατὰ τὰς notitiae episcopatuum) τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας εἶχε πρὸ τῶν Ἀράβων δέκα μητροπόλεις καὶ ἑκατὸν ἐπισκοπάς· τὸ δὲ Πατριαρχεῖον

---

1) P. Goubert, Byzance et l'Espagne wisigothique (554–711) Études Byzantines τ. 2 (1944). Τοῦ αὐτοῦ, L'administration de l'Espagne Byzantine, Ét. Byzantines τ. 3 (1945) σ. 127 καὶ τ. 4 (1946) σ. 71. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν τέχνην καὶ νομοθεσίαν δὲν ὑπῆρξεν ἀσήμαντος. Αἱ πόλεις Toledo καὶ Σεβίλλη ἤκμασαν ἔκτοτε.

2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 24.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἀντιοχείας δώδεκα μητροπόλεις καὶ ἑκατὸν τριάκοντα ὀκτὼ ἐπισκοπάς [1]. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἔφυγεν ἢ ἐξισλαμίσθη μὲ τὸν καιρόν, τὸ δ' ὑπόλοιπον περιῆλθεν εἰς πτωχείαν. Τὰ ἀτελεύτητα ἐρείπια πόλεων εἰς τὴν Συρίαν δεικνύουν τὴν ἀκμὴν τοῦ ἄλλοτε ἑλληνικοῦ καὶ ἐν γένει χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἂν καὶ ἀπεσπάσθησαν τόσαι ἐπαρχίαι ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἐν τούτοις τὸ ὑπόλοιπον τμῆμα αὐτοῦ, τὸ ἑλληνικόν, ἀναλαμβάνει τοὺς μακροὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων, διαλύει δὶς τὸ Βουλγαρικὸν Κράτος, νικᾷ ἐν τέλει μετὰ ἀγῶνας τριῶν αἰώνων καὶ τοὺς Ἄραβας καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἀνακτήσῃ ὅλην τὴν Συρίαν κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα. Ἔγινε λοιπὸν τὸ Βυζάντιον ἰσχυρότερον μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν μονοφυσιτικῶν χωρῶν τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν συζητήσεων περὶ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ Μονοθελητισμοῦ. Ἡ θρησκευτικὴ ἑνότης ἐνισχύει τὴν κρατικὴν ἑνότητα [2].

Ἀλλ' ἡ ἑλληνικότης τοῦ Κράτους φαίνεται καὶ ἐξ ἄλλων στοιχείων. Ἤδη τὸ Στρατηγικὸν τὸ συνταχθὲν ἐπὶ Ἡρακλείου περιέχει ὀλίγας στρατιωτικὰς λατινικὰς λέξεις, ἐνῷ παλαιότερα ὅλαι σχεδὸν αἱ λέξεις τοῦ στρατοῦ ἦσαν λατινικαί [3]. Ὁ Ἡράκλειος πρῶτος ἔκοψε καὶ νομίσματα μὲ τὰς ἑλληνικὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νίκα». Εἰς Νεαρὰν τοῦ 629 ὀνομάζεται ἐπισήμως ὁ Ἡράκλειος ἑλληνιστὶ «πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεύς» [4].

ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

6. Κώνστας Β' (641 - 668).

Κατὰ τὴν διαθήκην τοῦ Ἡρακλείου [5] ἔπρεπε μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ βασιλεύσουν ὁ ἐκ τῆς πρώτης συζύγου Εὐδοκίας υἱὸς Κωνσταντῖνος Β' καὶ ὁ ἐκ τῆς δευτέρας Μαρτίνης Ἡρακλωνᾶς μετὰ

1) Bréhier, Les institutions σ. 450–1.

2) Ὁ Ramsay (BAcR. τ. 11 [1924] σ. 5) λέγει: «the unity of religion (εἰς τὸ Βυζάντιον δηλ.) gave a basis for unity of patriotism».

3) Οἱ λατινικοὶ ὅροι magister militum, praefectus κ. ἄ. ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατηγός, ἔπαρχος, λογοθέτης κλπ. Ὁ τίτλος τοῦ στρατηλάτου ἦτο τιμητικός, ἐδίδετο καὶ εἰς μὴ στρατιωτικούς, ὅπως ὁ τοῦ ἀπὸ ἐπάρχων δὲν προϋποθέτει πάντοτε ἐπάρχους (Bréhier, Les institutions.... σ. 117).

4) JGR., ἔκδ. Ζέπων 1, 36.

5) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 27.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς μητρός του. Ὁ Ἡράκλειος ἀπέθανε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 641 ἐξ ὕδρωπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὑπέφερεν ἐπὶ πολύ.

Ἡ Μαρτῖνα ἦτο ἀνεψιὰ τοῦ Ἡρακλείου ἐξ ἀδελφῆς, ὅταν δ' ἐνυμφεύθη αὐτὴν οὗτος ἐπροκάλεσε τὸ μῖσος τῶν δήμων καὶ τοῦ κλήρου. Τὸ μῖσος τοῦτο ηὐξήθη, ὅταν ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν Ἡράκλειον ἀπέθανε (641) καὶ ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος· ὁ λαὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ὑποπτευθῇ τὴν Μαρτῖναν, τῆς ὁποίας τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὸν ἐγωισμὸν ἐγνώριζε. Ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου ἐπροκάλεσεν εἰς τὸν στρατὸν ἐπανάστασιν καὶ ἡ Μαρτῖνα ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ ὡς συμβασιλέα τὸν υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου Β' Κωνσταντῖνον Γ' ἢ Κώνσταντα εἰς ἡλικίαν ἕνδεκα ἐτῶν. Αὐτὸ δὲν ἤρκεσε· ἡ ἀπαίτησις τοῦ στρατοῦ, τὴν ὁποίαν ἐνέκρινεν ἡ Σύγκλητος, ἦτο νὰ τιμωρηθῇ ἡ Μαρτῖνα καὶ δι' αὐτὸ τὴν «ἐγλωσσοκόπησαν» καὶ τὴν ἔστειλαν μὲ τὸν Ἡρακλωνᾶν, τὸν ὁποῖον «ἐρρινοκόπησαν», εἰς ἐξορίαν [1], εἰς τὴν μακρινὴν Χερσῶνα τῆς σημερινῆς Κριμαίας. Ἀκόμη καὶ ὁ πατριάρχης Πύρρος, ὁ ὁποῖος ἦτο σύμφωνος μετὰ τῆς Μαρτίνης, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Ἡ ὑπόνοια διὰ τὸ ἔγκλημα καὶ τὸ μῖσος διὰ τὸν ἀντικανονικὸν γάμον τῆς Μαρτίνης ἐπέφεραν τὸ οἰκτρὸν τέλος αὐτῆς, ἂν καὶ προσέφερε τόσας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Ἡράκλειον, ἀφοῦ τὸν παρηκολούθησε καὶ εἰς τὰς ἐκστρατείας του ἀκόμη. Ἡ Σύγκλητος ἔλαβε μεγάλην δύναμιν.

Ὁ νέος βασιλεὺς Κώνστας Β' [2] ἦλθεν εἰς στιγμὴν δύσκολον διὰ τὸ Κράτος. Οἱ Ἄραβες εἶναι νικηταὶ καὶ ἔχουν ὡς καλίφην ἱκανώτατον ἀρχηγόν, τὸν Ὄμάρ, ὁ ὁποῖος ἐστερέωσε τὰς γενομένας κατακτήσεις καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὰς ὁριστικωτέραν μορφὴν διοικήσεως, ἐπέβαλε τὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἠνέχθη καὶ πολλοὺς Χριστιανοὺς ὑπαλλήλους, διότι δὲν ἠδύνατο μὲ τοὺς νομάδας τῆς Ἀραβίας νὰ διοικήσῃ. Τὸ 644 ἐδολοφονήθη ὁ Ὁμὰρ καὶ ἔγινε καλίφης ὁ Ὀθμὰν ἢ «Οὐθμὰν» κατὰ τὸν Θεοφάνη, συγγενὴς τοῦ Μωάμεθ καὶ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ὀμεϊαδῶν. Ὁ Ὀθμὰν ἦτο ἀσθενέστερος τοῦ Ὁμάρ, ἀλλ' εἶχεν ἱκανοὺς στρατηγοὺς καὶ πολιτικοὺς διὰ νὰ κυβερνήσῃ τὸ Κράτος. Βαθμηδὸν ἐδημιουρ-

1) Θεοφάν. 1, 341.

2) Εἰς τὸν Κώνσταντα Β' ἀναφέρονται αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαὶ κατὰ τὸν Grégoire (Byzantion τ. 13 [1938] σ. 172): «νικᾷ (=νικᾷη, εἴθε νὰ νικήσῃ) ἡ τύχη Κωνσταντίνου μεγάλου βασιλέως τοῦ συστατικοῦ (=σωτῆρος;) καὶ νικητοῦ καὶ Βενέτων τῶν εὐνοούντων». Αὐτ. σ. 173: «νικᾷ ἡ τύχη Κωνσταντίνου τοῦ Θεοφυλάκτου ἡμῶν δεσπότου....». Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς αὐτὰς συμπεραίνομεν ὅτι οἱ Βένετοι ἦσαν κομματικοὶ φίλοι τοῦ Κωνσταντος, ἐνῷ οἱ Πράσινοι ἦσαν μὲ τὴν Μαρτῖναν καὶ τὸν Ἡράκλειον, ὡς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφήν: «Ἡρακλείου καὶ Ἡρακλείου (=Ἡρακλωνᾶ) τῶν θεοφυλάκτων ἡμῶν δεσποτῶν καὶ τῶν Πρασίνων πολλὰ τὰ ἔτη» (Grégoire, Recueils des inscriptions.... ἀρ. 114).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γήθη κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις καὶ τὸ 656 ἐδολοφονήθη καὶ οὗτος καὶ τότε ἦλθε καλίφης ὁ 'Α λ ῆ ς, ὁ σύζυγος τῆς ἀγαπητῆς κόρης τοῦ Μωάμεθ, τῆς Φατιμᾶς. 'Ο 'Αλῆς ἐστηρίζετο πολὺ εἰς τοὺς Πέρσας τῆς Μεσοποταμίας καὶ τοῦτο ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τῶν Μεκκανῶν καὶ ἰδίως τῆς φυλῆς τῶν Κορεϊσχιτῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ τὸ γένος τῶν 'Ομεϊαδῶν. 'Απὸ τοὺς 'Ομεϊάδας ὅμως εἶχεν ἀναδειχθῆ εἷς νέος, ὁ ***Μωαβιᾶς,*** ὁ ὁποῖος ὡς διοικητὴς τῆς Συρίας εἶχεν ἤδη ἀντιληφθῆ ὅτι οἱ "Αραβες, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μεσογείου, ἔπρεπε νὰ δημιουργήσουν καὶ ναυτικόν· ἡ ξυλεία τοῦ Λιβάνου καὶ οἱ Χριστιανοὶ ναῦται τῶν παραλίων πόλεων τῆς Συρίας συνετέλεσαν εἰς τὴν δημιουργίαν 'Αραβικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ Μωάμεθ δύναμιν εἰς τὴν Μεσόγειον. Μὲ τὸν στόλον τοῦτον ὁ τολμηρὸς Μωαβιᾶς ἤρχισε καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κύπρον (649), τὸ δὲ 654 κατέλαβε τὴν Ρόδον καὶ ἐνίκησεν εἰς ναυμαχίαν παρὰ τὸν Φοίνικα τῆς Λυκίας καὶ τὸν ἄπειρον ἀκόμη Κώνσταντα, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἐκστρατεύσῃ αὐτοπροσώπως. 'Η νίκη τοῦ 'Αραβικοῦ στόλου δὲν πρέπει νὰ ἦτο μεγάλη, διότι ἄλλως ὁ Μωαβιᾶς θὰ ἐτόλμα νὰ ἐκστρατεύσῃ ἀμέσως εἰς Κωνσταντινούπολιν [1]. 'Αλλὰ καὶ ἡ δολοφονία τοῦ καλίφου τῶν 'Αράβων 'Οθμὰν (656) συνετέλεσε νὰ καταστήσῃ τὸν Μωαβιᾶν ὑποχωρητικώτερον ἀπέναντι τοῦ Βυζαντίου.

'Ο νέος λοιπὸν παράγων τῆς Μεσογείου, ὁ ὁποῖος ὠφείλετο εἰς τὴν πολιτικὴν ἱκανότητα καὶ προβλεπτικότητα τοῦ Μωαβιᾶ, ἀπέβη λίαν ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ὡρισμένα μέτρα κατ' αὐτοῦ. Οὕτω φαίνεται ὅτι ἐπὶ Κώνσταντος ἤρχισεν ἡ ὀργάνωσις τοῦ θέματος τῶν ***Κιβυρραιωτῶν*** [2] (ἀπὸ τὴν πόλιν Κίβυρραν), τὸ

1) Κατὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Λυκίας διεκρίθη κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 345) υἱὸς "Ελληνος σαλπιγκτοῦ («βουκινάτορος»), ὅστις εἶχε φονεύσει τὸν "Αραβα «ἀμηρᾶν» τῆς Τριπόλεως τῆς Συρίας καὶ καταφύγει εἰς τὴν «Ρωμανίαν». 'Ο ἐθελοντὴς οὗτος μετέφερε τὸν Κώνσταντα ἀπὸ τὴν κινδυνεύουσαν ναυαρχίδα εἰς ἄλλο πλοῖον καὶ ἐνέδυσε στρατιώτην τινὰ μὲ βασιλικὰ ἐνδύματα διὰ νὰ ἀπατήσῃ τὸν ἐχθρόν, ἔπεσε δ' αὐτὸς ἡρωικῶς, ἀφοῦ ἐφόνευσε πολλοὺς "Αραβας. Τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος δυστυχῶς δὲν ἐσημειώθη.

2) Κ. Πορφυρογεν., Περὶ θεμάτων (3, 36). Πότε ἀκριβῶς ἱδρύθη τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐξακριβωθῆ. 'Η ἐμφάνισις ὅμως τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι ἐπὶ Κώνσταντος ἱδρύθη τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν. 'Υπὲρ τῆς γνώμης αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ στόλος τῶν 'Αράβων ἐπιστρέφων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς πολιορκίας αὐτῆς ἐπὶ Κωνσταντίνου Τετάρτου (679) ἔπαθε καταστροφὴν εἰς τὸ Σύλλαιον τῆς Λυκίας, καθὼς μὲν λέγει ὁ Θεοφάνης (1, 354) ἐκ τρικυμίας, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ ἐξ ἐπιθέσεως τῶν Κιβυρραιωτῶν. Οἱ δὲ καραβησιάνοι

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποῖον περιελάμβανε τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰς ἀρχαίας ἐπαρχίας τῆς Λυκίας καὶ τῆς Καρίας μὲ τοὺς πολλοὺς λιμένας καὶ κόλπους. Οἱ πληθυσμοὶ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ὑπηρέτουν εἰς τὸ ναυτικὸν καὶ ἠδύναντο ταχέως νὰ στρατολογοῦνται ὑπὸ τοῦ ναυάρχου ἢ στρατηγοῦ τοῦ θέματος ἐν καιρῷ ἀνάγκης, ὅταν ὁ στόλος τῶν Ἀράβων ἤρχετο ἀπὸ νότου καὶ ἔπρεπε νὰ παραπλεύσῃ τὴν Καρίαν καὶ τὴν Λυκίαν [1].

Τολμηρὸς πολιτικὸς καὶ δεξιός, ὅπως ὁ Μωαβιᾶς, μετὰ τὴν κατὰ θάλασσαν νίκην θὰ ἀπέβαινε πολὺ ἐπικίνδυνος εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον εἶχε τολμηρὸν μὲν ἐπίσης ἀρχηγὸν (τὸν Κώνσταντα), ἀλλ' ἄπειρον, ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἐσωτερικαὶ περιπλοκαὶ εἰς τὸ Ἀραβικὸν Κράτος. Μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ὀθμὰν οἱ φίλοι του ἤρχισαν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Ἀλῆ, τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ Μωάμεθ, ὁ ὁποῖος ἄλλως ἐστηρίχθη πολὺ εἰς τοὺς ξένους (Πέρσας) καὶ ἀπεξενώθη ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν. Καὶ αὐτὴ ἡ Ἀΐσά, ἡ ἀγαπητὴ σύζυγος τοῦ Μωάμεθ, ἡ ὁποία εἶχεν ὑποστηρίξει τὸν Ἀλῆν, τώρα ἐστράφη κατ' αὐτοῦ. Τέλος ὁ Μωαβιᾶς ἐπεκράτησε καὶ ὁ Ἀλῆς ἐδολοφονήθη τὸ 661. Ἡ δολοφονία διαιρεῖ τὸν Μωαμεθανικὸν κόσμον εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Ἀλῆ ἢ Σχίτας, οἱ ὁποῖοι θὰ παραμείνουν πιστοὶ εἰς τὴν μνήμην του, καὶ εἰς τοὺς Σουννίτας, ἤτοι τοὺς ὀρθοδόξους Μωαμεθανούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν οἱ Μεκκανοὶ καὶ τὸ γένος τῶν Ὀμεϊαδῶν, ἑπομένως καὶ ὁ Μωαβιᾶς [2]. Οὗτος μετέφερε τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν Δαμασκόν, ὅπου ἤδρευε πρότερον ὡς διοικητής, ἡ μεταφορὰ δ' αὕτη δίδει πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὸ συριακὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ πρώτου ἀραβικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Μωαβιᾶς καὶ οἱ διάδοχοί του Ὀμεϊάδαι ἐχρησιμοποίησαν Χριστια-

---

(Carabisiani), οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ 687 πρὸς τὸν πάπαν (Mansi XI, 737), εἶναι ἴσως οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς Κιβυρραιώτας. Οἱ καραβησιάνοι ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου (Migne PG. 116, 1369) ἐκ τῶν χρόνων τούτων καὶ εἶναι οἱ κατατασσόμενοι εἰς τοὺς «καράβους», οἱ ναυτικοί, οἱ «πλωιζόμενοι», ὅπως ἦσαν οἱ Κιβυρραιῶται, οἱ στρατολογούμενοι εἰς τὴν Καρίαν καὶ εἰς τὴν Λυκίαν. Τὸ καραβησιάνοι ὡς στρατολογικὸν ὄνομα ἐπλάσθη κατὰ τὸ Θρακήσιοι – Θρακησιάνοι, καστρησιάνοι (ἀργότερα καὶ Σκλαβησιάνοι).

1) Ὑποθέτω ὅτι μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν ἔγινε καὶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος τῶν Μύρων τῆς Λυκίας προστάτης τῶν ναυτικῶν. Εἰς ἐνδιαφέρουσαν μελέτην του περὶ τῶν «πατρώνων τοῦ ναυτικοῦ» (ΠΑκΑ τ. 11, 1936, σ. 424) διετύπωσεν ὁ Στ. Λυκούδης ἄλλην γνώμην, ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόλαος ἐθεωρήθη προστάτης, διότι κατὰ τὴν ἑορτήν του (6 Δεκεμβρίου) ἐπικρατεῖ συνήθως τρικυμία εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ὑπάρχει ἀνάγκη τῆς βοηθείας του.

2) Περὶ τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ Μωαβιᾶ βλ. τὸ ἄρθρον Muawiya ἐν EJsl.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοὺς ὑπαλλήλους, τεχνίτας, σοφοὺς καὶ ἐστερέωσαν δι' αὐτῶν τὸ Κράτος των καὶ τὸν πολιτισμόν των.

Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν 'Αράβων καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πρωτευούσης εἰς Δαμασκὸν ἐπέτρεψαν κάποιαν ἀνάπαυλαν εἰς τὸ Βυζάντιον. Τὸ 659 ἠναγκάσθη ὁ Μωαβιᾶς νὰ ζητήσῃ εἰρήνην καὶ νὰ δεχθῇ μάλιστα νὰ πληρώνῃ ἡμερησίως 1000 χρυσᾶ νομίσματα, ἕνα δοῦλον καὶ ἕνα ἵππον εἰς ἔνδειξιν φιλίας [1].

Ἐκ τῶν πρώτων πράξεων τῆς βασιλείας τοῦ Κώνσταντος ὑπὸ τὴν κατεύθυνσιν βεβαίως τῆς τόσον ἐνεργοῦ τότε Συγκλήτου ἦτο ἡ ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τοῦ κουροπαλάτου καὶ στέμματος εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν 'Αρμενίων Συμβάτιον [2]. Καὶ τώρα καὶ ἀργότερα ἐπεδίωξεν ὁ Κώνστας ἕνωσιν μὲ τοὺς 'Αρμενίους. Πρὸς στιγμὴν ὁ καθολικὸς Ναρσῆς ὑπεχώρησεν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἡ πρόοδος τῶν 'Αράβων ἀπεμάκρυνε τοὺς 'Αρμενίους ἀπὸ τὴν 'Ορθοδοξίαν.

Ὁ Κώνστας ἐπωφελήθη τὰς ἀραβικὰς ἀνωμαλίας διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα (658) κατὰ τῶν Σλάβων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν φθάσει μέχρι Μακεδονίας [3]. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη μαρτυρία ἀσφαλοῦς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Ἡ κατάκτησις τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ἐσταμάτησεν εἰς τὰς μονοφυσιτικὰς χώρας τὴν συζήτησιν περὶ Μονοθελητισμοῦ. 'Αλλὰ τὸ ἴδιον δὲν συνέβη εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὴν μὴ καταληφθεῖσαν ἀκόμη ὑπὸ τῶν 'Αράβων 'Αφρικήν· ἐκεῖ ἦτο ἀμείλικτος ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Μονοθελητισμοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ ὁ περίφημος μοναχὸς καὶ ὁμολογητὴς ἔπειτα ***Μάξιμος*** σφοδρῶς κατεπολέμησε. Καὶ αὐτὸς ὁ πατριάρχης Πύρρος, ὁ ὁποῖος κατέφυγεν εἰς τὴν Δύσιν, ἐστράφη κατὰ τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Ὁ Ἕλλην πάπας Θεόδωρος καὶ ὁ διάδοχός του Μαρτῖνος ὑπερασπίζουν τὴν 'Ορθοδοξίαν, ὅπως ἄλλοτε ὁ Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων.

Ὁ Κώνστας, ὁ ὁποῖος ἐνωρὶς ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν Δύσιν, ἠγανάκτει διὰ τὴν σφοδρότητα τῶν συζητήσεων καὶ δι' αὐτὸ τὸ 648 ἐξέδωκε διάταγμα, τὸν ***Τύπον,*** διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγόρευσε τὰς σχετικὰς συζητήσεις περὶ δύο ἐνεργειῶν ἢ θελήσεων τοῦ Χριστοῦ [4]. 'Αλλὰ καὶ

1) Θεοφάν. 1,347. Dölger, Regesten 1,27.

2) Dölger, Regesten 1, 26 - 27.

3) Θεοφάν. 1,347. Jirecek, Gesch. d. Serben, 1, 106. Πρὸς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κώνσταντος ἐσχετίσθη (BZ τ. 17, 1908, σ. 380) ἐπιγραφὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, περὶ τῆς ὁποίας ἔγινε λόγος ἀνωτέρω.

4) Mansi X, 1031 : «θεσπίζομεν τοὺς ἡμετέρους ὑπηκόους τοὺς ἐν 'Ορθοδοξίᾳ διατελοῦντας καὶ τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν τῆς Χριστιανῶν καθεστῶτας πί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Τύπου ἡ συζήτησις δὲν σταματᾷ. Εἰς τὴν Ρώμην γίνεται τὸ 649 ἡ σύνοδος τοῦ Λατερανοῦ, ὅπου ἀναθεματίζονται οἱ πατριάρχαι Κῦρος Ἀλεξανδρείας, Σέργιος Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι. Ὁ πάπας ***Μαρτῖνος*** [1], τοῦ ὁποίου ἡ πρὸ ὀλίγου γενομένη ἐκλογὴ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπικυρωθῆ ὑπὸ τοῦ Κώνσταντος, ἐζήτησεν ἀδεξίως παρ' αὐτοῦ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Τοῦτο ἐξήγειρε τὴν ἀκάθεκτον ὀργὴν τοῦ Κώνσταντος, ὁ ὁποῖος διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ πάπα· αὕτη ἐπραγματοποιήθη τὸ 653 ὑπὸ τοῦ ἐξάρχου Θεοδώρου Καλλιοπᾶ. Ὁ πάπας ἐκομίσθη ἀσθενὴς μετὰ μακρὸν καὶ δύσκολον ταξίδιον τὸ 653 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διεπομπεύθη καὶ ἐφυλακίσθη [2] ἐπί τινας μῆνας, ἔπειτα δὲ ἐστάλη εἰς Χερσῶνα, ὅπου ἀπέθανε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 655.

Μαρτυρικὸν ἦτο καὶ τὸ τέλος τοῦ ὁσίου ***Μαξίμου*** τοῦ παραστάντος εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Λατερανοῦ. Ἐκομίσθη καὶ οὗτος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπειδὴ ἐπέμενεν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Μονοθελητισμοῦ, ἐξωρίσθη, μετὰ πενταετῆ δ' ἐξορίαν «ἐγλωσσοτόμησαν καὶ ἐχειροκόπησαν» κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,351) τὸν «σοφώτατον καὶ ὁμολογητὴν Μάξιμον» καὶ τὸν ἔστειλαν εἰς τὴν Λαζικὴν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Καυκάσου, ὅπου ἀπέθανε τὸ 662 [3]. Τὰ μαρτύρια ἐπροκάλεσαν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κόσμου καὶ τὸ σταμάτημα τῶν διωγμῶν.

στεως καὶ τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τυγχάνοντας μὴ ἄδειαν ἔχειν πρὸς ἀλλήλους ἀπὸ τοῦ παρόντος περὶ θελήματος ἢ μιᾶς ἐνεργείας ἢ δύο ἐνεργειῶν καὶ δύο θελημάτων οἱανδήποτε προσφέρειν ἀμφισβήτησιν».

1) Ὁ Μαρτῖνος εἰς γράμμα πρὸς τὸν Κώνσταντα λέγει (Mansi X, 796): «συνακμάζειν εἴωθέ πως ἀεὶ τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει καὶ ἡ τῆς πολιτείας συντήρησις». Αὐτὸ δεικνύει ὅτι ἐπιμένων εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ Μονοθελητισμοῦ ἐνόμιζεν ὅτι προσφέρει ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὸ Κράτος.—Περὶ τῆς Συνόδου τοῦ Λατερανοῦ βλ. Caspar, Geschichte des Papstums τ. 2, 553.

2) Πβ. «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαριωτάτου Μαρτίνου ἀρχιεπισκόπου γεγονότος τῆς τῶν Ρωμαίων ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας» ἐκδ. P. Peeters ἐν AB τ. 51 (1933) σ. 253 κέξ. Αὐτόθι σ. 259 λέγεται: «Παραλαβόντες αὐτὸν (Μαρτῖνον) οἱ δήμιοι καὶ ἐκδύσαντες τὸ ἔξωθεν αὐτοῦ περιβόλαιον τῆς ἱερατικῆς στολῆς, σχίσαντες τὰς μασχάλας τοῦ στιχαρίου αὐτοῦ ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, περιθέντες καὶ σιδηρᾶν ἅλυσιν εἰς τὸν ἅγιον αὐτοῦ τράχηλον.... ἔσυραν αὐτὸν βίᾳ καὶ ἤγαγον ἀπὸ τοῦ Παλατίου εἰς τὸ πραιτώριον πομπεύοντες τὴν Μέσην τῆς Πόλεως». Πβ. προσέτι, Ἱστορία σύντομος (περιέχουσα) τὰ κατὰ τὸν Μαρτῖνον γεγονότα πάπαν Ρώμης καὶ τὸν ὅσιον Μάξιμον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ· ἔκδ. R. Devreesse, AB τ. 53 (1935) σ. 66 κέξ.

3) R. Cantarella, S. Massimo Confessore Firenze 1931—V. Grumel, Notes d'histoire et de chronologie sur la vie de S. Maxime le confesseur EOr. τ. 26 (1927) σ. 24 κέξ. Ὁ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Μάξιμος ἦτο ἀπὸ οἰκογένειαν «εὐγενικὴν ἄνωθεν», διετέλεσε δὲ «ὑπογραφεύς», ἤτοι γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἡ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καὶ τὰ μαρτύρια αὐτὰ τοῦ πάπα Μαρτίνου καὶ τοῦ ὁσίου Μαξίμου φανερώνουν τὴν βιαιότητα τοῦ Κώνσταντος.

Τὸ 662 ὁ Κώνστας ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δύσιν. Διατί; Ἤθελε νὰ μεταφέρῃ τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὴν Δύσιν, ὅπως λέγει ὁ Θεοφάνης; Μετέβη διὰ νὰ σώσῃ τὴν Σικελίαν, κατὰ τῆς ὁποίας ἤρχισαν ἐπιδρομὰς οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς; Μετέφεραν μάλιστα κατοίκους τῆς Σικελίας εἰς τὴν Δαμασκὸν κατὰ τὸν Θεοφάνη [1]. Οἱ λόγοι τῆς μεταβάσεως δὲν εἶναι σήμερον σαφεῖς, ἴσως δὲ οὔτε εἰς τὸν Κώνσταντα. Μετέβη νὰ ἐξετάσῃ πρῶτον τὴν κατάστασιν καὶ ἔπειτα νὰ ἀποφασίσῃ. Πάντως ἀνελάμβανε πάλιν τολμηρὰ ἔργα.

Τὸ 663 ἔμεινεν ὀλίγους μῆνας εἰς τὰς Ἀθήνας, αὐτὸ δὲ δεικνύει ὅτι ἡ ἔνδοξος πόλις δὲν ἦτο τόσον ἐγκαταλελειμμένη, ὅπως ἐνομίσθη ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Fallmerayer [2].

Ἐκ τῶν Ἀθηνῶν ἔσπευσεν εἰς Τάραντα καὶ ἀνέλαβεν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐριζόντων Λογγοβάρδων [3], χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ καταλάβῃ τὴν πρωτεύουσαν Βενεβέντον. Τὸ αὐτὸ ἔτος 663 συνῆψεν εἰρήνην μὲ τοὺς Λογγοβάρδους [4]. Ἔπειτα ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς Ρώμην, ὅπου ἔγινεν ἐγκαρδίως δεκτὸς ὑπὸ τοῦ πάπα Βιταλιανοῦ, ἐπέστρεψεν εἰς Σικελίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Συρακούσας διὰ νὰ προασπίσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς Σαρακηνῶν. Τὸ ταξίδιον αὐτὸ τῆς Ἰταλίας ὑπενθυμίζει τὴν γνωστὴν τόλμην τοῦ πάππου τοῦ Κώνσταντος Ἡρακλείου, ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ δοκιμαστικόν, χωρὶς σαφῶς καθωρισμένους σκοπούς.

ρακλείου καὶ ἐξετιμᾶτο πολὺ εἰς τὴν αὐλήν του. Ὁ βίος τοῦ Μαξίμου ἐθεωρεῖτο «πρὸς ἀνδρείαν ἀλεῖψαι ἀνυσιμώτερος», ἤτοι χρήσιμος εἰς ἄσκησιν τῆς ἀνδρείας. Εἰς ἐπιστολὴν πρός τινα ἡγούμενον γράφει· «πιστεύω, καθὼς παρέλαβον καὶ ἐδιδάχθην, ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστί» (Migne PG 91, 68 καὶ 613). Ἀλλ' ὁ Μάξιμος ἀνθίστατο καὶ κατὰ τῶν ἐπεμβάσεων τοῦ Κώνσταντος εἰς τὰς θεολογικὰς συζητήσεις. Γράφει σχετικῶς (Migne PG τ. 90 στ. 117) : «ἱερέων ἐστὶ τὸ ζητεῖν καὶ ὁρίζεσθαι περὶ τῶν σωτηρίων δογμάτων τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ εἶπας· τί οὖν; οὐκ ἔστι πᾶς βασιλεὺς Χριστιανὸς καὶ ἱερεύς; Καὶ εἶπον· «οὐκ ἔστιν». Τὸ θάρρος αὐτὸ τὸ ἀδάμαστον τοῦ Μαξίμου ἀπέναντι τοῦ Κώνσταντος ἑρμηνεύει τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσος τοῦ τελευταίου.

1) Θεοφάν. 1, 348 : «ἠχμαλωτίσθη μέρος τῆς Σικελίας καὶ ᾠκίσθησαν ἐν Δαμασκῷ τῇ θελήσει αὐτῶν».

2) Πβ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους 3, σ. 233.

3) Εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρεται βεβαίως ἐπιγραφὴ ἐκδοθεῖσα ἐν Notizie degli scavi di antichità (1928 σ. 256) καὶ μνημονεύουσα νίκας τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς Σαρδηνίαν Λογγοβάρδων· αὐτόθι λέγεται ὁ Κώνστας «δεσπότης τῆς ὅλης οἰκουμένης καὶ ἐχθρῶν ὀλετὴρ Λαγγοβαρδῶν».

4) Dölger, Regesten 1, 27.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Κώνστας ἀναγκάζεται νὰ φανῇ εὐνοϊκώτερος εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως. Τὸ 666 ἀνεγνώρισε τὸν ἐπίσκοπον Ραβέννης αὐτοκέφαλον, ἐνῷ τὸ 658 εἶχεν ἀνανεώσει τὰ προνόμια τοῦ πάπα. Διὰ νὰ κρατηθῇ εἰς τὴν Δύσιν ἐχρειάσθη νὰ ἐπιβάλῃ ἐκτάκτους φόρους εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, τοῦτο δὲ ἐπροκάλεσε φοβερὰν ἀγανάκτησιν ἐναντίον του. Δὲν εἶναι δι' αὐτὸ ἀνεξήγητος ἡ δολοφονία του τὸ 668 εἰς τὰς Συρακούσας.

7. Κωνσταντῖνος Τέταρτος (668-685).

Ὁ υἱὸς τοῦ δολοφονηθέντος Κώνσταντος ἢ Κωνσταντίνου Γ', Κωνσταντῖνος καὶ οὗτος ὀνομαζόμενος, ἦτο συμβασιλεὺς καὶ μόλις ἔμαθε τὰ γεγονότα εἰς τὴν Δύσιν, ἔσπευσε τάχιστα καὶ κατέστειλε τὴν στάσιν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐφόνευσε τὸν ἀνακηρυχθέντα ἐκεῖ αὐτοκράτορα Ἀρμένιον Μιζίζιον «ἀγαλματίαν ὄντα καὶ ὡραιότατον»[1]. Ἄλλος Ἀρμένιος στρατηγὸς ὠργάνωσεν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τοὺς Ἄραβας κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ὁ ὁποῖος ὅμως μὲ ταχύτητα καταπληκτικὴν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ διέλυσε καὶ ἐδῶ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀφοῦ παρέλαβε συμβασιλεῖς τοὺς ἀδελφούς του Ἡράκλειον καὶ Τιβέριον, ὅπως ἤθελαν οὗτοι. Ἡ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν ὁ Κωνσταντῖνος Δ' διέλυσε τὰς ἐπαναστάσεις καὶ ἐστερέωσε τὴν ἀρχήν του, εἶναι χαρακτηριστική. Εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀποκρούσῃ καὶ τὸν Ἀραβικὸν κίνδυνον.

Ὁ Μωαβιᾶς, ἀφοῦ ἐστερέωσε τὴν ἀρχήν του ὡς καλίφης, ἤρχισε πάλιν ἀπὸ τοῦ 663 νὰ ὀργανώνῃ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀφ' ἑνός, εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἀφρικὴν ἀφ' ἑτέρου. Συγχρόνως παρεσκευάζετο διὰ παράτολμον σχέδιον, διὰ τὴν προσβολὴν αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς μυθικῆς πόλεως τοῦ πλούτου καὶ τῆς χλιδῆς. Εὐτυχῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπάρχει ἐξ ἴσου τολμηρὸς καὶ ἡρωικὸς ὑπερασπιστὴς καὶ δὲν ἦτο ἐπομένως εὔκολος ἡ ἅλωσις αὐτῆς.

Τὸ 673 ἔστειλεν ὁ Μωαβιᾶς πολυάριθμον στόλον διὰ νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ πολιορκία διήρκει μόνον τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνας, τὸν δὲ χειμῶνα ὁ Ἀραβικὸς στόλος κατέφευγεν εἰς τὴν Κύζικον. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ πολιορκία δὲν εἶχε καμμίαν σημασίαν· ἦτο ματαιοπονία· ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε καιρὸν νὰ κανονίζῃ ἀνέτως τὰ τῆς ἀμύνης καὶ νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἀντεπίθεσιν. Τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἐκ Συρίας μηχανικοῦ ***Καλλινίκου*** κατεσκεύασε στόλον ἐκ πλοίων «κακκαβοπυρφόρων καὶ σιφωνοφόρων», ὅπως λέγει ὁ Θεοφάνης (1, 353), ἐκ τῶν ὁποίων

1) Ζωναρ. XIV, 19.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐξεπέμπετο τὸ «θαλάσσιον πῦρ», ὅπως τὸ λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, μὲ τὸ ὁποῖον «τὰ τῶν Ἀράβων σκάφη ἐνέπρησε καὶ σύμψυχα κατέκαυσεν» [1].

Τὸ «θαλάσσιον πῦρ», τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη ἔπειτα καὶ ὑγρὸν πῦρ [2] καὶ «Μηδικὸν πῦρ», συνίστατο ἐξ εὐφλέκτων οὐσιῶν θείου, νίτρου, πίσσης ἢ νάφθης, ἐξεσφενδονίζετο διὰ σωλήνων μακρῶν (σιφώνων) ἢ «χειροσιφώνων» καὶ ἐπροκάλει πυρκαϊὰν εἰς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Τὰ «κακκαβοπυρφόρα» τοῦ Θεοφάνους ἦσαν πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχαν χύτρας, «κακκάβια» πλήρη ὑγροῦ πυρὸς καὶ ἐπλησίαζαν πολὺ τὸν ἐχθρὸν διὰ νὰ καύσουν τὰ πλοῖά του· ὡμοίαζαν πιθανῶς μὲ τὰ νεώτερα πυρπολικά. Μὲ τὸ ὑγρὸν πῦρ ὁ Κωνσταντῖνος κατέστρεψε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Ἀραβικοῦ στόλου, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἠνάγκασεν εἰς ὑποχώρησιν (678) μετὰ πενταετῆ πολιορκίαν. Παρὰ τὸ Σύλλαιον, ἀκρωτήριον τῆς Λυκίας, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ διὰ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν [3] καὶ τοῦτο.

Τοιουτοτρόπως ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ἡ τολμηρὰ ἀλλ' ἀφελῶς διεξαχθεῖσα ἐκστρατεία τοῦ Μωαβιᾶ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ νίκη τοῦ Κωνσταντίνου ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν καὶ αὐτοὶ οἱ Ἄβαροι κατὰ τὸν Θεοφάνη, καθὼς καὶ ἄρχοντες τῆς Δύσεως, ἔστειλαν συγχαρητήρια καὶ συνῆψαν πρὸς αὐτὸν τὴν «δεσποτικὴν εἰρήνην» [4].

Φαίνεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔστειλεν ἀνταρτικὰ σώματα εἰς τὰ βουνὰ

1) Περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων βλ. Θεοφάν. 1, 353 καὶ Νικηφόρ. Ἱστορ. σ. 32.

2) Ὑγρὸν πῦρ τὸ ὀνομάζει πλὴν ἄλλων συγγραφέων καὶ ὁ Κωνστ. Πορφυρογέννητος (3, 84), ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν παρασκευὴν αὐτοῦ μυστικὸν τοῦ Κράτους. Ὁ Λέων Σοφὸς εἰς τὰ Τακτικά του (Migne PG. 107 στ. 992 διάτ. 19, γ' καὶ ἑξῆς) τὸ ὀνομάζει «ἐσκευασμένον πῦρ» καὶ δίδει πληροφορίας περὶ τῆς διὰ σιφώνων ἐκσφενδονίσεως αὐτοῦ. Ὁ Λέων Διάκονος τὸ ὀνομάζει (σ. 156) Μηδικὸν πῦρ, διότι ἡ νάφθα, συστατικὸν τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἐλέγετο καὶ ἔλαιον Μηδίας. Τέλος μεταγενεστέρα λατινικὴ μετάφρασις τοῦ Μάρκου Γραικοῦ ὀνομάζει τὸ πῦρ τοῦτο ἑλληνικὸν (ignis graecus, ἐξ οὗ τὸ γαλλικὸν grégeois ;). Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ Θεοφάνης (1, 396) ἀναφέρει «ρωμαϊκὸν πῦρ», ἤτοι ἑλληνικόν. Ὁ Καλλίνικος συνεπλήρωσεν ἴσως τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ Προκοπίου (Πολ. VIII 11, 36) συνταγὴν ὑγροῦ πυρός : «ἀγγεῖα θείου τε καὶ ἀσφάλτου ἐμπλησάμενοι καὶ φαρμάκου, ὅπερ Μῆδοι μὲν νάφθαν καλοῦσιν, Ἕλληνες δὲ Μηδίας ἔλαιον, πυρί τε ὑφάψαντες....». Ὁ ἱστορικὸς Καμενιάτης γράφων (σ. 534) περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἀράβων (904 μ.Χ.) ἀναφέρει ὑλικὰ ὑγροῦ πυρός : «πίσσα καὶ δᾷδες καὶ ἄσβεστος καί τινα ἄλλα, οἷς τρέφονται πυρὸς φλόγες, σκεύεσιν ὀστρακίνοις....». Περὶ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς ἔγραψε καὶ ὁ A. Dain, Appellations grecques du Feu grégeois, Mélanges A. Ernouf 1940 σ. 121.

3) Θεοφάν. ἔνθ. ἀνωτ.—Sternbach, Anal. Avar. σ. 44.—Ζωναρ. XIV 20, 9.

4) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 33. Θεοφάν. 1, 356.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Συρίας, τὸν Λίβανον καὶ τὸν Ἀμανὸν («Μαῦρον ὄρος»), τοὺς λεγομένους ***Μαρδαΐτας*** [1], οἱ ὁποῖοι ἠνώχλησαν πολὺ τὸν Μωαβιᾶν, διότι πρὸς τοὺς ἀντάρτας κατέφευγαν καὶ ὅλοι οἱ δυσηρεστημένοι. Ἡ ἐνόχλησις αὕτη ἀπέβη πολὺ ἐπικίνδυνος καὶ δι' αὐτὸ ὁ Μωαβιᾶς ἐζήτησεν εἰρήνην, ἡ ὁποία συνήφθη πρὸς τὸ Βυζάντιον τὸ 678 ἢ 679 μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Ἀράβων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατὰ τὸν Νικηφόρον (σ. 32) ὁ πατρίκιος Ἰωάννης Πιτζιγαύδιος «πολυπειρίᾳ καὶ φρονήσει διαφέρων» ἐστάλη καὶ συνῆψε συμφωνίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μωαβιᾶς ἐδέχθη νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος τρεῖς χιλιάδας χρυσᾶ νομίσματα καὶ νὰ δίδῃ πεντήκοντα αἰχμαλώτους καὶ πεντήκοντα ἵππους [2]. Ὁ τολμηρὸς Μωαβιᾶς ἠναγκάσθη νὰ ταπεινωθῇ, ὀλίγον δ' ἔπειτα ἀπέθανε (680), ἀφοῦ διηύθυνε τὰ ἀραβικὰ πράγματα περισσότερον χρόνον ἀπὸ τοὺς προηγουμένους καλίφας.

8. Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ Κωνσταντίνου Τετάρτου. Ἕκτη Σύνοδος (681).

Ὅπως συχνὰ συνέβη, ὁ διμέτωπος πόλεμος ἔφερεν εἰς τὸ Βυζάντιον καταστροφὰς μεγάλας, διότι δὲν ἠδύνατο τοῦτο συγχρόνως νὰ πολεμῇ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐνῷ ἀπέκρουε τὰς ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων, οἱ Βούλγαροι διέβησαν τὸν Δούναβιν παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν σημερινὴν Δοβρουτσὰν καὶ κατόπιν ἐπροχώρησαν νοτιώτερα.

Ἀλλὰ τίνες εἶναι οἱ Βούλγαροι; Πολλαὶ συζητήσεις γίνονται περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, τινὲς δ' ἱστορικοὶ νομίζουν ὅτι καὶ οἱ Οὖννοι τοῦ Ἀττίλα ἦσαν Βούλγαροι, ὅπως ἀργότερα καὶ οἱ Κουτρίγουροι καὶ οἱ

---

1) Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 355) «εἰσῆλθον Μαρδαΐται εἰς τὸν Λίβανον καὶ ἐκράτησαν ἀπὸ τοῦ Μαύρου Ὄρους (=Ἀμανοῦ) ἕως τῆς Ἁγίας Πόλεως καὶ ἐχειρώσαντο τὰς τοῦ Λιβάνου περιωπάς· καὶ πολλοὶ δοῦλοι καὶ αἰχμάλωτοι καὶ αὐτόχθονες πρὸς αὐτοὺς κατέφυγον, ὥστε δι' ὀλίγου χρόνου εἰς πολλὰς χιλιάδας γενέσθαι». Περὶ Μαρδαϊτῶν βλ. ὅσα ἔγραψα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τ. 5 (1932) σ. 130 κέξ.—Πβ. Diehl – Marçais 1, 208.—Honigmann, Die Ostgrenze.... σ. 41. Τὸ ὄνομα Μαρδαΐται εἶναι ἀραβικὸν καὶ δηλοῖ ἀντάρτας, ἐν τούτοις ἡ προστασία αὐτῶν παρὰ τοῦ Βυζαντίου, ἡ ἐγκατάστασις ἀργότερα (βλ. κατωτέρω) εἰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ὡς καὶ ἡ ἀντίθεσις ἀνωτέρω παρὰ Θεοφάνει πρὸς τοὺς «αὐτόχθονας» δεικνύει ὅτι οἱ Μαρδαΐται ἦσαν ἐν μέρει τοὐλάχιστον καὶ Ἕλληνες, ὄχι Σύροι μόνον, ὡς λέγεται παρὰ Diehl, Grandeur.... σ. 76. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸν Προκόπιον (Πολ. I, 13,5 καὶ II, 16,17) ἀναφέρονται στρατηγοὶ «τῶν ἐν Λιβάνῳ στρατιωτῶν» καὶ φαίνεται ἐκ τούτου ὅτι τὰ στενά, αἱ κλεισοῦραι τοῦ ὄρους τούτου ἐφυλάσσοντο καὶ παλαιότερον καὶ ἴσως ἐκ τῶν φυλάκων τούτων προῆλθον οἱ πρῶτοι Μαρδαΐται.

2) Dölger, Regesten 1, 28.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οὐτρίγουροι καὶ οἱ Κότραγοι καὶ οἱ Ὀνόγουροι καὶ οἱ Ὀνογούνδουροι. Καὶ ἄλλοι μὲν δέχονται ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶναι τουρκικὴ φυλή, ἄλλοι δὲ φιννοουγγρική, συγγενὴς ἐπομένως πρὸς τοὺς Οὔγγρους, ἄλλοι δ' ἀβεβαίας ἀρχῆς [1].

Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομάζουν τοὺς Βουλγάρους μὲ διάφορα ὀνόματα, καὶ Σκύθας καὶ Μυσοὺς καὶ Οὔννους καὶ Παίονας [2] ἀλλὰ καὶ Βουλγάρους ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου Ἀντιοχέως [3] καὶ ἑξῆς. Ἡμεῖς ἐνταῦθα δὲν θὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐθνολογικὴν ἀρχὴν τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ θὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν πρώτων σχέσεων πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπὶ Ἡρακλείου.

Ἀνωτέρω εἴδαμεν ὅτι οἱ Βούλγαροι ὑπὸ τὸν Κούβρατον ἦσαν φίλοι τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐπολέμησαν καὶ κατὰ τῶν Ἀβάρων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ὁ υἱὸς τοῦ Κουβράτου Ἀσπαρούχ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Χαζάρων Τούρκων διαβαίνει τὸν Δάναπριν (=Δνείπερον) καὶ Δάναστριν (=Δνείστερον) κατὰ τὸν Νικηφόρον [4] καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὸ ὀχυρὸν ὁπωσδήποτε Δέλτα τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὸν «Ὄγλον», ὅπως ὠνομάσθη τῇ «σφῶν φωνῇ».

Ἐπωφελούμενοι οἱ Βούλγαροι τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατέλαβαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀσπαρούχ τὴν μεταξὺ Αἵμου καὶ Δουνάβεως χώραν, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῇ πολλοὶ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι ὅμως κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντισταθοῦν εὐκόλως, πλὴν ἴσως τῆς φυλῆς τῶν Σερέων, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐδέησε νὰ συμμαχήσουν οἱ Βούλγαροι διὰ νὰ ὑποτάξουν εὐκολώτερα τοὺς ἄλλους [5].

Ὁ Κωνσταντῖνος Δ', ὅταν ἀπηλλάγη τῶν Ἀράβων, ἐξεστράτευσεν εἰς τὸν Δούναβιν διὰ θαλάσσης καὶ οἱ Βούλγαροι κατ' ἀρχὰς δὲν

1) Ὁ Οὔγγρος Τουρκολόγος Nemeth πιστεύει ὅτι bulgar=ἀνάμικτος, μιγὰς καὶ ὅτι οἱ Οὔννοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἀπὸ ἀπόψεως γλωσσικῆς ἀνήκουν εἰς διαφόρους κλάδους τῆς τουρκικῆς γλώσσης (Byzantion 6, 1931, σ. 664). Ὁ Ρῶσσος Τουρκολόγος W. Barthold εἰς τὸ ἄρθρον Boulghar ἐν EJsl δέχεται ἀβεβαίαν ἀρχὴν αὐτῶν. Ὁ Jorga (La vie Byzantine 1, 200 σημ.) δυσκολεύεται νὰ δεχθῇ ὅτι οἱ διάφοροι Οὔννοι εἶναι Βούλγαροι. Ὁ Νικηφόρος (σ. 33) δὲν διακρίνει τοὺς Βουλγάρους τῶν Οὔννων, διότι ὁμιλεῖ «περὶ τῆς τῶν λεγομένων Οὔννων καὶ Βουλγάρων ἀρχῆς».

2) Βλ. περὶ τῶν ἐθνολογικῶν ὀνομάτων ὅσα ἔγραψα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τ. 2 (1929) σ. 97.

3) FHG 4, 619. Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης μεταχειρίζεται (σ. 251) μόνον ἅπαξ τὸ ὄνομα Βούλγαροι.

4) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 34.

5) Πβ. Dujcev, Protobulgares et Slaves, SK τ. 10 (1938) σ. 145 κέξ. Ostrogorsky, Geschichte.... σ. 82.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν ἀποβιβασθέντα βυζαντινὸν στρατόν· κατέφυγαν εἰς τὸ δυσπρόσιτον Δέλτα τοῦ Δουνάβεως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ δι' ἀσθένειαν, ἀλλ' ἡ ἀποχώρησις παρεξηγήθη κατὰ τὸν Νικηφόρον [1] καὶ ὁ Βυζαντινὸς στρατὸς ἐνικήθη ἔπειτα ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους. Ὁ Κωνσταντῖνος, «ἀναγκασθεὶς εἰρήνευσε μετ' αὐτῶν», ὅπως λέγει ὁ Θεοφάνης, καὶ ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώνῃ κατ' ἔτος φόρον.

Εἰς τὰ ζητήματα τὰ θρησκευτικὰ λαμβάνει ἰδίαν πρωτοβουλίαν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν πατριάρχην τὴν σύγκλησιν Συνόδου διὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Προφανῶς ὁ Κωνσταντῖνος βλέπει ὅτι μετὰ τὴν ἀπόσπασιν τῶν μονοφυσιτικῶν ἐπαρχιῶν Συρίας καὶ Αἰγύπτου δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐπιδιώκεται συμβιβασμός, ὅπως ἐπεδιώχθη ἐπὶ Ἡρακλείου. Τώρα μᾶλλον φιλία ἐπιβάλλεται πρὸς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Θέλει λοιπὸν νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Μονοθελητισμὸν ἀλλὰ κανονικῶς, διὰ Συνόδου, εἰς τὴν ὁποίαν ζητεῖ νὰ κληθοῦν καὶ ὁ πάπας καὶ οἱ πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς, ἀκόμη καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐν Ρώμῃ Βυζαντινῶν μοναστηρίων [2].

Ὁ πάπας Ἀγάθων (678-681), Ἕλλην ἐκ Σικελίας, προθύμως ἔστειλεν ἀντιπροσώπους καὶ πολλοὺς ἐπισκόπους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔγινεν ἡ Σύνοδος εἰς τὸν Τροῦλλον, εἰς τὴν θολωτὴν αἴθουσαν τοῦ Παλατίου, ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 680 μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 681. Τὰς συνεδρίας, ποὺ ἔγιναν κατὰ μεγάλα χρονικὰ διαστήματα, παρηκολούθησεν ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ, τοῦτο δὲ δεικνύει, πόσην σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος. 174 ὑπογραφαὶ ἐπισκόπων καὶ ἄλλων θεολόγων ἀναφέρονται εἰς «τὰ πεπραγμένα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένης ἕκτης συνόδου κατὰ τῶν δυσσεβῶς διδαξάντων ἓν θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν». Τότε ἀνεθεματίσθησαν οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ Μονοθελητισμοῦ ἢ ἐγκρίναντες αὐτὸν πατριάρχαι Σέργιος καὶ Πύρρος Κωνσταντινουπόλεως, Κῦρος Ἀλεξανδρείας, ὁ πάπας Ὀνώριος καὶ ἄλλοι. Μόνον ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος εἶναι τώρα συνήγορος τοῦ Μονοθελητισμοῦ καὶ δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν σύγκλησιν τῆς Συνόδου.

Ἡ προθυμία τοῦ Ἕλληνος πάπα νὰ βοηθήσῃ τὸν Κωνσταντῖνον (αὐτὴ πάντως ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν εἰς τὴν σύγκλησιν τῆς Συνόδου) καὶ νὰ ἐγκρίνῃ τὰς ἀποφάσεις κατὰ τοῦ Μονοθελητισμοῦ ἔφερε προσέγγισιν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠλάττωσε τοὺς φόρους τῶν παπικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων τῶν εὑρισκομένων εἰς τὴν

1) Νικηφ. Ἱστορία σ. 35.
2) Dölger - Regesten 1, 28 καὶ 29.—Mansi XI, 195, 201, 232 καὶ 697.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σικελίαν καὶ νότιον Ἰταλίαν καὶ ὑπέβαλε τὴν αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν τῆς Ραβέννης πάλιν ὑπὸ τὸν πάπαν. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν, διότι καὶ ὁ πάπας Ἀγάθων καὶ ὁ διάδοχός του Λ έ ω ν Β΄ (681–683) ἦσαν Ἕλληνες ἐκ Σικελίας, πρόθυμοι εἰς συνεννόησιν. Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν ὀφείλεται ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τοῦ Μονοθελητισμοῦ. Εἰς τὸ ἑξῆς δὲν ἀπασχολεῖται πλέον τὸ Βυζάντιον μὲ ζητήματα αἱρέσεων, διότι αἱ κατοικούμεναι ὑπὸ ξένων ἐπαρχίαι ἀπεσπάσθησαν τοῦ Κράτους, εἰς δὲ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας αἱ ἀπηχήσεις τῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἐπηρεάσει πολλοὺς Χριστιανούς, βαθμηδὸν ἐξέλιπαν. Εἰς τὸ ἑξῆς Ὀρθοδοξία καὶ Βυζαντινὸν Κράτος δὲν χωρίζονται.

Ὁ Κωνσταντῖνος εὐχαριστημένος μὲ τὴν στάσιν τῶν παπῶν ὀνομάζει τὸν πάπαν Βενέδικτον (683–685) πατέρα καὶ κηδεμόνα τῶν παιδιῶν του [1].

Ἂν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Βουλγάρων, εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ζητήματα ὁ Κωνσταντῖνος ἔδειξεν ἐνεργητικότητα καὶ πρωτοβουλίαν καὶ εἶναι δι' αὐτὸ ἐκ τῶν ἱκανωτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ τελευταία ἐπιτυχία τοῦ Κωνσταντίνου ὑπῆρξεν ἡ ἀνανέωσις (685) τῆς εἰρήνης πρὸς τὸν Ἄραβα καλίφην «Ἀβιμέλεχ» (Abd-al melik), κατὰ τὴν ὁποίαν οὗτος ὤφειλε νὰ πληρώνῃ 365 χιλιάδας νομίσματα τὸ ἔτος (χίλια καθ' ἡμέραν) καὶ νὰ δίδῃ 365 δούλους καὶ ἄλλους τόσους «εὐγενεῖς ἵππους» [2]. Ἡ πίεσις τῶν Μαρδαϊτῶν ἠνάγκασε τὸν Ἀβιμέλεχ εἰς τὴν συνθήκην αὐτήν.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα τριῶν ἐτῶν, ἀφοῦ ἐβασίλευσε δεκαεξ ἔτη. Ἐφρόντισεν ἐγκαίρως νὰ παραγκωνίσῃ τοὺς ἀδελφούς του καὶ νὰ στερεώσῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν υἱόν του Ἰουστινιανὸν Β΄.

9. Ἰουστινιανὸς Β΄ (685 - 695 καὶ 705 - 711).

Τὸν ἀποθανόντα (685) Κωνσταντῖνον Δ΄ διεδέχθη ὁ δ ε κ α ε ξ α ε τ ὴ ς υἱός του Ἰουστινιανός, ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν μεγάλην οἰκογενειακὴν ζωτικότητα, ἀλλὰ καὶ ἀνωμαλίαν τινὰ εἰς μεγαλύτερον βαθμὸν ἀπὸ τὸν πάππον του Κώνσταντα [3].

Ἦτο βίαιος καὶ σκληρός, ματαιόδοξος δέ, ἤθελε νὰ μιμῆται τὸν Ἰουστινιανὸν Α΄ καὶ δι' αὐτὸ ὠνόμασε καὶ τὴν ἐκ Χαζάρων σύζυγόν του Θεοδώραν.

---

1) Pargoire, L'Église Byz. σ. 195.

2) Θεοφάν. 1, 367. Dölger, Regesten, 1, 31.

3) Πβ. Ch. Diehl, L'empereur au nez coupé, Choses et gens de Byzance 1926 σ. 173 κέξ. Ὁ Κεδρηνὸς (1,771) ὀνομάζει τὸν Ἰουστινιανὸν Β΄ «ἀκάθεκτον τὴν ὁρμὴν καὶ ἀσυλλόγιστον ἐν παντὶ πράγματι».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ πρώτη πολιτικὴ πρᾶξις τοῦ νεαροῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο μέγα σφάλμα. Ὁ καλίφης «Ἀβιμέλεχ» (Abd-al-Melek 685-705), ὁ ὁποῖος εἶχε συνάψει συνθήκην τόσον εὐνοϊκὴν διὰ τὸ Βυζάντιον, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς συμβούλους τοῦ Ἰουστινιανοῦ νὰ ἀποσύρουν ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Συρίας τοὺς Μαρδαΐτας, οἱ ὁποῖοι ἀπέβαιναν πολὺ ἐνοχλητικοὶ εἰς τὸ Ἀραβικὸν Κράτος. Εἰς ἀντάλλαγμα παρεχώρησε τὸ 688 πλὴν τῶν χρυσῶν νομισμάτων, ἵππων καὶ δούλων, καὶ τὸ ἥμισυ τῶν φόρων τῆς Κύπρου, τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Ἀρμενίας. Ἡ ἀποχώρησις ὅμως τῶν Μαρδαϊτῶν ἀπὸ τὴν Συρίαν ηὐκόλυνε τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Διὰ αὐτὸ λέγει ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (κεφ. 22 Moravcsik) ὅτι «τῶν Μαρδαϊτῶν παρασταλέντων πάνδεινα κακὰ πέπονθεν ἡ Ρωμανία ὑπὸ τῶν Ἀράβων μέχρι τοῦ νῦν». Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγκατέστησε 12.000 Μαρδαΐτας εἰς τὴν Παμφυλίαν, ὅπου τοὺς ἀπαντῶμεν ἔπειτα ὡς ναυτικούς, καὶ εἰς ἄλλα μέρη τοῦ Κράτους. Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Μαρδαϊτῶν οἱ Ἄραβες δύνανται νὰ ἐπιχειροῦν ἐλευθέρως ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τοῦτο δεικνύει ὅτι οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ὑπελόγισαν καλῶς τὸν ἀραβικὸν κίνδυνον, ταχέως ἐλησμόνησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπέβλεψαν εἰς τὰ οἰκονομικὰ κέρδη τῆς συμφωνίας πρὸς τὸν Ἀβιμέλεχ. Δεικνύει ὅμως ἐπίσης τὸ ζήτημα τῶν Μαρδαϊτῶν, πόση ἦτο ἤδη ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν Συρίαν [1] κατὰ τῶν Ἀράβων, διότι οἱ Μαρδαΐται ἦσαν μὲν Ἕλληνες καὶ ὀρθόδοξοι, ἀλλ' ἐνισχύοντο πολὺ ἀπὸ τοὺς Σύρους τοὺς φεύγοντας τὴν ἀραβικὴν δεσποτείαν.

Ὅπως ὁ Κώνστας Β', ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς Β' κατὰ τῶν Σλάβων τῆς Μακεδονίας μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἄραβας κατὰ τὸ 688, ὅτε ἐπροχώρησε μέχρι Θεσσαλονίκης [2], τότε δ' ἄλλους ἠχμαλώτισε, ἄλλους «ὁμολογίᾳ παρέλαβε» [3] καὶ μετῴκισεν εἰς τὸ θέμα Ὀψίκιον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἤτοι εἰς τὴν Βιθυνίαν. Τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ ἦλθαν εἰς συμφωνίαν πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν διὰ νὰ μετοικισθοῦν δεικνύει ὅτι ἐπεδίωξε τοιαύτην εἰρηνικὴν μεταφοράν, μόνον δ' ἴσως μετὰ τὴν ἄρνησιν πολλῶν Σλάβων ἐπολέμησε καὶ τοὺς ἠχμαλώτισε. Ὁ Πέτρος

1) Θεοφάν. 1, 363.

2) Πρὸς τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Σλάβων καὶ τὴν εἰς Θεσσαλονίκην εἴσοδον τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ἀναφέρεται, νομίζω, καὶ ἡ ἐν CJG ἀρ. 8642 ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἐκεῖ σχετίζεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν Α': «Ὦ μεγαλομάρτυς Δημήτριε, μεσίτευσον πρὸς Θεόν, ἵνα τῷ πιστῷ σου δούλῳ, τῷ ἐπιγείῳ βασιλεῖ Ρωμαίων Ἰουστινιανῷ δοίη μοι νικῆσαι τοὺς ἐχθρούς μου καὶ τούτους ὑποτάξαι ὑπὸ τοὺς πόδας μου»! Περὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς Θεσσαλονίκην βλ. A. Vasiliev, L'entrée triomphale de l'empereur Justinien II à Théssalonique en 688, OchrP. τ. 13 (1947) σ. 355.

3) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 36.—Πβ. Θεοφάν. 1, 364.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 21. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ Αὐγῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 21. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ Νυκτὸς καὶ Αὐγῆς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Παπαγεωργίου σχετίζει πρὸς τὴν ἦτταν καὶ αἰχμαλωσίαν τῶν Σλάβων ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ μνημονεύουσαν εὐχαριστίας καὶ δωρεὰς τοῦ 'Ιουστινιανοῦ πρὸς τὸν ἅγιον Δημήτριον [1]. 'Εκ τῶν μετοικισθέντων Σλάβων ἐσχηματίσθη στρατὸς 30.000, ὥστε ὅλοι πρέπει νὰ ἦσαν πολὺ περισσότεροι. Οἱ Σλάβοι στρατιῶται ἀπετέλεσαν ἴδιον τάγμα στρατιωτικόν, τῶν Σ κ λ α β η σ ι ά ν ω ν, τῶν ὁποίων τὸ στρατολογικὸν ὄνομα διετηρήθη ἀργότερα, καὶ μετὰ τὴν ἀφομοίωσιν τῶν Σλάβων [2] πρὸς τοὺς "Ελληνας. Σφραγὶς τις μνημονεύει «ἀνδράποδα Σκλαβῶα (;) τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας» [3] καὶ σχετίζεται βεβαίως πρὸς τοὺς ἀνωτέρω αἰχμαλώτους Σλάβους.

Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κώνσταντος κατὰ τῶν Σλάβων ἔχομεν τώρα καὶ τὴν ἀνωτέρω αἰχμαλωσίαν καὶ μεταφοράν, τοῦτο δὲ βέβαια δεικνύει ὅτι πολλοὶ ἦσαν πλέον οἱ Σλάβοι εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν παρὰ τὸν Στρυμόνα, χωρὶς ὅμως νὰ δύνανται νὰ γίνουν ἀνεξάρτητοι. 'Εὰν πιστεύσωμεν τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον [4], ὁ 'Ιουστινιανὸς Β' κατῴκισε «Σκύθας ἐν τοῖς ὄρεσι τοῦ Στρυμόνος καὶ ταῖς δια-

---

1) Un édit de l'empereur Iustinien II en faveur de la basilique de St. Demetrius à Salonique d'après une inscription deterrée dans la basilique même. Leipzig 1900. Τὸ διάταγμα τοῦ 'Ιουστινιανοῦ περὶ δωρεᾶς ἁλικῆς εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον ἔχει ὡς ἑξῆς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Grégoire (Byzantion τ. 17, 1945, σ. 119) : «Θεία δωρεὰ φιλοτιμηθεῖσα (=χορηγηθεῖσα) τῷ ἁγίῳ καὶ πανενδόξῳ μάρτυρι Δημητρίῳ παρὰ τοῦ τῆς ὅ λ η ς Ο ἰ κ ο υ μ έ ν η ς δεσπότου Φλαουΐου 'Ιουστινιανοῦ τοῦ θεοστεφοῦς καὶ εἰρηνοποιοῦ βασιλέως τῆς ἁλικῆς τῆς θεοφυλάκτου ἡμῶν πόλεως Θεσσαλονίκης». Βλ. καὶ Vasiliev εἰς Speculum 1943 σ. 1. Μετὰ τὰς ἐπιτυχεῖς ἐπιχειρήσεις τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἱδρύθη ἴσως καὶ τὸ θέμα 'Ελλάδος περὶ τὸ 695. Πρῶτος γνωστὸς στρατηγὸς ἀναφέρεται εἰς τὰ θαύματα τοῦ 'Αγίου Δημητρίου (Migne PG τ. 116 στ. 1369) ὁ Σισίννιος. 'Εξ ἐπιγραφῆς ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Α. 'Ορλάνδου τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ Λέοντος (BCH τ. 70, 1946 σ. 420). Τὸ θέμα 'Ελλάδος δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ γράμμα τοῦ 'Ιουστινιανοῦ Β' πρὸς τὸν πάπαν (687). Κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἱδρύθη καὶ τὸ θέμα Κ ρ ή τ η ς (βλ. Γ. Σπυριδάκην, ΕΒΣπ. τ. 21, 1951, σ. 59)

2) Κ. 'Αμάντου, Σκλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι ΠΑκΑ. τ. 7 (1932) σ. 331. Σκλαβησιάνοι εἶναι ὄχι ἐθνολογικὸν ἀλλὰ στρατολογικὸν ὄνομα. Δὲν δηλοῖ Σλάβους, ἀλλὰ τὸ τάγμα τῶν Σλάβων, εἰς τὸ ὁποῖον κατετάσσοντο ἀργότερα καὶ μὴ Σλάβοι. Πβ. τὰ ὀνόματα Θρακησιάνοι, Καραβισιάνοι, Καστρισιανοὶ (Μαλάλ. σ. 430).

3) Πβ. BZ τ. 12 (1903) σ. 277.

4) Κ. Πορφυρογ. 3, 50. Ὁ Lemerle ἔδειξεν (BCH τ. 61 (1937) σ. 106), ὅτι τὸ θέμα τοῦ Στρυμόνος ὠργανώθη τὸν ἕνατον αἰῶνα μόλις καὶ ἐπομένως πρότερον δὲν ἦσαν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Βυζαντίου ἐκεῖ ἐπικίνδυνοι. Κατὰ τὸν καθηγητὴν Κυριακίδην (Βυζαντιναὶ μελέται σ. 137) τὸ θέμα Στρυμόνος ἱδρύθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 789 καὶ 809. Βλ. καὶ Laurent, REB. τ. 6 (1948) σ. 77.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βάθραις (=διαβάσεσι) τῶν κλεισουρῶν», οὗτοι δὲ ἦσαν πάλιν Σλάβοι. Ὥστε ὄχι μόνον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὀρεινὰς κλεισούρας τοῦ Στρυμόνος κατῴκισεν ὁ Ἰουστινιανὸς Σλάβους καὶ μάλιστα ὡς συμμάχους, διότι ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὰ στενὰ (κλεισούρας) τῶν ὀρέων τοῦ Στρυμόνος ἔγινε πρὸς φύλαξιν αὐτῶν καὶ ἐπομένως μόνον σύμμαχοι ἠδύναντο ἐκεῖ νὰ ἐγκατασταθοῦν. Εἶναι λοιπὸν μᾶλλον φιλικαὶ αἱ σχέσεις Βυζαντίου καὶ Σλάβων.

Ἡ ὁρμητικότης τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὸν ὠδήγησε νὰ παραβῇ εὐκόλως τὴν εἰρήνην (692), τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν συνῆψε πρὸς τοὺς Ἄραβας. Οὗτοι ἐπεχείρησαν νὰ μεταφέρουν τοὺς κατοίκους τῆς Κύπρου εἰς τὴν Συρίαν, ἐκτὸς δὲ τούτου ἤρχισαν νὰ πληρώνουν τὴν ὁρισθεῖσαν ἀποζημίωσιν ὄχι εἰς Βυζαντινὸν χρυσοῦν νόμισμα, ἀλλ' εἰς νέον ἀραβικόν[1], τοῦτο δ' ἐθεωρήθη καὶ τώρα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ὕβρις. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶχαν τὴν ἀπαίτησιν νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἄλλο χρυσοῦν νόμισμα εἰς τὸν Κόσμον. Εἰς τὰς συγκρούσεις οἱ Ἄραβες ἐπεκαλέσθησαν «κριτὴν» τὸν Θεὸν καὶ ἀνήρτησαν εἰς δόρυ τὸ ἔγγραφον τῆς συμφωνίας, τὸ ὁποῖον παρέβη ὁ Ἰουστινιανός. Κατὰ τῶν Ἀράβων ἔστειλε καὶ τὰς ἀνωτέρω 30.000 Σλάβων ὁ Ἰουστινιανός, ἀλλ' ἐκ τούτων τὰ δύο τρίτα ἦλθαν εἰς συνεννοήσεις πρὸς αὐτούς, ἔλαβαν δῶρα καὶ ἐλιποτάκτησαν. Τοὺς ὑπολοίπους κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 366) «σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις» ἔπνιξεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὸν κόλπον τῆς Νικομηδείας! Καὶ ἂν δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἡ εἴδησις, εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τόσον ὠμὴ πρᾶξις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Μετὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀράβων οὗτος μετέφερε πολλοὺς Κυπρίους παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον[2]· ἴσως ἐζήτησαν οἱ ἴδιοι τὴν μετοίκησιν διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ ἀραβικὰς ἐπιδρομάς.

Εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα οἱ σύμβουλοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατ' ἀρχὰς ἀκολουθοῦν πολιτικὴν φιλικὴν πρὸς τὸν πάπαν καὶ δι' αὐτὸ παρέχονται οἰκονομικαὶ εὐκολίαι διὰ τὰ παπικὰ κτήματα τῆς Σικελίας καὶ νοτίου Ἰταλίας[3].

Νέας συγκρούσεις πρὸς τὸν πάπαν προκαλεῖ ἡ Πενθέκτη λεγομένη Σύνοδος (λατ. Quinisextum), ἡ ἐν Τρούλλῳ τοῦ Παλατίου ἐπίσης γενομένη. Αὕτη συνεκλήθη (692) ἐκ κληρικῶν τῆς Ἀνα-

1) G. Hill, A History of Cyprus τ. 1 (1940) σ. 286.—Θεοφάν. 1, 365.

2) Θεοφ. 1, 366.—Κ. Πορφυρ. 3, 214. Ὁ κανὼν 39 τῆς Πενθέκτης παραχωρεῖ εἰς τὸν «πρόεδρον Κύπρου Ἰωάννην» τὸ προνόμιον τοῦ αὐτοκεφάλου (τὸ δοθὲν εἰς τὴν Κύπρον ὑπὸ τῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου) καὶ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὅπου μετῳκίσθησαν οἱ Κύπριοι.

3) Dölger, Regesten 1, 31.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τολῆς διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην οἰκουμενικὴν εἰς ζητήματα κανονικοῦ δικαίου, ἀλλ' οἱ ἑκατὸν δύο κανόνες αὐτῆς δὲν συνεφώνουν ὅλοι πρὸς τὰ παρὰ τοῖς πάπαις κρατοῦντα καὶ δι' αὐτὸ ὁ πάπας Σέργιος (687–701) δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκρίνῃ τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου [1]. Οὕτω π.χ. δὲν ἠκολούθησε τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς νηστείας τοῦ Σαββάτου (καν. 55) καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα. Πρὸ παντὸς ὅμως διὰ τοῦ κανόνος 36 ἐθέσπισε «τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον τῶν ἴ σ ω ν ἀπολαύειν πρεσβείων τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης θρόνου». Αὐτὸ καὶ μόνον ἤρκει διὰ νὰ μὴ ἐγκρίνῃ ὁ πάπας τὰ πρακτικὰ τῆς Πενθέκτης.

Ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐγκρίσεως ἡ Πενθέκτη διὰ τῶν ἀπαγορεύσεών της μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἐσώζοντο ἀκόμη πολλὰ «ἐθνικὰ» ἔθιμα. Οὕτω π.χ. ὁ κανὼν 57 ὁρίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσφέρεται μέλι καὶ γάλα ὡς θυσία [2], ὁ κανὼν 71 ἀπαγορεύει εἰς τοὺς σπουδαστὰς τῆς νομικῆς νὰ ἐνδύωνται κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον καὶ νὰ ἔχουν καὶ ἄλλας ἀρχαίας συνηθείας [3]. Ὁ κανὼν 62 ἀπαγορεύει τὴν κατὰ Μάρτιον ἑορτὴν τοῦ Πανός, τὰ Β ο τ ά, καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Διονύσου, τὰ Β ρ ο υ μ ά λ ι α, ἐπίσης τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Διονύσου κατὰ τὴν ἔκθλιψιν τῶν σταφυλῶν καὶ τὴν ὑπόδυσιν προσωπείων κωμικῶν καὶ σχετικὰς ὀρχήσεις [4]. Διὰ τοῦ κανόνος 51 «ἀπαγορεύονται οἱ λεγόμενοι μῖμοι· τὰ τούτων θέατρα.... καὶ αἱ ἐπὶ σκηνῆς ὀρχήσεις». Διὰ τοῦ κανόνος 65 ἀπαγορεύεται νὰ ἀνάπτουν πυρὰς κατὰ τὴν πρώτην τοῦ μηνὸς καὶ πρὸ τῶν «ἐργαστηρίων» καὶ νὰ πηδοῦν ὑπὲρ αὐτάς. Διὰ τοῦ κανόνος 11 ἀπαγορεύεται νὰ δέχωνται οἱ Χριστιανοὶ ἰατρικὰ μέσα παρὰ τῶν Ἰουδαίων.

Ἡ ἄρνησις τοῦ πάπα Σεργίου νὰ ἐγκρίνῃ τὰ πρακτικὰ τῆς Πενθέκτης ἐξώργισε τὸν Ἰουστινιανόν, ὅστις ἔστειλεν εἰς τὴν Ρώμην τὸν «πρωτοσπαθάριον» Ζαχαρίαν διὰ νὰ συλλάβῃ καὶ κομίσῃ αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἄλλοτε ὁ πάππος του Κώνστας ἔφερε

1) Pargoire, L'Église Byz. σ. 200. Οἱ κανόνες τῆς ἐν Τρούλλῳ παρὰ Mansi XI, 936 καὶ Ράλλῃ - Ποτλῇ, Σύνταγμα τ. 2, 295 κέξ.—Βλέπε προσέτι περὶ τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, Κ. Πορφυρ. 3, 215. Ἡ Πενθέκτη ἀπετέλεσε σπουδαιότατον ἔργον καὶ δεικνύει τὴν εὐσέβειαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄, ὅστις ἄλλως ἔβαλε τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ πρῶτος εἰς τὰ νομίσματα.

2) «Οὐ χρὴ ἐν τοῖς θυσιαστηρίοις μέλι καὶ γάλα προσφέρεσθαι».

3) «Τοὺς διδασκομένους τοὺς πολιτικοὺς νόμους μὴ δεῖν τοῖς ἑλληνικοῖς ἔθεσι κεχρῆσθαι.... ἢ παρὰ τὴν κοινὴν χρῆσιν στολὰς ἑαυτοῖς περιτιθέναι».

4) .... «μήτε προσωπεῖον κωμικὸν ἢ σατυρικὸν ἢ τραγικὸν ὑποδύεσθαι· μήτε τὸ τοῦ β δ ε λ υ κ τ ο ῦ Διονύσου ὄνομα τὴν σταφυλὴν ἐκθλίβοντας ἐν τοῖς ληνοῖς ἐπιβοᾶν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν Μαρτῖνον. Οἱ καιροὶ ὅμως ἤλλαξαν. Ἴσως ἡ ἀνάμνησις τοῦ μαρτυρίου τοῦ Μαρτίνου ἐπροκάλεσεν ἀντίδρασιν καὶ δι' αὐτὸ στρατὸς καὶ λαὸς δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Ζαχαρίαν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ [1].

Αἱ ἀποτυχίαι κατὰ τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ ἐσωτερικὴ τυραννικὴ διοίκησις καὶ φορολογία τοῦ «ταμίου τῶν βασιλικῶν χρημάτων» Στεφάνου καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Θεοδότου ἐπροκάλεσαν ἀγανάκτησιν καὶ ἀντίδρασιν, ὅπως ἐπὶ Φωκᾶ τοῦ τυράννου. Περὶ τοῦ Στεφάνου ἐλέγετο τὸ χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ τὴν μητέρα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὴν σύζυγον Κωνσταντίνου τοῦ Τετάρτου ἐμαστίγωσε. Ὁ Θεοφάνης λέγει [2] ὅτι ὁ Θεόδοτος διὰ νὰ συλλέγῃ χρήματα ἠπείλει δι' ἀγχόνης ἀνθρώπους καὶ «ἀχύροις ὑπεκάπνιζε».

10. Ἀναρχία εἰς τὸ Βυζάντιον.

Ἡ κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀντίδρασις ὠργανώθη βαθμηδὸν καὶ εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν καλύτερον στρατηγὸν τῆς ἐποχῆς, τὸν Λεόντιον, ὁ ὁποῖος ἐπολέμησε γενναίως κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ εἰς τὴν Ἀρμενίαν [3] καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τελευταῖον ὠνομάσθη στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ ὡς τοιοῦτος ὠργάνωσεν ἢ συνετέλεσεν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κινήματος κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Συνεργάτης ὑπῆρξε καὶ ὁ πατριάρχης Καλλίνικος. Φαίνεται ὅτι τὸ κίνημα ἐπέτυχεν εὐκόλως, ὁ νέος ἀκόμη Ἰουστινιανὸς συνελήφθη, «ἐρρινοκοπήθη καὶ ἐγλωσσοκοπήθη» καὶ ἐστάλη ἐξόριστος εἰς Χερσῶνα τῆς σημερινῆς Κριμαίας. Ὁ Στέφανος καὶ ὁ Θεόδοτος παρεδόθησαν εἰς τὸν ὄχλον, ὁ ὁποῖος ἔδεσε τοὺς πόδας των μὲ σχοινιά, τοὺς ἔσυρε καὶ τοὺς ἔφερεν εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Βοός, ὅπου τοὺς ἔκαυσεν !

Ὁ Λεόντιος στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ Καλλινίκου (695) ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ κατέλαβε πάλιν διὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου τὴν Καρχηδόνα (697) τῇ βοηθείᾳ τῶν Βερβέρων

1) F. Görres, Justinian II und das römische Papstum BZ. τ. 17 (1908) σ. 450.

2) Θεοφάν. 1, 367. Ὁ Νικηφόρος σ. 37 γράφει περὶ τοῦ Θεοδότου, «τῶν δημοσίων λογιστοῦ, ὃν τὸ δημῶδες γενικὸν λογοθέτην καλοῦσι, ὃς ὑπερβολῇ ὠμότητος οὐ τοὺς ὑπ' αὐτὸν μόνον χρήματα ἔπραττε μετεώροις σχοινίοις ἀναρτῶν καὶ ἀχύροις περικαπνίζων, ἀλλ' ἤδη καὶ ἑτέρους περιφανεστέρους ἄνδρας δημεύων καὶ ἀφορήτους ποινὰς ἐπιφέρων ἀπέκτεινεν».

3) Θεοφάν. 1, 363: «ἀποστέλλει Λεόντιον τὸν στρατηγὸν ἐπὶ τὴν Ἀρμενίαν μετὰ Ρωμαϊκῆς δυνάμεως καὶ τοὺς ἐκεῖσε Σαρακηνοὺς κτείνας ὑποτάσσει Ρωμαίοις, ὡσαύτως καὶ Ἰβηρίαν καὶ Ἀλβανίαν, Βουκανίαν τε καὶ Μηδίαν...».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἢ «Μαυρουσίων». Δὲν εἶναι ὅμως πλέον δυνατὸν νὰ κρατήσῃ ἐπὶ πολὺ οὔτε τὴν Καρχηδόνα οὔτε ἄλλην πόλιν εἰς τὴν 'Αφρικήν. Οἱ 'Αραβες ἔρχονται, νικοῦν καὶ καταλαμβάνουν ταχέως ὅλην τὴν βόρειον 'Αφρικὴν (τὸ 711 θὰ περάσουν εἰς τὴν 'Ισπανίαν).

'Ο ἐπιστρέφων στόλος ἢ κατὰ τὸν Μανασσῆν (στ. 3920) οἱ «στολάρχαι» «οἱ τὴν ἐκ τῆς ἥττης ἔμπικρον οὐ φέροντες αἰσχύνην» ἕνεκα βεβαίως τῆς ἥττης ἐν 'Αφρικῇ, ἀποφασίζουν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Λεοντίου[1] καὶ ἐκλέγουν τὸν δρουγγάριον, ἤτοι ναύαρχον, τῶν Κιβυρραιωτῶν 'Αψίμαρον[2] ὡς αὐτοκράτορα. Τοῦτο δεικνύει τὴν δύναμιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ στόλου τοῦ θέματος τῶν Κιβυρραιωτῶν. 'Ο 'Αψίμαρος κατορθώνει νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον καὶ μετονομάζεται Τιβέριος (698). Κατὰ τὸ δοθὲν ἤδη παράδειγμα ὁ Τιβέριος «ρινοκοπεῖ» τὸν Λεόντιον καὶ τὸν στέλλει εἰς τὴν μονὴν τοῦ «Δελμάτου» εἰς τὴν Πόλιν. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βυζαντίου ἐπεκράτησεν ἐπί τινα καιρὸν ἀναρχία καὶ οἱ ὀπαδοί του ἐλήστευσαν τὸν κόσμον. 'Ο Τιβέριος εἶχεν εὐτυχῶς ἕνα ἱκανώτατον στρατηγόν, τὸν ἀδελφόν του Ἡράκλειον, τὸν ὁποῖον διώρισε «μονοστράτηγον τῶν καβαλλαρικῶν θεμάτων»[3], ἤτοι τοῦ ἱππικοῦ, καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν 'Ανατολὴν κατὰ τῶν 'Αράβων μέχρι Σαμοσάτων.

Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει κινήματα παρηκολούθει ἀνήσυχος ὁ 'Ιουστινιανὸς Β' εἰς τὴν Κριμαίαν. 'Εκεῖ κατώρθωσε νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀδελφὴν τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων, τὴν ὁποίαν μετωνόμασε Θεοδώραν[4], καὶ νὰ κινῆται ἐλευθέρως εἰς τὴν χαζαρικὴν Χερσόνησον. Τοῦτο ἐφόβισε τὸν Τιβέριον, ὁ ὁποῖος ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸν χαγάνον, διὰ νὰ τοῦ στείλῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ 'Ιουστινιανοῦ. Τόσον φόβον ἐνέπνεεν ὁ Ρινότμητος καὶ μακρὰν ἐξόριστος!

Τοῦτο μαθὼν ὁ 'Ιουστινιανὸς κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Τέρβελιν καὶ μὲ ἁλιευτικὸν πλοῖον («ἁλιάδα» λέγει ὁ Ζωναρᾶς) νὰ πλεύσῃ διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ νὰ φθάσῃ εἰς Βουλγαρίαν[5]. 'Ο Τέρβελις μὲ τὸν στρατόν του φέρει τὸν 'Ιουστινιανὸν εἰς τὴν Πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος μὲ τὴν ἀκολουθίαν

1) 'Ο Mordtmann ἐδημοσίευσεν ἐν BZ. (τ. 15, 1906, σ. 614) σφραγῖδα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν Deus ajuta—(sigillum) Leontii Aug(usti) Romion, ὅπου ἡ τελευταία λέξις ἔχει ἑλληνικὸν λατικώτερον τύπον. 'Η ἐπίκλησις Deus ajuta (Κύριε, βοήθει) εἶναι γνωστὴ ἀπὸ παλαιότερα νομίσματα.

2) Νικηφ. 'Ιστορ. σ. 40. Θεοφάν. 1, 370. Τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν εἶναι πλέον ὠργανωμένον καὶ διευθύνεται ἀπὸ δρουγγάριον.

3) Θεοφάν. 1, 371.

4) Μιμεῖται καὶ εἰς τοῦτο τὸν 'Ιουστινιανὸν Α', ὅπως καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα.

5) Νικηφ. 'Ιστορ. σ. 41.—Θεοφάν. 1, 374.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του εἰσδύει διὰ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Οὐάλεντος καὶ ἐγκαθίσταται παρὰ τὰς Βλαχέρνας· τῇ βοηθείᾳ βεβαίως τῶν Βουλγάρων συνέλαβε τὸν Τιβέριον καὶ τὸν πρῴην αὐτοκράτορα Λεόντιον, τοὺς ὁποίους ἀφοῦ διεπόμπευσε, ἀπεκεφάλισε· ἐπίσης συνέλαβε καὶ ἐκρέμασε τὸν ἔνδοξον στρατηγὸν Ἡράκλειον, χωρὶς νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν γενναιότητά του, ἐτύφλωσε δὲ καὶ τὸν πατριάρχην Καλλίνικον.

Τὸν «ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων Τέρβελιν», ὁ ὁποῖος κατεσκήνωσεν ἔξω τοῦ τείχους παρὰ τὰς Βλαχέρνας, ἐτίμησε μὲ δῶρα πολλὰ καὶ ἀξιώματα[1], τὰ ὁποῖα φαίνεται τὸν ἐκολάκευσαν πολύ, ὥστε νὰ μὴ θελήσῃ νὰ ἐπιβουλευθῇ τὸν Ἰουστινιανόν[2]. Πάντως ὅμως οὗτος ἀνέλαβεν ὑποχρεώσεις ἀπέναντι τῶν Βουλγάρων, ἴσως δ' ἔκτοτε παρεχωρήθη εἰς αὐτοὺς ἡ πρὸς νότον τοῦ Αἵμου χώρα, ἡ Ζαγορά.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν σκέπτεται παρὰ μόνον τὴν ἐκδίκησιν καὶ ὑπερβάλλει πλέον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ τὸν Φωκᾶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος καὶ ὁ Θεοφάνης συμφωνοῦν[3] ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς «ἀναρίθμητον πλῆθος» στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἐφόνευσε καὶ ὅτι μετεχειρίσθη ἀφθόνως τὸ φοβερὸν μέσον τῆς καταποντίσεως τῶν ἀντιπάλων του ἐντὸς σάκκων. Ἐπίσης ἐκάλει πολλοὺς εἰς δεῖπνον καὶ ἐκεῖ ἀνυπόπτως τοὺς ἐφόνευεν, «ἐφούρκιζεν» κλπ.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐτιμώρησε τὴν Ραβένναν, διότι εἶχεν ἐκδηλωθῇ κατ' αὐτοῦ. Τὴν ἐλεηλάτησεν, ἐτύφλωσε τὸν ἐπίσκοπον, ἐφόνευσε προύχοντας καὶ πολλοὺς ἄλλους.

Ἡ τόση ὠμότης δεικνύει ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἀνώμαλος τύπος, τοῦ ὁποίου τὴν «ἐκχειλίζουσαν ζωτικότητα», ὅπως εἶπεν ὁ Görres, ὥθησεν εἰς τὸ ἔγκλημα ἡ καθαίρεσις ὑπὸ τοῦ Λεοντίου. Ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐγκλήματα. Θέλει νὰ τιμωρήσῃ καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Χερσῶνος καὶ στέλλει στόλον καὶ στρατὸν 100.000 (;) κατὰ τὸν Νικηφόρον (σ. 44) ὑπὸ Στέφανον τὸν Ἄσμικτον, ὁ ὁποῖος συνέλαβε τοὺς «πρωτεύοντας» τῆς Χερσῶνος Ἕλληνας καὶ τοὺς ἔστειλεν εἰς τὸν Ἰουστινιανὸν «συμφαμίλους» διὰ νὰ τιμωρηθοῦν, ἄλλους δὲ «ὤπτησε» καὶ ἄλλους ἔπνιξε[4]. Ὁ τρόπος τοῦ θανά-

1) Κατὰ τὸν Νικηφόρον (σ. 42) ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν Τέρβελιν «χλανίδα περιβάλλει βασιλικῇ καὶ καίσαρα ἀναγορεύει καὶ συμπάρεδρον ποιησάμενος προσκυνεῖσθαι σὺν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκέλευε καὶ πλεῖστα παρασχόμενος δῶρα πρὸς τὰ ἑαυτοῦ ἐξέπεμπε». Ὁ τίτλος τοῦ καίσαρος πρώτην φορὰν ἐδόθη εἰς ξένον.

2) Εἰς ἐπιγραφὴν ἑλληνικὴν ἐκ Βουλγαρίας τοῦ ὀγδόου αἰῶνος ἀνεγνώσθη καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ***Τέρβελι***. Βλ. W. Beschewliev, Die Protobulgarischen Inschriften, 1936 σ. 8.

3) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 43.—Θεοφάν. 1, 375.

4) Θεοφάν. 1, 377.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του βεβαίως δὲν ἦτο τῆς ἐκλογῆς τοῦ 'Ασμίκτου ἀλλὰ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ [1].

Οἱ Ἕλληνες τῆς Χερσῶνος ὑπέφεραν τόσον, ὥστε ἐσκέφθησαν, πῶς νὰ ἐκδικηθοῦν τὸν 'Ιουστινιανὸν καὶ ὠργάνωσαν νέον κίνημα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ 'Αρμενίου στρατηγοῦ Βαρδάνη (Vartan), ὅστις ἐκεῖ ἐπάνω ἐπευφημεῖται ὡς αὐτοκράτωρ καὶ μετονομάζεται Φ ι λ ι π π ι κ ό ς.

'Ο Φιλιππικὸς ἔρχεται καὶ καταλαμβάνει τὴν Πόλιν καὶ ἀποκεφαλίζει τὸν ἔξω αὐτῆς εὑρισκόμενον 'Ιουστινιανὸν (711). Τόσον ἀδόξως ἐτελείωσεν ἡ μεγάλη δυναστεία τοῦ 'Ηρακλείου, ἡ ὁποία εἶχε περίεργον μοῖραν, διότι ἐπέδειξε μεγάλα κατορθώματα διὰ τοῦ 'Ηρακλείου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' καὶ μεγάλα ἐγκλήματα διὰ τοῦ Κώνσταντος καὶ πρὸ πάντων τοῦ 'Ιουστινιανοῦ Β'.

'Ο 'Αρμένιος Φιλιππικός, ἂν καὶ ἔλαβεν ἑλληνικὸν ὄνομα, δὲν ἐλησμόνησε τὴν καταγωγήν του. 'Η πρώτη του πρᾶξις ἦτο νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν καταδικασθέντα ὑπὸ τῆς ἕκτης συνόδου Μονοθελητισμόν· δι' αὐτὸ ἐπανέφερε τὸ ὄνομα τοῦ Σεργίου εἰς τὰ δίπτυχα, διέταξε νὰ καύσουν τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τοῦ 680 καὶ ἤρχισε νὰ ἐξορίζῃ τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Μονοθελητισμοῦ [2].

'Ο Φιλιππικὸς φαίνεται ὅτι παρέβη τὰς ἀναληφθείσας ὑποχρεώσεις ὑπὸ τοῦ 'Ιουστινιανοῦ ἀπέναντι τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι τότε κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ 'Α γ ά θ ω ν ο ς [3] ἐνήργησαν σφαγὰς καὶ λεηλασίας εἰς τὴν Θράκην : «διὰ τὴν ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ('Ιουστινιανοῦ) καὶ παραβασίας τῶν σ υ γ κ ε ι μ έ ν ω ν π ά κ τ ω ν γεγονυῖαν ἔξοδον τοῦ γειτνιάζοντος ἔθνους τῶν Ο ὐ ν ο γ ο ύ ρ ω ν Β ο υ λ γ ά ρ ω ν μετὰ πλείστης αἰχμαλωσίας τε καὶ σφαγῆς τῶν ἐν Θράκῃ καταμενόντων Χριστιανῶν». Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων κατέστησαν μισητότερον «τὸν μιξοβάρβαρον τύραννον», ὅπως λέγει ὁ αὐτὸς 'Αγάθων.

Νέον κίνημα φέρει εἰς τὸν θρόνον τὸν «πρωτοασκηρῆτιν» 'Α ρ τ έ μ ι ο ν, ὁ ὁποῖος τυφλώνει τὸν Φιλιππικὸν καὶ μετονομάζεται 'Α ν α σ τ ά σ ι ο ς Β' [4] (713–715). 'Επ' αὐτοῦ ἔγινε πατριάρχης ὁ Κυζίκου

1) 'Ο 'Ιουστινιανὸς μόνον πρὸς τὸν πάπαν προσηνέχθη καλῶς, διότι βέβαια ἐπείσθη ὅτι ἡ ἀπόπειρά του νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν μετὰ τὴν Πενθέκτην δὲν ἦτο σκόπιμος. 'Ο πάπας Κωνσταντῖνος (708–715) ἐκλήθη τὸ 711 εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔγινε μετὰ πολλῆς τιμῆς δεκτὸς καὶ ἔλαβεν ἐπικύρωσιν ὅλων τῶν προνομίων του (Caspar, Geschichte des Papstums 2, 639).

2) Κατὰ τὸν «'Επίλογον» τοῦ χαρτοφύλακος τῆς Μ. 'Εκκλησίας 'Α γ ά θ ω ν ο ς (Mansi XII, 192) ὁ Φιλιππικὸς διέταξε νὰ ἀφαιρέσουν καὶ «τὴν ἀνατεθεῖσαν εἰκόνα τῆς ἁγίας ἕκτης συνόδου.... ἐν τοῖς προαυλίοις τοῦ βασιλικοῦ Παλατίου»· ἀργότερα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλιππικοῦ ἔγινεν «ἀναζωγράφησις» τῆς ἀνωτέρω συνόδου, εἰς τὴν αὐτὴν βεβαίως θέσιν.

3) Mansi XII, 193.

4) Νικηφ. 'Ιστορ. 49.—Θεοφάν. 1, 384.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γερμανὸς (715–729), ὅστις ἐκάλεσε Σύνοδον ἑκατὸν ἀρχιερέων, ἀνεθεμάτισε τὸν Σέργιον, Κῦρον κλπ. καὶ ἐπεκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἕκτης Συνόδου [1].

Ἡ ἀναρχία τοῦ Βυζαντίου ἔφερε τοὺς Ἄραβας σχεδὸν ἀνενοχλήτους εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸ 715 ἔφθασαν οὗτοι εἰς Πέργαμον ὑπὸ τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν «Μασαλμᾶν». Ἡ ἀναρχικὴ τάσις προκαλεῖ νέον κίνημα κατὰ τοῦ Ἀναστασίου Β′, ἂν καὶ οὗτος δὲν ἠκολούθησε τὸν Φιλιππικὸν εἰς τὴν θρησκευτικήν του πολιτικὴν καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι περισσότερον ἀνεκτός. Ὁ στρατὸς μᾶλλον παίζων ἐκλέγει βασιλέα τὸν Θεοδόσιον τὸν Ἀτραμυτηνὸν ἢ Ἀδραμυτηνὸν [2] (715). Ὁ Θεοφάνης ἀναφέρει (σ. 497) συνθήκην τοῦ Θεοδοσίου μὲ τοὺς Βουλγάρους, ἐκ τῶν σημειουμένων δὲ λεπτομερειῶν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ συγχύσεως πρὸς τὴν γενομένην ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β′ (705–6). Τὸ Βυζάντιον παραχωρεῖ χώραν νοτίως τοῦ Αἵμου, τὴν Ζαγορὰν ἢ τὰ Ζαγόρια, δίδει προσέτι δῶρα, μεταξωτὰ καὶ «κόκκινα δέρματα». Καὶ ἡ μὲν παραχώρησις τῆς Ζαγορᾶς ἔγινε βεβαίως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β′, ἀνενεώθη δ' ἴσως πάλιν ἐπὶ Θεοδοσίου ἐξ ἀφορμῆς νέων ἐπιδρομῶν καὶ ἐπιτυχιῶν τῶν Βουλγάρων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Βυζαντίῳ ἀναρχίας. Δῶρα ὅμως καὶ χορηγίαι χρηματικαὶ συνεφωνήθησαν χωρὶς ἄλλο καὶ ἐπὶ Θεοδοσίου Γ′.

Ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων ἀπειλεῖ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶναι μᾶλλον ἐπικίνδυνος ἀπὸ τὰς Βουλγαρικὰς ἐπιδρομάς. Ὅλοι ἀναζητοῦν τὸν ἱκανὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος θὰ σώσῃ τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς Ἄραβας, καὶ τοιοῦτον εὑρίσκουν τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν Λέοντα, ὁ ὁποῖος ἔρχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ στέφεται αὐτοκράτωρ εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν. Ὁ Θεοδόσιος ἐπείσθη νὰ παραιτηθῇ, ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ὅτι δὲν θὰ πάθῃ τίποτε. Ὁ γενναῖος Λέων δὲν ἐπανέλαβε τὰ ἄνανδρα ἐγκλήματα τῶν προκατόχων του, ἀλλὰ σώζει τὸ Κράτος ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴν ἀναρχίαν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν ἀνάξιοι ἄνθρωποι.

---

1) Mansi XII, 257.

2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 51. Ὁ Σπ. Λάμπρος παρετήρησεν (BZ. 4, 513) ὅτι κῶδιξ τοῦ Γλυκᾶ ὀνομάζει τὸν Θεοδόσιον «Κατωτικόν», ἤτοι Ἕλληνα (πβ. Γλυκᾶν σ. 520: «Θεοδόσιος τῶν κάτω», ὅπου προφανῶς ἡ γραφὴ εἶναι ἀτελὴς ἀντί: Θεοδόσιος ἐκ τῶν Κάτω Μερῶν). Κατὰ ταῦτα ὁ Θεοδόσιος Γ′ εἶναι ὁ μόνος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου ἐξ Ἑλλάδος. Τὸ ἐπίθετον Ἀδραμυτηνὸς ἢ Ἀτραμυτηνὸς ἴσως ἐδόθη ἐκ τῆς διαμονῆς του ὡς «πράκτορος τῶν δημοσίων τελῶν» εἰς Ἀτραμύτιον. Περὶ τοῦ ὀνόματος Κατωτικός, Κάτω Μέρη κλπ. βλ. τὰς παρατηρήσεις μου εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τ. 1 (1928) σ. 244. Ὁ Θεοδόσιος Κατωτικὸς λέγεται καὶ «Θεοδόσιος ὁ ἀπὸ Δυτικῶν» παρὰ Mansi XII, 257.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ

1. Λέων Γ' (717-741).

Ὁ Λέων ὁ «Ἴσαυρος» λέγεται καὶ «Συρογενής», διότι ἐγεννήθη εἰς τὴν Γερμανίκειαν τῆς Συρίας, ἀλλὰ κατήγετο ἐκ τῆς Ἰσαυρίας [1], ὡς δεικνύει καὶ τὸ σύνηθες ἐκεῖ ὄνομα Κόνων [2], τὸ ὁποῖον εἶχεν οὗτος.

Ὁ Λέων, πρὶν γίνῃ αὐτοκράτωρ, εἶχε διακριθῆ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς διπλωμάτης, εἶχε δὲ φίλον ἱκανώτατον τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀρμενιακῶν Ἀ ρ τ ά β α σ δ ο ν, «ἄνδρα τῶν περιδόξων», ὡς λέγει ὁ Μανασσῆς (στ. 4175), εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε σύζυγον τὴν θυγατέρα του. Ὁ Ἀρτάβασδος ἐβοήθησε τὸν Λέοντα νὰ γίνῃ αὐτοκράτωρ (717).

Ὅπως εἴπαμεν, ἡ πρώτη ὑπηρεσία τοῦ Λέοντος εἶναι ὅτι κατέπαυσε τὴν ἀναρχίαν εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐπανέφερε τὴν τάξιν. Ὅλαι αἱ ἀπόπειραι κινημάτων ἀπέτυχαν οἰκτρῶς ἐπ' αὐτοῦ.

Ἡ δευτέρα ὑπηρεσία τοῦ Λέοντος εἶναι ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων. Ὅταν ἀνεκηρύχθη ὁ Λέων, οἱ Ἄραβες ἦσαν εἰς τὴν πόλιν Πέργαμον καὶ σπεύδουν ὀλίγους μῆνας ἔπειτα κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τὸν «Μασαλμᾶν» (Maslamah), ἀδελφὸν τοῦ καλίφου Σουλεϊμὰν (715–717) μὲ στρατὸν πολύν, περὶ τὰς 80.000. Διέβησαν ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἦλθαν διὰ ξηρᾶς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὀλίγον χρόνον κατόπιν ἔφθασε καὶ στόλος ἀραβικὸς 1800 πλοίων [3]. Αἱ μεγάλαι ἀραβικαὶ δυνάμεις δεικνύουν ὅτι ἡ ἐκστρατεία παρεσκευάζετο πρὸ πολλοῦ, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναρχίας, καὶ βεβαίως θὰ ἐπετύγχανεν, ἂν δὲν εὑρίσκετο τώρα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Κράτους ὁ Λέων Ἴσαυρος.

Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ ἓν ἔτος, ἀπὸ 15ης Αὐγούστου 717 μέχρι τοῦ Αὐγούστου 718. Εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ στόλου ἔφθασαν καὶ ἄλλαι δυνάμεις ἐξ Ἀφρικῆς, ἀλλ' ἔχασεν οὗτος τὸν ἀρχηγόν του Σουλεϊμὰν καὶ

---

1) Θεοφάν. 1,391: «Λέων ἐβασίλευσεν ἐκ τῶν Γερμανικέων καταγόμενος, τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἐκ τῆς Ἰσαυρίας». Συρογενὴς λέγεται εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Στεφάνου, Migne PG 100, 1084.

2) Γεωργ. Μοναχ. de Boor σ. 735: «Λέων ὁ Ἴσαυρος ὁ καὶ Κόνων». Θεοφάν. 1, 407: «τὸ βαπτιστικόν μου ὄνομα ἐν ἀληθείᾳ Κόνων ἐστί», λέγει ὁ Λέων.

3) Εἰς τὸ Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae σ. 902 ἀναφέρονται 1900 πλοῖα. Αὐτόθι λέγεται ὅτι ὁ Ἄραψ ἀρχηγὸς ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν «ἱστορίας χάριν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦτο ἦτο βέβαια μεγάλη ἀπώλεια. Ὁ Λέων κατώρθωσε νὰ προκαλέσῃ τὴν λιποταξίαν Χριστιανῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν ἀραβικὸν στόλον, ἀλλὰ τὴν μεγαλυτέραν ζημίαν ἐπέφερεν εἰς αὐτὸν τὸ ὑγρὸν πῦρ [1]. Ἀνώνυμος πηγὴ δημοσιευθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σ. Λάμπρου [2] γράφει ὅτι, ἀφοῦ ἡ ἅλυσις τοῦ Κερατίου Κόλπου ἐξετάθη «ἀπὸ τοῦ Περάματος ἕως τὰ Γαλάτου» (=τὸν Γαλατᾶν) καὶ ἔφραξεν αὐτόν, οἱ Ἄραβες ἐστράφησαν πρὸς τὸν Βόσπορον καὶ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν τρικυμίαν ἔχασαν τὰ περισσότερα πλοῖά των. Μᾶλλον ὅμως πιστευτὸς εἶναι ὁ ἱστορικὸς καὶ πατριάρχης Νικηφόρος, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ὁ Λέων ἔστειλε «πυρφόρα» πλοῖα κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ «πάσας αὐτῶν τὰς ναῦς ἐνέπρησε». Ἡ τρικυμία μόνη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταστρέψῃ τόσον στόλον.

Διὰ τὴν καταπολέμησιν τῶν Ἀράβων κατὰ ξηρὰν ἐζητήθη καὶ ἡ βοήθεια τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι, ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν, ἔσφαξαν κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,397) «ὡς φασιν οἱ ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι 22000». Ἂν ἡ εἴδησις εἶναι ἀληθής, δεικνύει ὅτι εἶχαν καταντήσει εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν οἱ Ἄραβες καὶ ὅτι καὶ κατὰ ξηρὰν ὡς καὶ κατὰ θάλασσαν ὑπῆρξε πλήρης ἡ ἥττα αὐτῶν. Τὴν 15ην Αὐγούστου ἀπηλλάγη ἡ Κωνσταντινούπολις τοῦ ἀραβικοῦ κινδύνου.

Ἡ ἀπόκρουσις τῶν Ἀράβων ὑπῆρξε μέγα γεγονὸς κοσμοϊστορικόν, διότι ἔσωσε τὴν Εὐρώπην ἐπὶ αἰῶνας ἀπὸ τὸν ἀραβικὸν κίνδυνον. Καλῶς δι' αὐτὸ ὁ ἡμέτερος Λάμπρος γράφει [3]: «Ἡ 15η Αὐγούστου τοῦ 718 δικαίως πρέπει ν' ἀναγραφῇ εἰς τὰς μεγάλας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡμέρας καὶ εἶναι ἡ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀντίστοιχος τῆς ἐν Μαραθῶνι ἀποκρούσεως τῶν Περσῶν. Ὁ δὲ Λέων δύναται ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ Μιλτιάδης τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ».

Ὀλίγα ἔτη ἀργότερα, τὸ 732 ἐνικήθησαν οἱ Ἄραβες μεταξὺ Tours καὶ Poitiers τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τῶν Φράγκων Κάρολον τὸν Μαρτέλον καὶ οὕτω ὁριστικῶς ἐσταμάτησεν ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων καὶ εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ Κάρολος ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἔπειτα ἀπώθησε πέραν τῶν Πυρηναίων.

Μὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ 717 - 718 συνδέεται περιέργως καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ πρώτου μωαμεθανικοῦ εὐκτηρίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

---

1) Θεοφάν. 1, 396.—Νικηφ. Ἱστορ. σ. 52.

2) Ἱστορικὰ Μελετήματα σ. 143. Ὁ Λάμπρος αὐτ. σ. 139 παρετήρησεν ὅτι τοῦ «Θεοδοσίου τοῦ Γραμματικοῦ οἱ στίχοι δι' ἰάμβων εἰς τὰ ἀραβικὰ πλοῖα.... βασιλεύοντος Ἡρακλείου» ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπὶ Λέοντος πολιορκίαν. Περὶ τῆς πολιορκίας τοῦ 717 πβ. Diehl - Marçais 1, 251.—Vasiliev, Histoire Byz. 1, 313.

3) Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τ. 3 (1892) σ. 779. Πβ. A. Müller, Der Islam im Morgen – und Abendland τ. 1 (1885) 409.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον (1,101) ὁ Μασαλμᾶς ἐζήτησε («δι' αἰτήσεως») νὰ κτισθῇ «μ α γ ί σ δ ι ο ν», ἤτοι εὐκτήριος οἶκος (ὄχι ἀκόμη τζαμὶ)[1] πλησίον τῆς Ἁγίας Σοφίας. Δὲν εἶναι σαφές, διατί ἐπετράπη τοῦτο. Κατὰ τὸν Θεοφάνη ὁ καλίφης «Οὔμαρ» (Omar 717–720) ἐπίεσε[2] τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὴν Συρίαν νὰ γίνουν Μωαμεθανοὶ καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ σχετισθῇ ἡ παραχώρησις τοῦ μαγισδίου πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ Ὁμάρ.

Ἡ πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐνέπνευσε τὴν ἰδέαν καὶ εἰς τὸν πρῴην αὐτοκράτορα Ἀρτέμιον ἢ Ἀναστάσιον νὰ προκαλέσῃ κίνημα τῇ βοηθείᾳ τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ὅμως προτιμοῦν νὰ παραδώσουν τὸν ἐπαναστάτην διὰ νὰ ἀποκεφαλισθῇ. Πλὴν τοῦ Ἀναστασίου Β' καὶ ἀξιωματικός τις «Ὀνομάγουλος»[3] εἰς τὴν Σικελίαν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Ἀλλ' αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀπόπειραι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχουν ἐπὶ τοῦ Λέοντος Γ'.

Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν γεγονότων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λέοντος, νομίζομεν καλὸν νὰ συμπληρώσωμεν τὰ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ ἥττα τούτων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 718 περιώρισε τὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 726 ἐπαναλαμβάνονται αὗται ὑπ' αὐτοῦ μάλιστα τοῦ νικηθέντος στρατηγοῦ Μασαλμᾶ[4]. Πολλαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, μὴ ὀχυραὶ βεβαίως, ἐλεηλατήθησαν, ὡς ἡ Νεοκαισάρεια, αἱ Γάγγραι, ἡ Καισάρεια καὶ ἄλλαι. Ἄλλος Ἄραψ ἀξιωματικὸς γενναῖος, ὁ περίφημος ἔπειτα «Βατὰλ» (Battal), ὅπως τὸν λέγει ὁ Θεοφάνης (1,411), ἐπροχώρησε δυτικώτερα εἰς τὴν γραμμὴν Ἰκονίου – Συνάδων – Δορυλαίου. Καὶ κατὰ θάλασσαν ἐπεχείρουν οἱ Ἄραβες τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομάς, ὁ δὲ Βυζαντινὸς στόλος καταδιώκων τὰ πειρατικὰ πλοῖα ἔφθασε τὸ 739 εἰς τὴν Δαμιέττην τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Ἄραβες ἐδιδάχθησαν ἀπ' αὐτὸν τὸν Μωάμεθ νὰ ἐπιδιώκουν τὰ λάφυρα καὶ τὰς λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἦτο δύσκολον νὰ μείνουν ἥσυχοι. Αἱ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔχουν, οὐδὲ εἶχαν ἄλλα μόνιμα ἀποτελέ-

1) Χ. Νομικοῦ, Τὸ πρῶτο τζαμὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ΕΒΣπ. τ. 1 (1924) σ. 201. Βλ. καὶ F. Hasluck, The mosquecs of the Arabs in Constantinople, ABrSch τ. 22 (1916–18) σ. 157.

2) Θεοφάν. 1, 399: «ἐκώλυσεν Οὔμαρ τὸν οἶνον ἀπὸ τῶν πόλεων καὶ μαγαρίζειν τοὺς Χριστιανοὺς ἠνάγκαζεν· καὶ τοὺς μὲν μαγαρίζοντας ἀτελεῖς ἐποίει, τοὺς δὲ μὴ καταδεχομένους ἀνῄρει καὶ πολλοὺς μάρτυρας ἀπειργάσατο καὶ μὴ παραδέχεσθαι μαρτυρίαν Χριστιανοῦ κατὰ Σαρακηνοῦ ἐθέσπισε».

3) Νικηφ. Ἱστορία σ. 54.—Θεοφάν. 1, 398.

4) E. Brooks, The struggle with the Saracens, CMH 4, 120.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σματα. Καθὼς λέγει ὁ Brooks [1], «τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ἐπιδρομῶν 150 ἐτῶν ἦτο ἡ προσάρτησις ὑπὸ τῶν Ἀράβων τμημάτων μεταξὺ Σάρου καὶ Λάμου» εἰς τὴν Κιλικίαν.

Αἱ ταχεῖαι ληστρικαὶ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μικρὰν Ἀσίαν καθίστων, φαίνεται, δύσκολον τὴν ἐκστρατείαν διὰ τὸ Βυζάντιον. Εἰς τὴν ἐμπορικὴν γραμμὴν ὅμως Ἰκονίου–Δορυλαίου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφεθοῦν ἐλεύθεροι οἱ Ἄραβες νὰ ληστεύουν. Διὶ αὐτὸ ἐξεστράτευσεν αὐτὸς ὁ Λέων μὲ τὸν νεαρὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος εἰς ἡλικίαν ἑνὸς ἔτους εἶχεν ἀναγορευθῆ συμβασιλεύς.

Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ τοῦ Λέοντος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ φέρῃ τὴν νίκην. Παρὰ τὸν Ἀκροϊνὸν [2] βορείως τῶν ἀρχαίων Συνάδων τῆς Φρυγίας καὶ τοῦ νεωτέρου Ἀφιὸν–Καρὰ–Χισσὰρ ἐνικήθησαν τελείως οἱ Ἄραβες τὸ 740, μόλις δ' ἐσώθη τὸ τρίτον τῶν πολεμησάντων (εἴκοσι χιλιάδων) ἱππέων. Πόσον σκληρὰ καὶ δύσκολος ὑπῆρξεν ἡ μάχη δεικνύει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτόθι ἔπεσε καὶ αὐτὸς ὁ γενναῖος ἀρχηγός, ὁ «Βατὰλ ὁ Γαζῆς», ἤτοι νικητής. Μετὰ τὸ 740 ἐξεκένωσαν οἱ Ἄραβες τὴν Ἀνατολικὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Τοῦ Βατὰλ ὁ τάφος σώζεται μέχρι σήμερον εἰς τὸ χωρίον Σεϊδὶ–Γαζὶ (νοτίως τοῦ Δορυλαίου–Ἐσκὶ Σεχήρ), τὸ ὁποῖον φέρει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος. Τὸ ὄνομα τοῦ Βατὰλ ἐπέρασεν εἰς τὴν τουρκικὴν ἐπικὴν ποίησιν [3], ἴσως δ' εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ὁ τάφος του.

Οἱ μακροὶ ἀγῶνες κατὰ τῶν Ἀράβων ἠνάγκασαν τὸν Λέοντα νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν φιλίαν καὶ συμμαχίαν τῶν Χαζάρων Τούρκων τῆς Σκυθίας, ὁπόθεν ἔλαβε σύζυγον καὶ ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος Ε'.

Τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας ἔφερε σύγχυσιν εἰς τὰς πνεύματα τοῦ Βυζαντίου καὶ δι' αὐτὸ οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὑβρίζουν τὸν Λέοντα καὶ Κωνσταντῖνον καὶ δὲν ἐκτιμοῦν τοὐλάχιστον τὸ λοιπὸν ἔργον αὐτῶν. Εἶναι ἐν τούτοις χαρακτηριστικὰ ὅσα ἐγράφησαν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ

1) Ἔνθ' ἀνωτ.

2) Θεοφάν. 1, 411.

3) Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τοῦ A. Mordtmann, Σεϊδὶ–Γαζί, ἐν Σύλλ. τ. 9 (1875) παράρτημα ἀρχαιολογικὸν σ. XIV. Βλ. καὶ F. Hasluck, ABrSch τ. 19, 1912–13, σ. 182. Εἰς τὴν EJsl ἄρθρ. Battal ἐκφράζονται ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἱστορικότητος καὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τάφου. Ὁ Grégoire (Byzantion τ. 11 [1936] σ. 572) γράφει περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Βατὰλ πρὸς τὸ ἀραβικὸν ἔπος τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν Ὀμὰρ τῆς Μελιτηνῆς (863). Ὁ Σ. Κυριακίδης (Eléments historiques byzantins dans le roman épique Turc de Sayyid Battal, Byzantion 11, 562) γράφει περὶ τοῦ ἀραβικοῦ πυρῆνος τοῦ τουρκικοῦ ἔπους τοῦ Βατὰλ καὶ τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν ἐν αὐτῷ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἑβδόμην Σύνοδον ὑπὲρ τῶν Ἰσαύρων[1]. Οἱ πατέρες οἱ ἀναστηλώσαντες τὰς εἰκόνας ἐκτιμοῦν τὸ λοιπὸν ἔργον τῶν Ἰσαύρων: («ἔδει μᾶλλον τὰς ἀνδρείας τούτων ἐξειπεῖν, τὰς κατὰ πολεμίων νίκας, τὰς βαρβαρικὰς ὑποπτώσεις, ἃς ἐν εἰκόσι καὶ διατοίχοις(;) εἰς μνήμην ἐξηγήσεως πολλὰς ἐστηλογράφησαν, τοὺς ὁρῶντας πρὸς πόθον καὶ ζῆλον ἕλκοντες, τὴν τοῦ ὑπηκόου περιποίησιν, τὰς βουλάς, τὰ τρόπαια, τὰς κοσμικὰς συστάσεις, τὰς πολιτικὰς καταστάσεις, τὰς τῶν πόλεων ἐπανορθώσεις· αὗται ἀξιεπαίνετοι βασιλεῦσιν εὐφημίαι, αἵτινες καὶ πᾶν τὸ ὑπήκοον προσκαλοῦνται εἰς εὔνοιαν». Μεγαλύτερος ἔπαινος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς Ἰσαύρους ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω λόγους τῶν πατέρων τῆς Ἑβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (787), τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ προσέξουν περισσότερον καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοί.

2. Εἰκονομαχία.

Ἂν δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀξίαν τῆς μάχης τοῦ Ἀκροϊνοῦ οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἡ κοινὴ γνώμη ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐκτιμήσῃ τὴν διάσωσιν τῆς Πόλεως ἀπὸ τοὺς Ἄραβας. Τὸ κῦρος τοῦ Λέοντος μετὰ τὸ 718 ἦτο μέγα καὶ τοῦτο ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ τολμήσῃ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας. Δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τὸ Βυζάντιον τόσον εὔκολα ἕνας αὐτοκράτωρ νὰ τροποποιήσῃ θρησκευτικὰς συνηθείας· ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ τολμηρὸς καὶ δυνατός, ὅπως ἦτο ὁ Λέων.

Ἡ ἰδέα τῆς εἰκονομαχίας δὲν ἦτο τοῦ Λέοντος. Ἤδη πρὸ αὐτοῦ πολλοὶ ἐπίσκοποι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας[2] ὑπενθύμισαν ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας δὲν ὑπῆρχαν εἰκόνες, πλὴν τοῦ «καλοῦ ποιμένος». Καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Ἐλβίρας (306 μ.Χ.) εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ θεολόγοι, ὅπως ὁ Ἅγιος Ἐπιφάνιος[3], ἔγραψαν κατὰ τῶν εἰκόνων, διότι ἐφοβοῦντο ὅτι ἡ προσκύνησις αὐτῶν καταντᾷ εἰδωλολατρία. Πολλοὶ Χριστιανοὶ ἀπέδιδαν εἰς τὰς εἰκόνας θείαν δύναμιν, μάλιστα εἰς τὰς λεγομένας «ἀχειροποιήτους». Κατὰ τοὺς χρόνους πρὸ πάντων τοὺς μετὰ τὸν Μωάμεθ ἡ δεισιδαιμονία ἡ σχετικὴ πρὸς τὰς εἰκόνας ἀπέβη οἰκτρά.

---

1) Mansi XIII, 356 καὶ Diehl - Marçais 1, 250.

2) Ostrogorsky, Les débuts de la querelle des images, Mélanges Charles Diehl τ. 1 (1930) σ. 235.

3) Ὁ Ἐπιφάνιος καταφέρεται κατὰ τῶν εἰκόνων ὡς νεωτερισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους του (4ον αἰῶνα μ. Χ.): «προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς παρελάβετε· μὴ ἐκκλίνετε δεξιά, μηδὲ ἀριστερά» (Mansi XIII, 292). Συνιστᾷ δ' ὁ Ἐπιφάνιος ἀντὶ τῶν εἰκόνων: «ἀεὶ διὰ μνήμης ἔχετε τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καθὼς γράφει ὁ ἡμέτερος Χρ. Παπαδόπουλος[1], «τὰ χρώματα τῶν εἰκόνων μετεχειρίζοντο ὡς φάρμακα, ταύτας ἐπεκαλοῦντο ἐν περιπτώσεσιν ἢ ἐν γεγονόσιν ὅλως ἀσχέτοις πρὸς τὴν θρησκείαν, λ.χ. ταύτας καθίστων ἀναδόχους τῶν βαπτιζομένων νηπίων ἢ τῶν προσερχομένων εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Τινὲς τῶν πρεσβυτέρων ἀνεμίγνυον μετὰ τῆς θείας εὐχαριστίας χρώματα τῶν εἰκόνων, ἄλλοι δ' ἔθετον ἄρτον τῆς θείας εὐχαριστίας ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ οὕτω μετελάμβανον..... παρὰ τῷ ἀμαθεῖ ὄχλῳ ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων εἶχε πολλάκις σημασίαν λατρείας».

Δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Λέων ἠδύνατο νὰ μελετήσῃ τὴν θεολογικὴν ἄποψιν τοῦ ζητήματος. Ὁ Λέων ἐγνώριζεν ὅτι πολλοὶ θεολόγοι ἐθεώρουν τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων ὡς εἰδωλολατρίαν καὶ τοῦτο ἐνίσχυσεν αὐτὸν πολὺ εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ ἀναλάβῃ. Ἐγνώριζεν ἀκόμη ὡς Ἀνατολίτης ὅτι καὶ ὁ Ἰουδαϊσμὸς καὶ ὁ Μωαμεθανισμὸς καὶ ὁ Ζοροαστρισμός, καθὼς καὶ οἱ αἱρετικοὶ Νεστοριανοὶ καὶ Παυλικιανοί, δὲν εἶχαν εἰκόνας· ἐσκέφθη λοιπὸν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκμάζῃ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς χωρὶς αὐτάς. Ἀναλαμβάνων τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν εἰκόνων δὲν ἔπαυε νὰ εἶναι Χριστιανὸς εὐσεβής, ὅπως δεικνύουν τὰ λοιπά του ἔργα, ἡ νομοθεσία του π.χ., ἡ ὁποία κανονίζει τὰ ζητήματα τοῦ γάμου κατὰ χριστιανικώτερον τρόπον, ἡ ἀνίδρυσις ἢ ἐπισκευὴ ἐκκλησιῶν, ὅπως τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης[2]. Τὸ 721 ἐξέδωκε διάταγμα ἐπιβάλλον τὸ βάπτισμα εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ Μοντανιστάς[3], τοῦτο δὲ βεβαίως δεικνύει τὴν ἀφοσίωσίν του εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ὀνομάζουν συνήθως τὸν Λέοντα «δυσσεβῆ» καὶ «Σαρακηνόφρονα» θέλοντες νὰ δηλώσουν ὅτι ἐμιμήθη τοὺς Σαρακηνούς, ἤτοι τοὺς Ἄραβας Μωαμεθανούς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν εἰκόνας. Ὁ καλίφης μάλιστα «Ἰζὶδ» (Yazid B' 720–724) κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,402) ἐξέδωκε διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων πρὸ τοῦ Λέοντος καὶ οἱ ἐπονομάσαντες τὸν Λέοντα Σαρακηνόφρονα ἐνόμιζαν ἴσως ὅτι ἐμιμήθη τὸν Ἄραβα ἡγεμόνα. Δὲν εἶναι βεβαία ἡ πληροφορία τοῦ Θεοφάνους· μᾶλλον πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀληθής, διότι δύσκολον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Λέων μετὰ τὸν Ἄραβα καλίφην θὰ ἔπραττε τὸ ἴδιον. Μᾶλλον θὰ ἀντέδρα, οὐδ' εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι διὰ τῆς

1) Θεολογία τ. 8 (1930) σ. 10.

2) Κατά τινα ἐπιγραφὴν (BZ 17 [1908] σ. 326) ὁ Λέων ἀνεκαίνισε τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην:

Ἐπὶ χρόνων Λέοντος ἡβῶντα (=νεάζοντα, ἀνακαινιζόμενον) βλέπεις καυθέντα τὸ πρὶν τὸν ναὸν Δημητρίου.

3) Dölger, Regesten 1, 35.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰκονομαχίας ἐπιδιώκει προσέγγισιν πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς ἢ τοὺς Ἰουδαίους, ἀφοῦ μάλιστα τοὺς τελευταίους ἐζήτησε νὰ βαπτίσῃ. Ὁ Λέων ἀφοῦ ἐπείσθη ὅτι καὶ θεολόγοι δὲν εἶναι ἀντίθετοι τῆς εἰκονομαχίας, ὅτι καὶ ἄλλαι θρησκεῖαι ἀκμάζουν χωρὶς εἰκόνας, ἀπεφάσισε νὰ ἀποβάλῃ αὐτὰς ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ ἀποβολὴ αὐτὴ συνεδέετο καὶ μὲ ἄλλα ζητήματα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν [1] ἐπληθύνετο καὶ ὅλοι οὗτοι ἔφευγαν ἀπὸ τὸν στρατόν, δὲν ὑπηρέτουν τὸ Κράτος, ἐν τούτοις ἤθελαν πολλάκις νὰ διευθύνουν αὐτό· πολλὰ ἦσαν ἐπίσης τὰ κτήματα τῶν μοναστηρίων,τὰ ὁποῖα ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ φορολογίας. Ἕνας στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς συγκεντρωτικὸς καὶ δυνατός, ὅπως ὁ Λέων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ θέλῃ νὰ ὑποβάλῃ μοναχοὺς καὶ μοναστήρια ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν του. Ἡ φράσις τοῦ Λέοντος «βασιλεὺς καὶ ἱερεύς εἰμι» [2] εἶναι χαρακτηριστική. Ἕνας αὐτοκράτωρ, ὁ ὁποῖος μὲ δυσκολίαν ἔσωσε τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς Ἄραβας καὶ ἐχρειάσθη πρὸς τοῦτο τὴν βοήθειαν τῶν Βουλγάρων, ἤθελε νὰ συγκεντρώσῃ ὅλας τὰς δυνάμεις στρατιωτικὰς καὶ οἰκονομικὰς [3] διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ [4]. Πρέπει δὲ ὁ στρατιώτης αὐτὸς νὰ ἠσθάνετο καὶ μεγάλην ἀπέχθειαν πρὸς τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς πολίτας τοὺς ἀδιαφοροῦντας διὰ τὸν ἀραβικὸν κίνδυνον καὶ ἔχοντας ὅμως ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸ Κράτος. Καὶ ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν εἰκόνων, τὰς ὁποίας ἐκαλλιτέχνουν πρὸ πάντων μοναχοί, ἦτο ἀγὼν κατὰ τῶν μοναχῶν. Σημειωτέον ὅτι ὁ βίος τῶν μοναχῶν δὲν ἦτο πάντοτε ἄμεμπτος καὶ ἐπροκάλει τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀληθινῶν Χριστιανῶν. Καθὼς γράφει ὁ Χρ. Παπαδόπουλος [5], «πλεῖστοι προσήρχοντο εἰς τὸν μοναχικὸν βίον οὐχὶ ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως καὶ ἐκ πόθου τῆς ἠθικῆς τελειώσεως, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἀποφυγὴν κοινωνικῶν ἢ ἄλλων ὑποχρεώσεων, συγκομίζοντες διαφόρους κακίας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον. Μοναχοὶ καὶ μοναχαὶ ἄνευ ἀδείας μετέβαινον ὅπου ἤθελον, ἀνεστρέ-

1) Κατά τινα, ἀμφίβολον βέβαια ὑπολογισμὸν Ρώσσου ἱστορικοῦ ὑπῆρχαν κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα εἰς τὸ Βυζάντιον περὶ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας μοναχῶν (Vasiliev, Histoire Byz. 1, 340).

2) Mansi XII, 975.

3) Ἂν εἶναι βεβαία ἡ λεγομένη ἀναδίπλωσις τῆς ἰνδικτιῶνος τὸ 726 πρὸς εἴσπραξιν μεγαλυτέρων φόρων, δεικνύει τοῦτο, πόση ἀνάγκη χρημάτων ὑπῆρχεν εἰς τὸ Κράτος. Ἐπίσης τὸ 739, ὅτε κατεστράφη μέρος τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ σεισμοῦ, ὁ Λέων ἐπέβαλεν εἰδικὸν φόρον, τὸ ***δικέρατον*** (=24 φόλλεις) δι' ἕκαστον νόμισμα πρὸς ἀνάκτισιν τῶν τειχῶν, διότι δὲν ἤθελε ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναθέσῃ τὸ βάρος τοῦτο εἰς τοὺς δ ή μ ο υ ς, ὅπως συνέβη ἄλλοτε, ἐπὶ Θεοδοσίου Β'. Τὸ δικέρατον εἰσεπράττετο ἀκόμη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ζωναρᾶ (XV, 2, 22).

4) Πβ. N. Jorga, Les origines de l'iconoclasme, BAcR τ. 11 (1924) σ. 147.

5) Θεολογία 8, 8.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φοντο ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς κοινὸν σκανδαλισμόν, μοναχαὶ εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ μοναχοὶ εἰς τὰ τῶν γυναικῶν μοναστήρια εἰσήρχοντο καὶ διενυκτέρευον..... Ἐκ τοῦ συγχρωτισμοῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πολλὰ τὰ ἄτοπα δυστυχῶς προήρχοντο καὶ μεγάλαι ἀταξίαι ἀνεφαίνοντο ἐπαυξηθεῖσαι κατὰ τὸν η΄ αἰῶνα..... Καθόλου δ' εἰπεῖν διαστροφή τις τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ παρακμὴ μαρτυρεῖται κατὰ τὴν ὑπ' ὄψει ἡμῶν ἐποχήν».

Ὁ Λέων λοιπὸν ἐσκέπτετο γενικώτερα, ὅταν ἀνελάμβανε τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας. Τὰ γραφέντα ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων ἀπωλέσθησαν ὅλα καὶ δυσκολευόμεθα νὰ εὕρωμεν τὰ ἐπιχειρήματά των, ἀλλ' αἱ γενικαὶ γραμμαὶ φαίνονται ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ ἀπὸ τὴν πολεμικὴν τῶν εἰκονοφίλων. Ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων ἐξεδηλώθη βέβαια ἀργότερα, ἀλλὰ πάντως προεβλέπετο ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τὰς εἰκόνας.

Ἀφοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Λέων τὴν «καθαίρεσιν» τῶν εἰκόνων, ὅπως λέγει ὁ Θεοφάνης (1,404), ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 727 νὰ παρασκευάζῃ τὴν κοινὴν γνώμην [1], ἴσως ἐξέδωκε καὶ διάταγμα κατ' αὐτῶν, τὸ ὁποῖον δὲν σώζεται. Ὅπως λέγεται εἰς τὸν βίον Στεφάνου τοῦ νέου [2], «μετὰ δέκατον χρόνον» ἀπὸ τῆς βασιλείας του ἤρχισε νὰ διδάσκῃ «ὅτι οὐ δεῖ τὰς εἰκόνας προσκυνεῖν». Καὶ εἰς γράμμα τοῦ πάπα Γρηγορίου Β΄ πρὸς τὸν Λέοντα λέγεται: «τοὺς δέκα ἐνιαυτοὺς χάριτι Θεοῦ καλῶς περιεπάτεις καὶ εἰς μνείαν τὰς ἁγίας εἰκόνας οὐκ ἤγαγες· νῦν δὲ λέγεις ὅτι εἰδώλων τύπον ἀναπληροῦσι καὶ ὅτι οἱ προσκυνοῦντες αὐτὰς εἰδωλολάτραι.... καὶ ἔγραψας ὅτι οὐ δεῖ προσκυνεῖν χειροποίητα» [3]. Εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν ὁ Γρηγόριος γράφει: «ἐξηκολούθησας τῷ πείσματι· ἔγραψας βασιλεύς εἰμι καὶ ἱερεύς» [4] καὶ ἀλλαχοῦ [5]: «ἐκφοβεῖς ἡμᾶς καὶ λέγεις ὅτι ἀποστελῶ ἐν Ρώμῃ καὶ τοῦ ἁγίου Πέτρου τὴν εἰκόνα κατακλάσω καὶ Γρηγόριον τὸν ἐκεῖσε ἀρχιερέα δεδεμένον ἀνακομίσω».

Πλὴν τοῦ πάπα, ὅστις μὲ τόσον σθένος, μὲ ἰταμότητα σχεδὸν ἀντέλεγεν εἰς τὰ σχέδια τὰ εἰκονομαχικὰ τοῦ Λέοντος, καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς (715–729) κατεπολέμησε [6] τὰς γνώ-

1) Βλ. Bréhier, Vie et mort de Byzance σ. 78.
2) Migne, PG. 100, 1084.—Grumel, Les regestes.... 1, 2 σ. 3.
3) Mansi XII, 959.
4) Αὐτ. XII, 975.
5) Αὐτ. XII, 971.
6) Βλ. Grumel, L'iconologie de St. Germain de Constantinople, EOr. τ. 21 (1922) σ. 165. Πβ. Ε. Φωτιάδου, Γερμανὸς Α΄, ὁ ὁμολογητὴς πατριάρχης, Ὀρθοδοξία τ. 9 (1934) σ. 91 κέξ. Ἐπιστολὰς καὶ λόγους τοῦ Γερμανοῦ βλ. Migne PG. τ. 98 στ. 156 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 22. Ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα
Ἐλεφαντοστοῦν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μας τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ 729 παρητήθη ὁ πατριάρχης, διότι δὲν ἐδέχετο νὰ ἐγκρίνῃ ἀποφάσεις τοῦ Λέοντος κατὰ τῶν εἰκόνων· ἔλεγε κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 409) ὅτι «χωρὶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου καινοτομῆσαι πίστιν ἀδύνατον». Ὁ Λέων ἐκάλεσε πατριάρχην τὸν Ἀναστάσιον, ὅστις ἐδέχθη νὰ ὑπογράψῃ τὸ κατὰ εἰκόνων διάταγμα τοῦ Λέοντος (730).

Ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν εἰκόνων ἐκηρύχθη, ἀλλ' ὁ Λέων προχωρεῖ μὲ μετριοπάθειαν. Μόνον μία εἰκὼν κατεστράφη, ἡ τοῦ Χριστοῦ τοῦ «ἀντιφωνητοῦ» εἰς τὴν Χαλκῆν, ἤτοι τὰ προπύλαια τοῦ Παλατίου, ἴσως δὲ πρὸ τῆς ἀντιδράσεως τῶν εἰκονοφίλων ὁ Λέων διέταξε μόνον τὴν ὕψωσιν τῶν φορητῶν εἰκόνων.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἀνήκουσαν ἀκόμη εἰς τὸ Ἰλλυρικόν, ἐπροκάλεσε τὸ διάταγμα τοῦ Λέοντος κατὰ τῶν εἰκόνων [1] ἐπανάστασιν, πιθανῶς ἕνεκα παπικῶν ἐνεργειῶν, ἴσως ὅμως καὶ δι' ἄλλους λόγους, τοὺς ὁποίους ἀγνοοῦμεν. Νὰ ὑπῆρχε τάχα καὶ συμπάθεια πρὸς τὸν Θεοδόσιον τὸν Κατωτικόν, τὸν ἐξ Ἑλλάδος δηλ. αὐτοκράτορα, τὸν καθαιρεθέντα ὑπὸ τοῦ Λέοντος ; Ἀμφίβολον. Ἀπετέλει ἡ εἰκονομαχία ἀφορμὴν διὰ νέον κίνημα ;

Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ τὸ ζήτημα, οἱ «Ἑλλαδικοί», ἤτοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, ἐπανεστάτησαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ ἤθελαν νὰ ἐπιβάλουν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἄγνωστον εἰκονόφιλον Κοσμᾶν. Τὸ κίνημα διακρίνεται διὰ τὴν τόλμην του : ὁ Ἀγαλλιανὸς καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐκστρατεύουν διὰ θαλάσσης κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ποῦ εὗρον στόλον ;

Πιθανῶς εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐστάθμευαν εἰς τὸ Αἰγαῖον, προσετέθησαν καὶ ἐμπορικὰ καὶ ὅλα ταῦτα ὡδήγησεν ὁ τολμηρὸς Ἀγαλλιανὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Λέων ὅμως δὲν ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ποὺ θὰ ἐφοβεῖτο καὶ θὰ ἐνικᾶτο τόσον εὐκόλα, ὅπως ἄλλοτε ὁ Φωκᾶς. Ὁ στόλος ἐκάη καὶ ὁ Κοσμᾶς ἀπεκεφαλίσθη. Ὁ γενναῖος

1) Ὄχι ὅμως κατὰ τοῦ σταυροῦ. Εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Λέοντος ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐτίθετο ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β', εἰσήχθη ὁ σταυρός, ὅστις ἦτο τὸ κατ' ἐξοχὴν χριστιανικὸν σύμβολον, τὸ ὁποῖον ἐτίθετο ἐπὶ τοῦ στέμματος ἢ καὶ εἰς τὴν σφαῖραν, τὴν ὁποίαν ἐκράτει ὁ αὐτοκράτωρ εἰς σχετικὰς παραστάσεις· ἐξαιρετικὴν σημασίαν τοῦ σταυροῦ ἀνεγνώρισαν καὶ οἱ εἰκονομάχοι. Καὶ ἐπὶ σφραγῖδος δημοσιευθείσης ὑπὸ N. Lihacev (Byzantion τ. 11, 1936, σ. 469 κέξ.) ὑπάρχει ὁ σταυρὸς εἰς τὴν μίαν πλευρὰν (ἀντὶ τῆς συνήθους εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Θεοτόκου), εἰς δὲ τὴν ἄλλην ἡ ἐπιγραφὴ «Λέων καὶ Κωνσταντῖνος πιστοὶ βασιλεῖς Ρωμαίων». Ὁ N. Mouchmov BArchB (1934) τ. 8 σ. 335 ἀποδίδει παρομοίαν σφραγῖδα εἰς τὸν Λέοντα Χάζαρον καὶ τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον. Ὁ καθηγητὴς Δ. Εὐαγγελίδης (Ἐφημ. Ἀρχαιολογικὴ 1937 σ. 341) μνημεῖα ἐν Θεσσαλονίκῃ μὲ διακόσμησιν σταυρῶν ἀποδίδει εἰς τοὺς εἰκονομαχικοὺς χρόνους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅμως Ἀγαλλιανὸς δὲν παρεδόθη, ἀλλ' ηὐτοκτόνησε, «σὺν τῇ πανοπλίᾳ ἑαυτὸν τῷ βυθῷ παραδέδωκε».

Ἔξω τοῦ Βυζαντίου ἦτο σφοδρὰ ἡ πολεμικὴ κατὰ τῆς εἰκονομαχίας· οἱ πατριάρχαι Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν δεχθοῦν. Ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ ὀνομαστὸν θεολόγον καὶ μοναχόν, τὸν Ἰ ω ά ν ν η ν Δ α μ α σ κ η ν ὸ ν (675–750) προῆλθεν ἡ μεγαλυτέρα ἀντίδρασις.

Ὁ Δαμασκηνὸς ἀνῆκεν εἰς ἑλληνικὴν οἰκογένειαν διακεκριμένην τῆς Δαμασκοῦ· ὁ πάππος του Μανσοὺρ συνώδευσε τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως, ὅταν οὗτος ἦλθε νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τοὺς Ἄραβας. Ὁ πατήρ του Σέργιος καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπηρέτησαν ὡς ἀνώτεροι ὑπάλληλοι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ καλίφου τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ Θεοφάνης ὀνομάζει τὸν Δαμασκηνὸν «Χρυσορρόαν... διδάσκαλον ἄριστον», ὁ ὁποῖος «βίῳ καὶ λόγῳ προέλαμπεν» [1].

Δὲν γνωρίζομεν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ἀπεχώρησεν ὁ Δαμασκηνὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴν καὶ ἦλθεν εἰς τὴν περίφημον μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα παρὰ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἡ ἀποχώρησις ὅμως ἔδωσε καιρὸν εἰς αὐτὸν νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς καὶ νὰ ἀποβῇ εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων θεολόγων καὶ ὑμνογράφων ἀκόμη τῆς Ἐκκλησίας.

Καθ' οὓς χρόνους ὁ Λέων ἐξέδωσε τὸ διάταγμα κατὰ τῶν εἰκόνων, ἦτο πλέον γνωστὸς ὁ Δαμασκηνὸς καὶ ἠδύνατο μετὰ κύρους καὶ ἀφόβως νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ Δαμασκηνὸς ἔδειξε τὸ ἀντικανονικὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ Λέοντος, ὁ ἴδιος δὲ ἐδίδαξεν ὅτι ἡ εἰκὼν βοηθεῖ τὸν ἀμόρφωτον νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὸ θεῖον: «ὅπερ τοῖς γράμμασι μεμυημένοις ἡ βίβλος, τοῦτο τοῖς ἀγραμμάτοις ἡ εἰκών, καὶ ὅπερ τῇ ἀκοῇ ὁ λόγος, τοῦτο τῇ ὁράσει ἡ εἰκών» [2].

Ἡ Σύνοδος τοῦ 753 θὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Δαμασκηνὸν καὶ θὰ τὸν ὀνομάσῃ «Σαρακηνόφρονα» καὶ «ἐπίβουλον τῆς βασιλείας» [3] καὶ προφανῶς θέλει νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν εἰλικρίνειάν του καὶ νὰ τὸν παραστήσῃ ὄργανον τῆς ἀραβικῆς πολιτικῆς.

Ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, ὁ πάπας Γρηγόριος Β' ἐπροσπάθησε νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν Λέοντα ἀπὸ τὴν εἰκονομαχίαν καὶ τοῦ ἠμφισβήτησε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκδίδῃ διατάγματα περὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων. Ὁ

---

1) Θεοφάν. 1, 408.

2) Migne PG. 94, 1248. Αὐτ. στ. 1232 κέξ., οἱ τρεῖς λόγοι τοῦ Ι. Δαμασκηνοῦ «πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας».

3) Mansi XIII, 365: «Μανσοὺρ (=Ἰωάννῃ Δαμασκηνῷ) τῷ κακωνύμῳ καὶ Σαρακηνόφρονι ἀνάθεμα... τῷ τοῦ Χριστοῦ ὑβριστῇ καὶ ἐπιβούλῳ τῆς βασιλείας Μανσοὺρ ἀνάθεμα».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λέων ἀπαντᾷ μὲ καισαροπαπικὴν ἀντίληψιν ὅτι δικαιοῦται νὰ ἐνεργῇ ὅπως ἐνεργεῖ, διότι εἶναι «αὐτοκράτωρ καὶ ἱερεύς». Ὁ πάπας δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ καταδικάσῃ τὴν εἰκονομαχίαν καὶ νὰ ἀφορίσῃ τὸν ἔξαρχον τῆς Ραβέννης, ἀφοῦ δὲν ἐφοβεῖτο πλέον τὸν αὐτοκράτορα, διότι ἦλθεν εἰς σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς Λογγοβάρδους καὶ πρὸς τοὺς Φράγκους. Ἤδη προηγουμένως, τὸ 725, ὁ πάπας ἀντέδρασεν εἰς τὴν φορολογικὴν πολιτικὴν τοῦ Λέοντος [1] καὶ αἱ ὑπολειπόμεναι βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι Βενετίας, Ραβέννης, Ρώμης ἦσαν πρόθυμοι νὰ βοηθήσουν τὸν πάπαν, ἐξεδίωξαν δὲ καὶ Βυζαντινοὺς ὑπαλλήλους καὶ ἐξέλεξαν ἐντοπίους. Ὁ Λέων ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ βίαια μέτρα καὶ ἔστειλε τὸν ἔξαρχον Ραβέννης κατὰ τοῦ πάπα, ἀλλ' οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν συλλάβῃ, διότι ὁ λαὸς ἦτο ὑπὲρ αὐτοῦ.

Αὐτὴ ἦτο ἡ κατάστασις, ὅταν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξελέγη ἀντὶ τοῦ Γερμανοῦ πατριάρχης ὁ Ἀναστάσιος. Ὁ πάπας Γρηγόριος ἠρνήθη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέθανεν ὁ Γρηγόριος Β' καὶ ἦλθεν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον ὁ Γρηγόριος Γ' (731–741), ὁ ὁποῖος ἐφάνη τραχύτερος τοῦ προκατόχου του. Εἰς Σύνοδον ἐν Ρώμῃ τὸ 732 ἀφώρισε τοὺς εἰκονομάχους.

Ὁ Λέων σκέπτεται νὰ ἐπιβάλῃ τὴν θέλησίν του διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ δὲν δύναται. Ἀπεστάλη στόλος, ὁ ὁποῖος κατεστράφη ἀπὸ τοὺς ἀνέμους εἰς τὸ Ἀδριατικὸν Πέλαγος. Τὸ 731 ἀπεφάσισε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πάπα τὰς ἐπισκοπὰς τῆς Καλαβρίας, τῆς Σικελίας καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ νὰ τὰς ἐξαρτήσῃ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῆς Κρήτης περιελαμβάνετο εἰς τὸ Ἰλλυρικόν. Ἐπίσης κατέσχε τὰ ἐκκλησιαστικὰ παπικὰ κτήματα τῆς νοτίου Ἰταλίας καὶ Σικελίας.

Ἡ τιμωρία αὐτὴ ἡ ἐπιβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λέοντος εἰς τὸν πάπαν ἦτο προωρισμένη νὰ ὀξύνῃ τὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διὰ παντός, εἰς στιγμὰς μάλιστα ποὺ ἡ παπικὴ ἐκκλησία ἔνεκα τῆς ἀπειλῆς τῶν Λογγοβάρδων ἦτο πρόθυμος νὰ συνεργασθῇ μὲ τὸ Βυζάντιον. Ὁ πάπας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπομακρύνεται ὁριστικῶς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ζητεῖ νὰ συνδεθῇ μὲ τοὺς Φράγκους. Τοῦτο θὰ τὸ κατορθώσῃ, ἀλλὰ τότε πλέον θὰ εἶναι καὶ ἐχθρὸς τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ὁποίαν δὲν θὰ λογαριάζῃ. Τὸ σχίσμα, τὸ ὁποῖον θὰ προκληθῇ τὸν ἕνατον αἰῶνα μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἔχει τὴν ἀρχήν του εἰς τὴν τιμωρίαν τοῦ Γρηγορίου Γ' ὑπὸ τοῦ Λέοντος Γ'.

Ἡ ἀντίδρασις, ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη πανταχοῦ, παρὰ τοῦ πάπα, παρὰ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων θεολόγων, ἡ ἐπανάστασις

3) Dölger, Regesten 1, 35.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῶν Ἑλλαδικῶν, αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων δὲν ἔδωσαν καιρὸν εἰς τὸν Λέοντα νὰ ἀσχοληθῇ περισσότερον μὲ τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων καὶ τὰς σχετικὰς μὲ αὐτὸ μεταρρυθμίσεις. Μόνον τὸ 731 ἐπέβαλεν εἰς τὰς ἐκκλησίας νὰ πληρώνουν συνεισφορὰς[1] διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους.

Πολλοὶ συγγραφεῖς κατηγοροῦν τὸν Λέοντα ὅτι ἔκαυσε τὸ πανεπιστήμιον καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιοθήκην καὶ «ἔκτοτε ἡ τῶν ἐπιστημῶν γνῶσις ἐν Ρωμανίᾳ ἐσπάνισε» κατὰ τὸν Γεώργιον Μοναχόν[2].

Δὲν φαίνεται ὅμως πιθανὸν ὅτι ἔκαυσε τὸ πανεπιστήμιον, τὸ Οἰκουμενικὸν Διδασκαλεῖον, ὅπως ἐλέγετο τότε· τὸ ἔκλεισεν ἁπλῶς ὡς ἀντιδραστικὸν τρόπον τινά[3]. Ἐκεῖ ἐδίδαξεν ἀργότερα ὁ Ταράσιος, ὁ ἔπειτα πατριάρχης.

Πλὴν τῆς καταστροφῆς τῆς εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Χαλκῆν τοῦ Παλατίου καὶ τινων θυμάτων καμμία ἄλλη βιαιότης δὲν ἔγινε γνωστή. Οὔτε νομοθετικῶς εἰς τὴν ***Ἐκλογὴν*** ἐλήφθη κανὲν μέτρον κατὰ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων. Δι' αὐτὸ ἐλέχθη ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Λέοντος εἰς τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας ἦτο προπαρασκευὴ[4] μᾶλλον δι' αὐτήν. Ἡ αἰσιοδοξία ἰσχυρᾶς προσωπικότητος, ὅπως ἦτο ὁ Λέων, ὡδήγησεν εἰς τὴν εἰκονομαχίαν, ἡ ὁποία θὰ ἀπασχολήσῃ τὸ Βυζάντιον ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον, ἀλλὰ τελικῶς δὲν θὰ ἐπικρατήσῃ. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ἱστορικὸν περιβάλλον τοῦ Βυζαντίου ἀπεδείχθη ἰσχυρότερον τοῦ Λέοντος. Ὅπως δὲ λέγει ὁ Ostrogorsky, (Geschichte ... σ. 150), ἡ εἰκονομαχία ἦτο «εἰσβολὴ τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἀποτυχία τῆς εἰκονομαχικῆς κινήσεως ἐσήμαινε νίκην τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος εἰς τὸ Βυζάντιον».

3. Ἡ νομοθεσία τοῦ Λέοντος Γ'.

Μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Λέοντος συνδέεται καὶ ἡ νομοθετικὴ συλλογὴ ***Ἐκλογή***[5], διότι, ὡς δηλοῖ καὶ ὁ τίτλος, ἐλήφθη κατ' ἐκλογὴν ἐκ τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἀλλ' ἐτροποποιήθη ὑπὸ πνεῦμα χριστιανικώτερον καὶ ἐπηρεάσθη καὶ ἀπὸ τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων. Ἡ νομοθεσία

1) Dölger, Regesten 1, 36.

2) Ἔκδ. De Boor σ. 744.

3) Bréhier, La civilisation byzantine σ. 463.

4) Vasiliev, Histoire Byz. 1, 343.

5) «Ἐκλογὴ τῶν νόμων ἐν συντόμῳ γενομένη παρὰ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν βασιλέων ἀπὸ τῶν Ἰνστιτούτων, τῶν Διγέστων, τοῦ Κώδικος, τῶν Νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον ἐκτεθεῖσα ἐν μηνὶ Μαρτίῳ ἰνδ. θ' ἔτους ἀπὸ κτίσεως ,ϛσλδ'» (=726). Νεώτεραι ἐκδόσεις: Ecloga Leonis et Constantini... ed. A. Monferatus 1889.—IGR. ἔκδ. Ζέπων τ. 2 (1931) σ. 10 κέξ.—Βουλγαρικὴ ἔκδοσ. ὑπὸ Blagoef, Σόφια 1932.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο, ὡς λέγεται ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐκλογῆς, δύσκολος, ὁ «νοῦς αὐτῆς δυσδιάγνωστος» ἢ «παντελῶς ἀδιάγνωστος», καὶ δι' αὐτὸ ἐτροποποιήθη. Αἱ ποινικαὶ ῥῆτραι ὅμως ἦσαν αὐστηραὶ (ἀκρωτηριασμοὶ κτλ.) κατὰ τὰς ἀνατολικὰς συνηθείας.

Περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν συνετάχθη ἡ Ἐκλογή, ὑπάρχει πολλὴ ἀμφισβήτησις· ἄλλοι μέν, ὡς ὁ Δ. Γκίνης, ὑποστηρίζουν [1] πιθανώτερον ὅτι συνετάχθη τὸ 726, ἄλλοι δὲ τὸ 740 ἢ τὸ 741 [2].

Εἰς τὴν Ἐκλογὴν εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ κυριαρχοῦν χριστιανικὸν πνεῦμα· διὰ τοῦτο ὀνομάζονται ὁ Λέων καὶ ὁ Κωνσταντῖνος «φιλευσεβεῖς βασιλεῖς». Λαμβάνεται πρόνοια (τίτλ. 2) περὶ τῆς περιουσίας τῶν χηρῶν καὶ τῶν παιδιῶν καὶ περιορίζεται ἔτι μᾶλλον ἢ ὅπως ἐγένετο ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἡ πατρικὴ ἐξουσία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Βεβαίως ἐνταῦθα ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὁ νομοθέτης τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν, τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ περιθάλπῃ καὶ χήρας καὶ ὀρφανά [3].

Ἐπίσης ἔλαβε πρόνοιαν ἡ Ἐκλογὴ περὶ ἁπλοποιήσεως τῆς διαδικασίας διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν δούλων, ἡ ὁποία ὅμως γίνεται τῇ συγκαταθέσει τοῦ κυρίου. Ἡ ἐποπτεία τῆς ἀπελευθερώσεως ἀνατίθεται πάλιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς λειτουργούς της (τίτλ. 8). Μεταξὺ ἄλλων ὁρίζεται ὅτι ἡ μαρτυρία τοῦ δούλου «μήτε ὑπὲρ δεσπότου, μήτε κατὰ δεσπότου» εἶναι δεκτὴ (τίτλ. 14). Ὁ νομοθέτης τῆς Ἐκλογῆς λαμβάνει πρόνοιαν νὰ μὴ κακοποιῆται ὁ ἱερεὺς (τίτλ. ιζ' : «ὁ ἱερέα ἐν ἐκκλησίᾳ τύψαι ἐπιχειρῶν τυπτόμενος ἐξοριζέσθω») καὶ τοῦτο βέβαια μαρτυρεῖ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ. Ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ τῆς ἀγνότητος κυριαρχεῖ εἰς τὴν Ἐκλογήν, ἡ ὁποία τιμωρεῖ αὐστηρῶς τοὺς μοιχοὺς καὶ καθόλου διεφθαρμένους [4].

---

1) Δ. Γκίνη, Das Promulgations Jahr der isaurischen Ecloga, BZ τ. 24 (1924) σ. 347. Τοῦ αὐτοῦ: Ζητήματά τινα τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἰσαύρων, ΕΒΣπ. τ. 10 (1933) σ. 43 κέξ.—Vasiliev, Histoire Byz. 1, 320. Ostrogorsky, Geschichte σ. 105 (δέχεται τὸ 726).

2) Grumel EOr τ. 34 (1935) σ. 327.

3) Ἐκλογὴ τίτλ. 7: «εἰ ἔκ τινων ὀρφανοὶ καταλειφθῶσι καὶ νήπιοι καὶ ὕπεστι τούτοις ὑπόστασις, εἰ μὲν οἱ γονεῖς αὐτῶν τελευτῶντες ἐγγράφως ἢ καὶ ἀγράφως κουράτωρα τούτοις παρείασαν, φυλαττέσθω ἐκείνων ἡ βούλησις, εἰδεμή, οἱ εὐαγεῖς οἶκοι τὴν τούτων κουρατωρείαν ἐχέτωσαν, ἐν μὲν τῇ θεοφυλάκτῳ ταύτῃ πόλει τὸ Ὀρφανοτροφεῖον καὶ οἱ λοιποὶ εὐαγεῖς οἶκοι καὶ αἱ ἐγνωσμέναι ἐκκλησίαι, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις τὰ ἐπισκοπεῖα, τὰ μοναστήρια καὶ αἱ ἐκκλησίαι, μέχρις ἂν πρὸς γάμου μοῖραν καταντῶντες οἱ κληρονόμοι ζευχθῶσιν...»

4) Τίτλ. 17: «ὁ εἰς γυναῖκα ὕπανδρον μοιχεύων ρινοκοπείσθω».... «ὁ βιαζόμενος κόρην καὶ φθείρων αὐτὴν ρινοκοπείσθω»....» ..... οἱ αἱμομῖκται.... ξίφει τιμωρείσθωσαν»..... «οἱ ἀσελγεῖς.... ξίφει τιμωρείσθωσαν».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν ὅτι ἡ Ἐκλογὴ εἶναι πράγματι τροποποίησις τῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὸ χριστιανικὸν φιλάνθρωπον πνεῦμα. Ἡ ἐφαρμογὴ μόνον τῶν ποινῶν ἐθεσπίσθη αὐστηρὰ ἀναλόγως τῶν πταισμάτων ἢ ἐγκλημάτων. Οἱ ἐμπρησταὶ π.χ. καίονται («πυρὶ παραδιδόσθωσαν»), ἐνῷ οἱ τυμβωρύχοι καὶ οἱ κλέπται «χειροκοποῦνται»[1], οἱ δὲ ἱερόσυλοι «τυφλοῦνται» (τίτλ. 17).

Ὁ τίτλος 14 ἐπικυρώνει τὸ παλαιὸν ἐκκλησιαστικὸν ἄσυλον: «μηδεὶς τῶν ἐν ἐκκλησίᾳ προσφευγόντων βίᾳ ἀφαιρείσθω». Ἡ Ἐκλογὴ ἐφήρμοζε δι' ὅλους, δυνατοὺς καὶ πτωχούς, τὴν αὐτὴν ποινὴν[2] καὶ τοῦτο ὑπῆρξε μεγάλη πρόοδος ἐν σχέσει μὲ τὴν παλαιοτέραν νομοθεσίαν, ἡ ὁποία ἐτιμώρει ἐπιεικέστερον τοὺς εὐγενεῖς καὶ δυνατοὺς ἀπὸ τοὺς πτωχούς.

Ἡ Ἐκλογὴ ἐχρησίμευσεν ὡς ἐγχειρίδιον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν νόμων καὶ δι' αὐτὸ ὑπέστη τροποποιήσεις ἀργότερα (Ecloga privata καὶ Ecloga privata aucta)[3].

Εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Λέοντος τοποθετεῖται καὶ ὁ «νόμος γεωργικός», ὅπως καὶ ὁ «νόμος στρατιωτικὸς» καὶ ὁ «νόμος Ροδίων ναυτικός».

Σήμερον ἄλλοι μὲν ἱστορικοὶ[4] δὲν δέχονται ὅτι συνετάχθη ἐπὶ τοῦ Λέοντος κανεὶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω νόμων, ἄλλοι δέ, ὅπως ὁ Diehl, εἶναι ἐπιφυλακτικώτεροι[5], καὶ θέλουν ἀσφαλεστέρας ἀποδείξεις. Περὶ τοῦ νόμου γεωργικοῦ ἐπιστεύθη ὅτι εἶναι παλαιότερος τῶν Ἰσαύρων, ἀφοῦ εἰς τὰ σχετικὰ χειρόγραφα ἀναφέρεται συχνὰ τὸ ὄνομα Ἰουστινιανός. Ἴσως καὶ ἡ αὐστηρότης τοῦ νόμου συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ τελευταίου ἀπογόνου τοῦ Ἡρακλείου ὡς νομοθέτου.

Ἄλλοτε ἀπέδιδαν εἰς τὸν ***γεωργικὸν νόμον*** μεγαλυτέραν σημασίαν καὶ ἡρμήνευαν ἐσφαλμένως τὴν ἀρχήν του[6]. Ἐπίστευαν ὅτι ὁ γεωργικὸς νόμος κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν καὶ ἐνόμιζαν ὅτι τοῦτο συνέβη, διότι τὸ πλῆθος τῶν κατελθόντων Σλάβων γεωργῶν κατέστησε

1) Εἰδικὸς λόγος γίνεται περὶ κλοπῶν εἰς τὰ στρατόπεδα: «ὁ κλέπτων ἐν φοσσάτῳ εἰ μὲν ὅπλα, τυπτέσθω, εἰ δὲ ἄλογα, χειροκοπείσθω».

2) Πβ. Vasiliev, Histoire Byz. 1, 322.

3) Vasiliev, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 323.—Α. Χριστοφιλοπούλου, Τὸ πρόβλημα τῆς ecloga privata (Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου τ. 4, 1937, σ. 10: θεωρεῖ τὴν ecloga privata προσχέδιον τῆς ἔπειτα δημοσιευθείσης Ἐκλογῆς).

4) Ostrogorsky, Über die vermeintliche Reformtäigkeit der Isaurier, BZ. τ. 30 (1929–1930) σ. 396.—Grégoire, Byzantion τ. 12 (1937) σ. 642.—Vasiliev, Histoire Byz. 1, 330.

5) Diehl – Marçais 1, 258.

6) Βλ. τὰς παρὰ Vasiliev, Histoire Byz. 1. 324 γνώμας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

περιττοὺς τοὺς δουλοπαροίκους ἢ ἀγροδούλους, ὅτι εἰσήγαγε τὸ ἔθιμον τῆς κοινῆς ἰδιοκτησίας. Δὲν εἶχαν προσέξει ὅτι οἱ Σλάβοι κατέβησαν ὡς ποιμένες καὶ νομάδες, ὄχι ὡς γεωργοί [1]. Τὴν γνώμην ὅτι οἱ κατελθόντες Σλάβοι ἐπροκάλεσαν τροποποίησιν τῆς νομοθεσίας ἀνέπτυξαν πρὸ πάντων Σλάβοι ἱστορικοί, ἀλλ' ἐπίσης Σλάβοι, ὅπως ὁ Pancenko καὶ ἄλλοι, ἀντέκρουσαν τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν. Ἄλλοι ἱστορικοὶ ἐσχέτισαν τὸν γεωργικὸν νόμον μὲ τὴν ἄφιξιν προσφύγων ἐκ Συρίας καὶ Αἰγύπτου μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν. Καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ δὲν φαίνεται ὀρθή. Ἴσως μόνον δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι μετὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν εὐφόρων περιφερειῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας κατέστη περισσότερον ἀναγκαία ἡ προστασία τῆς γεωργίας διὰ τοῦ γεωργικοῦ νόμου πρὸς αὔξησιν τῆς παραγωγῆς.

Σήμερον θεωρεῖται βέβαιον ὅτι «τὰ κεφάλαια νόμου γεωργικοῦ κατ' ἐκλογὴν Ἰουστιανιανοῦ βιβλίου» δὲν κατήργησαν τὴν δουλοπαροικίαν [2], ὅτι ἐλεύθεροι γεωργοὶ ὑπάρχουν πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νόμου τούτου, ὅπως ἀντιθέτως ἀγρόδουλοι καὶ μετ' αὐτόν, καὶ ἐπομένως ὁ γεωργικὸς νόμος δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τοὺς ἐλθόντας ξένους. Ἴσως εἶναι μάλιστα πιθανὸν ὅτι οἱ ξένοι αἰχμάλωτοι ἐγίνοντο ἀγρόδουλοι εἰς στρατιωτικὰ ἢ ἄλλα μεγάλα κτήματα, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν σημειουμένων «παροίκων» εἰς μεταγενέστερα ἔγγραφα ἔχουν ξένα ὀνόματα.

Μετὰ τὴν ἀντίκρουσιν τῆς ἀνωτέρω σλαβικῆς θεωρίας περὶ καταργήσεως τῆς δουλοπαροικίας καὶ περὶ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς κοινῆς ἰδιοκτησίας ἃς ἴδωμεν, τί κυρίως ἐπεδίωξεν ὁ γεωργικὸς νόμος. Νομίζω ὅτι ὁ Lingenthal εἶχε δίκαιον, ὅταν ἐχαρακτήριζε [3] τὸν γεωργικὸν νόμον ὡς «ἀστυνομικὴν διάταξιν» (Polizeiordnung) διὰ τὴν ὕπαιθρον. Πράγματι ὁ γεωργικὸς νόμος [4] κατ' οὐσίαν ἵδρυσε τὸ γεωργικὸν δίκαιον, διότι ἐλα-

1) Ὁ Dvornik (Les Slaves, Byzance et Rome.... σ. 20) δέχεται ὅτι οἱ Σλάβοι ἦσαν νομάδες καὶ ὅτι μὲ τὴν γεωργίαν ἠσχολοῦντο μόνον κατὰ τρόπον ὅλως πρωτόγονον. Τελευταῖον Pῶσσοι ἱστορικοὶ ἐπανέλαβαν τὴν θεωρίαν ὅτι ὁ γεωργικὸς νόμος συνδέεται μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν Σλάβων εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος (RSE τ. 23, 1946, σ. 305). Ἀντιθέτως ὁ J. Malafosse (Les lois agraires.... 1949 σ. 44) δὲν δέχεται σλαβικὴν ἐπίδρασιν, ὅπως καὶ ὁ Ostrogorsky, Geschichte... σ. 88.

2) Ὁ Ostrogorsky, (Geschichte σ. 87) δέχεται ὅτι ἡ ἵδρυσις θεμάτων συνδέεται μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ἐλευθέρων γεωργῶν, μὲ τοὺς ὁποίους ἀσχολεῖται ὁ γεωργικὸς νόμος· τούτους προστατεύει.

3) Geschichte des Griechisch—röm. Rechtes 1893 σ. 250.

4) Ὁ γεωργικὸς νόμος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Ashburner, JHS τ. 30 (1910) καὶ τ. 32 (1912), καὶ τοῦ C. Ferrini BZ τ. 7 (1898) σ. 558 κἑξ. καὶ ἐν IGR ἐκδ. Ζέπων τ. 2, 65.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βεν εἰδικὴν πρόνοιαν περὶ προστασίας τῆς περιουσίας τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν καὶ ποιμένων, ἐκανονίσθησαν δὲ καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι, ὅπως π.χ. περὶ «μορτιτῶν» [1], ἤτοι ἐνοικιαστῶν γεωργικῶν κτημάτων κατὰ τὸ δίκαιον τῶν ἐθίμων.

Ὁ γεωργικὸς νόμος εἶναι αὐστηρῶς ποινικός, δὲν διακρίνει δουλοπαροίκους, ἐπιδιώκει ἁπλῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ κτηνοτρόφου. Ἀναφέρομεν μερικὰς διατάξεις. Οἱ κλέπται γεωργικῶν ἐργαλείων τιμωροῦνται διὰ κρατήσεως τοῦ ἡμερομισθίου των (διάτ. κβ′) : «ἐὰν γεωργὸς κλέψας ἐν σκάφῳ λίσγον ἢ δίκελλαν μετὰ χρόνον διαγνωσθῇ, παρεχέτω τὸ ἡμερήσιον αὐτοῦ φόλλεις δώδεκα· ὁμοίως καὶ ὁ κλέπτων ἐν καιρῷ κλαδείας κλαδευτήριον ἢ ἐν καιρῷ θερισμοῦ δρέπανον ἢ ἐν καιρῷ ὑλοκοπίας πέλεκυν». Ὁμοίως «ἐὰν εὑρεθῇ ὀπωροφύλαξ κλέπτων ἐν ᾧ φυλάττει τόπῳ, στερείσθω τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ καὶ σφόδρα τυπτέσθω» (διάτ. λγ′). Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ αὐστηρὰ περιφρούρησις τῆς κτηνοτροφικῆς περιουσίας : «Ἐάν τις κόψῃ κώδωνα ἐκ βοὸς ἢ ἐκ προβάτου καὶ διαγνωσθῇ, ὡς κλέπτης μαστιγωθήτω· εἰ δὲ ἀφανὲς γένηται τὸ ζῷον, διδότω αὐτὸ ὁ τὴν κλοπὴν ποιήσας τοῦ κώδωνος» (διάτ. λ′). «Ἐάν τις κλέψαι θέλων ἕνα βοῦν ἐξ ἀγέλης, ἀπελασθεῖσα ἡ ἀγέλη θηριόβρωτος γένηται, τυφλούσθω» (διάτ. λθ′) !

Δυσκολώτερον δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Λέοντα ὁ ***νόμος Ροδίων ναυτικός***, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν νεώτερον ἐκδότην Ashburner εἶναι μᾶλλον ἰδιωτικὴ συλλογή. Ὁ Lingenthal ἐπίστευεν ὅτι συνετάχθη περὶ τὸ 740 ὑπὸ τοῦ Λέοντος.

Ὅπως καὶ ἂν συνετάχθη ὁ νόμος Ροδίων ναυτικός, εἶναι πολύτιμον μνημεῖον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου. Παραθέτω ἓν χαρακτηριστικὸν χωρίον ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ashburner [2] (σ. 30 κεφ. μ′):

«Ἐὰν πλοῖον συμβῇ ναυάγιον παθεῖν καὶ σωθῇ μέρος τοῦ γόμου καὶ τοῦ πλοίου, ἐὰν οἱ ἐπιβάται βαστάζωσιν μεθ' ἑαυτῶν χρυσὸν ἢ ἀργύριον ἢ ὁλοσηρικὸν ἢ μαργαρίτας, τὸ μὲν χρυσίον τὸ σωζόμενον δεκάτας παρεχέτω, τὸ δὲ ἀργύριον πέμπτας ἐπιφερέτω, τὰ δὲ ὁλοσηρικὰ ἐὰν ἄβροχα σωθῶσι, δεκάτας ἐπιφερέτωσαν ὡς ὅμοια ὄντα τοῦ χρυσίου, οἱ δὲ μαργαρῖται... χρυσίου φόρτου τελείτωσαν τὴν ἀπώλειαν». Ἡ μέταξα λοιπὸν εἶναι ἀκόμη τόσον ἀκριβή, ὥστε εἰς τὰς ἀβαρίας λογαριάζεται ὡς χρυσός !

1) Ἡ λέξις μορτίτης ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον εἰς τὸν γεωργικὸν νόμον. Αἱ λέξεις χώρα καὶ χωράφιον ἀπαντοῦν συγχρόνως ὡς συνώνυμοι.

2) Ashburner, Νόμος Ροδίων ναυτικός. Oxford 1909—JGR. ἐκδ. Ζέπων τ. 2 (1931) σ. 95 κέξ.—Πβ. Γ. Ράλλη, Περὶ τῶν ναυτικῶν νόμων τῶν Ροδίων (Πανδώρα τ. 21 [1870] σ. 237 κέξ.).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ ναυτικὸς νόμος ὑποβάλλει πλοῖον καὶ φορτίον καὶ πλήρωμα εἰς ἀλληλέγγυον συνεργασίαν. Ἐν καιρῷ ζημιῶν πληρώνουν ὅλοι οἱ συνεργαζόμενοι ἀναλόγως τῆς εὐθύνης των. Ἀναφέρομεν σχετικὴν διάταξιν: «Ἐὰν ναύκληρος ἅμα τοῖς ναύταις ἀμελήσῃ καὶ συμβῇ ζημία ἢ ναυάγιον, ὁ ναύκληρος καὶ οἱ ναῦται ὑποκείσθωσαν τῷ ἐμπόρῳ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ζημίας· εἰ δὲ ἀπὸ ἀμελείας τοῦ ἐμπόρου συμβῇ ἀπώλεια τοῦ πλοίου καὶ τοῦ γόμου γενέσθαι, ὑποκείσθω ὁ ἔμπορος ἐν τῇ ζημίᾳ τοῦ ναυαγίου καὶ τοῦ πλοίου».

Αὐστηρότερος τοῦ γεωργικοῦ νόμου εἶναι ὁ ***νόμος στρατιωτικός*** [1], ὁ ὁποῖος ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ Lingenthal εἰς τὸν Λέοντα Γ' καὶ συνετάχθη περὶ τὸ 740. Ὁ νόμος οὗτος προνοεῖ «περὶ στρατιωτικῶν ἐπιτιμίων» καὶ ἐπιδιώκει νὰ ἐπιβάλῃ αὐστηρὰν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατόν. Ἡ παράβασις τῆς πειθαρχίας τιμωρεῖται, καὶ ἐὰν τελικῶς ὠφέλησε: «ἐάν τις ἐν πολέμῳ πρᾶγμα ἀπηγορευμένον αὐτῷ παρὰ τοῦ δουκὸς ποιήσῃ ἢ τὰ ἐνταλθέντα αὐτῷ παρ' αὐτοῦ μὴ πληρώσῃ, κεφαλικῶς τιμωρεῖται, εἰ καὶ καλῶς τὸ πρᾶγμα ἐδιοίκησεν». «Ὅστις τῷ φόβῳ τῶν πολεμίων νοσεῖν προσποιεῖται, κεφαλικῶς τιμωρείσθω». Ὁ λιποτάκτης ὅταν ἐπιστρέψῃ, «θηρίοις παραδίδοται ἢ εἰς φούρκαν καταδικάζεται».

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ νόμοι ἐλευθερώνουν τοὺς δούλους τοὺς πολεμοῦντας καὶ δεινοπαθοῦντας ἐν αἰχμαλωσίᾳ ὑπὲρ τοῦ Κράτους χωρὶς τὴν συνήθη διαδικασίαν (χωρὶς δηλ. νὰ ἐρωτηθοῦν οἱ κύριοι αὐτῶν), ὅπως ἀντιθέτως μεταφέρουν εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ δούλου τοὺς ἐλευθέρους: «Οἱ προσκαλούμενοι ἐπὶ τὸ στρατευθῆναι καὶ ἀποφεύγοντες ὡς προδόται τῆς οἰκείας ἐλευθερίας καταδουλοῦνται»! Ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία εἶναι τιμητικὴ καὶ δι' αὐτὸ οἱ καταδικασθέντες εἰς ἐξορίαν καὶ ἄλλας μεγάλας ποινὰς «οὐ δύνανται στρατεύεσθαι», οἱ δὲ «ἐπ' ἀτιμίᾳ ἐξ οἱασοῦν αἰτίας ἐκπεσόντες τῆς στρατείας οὐδεμίαν τιμὴν δύνανται ἔχειν ἢ πράττειν».

Ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, εἶναι ζήτημα, ἂν ἡ περισωθεῖσα γεωργική, ναυτικὴ καὶ στρατιωτικὴ νομοθεσία εἶναι τοῦ Λέοντος. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ἐν τῷ συνόλῳ νὰ θεωρηθῇ πολὺ προγενεστέρα ἢ μεταγενεστέρα· ἡ αὐστηρότης ἡ ὑπάρχουσα εἰς τὴν Ἐκλογὴν

1) Dölger, Regesten 1, 37. Ὁ νόμος στρατιωτικὸς ἐξεδόθη παρὰ J. Leunclavius, Juris Graecoromani tam canonici quam civilis tomi duo. Francofurti 1596 τ. 2 σ. 249.—«Περὶ στρατιωτικῶν ἐπιτιμίων» ἔκδ. W. Ashburner, JHS. τ. 46 (1926) σ. 85.—JGR. ἔκδ. Ζέπων 2, 76. Τὰ κείμενα τῶν ἐκδόσεων τούτων ἔχουν μεγάλας παραλλαγὰς καὶ δὲν προῆλθον ἐπομένως ἀπὸ ἕνα νομοθέτην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χαρακτηρίζει καὶ τὸ ποινικὸν μέρος τῶν ἀνωτέρω νόμων καὶ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ περαιτέρω ὁ τρόπος τῆς συντάξεως αὐτῶν, ἵνα λυθῇ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα. Στρατιώτης αὐστηρὸς καὶ ἀνήσυχος, ὅπως ἦτο ὁ Λέων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπησχολήθη μόνον μὲ τὴν εἰκονομαχίαν καὶ τὴν Ἐκλογήν· ἠθέλησε πάντως μὲ αὐστηρὰν νομοθεσίαν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ ἐμπόριον, τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν, τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι αἱ αὐταὶ περίπου ποιναὶ ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀνωτέρω νομοθεσίαν.

4. Κωνσταντῖνος Ε' (740-775).

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 740 ἀπέθανεν ὁ Λέων καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος [1], συμβασιλεὺς ἤδη ἀπὸ τοῦ 720. Ὁ Λέων ἐζήτησε διὰ τὸν υἱόν του ἀπὸ τοῦ 729 τὴν κόρην τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων Τούρκων, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε μετὰ τὸ βάπτισμα Εἰρήνην. Ὁ γάμος αὐτὸς συνεδέετο καὶ μὲ πολιτικοὺς σκοπούς, μὲ ἀπόπειραν διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Χαζάρους τῆς Χαζαρίας (Κριμαίας) καὶ χρησιμοποίησιν αὐτῶν κατ' ἄλλων ἐχθρῶν.

Τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος ἦσαν πολὺ δύσκολα. Ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρός του, ὁ στρατηγὸς Ἀρτάβασδος, ὁ ὁποῖος ἐπὶ Λέοντος ἔμενεν ἥσυχος, τώρα ἐπανεστάτησεν ἐν ὀνόματι τῆς Ὀρθοδοξίας, προφανῶς διότι ἤλπιζεν ὅτι εὐκόλως θὰ νικήσῃ τὸν Κωνσταντῖνον. Καὶ κατώρθωσε μὲν ὁ Ἀρτάβασδος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, νὰ ἀνακηρυχθῇ αὐτοκράτωρ καὶ νὰ κόψῃ καὶ νόμισμα μὲ τὸ ὄνομά του, καθ' ὃν χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ἤρχετο κατ' αὐτοῦ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλ' οὗτος ἠδυνήθη τέλος νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν μετὰ ἓν περίπου ἔτος [2]. Ὁ στέψας τὸν Ἀρτάβασδον πατριάρχης Ἀναστάσιος ἐτιμωρήθη διὰ ραβδισμῶν, ὁ δ' Ἀρτάβασδος ἐτυφλώθη.

Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν νίκην του ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων μεταξὺ Ὁμεϊαδῶν καὶ Ἀβασσιδῶν ἀνέλαβεν ἐπιτυχῆ ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων. Τὸ 746 ὁ Κωνσταντῖνος ἔφθασεν εἰς τὴν Συρίαν καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Γερμανίκειαν (σημ. Μαράς), τῆς

---

1) Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' βλ. τὴν εἰδικὴν μονογραφίαν τοῦ Lombard. Πβ. Vernadsky, Ancient Russia σ. 294 κέξ.

2) Θεοφάν. 1, 414. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν συγγενῶν καὶ ἱκανῶν στρατιωτικῶν Κωνσταντίνου καὶ Ἀρταβάσδου διεξήχθη μὲ τόσην «μανίαν» κατὰ τὸν Θεοφάνη, «ὥστε τέκνα κατὰ γονέων καὶ ἀδελφοὺς κατὰ ἀδελφῶν συγκινεῖσθαι ἀφειδῶς εἰς σφαγὴν καὶ ἀνηλεῶς ἐμπυρίζειν τὰ ἀλλήλοις ὑπαρχούσας στάσεις τε καὶ οἰκίας».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁποίας τοὺς κατοίκους μετέφερεν εἰς τὴν Θράκην. Τὸ 747 ὁ στόλος τῶν Κιβυρραιωτῶν ἐνίκησε νίκην λαμπρὰν κατὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Κύπρον, ὅτε ἐκ χιλίων ἀραβικῶν «δρομώνων» διέφυγαν μόνον τρεῖς[1]. Ἡ κατὰ θάλασσαν νίκη ἐτρομοκράτησε τοὺς Ἄραβας ἐπὶ πολύ. Τὸ 751 κατέλαβεν ὁ Κωνσταντῖνος τὴν Θεοδοσιούπολιν καὶ τὴν Μελιτηνὴν καὶ μετέφερε τοὺς Παυλικιανοὺς κατοίκους εἰς τὴν Θράκην[2]. Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὰς ἐκστρατείας ταύτας δὲν ἐνδιεφέρετο νὰ καταλάβῃ μόνον πόλεις, ἀλλὰ νὰ διαλύσῃ ἐπικίνδυνα στρατιωτικὰ σημεῖα τῶν Ἀράβων, ἀντιθέτως δὲ νὰ ἐνισχύσῃ ὀχυρὰς θέσεις εἰς τὰ βυζαντινὰ σύνορα διὰ νὰ καταστήσῃ δυσκόλους τὰς ἀραβικὰς ἐπιδρομὰς εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἤρχισεν ἡ καλυτέρα ὀχύρωσις τῶν συνόρων.

Τὸ 750 συνέβη μεγάλη μεταβολὴ εἰς τὸ Ἀραβικὸν Κράτος. Ὁ Ἀβού-αββᾶς («Ἀβουλαβᾶς» κατὰ τὸν Θεοφάνη 1, 428) ὑποστηριζόμενος ὑπὸ Χ ω ρ α σ α ν ί ω ν (=Περσῶν) ἐξεδίωξεν ἐν ὀνόματι τοῦ προφήτου τὸν τελευταῖον Ὁμεϊάδην καλίφην «Μαρουάμ», κατέσφαξεν ὀγδοήκοντα μέλη τοῦ γένους τῶν Ὁμεϊαδῶν[3] καὶ μετέφερε ταχέως τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὅπου θὰ κτισθῇ ὀλίγα ἔτη ἀργότερα ἡ νέα πόλις Β α γ δ ά τ η. Ἡ μεταφορὰ αὕτη φέρει τοὺς Ἄραβας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περσικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν Μεσόγειον. Πράγματι τὸ Ἀραβικὸν Κράτος τῆς Βαδγάτης δὲν ἐπιχειρεῖ πλέον θαλασσίας ἐπιδρομὰς εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Μόνον ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἱσπανίαν ἀκόμη θὰ ἐκκινήσουν οἱ «Σαρακηνοὶ» πειραταί, οἱ ὁποῖοι θὰ τρομοκρατήσουν τὴν δυτικὴν Μεσόγειον, θὰ καταλάβουν τὴν Σικελίαν καὶ αὐτὴν τὴν Κρήτην καὶ θὰ διακόψουν τὸ πρὸς τὴν Δύσιν ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀβού-αββᾶ, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς δυναστείας τῶν Α β α σ σ ι δ ῶ ν, ἔγινεν εἰρήνη τὸ 756 πρὸς τὸ Βυζάντιον[4] δι' ἑπτὰ ἔτη. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Κωνσταντίνου ὠφείλοντο καὶ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας τῶν Ἀράβων, ἀλλὰ περισσότερον εἰς τὴν στρατιωτικήν του ἱκανότητα.

1) Θεοφάν. 1, 424. Ὁ Grégoire (REG τ. 46, 1933, σ. 29 κέξ.) ἐκφράζει τὴν ὑπόνοιαν ὅτι οἱ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀγῶνες τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἐδημιούργησαν καὶ ἡρωικὴν ποίησιν, τῆς ὁποίας ἀπηχήσεις σώζονται εἰς ρωσσικὰ ἔπη (bylines). Τὸ ἔπειτα ἀκριτικὸν ἔπος ἐπεσκίασε τὴν παλαιοτέραν περὶ Κωνσταντίου ποίησιν.

2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 66 : «ἦρξε (Κωνσταντῖνος) δομεῖσθαι τὰ ἐπὶ Θράκης πολίσματα, ἐν οἷς οἰκίζει Συρίους καὶ Ἀρμενίους, οὓς ἔκ τε Μελιτηναίων πόλεως καὶ Θεοδοσιουπόλεως μετανάστας πεποίηκεν, τὰ εἰς τὴν χρείαν αὐτοῖς ἀνήκοντα φ ι λ ο τ ί μ ω ς δ ω ρ η σ ά μ ε ν ο ς».

3) Diehl – Marçais 1, 347.

4) Dölger, Regesten 1, 38.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Η δυναστεία τῶν 'Αβασσιδῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Περσῶν (πολλοὶ βεζίρκι ἦσαν Πέρσαι) ἐκαλλιέργησε τὰ γράμματα, πρὸ πάντων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ 'Αρούν-'Αλ-Ρασιδ (786–) καὶ ἑξῆς. Τότε ἔγιναν πολλαὶ μεταφράσεις εἰς τὴν ἑλληνικὴν μαθηματικῶν πρὸ πάντων καὶ ἰατρικῶν βιβλίων (Βλ. De Lacy O'Leary, How greek science passed to the Arabs. London 1948 σ. 29 κέξ.).

Τὸ 747 συνέβη φοβερὸς λοιμὸς («θανατικὸν» κατὰ τὸν Θεοφάνη 1, 429), ὁ ὁποῖος ἠραίωσε τὸν πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 'Ο Κωνσταντῖνος δὲν ἐδυσκολεύθη τότε νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ τὰς νήσους καὶ τὴν 'Ελλάδα κατοίκους εἰς τὴν πρωτεύουσαν. 'Η σημειωθεῖσα ἀνωτέρω ἐπανάστασις τῶν 'Ελλαδικῶν καὶ ἡ μεταφορὰ κατοίκων ἐξ 'Ελλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν δεικνύει, ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ Hopf [1], ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς 'Ελλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ἦτο τόσον ὀλίγος.

'Εξ ἀφορμῆς τοῦ λοιμοῦ ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἡ ἀσφαλὴς ὕπαρξις τῶν ***Σλάβων*** ἐν 'Ελλάδι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου [2] «ἐσθλαβώθη δὲ πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος, ὅτε ὁ λοιμικὸς θάνατος πᾶσαν ἐβόσκετο τὴν οἰκουμένην (=Βυζαντινὸν Κράτος), ὁπηνίκα Κωνσταντῖνος, ὁ τῆς κοπρίας ἐπώνυμος (=Κοπρώνυμος) τὰ σκῆπτρα τῆς τῶν Ρωμαίων διεῖπε ἀρχῆς» [3].

'Ο λοιμὸς πιθανῶς προσέβαλε τοὺς πυκνοὺς πληθυσμοὺς τῶν πόλεων καὶ δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν πρόοδον τῶν Σλάβων, οἱ ὁποῖοι κατέβαιναν βαθμηδὸν καὶ εἰρηνικῶς (μέχρι τοῦδε δὲν ἀναφέρεται καμμία ἐχθρικὴ ἐνέργεια τῶν Σλάβων ἐν τῇ κυρίως 'Ελλάδι, οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναφέρεται) ὡς ποιμένες καὶ νομάδες εἰς τὴν 'Ελλάδα. Καὶ χωρὶς τὸν λοιμὸν θὰ κατέβαιναν οὗτοι. Δὲν ἔφερε τοὺς Σλάβους εἰς τὴν 'Ελλάδα οὔτε ὁ λοιμός, οὔτε ἡ μεταφορὰ κατοίκων εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀραίωσις τοῦ πληθυσμοῦ. 'Η συσχέτισις τοῦ λοιμοῦ πρὸς τὴν κάθοδον τῶν Σλάβων εἶναι ὀλίγον παράλογος, ἀλλ' ἐξ ἀφορμῆς αὐτῆς ἔχομεν τὴν πρώτην ἀσφαλῆ μνείαν Σλάβων εἰς τὴν 'Ελλάδα.

---

1) Geschichte Griechenlands σ. 104.

2) Κ. Πορφυρ. τ. 3, 53 (περὶ θεμάτων).

3) Βεβαίως τὸ ρῆμα ἐσθλαβώθη παρέχει δυσκολίας, διότι ἐκ τῶν ἐθνικῶν γίνονται ρήματα εἰς -ίζω, μηδίζω, ἑλληνίζω κτλ. ὄχι εἰς-όω. Πλὴν τοῦ ἐσθλαβώθη ἐγὼ γνωρίζω ἓν ἀκόμη ρῆμα εἰς -όω, τὸ γραικόω (Τακτικὰ τοῦ Λέοντος Σοφοῦ, Migne, PG. τ. 107 στ. 969: Τὰ Σλαβικὰ ἔθνη γραικώσας=ἐξελληνίσας). 'Ως πρὸς τὴν σημασίαν τινὲς ἱστορικοὶ ἐνόμισαν ὅτι τὸ ἐσθλαβώθη= ὑπεδουλώθη, in servitutem redacta est, ἀλλὰ μᾶλλον=ἔλαβε τὴν ὄψιν σλαβικῆς, βαρβάρου χώρας (πβ. αὐτ. παρὰ Πορφυρογεννήτῳ «ὄψις ἐσθλαβωμένη»=βάρβαρος).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὅπως ἀνωτέρω εἴπαμεν καὶ ὅπως καὶ ὁ Hopf ἐδέχθη [1], τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἀσφαλῶς ἔχουν κατέλθει εἰρηνικῶς Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι εἶναι ποιμένες νομάδες καὶ δὲν ἐγκαθίστανται εὔκολα εἰς ὡρισμένας περιφερείας, ἀλλὰ μετακινοῦνται. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν πολλὰ σλαβικὰ τοπωνύμια εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι τὸ πλῆθος τῶν κατελθόντων Σλάβων, διότι τότε θὰ ἔπρεπε κάπου νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχίαν των καὶ τὴν γλῶσσάν των.

Οἱ ἐν Ἑλλάδι Σλάβοι δὲν ἀπησχόλησαν καθόλου τὸν Κωνσταντῖνον. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ οἱ Σλάβοι τῆς Βουλγαρίας φεύγοντες τοὺς Βουλγάρους ἢ λιποτακτοῦντες ἀπὸ τὸν βουλγαρικὸν στρατὸν κατέφυγαν («προσερρύησαν» λέγει ὁ Θεοφάνης) εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Ε', ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ Εὐξείνου τοὺς μετέφερεν εἰς τὴν Βιθυνίαν παρὰ τὸν Ἀρτάναν ποταμόν [2]. Ὁ Νικηφόρος (σ. 68) ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἴσως μετά τινος ὑπερβολῆς, εἰς «ὀκτὼ καὶ διακοσίας χιλιάδας». Αὐτὴ εἶναι ἡ δευτέρα μετοικεσία Σλάβων εἰς τὴν Βιθυνίαν, μετὰ τὴν πρώτην ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β'. Οἱ Σλάβοι οὗτοι ἐσκορπίσθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ δι' αὐτὸ εὑρίσκομεν ἀργότερα ἕνα ἐπαναστάτην δυνατόν, τὸν Θωμᾶν Σλάβον εἰς τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ φυγὴ τῶν Σλάβων πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον δεικνύει τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Μέχρι τοῦ Λέοντος οἱ Βούλγαροι ἦσαν συνήθως φίλοι τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἐπολέμησαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅταν ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου ὅμως ἀρχίζουν οἱ πόλεμοι, οἱ ὁποῖοι ἔμελλαν ἐπὶ αἰῶνας νὰ διαρκέσουν μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων. Ἡ ἐγκατάστασις τῶν ἐκ Μελιτηνῆς καὶ Θεοδοσιουπόλεως μετοικισθέντων γενναίων Παυλικιανῶν καὶ ἡ ὀχύρωσις ὡρισμένων στρατηγικῶν σημείων εἰς τὰ σύνορα πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἐπροκάλεσαν [3] τὸν πρῶτον πόλεμον τῶν Βουλγάρων,

---

1) Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 104.

2) Μετὰ τούτων ἴσως ἦσαν οἱ αἰχμαλωτισθέντες Σλάβοι τῆς «Μακεδονίας», οἱ ἀναφερόμενοι ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους (σ. 430) : «τούτῳ τῷ ἔτει Κωνσταντῖνος τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαβινίας ἠχμαλώτισε καὶ τοὺς λοιποὺς ὑποχειρίους ἐποίησε». Ὁ Vasiliev (Histoire Byz. 1,318) ἀναφέρει τὴν Μονεμβασίαν ὡς εὑρισκομένην ἐν Slavinia terra. Ἔγραψα εἰς τὸ Ἀφιέρωμα εἰς Χατζιδάκην 1921 σ. 130 ὅτι οὐδέποτε περιφέρεια τῆς Πελοποννήσου ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν κατοίκων Σκλαβηνία, τὸ δὲ ὄνομα Sclavinia τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βιλιβάλδου, ὅπως ἐδέχθη ὁ Hopf (Ἔνθ. ἀνωτ. σ. 106), ἔχει γενικωτέραν ἔννοιαν: δηλοῖ τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀδριατικῆς χώραν. Αἱ «κατὰ Μακεδονίαν Σκλαβηνίαι» εἶναι περὶ τὴν Ροδόπην.

3) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 66.—Ostrogorsky, Geschichte... σ. 114.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ ὁποῖος ἔδειξε τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν ἱκανότητα καὶ ἀντοχήν. Ἡ ὀχύρωσις τῶν συνόρων ἐθεωρήθη, φαίνεται, παράβασις παλαιοτέρων συμφωνιῶν.

Ἡ πρώτη ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων ὑπῆρξεν ἐπιτυχής, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν μέχρι τῆς κλεισούρας Βεργάβων τοῦ Αἵμου χωρὶς ἐπιτυχίαν[1]. Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ παρασκευασθῇ καλύτερα καὶ ἤδη τὸ 759 ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους παρὰ τὸ φρούριον τῶν Μαρκελλῶν, νοτίως τοῦ Αἵμου.

Τὸ 763 ἐνίκησε μεγάλην νίκην παρὰ τὴν Ἀγχίαλον καὶ δι' αὐτὸ ἐτέλεσε θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει[2]. Εἰς τὴν νίκην ἐβοηθήθη καὶ ἀπὸ τὸν στόλον. Ἡ νίκη αὕτη ἐπροκάλεσε ταραχὰς εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅπου καθῃρέθη ὁ ἡγεμὼν Τελέσιος ἢ Τελέτζης καὶ ἐξελέγη ὁ Σαβῖνος, ὅστις κατὰ τὸν Νικηφόρον ἐπεδίωξε συνεννόησιν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον. Τὸ 765 ἔγινεν εἰρήνη ἐπταετής, μέλη δὲ τῆς οἰκογενείας τοῦ Σαβίνου κατέφυγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, προφανῶς διότι ἐθεωροῦντο ὕποπτα εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ διαμείνουν ἐκεῖ. Ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἐκτιμήσει τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα τῶν Βουλγάρων καὶ δι' αὐτὸ ἐπιμένει νὰ νικήσῃ νίκην ὁριστικήν. Εἶχε, φαίνεται, ὀργανώσει προπαγάνδαν Βυζαντινὴν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἡ ὁποία ἐφρόντιζε νὰ παραλύσῃ τὴν πειθαρχίαν εἰς τὴν χώραν, εἰς τὴν προπαγάνδαν δ' αὐτὴν ὀφείλεται βεβαίως καὶ ἡ λιποταξία τῶν Σλάβων καὶ ἐγκατάστασις αὐτῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω. Τὸ 772 ἀνέλαβε νέαν ἐκστρατείαν καὶ ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς εἰσβαλόντας Βουλγάρους εἰς τὰ Λιθοσώρια τῆς Θράκης καὶ ἐτέλεσε θρίαμβον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης καὶ ἠνάγκασε τὸν νέον ἡγεμόνα Τελέριγον νὰ συνάψῃ συνθήκην[3] (773). Ἀκόμη μίαν ἐκστρατείαν ἐπεχείρησε, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπέθανε (775).

Ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' δὲν ὠφέλησε τοὺς Βουλγά-

1) Βλ. Slatarski, Geschichte der Bulgaren σ. 18 κέξ.

2) Νικηφ. Ἱστορ. σ. 69. Αὐτόθι ἀποδίδεται εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ἡ κατηγορία ὅτι τοὺς αἰχμαλώτους Βουλγάρους «τοῖς τε πολίταις καὶ τοῖς ἐκ τῶν λεγομένων χρωμάτων δημόταις (=Πρασίνοις, Βενέτοις) ὡς ἀναιρήσειν αὐτοχειρίᾳ παραδίδωσιν· οἱ δὲ λαβόντες ἔξω τείχους τοῦ πρὸς τῷ χερσαίῳ κειμένου ἀνεῖλον». Αὐτὸ δεικνύει τὸ φυλετικὸν μῖσος τῆς ἐποχῆς.

3) Θεοφάν. 1, 447. Ἡ νίκη τῶν Λιθοσωρίων ὀνομάζεται αὐτ. «εὐγενής», ἐπειδὴ δὲν ἐχύθη πολὺ χριστιανικὸν αἷμα, «μηδὲ σφαγῆς ἢ ἐκχύσεως χριστιανῶν αἱμάτων γενομένης». Διὰ νὰ κατανικήσῃ τελικῶς τοὺς Βουλγάρους ὁ Κωνσταντῖνος ἔστειλε στόλον πολυάριθμον ἐκ 2.000 χελανδίων ! Διὰ νὰ νικήσῃ δηλ. ἐπολέμησε καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρους. Ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι ἠνάγκασαν τὸν Τελέριγον νὰ καταφύγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ νυμφευθῇ Ἑλληνίδα γυναῖκα.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Κωνσταντίνου. Προφανῶς ἤθελε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Βουλγαρίαν, διότι ἐκ τῶν πολέμων του διέγνωσε πρῶτος τὸν βουλγαρικὸν κίνδυνον. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ἐσκέφθη περὶ κατακτήσεως καὶ κατοχῆς τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Lombard τὸν ὀνομάζει «Βουλγαροκτόνον», ἀφοῦ ἐπεχείρησεν ἐννέα ἐκστρατείας (756–775) κατὰ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὸ πλεῖστον νικηφόρους.

Εἴδαμεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ ***εἰκονομαχία*** ἔφερε μεγαλυτέραν διάσπασιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ ἀνακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰταλία ἀπηλλάγη μὲν τῶν Γότθων, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον μόνον ὑπέμεινεν εὐχαρίστως τὴν κατάκτησιν τῶν Βυζαντινῶν, οἱ ὁποῖοι ἄλλως δὲν ἠμπόδισαν τὴν κάθοδον νέων Γερμανῶν κατακτητῶν, τῶν Λογγοβάρδων. Καὶ παρέμειναν μὲν βυζαντιναὶ σημαντικαὶ πόλεις, ἡ Ρώμη, ἡ Ραβέννα, ἡ Βενετία, ἡ Νεάπολις καὶ τὰ νότια τμήματα τῆς ἰταλικῆς Χερσονήσου, ἀλλ' ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Λογγοβάρδων ἡ κυριαρχία τοῦ Βυζαντίου ἐξησθένησε, διότι ἠναγκάζετο νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν συνεργασίαν τῶν Ἰταλῶν καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ βαθμηδὸν αὐτονομίαν ὁλονὲν ἐνισχυομένην. Ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία θὰ βοηθήσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν αὐτονόμων καὶ ἔπειτα ἀνεξαρτήτων πόλεων Βενετίας, Νεαπόλεως, Ἀμάλφης καὶ Γαέτας. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶναι εὐνόητον ὅτι καὶ ὁ πάπας ἐπεδίωκε, συνεννοούμενος ἄλλοτε μὲ τὸ Βυζάντιον, ἄλλοτε μὲ τοὺς Λογγοβάρδους, ἄλλοτε μὲ τοὺς Φράγκους, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν θέσιν του.

Κατὰ τὸν ἕβδομον καὶ ὄγδοον αἰῶνα τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ βυζαντινοῦ ἐξάρχου Ραβέννης πολλοὶ Ἀνατολῖται, Ἕλληνες ἢ Σύροι ἐξελληνισμένοι, ἔγιναν πάπαι. Ποῦ εὑρέθησαν οἱ Ἕλληνες οὗτοι ; Ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία ἔφερε πολλοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν Ρώμην πρὸ πάντων, ὅπου εὑρίσκομεν τὸν ἕβδομον καὶ ὄγδοον αἰῶνα πολλὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, τὴν Παναγίαν τοῦ Κοσμιδίου (Santa Maria in Cosmedin), τὴν ἁγίαν Ἀναστασίαν, τὸν ἅγιον Ἔρασμον καὶ πολλὰς ἄλλας. Τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἐκτίσθη καὶ ἐτοιχογραφήθη ἡ Santa Maria antica ὑπὸ Ἑλλήνων τεχνιτῶν.

Ἡ κατάκτησις τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔφερεν ἐπίσης πολλοὺς Ἕλληνας πρόσφυγας εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν καὶ ἐνίσχυσε τὸν ἐκεῖ Ἑλληνισμόν[1]. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς Συνόδου τοῦ Λατερανοῦ (649) ἀναφέρεται «τὸ ***κοινὸν*** τ ῶ ν ἐ ν θ ά δ ε (εἰς Ρώμην) π α ρ ο ι κ ο ύ ν τ ω ν Γ ρ α ι κ ῶ ν» καὶ γίνεται λόγος περὶ

1) Πβ. BZ τ. 37 (1937) σ. 216. StBN τ. 5 (1939) σ. 44 καὶ τ. 6, 169.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

«τῶν πάλαι παροικούντων καὶ τῶν ***ἐνδεδημηκότων ἀρτίως*** ἐνθάδε Γραικῶν»[1]. Ὁ Ἑλληνισμὸς αὐτὸς ἐβοήθησε τὸν Λέοντα Γ' νὰ ἀποσπάσῃ τὰς ἐκκλησιαστικὰς περιφερείας τῆς νοτίου Ἰταλίας (Καλαβρίας) καὶ Σικελίας καὶ νὰ τὰς ὑπαγάγῃ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν οἱ Ἄραβες τῆς Ἀφρικῆς ἀρχίζουν ἐντόνους ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τέλος τὴν κατακτοῦν, πολλοὶ Ἕλληνες πάλιν φεύγουν καὶ ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα[2].

Οἱ Ἕλληνες πάπαι ἐξελέγοντο, ὄχι μόνον διότι συνετέλει πρὸς τοῦτο καὶ ὁ ἔξαρχος Ραβέννης, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ εὐκολύνεται ἡ συνεννόησις Βυζαντίου καὶ Ἰταλίας. Οὕτω π. χ. ὁ Ἕλλην πάπας Θεόδωρος συνεκάλεσε τὴν Σύνοδον τοῦ Λατερανοῦ (649) μᾶλλον πρὸς συνδιαλλαγήν, ἀλλ' ἀπέθανε, ὁ δὲ διάδοχός του Μαρτῖνος κατεδίκασε τὸν Μονοθελητισμὸν καὶ ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ὁ πάπας Βιταλιανὸς (657–672) προσέφερεν ἄλλην ὑπηρεσίαν. Ἔστειλε τὸν ἐν Ρώμῃ διαμένοντα Ἕλληνα κληρικὸν Θεόδωρον ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὡς ἀρχιεπίσκοπον Καντερβουρίας (Canterbury, 669–690), ὅπου οὗτος διέδωσε τὰ γράμματα καὶ ἐπεδίωξε κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς Ἀνατολῆς ἀνεξαρτησίαν τινὰ ἀπὸ τοῦ πάπα[3], ἵδρυσεν ἐθνικὴν ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν, παρεσκεύασε δὲ διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μικρῶν συνόδων τὴν ἕνωσιν καὶ τὸν κοινοβουλευτισμὸν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Τὰς συμβιβαστικὰς προσπαθείας τῶν Ἑλλήνων παπῶν διετάραξεν ἡ εἰκονομαχία καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπέμβασις τοῦ Λέοντος Γ' εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν παπῶν Γρηγορίου Β' καὶ Γρηγορίου Γ'. Τὸ 741 ἔγινε πάπας ὁ Ἕλλην Ζαχαρίας, ὁ ὁποῖος ἐτάχθη μὲ τὸ Βυζάντιον, ὅταν οἱ Λογγοβάρδοι ἀνέλαβαν ἀγῶνα κατ' αὐτοῦ. Τὸ 751 ὁ βασιλεὺς τῶν Λογγοβάρδων Ἀϊστοῦλφος κατέλαβε τὴν βυζαντινὴν Ραβένναν, τὴν ἔδραν τοῦ ἐξάρχου, καὶ τότε ὁ πάπας Στέφανος, ἀφοῦ μάταιος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ Βυζαντίου, κατέφυγεν εἰς τὸν πρῶην αὐλάρχην (majordomus) καὶ ἔπειτα βασιλέα τῶν Φράγκων Πιπῖνον

1) Mansi X, 904.

2) J. Gay, Notes sur l'Hellénisme Sicilien de l'occupation arabe à la conquête normande, Byzantion τ. 1 (1924) σ. 214. Τοῦ αὐτοῦ Quelques remarques sur les Papes Grecs et Syriens avant la querelle des iconoclastes 678 – 715, Mélanges Schlumberger τ. 1 (1924) σ. 46 κέξ. Πβ. Β. Μυστακίδην ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τ. 15 (1895–1896) σ. 87 κέξ. Ἐκ τῶν δεκατριῶν παπῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνησαν τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τὰ ἔτη 678–752, δύο μόνον ἦσαν Ἰταλοί. Οἱ λοιποὶ ἦσαν Ἕλληνες ἢ Σύροι (Pirenne, Mahomet et Charlemagne σ. 193).

3) Χρ. Παπαδοπούλου. Ὁ Ἕλλην ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας Θεόδωρος, Ἱστορικὰ μελέται σ. 161.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 23. Παράστασις τῆς Θεοτόκου
ἀπὸ μικρογραφίαν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν Βραχύν. Τὸ Βυζάντιον ἀφοῦ ἐδοκίμασε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς Λογγοβάρδους καὶ δὲν ἐπέτυχεν, ἔστειλε τὸ 756 πρεσβείαν καὶ δῶρα (ἓν «ὄργανον» ἐκκλησιαστικὸν) εἰς τὸν Πιπῖνον. Ἡ Σύνοδος τῆς Ἱερείας κατὰ τῶν εἰκόνων (753) ὤθησε τὸν πάπαν νὰ ζητήσῃ ὁριστικῶς τὴν βοήθειαν τοῦ Πιπίνου, ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Λογγοβάρδων καὶ ὡς νικητὴς ἀνέθηκεν εἰς τὸν πάπαν (754) νὰ κυβερνᾷ τὴν Ρώμην καὶ τὴν περιφέρειάν της μέχρι τοῦ ποταμοῦ Πάδου ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Τὴν πολιτικὴν ταύτην ἐξουσίαν ἐπεκύρωσεν ἀργότερα (774) Κάρολος ὁ Μέγας, ὁ νικητὴς τῶν Λογγοβάρδων.

Τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας καὶ ἡ πρόοδος τῶν Λογγοβάρδων ἐχώρισαν ὁριστικῶς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν συνέδεσαν μὲ τὸ Κράτος τῶν Φράγκων. Αἱ πόλεις Νεάπολις, Ἀμάλφη καὶ Γαέτα ἀποκτοῦν μεγαλυτέραν αὐτονομίαν, ὡς καί τινα δουκᾶτα Λογγοβαρδικά, τοῦ Βενεβέντου καὶ τοῦ Σαλέρνου, τὰ ὁποῖα ὑφίστανται καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς νοτίου Ἰταλίας. Διότι εἰς τὸ Βυζάντιον ἀνήκει ἀκόμη ἡ νοτιοδυτικὴ χερσόνησος τῆς Ἰταλίας, ἡ Καλαβρία καὶ ἡ Σικελία, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς ἐνισχύθη ἀπὸ τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τὸ Βυζάντιον φίλους τῶν εἰκόνων, μοναχοὺς καὶ λαϊκούς [1].

Οἱ διάφοροι πόλεμοι, κατὰ τοῦ Ἀρταβάσδου, κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Βουλγάρων ἠνάγκασαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀναβάλῃ τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας μέχρι τινός, ἂν καὶ ἦτο σφοδρότερος τοῦ Λέοντος ἐχθρὸς τῶν εἰκόνων, ὡς δεικνύει ἡ ἔπειτα εἰκονομαχική του πολιτικὴ καὶ αἱ ὕβρεις τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων.

Τὸ ὄνομα Καβαλλῖνος, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ Κωνσταντῖνος, προῆλθεν ἴσως ἀπὸ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἵππους, ἀλλὰ παρηρμηνεύθη ἐπίτηδες καὶ ἐθεωρήθη συνώνυμον πρὸς τὸ Κοπρώνυμος [2]. Ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου, ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀμβλύνουν τὸ μῖσος τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων κατὰ τοῦ εἰκονομάχου βασιλέως.

Ὁ Κωνσταντῖνος παρηκολούθησε τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ καὶ εἶχε καιρὸν νὰ τὸ μελετήσῃ καὶ νὰ γράψῃ μάλιστα [3].

Ὅταν ἔπαυσαν οἱ ἀραβικοὶ πόλεμοι, ἐνόμισε καλὸν νὰ συγκαλέσῃ Σύνοδον, ἡ ὁποία νὰ ἐγκρίνῃ τὴν κατάργησιν τῆς προσκυνήσεως τῶν

1) Diehl - Marçais 1, 275.

2) Ὁ Μανασσῆς τὸν λέγει (στ. 4370) «μυσαρώνυμον, τὸ σκύβαλον τοῦ γένους». Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς (de Boor σ. 751) ὀνομάζει τὸν Κωνσταντῖνον «σαρακηνόπιστον».

3) Ostrogorsky, Studien... σ. 7.—Lombard, L'empereur Constantin...σ. 119.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εἰκόνων, ὥστε νὰ παύσῃ ἡ κατηγορία ὅτι ἀντικανονικὰ ἐξεδόθη τὸ διάταγμα τοῦ 730 κατὰ τῆς εἰκονομαχίας. Βλέπομεν πόσον ἐδιδάχθη ἐκ τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος καὶ πόσον προσεκτικῶς προχωρεῖ ὁ Κωνσταντῖνος. Εἰς τὸ παλάτιον τῆς Ἱερείας, εἰς τὴν μικρασιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου συνῆλθαν τὸ 753 τριακόσιοι τριάκοντα ὀκτὼ ἐπίσκοποι εἰς Σύνοδον, ὅπου ὅμως οὐδεὶς πατριάρχης παρέστη (ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀναστάσιος εἶχεν ἀποθάνει) καὶ οὐδεὶς ἀντιπρόσωπος τοῦ πάπα. Ὡς μέλη τῆς Συνόδου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχαν ἐκλεγῆ ἐπίσκοποι γνωστῶν εἰκονομαχικῶν φρονημάτων, μεταξὺ δ' αὐτῶν γνωστότεροι ἦσαν ὁ Πέργης τῆς Παμφυλίας Σισίννιος Παστιλλᾶς, ὁ Ἀντιοχείας τῆς Πισιδίας Βασίλειος Τρικάκκαβος καὶ ὁ Ἐφέσου Θεόδοσιος (υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀψιμάρου), ὅστις προήδρευσε τῆς Συνόδου [1]. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέλεξε πατριάρχην κατὰ τὸ τέλος τῆς Συνόδου τὸν Συλλαίου ἐπίσκοπον Κωνσταντῖνον, ὄχι τινὰ ἐκ τῶν γνωστοτέρων εἰκονομάχων.

Τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς Ἱερείας δὲν ἐσώθησαν, διότι ἐκάησαν ἀργότερα ὑπὸ τῶν εἰκονοφίλων, ὥστε εἰδήσεις ἔχομεν περὶ αὐτῆς μόνον ἀπὸ τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἀποφάσεών της ἀπὸ τὴν ἑβδόμην Σύνοδον. Ἐκεῖθεν μανθάνομεν ὅτι ἀνεθεμάτισε [2] τὸν πατριάρχην Γερμανὸν «τὸν ξυλολάτρην», τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνόν, τοὺς κυριωτέρους δηλ. ὑπερασπιστὰς τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων. Ἐπίσης ἐχαρακτήρισεν ὡς «εἴδωλα» τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων καὶ παρέδωσεν εἰς τὸ πῦρ τὰ λείψανα αὐτῶν [3]. Ἡ Σύνοδος λοιπὸν κατεδίκασε τὰς εἰκόνας καὶ ἐθεώρησε τοὺς εἰκονολάτρας ἐχθροὺς τοῦ Κράτους καὶ τιμωρητέους παρὰ τῶν νόμων [4].

Αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Ἱερείας ἐνομιμοποίησαν τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Οὐδεὶς ἠδύνατο πλέον νὰ κατηγορῇ τὴν εἰκονομαχίαν ὡς ἀντικανονικήν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠδύνατο νὰ τιμωρῇ τοὺς εἰκονολάτρας νομίμως.

Ἐν τούτοις δὲν ἔσπευσε νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου

1) Θεοφάν. 1, 427.

2) Mansi XIII, 356.

3) Mansi XII 577 : Κωνσταντῖνος «ἄθεον ἐποιήσατο σύνοδον, ἐν ᾗ Χριστοῦ καὶ ἁπάντων τῶν ἁγίων τὰς σεβασμίας εἰκόνας ἀπεκάλεσεν εἴδωλα, τὰς πρεσβείας ἠρνήσατο καὶ τὰ θεοτίμητα πυρὶ παρέδωκε λείψανα».

4) Mansi XIII, 328 : «ὁ τολμῶν ἀπὸ τοῦ παρόντος κατασκευάσαι εἰκόνα ἢ προσκυνῆσαι ἢ στῆσαι ἐν ἐκκλησίᾳ ἢ ἐν ἰδιωτικῷ οἴκῳ ἢ κρύψαι, εἰ μὲν ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος εἴεν καθαιρείσθω, εἰ δὲ μονάζων ἢ λαϊκὸς ἀναθεματιζέσθω καὶ τοῖς βασιλικοῖς νόμοις ὑπεύθυνος ἔστω, ὡς ἐναντίος τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων καὶ ἐχθρὸς τῶν πατρικῶν δογμάτων».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ 753. Τὰ διάφορα πολιτικὰ ζητήματα τὸν ἀπησχόλουν περισσότερον. Μόνον μετὰ τὴν μεγάλην νίκην κατὰ τῶν Βουλγάρων εἰς τὴν Ἀγχίαλον (763) ἤρχισε τὸν ἀγῶνα πρὸ πάντων κατὰ μοναχῶν εἰκονολατρῶν. Εἶναι ζήτημα, ἂν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅλα, ὅσα λέγονται περὶ μαρτυρίων παρὰ τοῦ Θεοφάνους καὶ τοῦ Νικηφόρου[1] καὶ ἄλλων συγγραφέων[2]. Ἓν μαρτύριον εἶναι ἀσφαλές, τὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ νεωτέρου[3] (765).

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ ἀντίδρασις τῶν εἰκονολατρῶν καθίστα φανατικώτερον τὸν Κωνσταντῖνον. Περίεργος εἶναι ἡ εἴδησις ἡ περιεχομένη εἰς τὸν βίον Στεφάνου τοῦ νεωτέρου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κωνσταντῖνος ἐώρταζε τὰ ἀπαγορευθέντα ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Βρουμάλια, ἤτοι ἑορτὴν τοῦ Διονύσου. Ἀπὸ τὸν παρὰ Θεοφάνει (1,435) διάλογον πρὸς τὸν πατριάρχην φαίνεται ὅτι περὶ τῆς Θεοτόκου ἐσκέπτετο ἐλευθέρως ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Νεστορίου.

Ἐκ τῶν κατηγοριῶν περὶ διωγμῶν ἴσως πρέπει νὰ πιστεύσωμεν τὰ λεγόμενα κατὰ τὴν ἑβδόμην Σύνοδον περὶ φυλακίσεων, ἐξοριῶν, τυφλώσεων, ρινοτομήσεων[4] κτλ. Βαθμηδὸν ἔφθασεν ὁ Κωνσταντῖνος καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῶν μοναστηρίων καὶ μοναχῶν. Μετέβαλε μοναστήρια εἰς στρατῶνας, ἔκλεισεν, ἐδήμευσε τὰς περιουσίας των, ἐξώρισε μοναχούς[5]. Τότε κατέφυγον πολλοὶ μοναχοὶ καὶ λαϊκοὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Δύσιν παρὰ τὰς πιέσεις τοῦ Κωνσταντίνου ἔγινεν ἀποδεκτὴ ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων εἰς Σύνοδον τοῦ 769. Ἔκτοτε ἐπικυροῦται ἡ ἐκλογὴ τοῦ πάπα ἀπὸ τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων, ὄχι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου (Bréhier, Vie et mort de Byzance σ. 85).

Ὁ πατριάρχης Κωνσταντῖνος, ἂν καὶ ὑπηρέτησε τόσον προθύμως τὸν Κωνσταντῖνον, ἐν τέλει κατέστη ὕποπτος, ἀντικατεστάθη καὶ τέλος

---

1) Θεοφάν. 1, 436.—Νικηφ. Ἱστορ. 71 κέξ. Ὁ Νικηφόρος ὁμιλεῖ καὶ εἰς τὴν «τρίτην ἀντίρρησιν» (Migne, PG. 100, 493) κατὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου: «οἰκητήρια τὰ μοναστήρια πεποίηκεν, ἱπποστάσια δὲ καὶ κοπρῶνας τὰς ἐκκλησίας Θεοῦ κατεστήσατο, ὧν τὰ περιττώματα καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν διήρκεσαν ἐπιχρονίσαντα (!), ἔστι δὲ ἃ καὶ χρυσίου ἀπέδοτο σεμνεῖα καὶ βοῶσι μέγα τὰ ἐπώνυμα Φλώρου καὶ Καλλιστράτου μοναστήρια».

2) Ὁ Ζωναρᾶς γράφει (XV, 8, 17): «Χιλιάδας ὀρθοδόξων πολλὰς ἀνελὼν καὶ μάλιστα μοναχῶν καὶ τὰ τούτων ἀσκητήρια τὰ μὲν πυρὸς θέμενος παρανάλωμα, τὰ δὲ καθελών». Αὐτ. XV, 7, 15 περὶ τῶν φευγόντων καὶ κρυπτομένων μοναχῶν.

3) Migne PG. 100, 1069 κέξ.

4) Mansi XIII, 329.

5) Περὶ τῶν διωγμῶν βλ. καὶ Diehl - Marçais 1, 274.—Pargoire, L'Église Byz. σ. 260.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπεκεφαλίσθη. Ὁ διάδοχός του Νικήτας ὁ «ἀπὸ Σκλάβων»[1] (764) ἦτο εὐνοῦχος καὶ ἀσήμαντος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ὑπὸ ἄλλας συνθήκας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ πατριάρχης. Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,443) ὁ νέος πατριάρχης ἐκ τῶν εἰκόνων τοῦ Πατριαρχείου ἄλλας ἐπέχρισεν, ἄλλας ἀπεμάκρυνε. Ὥστε ὑπῆρχαν ἀκόμη ἄθικτοι εἰκόνες μετὰ τοὺς ἀναφερομένους διωγμούς.

Εἰς τὰς ἐπαρχίας οἱ στρατηγοί, πρὸ πάντων ὁ Μιχαὴλ Λαχανοδράκων εἰς τὸ θέμα Θρακησίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπῆρξε τραχὺς καὶ ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν πολλῶν μοναστηρίων καὶ ἠνάγκαζε τοὺς μοναχοὺς νὰ ὑπανδρεύωνται[2].

Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπῆρξε τολμηρότερος τοῦ Λέοντος ὄχι μόνον εἰς τοὺς πολέμους του ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων· δι' αὐτὸ καὶ ὑβρίσθη τόσον πολὺ ἀπὸ τοὺς βυζαντινούς συγγραφεῖς. Παρὰ ταῦτα ὁ λαὸς δὲν ἐλησμόνησε τὴν στρατιωτικὴν ἀξίαν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ δι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα ὁ Κροῦμος κατέστη ἀπειλητικὸς διὰ τὸ Βυζάντιον, πολλοὶ ἤλθαν εἰς τὸν τάφον του «τοῦτον ἐπικαλούμενοι», κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 501), «καὶ οὐ Θεόν, ἀνάστηθι λέγοντες, καὶ βοήθησον τῇ πολιτείᾳ ἀπολλυμένῃ». Οἱ διωγμοὶ ὅμως τοῦ Κωνσταντίνου ἐπροκάλεσαν ἀντίδρασιν καὶ τὴν ματαίωσιν τοῦ γενικωτέρου εἰκονομαχικοῦ προγράμματος ἀργότερα.

Κατὰ τὸν Βασίλειον Στεφανίδην (Ἐκκλησ. Ἱστορία σ. 232) τὰ κυριώτερα πορίσματα τῆς εἰκονομαχίας ἦσαν τὰ ἑξῆς: «Ἐσυντομεύθη ἡ θεία λειτουργία, κατηργήθησαν ἀγρυπνίαι καὶ ἄλλαι ἀκολουθίαι, νηστεῖαι καὶ ἑορταί, ἁπλοποιήθη ἡ δίαιτα τῶν μοναστηρίων, ἐδημεύθη ἡ κτηματικὴ αὐτῶν περιουσία, περιωρίσθη καὶ ὡρίσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν, ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων ὑπεβλήθη εἰς τὴν κύρωσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου».

Ἡ εἰκονομαχία κατέστρεψε πολλὰ ἁγιογραφικὰ ἔργα καὶ εἰσήγαγε νέαν διακόσμησιν εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἀντὶ τῶν προσώπων (ἁγίων) εἰσάγει δένδρα, ἄνθη, πτηνά, κυνήγια, ἱστορικὰ θέματα κτλ. ἐν μέρει κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἢ καὶ ἁπλῆν παλαιοχριστιανικὴν τέχνην[3].

---

1) Ζωναρ. (XV, 7, 23) γράφει περὶ τοῦ Νικήτα ὅτι «οὐδ' ἐλευθέραν, ἀλλ' ἐκ δούλων εἶλκε τὴν τοῦ γένους σειράν, οὐδ' ἀναγνῶναι ἠδύνατο». Ὁ Ζωναρᾶς λοιπὸν τὸ «ἀπὸ Σκλάβων» τοῦ Θεοφάνους (1, 440) ἑρμηνεύει «ἀπὸ δούλων».

2) Θεοφάν. 1, 445: «ὁ μὲν βουλόμενος τῷ βασιλεῖ πειθαρχεῖν καὶ ἡμῖν ἐνδυσάσθω στολὴν λευκὴν καὶ λαβέτω γυναῖκα τῇ ὥρᾳ ταύτῃ (=τώρα), οἱ δὲ τοῦτο μὴ ποιοῦντες τυφλούμενοι εἰς Κύπρον ἐξορισθήσονται».

3) Ὁ βίος Στεφάνου τοῦ νεωτέρου περιέχει σχετικὰς εἰδήσεις (Migne PG. 100, 1113). Κατ' αὐτὸν εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰκονίζοντο «δένδρα ἢ ὄρνεα ἢ ζῷα, ἄλογα,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἁγιογραφία ἠμποδίσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, κατέφυγεν ὅμως εἰς τὴν μικρογραφίαν (miniature) τῶν βιβλίων, ψαλτηρίων κ. ἄ. καὶ ἐκεῖ ἀνεπτύχθη. Ἐνίοτε τολμᾶται καὶ εἰς τὰ χειρόγραφα καὶ εἰς πυξίδας ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἡ ἀπεικόνισις σκηνῶν εἰδωλολατρικῶν [1].

Ἡ εἰκονομαχία ἠνάγκασε χιλιάδας μοναχῶν νὰ φύγουν εἰς τὴν Δύσιν, πρὸ πάντων εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν, ὅπου ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ μέγα μέρος οἱ μοναχοὶ ἐκαλλιέργουν τὴν ζωγραφικήν, ἠδύναντο νὰ μεταδώσουν καὶ μετέδωσαν τὴν βυζαντινὴν τέχνην. Ἐνῷ λοιπὸν ἡ ζωγραφικὴ κατεδιώκετο εἰς τὸ Βυζάντιον, ἐξηπλώνετο ἔξω αὐτοῦ, εἰς τὴν Ἰταλίαν [2].

Ἀλλ' ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μωαμεθανικὴν τέχνην ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν ὄχι ἡ ἁγιογραφία ἡ παλαιοτέρα, ἀλλ' ἡ τέχνη τῆς εἰκονομαχίας. Εἰς τὸ τζαμὶ τῆς Δαμασκοῦ τεχνῖται Χριστιανοὶ εἰκονίζουν δένδρα, πτηνά, ἀρχετικτονικὰ σχήματα κλπ. Καθὼς λέγει ὁ Marçais [3], «ἡ μουσουλμανικὴ τέχνη τῶν Ὀμεϊαδῶν τῆς Δαμασκοῦ εἶναι μόνον ἐπέκτασις τῆς χριστιανικῆς τέχνης» [4]. Καὶ ὅπου εἰσῆλθεν ἡ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως π. χ. εἰς τὴν μουσουλμανικὴν μικρογραφίαν, ἀπετέλεσε μόνον διακοσμητικὸν στοιχεῖον. Ἡ τέχνη τῆς Βαγδάτης παρέλαβε καὶ περσικὰ καὶ γνησίως ἀραβικὰ (κουφικὰ) στοιχεῖα, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν καὶ

μάλιστα δὲ τὰ σατανικὰ ἱππηλάσια, κυνήγια, θέατρα καὶ ἱπποδρόμια ἀνιστορημένα». Αὐτόθι 1120: «δένδρα ἢ ὄρνεα παντοῖα, θηρία τε καὶ ἄλλα τινὰ ἐγκύκλια διὰ κισσοφύλλων, γεράνων τε καὶ κορωνῶν καὶ ταώνων ταύτην (τὴν ἐκκλησίαν Βλαχερνῶν) περιμουσώσας ἀληθῶς ἄκοσμον ἔδειξεν». Πβ. περὶ τῆς τέχνης τῆς εἰκονομαχίας Diehl, Manuel d'art byzantin τ. 1. σ. 360 κέξ.

1) Diehl, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 379.

2) Diehl, ἔνθα ἀνωτ. σ. 386.

3) G. Marçais, La question des images dans l'art musulman. Byzantion τ. 7 (1932) σ. 161 κέξ.

4) Ἡ μουσουλμανικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ὑπέστη ἐπίσης τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν πρὸ τῆς εἰκονομαχίας. Εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸ πρότερον ξύλινον ἴσως τζαμὶ τὸ λεγόμενον τοῦ Ὀμὰρ ἀνεκτίσθη τὸ 691 ἐπὶ τοῦ καλίφου «Ἀβιμέλεχ» ὑπὸ Χριστιανῶν τεχνιτῶν. Εἰς τὴν Δαμασκὸν ἡ πρώην ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου μετεβλήθη εἰς τζαμὶ ἐπὶ τοῦ καλίφου Οὐαλὴδ (Walid, 705–715) ἐπίσης διὰ Χριστιανῶν τεχνιτῶν. Marçais, l'art de l'Islam σ. 22–24.

Ἡ μουσουλμανικὴ τέχνη τῶν Ὀμεϊαδῶν ὑπέστη ἑλληνιστικὴν ἐπίδρασιν (δένδρα, ἄνθη, κτίρια, τοπεῖα εἰς τὴν τέχνην), ἐν ᾧ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ἐπέδρασεν ὁ Περσικὸς πολιτισμός! Ὁ E. des Lorey ἔγραψεν « οἱ Ὀμεϊάδαι ἔζησαν εἰς τὴν Δαμασκὸν ὄχι τόσον ὡς κληρονόμοι τοῦ προφήτου, ὅσον ὡς διάδοχοι τῶν Σελευκιδῶν» (Ars Islamica τ. 1, 1934, σ. 22).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Καθ' ὃν χρόνον λοιπὸν ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς κατεπολέμει τὴν εἰκονομαχίαν, αὕτη ἐπέδρα καὶ εἰς τὴν ἀραβικὴν τέχνην τῆς Συρίας.

5. Λέων Χάζαρος, Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος Ϛ΄.

Ἀπὸ τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ καὶ τῆς συζύγου του Εἰρήνης ἐγεννήθη ὁ Λέων Δ΄ ὁ ἐπονομασθεὶς Χάζαρος (ἤτοι Τοῦρκος), διότι ἡ μήτηρ του ἦτο Χαζάρα, κόρη τοῦ χαγάνου τῶν Χαζάρων, ὡς εἴδαμεν ἀνωτέρω. Οὗτος ὡρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ ὡς διάδοχος (775) καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου του.

Ὁ Λέων δὲν εἶχε τὴν πνευματικὴν δύναμιν τοῦ πατρός του, ἐνυμφεύθη δὲ γυναῖκα τὴν Ἀθηναίαν Εἰρήνην[1] (ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τῶν Σαραντα πήχων), ἡ ὁποία ἦτο ἀνωτέρα ὑπὸ πᾶσαν ἄποψιν. Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ὡδήγησε ταχέως εἰς διαφωνίας, τῶν ὁποίων τὰς λεπτομερείας δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μόνον τὰς γενικὰς γραμμὰς διαβλέπομεν.

Ἡ Εἰρήνη ἐλάτρευε τὰς εἰκόνας, ἴσως διότι κατήγετο ἐξ Ἑλλάδος καὶ ὄχι ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, ἴσως ὅμως καὶ ἀπὸ ἀντίδρασιν πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ πενθεροῦ της Κωνσταντίνου Ε΄. Ἡ ἀντίδρασις διὰ μίαν τόσον ἰσχυρὰν γυναῖκα ἦτο εὔκολος. Ἂν καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πρὸ τοῦ θανάτου ὅτι θὰ ἀκολουθήσῃ μετὰ τοῦ συζύγου της τὴν πολιτικήν του, ἐν τούτοις ἐλάτρευε πάντοτε κρυφὰ τὰς εἰκόνας καὶ ὁ Λέων Δ΄ ἐξεπλάγη πολύ, ὅταν ἀνεκάλυψε τοῦτο. Ἐνῷ δὲ κατ' ἀρχὰς ἦτο μετριοπαθέστερος ὁ Λέων, ἔπειτα ἔγινε σφοδρότερος διώκτης τῶν εἰκόνων, τοῦτο δὲ ἔφερε χωρὶς ἄλλο τὴν διάστασιν μεταξὺ τῶν συζύγων. Ὠφείλετο εἰς ταύτην ὁ θάνατος τοῦ Λέοντος τὸ 780 ;

Ὁ Λέων ἐπρόφθασε νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν μικρὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον Ϛ΄ συμβασιλέα, τοὺς δὲ ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς του (ἐκ τῆς τρίτης συζύγου τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄ Εὐδοκίας) καίσαρας[2]. Προφανῶς διὰ τῆς πράξεως αὐτῆς ἐφρόντιζε περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν ἀρρένων καὶ ἐστρέφετο κατὰ τῆς Εἰρήνης, τῆς ὁποίας τὰς φιλοδοξίας ἐγνώριζε βεβαίως ὁ Λέων. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Λέοντος ἡ Εἰρήνη κατορθώνει καὶ κυβερνᾷ ἐν ὀνόματι τοῦ υἱοῦ της. Ἡ Εἰρήνη ἦτο ἰσχυρὰ

1) Περὶ τῆς Εἰρήνης βλ. Diehl, Figures byzantines, πρώτη σειρά, 1925 σ. 79 κέξ.

2) Ἐκ τῶν καισάρων τούτων ὠνομάσθη κατ' εὐφυᾶ παρατήρησιν τοῦ Grégoire ἡ ἐκκλησία Καισαριανὴ πλησίον τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου ἐξωρίσθησαν οὗτοι ὑπὸ τῆς Εἰρήνης. Ἄλλαι ἐτυμολογίαι τοῦ ὀνόματος Καισαριανὴ δὲν εἶναι ὀρθαί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γυνή, ἀνδρικοῦ χαρακτῆρος, φιλόδοξος εἰς βαθμὸν παραλύοντα καὶ τὰ μητρικὰ καὶ τὰ γυναικεῖα καθόλου αἰσθήματα. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς φιλοδόξους σκοπούς της δὲν ὑπεχώρει πρὸ οὐδενὸς κακοῦ μέσου. Εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐκάλεσε συμβούλους εὐνούχους διὰ νὰ μὴ ἔχῃ ἄλλους φίλους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελαν νὰ τῆς ἐπιβληθοῦν. Ὑπηκόους ἤθελε, κυρίους δὲν ἐχρειάζετο.

Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Εἰρήνης ἦσαν δύσκολα, ἀλλὰ δὲν ἔμελλαν νὰ τὴν ἀποθαρρύνουν. Οἱ Ἄραβες τῆς Μεσοποταμίας ἐπὶ τοῦ καλίφου «Μαδὶ» (Mahdi) ἤρχισαν (781) ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἴσως διότι ἐπληροφορήθησαν ὅτι γυνὴ κυβερνᾷ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Εἰρήνη ἀπέστειλε τὰ «περατικὰ θέματα» κατὰ τὸν Θεοφάνη[1], ἤτοι τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, νὰ φυλάξουν τὰ ὀχυρωθέντα στενὰ ἐπὶ Κοπρωνύμου, ὁ δὲ στρατηγὸς Μιχαὴλ Λαχανοδράκων εἶχε κατ' ἀρχὰς ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ τὸ 782 οὗτος ἐνικήθη ὑπὸ μεγαλυτέρων ἀραβικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἔφθασαν μέχρι Χρυσοπόλεως εἰς τὸν Βόσπορον, ὅπως ἄλλοτε οἱ Πέρσαι.

Ὁ ἀραβικὸς κίνδυνος ἀναγκάζει τὴν Εἰρήνην νὰ προσεγγίσῃ πρὸς τὸν Κάρολον τὸν Μέγαν, ὁ ὁποῖος εἶχε νικήσει τοὺς Λογγοβάρδους εἰς τὴν Παβίαν (774), ἀνακηρυχθῆ ῥὴξ (rex Francorum et Longobardorum atque patricius Romanus)[2] καὶ ἀποκτήσει μέγα ὄνομα εἰς τὴν Δύσιν. Βυζαντινοὶ πρέσβεις ἦλθαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Καρόλου καὶ ἐπρότειναν τὴν μνηστείαν τοῦ υἱοῦ τῆς Εἰρήνης Κωνσταντίνου μὲ τὴν Rothrude, τὴν ὁποίαν ὁ Θεοφάνης ἐξελληνίζει καὶ ὀνομάζει «Ἐρυθρώ». Ὁ Κάρολος ἐδέχθη τὰς προτάσεις περὶ μνηστείας τῆς κόρης του καὶ τότε παρέμεινεν εἰς τὴν αὐλήν του βυζαντινὸς λόγιος ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τῶν εὐνούχων τῆς Εἰρήνης διὰ νὰ διδάξῃ τὴν Ἐρυθρὼ «τά τε τῶν Γραικῶν γράμματα καὶ τὴν γλῶσσαν» καὶ νὰ τὴν ἀσκήσῃ εἰς «τὰ ἤθη τῶν Ρωμαίων βασιλέων». Ἐν τῷ μεταξὺ ἠναγκάσθη ἡ Εἰρήνη νὰ συνάψῃ τριετῆ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἄραβας (783) ἀντὶ πληρωμῆς ἐτησίου φόρου 70.000 χρυσῶν νομισμάτων καὶ δώρων, μεταξωτῶν κλπ. Ἔγινε καὶ ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων διὰ νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ συλληφθέντες βυζαντινοὶ στρατηγοί[3].

Ὅταν ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων, ἔστρεψε τὴν προσοχήν της πρὸς τοὺς Σλάβους τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖοι, ἴσως ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς καίσαρας, τοὺς ἀνδραδέλφους της, εἶχαν κινηθῆ. Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Λέοντος ἀπέβλεπαν νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον, ἐκ τοῦ

1) Θεοφάν. 1, 455.
2) Pirenne, Mahomet et Charlemagne σ. 205.
3) Brooks ἐν CMH τ. 4, 124.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐνδιαφέροντος δὲ τὸ ὁποῖον δεικνύει ἀργότερα ὑπὲρ αὐτῶν Σλάβος ἀρχηγὸς τῆς Θεσσαλίας, ὁ Ἀκάμηρος [1], δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ κατὰ τὰς ταραχὰς ἢ ἀνωμαλίας, αἱ ὁποῖαι ἐπροκάλεσαν τὴν ἀποστολὴν εἰς Ἑλλάδα αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, ὑπῆρχε συνεννόησις μετὰ τῶν καισάρων.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Εἰρήνη δὲν ἔστειλε κανένα ἐκ τῶν αὐλικῶν στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀλλὰ τὸν ἄγνωστον ἕως τότε εὐνοῦχον Σταυράκιον, ὅστις θὰ εἶναι ὁ ἀπαραίτητος σύμβουλος αὐτῆς μέχρι τοῦ θανάτου του (800).

Ὁ Σταυράκιος ἦλθεν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, «ὑπέταξε πάντας (τοὺς Σλάβους) καὶ ὑποφόρους ἐποίησε» [2], ἔπειτα ἦλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ «πολλὴν αἰχμαλωσίαν καὶ λάφυρα ἤγαγε τῇ τῶν Ρωμαίων βασιλείᾳ». Ἡ Εἰρήνη ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Σταυράκιον νὰ τελέσῃ θρίαμβον διὰ νὰ ἀποδώσῃ μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὸ κατόρθωμά του.

Πρώτην φορὰν μανθάνομεν ὅτι ἡ ἀνταρτικὴ κίνησις τῶν ἐν Ἑλλάδι Σλάβων ἐπροκάλεσε τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ αὐτοκρατορικοῦ καὶ τοῦτο βέβαια δεικνύει ὅτι τὸν ὄγδοον αἰῶνα, ὅπως εἴπαμεν, ὑπάρχουν πλέον ἀσφαλῶς Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἂν κατέβαιναν οὗτοι πολυπληθεῖς ἀπὸ τοῦ ἕκτου αἰῶνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ἀκολουθοῦντες τὸν Fallmerayer ἱστορικοί, βεβαίως θὰ ἐγίνετο καὶ προηγουμένως αἰσθητὴ ἡ τάσις αὐτῶν πρὸς ἀνεξαρτησίαν. Ἀλλ' ὅπως εἴπαμεν, μόλις ἐπὶ Εἰρήνης δεικνύουν ἀνταρτικὰς διαθέσεις, τὰς ὁποίας αὕτη εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ πατάξῃ, ὄχι τόσον διότι πρόκειται περὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, τῆς πατρίδος της, ἀλλὰ διότι φοβεῖται τὰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς καίσαρας καὶ τοὺς ἐχθρούς της.

Πῶς ἀκριβῶς ἀντέστησαν οἱ Σλάβοι, δὲν μᾶς λέγει ὁ Θεοφάνης οὔτε ἄλλος τις. Μανθάνομεν μόνον ὅτι ἕνας νεοχειροτόνητος στρατηγὸς ἐπιχειρεῖ στρατιωτικὸν περίπατον μέχρι τῆς Πελοποννήσου, δὲν εὑρίσκει οὔτε εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀντίστασιν, αἰχμαλωτίζει πολλοὺς Σλάβους, ἄλλους ἀναγκάζει νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας (ἀπέναντι αὐτονομίας τινὸς ἴσως, τὴν ὁποίαν ἔχουν). Ὑπῆρξαν οἱ Σλάβοι πολλοὶ καὶ ὅμως ὑπετάγησαν εὐκόλως ὑπὸ τοῦ Σταυρακίου; Δὲν εἶναι βέβαιον τοῦτο. Ἓν μόνον εἶναι βέβαιον ὅτι τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἀσφαλῶς ὑπάρχουν Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ 784 μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν κινδύνων ἐξ ἀνατολῶν καὶ ἐκ δυσμῶν ἤρχισεν ἡ Εἰρήνη νὰ σκέπτεται περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ εἰκονοφίλου προ-

1) Θεοφάν. 1, 473.
2) Θεοφάν. 1, 456.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γράμματός της. Ἕως τώρα ἐπολιτεύθη μετριοπαθῶς, δὲν κατεδίωξε κανένα, ἐπανέφερε τοὺς ἐξορίστους εἰκονολάτρας καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέραν τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν. Μόνον τοὺς εἰκονομάχους στρατηγούς, τὸν Μιχαὴλ Λαχανοδράκοντα καὶ ἄλλους, βαθμηδὸν παραγκωνίζει καὶ ἀντικαθιστᾷ μὲ ἀφωσιωμένους εἰκονολάτρας, συνήθως εὐνούχους. Ὁ Κεδρηνὸς ὁμιλεῖ (2, 29) περὶ «ἑσμοῦ εὐνούχων».

Ἡ Εἰρήνη ἔφερε τὸ 784 μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ πατριάρχου Παύλου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀφωσιωμένον εἰκονολάτρην, τὸν γραμματέα τοῦ Παλατίου Ταράσιον, τοῦ ὁποίου τὴν ἀναγνώρισιν ἐζήτησε καὶ παρὰ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ (772–795). Οὗτος ἐνέκρινε τὴν ἀνακήρυξιν, ἂν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρχαν οἱ ἀντιλέγοντες καὶ μεταξὺ τῶν εἰκονολατρῶν.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ Ταράσιος ὑποδεικνύει τὴν δι' οἰκουμενικῆς Συνόδου λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, ἀφοῦ μάλιστα ἄλλη Σύνοδος, ἡ τῆς Ἱερείας (753), εἶχε καταδικάσει αὐτάς. Διεξάγονται συνεννοήσεις μὲ τὸν πάπαν, ὅστις εἶναι πρόθυμος νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπαναφορὰν τῶν εἰκόνων καὶ τοῦτο εὐκολύνει πολὺ τὰ πράγματα. Εἰς γράμμα του [1], ὁ πάπας Ἀδριανός, «ὁ δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ», ὀνομάζει τὴν Εἰρήνην νέαν Ἑλένην. Ἡ λύσις τῆς εἰκονομαχίας πρόκειται νὰ φέρῃ καὶ τὴν ποθητὴν προσέγγισιν πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὴν Δύσιν.

Μετὰ τὰς ἀναγκαίας συνεννοήσεις ἡ Εἰρήνη ἐκάλεσεν (786) ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους ἐπισκόπους καὶ μοναχοὺς εἰς Σύνοδον, ἡ ὁποία συνῆλθεν εἰς τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μεταξὺ τῶν παραστάντων ἦσαν καὶ δύο ἀποκρισιάριοι τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ. Εἰς τὴν Σύνοδον δὲν προσῆλθαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὑπὸ μουσουλμανικὸν ζυγὸν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων Ἀντιοχείας. Δικαιολογούμενοι γράφουν εἰς τὸν πατριάρχην Ταράσιον «οἱ τῆς Ἑῴας ἀρχιερεῖς» (Migne PG. τ. 98 στ. 1476): «εἴ γε εὐδοκίᾳ.... τῶν θεοσεβεστάτων καὶ τροπαιούχων δεσποτῶν ἡμῶν βουληθέντων συγκροτῆσαι σύνοδον μὴ ἐπαχθὴς ὑμῖν φανείη τῶν τριῶν ἀποστολικῶν θρόνων τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν..... ἡ ἀπόλειψις. Οὐ γὰρ ἐξ οἰκείας αὐτῶν τὸ ἐμπόδιον προθέσεως ἀλλὰ τῆς τῶν κρατούντων καὶ κυριευόντων αὐτῶν φρικωδεστάτης ἐπαπειλή-

1) Mansi XII, 1058. Αὐτ. εἰς ἄλλο γράμμα (στ. 1071) γράφει ὁ Ἀδριανός: «τὰς ἱερὰς εἰκόνας ἐν αὐτῇ τῇ θεοφυλάκτῳ καὶ βασιλίδι πόλει καὶ ἐν τοῖς ἀμφοτέροις μέρεσι τῆς Γραικίας εἰς τὴν ἀρχαίαν βάσιν συστῆσαι καὶ στηρίξαι κελεύσατε». Γραικία (Graecia εἰς τὸ λατινικὸν πρωτότυπον τοῦ παπικοῦ γράμματος) εἶναι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεως καὶ θανατηφόρου ἐπιτιμήσεως. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἀκριβέστερον συνιδεῖν καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης Συνόδου, ἐν ᾗ οὐδεὶς τῶν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐν τούτοις ἐπισκοπούντων τοῖς μέρεσι συναχθεὶς εὕρηται διὰ τὴν τῶν μιαρῶν ἐπικράτειαν». Ἡ Εἰρήνη ἦλθεν ἡ ἰδία νὰ παραστῇ εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς Συνόδου, ὅτε αἰφνιδίως ὁ φρουρῶν στρατὸς ἐπέδειξε τὴν ἀποδοκιμασίαν του κατὰ τῶν εἰκονολατρῶν. Ἔγινε ταραχή, ἡ Εἰρήνη μὲ δυσκολίαν διέφυγεν, ἡ συνέλευσις διελύθη καὶ οἱ εἰκονομάχοι ἐφώναζαν εἰς τοὺς δρόμους «νενικήκαμεν» [1]. Ἡ Εἰρήνη ἀντελήφθη ὅτι δὲν παρεσκεύασεν ἀσφαλῶς τὰ πράγματα. Ἐκράτησε τοὺς ἐπισκόπους, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ φύγουν, καὶ ἀντικατέστησε βαθμηδὸν τὴν φρουρὰν δι' ἄλλης. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 787 συνεκλήθη πάλιν ἡ Σύνοδος ὄχι εἰς τὴν Πόλιν ἀλλ' εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, ἐκεῖ ὅπου ἔγινε καὶ ἡ ὀνομαστὴ πρώτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος [2].

Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πάπα ἦλθαν καὶ εἰς τὴν Νίκαιαν, διότι ἤθελαν νὰ βοηθήσουν τὸ ἔργον τῆς ἀναστηλώσεως. Ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς μόνον κατώρθωσεν ἡ Σύνοδος νὰ ἀναιρέσῃ τὰς γνώμας καὶ ἀποφάσεις τῶν εἰκονομάχων, νὰ θεσπίσῃ τὰ περὶ προσκυνήσεως, ὄχι λατρείας τῶν εἰκόνων [3], καὶ νὰ λάβῃ διάφορα ἄλλα μέτρα. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ὁ Ταράσιος διηύθυνε μὲ πολλὴν δεξιότητα τὰς συνεδρίας τῆς Συνόδου. Ἐπίσης ἔδειξε πολλὴν μετριοπάθειαν καὶ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν φανατικῶν μοναχῶν ἐφάνη ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς εἰκονομάχους καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιζῶντα Γρηγόριον Νεοκαισαρείας, τὸν παραστάντα καὶ εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἱερείας [4].

Αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου κατηρτίσθησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν

1) Θεοφάν. 1, 461.

2) Εἰς τὴν ἑβδόμην Σύνοδον παρέστησαν ὀλίγοι ἀντιπρόσωποι ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα (Ἀντώνιος Τροιζῆνος, Πέτρος Μονεμβασίας, Γαβριὴλ Αἰγίνης, Λέων Πορθμοῦ (=Χαλκίδος), Φίλιππος Ὠρεοῦ) ἴσως ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν Ἑλλαδικῶν κατὰ τῆς εἰκονομαχίας τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου.

3) Mansi XIII, 329: «Ὁρίζομεν σὺν ἀκριβείᾳ πάσῃ καὶ ἐμμελείᾳ παραπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας, τὰς ἐκ χρωμάτων καὶ ψηφῖδος καὶ ἑτέρας ὕλης ἐν ταῖς ἁγίαις τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι καὶ ἐσθῆσι, τοίχοις τε καὶ σανίσιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς.. ταύταις ἀσπασμὸν καὶ τιμητικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, οὐ μὴν λατρείαν, ἣ πρέπει μόνῃ τῇ θείᾳ φύσει...». Αὐτ. σ. 205 κέξ. εὑρίσκεται ἡ «ἀνασκευὴ τοῦ καττυθέντος καὶ ψευδῶς ὀνομασθέντος ὅρου παρὰ τῆς ὀχλαγωγηθείσης πληθύος τῶν Χριστιανοκατηγόρων». Ἀνασκευάζονται δηλ. λεπτομερῶς τὰ ἐπιχειρήματα τῆς εἰκονομαχικῆς Συνόδου τοῦ 753 μ. Χ.

4) Pargoire, L'église Byzantine σ. 265. Τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας ἐν Mansi XII, 966 κέξ. καὶ τ. XIII, 2 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς Νικαίας, ἀλλ' ὑπεγράφησαν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης κατὰ τὴν τελευταίαν συνεδρίαν, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Μαγναύρας τὸν Νοέμβριον τοῦ 787.

Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον διεξήχθη τὸ ἔργον τῆς Ἑβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, χαρακτηρίζει τὴν ἐπιμονὴν καὶ δεξιότητα τῆς Εἰρήνης. Ἐκ τῶν πρώτων πράξεων αὐτῆς μετὰ τὴν Σύνοδον ὑπῆρξεν ἡ ἀναστήλωσις τῆς εἰκόνος τῆς Χαλκῆς μὲ τὴν ἐπιγραφήν[1]:

«ἣν καθεῖλε πάλαι Λέων ὁ δεσπότης
ἐνταῦθ' ἀνεστήλωσεν Εἰρήνη» (πάλιν;).

Ἡ φιλία μὲ τὸν πάπαν καὶ τοὺς Λογγοβάρδους ὡδήγησε τὴν Εἰρήνην νὰ διαλύσῃ τὴν μνηστείαν τοῦ Κωνσταντίνου μὲ τὴν «Ἐρυθρώ», τὴν κόρην Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ὁ γάμος αὐτὸς θὰ καθίστα τὸν Κωνσταντῖνον ἰσχυρὸν καὶ αὐτὸ δὲν τὸ θέλει. Προτιμᾷ νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱόν της ὡς σύζυγον κόρην ἁπλῆν, τὴν Μαριαν, τὴν ἐγγονὴν τοῦ μεγάλου φιλανθρώπου Φιλαρέτου ἐκ Παφλαγονίας[2]. Ἡ κόρη αὐτὴ δὲν θὰ εἶναι ἐπικίνδυνος ἀλλ' ἄθυρμα εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἀργότερα συντελεῖ εἰς τὴν παραγκώνισίν της, ὅταν θὰ περιπλέξῃ τὸν υἱόν της εἰς νέας περιπετείας.

Ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων (787) δὲν ἱκανοποίησε τὸν στρατόν, ὅστις ἀπέμεινε πιστὸς εἰς τὴν μνήμην τοῦ Κωνσταντίνου Ε' καὶ τῶν ἱκανῶν στρατηγῶν του. Ἐπιδρομαὶ Ἀράβων καὶ Βουλγάρων καταστρεπτικαὶ συνετέλουν νὰ αὐξάνουν τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ κατὰ τῆς Εἰρήνης, ἐπὶ τῆς ὁποίας κανὲν στρατιωτικὸν κατόρθωμα δὲν ἐπετύχθη. Εἰς τοὺς Ἄραβας τοὐναντίον ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν νέος καὶ ἱκανώτατος ἀνήρ, ὁ περίφημος «Ἀαρών», ὅπως τὸν λέγουν οἱ Βυζαντινοὶ (Aroun al-Rachid 786–809), ὁ ὁποῖος καὶ ἐπὶ τοῦ πατρός του «Μαδὶ» εἶχεν ἐκστρατεύσει τὸ 783 εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ τότε συναφθεῖσα τριετὴς εἰρήνη ἔληξε καὶ ὁ Ἀαρὼν στέλλει κατὰ καιροὺς στρατὸν πρὸς λεηλασίαν[3]. Τοὺς Ἄραβας βοηθεῖ καὶ ὁ προδότης Ἐλπίδιος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποπει-

1) Ἀνωνύμου περὶ Λέοντος Ἀρμενίου σ. 355.

2) «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος» ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ρωσσικὸν περιοδικὸν Izvestija τῆς Κωνσταντινουπόλεως τ. 5 (1900) καὶ εἰς τὸ Byzantion τ. 9 (1934).

3) Καὶ εἰς Κύπρον ἔγιναν ἐπιδρομαὶ ἐπὶ τοῦ «Ἀαρών», καθ' ἃς ἠχμαλωτίσθη μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, συνελήφθη δὲ καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν Κυβυρραιωτῶν Θεόφιλος, ὅστις δὲν ἠθέλησε νὰ γίνῃ Μουσουλμάνος καὶ δι' αὐτὸ ἐσφάγη. Ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος τούτου τελεῖται 30 Ἰανουαρίου (G. Hill, A History of Cyprus τ. 1, 1940, σ. 293).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ραθῆ νὰ κηρυχθῆ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Σικελίαν, δὲν ἠδυνήθη καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς Ἄραβας. Τὸ 798 ἠναγκάσθη ἡ Εἰρήνη νὰ δεχθῆ συμφωνίαν περὶ πληρωμῆς τοῦ φόρου τοῦ 781 δι' ἄλλα τέσσαρα ἔτη. Ἐπίσης οἱ Βούλγαροι ὑπὸ νέον ἱκανὸν βασιλέα, τὸν Κάρδαμον (777-802), μετὰ τὰς ἥττας των ἐπὶ Κωνσταντίνου Κοπρωνύμου ἀναλαμβάνουν νέας ἐπιδρομάς. Θεωροῦν τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον δι' ἐκδίκησιν. Ὁ στρατηγὸς τῆς Θράκης Φιλητὸς (789) εἰς ἀνιχνευτικὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν περιφέρειαν Στρυμόνος συνελήφθη μετὰ μέρους τοῦ στρατοῦ του καὶ ἐφονεύθη [1]. Αἱ ἀποτυχίαι αὐταὶ ἐπροκάλεσαν συνωμοτικὰς ἐνεργείας τῶν φίλων τοῦ Κωνσταντίνου, αἱ ὁποῖαι ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἀπέληξαν εἰς τὴν διὰ ραβδισμῶν κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,465) τιμωρίαν καὶ ἀπομόνωσιν αὐτοῦ. Τοῦτο μᾶλλον παρώξυνε τὰ πράγματα. Τὰ «θέματα» τῆς Ἀσίας ἐπευφήμησαν τὸν Κωνσταντῖνον Ϛ' ὡς αὐτοκράτορα (790) καὶ ἡ Εἰρήνη ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῆ εἰς νέον παλάτιον, ποὺ ᾠκοδόμησεν αὐτὴ εἰς τὴν συνοικίαν «τὰ Ἐλευθερίου». Οἱ συνωμόται φέρονται πολὺ ἐπιεικῶς καὶ πρὸς τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Σταυράκιον, ὁ ὁποῖος ὅμως ἀντικατεστάθη.

Εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τὴν ὁποίαν ἀναλαμβάνει ὁ Κωνσταντῖνος ταχέως κατὰ τῶν Βουλγάρων, ἀναφέρεται στρατηγὸς ὁ γηραιὸς Μιχαὴλ Λαχανοδράκων καὶ τοῦτο δεικνύει ὅτι τὸν ἀγῶνα διευθύνουν τώρα οἱ παλαιοὶ εἰκονομάχοι στρατηγοί, τῆς σχολῆς τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Ἠττήθησαν ὅμως καὶ ἔπεσαν γενναίως ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται καὶ ὁ Λαχανοδράκων, ὁ «πατρίκιος» Βάρδας, ὁ «πρωτοσπαθάριος» Στέφανος ὁ Χαμέας καὶ ἄλλοι στρατηγοί, διότι προφανῶς ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἀρχηγῶν ἔγινεν ἐσπευσμένως καὶ δὲν ἐδόθη καιρὸς νὰ παρασκευασθοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὁ ὁποῖος διεξήχθη εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἄϊμου παρὰ τὸ φρούριον Μαρκέλλας [2] (792). Ὁ φόνος τόσων στρατηγῶν δεικνύει μετὰ πόσου πείσματος διεξήχθη ἡ μάχη. Νέα ἐκστρατεία ὠργανώθη κατὰ τὸ 796 κατὰ τοῦ Καρδάμου εἰς Μαρκέλλας, ὅπου τώρα ὑπεχώρησαν οἱ Βούλγαροι, καὶ ἀποκατεστάθη τὸ κῦρος τοῦ

1) Θεοφάν. 1, 463. Ἡ ἀποτυχία τοῦ Φιλητοῦ δεικνύει ὅτι οἱ Βούλγαροι εἶχαν κατέλθει πρὸς τὸν Στρυμόνα, ἴσως δὲ δι' αὐτὸ ὁ Κωνσταντῖνος ἔπειτα ἀνέλαβεν ἀγῶνα κατ' αὐτῶν (πβ. Slatarski, Geschichte der Bulgaren σ. 24).

2) Θεοφάν. 1, 467. Ὁ Κωνσταντόπουλος ἐδημοσίευσε σφραγῖδα τοῦ γενναίου Μ. Λαχανοδράκοντος (Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1927 σ. 71), ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Κωνσταντίνου Ε', ὅτε ἦτο στρατηγὸς τῶν Θρακησίων. Ἡ σφραγὶς ἔχει ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐπιγραφήν: Μιχαὴλ Πατρικ(ίῳ) βασιλικῷ) πρωτοσ(παθαρίῳ) καὶ στρατ(ηγῷ) Θρακ(ησίων), εἰς δὲ τὴν ἄλλην πλευρὰν τὴν πιθανὴν ἐπίκλησιν «Θεοτόκε βοήθει» (;)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κωνσταντίνου. Ὁ πόλεμος κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,470) προεκλήθη ἀπὸ τὸν Κάρβαμον «τὸν κῦρν Βουλγαρίας», ὁ ὁποῖος ἔγραψεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον: «...ἢ τέλεσόν μοι πάκτα ἢ ἔρχομαι ἕως τῆς Χρυσῆς Πόρτας καὶ ἐρημῶ τὴν Θράκην». Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπήντησεν ὑβριστικῶς καὶ ἐξεστράτευσεν εἰς Μαρκέλλας, ὅπου περιέργως δὲν ἔγινε μάχη κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 470).

Ὁ Λέων ὅμως Διάκονος (σ. 104) ἐπαινεῖ πολὺ τὸν Κωνσταντῖνον, διότι λέγει ὅτι τρεῖς αὐτοκράτορες ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους, ὁ Κωνσταντῖνος Ε', ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ' καὶ ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς[1]. Καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων ἀνέλαβε φιλοτίμως τὸν ἀγῶνα καὶ ἐξεστράτευσεν, ὅταν ὁ «Ἀαρὼν» εἰσέβαλε πάλιν τὸ 797[2] εἰς τὴν Κιλικίαν. Δυστυχῶς εἶχε μαζί του καὶ τὸν Σταυράκιον, ὁ ὁποῖος τὸν ἐξηπάτησε διὰ ψευδῶν ἐκθέσεων καὶ τὸν παρεκίνησε νὰ ἐπιστρέψῃ.

Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ὡμοίαζεν ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν μητέρα του. Εἶχεν ἀγαθότητα καὶ παρεσύρετο ἀπὸ τὰ αἰσθήματά του, ἐνῷ ἡ Εἰρήνη ὑπελόγιζε ψυχρῶς καὶ ἀναισθήτως πάντοτε. Ὁ υἱὸς ἐδέχθη ἀφελῶς εἰς τὸ Παλάτιον τὴν μητέρα, ἡ ὁποία ἐπανέλαβε τὰ ραδιοῦργα σχέδιά της. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠγάπα τὴν σύζυγόν του Μαρίαν (ἐγγονὴν τοῦ πλουσιωτάτου Φιλαρέτου τοῦ ἐλεήμονος), τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπέβαλεν εἰς μικρὰν ἡλικίαν ἡ Εἰρήνη. Τώρα τὸν ἐλκύει κόρη τῆς ἀκολουθίας τῆς Εἰρήνης, ἡ Θεοδότη, συγγενὴς τῶν ὀνομαστῶν μοναχῶν Θεοδώρου Στουδίτου καὶ Πλάτωνος. Ἡ Εἰρήνη ἐνεθάρρυνε, φαίνεται[3], τὸν ἔρωτα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἔτσι ἡ δυστυχὴς Μαρία ἐστάλη εἰς μοναστήριον καὶ ἡ Θεοδότη ἀνεκηρύχθη αὐγούστα, ἤτοι αὐτοκράτειρα, παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Ταρασίου, ὅστις ἠπείλει ἀφορισμόν.

Μόλις ἐγνώσθη τὸ πρᾶγμα, ἐδημιουργήθη μέγα σκάνδαλον, διότι ἀνεμίχθησαν οἱ Στουδῖται καὶ διότι τὸ ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ φίλοι τῆς Εἰρήνης, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ Σταυράκιος, τὸν ὁποῖον εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν στρατηγίαν ὁ Κωνσταντῖνος. Οἱ μοναχοὶ Πλάτων καὶ Θεόδωρος ἀποκαλοῦν μοιχείαν τὴν πρᾶξιν τοῦ βασιλέως καὶ ζητοῦν τὴν τιμωρίαν τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἐτέλεσε τὸν γάμον.

Ἡ δύναμις τῶν μοναχῶν τούτων ἦτο τόση, ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἔλθῃ εἰς Προῦσαν, ὅπου ἔμεναν, διὰ νὰ τοὺς συναν-

1) Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἢ τὸν τοῦ 792 διεκρίθη καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Ἰωαννίκιος, ὁ ἔπειτα ὀνομαστὸς μοναχὸς (Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae σ. 192).

2) Βλ. Brooks (CMH 4, 125).

3) Πβ. Diehl - Marçais 1, 284.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τήση. Οὗτοι ὅμως ἐφάνησαν ἀδιάλλακτοι καὶ ἀπέφυγαν νὰ τὸν ἴδουν, τότε δ' ὁ Κωνσταντῖνος προέβη εἰς τὴν ἐξορίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Θεοδώρου.

Τὰ γεγονότα ταῦτα κατέστησαν ἀντιδημοτικὸν τὸν Κωνσταντῖνον καὶ ἡ Εἰρήνη, ἡ ὁποία παρηκολούθει τὴν περιπέτειαν τοῦ υἱοῦ της, ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ ζήτημα. Ὁ Σταυράκιος ὀργανώνει ἐπανάστασιν, συλλαμβάνει τὸν ἀφελῆ Κωνσταντῖνον καὶ τὸν κλείει εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὅπου τὸν τυφλώνουν (797) εἰς αὐτὴν τὴν Πορφύραν, τὴν αἴθουσαν δηλ. ὅπου ἐγεννῶντο οἱ Πορφυρογέννητοι.

Ὑπῆρξε συνένοχος τῆς τυφλώσεως ἡ Εἰρήνη; Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς διαφωνοῦν. Ἄλλοι μέν, ὡς ὁ Γεώργιος Μοναχός[1], δέχονται ὅτι ἡ Εἰρήνη δὲν ἐγνώριζε τὰ σχέδια τῶν φίλων της περὶ τυφλώσεως, ἄλλοι δέ, ὡς ὁ Μανασσῆς, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὴν Εἰρήνην ὡς «φίλαρχον καὶ τοῦ κρατεῖν διψῶσαν», δέχεται ὅτι οἱ «ρυπαρόψυχοι» (στ. 4455) αὐλικοὶ ἐτύφλωσαν τὸν Κωνσταντῖνον ἐν γνώσει τῆς Εἰρήνης, τὴν ὁποίαν παραβάλλει πρὸς τὴν Μήδειαν[2].

Τὸ ὀρθὸν εἶναι, ὅπως ἐδέχθη καὶ ὁ Diehl, ὅτι γυνὴ τόσον ἄκαρδος καὶ φιλόδοξος ἠδύνατο πολὺ καλὰ νὰ ἀνεχθῇ τὴν τύφλωσιν τοῦ παιδιοῦ της[3].

Τὸ Πάσχα τοῦ 797 ἡ Εἰρήνη ἐπανῆλθεν ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους εἰς τὸ Παλάτι ὡς νικήτρια ἐπὶ «ὀχήματος χρυσοῦ» τεσσάρων λευκῶν ἵππων, τοὺς ὁποίους ἔσυραν τέσσαρες πατρίκιοι[4]. Καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς Εἰρήνης, ὁ πανηγυρικὸς καὶ θριαμβευτικὸς τύπος, τὸν ὁποῖον ἔδωσεν εἰς τὴν ἐπάνοδόν της εἰς τὸν θρόνον, θὰ ἤρκει νὰ μᾶς πείσῃ περὶ αὐτοῦ. Ἡ Εἰρήνη τώρα βασιλεύει μόνη, δὲν θέλει συμβασιλεῖς.

---

1) Ἔκδ. de Boor σ. 771.

2) Στ. 4473: «οὐ πάρδαλις ἐκμαίνεται κατὰ τῶν σκύμνων οὕτως
.....
Μήδειαν μόνον λέγουσιν τέκνοις ἐπιβουλεῦσαι
καὶ ταύτην ἀπὸ Σκυθικῆς ἀγριογνωμοσύνης».

Χρονικὸν βυζαντινὸν (Cumont, Anecdota Bruxellensia I [1894] σ. 32) ὀνομάζει τὴν Εἰρήνην «Παρδοῦ», ἤτοι πάρδαλιν, βεβαίως διὰ τὴν ἀστοργίαν πρὸς τὸν υἱόν. Παρὰ δὲ Γενεσίῳ (σ. 13) ὀνομάζεται ἡ Εἰρήνη «Παρδὼ καὶ Θυάς». Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ σύγχρονος Θεοφάνης (1, 472) δέχεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐτυφλώθη «γνώμῃ τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τῶν συμβούλων αὐτῆς».

3) Κακῶς ἐνομίσθη ὅτι ἡ Εἰρήνη ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου ἀνεγνωρίσθη ὡς ἁγία. Ἁπλῶς ὠνομάσθη «εὐσεβὴς» διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Μικταὶ Σελίδες 1905 σ. 398.

4) Θεοφάν. 1, 474.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Διὰ νὰ διατηρήσῃ δημοτικότητα καὶ φίλους ἡ Εἰρήνη ἠὐνόησε πολὺ τὰ μοναστήρια, ὅπου ἔμεναν οἱ περίφημοι μοναχοὶ Πλάτων (μονὴ Σακκουδίωνος) καὶ Θεόδωρος (μονὴ Στουδίου), παρέσχε δὲ καὶ «φόρων κουφισμούς», φορολογικὰς ἀνακουφίσεις, καὶ ἵδρυσε καὶ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα [1]. Προηγουμένως εἶχεν ἀνακτίσει τὰς παθούσας ἐκ τῶν πολέμων πόλεις Ἀγχίαλον καὶ τὴν θρακικὴν ἐπίσης Βερόην, τὴν ὁποίαν ἐπωνόμασεν Εἰρηνούπολιν [2].

Γεγονὸς περίεργον ἔμελλε νὰ ἐπιταχύνῃ τὸ τέλος τῆς ἁμαρτωλῆς Εἰρήνης [3]. Ὁ Κάρολος ὁ Μέγας ἐστέφθη εἰς τὴν Ρώμην τὸ 800 ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος, ἀλλὰ φιλοδοξεῖ νὰ ἑνώσῃ τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τῆς Δύσεως καὶ νὰ ὀνομασθῇ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων. Ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ, ἐπεδίωξε τὴν ἕνωσιν διὰ γάμου μὲ τὴν Εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἔστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὸν Θεοφάνη ἡ Εἰρήνη θὰ ἐδέχετο τὸν γάμον, ἂν δὲν τὴν ἠμπόδιζεν ὁ ἐπικρατῶν τώρα εἰς τὴν αὐλήν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σταυρακίου, στρατηγὸς Ἀέτιος. Δὲν φαίνεται ἐν τούτοις πιστευτὸν ὅτι ἡ φιλόδοξος Εἰρήνη θὰ ἐδέχετο τόσον εὔκολα νὰ ὑποδουλωθῇ εἰς τὸν Κάρολον. Τὴν ἄφιξιν τῶν πρέσβεων τοῦ Καρόλου ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ ἐχθροὶ τῆς Εἰρήνης διὰ νὰ διοργανώσουν στάσιν ἐναντίον της καὶ νὰ τὴν ἐκδιώξουν ἀπὸ τὸν θρόνον. Κατ' ἀρχὰς τὴν ἔστειλαν εἰς μίαν νῆσον τῆς Προποντίδος καὶ ἔπειτα διὰ τὸ ἀσφαλέστερον εἰς Λέσβον, ὅπου ἀπέθανεν ἀδόξως (802).

Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς εἰκονομαχικῆς πολιτικῆς τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἐκράτησεν εἰς τὸν θρόνον τὴν Εἰρήνην, ἡ ὁποία ἔβλαψε πολλαχῶς τὸ Βυζάντιον.

---

1) Γεώργ. Μοναχ. de Boor σ. 777: «σφόδρα εὐσεβὴς καὶ φιλάρετος οὖσα πολλὰ μὲν ξενοδοχεῖα καὶ γηροκομεῖα καὶ μοναστήρια κατεσκεύασε καὶ φόρων κουφισμούς.... πεποίηκεν. Πβ. καὶ ASS Ἀπριλ. τ. 3 σ. XXIV.

2) Θεοφάν. 1, 457.

3) Εἰς τὴν ἀντιδημοτικότητα τῆς Εἰρήνης συνετέλεσε καὶ ἡ νέα ταπείνωσις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ «Ἀαρών», τοῦ καλίφου τῶν Ἀράβων, ὅστις εἰσέβαλε πάλιν καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ ἠνάγκασε τὴν Εἰρήνην εἰς πληρωμὴν φόρου (798). Ὁ Ἀαρὼν κατέλαβε τότε καὶ μέρος τῆς Κιλικίας, ὅπου ἐγκατέστησε Πέρσας ἀπὸ τὸ Χωρασσάν, ἀπειλητικοὺς πάντοτε διὰ τὸ Βυζάντιον (Bréhier, Vie et mort de Byzance σ. 93).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΔΥΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ ΕΝΑΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

1. Ἵδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ Κράτους.

Ἡ ἐπὶ αἰῶνας κατάβασις τῶν Γερμανῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους (Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἱσπανίαν) ἔφερεν ἐπὶ τέλους καὶ τὴν τυπικὴν διάλυσιν τοῦ δυτικοῦ τμήματος αὐτοῦ (476). Ἂν δὲν εἶχε μεταφερθῇ ἡ πρωτεύουσα ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἂν ἡ Ρώμη ἦτο ἡ πρωτεύουσα ὅλου τοῦ Κράτους, ἴσως ἡ ὑποδούλωσις τῆς Δύσεως εἰς τοὺς Γερμανοὺς θὰ παρέσυρε καὶ τὴν Ἀνατολήν, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἐδῶ εἶχαν ἀρχίσει οἱ Γότθοι ἐπιδρομὰς καὶ κατέτησαν μάλιστα τὸν τρίτον αἰῶνα μ.Χ. μέχρι τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἵδρυσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους δὲν ἀρέδωσε μόνον αὐτὸ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν ἐπίδρασίν του, ἀλλὰ καὶ ἀπεμάκρυνε βαθμηδὸν καὶ τελικῶς τὸν ἕκτον μ.Χ. αἰῶνα τοὺς Γερμανοὺς ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ Δύσις ὅμως, ἤτοι τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, περιῆλθεν εἰς διαφόρους Γερμανοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν διάφορα γερμανικὰ κράτη. Τὰ κράτη ταῦτα συχνὰ ἐπολέμουν πρὸς ἄλληλα καὶ ἐπροκάλουν τὴν ἀμοιβαίαν ἐξάντλησιν, δὲν ἠδυνήθησαν δὲ νὰ ἀναπτύξουν ἴδιον αὐτοτελῆ πολιτισμόν, ἐδέχοντο ἀλλὰ καὶ ἐνόθευαν τὸν παλαιὸν λατινικὸν πολιτισμὸν καὶ τέλος γλωσσικῶς ἐξελατινίσθησαν ἢ ξερρωμανίσθησαν, διότι οἱ Γερμανοὶ κατακτηταὶ ἔλαβαν κατὰ μέγα μέρος γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι ὡμίλουν ρωμανικὰς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ πολιτισμὸς τῶν παλαιῶν κατοίκων ἦτο ἀνώτερος τοῦ γερμανικοῦ[1]. Ἐκ τῶν γερμανικῶν κρατῶν διεκρίθη περισσότερον τὸ Ὀστρογοτθικὸν τοῦ Θευδερίχου εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὸ ὁποῖον ὅμως διελύθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, καὶ τὸ τῶν ***Φράγκων*** εἰς τὴν Γαλλίαν, τὸ ὁποῖον ἔζησεν ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἔμελλε νὰ ἐξελιχθῇ ὡς τὸ πρῶτον μέγα χριστιανικὸν κράτος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης.

Οἱ Φράγκοι ἦσαν καὶ οὗτοι Γερμανοὶ —μέχρι σήμερον ὀνομάζεται εἰς τὴν Γερμανίαν ἐπαρχία τις Franken, «Φραγκωνία»,— οἱ ὁποῖοι κατῆλθαν εἰς τὴν Γαλλίαν, λαμβάνουν δὲ ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ***Χλωδοβίκου*** (Chlodoweh ἢ Clovis 481–511).

1) Βλ. H. Pirenne, Mahomet et Charlemagne 1937 σ. 251.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 24. Θεόδωρος Στουδίτης
Μωσαϊκὸν ἀπὸ τὴν Νέαν Μονὴν τῆς Χίου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Χλωδοβίκος, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μεροὺϊγιδῶν, ἐνίκησε τοὺς Ἀλαμαννοὺς καὶ ἄλλους Γερμανούς, κατέλυσε τὰ λείψανα τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐπέβαλε τὴν χριστιανικὴν Ὀρθοδοξίαν, ὄχι τὸν Ἀρειανισμόν, ὅστις ἐπεκράτει εἰς τοὺς περισσοτέρους Γερμανούς. Ἡ καθολικὴ Ὀρθοδοξία ηὐκόλυνεν ἔπειτα τὴν προσέγγισιν τῶν Φράγκων πρὸς τὸν πάπαν.

Τὸ κράτος τοῦ Χλωδοβίκου περιλαμβάνει περίπου τὴν ἀρχαίαν Γαλλίαν, ἡ ὁποία βαθμηδὸν μετονομάζεται ἐκ τῶν Φράγκων Φραγκία (Francia) καὶ ἔχει πληθυσμὸν μικτόν, γαλλικὸν περισσότερον καὶ γερμανικὸν ὀλιγώτερον. Γλωσσικῶς καὶ οἱ Φράγκοι ἐξερρωμανίσθησαν βαθμηδόν, ἐδέχθησαν δηλ. τὴν γλῶσσαν τῶν ἐκρωμανισθέντων πρὸ πολλοῦ Γάλλων, ὀλίγαι δὲ μόνον γερμανικαὶ λέξεις ἔμειναν μέχρι σήμερον εἰς τὴν Γαλλικήν, ἤτοι τὴν ρωμανικὴν γλῶσσαν τῆς Γαλλίας.

Τὸ Φραγκικὸν Κράτος παραμένει εἰς τὴν Δύσιν ἡ κυριωτέρα δύναμις μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Γοτθικοῦ Κράτους τῆς Ἰταλίας ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ. Τὸ Βυζάντιον ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων κατὰ τῶν Γότθων, ἀργότερα κατὰ τῶν Λογγοβάρδων. Ἐπὶ τοῦ Φράγκου βασιλέως Δαγοβέρτου (629–639) ἔγινε φιλία καὶ συμμαχία μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἡρακλείου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ Λογγοβάρδοι, Γερμανοὶ ἐπίσης, ἔφθασαν ὡς κατακτηταὶ μέχρι τοῦ Βενεβέντου τῆς νοτίου Ἰταλίας. Αἱ ὀχυραὶ ὅμως πόλεις Ραβέννα, Βενετία, Ρώμη, Νεάπολις καὶ ἄλλαι παρέμειναν βυζαντιναὶ μὲ τοπικήν τινα αὐτονομίαν. Τὸ 751 μόλις κατώρθωσαν οἱ Λογγοβάρδοι νὰ καταλάβουν τὴν ἕδραν τοῦ βυζαντινοῦ ἐξάρχου, τὴν Ραβένναν, καὶ τότε ἔγιναν ἀπειλητικοὶ διὰ τὴν Ρώμην. Ἐφ' ὅσον ὅμως δὲν κατώρθωσαν οἱ Λογγοβάρδοι νὰ καταλάβουν ὅλην τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ δημιουργήσουν ἑνιαῖον γερμανικὸν κράτος εἰς τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 568 μέχρι τοῦ 751, τώρα πλέον εἶ αι ἀργά, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ δύναμις τῶν Φράγκων ἔλαβεν ἐξαιρετικὴν ἀνάπτυξιν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Χλωδοβίκου δὲν ὑπῆρξαν ὅλοι ἀντάξιοι τοῦ μεγάλου προγόνου των. Διήρεσαν τὸ Κράτος εἰς διάφορα κρατίδια, ἤριζαν καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ὅμως αἰῶνος ἡ κατάστασις ἀλλάσσει. Ἀντὶ τῶν βασιλέων λαμβάνουν μεγάλην δύναμιν οἱ αὐλάρχαι (majores domus), ἐκ τῶν ὁποίων εἷς, ὁ Κάρολος Μαρτέλος, ἐνίκησε καὶ γερμανικὰς φυλὰς αλλὰ καὶ τοὺς Ἄραβας τὸ 732 μεταξὺ Tours καὶ Poitiers. Ἡ νίκη αὕτη, ἡ ὁποία ἦτο συγχρόνως μεγάλη ὑπηρεσία διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, διότι ἔσωσε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὸν ἀραβικὸν κίνδυνον, ἔφερε δόξαν καὶ κῦρος εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καρόλου Μαρτέλου. Ἀλλ' ὄχι μόνον ἡ νίκη κατὰ τῶν Ἀράβων ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ περιφήμου μοναχοῦ ἁγίου Βονιφατίου πρὸς διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς νικηθέντας ὑπ' αὐτοῦ Γερμανοὺς ἐξύψωσε τὸν Κάρολον Μαρτέλον καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔκτοτε ἤρχισε νὰ ἀποβλέπῃ εἰς τὸ Κράτος τῶν Φράγκων, τὴν κυριωτέραν δύναμιν τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο ὁ υἱὸς τούτου, ὁ Πιπῖνος ὁ Βραχὺς (741–768) καθήρεσε τὸν τελευταῖον Μεροβίγιδην βασιλέα, τὸν ἔστειλεν εἰς μοναστήριον καὶ ἀνηγορεύθη αὐτὸς βασιλεὺς (752).

Ὁ Ἕλλην πάπας Ζαχαρίας ἐκαλλιέργησε σχέσεις μὲ τὸν νέον καὶ ἰσχυρὸν βασιλέα τῶν Φράγκων καὶ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, παρὰ τοῦ ὁποίου μάλιστα δὲν ἐζήτησε τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς του, ὅπως ἐγίνετο ἀκόμη μέχρι τοῦ προκατόχου του. Ὁ Πιπῖνος, ἐπαναστάτης σφετεριστὴς τοῦ φραγκικοῦ θρόνου ὡς ἦτο, εἶχεν ἀνάγκην τῆς εὐλογίας τοῦ πάπα καὶ δι' αὐτὸ ὁ διάδοχος τοῦ Ζαχαρίου πάπας Στέφανος, ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ ζητήσῃ βοήθειαν κατὰ τῶν Λογγοβάρδων, ἔστεψε τὸν βασιλέα της. Τοιουτοτρόπως διὰ τῆς εὐλογίας τῆς Ἐκκλησίας ἐστερεώθη ἡ βασιλικὴ ἐξουσία τοῦ Πιπίνου, ὁ ὁποῖος ἐθεωρήθη ἀνώτερος τῶν προηγουμένων Μεροβιγιδῶν, διότι ἐκεῖνοι δὲν ἐστέφοντο ὑπὸ τῶν παπῶν.

Αἱ σχέσεις αὗται ἔπεισαν τὸν Πιπῖνον νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ πάπα, ὅταν ὁ Ἀϊστοῦλφος (Aistulf) μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς βυζαντινῆς Ραβέννης ἠπείλει καὶ τὴν Ρώμην. Ὑπὸ ἄλλας συνθήκας ὁ πάπας θὰ ἐζήτει νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸ Βυζάντιον ἢ καὶ μὲ τοὺς Λογγοβάρδους. Τώρα ὅμως, μετὰ τὴν εἰκονομαχικὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντίου, ἡ ὁποία ἀπέβη συγχρόνως τόσον ἐχθρικὴ διὰ τὸν πάπαν ἐπὶ Λέοντος Γ', καὶ ἐξ αἰτίας τῶν ἀνωτέρω σχέσεων ὁ πάπας ἐζήτησε, μοιραίως οὕτως εἰπεῖν, τὴν βοήθειαν τοῦ Φράγκου ἡγεμόνος.

Ὁ ἰσχυρὸς Πιπῖνος ἐξεστράτευσε δὶς εἰς Ἰταλίαν (756) κατὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Λογγοβάρδων, τὸν ἠνάγκασεν εἰς ὑποταγήν, παρεχώρησε δὲ εἰς τὸν πάπαν τὴν περιφέρειαν τῆς Ραβέννης, τὴν λεγομένην Πεντάπολιν (Ἀγκῶνα, Rimini κλπ.) καθὼς καὶ τὴν περιφέρειαν Ρώμης, ἤτοι τὸ πρῶην βυζαντινὸν ἔξαρχᾶτον Ραβέννης καὶ τὸ δουκᾶτον τῆς Ρώμης, ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πάδου εἰς τὸ Ἀδριατικὸν Πέλαγος μέχρι τοῦ Τιβέρεως εἰς τὸ Τυρρηνικὸν Πέλαγος. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθη τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος τοῦ πάπα (Kirchenstaat), τὸ ὁποῖον μὲ μικρὰς μεταβολὰς διετηρήθη μέχρι τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνος ὡς τὸ τελευταῖον λείψανον οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἐπὶ τοῦ πάπα Ζαχαρία γενομένη στροφὴ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου πρὸς τοὺς Φράγκους ὠφέλησε πολὺ τὴν παπικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπεζημίωσε διὰ τὰς ἐπὶ Λέοντος Γ' ἀπωλείας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὸ Ἰλλυρικόν. Τώρα τὸ Βυζάντιον ἐπιδιώκει μᾶλλον μὲ τοὺς Λογγοβάρδους τοῦ Βενεβέντου νὰ συνεργάζεται καὶ ἔγινεν ἀπόπειρα συνεννοήσεως τὸ 787 ἐπὶ Εἰρήνης χωρὶς ὅμως πρακτικὸν ἀποτέλεσμα.

2. Κάρολος ὁ Μέγας (768-814).

Ἡ οἰκογένεια, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε ἔδωσεν ἰσχυροὺς ἀρχηγοὺς διὰ τοὺς Φράγκους, ὅπως ἦτο ὁ Κάρολος ὁ Μαρτέλος καὶ ὁ Πιπῖνος ὁ Βραχύς, ἔμελλε νὰ δώσῃ καὶ ἕνα τῶν μεγαλυτέρων ἡγεμόνων, τὸν Κάρολον τὸν ἐπικληθέντα Μέγαν (768–814). Γιγάντειος τὸ σῶμα εἶχεν ἀνάλογον ἐνεργητικότητα, νοῦν ζωηρὸν καὶ ἀνήσυχον. Τὸ μέγα ἔργον του δὲν εἶναι μόνον στρατιωτικὸν ἀλλὰ καὶ πολιτιστικόν. Ὁ Κάρολος ἱδρύει τὸ πρῶτον μέγα κράτος εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Καρόλου ἐξέτειναν τὸ Φραγκικὸν Κράτος πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἐπροχώρησε νοτίως τῶν Πυρηναίων μέχρι τοῦ Ἔβρου διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ καλῶς τὰ ἐκεῖ σύνορα, ἐκ τῶν πολέμων του δὲ πρὸς τοὺς Ἄραβας ἀνεπτύχθη ἡ γαλλικὴ ἐπικὴ ποίησις μὲ τὸ ὄνομα Chansons de Roland ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πεσόντος ἀρχηγοῦ Ρολάνδου. Ἡ ἐγκατάστασις χριστιανικῶν δυνάμεων εἰς τὰ Πυρηναῖα ὠφέλησε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἱσπανίας, οἱ ὁποῖοι βαθμηδὸν θὰ ἀναλάβουν τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων κατακτητῶν.

Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατέβη ὁ Κάρολος κατὰ παράκλησιν τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἠπειλήθη πάλιν ἀπὸ τοὺς Λογγοβάρδους. Ὁ Κάρολος ἦλθεν εἰς τὴν λογγοβαρδικὴν πρωτεύουσαν Παβίαν, κατέλαβεν αὐτὴν (774) μετὰ δεκάμηνον πολιορκίαν, ἔστειλε τὸν τελευταῖον βασιλέα τῶν Λογγοβάρδων Δεσιδέριον εἰς μοναστήριον, ἐπέθηκεν εἰς τὴν ἰδίαν κεφαλὴν τὸ σιδηροῦν ἐκείνου στέμμα καὶ ὠνομάσθη βασιλεὺς τῶν Φράγκων καὶ τῶν Λογγοβάρδων καὶ πατρίκιος Ρωμαῖος[1]. Ἡ δύναμις τῶν Λογγοβάρδων εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν ἡ ἐχθρικὴ πρὸς

1) Rex Francorum et Longobardorum atque patricius Romanus. Οἱ πάπαι θέλουν προφανῶς νὰ δώσουν τὸν τιμητικὸν τίτλον πατρίκιος Ρωμαῖος εἰς τὸν Κάρολον καὶ νὰ δημιουργήσουν ἀντίπαλον τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὁποῖον ἔχει μέχρι τοῦδε τὸ ρωμαϊκὸν ὄνομα. Ἐθεωρήθη κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς παπικῆς Ρώμης ὅτι ἦτο συμφέρον, ἀλλὰ καὶ ὀρθὸν συγχρόνως νὰ ἀποδοθῇ ὁ τίτλος αὐτὸς εἰς τὸν δυτικὸν ἡγεμόνα, τὸν τόσον ἰσχυρόν, τὸν προστατεύοντα τὴν παπικὴν Ρώμην.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὸν πάπαν δὲν ὑπάρχει πλέον, ἡ δὲ τῶν δουκῶν Βενεβέντου, Σπολέτου, Σαλέρνου εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν εἶναι ἀσήμαντος. Ὁ Κάρολος μετὰ τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν θέλει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν πάπαν ὑπὲρ τῶν ἰδίων φιλοδοξιῶν, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως ἔπειτα, ἀφοῦ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν λοιπῶν κατακτήσεων τοῦ Καρόλου.

Πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Φραγκικοῦ Κράτους εἶχε δεινοὺς ἀγῶνας νὰ διεξαγάγῃ ὁ Κάρολος. Οἱ Σ ά ξ ο ν ε ς, οἱ ὁποῖοι ἀκόμη δὲν εἶχαν γίνει Χριστιανοί, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἥρωος Β ι τ ι κ ί ν δ ο υ (Widukind) ἀνθίστανται ἐπὶ τριάκοντα ἔτη γενναιότατα εἰς τὸν Κάρολον, ὅπως περίπου οἱ Γότθοι τῆς Ἰταλίας ἀντέστησαν εἰς τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ Κάρολος ὑπῆρξεν ἀπιστεύτως σκληρὸς διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ τρομοκρατήσῃ καὶ ὑποτάξῃ τοὺς γενναίους Σάξονας. Καὶ ἐὰν δὲν εἶναι ἀληθὴς ἡ εἴδησις ὅτι ἔσφαξε 4.500 νικημένους Σάξονας εἰς ἐκδίκησιν διὰ προηγουμένην ἧττάν του, εἶναι ὅμως χαρακτηριστική. Καὶ ἂν δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι τοὺς ἔσφαξεν, ἠδύνατο ὅμως νὰ τοὺς σφάξῃ, ὅπως ἐφήρμοσε τόσα ἄλλα σκληρὰ μέτρα, ἐξοικισμοὺς κτλ. Μόνον ὁ Κάρολος μὲ τὴν ἐπιμονὴν καὶ ἱκανότητά του ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ καὶ κατέλαβε τὴν Γερμανίαν μέχρι τοῦ Ἄλβιος.

Πλὴν τῶν Σαξόνων τῆς Γερμανίας ἐνίκησε καὶ ἐξώντωσε τοὺς **Ἀβάρους** (796), οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐκτείνει τὸ κράτος των ἀπὸ τῆς Παννονίας μέχρι τῆς Βαυαρίας καὶ τῶν συνόρων τοῦ Φραγκικοῦ Κράτους. Πολλὰς ἐκστρατείας ἐπεχείρησεν ὁ Κάρολος διὰ νὰ νικήσῃ ὁλοσχερῶς τοὺς Ἀβάρους, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα εἰς τὸ ἑξῆς ἐξηλείφθη ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Χωρὶς τὸν Κάρολον δὲν θὰ ἐνικῶντο εὐκόλα οἱ Ἀσιᾶται οὗτοι, θὰ ἐξηκολούθουν δὲ ἐπὶ πολὺ τὸ καταστρεπτικόν των ἔργον εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ λείψανα τῶν Ἀβάρων ἀνεμίχθησαν μὲ τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἐξεχριστιανίσθησαν.

Τοὺς Σ λ ά β ο υ ς ἀνατολικῶς τοῦ Ἄλβιος δὲν ἐπεδίωξε νὰ νικήσῃ ὁ Κάρολος, διότι τοὺς ἐνόμισεν ἀκινδύνους καὶ διότι καὶ χωρὶς πόλεμον τοὺς ὑπέβαλεν εἰς φόρον ὑποτελείας. Μόνον πρὸς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον δὲν κατῆλθεν ὁ Κάρολος· τὸν ἠμπόδισε, τὸν ἀπέκλεισεν ἀπ' αὐτὴν τὸ Ἰσλάμ, ἡ ἀραβικὴ ἐπέκτασις, ἡ ὁποία ὤθησε τὰς Γερμανικὰς δυνάμεις πρὸς τὴν Μέσην Εὐρώπην καὶ τὴν Βόρειον Θάλασσαν, ὅπου οἱ Γερμανοὶ θὰ ἱδρύσουν ναυτικὰ καὶ ἐμπορικὰ κέντρα. Ὁ Pirenne εἶπε δι' αὐτὸ ὅτι «χωρὶς τὸν Μωάμεθ δὲν ἐννοοῦμεν τὸν Κάρολον»[1]. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἐπειδὴ δηλ. ἡ ἀραβικὴ πειρατεία ἔβλαψε τὸ ἐμπόριον τῆς Δύσεως, ἔκοψε καὶ ὁ Κάρολος, ὅπως ὁ Πιπῖνος, ἀργυρᾶ νομί-

1) Pirenne, Mahomet et Charlemagne σ. 210: «Sans Mahomet Charlemagne est inconcevable».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σματα, ἐνῷ οἱ Μεροβίγιδαι πρὸ τῆς θαλασσοκρατίας τῶν Σαρακηνῶν ἔκοπταν χρυσᾶ.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω συνοπτικῆς ἐξιστορήσεως τοῦ πολεμικοῦ ἔργου τοῦ Καρόλου φαίνεται ἡ μεγάλη στρατηγικὴ ἱκανότης αὐτοῦ. Ὁ Κάρολος εἶναι εἷς τῶν μεγαλυτέρων στρατηγῶν καὶ κατακτητῶν, ὁ πρῶτος δὲ τῆς Δύσεως κατὰ τὸν μεσαίωνα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὸ πολεμικόν του ἔργον μέγα. Ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ βοηθῇ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ [1].

Ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Γερμανίαν εἶχε κηρυχθῇ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Βονιφατίου (†754), τοῦ Ἄγγλου Wynfrid, ἤδη ἐπὶ τοῦ πατρὸς τοῦ Καρόλου Πιπίνου. Ὁ Κάρολος ἐφρόντισε περὶ ἐπιβλῆς καὶ διὰ τοῦ ξίφους ἀκόμη τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σάξονας, συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ ἁγίου Βονιφατίου. Ἐπίσης συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῶν νικηθέντων Ἀβάρων καθὼς καὶ τῶν γειτόνων Σλάβων.

Εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Ἀκυΐσγρανον (γερμ. Aachen, γαλλ. Aix la Chapelle) ἵδρυσε λαμπρὰν μητρόπολιν καὶ μετέφερε πρὸς τοῦτο μάρμαρα καὶ κίονας ἀπὸ τὴν Ραβέννας, τῆς ὁποίας ὁ περίφημος ναὸς τοῦ ἁγίου Βιταλίου ἀπετέλεσε τὸ πρότυπον διὰ τὸ νέον κτίσμα τοῦ Καρόλου.

Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καρόλου καλοῦνται καὶ ὑποστηρίζονται οἱ καλύτεροι λόγιοι τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Ἄγγλος Ἀλκουΐνος (Alcuin), ὁ Λογγοβάρδος ἱστορικὸς Παῦλος Διάκονος, ὁ Φράγκος βιογράφος τοῦ Καρόλου Einhard (Eginhard) καὶ ἄλλοι. Ἱδρύθησαν σχολεῖα, ἤρχισαν νὰ γίνωνται μεταφράσεις, νὰ γράφεται ἡ γερμανικὴ γλῶσσα. Ἀκόμη καὶ Ἕλληνες μοναχοὶ ἐκόμιζαν χειρόγραφα ἑλληνικὰ καὶ ἐδίδασκαν καὶ τὴν γλῶσσάν των [2]. Ἐπὶ τῶν διαδόχων μάλιστα τοῦ Καρόλου ὁ περίφημος Scotus Erigena ἔμαθεν ἑλληνικὰ καὶ μετέφρασεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἕλληνας ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἤρχισεν ἡ γνῶσις καὶ διάδοσις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ Ἕλληνος ἐπισκόπου Καντερβουρίας Θεοδώρου τοῦ Ταρσέως κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα, ὅταν δὲ οἱ Σκανδιναυοὶ κατὰ τὸν ὄγδοον καὶ ἕνατον αἰῶνα ἐπεχείρουν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πολλοὶ μοναχοὶ ἔφυγαν εἰς τὸ Φραγκικὸν Κράτος καὶ μετέφεραν ἐκεῖ χειρόγραφα ἑλληνικά. Γεγονὸς λοιπὸν εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦ Καρόλου πρὸ πάντων ἀρχίζει ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως.

1) Βλ. Dawson, Les origines de l'Europe.... σ. 223 κέξ.
2) Lot, Les destinés de l'Empire σ. 628.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Κάρολος, Πάπας, 'Ανατολή.

Τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου, ὅπως ἐξετάθη εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν 'Ιταλίαν, τὴν Γερμανίαν, περιέχει Γάλλους, 'Ιταλοὺς ἀλλὰ περισσοτέρους Γερμανοὺς καὶ ὁ πολιτισμός του λαμβάνει μᾶλλον γερμανικὸν χαρακτῆρα. 'Η κατάστασις ὅμως εἰς τὴν 'Ιταλίαν πρὸ πάντων προκαλεῖ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Καρόλου νὰ ἐμφανισθῇ ὡς αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, νὰ φέρῃ ἕνα ἱστορικὸν καὶ ἔνδοξον τίτλον, τὸν ὁποῖον ὅμως ἔφεραν καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου. 'Εχρειάσθη λοιπὸν νὰ γίνουν διάφοροι συνεννοήσεις, τὰς ὁποίας ἐκθέτομεν συντόμως.

'Ο πάπας εἶχε στέψει τὸν Κάρολον, ὅπως τὸν Πιπῖνον, ὡς βασιλέα. 'Ο Κάρολος θέλει τὴν εὐλογίαν τοῦ πάπα, ἀλλ' ἰσχυρὸς ὅπως εἶναι καὶ μὲ καισαροπαπικὴν ἀντίληψιν, ἐπιδιώκει νὰ διευθύνῃ τὸν πάπαν, δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν ἀνωτέραν τῆς πολιτικῆς. Δι' αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κάρολος δὲν ἐνέκρινε τὴν εἰκονολατρικὴν πολιτικὴν τοῦ πάπα 'Αδριανοῦ (772-795) κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ἑβδόμην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (787), διότι δὲν ἠρωτήθη ἡ γνώμη του καὶ δὲν ἐζητήθησαν ἀντιπρόσωποί του. 'Εκάλεσε λοιπὸν τὴν ἐν Φραγκφούρτῃ Σύνοδον τοῦ 794 καὶ κατεδίκασε τὴν πολιτικὴν τῆς εἰκονολατρίας[1]. 'Ο δὲ πάπας δὲν ἀναθεματίζει (ὅπως ἔπραξεν ὁ Γρηγόριος Β' διὰ τὴν εἰκονολατρίαν τοῦ Λέοντος Γ'), ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πράγματα. Καὶ καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν του ὁ Κάρολος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν πάπαν νὰ βοηθῇ τὴν Πολιτείαν, νὰ εὔχεται ὑπὲρ ἐπιτυχίας τῶν ὅπλων αὐτῆς[2], ὄχι νὰ τὴν διευθύνῃ. 'Ο πάπας, ὁ ὁποῖος μακρόθεν ἠπείλει τὸ Βυζάντιον, τώρα εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς Φράγκους. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Καρόλου ἀπέναντι τοῦ πειθηνίου πάπα Λέοντος τοῦ Γ' (795–816).

'Ο πάπας Λέων κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του ὡς μοιχός, ἐκακοποιήθη μάλιστα καὶ δι' αὐτὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ ταπεινωθῇ καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν σωτηρίαν του παρὰ τοῦ Καρόλου, πρὸς τὸν ὁποῖον κατέφυγεν. Οὗτος ἦλθεν εἰς Ρώμην τὸ 800 καὶ ἐπροκάλεσεν ἀνακρίσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπέληξαν εἰς ἀθώωσιν τοῦ Λέοντος Γ'. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς

---

1) Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τοῦ Χρ. Παπαδοπούλου, 'Η εἰκονομαχία ἐν τῇ Δύσει, 'Εκκλ. Φάρ. τ. 20 (1921) σ. 387 κέξ. Αἱ μεταφράσεις τῶν ἑλληνικῶν κειμένων δὲν ἔγιναν ἀκριβῶς καὶ δι' αὐτὸ ἡ τιμητικὴ προσκύνησις τῶν εἰκόνων (veneratio) ὑπέστη σύγχυσιν ἐν τῇ Δύσει πρὸς τὴν λατρείαν (adoratio).

2) Πβ. Halphen, Les Barbares... σ. 244.—Pirenne, Mahomet et Charlemagne σ. 207.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀθωώσεώς του ἔστεψε τὸν Κάρολον τὰ Χριστούγεννα τοῦ 800 ὡς αὐτοκράτορα πλέον, ὄχι ὡς ἁπλοῦν βασιλέα[1].

Ὁ Κάρολος ἐνομίζετο ἔπειτα θεόστεπτος αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους[2]. Ρωμαϊκὸν δέχεται ὁ Κάρολος νὰ ὀνομάζεται τὸ Κράτος του ἐπισήμως, ὄχι Γερμανικόν, καὶ πρὸς τοῦτο ἔλαβε τὴν ἔγκρισιν καὶ εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ ταπεινωθέντος πάπα Λέοντος. Ἡ συνεργασία ὅμως τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, τοῦ Καρόλου καὶ τοῦ πάπα, συνετέλεσεν εἰς τὴν περαιτέρω διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν αὐτοῦ.

Περιέργως δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν Κάρολον ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἀνωτέρω τίτλων ὑπὸ τοῦ πάπα. Θέλει νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ὁποία ἐπίσης ζηλοτύπως φυλάσσει τὸ Ρωμαϊκὸν ὄνομα καὶ ἔχει αὐτοκράτορα «Ρωμαῖον». Ἐδῶ ὑπάρχει πρόσκομμα μέγα, τὸ ὁποῖον θέλει ὁ Κάρολος νὰ ὑπερνικήσῃ.

Ἤδη πρὸ πολλοῦ ὁ Κάρολος εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν πάπαν Ἀδριανὸν νὰ προτείνῃ εἰς τὸ Βυζάντιον τὸν γάμον τῆς ἀδελφῆς του μὲ τὸν Λέοντα Δ', πρὶν οὗτος λάβῃ σύζυγον τὴν Εἰρήνην[3]. Ὁ πάπας δὲν διεβίβασε τὴν πρότασιν, ἀλλὰ βλέπομεν πόσον ἐνωρὶς ἐσχεδίαζεν ὁ Κάρολος σχέσεις μὲ τὴν Ἀνατολήν. Ἀργότερα ἡ Εἰρήνη ἐζήτησε διὰ τὸν υἱόν της Κωνσταντῖνον τὴν κόρην τοῦ Καρόλου («Ἐρυθρώ»), ὅταν ἤθελε φιλικὴν τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, ἠκύρωσε δὲ τὴν μνηστείαν, ὅταν ἐνόμισε περιττὴν τὴν φιλίαν αὐτὴν καὶ συνεδέθη περισσότερον μὲ τοὺς Λογγοβάρδους τῆς νοτίου Ἰταλίας. Τέλος ἐπανέρχεται ὁ Κάρολος καὶ ζητεῖ πολιτικὸν γάμον μετὰ τῆς γραίας Εἰρήνης διὰ νὰ ἐπιφέρῃ οὕτω ἕνωσιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Αὐταὶ αἱ περίεργοι σχέσεις ἐκαλλιεργήθησαν ἐπὶ Καρόλου, διότι ἐξυπηρέτουν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς φιλοδοξίας του.

Παρετηρήθη καὶ προηγουμένως ὅτι καὶ μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτευούσης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μετὰ

---

1) Ὁ Θεοφάνης (1, 473) λέγει ὄχι πολὺ ἀκριβῶς ὅτι ὁ Λέων ἔστεψε τὸν Κάρολον «βασιλέα Ρωμαίων.... χρίσας ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν....».

2) Ἐπισήμως ἐλέγετο οὕτω: Carolus serenissinus Augustus, a Deo coronatus, magnus, pacificus imperator, Romanum gubernans imperium, qui et per misericordiam Dei rex Francorum et Longobardorum. Εἶναι σαφὴς ἡ τάσις τῆς παπικῆς αὐλῆς. Μὲ τὴν στέψιν, μὲ τὴν ἀπονομὴν τοῦ τίτλου τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ρωμαϊκοῦ ὀνόματος, θέλει νὰ ἀντικαταστήσῃ τρόπον τινὰ τὸ Ρωμαικὸν Κράτος τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὸ νέον μέγα Κράτος τῆς Δύσεως, τοῦ Καρόλου. Πβ. Vasiliev, Histoire Byz. 1, 354 κέξ.

3) Gasquet, L'Empire Byzantin.... σ. 254 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν κατάλυσιν τοῦ δυτικοῦ τμήματος αὐτοῦ (476) δὲν ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται ἡ ἀσαφὴς πλέον ἰδέα περὶ ἑνιαίου ἀκόμη Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Εἰς τὴν Δύσιν καὶ Γερμανοὶ ἡγεμόνες ἀναγνωρίζουν τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑδρεύοντα, κόπτουν νομίσματα μὲ τὸ ὄνομά του. 'Ο 'Ιουστινιανὸς ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος ἀνέλαβε τοὺς καταστρεπτικοὺς πολέμους κατὰ τῶν Γότθων εἰς τὴν 'Ιταλίαν.

'Ο πάπας ἀντιλέγει μὲν ἐνδεχομένως εἰς τὰ καθαρῶς πνευματικὰ ζητήματα εἰς τὴν 'Ανατολήν, ἀλλ' ἀναγνωρίζει καὶ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον πρέπει ἡ ἐκλογή του νὰ ἐπικυρωθῇ. 'Η ἐπικύρωσις αὐτὴ γίνεται μέχρι τοῦ πάπα Γρηγορίου τοῦ Γ' (731) καὶ ἐνισχύει τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος. 'Ο αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου εἶναι κύριος «πάσης γῆς», ἢ «γῆς καὶ θαλάσσης», ἢ «τῆς οἰκουμένης», ἀορίστως.

'Η παλαιὰ αὐτὴ ἰδέα τῆς ἑνότητος κινδυνεύει τώρα ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου. 'Ο πάπας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τοὺς Φράγκους, ἡ ἐκλογή του ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν, ὁ ὁποῖος κατέχει τόσας ἐπαρχίας τοῦ ἀρχαίου Ρωμαϊκοῦ Κράτους. 'Απὸ τὴν παπικὴν αὐλὴν ὠνομάσθη πρῶτον ὁ Πιπῖνος ὁ Βραχὺς Ρωμαῖος πατρίκιος, ἔπειτα ὁ Κάρολος αὐτοκράτωρ, κυβερνήτης τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους («imperator, Romanum gubernans imperium»). 'Ο πάπας συνετέλει εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τώρα διασπᾷ αὐτήν, ἀναγνωρίζει νέον αὐτοκράτορα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, θέλει νὰ δημιουργήσῃ νέαν ἑνότητα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Καρόλου.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ πρᾶγμα προώρισται νὰ προκαλέσῃ ἀντίδρασιν [1]. Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες θεωροῦν ἑαυτοὺς συνεχιστὰς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, εἶναι ὑπερήφανοι ὡς «Ρωμαῖοι» καὶ ἐπομένως δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσουν, πῶς τώρα οἱ ἡγεμόνες τῶν Φράγκων θὰ σφετερισθοῦν τίτλους ἀνήκοντας εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος τῆς 'Ανατολῆς.

'Ο Κάρολος ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννοήσεις μὲ τὸ Βυζάντιον (μετὰ τὸ 800), εἰς τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνα γυνή, ὄχι ἐπομένως πολὺ καλῶς φέρουσα τὸν τίτλον τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος. 'Εκ τῶν συνεννοήσεων τούτων προῆλθεν ἡ φήμη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ γάμου τοῦ Καρόλου πρὸς τὴν Εἰρήνην καὶ ἡ ἀποπομπὴ αὐτῆς ἀπὸ τὸν θρόνον.

'Ο διάδοχος τῆς Εἰρήνης Νικηφόρος δὲν ὑπῆρξε πρόθυμος νὰ ἀνα-

---

1) Ὑπῆρχεν ἄλλως καὶ δυσπιστία μεταξὺ Φράγκων καὶ Βυζαντινῶν, τὴν ὁποίαν φανερώνει καὶ ἡ ἑλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ Eginhard (ἐν vita Caroli Magni) μνημονευομένη παροιμία: «Φράγκον φίλον ἔχις, γίτονα οὐκ ἔχις» !

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γνωρίσῃ τὸν Κάρολον ἰσότιμον αὐτοκράτορα, ἂν καὶ εὑρίσκετο εἰς δύσκολον θέσιν ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ἐπέβαλε διακοπὴν τῶν σχέσεων τοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν πάπαν, ἔστειλε δὲ καὶ στόλον εἰς τὴν Ἀδριατικὴν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προσέγγισιν τῆς Βενετίας πρὸς τὸν Κάρολον καὶ τὴν ἐπέκτασιν αὐτοῦ πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς. Ὅταν ὅμως κατελήφθη ἡ Βενετία τὸ 810 ὑπὸ τῶν Φράγκων, οἱ ὁποῖοι ἐν τούτοις ἦσαν πρόθυμοι νὰ τὴν ἀποδώσουν, ἐὰν ὁ Κάρολος ἀνεγνωρίζετο ὡς αὐτοκράτωρ, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐφάνησαν διαλλακτικώτεροι.

Τὸ 812 ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Ραγκαβὲς ἔστειλεν εἰς τὸ Ἀκουϊσγρανον πρεσβείαν, ἡ ὁποία ὑπέγραψε τὴν συμφωνίαν μὲ τὸν Κάρολον, καθ' ἣν οὗτος παρεχώρει τὴν Βενετίαν [1] καὶ τὰ παράλια τῆς Δαλματίας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀνεγνωρίζετο δὲ ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύς. Κατὰ τὸν Φράγκον μάλιστα βιογράφον τοῦ Καρόλου Eginhard οἱ πρέσβεις ἐπευφήμησαν ἑλληνιστὶ τὸν Κάρολον ὡς βασιλέα [2]. Οὗτος καὶ οἱ διάδοχοί του ὀνομάζονται ἁπλῶς βασιλεῖς ἐλέῳ Θεοῦ καὶ φαίνεται ὅτι συνεφωνήθη νὰ τροποποιηθῇ ὁ παλαιότερος τίτλος, ὁ ὁποῖος ἀνέφερε καὶ τὸ ρωμαϊκὸν Κράτος (romanum gubernans imperium). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἱκανοποιήθησαν οἱ Βυζαντινοί, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ ἑξῆς ὀνομάζουν συνήθως τοὺς αὐτοκράτορας τῶν «μεγάλους βασιλεῖς» ἢ «αὐτοκράτορας καὶ βασιλεῖς» διὰ νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τοὺς Φράγκους.

Εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου ἡ αὐτοκρατορία του κατετμήθη. Τὸ 843 εἰς τὴν συμφωνίαν τοῦ Βερδούνου (Verdun) ἔγινεν ἡ ὁριστικὴ διανομή, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα σώζονται μέχρι σήμερον. Τὸ δυτικώτερον τμῆμα τοῦ Φραγκικοῦ Κράτους τοῦ Καρόλου διατηρεῖ τὸ ὄνομα Φραγκία (Francia, France) καὶ κατοικεῖται ἀπὸ Γάλλους, τὸ δὲ ἀνατολικῶς τοῦ Ρήνου λέγεται Γερμανία καὶ κατοικεῖται ἀπὸ Γερμανούς. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τρίτον τμῆμα εἶχε πολλὰς περιπετείας, ἐπροκάλεσε πολλοὺς πολέμους μέχρι τοῦ τελευταίου παγκοσμίου, διότι ἐπαρχίαι τινές, ὅπως ἡ Ἀλσατία καὶ ἡ Λωρραίνη, κατελαμβάνοντο πότε ἀπὸ τοὺς Γάλλους, πότε ἀπὸ τοὺς Γερμανούς.

Ὅταν εὑρίσκετο ὁ Κάρολος εἰς τὴν Ρώμην τὸν Δεκέμβριον τοῦ 800 μ.Χ. ἦλθαν ἀπεσταλμένοι τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων ζητοῦντες τὴν

---

1) Οἱ Φράγκοι παρεχώρησαν τὴν Βενετίαν καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι αὕτη ὡς παραλία δύναμις δὲν ἤθελε νὰ ἐξαρτᾶται παρὰ μόνον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον (Moravcsik 28) οἱ Βενετοὶ ἔλεγαν: «Ἡμεῖς δοῦλοι θέλομεν εἶναι τοῦ βασιλέως Ρωμαίων».

2) Gasquet, L'empire Byzantin.... σ. 297.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βοήθειαν αὐτοῦ κατὰ τῶν 'Αράβων, οἱ ὁποῖοι γινόμενοι μὲ τὸν καιρὸν φανατικώτεροι ἐταλαιπώρουν τοὺς Χριστιανοὺς περισσότερον ἢ ἄλλοτε. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ «'Ααρὼν» ('Αρὺν-αλ-Ρασὶδ 809) ἐζητήθη ἡ βοήθεια τοῦ Καρόλου, διότι ὑπέφεραν πάλιν οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν ἀναρχίαν τῶν 'Αράβων. Τί ἔπραξεν ὁ Κάρολος; Γίνεται λόγος περὶ προστασίας (Protectorat) τῶν Χριστιανῶν παρὰ τοῦ Καρόλου, ἡ ὁποία ὅμως κατὰ νεωτέρας παρατηρήσεις δὲν δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς [1]. 'Ο Κάρολος ἔστειλε χρήματα ἐπανειλημμένως διὰ τὴν ἵδρυσιν ἢ συντήρησιν χριστιανικῶν ναῶν, διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν Χριστιανῶν. Κατὰ τὸ διάστημα 797-807 πολλαὶ πρεσβεῖαι ἀντηλλάγησαν μεταξὺ Καρόλου καὶ «'Ααρὼν» καὶ αὗται δὲ ἀπέβλεπαν πλὴν ἄλλων καὶ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν Χριστιανῶν, ἡ ὁποία, φαίνεται, πράγματι ἐν μέρει κατωρθώθη. Καὶ ἡ συχνὴ ἀλληλογραφία τοῦ πατριάρχου 'Ιεροσολύμων, ἡ ἀποστολὴ πρεσβειῶν δὲν θὰ ἐγίνετο, ἂν δὲν ὑπῆρχε καμμία ἐλπὶς βελτιώσεως. 'Ο Κάρολος λοιπὸν ἐβοήθησε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Παλαιστίνης, ἔλαβε τρόπον τινὰ δικαίωμα ἐπεμβάσεως ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ γίνεται λόγος περὶ ἐπισήμου προστασίας.

Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ 'Ιεροσόλυμα ζητεῖται ἡ βοήθεια τοῦ Καρόλου. Τοῦτο δεικνύει, ποία γνώμη ὑπῆρχε περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Καρόλου καὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ Εἰρήνης καὶ ἐπὶ Νικηφόρου Α'. Αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι ἕνεκα τῆς εἰκονομαχίας, ἡ παραγκώνισις ἱκανῶν στρατηγῶν ἔφεραν ἀδυναμίαν εἰς τὸ Κράτος, καθ' ὃν χρόνον μάλιστα τοὺς 'Αραβας ἐκυβέρνα ἱκανώτατος ἀρχηγός, ὁ 'Ααρὼν (786-809). 'Ανδρες ἐξέχοντες, ὅπως ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἀπησχολοῦντο ἐπίσης μόνον μὲ τὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα καὶ ἐλησμόνουν τοὺς ὑποφέροντας ἀπὸ τοὺς 'Αραβας Χριστιανούς.

Νικηφόρος Α' (802-811).

'Η ἀντίδρασις κατὰ τῆς Εἰρήνης, ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, ἔφερεν εἰς τὰ πράγματα Νικηφόρον τὸν λογοθέτην τοῦ Γενικοῦ ἢ γενικὸν λογοθέτην, ἤτοι ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν. Τοῦτο ὑποδεικνύει ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ λόγοι, αἱ σπατάλαι τῆς Εἰρήνης κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Νικηφόρου, καὶ ὄχι τόσον τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας, διότι βλέπομεν τὸν Νικηφόρον μᾶλλον φιλελεύθερον, χωρὶς φανατισμόν, χωρὶς προκαταλήψεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἢ τῶν φίλων τῶν εἰκόνων.

1) Bréhier, Les Institutions... σ. 457.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Νικηφόρος [1] δὲν ἐξελέγη αὐτοκράτωρ ὁμοφώνως ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Ὑπῆρχαν οἱ νομίζοντες ὅτι στρατιωτικὸς ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον καὶ διὰ τοῦτο ἐβοήθησαν τὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν Βαρδάνην, τὸν ἐπικαλούμενον Τοῦρκον, νὰ ἀνακηρυχθῇ βασιλεύς [2]. Οὗτος ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ κατέφυγεν εἰς μοναστήριον, ἀργότερα δ' ἐτυφλώθη κατ' ἐντολὴν τοῦ Νικηφόρου.

Εἴδαμεν ἀνωτέρω ὅτι τὴν Εἰρήνην ἔστειλεν ὁ Νικηφόρος μακρὰν εἰς τὴν Λέσβον, ἂν καὶ αὕτη τὸν παρεκάλεσε νὰ τὴν ἀφήσῃ εἰς τὸ ὑπ' αὐτῆς κτισθὲν ἀνάκτορον, εἰς «τὰ Ἐλευθερίου». Ὁ Νικηφόρος δὲν ἐμπιστεύεται τὴν Εἰρήνην μετὰ τὴν συμπεριφορὰν πρὸς τὸν υἱόν της. Πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ὅμως προσηνέχθη γενναίως καὶ ἐκράτησεν αὐτὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα [3]. Χάριν αὐτοῦ ἐζήτησε παρὰ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου τὴν ἀθώωσιν τοῦ ἱερέως τοῦ τελέσαντος τὸν γάμον μετὰ τῆς Θεοδότης τῆς συγγενοῦς τῶν Στουδιτῶν. Ὅταν δ' οὗτοι ἀντέδρων εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἱερέως, ὁ Νικηφόρος χάριν τοῦ Κωνσταντίνου ἐκάλεσε Σύνοδον (809), ἠθώωσε τὸν ἱερέα καὶ ἐξώρισε τοὺς Στουδίτας. Ἔδειξε λοιπὸν στοργὴν πρὸς τὸν τυφλὸν Κωνσταντῖνον Ϛ' καὶ αὐτὸ φανερώνει τὴν γενναιοψυχίαν του.

Ὁ Νικηφόρος ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱόν του Σταυράκιον τὴν ἀνεψιὰν τῆς Εἰρήνης Θεοφανὼ (τὴν τρίτην ἐξ Ἀθηνῶν αὐτοκράτειραν) ὥστε διὰ νὰ νομιμοποιήσῃ διὰ τὸν διάδοχόν του τοὐλάχιστον τὴν κατοχὴν τοῦ θρόνου.

Πολὺ προσεκτικὸς ὑπῆρξεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου πατριάρχου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ταρασίου (806). Ἀφοῦ ἐζήτασε καλῶς, προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Νικηφόρου Κωνσταντινουπολίτου, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῶν Στουδιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ γίνῃ καλόγηρος καὶ ὄχι ἐκ λαϊκῶν πατριάρχης. Ὁ Νικηφόρος ἦτο λόγιος, μὲ πολιτικὴν δεξιότητα, ἀντάξιος τοῦ προκατόχου Ταρασίου [4].

Τὰ μέχρι τοῦδε λεχθέντα δεικνύουν ὅτι ὁ Νικηφόρος δὲν εἶναι ἀσήμαντος αὐτοκράτωρ καὶ ἡ καταδίκη αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου Θεοφάνους δὲν πρέπει νὰ τύχῃ πολλῆς προσοχῆς. Καὶ μόνον διὰ τὸν λόγον ὅτι συνετέλεσε νὰ διωχθῇ ἡ Εἰρήνη, ὁ Θεοφάνης νομίζει ὅτι πρέπει

---

1) Περὶ τοῦ Νικηφόρου βλ. Bury, A History E. R. Empire σ. 1 κέξ. καὶ Bratianu, Études Byzantines... σ. 185.

2) Θεοφάν. 1, 479.

3) Ὁ Κεδρηνὸς (2, 31) κακῶς ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Νικηφόρος τὸν Κωνσταντῖνον «φιλαργυρίᾳ μᾶλλον ἀγόμενος ἢ οἴκτῳ προσέλαβε συνέστιον αὐτῷ».

4) Βλ. βίον τοῦ Νικηφόρου παρὰ Ἰγνατίου ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ De Boor σ. 139 κέξ. καὶ Migne 100 στ. 42 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νὰ κατηγορῇ τοῦτον. Καὶ ἡ ἀνεκτικὴ καὶ συμβιβαστικὴ αὐτοῦ στάσις εἰς τὰ ζητήματα τῶν εἰκόνων, τοῦ γάμου τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ' [1] δὲν ἠδύνατο νὰ εὐχαριστήσῃ φανατικοὺς μοναχούς, ὅπως ἦσαν οἱ Στουδῖται καὶ ὁ Θεοφάνης. Ἔπειτα ἡ φορολογικὴ πολιτικὴ τοῦ Νικηφόρου μοιραίως τὸν καθίστα ἀντιδημοτικόν. Θὰ εἶχε δίκαιον ὁ Θεοφάνης, ἂν κατέκρινε τὸν Νικηφόρον διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἐν μέρει δὲ μόνον διὰ τὴν ὑπερβολικὴν φορολογίαν. Αἱ κατηγορίαι τοῦ Θεοφάνους δεικνύουν, μὲ πόσην ἐμπάθειαν ἐκρίνοντο πρόσωπα καὶ πράγματα ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων καὶ πόσον δύσκολον εἶναι νὰ εὕρωμεν τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ Νικηφόρος ἦτο, ὅπως εἴπαμεν, ἀνεκτικός, συμβιβαστικὸς εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἤθελεν ὅμως εἰς αὐτὰ νὰ ἐπικρατῇ ἡ Πολιτεία καὶ δι' αὐτὸ κατηγόρει τοὺς προηγουμένους βασιλεῖς, ὄχι «ἅπαντας» ἀλλὰ τὸν Λέοντα Χάζαρον, τὴν Εἰρήνην, τὸν Κωνσταντῖνον Ϛ', ὄχι βεβαίως τὸν Λέοντα Γ' καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Κοπρώνυμον [2]. Οἱ καθολικοὶ θεολόγοι κατακρίνουν συνήθως τὸ Βυζάντιον, διότι ἐρρύθμιζε συχνὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἐπενέβαινεν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ πῶς νὰ μὴ δικαιολογήσωμεν τὰς «ὁλοκληρωτικάς», ὅπως λέγομεν σήμερον, ἀντιλήψεις τοῦ Νικηφόρου, ὅταν βλέπωμεν τὰς ἐπεμβάσεις τῶν μοναχῶν νὰ κλονίζουν τὸ κῦρος τοῦ Κράτους;

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του τὸν ἀπησχόλησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων. Ὁ Νικηφόρος δὲν ἤθελε νὰ πληρώσῃ τὸν φόρον τὸν συμφωνηθέντα ἐπὶ τῆς Εἰρήνης καὶ ὁ «Ἀαρὼν» (Arun-al Rachid) ἐξεστράτευσεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν πρὸς λεηλασίαν καὶ ἔφθασε μέχρι Ἀγκύρας [3]. Ὁ Νικηφόρος ἔστειλε πρεσβείαν κληρικῶν ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Συνάδων καὶ ἐζήτησεν εἰρήνην. Κατὰ τὸν Κεδρηνὸν μάλιστα (2, 35) ἔγραψεν ὁ Νικηφόρος πρὸς τὸν «Ἀαρών»: οὐχὶ Μουχούμετ ὁ προφήτης σου παρήγγειλεν ἀδελφὸν ἔχειν Χριστιανὸν πάντα καὶ λέγειν;» Ἂν ἡ πληροφορία αὕτη στηρίζεται ἐπὶ ἀσφαλοῦς παραδόσεως, εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν Μωάμεθ (=«Μουχούμετ»). Ἡ εἰρήνη ἔγινε τὸ 806, ἀφοῦ τὸ Βυζάντιον ἐδέχθη νὰ πληρώσῃ 30.000 χρυσᾶ νομίσματα, νὰ μὴ κτίσῃ τὰ καταστραφέντα φρούρια

1) Ὁ Γεώργιος μοναχὸς (Muralt σ. 674) κρίνει ὀρθῶς τὸν Νικηφόρον: «οὐδέποτέ τινα Χριστιανὸν φαίνεται φονεύσας ἢ μέλος αὐτοῦ παντάπασιν ἀκρωτηριάσας, εὐσεβὴς ὑπάρχων ἄγαν καὶ χριστιανόφιλος πάνυ».

2) Θεοφάν. 1, 489: «τοὺς πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς ἅπαντας ὡς ἀκυβερνήτους (=ἀνικάνους εἰς τὸ κυβερνᾶν) ἐμέμφετο, καθόλου τὴν πρόνοιαν ἀναιρῶν καὶ μηδένα λέγων γίνεσθαι τοῦ κρατοῦντος δυνατώτερον, εἰ βούλοιτο ὁ κρατῶν ἐντρεχῶς ἄρχειν».

3) Θεοφάν. 1, 482.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ νὰ πληρώσῃ ἰδιαίτερον κεφαλικὸν φόρον διὰ τὸν Νικηφόρον καὶ τὸν υἱόν του Σταυράκιον. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν ὅρων αὐτῶν ηὐχαρίστησε τὸν «Ἀαρών», διότι ἐπέτυχε τὴν ταπείνωσιν τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου. Συγχρόνως ἔγινε καὶ ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων.

Μετὰ τὴν εἰρήνην ὁ Νικηφόρος ἐπροσπάθησε νὰ ἐπουλώσῃ τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν πληγὰς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἀνέκτισε τὴν Ἄγκυραν καὶ ἄλλας πόλεις κατὰ παράβασιν τῆς συμφωνίας πρὸς τοὺς Ἄραβας. Τοῦτο καθὼς καὶ αἱ δυσχέρειαι τοῦ Νικηφόρου περὶ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων ἐπροκάλεσαν νέας λῃστρικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀράβων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Τὸ 805 κατέλαβεν ὁ Ἀαρὼν τὴν Κύπρον καὶ ᾐχμαλώτισε 16.000 Κυπρίους καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον, οἱ ὁποῖοι μετὰ νέαν εἰρήνην ἐπανῆλθαν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἡ Κύπρος ἕνεκα τῆς θέσεώς της ὑφίστατο καὶ αὐτὴ πάντοτε τὰς ἐπιδρομὰς τῆς Ἀσίας, ἐδέχετο δὲ καὶ αὐτὴ πρόσφυγας ἐκ Συρίας, ὅταν κατεδιώκοντο ἐκεῖ οἱ Χριστιανοί, ὅπως π.χ. τὸ 810 [1], ὅτε αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι τῶν Ἀράβων ἐξέσπασαν εἰς βάρος τῶν Χριστιανῶν. Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1, 499) «πολλοὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην Χριστιανῶν, μοναχοὶ καὶ λαϊκοὶ καὶ ἐκ πάσης Συρίας τὴν Κύπρον κατέλαβον φεύγοντες τὴν ἄμεσον κάκωσιν τῶν Ἀράβων». Μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ «Ἀαρὼν» (809) ἡσύχασε τὸ Βυζάντιον, θὰ ἠδύνατο δὲ νὰ ἐνοχλήσῃ σοβαρῶς τοὺς Ἄραβας, ἂν δὲν εἶχε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Κρούμου. Ἐννοεῖται ὅτι, ἂν ἔζη ὁ «Ἀαρὼν» κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου, θὰ κατελάμβανε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιτύχῃ ἐπὶ Μιχαὴλ Ραγκαβῆ ὅ,τι τόσαι ἄλλαι ἀπόπειραι δὲν ἐπέτυχαν.

Ἐπὶ Νικηφόρου τὸ 805 γίνεται λόγος περὶ ἀνταρσίας ***Σλάβων*** εἰς τὴν Πελοπόννησον. Περιέργως τὴν σχετικὴν εἴδησιν δὲν ἀναφέρει ὁ σύγχρονος Θεοφάνης, ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος [2] καὶ δεικνύει καὶ τοῦτο ὅτι ἡ ἀνταρσία ἦτο ἀσήμαντος καὶ δὲν ἔγινε καὶ εἰς πολλοὺς γνωστή. Τὸ 805 οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου ἐν συνεννοήσει μετὰ Σαρακηνῶν ἐπῆλθαν κατὰ τῶν Πατρῶν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Καὶ εἰδοποιήθη μὲν ὁ βυζαντινὸς στρατηγὸς Κορίνθου, ἀλλ' ἕως ὅτου ἔλθῃ, οἱ κάτοικοι τῶν Πατρῶν ἐνήργησαν ἔξοδον καὶ ἐνίκησαν τοὺς Σλάβους. Αἱ Πάτραι ἦσαν τότε μικρὰ πολίχνη καὶ ὁ μάχιμος πληθυσμός των δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι πολύς. Ἀφοῦ δὲ τόσον εὐκόλως ἐνίκησαν τοὺς Σλάβους (οἱ Σαρακηνοὶ βεβαίως θὰ ἐνήργουν ἀπὸ θαλάσσης), τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ ἐπιτεθέντες δὲν ἦσαν

1) ΑΙΣ 2, 299 (βίος Μ. Συγκέλλου).
2) Κ. Πορφυρογ. 3, 217.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πολλοί [1]. Δι' αὐτὸ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος κατέστησε τοὺς νικηθέντας Σλάβους δουλοπαροίκους τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεδόθη ἡ νίκη τῶν Πατρῶν. Ὁ Vasiliev καὶ ὁ Dvornik ἀποροῦν διὰ τὴν εὔκολον νίκην τῶν Πατρηνῶν καὶ νομίζουν ὅτι τὸ Βυζάντιον ἐνήργησε συστηματικὸν ἐποικισμὸν διὰ νὰ ἐξελληνίσῃ τὸ σλαβικὸν στοιχεῖον. Εἶναι ἀδύνατον, γράφει ὁ Dvornik, νὰ ἐξηγηθῇ ἄλλως ἡ ἐξαφάνισις τοῦ σλαβικοῦ στοιχείου τῆς Πελοποννήσου [2]. Ἡμεῖς ὑπεστηρίξαμεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν κατῆλθαν πολλοὶ Σλάβοι εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει ἡ εὔκολος ἧττα αὐτῶν πρὸ τῶν Πατρῶν.

Ἡ ἀποδοθεῖσα νίκη εἰς τὸν πολιοῦχον τῶν Πατρῶν Ἅγιον Ἀνδρέαν ηὔξησε τὴν φήμην αὐτοῦ καὶ δι' αὐτὸ πλὴν τῶν Σλάβων ἐδόθησαν εἰς τὴν μητρόπολιν Πατρῶν καὶ ἡ Λακεδαίμων καὶ ἡ Μεθώνη καὶ ἡ Κορώνη. Αὐτὸ βέβαια δεικνύει ὅτι δὲν ὑπῆρχε πολὺς πληθυσμὸς ἀκόμη εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ διὰ τοῦτο ὑπάγεται οὗτος μόνον εἰς δύο μητροπόλεις, τῆς Κορίνθου καὶ τῶν Πατρῶν.

5. Θεόδωρος Στουδίτης [3].

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου πλουσία οἰκογένεια ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνέδειξε μοναχούς, οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν διὰ τὴν δύναμιν καὶ ἐπίδρασίν των καὶ ἠνάγκασαν αὐτοκράτορας νὰ σταματήσουν πρὸ τῆς ἐπιβολῆς των. Ἐπειδὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ μοναχικὴ ἐπίδρασις καὶ διὰ τὴν περίοδον ταύτην, νομίζομεν καλὸν νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας περὶ τῶν μοναχῶν τούτων λέξεις.

Ἡ ***Θεοκτίστη,*** σύζυγος τοῦ Φωτεινοῦ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Πλάτωνος, ἀπέκτησεν υἱοὺς τὸν Ἰωσήφ, ἔπειτα μητροπολίτην Θεσσαλονίκης καὶ τὸν Θεόδωρον, ἔπειτα ἡγούμενον τῆς περιφήμου μονῆς «τῶν Στουδίου» εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Θεοκτίστη ἀνήκει εἰς πλουσίαν καὶ καλὴν οἰκογένειαν καὶ διακρίνεται διὰ τὴν φροντίδα περὶ τῶν παιδιῶν της καὶ τὴν φιλανθρωπίαν της πρὸς τὰ ὀρφανὰ καὶ τὰς χή-

---

1) Πβ. Ἀμάντου, Σλάβοι καὶ Σλαβόφωνοι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, Πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολ. Ἑταιρείας 1924. σ. 10.—Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους 3,2 σ. 170.

2) Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome.... σ. 43 : «Il est impossible d'expliquer autrement la disparition de l'élément Slave dans le Peloponnèse».

3) Χρ. Παπαδοπούλου, Θεόδωρος Στουδίτης ΕΒΣτ. τ. 15 (1939). Σφραγὶς τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1926, σ. 482 μὲ τὴν ἐπιγραφήν : «Πρόδρομε, βοήθει Θεοδώρῳ ἡγουμένῳ τῶν Στουδίου».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρας, τοὺς ξένους, τοὺς γέροντας, τοὺς ἀσθενεῖς[1]. Ἀφοῦ διένειμαν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἄλλων συγγενῶν τὴν μεγάλην οἰκογενειακὴν περιουσίαν εἰς φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς καὶ ἀφοῦ ἠλευθέρωσαν τοὺς δούλους καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς καὶ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα[2], ἐπῆγεν ἡ Θεοκτίστη εἰς μοναστήριον. Ὁ ἀδελφός της Πλάτων μὲ τὸν υἱόν της Θεόδωρον ἐπῆγαν εἰς τὴν μονὴν Σακκουδίωνος εἰς Προῦσαν. Ὁ Θεόδωρος εἰς τὸν ἐπιτάφιον εἰς Πλάτωνα καὶ εἰς τὴν μητέρα του[3] ἐξυμνεῖ τὰς ἀρετάς των. Ὁ Πλάτων ἀπέθανε τὸ 813 εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν καὶ ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ τὸν Θεόδωρον εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς μεγάλους ἀγῶνάς του[4].

Ἡ φιλανθρωπία τῶν συγγενῶν μοναχῶν τούτων, καθὼς καὶ τὸ ζήτημα τοῦ γάμου τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ′ μετὰ τῆς Θεοδότης, τῆς συγγενοῦς των, κατέστησεν αὐτοὺς ὀνομαστούς. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Θεόδωρος ἐχαρακτήρισαν ὡς μοιχείαν τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ κατηγόρουν τὸν πατριάρχην Ταράσιον, διότι, ἐνῷ δὲν ἐνέκρινε, δὲν καθήρεσε τὸν ἱερέα τὸν τελέσαντα τὸν γάμον. Ὁ Κωνσταντῖνος Ϛ′ ἀφοῦ δὲν κατώρθωσε νὰ τοὺς πείσῃ εἰς τὴν Προῦσαν, ὀργισθεὶς τοὺς ἐξώρισε.

Μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ Κωνσταντίνου ἡ Εἰρήνη ἔσπευσε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς ἐξορίστους μοναχοὺς εἰς τὰς μονάς των. Τότε ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Ταρασίου καὶ ὁ ἱερεὺς ὁ τελέσας τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντίνου.

Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ Θεοδώρου[5] αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀράβων ἐπὶ «Ἀαρὼν» ἔφθασαν μέχρι Βιθυνίας καὶ ἠνάγκασαν τὸν Θεόδωρον νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν μονὴν «τῶν Στουδίου» εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ συνέταξεν ὁ Θεόδωρος τὸν αὐστηρὸν κοινοβιακὸν κανονισμὸν τῆς μονῆς, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε καὶ ἐργασίαν καὶ ἀνάγνωσιν βιβλίων[6]. Ὁμοίως ὠργάνωσε διὰ πρώτην φορὰν τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς Στουδίου, ἡ ὁποία ἐβοήθησε τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, διότι συνεκέντρωσε πολλὰ χειρόγραφα ἀρχαίων καὶ Χριστιανῶν συγγραφέων καὶ

1) Migne PG. 99, 889.

2) Βυζ. Χρον. τ. 21 (1915) σ. 262 : «οἰκέτας ἅπαντας τῆς δουλείας ἀπολύσαντες καὶ ληγάτα ἐπιδόντες». Περὶ τῆς Θεοκτίστης βλ. Diehl, Figures Byzantines, πρώτη σειρά, 1925, σ. 112.

3) Migne PG. 99, 803 καὶ 883.

4) Περὶ τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου τοῦ Πλάτωνος (813), τοῦ Θεοδώρου (826) καὶ τοῦ Ἰωσὴφ (832) βλ. Ceretelli ἐν BZ. τ. 9 (1900) σ. 649 : «ἐτελειώθη ἐν Κυρίῳ ὁ ὅσιος καὶ θεοφόρος πατὴρ ἡμῶν Πλάτων ὁ τοῦ Χριστοῦ ὁμολογητής, ὁ μέγας τῆς οἰκουμένης φωστὴρ μηνὶ Ἀπριλίῳ ἰνδ. ζ′ ἡμέρᾳ δ′.....».

5) Βυζ. Χρον. τ. 21 270.

6) Αὐτ. σ. 278 : εἰργάζοντο ἐκεῖ «καὶ ὑφάνται καὶ ραφεῖς, σκυτοτόμοι καὶ ὑποδηματορράφοι, σκηνοποιοὶ καὶ οἰκοδόμοι καὶ οἱ τὰς σκυρίδας (γράφε σπυρίδας) πλέκοντες καὶ ὅσοι δὴ πυρὸς καὶ σιδήρου τέχνην βάναυσον μετίασι».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ τῆς ἀντιγραφῆς ηὐκόλυνε τὴν διάδοσιν αὐτῶν[1]. Ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων.

Τὸ κῦρος τοῦ Θεοδώρου ἦτο μέγα· ὅταν τὸ 806 ἀπέθανεν ὁ πατριάρχης Ταράσιος καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκλεγῇ νέος, ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος μεταξὺ τῶν ἄλλων ἠρώτησε καὶ τὴν γνώμην τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου περὶ τοῦ καταλλήλου προσώπου, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ καταλάβῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἡ ἐρώτησις αὐτὴ δεικνύει, πόσον προσεκτικὸς ὑπῆρξεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου πατριάρχου, ἀλλὰ καὶ πόσην δύναμιν εἶχεν ἤδη ὁ Θεόδωρος. Οὗτος συνεβούλευσε[2] τὸν αὐτοκράτορα νὰ περιλάβῃ εἰς τοὺς ὑποψηφίους ὄχι μόνον ἐπισκόπους ἀλλὰ καὶ αὐστηροὺς μοναχοὺς καὶ «στυλίτας» (ἢ «κιονίτας») καὶ «ἐγκλείστους» ἀκόμη. Ἡ συμβουλὴ ἦτο κακή, διότι εἰς ἐποχὴν τόσον δύσκολον, εἰς ἐποχὴν συζητήσεων θεολογικῶν, ἐχρειάζετο ἄνθρωπος μορφωμένος καὶ δεξιός, ὅπως ὁ Ταράσιος[3], καὶ τοιοῦτοι δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι οἱ ἀδιάλλακτοι καὶ αὐστηροὶ στυλῖται, τοὺς ὁποίους συνίστα ὁ Θεόδωρος. Ὁ Νικηφόρος δὲν ἤκουσε τὸν Θεόδωρον καὶ ἔκαμε πολὺ καλά. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Νικηφόρου ὡς διαδόχου τοῦ Ταρασίου δεικνύει ὅτι ὑπῆρχαν μορφωμένοι καὶ αὐστηροὶ λαϊκοί, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ προτιμηθοῦν ἀπὸ τοὺς φανατικοὺς μοναχούς.

Ὁ νέος πατριάρχης Νικηφόρος προῆλθεν ἀπὸ λαϊκῶν, ὅπως ὁ Ταράσιος. Τοῦτο ἐπροκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Θεοδώρου. Σφοδροτέρα ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ πολεμική του κατὰ τοῦ νέου πατριάρχου, ὅταν οὗτος ἠθώωσε τὸν ἱερέα τὸν τελέσαντα τὸν γάμον τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ′ καὶ τὸν ἐπανέφερεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου. Ἡ ἐπιείκεια τοῦ Νικηφόρου ἀπέναντι τοῦ ἱερέως προῆλθε, φαίνεται, ἀπὸ ἐντολὴν ἀνωτέραν.

---

1) Εἰς τὸν βίον τοῦ Νικολάου Στουδίτου, μαθητοῦ τοῦ Θεοδώρου, ὀνομάζεται ἡ μονὴ «περιφανὲς καὶ περίδοξον τῆς ἀρετῆς παιδευτήριον τὸ μέγα κοινόβιον τῶν τοῦ Στουδίου» (Migne PG τ. 105 στ. 869).

2) Migne PG. 99, 960. Αὐτ. λέγεται ὅτι ὁ βασιλεὺς «τῶν πολλῶν ὀφείλει προλάμπειν ὡς ἐν ἀστράσιν ὁ ἥλιος».

3) Ὁ Ταράσιος ἦτο ἐκ «πατρικίων σειρᾶς», ἐξ οἰκογενείας πατρικίων, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο δικαστὴς «Σόλωνος καὶ Λυκούργου..... δικαιότερος». Τὴν μεγάλην του φιλανθρωπίαν «τίς ἂν ἐπιμετρήσοι λογιστὴς Διόφαντος;». Ὑπῆρξε μετριοπαθὴς πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, σθεναρὸς ἀπέναντι τοῦ Κωνσταντίνου Ϛ′ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ γάμου μὲ τὴν Θεοδότην. Ὁ μαθητής του Ἰγνάτιος ὁ βιογραφήσας αὐτὸν λέγει ὅτι δὲν θὰ λησμονήσῃ ποτὲ τὴν διδασκαλίαν του, πρὸ πάντων εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν μετρικήν. (Βλ. Ignatii diaconi vita Tarasii.... σ. 396 κέξ.). Ὁ Ταράσιος λοιπὸν δὲν ἦτο τυχαῖος ἀλλ' ἐξαιρετικὸς πατριάρχης καὶ δι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως ἡ ἀναζήτησις ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου ἀνταξίου διαδόχου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 25α. Νόμισμα μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοδώρας,
τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῆς ἀδελφῆς του Θέκλης

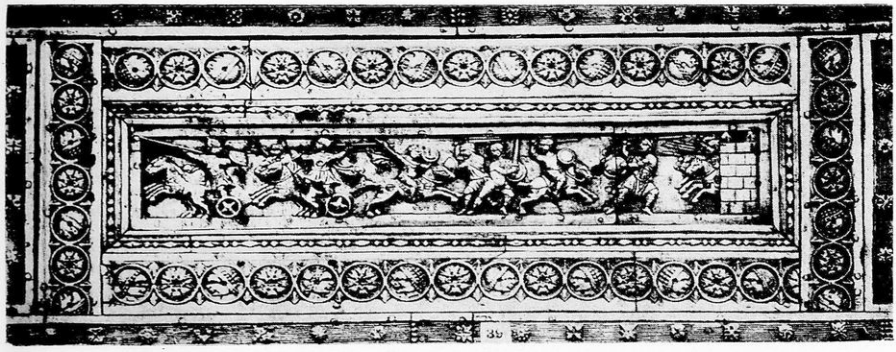

Εἰκ. 25β. Κιβώτιον ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν μὲ ἀρχαίαν παράστασιν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Θεόδωρος, φύσις πολὺ μαχητική, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ ὁ Νικηφόρος ἠναγκάσθη διὰ μικρᾶς Συνόδου (809) νὰ καταδικάσῃ τὸν Θεόδωρον. Ἡ πολιτεία ὑπῆρξε πρόθυμος νὰ φυλακίσῃ καὶ ἐξορίσῃ τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν νεώτερον ἀδελφόν του Ἰωσὴφ καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ Πλάτωνα. Ἀλλ' οἱ Στουδῖται δὲν τρομάζουν, εἶναι πρόθυμοι εἰς θυσίας, ἀρκεῖ νὰ ἐπιβάλουν τὰς γνώμας των. Πρὸς τοῦτο ζητοῦν καὶ τὴν γνώμην τοῦ πάπα. Ἐπιστολὴ τοῦ Θεοδώρου ἀπευθύνεται «τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ κορυφαιοτάτῳ πατρὶ πατέρων Λέοντι τῷ δεσπότῃ μου ἀποστολικῷ πάπᾳ»[1]. Ἄλλαι ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ἔπειτα ἔγραψεν ὁ Θεόδωρος μετ' ἄλλων μοναχῶν, ἀπευθύνονται «τῷ τῶν πάντων παναγιωτάτῳ πατρί, κορυφαίῳ φωστῆρι οἰκουμενικῷ, κυρίῳ ἡμῶν δεσπότῃ, ἀποστολικῷ πάπᾳ»[2]. Ἡ ἐπίκλησις τοῦ πάπα παρὰ τοῦ Θεοδώρου ἐχρησιμοποιήθη παρὰ τῶν καθολικῶν ἱστορικῶν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ πρωτείου τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν. Ἂν ἐτίθετο ζήτημα πρωτείου, ὑποθέτω ὅτι ὁ μαχητικὸς Θεόδωρος θὰ ἐπολέμει τὴν παπικὴν ἀξίωσιν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἠγωνίζετο κατὰ τοῦ πατριάρχου, δὲν ἐδυσκολεύετο νὰ ζητῇ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γνώμην του.

Μὲ τὸν πατριάρχην Νικηφόρον συνεφιλιώθη ἔπειτα ὁ Θεόδωρος, βεβαίως ὄχι ἰδίᾳ πρωτοβουλίᾳ. Ἀπὸ τὴν ἐξορίαν ἐπανῆλθε μόνον μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν νέου αὐτοκράτορος, τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβέ, τὸ 811.

Ὀλίγα ἔτη μόνον ἔμελλε νὰ μείνῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Θεόδωρος. Ὁ Λέων ὁ Ἀρμένιος ἐπανέφερε τὸ 815 τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας καὶ ὁ Θεόδωρος εἶναι ὁ κυριώτατος ὑπερασπιστὴς τῆς εἰκονολατρίας, ὅπως ἦτο ἄλλοτε ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός. Εἰς συζήτησιν, τὴν ὁποίαν ἐπροκάλεσεν ὁ Λέων ὁ Ἀρμένιος, ὡμίλησε μετὰ τόσου σθένους καὶ μαχητικότητος ὁ Θεόδωρος, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἐπροτίμησε νὰ σταματήσῃ τὴν συζήτησιν μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι δὲν θέλει νὰ δημιουργήσῃ μάρτυρα τὸν Θεόδωρον[3]. Ὁ Θεόδωρος ὅμως γίνεται σφοδρότερος, ἀπειλητικὸς καὶ λέγει ὅτι εἶναι ἕτοιμος εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θάνατον[4] καὶ ὁ Λέων Ἀρμένιος τὸν στέλλει τότε εἰς ἐν φρούριον τῆς Βιθυνίας, ὅπου κατ' ἐντολὴν βεβαίως ἀνωτέραν τὸν κακομεταχειρίζονται πολύ, τοῦ δίδουν κακὴν τροφήν, τὸν μαστιγώνουν κ.τ.τ.

1) Migne PG. 99, 1017.

2) Ἔνθ' ἀνωτ. 99, 1153.

3) Βυζ. Χρον. 21, 281. Ὁ Λέων λέγει πρὸς τὸν Θεόδωρον: «σοὶ μὲν καὶ ὑπερορία οἶδα καταθύμιος καὶ ἡ τιμωρία καὶ ὁ θάνατος· ἀλλ' οὐ πείσεις με τέως τοῦτο δρᾶσαι πρὸς σέ, οὐδὲ μάρτυρα σαυτὸν ἐπιφημίσεις ἐπ' ἐμοῦ δόξαν ταύτην θηρώμενος».

4) Αὐτ. σ. 282: «μέχρις αἵματος ἀνθεξόμεθα».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατὰ τὴν νέαν του ἐξορίαν καὶ κάθειρξιν ὁ Θεόδωρος δὲν ἔμεινεν ἀδρανής· ἐσχεδίασε τότε, ἴσως καὶ ἔγραψε, τοὺς γνωσθέντας ἀργότερον «ἀντιρρητικούς» κατὰ τῆς εἰκονομαχίας [1] καὶ ἄλλας μελέτας σχετικάς.

Ἀπὸ τὴν Βιθυνίαν ἔφεραν τὸν Θεόδωρον εἰς τὸν μητροπολίτην Σμύρνης, ὁ ὁποῖος τὸν ἐφυλάκισεν εἴς τι «δωμάτιον». Ἡ μεταφορὰ ἦτο βελτίωσις τῆς καταστάσεως τοῦ Θεοδώρου, ἀλλὰ συγχρόνως ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς Βιθυνίας, τὸ ὁποῖον βεβαίως τὸν συνεπάθει καὶ διηυκόλυνε τὴν ἐπαναστατικὴν ἀλληλογραφίαν του.

Ὁ Θεόδωρος ἐπανῆλθεν (821) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μόνον ὅταν ὁ Μιχαὴλ Β' ὁ Τραυλὸς ἐξώντωσε τὸν Λέοντα Ἀρμένιον καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ὅταν ὁ Μιχαὴλ Τραυλὸς ἤρχισε νὰ γίνεται αὐστηρότερος εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, ὁ Θεόδωρος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἴς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τὸ 826 εἰς ἡλικίαν ἑξήκοντα ἑπτὰ ἐτῶν. Εἰς τὴν διαθήκην του πλὴν ἄλλων παρήγγειλεν εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Στουδίου νὰ μὴ μεταχειρίζεται δούλους κατ' οὐδένα τρόπον οὔτε δουλοπαροίκους [2].

Ἐσημειώσαμεν τὰ ἀνωτέρω, διότι ἡ τόλμη καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Θεοδώρου εἶχαν ἐπίδρασιν καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν. Ἐκτὸς τούτου ἡ αὐτοθυσία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ἥρωος, τοῦ νέου Ἀθανασίου [3], προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν καὶ τοῦ ἱστορικοῦ, ὄχι μόνον τοῦ θεολόγου, καὶ ἐπιβάλλεται καὶ εἰς τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον, ἂν καὶ οὗτος δυσκολεύεται νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐπροκάλει τὴν πολεμικὴν τοῦ Θεοδώρου. Ἀλλ' ἥρωες, ἕτοιμοι νὰ μαρτυρήσουν ὅπως ὁ Ἀθανάσιος καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, οἱ ὑποστάντες τόσας ἐξορίας καὶ τόσας πιέσεις καὶ ταλαιπωρίας χωρὶς νὰ καμφθοῦν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον [4], θὰ ἐστήριζαν καὶ ἄλλα ἰδανικὰ ἄλλων ἐποχῶν, ὅπως ἐστήριξαν τὰ ἰδικά των.

Πλὴν τοῦ ἡρωικοῦ βίου τοῦ Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀπησχόλησεν ἀνωτέρω, ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ θεολογική του ἐργασία. Τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἀπησχόλησε κατὰ πρῶτον λόγον τὸν Θεόδωρον, ἔπειτα διάφορα ἄλλα θεολογικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν μᾶλλον τὴν ἐκ-

1) Migne PG. 99, 327 κἑξ.

2) Migne PG. 99, 1817 : «οὐ κτήσῃ δοῦλον, οὔτε εἰς τὴν οἰκείαν χρείαν, οὔτε εἰς τὴν οἰκείαν μονήν, οὔτε εἰς ἀγροὺς τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονότα ἄνθρωπον». Φαίνεται καὶ ἐκ τούτου ὅτι καὶ ἡ Ἐκκλησία μετεχειρίζετο δούλους καὶ δουλοπαροίκους.

3) Ὁ Salaville παραβάλλει τὸν Στουδίτην πρὸς τὸν Παῦλον, ἀλλὰ νομίζω καλυτέραν τὴν παρομοίωσιν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον.

4) Ὁ Θεόδωρος «τὰ δεινότατα ὑπέστη ἐν ἐξορίαις καὶ εἱρκταῖς καὶ λιμῷ μακρῷ, πληγαῖς τε ταῖς κατὰ τῶν νώτων καὶ παντοίαις κακώσεσι» (Migne PG. 99 στ. 1849 κἑξ.).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κλησιαστικὴν ἱστορίαν. Μέγα ἐνδιαφέρον παρέχουν αἱ σωθεῖσαι πολλαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ Θεοδώρου διὰ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, διότι ἀσχολοῦνται μὲ διάφορα ζητήματα καὶ ἀπευθύνονται καὶ πρὸς πολλὰ ἐπίσημα πρόσωπα, αὐτοκράτορας, πατριάρχας κλπ.

Ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ ὑμνογραφικὴ ποίησις τοῦ Θεοδώρου. Μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰ ω σ ή φ, μητροπολίτου Θεσσαλονίκης, συνεπλήρωσαν τὸ Τ ρ ι ῴ δ ι ο ν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὁ Θεόδωρος ἠσχολήθη μὲ ὅλα τὰ εἴδη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Καὶ ἂν ἀμφισβητηθῇ ἐνιαχοῦ ἡ ἀξία τῆς ποιήσεως τοῦ Θεοδώρου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αὕτη βοηθεῖ νὰ ἐννοήσωμεν καλύτερα τὸν ἐξαιρετικὸν ἄνθρωπον, διότι δεικνύει τὸ βάθος τῶν αἰσθημάτων του, τὰ ὁποῖα τὸν ὡδήγουν εἰς αὐτοθυσίαν [1].

6. Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Νικηφόρου.

Ἐπὶ τῆς Εἰρήνης ἔγιναν μεγάλαι σπατάλαι, ἐπληρώθησαν πολλὰ χρήματα εἰς τοὺς Ἄραβας, κατηργήθησαν φόροι ἢ ἔγινε χαλαρωτέρα ἡ εἴσπραξις αὐτῶν. Πρὸ τοιαύτης καταστάσεως εὑρισκόμενος ὁ Νικηφόρος καὶ ἀπειλούμενος συγχρόνως ὑπὸ Ἀράβων καὶ Βουλγάρων ἔλαβεν αὐστηρὰ οἰκονομικὰ καὶ στρατιωτικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα συγχρόνως δεικνύουν τὴν δραστηριότητά του. Ὁ σύγχρονος Θεοφάνης [2] ὀνομάζει τὰ ἀντιδημοτικὰ αὐτὰ μέτρα «κακώσεις» καὶ τὰ καταδικάζει χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους. Τὰ μέτρα ταῦτα δὲν εἶναι ὅλα νέα, φαίνεται δ' ὅτι συνεπληρώθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου. Ἐκθέτομεν συντόμως αὐτά.

Ὅπως ἄλλοτε ὁ Κοπρώνυμος ἔφερε Παυλικιανοὺς καὶ ἄλλους Μικρασιάτας πρὸς τὰ βουλγαρικὰ σύνορα, οὕτω καὶ ὁ Νικηφόρος τώρα ἔφερε μικρασιατικοὺς πληθυσμοὺς «ἐπὶ τὰς Σκλαβηνίας» [3], ἤτοι πάλιν πρὸς

1) Ἄξια σημειώσεως εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae σ. 216 : «ἦν τὴν μὲν ἡλικίαν (=ἀνάστημα) μακρός, κ α τ ά ξ η ρ ο ς καὶ ὠχρὸς τὴν ὄψιν, μιξοπόλιος τὴν τρίχα καὶ ἐπιφάλακρος».

2) Θεοφάν. 1, 486. Λεπτομερέστερον περὶ τῶν «κακώσεων», vexations, τοῦ Νικηφόρου ἔγραψεν ὁ Bratianu, Études Byzantines.... σ. 195.—Πβ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους 3, 2 σ. 167. Ostrogorsky, Geschichte... σ. 130—Dölger, Regesten 1, 46.

3) Ὁ Charanis (Nicephorus I...) δέχεται ὅτι ὁ Νικηφόρος μετέφερεν Ἕλληνας εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐξελλήνισε τὰς ἐκεῖ Σκλαβηνίας. Ἀσφαλεῖς ὅμως μαρτυρίας περὶ «Σκλαβηνιῶν» ἐν Πελοποννήσῳ δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ μόνον περὶ τὸν Στρυμόνα καὶ τὴν Ροδόπην. Ἐκεῖθεν εἶχαν μετακινηθῆ Σλάβοι εἰς Μικρὰν Ἀ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὰ βουλγαρικὰ σύνορα. Ἡ ἐγκατάστασις ἑλληνικῶν ἢ ἐξελληνισμένων πληθυσμῶν εἰς τὰ σύνορα ἠμπόδιζε βεβαίως τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐγίνοντο εὐκολώτερα, ἂν οἱ πληθυσμοὶ τῶν συνόρων ἦσαν σλαβικοί. Ὅπως λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Ε', οὕτω καὶ ὁ Νικηφόρος μετέφερε Σλάβους καὶ εἰς τὴν θέσιν των ἐτοποθέτησε Μικρασιάτας. Ὁ ἐξοικισμὸς οὗτος συνετελέσθη κατὰ τὸν χειμῶνα ἐντὸς ἑξαμήνου («ἤρχθη ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός, πρὸς δὲ τὸ ἅγιον Πάσχα πεπέρασται» καὶ αὐτὸ δεικνύει πόσον ἐβιάζετο ὁ Νικηφόρος καὶ πόσον ἐντόνως εἰργάζετο. Ἡ ταχύτης βεβαίως τοῦ ἐξοικισμοῦ ἐπέφερεν ἀνωμαλίας, ἀλλ' ὁ Θεοφάνης εἶναι ὑπερβολικὸς λέγων ὅτι ὠμοίαζε οὗτος πρὸς «αἰχμαλωσίαν». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλοὶ κατὰ τὸν Θεοφάνη μετὰ θρήνων ἄφηναν τὰ κτήματά των καὶ τοὺς οἰκογενειακοὺς τάφους, ἀλλὰ παραλείπει νὰ προσθέσῃ, ὅπως παρετήρησεν ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὅτι οἱ ἐξοικισθέντες δὲν εἶχαν ὅλοι κτήματα, ἐνῷ ἐδῶ εἰς τὰ σύνορα ἐλάμβαναν. Τὰ μέτρα ταῦτα ἐλήφθησαν εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

Ἡ δευτέρα «κάκωσις» εἶναι συγχρόνως στρατολογικὸν καὶ οἰκονομικὸν μέτρον. Οἱ «πτωχοὶ» χωρικοὶ στρατολογοῦνται, τὰ δὲ ἔξοδα διὰ τὸν ὁπλισμόν των κλπ. καταβάλλουν «ἀλληλεγγύως» οἱ «ὁμόχωροι», ἤτοι οἱ γείτονες. Ἐφαρμόζει δηλ. ὁ Νικηφόρος καὶ ἐδῶ τὸ σύστημα τῆς οἰκονομικῆς ἀλληλεγγύης, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν καὶ ἄλλοθεν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπου οἱ πλούσιοι γείτονες ἐπλήρωναν τοὺς φόρους τῶν πτωχῶν. Ἀλλὰ συγχρόνως αὐξάνει τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατευσίμων διὰ τῶν πτωχῶν, οἱ ὁποῖοι, φαίνεται, προηγουμένως δὲν ὑπηρέτουν εἰς τὸν στρατὸν ἢ ὑπηρέτουν ὄχι ὡς στρατιῶται, ἀλλ' ὡς βοηθοί, ἱπποκόμοι κλπ.

Ἡ τρίτη «κάκωσις» ἢ «κακόνοια», ὅπως ἐπίσης τὴν ὀνομάζει ὁ Θεοφάνης, εἶναι καθαρῶς οἰκονομική. Ὁ Νικηφόρος διέταξεν ἀναθεώρησιν τῶν φορολογικῶν καταλόγων καὶ αὔξησιν τῶν τελῶν («ἐποπτεύεσθαι πάντας καὶ ἀναβιβάζεσθαι τὰ τούτων τέλη»). Ὁ οἰκονομολόγος αὐτοκράτωρ ἐγνώριζεν ἴσως καταστρατηγήσεις τῶν φορολογικῶν διατάξεων καὶ ἐζήτησεν ἀναθεώρησιν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ καὶ αὔξησίν τινα, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν πληρωμὴν δύο κερατίων διὰ «χαρτιατικά», ἤτοι διὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν φορολογικῶν καταλόγων ἢ τίτλων ἰδιοκτησίας.

Ἡ τετάρτη «κάκωσις» εἶναι ἐπίσης φορολογική. Ὁ Νικηφόρος κατὰ

σίαν καὶ εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν φαίνεται ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ Νικηφόρου Ἕλληνες. Βλ. Στ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέται, VI (1947) σ. 11. Εἰς ξένας πηγὰς ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Sclavonia ἢ Slavinia δῆθεν περὶ Πελοποννήσου, ἀλλ' αὐτὸ δὲν εἶναι βέβαιον. Βλ. Κ. Ἀμάντου, Τσακωνιά, Sclavonia, Ἀφιέρωμα εἰς Χατζιδάκην 1923 σ. 130.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τὴν ἀναθεώρησιν τῶν φορολογικῶν καταλόγων ἀντελήφθη καλύτερα «τοὺς κουφισμούς», ἤτοι τὰς φορολογικὰς εὐκολίας ἢ ἀπαλλαγάς, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἐπὶ Εἰρήνης καὶ διέταξε τὴν κατάργησιν αὐτῶν. Τὸ μέτρον αὐτὸ ἐπέφερε φορολογικὴν ἐξίσωσιν καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῇ καὶ αὐτὸ «κάκωσις».

Ἡ πέμπτη «κάκωσις» ἀναφέρεται εἰς τὰ κτήματα τῶν «εὐαγῶν οἴκων», ἐκκλησιαστικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, ἀπὸ τοὺς «παροίκους», ἤτοι ἀγροδούλους, τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ τώρα τὸ «κ α π ν ι κ ό ν», ἤτοι τὸν προσωπικὸν ἢ κεφαλικὸν φόρον, τὸν ὁποῖον δὲν ἐπλήρωναν πρότερον. Ἀφοῦ δὲ τὰ καλύτερα τῶν κτημάτων τούτων παρέδωσεν ὁ Νικηφόρος «εἰς τὴν βασιλικὴν κουρατωρείαν», ἤτοι εἰς τὴν διοίκησιν τῶν βασιλικῶν κτημάτων, ἐπέβαλε καὶ τὸ «καπνικὸν» τῶν ἀγροδούλων αὐτῶν εἰς τὰ ὑπολειφθέντα, ὥστε οἱ «εὐαγεῖς οἶκοι» νὰ πληρώσουν διπλάσιον φόρον, ἐνῷ ἡ περιουσία των ἠλαττώθη («τὰ τέλη διπλοῦσθαι τῶν οἰκήσεων στενουμένων αὐτοῖς καὶ τῶν χωρίων»). Εἶναι σαφὲς ὅτι τὸ φορολογικὸν αὐτὸ μέτρον ἐλήφθη ἐν πνεύματι εἰκονομαχικῷ καὶ ἔπληξε τὴν ἀσύδοτον πάλιν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Εἰρήνης ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν, διότι αὐτὴ ἐπλήρωσε «τὰ καπνικὰ» τῶν ἀγροδούλων, οἱ ὁποῖοι βεβαίως δὲν ἠδύναντο νὰ πληρώσουν.

Ἡ ἕκτη καὶ ἑβδόμη «κάκωσις» ἀναφέρεται εἰς τοὺς πλουτήσαντας αἰφνιδίως καὶ χαρακτηρισθέντας «ὡς εὑρετὰς θησαυρῶν». Καὶ οἱ πρὸ εἴκοσι ἐτῶν εὑρόντες θησαυρόν, «πίθον (μὲ νομίσματα βεβαίως) ἢ σκεῦος ὁτιοῦν», τοὺς ὁποίους, φαίνεται, ἡ Εἰρήνη ἀφῆκεν ἀνενοχλήτους, ἔπρεπε τώρα νὰ πληρώσουν. Αἱ εἰδήσεις αὗται μᾶς φέρουν εἰς τὴν καθυστερημένην οἰκονομικὴν ἐποχήν, ὅτε οἱ κάτοχοι τοῦ χρήματος δὲν ἠδύναντο νὰ κυκλοφοροῦν αὐτὸ διὰ τῶν τραπεζῶν καὶ συνήθως τὸ ἔκρυπταν. Τὸ Κράτος ἐφορολόγει τοὺς νέους εὑρετὰς τῶν χρημάτων αὐτῶν καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον ἐπανέφερεν ἐν χρήσει ὁ Νικηφόρος. Εἶναι ὅμως πιθανὸν ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐγίνοντο πολλαὶ καταχρήσεις, ἐχαρακτηρίζοντο «ὡς εὑρεταὶ θησαυρῶν» ἄνθρωποι ἐργασθέντες πολὺ διὰ νὰ ἀποκτήσουν περιουσίαν τινὰ ἢ ἀντιθέτως ἀπηλλάσσοντο τῆς φορολογίας οἱ εὑρόντες θησαυρόν.

Ἡ ὀγδόη «κάκωσις» περιέχει δύο διαφόρους διατάξεις, εἶναι διπλῆ. Ἐν πρώτοις φορολογεῖ μὲ δύο χρυσᾶ νομίσματα κατ' ἄτομον, μὲ μεγάλην δηλ. φορολογίαν, τοὺς ἐμπόρους δούλων («ἔξω τῆς Ἀβύδου» καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν «Δωδεκάνησον» ὄχι τὴν σημερινὴν ἀλλὰ τὰς Κυκλάδας, ὅπου, φαίνεται, ἐκομίζοντο ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν Μαῦροι (ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν Συρίαν Σαρακηνοὶ) καὶ ἐπωλοῦντο εἰς τὰς πόλεις δι' οἰκιακὰς ὑπηρεσίας. Ἀφοῦ δ' ὁ Νικηφόρος ἐνόμισεν ὅτι ἡ φορολογία αὐτὴ θὰ τοῦ ἀπέφερεν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀρκετὸν ποσὸν καὶ δι' αὐτὸ τὴν ἐπέβαλε, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο σημαντικὸν τὸ ἐμπόριον τῶν δούλων, τῶν «οἰκετικῶν σωμάτων», ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης.

Εἰς τὴν ὀγδόην «κάκωσιν» περιέλαβεν ὁ Θεοφάνης (1, 487), κακῶς βεβαίως, καὶ τὴν φορολογίαν τῶν κληρονομιῶν ἀπὸ εἰκοσαετίας. Καθὼς ἐδέχθη καὶ ὁ Bratianu, φορολογία κληρονομιῶν ὑφίστατο καὶ πρότερον, ἀλλὰ τώρα φορολογοῦνται καὶ οἱ κατιόντες συγγενεῖς, οἱ κληρονόμοι τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ πάππου, ἐνῷ πρότερον μόνον οἱ πλάγιοι.

Ἡ ἐνάτη «κάκωσις» εἶναι κατὰ τὸν Bratianu [1] εἶδος ἀρχαίας λειτουργίας, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ναυτικοὶ κάτοικοι τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας («οἱ μηδέποτε γηπονικῶς ζήσαντες» κατὰ τὸν Θεοφάνη, ἤτοι οἱ μὴ ἀσχοληθέντες ποτὲ μὲ τὴν γεωργίαν) ἀναγκάζονται νὰ ἀγοράζουν κτήματα ἀπὸ νὰ περιελθόντα ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας εἰς τὸ Κράτος ἢ ἀπὸ τὰ πωλούμενα ὑπὸ τῶν ἐξοικισθέντων εἰς τὰς «Σκλαβηνίας», ὅπως εἴδαμεν ἀνωτέρω. Τὸ Κράτος ὥριζε τὸ ποσὸν τῆς ἀναγκαστικῆς αὐτῆς ἀγορᾶς, ἡ ὁποία διὰ τὰς «ὁλοκληρωτικὰς» ἀντιλήψεις τοῦ Νικηφόρου δὲν εἶχε τίποτε τὸ παράδοξον.

Ὁ Νικηφόρος ὑπείκων εἰς συστάσεις ἐκκλησιαστικὰς ἐνομοθέτησε κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,488) «τὸ μὴ τοκίζειν». Ἔπειτα ὅμως παρετήρησεν ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ τοκισμοῦ ἔβλαπτε τὰς ναυτικὰς μάλιστα ἐπιχειρήσεις καὶ δι' αὐτὸ «δι' εἴδους ναυτικῆς τραπέζης», ὡς λέγει ὁ Παπαρρηγόπουλος (3,2 σ. 169) [2], ἤρχιζε νὰ τοκίζῃ μὲ τόκον περίπου 17 % («ἐπὶ τόκῳ τετρακεράτῳ») μέχρις ὡρισμένου ποσοῦ. Τὸ Κράτος λοιπὸν ἔγινεν ὁ μόνος δανειστής, δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀνωτέρω τόκος ἦτο ὑπερβολικός. Κακῶς ἐπομένως ὠνόμασεν ὁ Θεοφάνης τὴν ἀνωτέρω διάταξιν «κάκωσιν».

Τὰ ἀνωτέρω δραστήρια μέτρα τοῦ Νικηφόρου δεικνύουν τὰς ἀντιλήψεις αὐτοῦ περὶ τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον δικαιοῦται νὰ ἐπεμβαίνῃ παντοῦ, νὰ ἀναγκάζῃ τὸν πολίτην νὰ πράττῃ ὅ,τι ἀπαιτεῖ τὸ γενικὸν συμφέρον. Ἂν ὁ Νικηφόρος ἦτο στρατιωτικώτερος καὶ ἐνίκα εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τῶν Βουλγάρων, εἶναι πολὺ πιθανόν, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν τόλμην καὶ δραστηριότητα, τὴν ὁποίαν εἴδαμεν εἰς τὰς ἀνωτέρω «κακώσεις», ὅτι θὰ ἀπέβαινεν ἐκ τῶν ἱκανωτέρων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

7. Ὁ Νικηφόρος Α' καὶ οἱ Βούλγαροι.

Τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων ἤρχισεν ὁ Νικηφόρος, ἴσως διότι τοῦ ἐφάνη πολὺ ἐπικίνδυνος ἡ ἐπέκτασις αὐτῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνά-

1) Bratianu, Études Byzantines.... σ. 208.
2) Πβ. Brehier, Les Institutions σ. 265

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βεως καὶ πρὸς τὴν Παννονίαν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Ἀβαρικοῦ Κράτους ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

Τὸ 809 ἀνέλαβε τὴν ἐκστρατείαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔδειξε μὲν γενναιότητα, ἀλλ' ὄχι στρατηγικὴν περίσκεψιν, ἀκριβῶς διότι δὲν ἦτο στρατιωτικός, ἐνῷ ὁ Κροῦμος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων, διεκρίνετο διὰ τὴν στρατιωτικήν του ἱκανότητα. Κατὰ τὸν Θεοφάνη [1] οἱ Βούλγαροι ἐνήργησαν αἰφνιδιασμὸν καὶ ἥρπασαν τὸ ταμεῖον τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ παρὰ τὸν Στρυμόνα, ἐνῷ ἐγίνετο ἡ πληρωμὴ εἰς τοὺς ἀξιωματικούς· 1100 λίτρας χρυσοῦ (ἤτοι 80.000 περίπου χρυσῶν νομισμάτων) κατέλαβεν ὁ Κροῦμος καὶ κατέσφαξε τὸ ἐκεῖ τμῆμα τοῦ στρατοῦ μὲ τὸν ἀρχηγόν του. Τὰ ἁρπαγέντα χρήματα ἐχρησίμευσαν ἴσως εἰς τὸν Κροῦμον νὰ καταλάβῃ τὴν «Σερδικὴν» (Σόφιαν) «δόλῳ καὶ λόγῳ» κατὰ τὸν Θεοφάνη καὶ νὰ σφάξῃ πάλιν πολλὰς χιλιάδας στρατοῦ καὶ λαοῦ.

Καθὼς βλέπομεν, ἡ ἀρχὴ τοῦ κηρυχθέντος ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου πολέμου ὑπῆρξε πολὺ καταστρεπτική. Ὁ Νικηφόρος ἠναγκάσθη ἕνεκα ἀνταρτικῶν κινημάτων νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀλλ' ἡτοιμάσθη διὰ μεγάλην ἐκστρατείαν (811).

Περὶ τῆς εὐτυχοῦς κατ' ἀρχὰς δευτέρας ἐκστρατείας τοῦ Νικηφόρου ὁ μισῶν αὐτὸν Θεοφάνης λέγει ἀσαφῆ πράγματα [2]. Οὗτος δὲν θέλει νὰ ὁμιλήσῃ ἀπεριφράστως περὶ νίκης τοῦ Νικηφόρου, ἐνῷ ἐκ τῶν εἰδήσεων περὶ «σκύλων συλλογῆς», περὶ τοῦ φόβου τοῦ Κρούμου, περὶ σφαγῆς Βουλγάρων δικφαίνεται αὐτη. Ἐκ νέας ὅμως ἀνωνύμου σπουδαιοτάτης πηγῆς, τὴν ὁποίαν ἀνεῦρε καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Βούλγαρος ἱστορικὸς Duicev [3], ἔχομεν ἀκριβεστέρας πληροφορίας περὶ τῆς πρώτης νίκης τοῦ Νικηφόρου. Κατὰ ταύτην ὁ Νικηφόρος πεισθεὶς πλέον ὅτι ἔχει ἀντίπαλον πολὺ ἱκανὸν καὶ ἐπικίνδυνον, τὸν Κροῦμον, παρέλαβε μαζί του καὶ τὸν γαμβρόν του Μιχαὴλ Ραγκαβὲν καὶ τὸν υἱόν του Σταυράκιον καὶ «πάντας τοὺς πατρικίους καὶ ἄρχοντας» προφανῶς διὰ νὰ δώσῃ μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τὸν στρατόν, ὅπου κατέταξε καὶ «τῶν ἀρχόντων τὰ τέκνα ἀπὸ δεκαπέντε ἐτῶν καὶ ἐπάνω», τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ υἱοῦ του μὲ τὸ νέον ὄνομα Ἰκανᾶτοι.

Πράγματι ἡ πανστρατιὰ αὕτη ἐφόβισε τὸν Κροῦμον, ὁ ὁποῖος ἐγκα-

1) Θεοφάν. 1, 484.

2) Θεοφάν. 1, 490.

3) Τὴν νέαν ταύτην πηγὴν ἀνεδημοσίευσεν ἀκριβέστερον ὁ Grégoire εἰς τὸ Byzantion τ. 11 (1936) σ. 421 καὶ ἀπέδωσεν εἰς τὸν Scriptor Incertus, τὸν Ἀνώνυμον τὸν γράψαντα περὶ Λέοντος Ἀρμενίου. Παραπέμπομεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Grégoire.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τέλειψε τὰς «κλεισούρας», τὰ στενὰ τοῦ Αἵμου, καὶ ἀπεμακρύνθη εἰς δυσπρόσιτα μέρη, κατὰ δὲ τὸν Θεοφάνη καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως εἰρήνην. 'Ο Νικηφόρος ἐπροχώρησεν εἰς τὴν «αὐλήν», τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κρούμου (Pliska), «τοῦ πρώτου τῆς Βουλγαρίας» κατὰ τὴν νέαν ἀνώνυμον πηγήν. 'Ο Κροῦμος ἀπέστειλε τμήματα στρατοῦ νὰ προσβάλουν τὸν Νικηφόρον, ἤρχισε δηλ. πιθανώτατα αἰφνιδιασμούς, ὅπως ἔπραξε τὸ 809 εἰς τὸν Στρυμόνα. 'Ο Νικηφόρος τώρα εἶναι προσεκτικώτερος. Εἰς μίαν σύγκρουσιν πρὸς 12.000 Βουλγάρους ἐνίκησεν οὗτος καὶ «ἀ π έ κ τ ε ι ν ε π ά ν τ α ς», ὅπως λέγει ὑπερβολικὰ ὁ νέος 'Ανώνυμος. 'Επίσης εἰς ἄλλην συμπλοκὴν πρὸς 50.000 Βουλγάρους(;) ἐνίκησεν ὁ Νικηφόρος καὶ «πάντας ἀπώλεσεν». Τὰς ἀριθμητικὰς ὑπερβολὰς τῆς νέας πηγῆς δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰς παραδεχθῶμεν κατὰ γράμμα, πάντως ὅμως ὁ Νικηφόρος ἐνίκησε μεγάλην νίκην, τὴν ὁποίαν ὁ Θεοφάνης δὲν ἠθέλησε νὰ ὁμολογήσῃ. 'Ο Νικηφόρος μετὰ τὴν νίκην συνέλεξε τὰ λάφυρα, κατέλαβε τὸ ταμεῖον καὶ διένειμεν εἰς τὸν στρατὸν ἐκ τῶν λαφύρων πολλὰ καὶ τὸν ἀποθηκευμένον οἶνον.

'Ο Νικηφόρος νομίζει ὅτι εἶναι πλέον νικητὴς ἀσφαλὴς καὶ δὲν προσέχει πάλιν, ὅσον ἔπρεπε. 'Ο στρατὸς ἐτράπη εἰς λεηλασίας («ἐπραίδευε»), κατέκαιεν ἀθέριστα χωράφια (ἦτο 'Ιούλιος μήν), ἔχασε τὴν συνοχήν του. Τοῦτο παρετήρησεν ὁ Κροῦμος διὰ τῶν προφυλακῶν του καὶ τῇ βοηθείᾳ 'Αβάρων καὶ Σλάβων (καὶ τῶν γυναικῶν ἀκόμη), τοὺς ὁποίους εἶχε συγκεντρώσει, ἐπετέθη πάλιν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Νικηφόρου. Οὗτος ἀντέστη ὀλίγον, ἀλλ' ἔπαθε πανικὸν καὶ ἤρχισε νὰ φεύγῃ πρός τινα ποταμόν, ὅπου ἐπνίγη μέρος αὐτοῦ· ἄλλο τμῆμα ἐστράφη πρός τι στενόν, τὸ ὁποῖον εὑρέθη ὠχυρωμένον καὶ ἐπομένως ἀδιάβατον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡττήθη ὁ Νικηφόρος καὶ ἐφονεύθη αὐτός, ὅπως καὶ πατρίκιοι καὶ πολλοὶ στρατηγοί, ἐπληγώθη δὲ καὶ ὁ υἱός του Σ τ α υ ρ ά κ ι ο ς. Πολλοὶ ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἐπιέσθησαν ὑπὸ τῶν «ἀθέων Βουλγάρων» καὶ ἐδέχθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Χριστιανισμὸν («ἀρνήσασθαι τὸν Χριστὸν») καὶ νὰ προσκυνήσουν τοὺς βουλγαρικοὺς θεούς [1].

1) Κατὰ τὸ Μ η ν ο λ ό γ ι ο ν τοῦ Βασιλείου (Migne PG. τ. 117 στ. 556) ἡ μνήμη τῶν μαρτυρησάντων ἐτελεῖτο τὴν 23ην 'Ιουλίου. Κατὰ τὸ αὐτὸ Μηνολόγιον ἐκ τῶν μαχητῶν τοῦ Νικηφόρου «ἐσώθησαν ὅσοι δασέων ὀρέων ἐδράξαντο», οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπέπεσαν αἰφνιδίως κατὰ τὴν νύκτα κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις «ἐν τρυφαῖς καὶ πότοις ἐσχόλαζε χαίρων διὰ τὸ νικῆσαι». Τὸ Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae σ. 837 ἀναφέρει τὴν 23ην 'Ιουλίου «τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ τελειωθέντων ἀδελφῶν ἡμῶν». Αὐτ. σ. 846 ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως τὴν 26ην 'Ιουλίου ὁ θάνατος τοῦ Νικηφόρου μετὰ τῆς «περὶ αὐτὸν ἑ τ α ι ρ ε ί α ς».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἄλλοι ὅμως ἐμαρτύρησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀρνηθοῦν.

Πῶς ἀκριβῶς ἐφονεύθη ὁ Νικηφόρος, δὲν λέγει ὁ ἀνώνυμος ἱστορικός, ὅστις ἐν τούτοις ἔχει πληροφορίας παρ' αὐτόπτου μάρτυρος [1]. Ἐπίσης δὲν λέγει περὶ μεταβολῆς τοῦ κρανίου αὐτοῦ εἰς ποτήριον ὑπὸ τοῦ Κρούμου· τὴν εἴδησιν αὐτήν, πιστευτὴν βεβαίως, ἔχει ὁ Θεοφάνης [2], ὅστις προσθέτει ὅτι «πᾶσα ἡ τῶν Χριστιανῶν καλλονὴ διεφθάρη.... παντὸς θρήνου ἐπέκεινα».

Ἡ καταστροφὴ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἦτο μεγάλη· ὀλίγοι ἐσώθησαν, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ «κουροπαλάτης» Μιχαὴλ Ραγκαβές, γαμβρὸς τοῦ Νικηφόρου ἀπὸ τὴν κόρην του Προκοπίαν. Ὁ Σταυράκιος μετεφέρθη εἰς Ἀδριανούπολιν εἰς κακὴν κατάστασιν.

Ἡ ἀγανάκτησις ἐναντίον τοῦ Νικηφόρου περιέλαβε καὶ τὸν υἱόν του Σταυράκιον, ὁ ὁποῖος, ὅταν πλέον ἐπλησίαζε ν' ἀποθάνῃ ἐκ τῶν τραυμάτων του, ἐπιέζετο ἀπὸ τὴν φιλόδοξον γυναῖκά του Θεοφανώ, συγγενῆ τῆς Εἰρήνης, νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὴν αὐτοκράτειραν [3], ἐδοκίμασε δὲ κατὰ τὸν Θεοφάνη καὶ νὰ τυφλώσῃ τὸν Μιχαήλ. Ὅλα αὐτὰ καὶ αἱ ἐνέργειαι τῆς Προκοπίας, ἡ ὁποία ἔμαθε βέβαια τὰ σχέδια τῆς Θεοφανοῦς, ἐπροκάλεσαν τὴν ἀντίδρασιν τῶν εἰκονολατρῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπέδιδαν τὴν ἧτταν τοῦ Νικηφόρου εἰς τὴν ὄχι αὐστηρὰν του ὀρθοδοξίαν. Αὐτὸς ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ἔλαβε πρωτοβουλίαν εἰς τὸ ζήτημα καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβέ, ἀφοῦ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἔγγραφον ἰδιόχειρον «περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως», ὅτι δὲν θὰ βάψῃ τὰς χεῖρας εἰς αἷμα Χριστιανῶν, ὅτι θὰ σέβεται καὶ δὲν θὰ μαστιγώσῃ ποτὲ μοναχοὺς καὶ κληρικούς [4].

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 811 ὁ Μιχαὴλ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς εἰς τὸν ἱππόδρομον ὑπὸ τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐστέφθη δ' ἔπειτα εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου. Ὁ Σταυράκιος τότε ἔγινε μοναχὸς καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε. Οἱ φίλοι τῶν εἰκόνων εἶναι πολὺ εὐχαριστημέ-

1) Αὐτόπτης μάρτυς ἦτο καὶ ὁ «Νικόλαος μοναχὸς ὁ ἀπὸ στρατιωτῶν», ὅστις γράφει (Synaxarium ἔνθ' ἀνωτ. σ. 343) : «καὶ εἰσελθὼν ὁ βασιλεὺς (Νικηφόρος Α') εἰς τὰς κλεισούρας, ἀνῆλθον οἱ Βούλγαροι εἰς τὸ ὄρος ὀλίγους ἐάσαντες εἰς προφυλακήν, πεντεκαίδεκα χιλιάδας, μικρόν τι ἢ ἔλασσον· οὓς καὶ κατασφάξαντες οἱ Ρωμαῖοι ἐματαιώθησαν· ἀσυστρόφως γὰρ τῇ χώρᾳ προσρυέντες μικροῦ πᾶσα ἡ τῶν Ρωμαίων παράταξις φόνου ἂν ἐγεγόνει παρανάλωμα, σὺν τῷ βασιλεῖ Νικηφόρῳ». Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Νικολάου περιορίζεται ἡ πρώτη ἐπιτυχία τοῦ Νικηφόρου, ὁ ὁποῖος συνεκρούσθη ὄχι πρὸς 50.000 Βουλγάρων ἀλλὰ πρὸς ὀλιγωτέρους.

2) Θεοφάν. 1, 491. Ζωναρ. XV 15.

3) Θεοφάν. 1, 492 «τῇ γαμετῇ τὴν βασιλείαν ἐσπούδαζε περιποιήσασθαι».

4) Θεοφάν. 1, 493.—Πβ. Bratianu, BZ. τ. 37 (1937) σ. 87.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοι μὲ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαήλ, διότι εἶναι βέβαιοι ὅτι θὰ τηρῇ αὐστηρῶς τὰ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ δὲν θὰ ἀνακινήσῃ ζήτημα εἰκόνων. Ὑπῆρξε δὲ καὶ γενναιόδωρος ὁ Μιχαὴλ καὶ διένειμε πολλὰ χρήματα εἰς «ἠδικημένους» καὶ εἰς στρατιώτας ἀναπήρους καὶ τοῦτο καθίστα αὐτὸν δημοτικόν. Ἐπίσης ἐπανέφερεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Θεόδωρον Στουδίτην καὶ ἄλλους εἰκονοφίλους.

Ἂν τὸ Βυζάντιον δὲν εἶχεν ἀπέναντί του τὸν Κροῦμον ἀπειλητικόν, ἴσως θὰ ἦτο ὁ Μιχαὴλ Α' καλὸς βασιλεύς [1]. Ἀλλ' ἡ περίστασις ἀπῄτει ἱκανὸν στρατιωτικὸν καὶ τοιοῦτος δὲν ἦτο ὁ Μιχαὴλ Α'.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι ὁ Κροῦμος μετὰ τὴν νίκην του κατῆλθεν εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας καὶ ἐλήστευε καὶ ἠχμαλώτιζεν, ἀνταποδίδων ὅσα κακὰ εἶχε προξενήσει ὁ στρατὸς τοῦ Νικηφόρου εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδαμοῦ εὗρισκεν ἀντίστασιν ὁ Κροῦμος. Στρατὸς καὶ λαὸς ἐξεκένωσαν καὶ ὀχυρὰς πόλεις, ὅπως τὴν Ἀγχίαλον, τὴν Βερόην, τὴν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνακτισθεῖσαν ὑπὸ τῆς Εἰρήνης καὶ ἄλλας. Οἱ μετοικισθέντες ἐξ Ἀνατολῆς εἰς τὰ σύνορα τὰ ἐγκαταλείπουν καὶ φεύγουν πάλιν. Ὁ Μιχαὴλ ἠναγκάσθη νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Κρούμου συνοδευόμενος μάλιστα ὑπὸ τῆς Προκοπίας, τῆς συζύγου του. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν του κατελήφθη ἡ Δεβελτὸς (812) ὑπὸ τοῦ Κρούμου, ὁ δὲ στρατὸς ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἀδεξιότητα τοῦ Μιχαὴλ ὠργίζετο κατ' αὐτοῦ. Ὁ Κροῦμος ἦτο καὶ πολιτικὸς δεξιὸς καὶ ἐζήτησεν εἰρήνην παρὰ τοῦ Μιχαὴλ [2] ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ δοθοῦν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τὰ παλαιὰ σύνορα τὰ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Ἀδραμυτηνοῦ καθορισθέντα, πρὸς τούτοις μεταξωτὰ καὶ κόκκινα δέρματα, τριάκοντα λίτραι χρυσίου καὶ ἐπὶ πλέον νὰ γίνεται ἀμοιβαία ἀνταλλαγὴ ἐφεξῆς τῶν πολιτικῶν φυγάδων, οἱ δὲ ἔμποροι νὰ ὑποβληθοῦν εἰς αὐστηρὰν ἐπίβλεψιν.

Οἱ σύμβουλοι τοῦ Μιχαὴλ (μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τώρα καὶ καλόγηροι, ὅπως ὁ Θεόδωρος Στουδίτης) δὲν συνεβούλευσαν τὴν εἰρήνην ὑπὸ τοιούτους ὅρους καὶ ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησεν. Ὁ Κροῦμος ἐπῆλθε κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Μεσημβρίας παρὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον, διότι εἶχε τώρα μάθει δι' αἰχμαλώτων τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, πῶς νὰ πολιορκῇ φρούρια, καὶ εἶχε προμηθευθῇ «ἑλεπόλεις» καὶ ἄλλα μηχανήματα, μὲ τὰ ὁποῖα κατέλαβεν εὔκολα τὴν πόλιν, σπουδαῖον κέντρον συγκοινωνίας.

Ὁ Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πρώτην του ἐκστρατείαν δὲν κατώρθωσε τίποτε, μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Μεσημβρίας συνεκέντρωσε στρατεύ-

1) Ὁ Ζωναρᾶς (XV, 17) χαρακτηρίζει ὡς ἑξῆς τὸν Μιχαήλ: «ἦν τὸν μὲν τρόπον χρηστὸς καὶ τὴν πίστιν ὀρθός, περὶ δὲ πραγμάτων οἰκονομίαν νωθής».
2) Θεοφάν. 1, 497.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ματα ἐξ Ἀνατολῆς καὶ ἦλθε παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν εἰς τὴν Βερσινικίαν, ὅπου ἐνικήθη πάλιν (813), διότι ὁ στρατὸς εὔκολα πλέον ἔχανε τὸ θάρρος του· ἡ φυγὴ ἦτο τόση, ὥστε ὁ Κροῦμος ἐνόμισεν ὅτι πρόκειται περὶ ἐνέδρας καὶ διέταξε τὸν στρατόν του νὰ μὴ καταδιώκῃ [1]. Ἡ ἦττα τοῦ Μιχαὴλ ἦτο πλήρης· φεύγων πρὸς τὴν Πόλιν ἐμήνυσεν εἰς τὸν ἱκανὸν στρατηγὸν τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν, τὸν Λέοντα, τὸν λεγόμενον Ἀρμένιον, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ παραιτηθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ [2]. Ὁ Λέων δὲν ἔσπευσε, ἀλλ' ἐπείσθη τέλος ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα. Ὁ Μιχαὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ του Νικήτα, τοῦ ἔπειτα πατριάρχου Ἰγνατίου, ἐπῆγεν εἰς μοναστήριον καὶ ἐλάμβανεν ἐπιχορήγησιν, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ φιλόδοξος Προκοπία, ἡ ὁποία ἐστενοχωρήθη περισσότερον διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ θρόνου.

8. Λέων Ε' ὁ Ἀρμένιος (813-820).

Ὁ Νικηφόρος ἔστεψε καὶ τὸν Λέοντα, ἀφοῦ πρότερον εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς του. Ἀνήκει δηλ. καὶ ὁ Νικηφόρος εἰς τοὺς πατριάρχας, οἱ ὁποῖοι ἀνεμιγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ ζητήματα καὶ ἤσκουν πάντοτε μεγάλην ἐπίδρασιν.

Τοιουτοτρόπως ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ἱκανὸς ἀρχηγός, ἀντάξιος τοῦ ἀντιπάλου του Κρούμου. Ἡ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἦττα τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἔφερε τὸν Βούλγαρον ἡγεμόνα πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ἤλπιζε νὰ καταλάβῃ. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος ὁ Κροῦμος μὲ πεζὸν στρατὸν καὶ τὸ ἱππικὸν ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν χερσαίων τειχῶν καὶ ἐκινεῖτο μεταξὺ Βλαχερνῶν παρὰ τὸν Κεράτιον Κόλπον καὶ Χρυσῆς Πύλης παρὰ τὴν Προποντίδα. Ἐκεῖ ἐτέλει θυσίας εἰς τοὺς βουλγαρικοὺς θεούς, «μιαρὰς καὶ δαιμονιώδεις» κατὰ τὸν Θεοφάνη. Ταχέως ὅμως ἐνόησεν ὁ Κροῦμος ὅτι δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ καταλάβῃ τὰ τείχη τόσον εὔκολα, ὅπως ἐκυρίευσε τὴν Μεσημβρίαν. Ἤρχισε δι' αὐτὸ νὰ σκέπτεται περὶ εἰρήνης. Κατὰ τὸν Θεοφάνη καὶ τὸν Ἀνώνυμον περὶ τοῦ Λέοντος [3] ὁ Λέων ἐπεδίωξε νὰ συλλάβῃ τὸν

1) Θεοφάν. 1, 501.

2) Θεοφάν. 1, 502. Κατὰ τὸν Ἀνώνυμον περὶ Λέοντος (σ. 340) οὗτος δὲν ἐβοήθησε τὸν στρατηγὸν Ἀπλάκην τὸν διευθύνοντα τὴν μάχην κατὰ τοῦ Κρούμου. Ὁ Ἀνώνυμος ὅμως ἔχει τόσον μῖσος κατὰ τοῦ Λέοντος ἕνεκα τῆς εἰκονομαχικῆς του πολιτικῆς ὥστε δὲν εἶναι πιστευτός. Ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνους (σ. 15) ἀναφέρει καὶ τὴν «φυγαδείαν» τοῦ Λέοντος τὴν «ἐγγράφως» παραδοθεῖσαν, ἀλλ' ἀναφέρει καὶ ἄλλας γνώμας, καθ' ἃς τὰ τάγματα τοῦ Μιχαὴλ ἐτράπησαν εἰς φυγήν, ὄχι τοῦ Λέοντος.

3) Θεοφάν. 1, 503.—Ἀνώνυμ. περὶ Λέοντος σ. 343.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κροῦμον δι' ἐνέδρας, ἀλλ' οὗτος τὸ ἀντελήφθη καὶ ἔφυγε, ἐπληγώθη δὲ μόνον ὄχι βαρέως. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐλεηλάτησε καὶ ἠρήμωσε τὴν Θράκην εἰς ἐκδίκησιν.

Φεύγων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἦλθεν εἰς τὴν 'Αδριανούπολιν, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβε (813), μετέφερε δὲ τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς μακράν, πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὴν παλαιὰν Δακίαν, τῆς ὁποίας ἓν τμῆμα ὀνομάζεται ἐπί τινα καιρὸν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων ***Μακεδονία***, διότι οἱ ἐξοικισθέντες 'Αδριανουπολῖται καὶ ἄλλοι Θρᾷκες ὑπήγοντο εἰς τὸ θέμα τὸ Μακεδονικόν.

Μεταξὺ τῶν ἐξοικισθέντων ἦσαν καὶ ὁ μητροπολίτης 'Αδριανουπόλεως Μανουὴλ καὶ ἄλλοι ἐπίσκοποι ἢ ἀνώτεροι ἐκκλησιαστικοὶ καὶ πολιτικοὶ τιτλοῦχοι, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Κρούμου ἐμαρτύρησαν, ἴσως διότι εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Βουλγάρους. Τὸν Μανουὴλ ὅμως, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐβασάνισεν αὐτὸς ὁ Κροῦμος καὶ «ἔρριψε τοῖς θηρίοις βρῶμα». Κατὰ τὸ ***Μηνολόγιον*** τοῦ Βασιλείου [1] τὴν 22 'Ιανουαρίου ἐτελεῖτο ἡ «Ἄθλησις» τῶν ἁγίων Μανουήλ, Γεωργίου, Λέοντος καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἀθέων Βουλγάρων σφαγιασθέντων ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος 'Αρμενίου».

'Ο Κροῦμος ἐξηκολούθησε τὰς ληστρικὰς ἐπιδρομάς, ἕως ὅτου ἡτοιμάσθη ὁ Λέων. Κατὰ τὸν 'Ανώνυμον περὶ Λέοντος [2] ὁ Κροῦμος «ἀοράτως ἐσφαγιάσθη», ἐνῷ κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους [3] ὁ Λέων ἐξεστράτευσε κατ' αὐτοῦ καὶ παρὰ τὴν Μεσημβρίαν τὸν ἐνίκησεν. 'Η νίκη κατωρθώθη διὰ τῆς δεξιότητος τοῦ Λέοντος, ὁ ὁποῖος ὠχυρώθη, ἀλλ' ἀνέμενε κατάλληλον ὥραν αἰφνιδιασμοῦ, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπέτυχε. 'Η νίκη ὑπῆρξε πλήρης, ὥστε «οὐδὲ πυρφόρος, τὸ δὴ λεγόμενον, διεσώθη» διὰ νὰ ἀναγγείλῃ τὴν συμφοράν. Τὸ μέρος ὅπου ἔγινεν ἡ μάχη, ὠνομάσθη «βουνὸς Λέοντος» καὶ βλέποντες αὐτὸν ἔκτοτε οἱ Βούλγαροι «οὐδαμῶς λήθην λαμβάνουσι τῶν τότε κακῶν» [4].

---

1) Migne PG. τ. 117 στ. 276. Εἰς τὸ Συνοδικὸν 'Αδριανουπόλεως τὸ δημοσιευθὲν ἐν RSE (τ. 38, 1939, σ. 8) λέγεται: «Μανουὴλ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου μητροπολίτου 'Αδριανουπόλεως, μαρτυρήσαντος ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν ὁμοφρονησάντων αὐτῷ ἐπισκόπων, τῶν τρισολβίων καὶ ὁμολογητῶν αἰωνία ἡ μνήμη».

2) 'Ανώνυμ. σ. 348. 'Ο 'Ανώνυμος μισεῖ τόσον τὸν Λέοντα, ὥστε δὲν εἶναι περίεργον ὅτι δὲν ἀναφέρει τὴν μάχην τῆς Μεσημβρίας, ὅπως οὐδὲ τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα.

3) Συνέχ. Θεοφάν. σ. 24.

4) Περὶ τῆς μάχης τῆς Μεσημβρίας ὑπάρχουν πολλαὶ ἀμφισβητήσεις. Αὕτη μνημονεύεται μόνον ὑπὸ τοῦ Γενεσίου (σ. 12) καὶ τῆς Συνεχείας τοῦ Θεοφάνους· δι' αὐτὸ πολλοὶ ἱστορικοὶ ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς. 'Ο Bury (A History

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὸν θάνατον ἢ φόνον τοῦ Κρούμου κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 814 τὸν διεδέχθη ὁ «Μουτράγων»[1] ἢ Μορτάγων ἢ Ὀμουρτὰγ κατὰ τὰς ἐπιγραφάς.

Ὁ Ὀμουρτὰγ συνῆψεν εἰρήνην τριακονταετῆ (814), περὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν εἰδήσεις καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Κατὰ τὴν συνθήκην αὐτήν, εὐνοϊκὴν μᾶλλον διὰ τοὺς Βουλγάρους, ὡρίσθησαν τὰ σύνορα εἰς τὴν Θράκην, ἔγινεν ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων, ἐζήτησαν δ' οἱ Βούλγαροι ἐπ' εὐκαιρίᾳ νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τοὺς εὑρισκομένους εἰς τὴν Θράκην Σλάβους[2].

Κατὰ τὴν συνθήκην ὁ μὲν Λέων ὡρκίσθη, ὡς ἀναφέρει μετὰ φρίκης ὁ βιογράφος τοῦ Νικηφόρου Ἰ γ ν ά τ ι ο ς[3], κατὰ βουλγαρικόν, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῶν Βουλγάρων κατὰ χριστιανικὸν τρόπον. Ἤτοι ὁ μὲν Ὀμουρτὰγ ἤγγισε χριστιανικὰ «σύμβολα», τὸν σταυρὸν ἴσως, καὶ ὡρκίσθη, ὁ δὲ Λέων ἔχυσε νερὸ μὲ (ὡρισμένον) ποτήρι κατὰ γῆς, ἀνέστρεψε σαμάρια ἵππων, ἤγγισε λουριά, ἐσήκωσε χόρτον καὶ εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς πράξεις ἔλεγε τὸν ὅρκον. Ὁ περίφημος αὐτὸς ὅρκος δεικνύει καλύτερον ἄλλης εἰδήσεως ὅτι οἱ Βούλγαροι ὑπῆρξαν ἔθνος νομαδικόν, ὅτι προῆλθον, ὅπως καὶ οἱ Οὖννοι καὶ οἱ Ἄβαροι, ἐκ χώρας, ὅπου ἤκμαζεν ὁ ἵππος, καὶ ὅτι ἀκόμη μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα περίπου ἐτῶν ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἵμου, ἐνῷ ἐπλησίαζαν οὗτοι νὰ λησμονήσουν τὴν τουρκικὴν γλῶσσάν των, διετήρουν τὰ παλαιὰ νομαδικὰ ἔθιμα.

E. R. Empire σ. 357) ἐδέχθη ὅτι ἔγινεν ἡ μάχη (813) καὶ ἐπροσπάθησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν σιωπὴν διαφόρων συγγραφέων. Ὁ Runciman (A. History of the first Bulgarian Empire σ. 293) πιστεύει ὅτι ἔγινε σύγχυσις πρὸς ἄλλην μάχην παρὰ τὴν Μεσημβρίαν. Ὁ Ostrogorsky (Geschichte.... σ. 139) καὶ ὁ Diehl δέχονται ὅτι ἔγινεν ἡ μάχη τῆς Μεσημβρίας τὸ 813.

1) Θεοφάν. Συνέχ. 217.

2) Slatarski, Geschichte der Bulgaren σ. 33. Ostrogorsky, Geschichte σ. 139.

3) Ἔκδ. de Boor (μετὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Νικηφόρου σ. 209) : «ἐν οἷς ἦν ὁρᾶν τὸν βασιλέα Ρωμαίων χερσὶν ἐκ κύλικος ὕδωρ κατὰ γῆς ἐπιλείβοντα, ἐπισάγματα ἵππων αὐτουργῶς ἀναστρέφοντα, ἱμάντων ἐντρίτων ἀπτόμενον καὶ χόρτον εἰς ὕψος αἴροντα, καὶ διὰ πάντων τούτων ἑαυτὸν ἐπαρώμενον· ἔθνη δὲ τῶν ἡμετέρων θείων συμβόλων ἀθεμίτοις χερσὶν ἐπιψαύοντα καὶ κατὰ τῆς αὐτῶν δυνάμεως ἐπομνύοντα· ταῦτα.... οὐχὶ σαφὴς κατὰ Χριστοῦ μανία καὶ πήρωσις ;» Ἡ συνέχεια τοῦ Θεοφάνους (σ. 31) ἀναφέρει καὶ θυσίας κυνῶν κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ 814, ὅπως ἀναφέρει καὶ ἡ 66 ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Νικολάου Μυστικοῦ (Migne 111) κατ' ἄλλην συμφωνίαν, τὴν μεταξὺ Πετσενέγων καὶ Βυζαντίου τὸ 914, ὅπως ὑπέθεσεν ὁ Grumel (Eor τ. 37, 1938, σ. 406 Βλ. καὶ Bréhier, Les institutions... σ. 316). Αἱ λεπτομέρειαι ὅμως, τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ βιογράφος τοῦ Νικηφόρου Ἰγνάτιος, πείθουν ὅτι πράγματι ὁ Λέων ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ὀμουρτὰγ νὰ γίνῃ ἡ ὁρκωμοσία, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὰς συγχρόνους εἰδήσεις (Πρβ. Bury, E. R. Empire σ. 362).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἀνέλαβεν ὁ Λέων νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς ἐκ τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου καὶ ἀνῳκοδόμησεν ἐκ βάθρου διαφόρους καταστραφείσας πόλεις [1].

Ὁ Λέων («Ἀρμένιος» ἢ «Ἀμαλῃκίτης») δὲν ὑπῆρξε μόνον στρατιωτικὸς ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς ἱκανός, ὅπως ὡμολόγησε καὶ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, ἂν καὶ διεφώνησε πρὸς αὐτὸν καὶ παρῃτήθη. Κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους «ἀριστίνδην» ἐξέλεγε τοὺς ὑπαλλήλους [2] προσέχων νὰ εἶναι ἀδέκαστοι. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι «πολλὰς τῶν κρίσεων ἐξεπέραινεν» αὐτοπροσώπως μεταβαίνων εἰς τὸ δικαστήριον. Αὐτὸ δεικνύει βαθυτέραν ἀντίληψιν δικαιοσύνης, νομικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ἐπομένως μόρφωσιν ἀνωτέραν. Ἂν καὶ λέγεται λοιπὸν Ἀρμένιος, φαίνεται ὅτι εἶχε μόρφωσιν ἑλληνικήν.

Ὁ Λέων ἀφοῦ συνῆψε τὴν συνθήκην εἰρήνης πρὸς τοὺς Βουλγάρους καὶ ἐστερεώθη εἰς τὴν ἀρχήν, ἐξεδήλωσε τὰ εἰκονομαχικά του αἰσθήματα καὶ ἐπανέφερε τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, κατὰ χαρακτηριστικὸν μάλιστα τρόπον. Ὑπενθύμισεν ὅτι οἱ εἰκονολάτραι βασιλεῖς εἶχαν κακὸν τέλος, ἄλλοι ἐξεδιώχθησαν, ἄλλοι ἔπεσαν εἰς τὸν πόλεμον, ἐνῷ οἱ εἰκονομάχοι ἀπέθαναν ἐνδόξως καὶ ἐτάφησαν καλῶς. «Λοιπὸν ἐκείνους (τοὺς εἰκονομάχους) κἀγὼ βούλομαι μιμήσασθαι καὶ καταστρέψαι τὰς εἰκόνας» [3]. Ἴσως καὶ τὸ ὄνομα ἀκόμη τοῦ Λέοντος Γ', καθὼς καὶ ἡ στρατιωτική του ἀξία, τὸν ἔφερεν εἰς μίμησιν καὶ τῶν λοιπῶν ἰδεῶν του. Οἱ εἰκονολάτραι βεβαίως ἐπωνόμασαν τὸν Λέοντα Ε' «θηριώνυμον» καὶ «χαμαιλέοντα».

Ὁ Λέων ἤρχισε συστηματικῶς νὰ μελετᾷ τὸ ζήτημα. Ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Γραμματικὸν καὶ τὸν Ἀντώνιον Κασσυματᾶν, τοὺς ἔπειτα πατριάρχας, νὰ ἴδουν τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τοῦ 754 καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς καὶ νὰ στηρίξουν θεολογικῶς τὴν νέαν εἰκονομαχίαν. Ἀφοῦ παρεσκευάσθησαν οἱ ἀνωτέρω θεολόγοι, ὁ Λέων ἐκάλεσε σύσκεψιν διὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιφρονοῦντας νὰ ὑποχωρήσουν. Ὁ πατριάρχης Νικηφόρος ἐπροσπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Λέοντα ἀπὸ τὴν κατεύθυνσιν τῆς εἰκονομαχίας καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴν συζήτησιν, ἀλλ' ἀφοῦ δὲν τὸ κατώρθωσε, τελικῶς ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, τοὺς ὁποίους ὠνόμασεν «ἐπιόρκους σταυροπάτας».

Εἰς τὴν συζήτησιν ἐκλήθη καὶ παρέστη καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης,

1) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 30.

2) Θεοφάν. Συνέχ. 30: «χρημάτων κρειττων αὐτὸς ὢν τοὺς ἀδωροτάτους πάντων προέκρινεν, ἀριστίνδην πάντας ἀλλ' οὐ κατὰ πλοῦτον τιμῶν».

3) Ἀνώνυμ. περὶ Λέοντος σ. 349.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὁ ὁποῖος ζωηρότατα ἀντεῖπεν εἰς τὸν Λέοντα καὶ ἐπεδίωξε νὰ τοῦ ἀμφισβητήσῃ τὸ δικαίωμα ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα : «μὴ παρασάλευε, βασιλεῦ, κατάστασιν ἐκκλησιαστικήν· σοὶ μὲν γὰρ ἡ τῆς πολιτείας κατάστασις καὶ ἡ τοῦ στρατοῦ ἐπιστεύθη· τούτων φρόντιζε καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἔασον μένειν ἐν 'Ορθοδοξίᾳ» [1]. Εἰς τὴν ἀπειλητικὴν γλῶσσαν τοῦ Στουδίτου δὲν ἀπήντησεν ἀναλόγως ὁ Λέων 'Αρμένιος· παρετήρησε μόνον ὅτι δὲν θέλει νὰ τὸν καταστήσῃ μάρτυρα. 'Αργότερα ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἐξορίσῃ. Καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἐξακολουθεῖ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς εἰκονομαχίας ὁ Στουδίτης.

'Αφοῦ ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ Νικηφόρου καὶ Λέοντος, ὁ πατριάρχης ἔπρεπε νὰ παραιτηθῇ. Δὲν ἐφάνη ὅμως καθόλου διατεθειμένος πρὸς τοῦτο [2] καὶ ὁ Λέων διέταξε νὰ μεταχειρισθοῦν βίαν κατ' αὐτοῦ διὰ νὰ τὸν καταβιβάσουν τοῦ θρόνου [3]. 'Ο Λέων θὰ ἤθελε νὰ διορίσῃ πατριάρχην τὸν 'Ιωάννην Γραμματικόν, ἀλλ' ἦτο ἀκόμη νέος διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ δι' αὐτὸ ἐξέλεξαν τὸν Θεόδοτον Μελισσηνὸν ἢ Κασσιτεράν, «υἱὸν Μιχαὴλ πατρικίου τοῦ Μελισσηνοῦ, συγγάμβρου ὄντος Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως τοῦ Καβαλλίνου παρὰ τὴν τρίτην αὐτοῦ γυναῖκα» [4]. 'Εφρόντισαν δηλ. νὰ ἐκλέξουν πατριάρχην ἀπὸ οἰκογένειαν γνωστὴν διὰ νὰ ἐπιβληθῇ εὐκολώτερα.

Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πατριάρχου Θεοδότου (815–821) ἔγινε τοπικὴ Σύνοδος κατὰ τῶν εἰκόνων εἰς τὰς Βλαχέρνας, τὴν ὁποίαν ὁ 'Ανώ-

---

1) Λέων Γραμματ. σ. 209. Κατὰ τὸν Γεώργιον μοναχὸν (Muralt σ. 683) ὁ Θεόδωρος εἶπεν εἰς τὸν Λέοντα : «σοὶ μὲν ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἐπιστεύθη καὶ τὸ στρατόπεδον καὶ τούτων φρόντιζε καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἔασον ποιμέσι καὶ διδασκάλοις κατὰ τὸν θεῖον λόγον». Κατὰ τὴν βιογραφίαν τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ Latyschev (Βυζ. Χρον. τ. 21, 1914, σ. 280) εἶπεν οὗτος εἰς τὸν Λέοντα : «τί, ὦ αὐτοκράτορ, τὴν 'Εκκλησίαν τοῦ Θεοῦ γαληνιῶσαν καὶ εἰρηνεύουσαν διαταράττεις πάλιν καὶ συγχεῖς καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐπισπείρεις ζιζάνια ;» καὶ περαιτέρω (σ. 281) : «οὐκ ἔξεστι βασιλέα κριτὴν ἑαυτὸν ἐν τοῖς τοιούτοις (=εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα) καθιστᾶν.... βασιλεὺς τῶν πολιτικῶν ἐστω κριτὴς καὶ τῶν ἔξω πραγμάτων διαιτητής».

2) Εἰς τὸν βίον Νικήτα τοῦ ὁμολογητοῦ (ASS 'Απριλ. τ. 1 σ. XXX) ὑπὸ τοῦ Θεοστηρίκτου ὑπάρχει ὁ ἑξῆς σχετικὸς διάλογος. Λέων Ε' : «κάτελθε, οὐ γὰρ ἔχει σὴν χρείαν ἡ 'Εκκλησία». Νικηφόρος : «'Εγὼ μέν, ὦ βασιλεῦ, οὕτως ὡς ἔτυχεν, οὐ κατέρχομαι· οὐ γάρ ἐστιν ἐν ἐμοὶ αἴτιον καθαιρέσεως· εἰ δὲ δι' ὀρθοδοξίαν καὶ εὐσέβειαν τυραννοῦμαι.... διὰ βασιλικοῦ ὑμῶν ἀνθρώπου ἀπόστειλον καὶ κατέρχομαι». 'Ο Νικηφόρος ἐξωρίσθη καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν ἐξορίαν μέχρι τοῦ θανάτου (829), διότι καὶ ὁ Μιχαὴλ Β' δὲν ἀνεκάλεσεν αὐτόν. Εἰς τὴν ἐξορίαν ἔγραψεν ὁ Νικηφόρος τὰ περισσότερα θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἔργα του.

3) 'Ανώνυμ. περὶ Λέοντος σ. 359.

4) Αὐτ. σ. 360.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νυμος ὀνομάζει «λῃστρικήν» [1]. Τὰ πρακτικὰ ἐν τῷ συνόλῳ δὲν ἐσώθησαν· μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα ἐγνώσθησαν τελευταῖον [2]. Εἰς ταῦτα εὑρίσκεται καὶ ἡ παρατήρησις περὶ τῆς Εἰρήνης ὅτι ἐχειρίσθη τὸ ζήτημα τῆς εἰκονομαχίας μὲ ἀφέλειαν (;) [3]. Ἐκ τῶν σωθέντων ἀποσπασμάτων μανθάνομεν ὅτι αἱ εἰκόνες ἐθεωρήθησαν «ἀπόβλητοι», ἀλλ' ὄχι καὶ λεπτομερείας τῆς συζητήσεως. Αὗται φαίνονται μᾶλλον ἐκ τῶν ἀ ν τ ι ρ ρ η τ ι κ ῶ ν τοῦ Νικηφόρου καὶ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ γράμμα τοῦ ἔπειτα αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Β' πρὸς τὸν πάπαν τὸ σταλὲν τὸ 824 [4]. Ἐκεῖ ἀναφέρεται τοπικὴ Σύνοδος (βεβαίως ἡ τοῦ 815), ἡ ὁποία ἐζήτησε νὰ ἀπομακρύνῃ τὰς χαμηλὰ εὑρισκομένας εἰκόνας, τὰς δ' ἄλλας νὰ θεωρήσῃ ἑρμηνείαν τῆς Γραφῆς διὰ τοὺς ἀγραμμάτους.

Ὁ Λέων κατεβίβασε πάλιν τὴν εἰκόνα τῆς Χαλκῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναστηλώσει ἡ Εἰρήνη, διὰ νὰ μιμηθῇ καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τὸν Λέοντα Ἴσαυρον.

Ὁ Λέων προέβη εἰς πολλὰς ἐξορίας. Μεταξὺ ἄλλων ἐξώρισε τὸν Θεόδωρον Στουδίτην καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, τὸν Σάρδεων Εὐθύμιον, τὸν Κυζίκου Αἱμιλιανόν, τὸν Ἀμορίου Εὐδόξιον, τὸν Συνάδων Μιχαήλ, τὸν Νικομηδείας Θεοφύλακτον. Ὁ τελευταῖος παρέμεινε περὶ τὰ τριάκοντα ἔτη ἐξόριστος καὶ ἐπανῆλθε μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων ὑπὸ τῆς Θεοδώρας [5].

Αἱ ἐξορίαι καὶ οἱ διωγμοὶ δημιουργοῦν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ εὐκολύνουν τὰς συνωμοτικὰς ἐνεργείας κατ' αὐτοῦ.

---

1) Αὐτ. σ. 361.

2) Εὑρέθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ D. Serruys τὸ 1903, ἀνεδημοσιεύθησαν δὲ πληρέστερον ὑπὸ τοῦ Ostrogorsky, Studien σ. 48 κἑξ.

3) Ostrogorsky σ. 50 : «τὸ βασιλεύειν ἐξ ἀνδρῶν εἰς γυναῖκα μετέπεσε καὶ τῇ γυναικείᾳ ἀ φ ε λ ό τ η τ ι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἐποιμαίνετο».

4) Mansi XIV σ. 417 : Michaelis Balbi et Theophili impp. de non adorandis imaginibus.

5) Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Νικομηδείας, ΑΒ τ. 50, 1932, σ. 78.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 26. Ὁ Μελέαγρος ὡς κυνηγὸς

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Η ΕΞ ΑΜΟΡΙΟΥ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

1. Μιχαὴλ Β' (820-829).

Ὁ παλαιὸς συνεργάτης τοῦ Λέοντος Ἀρμενίου Μιχαὴλ ὁ «τραυλὸς» λεγόμενος, ἢ «δύσγλωττος» διὰ «τὸ τῆς γλώττης ἐλάττωμα» [1], ἐξ Ἀμορίου τῆς Φρυγίας κατώρθωσε νὰ ὀργανώσῃ κατὰ τρόπον ἀπίστευτον κίνημα κατὰ τοῦ Λέοντος [2]. Γενόμενος ὕποπτος συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη καὶ ἐδέθη μὲ ἁλυσίδας εἰς τὰ ἀνάκτορα· ἐν τούτοις οἱ συνωμόται του ἔφεραν εἰς πέρας τὸ ἀρχικὸν σχέδιον. Κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ ἀνάκτορα διὰ τῆς «ἐλεφαντίνης πύλης» καὶ νὰ φονεύσουν τὸν Λέοντα Ἀρμένιον τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐνῷ ἔψαλε τὸ «παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθῳ». Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ Μιχαὴλ εἶχε συνεργάτας εἰς αὐτὸ τὸ Παλάτιον. Ὅταν ἐφονεύθη ὁ Λέων, ὁ Μιχαὴλ ἦτο ἀκόμη ἁλυσόδετος καὶ ἀπὸ τὰς ἁλύσεις τὸν ἔφεραν καὶ τὸν ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα.

Ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ νέου αὐτοκράτορος ἦτο νὰ εὐνουχίσῃ [3] τὰ παιδιὰ τοῦ Λέοντος διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἰδικήν του δυναστείαν. Μόνον ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος Θεοδοσία δὲν ἐκακοποιήθη, ἐλάμβανε δὲ χορηγίαν εἴς τινα μονήν. Ὁ Μιχαὴλ ἦτο ἀμόρφωτος καὶ τραχὺς ἄνθρωπος, ἀλλὰ νουνεχὴς καὶ τὴν φρόνησίν του ἔδειξεν εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἀνεκάλεσε πολλοὺς ἐξορίστους καὶ τὸν Στουδίτην Θεόδωρον, ἀλλ' ἐξέλεξε πατριάρχην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδότου Μελισσηνοῦ ἢ Κασσιτερᾶ τὸν Ἀντώνιον Καττυμάτην (821–837), φίλον τῶν εἰκόνων. Ἀποβλέπων βεβαίως νὰ καθησυχάσῃ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐπροκάλεσαν τόσην ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ Λέοντος καὶ ηὐκόλυναν καὶ τὴν ἀνάβασιν τοῦ ἰδίου εἰς τὸν θρόνον, ἐκήρυξεν ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων δύναται νὰ πράξῃ ἕκαστος ὅ,τι θέλει [4].

1) Γενέσ. 32.

2) Πβ. B. Lewis, An arabic Account of a Byzantine Palace – Revolution, Byzantion τ. 14 (1939) σ. 384.

3) Γενέσ. σ. 26.

4) Γενέσ. σ. 50 : «ἐδημηγόρησε τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν ἀπεργάζεσθαι». Κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους σ. 47 εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Νικηφόρου νὰ ἐπαναφέρῃ «τὸν ἀσπασμὸν» τῶν εἰκόνων ἀπήντησε : «ἀλλ' οὔτε καινουργήσων τῶν περὶ πίστεώς τι δογμάτων ἐξελήλυθα, οὔτε μὴν τῶν ἤδη παραδοθέντων καὶ ἀνομολογηθέντων καταδρομήν τινα ἐργάσασθαι καὶ καθαίρεσιν. Ἕκαστος οὖν τὸ δοκοῦν αὐτῷ ποιείτω καὶ ἑφετὸν ἀμαθὴς πόνων καὶ ἄγνωστος λύπης διατελῶν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὑπώπτευεν ὅμως τοὺς εἰκονοφίλους μοναχοὺς ὡς συνεργάτας τοῦ Θωμᾶ καὶ ὠργίζετο διὰ τὰς συνεννοήσεις αὐτῶν πρὸς τὸν πάπαν. Δι' αὐτὸ ἐμαστίγωσε τὸν ἐκ Σικελίας ἔπειτα πατριάρχην Μεθόδιον καὶ τὸν ἀπεμάκρυνεν εἰς μικρὰν νῆσον, διότι εἶχεν ἔλθει εἰς σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ἐκμεταλλεύεται τώρα ἄλλος παλαιὸς συνεργάτης τοῦ Λέοντος Ε' καὶ Μιχαὴλ Β', ὁ Θωμᾶς ὁ «Σκλαβογενής»[1]. Οὗτος ἦτο δημαγωγὸς δεινὸς καὶ κατώρθωσε νὰ γίνῃ καὶ δημοτικός. Ἡ πρώτη πρᾶξις του ἦτο νὰ καταλάβῃ τὸ ταμεῖον τοῦ δημοσίου διὰ νὰ εὕρῃ χρήματα καὶ ὀργανώσῃ τὸ κίνημά του. Διὰ τῆς δημαγωγίας του παρέσυρε κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὅλους τοὺς δυσηρεστημένους στρατιώτας, φορολογουμένους, δούλους[2], πρὸ πάντων δὲ τοὺς εἰκονοφίλους. Ἐπίσης δὲν δυσκολεύεται καθόλου νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν καλίφην τῶν Ἀράβων Μαμοὺν (813–833), ὁ ὁποῖος συνήνεσε καὶ νὰ στεφθῇ ὁ Θωμᾶς αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωβ. Οὕτω κατώρθωσεν ὁ Θωμᾶς νὰ σχηματίσῃ στρατὸν ἐξ ἰθαγενῶν καὶ ξένων ὀγδοήκοντα χιλιάδων, ὁ ὁποῖος πειθαρχεῖ εἰς τὸν δημοτικὸν ἀρχηγόν[3]. Ἀκόμη καὶ ὁ «θεματικὸς στόλος», ἤτοι ὁ τῶν ἐπαρχιῶν, κυρίως τοῦ θέματος Κιβυρραιωτῶν, συνεπαναστατεῖ καὶ βοηθεῖ τὸν Θωμᾶν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν πολιορκεῖ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ὁ Μιχαὴλ μάλιστα ἠναγκάσθη νὰ κλείσῃ τὸν Κεράτιον κόλπον δι' ἁλύσεως[4]· τόσον εἶχε φοβηθῇ τὸν Θωμᾶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν ἦτο εὔκολον νὰ καταληφθῇ, ἀλλ' ὁ Θωμᾶς ἔστησε τὸ στρατηγεῖόν του παρὰ τὰς Βλαχέρνας καὶ ἐπιμένει. Ἐπὶ ἔτος περίπου διήρκεσεν ἡ πολιορκία. Ἐν τῷ μεταξὺ ἦλθαν ναυτικαὶ ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα[5], ὅπου τὸ κίνημά του ὡς εἰκονόφιλον ἦτο συμπαθές.

Ἡ πολιορκία ἔλαβεν ἄλλην ἐξέλιξιν, ὅταν ὁ «Μορτάγων ὁ κύριος Βουλγαρίας» ἦλθε κατὰ τοῦ Θωμᾶ εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν νώτων. Τὸ ναυτικόν του τότε τὸν ἐγκατέλειψεν, ἀφοῦ μά-

1) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 50. Ὁ Γενέσιος σ. 32 λέγει περὶ τοῦ Θωμᾶ ὅτι ἦν «σκυθίζων τῷ γένει». Εἰς τὸν βίον τοῦ Νικολάου Στουδίτου ὀνομάζεται «λαοπλάνος» (Migne PG. 105 στ. 900).

2) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 53. Διὰ τῆς δημαγωγίας τοῦ Θωμᾶ «καὶ δοῦλοι κατὰ δεσποτῶν καὶ στρατιώτης κατὰ ταξεώτου καὶ λοχαγὸς κατὰ στρατηγέτου χεῖρα φονῶσαν καθώπλιζον».

3) Γενέσ. σ. 32.

4) Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν (IXV 23) «σιδηρᾶν ἐξέτεινε σειρὰν ἐξ Ἀκροπόλεως εἰς τὸ κατ' ἀντιπέραν πολίχνιον».

5) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 63: «τὸ προσχωριάζον κατὰ τὴν Ἑλλάδα ναυτικὸν» ἔρχεται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου. Ὑπῆρχε λοιπὸν «θεματικὸς» στόλος καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λιστα ὑπέστη τὴν ἐπίθεσιν τῶν «πυρφόρων πλοίων» τοῦ Μιχαήλ. Ἡ ἧττα τοῦ Θωμᾶ μετὰ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Βουλγάρων [1] ἦτο πλήρης. Ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του συνελήφθη καὶ παρεδόθη εἰς τὸν Μιχαήλ, ὅστις τοῦ ἀπέκοψε χεῖρας καὶ πόδας. Πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς ὅμως τοῦ Θωμᾶ ἐφάνη σχετικῶς ἐπιεικὴς ὁ Μιχαήλ.

Μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Θωμᾶ ὁ Μιχαὴλ Β' ἔδειξε σαφέστερα τὰ εἰκονομαχικά του αἰσθήματα. Ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πάπαν [2], εἰς τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ καὶ περὶ τοῦ Θωμᾶ καὶ περὶ τῶν εἰκόνων. Τὴν ἐπιστολὴν ἔφερε πρὸς τὸν πάπαν πρεσβεία, τῆς ὁποίας μετεῖχε πλὴν ἄλλων καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος («archiepiscopus») Βενετίας Φορτουνᾶτος, διότι αὕτη δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποκτήσει πλήρη αὐτονομίαν, εἶχε κάποιαν ἐξάρτησιν ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκθέτει τὰ κακὰ τῆς εἰκονολατρίας καὶ ζητεῖ τὴν βοήθειαν τοῦ πάπα πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Θωμᾶ, ἡ ὁποία διήρκεσε περισσότερον τῶν δύο ἐτῶν (821–823), ἔβλαψε μεγάλως τὸ Κράτος, πρὸ πάντων τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τοῦ Αἰγαίου. Ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ «θεματικοῦ στόλου» ἐπωφελήθησαν οἱ Ἄραβες διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σικελίαν.

Τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης ἀναλαμβάνουν περιέργως Ἄραβες ἐξ Ἱσπανίας, οἱ ὁποῖοι ὀνομάζονται ἐπίσης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ Σαρακηνοὶ καὶ Ἀγαρηνοί. Τὸ 824 περὶ τοὺς 15.000 Ἀράβων ἐξ Ἱσπανίας ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν «Ἀπόχαψ» (Abou–Hafs) ἦλθαν εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς ἀναζήτησιν καλυτέρας τύχης. Ἐκεῖθεν ὅμως ἐκδιωχθέντες ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κρήτην, τὴν ὁποίαν κατέλαβαν σχεδὸν ἀμαχητί. Ἀφοῦ ἀπεβιβάσθησαν, ὠχυρώθησαν παρὰ τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον τῆς Κρήτης καὶ τὸ ὀχύρωμά των περιέβαλαν μὲ μεγάλην τάφρον, τὸν περίφημον Χάνδακα. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερεν ἔπειτα ἡ πόλις, ἡ μετονομασθεῖσα εἰς νεωτέρους χρόνους Ἡράκλειον. Ἀπὸ τὸν Χάνδακα κατέλαβαν ἔπειτα βαθμηδὸν οἱ Ἄραβες καὶ τὴν ὑπόλοιπον Κρήτην (828). Κατὰ τὸν Γενέσιον [3] μία μόνον πόλις δὲν ἐκυρι-

1) Οἱ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς διαφωνοῦν περὶ τῶν Βουλγάρων· ὁ μὲν Γενέσιος π.χ. (σ. 41) καὶ ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνους (σ. 64) δέχονται ὅτι ὁ Μορτάγων ἦλθε μόνος του, «αὐτομάτῳ γνώμῃ», ὁ δὲ Γεώργιος Μοναχὸς (Bonn. σ. 788) ὅτι προσεκλήθη κατὰ «τοῦ Θωμᾶ τοῦ ἀντάρτου». Τοῦτο βεβαίως εἶναι τὸ πιθανώτερον, δὲν φαίνεται μόνον τί ἀντάλλαγμα εἶχαν οἱ Βούλγαροι. Ἴσως τὴν ἄφθονον λείαν.

2) Mansi XIV σ. 417.

3) Γενέσ. σ. 47. Περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Κρήτης βλ. Vasiliev, Byzance et les Arabes τ. 1 σ. 50—Παπαδοπούλου, Ἡ Κρήτη ὑπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς (1948) σ. 60.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εὐθη, ἀλλ' ἐσυνθηκολόγησε καὶ ἔλαβε προνόμιά τινα («σὺν ἐλευθερίᾳ ποιεῖν τὰ Χριστιανῶν εἰθισμένα»). Οἱ Ἄραβες, φαίνεται, ἐπίεσαν τοὺς Κρῆτας νὰ γίνουν Μωαμεθανοί, ἀφοῦ ἔχομεν καὶ μάρτυρας ἐν Κρήτῃ καὶ αὐτὸν τὸν «θαυμάσιον» ἐπίσκοπον «Γορτύνης» Κ ύ ρ ι λ λ ο ν.

Ὁ Μιχαὴλ ἔστειλε στόλον εἰς Κρήτην ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δαμιανόν[1], ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε τίποτε.

Δευτέρα ἐκστρατεία καλύτερον παρεσκευασμένη ἔγινεν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τῶν Κιβυρραιωτῶν Κ ρ α τ ε ρ ό ν[2], ὁ ὁποῖος ἀπεβιβάσθη καὶ ἐνίκησε κατ' ἀρχὰς τοὺς Ἄραβας, ἀλλ' ἔπειτα ἐνικήθη καὶ κατεδιώχθη μάλιστα διὰ θαλάσσης μέχρι τῆς νήσου Κῶ, ὅπου συνελήφθη καὶ ἐκρεμάσθη. Τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ «Ἀπόχαψ» ἦτο ἱκανὸς ἀρχηγὸς καὶ ταχέως ὠργάνωσε τὰς δυνάμεις του καὶ εὗρε τρόπον νὰ ἐνισχυθῇ καὶ κατὰ θάλασσαν.

Οἱ Ἄραβες κατέχοντες τὴν Κρήτην ἤσκουν τὴν πειρατείαν καὶ κατέστρεψαν τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου. Πολλαὶ μικραὶ νῆσοι ἀνοχύρωτοι ἠρημώθησαν. Μόνον τὰ φρούρια ἢ τὰ ἀπόκεντρα καὶ ὀρεινὰ μέρη ἦσαν ἀσφαλέστερα.

Ἡ Σικελία κατελήφθη ὄχι ὑπὸ τῶν ἐξ Ἱσπανίας ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς Ἀράβων. Ἀφοῦ οἱ Ἄραβες κατέλαβαν ὁριστικῶς τὴν Καρχηδόνα (697) καὶ τὴν περιφέρειάν της, ἔπειτα δὲ τὴν νῆσον Κ ό σ σ υ ρ α ν, τὴν νεωτέραν Παντελαρίαν (Pantelaria), ἤρχισαν νὰ ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Σικελίαν.

Ἡ συνεννόησις μὲ τοὺς Σλάβους καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς Ἀράβων, τῶν «Ἄφρων» ἢ «Ἀφρικῶν» εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Πατρῶν (805) δεικνύει ὅτι καὶ κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται. Καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ γενναία ἄμυνα ἠμπόδισε τὴν ἐπιτυχίαν των, ἀλλ' εἰς τὴν μακρινὴν Σικελίαν τὰ πράγματα ἦσαν δυσκολώτερα, ἀφοῦ μάλιστα ὁ «τουρμάρχης», ἤτοι ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Σικελίας Ε ὐ φ ή μ ι ο ς ἐζήτησε νὰ ἀναγορευθῇ βασιλεὺς καὶ πρὸς τοῦτο ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τοὺς Ἄραβας. Οὗτοι προθύμως ἦλθαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἐβοήθησαν τὸν Εὐφήμιον νὰ ἀνακηρυχθῇ «βασιλεύς»[3], ἀλλὰ συγχρόνως ἤρχισαν νὰ καταλαμβάνουν καὶ τὰς πόλεις τῆς νήσου. Ὁ ἀφελὴς Εὐφήμιος, ὅταν εἶδε τὰς κατακτητικὰς ἐνεργείας τῶν Ἀράβων, μετενόησε καὶ ἐπανέλαβε τὰς σχέσεις του μὲ τὰς βυζαντινὰς ἀρχάς, ἀλλὰ τώρα πλέον εἶναι ἀργά. Ἡ προδοτική του στάσις ἔφερε τοὺς

1) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 76.

2) Μέχρι σήμερον ὀνομάζεται εἰς τὴν περιφέρειαν Ἡρακλείου ποταμός τις Κρατερός, διότι παρ' αὐτὸν ἔγινεν ἡ ἀπόβασις τοῦ βυζαντινοῦ στρατηγοῦ.

3) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 81.—Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 65 κἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἄραβας εἰς τὴν Σικελίαν καὶ δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἐκδιωχθοῦν, διότι ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν ἐλάμβαναν πολλὰς ἐνισχύσεις, ἐνῷ τὸ Βυζάντιον δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ μακρόθεν, ὅσον ἔπρεπε. Παρὰ ταῦτα μὲ μεγάλας δυσκολίας ἐπροχώρουν οἱ Ἄραβες, αἱ δὲ πόλεις τῆς Σικελίας, αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἀκόμη πολὺν ἑλληνικὸν πληθυσμόν, ἠμύνοντο γενναίως· πρὸ πάντων ἡ ἄμυνα τῶν Συρακουσῶν ὑπῆρξε λαμπρὰ (827-828). Ἐπίσης πολὺ καλὰ ἐπολέμησεν ὁ βυζαντινὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Θεόδοτον παρὰ τὴν πόλιν Castrogiovanni (827), ὅπου οἱ Χριστιανοὶ ἐδολοφόνησαν τὸν μισητὸν προδότην Εὐφήμιον [1]. Οἱ Ἄραβες θὰ ἀγωνισθοῦν ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Σικελίας. Τὸ 859 ἡ πόλις τῶν Συρακουσῶν δὲν εἶχεν ἀκόμη περιέλθει εἰς τοὺς Ἄραβας [2].

Ἡ πρόοδος τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Σικελίαν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναλάβουν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ἀργότερα ἐπὶ Θεοφίλου καὶ νὰ φθάσουν μάλιστα μέχρι Ρώμης, ὅπως ἄλλοτε οἱ Βάνδαλοι.

Ἡ δυσχερὴς θέσις τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Σικελίαν καὶ νότιον Ἰταλίαν ἠναγκάζεν αὐτὸ νὰ ζητῇ τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία λαμβάνει ἀνταλλάγματα καὶ γίνεται ἰσχυροτέρα. Ἴσως καὶ ἡ κίνησις εἰς τὴν Δαλματίαν πρὸς ἀνεξαρτησίαν [3] σχετίζεται πρὸς ἐνεργείας τῆς Βενετίας. Οἱ ἀγῶνες κατὰ τῶν Σαρακηνῶν καὶ τῶν Ναρεντανῶν πειρατῶν τῆς Δαλματίας, ὅπως καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν δούλων, ἐνισχύουν τὸ ναυτικὸν τῆς Βενετίας, τοῦτο δὲ πάλιν ὁδηγεῖ βαθμηδὸν εἰς τὴν ἀπόσπασιν ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν. Τοῦτο θὰ ἐπιτύχῃ πλέον ὁ ἱκανὸς δόγης Πέτρος Trandonicus (836-864) [4].

Ὁ ἀγὼν εἰς τὴν Σικελίαν δεικνύει τὴν δυσκολίαν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου. Δὲν ἦτο δυνατὸν τοῦτο νὰ ὑπερασπίσῃ τόσον εὔκολα τὰς μακρινὰς ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, ὅταν μάλιστα εἶχε καὶ ἄλλους περισπασμούς.

---

1) Περὶ τοῦ ἐν Σικελίᾳ πολέμου κατὰ τῶν Ἀράβων ἔγραψε «σαφέστατα καὶ πλατικώτερον» (Θεοφάν. Συνέχ. σ. 82) ὁ Θεόγνωστος, ἀλλ' ἡ μελέτη του δὲν ἐσώθη καὶ τοιουτοτρόπως δὲν γνωρίζομεν τὰς λεπτομερείας τῆς μακρᾶς ἀμύνης ἐν Σικελίᾳ.

2) Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Εὐφημίου εὗρεν ἀνεκδότους στίχους ὁ S. Mercati καὶ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ἐν Actes du III Congrès International d'Études Byzantines, Athènes 1932 σ. 111.

3) Θεοφάν. Συνέχ. 84 : «καὶ πᾶσα ἡ Δαμαλτία τῆς τῶν Ρωμαίων ἀπέστη τότε βασιλείας καὶ γεγόνασιν ἅπαντες ἰδιορρυθμοί τε καὶ αὐτοκέφαλοι μέχρι τῆς Βασιλείου βασιλείας...».

4) H. Kretschmayr, Geschichte von Venedig τ. 1 (1905) σ. 92.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. Θεόφιλος (829 - 842).

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μιχαὴλ Β' υἱός του Θεόφιλος ἦτο δίκαιος, ἀλλ' ἰδιόρρυθμος ἄνθρωπος. Εἰς τὸν ἰδιόρρυθμον ἢ ἰδιότροπον χαρακτῆρά του ὀφείλεται ἡ ἀποπομπὴ τῆς εὐφυοῦς Εἰκασίας ἢ Κασιανῆς καὶ ἡ ἐκλογὴ ὡς συζύγου τῆς Θεοδώρας[1], ἡ ὁποία ἐν τούτοις δὲν ὑπήκουε τόσον προθύμως εἰς τὰς εἰκονομαχικὰς καὶ ἄλλας ἴσως γνώμας τοῦ Θεοφίλου, ὅπως ἐκεῖνος ἤλπιζεν. Ἰδιόρρυθμος εἶναι καὶ ἡ τιμωρία τῶν μοναχῶν Θεοδώρου καὶ Θεοφάνους τῶν Γραπτῶν δι' «ἐγκεντήσεως» ἰαμβικῶν στίχων. Ἐπίσης ἰδιότροπος εἶναι ἡ ἐν ὀνόματι τῆς δικαιοσύνης τιμωρία τῶν συνεργατῶν τοῦ πατρός του κατὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Λέοντος Ε'[2].

Μετὰ τῆς ἰδιοτροπίας συνεδύαζε μεγάλην δικαιοσύνην, ἡ ὁποία κατέστησεν αὐτὸν σχεδὸν θρυλικόν, ὅσον οὐδένα ἄλλον αὐτοκράτορα. Ὁ Diehl παρετήρησεν[3] ὅτι καὶ κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἀναφέρεται ὁ Θεόφιλος μετὰ τοῦ Αἰακοῦ καὶ Μίνωος ὡς ὑπόδειγμα δικαστοῦ. Ὁ Μανασσῆς (στ. 4792) λέγει :

> «Τὰ δ' ἄλλα λαμπρόψυχος ἦν καὶ μεγαλογνώμων
> καὶ τοῦ δικαίου φροντιστὴς καὶ τῶν ἐνδίκων νόμων».

Κατά τινα «διήγησιν» περὶ Θεοφίλου[4] οὗτος ἦτο «δικαιοκρίτης πάνυ» καὶ ἐπὶ «τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ οὔτε ὁ ἀδικῶν οὔτε ὁ ἀδικούμενος ὑπῆρχον». Καμμία δίκη ἐκκρεμὴς δὲν ὑφίστατο, διότι τὰ δικαστήρια ἐτελείωναν ταχέως καὶ δικαίως τὰς δίκας ἐκ φόβου μὴ περιέλθῃ εἰς γνῶσιν

---

1) Συμεὼν Μάγ. σ. 625 ἀναφέρει τὸ ἀνέκδοτον περὶ τῆς εὐφυοῦς ἀπαντήσεως τῆς «Εἰκασίας» ὅτι «διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα», ὅταν ὁ Θεόφιλος εἶπεν «ὡς ἄρα διὰ γυναικὸς ἐρρύη τὰ φαῦλα». Ἡ Κασιανὴ μὴ γενομένη αὐτοκράτειρα «μονὴν κατεσκεύασεν», ὅπου ἔζησε καὶ ἔγραψε «πολλὰ ἴδια συγγράμματα». Περὶ τῆς Κασιανῆς καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς αὐτὴν βιβλιογραφίας βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, Κασιανὴ ἡ μελῳδός, Ἐκκλ. Φάρ. τ. 31 (1932) σ. 92 κέξ.

2) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 85. Κατὰ τὸν Bréhier (Vieet mort de Byzance σ. 106) τιμωρῶν ὁ Θεόφιλος τοὺς συνεργοὺς τοῦ πατρός του φονεῖς τοῦ Λέοντος ἐτόνιζε τὴν ἱερότητα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος.

3) La légende de l'empereur Théophile, SK. τ. 4 (1931) σ. 33 κέξ.— Τιμαρίων σ. 72 (Ellissen, Analekten der mittel und neugriech. Literatur τ. 4) : «Καὶ νῦν Θεόφιλος συνθεμιστεύει τούτοις (Αἰακῷ κλπ.) καὶ οὐδὲν τὸ ψήφισμα βεβαιοῦται, μὴ κἀκείνου συγκατανεύσαντος, οἶσθα δὲ ἀκηκοώς, ἐκ τῶν ἱστορουμένων περὶ ἐκείνου, ὡς λίαν δικαιότατος ἦν.

4) Regel, Analecta.... σ. 43.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Θεοφίλου ἀδικία τις. Θανάτωσις, μαστίγωσις, καῦσις ἦσαν συνήθεις ποιναὶ διὰ τοὺς ἀδικοῦντας. Τὰ σχετικὰ ἀνέκδοτα εἶναι πολλά [1].

Καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα ἀπὸ τὸ Παλάτιον ἐπήγαινεν ὁ Θεόφιλος ἔφιππος μέχρι τῶν Βλαχερνῶν [2] καὶ ἠρώτα καθ' ὁδὸν περὶ τῶν τροφίμων, ὑφασμάτων κλπ. Ὅτε ἀνεκαλύφθη πλοῖον φέρον ἐμπόριον διὰ λογαριασμὸν τῆς αὐτοκρατείρας, δὲν ἐδίστασε νὰ καύσῃ τὸ πλοῖον καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ὅταν δύο μοναχαὶ ὑπέβαλαν ἀναφορὰν εἰς τὸν Θεόφιλον περὶ δύο μαγίστρων, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ τὰς ἀδικήσουν, ἔντρομοι οὗτοι ἐζήτησαν μὲ κάθε τρόπον νὰ προλάβουν τὴν δίκην φοβούμενοι μήπως αὐτὸς ὁ Θεόφιλος τοὺς δικάσῃ καὶ τότε ἡ σκληρὰ καταδίκη των θὰ ἦτο ἀσφαλής. Διότι ὁ Θεόφιλος παρίστατο εἰς τὰ δικαστήρια καὶ ἐδίκαζε καὶ ὁ ἴδιος. Ἄλλοτε ἐμαστίγωσε τὸν γυναικάδελφόν του Π ε τ ρ ω ν ᾶ ν [3], διότι μὲ τὰ ὑψηλά του οἰκήματα ἐπεσκίασε τὸ σπίτι χήρας τινός.

Ὁ Θεόφιλος ἠγάπα καὶ τὰ γράμματα καὶ πρὸ πάντων τὴν τέχνην. Οἱ δύο κυριώτατοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς, ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς ὁ Γ ρ α μ μ α τ ι κ ὸ ς καὶ ὁ συγγενὴς τούτου Λ έ ω ν ὁ μαθηματικὸς ἢ φιλόσοφος ἐτύγχανον τῆς εὐνοίας του. Καὶ αὐτὸς ὁ εἰκονολάτρης Μεθόδιος ἦτο εὐπρόσδεκτος εἰς τὸ Παλάτι διὰ τὴν σοφίαν του.

Περὶ τοῦ Λέοντος, τὸν ὁποῖον ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνους ὀνομάζει «μέγαν τε καὶ φιλόσοφον», λέγει ὅτι ἐζήτησε νὰ τὸν ἴδῃ ὁ Μαμοὺν μαθὼν περὶ τῆς μεγάλης σοφίας του: «εἰ οὕτω γένηται (ἐὰν ἔλθῃς πρὸς τὸ Κράτος μου)», ἔγραφε πρὸς τὸν Λέοντα, «τοὺς αὐχένας σοι κλινεῖ γένος ἅπαν τὸ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ πλούτου καὶ δωρεῶν ἀξιωθήσῃ, ὧν οὐδεὶς πώποτε ἀνθρώπων ἠξίωται». Ὁ Θεόφιλος ὅμως δὲν ἀφῆκε τὸν Λέοντα νὰ ταξιδεύσῃ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὸν διώρισε μητροπολίτην Θεσσαλονίκης, τῆς δευτέρας πόλεως τοῦ Κράτους, ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης ἦτο προωρισμένος διὰ τὴν πατριαρχείαν. Ἀργότερα ἔγινε διευθυντὴς τῆς σχολῆς τῆς Μαγναύρας καὶ ἐδίδαξε καὶ μαθηματικά, μαθηταὶ δ' αὐτοῦ ὑπῆρξαν ὁ γεωμέτρης Θ ε ό δ ω ρ ο ς, ὁ ἀστρονόμος Θ ε ο δ ή γ ι ο ς, ὁ γραμματικὸς Κομητᾶς. Ἐπίσης μαθηταὶ τοῦ

1) Ὁ Ζωναρᾶς γράφει (XV 25): «δικαιοσύνην δὲ μετιὼν (Θεόφιλος) τοῖς ἀδικοῦσιν ἦν ἐπαχθὴς καὶ κολαστὴς αὐτῶν ἀπραίτητος· ἑκάστης οὖν ἑβδομάδος πήει διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔφιππος μετὰ δορυφορίας εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς Θεοτόκου ναόν.... παρεῖχεν οὖν ἑαυτῷ τοῖς προσιοῦσιν εὐπρόσιτον καὶ περὶ τῶν ὠνίων ἐφρόντιζεν».

2) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 87 κέξ.

3) Συμεὼν Μάγ. σ. 627.

4) Θεοφάν. Συνέχ. 185 καὶ 191.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λέοντος ὑπῆρξαν ὁ Φώτιος, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ φιλόσοφος, ὁ μετονομασθεὶς Κύριλλος, ὡς ἀπόστολος τῶν Σλάβων, καὶ ἄλλοι.

Ὁ Θεόφιλος ἀγαπᾷ καὶ τὴν τέχνην καὶ ἐν γένει ἀγαπᾷ νὰ κτίζῃ. Ἀνέκτισε πρῶτον τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μέχρι δὲ σήμερον σώζονται ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι μνημονεύουν τὸ ἔργον του :

«Πύργος Θεοφίλου πιστοῦ ἐν Χριστῷ
μεγάλου βασιλέως (καὶ) αὐτοκράτορος».

Περιέργως ὁ Θεόφιλος, ἐνῷ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς Ἄραβας καὶ ἐπολεμήθη ὑπ' αὐτῶν, ἐμιμήθη τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀνακτόρων των, ὅταν οἱ πρέσβεις του περιέγραψαν αὐτά. Τὰ κυριώτερα κτίριά του εἶναι τὰ ἑξῆς.

Ἔκτισε τὸν Τρίκογχον [1], αἴθουσαν τοῦ θρόνου μὲ τρεῖς κόγχας, μὲ ἐπένδυσιν πολυχρώμων μαρμάρων, μὲ ὀροφὴν ἐπίχρυσον. Ὁ τρίκογχος εἶχεν ἔξοδον εἰς τὸ Σίγμα, ἐκ τοῦ ἡμικυκλικοῦ σχήματος οὕτω κληθέν, τὸ ὁποῖον ἐπίσης εἶχε διακόσμησιν λαμπράν. Ἄλλαι αἴθουσαι πολυτελεῖς, ὁ Πυξίτης, ὁ Ἔρως, ὁ Μαργαρίτης, ὁ Καριανὸς συνεπλήρουν τὸ ἴδιον συγκρότημα, τὸ ὁποῖον ἔκτισεν ὁ Θεόφιλος, ὅπου ἐδέχετο καὶ ἔμενεν εὐχαρίστως. Μία αἴθουσα ἔφερε τὸ ὄνομα Μυστήριον, διότι εἶχε κόγχην ἐλλειψοειδῆ, «ἐφ' ἧς συνέβαινε τὸ φαινόμενον τῆς ἀνακλάσεως τοῦ ἤχου ἐπὶ τῶν καμπύλων ἐπιφανειῶν» [2]. Ἄλλα τμήματα ἐπίσης τῶν ἀνακτόρων ἐπεσκεύασεν ἢ ἐτροποποίησε καὶ ἐκόσμησε μὲ πολύχρωμα μάρμαρα καὶ χρυσόν. Εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Μαγναύρας ἐτοποθέτησε χρυσοῦν πλάτανον, χρυσοῦς ἐλέφαντας, χρυσοῦς γρῦπας [3], τὰ ὁποῖα ἀργότερα ὁ Μιχαὴλ Γ' μετέβαλεν εἰς νόμισμα. Ὁμοίως ἐκόσμησεν ὁ Θεόφιλος καὶ τὰ νέα ἀνάκτορα «τοῦ Βρύου» κατὰ μίμησιν ἀραβικῶν προτύπων. Ναοὺς δὲν φαίνεται νὰ ἔκτισεν ὀνομαστοὺς τοὐλάχιστον [4]. Ὀνομαστὸς ὑπῆρξεν ὁ «ξενὼν» τοῦ Θεοφίλου [5].

---

1) Περὶ τῶν κτιρίων βλ. Θεοφάν. Συνέχ. σ. 140 καὶ Diehl, Manuel d'art Byzantin 1, 367.

2) Μ. Στεφανίδου, Τὸ ἀκουστικὸν μυστήριον τοῦ Βυζαντίου, ΕΒΣπ. τ. 1 (1924) σ. 189 κέξ.

3) Θεοφάν. Συνέχ. 173.

4) Εἰς τὴν Σάμον εὑρέθη ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή, ἡ ὁποία ἴσως, ἀλλ' ὄχι μετὰ βεβαιότητος ἀναφέρεται εἰς ναόν (Ath. Mitteilungen 54, 1929, σ. 139) :

«Πᾶς ὁ παριὼν καὶ θεώμενος τάδε
καὶ τὴν πρώτην μου γνωρίσας ἀδοξίαν
ἀξίως δοξάζει σε τὸν εὐεργέτην
καὶ ἀπαύστως κραυγάζει· πολλὰ τὰ ἔτη
Θεοφίλου δεσπότου καὶ Θεοδώρας».

5) Ὁ Ostrogorsky (Geschichte.... σ. 143) ἐξαίρει δικαίως τὴν μόρφωσιν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Θεόφιλος εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, Ἀδριανουπολίτας καὶ ἄλλους Θρᾷκας, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀπαγάγει τὸ 813 ὁ Κροῦμος εἰς τὴν Βουλγαρίαν «μέχρι Δανουβίου» κατά τινας ἱστορικούς, ἢ «ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου» κατ' ἄλλους ὀρθότερον, ἂν καὶ ὁ Vogt[1] ἀπορεῖ περὶ τούτου. Ὁ Κροῦμος ᾐχμαλώτισε περὶ τὰς 10–12.000[2] «χωρὶς γυναικῶν καὶ παιδίων» καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγὸν «Μακεδονίας» (ἤτοι τοῦ θέματος τῆς βορείου Θράκης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν), τὸν πατρίκιον Ἰωάννην Ἀπλάκην καὶ τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως Μανουήλ. Εἶναι περίεργον ὅτι μετὰ τὴν νίκην τοῦ Λέοντος Ε' καὶ τὴν συνθήκην τοῦ 814 δὲν ἀντηλλάγησαν οὗτοι.

Τοὐναντίον μάλιστα ἐμαρτύρησαν πολλοί, διότι ἤθελαν νὰ διαδώσουν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὁ «Μουτράγων» κατὰ τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους (σ. 216), ὁ διάδοχος τοῦ Κρούμου, κατεδίωξεν αὐτούς. Ἡ μνήμη των τελεῖται τὴν 22αν Ἰανουαρίου. Μεταξὺ τῶν μαρτυρησάντων ἦσαν καὶ συγγενεῖς τοῦ ἔπειτα αὐτοκράτορος Βασιλείου Α'.

Τί ἀπέγιναν οἱ «Μακεδόνες» αἰχμάλωτοι πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως; Τὸ γεγονὸς ὅτι ἔγινε κατ' αὐτῶν διωγμὸς δεικνύει ὅτι ὑπῆρχαν καὶ πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως, ἴσως οἱ χρησιμώτεροι, οἱ μᾶλλον μορφωμένοι, εἰς τούτους δὲ ὁ Grégoire[3] ἀποδίδει καὶ τὴν σύνταξιν τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, πού εὑρέθησαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Πολλοὶ λοιπὸν ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς διαφόρους ἐργασίας, ἄλλοι δὲ φαίνεται ἐλευθέρως εἰργάζοντο ἐν καιρῷ μάλιστα τῆς τριακονταετοῦς εἰρήνης, ἡ ὁποία συνήφθη τὸ 814. Ἴσως δι' αὐτό, ἴσως διότι δὲν εὗρον εὐκαιρίαν κατάλληλον, δὲν ἐζήτησαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ Βυζάντιον. Αἰφνιδίως τὸ 836–837 ἐπὶ Θεοφίλου οἱ «Μακεδόνες» νομίζουν κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδιώξουν τὴν ἐπάνοδόν των εἰς τὴν πατρίδα των.

Κατά τινα δυσχερῆ ἐκστρατείαν τοῦ «ἄρχοντος» τῶν Βουλγάρων πρὸς τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας[4] ὁ «στρατηλάτης» (ὅπως τὸν λέγει ὁ

καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοφίλου (μαθητοῦ τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ) πρὸς τὴν τέχνην καὶ τὸν θεωρεῖ «ἐξόχως ἐνδιαφέρουσαν προσωπικότητα».

1) Ὁ Vogt (Basile 1er et la civilisation byzantine.... σ. 23) σημειώνει ὅλας τὰς σχετικὰς πηγάς.

2) Κατὰ τὸν Ἀνώνυμον σ. 34 οἱ αἰχμάλωτοι ἀνήρχοντο «εἰς πλῆθος ἀναρίθμητον». Ὁ Grégoire (Byz. 13, 271) παρέπεμψε καὶ εἰς τὸ Synaxarium Eccl. Const., ὅπου γίνεται λόγος περὶ 40.000.

3) Grégoire, Byzantion 13 (1938) σ. 271.

4) Ὁ Λέων Γραμματικὸς (σ. 232) λέγει: «ἐξελθόντος Μιχαὴλ Βουλγάρου ἐν Θεσσαλονίκῃ» (Θεσσαλονίκη ἐνταῦθα=θέμα Θεσσαλονίκης, ἤτοι Μακεδονία, Μι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λέων Γραμματικὸς σ. 231) τῶν «Μακεδόνων» Κορδύλης κατώρθωσε νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ζητήσῃ βοήθειαν διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν αἰχμαλώτων. Ἀλλ' ἡ εἴδησις αὐτὴ δεικνύει ὅτι οἱ «Μακεδόνες» εἶχαν ἰδίαν ὀργάνωσιν καὶ ἴδιον στρατηγόν, ἴσως διότι ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς φρουρὰς τῶν βουλγαρικῶν συνόρων καὶ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, αὐτὸ δὲ συγχρόνως δεικνύει ὅτι δὲν ἦτο καὶ τόσον κακὴ ἡ ζωή των ἐκεῖ ἐπάνω. Αἱ δυσχέρειαι τοῦ «ἄρχοντος» τῶν Βουλγάρων ἔδωκαν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας αἰχμαλώτους νὰ ἐπιδιώξουν τὴν ἐπάνοδόν των εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ Θεόφιλος μετὰ χαρᾶς, ἴσως καὶ μετ' ἐκπλήξεως, εἶδε τὸν Κορδύλην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔσπευσε νὰ στείλῃ πλοῖα εἰς τὸν Δούναβιν διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ τώρα συνέβησαν περίεργα πράγματα. Οἱ Βούλγαροι πληροφορηθέντες, ἴσως διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν βυζαντινῶν πλοίων, ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι ἑτοιμάζονται νὰ φύγουν, δὲν θέλουν νὰ τοὺς ἀφήσουν, ἀλλὰ ζητοῦν τὴν βοήθειαν τῶν βορειότερον ἀλλ' ἐγγὺς εὑρισκομένων Οὔγγρων, «Τούρκων» κατὰ τὸν Λ. Γραμματικὸν (σ. 232), διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀναχώρησιν. Οἱ Οὔγγροι ζητοῦν «τὴν ὕπαρξιν πᾶσαν», ἤτοι τὰ χρήματα τῶν αἰχμαλώτων, διὰ νὰ τοὺς ἀφήσουν νὰ φύγουν. Οἱ αἰχμάλωτοι ὅμως προτιμοῦν νὰ πολεμήσουν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς των, τὸν τολμηρὸν Κορδύλην καὶ τὸν Τζάντζην[1]. Ἐπολέμησαν γενναίως, ἐνίκησαν καὶ ἔτσι κατώρθωσαν νὰ ἐπιβιβασθοῦν εἰς τὰ βυζαντινὰ πλοῖα. Ἡ νίκη δεικνύει βεβαίως ὅτι οἱ Οὔγγροι δὲν ἦσαν πολλοί. Πιθανῶς καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ἐβοήθησαν τοὺς αἰχμαλώτους. Ἂν προῆλθεν ἕνεκα τούτου νέος πόλεμος μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Βυζαντινῶν, δὲν εἶναι σαφές[2]. Οἱ ἐπανελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν αἰχμάλωτοι, ὅσοι τούτων «ἀπεσώθησαν», ἔγιναν δεκτοὶ καλὰ καὶ «φιλοτιμηθέντες» παρὰ τοῦ Θεοφίλου, ἤτοι λαβόντες χρηματικὴν ἐνίσχυσιν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν «ἰδίαν χώραν», ἤτοι τὴν Ἀδριανούπολιν. Μεταξὺ τῶν ἐπανελθόντων ἦτο καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ ἔπειτα αὐτοκράτορος Βασιλείου.

Περὶ τῶν αἰχμαλώτων τούτων εὗρεν[3] ὁ Grégoire πληροφορίας εἰς περσικήν τινα νέαν πηγήν, ἡ ὁποία ὁμιλεῖ περὶ Nandarin, ἤτοι κατ' αὐτὸν

χαὴλ δὲ ὀνομάζεται προληπτικῶς ὁ Βόρις ἀντὶ τοῦ «Βαλδίμερ», ἤτοι Μαλαμήρ). Ἡ Συνέχ. Θεοφάνους (σ. 216) ὁμιλεῖ περὶ «ὑποπτώσεως», ἤτοι ὑποχωρήσεως, ἀποτυχίας τοῦ ἐκστρατεύσαντος κατὰ Ρωμαίων «ἄρχοντος» τῆς Βουλγαρίας.

1) Βλαχικὸν ἴσως ὄνομα· πβ. καὶ τὰ νεώτερα Τσάτσιος ἢ Τσάτσος.

2) Ὁ Dvornik (BCH. τ. 52, 1928, σ. 125) σχετίζει τὴν εὕρεσιν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν παρὰ τοὺς Φιλίππους περὶ πολέμου τοῦ Πρεσιάνου, υἱοῦ τοῦ Μαλαμὴρ καὶ πατρὸς τοῦ Βόριδος, πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν «Μακεδόνων».

3) Grégoire, Byzantion τ. 13 (1938) σ. 271 κέξ. καὶ 409.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Αδριανιτῶν ἢ 'Αδριανουπολιτῶν. 'Επικυροῦται ἐκ ταύτης ἡ σύγκρουσις τῶν αἰχμαλώτων πρὸς τοὺς Οὔγγρους πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως.

'Επὶ τῶν καλιφῶν Μ α μ ο ὺ ν (813-833) καὶ Μ ο τ α σ ὲ μ (833-842) ἐτάραξε τὰ πράγματα τοῦ 'Αραβικοῦ Κράτους ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις τῶν Χ ο υ ρ α μ ι τ ῶ ν ὑπὸ τὸν ἱκανὸν ἀρχηγὸν Babek. 'Ο Θεόφιλος ἐπωφελήθη ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν 'Αράβων, ἴσως δὲ ἦλθε καὶ εἰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, διότι βλέπομεν ὅτι ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν «Nasr», τὸν μετονομασθέντα ἔπειτα εἰς τὸ Βυζάντιν Θ ε ό φ ο β ο ν [1], προσῆλθον εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του χιλιάδες ἐπαναστατῶν Περσῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπηρέτησαν ἔπειτα αὐτὸ καὶ ἔγιναν Χριστιανοί. 'Ο Θεόφοβος ἐτιμήθη ἰδιαιτέρως, ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ πατρικίου καὶ ἔγινε γαμβρὸς τοῦ Θεοφίλου ἐπ' ἀδελφῇ καὶ ἀργότερα ἔσωσε καὶ αὐτὸν εἷς τινα μάχην. Εἰς τὸ Βυζάντιον ἀπέκτησε μεγάλην δύναμιν καὶ δι' αὐτὸ ἀργότερα κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοφίλου ἐφονεύθη.

'Ο Θεόφιλος λοιπὸν ἐπωφελήθη τὴν ἐπανάστασιν τῶν Χουραμιτῶν καὶ ἐνήργησεν ἀμέσως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του τὸ 829 καὶ 831 δύο μεγάλας καὶ ἐπιτυχεῖς ἐκστρατείας· κατὰ τὴν πρώτην κατέλαβε τὴν πόλιν Ζ ά π ε τ ρ α ν, ἐφόνευσε καὶ ᾐχμαλώτισε πολλοὺς 'Αραβας. Κατὰ τὴν δευτέραν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Κιλικίαν, κατέλαβε Ταρσόν, Μοψουεστίαν καὶ ἄλλας πόλεις καὶ ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοῦ ὁποίου ἔχομεν λεπτομερῆ περιγραφήν [2].

Συγχρόνως τὸ 831 ὁ στρατηγὸς Ε ὐ δ ό κ ι μ ο ς, ὁ ἔπειτα λατρευθεὶς ὡς ἅγιος, ἐνίκησε τοὺς 'Αραβας παρὰ τὸ Χαρσιανὸν Κάστρον εἰς τὰς 'Αραβικὰ σύνορα, ἐν συνεννοήσει βεβαίως μὲ τοὺς Χουραμίτας, καὶ ᾐχμαλώτισεν 25.000 'Αραβας [3].

'Ο Μ α μ ο ὺ ν δὲν εἶναι ὁ καλίφης ὁ πτοούμενος εὐκόλως. Παρ' ὅλας τὰς δυσχερείας δὲν εἶναι πρόθυμος νὰ συνάψῃ εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ἐπρότεινεν ὁ Θεόφιλος ἀποστείλας εἰς αὐτὸν τὸν διδάσκαλόν του καὶ ἔπειτα πατριάρχην 'Ι ω ά ν ν η ν Γ ρ α μ μ α τ ι κ ό ν. Μόνον τὸν στρατηγὸν Μ α ν ο υ ή λ, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τοὺς 'Αραβας, κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ Βυζάντιον ὁ Γραμματικός.

---

1) Περὶ τοῦ Θεοφόβου ἔγραψεν ὁ Grégoire εἰς τὸ Byzantion τ. 9 (1934) σ. 184 κἑξ.

2) Κ. Πορφυρογεν. 1, 503. Κατὰ τὸν θρίαμβον «ὁ τῆς Πόλεως ἔπαρχος ἦν προετοιμάσας καὶ καταστέψας τὴν πόλιν δίκην νυμφικῶν παστάδων ἀπὸ σκαραμαγγίων διαφόρων.... πολυφώτων τε καὶ ἀνθέων καὶ ῥόδων ποικίλων ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Πόρτης μέχρι τῆς Χαλκῆς» (αὐτ. σ. 505).

3) Vasiliev, Byzance et les Arabes 1, 104.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὸ 832 ὁ Μαμοὺν μετὰ τὰς νίκας τοῦ Θεοφίλου εἰς τὴν Κιλικίαν ὀργανώνει νέαν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ ὁποία ὅμως ἐσταμάτησεν εἰς τὸ φρούριον Λ ο ῦ λ ο ν τῆς Κιλικίας μεταξὺ Ταρσοῦ καὶ Ἀδάνων. Ἑκατὸν ἡμερῶν πολιορκία δὲν παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὸ φρούριον Λοῦλον [1]. Ἐν τῷ μεταξὺ ἠναγκάσθη νὰ κτίσῃ ἄλλο φρούριον ὁ Μαμοὺν διὰ νὰ προφυλάσσῃ τὸν στρατόν του καλύτερον, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ἀπέθανε (833) καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Ταρσὸν τῆς Κιλικίας.

Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος τοῦ Μαμοὺν ***Μοτασὲμ*** ἀπησχολήθη κατ' ἀρχὰς μὲ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Χουραμιτῶν καὶ ἀφῆκεν ἡσυχον τὸ Βυζάντιον. Ὁ Θεόφιλος ὅμως διατί δὲν βοηθεῖ τοὺς Χουραμίτας ; Ἴσως ἀπησχολήθη πολὺ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου οἱ Ἄραβες τῆς Τύνιδος, οἱ Ἀ γ λ α β ῖ τ α ι, ἐξακολουθοῦν τοὺς ἀγῶνάς των πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου. Περὶ τὸ Castrogiovanni γίνονται δεινοὶ ἀγῶνες· οἱ Ἄραβες δὲν δύνανται νὰ καταλάβουν αὐτὸ μέχρι τοῦ 837. Τὸ 838 τὸ φρούριον Κ ε φ α λ ο ῦ πλησίον τοῦ Παλέρμου εἶναι ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν [2]. Ἡ γενναία ἄμυνα εἰς τὴν Σικελίαν δεικνύει ὅτι ὁ Θεόφιλος ἐβοήθησεν αὐτήν, ἀφοῦ μάλιστα ἔστειλεν ἐκεῖ καὶ τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του καὶ κ α ί σ α ρ α Ἀλέξιον Μωσηλέ.

Αἱ ἐπιτυχίαι εἰς τὸ Castrogiovanni ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Θεόφιλον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν φίλων του Χουραμιτῶν. Τὸ 837 παρεσκεύασε στρατὸν 100.000 [3] μετὰ τῶν Περσῶν τοῦ Θεοφόβου καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἄνω Μεσοποταμίαν ἢ Εὐφρατησίαν. Αἱ πόλεις Σ ω ζ ό π ε τ ρ α ἢ Ζ ά π ε τ ρ α, ἡ Μ ε λ ι τ η ν ὴ καὶ τὰ Ἀ ρ σ α μ ό σ α τ α κατελήφθησαν εὐκόλως. Ἡ πόλις Σωζόπετρα ἐκάη, οἱ ἄνδρες ἐσφάγησαν, αἱ γυναῖκες ᾐχμαλωτίσθησαν. Ἡ Μελιτηνὴ διέφυγε τὴν τύχην αὐτήν, διότι ἐζήτησεν ἔλεος καὶ ἠλευθέρωσεν ὅσους Βυζαντινοὺς αἰχμαλώτους εἶχεν. Τὰ Ἀρσαμόσατα ἐπίσης κατεκάησαν. Ὁ πόλεμος εἶναι ἐξοντωτικὸς καὶ ἀποβλέπει νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Ἄραβας. Ὁ Θεόφιλος ἐτέλεσε δεύτερον μέγαν θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει [4].

---

1) Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 115.

2) Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 131 κέξ.

3) Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 137.

4) Κ. Πορφυρογεν. 1, 508 : «ἐν τῷ ὑποστρέφειν αὐτὸν (Θεόφιλον) καὶ μέλλειν εἰς τὴν Πόλιν εἰσέρχεσθαι προσέταξε τοὺς τῆς Πόλεως π α ῖ δ α ς ἐξελθεῖν πάντας εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐξ ἀνθέων κατεσκευασμένων στεφάνων εἰσελθὼν ὁμοίως τοῦ προτέρου σχήματος» (ὅπως δηλ. κατὰ τὸν θρίαμβον τοῦ 831. Ἡ διαταγὴ νὰ ἔλθουν καὶ οἱ π α ῖ δ ε ς εἰς τὸν θρίαμβον τοῦ Θεοφίλου ἀπέβλεπε βεβαίως εἰς φρονηματισμὸν τῆς νεότητος).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Μοτασὲμ κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν τῶν κομμουνιστῶν Χουραμιτῶν· 60.000 ἐκ τούτων ἐφονεύθησαν, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ ὁ ἀρχηγός των Βαβέκ. Τότε ὁ Μοτασὲμ ἤρχισε νὰ ἑτοιμάζεται νὰ ἐκδικηθῇ τὸ Βυζάντιον διὰ τὰς καταστροφὰς τῶν ἀνωτέρω πόλεων καὶ μάλιστα τῆς Σωζοπέτρας, ἡ ὁποία ἦτο ἡ γενέτειρα αὐτοῦ.

Τὸ 838 ἀνέλαβε τὴν ἐκστρατείαν ὁ ἴδιος μὲ στρατόν, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος καλίφης ἔστειλεν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν[1]. Ὁ στρατὸς ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ μὲ ὅλα τὰ μέσα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ μακρὰς ἐκστρατείας καὶ πολιορκίας. Καὶ Τοῦρκοι στρατηγοὶ ὑπῆρχαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦτον, οἱ πρῶτοι βεβαίως οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο εἰς Μικρὰν Ἀσίαν.

Ἡ πρώτη μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ Μοτασὲμ ὑπῆρξεν ἡ κατάληψις καὶ καταστροφὴ τῆς ὀχυρᾶς Ἀγκύρας. Οἱ κάτοικοι ἠχμαλωτίσθησαν. Ὁ Μοτασὲμ δὲν ἱκανοποιεῖται καὶ δὲν δέχεται τὰς προτάσεις εἰρήνης, τὰς ὁποίας διαβιβάζει ὁ Θεόφιλος. Θέλει νὰ καταλάβῃ τὴν πατρίδα τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς δυναστείας του, τὸ ***Ἀμόριον,*** ὅπου φθάνει μετὰ καταστροφὰς ἄλλων πόλεων τὸν Αὔγουστον τοῦ 838. Τὸ Ἀμόριον ἦτο ἀξιόλογος πόλις καὶ πολυάνθρωπος[2] καὶ ὀχυρά. Ὁ Θεόφιλος προβλέπων τὴν ἐπίθεσιν εἶχε στείλει καὶ ἱκανὸν φρούραρχον, τὸν στρατηγὸν ***Ἀέτιον,*** ὁ ὁποῖος ἐδείχθη ἄξιος τῆς ἀποστολῆς του.

Ἡ γενναία ἄμυνα τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀμορίου ἠνάγκασε τὸν Μοτασὲμ νὰ σκεφθῇ περὶ διαλύσεως τῆς πολιορκίας. Ἐνωρὶς ὅμως ἦλθαν πληροφορίαι ἐκχριστιανισθέντων πρώην Μουσουλμάνων κατοίκων τοῦ Ἀμορίου περὶ παραδόσεως αὐτοῦ, πράγματι δ' ὁ προδότης Βοϊδίτζης, ὁ «Βοώδης» λεγόμενος ἄλλως, ὑπέδειξε τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τῆς ἀμύνης καὶ ἡ πόλις κατελήφθη ταχέως μετὰ δύο ἑβδομάδας. Οἱ τελευταῖοι ὑπερασπισταὶ μὴ παραδιδόμενοι ἐκάησαν εἴς τι μοναστήριον τῆς πόλεως. Ὁ Ἀέτιος πολεμῶν μέχρι τῆς τελευταίας του στιγμῆς συνελήφθη ἐπί τινος πύργου αἰχμάλωτος.

Κατὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ἀράβων, καθ' ἣν ἠμύνετο ἀκόμη ἡ φρουρά, ἐφονεύθησαν πολλαὶ χιλιάδες κατοίκων, οἱ δὲ λοιποὶ ἠχμαλωτίσθησαν, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ οἱ ἐπιζήσαντες στρατηγοὶ καὶ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Ὅλη ἡ περιουσία τῶν κατοίκων ἔγινε λεία τῶν νικητῶν, διενεμήθη εἰς αὐτοὺς ἢ κατελήφθη ὑπ' αὐτῶν.

---

1) Vasiliev, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 144.

2) «Ἡ λαμπροτάτη Ἀμοριανῶν πόλις» ὀνομάζεται εἰς ἐπιγραφὴν (REG. 3, 56) μικρασιατικὴν παλαιοτέραν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἡ ἅλωσις τοῦ Ἀμορίου ἐπροκάλεσε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπου δὲν ἐπίστευαν αὐτὴν τόσον ταχεῖαν. Ὁ Θεόφιλος συνεκινήθη καὶ ἐστενοχωρήθη πολύ, ἴσως δ' ἕνεκα τούτου ἠσθένησε καὶ ἀπέθανε τὸ 842.

Ἡ ἅλωσις κατέστησε τὸ Ἀμόριον γνωστὸν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅλην, εἰς τὴν Ἀραβικὴν καὶ Περσικὴν ἀκόμη ποίησιν, ὅπου ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀμουρέα ἢ Ἀμουρέϊα[1]. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν πιθανῶς τὸ Κάστρο τῆς Μαρούς εἶναι τὸ φρούριον τοῦ Ἀμορίου, κατὰ δὲ τὸν Grégoire τὸ ὄνομα Ἀρμούρης εἰς τὸ λεγόμενον «ᾄσμα τοῦ Ἀρμούρη»[2] προῆλθεν ἐπίσης ἀπὸ τὸ Ἀμόριον. Εἰς τὸ δημοτικὸν τοῦτο ποίημα λέγεται :

«Ἕως οὗ βλέπω τὴν μάνα μου τὰ μαῦρα φορεσμένην
ὅπου καὶ ἂν εὕρω Σαρακηνόν, τὸ αἷμα του νὰ πίνω!»

Οἱ στίχοι αὐτοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρωνται εἰς τὴν ἅλωσιν τοῦ Ἀμορίου καὶ νὰ ζητοῦν ἐκδίκησιν. Ἡ ἐκδίκησις θὰ ἐπέλθῃ τὸ 863, ὅταν οἱ Βυζαντινοὶ θὰ νικήσουν τοὺς Ἄραβας τῆς Μελιτηνῆς ὑπὸ τὸν Ὀμάρ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θὰ περάσῃ ἐπίσης εἰς τὴν Ἀκριτικὴν ποίησιν (βλ. κατωτέρω).

Τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τὸ πνεῦμα ἐκδικήσεως ἐνισχύθη εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀπὸ τὸ μαρτύριον τῶν 42 ἀξιωματικῶν τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀμορίου, οἱ ὁποῖοι ἐφυλακίσθησαν εἰς τὴν πόλιν Σαμάρρα, τὴν νέαν μετὰ τὴν Βαγδάτην πρωτεύουσαν τῶν Ἀράβων, καὶ παρέμειναν εἰς τὴν εἱρκτὴν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη πιεζόμενοι πολλαχῶς νὰ προσέλθουν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν. Οἱ γενναῖοι ἀξιωματικοὶ ὑπερηφάνως ἀπέκρουσαν τὰς προτάσεις ἐξισλαμισμοῦ, τὰς γενομένας διὰ τοῦ προδότου Βοϊδίτζη, ὑπέστησαν διάφορα μαρτύρια καὶ τέλος ἀπεκεφαλίσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὸν ποταμὸν Εὐφράτην τὸ 845 ἐπὶ Θεοδώρας καὶ Μιχαήλ[3]. Ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐθεώρησεν αὐτοὺς

1) Βλ. Π. Καρολίδου, Ἡ πόλις Ἀμόριον ἐν τῇ Χριστιανικῇ καὶ τῇ Μωαμεθανικῇ ἱστορίᾳ καὶ ποιήσει, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τ. 3 (1909) σ. 228 κέξ. Κακῶς ὅμως ἐσχέτισεν ὁ Καρολίδης τὸν ξενικὸν τύπον Ἀμουρέα πρὸς τὸ νεώτερον ὄνομα τῆς Πελοποννήσου Μορέας.

2) Ἐκδοθὲν τὸ 1877 παρὰ Γαβριὴλ Δεστούνη ἐν Πετρουπόλει καὶ ἀναδημοσιευθὲν εἰς τὸ περιοδικὸν Ἀθήναιον τ. 8 (1880) σ. 385 κέξ.

3) Βλ. Μαρτύρια τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα καὶ δύο μαρτύρων, ἐκδοθέντα ὑπὸ Βασιλειέβσκη καὶ Νικήτιν, Πετρούπολις 1905. Ὀνομαστὶ ἀναφέρονται δύο συγγραφεῖς μαρτυρίων ὁ Μιχαὴλ Σύγκελλος καὶ ὁ Εὐόδιος. Περὶ τῶν μαρτύρων γράφει καὶ ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνους σ. 130 κέξ. Τὰ μαρτύρια (σ. 11)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἁγίους. Οἱ γνωστότεροι ἐκ τούτων εἶναι ὁ φρούραρχος Ἀέτιος, ὁ πατρίκιος Θεόφιλος, ὁ Θεόδωρος Κρατερός, ὁ Κάλλιστος Δούκας, ὁ πατρίκιος Κωνσταντῖνος καὶ ἄλλοι. Εἰς τὰ σχετικὰ στιχηρὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν 42 μαρτύρων πλὴν ἄλλων λέγεται :

Μακαριζέσθω Κάλλιστος,
εὐφημείσθω Θεόδωρος,
ἅμα Κωνσταντίνῳ ὁ κλεινὸς Θεόφιλος,
Βασόης ὁ κράτιστος
καὶ ὁ λοιπὸς μαρτύρων χορός.

Μετὰ τὸ Ἀμόριον ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιχειρήσεις. Ὁ Μοτασὲμ ἡτοίμαζε μεγαλυτέραν ἐκστρατείαν, ἀλλὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 842 ἀπέθαναν καὶ ὁ Θεόφιλος καὶ ὁ Μοτασὲμ καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις ἔγιναν χαλαρώτεραι. Τὸ 845 ἔγινεν ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων.

Καὶ κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἀντιπαλαίσει ὁ Θεόφιλος. Κατὰ τὸν Brooks[1] τὸ 841 ὁ στρατηγὸς Κοντομύτης κατέστρεψε τὸν στόλον τῶν ἐκ Κρήτης Ἀράβων ἐπιδρομέων παρὰ τὴν Ἔφεσον. Εἰς τὴν Σικελίαν βαθμηδὸν προχωροῦν οἱ Ἄραβες παρὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν βυζαντινῶν φρουρῶν καὶ τὸ 839 μάλιστα ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέλαβαν τὸν Τάραντα. Ἡ πρόοδος αὕτη τῶν Ἀράβων ἠνάγκασε τὸν Θεόφιλον νὰ ζητήσῃ διὰ τοῦ πρεσβευτοῦ Θεοδοσίου Βαβούτζικου τὴν βοήθειαν τῆς Βενετίας. Αὕτη ἔχει τώρα ἕνα ἱκανὸν δόγην, τὸν Πέτρον Trandenicus, ὅστις κατώρθωσε νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ὠφελούμενος ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας πρὸς τοὺς Ἄραβας· ἔστειλεν ἐν τούτοις ναυτικὴν βοήθειαν κατὰ τῶν Ἀράβων τοῦ Τάραντος, ἡ ὁποία ἐνικήθη (840), διότι προφανῶς τὸ βενετικὸν ναυτικὸν δὲν εἶχεν ἀκόμη παρασκευασθῆ δεόντως.

γράφουν ὑπερβολικῶς ὅτι τὸ Ἀμόριον ἦτο «πρώτη τῶν μετὰ τὴν βασιλεύουσαν καὶ τῶν ἁπασῶν πόλεων προκαθημένη, τὰ μάλιστα πολυάνθρωπος». Πιθανὰ ὅμως εἶναι τὰ λεγόμενα αὐτόθι ὅτι ἡ παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου πρὸς ἄμυναν πόλις εἶχεν «ὅπλων τε καὶ ἁρμάτων ἐσμόν, ἔτι μὴν καὶ τῶν εἰς ἀπόθεσιν ἐπιτηδείων, μηχανημάτων τε πλείστων πολυσχιδῶν καὶ πολυειδῶν καὶ ἀποπεμπτηρίων ὀργάνων ἄπειρόν τι χρῆμα». Χωρὶς τὴν προδοσίαν τοῦ Βοϊδίτζη τὸ Ἀμόριον δὲν θὰ κατελαμβάνετο.

1) CMH 4, 131. Κατὰ τὸν Vasiliev ὅμως (Byzance et les Arabes 1, 88) ἡ καταστροφὴ τῶν Ἀράβων ἔγινε τὸ 829. Ἐν γένει ἡ χρονολογία τῶν μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Ἀράβων πολέμων παρέχει πολλὰς δυσχερείας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ὁ Θεόφιλος ἔστειλε πρεσβείαν καὶ πρὸς τὸν Λουδοβῖκον τὸν Εὐσεβῆ εἰς τὸ Ingelheim τῆς Γερμανίας [1] καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου (840) πρὸς τὸν Λοθάρον χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν Ἀββασίδην ἡγεμόνα τῶν Ἀράβων τῆς Ἱσπανίας, τὸν Ἀβδουραχμὰν Β' (822–852), ἔστειλε πρεσβείαν καὶ ἐζήτησε ματαίως βοήθειαν κατὰ τῶν Ἀγλαβιτῶν τῆς Ἀφρικῆς. Ἦλθεν ὅμως ἐξ ἀφορμῆς αὐτῆς πρεσβεία δύο ἀντιπροσώπων τῶν Ἀράβων τῆς Ἱσπανίας, οἱ ὁποῖοι περιωρίσθησαν εἰς ἁπλᾶς φιλοφρονήσεις [2]. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Θεοφίλου εἰς τὴν καταπολέμησιν ὄχι μόνον τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Εἰς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων ὁ Θεόφιλος εἶναι ὁρμητικώτερος καὶ δριμύτερος τοῦ πατρός του, δέχεται τὰς συστάσεις τοῦ διδασκάλου του καὶ ἀπὸ τοῦ 837 πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ, τοῦ ἐπικαλουμένου σκωπτικῶς ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του καὶ Ἰαννῆ.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου [3] ἔγινε νέα Σύνο-

---

1) Dölger, Regesten 1 σ. 53.—Gay, L'Italie méridionale σ. 57.

2) Πβ. E. Levi - Provençal, Un échange d'ambassades entre Cordoue et Byzance au IX siècle. Byzantion τ. 12 (1937) σ. 1 κέξ.

3) Grumel, Recherches récentes sur l'iconoclasme EOr. τ. 33 (1930) σ. 99. Ὁ Grumel ὑπενθύμισεν ἔνθ' ἀνωτ. τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Ἰ. Σακκελίωνος ἐν Ἐκκλησιαστικῷ Κήρυκι τ. 8 (1864) σ. 96 κέξ. «Ἐπιστολὴν τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν Χριστοφόρου Ἀλεξανδρείας, Ἰωὰβ Ἀντιοχείας, Βασιλείου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον Κωνσταντινουπόλεως, γραφεῖσαν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ, ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἀναστάσει, περὶ τῶν ἁγίων καὶ τιμίων καὶ σεβασμίων εἰκόνων, ἔχουσαν ἐν κεφαλίδι τὸν ἅγιον χαρακτῆρα τῆς Παναγίας Θεοτόκου Μαρίας ἐζωγραφημένον, ἐν ἀγκάλαις φέρουσαν τὸν Σωτῆρα, συναθροισθέντων αὐτῶν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει (=Ἱερουσαλὴμ) μετὰ μεγάλης Συνόδου τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων ρπε' (=185), ἡγουμένων ιζ', μοναχῶν ,αρνγ' (=1153) μηνὶ Ἀπριλίῳ, ἰνδικτιῶνος δ' ἔτους ϛτμδ' (=836)».

Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθύνεται μὲ πολλὴν ἀγάπην καὶ προσοχὴν καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν Θεόφιλον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει πλὴν ἄλλων καὶ «κράτιστον βασιλέα» καὶ πρέπει νὰ ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸν εὐάρεστον ἐντύπωσιν. Ἴσως προεκλήθη ἐξ ἀφορμῆς τῆς τιμωρίας τῶν Γραπτῶν. Συνηγορεῖ θερμῶς ὑπὲρ τῶν εἰκόνων καὶ μάλιστα τῆς Θεοτόκου.

Ἡ ἐπιστολὴ τῶν πατριαρχῶν δὲν δύναται νὰ ἀποκρύψῃ καὶ τὰς συμπαθείας αὐτῶν πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ γράφει (σ. 110): «Καὶ γάρ, θεοστήρικτε καὶ θεογέραστε δέσποτα, χαίρομεν καὶ γεγήθαμεν ἐν ταῖς ἀνδραγαθίαις καὶ ἀριστείαις τῆς ὑμῶν τροπαιούχου θεοδωρήτου νίκης (τοῦ ἔτους 831). Εἰ γὰρ καὶ τόπος τυραννικῆς δυναστείας διέστησεν ἡμᾶς, ἀλλὰ τρόπος θεϊκῆς ἐξουσίας οὐκ ἐχώρισεν ἡμᾶς· ἀλλ' ὥσπερ ἀπορφανισθέντες ἐκ πατρικῆς ἡμῶν κληρονομίας καὶ ὑπόσπονδοι γεγονότες πολεμίοις βαρβάροις, τετρυχωμένοι, πενθοῦντες καὶ σκυθρωπάζοντες, οὕτως πορευόμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν ἐλπίσι θείαις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

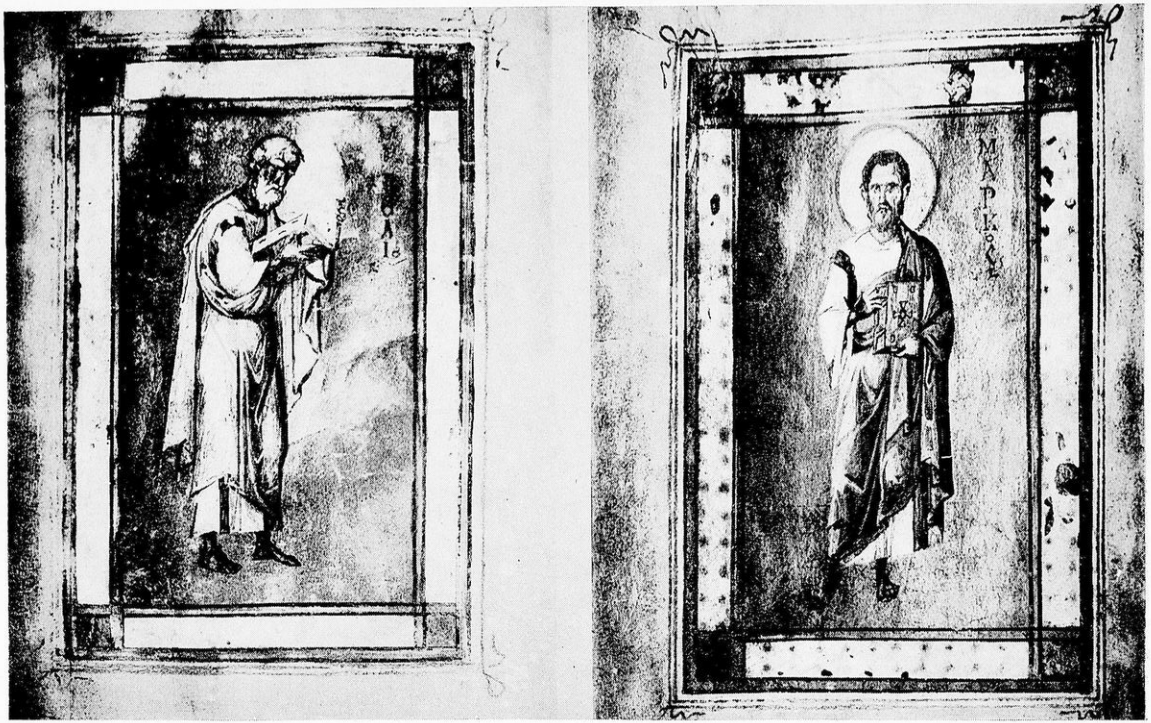

Εἰκ. 27. Οἱ Εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος καὶ Μᾶρκος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ὁποία ἀπεφάσισεν ἐκ νέου τὴν καταδίκην τῶν εἰκόνων. Γίνεται λόγος πάλιν περὶ νέων διωγμῶν[1], περὶ ἐξορίας μοναχῶν, περὶ δημεύσεως περιουσιῶν. Ἐν τούτοις ταῦτα φαίνονται ὑπερβολικά. Εἰς αὐτὸ τὸ Παλάτιον ἡ Θεοδώρα ἦτο εἰκονόφιλος καὶ ἀνέτρεφε τὰ παιδιά της μὲ τὸ πνεῦμα τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον εἶχε θερμὸν ὅλη ἡ οἰκογένειά της. Ὁ γελωτοποιὸς τοῦ Θεοφίλου Δένδερις[2] ἐφανέρωσεν ἑκὼν ἢ ἄκων ὅτι ἡ Θεοδώρα εἶχε μυστικὰ «νινία», ἤτοι εἰκόνας, καὶ τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται νὰ ἠνώχλησε πολὺ τὸν Θεόφιλον, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα τῆς οἰκογενείας της. Βεβαίως τοὺς ἀντιδρῶντας μοναχούς, τοὺς προκλητικούς, τοὺς ἐτιμώρει κατὰ τρόπον μάλιστα παράδοξον. Οὕτω διέταξε νὰ «ἐγκεντηθοῦν» στίχοι δώδεκα ἰαμβικοὶ εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μοναχῶν Θεοδώρου καὶ Θεοφάνους, τῶν Γραπτῶν[3], οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν Θεόδωρον Στουδίτην ἦσαν οἱ κυριώτεροι ἀντίπαλοι τῆς εἰκονομαχίας.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἡ εἰκονομαχικὴ πολιτικὴ τοῦ Θεοφίλου δὲν ἠλάττωσε τὴν φήμην αὐτοῦ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἐνῷ τὸν Κοπρώνυμον καὶ τὸν Λέοντα Ἀρμένιον τοὺς ὑβρίζουν οἱ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ χωρὶς νὰ ἐκτιμοῦν τὰ λοιπὰ τουλάχιστον ἔργα αὐτῶν, τοῦ Θεοφί-

καραδοκοῦντες εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς βασιλικῆς ἡμῶν εὐδαιμονίας καὶ γαληνοτάτης ζωῆς πάλιν ἀποκαθίστασθαι καὶ ἀποκληρώσασθαι τὰ ἀρχαῖα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐλέη...». Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁμιλοῦν μὲ ἐθνικήν τινα συνείδησιν οἱ γράφοντες. Ἐπίσης ὀνομάζουν ἑαυτοὺς οἱ πατριάρχαι (σ. 109) «γνησίους θεράποντας τῆς θεοκυρώτου βασιλείας» τοῦ Θεοφίλου. Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι ὁ ἐπὶ τοῦ εἰκονοκλάστου Λέοντος Ε' πατριάρχης Θεόδοτος ὀνομάζεται (σ. 204) «παρείσακτος αἱρεσιάρχης καὶ ψευδώνυμος πατριάρχης». Ἐπίσης ὁ πατριάρχης Ἀντώνιος Κασσυματᾶς (821–837) ὀνομάζεται «ψευδοπατριάρχης» καὶ «θεήλατος», διότι ἐδέχθη νὰ συγκροτηθῇ «ψευδώνυμος θεομάχος σύνοδος» ἐν Βλαχέρναις κατὰ τῶν εἰκόνων ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοφίλου. Ἀλλ' ἂν ὁ Θεόφιλος ἦτο τόσον σκληρὸς καὶ φανατικὸς εἰκονομάχος, πῶς οἱ τόσον προσεκτικοὶ ἀπέναντι αὐτοῦ πατριάρχαι θὰ ὡμίλουν, ὡς ὡμίλησαν τουλάχιστον περὶ τοῦ Ἀντωνίου; Καὶ ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὑπερβολικὰ εἶναι τὰ γραφέντα περὶ τῶν διωγμῶν τοῦ Θεοφίλου.

1) Βίος... Θεοδώρας τῆς βασιλίδος, Regel, Analecta... σ 2: «πατρίδων ἐπαναστάσεις, σεμνεῖα κενούμενα, ὄρη κατοικούμενα, δήμευσις πατρῴας περιουσίας... ἀπεδίκου οἱ πλεῖστοι καὶ τοὺς οἰκείους καὶ τὸ συνοικεῖν ἀπηρνοῦντο τοῖς μὴ τῷ βασιλικῷ πειθομένοις προστάγματι».

2) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 91. Περὶ τοῦ γελωτοποιοῦ τούτου, ὅπως καὶ περὶ τοῦ Ἱμερίου Χοίρου καὶ τοῦ Θεοφίλου Γρύλου, γελωτοποιῶν τοῦ Μιχαὴλ Γ', πβ. Σπ. Λάμπρον ἐν ΝΕ. τ. 7 (1911) σ. 372.

3) Ὁ «βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τοῦ Γραπτοῦ» ἐδημοσιεύθη ἐν Migne PG τ. 116 στ. 654. Βλ. καὶ Σ. Εὐστρατιάδην, ΝΣ τ. 31 (1936) σ. 339 κέξ. περὶ Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λου ἐν τούτοις τὴν δικαιοσύνην τὴν ἀναφέρουν καὶ τὴν ἐξυμνοῦν, τοῦτο δὲ νομίζω ὅτι θὰ συνέβαινεν, ἂν ὁ Θεόφιλος ἐγίνετο δι' ὑπερβολικῶν διωγμῶν τόσον μισητός, ὅπως οἱ λοιποὶ εἰκονολάτραι αὐτοκράτορες.

Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Θεόφιλος, τὸ περιβάλλον τῆς Θεοδώρας ἠθέλησε νὰ λύσῃ ὁριστικῶς τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων. Ἴσως καὶ αὐτὸς ὁ Θεόφιλος μετὰ τὴν ἐπιστολὴν τῶν τριῶν πατριαρχῶν ἐσυλλογίζετο περισσότερον τὸ ζήτημα. Ἡ οἰκογένεια τῆς Θεοδώρας ἦτο πάντοτε εἰκονόφιλος καὶ ἐσέβετο τὴν μητέρα της Θεοκτίστην, ἡ ὁποία καὶ ἐπὶ Θεοφίλου ὡδήγει τὰ παιδιά του εἰς προσκύνησιν τῶν εἰκόνων. Ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν αὐτὴν κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν οἱ «ὀρθοδοξότατοι» ἀδελφοὶ τῆς Θεοδώρας, ὁ Βάρδας καὶ ὁ Πετρωνᾶς[1]· πλὴν αὐτῶν καὶ ὁ μάγιστρος Μανουὴλ καὶ ὁ λογοθέτης Θεόκτιστος καὶ ὁ Σέργιος ὁ Νικητιάτης, μεγάλην ἀσκοῦντες ἐπιρροήν, συμφωνοῦν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Ὅλοι ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι «πρώτη ἀρετὴ ἡ ὀρθόδοξος γνώμη ἐστίν»[2].

Τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀποτόμως καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου καὶ δι' αὐτὸ παρῆλθεν ἓν ἔτος περίπου, ἕως ὅτου παρασκευασθῇ ἡ σύγκλησις τῆς Συνόδου χάριν τῆς ἀναστηλώσεως. Φυσικὰ ἡ θέσις τοῦ εἰκονομάχου πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ Γραμματικοῦ κατέστη δύσκολος· δὲν ἠδύνατο οὗτος νὰ προεδρεύσῃ τῆς Συνόδου καὶ δι' αὐτὸ καθῃρέθη καὶ ἐστάλη εἰς μοναστήριον. Ἀντ' αὐτοῦ ἐξελέγη πατριάρχης ὁ ἐκ Συρακουσῶν Ἕλλην ***Μεθόδιος***[3] (843–847), ὁ ὁποῖος ἦτο μοναχὸς αὐστηρὸς ἀλλὰ καὶ σοφὸς καὶ εἶχε διακριθῇ πάντοτε διὰ τὰ εἰκονολατρικά του αἰσθήματα. Τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τοῦ 843[4] δὲν ἐσώθησαν, ἀλλὰ πάντως ἡ ἀναστήλωσις ἔγινεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τοῦ 787 τὴν 11 Μαρτίου 843, τὴν πρώτην Κυριακὴν τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ἡ ὁποία ἔκτοτε ὠνομάσθη Κυριακὴ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἑορτάζεται μέχρι σήμερον παρὰ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη. Τόσον εἶχε καταστῇ ἀναγκαία ἡ ἀναστήλωσις.

Ὁ Μεθόδιος ὑπῆρξεν ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, τοὺς ὁποίους

1) Ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς ἐνωρὶς διεκρίθη. Ἐστάλη διὰ νὰ κτίσῃ φρούριον εἰς τὸν ποταμὸν Τάναϊν (Don) πρὸς προστασίαν τῶν Χαζάρων, μὲ τοὺς ὁποίους τὸ Βυζάντιον ἐκαλλιέργει φιλικὰς σχέσεις. Τότε ἱδρύθη καὶ τὸ θέμα Χερσῶνος, τοῦ ὁποίου πρῶτος στρατηγὸς ἦτο ὁ Πετρωνᾶς. (Bréhier, Vie et mort de Byzance σ. 114).

2) Regel, Analecta... σ. 8.

3) Βλ. τὸ περὶ Μεθοδίου ἄρθρον τοῦ V. Laurent ἐν Dict. Cathol. Ὁ βίος τοῦ Μεθοδίου ἐν Migne PG τ. 100 στ. 1244. Αὐτ. στ. 1253 λέγεται ὅτι ὁ Μ. ἦτο «πατὴρ ὀρφανῶν, προστάτης χηρῶν καὶ ἀδικουμένων ὀξυτάτη βοήθεια».

4) Vasiliev, Histoire Byz. 1, 378.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δὲν κατεδίωξε καὶ ηὐκόλυνεν οὕτω τὴν συμφιλίωσιν. Αὐστηρὸς ἐφάνη μόνον πρὸς τοὺς Στουδίτας μοναχοὺς ὡς ὑπερσυντηρητικοὺς καὶ ἀδιαλλάκτους. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐλησμονήθησαν αἱ ἐμπαθεῖς συζητήσεις. Αὐτὸ νομίζω δεικνύει ὅτι καὶ ἐπὶ Θεοφίλου δὲν εἶχαν γίνει τόσοι διωγμοί, ὅσους ἀναφέρουν αἱ βυζαντιναὶ εἰδήσεις, ἄλλως δὲν θὰ ἐλησμονοῦντο τόσον εὔκολα τὰ παθήματα. Περὶ τοῦ Θεοφίλου λέγεται ὅτι ἡ Θεοδώρα ἐζήτησε νὰ συγχωρηθῇ, διότι εἶχε μετανοήσει· καὶ πράγματι ὁ Μεθόδιος ἐσυγχώρησεν αὐτὸν καὶ ἐδέετο ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἡ πληροφορία αὐτὴ πιθανῶς εἶναι ἀληθὴς καὶ προσαρμόζεται εἰς τὸ σύνολον τῶν εἰδήσεων, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῆς ἀναστηλώσεως.

Ὁ Μεθόδιος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἀναστηλωθεῖσαν ἐκ δευτέρου εἰκόνα τῆς Χαλκῆς στίχους ἰαμβικούς [1]:

Εἰς πᾶσαν εὐόδωσιν ἀνθρώπων γένους,
εἰς πτῶσιν ἐχθρῶν, δυσμενῶν καὶ βαρβάρων.

Εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν εὑρέθησαν καὶ σχετικαὶ ἰαμβικαὶ ἐπιγραφαὶ γραφεῖσαι μετὰ τὸ 843 [2]:

Ὡς οἱ πλάνοι καθεῖλον ἐνθάδ' εἰκόνας,
ἄνακτες ἐστήλωσαν εὐσεβεῖς πάλιν.

Μετὰ εἰκονομαχικοὺς ἀγῶνας ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν ἔγινεν ἡ ὁριστικὴ ἀναστήλωσις καὶ ἀπέτυχε τὸ μεταρρυθμιστικὸν πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον ἐπεδίωξαν οἱ πρῶτοι Ἴσαυροι, ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε'. Τὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς κατέπνιξε τὰς τολμηρὰς προσπαθείας τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων, τὸ δὲ ζήτημα τῶν εἰκόνων διῄρεσε τοὺς Χριστιανοὺς εἰς δύο κόμματα μισούμενα καὶ ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἐπικρατήσουν συχνὰ ἀνίκανοι ἄρχοντες, ὅπως ἡ Εἰρήνη καὶ ὁ Μιχαὴλ Ραγκαβές, νὰ γίνουν ἐπαναστάσεις, ὅπως ἡ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Σκλαβογενοῦς, καὶ νὰ ὑποστῇ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μεγάλας καταστροφάς. Ἐπέτεινεν ἐπίσης τὴν ἀντίθεσιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἐπὶ βλάβῃ τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

3. Μιχαὴλ Γ' (842-867).

Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Θεόφιλος, ἀνέλαβε τὴν κηδεμονίαν τοῦ μικροῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ' ἡ Θεοδώρα βοηθουμένη κατὰ συμβουλὴν τοῦ ἀπο-

1) Ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ L. Sternbach εἰς τὸ περιοδικὸν Eos τ. 4 (1898) σ. 150 κέξ.

2) Βλ. περιοδικὸν Bessarione τ. 38 (1922) σ. 205.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θανόντος αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ «λογοθέτου τοῦ δρόμου», τοῦ ἐκτελοῦντος χρέη πρωθυπουργοῦ, Θεοκτίστου, τοῦ ἀδελφοῦ της Βάρδα, τοῦ συγγενοῦς Σεργίου τοῦ Νικητιάτου καὶ τοῦ συγγενοῦς ἐπίσης καὶ μαγίστρου Μανουήλ. Οἱ «φροντισταὶ καὶ ἐπίτροποι» οὗτοι ἦσαν ἔμπειροι καὶ ἱκανοὶ πολιτικοὶ καὶ τὰ πράγματα τῆς πολιτείας διευθύνονται μετὰ τόλμης. Πλὴν τοῦ ζητήματος τῶν εἰκόνων, τὸ ὁποῖον ἐλύθη εὐκόλως, παρατηροῦμεν μεγάλην πρωτοβουλίαν εἰς διάφορα ζητήματα.

Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ διωγμοῦ τῶν Παυλικιανῶν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν δὲν εἶχεν ἴσως ἡ Θεοδώρα δώσει τὴν κατεύθυνσιν. Ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων ἔφερεν ἑνότητα εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιτίθενται οἱ Παυλικιανοὶ καὶ δι' αὐτὸ εὐκόλως θεωροῦνται ἐχθροὶ τοῦ Κράτους. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον καὶ τώρα ἐπὶ Θεοδώρας καταδιώκονται[1], πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἀναγκάζονται νὰ καταφύγουν πρὸς τοὺς Ἄραβας, μὲ τοὺς ὁποίους πολεμοῦν κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ὁ ἀγὼν λοιπὸν κατὰ τῶν Παυλικιανῶν εἶναι ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἐνιαίας Ὀρθοδοξίας εἰς τὸ Βυζάντιον.

Οἱ ἀγῶνες πρὸς τοὺς Ἄραβας συνεχίζονται εἰς διάφορα μέτωπα ἐπὶ τῆς Θεοδώρας. Ἤδη τὸ 843 ὁ Θεόκτιστος ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχίαν. Εἰς τὴν Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀκόμη ἐξακολουθοῦν αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν καὶ συνεργασίαν τοῦ Βυζαντίου, τοῦ αὐτοκράτορος Λουδοβίκου τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν αὐτονόμων πόλεων Νεαπόλεως, Γαέτας καὶ Ἀμάλφης. Μόλις τὸ 859 κατέλαβαν[2] οἱ Ἄραβες τὴν πόλιν Castrogiovanni εἰς τὸ κέντρον τῆς Σικελίας διὰ προδοσίας. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἡ ἐκλογὴ τοῦ καλίφου Μουταβακὴλ (847–861) ἐγκαινιάζει ἐποχὴν μεγάλων διωγμῶν κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι

1) Dölger, Regesten 1, 55. Οἱ Παυλικιανοὶ ἦσαν Μανιχαῖοι, «γνώρισμα» δ' αὐτῶν κατὰ τὸν Πέτρον Σικελιώτην «τὸ δύο ἀρχὰς ὁμολογεῖν, πονηρὸν θεὸν καὶ ἀγαθόν» (Migne PG τ. 104 στ. 1253). Συγγενεῖς πρὸς τούτους ἦσαν οἱ λεγόμενοι Καθαροί, περὶ τῶν ὁποίων ἔγραψεν ὁ Grégoire (Memorial Louis Petit 1948, σ. 142). Ἂς προστεθῇ εἰς τὰ ἐκεῖ γεγραμμένα ἡ μνεία «θρησκείας τῶν Καθαρῶν» εἰς τὰς ἐκλογὰς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Θεοδώρου Ἀναγνώστου (Migne PG τ. 86, 1, στ. 172). «Μονὴ τῶν Καθαρὰ»(!) ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν Βιθυνίας (παρὰ Fr. Dörner, Inschriften und Denkmäler aus Bithynien 1941 σ. 110) Βλ. καὶ F. Scheideweiler, Paulikianer Probleme (BZ τ. 43, 1950 σ. 10 καὶ 366). Χειροτέρευσις τοῦ Παυλικιανισμοῦ ἀλλὰ μὲ μεγάλην ἐπίδρασιν ὑπῆρξεν ὁ βουλγαρικὸς Βογομιλισμός, περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Obolenski D. The Bogomils. A. Study on Balkan Neomanichaiism 1948.

2) Vasiliev, Byzance et les Arabes 1, 220.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προωρισμένοι νὰ βελτιώσουν τὰς σχέσεις πρὸς τὸ χριστιανικὸν Βυζάντιον. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ βυζαντινοῦ στόλου εἰς τὴν Δαμιέττην τῆς Αἰγύπτου τὸ 853, ἴσως ὑπὸ τὸν Σέργιον Νικητιάτην κατὰ τὸν Grégoire [1]. Ἡ ἐπιδρομὴ μνημονεύεται ὑπὸ ἀραβικῶν, ὄχι βυζαντινῶν πηγῶν καὶ ἀπέβλεπε πιθανῶς εἰς ἀντιπερισπασμὸν καὶ καταπτόησιν τῶν Ἀράβων. Ὁ ἀποβιβασθεὶς εἰς Δαμιέττην βυζαντινὸς στρατὸς κατέλαβε καὶ ἐλήστευσεν αὐτήν, ᾐχμαλώτισε χιλιάδας Ἀράβων καὶ ἔφυγεν ἔπειτα, ἀφοῦ ἔκαυσε τὸ ἀραβικὸν ἐκεῖ νεώριον. Ἡ τολμηρὰ αὐτὴ ἐκστρατεία κατέπληξε πράγματι τὸν ἀραβικὸν κόσμον καὶ αὐτὸ πιθανῶς ἐπεδίωξε.

Ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Ἀράβων κατὰ τὸ 845, ὁπότε ἠλευθερώθησαν Χριστιανοὶ αἰχμαλωτισθέντες εἰς τὸ Ἀμόριον τὸ 838 καὶ Ἄραβες αἰχμαλωτισθέντες εἰς τὴν Σωζοπέτραν τὸ 837. Τόσα ἔτη διήρκεσεν ἡ αἰχμαλωσία! Μετὰ τὸ 845 ἔγινε νέα ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων τὸ 856, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας [2], διότι εἶχαν συγκεντρωθῆ κατὰ τὰς σχετικὰς ἐπιδρομὰς 20.000 Ἄραβες αἰχμάλωτοι. Κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν αὐτὴν ἀντηλλάσσοντο ἕνας πρὸς ἕνα οἱ αἰχμάλωτοι, οἱ δὲ περισσεύοντες ἠλευθερώνοντο ἀντὶ χρημάτων.

Τὰ πράγματα τοῦ Βυζαντίου διευθύνει μέχρι τοῦ 856 κατ' οὐσίαν ὁ Θεόκτιστος, ὁ ἐμπειρότερος τῶν συγχρόνων πολιτικῶν. Ἡ ἐποχὴ ὅμως αὐτὴ εἶχε πολλοὺς ἱκανοὺς ἄνδρας, τῶν ὁποίων ἡ φιλοδοξία δὲν ἠνείχετο πλέον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ. Δι' αὐτὸ οὗτος ἐδολοφονήθη (856), ἀναλαμβάνει δὲ τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων ὁ Βάρδας, ὁ ἀδελφὸς τῆς Θεοδώρας, μετὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως ***Μιχαὴλ Γ'***. Ἡ Θεοδώρα στερηθεῖσα τοῦ πολυτίμου πρώτου συμβούλου της ἀποχωρεῖ βαθμηδὸν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τέλος ἀπέρχεται εἰς μοναστήριον [3]. Ὁ Βάρδας ἀνέρχεται εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τοῦ μαγίστρου, τοῦ κουροπαλάτου καὶ τέλος τοῦ καίσαρος καὶ διευθύνει τὸ Βυζάντιον. Κατ' οὐσίαν καὶ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Θεοκτίστου δὲν ἤλλαξεν ἡ πολιτικὴ κατεύθυνσις. Ὁ ζωηρὸς Μιχαὴλ Γ' διασκεδάζει πολύ, περισσότερον τοῦ δέοντος, ὅπως γράφουν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ συνεργάζεται εἰς τὴν καλὴν διακυβέρνη-

1) Byzantion τ. 8 (1933) σ. 525.

2) Vasiliev. ἔνθ' ἀνωτ. σ. 225.

3) Regel, Analecta... σ. 14: «ἄκουσα κατῆλθεν (ἡ Θεοδώρα) ἀπὸ τοῦ Παλατίου ἐν τῇ μονῇ τῶν Γαστρίων μετὰ τῶν τεσσάρων θυγατέρων αὐτῆς Πουλχερίας, Θέκλης, Ἀναστασίας καὶ Ἄννης».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σιν τοῦ Κράτους. Τὸ 856 ὁ στρατηγὸς Πετρωνᾶς ἀνέλαβε τολμηρὰν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀράβων, ὅπως ἄλλοτε ὁ Θεόφιλος, καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν Εὐφράτην, ἠρήμωσε δὲ τὴν περιφέρειαν τῆς Ἀμίδης καὶ τῶν Σαμοσάτων. Τὸ 859 παρακολουθεῖ νέαν νικηφόρον ἐκστρατείαν πρὸς τὸν Εὐφράτην καὶ αὐτὸς ὁ Μιχαήλ, οἱ Ἄραβες ζητοῦν εἰρήνην καὶ τὸ 860 ἔγινε νέα ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων [1]. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μιχαὴλ ὠχυρώθη ἡ καταστραφεῖσα τὸ 838 Ἄγκυρα, ἐπιγραφαὶ δ' εὑρεθεῖσαι αὐτόθι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν [2] ὀνομάζουν τὸν Μιχαὴλ Γ' «πολιστὴν» (τῆς Ἀγκύρας δηλ.), ἤτοι οἰκιστήν, ἱδρυτὴν καὶ «μέγαν βασιλέα». Ὁ Grégoire ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσῃ ὅτι εἶναι ὑπερβολικὰ τὰ γραφόμενα ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων κατὰ τοῦ Μιχαὴλ ὡς μεθύσου κλπ., ὅτι δὲ ἐκ τῶν ἀραβικῶν πληροφοριῶν φαίνονται νῖκαι τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ, τὰς ὁποίας ἀγνοοῦν οἱ συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου. Πρὸς τὰς νίκας ταύτας ἐσχετίσθησαν καὶ δοξολογίαι ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου [3] καὶ ψαλλόμεναι εἰς σχετικὸν θρίαμβον εἰς τὸν ἱππόδρομον : «Δόξα Θεῷ τῷ δεσπότῃ πάντων.... δόξα Θεῷ τῷ θριαμβεύσαντι κατὰ τῆς Ἄγαρ .... δόξα Θεῷ τῷ ἐνισχύσαντι βασιλεῖς καὶ ὀρθοδόξους· δόξα Θεῷ τῷ ρυσαμένῳ ἐξ ἐχθρῶν τοὺς αἰχμαλώτους· δόξα Θεῷ τῷ πορθήσαντι τὰς πόλεις τῶν Ἀράβων....».

Αἱ ἐπιδρομαὶ τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ἐπροκάλεσαν συνασπισμὸν τῶν Ἀράβων τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ ἐμίρου τῆς Μελιτηνῆς Ὁμάρ, τοῦ «Ἄβρου» ἢ «Ἄμερ» τῶν Βυζαντινῶν, μὲ τὸν ὁποῖον συνεμάχουν καὶ οἱ φυγόντες ἐκ τοῦ Βυζαντίου Παυλικιανοί. Τὸ 863 ἀνέλαβεν ὁ Ὁμὰρ μεγάλην ἐκστρατείαν καὶ ἔφθασε διὰ τῆς ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς πόλεως Ἀμισοῦ, εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὴν ὁποίαν κατέλαβε. Ἡ μακρὰ πορεία τοῦ Ὁμὰρ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸ Βυζάντιον νὰ ὀργανώσῃ τὴν ἀντεπίθεσιν· ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἱκανοῦ στρατηγοῦ Πετρωνᾶ, ἀδελφοῦ τῆς Θεοδώρας καὶ τοῦ Βάρδα, συνεκεντρώθησαν ὄχι μόνον τὰ στρατεύματα τῶν θεμάτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀλλὰ καὶ τὰ στρατιωτικὰ σώματα Θράκης καὶ Μακεδονίας [4]

1) Diehl - Marçais 1, 322—Vasiliev ἔνθ' ἀνωτ. σ. 223.— Ὁ Μουταβακὴλ ἔστειλε πλούσια δῶρα ἀπὸ μόσχον, μέταξαν, πολυτίμους λίθους κλπ. Bréhier Les institutions 313.

2) Mélanges de l'Université St. Joseph (Beyrouth) τ. 13 (1928) σ. 283 κἑξ.—Πβ. Grégoire, Byzantion τ. 5 (1929–30) σ. 327.

3) Κ. Πορφυρογ. 1, 332.

4) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 179 κἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ ἀπέκοψαν τὴν ὑποχώρησιν εἰς τὸν τόσον πολὺ ἀπομακρυνθέντα ἀπὸ τὰς βάσεις του Ἄραβα ἀρχηγόν. Δυτικῶς τοῦ Ἅλυος ποταμοῦ εἰς μέρη τώρα πρῶτον ὀνομαζόμενα, παρὰ τὸν ποταμὸν «Λαλακάωναν», «κατά τινα τόπον οὕτω λεγόμενον Πόσοντα», συνεκροτήθη μεγάλη μάχη, ὅπου συνετρίβησαν αἱ δυνάμεις τοῦ Ὁμὰρ καὶ ἐφονεύθη οὗτος [1]. Ἡ μεγάλη ἐπιτυχία δεικνύει ὅτι τὸ Βυζάντιον εἶχε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν ἱκανοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικούς, τοὺς ἀδελφοὺς Βάρδαν καὶ Πετρωνᾶν, καὶ ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τόσον ἐπιτυχῶς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ νίκη [2] τοῦ Πετρωνᾶ (863) εἶναι ἡ ἐκδίκησις διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμορίου (838) καὶ εὗρεν ἀπήχησιν εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, καὶ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἀραβικήν. Οἱ Ἄραβες μετὰ τὸ 863 δὲν εἶναι εἰς θέσιν πλέον νὰ ἐπαναλάβουν τόσον τολμηρὰν ἐκστρατείαν, ὅπως ἦτο ἡ τοῦ Ὁμὰρ μέχρι τῆς Ἀμισοῦ.

Μόνον οἱ Ἄραβες τῆς Κρήτης ἐξακολουθοῦν τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομάς των εἰς τὸ Αἰγαῖον μέχρι τοῦ Ἄθω καὶ τῶν νήσων τοῦ Θρακικοῦ πελάγους. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθοῦν τὴν θρασύτητα τῶν Ἀράβων, καὶ δι' αὐτὸ τὸ 866 παρεσκευάσθη ὑπερπόντιος ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος καὶ αὐτὸς ὁ Μιχαήλ. Κατὰ τὸ αὐτὸ ὅμως ἔτος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἔπειτα αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βάρδας καὶ ὁ φόνος αὐτὸς ἐπροκάλεσε κατάπληξιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ἀνησυχίας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἴσως αἰτία νὰ ἐπανέλθῃ ὁ στόλος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἱκανότητα τῶν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς, πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀτύχημα τὴν ἀνάκλησιν τοῦ στόλου, ὅστις πιθανώτατα θὰ κατελάμβανε τὴν Κρήτην καὶ θὰ ἠλευθέρωνε καὶ τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ τὴν ἀραβικὴν πειρατείαν.

Παρετηρήσαμεν μέχρι τοῦδε ὅτι ἐπὶ Θεοδώρας καὶ Μιχαὴλ ἐξηκολούθησεν ὁ ἀγὼν κατὰ τῶν Ἀράβων εἰς ὅλα τὰ μέτωπα, ὅπως ἐγίνετο τοῦτο καὶ ἐπὶ Θεοφίλου, ὅστις ἔδωσε τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν εἰς τὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἄραβας. Καὶ τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα διεξάγουν τὸν ἀγῶνα, συγγενῆ τὰ περισσότερα, ἀνήκουν τρόπον τινὰ εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Θεοφίλου. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων Θεοκτίστου, Σεργίου Νικητιάτου, Πετρωνᾶ πρέπει νὰ μνημονευθῇ καὶ ὁ περίφημος ναύαρχος Νικήτας Ὠρύφας, ὁ ὁποῖος ἀπέκρουσε τὴν πρώτην

1) Vasiliev ἔνθ' ἀνωτ. σ. 250.

2) Διὰ τὴν νίκην τοῦ Πετρωνᾶ ἐψάλλοντο εἰς τὸν ἱππόδρομον δοξολογίαι ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Κ. Πορφυρογεννήτου (1, 332), «ἐπὶ... ἀμηρᾶ ἡττηθέντι καὶ ἀναιρεθέντι»: «δόξα θεῷ τῷ συντρίβοντι πολεμίους· δόξα τῷ θεῷ τῷ καθελόντι τοὺς ἀθέους· δόξα τῷ θεῷ τῷ αἰτίῳ τῆς νίκης...».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐπίθεσιν τῶν Ρώσσων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 860 [1]. Διεκρίθη οὗτος καὶ ἀργότερα ἐπὶ Βασιλείου Β'.

'Αφοῦ ἀπεσπάσθησαν αἱ ἄλλοτε ἀκμάζουσαι χῶραι τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου, δὲν ἐσταμάτησεν ἡ ἐπιθετικὴ κίνησις κατ' αὐτοῦ. Ὑπὸ τὴν ἀραβικὴν κυριαρχίαν αἱ χῶραι αὗται βαθμηδὸν παρήκμαζαν καὶ οἱ Ἄραβες δὲν ἠδύναντο οἰκονομικῶς νὰ ζήσουν αὐτόθι, ὅπως ἄλλοτε οἱ Χριστιανοί. Αἱ ἐπιδρομαὶ διὰ τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν Μικρὰν 'Ασίαν εἶναι ἀπαραίτητοι, διότι προμηθεύουν εἰς αὐτοὺς λείαν ἄφθονον. 'Απὸ τοῦ Μωαβιᾶ ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ καὶ ἐσυνεχίσθησαν ἐπὶ αἰῶνας μέχρι τοῦ 863, ἄλλοτε μετ' ἐπιτυχίας, ἄλλοτε ὄχι. Ἡ ὀργάνωσις τῶν θεμάτων εἰς τὴν Μικρὰν 'Ασίαν καὶ ἡ δι' αὐτῶν εὔκολος ἐπὶ τόπου στρατιωτικὴ φρούρησις καὶ ὀχύρωσις πολλῶν «κλεισουρῶν» ἤτοι στενῶν, ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ἐδυσχέρανε τὰς ἐπιδρομάς, ἀλλὰ δὲν τὰς ἐματαίωσε. Δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τὸ Βυζάντιον νὰ κυβερνοῦν πάντοτε βασιλεῖς μὲ τὴν ἱκανότητα τοῦ Λέοντος Γ' ἢ Κωνσταντίνου Ε' καὶ δι' αὐτὸ αἱ ἐπιδρομαί, αἱ ὁποῖαι ἦσαν οἰκονομικὴ ἐπιχείρησις τρόπον τινὰ διὰ τοὺς Ἄραβας, ἐγίνοντο συχνά.

Οἱ συχνοὶ ἀγῶνες τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν 'Αράβων ἐδημιούργησαν ἐνωρὶς χωρὶς ἄλλο καὶ ἐπικὴν ποίησιν, ἡ ὁποία ἐξύμνει τοὺς γενναίους ἀγωνιστάς. Περὶ τῆς παλαιοτέρας ταύτης ποιήσεως δὲν ἔχομεν σαφεῖς εἰδήσεις [2], ἴσως διότι ἐπεσκιάσθη ἀπὸ τὸ ***ἀκριτικὸν*** ἔπος, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ διαμορφώνεται ἀπὸ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἀφοῦ ἔχομεν ἤδη εἰς αὐτὸ ἀπηχήσεις τῆς μάχης τοῦ 'Αμορίου (838) καὶ τῆς ἥττης τοῦ 'Ομὰρ (863).

Οἱ πληθυσμοὶ πρὸ πάντων τῶν συνόρων, ὅπου ἐγίνοντο οἱ πολλοὶ

1) Οἱ Ρῶσσοι, Γερμανοὶ ἐκ Σκανδιναυΐας, κατέλαβαν μέρος τῆς ἔπειτα Ρωσσίας, τὴν περὶ τὸ Κίεβον χώραν· κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου αἰῶνος διὰ τῶν ποταμῶν κατέβησαν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ μὲ τὰ μονόξυλα ἐτόλμησαν νὰ φθάσουν τὸ 860 μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βλ. Vasiliev, The first Russian Attack ou Constantinople 1946. Πβ. Banescu, REB τ. 6 (1948) σ. 196. Ἡ χρονολογία ἐγνώσθη ἐκ χρονικοῦ βυζαντινοῦ δημοσιευθέντος ὑπὸ Cumont, Anecdota Bruxellensia σ. 33. 'Ο πατριάρχης Φώτιος ἐβοήθησε τὴν ἄμυναν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἐπὶ 'Ηρακλείου ὁ Σέργιος, καὶ ἔγραψε δύο ὁμιλίας «εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ρώς». (Βλ. Σ. 'Αριστάρχου, Φωτίου, Λόγοι καὶ ὁμιλίαι ὀγδοήκοντα τρεῖς. Κωνσταντινούπολις 1900, τ. 2 σ. 5 καὶ 30). Εἰς τὰς ὁμιλίας φαίνεται ἡ ἐλπὶς ὅτι ἡ «μήτηρ τοῦ Λόγου» θὰ σώσῃ τὴν πόλιν. Τοῦτο ἔγινε. Μετὰ τὴν περιφορὰν τῆς εἰκόνος τῆς Θεοτόκου εἰς τὰ τείχη οἱ Ρῶσσοι ἔφυγαν καὶ οἱ κάτοικοι «τῆς ἀδοκήτου σωτηρίας ἠξιώθησαν» .

2) 'Ο Grégoire ὑπέθεσεν ὅτι καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ 'Ιωάννης Καππαδόκης εὗρον ἀπήχησιν εἰς τὴν σωζομένην ἀκριτικὴν ποίησιν. Βλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Grégoire ἐν Mélanges N. Jorga 1933 σ. 383, REG τ. 46 (1933) σ. 29.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀγῶνες, ἀνέπτυξαν τὴν ποίησιν αὐτὴν καὶ ἔχομεν εἰς τὴν ἀραβικὴν φιλολογίαν ἀπηχήσεις, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν τουρκικήν, ἡ ὁποία παρέλαβεν ἐπικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς Ἄραβας [1]. Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως ἐλάβαμεν γνῶσιν τὸ πρῶτον, ὅτε ὁ Σάθας καὶ ὁ Legrand ἐδημοσίευσαν τὴν πρώτην σχετικὴν παραλλαγήν [2]. Ἔκτοτε εὑρέθησαν καὶ ἄλλα χειρόγραφα μὲ ἐμμέτρους παραλλαγὰς καὶ μίαν πεζήν [3], παρετηρήθη δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου μελετήσαντος ἀκριβέστερον τὴν ἀκριτικὴν ποίησιν καθηγητοῦ Ν. Πολίτου [4] ὅτι αὕτη ἔζησε μέχρι σήμερον καὶ ὑπέστη ἐπεκτάσεις καὶ συμπληρώσεις. Ἡ διατήρησις ὅμως τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως ἐπὶ χίλια ἔτη, φαινόμενον ἐξαιρετικὸν καὶ σπουδαιότατον, δεικνύει ὅτι εἶχεν αὕτη γίνει ἐθνικὸν κτῆμα καὶ ἐξαπλωθῆ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀλλ' εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ καθηγητὴς Grégoire εἰς σειρὰν μελετῶν ἐξηκρίβωσε πληρέστερον τὰ τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως ὑπὸ χρονολογικήν, τοπογραφικήν, προσωπογραφικὴν ἔποψιν [5]. Παρετήρησεν ὅτι ὁ τάφος τοῦ ἥρωος τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως, τοῦ Δ ι γ ε ν ῆ Ἀ κ ρ ί τ α, ἐτοποθετήθη εἰς τὴν Κομμαγηνὴν τῆς Συρίας, εἰς ἓν τῶν μαυσωλείων τῶν ἀρχαίων αὐτῆς βασιλέων. Χρονολογικῶς αἱ σωζόμεναι παραλλαγαὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ· πολλὰ πρόσωπα τοῦ ἀκριτικοῦ ἔπους ἐσχετίσθησαν πρὸς ἱστορικὰ ὀνόματα καὶ τόπους. Ἔτσι τὸ ἀκριτικὸν ἔπος, ὅπως διεσώθη, βοηθεῖ εἰς διασάφησιν ἱστορικῶν γεγονότων.

Ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, οἱ μακροὶ καὶ συνεχεῖς ἀγῶνες ὡδήγησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἡρωικῆς ποιήσεως καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς Ἄραβας. Ἡ ἑλληνικὴ διεσώθη ζῶσα μέχρι σήμερον, διέπλασε τύπον ἡρωικὸν ὑπερήφανον, τὸν Δ ι γ ε ν ῆ Ἀ κ ρ ί τ α ν, καὶ συνεκίνησεν ἐπὶ χίλια ἔτη τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Ἀκόμη καὶ οἱ Σλάβοι παρέλαβαν, ἴσως

---

1) M. Canard, Questions épiques. Epopée arabe des guerres Arabobyzantines, Byzantion τ. 10 (1935) σ. 283. Πβ. καὶ τ. 12 (1937) σ. 183.

2) C. Sathas et E. Legrand, Les exploits de Digenis Akritas. Paris 1875.

3) Οἱ δέκα λόγοι τοῦ Διγενοῦς Ἀκρίτα, πεζὴ διασκευὴ ἐκδιδομένη ὑπὸ Δ. Πασχάλη. Λαογραφία τ. 9 (1928) σ. 305.

4) Ν. Πολίτου, Περὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἔπους τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθῆναι 1906. Εἰς τὸ περιοδικὸν Λαογραφία, τὸ ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Πολίτου τὸ 1909 καὶ ἐκδιδόμενον ἔκτοτε, ἐδημοσιεύθη πλῆθος νεωτέρων ἀκριτικῶν ποιημάτων ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

5) Πβ. καὶ Π. Καρολίδου, Σημειώσεις κριτικαί, ἱστορικαὶ καὶ τοπογραφικαὶ εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ἑλληνικὸν ἔπος Ἀκρίταν. Ἐπιστημ. Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τ. 2 (1906) σ. 188. Τὰς μέχρι τοῦ 1932 μελέτας τοῦ Grégoire ἀνέλυσεν, ἐν μέρει καὶ συνεπλήρωσεν ὁ Στ. Κυριακίδης, Λαογραφία τ. 10 (1932) σ. 623 κέξ. Περαιτέρω βλ. Byzantion τ. 9 (1934) σ. 409 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διὰ τῶν Παυλικιανῶν τῆς Θράκης, τὰς ἀκριτικὰς παραδόσεις, κατὰ δὲ τὸν Grégoire [1] αὗται εἶναι παλαιότεραι τῶν ἑλληνικῶν παραλλαγῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ λοιπὸν ἀκριτικὴ ποίησις ἐπιστέφει καὶ χαρακτηρίζει δεόντως τοὺς ἡρωικοὺς ἀγῶνας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν Ἀράβων [2].

4. Σλάβοι καὶ Βούλγαροι.

Ἐπὶ Θεοδώρας καὶ Μιχαὴλ ἀκούομεν πάλιν εἰδήσεις περὶ Σλάβων ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον [3] «οἱ τοῦ θέματος Πελοποννήσου Σκλάβοι...ἀποστατήσαντες γεγόνασιν ἰδιόρρυθμοι λεηλασίας καὶ ἀνδραποδισμοὺς καὶ πραίδας καὶ ἐμπρησμοὺς καὶ κλοπὰς ἐργαζόμενοι». Ἡ κίνησις αὐτὴ πρὸς ἰδιορρυθμίαν, ἤτοι ἀνεξαρτησίαν τῶν Σλάβων προῆλθεν ἴσως ἀπὸ πιέσεις τοῦ στρατηγοῦ Πελοποννήσου ἢ τῶν φορολογικῶν ὑπαλλήλων, ἀλλὰ πάντως δεικνύει ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχάς, τὸν Ταΰγετον καὶ τὴν Ἀρκαδίαν, ηὐξήθη μετὰ τὴν κίνησιν κατὰ τῶν Πατρῶν, τὴν ὁποίαν ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω. Ἐναντίον τῶν Σλάβων τῆς Πελοποννήσου ἐστάλη ὁ στρατηγὸς Θεόκτιστος Βριαίνιος μὲ στρατὸν «Θρακῶν καὶ Μακεδόνων» καὶ εὐκόλως «ὑπέταξε καὶ ἐχειρώσατο» τοὺς ἀντάρτας. Ἐκ τούτων οἱ Μιλιγγοὶ τοῦ Ταϋγέτου καὶ οἱ Ἐζερῖται τῆς Λακωνίας ὑπεβλήθησαν εἰς ὡρισμένην φορολογίαν [4].

Ἡ ὑποταγὴ τῶν Σλάβων ηὐκόλυνε χωρὶς ἄλλο τὴν μετάδοσιν εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὕτη ἔγινεν ἴσως ἐπὶ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνος, ὅτε κατὰ τὸν Κ. Πορφυρογέννητον ἔγιναν Χριστιανοὶ καὶ οἱ ὑπάρχοντες ἀκόμη εἰς τὸν Ταΰγετον ἐθνικοὶ Ἕλληνες.

Τὰς σχέσεις τῶν Βουλγάρων πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐπὶ Θεοδώρας δὲν τὰς γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι μετὰ τὴν λῆξιν τῆς τριακονταετοῦς εἰρήνης (814-844) καὶ καθ' ὃν χρόνον τὸ Βυζάντιον ἦτο ἀπησχολημένον μὲ τοὺς Ἄραβας, οἱ Βούλγαροι ἐπὶ τοῦ Πρεσιανοῦ ἢ Πρεσιάμ (836-852) καὶ ἐπὶ τοῦ Βογόριδος (852-888) ἀνέλαβαν ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχαν μεγάλας ἐπιτυχίας [5]. Ὅτι οἱ Βούλ-

1) Byzantion τ. 10 (1935) σ. 301 καὶ 335.

2) Περὶ τῆς ἀκριτικῆς ποιήσεως βλ. προχείρως, Στ. Κυριακίδου, Ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας (εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων).

3) Κ. Πορφυρ. 3, 220. Περιέργως οὐδεὶς ἄλλος βυζαντινὸς συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς κινήσεως τῶν Σλάβων.

4) Βλ. καὶ Bury, E. R. Empire σ. 379. Ὁ Bury δέχεται τὰς νεωτέρας παρατηρήσεις ὅτι οἱ Τσάκωνες δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν Σλάβοι, ὅπως ἐνόμισαν παλαιότεροι ἱστορικοί.

5) Λέων Γραμματ. σ. 235: «τῶν Βουλγάρων ἐπιδρομὰς ποιούντων ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ ἡ Θεοδώρα ταξατιῶνα ἐποιήσατο, οἱ ἐκ τῶν κάστρων Βουλ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γαροι δὲν ἠδύναντο ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἀναλάβουν ἀγῶνα ἐπιτυχῆ κατὰ τοῦ Βυζαντίου φαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ ὁ Πρεσιὰμ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βόγορις ἔπειτα ἐνικήθησαν ἀπὸ τοὺς Σέρβους[1]. Ἔγιναν ὅμως ἐπιδρομαί, ὡς εἴπαμεν· λέγεται μάλιστα ὅτι ἠχμαλωτίσθη κατά τινα ἐξ αὐτῶν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Βογόριδος, ἡ ὁποία ἔμεινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀργότερα ἀντηλλάγη μὲ ὀνομαστὸν μοναχόν, τὸν Θεόδωρον Κουφαρᾶν[2].

Ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνους (σ. 162) λέγει ἐπίσης ὅτι ὁ Βόγορις ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὴν ἀνδρικὴν στάσιν τῆς Θεοδώρας «τὰς τῆς ἀγάπης αὖθις ἀνενέου σπονδάς»[3].

Διὰ τῆς ἀνωτέρω συμφωνίας ἐκανονίσθησαν, φαίνεται, φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ Βουλγάρων καὶ Βυζαντίων, ἴσως ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἰγνατίου (847-58). Εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὅμως Ἕλληνες μοναχοί, ὅπως ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Θεόδωρος Κουφαρᾶς, καὶ ἄλλοι αἰχμάλωτοι εἶχαν ὁπωσδήποτε παρασκευάσει τὸ ἔδαφος διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει πλέον ἡ γενικὴ κατάστασις τῆς Εὐρώπης.

Οἱ Βούλγαροι συνῆψαν φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Λουδοβίκον τὸν Γερμανὸν (Teutonicus, 843-876) τὸν ἀναλαβόντα τὴν ἡγεσίαν τῶν Γερμανῶν μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Verdun (843), κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ἡ διάσπασις τοῦ κράτους Καρόλου τοῦ Μεγάλου. Ἡ δημιουργία σλαβικοῦ κράτους ἰσχυροῦ εἰς τὴν Μοραβίαν (εἰς τὴν νεωτέραν Τσεχοσλοβακίαν) προσήγγισε Βουλγάρους καὶ Γερμανούς· ἀναφέρεται μάλιστα συνάντησις τοῦ Λουδοβίκου καὶ τοῦ Βογόριδος παρὰ τὴν Βιέννην[4]. Ὁ Λουδοβίκος ἐπεδίωξε, φαίνεται, νὰ πείσῃ τὸν Βόγοριν νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἔφερεν αὐτὸν εἰς σχέσεις καὶ μὲ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Βόγορις πράγματι ἀνεγνώρισεν ὅτι συμφέρει εἰς αὐτὸν πολιτικῶς νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμόν. Πιθανῶς καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Βόριδος, ἡ ὁποία ἐβαπτίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνετέλεσε νὰ δεχθῇ οὗτος τὸν Χριστιανισμόν.

γαρίας ἐπιτιθέμενοι σποράδην καὶ κατ' ὀλίγους κουρσεύοντες ἐφόνευον τούτους καὶ ἠχμαλώτιζον, ὥστε ὑποταγῆναι τοὺς Βουλγάρους ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ».

1) Jirecek, Geschichte der Serben 1, 195.

2) Θεοφάν. Συνέχ. σ. 163.

3) Πιθανῶς ἔλαβε μέρος εἰς τὰς συνεννοήσεις καὶ ὁ «περίδοξος ἐκεῖνος (Θεόκτιστος) Βριαίνιος», τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς Εὐαρέστου (ΑΒ. τ. 41, 301).

4) Slatarski, Geschichte der Bulgaren σ. 40.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν συνέφερεν ἡ προσέγγισις Γερμανῶν καὶ Βουλγάρων, οὔτε τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῇ τὴν παπικὴν προπαγάνδαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Δι' αὐτὸ μετὰ τὴν νίκην κατὰ τῶν Ἀράβων τοῦ 863 ὁ Μιχαὴλ Γ' παρασκευάζεται διὰ πόλεμον κατὰ τῶν Βουλγάρων ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐπωφελούμενος καὶ ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος λιμοῦ [1]. Ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας ἔνεκα τῆς ἀφορίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὁ Βόγορις ἐπροτίμησε νὰ ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον νὰ δεχθῇ τὸν Χριστιανισμόν, τὸν ὁποῖον κηρύσσουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἱερεῖς ἐκ Βυζαντίου [2] (ὄχι ὁ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος). Αὐτὸς ὁ Βόγορις ἐβαπτίσθη καὶ μετωνομάσθη Μιχαήλ, ἔλαβε δηλ. τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου (864). Ἀνεγνωρίσθη πάλιν τότε βουλγαρικὴ ἡ Ζαγορὰ νοτίως τοῦ Αἵμου, ἤτοι ἡ ἀπὸ τῆς Σιδηρᾶς μέχρι Δεβελτοῦ περιοχή.

Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ Μιχαὴλ καὶ Βάρδα ἀπέναντι τῶν Βουλγάρων. Ἡ νίκη τοῦ Πετρωνᾶ (863) κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἡ τόλμη τοῦ Βάρδα συνετέλεσαν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν φιλικὴν διακανόνισιν τῶν πρὸς αὐτὴν ζητημάτων.

Ὁ Βόγορις ὅμως δὲν ἔμεινεν εὐχαριστημένος μὲ τὸ Βυζάντιον ἢ τοὺς κληρικούς, ποὺ ἐπῆγαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καὶ δι' αὐτὸ τὸ 866 ἀπηύθυνε σειρὰν 106 ἐρωτημάτων εἰς τὸν πάπαν, δι' ὧν ἐζήτει πληροφορίας καὶ περὶ πολλῶν δογματικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῆς Βουλγαρίας. Ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις, ἀπὸ τὰ responsa τοῦ πάπα γνωρίζομεν, τί ἠρώτησεν ὁ Βόγορις [3]. Ὁ πάπας ἔλαβεν ἀφορμὴν οὕτω νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῆς Βουλγαρίας καὶ ἔστειλε καὶ δύο ἐπισκόπους νὰ βοηθήσουν τὸν Βόγοριν. Οὗτος ὅμως

1) Λέων Γραμματ. σ. 238: «ἐκστρατεύσας Μιχαὴλ ἅμα Βάρδᾳ καίσαρι κίνησιν ποιεῖ κατὰ Μιχαὴλ ἄρχοντος Βουλγαρίας διά τε γῆς καὶ θαλάσσης, μαθὼν τὸ τῶν Βουλγάρων ἔθνος λιμῷ τήκεσθαι». Τὰ αὐτὰ γράφονται καὶ ὑπὸ Συμεὼν Μαγίστρου καὶ ἄλλων συγγραφέων.

2) Βλ. A. Vaillant et M. Lascaris, La date de la conversion des Bulgares, Revue des Études Slaves τ. 13 (1933) σ. 5. Τοῦ Βόριδος - Μιχαὴλ εὑρέθη καὶ σφραγὶς μὲ ἑλληνικὰ γράμματα: «Θεοτόκε, βοήθη Μιχαὴλ ἄρχοντα Βουλγαρίας» (Byzantinoslavica τ. 3, 1931, σ. 8). Ὁ πατριάρχης Φώτιος ὁμιλεῖ μὲ πεποίθησιν καὶ ὑπερηφάνειαν περὶ τῶν χριστιανισθέντων Βουλγάρων, τοὺς ὁποίους ὀνομάζει «τὸ νεοφώτιστον πλήρωμα». Εἰς ἐγκύκλιόν του γράφει: «οὗτοι νῦν..... τὴν τῶν χριστιανῶν καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον θρησκείαν τῆς ἑλληνικῆς (=εἰδωλολατρικῆς) καὶ ἀθέου δόξης, ἐν ᾗ κατείχοντο πρότερον, ἀντηλλάξαντο, ἐν ὑπηκόων ἑαυτοὺς καὶ προξένων τάξει, ἀντὶ τῆς προμικροῦ καθ' ἡμῶν λεηλασίας.... ἀγαπητῶς ἐγκαταστήσαντες» (Migne PG. τ. 102 στ. 736).

3) Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome σ. 184.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τελικῶς ἐπείσθη νὰ συνδεθῇ μᾶλλον μὲ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 870 ἀνεγνωρίσθη ἡ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία καὶ ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπίσκοπος ὁ Ἰωσὴφ μετά τινων ἐπισκόπων νὰ κυβερνήσουν τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁποία μεταχειρίζεται ἀμέσως τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ συμπληρώνει οὕτω τὸν γλωσσικὸν ἐκσλαβισμὸν τῶν Βουλγάρων.

Ὁ Βόγορις εὗρεν ἀντίστασιν κατὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῶν βογιάρων, ἡ ὁποία ἐπέμενεν εἰς τὰς παλαιάς της θρησκευτικὰς παραδόσεις. Μετεχειρίσθη δι' αὐτὸ καὶ βίαν οὗτος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη βαθμηδὸν μόνον εἰς τὴν Βουλγαρίαν, καὶ μάλιστα ὅταν ἦλθαν ἐκεῖ μαθηταὶ τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἐκ Μοραβίας. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ Βόγορις ἔγινε μοναχός, ἀφοῦ παρεχώρησε τὴν βασιλείαν τὸ 888 εἰς τὸν υἱόν του Βλαδίμηρον (888-893) καὶ ἔπειτα εἰς τὸν Συμεὼν (893-927). Ὡς μοναχὸς ἀπέθανεν ὁ Βόγορις περὶ τὸ 907 καὶ εἶναι ὁ πρῶτος ἐθνικὸς ἅγιος τῶν Βουλγάρων.

5. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μιχαὴλ Γ' τὸ Βυζάντιον δὲν ἔχει μόνον μεγάλους στρατηγοὺς καὶ πολιτικούς ἀλλὰ καὶ λογίους. Πλὴν τοῦ Φωτίου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν ἔπειτα, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀκμάζουν οἱ δύο Θεσσαλονικεῖς ἀδελφοί, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ φιλόσοφος, ὁ ὡς μοναχὸς μετονομασθεὶς Κύριλλος, καὶ ὁ ἀδελφός του, ὁ γνωστὸς μόνον μὲ τὸ μοναχικὸν ὄνομα Μεθόδιος. Οὗτοι ἦσαν υἱοὶ Λέοντος τοῦ δρουγγαρίου καὶ ἐσπούδασαν παρὰ Λέοντι τῷ μαθηματικῷ ἢ φιλοσόφῳ. Ἐνωρὶς διεκρίθησαν καὶ κατέλαβαν ἀνωτέρας θέσεις· ὁ Κωνσταντῖνος ἔγινε καθηγητὴς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅταν δ' ἐφονεύθη ὁ προστατεύων αὐτὸν Θεόκτιστος, ἀπῆλθεν εἰς μονὴν τοῦ βιθυνικοῦ Ὀλύμπου, ὅπου ἐμόναζε καὶ ὁ Μεθόδιος. Ἀλλ' ἤδη τὸ 851 εἶχε σταλῇ μετὰ τοῦ Φωτίου ὡς πρεσβευτὴς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ καλίφου Μουταβακήλ.

Ὅταν μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Ρώσσων τὸ 860 κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ Βυζάντιον ἠθέλησε νὰ συνάψῃ πολιτικὰς σχέσεις στενωτέρας πρὸς τοὺς Χαζάρους[1] Τούρκους τῆς Κριμαίας, ἔστειλε πρεσβείαν

1) Οἱ Χάζαροι διετήρουν συνήθως καλὰς σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον. Εἴδαμεν ὅτι ἐβοήθησαν τὸν Ἡράκλειον κατὰ τῶν Περσῶν. Δύο πριγκίπισσαι ἀπὸ τὴν ἄρχουσαν οἰκογένειαν τῶν Χαζάρων ἔγιναν Χριστιαναὶ καὶ σύζυγοι βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἡ Θεοδώρα σύζυγος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Β', καὶ ἡ Εἰρήνη σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου Ε'. Καὶ ἡ διατήρησις τῆς ἑλληνικῆς πόλεως Χερσῶνος εἰς τὴν Κριμαίαν δεικνύει καλὰς σχέσεις Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἐκεῖ, τῆς ὁποίας μετεῖχαν καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Εἰς τοὺς Χαζάρους εἶχε διαδοθῆ τελευταῖον ὁ Ἰουδαϊσμός, ἡ δὲ ἀποστολὴ τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀποστολῆς, τῆς ὁποίας μετεῖχαν ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, δὲν γνωρίζομεν [1]· πιθανῶς ἡ σύναψις στενωτέρων σχέσεων μεταξὺ Χαζάρων καὶ Βυζαντίου.

Πολὺ ταχέως ἔμελλαν οἱ δύο ἀδελφοὶ Θεσσαλονικεῖς νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς σπουδαιοτέραν ἀποστολήν, εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Μοραβίας. Ἀπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου εἶχεν ἀρχίσει ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Σλάβους πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἄλβιος. Καὶ τώρα ὁ ἡγεμὼν τῶν Γερμανῶν Λουδοβίκος (843-876) ἐργάζεται ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οἱ Σλάβοι ὅμως τῆς Μοραβίας ἔχουν ἕνα ἰσχυρὸν ἡγεμόνα, τὸν Ραστισλάβον (846-870), ὅστις δὲν ἐμπιστεύεται τὸν γερμανικὸν κλῆρον καὶ δι' αὐτὸ τὸ 863 ζητεῖ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον ἀποστόλους τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τότε στέλλονται εἰς τὴν μακρινὴν Μοραβίαν ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζαν ἴσως τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν καὶ ἐκ Μακεδονίας, εὐκόλως δ' ἠδυνήθησαν νὰ ἐκμάθουν καὶ τὴν σλαβικὴν διάλεκτον τῆς Μοραβίας καὶ νὰ διδάξουν ἐκεῖ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου. Οἱ δύο ἀδελφοὶ κατήρτισαν σλαβικὸν ἀλφάβητον, τὸ Κυρίλλειον λεγόμενον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἑλληνικῆς μεγαλογραμμάτου γραφῆς καὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ μεταφράσουν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἀναγκαῖα λειτουργικὰ βιβλία. Διὰ τῶν μεταφράσεων ὅμως τούτων οἱ δύο Ἕλληνες ἐκ Θεσσαλονίκης δὲν διέδωσαν μόνον τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Μοραβούς, ἀλλ' ἔθεσαν καὶ τὰς βάσεις τῆς σλαβικῆς φιλολογίας. Τὸ τριετὲς ἔργον τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ἐξετιμήθη καὶ ἀπὸ τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν καὶ δι' αὐτὸ ἐκλήθησαν οἱ δύο ἀπόστολοι εἰς τὴν Ρώμην (867) καὶ ἔτυχαν πολλῶν περιποιήσεων παρὰ τοῦ πάπα Ἀδριανοῦ Β', τοῦ διαδόχου τοῦ Νικολάου Α' (858-867) [2]. Εἰς τὴν Ρώμην ὑπῆρχαν [3] τότε πολλοὶ Ἕλληνες καὶ πολλὰ ἑλληνικὰ μοναστήρια, εἰς ἓν ἐκ τῶν ὁποίων διέμειναν οἱ Θεσσαλονικεῖς ἀπόστολοι. Ἐκεῖ ἀπέθανεν ὁ Κύριλλος καὶ ἐτάφη εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Κλήμεντος τῆς Ρώμης. Ἡ ἐκκλησία τῆς Μοραβίας ἐξηρτήθη ἀπὸ τὸν πάπαν, ὅστις ὅμως ἀνεγνώρισε τὴν χρῆσιν τῆς σλαβικῆς γλώσσης (ὄχι τῆς συνήθους λατινικῆς) εἰς τὴν λειτουργίαν, ὅπως τὴν εἶχαν εἰσαγάγει οἱ δύο Ἕλληνες ἀπόστολοι.

1) Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode σ. 176.

2) Dvornik ἔνθ' ἀνωτ. σ. 233.—D'Herbigny ἐν Deuxième Congrès International des études Byzantines 1929 σ. 4 κέξ.

3) Dvornik ἔνθ' ἀνωτ. σ. 285 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίλλου (869) ὁ Μεθόδιος ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ἀρχιεπίσκοπος Παννονίας (μὲ ἔδραν τὸ Σίρμιον), ὅπου εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τοῦ θανάτου του (885). Ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἐδίδαξαν καὶ ἐμόρφωσαν πολλοὺς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι ἐσυνέχισαν τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ Σερβίαν ἔπειτα. Περὶ τῶν ἀποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἡ γνώμη ὅτι ἦσαν Σλάβοι, ἀλλ' ἡ νεωτέρα ἔρευνα δέχεται τούτους Ἕλληνας. Ὁ Dvornik, ὁ ὁποῖος ὀνομάζει τὸν Μεθόδιον «ἀτρόμητον Ἕλληνα», γράφει [1]: «ὅλαι αἱ θεωρίαι αἱ ἀποβλέπουσαι νὰ παραστήσουν τοὺς δύο ἀδελφοὺς ὡς Σλάβους, πρέπει ὅλως διόλου νὰ ἀπορριφθοῦν.... ἓν πρᾶγμα ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἦσαν Ἕλληνες».

6. Φώτιος καὶ Ἰγνάτιος.

Ὅπως εἴπαμεν ἀνωτέρω, ἡ ἐποχὴ τοῦ Μιχαὴλ Γ' ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ καὶ μεγάλους σοφούς. Πλὴν τοῦ Λέοντος μαθηματικοῦ μέγα ὄνομα ἔχει ὁ Φώτιος, ἀνεψιὸς τοῦ ἄλλοτε πατριάρχου Ταρασίου καὶ συγγενὴς τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας.

Ἤδη τὸ 851 ἀπεστάλη μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν φιλόσοφον ὡς πρέσβυς πρὸς τοὺς Ἄραβας, ἴσως διὰ νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι ὑφίσταντο διωγμοὺς ἐπὶ τοῦ καλίφου Μουταβακκὴλ (847–861). Τοῦτο δεικνύει ὅτι ἐξετιμᾶτο ἤδη πολύ.

Ἐνωρὶς ὁ Φώτιος ἔγινεν ὀνομαστὸς διὰ τὴν σοφίαν του καὶ τὴν ἄλλην του ὑπεροχήν, τὴν ὁποίαν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Νικήτας ὁ βιογράφος τοῦ Ἰγνατίου, τοῦ ἔπειτα ἀντιπάλου τοῦ Φωτίου [2]: «Ἦν δὲ οὗτος ὁ Φώτιος οὐ τῶν ἀγενῶν τε καὶ ἀνωνύμων, ἀλλὰ καὶ τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα καὶ περιφανῶν, σοφίᾳ τε κοσμικῇ καὶ συνέσει τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ στρεφομένων εὐδοκιμώτατος πάντων ἐνομίζετο. Γραμματικῆς μὲν γὰρ καὶ ποιήσεως, ρητορικῆς τε καὶ φιλοσοφίας καὶ δὴ καὶ ἰατρικῆς καὶ πάσης ὀλίγου δεῖν ἐπιστήμης τῶν θύραθεν τοσοῦτον αὐτῷ τὸ περιὸν ὡς μὴ μόνον σχεδὸν φάναι τῶν κατὰ τὴν αὐτοῦ γενεὰν πάντων διενεγκεῖν, ἤδη δὲ καὶ πρὸς τοὺς παλαιοὺς αὐτὸν διαμιλλᾶσθαι. Πάντα γὰρ συνέτρεχεν ἐπ' αὐτοῦ, ἡ ἐπιτηδειότης τῆς φύσεως, ἡ σπουδή, ὁ πλοῦτος, δι' ὃν καὶ βίβλος ἐπ' αὐτὸν ἔρρει πᾶσα· πλέον δὲ πάντων ὁ τῆς δόξης ἔρως, δι' ὃν αὐτῷ καὶ νύκτες ἄυπνοι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐμμελῶς ἐσχολακότι».

1) Dvornik ἔνθ' ἀνωτ. σ. 333.—Πβ. Κ. Ἀμάντου, Μακεδονικὰ 1920 σ. 77.
2) Migne, PG τ. 105 σ. 509.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Νικήτα, θαυμαστοῦ τοῦ Ἰγνατίου, εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἔπαινος διὰ τὸν Φώτιον[1]. Τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Φωτίου δεικνύουν αἱ διασωθεῖσαι ὁμιλίαι καὶ ἐπιστολαί, πρὸ πάντων τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, ἡ Μυριόβιβλος, ἤτοι ἡ κριτικὴ καὶ φιλολογικὴ ἀνάλυσις 280 συγγραφέων, τοὺς ὁποίους οὗτος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν βιβλιοθήκην του καὶ ἀνέγνωσε. Τὰ πολλὰ ἔργα τοῦ Φωτίου ἐγράφησαν μετὰ τὴν καθαίρεσιν ἐκ τῆς πατριαρχείας τὸ 867.

Τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Φωτίου δεικνύει καὶ ἡ ἀνάδειξις πολλῶν μαθητῶν αὐτοῦ[2], ὡς εἶναι ὁ Νικόλαος Μυστικός, ὁ Ἀρέθας καὶ ἄλλοι. Ὁ Φώτιος ἐνδιεφέρετο διὰ τοὺς μαθητάς του, παρηκολούθει καὶ ἐνίσχυεν αὐτούς.

Ὅταν ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπεροχὴν καὶ σοφίαν τοῦ Φωτίου, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ ἐπὶ τὸν Βάρδαν, τὸν ἱδρυτὴν τοῦ πανεπιστημίου τῆς Μαγναύρας, ἤσκησεν ἐπίδρασιν. Δύσκολον μοῦ φαίνεται νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Βάρδας, χωρὶς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Φωτίου, μόνος του ἵδρυσε τὴν ἀνωτάτην σχολήν, τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν Λέοντος τοῦ μαθηματικοῦ, ἀνεψιοῦ τοῦ Ἰωάννου Γραμματικοῦ καὶ εἰκονομάχου. Ἐπίσης ἐδίδαξεν εἰς τὴν Σχολὴν καὶ Κωνσταντῖνος ὁ φιλόσοφος, ὁ ἔπειτα ὡς Κύριλλος κηρύξας τὸν χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Σλάβους τῆς Μοραβίας. Καὶ «σιτήσεις δημοσίας» κατὰ τὸν Ζωναρᾶν (XVI, 4) ὥρισε διὰ τοὺς καθηγητάς, τοὺς ὁποίους παντοιοτρόπως ἐνίσχυεν εἰς τὸ ἔργον των. Ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνους (σ. 185) ὀνομάζει τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τοῦ Βάρδα «κάλλιστόν τε καὶ περιβόητον».

Ἐὰν ὁ Βάρδας ὑφίστατο τὴν πνευματικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Φωτίου, καίπερ νεωτέρου του, δὲν πρέπει νὰ ἐκπλαγῶμεν ὅτι τοῦτον ἐξέλεξε διὰ τὴν θέσιν τοῦ πατριάρχου, ὅταν συνεκρούσθη πρὸς τὸν Ἰγνάτιον, τὸν διάδοχον τοῦ Μεθοδίου. Ὁ Ἰγνάτιος ἦτο ἔγγονος τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου καὶ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβέ[3], ἦτο δὲ ἡγούμενος μονῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅταν διεδέχθη τὸν Μεθόδιον (847). Ὁ Ἰγνάτιος καὶ ἐκ τῆς καταγωγῆς του καὶ ἐκ τῆς θέσεώς του ὑπῆρξεν αὐστηρὸς καὶ σθε-

1) Πβ. ὅσα λέγονται εἰς τὸν βίον Ἰωσὴφ τοῦ Ὑμνογράφου περὶ Φωτίου (Migne PG 105, 969): «Φώτιος τῆς συγκλήτου βουλῆς ἐτύγχανε τὸ πρωτεῖον ἐπιφερόμενος διά τε τὸ πολὺ τοῦ λόγου καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς γνώσεως καὶ ἅμα διὰ τὸ δεινὸν τοῦ νοὸς καὶ πρὸς τὸ συνθεῖναι καὶ σκευάσαι ἐπιτήδειον». Ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Ostrogorsky (Geschichte.... σ. 156) γράφει ὅτι ὁ Φώτιος ἦτο «ὁ σημαντικώτατος νοῦς, ὁ διαπρεπέστατος πολιτικὸς καὶ δεξιώτατος διπλωμάτης μεταξὺ ὅλων τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως».

2) Πβ. Dvornik, Les Slaves, Byzance et Rome σ. 120.

3) Θεοφάν. Συνέχ. 193.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Εἰκ. 28. Οἱ ἅγιοι Σέργιος καὶ Βάκχος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναρὸς καὶ δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὸν πανίσχυρον Βάρδαν καὶ νὰ μὴ τὸν συγχωρήσῃ διὰ σχέσεις ἀθεμίτους πρὸς τὴν νύμφην του, «ἀπεῖρξεν αὐτὸν τῆς Ἐκκλησίας».

Ὁ πανίσχυρος Βάρδας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ τὴν εὐθαρσῆ συμπεριφορὰν τοῦ Ἰγνατίου, τὸν ἠνάγκασε νὰ παραιτηθῇ καὶ ἐξώρισεν ἔπειτα εἰς τινα νῆσον τῆς Προποντίδος, ἐκάλεσε δὲ τὸν «πρωτασηκρῆτιν» τοῦ Παλατίου Φώτιον νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον[1]. Ὁ Φώτιος δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν του, ἐπιέσθη δὲ πολὺ διὰ νὰ δεχθῇ τὴν πατριαρχείαν. Ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος ἀνῆλθε τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας καὶ τὴν 25 Δεκεμβρίου 858 ἐνεθρονίσθη ὡς πατριάρχης. Τὴν ἐκλογὴν τοῦ Φωτίου ἀνεγνώρισεν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει «πρωτοδευτέρα» λεγομένη σύνοδος τοῦ 861, τῆς ὁποίας μετέσχον καὶ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι.

Μεταξὺ ὅμως τῶν ὀπαδῶν τοῦ Φωτίου καὶ Ἰγνατίου ὑπῆρχαν ἀδιάλλακτοι καὶ ζωηροὶ ἐπίσκοποι καὶ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι ὤξυναν τὰ πράγματα. Ἀντίδρασιν προκαλεῖ πολλὴν ὁ ἐκ Σικελίας Ἕλλην ἐπίσκοπος Συρακουσῶν Γρηγόριος Ἀσβεστᾶς, ὁ χειροτονήσας τὸν Φώτιον πατριάρχην[2], ὁ ὁποῖος ὅμως εἶχε καθαιρεθῇ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου, εἶχε δὲ προηγουμένως συγκρουσθῇ καὶ πρὸς τὸν πάπαν. Ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου ἀδιάλλακτοι ἦσαν ὁ ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας Στυλιανός, ὁ Σμύρνης Μητροφάνης, ὁ μοναχὸς Θεόγνωστος. Ἡ σύγκρουσις καὶ ἀντίδρασις τούτων ἔγινεν αἰτία νὰ ἐξορισθῇ καὶ κακοποιηθῇ ὁ Ἰγνάτιος, ἐνῷ ὁ Φώτιος δὲν ἐνέκρινε τὰς κατὰ τοῦ πρώην πατριάρχου βιαιότητας τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Ἡ εὐκαμψία ὅμως καὶ μετριοπάθεια τοῦ Φωτίου δὲν ἦτο εὔκολον νὰ ἐπικρατήσουν εἰς τὸ θρησκευτικὸν περιβάλλον τῆς ἐποχῆς, διότι οἱ αὐστηροὶ μοναχοί, πρὸ πάντων οἱ τῆς μονῆς Στουδίου, ὤξυναν τὰ πράγματα καὶ ἀνέλαβαν ἀγῶνα κατὰ τοῦ νέου πατριάρχου, ὅστις προῆλθεν ἐκ λαϊκῶν.

Τὸ 858 ἐξελέγη πάπας ὁ Νικόλαος Α', φιλόδοξος καὶ ἰσχυρὸς ἀνήρ, ὁ ὁποῖος θέλει ἐξ ἀφορμῆς τῆς διαστάσεως Φωτίου καὶ Ἰγνατίου νὰ διεκδικήσῃ τὸ παλαιὸν Ἰλλυρικόν, τὸ ὁποῖον ἀφῄρεσεν ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τὴν παπικὴν πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν ὁ Λέων ὁ Ἴσαυρος. Τὴν ἔωλον αὐτὴν ἀπαίτησιν, ὅπως τὴν χαρακτηρίζει καὶ ὁ Dvornik[3], τὴν ἐσχέτισε μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Φωτίου, τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελε νὰ ἐγκρίνῃ. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ Ἰλλυρικοῦ οἱ ἐν Κωνσταντι-

1) Περὶ τοῦ Φωτίου βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Amann ἐν Diction. Catholique καὶ τὸ τοῦ Ziegler ἐν RE.

2) Πβ. Grumel (StBN τ. 5, 1939, σ. 179).

3) Dvornik, Les légendes de Constantin et de Méthode σ. 266.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νουπόλει δὲν ἀπαντοῦν, ὁ πάπας ὅμως Νικόλαος δὲν ἐνέκρινε τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἀπεσταλμένων του, οὔτε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου (861) καὶ ἐνίσχυσεν οὕτω τοὺς μοναχούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἤθελαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἰγνατίου. Εἰς νέαν Σύνοδον εἰς τὴν Ρώμην (863) ὁ πάπας ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον. Εἶναι φανερὰ ἡ προκλητικότης του.

Ὁ Φώτιος φέρεται πάντοτε μετριοπαθῶς καὶ ἴσως τὰ πράγματα θὰ συνεβιβάζοντο, ἂν δὲν ἀνεμιγνύετο ὁ Νικόλαος εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς Βουλγαρίας, ὅπου ἔστειλε τὸν ἐπίσκοπον Formosus διὰ νὰ δώσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατεύθυνσιν, ποὺ ἐζήτησεν ὁ Βόγορις παρ' αὐτοῦ (βλ. ἀνωτέρω). Ὁ πάπας ὁ φιλοδοξῶν νὰ ἀναλάβῃ τὴν παλαιὰν δικαιοδοσίαν του εἰς τὸ Ἰλλυρικὸν ἔμεινε πολὺ ἱκανοποιημένος, διότι τοῦ ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἡ ἀνάμιξις ὅμως ἐδυσχέραινεν ἔτι μᾶλλον τὰς τεταμένας σχέσεις πρὸς τὸ Βυζάντιον.

Ὁ Φώτιος μέχρι τοῦδε ὑπῆρξε μετριοπαθής, ἀλλ' ἡ ἀνάμιξις εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ πάπα εἰς τὸν ἀγῶνα κατ' αὐτοῦ ἐπροκάλεσεν ἐπὶ τέλους τὴν δέουσαν ἀπάντησιν. Ὁ Φώτιος μετὰ πολλῆς δεξιότητος μετέφερε τὴν συζήτησιν ἀπὸ τὰ προσωπικὰ εἰς γενικώτερα ζητήματα καὶ εἰς τὴν περίφημον ἐγκύκλιόν του[1] τοῦ 866 καταγγέλλει διαφόρους ἀντικανονικὰς ἢ ἀντικαθολικὰς πράξεις τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς συνῆλθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὰς ἐν Ρώμῃ κληθείσας Συνόδους καὶ ἀνεθεμάτισε τὸν πάπαν (867).

Κατὰ τὸν Dvornik[2] ὁ Φώτιος μόνον εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 867 διέπραξε σφάλματα, ἐνῷ μεχρι τότε ἐτήρησε μετριοπάθειαν, ψυχραιμίαν καὶ πολιτικότητα μεγάλην. Ἂν δὲν ὑπῆρξε τόσον ὀξὺς καὶ καταδικαστικὸς ὁ Φώτιος τὸ 867, ἡ συνδιαλλαγὴ τῶν ἐκκλησιῶν θὰ ἐγίνετο ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πάπα Νικολάου (13 Νοεμβρίου 867), ὁ ὁποῖος καὶ εἰς τὴν Δύσιν εἶχε προκαλέσει ἀντίδρασιν. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ μακρὰ ὑπομονὴ τοῦ Φωτίου παρεξηγεῖτο ἴσως, ἡ δὲ ἐπέμβασις τοῦ πάπα εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἐπικίνδυνον θέσιν διὰ τὸ Βυζάντιον, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀνεκτή.

Τὸ 867 ἀπέθανεν ὁ πάπας Νικόλαος, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ ἀπεμακρύνθη τῆς πατριαρχείας ὁ Φώτιος ὑπὸ τοῦ νέου αὐτοκράτορος Βασιλείου Α', ἐνεργείᾳ τοῦ ὁποίου ἐδολοφονήθη ὁ Μιχαὴλ Γ'. Ὁ Βασίλειος προφανῶς δὲν ἐμπιστεύεται τὰ πρόσωπα τὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν προηγουμένην δυναστείαν, ἔλαβε δὲ καὶ ἀφορμὴν νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὸν

1) Migne PG τ. 102 στ. 721.
2) Le Schisme de Photius σ. 179 κέξ. καὶ 582.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φώτιον, διότι οὗτος ἠθέλησε νὰ ἀποκλείσῃ τῆς ἐκκλησίας αὐτὸν ἕνεκα τοῦ φόνου τοῦ Μιχαὴλ Γ' [1].

Ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Φωτίου ἔγινεν αἰτία νὰ ἀφοσιωθῇ οὗτος εἰς τὰς γονίμους μελέτας του χωρὶς νὰ δημιουργήσῃ ζήτημα, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἰγνάτιος. Ὁ δὲ Βασίλειος διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἄλλοτε πατριάρχου ἔχει σύμβουλον ἀφωσιωμένον καὶ καλλιεργεῖ καὶ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Ἀπὸ ἀπόψεως σκοπιμότητος ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Φωτίου διὰ τοῦ Ἰγνατίου ἦτο πρᾶξις συμφέρουσα εἰς τὸν Βασίλειον.

Ἡ ἀποκατάστασις φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς παπικῆς καὶ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας δὲν ἠμπόδισε τὸν Ἰγνάτιον νὰ ἀγνοήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πάπα διὰ τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ νὰ ἐργασθῇ διὰ νὰ συνάψῃ σχέσεις πρὸς τὴν Βουλγαρίαν. Μόνον τὸν Φώτιον ἐφρόντισε νὰ καταδικάσῃ διὰ τῆς Συνόδου τοῦ 869-870, ἡ ὁποία ἠκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τοῦ 867. Οἱ παπικοὶ ἀντιπρόσωποι ἔφυγαν ἐκ Βουλγαρίας τὸ 870.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φώτιος, ὅστις δὲν εἶχε τὴν ἀκαμψίαν τοῦ Ἰγνατίου, συνῆψε σχέσεις πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ Βασιλείου καὶ ἀνέλαβε μάλιστα νὰ διδάξῃ τὸν υἱόν του Λέοντα, τὸν ἔπειτα αὐτοκράτορα. Δι' αὐτὸ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου (878) ἐκλήθη πάλιν εἰς τὴν πατριαρχείαν ὁ Φώτιος, τότε δ' εἰς νέαν Σύνοδον, γενομένην τὸ 879-880, ἀνεγνωρίσθη ὡς κανονικὴ ἡ πρώτη πατριαρχεία αὐτοῦ. Ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἔδειξεν ὅτι ὁ ὀνομαστὸς πάπας Ἰ ω ά ν ν η ς Η' (872-882) ἐπεκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου καὶ συνετέλεσεν εἰς ἄρσιν τῶν αἰτιῶν τοῦ σχίσματος, ἐνῷ ἄλλοτε ἐνομίζετο ὅτι τὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τοῦ 880 ἦσαν πλαστὰ καὶ ὅτι ὁ Φώτιος ἀνεθεματίσθη πάλιν ὑπὸ τοῦ πάπα [2]. Εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτὴν συνετέλεσαν τὰ γραφόμενα τῶν Ἰ γ ν α τ ι α ν ῶ ν, τῶν ὀπαδῶν δηλ. τοῦ Ἰγνατίου, οἱ ὁποῖοι καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ Φωτίου. Μόλις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου, περὶ τὸ 897, ἔπαυσαν νὰ γράφουν κατ' αὐτοῦ οἱ Ἰγνατιανοί.

Ἡ νεωτέρα λοιπὸν ἔρευνα, πρὸ πάντων αἱ ἐργασίαι τοῦ Dvornik, ἔδειξεν ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ὑπῆρξε καθόλου προκλητικὸς καὶ ἐριστικός,

---

1) Συμεὼν Μάγ. σ. 688: «Φώτιος ὁ πατριάρχης, ἐλθόντος τοῦ βασιλέως (Βασιλείου Α') ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ μέλλοντος αὐτοῦ κοινωνεῖν λῃστὴν ἡ φονέα ἔλεγε καὶ ἀνάξιον τῆς θείας κοινωνίας· ὁ δὲ θυμωθεὶς ἀπέστειλεν ἐν Ρώμῃ καὶ ἤγαγε τόμον μετὰ Ρωμαίων ἐπισκόπων καὶ τοῦτον τοῦ θρόνου ἐξέωσε καὶ ἀναβιβάζει πάλιν Ἰγνάτιον».

2) Dvornik, Le Schisme de Photius 1950.—Καρμίρη Ἰ., Δύο βυζαντινοὶ ἱεράρχαι καὶ τὸ σχίσμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας 1950 σ. 54.

3) Πβ. τὰ γραφόμενα τοῦ Μητροφάνους Σμύρνης καὶ Στυλιανοῦ Νεοκαισαρείας κατὰ Φωτίου, Mansi 16, 413 καὶ 425.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ὅπως ὁ πάπας Νικόλαος Α', ὅτι δὲ ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἐπεκύρωσε τὰς πράξεις τοῦ Φωτίου, ἐπηνώρθωσε τὰ λάθη τῶν προκατόχων του καὶ ἀποκατέστησε τὰς σχέσεις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως Ἡ σύνοδος τοῦ 879-80 ἔφερε τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν.

7. Μεταβατικὴ ἐποχή.

Εἰς τὰς ἰσχυρὰς προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι διηύθυναν τὸ Βυζάντιον ἐπὶ Μιχαὴλ Γ', προσετέθη νέος ἀσήμαντος κατ' ἀρχάς, ὁ ὁποῖος ἔμελλε ταχέως νὰ ἐξοντώσῃ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἀμορίου. Ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν θεωρεῖται ἀρμενικῆς καταγωγῆς, ἡ μήτηρ του ὅμως ἐλέγετο Παγκαλὼ καὶ ἦτο ἐπομένως Ἑλληνίς [1]. Ἡ μικτὴ καταγωγή του ἑρμηνεύει ἴσως τὴν ἀσυνειδησίαν του ἀλλὰ καὶ τὴν ζωτικότητά του. Ἡ ἀθλητική του δύναμις καὶ ἡ ἱππευτική του ἱκανότης τὸν ἔφεραν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Μιχαὴλ ὡς ἱπποκόμον κατ' ἀρχάς. Ἐκεῖ ἐγνώρισε τὰς ἀδυναμίας τῶν κυβερνώντων, τοὺς ὁποίους βαθμηδὸν ἐξώντωσε διὰ νὰ ἀνέλθῃ αὐτὸς εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Οἱ ἱστοριογράφοι τῆς δυναστείας τοῦ Βασιλείου διὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν δολοφονικήν του ἐργασίαν ἐφρόντισαν νὰ παραστήσουν τὸν Μιχαὴλ Γ' τελείως διεφθαρμένον ἄνθρωπον, ὅτι δὲ εἰς τὴν διαφθοράν του συνετέλεσε πολὺ ὁ δολοφονηθεὶς ἐπίσης τῇ φροντίδι τοῦ Βασιλείου καῖσαρ Βάρδας. Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους αἱ ἐργασίαι τοῦ Grégoire [2] συνετέλεσαν νὰ ἀποδοθῇ περισσοτέρα δικαιοσύνη εἰς τὸν Μιχαήλ. Οὗτος ἔλαβε μέρος εἰς πολέμους καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὅτι δὲν εἶχε καμμίαν γνώμην εἰς τὰ ζητήματα τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον βέβαια μᾶλλον ὁ Βάρδας διηύθυνε.

Ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος ἐθεώρησεν [3] ὡς τὴν «ἀηδεστέραν πρὸς τὸ τέρας ἐκεῖνο τῆς φύσεως κολακείαν» τοὺς λόγους τοῦ Φωτίου πρὸς τὸν Μιχαήλ : «ὦ βασιλέων καλλώπισμα καὶ τῆς πατρίδος ἀνύψωμα καὶ τῆς πολιτείας ὀχύρωμα καὶ πάντων οἷς τὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπικέκληται ὄνομα πολυάρεστον σεμνολόγημα....» [4]. Ὠνόμασεν ἀκόμη τὸν Μιχαὴλ ὁ Φώτιος «πατέρα τῆς πατρίδος». Ἐφ' ὅσον ἄλλοτε κατεδικάζετο γενικῶς ὁ Φώτιος ἐξ αἰτίας τοῦ σχίσματος καὶ διὰ τὸν χαρακτῆρά του [5], ἦτο δυ-

1) Ὁ Vasiliev, Histoire Byz. 1, 398 θεωρεῖ τὸν Βασίλειον «armenoslave».

2) Πβ. Byzantion τ. 8 (1933) σ. 534.

3) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους 3, 2 σ. 308.

4) Βαλέττα Ἰ. Φωτίου ἐπιστολαί, Λονδῖνον 1864 σ. 538.

5) Ὑπερβολικὸς καὶ ἄδικος εἶναι ὁ M. Jugie εἰς τὸ ἄρθρον του, De Photii morali effigie (Bessarione τ. 37 (1921) σ. 1 κἑξ.). Θεωρεῖ τὸν Φώτιον δόλιον, ἐκδικητικόν, ἐπίορκον κλπ.!

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νατὸν νὰ θεωρηθοῦν οἱ ἀνωτέρω λόγοι αὐτοῦ ἁπλῆ κολακεία. Σήμερον ὅμως ἡ νεωτέρα ἔρευνα δὲν ἀπαλλάσσει μόνον τὸν Φώτιον ἀπὸ τὴν εὐθύνην τοῦ σχίσματος, ἀλλ' ἀποκαθιστᾷ καὶ τὸν χαρακτῆρά του. Δι' αὐτὸ ὁ Grégoire τοὺς ἀνωτέρω λόγους θεωρεῖ ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἦτο ἱκανὸς βασιλεύς, ἄξιος τῶν ἐπαίνων τοῦ Φωτίου. Ἡ δολοφονία τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαὴλ ἔπειτα ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Βασιλείου Μακεδόνος δὲν δεικνύει τὴν διαφθορὰν τῶν δολοφονηθέντων, ἀλλὰ τὴν ἀσυνειδησίαν τῶν δολοφόνων. Ἔχομεν δηλ. κατὰ τοὺς χρόνους τούτους σύγκρουσιν δυνατῶν καὶ ἀσυνειδήτων ἐγωισμῶν, ὅπως συχνὰ συμβαίνει εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἡ δολοφονία τοῦ Θεοκτίστου (856), ἔπειτα τοῦ Βάρδα (866) καὶ τοῦ Μιχαὴλ Γ' (867) προῆλθεν ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν τῶν φιλοδοξιῶν, ἐπεκράτησε δὲ κατ' αὐτὴν ὁ δυνατώτερος, ὁ Βασίλειος Α', ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὸν θρόνον καὶ ἵδρυσε τὴν μεγάλην μακεδονικὴν δυναστείαν. Τὰ λαμπρὰ κατορθώματα τοῦ Βασιλείου Α' καὶ τῶν διαδόχων του εἶναι ἄξια ἐπαίνου καὶ θαυμασμοῦ, ἀλλὰ δι' αὐτὸ δὲν πρέπει καὶ οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ μιμούμενοι τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας νὰ δικαιολογοῦν τὸ ἔγκλημα τοῦ ἀρχηγέτου ἐπαναλαμβάνοντες τὰ περὶ διαφθορᾶς τοῦ Βάρδα καὶ Μιχαήλ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ ἐλύθη τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, ὅπως κατ' ἀνάγκην ἔπρεπε νὰ λυθῇ, μετεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τοὺς Βουλγάρους καὶ Σλάβους τῆς Μοραβίας, ἠττήθησαν οἱ Ἄραβες ἦτταν μεγάλην, ἐπροστατεύθησαν τὰ γράμματα. Δὲν εἶναι ταῦτα μικρὰ ἔργα, δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ἀποδοθοῦν μόνον εἰς τὸν Βάρδαν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μικρὸν ἔργον καὶ ἡ ἀνάρρησις τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον ἔμελλε οὗτος νὰ δοξάσῃ. Ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος ἦτο αὐστηρῶν ἀρχῶν καὶ μεγάλου σθένους ἄνθρωπος, ὑπήκουεν ὅμως εἰς τοὺς ἀδιαλλάκτους μοναχούς [1], οἱ ὁποῖοι παρώξυναν τὰ πράγματα καὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ σχίσμα, ἐνῷ ὁ Φώτιος καὶ οἱ φίλοι του ἦσαν μετριοπαθέστεροι καὶ περισσότερον φιλελεύθεροι Χριστιανοί. Δι' αὐτὸ ἡ ἀνάρρησις εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Φωτίου εἶναι ἐκ τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα τιμοῦν τὴν βασιλείαν τοῦ Μιχαὴλ Γ'.

Ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τοῦ Φωτίου ἔχει γενικωτέραν σημασίαν, πρὸς κατανόησιν τῆς ὁποίας εἶναι ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις διὰ τὴν κατάστασιν τῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ πρὸ πάντων τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἑξῆς.

Ἀνωτέρω ὡμιλήσαμεν περὶ τῆς πνευματικῆς ἐργασίας κατὰ τὴν μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ περίοδον καὶ παρετηρήσαμεν ὅτι ὑπῆρχεν

1) Πβ. Dvornik, Le premier schisme de Photius, BArchB τ. 9 (1935) σ. 301 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀκόμη ἡ παράδοσις τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν γραμμάτων, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦν πρὸ πάντων οἱ «ἐθνικοί», οἱ φιλόσοφοι, ἱστορικοί, σοφισταί. Ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις ἐχειραγώγησε τρόπον τινὰ καὶ τὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν. Πῶς θὰ ἀνεπτύσσετο τόσον γόνιμος καὶ ἐξαιρετικὴ θεολογία χωρὶς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς; Ἡ σύγκρουσις τοῦ ἀρχαίου ἐθνικοῦ καὶ τοῦ νέου χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁδηγεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς «καταπληκτικῶς πλουσίας» φιλολογίας τῆς μέχρι τοῦ ἕκτου αἰῶνος μεταβατικῆς ἐποχῆς. Ἀφοῦ ὅμως ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατεπολεμήθη ὁ ἐθνισμὸς καὶ ἐκλείσθησαν αἱ σχολαί του, ἀφοῦ ὁ Μονοφυσιτισμὸς ἔλαβεν ἐχθρικὴν στάσιν ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἕκτου αἰῶνος ἡ ἐθνική, εἰδωλολατρικὴ φιλολογία. Περιέργως περιορίζεται ἕκτοτε καὶ ἡ χριστιανικὴ φιλολογία. Κυρίως ἡ ἀπώλεια τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἔδωσε θανάσιμον πλῆγμα εἰς τὰ γράμματα. Εἰς τὰς χώρας αὐτὰς ἤκμαζαν τὰ γράμματα (εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, Γάζαν, Ἀντιόχειαν, Βηρυτὸν κ. ἀ.), ὄχι πλέον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, οὐδὲ ἐπαρκῶς ἀκόμη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι λοιπὸν εὐνόητον ὅτι ἡ ἀπώλεια τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας ἔγινεν αἰτία νὰ ὠφεληθοῦν μὲν οἱ Ἄραβες διὰ μεταφράσεων ἐξ ἑλληνικῶν ἔργων, νὰ παρακμάσουν ὅμως τὰ γράμματα εἰς τὸ Βυζάντιον. Κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα κυρίως εἰπεῖν μόνον ὁ ποιητὴς Γεώργιος Πισίδης καὶ ὁ ἀνώνυμος ὁ γράψας τὸ Χρονικὸν Πασχάλιον ἀντιπροσωπεύουν τὴν βυζαντινὴν μὴ θεολογικὴν φιλολογίαν. Κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα δὲν ἔχομεν οὔτε ἱστορικοὺς εἰς τὸ Βυζάντιον. Μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου αἰῶνος ἔγραψεν ὁ μὲν Θεοφάνης τὴν Χρονογραφίαν του, ὁ δὲ πατριάρχης Νικηφόρος τὴν Σύντομον Ἱστορίαν του, ἀργότερα δ' ἐπὶ Θεοφίλου προσετέθη καὶ ὁ χρονογράφος Γεώργιος Μοναχός.

Μόνον ἡ θεολογία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μερικοὺς ἐξόχους ἄνδρας κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αὐτοὺς χρόνους, τὸν Μάξιμον Ὁμολογητὴν κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα καὶ τὸν Ἰωάννην Δαμασκηνὸν κατὰ τὸν ὄγδοον. Παραλείπομεν ἄλλους δευτερεύοντας, τὸν Ἀναστάσιον Σιναΐτην, τὸν Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων. Τὰ θεολογικὰ ζητήματα, ὁ Μονοθελητισμὸς κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα καὶ ἡ εἰκονομαχία κατὰ τὸν ὄγδοον ἐδημιούργησαν τοὺς μαχητικοὺς καὶ δεξιωτάτους αὐτοὺς θεολόγους, οἱ ὁποῖοι εἰς ἄλλας ἐποχὰς θὰ ὑπηρέτουν ἐπίσης ἐξαιρετικὰ καὶ πρακτικώτερον τὰ γράμματα. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι ἡ εἰκονομαχία, ἡ ὁποία ἐπεδίωξε νὰ περιορίσῃ τοὺς μοναχοὺς καὶ ὠνομάσθη δι' αὐτὸ ὑπὸ τοῦ Οὐσπένσκη καὶ μοναχομαχία[1] ἕνεκα τῆς προ-

1) Παρὰ Vasiliev, Histoire Byz. 1, 347.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κληθείσης ἀντιδράσεως ἐδημιούργησε μᾶλλον μάρτυρας μοναχοὺς καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν μεγαλυτέραν αὐτῶν ἐπιβολὴν καὶ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς βιογραφικῆς φιλολογίας (τῶν συναξαρίων). Ἐκ τῶν μοναχῶν διακρίνονται περισσότερον ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὁ ἀδελφός του Ἰωσὴφ καὶ ὁ θεῖός του Πλάτων, ἔπειτα δὲ οἱ Γραπτοί, ὁ Ἰωαννίκιος, ὁ «ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ», ὅπως ὠνομάσθη, καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἀκριβῶς οἱ ὀνομαστοὶ αὐτοὶ μοναχοὶ μὲ τὴν ἐπιβολήν των συντελοῦν εἰς τὸ ναυάγιον τῆς εἰκονομαχίας. Ὅπως ἄλλοτε πολλοὶ νεοπλατωνικοὶ ἐπεβλήθησαν περισσότερον μὲ τὴν ὑποδειγματικήν των ζωὴν παρὰ μὲ τὴν κοσμοθεωρίαν των, ἔτσι καὶ τώρα αὐστηροὶ καὶ ἀλτρουϊσταὶ μοναχοὶ ἐπικρατοῦν καὶ ἐπιβάλλουν τὰς γνώμας των. Οἱ μοναχοὶ δίδουν τὴν δύναμιν εἰς τὸν Ἰγνάτιον καὶ κατ' οὐσίαν δημιουργοῦν τὸ σχίσμα ἐπὶ Φωτίου.

Κατὰ τὸ διάστημα λοιπὸν ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τέλους τῆς δυναστείας τοῦ Ἀμορίου (867) ἡ μὲν ἱστορικὴ καὶ λοιπὴ φιλολογία εἶναι μικρᾶς ἀξίας, ἡ δὲ θεολογία τοῦ Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου καὶ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, καθὼς καὶ αἱ βιογραφίαι τῶν ὀνομαστῶν μοναχῶν ἀναγινώσκονται καὶ ἐπιβάλλονται καὶ καταπνίγουν πᾶσαν ἀντίθετον ἐκδήλωσιν τῶν εἰκονομάχων. Ἴσως ἂν δὲν κατεπολεμεῖτο ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ἐθνισμὸς μὲ τὰς σχολάς του, ἂν δὲν ἐγίνοντο ἀραβικαὶ ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη καὶ ἂν δὲν διελύοντο ἐκεῖ αἱ ἑλληνικαὶ σχολαί, ἂν δηλ. παρὰ τὴν χριστιανικὴν ἐσυνεχίζετο ἀκόμη ἐπί τινας αἰῶνας καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλολογία, ἡ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, οἱ μοναχοὶ δὲν θὰ ἐπεβάλλοντο τόσον εὐκόλως καὶ ἡ μεταρρύθμισις τῶν Ἰσαύρων θὰ ἐπετύγχανεν εἴς τινα σημεῖα.

Κατὰ τῆς ἀνατολικῆς μοναχοκρατίας θὰ ἀντιδράσῃ εἰς τὸ Βυζάντιον ἡ ἀναγέννησις τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὅσον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιδράσῃ ἡ εἰκονομαχία, ἂν καὶ ἦτο καὶ αὐτὴ μᾶλλον ἀνατολικῆς προελεύσεως. Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων εἶναι ἐκ τῶν μεγάλων ἔργων τῆς Δυναστείας τοῦ Ἀμορίου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἤκμασαν δύο ἐξαιρετικοὶ λόγιοι, ὁ Ἰωάννης Γραμματικὸς ὁ χρηματίσας πατριάρχης καὶ Λέων ὁ φιλόσοφος ἢ μαθηματικὸς ὁ χρηματίσας μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ διευθυντὴς τοῦ Πανεπιστημίου Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ὑπῆρξαν εἰκονομάχοι καὶ φιλελεύθεροι τὴν σκέψιν καὶ δι' αὐτὸ ἐσυκοφαντήθησαν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν ὡς ἀσκοῦντες τὴν μαγείαν καὶ μαντείαν[1]. Πρὸ πάντων ὁ Λέων μαθημα-

1) Πρὸ πάντων ὁ Ἰωάννης Γραμματικὸς κατηγορεῖται ὅτι «ἐνήργει μαντείας δι' ἡπατοσκοπίας καὶ λεκανομαντείας καὶ γοητείας καὶ νεκυομαντείας»! (Θεοφάν. Συνέχ. σ. 157).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τικὸς καινοτομεῖ, στρέφει τὴν προσοχήν του εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῇ μέγα εὐτύχημα διὰ τὴν ἐποχήν. Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ἡ βιβλιοθήκη ἡ ὀργανωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου εἰς τὴν μονήν του (εἰς «τὰ Στουδίου») βοηθεῖ τοὺς λογίους καὶ εὐκολύνει τὰς μελέτας.

Ἔχοντες τὰ ἀνωτέρω ὑπ' ὄψιν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς ἐμφανίζονται ἔπειτα ἄνδρες ἐξαίρετοι, ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ ὁ Φώτιος, ἂν καὶ πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ εἰς τὴν τύχην, ἐν μέρει τοὐλάχιστον, τὴν ἔκτακτον αὐτῶν ἐπιβολήν. Ἀνώτερος ὅλων τῶν συγχρόνων καὶ δημιουργὸς τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων ἀπέβη ὁ Φώτιος, «ὁ Κολόμβος τῆς φιλολογίας», ὅπως λέγει ὁ Krumbacher[1]. Ὄχι τόσον ἡ παρασκευὴ τῶν διδασκάλων, ὅσον ἡ δεξιὰ φύσις κατέστησε τὸν Φώτιον μέγαν σοφὸν καὶ μέγαν πολιτικόν. Δὲν ἐτήρησε μόνον εἰς τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Ἰγνατιανῶν καὶ ἀπέναντι τοῦ Νικολάου Α' τὴν δέουσαν μετριοπάθειαν καὶ ἀξιοπρέπειαν, ἀλλ' ἐπανέφερε τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ παρεσκεύασεν ἐνθουσιώδεις μαθητὰς καὶ φίλους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Κατήρτισε βιβλιοθήκην ἐκ σπανιωτέρων ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἡ ὁποία τοῦ ἐπέτρεψε νὰ γράψῃ τὴν περίφημον Μυριόβιβλον (ἢ Βιβλιοθήκην), τὸ «σπουδαιότερον φιλολογικὸν ἔργον» τοῦ μεσαίωνος, ὅπως λέγει ὁ Krumbacher[2]. Ἀπὸ αἰώνων δὲν εἶχε κανεὶς ἄλλος λόγιος, οὔτε ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, μελετήσει καὶ ἀγαπήσει τόσον πολὺ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς[3]. Ὁ Φώτιος καὶ οἱ μαθηταί του ἐπαναφέρουν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, τῶν ὁποίων τοὺς καρποὺς βλέπομεν εἰς τὴν μεγάλην πνευματικὴν δημιουργίαν τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Τιμῶνται καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὀνομαστοὶ μοναχοί, ἀλλὰ δὲν παρατηροῦμεν πλέον τὴν μονομερῆ καὶ ἀδιάλλακτον μοναχικὴν φιλολογίαν τῶν χρόνων πρὸ τοῦ Φωτίου. Παρὰ τοὺς μοναχοὺς τιμῶνται καὶ ἄλλοι λόγιοι μὲ εὐρύτητα γνώσεων καὶ ποικίλας ἐκπαιδευτικὰς ὑπηρεσίας.

Ἡ ἀγάπη τῶν ἀρχαίων γραμμάτων εἶχε καὶ εἰς τὴν τέχνην ἐπίδρασιν. Ἡ μικρογραφία καὶ ἡ ἐλεφαντουργία μεταχειρίζονται καὶ ἀρχαῖα θέματα παραλλήλως πρὸς τὴν ἁγιογραφίαν, τὴν ὁποίαν ἐπανέφερεν ἡ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων[4].

Ὁ Φώτιος ἐθαυμάσθη παρὰ τῶν ὀρθοδόξων, πλὴν τῶν Ἰγνατια-

1) Ἐν Hinnebergs, Die Kultur der Gegenwart I, 8 (1905) σ. 271.

2) Ἔνθ' ἀνωτ.

3) Βλ. περὶ Φωτίου τὰς ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις τοῦ Jorga, La vie byzantine 2, 106.

4) Diehl - Marçais 1, 333.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νῶν, καὶ ἐτιμήθη ὡς ἅγιος[1], ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν εἶναι μικροτέρα ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἤκμασαν στρατηγοὶ καὶ πολιτικοὶ ὡς ὁ Πετρωνᾶς, ὁ Νικήτας Ὠορύφας, ὁ Βάρδας, πνευματικοὶ ὁδηγοὶ ὡς ὁ Λέων ὁ μαθηματικὸς καὶ πρὸ πάντων ὁ Φώτιος, ἀπόστολοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ὁ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος δὲν εἶναι ἐποχὴ διαφθορᾶς, ὡς ἠθέλησαν νὰ παραστήσουν οἱ ἱστοριογράφοι τῆς δυναστείας τοῦ Βασιλείου Α', ἀλλ' ἀξία τοὐλάχιστον μεγαλυτέρας προσοχῆς. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ὅπως εἰς πολλὰ ἄλλα, ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀποδίδει περισσοτέραν δικαιοσύνην εἰς τὸ Βυζάντιον.

---

1) Πβ. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ὁ πατριάρχης Φώτιος ὡς πατὴρ ἅγιος τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἐκκλ. Ἀλήθ. τ. 19 (1899) σ. 471 κέξ. καὶ τ. 20 (1900) σ. 12 κέξ. καὶ BZ τ. 8 (1899) σ. 647.—M. Jugie, Le culte de Photius dans l'église Byzantine, ROChr. τ. 23 (1922–23) σ. 105. Ὁ Φώτιος ἐλατρεύθη ὡς ἅγιος ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατόν του (AB τ. 70, 1952, σ. 209), δὲν εἶναι ὅμως γνωστὴ παλαιὰ ἀκολουθία του. Συνήθως ἐμνημονεύετο ὁμοῦ μὲ τὸν Ἰγνάτιον.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Σελ. 9. ***Γεωγραφία, πληθυσμός.*** Περὶ τῆς γεωγραφικῆς καταστάσεως τοῦ Βυζαντίου βλ. A. Philippson, Das byzantinische Reich als geographische Erscheinung. Geographische Zeitschrift τ. 40 (1934) σ. 441 κέξ. Περὶ τῆς ἐκτάσεως καὶ διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Βυζαντίου παρέχει πληροφορίας τινὰς ἀρχαία πηγή, ἡ Notitia dignitatum (ἔκδ. Seeck 1879), ἡ ὁποία συνετάχθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου μ.Χ. αἰῶνος.

Βλ. προσέτι Diehl-Marçais τ. 1. σ. 1—Bury, History L. R. Empire 1, 94.

Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ βλ. Bury, History L. R. Empire 1, 62.—E. Foord, The Byzantine Empire 1911 σ. 415. Τὴν δυσκολίαν τῆς εὑρέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τονίζει ὁ A. Ἀνδρεάδης, La population de l'empire byzantin BArchB. τ. 9 (1935) σ. 117 κέξ.

Σελ. 13. ***Ἐθνολογία.*** Σύντομον ἱστορίαν τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ μεσαιωνικοὺς χρόνους ὑπὸ Κ. Ἀμάντου βλ. εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τ. 10 (1934) σ. 433.

Περὶ τῶν Γοτθογραϊκῶν βλ. τὴν σημείωσίν μου εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τ. 5 (1932) σ. 306. Περὶ Βουκελλαρίων βλ. Stein Geschichte Spätröm. 1, 365. Τινὰς ἐγκαταστάσεις ξένων στρατιωτῶν δυνάμεθα καὶ σήμερον δι' ἀνθρωπολογικῶν ἢ ἄλλων ὀνοματολογικῶν παρατηρήσεων ν' ἀνιχνεύσωμεν. Στρατιῶται ξένοι ἐγκατεστάθησαν εἰς διάφορα μέρη τοῦ Βυζαντίου· πρόσφυγες ἐπίσης ἐκ Συρίας καὶ ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὴν ἀραβικὴν κατάκτησιν κατέφυγαν εἰς διαφόρους ἐπαρχίας.

Σελ. 16. ***Κωνσταντινούπολις.*** Περὶ τῆς ἱδρύσεως καὶ τῆς σημασίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως βλ. A. Vasiliev, Histoire Byz. 1, 71.—Stein, Geschichte, Spätröm. 1, 193.—Bury, History L. R. Empire 1, 67.—Diehl-Marçais 1, 4.—N. Jorga, La vie byzantine 1, 119.

Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως βλ. A. Ἀνδρεάδου, περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ πλούτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ἐπετηρὶς τοῦ Παρνασσοῦ τ. 13 (1918) σ. 249 κέξ. Ἡ μελέτη ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὸ περιοδικὸν Metron τ. 1 (1920) σ. 88 κέξ. Βλ. ἰδιαιτέρως τὰς παρατηρήσεις τοῦ Stein (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 196 σημ.) περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἀντιοχείας.—Chr. Macri, Des Byzantins et des Étrangers à Constantinople. Paris 1928.

Περὶ τοῦ Παλατίου Κωνσταντινουπόλεως βλ. τὸ ἄρθρον Palais impériaux et royaux ἐν Cabrol τ. 13, 1 σ. 527 κέξ.

Περὶ τῶν τειχῶν βλ. H. Lietzmann, Die Landmauer von Konstantinopol 1929. Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ ἐσώθησαν εἰς τὰ τείχη π. χ. (σ. 20): «Λέων σὺν Κωνσταντίνῳ σκηπτοῦχοι τόνδε ἤγειραν πύργον (ἐκ;) τῶν βάθρων συμπτωθέντα.»

Περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς τοπογραφίας αὐτῆς βλ. τὸ ἄρθρον Κωνσταντινούπολις τοῦ M. Γεδεὼν εἰς τὸ Λεξικὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας Στ. Βουτυρᾶ τ. 3 (1881) σ. 929–1123, τὸ ἄρθρον Constantinopolis τοῦ E. Oberhummer ἐν RE, τὸ Constantinople τοῦ J. Mordtmann ἐν Elsl, τὸ Byzance ἐν Cabrol.

Περὶ τῶν σχέσεων ἐκκλησίας καὶ Κράτους βλ. Α. Ἀλιβιζάτου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου. Ἀθῆναι 1937.—Ι. Σοκολώφ, Τὸ Βυζάντιον φύλαξ τῆς ὀρθοδοξίας, Ἐκκλ. Φάρ. τ. 14 (1915) σ. 387 τ. 15 (1916) σ. 41 κέξ.—Πουλίτσα Π. Σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ ἐπὶ ἐκλογῆς ἐπισκόπων τ. 1 (1946).

Σελ. 27. Περὶ τῆς χριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς εὐποιίας καὶ ***φιλανθρωπίας*** βλ. τὰ ἄρθρα agape, charité, captifs καὶ hôpitaux παρὰ Cabrol, τὸ ἄρθρον διάδοσις ἐν RE.—Κ. Ἀμάντου, Ἡ ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ἀθηνᾶ τ. 35 (1923) σ. 131 κέξ.—Α. Ἀνδρεάδου, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομίας, Ἀθῆναι 1918 σ. 551 ἑξ., 568 ἑξ.—Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, Γρηγόριος Παλαμᾶς τ. 11 (1927) σ. 214, 259, 314, 343.—P. Laborderie-Boulon, Les institutions d'assistance dans la société romano-byzantine du IV siècle à Justinien, Revue générale du droit, de la legislation et de la jurisprudence en France et à l'Étranger τ. 59 (1935) σ. 11 κέξ. Εἰδικῶς περὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως βλ. Ducange, Historia byzantina 1680 II σ. 163 ἑξ.—Πβ. Α. Ὀρλάνδου, Μοναστηριακὴ ἀρχιτεκτονικὴ 1927 σ. 48 (περὶ νοσοκομείων ἐν Μετεώροις).—Φ. Κουκουλέ, Οἱ αἰχμάλωτοι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1925 σ. 39.—Περὶ τῶν ξενοδοχείων τῆς Δύσεως βλ. W. Schönfeld, Die xenodochien in Italien und Frankreich im Frühen Mittelalter, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte τ. 43 (Kanon. Abteilung) 1922 σ. 1 ἑξ.—Πβ. προσέτι N. Jorga, La continuation des hôpitaux byzantins par les hôpitaux roumains, RSE. τ. 9 (1932) σ. 245 κέξ.

Σελ. 35. ***Περὶ ἀσυλίας.*** Βλ. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des griechisch-römischen Rechtes, σ. 326.—Κ. Ράλλη περὶ ἀσυλίας κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας 1911 σ. 2 κέξ.—Fr. Cumont, Études syriennes 1917 σ. 331.—L. Wenger, Ὅροι ἀσυλίας, Philologus τ. 86 (1931) σ. 427 ἑξ.—Dict. Cathol. 4, 1549 (droit d'asile)—E. Herman, Zum Asylrecht im Byzantinischen Reich, Orientalia Christiana Periodica τ. 1 (1935) σ. 204 κέξ.

Σελ. 39. Περὶ τοῦ ὀνόματος ***Ἕλλην*** καὶ Γραικὸς βλ. Παπαρρηγόπουλον, Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους 3, 1 σ. 15 κέξ.—Γ. Κονιδάρη, Συμβολὴ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς ἐκκλησ. ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος 1938 σ. 26 ἑξ.—Β. Μυστακίδου, Νέος Ποιμὴν τ. 1, 1919, σ. 227. Τὸ ὄνομα Ἕλληνας σημαίνει= ἥρως, ὑπεράνθρωπος, εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν, αὐτὴν δὲ τὴν σημασίαν ἔλαβεν εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους καὶ τὸ ὄνομα Grk=Γραικὸς (Glotta τ. 27, (1938) σ. 21). Περὶ τοῦ ὀνόματος Ρωμανία βλ. Ἑλληνικὰ τ. 6 (1933) σ. 231. Περὶ τοῦ ὀνόματος Κατωτικός, Ἑλληνικὰ τ. 8 (1935) σ. 28. Τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν ὀνομάζουν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ὁ Finlay (ὅστις ὅμως ἀρχίζει αὐτὴν ἀπὸ τοῦ 146 π. Χ. καὶ φθάνει μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων) καὶ ὁ Hopf. Ὁ Bury καὶ ὁ Stein μετεχειρίσθησαν τὸ ὄνομα τοῦ «μεταγενεστέρου Ρωμαϊκοῦ Κράτους», ὅπως ὁ Le Beau (His-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

toire du Bas Empire=Ἱστορία τοῦ μεταγενεστέρου Ρωμαϊκοῦ Κράτους), ὁ δὲ Gibbon ἁπλῶς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα Βυζαντινὴ Ἱστορία, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ὁ Ducange (Historia Byzantina) καὶ τὸ ὁποῖον μεταχειρίζονται καὶ τὰ νεώτερα ἔργα.

Σελ. 41. ***Βασιλεῖς.*** Περὶ τῶν τίτλων καὶ ὀνομάτων τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου βλ. L. Bréhier, Origine des titres imperiaux à Byzance, BZ τ. 15 (1906) σ. 161 κέξ.—E. Stein, Post-consulat und αὐτοκρατορία, Mélanges Bidez 1934 σ. 867 κέξ.—Fr. Dölger, Bulgarisches Zartum und byzantinisches Kaisertum, BArchB. τ. 9 (1935) σ. 57 κέξ.—Πβ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ αὐτοῦ ἐν BZ τ. 36 (1936) σ. 123 κέξ.—H. Grégoire, Sur les titres imperiaux, Byzantion τ. 10 (1935) σ. 763.—G. Vernadski, Les doctrines byzantines concernant le pouvoir du basileus et du Patriarche. Recueil des études dediées à la mémoire de N. Kondakov. Prague 1926 σ. 143.—G. Ostrogorsky, Die byzantinische Staatenhierarchie, SK τ. 8 (1936) σ. 41 κέξ.—H. Gelzer, Byzant. Kulturgeschichte σ. 19 (Basileus und seine Bedeutung).—I. Bury, The constitution of the later roman Empire ἐν Selected Essays σ. 99 κέξ.

Περὶ τῆς στέψεως τοῦ αὐτοκράτορος βλ. W. Sickel, Das byzantinische Krönungsrecht bis zum 10 Jahrhundert, BZ τ. 7 (1898) σ. 511 κέξ.—Χ. Παπαδοπούλου, Ἀναγόρευσις καὶ στέψις τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, Ἱστορικαὶ μελέται 1906 σ. 189.

Εἰς τὸ περιοδικὸν Ρωμανὸς ὁ μελῳδὸς τ. 1 (1933) σ. 316 κέξ. ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σ. Εὐστρατιάδου νομοκάνων ὄχι πολὺ γνωστός.

Περὶ τῆς ἐξεικονίσεως τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν τέχνην καὶ τὰ νομίσματα βλ. A. Grabar, L'Empereur dans l'art byzantin, Paris 1926.

Περὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς βλ. Π. Καλλιγᾶ, Μελέται καὶ Λόγοι 1882 σ. 307. Ἐξ ἐπιγραφῆς μικρασιατικῆς, ὅπου ὁ Θεοδόσιος Β' ὀνομάζεται «ἐπιφανέστατος δεσπότης» (Byzantion 4 (1929) σ. 342) συνεπέραναν ὅτι ὁ τιμητικὸς οὗτος τίτλος ἐδόθη τὸ 401 ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ καὶ δὴ ὡς διαδόχου, πρὶν γίνῃ δηλ. τὸ 402 αὔγουστος. Αἱ πληρέστεραι παρατηρήσεις περὶ ὀνομάτων καὶ θεωριῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν βυζαντινὴν βασιλείαν εἶναι αἱ τοῦ Treitinger αἱ σημειωθεῖσαι εἰς τὸν δεύτερον τόμον τῆς Ἱστορίας τοῦ Β. Κράτους.

Σελ. 48. ***Αὐτονομία.*** Βλ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους 4, 1 σ. 35.—Bratianu, Privilèges et Franchises municipales de l'Empire Byzantin 1936. Ἡ μελέτη αὕτη δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ' ἔδωκεν ὥθησιν πρὸς λεπτομερεστέραν ἔρευναν τοῦ ζητήματος.—N. Jorga. La vie de province de l'Empire Byzantin, RSE 1937 σ. 1 κέξ.—Τοῦ αὐτοῦ, La vie byzantine 1, 191 κέξ.

Σελ. 52. ***Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις.*** Βλ. N. Jorga, La vie byzantine 1, 47 κέξ. Πβ. καὶ Μ. Καραπιπέρη, Ὁ ἐθνικὸς χαρακτὴρ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ΝΣ τ. 29 (1934) σ. 322 κέξ.—Περὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους λέγεται παρὰ Lavisse-Rambaud, Histoire générale... 1, 163: «L'Empire en Orient fut conquis à son tour par son influence (=de l'Hellénisme); s'il affecta de conserver l'etiquette romaine, si, jusqu'en plein Moyen Âge, ses chefs s'intitulaient Empereurs des Romains, en réalité il fut grec dès ses premiers jours et tira sa force de l'Hellénisme».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

A. Thumb, Die griechischen Lehnwörter im Armenischen, BZ τ. 9 (1900) σ. 388 κέξ.

Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς νοτίου Ἰταλίας βλ. G. Rohlfs, Vorbyzantinische Elemente in der unteritalienischen Gräzität, BZ. τ. 37 (1937) σ. 42 κέξ. Σημειώνω τὴν μελέτην ταύτην τοῦ Rohlfs, ὁ ὁποῖος καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἀκριβῆ ἔγραψε περὶ τῆς ὁμιλουμένης ἀκόμη ἑλληνικῆς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν. Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Γαλλίας βλ. J. Ebersolt, Orient et Occident Paris 1928 σ. 21 κέξ.—V. Gardthausen, Die griechische Schrift des Mittelalters im Westen Europas, BNJ τ. 8 (1931) σ. 114 κέξ. A. Gastoué, Documents latins du moyen âge sur le chant byzantin, Deuxième congrès international des Études Byzantines, Belgrade 1929 σ. 157. Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἰρλανδίαν, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τοὺς Ἰρλανδοὺς τοὺς ἐπικοινωνήσαντας ἀμέσως ἢ ἐμμέσως πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Σελ. 58. ***Οἰκονομικά.*** Περὶ τοῦ ἐμπορίου τοῦ προβυζαντινοῦ βλ. E. Leider, Der Handel von Alexandria. Hamburg 1935 σ. 63 κ. ἀ.—Περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν «Σύρων» Γαλλοδρόμων καὶ Σπανοδρόμων βλ. L. Bréhier, Les colonies d'Orientaux en Occident au commencement du moyen âge. BZ. τ. 12 (1913) σ. 1 κέξ.—L. Jalabert, Les colonies d'Orientaux en Occident du V au VIII siècle, ROChr. τ. 9 (1904) σ. 96 κέξ. Ἡ Ἀραβικὴ κατάκτησις ἐσταμάτησε τὸ ἐμπόριον τῆς Συρίας. Βλ. σχετικῶς: H. Pirenne, La fin du commerce des Syriens en Occident, Mélanges Bidez 1934 σ. 677 κέξ.

Τὸ διάταγμα τοῦ Διοκλητιανοῦ βλ. ἐν Der maximaltarif des Diocletian, herausgegeben von Th. Mommsen, erläutert von H. Blümner, Berlin 893 σ. 25 κέξ. Περὶ τῆς βιομηχανίας τῆς Λαοδικείας βλ. καὶ W. Ramsay, The cities and Bishoprics of Phrygia τ. 1. (1895), Oxford σ. 40.

Περὶ τῆς βιοτεχνίας βλ. J. Ebersolt, Les arts somptuaires de Byzance, Paris 1923.

Ὁ L. Brentano, Die byzantinische Volkswirtschaff σ. 27 ὑποτιμᾷ τὴν βυζαντινὴν γεωργίαν.—G. Ostrogorsky, Das Steuersystem im byzantinischen Altertum und Mittelalter, Byzantion τ. 6 (1931) σ. 229 κέξ.—Fr. Dölger, Das Fortbestehen der ἐπιβολή, in mittelund spätbyzantinischer Zeit, Studi in memoria di Aldo Albertini τ. 2. (1934).—G. Ostrogorsky, Löhne und Preise in Byzanz BZ τ. 32 (1932) σ. 293 κέξ.—Τοῦ αὐτοῦ, Die ländliche Steuergemeinde des byzantinischen Reiches im X Jahrhundert, Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtchaftsgeschichte τ. 20 (1927) σ. 1 κέξ.—F. Dölger, Die Frage der Grundeigentums in Byzanz, Bulletin international Commité of Historical Sciences τ. 5 (1933) σ. 5 κέξ.—Π. Καλλιγᾶ, Περὶ δουλοπαροικίας παρὰ Ρωμαίοις καὶ Βυζαντίοις καὶ περὶ φορολογικῶν διατάξεων, Μελέται καὶ Λόγοι. Ἀθῆναι 1882 σ. 183.—E. Stein, Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches σ. 141.

A. Andreades, De la monnaie et de la puissance d'achat des métaux précieux de l'empire byzantin, Byzantion τ. 1. (1924) σ. 75 κέξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 79. ***Ἰωάννης Χρυσόστομος.*** Πλὴν τῆς μελέτης τοῦ Baur βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, Ἐκκλ. Φάρ. τ. 1 (1908) σ. 109 καὶ 440, τ. 2 (1908) σ. 220 καὶ 417, τ. 3 (1909) σ. 49 καὶ τ. 4 (1909) σ. 30, 327 καὶ 489. Τοῦ αὐτοῦ, Σχέσεις τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου πρὸς τὴν Ρώμην ΝΣ. τ. 3 (1906) σ. 225 κέξ.—Βλ. προσέτι: Οἱ περὶ ἱερωσύνης λόγοι τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μεταφρασθέντες εἰς κοινὴν διάλεκτον παρὰ ***Γρηγορίου*** ἀρχιδιακόνου τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Σμύρνης Κυρίου Κυρίου Προκοπίου δι' ἐπιμελείας καὶ δαπάνης τοῦ εὐγενεστάτου ἄρχοντος καὶ κυρίου Ἰωάννου Πιττακοῦ τοῦ ἐκ τῆς πόλεως Σμύρνης. Ἐνετίησιν 1803—Δ. Εὐελπίδου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου οἱ περὶ ἱερωσύνης λόγοι πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἀντίγραφα καὶ τὰς δοκιμωτέρας τῶν ἐκδόσεων ἀντιπαραβληθέντες, εἰσαγωγῇ τε καὶ διαφόροις σημειώσεσι καὶ πίναξι πλουτισθέντες. Μέρος πρῶτον 1867 (σ.106: περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν γλῶσσαν παραφράσεων καὶ λόγων).—Ὁ καθηγητὴς ***Κ. Δυοβουνιώτης*** ἐδημοσίευσε μελέτας καὶ ἐγκώμια ἀνέκδοτα περὶ Χρυσοστόμου: 1) Κοσμᾶ βεστίτωρος ἐγκώμιον εἰς τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον ΕΒΣπ. τ. 2 σ. 50. 2) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου ἐκδιδόμεναι. Ἀθῆναι 1912. 3) Συμμετοχὴ τοῦ Κωνσταντίας Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννου Χρυσοστόμου. ΕΒΣπ. τ. 3 (1926) σ. 67 κέξ. (ἰδ. αὐτ. σελ. 67 ἄλλα ἀνέκδοτα). 4) Νικήτα Παφλαγόνος, ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, Θεολογία τ. 12 (1934) σ. 51 κξ. Λέων ὁ Σοφὸς ἔγραψε «λόγον ἐγκωμιαστικὸν εἰς τὸν μέγαν τοῦ θεοῦ ἀρχιερέα καὶ κοινὸν τῆς Οἰκουμένης λιμέναν» (Migne PG 107 στ. 228). Ὁ σοφὸς Νεῖλος ὁ Ἀγκυρανὸς εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἐξυμνεῖ μεγάλως τὸν Χρυσόστομον, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα Ἀρκάδιον γράφει σχεδὸν ἐπιτιμητικῶς: «Ἰωάννην τὸν μέγιστον φωστῆρα τῆς Οἰκουμένης, τὸν Βυζαντίδος πρόεδρον, οὐκ εὐλόγως εἰς ἐξορίαν ἐξέπεμψας ἐκ πολλῆς ἐλαφρίας τοῖς μὴ ὑγιαίνουσι τὸ φρονεῖν ἐπισκόποις παραπεισθείς. Τῆς τοίνυν ἀλωβήτου καὶ ἀκραιφνοῦς διδασκαλίας τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν στερήσας μὴ ἀναλγήτως διάκεισο» (Migne PG. 79 στ. 521). Καὶ ὁ Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης (αὐτ. τ. 78 στ. 284 κ.α.) ὁμιλεῖ μετὰ θαυμασμοῦ. Ἂς σημειωθῇ ἐνταῦθα καὶ ἡ γνώμη τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου (Migne PG. τ. 146 στ. 933), θαυμαστοῦ τοῦ Χρυσοστόμου: «ἐμοὶ δ' ἐντυχεῖν λόγοις καὶ ὑπὲρ χιλίους ἐγένετο τοῦ ἀνδρὸς (τοῦ Χρυσοστόμου) ἀμύθητον οἷον τὴν ἡδονὴν ἀποστάζοντας· τούτου γὰρ ἐκ νέου μάλα καὶ προσετετήκειν τῷ ἔρωτι καὶ ὡς Θεοῦ φωνῆς ταῖς ἐκείνου ἐνεκαρτέρουν. Καὶ εἴ τι δέ μοι περίεστιν, ἐκεῖθεν ἔχω λαβών. Πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐμοὶ φοιτώντων ἔπεισα παντ' ἀφεμένους αὐτῷ προσχωρεῖν». Περὶ Ὀλυμπιάδος βλ. Dict. Cathol. τ. 12 ἐν λ. Olympias.

Σελ. 88. ***Συνέσιος.*** Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία σ. 417. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ ἐξῆς νεοελληνικὴ ἔκδοσις: Αἱ ἐπιστολαὶ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου μετὰ τῶν σχολίων τοῦ διδασκάλου Νεοφύτου ἱεροδιακόνου τοῦ Πελοποννησίου ἐκδοθεῖσαι σπουδῇ τε καὶ ἐπιστασίᾳ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου Δημητριέως τοῦ Κωνσταντᾶ. Ἐν Βιέννῃ 1792—J. Hermelin, Zu den Briefen der Bischofs Synesios. Uppsala 1934.—U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Die Hymnen der Proklos und Synesios. Sitzungsberichte der Pre-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

uss. Academie 1907, 1 σ. 272 κέξ.—Ε. Πεζοπούλου, Ποιήματα Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου, ΕΒΣ τ. 13 (1937) σ. 305 καὶ τ. 14 (1938) σ. 342. Ὁ Salaville ἐν EOr. τ. 30 (1931) σ. 54 γράφει : «Le patriotisme byzantin de Synesios».

Φ. Βαφείδου, Ὁ Συνέσιος πλωτινίζων, ἤτοι ἡ περὶ Θεοῦ φιλοσοφικὴ διδασκαλία τοῦ Συνεσίου ἐπισκόπου Πτολεμαΐδος ἐν Κυρηναϊκῇ. Κωνσταντινούπολις 1875.—G. Grützmacher, Synesios von Kyrene. Ein Karakterbild aus dem Untergang des Hellenentums, Leipzig 1913.—A. Fitzgerald, The Letters of Synesius of Cyrene, Oxford 1926—Τοῦ αὐτοῦ, The Essays and Hymns of Synesius of Cyrene τ. 1–2 Oxford 1930.—Κατὰ παραδρομὴν ἔγραψεν ὁ Jorga (La Vie Byzantine 1, 51) ὅτι ὁ Συνέσιος ἦτο ἀπὸ τὴν Συήνην τῆς Αἰγύπτου !

Σελ. 112. ***Σύνοδος Χαλκηδόνος.*** Κατ' αὐτὴν διακρίνεται ὁ πατριάρχης Ἀ ν α τ ό λ ι ο ς, ὅστις ἔγραψεν εἰς τὸν πάπαν Λέοντα προσπαθῶν νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἐγκρίνῃ τὰς ἀποφάσεις περὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως : «τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἔχειν τὴν τιμὴν καὶ τὰ πρεσβεῖα μετὰ τὸν τῆς Ρώμης ἁγιώτατον θρόνον διὰ τὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ν έ α ν εἶναι Ρ ώ μ η ν» (Mansi VI, 1731), ὅπως ἀπεφάσισε καὶ ἡ Β' Σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ αὐτὴ «ἡ ἁγία καὶ μεγάλη οἰκουμενικὴ Σύνοδος» ἔγραψε «τῷ ἁγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ τῆς Ρώμης ἀρχιεπισκόπῳ Λέοντι : «τὸ ἐκ πολλοῦ κρατῆσαν ἔθος, ὅπερ ἔσχεν ἡ Κωνσταντινοπολιτῶν ἁγία τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία εἰς τὸ χειροτονεῖν μητροπολίτας τῶν διοικήσεων τῆς τε Ἀσιανῆς καὶ Ποντικῆς καὶ Θρακικῆς καὶ νῦν κατὰ συνοδικὴν ἐκυρώσαμεν ψῆφον... ἐβεβαιώσαμεν δέ... κανόνα τὸν διαγορεύοντα μετὰ τὸν ὑμέτερον ἁγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τὰ πρεσβεῖα τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἔχειν καὶ δεύτερον τεταγμένον εἶναι» (Mansi VI 152). Ζητοῦσα ἡ Σύνοδος τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ κανόνος τοῦ πατριάρχου παρὰ τοῦ πάπα προσθέτει : «οὐδὲν πρὸς χάριν ἢ πρὸς ἀπέχθειαν ἐποιήσαμεν ἀλλ' ὡς θεῷ (=βασιλικῷ) κυβερνώμενοι νεύματι». Εἶναι σαφὴς ἡ προσπάθεια τῆς Συνόδου καὶ τοῦ Ἀνατολίου νὰ πείσουν τὸν πάπαν νὰ ἐγκρίνῃ τὰς ἀποφάσεις περὶ τοῦ πατριάρχου φιλικῶς. Βλ. καὶ Ἡλιουπόλεως Γενναδίου, Ἡ ὁριστικὴ διαμόρφωσις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδος (Ὀρθοδοξία τ. 26, 1951 σ. 408).

Σελ. 124. ***Νομίσματα.*** Τὸ χρυσοῦν «νόμισμα», ὁ «χρύσινος» (ἀργότερα ὑ π έ ρ π υ ρ ο ν) ἦτο ἡ νομισματικὴ βάσις ἐπὶ 800 περίπου ἔτη εἰς τὸ Βυζάντιον. Τὸ κ ε ν τ η ν ά ρ ι ο ν (=100 λίτραι) καὶ ἡ λ ί τ ρ α (=72 «νομίσματα») ἦσαν λογιστικὰ μέτρα, ὄχι πραγματικὰ νομίσματα. Ἀργυρᾶ νομίσματα ἦσαν τὸ μ η λ ι α ρ ή σ ι ο ν καὶ τὸ κ ε ρ ά τ ι ο ν, τὸ δὲ φ ο λ λ ε ρ ὸ ν ἢ φ ό λ λ ι ς χαλκοῦν· 1 χρ. νόμισμα εἶχε 12 μιλιαρήσια ἢ 24 κεράτια· 1 μιλιαρήσιον=2 κεράτια (=ἐ ν δ ι κ έ ρ α τ ο ν) ἢ 24 φόλλεις· 1 κεράτιον=12 φόλλεις. Βλ. Bury, History L. R. Empire 1,447.—Ἀνδρεάδη, Περὶ νομίσματος... Ἐπιστ. Ἐπετ. τοῦ Πανεπιστημίου 13, 219 ἑξ.—Ostrogorsky, Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte τ. 20 (1927) σ. 63.

Τὸ Βυζάντιον ζηλοτύπως ἐτήρει τὸν χρυσοῦν κανόνα καὶ δὲν ἦτο διατεθειμένον νὰ ἀναγνωρίσῃ ξένον χρυσοῦν νόμισμα. Πβ. Προκοπ. Πολ. VII, 33, 5 : «νόμισμα χρυσοῦν ἐκ τῶν ἐν Γάλλοις μετάλλων πεποίηνται.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

(οἱ Φράγκοι) οὐ τοῦ Ρωμαίων αὐτοκράτορος, ᾗπερ εἴθισται, χαρακτῆρα ἐνθέμενοι τῷ στατῆρι τούτῳ, ἀλλὰ τὴν σφετέραν αὐτῶν εἰκόνα. Καίτοι νόμισμα μὲν ἀργυροῦν ὁ Περσῶν βασιλεὺς ᾗ βούλοιτο ποιεῖν εἴωθε, χαρακτῆρα δ' ἴδιον ἐμβαλέσθαι στατῆρι χρυσῷ· οὔτε αὐτὸν θέμις, οὔτε δὲ ἄλλον ὁντιναοῦν βασιλέα τῶν πάντων βαρβάρων καὶ ταῦτα μᾶλλον ὄντα χρυσοῦ κύριον, ἐπεὶ οὐδὲ τοῖς ξυμβάλλουσι προῖεσθαι τὸ νόμισμα οἷοί τέ εἰσιν, εἰ καὶ βαρβάρους τοὺς ξυμβάλλοντας εἶναι συμβαίνει». Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν (XIV, 22, 12) ὁ Ἰουστινιανὸς Β' «τὰς πρὸς τοὺς Ἄραβας συνθήκας παρέλυσεν αἰτίαν ἐσχηκὼς ὅτι σταλὲν τὸ τοῦ ἐτησίου φόρου χάραγμα οὐ ρωμαϊκὸν εἶχε σφράγισμα ἀλλὰ νέον Ἀράβιον· οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ἐν χρυσῷ νομίσματι χαρακτῆρα ἕτερον ἐντυποῦσθαι ἢ τὸν τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων» (Πβ. καὶ Θεοφάν. 1, 365).

Τὸ Βυζάντιον λοιπὸν κατώρθωσε νὰ ἔχῃ τὸ μονοπώλιον τοῦ χρυσοῦ, οἱ ξένοι δὲ ἄρχοντες διὰ νὰ κόψουν χρυσοῦν νόμισμα ἔπρεπε νὰ βάλουν τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ὥστε νὰ φανῇ τοῦτο ὡς βυζαντινὸν καὶ νὰ δύναται νὰ κυκλοφορῇ. Μὴ δεχόμενον τὸ Βυζάντιον ζένα νομίσματα χρυσᾶ τὰ κατεδίκαζε τρόπον τινὰ εἰς ἀχρηστίαν. Οἱ Φράγκοι ἔκοψαν χρυσοῦν νόμισμα πρῶτοι χωρὶς νὰ ἐκτυπώσουν τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ὡς λέγει ἀνωτέρω ὁ Προκόπιος. Καὶ ὁ Ὀδόακρος καὶ ὁ Θευδέριχος ἔκοψαν ἴδια νομίσματα (Stein-Palanque, Histoire τ. 2, 48 καὶ 118).

Σελ. 147. ***Βυζαντινὴ τέχνη.*** Αἱ βασιλικαὶ ἐν Ἑλλάδι ἠρευνήθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων βυζαντινολόγων. Ὁ Γ. Σωτηρίου πλὴν τῆς μεγαλυτέρας του ἐργασίας τῆς μνημονευομένης εἰς τὴν γενικὴν βιβλιογραφίαν ἔγραψε περὶ τῶν Βυζαντινῶν βασιλικῶν Μακεδονίας καὶ Παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐν ΒΖ τ. 30 (1929–30) σ. 568.—Τοῦ αὐτοῦ, Παλαιοχριστιανικὰ καὶ Βυζαντινὰ κιονόκρανα μετὰ φύλλων ἀμπέλου, ΕΒΣπ τ. 11 (1935) σ. 449.—Α. Ὀρλάνδου, Νεώτεραι ἔρευναι ἐν Ἁγίῳ Τίτῳ τῆς Γορτύνης, ΕΒΣπ τ. 3 (1926) σ. 301 ἑξ.—Τοῦ αὐτοῦ, Une basilique paléochrétienne en Locride, Byzantion τ. 5 (1930) σ. 207. Τοῦ αὐτοῦ, La basilique paléochrétienne de Glyphada ΠΑκΑ τ. 5 (1930) σ. 258.—Τοῦ αὐτοῦ, Παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Λέσβου, Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον τ. 12 (1932) σ. 1 κέξ.—Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ βασιλικὴ τῶν Κεγχρεῶν, ΠΑκΑ τ. 10 (1935) σ. 55.—Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ Χαλινάδων Λέσβου, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. 3 (1937) σ. 115.—Δ. Εὐαγγελίδου, Πρωτοβυζαντινὴ βασιλικὴ Μυτιλήνης, Ἀρχ. Δελτίον τ. 13 (1933) σ. 1 ἑξ.—Περὶ τῶν βασιλικῶν τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας βλ. BArchB τ. 10 (1936) σ. 184 καὶ 211. Περὶ τῆς βασιλικῆς τῆς Καρπάθου βλ. G. Jacopi ἐν Clara Rhodos τ. VI—VII (1932–33) σ. 553 ἑξ.—Lemerle P. A propos des basiliques paléochrétiennes de Grèce BCH τ. 70 (1947).

Πλῆθος νέων παρατηρήσεων καὶ εὑρημάτων περιέχουν οἱ ἑπτὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντες τόμοι τοῦ Ἀρχείου τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τοῦ Καθηγητοῦ Α. Ὀρλάνδου. Ὁ τόμος τέταρτος πραγματεύεται περὶ τῶν μνημείων Καστοριᾶς, ὁ τόμος ἕκτος περὶ Ρόδου, ὁ τόμος ἕβδομος περὶ Θάσου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ P. Lemerle, Le style byzantin 1943, ὅπου τονίζονται τὰ ἀνατολικὰ στοιχεῖα τῆς βυζαντινῆς τέχνης (πολυχρωμία, τροῦλλος, πλινθοδομία κλπ.).

Σελ. 196. ***Ἁγία Σοφία.*** Πλὴν τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου καὶ τοῦ Προκοπίου ἔγραψε καὶ ὁ σύγχρονος Προκόπιος ὁ Γαζαῖος περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἐθρήνησε διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ τρούλλου (Migne PG. 87, 3 στ. 2837). Τὴν μονῳδίαν τοῦ Ψελλοῦ ἐδημοσίευσεν ὁ Würthle, ἔκρινε δ' ὁ S. Mercati ἐν BZ τ. 24 (1924) σ. 297. Ἄλλην μονῳδίαν ἐδημοσίευσεν ὁ Kumaniecki ἐν BZ τ. 30 (1930) σ. 35. «Διηγήσεις» ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Th. Preger ἐν SOC τ. 1 σ. 74. Ἄλλη «διήγησις» περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ N. Banescu ἐν ΕΒΣπ. τ. 3 (1926) σ. 147, ὑπὸ τοῦ A. Delatte, Anecdota Atheniensia τ. I (1927) σ. 298, εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τοῦ 1913 (ἐκδ. 1914) σ. 211, εἰς τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν τ. 16 (1932) σ. 23 κέξ.

Δὲν ἔχει ἐξετασθῇ ἡ σχέσις τῶν διαφόρων τούτων «διηγήσεων». Ἐν BZ τ. 10 (1901) σ. 474 ἐδημοσίευσεν ὁ Preger κείμενον περιέχον «τὴν ἔξοδον τῆς Ἁγίας Σοφίας», ὅπου γίνεται λόγος ὄχι μόνον περὶ τῶν δαπανῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν σφαγέντων ζῴων, βοῶν, προβάτων, ἐρίφων, ἐλάφων, περιστερῶν, τρυγόνων, χηνῶν καὶ ὀρνίθων κατὰ τὰς ἑορτὰς τῶν ἐγκαινίων.

Ἀπὸ τὴν πλουσιωτάτην νεωτέραν βιβλιογραφίαν σημειοῦμεν: Ch. Diehl, Manuel d'Art Byzantin, τ. 1 (1925) σ. 153.—Εὐγενίου Ἀντωνιάδου, Ἔκφρασις τῆς Ἁγίας Σοφίας τ. 1-3, Ἀθῆναι (Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ) 1907-1909. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τρίτου τόμου σημειώνονται τὰ κυριώτερα γεγονότα, θρίαμβοι, στέψεις αὐτοκρατόρων κλπ. ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ.—Γ. Σωτηρίου, Ἡ Ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως. Ἱστορία καὶ τέχνη. Ἀθῆναι 1917.—Τὸ καλλιτέχνημα τῆς Ἁγίας Σοφίας μὲ τὸ πλῆθος τῶν προβλημάτων ποὺ ἐδημιούργησε προκαλεῖ καὶ σήμερον πολλὰς συζητήσεις. Ἐναντίον τοῦ Zaloziecky ὑποστηρίζει ὁ A. Schneider τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἀνατολικὴν προέλευσιν τῶν στοιχείων τοῦ καλλιτεχνήματος τοῦ Ἀνθεμίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου (BZ τ. 38 [1938] σ. 182 κέξ.). Αἰσθητικὰς παρατηρήσεις βλ. παρὰ Π. Μιχελῇ, Ἡ Ἁγία Σοφία 1946 καὶ Αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης 1946. Περὶ τῶν νέων μωσαϊκῶν τῶν εὑρεθέντων εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἔγραψεν ὁ Th. Whittemore ἐν BArch B. τ. 10 (1936) σ. 202 κέξ. καὶ ὁ Laurent, EOr. τ. 35 (1936) σ. 97.

Σελ. 252. ***Τοῦρκοι.*** Περὶ τῶν Τούρκων καὶ τῶν πρώτων Τουρκοβυζαντινῶν διαπραγματεύσεων βλ. Barthold ἐν Eisl, τ. 4, 947 κέξ. (ἄρθρ. Türks).—S. Vailhé, Projet d' alliance Turco-byzantine au VI siècle, EOr. τ. 12 (1909) σ. 206 κέξ.—H.Cordier, Turks et Byzance, Mélanges Schlumberger τ. (1924) σ. 23.—Χ. Νομικοῦ. Ἀνατολὴ καὶ Ἰσλάμ, Ἀλεξάνδρεια 1925 σ. 77.—Γ. Ζευγώλη, Ἡ πρώτη ἑλληνοτουρκικὴ συνεργασία 569-580 μ. Χ. Θεσσαλονίκη 1933.

Σελ. 266. ***Σλάβοι.*** Περὶ τῶν Σλάβων γενικῶς πβ. τὸ ἄρθρον Slavs εἰς τὴν Encyclopaedia Britannica—Peisker, The expansion of the Slavs CMH τ. 2 (1913) σ. 423 κέξ.

Κατὰ τῶν θεωριῶν τοῦ Peisker ἔγραψεν ὁ L. Niederle: Des theories nouvelles de Jan Peisker sur les anciens Slaves, Revue des Études Slaves τ. 2 (1922) σ. 20 κέξ.—Περὶ τῆς colonisation τῶν Σλάβων ἐν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἑλλάδι ὁμιλεῖ ὁ Niederle ἐν Manuel 1, 108.—Ἄξιος πολλῆς προσοχῆς εἶναι ὁ Jirecek, Geschichte der Serben 1, 86 κέξ. Αὐτ. παρατηρεῖ ὁ J. ὅτι εἶναι ὑπερβολικὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Προκοπίου περὶ μυριάδων αἰχμαλώτων τῶν Οὔννων. Δὲν ὑπῆρχε τόσος πληθυσμός. Βλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Ensslin ὑπὸ τὸν τίτλον Slaveneinfälle ἐν RE. Καὶ ὁ E. θεωρεῖ (σ. 700 ὑπερβολικοὺς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Προκοπίου.

Ὁ Fallmerayer ἔγραψε τὸ 1830 τὸν πρῶτον τόμον τῆς Geschichte der Halbinsel Morea, εἰς τὸν πρόλογον τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ περὶ ἐκσλαβισμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ 1845 συνεπλήρωσε τὴν ἀνάπτυξίν του εἰς τὰ Fragmente aus dem Orient, ὅπου (τ.2 σ. 367 κέξ.) ὁμιλεῖ πολὺ καὶ περὶ τῶν σλαβικῶν τοπωνυμιῶν τῆς Ἑλλάδος. Αὐτ. τ. 2 σ. 451 ἀποδίδει τὴν ἀπώλειαν τοῦ ἀπαρεμφάτου εἰς σλαβικὴν ἐπίδρασιν καὶ συμπεραίνει ὅτι γλῶσσα χωρὶς ἀπαρέμφατον ὁμοιάζει μὲ σῶμα χωρὶς χέρι (σ. 452 : «Eine Sprache ohne Infinitiv ist nicht viel besser als ein menschlicher Körper ohne Hand»). Τὰ Fragmente ἐξεδόθησαν εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τὸ 1877 ὑπὸ τοῦ G. Thomas. Πβ. καὶ J. Ph. Fallmerayer, Schriften und Tagebücher ἐκδ. ὑπὸ H. Feigl und E. Molden, Stuttgard 1913.

Περὶ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἀπαρεμφάτου ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Εὐαγγελίου ἔγραψεν ὁ D. Hesseling, Essai historique sur l'infinitif grec ἐν Jean Psichari, Études de Philologie néogrecque, Paris 1892 σ. 1 κέξ.

Περὶ τῶν σλαβικῶν λέξεων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔγραψε μετὰ σχετικῆς ἀσφαλείας ὁ G. Meyer, Die slavischen, albanischen und rumänischen Lehnworte im Neugriechischen, Wien 1894. Αὐτ. σ. 24 δέχεται κακῶς τὴν λ. γράβος, γάβρος σλαβικήν, σ. 26 τὴν λ. δραγάτης, σ. 37 τὴν λ. λαγκάδι, ἐνῷ νεώτεραι παρατηρήσεις κατέστησαν πιθανωτέραν ἑλληνικὴν ἐτυμολογίαν. Ἡ συλλογὴ τῶν σλαβικῶν λέξεων παρὰ Meyer δεικνύει κυρίως τὸν ποιμενικὸν βίον τῶν κατελθόντων Σλάβων, διότι ποιμενικαὶ λέξεις, ὄχι γεωργικαί, οὔτε ῥήματα εἰσήχθησαν διὰ τῶν Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐνδιαφέρουσαι πολὺ εἶναι αἱ νεώτεραι παρατηρήσεις τοῦ K. Sandfeld, Linguistique Balkanique. Problèmes et Resultats. Paris 1930. Αὐτ. σ. 175 δέχεται ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ ἀπαρεμφάτου εἰς τὰς βαλκανικὰς χώρας ὀφείλεται εἰς τὴν ἑλληνικήν, ἡ ὁποία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Εὐαγγελίου ἤρχισε νὰ ἀναλύῃ τὸ ἀπαρέμφατον. Ἐν γένει ὁ Sandfeld τονίζει τὴν ἐπίδρασιν τῆς παλαιοτέρας ἑλληνικῆς εἰς τὰς νεωτέρας βαλκανικὰς γλώσσας.

Γενικῶς κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer ἔγραψε πρῶτος τὸ 1832 ὁ ὀνομαστὸς ἱστορικὸς J. Zinkeisen, Geschichte Griechenlands von Anfang geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage, τ. 1 Λειψία (1832) σ. 682 κέξ. Αὐτ. σ. 837 ὁμιλεῖ πρῶτος ὁ Z. κατὰ τῆς σλαβικῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος Μορέας, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη ὁ Fallmerayer. Ὡς γνωστόν, τὸ ὄνομα Μορέας ἡρμηνεύθη ἐπιστημονικῶς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ὑπὸ τοῦ Γ. Χατζιδάκη.—Τὸ 1843 ἐξεδόθησαν αἱ ἑξῆς ἑλληνικαὶ μελέται : Κ. Παπαρρηγοπούλου, Περὶ τῆς ἐποικήσεως σλαβικῶν τινων φύλων εἰς τὴν Πελοπόννησον, Ἀθῆναι 1843. Ἡ πρώτη αὐτὴ ἱστορικὴ μελέτη τοῦ Παπαρρηγοπούλου δεικνύει τὸ ὀξὺ κριτικὸν πνεῦμα αὐτοῦ. Ὁ Π. συνεπλήρωσε τὰς παρατηρήσεις τοῦ Zinkeisen, ἐδέχθη ὅτι οἱ Σλάβοι κατῆλθον εἰρηνικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπομένως βαθμηδὸν καὶ εἰς μικρὸν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀριθμὸν (σ.88), ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου (σ. 102) ἀρχίζει ἡ ἐγκατάστασις Σλάβων νοτίως τοῦ Δουνάβεως, ὅτι ὁ Προκόπιος ὁμιλεῖ ὑπερβολικῶς περὶ μυριάδων αἰχμαλώτων (σ. 90) κλπ.

Τὸ 1858 ἐδημοσίευσεν ὁ Π. τὰς Ἱστορικὰς Πραγματείας, ὅπου ἀναδημοσιεύεται ἡ ἀνωτέρω μελέτη καὶ συμπληροῦται. Αὐτ. σ. 231 ὁμιλεῖ κατὰ τῆς ἐκδοχῆς περὶ ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα.—Ἀναστασίου Γεωργιάδου Λευκίου Φιλιππουπολίτου, Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων, γραψάντων καὶ τύποις κοινωσάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν νῦν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐστίν. Ἀθῆναι 1843. Ἡ μελέτη εἶναι γραμμένη εἰς ἀρχαΐαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικήν. Ὁ πομπώδης τίτλος προξενεῖ κακὴν ἐντύπωσιν, ἐν τούτοις ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε πολὺ λογικὰς παρατηρήσεις καὶ ἐχρησιμοποίησε πρῶτος καὶ ἐπιχειρήματα λαογραφικὰ κατὰ τοῦ Fallm. Καλὰς παρατηρήσεις ἔγραψε καὶ ὁ πολυμαθὴς Σ. Οἰκονόμου εἰς τὸ ἰατρικὸν περιοδικὸν Νέος Ἀσκληπιὸς τ. 2 (1843) σ. 191 κἑξ. Ἐκλαμβάνει εὐρύτερον τὸ ὄνομα Ἑλλὰς εἰς τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγρίου.

Ὄχι σπουδαίας παρατηρήσεις ἔφεραν αἱ ἑξῆς ἐργασίαι : F. Suckow, Der Beveis dass die heutigen Griechen die echten Söhne der alten Hellenen sind. Stralsund 1841.—J. Ow, Die Abstammung der Griechen und die Irrthümer und Täuschungen des Dr. Ph. Fallmerayers. München 1848. Αὐτ. σ. 35 παράγεται τὸ λαγκάδι ἀπὸ τὸ λαγὼν+ἄγκος.—Εἰς πρυτανικὸν λόγον τοῦ 1870 ὁ καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς Κ. Βουσάκης ἐπροσπάθησε νὰ καταπολεμήσῃ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ F. περὶ Ἑλλήνων διὰ γενικῶν φυσιολογικῶν παρατηρήσεων.

Λεπτομερῶς ἔγραψε κατὰ τοῦ Fallm. ὁ Hopf, Geschichte Griechenlands τ. 1 σ. 89 κἑξ.—Αὐτ. σ. 104 ὁ Hopf ἀμφιβάλλει, ἂν οἱ Σλάβοι ἔφθασαν τὸν ἕκτον αἰῶνα μέχρι τῆς Ἑλλάδος, τὸν 8ον αἰῶνα ἔγινεν ἡ κατάβασις. Αὐτ. σ. 108 περὶ τῆς δῆθεν ἐρημώσεως τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Τὸ σχετικὸν πρὸς τοὺς Σλάβους τμῆμα τῆς ἱστορίας τοῦ Hopf μετεφράσθη καὶ ἑλληνιστί : Καρόλου Χόπφ, οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Ἀνασκευὴ θεωριῶν Φαλλμεράϋρ μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Φραγκίσκου Ζαμβάλδη, καθηγητοῦ ἐν Βενετίᾳ. Ἐν Βενετίᾳ 1872.

Περὶ τοῦ χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει Ἀβάρους, ἀλλ' ἀντλεῖ ἐκ παλαιοτέρων πηγῶν, ἔγραψεν ὁ Σπ. Λάμπρος, Ἱστορικὰ μελετήματα 1884 σ. 97 κἑξ. καὶ ἐν ΝΕ τ. 9 (1912) σ. 245, 312 καὶ 473. Ἐπίσης ὁ N. Βέης ἐν Βυζαντίδι τ. 1 (1909) σ. 37 κἑξ. Τὸ γράμμα τοῦ πατριάρχου Νικολάου περὶ Ἀβάρων ἐν Πελοποννήσῳ βλ. παρὰ Ράλλη—Ποτλῆ, Σύνταγμα...5,72.

Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἡ μελέτη τοῦ A. Thumb, Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων ἐν Σύλλ. τ. 23 (1904) σ. 329 κἑξ. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ νεοέλληνες καὶ ἡ καταγωγή τους. Βιβλιοθήκη Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τ. 7 (1916, κατὰ μετάφρασιν ὑπὸ Φ. Δραγούμη τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Thumb ἐν The Bulletin of the John Rylandes Library ὑπὸ τὸν τίτλον The modern Greeks and his ancestry). Ἡ μελέτη αὕτη εἶναι σήμερον ἡ πληρεστέρα ἐξιστόρησις καὶ ἐπίκρισις τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer καὶ ἐξετάζει τὸ ζήτημα ἀπὸ ἱστορικῆς, γλωσσικῆς, λαογραφικῆς, ἀνθρωπολογικῆς ἀπόψεως.—Γενικωτέρας παρατηρήσεις ἔγραψεν ὁ Π. Καρολίδης, Ἱστορία τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τ. Β' (1892) σ. 142 κἑξ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἄλλαι μελέται ἄξιαι προσοχῆς σχετικαὶ μὲ τὴν πρώτην κατάβασιν τῶν Σλάβων εἰς τὴν Βαλκανικὴν εἶναι : Roesler, Sitzungsberichte der Wiener Akademie, Phil. Hist, Kl. 1873 τ. 73, 1 : Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau. Αὐτ. σ. 114 ὁ Roesler δὲν δέχεται ἐξάπλωσιν τῶν Σλάβων νοτίως τοῦ Δουνάβεως πρὸ τοῦ Φωκᾶ (602). Ὁ N. Jorga εἰς τὴν μελέτην του Époque et caractère de l'établisement des Slaves dans la Peninsule des Balkans ἐν RES τ. 7 (1930) σ. 1 κέξ. γράφει ὅτι οἱ Σλάβοι ἠκολούθουν ὡς βοηθοὶ τοὺς Ἀβάρους καὶ χωρὶς αὐτοὺς δὲν θὰ κατέβαιναν τόσον νοτίως (σ. 9 καὶ 17).

Εἰς γενικώτερα ἔργα γίνεται ἐπίσης λόγος περὶ τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Fallm. : Vasiliev, Histoire Byz. 1, 84.—Diehl-Marçais 1, 131.—Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία Ἑλλην. Ἔθνους 4, 1 σ. 295 καὶ 302.—Hertzberg-Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον τ. 1,174 κέξ. καὶ 555. Ὅτι τὸ ὄνομα **Ἑλλὰς** εἶχε καὶ γενικωτέραν σημασίαν παρετήρησε καὶ ὁ Σάθας, ὅστις (Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τ. 1, 1880, σ. XI σημ. 2) ἐσημείωσεν ἐκ χειρογράφου Βροντολογίου τῶν Παρισίων καὶ τὸ ἑξῆς χωρίον : «οὐ μόνον ἐν τῇ τῶν πόλεων βασιλίδι ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ Ἑλλάδι». Πβ. ὅσα ἔγραψα περὶ τοῦ ὀνόματος Ἑλλὰς ἐν ΕΒΣπ. τ. 1 σ. 192 καὶ BNJ τ. 17, 1944, σ. 215.

Καὶ οἱ ξένοι μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα Graecia μὲ εὐρυτέραν ἔννοιαν· οὕτω π.χ. ὁ Ἰωάννης Biclarensis σ. 215 γράφει : «Avares a finibus Thraciae pelluntur et partes Graeciae (=Ἰλλυρικοῦ) atque Pannoniae occupant».

Μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν τοῦ παρόντος βιβλίου ἐδημοσιεύθησαν διάφοροι μελέται περὶ τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν, περὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ γίνῃ καὶ ἐνταῦθα σύντομος λόγος.

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία εἶναι ἡ μελέτη τοῦ M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland 1941, ὅπου ἐξητάσθησαν τὰ σλαβικὰ τοπωνύμια ἐν Ἑλλάδι ἀκριβέστερον ἢ ἄλλοτε. Ὁ V. δέχεται ὅτι κακῶς ἡ λ. Μορέας, ἡ ὑποκοριστικὴ κατάληξις – ίτσι ἐνομίσθησαν σλαβικαί. Συμπληρωματικὰς παρατηρήσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Vasmer ἔγραψα εἰς τὸ περιοδικὸν BNJ τ. 17 σ. 210 (ὑπὸ τὸν τίτλον οἱ Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλλάδα).

Πολὺς λόγος ἔγινε περὶ τοῦ χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας καὶ ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου Νικολάου τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος, καθ' ἣν οἱ Ἄβαροι (ὄχι Σλάβοι!) κατεῖχαν τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ 218 ἔτη, ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου μέχρι τοῦ Νικηφόρου Λογοθέτου. Αἱ εἰδήσεις αὐταὶ εἶναι ἐκκλησιαστικῆς προελεύσεως, ἤθελαν νὰ δικαιολογήσουν τὴν προαγωγὴν τῆς ἐκκλησίας Πατρῶν εἰς Μητρόπολιν καὶ δι' αὐτὸ ἐσχέτισαν μὲ αὐτὴν κατὰ τρόπον πολὺ ὑπερβολικὸν τὰς εἰδήσεις τοῦ Εὐαγρίου, τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Προκοπίου, τῶν θαυμάτων τοῦ Ἁγίου Δημητρίου περὶ ἐπιδρομῶν Ἀβάρων καὶ Σλάβων ἐπὶ Τιβερίου καὶ Μαυρικίου εἰς τὴν Βόρειον Βαλκανικὴν μέχρι Θεσσαλονίκης. Αἱ σχετικαὶ συζητήσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν περιέχονται εἰς τὰς ἑξῆς μελέτας : P. Charanis, The chronicle of Monembasia and the question of the Slavonik Setllements in Greece (DOP. τ. 5, 1950 σ. 139). Στ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέται VI 1947.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐνόμισαν ὅτι εὗρον στήριγμα τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας εἰς νεωτέρας ἀνασκαφὰς τῆς Κορίνθου, ὅπου εὑρέθησαν ἔργα τέχνης, κατά τινας ἀβαρικῆς. Βλ. P. Charanis, On the question et the Slavonic Settlements in Greece during the middle ages. Byzantinoslavika τ. 10, 1949, σ. 254. Τὰ εὑρήματα αὐτὰ ὁ K. Setton ἀπέδωκεν εἰς Βουλγάρους (The Bulgars in the Balkans aud the occupation of Corinth, Speculun τ. 25, 1950, σ. 502) καὶ ἐνόμισεν ὅτι Βούλγαροι κατέλαβον τὴν Κόρινθον μετὰ τὸν Ἡράκλειον στηριχθεὶς πάλιν εἰς μεταγενεστέρας πληροφορίας μητροπολίτου Μονεμβασίας, ὅστις ἤθελε νὰ μειώσῃ τὴν σημασίαν τῆς Κορίνθου, ἐνῷ κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἀγαθίαν οἱ Κουτρίγουροι (=Βούλγαροι τοῦ Setton) ἔφθασαν μέχρι Θερμοπυλῶν, διὰ τοῦ στενοῦ τῶν ὁποίων δὲν ἠμπόρεσαν νὰ περάσουν, διότι ἐφυλάσσετο καλῶς. Βλ. καὶ τὴν μελέτην μου, Αἱ σλαβικαὶ ἐπιδρομαί, Νέα Ἑστία τ. 50 (1951) σ. 1071.

Ἕνα ἄλλο μοιραῖον λάθος ὡδήγησε μερικοὺς ἱστορικοὺς εἰς σφάλματα. Ἐνόμισαν ὅτι καὶ ἡ Πελοπόννησος ὠνομάσθη Σκλαβηνία, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀκριβὲς (βλ. ἔνθ' ἀνωτ. καὶ Ἀμάντου, Τσακωνία—Sclavonia Ἀφιέρωμα εἰς Χατζηδάκην... Ὁ P. Charanis εἰς τὴν μελέτην του Nicephorus the Savior of Greece from the Slavs (εἰς τὸ περιοδικὸν Βυζαντινὰ-Μεταβυζαντινὰ τ. 1, 1946, σ. 75) ἐνόμισεν ὅτι ὁ Νικηφόρος Α' Λογοθέτης μετέφερεν Ἕλληνας ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας εἰς Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν πληθυσμόν της κατὰ τῶν Σλάβων. Ἐστηρίχθη εἰς τὸ ἑξῆς χωρίον τῆς Χρονογραφίας τοῦ Θεοφάνους (τ. 1,486): «Νικηφόρος... Χριστιανοὺς ἀποικίσας ἐκ παντὸς θέματος ἐπὶ τὰς Σκλαβηνίας γενέσθαι προσέταξε». Σκλαβηνία ἢ Σκλαβηνίαι ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ Πελοπόννησος, ἀλλ' ἡ παρὰ τὸν Στρυμόνα ὀρεινὴ χώρα (δι' αὐτὸ οἱ Σλάβοι ἐλέγοντο ἐκεῖ καὶ Στρυμονῖται) καὶ ἐπομένως ὑπῆρξεν ἐσφαλμένη ἡ γνώμη τοῦ Charanis. Καὶ ἄλλη νεωτέρα μελέτη, ἡ τοῦ A. Bon (le probleme Slave dans le Peloponnèse à la lumière de l' archéologie, Byzantion τ. 20, 1950) στηρίζεται ἐπὶ ἐσφαλμένης βάσεως, διότι τὴν ἔλλειψιν βυζαντινῶν νομισμάτων εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Κορίνθου ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου αἰῶνος ἀποδίδει εἰς κατάλυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτόθι κυριαρχίας! Τὴν γνώμην του ἐπαναλαμβάνει ὁ Bon καὶ εἰς τὸ βιβλίον του Le Peloponnèse byzantin jusqu'en 1204 (σ. 52), ὅπου ὅμως δὲν δέχεται ὅτι τὰ εὑρήματα τῆς Κορίνθου εἶναι ἀβαρικὰ (σ. 50), οὔτε ὅτι Σλάβοι κατέλαβον στρατιωτικῶς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλ' ὅτι ὡς νομάδες κατῆρχοντο καὶ εἰς αὐτήν.

Κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς καθόδου τῶν Σλάβων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλέχθησαν καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀκόμη πολλαὶ ὑπερβολαί. Οὕτω π.χ. Ρῶσσος ἱστορικὸς ἔγραψε τὸ 1939 (βλ. Vasiliev, Justin the First σ. 303) ὅτι ἡ ζωτικότης καὶ ἡ κατὰ γένη (clan) ὀργάνωσις τοῦ σλαβικοῦ στοιχείου ἀνενέωσαν (rejuvenated) τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ παρέτειναν τὴν ζωήν του ἐπὶ χίλια ἔτη!

Καὶ ὁ μὲν Ρῶσσος ἱστορικὸς δὲν γνωρίζει τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου. Ἀλλὰ περιεργότερος εἶναι ὁ γνωρίζων αὐτὴν καλῶς Γερμανὸς ἱστορικὸς G. Stadtmüller, ὅστις εἰς τὸ βιβλίον Der Peloponnes, ποὺ ἐξέδωκεν ὁ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γερμανικὸς στρατὸς τῆς Κατοχῆς τὸ 1944 ἐν Ἀθήναις, ἔγραψε (σ. 99) ὅτι τὸν ἕκτον μ. Χ. αἰῶνα «ὁλόκληρος ἡ μέση καὶ δυτικὴ Πελοπόννησος κατελήφθη σχεδὸν πέρα-πέρα ὑπὸ τῶν Σλάβων»! Ἀποδείξεις τοῦ ἰσχυρισμοῦ του δὲν ἔφερεν, εἰς νεώτερόν του ὅμως βιβλίον (Geschichte Südosteuropas 1950 σ. 92 καὶ 418) ὁ St. δὲν ἐπαναλαμβάνει τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις, ἀλλὰ νομίζει ὅτι ἀπὸ τοῦ Φωκᾶ ἤρχισεν ἡ κάθοδος τῶν Σλάβων, θεωρεῖ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Niederle ρωμαντικοὺς καὶ δέχεται τὰς παρατηρήσεις τοῦ Peisker περὶ τοῦ ἀνοργανώτου τῶν Σλάβων (βλ. Νέαν Ἑστίαν τ. 50 (1951) σ. 1067).

Ὁ Konrad Jazdrewski ἐδημοσίευσε (τὸ 1948 εἰς τὸ Lodz) Atlas to the Prehistory of the Slavs καὶ φέρει τοὺς Σλάβους ὡς κατακτητὰς ὄχι μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Ἰόνιον καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος! Πολλοὶ ἱστορικοὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ γράφουν περὶ τῆς καθόδου τῶν Σλάβων, ὅπως περίπου ἔγραφεν ὁ Fallmerayer πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν!

Ἔγραψα ἄλλοτε ὅτι τὸ ὄνομα Σκλάβος κατήντησεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἰσοδύναμον πρὸς τὸ σκλάβος=ἀνδράποδον, δοῦλος. Τελευταῖον εἰς μελέτην του ὁ καθηγητὴς F. Dölger (Ein Fall slavischer Einsiedlung im Hinterland von Thessalonike im 10 Jahrhundert 1952), ἐδέχθη μὲν ὅτι τὸ Σκλάβος (ἀρχικῶς=Σλάβος) κατήντησε=σκλάβος, ἀλλ' ὅτι ἡ σημασία αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα, τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὴν παρατήρησιν τοῦ D. ὅτι τὰ γραπτὰ μνημεῖα περὶ τῆς σημασίας Σκλάβου=σκλάβου δὲν εἶναι τόσον παλαιά, ὅσον ἐδέχθην ἐγὼ ἄλλοτε (BNJ 17, 212), καθὼς καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί. Νομίζω ὅμως ὅτι παρὰ τὴν ἔλλειψιν σαφῶν γραπτῶν ἀποδείξεων ἡ σημασία τοῦ Σκλάβος=σκλάβος εἶναι παλαιοτέρα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος. Τὰ τοπωνύμια Σθλαβοπώλης καὶ Σθλαβοπιάστης αὐτὸ δεικνύουν. Ἔπειτα πρέπει νὰ προσέξωμεν καλύτερα μερικὰ κείμενα... «Τ ὰ ἀ ν δ ρ ά π ο δ α Σκλαβῶν» τῆς Βιθυνίας δεικνύουν ὅτι οἱ Σκλάβοι εὔκολα ἐγίνοντο σκλάβοι. Τὸ περίφημον χωρίον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (τ. 3 σ. 53) «ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος, ὅτε ὁ λοιμικὸς θάνατος πᾶσαν ἐβόσκετο τὴν Οἰκουμένην» (ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε') προκαλεῖ ἀπορίας, ἀλλ' ἡ παρ' αὐτῷ «ὕψις ἐσθλαβωμένη» δηλοῖ μᾶλλον ὕψιν ἀνδραπόδου, ὕψιν βάρβαρον, ὄχι ὕψιν Σλάβου. Δὲν ἠξεύρω, ἂν παρὰ Κ. Πορφυρογεννήτῳ «οἱ τὰ ὄργανα φυσῶντες Σκλάβοι» (1, 363) εἶναι Σλάβοι ἢ σκλάβοι. Πάντως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὄχι εἰς τὴν Δύσιν, τὸ ὄνομα Σκλάβος κατήντησεν ἰσοδύναμον πρὸς τὸ σκλάβος. Ἀπομένει νὰ καθορίσωμεν ἀκριβέστερον, πότε συνέβη τοῦτο. Τελευταῖον βλέπω ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις τοῦ Στ. Κυριακίδου περὶ τῶν Σκλάβων—σκλάβων (Μακεδονικὰ τ. 2, 1952, σ. 742).

Τελευταῖον ἐπίσης ἔγινε συζήτησις περὶ τῆς καταλήψεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων! Δύο διακεκριμένοι λόγιοι, ὁ P. Charanis καὶ ὁ K. Setton ἔγραψαν περὶ αὐτῆς εἰς τὸ Speculum τ. 27 (1952) σ. 342 καὶ 351. Νομίζω ὅτι αἱ ἀπόψεις των δὲν εἶναι ἀκριβεῖς.

Σελ. 277. *Σέρβια.* Ἰσχυρίσθην ὅτι τὸ ὄνομα Σέρβια γλωσσικῶς δὲν δύναται νὰ σχετισθῇ μὲ τοὺς Σέρβους (θὰ ἦτο τάχα ὑποκοριστικὸν καὶ θὰ ἐδήλου τοὺς μικροὺς Σέρβους;) Λέγεται μὲν σήμερον καὶ ***Τουρκιὰ*** (τὰ}=Τοῦρκοι,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀλλὰ δὲν πιστεύω ὅτι τὸ Σέρβια εἶναι ἀνάλογον, ἀλλὰ προῆλθεν ἀπὸ τὸ «τὰ Σερβίου», ὅπως τὰ Φιλούμενα ἀπὸ τὸ «τὰ Φιλουμένου». Ὁμοίως ἡρμήνευσα εἰς τὰ Ἑλληνικὰ (τ. 6, 1933, σ. 260) τὸ γεωγραφικὸν ὄνομα ***Καμουλιανὰ*** ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸν Καμουλιανὸς (τὰ Καμουλιανοῦ, τὰ Καμουλιανά). Εἰς τὴν Ἤπειρον ὑπάρχει χωρίον τὰ Σερβιανά, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐπίσης ἀπό τινος Σερβίου. Ἀνάλογα εἶναι τὰ Μαρκιανά, τὰ Πετρωνιανὰ παρὰ Προκοπ. Κτίσμ. σ. 118.

Σελ. 260. ***Οἰκουμένη - Οἰκουμενικός.*** Οἰκουμένη ἦτο σύνηθες ὄνομα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς διὰ τὴν γνωστὴν περὶ τὴν Μεσόγειον κατοικουμένην χώραν. Οὕτω ὁ Πολύβιος γράφει (III,37,1) : «τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης.... διῃρημένης εἰς τρία μέρη καὶ τοεῖς ὀνομασίας· τὸ μὲν ἓν μέρος αὐτῆς Ἀσίαν, τὸ δὲ ἕτερον Λιβύην, τὸ δὲ τρίτον Εὐρώπην προσαγορεύουσι». Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος περιέλαβε τὴν γνωστὴν κατοικουμένην χώραν, ὠνομάσθη καὶ τοῦτο Οἰκουμένη. Οὕτω εἰς ἐπιγραφὴν ὀνομάζεται ὁ Ἀδριανὸς «σωτὴρ τῆς Οἰκουμένης» (A.Br.Sch. τ. 17, 1910–11, σ. 205), ὁ Δέκιος «τῆς Οἰκουμένης δεσπότης» (Θρακικὰ τ. 6, 1935, σ. 162), ὁ Γαλλιηνὸς «ἄρχων τῆς Οἰκουμένης» (αὐτ. 8,79)· Γενικῶς περὶ τοῦ ὅρου Oikumene βλ. RE.

Ὅπως τὸ Ρωμαϊκόν, οὕτω καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὠνομάσθη Οἰκουμένη. Παρὰ Πορφυρογεννήτῳ (1,92 κ.ἀ.) ζητεῖται «ὀρθόδοξος βασιλεὺς τῆ Οἰκουμένῃ». Παρὰ τῷ αὐτῷ (3,53) «λοιμικὸς θάνατος ἐβόσκετο πᾶσαν τὴν Οἰκουμένην»=τὸ Β. Κράτος. Ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Λυδοῦ (περὶ ἀρχῶν III 43) ὀνομάζεται ὁ Ἀττίλας «τῆς Οἰκουμένης πολέμιος».

Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου (Ἐκκλ. Ἱστορ. σ. 333) «τῆς Οἰκουμένης διδάσκαλος»=δι' ὅλον τὸν κόσμον, «καθολικὸς» (πβ. ἀργότερα τὸ ὄνομα «καθολικὸς κριτής»).

Διδάσκαλοι τῆς Οἰκουμένης καὶ Οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι ὠνομάσθησαν καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς Βηρυτοῦ, ὄχι ἴσως μὲ περιωρισμένην ἔννοιαν, ὡς νομίζει ὁ Collinet (Études historiques σ. 168=διδάσκαλος τῆς Ἀνατολῆς) ἀλλὰ μὲ εὐρυτέραν= δι' ὅλον τὸν κόσμον, διὰ τὸ Κράτος.

Ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάττης ἔγραψεν οἰκουμενικὴν ἱστορίαν= ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους.

Οἰκουμενικοὶ ὠνομάσθησαν ἔπειτα καὶ πάπαι καὶ πατριάρχαι καὶ πρὸ τοῦ Ἰωάννου Νηστευτοῦ, ὅτε ἔφερεν ἀντιρρήσεις Γρηγόριος ὁ Μέγας. Ὁ πάπας Λέων ὁ Α' (440–461) ὠνομάσθη οἰκουμενικός, ὅπως ἐλέγετο λατινιστὶ universalis=καθολικός, δι' ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὠνομάσθη καὶ ὁ πατριάρχης Ἰωάννης (536) οἰκουμενικὸς (POr. τ. 2, 1907, σ. 338) δι' ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Ὁμοίως ὁ πατριάρχης Μηνᾶς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὀνομάζεται οἰκουμενικὸς (π. χ. Mansi 8, 926). Καὶ ἀργότερα ὁ πάπας Ζαχαρίας ὀνομάζεται εἰς ἑλληνικὰ κείμενα οἰκουμενικὸς (Migne PG τ. 77 σ. 148). Βλ. Παπαρρηγοπούλου–Καρολίδου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τ. 3 σ. 148.—Pargoire, l'Église Byzantine, σ. 50, Laurent, Le titre de Patriarche oecumenique... REB τ. 6 (1948) σ. 5.

Σελ. 279. ***Ἅλωσις Ἱερουσαλήμ.*** Βλ. S. Vailhé, La prise de Jérusalem par les Perses en 614 ἐν ROChr. τ. 6 (1901) σ. 643 κέξ. (καθώρισεν ὡς χρονολογίαν τῆς ἁλώσεως τὸν Μάϊον τοῦ 614). Ὁ αὐτὸς S. Vailhé ἔγραψε

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Les Juifs et la prise de Jérusalem en 614 ἐν EOr. τ. 12 (1909) σ. 15.— Χρ. Παπαδοπούλου Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων σ. 234.

Τῆς ἑλληνικῆς περιγραφῆς τοῦ Ἁγιοσαββίτου μοναχοῦ Ἀντιόχου Στρατηγίου ἐσώθη Γεωργιανὴ μετάφρασις, ἡ ὁποία ἐξεδόθη ὑπὸ N. Marr, μετεφράσθη δ' αὖτη εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὑπὸ Fr. Conybeare, Antiochus Strategos, Account of the Sack of Jerusalem in a. d. 614, English Historical Review τ. 25 (1910) σ. 502. Πβ. καὶ Ἀρχιμ. Καλλίστου, Ἀντίοχος Στρατήγιος, Ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῶν Περσῶν τὸ 614. ΝΣ τ. 9. (1909) σ. 81 κέξ. τ. 10 (1910) σ. 32 κέξ.—Ἰ. Φωκυλίδου, Ἀντίοχος μοναχὸς ὁ καὶ Στρατήγιος, Ἐκκλ. Φάρ. τ. 22 (1923) σ. 188 κέξ. Τ. Θέμελη, Ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως 614 μ.Χ. ἐν ΝΣ τ. 24 (1929) σ. 128 κέξ.

Σελ. 268-349. *Σκλαβηνίαι καὶ Θέματα.* Παρετήρησα ἄλλοτε (Μακεδονικὰ 1920 σ. 17) ὅτι Σκλαβηνία ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοφ. Σιμοκάττου ἡ σημερινὴ Ρουμανία, ἔπειτα κατὰ τὸ λεξικὸν τοῦ Κυρίλλου (βλ. Ducange) ἡ Βουλγαρία καὶ τέλος ἡ ὀρεινὴ παρὰ τὸν Στρυμόνα καὶ τὴν Ροδόπην χώρα, ὄχι ὅμως ἡ πεδινὴ Μακεδονία. Κατὰ τὸν Προκόπιον (Πολ. VII, 14, 24) οἱ Σκλαβηνοὶ «οἰκοῦσιν ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκημένοι πολλῷ μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀμείβοντες δὲ ὡς τὰ πολλὰ τὸν τῆς ἐνοικήσεως ἕκαστος χῶρον». Τὸ χωρίον δεικνύει ὅτι οἱ Σλάβοι ἔζων ὡς νομάδες, ὄχι ὡς γεωργοί, καὶ δὲν ἠδύναντο εὔκολα νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως εἰς πεδιάδας, μετεκινοῦντο εἰς ὀρεινὰ καὶ δασώδη μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἐκρύπτοντο, διότι δὲν ἦσαν πολεμισταὶ ἱκανοί. Εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ σχετικὸν χωρίον τοῦ Θεοφ. Σιμοκάττου (σ. 236): «πολεμίων θεασάμενοι ὄψιν πρὸς τὰ πλησίον τενάγη ἐπί τε τὴν ὕλην τὴν βάρβαρον (πρὸς βορρᾶν δηλ. τοῦ Δουνάβεως) τὴν ἀποφυγὴν ἐποιοῦντο». Ἀφοῦ λοιπὸν ἐπὶ Μαυρικίου οἱ Σλάβοι εἶναι παρὰ τὸν Δούναβιν, δὲν ἠδύναντο ἐπὶ Κωνσταντίνου Β' καὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β' νὰ καλλιεργοῦν ὡς γεωργοὶ τὴν πεδινὴν Μακεδονίαν. Αἱ ἀναφερόμεναι λοιπὸν κατὰ τὸν ἑβδομον αἰῶνα Σκλαβηνίαι εἶναι ὀρειναὶ παρὰ τὴν Ροδόπην καὶ τὸν Στρυμόνα. Εἰς τὸν βίον Γρηγορίου Δεκαπολίτου (Ἰωάννου, Μνημ. Ἁγιολογικὰ σ. 148) ἀναφέρονται «τὰ τῶν Σκλαβηνῶν ὄρη». Ὑπὲρ τῆς γνώμης αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ χωρίον ἐκ τῶν χρόνων Μιχαὴλ τοῦ Β'. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πάπαν (824) ἀναφέρει (Mansi XIV στ. 418) «partes Thraciae, Macedoniae, Thessaloniae (!) et circumjacentes Sclaviniae». Παράκεινται λοιπὸν αἱ Σκλαβηνίαι καὶ τὸν ἕνατον αἰῶνα εἰς τὰ Θέματα Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλονίκης, εἶναι εἰς τὰ σύνορά των. Ἀνωτέρω ἐδέχθημεν ὅτι τὸν ἕβδομον αἰῶνα δὲν ἦσαν ἀκόμη πολὺ ἐχθρικαὶ αἱ σχέσεις τῶν Σλάβων τούτων τῶν συνόρων πρὸς τὸ Βυζάντιον. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι, ἐνῷ τὰ μικρασιατικὰ θέματα ἤρχισαν νὰ ὀργανώνωνται ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἑξῆς, τὰ Θέματα Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης μόλις ἀναφέρονται κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὀγδόου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Προφανῶς ἡ προσέγγισις τῶν πολεμικῶν Βουλγάρων ἠνάγκασε καὶ τοὺς Σλάβους νὰ γίνουν στρατιωτικώτεροι. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς ὀργανώσεως τῶν ἀνωτέρω θεμάτων συμπίπτουν σχεδὸν αἱ νεώτεραι πραγματεύσεις τοῦ Dvornik (Les légendes... σ. 3 κέξ.), τοῦ Lemerle καὶ τοῦ ἡμετέρου Κυριακίδου (Βυζαντιναὶ Μελέται σ. 137 καὶ 141 καὶ Θεσσαλονίκια μελετήματα 1939 σ. 14 καὶ 23).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 338. ***Ἰωάννης Δαμασκηνὸς*** (675 – 749) μ. Χ. Ἀπὸ διακεκριμένην ἑλληνικὴν οἰκογένειαν τῆς Δαμασκοῦ. Ὁ πατήρ του καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπηρέτησαν ὑπὸ τοὺς Ἄραβας. Ὁ Ἰωάννης ἐπῆγεν ἔπειτα εἰς τὴν περίφημον μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἔγραψε τὰ κυριώτατα συγγράμματά του, διότι ἡ μονὴ εἶχε πολύτιμον βιβλιοθήκην· ἐκεῖ κατέστη ὁ κυριώτατος δογματικὸς συγγραφεὺς τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (πβ. Ι. Καρμίρη. Ἡ δογματικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ 1940. Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία σ. 524, 542). Ἡ διδασκαλία του περιέχεται εἰς τὸ βιβλίον Πηγὴ γνώσεως (Migne PG 94, 429), ὅπου τὸ πρῶτον κατεπολεμήθη ὁ Μωαμεθανισμός. Ὁ Ἰωάννης κατεπολέμησε τὴν εἰκονομαχίαν καὶ ἔγραψε τρεῖς «λόγους ἀπολογητικοὺς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας» (Migne PG τ. 94 στ. 1232 κέξ. καὶ τ. 95 στ. 309).

Ὁ Ἰωάννης διερρύθμισε τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικήν, συνεπλήρωσε τὴν Ὀκτώηχον, συνέθεσε πλῆθος κ α ν ό ν ω ν. Βλ. Σ. Εὐστρατιάδου, Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον ΝΣ τ. 26 (1931), τ. 27 (1932), τ. 28 (1933), Θ. Ξύδη, Οἱ ἰαμβικοὶ κανόνες τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ 1948.

Εἰς τὸν Ἰωάννην ἀπεδόθησαν πολλὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ εἶναι γνήσια. Βλ. τὸ ἄρθρον Jean Damascène ἐν Dict. Cathol. καὶ Migne PG. τ. 95. Εἰς τὸν Ἰωάννην ἀποδίδεται καὶ γνωμολογία δημοσιευθεῖσα ὑπὸ Ι. Σακκελίωνος ἐν ΔΙΕ τ. 2 (1885) σ. 681. «Λόγοι ἀνέκδοτοι» ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Κ. Δυοβουνιώτου, Ἐκκλ. Φάρ. τ. 13 (1914) σ. 53 καὶ 119. «Βίος καὶ πολιτεία τῶν αὐταδέλφων Κοσμᾶ καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ» ἐδημοσιεύθη ἐν ΑΙΣ τ. 4, 1897, σ. 271. Ἄλλοι βίοι ἐδημοσιεύθησαν ἐν OChr. τ. 8, 2, (1926) καὶ Eor. τ. 28 (1929) σ. 35. Τὸ πλῆθος τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸ ζήτημα τῆς γνησιότητος πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἀπαιτεῖ νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν καὶ περὶ αὐτῆς ὁμιλεῖ ὁ J. Hoeck, Stand und Autgaben der Damaskenos–Forschung, OChr.P τ. 17, 1951 σ. 5–60.

Σελ. 316. ***Βούλγαροι.*** Ὁ Detschew ἐν Zeitschrift für Ortsnamenfoschung τ. 2 (1926) σ. 198 θέλει τοὺς Οὔννους τοῦ Ἀττίλα Βουλγάρους. Εἰς τὸ ἄρθρον Hunni ἐν RE (ἑλληνιστὶ Οὖννοι ἀλλὰ καὶ Χ ο ῦ ν ν ο ι, ἤτοι Hiung-Nu, ὅπως λέγονται οὗτοι ὑπὸ τῶν Κινέζων) γίνεται δεκτὸν ὅτι οἱ Κουτρίγουροι ὅπως καὶ οἱ Οὐτρίγουροι=Βούλγαροι τῆς Μαύρης ἢ Μεγάλης Βουλγαρίας. Κατὰ τὸν Νικηφόρον (σ. 33) ἡ «Μεγάλη Βουλγαρία» ἐξετείνετο «περὶ τὴν Μαιῶτιν λίμνην κατὰ τὸν Κῶφινα ποταμὸν» (πβ. Θεοφάν. 1, 357), ὅπου κατῴκουν καὶ οἱ Κ ό τ ρ α γ ο ι=Κουτρίγουροι κατὰ τὸν Moravcsik (Ungarische Jahrbücher τ. 10 (1930) σ. 75), ἂν καὶ παρὰ Νικηφόρῳ (σ. 33) διακρίνονται. Κατὰ τὸν αὐτὸν Moravcsik (ἔνθ' ἀνωτ. σ. 73) Ὀνογούνδουροι=Ὀνόγουροι. Ὁ Βούλγαρος Κούβρατος ὁ σύμμαχος τοῦ Ἡρακλείου εἶναι «κύριος τῶν Ὀνογουνδούρων» (Νικηφόρ. σ. 24), ἐνῷ ἐξ ἄλλου, καθὼς παρετήρησεν ὁ Moravcsik, ὁ Ἀγάθων (Mansi XII 193) ὀνομάζει τοὺς Βουλγάρους Ὀνογούρους. Ἀπὸ τοὺς Ὀνογούρους ὅμως παράγει καὶ τὸ ὄνομα Οὔγγρος ὁ Nemeth (παρὰ Moravcsik ἔνθ' ἀνωτ. σ. 81) καὶ ἐπομένως δέχεται συγγένειαν Οὔγγρων καὶ Βουλγάρων. Ἄλλοι δὲν δέχονται τὴν συγγένειαν αὐτὴν (πβ. BZ 36, 244). Νεωτέρας παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐθνολογικῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Βουλγάρων βλ. ν Ἀμάντου

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τ. 2 σ. 429 καὶ 9. Moravcsik, Byzantinoturcica τ. 1 (1942) σ. 50.

Σελ. 307. ***Κωνσταντῖνος Πωγωνᾶτος.*** Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης τοῦ Brooks (BZ τ. 17, 1908, 461), τὴν ὁποίαν ἐδέχθη καὶ ὁ Ostrogorsky, ὅτι δηλ. Πωγωνᾶτος δὲν ὠνομάσθη ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ἀλλ' ὁ Κώνστας (ὅπως δεικνύουν καὶ τὰ νομίσματά του) θέλω νὰ σημειώσω καὶ τὴν μνείαν τοῦ ὑπομνηστικοῦ τοῦ Θεοδώρου Σπουδαίου (AB. τ. 53, 1935, σ. 66). Αὐτόθι λέγεται ὁ Κώνστας Πωγωνᾶτος.

Σελ. 358. ***Σαραντάπηχος.*** Κατὰ τὸν Θεοφάνη (1,474) «ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἀποστέλλει πρὸς τὸν πατρίκιον Κωνσταντῖνον τὸν Σεραντάπηχον Θεοφύλακτον τὸν υἱὸν αὐτοῦ, σπαθάριον ὄντα καὶ ἀνεψιὸν αὐτῆς». Ἦτο λοιπὸν ἡ Εἰρήνη ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Σαραντηπήχων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρει ἀκόμη ὁ Θεοφάνης (1, 476) καὶ τὸν πατρίκιον Λέοντα Σεραντάπηχον. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ἀργότερα μὲ τὸν τύπον Σαραντάπηχος ἢ Τεσσαρακοντάπηχυς (π.χ. παρὰ Σκυλίτζῃ σ. 739. Βλ. καὶ Βέην, Βυζ. Χρον. 21,199). Εἰς τὸν Βίον Λουκᾶ τοῦ Στυλίτου (AB 28, 44) λέγεται : «Φλῶρος μὲν τὴν προσηγορίαν, κανδιδάτος δὲ τὴν ἀξίαν, οὐκ ἐξ εὐτελῶν τινων καὶ ἀφανῶν τὸ γένος κατάγων ἀλλὰ τοῖς καλουμένοις Σαραντα πήχεσι προσήκων». Ὁ τύπος Σεραντάπηχος ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους σ. 481. Ὑπῆρχαν λοιπὸν οἰκογένειαι εἰς τὸ Βυζάντιον μὲ τὸ ὄνομα τῶν Σαρανταπήχων, τοὺς ὁποίους οἱ ἀρχαΐζοντες ἱστορικοὶ μετέβαλαν εἰς Τεσσαρακονταπήχεις ! Ἀπὸ ἰδιοκτήτην Σαραντάπηχον προῆλθε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Σαραντάπηχον εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ τί σημαίνει τὸ ὄνομα ;

Εἰς τὰς λαϊκὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διετηρήθη τὸ ὄνομα Σαραντάπηχος μέχρι σήμερον καὶ δηλοῖ τὸν ὑψηλόν, τὸν γίγαντα (Ν. Πολίτου, Παραδόσεις 1, 68 κέξ.). Διατί νὰ μὴ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τότε τὸ ὄνομα εἶχε παρομοίαν σημασίαν ; Κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα δὲν ἔχομεν μόνον νεοελληνικὰ ὀνόματα κατὰ τὸν τύπον (πβ. Κουτζοδάκτυλος, Κονδοχέρης κλπ. παρὰ Θεοφάνει) ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λαογραφικὸν περιεχόμενον.

Ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος Σαραντάπηχος ἔγραψα ἀνωτέρω ὅτι ἡ Εἰρήνη ὡς ἀνήκουσα εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτὴν ἦτο «ἀνωτέρα ὑπὸ φυσικὴν καὶ πνευματικὴν ἔποψιν».

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ.—Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ τόμου ἔγιναν προσιτὰ εἰς τὰς Ἀθήνας νέα ἐπιστημονικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν παροῦσαν ἔκδοσιν. Σημειώνομεν ἁπλῶς τὰ πολύτιμα ἔργα Fr. Dölger—A. Schneider, Byzanz 1952.—G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates, ἔκδοσις δευτέρα 1952.—A. Vasiliev, History of the Byzantine Empire (324–1453). Madison 1952.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρει τὴν Πόλιν εἰς τὴν Θεοτόκον (μωσαϊκόν).
2. Μωσαϊκὸν ἀπὸ βασιλικὴν Νικοπόλεως τῆς Ἠπείρου.
3α. Μαινάδες καὶ Σιληνὸς (ἀργυροῦς δίσκος) 3β. Νόμισμα τοῦ Λέοντος Α'.
4. Ὑάλινος κάδος μὲ διονυσιακὰς παραστάσεις.
5. Ἡ αὐτοκράτειρα Θεοδώρα μετὰ τῆς ἀκολουθίας της (μωσαϊκὸν Ραβέννης).
6. Ὁ Ἰουστινιανὸς Α' μετὰ τῆς ἀκολουθίας του (μωσαϊκὸν Ραβέννης).
7. Ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ Ἁγίου Δημητρίου μετὰ δύο κτητόρων, ἑνὸς κληρικοῦ καὶ ἑνὸς λαϊκοῦ.
8. Καθέδρα τοῦ ἐπισκόπου Ραβέννης Μαξιμιανοῦ ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν.
9. Ἡ σημερινὴ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς Ἁγίας Σοφίας.
10. Κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας μὲ τὸ μονόγραμμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
11. Κιονοστοιχία τῆς Ἁγίας Σοφίας.
12. Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον τῆς Ἁγίας Σοφίας.
13. Κιονοστοιχία τῆς Ἁγίας Σοφίας.
14. Ἡ Θεοτόκος ἐν τῷ μέσῳ. Δεξιὰ ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος προσφέρων τὴν Πόλιν καὶ ἀριστερὰ ὁ Ἰουστινιανὸς προσφέρων τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.
15. Δεξαμενὴ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Bin–Bir–Direk).
16. Κιονοστοιχία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.
17. Ἡ μονὴ τοῦ Σινᾶ, κτίσμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
18. Αὐτοκράτωρ προσκυνεῖ τὸν Παντοκράτορα. Μωσαϊκὸν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν.
19. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ἀποκρούει τοὺς Ἀβάρους ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην.
20α. Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου Γ' (=Κώνσταντος Β') τοῦ Πωγωνάτου.
20β. Νόμισμα τοῦ Λέοντος Γ'.
21. Ὁ Προφήτης Ἡσαΐας μεταξὺ νυκτὸς καὶ αὐγῆς. Μικρογραφία.
22. Ἡ Θεοτόκος βρεφοκρατοῦσα. Ἐλεφαντοστοῦν.
23. Ἡ Θεοτόκος. Μικρογραφία.
24. Θεόδωρος Στουδίτης. Μωσαϊκόν.
25α. Νόμισμα μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοδώρας, τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τῆς ἀδελφῆς του Θέκλης.
25β. Κιβώτιον ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν μὲ σκηνὰς τοῦ ἱπποδρόμου.
26. Ὁ Μελέαγρος ὡς κυνηγός.
27. Οἱ Εὐαγγελισταὶ Ματθαῖος καὶ Μᾶρκος.
28. Οἱ Ἅγιοι Σέργιος καὶ Βάκχος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	ιζ′		ἀντὶ	Amber–Kaut γρ. Aemter–Kauf.
»	ιθ′		ἀντὶ	ru K)pel γρ. zu K)pel.
»	49	στ.	35	ἀντὶ «προνομοίων» γρ. «προνομίων».
»	87	»	11	» τὸν πλῆθος γρ. τὸ πλῆθος.
»	104	»		» Βαλεντιανὸς γρ. Βαλεντινιανός.
»	134	»	8	» Σκίρς γρ. Σκίρος.
»	137	σημ.	1	(ἐν τέλει) ἀντὶ δρῶν γρ. δρᾶν.
»	140	»	4	ἀντὶ Μαρινιῶ γρ. μαρινιῶ.
»	177	»		» Ἰωάν. Φιλόκαλος γρ. Ἰωάν. Φιλόπονος.
»	406	»	2	» Vieet γρ. Vie et.
»	444			» Elsl γρ. Eisl.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΞ

Ἄβαροι 244, 259, 372, 453
Ἀβασγοὶ 223
Ἀβασγία 170, 223
Ἀβασσίδαι 347
Ἀβιμέλεχ 319
Ἀγαθίας 177–8
Ἀγάθων πάπας 318
Ἀγάθων χαρτοφύλαξ 327
Ἀγαλλιανὸς 337
Ἀγαπητὸς 208
Ἀγαρηνοὶ 403
Ἁγία Σοφία 196
Ἄγκυρα 413
Ἀγλαβῖται 412
Ἀδέλφιος 257
Ἀδριανὸς 361
Ἀδριανούπολις 396
ἀερικὸν 239
Ἀέτιος Ἀμιδηνὸς 160
Ἀέτιος στρατηγὸς 105, 118, 367, 413
Ἀθανάσιος πατριάρχης 291
Ἀθανάσιος συγκλητικὸς 223
Ἀθανάγιλδος 219
Ἀθηναγόρας 164
Ἀθηναῖς 98
Αἴθριβον 294
ἀκάθιστος ὕμνος 287
Ἀκάκιος πατριάρχης 127, 129
Ἀκάκιος Ἀμίδης 94
ἀκριτικὴ ποίησις 425
Ἀκροϊνὸς 332
Ἀκρόπολις 20
Ἀκυΐσγρανον 373
Ἀλαμαννοὶ 215, 369
Ἀλαμούνδαρος 183
Ἀλανοὶ 71
Ἀλάριχος 71
Ἀλέξανδρος Τραλλιανὸς 160
Ἀλῆς 309
ἀλληλέγγυον 66
Ἀμαλασούνθα 135, 208
Ἀμμώνιος 83
Ἀμόριον 413
Ἀναστάσιος Α' 137
Ἀναστάσιος Β' 327
Ἀναστάσιος πατριάρχης 337
Ἀναστάσιος Ἰωτάβης 229
Ἀναστασιούπολις 142
Ἀνατόλιος πατριάρχης 42, 448
Ἀνατόλιος πατρίκιος 42
Ἀνθέμιος 92, 107, 122
Ἀνθέμιος Τραλλιανὸς 196
Ἄνθιμος 228
Ἀνθοῦσα 79
ἀνθύπατος 194, 290
Ἄνται 241–2, 266
Ἀντιόχεια 80, 221
Ἀντίοχος Στρατήγιος 279, 457
Ἀντωνῖνα 180
Ἀντώνιος 161,
Ἀντώνιος Κασσυματᾶς 398
Ἀξώμη 171
Ἀπλάκης 395
ἀποθηκάριος 67
ἀποσχισταὶ 144
Ἀπόχαψ 404
Ἄραβες–Ἀραβία 293, 359
Ἀρδαβούριος 94
Ἀρέθας 183
Ἀρεόβινδος 141, 206
Ἀρίμινον 210
Ἀριστείδης 164
Ἀρκαδιανοὶ 77
Ἀρμούρης 414
Ἀρουν–αλ–Ρασὶδ 348
Ἀρσαμόσατα 412
Ἀρτάβασδος 329,346
Ἀρτάνος 349
Ἀρτάξατα 62
Ἀσημοῦς 119
Ἄσπαρ 105, 120
Ἀσπαρούχ 317

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

'Αστέριος 61
ἀσυλία 35, 444
'Αταλάριχος 135
'Ατάουλφος 78
'Αττικὸς 86
'Αττίλας 115
αὐγουστάλιος 96, 195
Αὐρηλιανὸς 75
αὐτονομία 48
αὐτοπραγία 93
ἀφθαρτοδοκῆται 228, 232
Ἄφροι 404
'Αφροδιτὼ 49
'Αχαΐα 164
'Αψίμαρος 325

Βαβὲκ 411
Βαβούτζικος 415
Βαγδάτι 347
Βαδουάριος 250
Βαϊανὸς 251
Βαλεντινιανὸς Γ' 99, 105
Βάνδαλοι 114
Βαραὰμ 258
Βαρδάνης 379
Βάρδας 421, 423
βαίτυλος 294
Βαρδασάνης 159
Βασιλειὰς 30
Βασίλειος Α' 434, 436, 437
Βασίλειος ὁ μέγας 30, 52
βασιλεὺς 42, 235, 445
βασιλικὴ 148
Βασιλίσκος 123–4
Βασσόρα 303
Βατὰλ 331
Βελισάριος 180–1
Βενέδικτος πάπας 319
Βενέδικτος μοναχὸς 225
Βένετοι 138
Βενετία 377
Βερσινίκεια 395
Βηρῖνα 124
Βηρυτὸς 102
Βησιγότθοι 71
Βιγίλιος 209
Bissing 226
Βιταλιανὸς πάπας 313, 352
Βιταλιανὸς στρατηγὸς 143
Βιτίκινδος 372
Blanchet 116
Βλαχέρναι 107
Βλέμμυες 233
Βόγορις 426
Βοϊδίτζης 413
Βονιφάτιος στρατηγὸς 114
Βονιφάτιος μοναχὸς 370
Βόσπορος 244
Βοτὰ 323
βουκελλάριοι 78, 443
Βούλγαροι 317, 327, 458
Βουργούνδιοι 132
Βρουμάλια 323
Βῶνος 285

Γαβαλᾶς 183
Γάζα 54, 158
Γάϊος 190
Γαϊνᾶς 72
Γαϊνία 77
Γαληνὸς 159
Γαλλοδρόμοι 60
Γασσανίδαι 174
Γαστρίων μονὴ 421
Γελίμερος 202
Γεπίδαι 119
Γερμανίκεια 206, 346
Γερμανὸς πατριάρχης 336
Γερμανὸς στρατηγὸς 176
Γερόντιος 73
Γέται 268
Γεώργιος 97
Γιζέριχος 114
Γλυκέριος 133
Γορδοσέρβων ἐπισκοπὴ 277
Γοτθία 70
Γοτθογραῖκοι 16, 443
Γότθοι 17, 70, 207, 244
Γουβάζης 126, 221
Γραικία 361
Γραικογαλάται 16
Γραικοὶ 39, 63, 351
γραικόω 348
Γραπτοὶ 417

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γρηγέντιος 233
Γρηγοραῖς 273
Γρηγοριανὸς κῶδιξ 103
Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς 154
Γρηγόριος Διάλογος 260
Γρηγόριος Ἀσβεστᾶς 433
Γρηγόριος Β΄ καὶ Γ΄ πάπαι 336, 339

Δαζιμὼν 86
Δαμόνικος 125
Δανιὴλ Στυλίτης 123
Δάρας 142
Δασταγέρδη 288
Δάφνη 80
Δεβελτὸς 394
Δέκιμον 204
Δένδερις 417
Δημοσθένης 140
Δῆμοι 51, 76, 185, 264
Διγενὴς Ἀκρίτας 425
Διδασκαλεῖον οἰκουμενικὸν 290
δικέρατον 335
Διογένης 165
Διογενιανὸς 139
Δῖον 119
Διόσκουρος 111
Διόφαντος 157
δόγης 218
Δομετιανὸς 257
Δονατισταὶ 115
Δόρκων 288
δρουγγάριος 325
Δωρόθεος 190

Ἐγείρα 296
Ἐδέκων 117
Ἔδεσσα 222
Ἐζερῖται 426
εἰκονομαχία 33, 351
Εἰρηναῖος 51
Εἰρήνη Ἀθηναία 361
Εἰρήνη Χαζάρα 346
Εἰρηνόπολις 367
ἔκδικος 34
Ἑκηβόλος 175
ἐκλογὴ 340
Ἐλβίρα 333
Ἑλενόπολις 201
Ἑλενόποντος 194
Ἐλεύσιος 29
Ἑλλαδικοὶ 40
Ἑλλάδιος 83
Ἑλλὰς 268–9, 321, 453
Ἕλληνας 39–40
Ἕλλην 235, 444
Ἑλληνισμὸς 445
Ἑλληνογαλάται 16
Ἐλπίδιος 261
Ἑνωτικὸν 129
ἔξαρχος 217, 259
ἐπαρχότης 11
ἐπιβολὴ 66
ἐπίγραμμα 156
Ἐπίνικος 127
Ἐπιφάνιος πατριάρχης 203
Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος 84
ἐργοδόσια 67
Ἑρμογενιανὸς κῶδιξ 103
Ἔρουλοι 236
Ἐρυθρὼ 359
Εὐάγριος 159
Εὐάνθιος 101
Εὐβούλου τὰ 33
Εὐγένιος 71
Εὐγενίου τὰ 31, 33
Εὐδοκία 98, 100
Εὐδόκιμος 411
Εὐδοξία 72, 100
Εὐλάλιος 200, 225
Εὐσέβιος 77, 159
Εὐστάθιος ἱστοριογράφος 141
Εὐτρόπιος 72
Εὐτυχὴς 111
Εὐτύχιος 231
Εὐφημία 169
Εὐφήμιος πατριάρχης 138
Εὐφήμιος τουρμάρχης 404
Εὐφρατησία 234
Ἐφθαλῖται 141, 249
Ἐφραὶμ 29, 159, 228

Ζαβεργὰν 243
Ζαγορὰ 326, 428
Ζαχαρίας πατριάρχης 279

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ζαχαρίας πάπας 352
Ζήμαρχος 252
Ζήνων 121, 131
Ζηνωνὶς 126
Ζωτικὸς 33

Ἡρακλειὰς 289
Ἡράκλειος βασιλεὺς 273–4
Ἡράκλειος στρατηγὸς 123, 325
Ἡρακλωνᾶς 307

Θέματα 290
Θεμίστιος 160
Θεόγνωστος 405
Θεοδήγιος 407
Θεοδοσία 401
Θεοδόσιος Κατωτικὸς 328
Θεοδόσιος πατριάρχης 228
Θεοδόσιος Ἐφέσου 354
Θεοδοσιανὸς κῶδιξ 103
Θεοδοσιανὸν κιονόκρανον 149
Θεοδοσιούπολις 347
Θεοδότη 365
Θεόδοτος Μελισσηνὸς 399
Θεόδοτος στρατηγὸς 405
Θεόδοτος 324
Θεοδώρα σύζυγος Ἰουστινιανοῦ 174, 325
Θεοδώρα σύζυγος Θεοφίλου 406
Θεοδώρητος 50, 109
Θεόδωρος Γραπτὸς 417
Θεόδωρος πάπας 352
Θεόδωρος ἐπίσκοπος 231
Θεόδωρος Ταρσεὺς 352
Θεόδωρος Ἀσκιδᾶς 231
Θεόδωρος Στουδίτης 378, 382, 386
Θεόδωρος Κρατερὸς 415
Θεόδωρος Κουφαρᾶς 427
Θεοκτίστη 418
Θεόκτιστος 420
Θεόκτιστος Βριαίνιος 426–7
Θεότιμος 92
Θεοφανὼ 379, 393
Θεόφιλος βασιλεὺς 406
Θεόφιλος πατριάρχης 83, 109
Θεόφιλος νομικὸς 190
Θεόφιλος στρατηγὸς 363
Θεόφιλος Γρύλος 417
Θεόφοβος 411
Θευδᾶτος 208
Θευδέριχος 121, 130
Θέων 157
Θράκη–Θρᾷκες 9, 14
θρίαμβος 45, 205
Θωμᾶς ὁ Σκλαβογενὴς 349, 402

Ἰακωβῖται 230
Ἰάκωβος Βαραδαῖος 175, 230
Ἰάμβλιχος 153
Ἴβηρες 237
Ἰγνάτιος πατριάρχης 432
Ἰγνάτιος συγγραφεὺς 384, 397
Ἱέρεια 353
Ἱερουσαλὴμ 456
Ἰζὶδ 334
Ἰλδερίχος 202
Ἴλλος 126
Ἰλλυρικὸν 9, 70, 162, 269, 433
Ἰλλυριοὶ 13
Ἱμέριος Χοῖρος 417
Ἰννοκέντιος 88
Ἰουβενάλιος 113
Ἰουλιανὸς ἐπίσκοπος 228
Ἰούλιος Νέπως 122
Ἰουστινιανὴ Πρώτη 225
Ἰουστινιανὸς Α′ 172
Ἰουστινιανὸς Β′ 319
Ἰουστινιανὸς στρατηγὸς 254
Ἰουστῖνος Α′ 167
Ἰουστῖνος Β′ 248
Ἰσαυρικὰ 138
Ἴσαυροι 138–9
Ἰσδιγέρδης 93
Ἰσίδωρος Μιλήσιος 196
Ἰσοκάσιος 146
Ἱσπανία 219, 278
Ἰωάννης νηστευτὴς 260
Ἰωάννης ἐλεήμων 280
Ἰωάννης Γραμματικὸς 398
Ἰωάννης Δαμασκηνὸς 338, 458
Ἰωάννης Χρυσόστομος 79, 447
Ἰωάννης πάπας 170, 435
Ἰωάννης ἐπίσκοπος 270
Ἰωάννης πρόεδρος Κύπρου 322
Ἰωάννης Τρωγλίτης 206

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἰωάννης Καππαδόκης 173, 176
Ἰωάννης Στοβαῖος 131
Ἰωάννης Φιλόπονος 158
Ἰωάννης Λυδὸς 178
Ἰωάννης ὑπονάυαρχος 125
Ἰωάννης Κυρτὸς 139
Ἰωάννης Σκύθης 128, 139
Ἰωάννης Πιτζιγαύδιος 316
Ἰωαννίκιος 365, 439-441
Ἰωσὴφ ὑμνογράφος 432
Ἰωσὴφ Θεσσαλονίκης 382, 400
Ἰωτάβη 50, 141

Κααβᾶς 295
Καβάδης 141
Καθαροὶ 420
Κάθισμα 186
Καιλεστῖνος 109
Καινούργιον 289
καῖσαρ 121
Καισαριανὴ 358
Καισάριος 52
κακώσεις 388
Καλλίνικον 62, 184
Καλλίνικος πατριάρχης 324
Καλλίνικος μηχανικὸς 314
Καλλίνικος στρατηγὸς 303
Καλλιοπᾶς 312
Κάλλιστος Δούκας 415
Καλοπόδιος 171
Καλώνυμος 203
Κάμπος 264
Κάνδιδος ἐπίσκοπος 31, 220
Κάνδιδος ἱστοριογράφος 124
καπνικὸν 65
Καραβισιάνοι 309
Κάρδαμος 364
Καριανὸς ἔμβολος 257
Καρολίδης 425
Κάρολος Μαρτέλος 330
Κάρολος Μέγας 359, 371
Κάρπαθος 161
Κασιανὴ 406
Κασσιόδωρος 134
Κασσυματᾶς 398
Καστορία 65
Castrogiovanni 405
καταφύγιον 36
Κατωτικοὶ 40, 337
Κεράτιος 330
Κεφαλοῦ 412
Κιβυρραιῶται 309
Κλήμης 157
Κλαυδιανὸς 77
Κόλλουθος 55
Κομεντίολος 261
Κομητᾶς 407
Κομιτὼ 174
κομμερκιάριος 67, 238
Κοντομύτης 415
Κόνων 138
κοράνιον 297–8
Κορδύλης 410
Κόριππος 177
Κοσμᾶς 337
Κοσμᾶς Ἰνδικοπλεύστης 237
Κόσσυρα 404
Κότραγοι 458
Κούβρατος 306
Κουκουσὸς 85
κουροπαλάτης 248, 311
Κουτρίγουροι 243
Κούφα 303
Κρατερὸς 404
Κρήτη 321
Κροῦμος 391
Κτενᾶς 241
Κυρήνη 90
Κύριλλος πατριάρχης 96, 109
Κύριλλος Γορτύνης 404
Κύριλλος Σκυθοπολίτης 161
Κῦρος πατριάρχης 291, 304
Κῦρος Πανοπολίτης 95, 98
Κύφη 34
Κωνσταντῖνος 255
Κωνσταντῖνος Γ' 308
Κωνσταντῖνος Δ', 314
Κωνσταντῖνος Ε' 346
Κωνσταντῖνος ς' 365
Κωνσταντῖνος φιλόσοφος 408
Κωνσταντῖνος πατριάρχης 354
Κώνστας 307

Λαζικὴ 221

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Λαζοὶ 63, 126,183
Λαοδίκεια 64
Λατερανοῦ σύνοδος 312
Λεοντία 128
Λεόντιος βασιλεὺς 128, 324
Λεόντιος ἐπίσκοπος 280
Λέων Α' πάπας 111, 118
Λέων Β' πάπας 319
Λέων Α' βασιλεὺς 120
Λέων Γ' Ἴσαυρος 329
Λέων στρατηγὸς 321
Λέων Χάζαρος 358
Λέων Ἀρμένιος 395
Λέων μαθηματικὸς 407
Λιβάνιος 158
Λιβέριος 219
Λίβυες 90, 203
Λιθοσώρια 350
Λογγῖνος 138
Λογγοβάρδοι 215, 255, 353, 369
Λογοθέτης 41, 324
λοχοκομεῖον 31

Μαγναύρα 102, 432
Μαζδακῖται 141
Μακεδόνες 409
Μακεδόνιος 144
Μακουκᾶς 304
Μαλαμὴρ 410
Μάλχος 126
Μαμοὺν 411
Μανιὰχ 252
Μανουὴλ ἐπίσκοπος 396
Μανουὴλ στρατηγὸς 414
Μανσοὺρ 338
Μαξιμιανὸς 218
Μάξιμος ὁμολογητὴς 311–12
Μαραθᾶς 94
Μαργαρίτης 408
Μαρδα·ῖ·ται 316
Μαρία σύζυγος Κων) τίνου ϛ' 363, 365
μαρινιῶ 140
Μαρῖνος ὕπαρχος 145
Μαρῖνος Νεαπολίτης 54
Μαρκιανὸς βασιλεὺς 105
Μαρκιανὸς υἱὸς Ἀνθεμίου 128
Μάρκελλος 182
Μᾶρκος Γραικὸς 315
Μαρνεῖον 82
Μαρτῖνα 308
Μαρτῖνος 311–12
Μασαλμᾶς 209, 328
Ματασούνθα 209
Μαυρίκιος 255–6
Μαυριτανία 205
Μαῦροι 206
Μεδίνα 296
Μεθόδιος πατριάρχης 418
Μεθόδιος ἀπόστολος Σλάβων 429
μειζότερος 67
Μέκκα 294
Μελανία 30, 101
Μελιτηνὴ 254
Μεσημβρία 396
Μεσρὼβ 56
Μηνᾶς 228
Μητροφάνης 433
μικρογραφία 151
Μιλάνον 210
Μιληγγοὶ 426
Μιχαὴλ Α' Ραγκαβὲς 385
Μιχαὴλ Β' Τραυλὸς 401
Μιχαὴλ Γ' 419
Μιχαὴλ Λαχανοδράκων 356
μοδεράτωρ 194
Μόδεστος 279
Μοδεστῖνος 190
Μοθοὶ 297
μοναχοὶ 25
Μονοθελητισμὸς 291
μονοπώλιον 66, 240
Μονοφυσιτισμὸς 111, 227
Μοραβία 427
Μορτάγων 397
μορτίτης 344
Μοτασὲμ 412
Μοῦνδος 184
Μουσαῖος 157
Μυριόβιβλος 432
Μωαβίας 309
Μωάμεθ 293

Ναϊσσὸς 117
Ναρσῆς 209, 272

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ναρσῆς (Νερσῆς) καθολικὸς 185, 253
Νέα 201, 247
Νεκτάριος 81
Νεοπλατωνισμὸς 153
Νεστοριανισμὸς 108
Νεστόριος 108
Νικήτας πατριάρχης 356
Νικήτας Ὡρωρύφας 423
Νικήτας στρατηγὸς 273
Νικήτας ἱστοριογράφος 431
Νικηφόρος Α΄ λογοθέτης 378, 390
Νικηφόρος πατριάρχης 379
Νικόλαος Α΄ πάπας 430
Νικόλαος Στουδίτης 384, 402
Νίσιβις 62, 110
Νιτρία 97
νόμισμα 17, 59, 448
νόμος γεωργικὸς 342
νόμος στρατιωτικὸς 345
νόμος ναυτικὸς 344
Νόννος Πανοπολίτης 55
Νούβιοι 233

ξενοτάφιον 28

Ὄασις 225
Ὀδόακρος 117, 132–3
Ὀθμὰν 308
οἰκονομικὰ 446
οἰκουμένη 456
οἰκουμενικὸς 321, 385, 456
Ὀλύβριος 133
Ὀλυμπιὰς 86
Ὀλύμπιος 77
Ὁμὰρ 301, 414, 422
Ὁμηρῖται 171, 233, 294
Ὀνογούνδουροι 458
Ὀνώριος πάπας 291
Ὀνώριος αὐτοκράτωρ 69
ὀξυγράφοι 82
Ὀρειβάσιος 160
Ὀρέστης 96, 133
Ὁρμίσδας πάπας 169
Ὁρμίσδας ἡγεμὼν Περσίας 255, 258
Ὀστρογόθοι 130
ὀρφανοτρόφοι 35
ὀρφανοτροφεῖον 341

Ὀσσέται 71
Οὐαλὴδ 357
Οὐάλης 71
Οὐλφίλας 166
Οὖννοι 116
Οὐτίγουροι 243

Παλλαδᾶς 97
Παλλάδιος βιογράφος 29
Παλλάδιος ἔπαρχος 112
Παμπρέπιος 128
Πάμφιλος 159
Παννονία 431
Πανόπολις 157
Παπινιανὸς 188
Παρδὼ 366
Πάτραι 360, 382
Παυλικιανοὶ 347, 420
Παῦλος Αἰγινήτης 160
Παῦλος πατριάρχης 32
Παῦλος Διάκονος 373
Πελάγιος 212
Πενθέκτη 322
πέπερι 61
Περιγένης 163
Περώζης 125
Πέτρα 221
Πέτρος Γναφεὺς 130
Πέτρος Μαγγὸς 136
Πέτρος πατρίκιος 177
Πέτρος Βαρσίμης 238
Πέτρος στρατηγὸς 262
Πετρωνᾶς 407, 422
Πετρωνιανὰ 456
Πιπῖνος ὁ Βραχὺς 370
Πλακιδία 78, 104, 114
Πλάκιλλα 30
Πλάτων 383
Πλωτῖνος 157
Πόλις 19
Πορφύρα 366
Πουλχερία 98
πραίτωρ 194
Πράσινοι 138
Πρεσιάνος 410, 426
Πρισκιανὸς 139
Πρίσκος στρατηγὸς 257

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρίσκος ἱστοριογράφος 63, 117
Πρόκλος πατριάρχης 87
Πρόκλος φιλόσοφος 54, 146
Πρόκλος πολιτευόμενος 171
Προκοπία 393
Προκόπιος Γαζαῖος 146
Προκόπιος ἱστοριογράφος 177
προσκύνησις 48
Προτέριος 129
πρωτεύοντες 50–51
προτίμησις 66
πρωτονοτάριος 290
πρωτοπολῖται 49
πρῶτος Βουλγαρίας 392
πρωτοσεβαστὸς 48
Πύλαι 32, 282
Πυξίτης 408
Πύρρος 292
Πωγωνᾶτος 459

Ραζάτης 287
Ραστισλάβος 430
Ρικίμερος 122
Ρουφῖνος 69
Ρωμανία 39, 251, 301, 444
Ρωμανὸς 154–5
Ρωμύλος Αὐγουστύλος 127, 133
Ρῶσσοι 424

Σαββάτιος 172
Σάβειροι 142, 244
Σαβῖνος 350
Σάγγαρος 32
Σαμαρεῖται 227
Σαμάρρα 414
Σάξονες 372
Σαραντάπηχος 358, 459
Σαραπεῖον 83
Σάρβαρος 283
Σαρμάται 71
Σασσανίδαι 17
Σεβαστειανὸς 126
Σεβῆρος 144, 169
Σειδὶ–Γαζὶ 332
Σεκοῦνδος 79
Σέρβια 277, 555
Σερβιανὰ 456
Σεργιόπολις 220
Σέργιος Νικητιάτης 418
Σέργιος πατριάρχης 278, 303
Σέργιος πάπας 323
Σέργιος Δαμασκηνὸς 338
σθλαβόω 348
Σίγμα τὸ 408
Σιλβέριος 209
σιλεντιάριος 137
Σιμπλίκιος 153
Σίρμιον 251, 105
Σιρόης 288
Σισίννιος στρατηγὸς 321
Σισίννιος Παστιλλᾶς 354
σκαραμάγγιον 38
Σκίροι 94
Σκλαβηνία 241, 268, 277, 321, 387, 457
Σκλαβησιάνοι 210, 321
Σλάβοι 266, 381, 426, 450
Σμάραγδος 259
Σολόμων 203
Σοφία 248
Σοφιαναὶ 255
Σούννα 297
Σουννῖται 297
Σπανοδρόμοι 60
Spinka 166
Σταυράκιος στρατηγὸς 360
Σταυράκιος 392
σταυροπάτης 398
σταυρὸς 337
Στέφανος Ἄσμικτος 326
Στέφανος Χαμέας 364
Στέφανος νεώτερος 355
Στιλίχων 69
Στόβοι 131
Στρυμὼν 321
Στυλιανὸς Νεοκαισαρείας 433
Συάγριος 133
σύγκλητος 44
Σύμμαχος 135
Συμεὼν Θαυμαστορείτης 256
Συμεὼν Στυλίτης 234–6
συναξάρια 162
συνήθειαι 240
Συνέσιος 88
συνωνὴ 66

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Συρακοῦσαι 405
Σύροι 60
Σχενούτι 109
Σχιῖται 297
Σωζόπετρα 412
Σωφρόνιος 291, 301

Ταίναρον 115
Ταράσιος 361
Ταργίτιος 261
Τατιανὸς 112
Τεῖας 214
Τελέριγος 350
Τελέτζης 350
Τέρβελις 325–6
τεταρτηρὸν 59
Τζάθιος 170
Τζάνοι 170, 236
Τζάντζης 410
τζιτζάκιον 38
Τζίττας 183
Τιβέριος Α′ 254
Τιβέριος Β′ 325
Τιμάσιος 74
Τιμόθεος Αἴλουρος 129
Τιμόθεος Σαλοφακίολος 129
Τιμόστρατος 141
Τισσὸς 263
Τοῦρκοι 252, 281, 413, 450
Τούρξανθος 252
Trandonicus Πέτρος 405
Τραπεζοῦς 63
Τριβιγίλδος 74
τριβοῦνος 222
Τριβωνιανὸς 173, 181
Τρικάκαβος Βασίλειος 354
Τρικάμαρον 204
τρίκογχον 408
Τρίψυχος 286
Τροῦλλος 318
Τρυφιόδωρος 55
Τρωίλος 77, 95

ὑγρὸν πῦρ 315
Ὑπατία 88
ὕπατος 45

Φᾶσις 170
Φῆλιξ 130
Φίλαι 225
φιλανθρωπία 27
Φιλητὸς 364
Φιλιππικὸς βασιλεὺς 327
Φιλιππικὸς στρατηγὸς 257, 274
Φλαβιανὸς πατριάρχης 111
Φορτουνᾶτος 403
Φραγκία 136, 369
Φράγκοι 210, 215, 250, 368
Φωκᾶς ἅγιος 61
Φωκᾶς 272
Φώτιος 431, 440

Χάζαροι 325, 429
Χαλκῆ 200, 337
Χάνδαξ 403
Χαρίσιος 101
Χερσὼν 50, 64, 244, 416
Χιλβούδιος 242
Χλωδοβίκος 133
Χορίκιος 177
Χοσρόης Α′ 220
Χοσρόης Β′ 258
Χρυσάργυρον 140
Χρυσάφιος 100
χρύσινος 59, 165, 448
χρυσοτέλεια 140
Χωρασὰν 367

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ..... Σελ. 1

1. Τέταρτος αἰὼν μ. Χ.—2. Διαίρεσις τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας.—3. Γεωγραφικὴ κατάστασις. Πληθυσμός.—4. Ἐθνολογία.—5. Κωνσταντινούπολις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΑΙ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ..... Σελ. 22

1. Χριστιανισμὸς καὶ Ἐκκλησία.—2. Ρωμαϊκὴ παράδοσις.—3. Ἑλληνικὴ ἐπίδρασις.—4. Οἰκονομικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ..... Σελ. 68

1. Βάρβαροι σύμβουλοι. Ὁ γερμανικὸς κίνδυνος.—2. Ἰωάννης Χρυσόστομος.—3. Συνέσιος.—4. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ἀνθεμίου.—5. Πουλχερία καὶ Εὐδοκία.—6. Πανεπιστήμιον καὶ Θεοδοσιανὸς κῶδιξ.—7. Βαλεντινιανὸς - Μαρκιανός.—8. Νεστοριανισμὸς καὶ Μονοφυσιτισμός.—9. Βάνδαλοι-Οὖννοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΘΡΑΚΟΣ ..... Σελ. 120

1. Λέων Α'.—2. Ζήνων.—3. Ὀστρογόθοι. Κατάλυσις τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους.—4. Ἀναστάσιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ ΜΕΧΡΙ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ..... Σελ. 147

1. Βυζαντινὴ τέχνη.—2. Τὰ γράμματα 3.—Τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἡ Ἑλλάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ..... Σελ. 167

1. Ἰουστῖνος Α'.—2. Ἰουστινιανός.—3. Πρῶτος Περσικὸς πόλεμος.—4. Ἡ στάσις τοῦ Νίκα.—5. Νομοθεσία καὶ διοίκησις.—6. Ἁγία Σοφία.—7. Βανδαλικὸς πόλεμος.—8. Πόλεμος κατὰ τῶν Γότθων τῆς Ἰταλίας.—9. Δεύτερος καὶ τρίτος Περσικὸς πόλεμος.—10. Ἡ θρησκευτικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ.—11. Οἰκονομικά.—12. Ἀσιᾶται καὶ Γερμανοὶ παρὰ τὸν Δούναβιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ ΜΕΧΡΙ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Σελ. 248

1. Ἰουστῖνος Β' καὶ Τιβέριος Α'.—2. Μαυρίκιος.—3. Οἱ Σλάβοι ἐπὶ Μαυρικίου.—4. Φωκᾶς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ..... Σελ. 274

1. Ἡράκλειος.—2. Μονοθελητισμός. 3. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Μωάμεθ ἐπὶ Ἡρακλείου.—4. Αἱ κατακτήσεις τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἐπὶ Ἡρακλείου.—5. Κώνστας Β΄.—6. Κωνσταντῖνος Δ΄.—7. Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ΄. Ἕκτη Σύνοδος.—8. Ἰουστινιανὸς Β΄.—9. Ἀναρχία εἰς τὸ Βυζάντιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ..... Σελ. 329

1. Λέων Γ΄.—2. Εἰκονομαχία.—3. Ἡ νομοθεσία τοῦ Λέοντος Γ΄.—4. Κωνσταντῖνος Ε΄.—5. Λέων Χάζαρος, Εἰρήνη καὶ Κωνσταντῖνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΙ ΔΥΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ ΤΟΥ ΕΝΑΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ ..... Σελ. 368

1. Ἵδρυσις τοῦ Φραγκικοῦ Κράτους.—2. Κάρολος ὁ Μέγας.—3. Κάρολος, πάπας, Ἀνατολή.—4. Νικηφόρος Α΄.—5. Θεόδωρος Στουδίτης.—6. Ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Νικηφόρου.—7. Ὁ Νικηφόρος καὶ οἱ Βούλγαροι.—8. Λέων Ε΄ ὁ Ἀρμένιος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Η ΕΞ ΑΜΟΡΙΟΥ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ..... Σελ. 416

1. Μιχαὴλ Β΄.—2. Θεόφιλος.—3. Μιχαὴλ Γ΄.—4. Σλάβοι καὶ Βούλγαροι.—5. Κύριλλος καὶ Μεθόδιος.—6. Φώτιος καὶ Ἰγνάτιος.—7. Μεταβατικὴ ἐποχή.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ..... Σελ. 443
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ..... » 461
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ ..... » 463
ΠΙΝΑΞ ..... » 465
ΧΑΡΤΑΙ ..... » 477

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

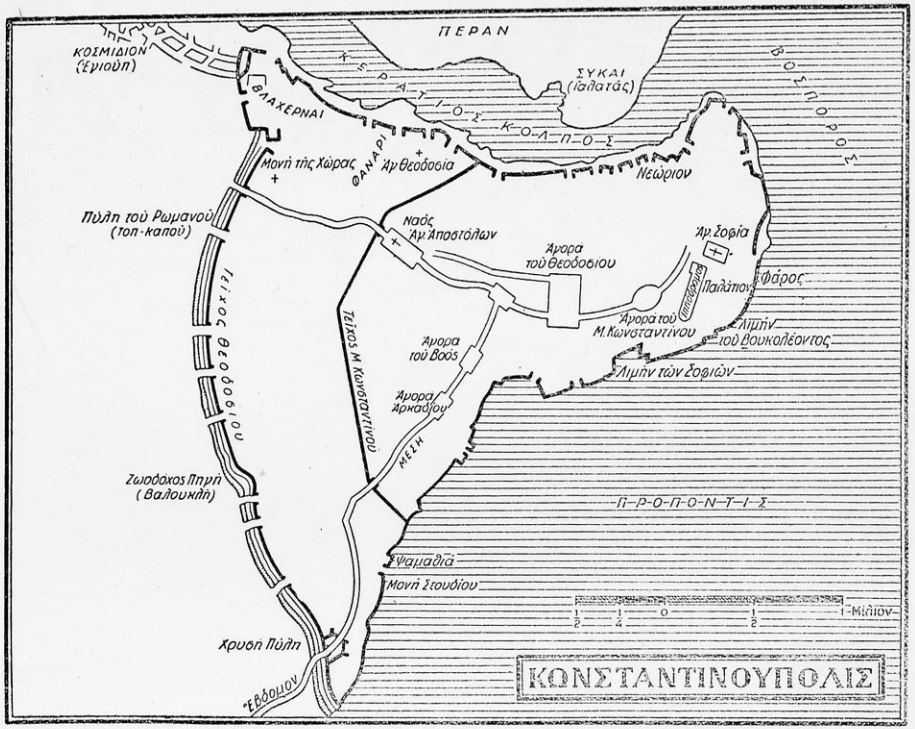

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

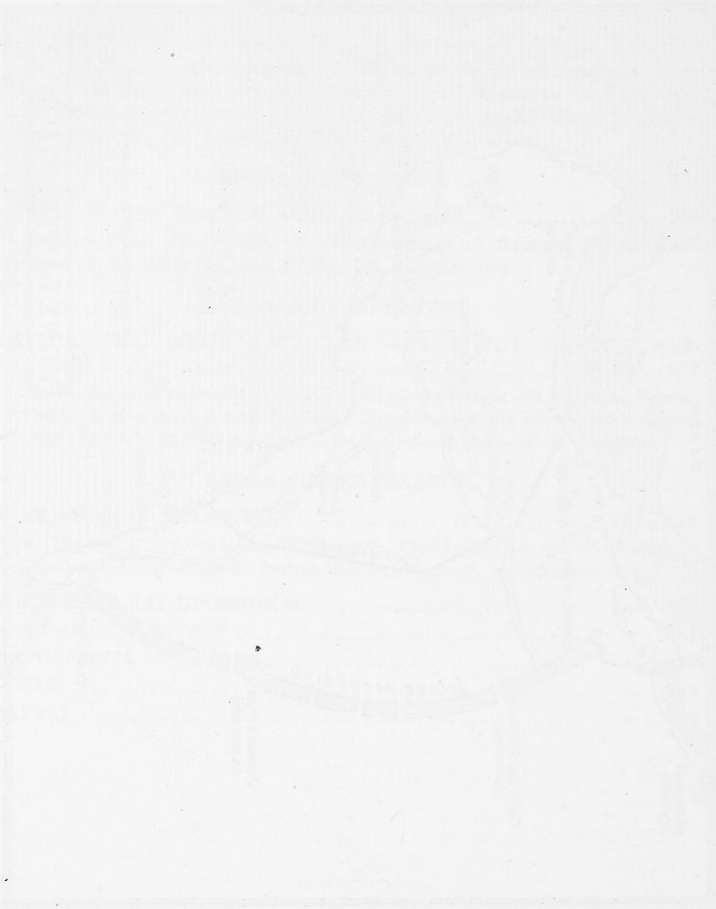

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

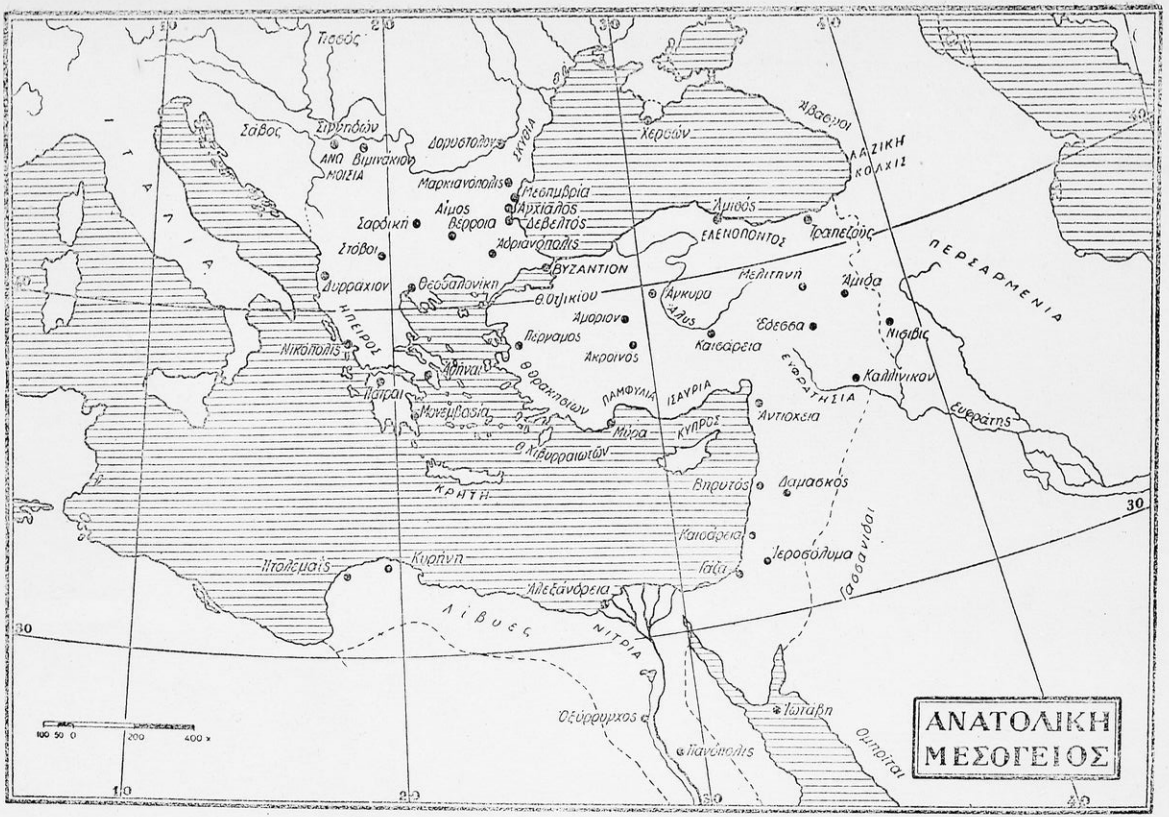

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής